

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

Серія:
Педагогічні науки

Series:
Pedagogical Sciences

Випуск 214 (2024)
Edition 214 (2024)

Кропивницький – 2024
Kropyvnytskyi – 2024

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI.

Редколегія:

Головний редактор:

Філоненко О. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Члени редакційної колегії:

Галета Я. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Габелко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент Центральноукраїнського університету імені Володимира Винниченка

Давидович Н. – професор, університетський центр Самарія, Аріель, Ізраїль

Довга Т. Я. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Жатан Є. – професор Гданського університету, Польща

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Костікова І. І. – доктор педагогічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Лещенко Г. А. – доктор педагогічних наук, професор Льотної академії Національного авіаційного університету

Окольніча Т. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Остенда О. – професор технологічного університету, Катовіце, Польща

Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Растригіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Рацул О. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Рябовол Л. Т. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Л. О. – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету

Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 12 від 30.05.2024)

Статті подано в авторській редакції

UDK 378
A 34

DOI issue: 10.36550/2415-7988-2024-1-214

A 34 **Academic notes.** Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2024. Edition 214. 406 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Reviewers: **Oleksyuk O. M.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.
Kuchai O. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, **category «B»** (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, publications are assigned a DOI digital object ID.

Editorial Board:

Academic editor:

Filonenko O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Editorial Board:

Haleta Y. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Habelko O. M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian

Davidovitch N. – Professor, Ariel University Center of Samaria, Israel

Dovha T. Y. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Szatan E. – Professor University of Gdansk, Poland

Klim-Klimashevskaya A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kostikova I. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda

Leshchenko H. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University

Okolnycha T. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ostenda O. – Professor of University of Technology, Katowice

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ratsul O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ryabovol L. T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko L. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Published by the resolution of the Academic Council of the
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Protocol № 12 from 30.05.2024)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University, 2024

ЗМІСТ

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ДИПЛОМАТІВ	12
БИРКА Маріан Філаретович ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН УРОКУ ІНФОРМАТИКИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ.....	17
БОНДАР Тамара Іванівна ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ДІТЬЯМ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ	25
ГАЛЕТА Ярослав Володимирович, СПІВУЛ Ігор Васильович, ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна ШКОЛА МИСТЕЦТВ: МЕНЕДЖМЕНТ ТА МАРКЕТИНГ.....	31
ГРИНЬОВА Марина Вікторівна ПЕРІОДИ ЗАНЕПАДУ ТА ПЕРІОДИ ПОЗИТИВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИЗНАЧЕННЯ	36
КІЧУК Надія Василівна, ДЗЮБА Олег Андрійович ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	39
КОМАР Ольга Анатоліївна НАСТУПНІСТЬ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД.....	43
КУЧАЙ Олександр Володимирович, КУЧАЙ Тетяна Петрівна, ЧИЧУК Антоніна Петрівна ЗМІСТ ТА РОЛЬ МИСТЕЦТВА У РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ Й ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА.....	50
КОЧУБЕЇ Тетяна Дмитрівна ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ (XX – перша половина ХХІ ст.)	54
МАСЛОВ Валерій Сергійович СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1960-1990-х рр.....	58
МИРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ	63
ПЕТРИЧЕНКО Лариса Олексіївна ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОГО ІНФОРМУВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ У ХХ-ХХІ СТ. В УКРАЇНІ.....	68
ПЛЮЩ Валентина Миколаївна, ЦПЕРКО Тетяна Вячеславівна МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХІМІЇ НА ОСНОВІ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ	74
РАДУЛ Ольга Сергіївна, ТКАЧЕНКО Ольга Михайлівна ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	78
САВЧЕНКО Наталія Сергіївна ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	84
ТКАЧЕНКО Тетяна Володимирівна, ШУМСЬКА Ольга Олександрівна ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	90
ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна ВИХОВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ США.....	94
ШУМСЬКИЙ Олександр Леонідович РОЗВИТОК НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ АВТЕНТИЧНОГО ПІСЕННОГО МАТЕРІАЛУ	98
АНДРЕЙЧИК Богдан Олегович СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	102
БАБЕНКО Леонід Вікторович, СТРИТЬСВИЧ Тетяна Миколаївна, МЕДВЕДСВ Олег Анатолійович МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ХУДОЖНИКІВ ТА ДИЗАЙНЕРІВ ЗОБРАЖЕННЮ ПЕРСПЕКТИВИ ПЛОСКИХ ФІГУР У ТРАДИЦІЙНОМУ ТА КОМП'ЮТЕРНОМУ РИСУНКУ Й ЖИВОПИСІ.....	107
БАЧИНСЬКА Олександра Олександрівна, ДРАГАНЮК Сергій Володимирович, СИНЮКОВА Олена Миколаївна ЩОДО КОНЦЕПЦІЙ, ПОНЯТЬ, ПОЗНАЧЕНЬ І МЕТОДОЛОГІЇ ТЕОРІЇ МНОЖИН У КОНТЕНТІ СТАНДАРТНИХ КУРСІВ ПЛАНІМЕТРІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	112

<i>БІЛИНСЬКА Христина Валеріївна</i> <i>ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....</i>	119
<i>БІЛОВА Наталія Костянтинівна</i> <i>РЕАЛІЗАЦІЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ У МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ</i> <i>ЗДОБУВАЧІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.....</i>	122
<i>БОЛІЛИЙ Василь Олександрович, СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна, АБУВАТФА Самі</i> <i>ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ЗАДАЧ БІОМЕХАНІКИ ЗАСОБАМИ UNITY.....</i>	126
<i>БОНДАР Анна Вікторівна, САМАР Олена Миколаївна, ФУРМАНЧУК Наталія Миколаївна</i> <i>ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК</i> <i>ЕФЕКТИВНОГО ІНСТРУМЕНТУ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....</i>	133
<i>БУТКЕВИЧ Антон Володимирович</i> <i>ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....</i>	137
<i>ВОЛІКОВА Марина Миколаївна, КОВАЛЬ Ганна Володимирівна</i> <i>ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ</i> <i>«ПЕДАГОГІЧНА ПЕРСОНАЛІЯ».....</i>	141
<i>ГОЛОВКО Ірина Олексіївна</i> <i>РОЛЬ МЕТОДІВ VISUAL MIND MAPPINGS У ПОКРАЩЕННІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ</i> <i>У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ЗВО.....</i>	146
<i>ГУРТОВИЙ Юрій Валерійович, ЛУНЬОВА Марія Валентинівна</i> <i>ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ КОМП'ЮТЕРНОЇ МАТЕМАТИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ</i> <i>«МЕТОДИ ЧИСЕЛЬНОГО ІНТЕГРУВАННЯ».....</i>	150
<i>ДУБІНКА Микола Михайлович</i> <i>РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ</i> <i>У ПРОЦЕСІ ЇЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ.....</i>	155
<i>ЗАРУБІНА Антоніна Володимирівна, СІЛЬЧЕНКО Юлія Юріївна, ЩЕРБАТЮК Наталія Іванівна</i> <i>ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ТОПОГРАФІЇ ТА ОРІЄНТУВАННЯ У СТУДЕНТІВ</i> <i>ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....</i>	161
<i>ІВАННІКОВА Ольга Миколаївна</i> <i>ФОРМУВАННЯ МОВНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У СТУДЕНТІВ</i> <i>ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....</i>	165
<i>КАПІТАН Тетяна Анатоліївна</i> <i>МІСЦЕ Й РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПІДГОТОВЦІ</i> <i>МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ.....</i>	170
<i>КИРИЧЕНКО Олена Іванівна, ГАРБУЗЕНКО Лариса Володимирівна</i> <i>АКТУАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ</i> <i>У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОЇ ГАЛУЗІ.....</i>	176
<i>КОМАР Ольга Сергіївна</i> <i>КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ</i> <i>У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ.....</i>	181
<i>КОСТЕНКО Дмитро Вікторович</i> <i>ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ПРОСТОРІ.....</i>	185
<i>КОСТІВ Андрій Володимирович, КОСТІВ Микола Володимирович, РАКИТА Наталя Сергіївна</i> <i>ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ</i> <i>МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У СЕРЕДОВИЩІ МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....</i>	190
<i>КОСЮК Володимир Ростиславович</i> <i>ДИЗАЙН-ОСВІТА В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ, СУЧАСНИЙ СТАН</i> <i>ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....</i>	196
<i>КОСЯК Людмила Іванівна</i> <i>ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИЙ ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ</i> <i>ВОКАЛЬНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТА УЧНІВ.....</i>	202
<i>КОШЛЯК Михайло Анатолійович</i> <i>ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ</i> <i>ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....</i>	207
<i>КУЛІКОВА Світлана Вікторівна</i> <i>РОЗВИТОК СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ.....</i>	211
<i>КУЛІНІЧ Лариса Олександрівна, ГУСЕВА Любов Григорівна, ПУНГІНА Ольга Анатоліївна</i> <i>СИНТЕЗ ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА МАТЕРІАЛІВ В СУЧАСНОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ</i> <i>НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ ЖИВОПИСУ, РИСУНКУ, КОМПОЗИЦІЇ.....</i>	215

ЛАВРИШ Ірина Михайлівна КУЛЬТУРОТВОРЧІ АСПЕКТИ МИСТЕЦТВА УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ-МОДЕРНІСТІВ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКОВОЇ АУДИТОРІЇ.....	221
ЛИТВІН Андрій Володимирович, ЧЕЧУЙ Олександр Вікторович, МАТЮХ Юрій Володимирович ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	226
ЛІБАК Наталка Андріївна МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	231
ЛІПАТОВА Марина Валентинівна, ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна ВІРТУАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ДОВУЗІВСЬКОМУ ЕТАПІ.....	236
ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна, ГАРКУША Людмила Іванівна СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА СПЕЦІАЛЬНОГО ФОРТЕПІАНО У КЛАСИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.....	240
ЛЯШЕНКО Ростислав Олександрович, БАБЕНКО Тетяна Василівна ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	244
ЛЯЩЕНКО Ірина Сергіївна ФОРМУВАННЯ СЕМІОТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ТА АКСІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДІВ.....	249
МАР'ЄНКО Майя Володимирівна ДОБІР СЕРВІСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ У НАВЧАННІ ПРИРОДНИЧО- МАТЕМАТИЧНИХ ПРЕДМЕТІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	256
МЕЛЬНИКОВА Катерина Вікторівна, САВЧЕНКО Анастасія Сергіївна РОЗРОБКА ЕФЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ДИЗАЙНУ ОДЯГУ ДЛЯ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ.....	261
МОЛНАР Кристина Андріївна ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ РОМСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ У НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ.....	269
МОЛНАР-ЧАТЛОШ Андрея Олександрівна МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	272
ПАВЛЮК Юлія Миколаївна ДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНО-КОРЕКЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	276
ПАЙКУШ Маріанна Андріївна, ГАВРИЛЮК Маріанна Василівна, КОВАЧ Аттіло Іштванович МОЖЛИВОСТІ КІБЕРНЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ОСНОВ БІОМЕХАНІКИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ.....	281
ПІСКАЧ Ольга Дмитрівна ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ І ФОНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	286
РАДЮК Інна Володимирівна СТРУКТУРА ТА ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ.....	292
ДЯЧИК Наталія Юріївна ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД.....	295
РАЗВОВА Марина Валеріївна ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ТАНЦЮВАЛЬНОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ.....	300
РАСТРУБА Тетяна Віталіївна ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ХОРМЕЙСТЕРІВ ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЇ ПАРТИСИПАЦІЇ.....	304
СІВКОНЬ Юрій Михайлович, ПЕЧЕНЕНКО Максим Валерійович РОЗВИТОК АРТИСТИСТИЧНИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	310
СОРОЧИНСЬКА Тетяна Адамівна, СИНЬЧУК Оксана Миколаївна ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	316

ТЕСЦОВА Олеся Олександрівна ПРЕДМЕТНО-МОВНЕ ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ (CLIL) ЯК ЕФЕКТИВНА МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ У ГАЛУЗІ СПОРТУ	319
ТИМЧЕНКО Світлана Василівна, ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна ДИСКУСІЯ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ДИСПЕТЧЕРІВ УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ	324
ТОКАРЄВА Тетяна Станіславівна ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ЛЕКСИКОЮ НА ЗАНЯТТЯХ З ПРАКТИЧНОГО КУРСУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	328
ТУЛЯЄВ Володимир Володимирович «РИСУНОК» ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПОНЯТТЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ	334
ТУРЧАК Анатолій Леонідович, МАРКОВА Олена Віталіївна АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ	339
ЦУКАНОВА Наталія Миколаївна ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	347
ЧЕГІЛЬ Аніко Миколаївна, ВІРЛІЧ Шандор Емільови РОЛЬ СПОРТУ В ЗБЕРЕЖЕННІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	352
ЧУМАЧЕНКО Марія Миколаївна СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ В МОРСЬКИХ ЗАКЛАДАХ	357
ШАФАРЧУК Тетяна Георгіївна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІВУ BEL CANTO ЗДОБУВАЧІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ	361
ШЕВЧЕНКО Інга Леонідівна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	366
ШКАТУЛЯК Наталія Михайлівна, УСОВ Валентин Валентинович, ТКАЧУК Олена Миколаївна МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У РОЗВ'ЯЗКУ ЗАДАЧ НА ЕКСТРЕМУМ	371
ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна, ДАРИЄНКО Андрій Валерійович ПЕРСПЕКТИВА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРАТИВНОГО НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ	377
КАШУБА Анатолій Анатолійович ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ	380
СВИСТОВИЧ Олег Михайлович СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО	385
ЧЖАН Ч'єн ХОРЕОГРАФІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОТРЕБ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	388
ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФАХІВЦІВ З ПРАВА: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ	392
ЧЕРНЕНКО Олександр Володимирович ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ПРОЄКТАМИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ	397

CONTENTS

BALANUTSA Oleksandr Oleksandrovych
INTERSUBJECT CONNECTIONS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE DIPLOMATS.....12

BYRKA Marian Filaretovych
*PEDAGOGICAL DESIGN OF THE INFORMATICS LESSON IN NEW UKRAINIAN SCHOOL:
 THE ESSENCE AND MAIN PRINCIPLES*.....17

BONDAR Tamara Ivanivna
*STATE POLICY REGARDING ENFORCEMENT OF RIGHTS FOR THE EDUCATION
 OF THE CHILDREN OF THE ROMA POPULATION IN THE SLOVAK REPUBLIC*.....25

HALETA Yaroslav Volodymyrovich, SPINUL Ihor Vasylyovych, OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna
SCHOOL OF ARTS : MANAGEMENT AND MARKETING.....31

HRYNIOVA Maryna Viktorivna
*PERIODS OF DECLINE AND PERIODS OF POSITIVE TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF
 DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL ORIENTATION AND PROFESSIONAL DEFINITION*.....36

KICHUK Nadiia Vasylivna, DZYUBA Oleg Andreyovych
*INTERACTIVE APPROACH TO PROFESSIONAL TRAINING
 OF SPECIALISTS IN ARTISTIC AND PEDAGOGICAL SCIENCE*.....39

KOMAR Olha Anatolyivna
*THE CONTINUITY OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION AND PRIMARY SCHOOL:
 A MODERN VIEW*.....43

KUCHAI Oleksandr Volodymyrovych, KUCHAI Tetiana Petrivna, CHYCHUK Antonina Petrivna
CONTENT AND ROLE OF ART IN HUMAN DEVELOPMENT AND SOCIAL LIFE.....50

KOCHUBEY Tetyana Dmytrivna
*HISTORICAL STAGES OF DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES IN UKRAINE
 (XX – FIRST HALF OF XXI CENTURY)*.....54

MASLOV Valeriy Serhiyovych
ESTABLISHMENT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY IN UKRAINE IN THE PERIOD OF 1960-1990.....58

MIROSHNICHENKO Valentyna Ivanivna
*FORMATION OF MANAGEMENT COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS
 IN PROFESSIONAL TRAINING*.....63

PETRYCHENKO Larysa Oleksiivna
*ACTIVITIES IN THE FIELD OF PROFESSIONAL INFORMING OF THE YOUNGER GENERATION
 IN THE XX-XXI CENTURIES. IN UKRAINE*.....68

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna, TSIPERKO Tetiana Vyacheslavivna
*EMPLOYING THE SYNERGISTIC APPROACH IN METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE CHEMISTRY
 TEACHERS*.....74

RADUL Olga Serhiyivna, TKACHENKO Olga Mikhailivna
*AESTHETIC EDUCATION BY MEANS OF NATURE IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE
 OF V. O. SUKHOMLYNSKYI*.....78

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna
WAYS OF FORMING PEDAGOGICAL SKILLS OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS.....84

TKACHENKO Tetiana Volodymyrivna, SHUMSKA Olga Oleksandrivna
*FORMING PERFORMING RELIABILITY OF FUTURE TEACHERS-MUSICIANS
 IN THE COURSE OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING*.....90

FILONENKO Oksana Volodymyrivna
EDUCATION OF PHYSICAL CULTURE OF STUDENTS IN US UNIVERSITIES.....94

SHUMSKYI Oleksandr Leonidovych
DEVELOPING STUDENTS' LISTENING SKILLS BASED ON AUTHENTIC SONG MATERIAL.....98

ANDREICHYK Bohdan Olehovych
*STRUCTURAL COMPONENTS OF PUPILS' CULTURAL COMPETENCE
 IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS*.....102

BABENKO Leonid Viktorovich, STRITYVYCH Tatiana Mykolaivna, MEDVEDIEV Oleh Anatoliiovych
*METHODOLOGY FOR TEACHING ARTISTS AND DESIGNERS IN PERSPECTIVE DRAWING
 OF FLAT FIGURES IN TRADITIONAL AND COMPUTER-AIDED DRAWING AND PAINTING*.....107

BACHINSKA Oleksandra Oleksandrivna, DRAHANYUK Sergey Volodimirovich, SINYUKOVA Olena Mukolaivna
*ON IDEAS, CONCEPTS, SIGNS AND METHODOLOGY OF SET THEORY IN THE CONTENT OF STANDARD
 PLANE GEOMETRY COURSES OF INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION*.....112

<i>BILYNSKA Khrystyna Valeriivna</i> <i>DIDACTIC FEATURES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE</i> <i>IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS</i>	119
<i>BILOVA Nataliia Kostyantynivna</i> <i>IMPLEMENTATION OF THE CLUSTER APPROACH IN MUSIC EXECUTIVE ACTIVITIES</i> <i>OF ART EDUCATION ACQUISITIONERS</i>	122
<i>BOLILYI Vasyl Oleksandrovych, SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlivna, ABUVATFA Sami</i> <i>VISUALIZATION OF BIOMECHANICS PROBLEMS USING UNITY</i>	126
<i>BONDAR Anna Viktorivna, SAMAR Olena Mykolayivna, FURMANCHUK Nataliia Mykolayivna</i> <i>USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS AN EFFECTIVE TOOL</i> <i>FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES</i>	133
<i>BUTKEVYCH Anton Volodymyrovych</i> <i>FORMATION OF INFORMATION CULTURE OF FUTURE TEACHERS</i>	137
<i>VOLIKOVA Marina Mykolaivna, KOVAL Ganna Volodymyrivna</i> <i>THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY</i> <i>OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF «PEDAGOGICAL PERSONNEL»</i>	141
<i>HOLOVKO Iryna Olexiivna</i> <i>THE ROLE OF VISUAL MIND MAPPING METHODS IN MASTERING FOREIGN</i> <i>LANGUAGE COMPETENCE OF STUDENTS AT NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES</i>	146
<i>HURTOVYI Yuriy Valeriyovych, LUNYOVA Maria Valentinovna</i> <i>USE OF COMPUTER MATHEMATICS SYSTEMS WHEN STUDYING THE SUBJECT</i> <i>"METHODS OF NUMERICAL INTEGRATION"</i>	150
<i>DUBINKA Mykola Mykhaylovych</i> <i>THE ROLE OF PERSONAL SELF-DETERMINATION OF YOUTH STUDENTS IN THE PROCESS</i> <i>OF THEIR PROFESSIONAL FORMATION</i>	155
<i>ZARUBINA Antonina Volodymyrivna, SILCHENKO Yulia Yuriiivna, SHCHERBATIUK Nataliia Ivanivna</i> <i>FORMATION OF COMPETENCES IN TOPOGRAPHY AND ORIENTATION FOR STUDENTS</i> <i>OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS</i>	161
<i>IVANNIKOVA Olga Mykolayivna</i> <i>FORMATION OF LANGUAGE AND COMMUNICATION SKILLS</i> <i>IN STUDENTS USING DIGITAL TECHNOLOGIES</i>	165
<i>KAPITAN Tetiana Anatoliivna</i> <i>THE PLACE AND ROLE OF INFORMATION EDUCATION TECHNOLOGIES</i> <i>IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS AND INFORMATICS</i>	170
<i>KIRICHENKO Olena Ivanivna, GARBUZENKO Larisa Volodymyrivna</i> <i>UPDATE OF COMMUNICATIVE COMPETENCES IN FUTURE SPECIALISTS IN THE ART FIELD</i>	176
<i>KOMAR Olga Serhiivna</i> <i>COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING ENGLISH IN SECONDARY</i> <i>AND HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS</i>	181
<i>KOSTENKO Dmytro Viktorovych</i> <i>HARDINESS OF PERSONALITY IN THE PHILOSOPHICAL SPACE</i>	185
<i>KOSTIV Andrii Volodymyrovych, KOSTIV Mykola Volodymyrovych, RAKITA Natalya Serhiivna</i> <i>PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF FUTURE DOCTORS' INTERCULTURAL</i> <i>COMPETENCE IN THE ENVIRONMENT OF A MEDICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION</i>	190
<i>KOSIUK Volodymyr Rostyslavovych</i> <i>DESIGN EDUCATION IN UKRAINE: HISTORICAL ORIGINS, CURRENT STATE</i> <i>AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT</i>	196
<i>KOSYAK Lyudmyla Ivanivna</i> <i>ARTISTIC, CREATIVE AND HEALTH PRESERVING POTENTIAL</i> <i>OF THE VOCAL TRAINING OF STUDENTS AND PUPILS</i>	202
<i>KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych</i> <i>PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL EDUCATION</i> <i>FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN SCIENTIFIC RESEARCH</i>	207
<i>KULIKOVA Svitlana Viktorivna</i> <i>DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY IN THE RESEARCH OF SCIENTISTS</i>	211
<i>KULINYCH Larysa Oleksandrivna, HUSYIEVA Liubov Hryhorivna, PUNGINA Olha Anatoliivna</i> <i>SYNTHESIS OF EXPRESSIVE MEANS AND MATERIALS IN THE MODERN FINE ARTS AS AN EXAMPLE OF</i> <i>TEACHING PAINTING, DRAWING, COMPOSITION</i>	215

<i>LAVRYSH Iryna Mykhaylivna</i> CULTURAL ASPECTS OF THE ART OF UKRAINIAN MODERNIST ARTISTS IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL EDUCATION AND UPBRINGING OF THE TEENAGE AUDIENCE.....	221
<i>LYTVYN Andrii Volodymyrovych, CHECHUI Oleksandr Viktorovych, MATIUKH Yurii Volodymyrovych</i> FORMATION OF TECHNICAL COMPETENCIES IN CADETS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	226
<i>LIBAK Natalka Andriivna</i> METHODOLOGICAL APPROACHES TO PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE.....	231
<i>LIPATOVA Maryna Valentynivna, SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna</i> VIRTUAL EXCURSION AS AN INNOVATIVE FORM OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE AT THE PRE- UNIVERSITY.....	236
<i>LIASHENKO Olha Dmytrivna, HARKUSHA Liudmyla Ivanivna</i> SPECIFICITY OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SPECIAL PIANO TEACHER AT A CLASSICAL UNIVERSITY.....	240
<i>LIASHENKO Rostyslav Oleksandrovych, BABENKO Tetiana Vasylivna</i> PROJECT ACTIVITY AS A MEANS OF PERSONALITY SOCIALIZATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING.....	244
<i>LIASHCHENKO Iryna Serhiivna</i> FORMATION OF THE FUTURE MUSIC TEACHERS' SEMIOTIC COMPETENCE IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND AXIOLOGICAL APPROACHES.....	249
<i>MARIENKO Maiia Volodymyrivna</i> SELECTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SERVICES FOR USE IN TEACHING SCIENCE AND MATHEMATICS SUBJECTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.....	256
<i>MELNIKOVA Kateryna Viktorivna, SAVCHENKO Anastasia Serhiivna</i> DEVELOPMENT OF AN EFFECTIVE METHODOLOGY FOR TEACHING FASHION DESIGN FOR STUDENTS OF GRADES 10-11.....	261
<i>MOLNAR Krystyna Andriivna</i> PROCESS OF INTEGRATION OF ROMA NATIONALITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	269
<i>MOLNAR-CHATLOSH Andrey Oleksandrivna</i> METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHER.....	272
<i>PAVLIUK Yuliia Mykolaivna</i> DIAGNOSTIC METHODS FOR THE FORMATION OF TECHNOLOGICAL AND CORRECTIONAL COMPETENCE IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	276
<i>PAIKUSH Marianna Andriivna, HAVRYLIUK Marianna Vasylivna, KOVACH Attilo Ishtvanovych</i> CYBERNETIC APPROACH FOR STUDYING THE FUNDAMENTALS OF BIOMECHANICS IN THE TRAINING OF FUTURE DOCTORS.....	281
<i>PYSKACH Olha Dmytrivna</i> EFFECTIVE METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING PHONETICS AND PHONOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION.....	286
<i>RADIUK Inna Volodymyrivna</i> STRUCTURE AND IMPLEMENTATION OF MONITORING THE QUALITY OF TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY.....	292
<i>DIACHYK Nataliya Yuriivna</i> PRINCIPLES OF FORMING THE PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS: AN INTEGRATIVE APPROACH.....	295
<i>RAZVODOVA Maryna Valeryivna</i> THEORETICAL ASPECTS OF ESTABLISHMENT AND FORMATION OF DANCE ART THERAPY.....	300
<i>RASTRUBA Tetyana Vitalyivna</i> ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE CHOIR MASTERS BY MEANS OF PARTICIPATION TECHNOLOGY.....	304
<i>SIVOKON Yuriy Mykhailovych, PECHENENKO Maksym Valeriyovych</i> DEVELOPMENT OF ARTISTIC SKILLS AND SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF CHOREOGRAPHIC ARTS.....	310
<i>SOROCHYNska Tetiana Adamivna, SYNCHUK Oksana Mykolaivna</i> PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHER FOR THE FORMATION OF NATIONAL AND CIVIL IDENTITY IN AN INSTITUTION OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION.....	316

<i>TESTSOVA Olesya Oleksandrivna</i> CONTENT-LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL) AS AN EFFECTIVE METHODOLOGY FOR TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO FUTURE SPORTS PROFESSIONALS.....	319
<i>TYMCHENKO Svitlana Vasylivna, ZELENSKA Liliia Mykhailivna</i> DISCUSSION AS ONE OF THE METHODOLOGY'S COMPONENTS OF THE FORMATION OF FUTURE AIR TRAFFIC CONTROLLERS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE SKILLS.....	324
<i>TOKARYEVA Tetyana Stanislavivna</i> FEATURES OF WORK ON VOCABULARY AT CLASSES ON THE PRACTICAL COURSE OF THE GERMAN LANGUAGE.....	328
<i>TULIAIEV Volodymyr Volodymyrovych</i> «PICTURE» AS A THEORETICAL CONCEPT OF HIGHER EDUCATION	334
<i>TURCHAK Anatolii Leonidovych, MARKOVA Olena Vitaliivna</i> ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION AND SOCIAL JUSTICE.....	339
<i>TSUKANOVA Nataliia Mykolayivna</i> TECHNOLOGY OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR INNOVATIVE ACTIVITIES.....	347
<i>CHEHIL Aniko Mikoloivna, VIRLICH Shandor Emilovich</i> THE ROLE OF SPORT IN MAINTAINING MENTAL HEALTH WHILE STUDYING AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	352
<i>CHUMACHENKO Mariia Mykolaivna</i> MODERN ASPECTS OF TEACHING MATHEMATICS IN MARITIME INSTITUTIONS.....	357
<i>SHAFARCHUK Tetyana Georgiivna</i> FORMATION OF BEL CANTO SINGING SKILLS OF STUDENTS OF ART EDUCATION IN THE PROCESS OF VOCAL TRAINING.....	361
<i>SHEVCHENKO Inha Leonidivna</i> FEATURES OF USING OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF VOCAL PERFORMANCE SKILLS OF THE FUTURE TEACHER OF MUSICAL ART.....	366
<i>SKATULYAK Nataliya Mykhailivna, USOV Valentin Valentynovich, TKACHUK Olena Mikolaivna</i> INTERSUBJECT CONNECTIONS IN SOLVING PROBLEMS TO THE EXTREME.....	371
<i>ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna, DARIENKO Andrii Valeriyovych</i> PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTEGRATIVE LEARNING IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE CIVIL AVIATION PILOTS.....	377
<i>KASHUBA Anatolii Anatoliyovych</i> PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE FOR THE ORGANIZATION OF COMPETITIVE ACTIVITIES OF SCHOOL STUDENTS	380
<i>SVYSTOVYCH Oleh Mykhailiovych</i> SOCIOLINGUISTIC ASPECTS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS.....	385
<i>ZHANG Chien</i> CHOREOGRAPHY AS A MEANS OF FORMING ARTISTIC AND AESTHETIC NEEDS OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES.....	388
<i>LESHCHENKO Hennadii Anatoliyovych</i> MEANS OF FORMATION ANOTHER LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN LAW PROFESSIONALS: A PRACTICAL ASPECT.....	392
<i>CHERNENKO Oleksandr Volodymyrovich</i> PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR MANAGING EDUCATIONAL PROJECTS OF FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.....	397

УДК 378.147:327-051(02)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-12-17

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович –

доктор педагогічних наук,

Заступник Міністра оборони України з питань європейської інтеграції

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3470-9486>

email: balanutsa.alex@gmail.com

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ДИПЛОМАТІВ

Одним із головних завдань професійної підготовки є навчити майбутнього дипломата інтегрувати знання, одержанні в суміжних курсах, знаходити шляхи реалізації міжпредметних зв'язків цих знань у майбутній професійній діяльності. Тому питання інтеграції знань у процесі професійної підготовки дипломата, ефективного використання міжпредметних зв'язків під час формування найважливіших професійних якостей у майбутніх дипломатів набувають актуального характеру.

У статті розкрито значення міжпредметних зв'язків у професійній підготовці майбутніх дипломатів.

Встановлено, що формування готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності дуже тісно пов'язане з інтеграцією знань, використанням міжпредметних зв'язків. Підготовка майбутніх дипломатів і сучасні дослідження в галузі міжнародних відносин мають багато в чому міждисциплінарний характер і включають, окрім традиційних, екологічну, соціологічну, психологічну, культурологічну та інформаційно-технологічну складові.

Саме міжпредметні зв'язки сприяють інтенсифікації освітнього процесу, більш об'ємному сприйняттю інформації. Процес навчання є синтезом, міжпредметною інтеграцією предметів загальноосвітнього та професійного циклів. Використання міжпредметних зв'язків дає можливість формування у студента цілісної уяви про проблему, дозволяє перейти від ізольованого розглядання різноманітних явищ та процесів до їх взаємопов'язаного комплексного вивчення.

Професія дипломата узагальнює досвід людської діяльності за тривалий історичний період, є квінтесенцією таких спеціальних наук як історія та міжнародні відносини, економіка і право, країнознавство та мовознавство тощо. Тому для більш ефективної підготовки майбутніх дипломатів необхідно розвивати інтегроване навчання з опорою на міждисциплінарні зв'язки.

Встановленню зв'язків між окремими предметами спеціальних дисциплін сприяє вирішення виробничих завдань. Реалізація ідеї «взаємопроникнення» дисциплін одна в одну націлює тих, кого навчають, на «наскрізне» застосування знань, умінь та навичок, яких вони набули під час вивчення інших предметів, сприяє формуванню наукового світогляду майбутніх фахівців, активізує їх мислення, покращує методологічну основу.

Особливої уваги потребує питання включення гуманітарних знань в освітні програми, розробки дидактики та високоефективних засобів діагностики, які б відповідали перехідному періоду суспільства, сприяли формуванню знань і громадянських навичок, які відповідають змістові сучасних процесів в Україні та світі.

Взаємодія різних наук та наукових дисциплін, тісний контакт різних систем знань та їх елементів забезпечує акумулювання нових ідей, відкриває перспективи формування принципово нового знання.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, професійна підготовка, майбутні дипломати.

BALANUTSA Oleksandr Oleksandrovych –

Doctor of Pedagogy Sciences,

Deputy defense minister of Ukraine for European integration

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3470-9486>

email: balanutsa.alex@gmail.com

INTERSUBJECT CONNECTIONS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE DIPLOMATS

One of the main tasks of professional training is to teach the future diplomat to integrate knowledge acquired in related courses, to find ways to implement interdisciplinary connections of this knowledge in future professional activities. Therefore, the issues of integration of knowledge in the process of professional training of a diplomat, effective use of interdisciplinary connections during the formation of the most important professional qualities of future diplomats are becoming urgent.

The article reveals the importance of interdisciplinary connections in the professional training of future diplomats.

It was established that the formation of the readiness of future diplomats for professional activity is closely related to the integration of knowledge, the use of interdisciplinary connections. The training of future diplomats and modern research in the field of international relations are largely interdisciplinary in nature and include, in addition to traditional, ecological, sociological, psychological, cultural and information technology components.

It is interdisciplinary connections that contribute to the intensification of the educational process, to a more voluminous perception of information. The learning process is a synthesis, interdisciplinary integration of subjects of general education and professional cycles. The use of interdisciplinary connections makes it possible for the student to form a holistic idea of the problem, allows to move from isolated consideration of various phenomena and processes to their interrelated complex study. The profession of a diplomat summarizes the experience of human activity over a long historical period, is the quintessence of such special sciences as history and international relations, economics and law, country studies and linguistics, etc. Therefore, for more effective training of future diplomats, it is necessary to develop integrated training based on interdisciplinary connections.

The establishment of connections between individual subjects of special disciplines is facilitated by the solution of production tasks. The implementation of the idea of "interpenetration" of disciplines into one another aims those who are taught to "end-to-end" application of knowledge, abilities and skills that they acquired during the study of other subjects, contributes to the formation of the scientific outlook of future specialists, activates their thinking, improves the methodological basis.

Particular attention needs to be paid to the inclusion of humanitarian knowledge in educational programs, the development of didactics and highly effective diagnostic tools that would correspond to the transitional period of society, contribute to the formation of knowledge and civic skills that correspond to the content of modern processes in Ukraine and the world.

Interaction of various sciences and scientific disciplines, close contact of various systems of knowledge and their elements ensures the accumulation of new ideas, opens up prospects for the formation of fundamentally new knowledge.

Keywords: *interdisciplinary connections, professional training, future diplomats.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нове міжнародне середовище і відмінні від попередніх умови національного розвитку поставили перед Україною завдання підготовки дипломатичних кадрів, котрі в інтелектуальному, соціокультурному і професійному відношенні відповідали б реаліям сучасного світу. Зрощення нової формації політиків, дипломатів – завдання сучасної української системи освіти, від виконання якого залежить не просто благополуччя тих, хто отримує якісну освіту, але й уся подальша доля нашої держави і суспільства, їх культурно-цивілізаційний, історично-формаційний вибір.

При підготовці дипломатів потрібно розуміти, що ми готуємо специфічні кадри, які мають часом контрастувати з дипломатами інших країн, які традиційно належать до елітарних кіл і мають блискучу освіту. Завдання дипломатичної освіти підготувати не тільки належного рівня фахівця, але й особистість, яка б гідно відстоювала інтереси країни та представляла її на міжнародній арені.

Одним із головних завдань професійної підготовки є навчити майбутнього дипломата інтегрувати знання, одержані в суміжних курсах, знаходити шляхи реалізації міжпредметних зв'язків цих знань у майбутній професійній діяльності. Тому питання інтеграції знань у процесі професійної підготовки дипломата, ефективного використання міжпредметних зв'язків під час формування найважливіших професійних якостей у майбутніх дипломатів набувають актуального характеру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх дипломатів в Україні та зарубіжжі стали предметом дослідження вітчизняних науковців (Н. Бідюк, В. Вишпольська, А. Зленко, К. Істоміна, М. Клепар, Н. Ластовець, Г. Матвеев, Л. Отрошенко, О. Тарасова, О. Тищенко-Тишковець, В. Третько та ін.); теоретичні, методичні, організаційні та практичні засади модернізації цієї підготовки у закладах вищої освіти (Л. Богуш, О. Григор, Б. Гуменюк, К. Долгош, П. Клімкін, С. Корсунський, В. Копійка, М. Мальський, Ю. Мороз, О. Опанасюк, О. Пушкін, Ю. Палеев, Н. Тимошенко, Т. Чебикін, В. Ціватий та ін.). Однак проблема професійної підготовки майбутніх дипломатів на основі міжпредметних зв'язків у науковій літературі досліджено недостатньо.

Мета статті – визначити значення міжпредметних зв'язків у професійній підготовці майбутніх дипломатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на те, що сьогодні підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності оцінюється не лише результативністю фахового становлення, а й ефективністю особистісного зростання студента під час освітнього процесу в закладах вищої освіти, важливим у їхній підготовці є зміст підготовки та педагогічний інструментарій [1, с. 178].

В. Кремень вважає, що за своєю суттю навчання має бути зорієнтованим на те, щоб студенти здобували фундаментальні знання з основних предметів; що слід розвантажити навчальні курси від надмірної інформаційної складової, яка в наш час динамічно змінюється [7; 8].

Сьогодні колишні уявлення про зміст освіти майбутніх дипломатів, орієнтованої переважно на вузькопрофесійну підготовку фахівців, на екстенсивний підхід до її формування, вступили в суперечність із потребами в фахівцях нового типу для дипломатичної служби. П. Клімкін підкреслює, що «сучасний дипломат – це, по суті, нова професія, яка суміщає в собі десятки інших... це й аналітик, і політик, і іміджмейкер, і перекладач, і блогер та, можливо, останній у сучасному світі „універсал”» [6].

Зміст навчання майбутніх дипломатів не обмежується знаннями, вміннями і навичками, а включає два важливі компоненти:

– інформативний, засвоєння якого дає студенту можливість орієнтуватись у надбаннях попередніх поколінь та необхідну «над професійну» підготовку; знання, уміння та навички трактуються як об'єкт засвоєння;

– діяльнісний, засвоєння якого дозволить студенту використовувати теоретичні надбання та «над професійні» знання для розв'язання конкретних виробничих цілей; знання, вміння і навички розглядаються як спосіб діяльності, спрямованої на розвиток творчого потенціалу студента.

Важливо так перетворити освітній процес, щоб ці компоненти взаємодіяли, і процес засвоєння інформації відбувався паралельно з творчою діяльністю.

Дипломати повинні володіти необхідними функціональними знаннями, професійним мисленням, спеціальними вміннями та навичками, керуватись у своїй професійній поведінці демократичними і гуманістичними цінностями, затверджувати й захищати ідеї правової держави, постійно знаходитись у процесі творчого пошуку та саморозвитку.

Перспективним, на нашу думку, є відбір змісту освіти з орієнтацією на прогностичну модель дипломата: спочатку створюється сама модель, що відображає специфіку діяльності й підготовки майбутнього дипломата, а потім проектується специфічне освітнє середовище закладу освіти, у якому він формується як особистість і професіонал [2, с. 117].

Проектуючи зміст дипломатичної освіти, необхідно орієнтуватись на стратегічні важелі модернізації дипломатії. Тут слід виділити насамперед ті, що визначають зміст оновлюваної праці дипломата. По-перше, заклад вищої освіти повинен стати важливим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих установок особистості. По-друге,

потенціал освіти потрібно повною мірою використовувати для консолідації суспільства, збереження єдиного культурного простору, подолання соціальних конфліктів. По-третє, дипломатична освіта повинна сприяти, зауважує О. Григор «формуванню професійної еліти, підготовки політиків нової формації» [3, с. 313].

При проектуванні змісту освіти важливо передбачати, яким має бути фахівець у світлі тенденцій, що склалися. У цьому випадку вимоги до здобувача і змісту його підготовки динамічно проєктуються в майбутнє. В іншому випадку визначаються прогностичні кваліфікаційні вимоги до спеціаліста та змісту його підготовки незалежно від сформованих у минулому та сьогоденні тенденцій. На якій основі можливе таке випереджаюче проєктування? Відповімо так: щоб спроектувати глибокі якісні зміни в змісті професійної освіти дипломатів, необхідний взаємопов'язаний ретроспективний та перспективний аналіз змін у соціумі: в організації та змісті праці дипломата, у змісті та особливостях підготовки майбутніх дипломатів.

Випереджувальне проєктування може здійснювати фахівець, який володіє наукомісткими, мобільними, методологічними знаннями. Такі знання відкривають простір для бачення суті проблеми, дозволяють установити взаємозв'язки з іншими аспектами проблеми, формулювати гіпотези, знаходити, описувати, інтерпретувати та систематизувати отриману інформацію.

Фахівець з міжнародних відносин повинен мати: професійні знання, бути переконаним у їх соціальній доцільності й корисності, вміти застосовувати їх у своїй професійній діяльності, всебічно нарощувати професійні знання з міжнародних відносин, які формуються із всебічних і глибоких знань з історії та теорії міжнародних відносин, світової економіки та економіки України, основних принципів і тенденцій розвитку міжнародних відносин, розуміння процесів їх реалізації, бути впевненим у цих знаннях у процесі здійснення своєї діяльності, майстерно уміти користуватися повним арсеналом засобів і прийомів під час вирішення будь-яких питань зовнішньополітичного характеру.

Дипломат повинен мати відповідний рівень політичної, етичної та загальної культури: мати сформований світогляд як систему знань про навколишній світ і своє місце в ньому, про можливість реалізації в умовах сьогодення своїх життєвих програм; сформоване філософське, економічне, правове мислення; він повинен розумітися на проблемах ринкової економіки, соціальних, національних, етнічних процесах розвитку суспільства, в питаннях зовнішньої політики України та інших держав, міжнародно-правових зовнішньоекономічних відносинах між державами; знати закономірності та особливості формування культур інших народів, брати участь у громадському житті.

Фахівець дипломатичної сфери повинен мати широку ерудицію і високий рівень культури, розуміти національно-державні інтереси України, забезпечувати їх у своїй професійній діяльності. Від

нього вимагають: вдосконалювати фахову майстерність, постійно поповнювати свої знання, розширювати світогляд, вміти застосовувати свої знання на практиці, вільно володіти державною та іноземними мовами на високому рівні професійного спілкування. Він повинен добре володіти дипломатичним протоколом та етикетом. Протоколу дотримуються під час переговорів, підготовки угод, прийомів. Крім того, протокол визначає методи, рамки, поведінку та етикет і встановлює правила стосовно офіційного і особистого листування, форми одягу тощо [4, с. 43].

Формування готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності дуже тісно пов'язане з інтеграцією знань, використанням міжпредметних зв'язків.

Інтеграція – це вираження закономірності педагогічного процесу: чим більше зв'язків буде включати педагогічний процес, чим він буде цілісніше, тим розвиток творчої індивідуальності буде більш ефективним. У професійній підготовці студентів значення мають такі групи зв'язків: між дисциплінами загального і професійного циклів; між навчальною і професійною діяльністю студентів; між навчальною, навчально-дослідницькою і науково-дослідною діяльністю студентів; між навчальною і науково-дослідною діяльністю студентів і викладачів; між усіма видами аудиторних і позааудиторних занять, усіма видами практик [12, с. 158].

Сьогодні при підготовці дипломатів робиться акцент в основному на загальнопрофесійні та спеціальні знання. Але майбутнім дипломатам не вистачає знань, що становлять соціальну, культурно-моральну компетентність фахівця. Підготовка майбутніх дипломатів і сучасні дослідження в галузі міжнародних відносин мають багато в чому міждисциплінарний характер і включають, окрім традиційних, екологічну, соціологічну, психологічну, культурологічну та інформаційно-технологічну складові [13, с. 96].

Саме міжпредметні зв'язки сприяють інтенсифікації освітнього процесу, більш об'ємному сприйняттю інформації. Процес навчання є синтезом, міжпредметною інтеграцією предметів загальноосвітнього та професійного циклів. Використання міжпредметних зв'язків дає можливість формування у студента цілісної уяви про проблему, дозволяє перейти від ізольованого розглядання різноманітних явищ та процесів до їх взаємопов'язаного комплексного вивчення [5, с. 64].

Професія дипломата узагальнює досвід людської діяльності за тривалий історичний період, є квінтесенцією таких спеціальних наук як історія та міжнародні відносини, економіка і право, країнознавство та мовознавство тощо. Тому для більш ефективної підготовки майбутніх дипломатів необхідно розвивати інтегроване навчання з опорою на міждисциплінарні зв'язки.

Встановленню зв'язків між окремими предметами спеціальних дисциплін сприяє вирішення виробничих завдань. Реалізація ідеї «взаємопроникнення» дисциплін одна в одну націлює тих, кого навчають, на «наскрізне»

застосування знань, умінь та навичок, яких вони набули під час вивчення інших предметів, сприяє формуванню наукового світогляду майбутніх фахівців, активізує їх мислення, покращує методологічну основу [5, с. 67].

Особливої уваги потребує питання включення гуманітарних знань в освітні програми, розробки дидактики та високоєфективних засобів діагностики, які б відповідали перехідному періоду суспільства, сприяли «формуванню знань і громадянських навичок, які відповідають змістові сучасних процесів в Україні та світі» [14, с. 27–28].

Закцентуємо увагу на необхідності усвідомлення значущості гуманітарної складової освіти дипломата як своєрідного орієнтира «в пізнанні політичного світу та одного з найважливіших чинників стабільності, передбачуваності й керованості нашого суспільства, що продовжує перебувати в перехідному стані» [14, с. 14]. Гуманітарні науки в цілому та гуманітарна складова загальної програми підготовки дипломатів XXI ст. може виступити своєрідним механізмом формування громадянського суспільства і разом із державою розв'язання регіональних глобальних проблем.

Загалом ідеться про певний комплекс цінностей, умінь і знань громадян, сформованих системою гуманітарних наук, які забезпечують їм свідому участь та активну позицію в політичному житті, можливість визначити власні політичні інтереси і зіставити їх з інтересами всього суспільства.

Важливою складовою підготовки дипломата є творча інновація сучасного світового досвіду дипломатичної освіти в існуючій навчальній програмі. Поглиблене вивчення, професійне знання історії, культури, політології, релігієзнавства, інших гуманітарних наук, володіння декількома іноземними мовами, дозволяє дипломату освоїти духовний досвід минулого, порівняти його з особистим досвідом, долучитися до загальнолюдських духовних цінностей [14, с. 17–18].

У документах «Основні напрямки зовнішньої політики України» та «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» зазначено, що «одним зі стратегічних завдань мовної політики держави є підготовка державних службовців і фахівців, які забезпечують її інтеграційні процеси і обстоюють національні інтереси на міжнародній арені» [11].

У цьому контексті слушною є думка В. Кременя, який акцентує увагу на необхідності здійснення «мовного прориву» в освіті, «адже „глобалізований простір” передбачає не лише „спілкування країни з країною”, а й здатність людини, професіонала до безперешкодного спілкування в іноетнічному і професійному середовищі» [7, с. 7].

В умовах сучасної міжнародної та міжкультурної комунікації зростає роль етнічних, культурно-історичних та соціально-психологічних чинників. Важливим є набуття таких професійних компетенцій, як уміння організувати міжнародні переговори, робочі зустрічі, готувати відповідні проекти документів, збирати та аналізувати

інформацію в країні перебування іноземними мовами. Майбутнім дипломатам необхідно чітко засвоїти норми та правила дипломатичного протоколу, вимоги ділового етикету та вміло застосовувати їх на практиці [15, с. 9]. Не останню роль відіграє вміння оцінювати власні переваги та недоліки, а також особистісні якості своїх партнерів, з якими здійснюється професійна взаємодія [16, с. 15].

Підготовка майбутніх дипломатів повинна бути спрямована на оволодіння знаннями лінгвокультурних особливостей країн, вироблення «функціональних умінь розуміти погляди й думки представників іншої культури, коригувати свою поведінку, долати міжкультурні комунікаційні бар'єри й уникати міжкультурних конфліктів, визнавати право на існування різних цінностей, норм поведінки», – підкреслює М. Мальський та Ю. Мороз [10, с. 266].

Професійна діяльність фахівця з міжнародних відносин буде здебільшого відбуватися у взаємодії з іноземними партнерами, тому іншомовне спілкування є невід'ємною складовою його професійної підготовки і вимагає від нього досконалого володіння державною мовою, іноземними мовами (хоча б однією), сформованої культури ділового спілкування та готовності мислити (сприймати інформацію, обробляти її, робити висновки автоматично) як рідною так й іноземною мовами [4, с. 109].

Процес мовної підготовки дипломата до професійної комунікації розглядається як послідовна і неперервна зміна етапів навчання міжнаціональній взаємодії, у процесі якої студенти оволодівають міжнаціональними знаннями та уміннями професійної комунікації.

Уміння професійної комунікації являють собою дії, які базуються на міжнаціональній теоретичній і практичній підготовці студентів, що виявляються в здатності аналізувати національні особливості мови, використовуючи адекватні мовні засоби, приймати і правильно трактувати національні особливості поведінки співбесідника, толерантно й емпатично відноситись до представників інших країн.

У структурі умінь професійної комунікації можна виділити три блоки: блок когнітивних умінь, який включає мовну й інформаційну складову; блок практичних умінь, який включає мовну й складову; блок оціночних умінь, представлений діагностичною і рефлексивною складовими [16, с. 66].

Вироблення здатності слухати співрозмовника і спостерігати за загальною ситуацією, опанувати методами ділового спілкування й здатністю використовувати особливості місцевої ділової культури країни мають важливе значення для досягнення успішних і результативних підсумків переговорів.

Специфіка іншомовного спілкування полягає в тому, що воно неможливе без знання ментальних особливостей партнерів, норм і правил поведінки та мовленнєвого етикету, які прийняті в їхній спільноті, без умінь їх розуміти та адекватно сприймати.

Змістовний аналіз наукової літератури переконливо засвідчив, що в процесі вивчення іноземної мови у ЗВО особливе місце посідає вивчення фахової мови. Науковці наголошують на різнопланових функціях фахової мови. Вона стимулює навчальну діяльність студентів; забезпечує необхідний рівень володіння студентами фаховою іноземною мовою в ситуаціях професійно орієнтованого спілкування; достатній обсяг вокабуляру, який формується у процесі читання та опрацювання наукової фахової літератури; позитивно позначається на якості знань; розвиває активність, відповідальність та толерантність студентів [4, с. 109].

Підготовку сучасного дипломата неможливо здійснювати без низки нових напрямів, таких, як вивчення психології лідерства, конфліктології, етики професійного спілкування тощо.

Поряд із необхідністю ґрунтовної спеціальної підготовки майбутній дипломат має отримати різнобічну психологічну підготовку, що зумовлено психологічною специфікою життя та праці в умовах тривалого перебування за кордоном у межах «закритого колективу». Належна психологічна підготовка забезпечить йому впевненість у власних силах, урівноваженість, самовладання, здатність переносити інтенсивні емоційні навантаження та зберігати спокій у конфліктних ситуаціях, дискусіях [2, с. 120].

До того ж прийняття багатьох компромісних дипломатичних рішень вимагає суворої дисципліни – самоконтролю, стриманості та ретельного аналізу вихідних даних. Використовуючи знання та професійний досвід, дипломати повинні навчитися нестандартно мислити, бути готовими, за необхідності, переглянути свою позицію. Мудрість, уміння шукати компроміси та дотримання дисципліни є одними із найважливіших професійних якостей дипломата.

З точки зору довгострокової життєвої перспективи треба розвивати у майбутніх дипломатів здатність легко пристосовуватися до нових умов та швидко знаходити і засвоювати нову інформацію. Така здатність, з одного боку, підтримується за рахунок комп'ютеризації, а з іншого – передбачає високий розвиток творчого потенціалу особистості [5, с. 69]. Введення до навчального процесу комп'ютерно-орієнтованих навчальних дисциплін дозволяє реалізувати принцип комп'ютеризації освітнього процесу як підґрунтя теоретичної і практичної реалізації змісту підготовки майбутніх дипломатів.

Взаємодія різних наук та наукових дисциплін, тісний контакт різних систем знань та їх елементів забезпечує акумулювання нових ідей, відкриває перспективи формування принципово нового знання. Сьогодні найважливішим завданням освіти є здатність породжувати інформацію, а не просто її споживати.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Наведені вище чинники слід брати до уваги при відборі змісту професійної підготовки майбутніх дипломатів та складанні робочих навчальних планів та програм. М. Кулінич наголошує на необхідності «адекватно, оперативно

реагувати на „плинність міжнародних подій” ... змінюються світові тенденції, а відповідно – і ... наші навчальні програми» ... Дипломатія і міжнародні відносини – це живий організм, тож підготовка кадрів для праці в цій складній сфері вимагає постійного якісного оновлення» [9, с. 34]. Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо у дослідженні механізмів реалізації інтегративного підходу у професійній підготовці дипломатів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балануца О. О. Базові характеристики майбутнього дипломата. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2021. № 41. С. 176–180.
2. Балануца О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави: моногр. Харків: Мацулін, 2021. 412 с.
3. Григор О. Гуманітарна освіта як чинник формування загальної культури дипломата-політика. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 137. С. 311–315.
4. Долгош К. І. Формування готовності студентів факультету міжнародних відносин до творчої професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2009. 247 с.
5. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 263 с.
6. Клімкін П. Українська дипломатія на перехресті епох. *Дзеркало тижня*. 2017. 16 грудня.
7. Кремень В. Г. Українська освіта в добу глобалізації. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2002. № 6. С. 4–12.
8. Кремень В. Г. Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2 (59). С. 5–14.
9. Кулінич М. А. Освітня підготовка сучасного дипломата: міжнародний вимір. *Україна дипломатична*. К., 2005. Вип. V. С. 33–40.
10. Мальський М., Мороз Ю. Підготовка фахівців міжнародників в умовах трансформації міжнародної системи. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. Львів, 2012. Вип. 30. С. 3–8.
11. Про основні напрямки зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-ХІІ. *Голос України*. 1993. 24 липня.
12. Сєрбожнікова Р. К. Формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача у процесі професійної підготовки в університеті: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Донецьк, 2009. 384 с.
13. Третько В. В. Міждисциплінарний підхід до підготовки майбутніх магістрів міжнародних відносин. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*: зб. наук. пр. Ніжин: видавець П. П. Лисенко, 2013. Вип. 6. С. 94–102.
14. Ціватий В. Г. Дипломатія і підготовка дипломата ХХІ століття: традиції, інновації, моделі. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. К., 2004. Вип. 10. Ч. I. С. 11–31.
15. Шинкаренко Т. І. Дипломатичний протокол та етикет. 2-ге вид., доп. К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. 296 с.
16. Якимчук Ю. В. Психологічні особливості інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Хмельницький, 2008. 220 с.

REFERENCES

1. Balanutsa, O. O. (2021). Bazovi kharakterystyky maybutn'oho dyplomata [Basic characteristics of the future diplomat]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*.

Mizhvuzivs'kyu zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh Drohobyt's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych. № 41. S. 176–180. [in Ukrainian]

2. Balanutsa, O. O. (2021). Teoretychni ta metodychni zasady profesiynoyi pidhotovky maybutnikh dyplomativ yak intelektual'noho resursu derzhavy [Theoretical and methodical principles of professional training of future diplomats as an intellectual resource of the state]: monohr. Kharkiv : Machulyn. 412 s. [in Ukrainian]

3. Hryhor, O. (2018). Humanitarna osvita yak chynnyk formuvannya zahal'no kul'tury dyplomata-polityka [Humanitarian education as a factor in the formation of the general culture of a diplomat-politician]. Hileya. Istorychni nauky. Filosofs'ki nauky. Politychni nauky : zb. nauk. prats'. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. Vyp. 137. S. 311–315. [in Ukrainian]

4. Dolhosh, K. I. (2009). Formuvannya hotovnosti studentiv fakul'tetu mizhnarodnykh vidnosyn do tvorchoyi profesiynoyi diyal'nosti [Formation of readiness of students of the faculty of international relations for creative professional activity]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Vinnytsya. 247 s. [in Ukrainian]

5. Ivanchenko, YE. A. (2005). Formuvannya profesiynoyi mobil'nosti maybutnikh ekonomistiv u protsesi navchannya u vyshchykh navchal'nykh zakladakh [Formation of professional mobility of future economists in the process of training in higher educational institutions]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Odesa. 263 s. [in Ukrainian]

6. Klimkin, P. (2017). Ukrayins'ka dyplomatiya na perekhresti epoch [Ukrainian education in the age of globalization]. Dzerkalo tyzhnya. 16 hrudnya. [in Ukrainian]

7. Kremen', V. H. (2002). Ukrayins'ka osvita v dobu hlobalizatsiyi [Ukrainian education in the age of globalization]. Dyrektor shkoly, litseyu, himnazyi. № 6. S. 4–12. [in Ukrainian]

8. Kremen', V. H. (2008). Transformatsiyi osobystosti v osvitu prostori suchasnoyi tsyvilizatsiyi [Transformations of personality in the educational space of modern civilization]. Pedahohika i psykholohiya. № 2 (59). S. 5–14. [in Ukrainian]

9. Kulnych, M. A. (2005). Osvitnya pidhotovka suchasnoho dyplomata: mizhnarodnyy vymir [Educational training of a modern diplomat: international dimension]. Ukrayina dyplomatychna. K. Vyp. V. S. 33–40. [in Ukrainian]

10. Mal's'kyu, M., Moroz, YU. (2012). Pidhotovka fakhivtsiv mizhnarodnykh v umovakh transformatsiyi mizhnarodnoyi systemy [Training of international specialists in the conditions of transformation of the international system]. Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriya : Mizhnarodni vidnosyny. L'viv. Vyp. 30. S. 3–8. [in Ukrainian]

11. Pro osnovni napryamky zovnishn'oyi polityky Ukrainy (1993) [About the main directions of Ukraine's foreign policy]. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy vid 2 lyupna 1993 r. № 3360-KHII. Holos Ukrainy. 24 lyupna. [in Ukrainian]

12. Ser'ozhnikova, R. K. (2009). Formuvannya tvorchoho pedahohichnoho potentsialu maybutn'oho vykladacha u protsesi profesiynoyi pidhotovky v universyteti [Formation of the creative pedagogical potential of the future teacher in the process of professional training at the university]: dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.04. Donetsk. 384 s. [in Ukrainian]

13. Tret'ko, V. V. (2013). Mizhdystsyplinarnyy pidkhid do pidhotovky maybutnikh mahistriv mizhnarodnykh vidnosyn [Interdisciplinary approach to the training of future masters of international relations]. Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektyvy : zb. nauk. pr. Nizhyn: vydavets' P. P. Lysenko. Vyp. 6. C. 94–102. [in Ukrainian]

14. Tsivaty, V. H. (2004). Dyplomatiya i pidhotovka dyplomata XXI stolittya : tradytsiyi, innovatsiyi, modeli [Diplomacy and training of a diplomat of the 21st century: traditions, innovations, models]. Naukovyy visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrainy. K. Vyp. 10. CH. I. S. 11–31. [in Ukrainian]

15. Shynkarenko, T. I. (2009). Dyplomatychnyy protokol ta etyket [Diplomatic protocol and etiquette]. 2-he vyd., dop. K. : VPTS «Kyiv's'kyu universytet». 296 s. [in Ukrainian]

16. Yakymchuk, YU. V. (2008). Psykholohichni osoblyvosti intensyfikatsiyi rozvytku komunikativnykh zdibnostey maybutnikh fakhivtsiv mizhnarodnykh vidnosyn [Psychological peculiarities of intensification of the development of communicative abilities of future international relations specialists]: dys. ... kand. psyk. nauk : 19.00.07. Khmel'nyts'kyu. 220 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович – доктор педагогічних наук, Заступник Міністра оборони України з питань європейської інтеграції.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх дипломатів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BALANUTSA Oleksandr Oleksandrovych – Doctor of Pedagogy Sciences, Deputy defense minister of Ukraine for European integration.

Scientific interests: professional training of future diplomats.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2024 р.

УДК 372.862

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-17-25

БИРКА Маріан Філаретович –

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри диференційних рівнянь,

Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2891-0044>

e-mail: marian.byрка@gmail.com, m.byрка@chnu.edu.ua

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН УРОКУ ІНФОРМАТИКИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

У статті детерміновано сутність та основні принципи педагогічного дизайну сучасного уроку інформатики у Новій українській школі (інформатична освітня галузь).

Поняття «педагогічний дизайн» визначено як діяльність вчителя зі створення педагогічного сценарію (плану-конспекту уроку) та відповідних навчальних матеріалів для учнів, яка реалізується на засадах технологічності, конкретизації мети, форм, методів, засобів, умов і очікуваних результатів навчання, а також передбачає наявність детальних інструкцій для учнів.

Означено, що ефективна реалізація педагогічного дизайну потребує від педагога дотримання понад 20 принципів, що свідчить про складність та багатоаспектність цього напрямку педагогіки, а також обґрунтованості його розгляду як певного виду педагогічного мистецтва.

Виокремлено 12 найбільш важливих принципів педагогічного дизайну, яких вчитель має дотримуватись у ході розробки педагогічного сценарію уроку інформатики у Новій українській школі, а саме принципи: естетизації освітнього середовища,

ефективного цілепокладання, психологічної комфортності, залучення уваги, обмеження обсягу навчальної інформації, інформативності, наочності, інструктивності, комплексного впливу на всі репрезентативні системи, створення умов для конструювання власного досвіду, рефлексивності та зворотного зв'язку.

Запропоновано ієрархічну систему з визначених 12 принципів педагогічного дизайну, яких вчитель має дотримуватись у ході розробки педагогічного сценарію уроку інформатики у Новій українській школі відповідно до основних етапів комбінованого уроку.

Охарактеризовано застосування визначених принципів педагогічного дизайну для розробки уроку інформатики у Новій українській школі.

Ключові слова: Нова українська школа, педагогічний сценарій, план-конспект уроку, урок інформатики, педагогічний дизайн, сутність, принципи.

BYRKA Marian Filaretovych –

Doctor of Education, Professor

Professor of Department of of differential equations

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2891-0044>

e-mail: marian.byрка@gmail.com, m.byрка@chnu.edu.ua

PEDAGOGICAL DESIGN OF THE INFORMATICS LESSON IN NEW UKRAINIAN SCHOOL: THE ESSENCE AND MAIN PRINCIPLES

The article determines the essence and main principles of the pedagogical design of a modern informatics science lesson in the New Ukrainian School (informatics educational branch).

The concept "pedagogical design" is defined as the activity of a teacher to create a pedagogical scenario (lesson plan-summary) and relevant educational materials for students, which is implemented on the basis of technology, specifying the purpose, forms, methods, means, conditions and expected learning outcomes, as well as provides detailed instructions for students.

It was determined that the effective implementation of pedagogical design requires the teacher to adhere to more than twenty principles, which testifies to the complexity and multifaceted nature of this direction of pedagogy, as well as the validity of its consideration as a pedagogical art.

The twelve most important principles of pedagogical design, which the teacher must follow during the development of pedagogical scenario (lesson plan-summary) of an informatics lesson in the New Ukrainian School are highlighted, namely the principles: aestheticization of the educational environment, effective goal setting, psychological comfort, attracting attention, limitations the amount of educational information, informativeness, visibility, instructiveness, comprehensive impact on all representative systems, creation of conditions for constructing one's own experience, reflexivity and feedback.

A hierarchical system of the identified twelve principles of pedagogical design, which the teacher must adhere to during the development of pedagogical scenario (lesson plan-summary) of an informatics lesson in the New Ukrainian School in accordance with the main stages of the combined lesson, is proposed.

The application of certain principles of pedagogical design for the development of pedagogical scenario (lesson plan-summary) of an informatics lesson in the New Ukrainian School (informatics educational branch) is characterized.

Key words: *New Ukrainian School, pedagogical scenario, lesson plan-summary, informatics lesson, pedagogical design, essence, principles.*

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. Реформа «Нова українська школа» (НУШ), яка нині активно впроваджується у системі загальної середньої освіти України, спрямована на створення інноваційної школи, в якій учням було б цікаво навчатися, і де вони змогли б отримати ті знання і вміння, які будуть для корисними у повсякденному житті в сучасному інформаційно-технологічному світі [2, с. 92].

Означена реформа спричинила трансформаційні зміни у базовій середній освіті, які стосуються усіх учасників освітнього процесу. Ключовим викликом перед педагогічними працівниками ЗЗСО стала вимога щодо обов'язкового впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти, відповідно до якого зміст курсу «Інформатика» у 5-9 класів детерміновано як «інформатичну освітню галузь» (додаток 13. «Компетентнісний потенціал інформатичної освітньої галузі та базові знання» та додаток 14 «Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з інформатичної освітньої галузі») [5]. Метою інформаційної освітньої галузі є «розвиток особистості учня, здатного використовувати цифрові інструменти і технології для розв'язання проблем, розвитку, творчого

самовираження, забезпечення власного і суспільного добробуту, здатного критично мислити, безпечно та відповідально діяти в інформаційному суспільстві» [5]. При цьому, вчитель інформатики зобов'язаний оцінювати досягнення учнем/ученицею обов'язкових результатів навчання та ключових компетентностей, формування й розвиток яких відбувається через наскрізні вміння, які, згідно з вимогами Держстандарту, мають бути актуалізованими на кожному уроці інформатики.

Одним з шляхів ефективного впровадження реформи НУШ є використання вчителем інформатики технологій *педагогічного дизайну* (з англ. *instructional design*), які дають змогу синхронізувати дії вчителя та учнів в єдиний механізм: очікувані результати навчання, форми, методи, засоби, ресурси і умови навчання, ресурси, а також критерії досягнення визначених результатів. Не менш важливими є перспективи: *для учнів* – зробити процес навчання більш привабливим, ефективним та результативним, а навчальні матеріали – більш доступними для сприймання; *для вчителів* – забезпечити оптимальне планування і конструювання уроку інформатики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основи педагогічного дизайну як наукового напрямку в педагогіці знайшли відображення у працях зарубіжних дослідників «Педагогічний дизайн: принципи та застосування» (Л. +Брігге, А. Акерман) [15] та «Умови навчання» (Р. Ганье) [16]. У подальших дослідженнях зарубіжними науковцями вивчено наступні аспекти педагогічного дизайну: «Педагогічний дизайн та електронне навчання: обговорення знання педагогічного змісту як відсутньої конструкції» (Х. Канука) [17], «Розробка педагогічного сценарію для короткострокового онлайн-курсу» (Д. Лонг, В. Сон, Н. Лі) [18], «Педагогічний дизайн для навчання діями» (Г. МакАрдл) [19], «Розуміння розробкою» (Г. Віггінс, Дж. МакТіг) [20] та інші.

В українській педагогічній науці педагогічний дизайн як інновація також активно досліджується вітчизняними науковцями. Зокрема вченими розглянуто такі питання як-от: «Трансформація моделі педагогічного дизайну в e-learning у системі неперервної педагогічної освіти» Г. Кашина [7], «Педагогічний дизайн мультимедійного уроку» (В. Павленко) [11], «Педагогічний дизайн засобів електронного навчання на робочому місці» (В. Пономаренко, О. Пушкар, Т. Андрищенко та ін.) [12], «Дизайн навчального заняття в базовій новій українській школі» (Т. Смагіна, О. Шуневич) [13] тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеним залишається питання визначення сутності та основних принципів педагогічного дизайну сучасного уроку інформатики у Новій українській школі для інформатичної освітньої галузі.

Мета статті – дефініція сутності та основних принципів педагогічного дизайну, а також описати їх застосування для педагогічного дизайну уроку інформатики у Новій українській школі (інформатична освітня галузь).

Основні завдання дослідження:

- 1) уточнити сутність поняття «педагогічний дизайн»;
- 2) визначити основні принципи педагогічного дизайну;
- 3) описати застосування визначених принципів педагогічного дизайну для розробки вчителем педагогічного сценарію (плану-конспекту) уроку інформатики для Нової української школи (інформатична освітня галузь).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для виконання **першого завдання** дослідження – *уточнення сутності поняття «педагогічний дизайн»* здійснимо аналіз нормативних актів і праць сучасних українських та зарубіжних науковців, які вивчали різні аспекти педагогічного дизайну.

Зокрема, у Законі України «Про освіту», *поняття «педагогічний дизайн»* розглядається як «опис процесу викладання/навчання, який відбувається під час курсу, уроку або навчального заняття» [6]. Таке тлумачення не відображує основних концептуальних положень досліджуваного концепту, і може розглядатися як випадок рефлексії вчителя, що здійснив викладання певного курсу, уроку або навчального заняття.

Більш вдалі тлумачення концепту «педагогічний дизайн» знаходимо у працях українських науковців Г. Кашиної [7], В. Павленко [11], В. Пономаренко, О. Пушкар, Т. Андрищенко та ін. [12] та Т. Смагіної, О. Шуневич [13].

Так, В. Пономаренко, О. Пушкар, Т. Андрищенко та ін. досліджуваний концепт визначають як «напрямок педагогічної науки, пов'язаний з розробленням і вивченням об'єктів, умов, ситуацій, сценаріїв, які підтримують освітню діяльність» [12, с. 25]. При цьому науковці визначають мету, об'єкт та фокус педагогічного дизайну, зокрема: *метою педагогічного дизайну* визначено зміна мотивації учасників освітньої діяльності, яка дасть змогу вчителям більш якісно навчати, а учням – краще вчитися; *об'єктом педагогічного дизайну* детерміновано навчальне середовище та речі, що входять до його складу (реальні та віртуальні об'єкти, які використовуються в освітній діяльності); *у фокусі педагогічного дизайну* опинились навчальні матеріали та інструкції, як з цими матеріалами потрібно працювати [12, с. 26-27]. Таке бачення краще відтворює сутність педагогічного дизайну як напрямку педагогічної науки, що вивчає не тільки методику розробки навчальних матеріалів, а й формулювання інструкцій, як їх використати в освітньому процесі. Адже «*instructional design*», у дослівному перекладі з англійської мови означає «розробка інструкцій».

Науковець В. Павленко досліджуючи питання педагогічного дизайну мультимедійного уроку, тлумачить визначене поняття як «знання про ефективну навчальну роботу в процесі проектування, розробки, оцінки та використання навчальних матеріалів» [11, с. 327]. Така наукова позиція акцентує увагу на необхідності розгляду педагогічного дизайну як певного технологічного процесу з визначеними етапами.

Позиції щодо технологічності досліджуваного концепту дотримується й Г. Кашина, яка вважає, що «педагогічний дизайн» це «послідовність процедур, згрупованих у низку етапів, кожен із яких має конкретні завдання і методи їх досягнення» [7, с. 54]. При цьому, дослідниця зауважує, що в умовах дистанційного навчання, педагогічний дизайн зводиться до дизайну навчальної діяльності студентів [7, с. 54]. Відтак, метою педагогічного дизайну при розробці онлайн-курсів, на думку дослідниці є «планування та створення ситуацій, які розширюють можливості навчання як для окремих учнів, так і для груп» [7, с. 55]. Цілком погоджуємось з цією науковою позицією, адже в умовах дистанційної освіти взаємодія між вчителем та учнем зменшується до мінімально можливої. Саме тому, чим краще будуть описані етапи навчання, конкретизовано завдання і методи їх досягнення, а також деталізовано очікувані результати – тим ефективніше та результативніше відбуватиметься освітній процес.

Науковці Т. Смагіна та О. Шуневич поняття «педагогічний дизайн» визначають як «діяльність зі створення навчального заняття (курсу) на основі вивчення потреб учасників та з використанням новітніх розробок психологічної та педагогічної

науки, що включає постановку цілей, відповідно до яких добирається контент, формат, інструменти навчання й способи оцінювання» [13, с. 40]. Це тлумачення акцентує увагу на тому, що педагогічний дизайн хоча й впливає на всіх учасників освітнього процесу, переважно є завданням педагога, яке орієнтоване на створення плану-конспекту навчального заняття (курсу) на основі вивчення потреб учнів.

Стосовно вивчення і врахування потреб учнів, відмітимо, що зміст шкільного курсу «Інформатики» у 5-9 класів, відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти [5], має забезпечувати досягнення всіма учнями обов'язкових результатів навчання з інформатичної освітньої галузі. Відтак, вивчення і врахування потреб учнів можливе тільки з метою подолання прогалин у вивченому матеріалі, а не вибору змісту навчальної дисципліни «Інформатики».

У працях зарубіжних дослідників концепт «педагогічний дизайн» також активно вивчається, а окремі його тлумачення знаходимо у працях Л. Бріггс та А. Акерман [15], Р. Ганье [16], Х. Кануки [17], Д. Лонга, В. Сон та Н. Лі [18] та Г. МакАрда [19].

Так, концепт «педагогічний дизайн» почав використовувати Роберт Ганье (R. Gagné) з 1960-х років у ході розробки навчальних матеріалів для військових [16]. Відмітимо, що з огляду на контингент тих, хто навчався (військових) навчальний матеріал мав бути подано як найчіткіше та найзрозуміліше, що вимагає не тільки його чіткості і структурованості, а й чіткості і структурованості самого процесу подання.

Саме тому Л. Бріггс та А. Акерман трактують поняття «педагогічний дизайн» як «цілісний процес аналізу потреб і цілей навчання і розробку системи способів передавання навчальної інформації для задоволення цих потреб» [16, с. 125-127]. Це тлумачення акцентує увагу на необхідності узгодження потреб учнів та цілей навчання, а також на необхідності розробки системи навчання, яка б була здатна реалізовувати досягнення визначених цілей.

Дослідник Г. МакАрда трактує педагогічний дизайн як «забезпечення систематичного процесу для усвідомлення проблем навчання та пошуку шляхів розв'язання цих проблем» [19]. Така наукова позиція додає ще один важливий аспект педагогічного дизайну як напряму педагогіки – усвідомлення проблем навчання та пошуку їх вирішення у контексті конкретного контингенту учнів.

Дослідниця Х. Канука «педагогічний дизайн» тлумачить як «мистецтво та наука створення навчального середовища та матеріалів, які переведуть учня зі стану нездатності виконати певні завдання до стану здатності виконати ці завдання» [Kanuka H. Instructional Design and eLearning, с. 3]. При цьому, авторка акцентує увагу на тому, що педагогічний дизайн має базуватися на теоретичних і практичних дослідженнях у галузях пізнання, педагогічної психології та вирішення проблем [17, с. 3]. Нам імпонує таке визначення досліджуваного концепту, адже воно розширює

властивості педагогічного дизайну і визначає його як певне мистецтво, тобто кожен педагог виступає митцем, який допомагає учнями перейти зі стану нездатності до стану здатності у виконанні певних завдань. Також погоджуємось з думкою авторки про необхідність базування педагогічного дизайну на певних теоретичних і практичних положеннях, які визначаються у науках, наближених до педагогіки.

У праці Д. Лонга, В. Сон та Н. Лі, результатом педагогічного дизайну як процесу визначено «педагогічний сценарій» – «організація та порядок навчальної діяльності, яка сприяла досягненню учнями освітніх цілей». При цьому, на думку авторів, розробник курсу має зосередитися на двох основних аспектах: «Які знання потрібно вивчити?» та «Хто навчається?». На цій основі він має організувати таку навчальну діяльність, яка має бути «цікавою» та «несподіваною» для учнів. Разом з тим, важливо, щоб педагогічний сценарій, особливо для онлайн навчання, містив не тільки усі педагогічні елементи (зокрема, зміст навчання, шляхи і способи доставки цього змісту, технології/методи навчання і викладання), а також забезпечував б й залучення та стимулювання учнів до навчальної діяльності, як у класі, так і поза ним [18, с. 15]. Таке бачення дає змогу визначити результат педагогічного дизайну як процесу – педагогічний сценарій, тобто план-конспекту уроку. Погоджуємось з думкою авторів щодо основних аспектів розробки педагогічного дизайну – у контексті нашого дослідження зміст освіти визначено у інформатичній галузі Державного стандарту базової середньої освіти [5], а тими, хто навчається є учнів 5-9 класів. Нам ще імпонує ідея науковців про те, що навчальна діяльність має бути «цікавою» та «несподіваною» для учнів, адже також вважаємо, що емоційний аспект відіграє одну з ключових ролей в будь-якому процесі навчання.

Отже, проведений аналіз нормативних актів і праць сучасних українських та зарубіжних науковців дав змогу уточнити сутність поняття «педагогічний дизайн» як діяльність вчителя зі створення педагогічного сценарію (плану-конспекту уроку інформатики) та відповідних навчальних матеріалів для учнів, яка реалізується на засадах технологічності, конкретизації мети, форм, методів, засобів, умов і очікуваних результатів навчання, а також передбачає наявність детальних інструкцій для учнів. Основну мету педагогічного дизайну вбачаємо у допомозі учням перейти зі стану нездатності до стану здатності у виконанні завдань з шкільного курсу інформатики, а також підвищення їх мотивації до навчання. При цьому, педагогічний дизайн реалізується з використанням новітніх теоретичних і практичних розробок у галузях педагогіки, педагогічної психології та вирішення проблем. У контексті вивчення і врахування потреб учнів відмітимо, що це можливе тільки з метою подолання прогалин у вивченому матеріалі, а не вибору змісту навчальної дисципліни «Інформатики», який вже визначений у Державному стандарті базової середньої освіти.

Наступним завданням нашого дослідження є визначення основних принципів педагогічного дизайну.

Виконання цього завдання також здійснимо шляхом аналізу праць сучасних українських науковців, які у своїх дослідженнях визначили окремі принципи педагогічного дизайну, що мають бути реалізовані відповідно до специфіки освітнього простору і умов навчання в Україні.

Так, на думку О. Яременко-Гасюк, педагогічний дизайн як напрям педагогіки, насамперед повинен базуватися на **основних принципах сучасної освіти – неперервності, відкритості та доступності**, а також на **принципах вільного (відкритого) навчання (open learning) – принципи свободи вибору основних характеристик навчання** (час, місце, термін, вартість, вид, форма, цілі, організація, методи, засоби, зміст, програма навчання тощо) [14, с. 42]. Погоджуємось з думкою автора стосовно доцільності включення у педагогічний дизайн принципів неперервності та доступності. Проте відкритість та свобода вибору основних характеристик освітнього процесу шкільного курсу «Інформатика» у 5-9 класах є неможливими, адже попри академічну свободу вчителя інформатики стосовно вибору форм, методів і засобів навчання, зміст дисципліни вже визначений у Державному стандарті базової загальної середньої освіти. Разом з тим, у ході вивчення нової теми, згідно Концепції НУШ, учням дозволяється здійснити частковий вибір шляхів, методів і засобів досягнення обов'язкових результатів навчання з інформатичної освітньої галузі. Крім цього, учнів 5-9 класів НУШ можуть самостійно будувати і реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до власних пізнавальних можливостей і освітніх потреб.

Науковець С. Денисенко вважає, що педагогічний дизайн, крім принципів неперервності та доступності, базується ще й на **принципах науковості, наочності, наступності, оглядовості мислення та комфортності** [4, с. 79]. Зазначені принципи актуальні в контексті нашого дослідження, і тому вважаємо за доцільне внести їх до переліку принципів педагогічного дизайну уроку інформатики 5-9 класів НУШ.

Серед принципів педагогічного дизайну не розглянутими нами вище, С. Наход виокремлено **принципи: ефективне цілепокладання; індивідуалізація і диференціація навчання; відкритість і нелінійність процесу навчання, створення умов для конструювання власного досвіду; комплексний вплив на всі репрезентативні системи; рефлексивність і постійний зворотний та принцип естетизації освітнього середовища** [10, с. 313-314]. Вважаємо, що визначені дослідницею принципи є перспективними у контексті нашого дослідження, і тому, з деякими уточненнями можуть бути використані вчителями інформатики у ході реалізації ними педагогічного дизайну. Відтак вносимо їх до переліку принципів педагогічного дизайну уроку інформатики 5-9 класів НУШ.

Дослідники В. Пономаренко, О. Пушкар, Т. Андрущенко та ін. [12] вважають, що в ході педагогічного дизайну, педагогу, крім вище згаданих принципів, необхідно дотримуватись ще й **принципів: залучення уваги, обмеження обсягу навчальної інформації, інструктивності, а також практичної спрямованості** [12, с. 18]. Зазначені принципи також актуальні для нашого дослідження, тому вважаємо за доцільне включити їх до нашого переліку.

Таким чином, на основі аналізу праць сучасних українських науковців нами визначено, що ефективна реалізація педагогічного дизайну потребує від педагога дотримання понад 20 принципів, а саме принципів: доступності, ефективного цілепокладання, залучення уваги, індивідуалізації і диференціації навчання, інструктивності, інформативності, комплексного впливу на всі репрезентативні системи, комфортності, наочності, наступності, науковості, нелінійності процесу навчання, неперервності, обмеження обсягу навчальної інформації, оглядовості мислення, зворотного зв'язку, практичної спрямованості, естетизації освітнього середовища, рефлексивності, створення умов для конструювання власного досвіду та ін. Така кількість принципів свідчить про складність та багатоаспектність педагогічного дизайну як напрямку педагогіки, а також справедливості його розгляду як педагогічного мистецтва.

На основі проведеного аналізу наукових праць сучасних українських та зарубіжних дослідників, а також власного бачення досліджуваного феномену, вважаємо за необхідне виокремити з вищеподаного переліку **12 найбільш важливих принципів педагогічного дизайну**, яких вчитель має дотримуватись у ході розробки плану-конспекту уроку інформатики (модулю, курсу) у Новій українській школі (інформатична освітня галузь), а саме принципи: естетизації освітнього середовища, ефективного цілепокладання, психологічної комфортності, залучення уваги, обмеження обсягу навчальної інформації, інформативності, наочності, інструктивності, комплексного впливу на всі репрезентативні системи, створення умов для конструювання власного досвіду, рефлексивності та зворотного зв'язку.

Разом з тим, оскільки у шкільному курсі інформатики найбільш широко розповсюдженим є комбінований урок, на якому поєднуються вивчення нового матеріалу, його сприйняття, усвідомлення й осмислення та первинне застосування отриманих знань [1, с. 412], то доцільно здійснити систематизацію визначених принципів педагогічного дизайну відповідно до етапів такого уроку.

Відтак, отримуємо наступну систему з **12 принципів педагогічного дизайну**, яких вчитель має дотримуватись у ході розробки плану-конспекту уроку інформатики у Новій українській школі для інформатичної освітньої галузі відповідно до етапів комбінованого уроку:

1) Актуалізація опорних знань та їх коригування – принцип забезпечення зворотного зв'язку;

2) **Мотивація навчальної діяльності** – принципи залучення уваги та комплексного впливу на всі репрезентативні системи;

3) **Повідомлення теми й мети уроку** – принципи залучення уваги та ефективного цілепокладання;

4) **Вивчення нового матеріалу, його сприйняття, усвідомлення й осмислення** – принципи інформативності, обмеження обсягу навчальної інформації та наочності;

5) **Первинне застосування отриманих знань** – принципи інструктивності, створення умов для конструювання власного досвіду та комфортності;

6) **Підсумок уроку** – принцип рефлексивності;

7) **Домашнє завдання, інструктаж до його виконання, оголошення критеріїв оцінювання** – принципи інструктивності та створення умов для конструювання власного досвіду.

Як бачимо, принципи залучення уваги, інструктивності та створення умов для конструювання власного досвіду знаходять своє використання на різних етапах комбінованого уроку з інформатики. Разом з тим, принцип естетизації освітнього середовища є наскрізним для усіх етапів, адже відбивається не тільки на кожному етапі, а й на весь процес педагогічного дизайну та його результат – педагогічний сценарій комбінованого уроку інформатики.

Далі перейдемо до виконання **третього, заключного, завдання нашого дослідження** – опису визначених принципів педагогічного дизайну для розробки педагогічного сценарію (плану-конспекту) уроку інформатики у Новій українській школі (інформатична освітня галузь).

Так, принцип естетизації освітнього середовища є наскрізним ключовим принципом реалізації педагогічного дизайну, що передбачає надання естетичної форми предметам і явищам (способу життя, середовищу, побуту, людським стосункам тощо) [9, с. 115]. У контексті нашого дослідження цей принцип передбачає не тільки естетизацію педагогічного сценарію уроку інформатики, а й освітнього середовища і процесу, які реалізуються на уроках інформатики. Основними елементами естетизації при цьому є: ритмічність, пропорційність, емоційність, ідеалізація, гармонізація та візуалізація, що забезпечують актуалізацію емоційно-енергетичних ресурсів учнів і створення комфортного психологічного клімату на уроках [9, с. 116]. Реалізація цього принципу спрямована на забезпечення емоційної насиченості уроку інформатики, створення атмосфери радості пізнання, інтенсивною творчістю, приємного і ефективного діалогічного спілкування, а також творчої самореалізації учнів.

Принцип забезпечення зворотного зв'язку передбачає своєчасне повідомлення учням поточної інформації як про їх успішність з інформатики загалом, так і виконання ними конкретного завдання зокрема, а також, за необхідності коригування їх відповідей і постійне акцентування уваги усього класу на виявлені типові масові помилки. Реалізація цього принципу дасть змогу

учням відкинути помилкові гіпотези і інформацію та отримати підказки для пошуку правильної відповіді.

Принцип залучення уваги передбачає не тільки спрямованість психічної діяльності і зосередження учнів на певному об'єкті, а й ігнорування усього іншого, що не пов'язане з цим об'єктом. Для реалізації цього принципу вчитель інформатики має сформулювати певну проблему та окреслити можливі шляхи її вирішення; розглядати нові ситуації, які виникли в інформаційному суспільстві; ставити перед учнями відкриті запитання, пов'язані з їхнім життям; активно використовувати мультимедійні засоби тощо. При цьому, педагог має актуалізувати як зовнішню увагу учнів, спрямовану на оточуючі предмети та явища, так і їх внутрішню увагу, спрямовану на власні думки, почуття і переживання.

Принцип комплексного впливу на всі репрезентативні системи передбачає актуалізацію вчителем інформатики всіх репрезентативним систем особистості учнів, які використовуються у навчанні інформатики (зір, слух та дотик), а також активізацію різних типів мислення (логічного, критичного, алгоритмічного, творчого та ін.). Найбільш ефективним шляхом реалізації цього принципу вбачаємо у використанні на уроках інформатики мультимедійних презентацій, дидактичних онлайн завдань та навчальних відео роликів.

Принцип ефективного цілепокладання передбачає формування в учнів чіткого уявлення мети уроку, його очікуваних результатів, а також їх постійне ознайомлення з критеріями оцінювання навчальних досягнень. Реалізація цього принципу дасть змогу учням зрозуміти, що вони повинні засвоїти в процесі заняття та яким чином можна оцінити результати їх навчання. При цьому, для опису вчитель інформатики має застосувати такі формулювання як-от: «знає і розуміє», «уміє і застосовує» та «виявляє ставлення і оцінює», що відповідають опису результативних складових змісту інформатичної освітньої галузі [5].

Принцип інформативності спрямований на демонстрацію смислової і змістової складових навчальної інформації, що розкривається на уроці інформатики, а також формування в учнів адекватної оцінки можливостей та вимог щодо використання певного програмного продукту, інформаційної технології або цифрового засобу, що вивчається.

Принцип обмеження обсягу навчальної інформації передбачає врахування у ході викладання інформатики вікових психологічних і пізнавальних можливостей учнів 5-6 класів НУШ, їх включення у групи з приблизно однаковим пізнавальним рівнем та акцентування уваги на виконанні ними індивідуальних практичних завдань, а також лабораторних робіт. Відповідно до цього принципу, великі обсяги навчальної інформації слід розділити на фрагменти, які комфортні для сприйняття учнями 10-11 років. Це дасть змогу уникнути інформаційного перевантаження учнів та підтримати їх інтерес до вивчення інформатики.

Принцип *психологічної комфортності* передбачає усунення або хоча б зменшення усіх стресотворюючих факторів освітнього процесу, створення на уроці інформатики доброзичливої творчої атмосфери, а рівень складності навчального матеріалу має відповідати зоні найближчого розвитку учнів 5-6 класів НУШ. *Зона найближчого розвитку* знаходиться на межі того, що учень може виконати без сторонньої допомоги, і того, чого може виконати за допомогою іншої людини (більш підготовленого учня або вчителя) [3, с. 42].

Принцип *наочності* передбачає повсюдне подання навчального матеріалу на уроках інформатики за допомогою мультимедіа технологій, які поєднують текстову інформацію, графіку, зображення, звук та анімацію. При реалізації цього принципу необхідно дотримуватись низки вимог до наочності, а саме: впізнаваність наочності, динаміка пред'явлення наочності, продуманий алгоритм відеоряду зображень, оптимальний обсяг наочності та оптимальна кількість зображень на екрані [11, с. 331-332].

Принцип *інструктивності* як ключовий принцип педагогічного дизайну передбачає забезпечення учнів відповідними методичними рекомендаціями (інструкціями), як для проведення практичних (лабораторних) занять на уроках інформатики, так і для самостійної роботи над матеріалом, що вивчається і виконання домашнього завдання. При цьому, текст методичних рекомендацій (інструкцій) повинен характеризуватись чіткістю, логічністю та емоційною нейтральністю. Для забезпечення кращого розуміння учнями основних положень інструкцій та алгоритму дій, текст методичних рекомендацій (інструкцій) слід формулювати за допомогою виразів «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід» [8, с. 70-71].

Принцип *створення умов для конструювання власного досвіду* передбачає надання можливостей кожному учня для негайного використання отримані на уроці інформатики знань з метою їх закріплення, а також формування відповідних вмінь і навичок. Для реалізації цього принципу на кожному уроці інформатики слід передбачити виконання учнями практичних індивідуальних і групових завдань, пов'язаних з вивченим на уроці навчальним матеріалом, а також навчальних проєктів, розрахованих на довший період часу. Це створює умови для самореалізації, самовираження, самовдосконалення та самонавчання учнів і дасть їм змогу побудувати і реалізувати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до власних освітніх потреб і пізнавальних можливостей.

Принцип *рефлексивності* передбачає формування і розвиток в учнів 5-6 класів НУШ здатності зрозуміти себе, зосередитися на собі, усвідомлювати себе в минулому, теперішньому і в майбутньому, а також забезпечує розуміння ними труднощів у навчанні та готовність до їх подолання. Реалізація цього принципу спрямована на власну оцінку учнями набутих на уроці інформатики знань, умінь і навичок, а також усвідомлення думок,

переживань, відносин і власної діяльності, які стали передумовами для них. Рефлексія дає змогу учням конструктивно здійснювати власне практичне перетворення особистості, яке реалізується шляхом корекції, зміни і розвитку особистісних переконань та дій.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, в результаті проведеного аналізу нормативних актів і праць сучасних українських та зарубіжних науковців поняття «педагогічний дизайн» уточнено як діяльність вчителя зі створення педагогічного сценарію (плану-конспекту) уроку інформатики та відповідних навчальних матеріалів для учнів, яка реалізується на засадах технологічності, конкретизації мети, форм, методів, засобів, умов і очікуваних результатів навчання, а також передбачає наявність детальних інструкцій для учнів.

Основну мету педагогічного дизайну визначаємо як допомогу учням перейти зі стану нездатності до стану здатності у виконанні завдань з шкільного курсу інформатики, а також підвищення їх мотивації до навчання. При цьому, педагогічний дизайн має реалізуватись з використанням новітніх теоретичних і практичних розробок у галузях педагогіки, педагогічної психології та вирішення проблем. У контексті вивчення і врахування потреб учнів відмітимо, що це можливе тільки з метою подолання прогалин у вивченому матеріалі, а не вибору змісту навчальної дисципліни «Інформатики», який вже визначений у Державному стандарті базової середньої освіти.

У ході дослідження визначено, що ефективна реалізація педагогічного дизайну потребує від педагога дотримання понад 20 принципів, що свідчить про складність та багатоаспектність педагогічного дизайну як напряму педагогіки, а також необхідності його розгляду як педагогічного мистецтва.

На основі проведеного аналізу наукових праць сучасних українських та зарубіжних дослідників, а також власного бачення досліджуваного феномену, з вищеподаного переліку нами виокремлено 12 найбільш важливих принципів педагогічного дизайну, яких вчитель має дотримуватись у ході розробки уроку інформатики (модулю, курсу) у Новій українській школі (інформатична освітня галузь).

Визначені 12 принципів педагогічного дизайну відповідно до етапів комбінованого уроку ієрархічно розташовано наступним чином: 1) Актуалізація опорних знань та їх коригування – принцип забезпечення зворотного зв'язку; 2) Мотивація навчальної діяльності – принципи залучення уваги та комплексного впливу на всі репрезентативні системи; 3) Повідомлення теми й мети уроку – принципи залучення уваги та ефективного цілепокладання; 4) Вивчення нового матеріалу, його сприйняття, усвідомлення й осмислення – принципи інформативності, обмеження обсягу навчальної інформації та наочності; 5) Первинне застосування отриманих знань – принципи інструктивності, створення умов для конструювання власного досвіду та

комфортності; 6) Підсумок уроку – принцип рефлексивності; 7) Домашнє завдання, інструктаж до його виконання, оголошення критеріїв оцінювання – принципи інструктивності та створення умов для конструювання власного досвіду. При цьому, принципи залучення уваги, інструктивності та створення умов для конструювання власного досвіду знаходять своє використання на різних етапах комбінованого уроку з інформатики, а принцип естетизації освітнього середовища є наскрізним для усіх етапів, адже відбувається не тільки на кожному етапі, а й на весь процес педагогічного дизайну та його результат – педагогічний сценарій комбінованого уроку інформатики.

У дослідженні також описано застосування визначених принципів педагогічного дизайну для розробки педагогічного сценарію (плану-конспекту) уроку інформатики у Новій українській школі для інформатичної освітньої галузі.

Серед перспективних напрямів подальших наукових розвідок визначимо вивчення основних моделей педагогічного дизайну та оцінка можливості їх застосування для розробки педагогічного сценарію (плану-конспекту) уроку інформатики у Новій українській школі (інформатична освітня галузь).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бирка М. Ф. Дефініція холистичного змісту курсу «Методика викладання інформатики». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. Вип. 213. С. 411-417. DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-411-417.
2. Бирка М.Ф. Реформування сучасної загальної середньої освіти: основні акценти і концепти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Вип. 82. С. 91-98. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.82.15>.
3. Гаяш О. В. Наукова концепція Л. С. Виготського про зв'язок навчання і розвитку та її втілення у корекційній психопедагогіці сьогодення. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 7(2). С. 40-48.
4. Денисенко С.Н. Педагогічний дизайн у сучасному освітньому просторі. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 3 (81). С. 79-83.
5. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>.
6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
7. Кашина Г. Трансформація моделі педагогічного дизайну в e-learning у системі неперервної педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 10. С. 24-36.
8. Колос Ю. З. Особливості передачі вимог в інструктивних текстах під час перекладу з англійської мови українською. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 48. том 4. С. 70-72.
9. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. К.: Промінь, 2006. 432 с.
10. Наход С. А. Педагогічний дизайн як засіб підвищення мотивації студентів у процесі e-learning. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2020. № 2. С. 311-320.
11. Павленко В. Педагогічний дизайн мультимедійного уроку. *Дистанційна освіта в Україні: інноваційні, нормативно-правові, педагогічні аспекти*. 2023. Вип. 2. С. 325-326. DOI: 10.18372/2786-5495.1.17337.
12. Пономаренко В. С., Пушкар О. І., Андрюшенко Т. Ю. та ін. Педагогічний дизайн засобів електронного

навчання на робочому місці: монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 263 с.

13. Смагіна Т. М., Шуневич О. М. Дизайн навчального заняття в базовій новій українській школі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 41, т. 2. С. 38-43.

14. Яременко-Гасюк О. О. Технології педагогічного дизайну підготовки майбутніх педагогів професійного навчання в контексті компетентнісного підходу (зарубіжний досвід). *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2017. №10 (18). С. 42-48.

15. Briggs L. J., Ackerman A. S.. *Instructional design: principles and applications*. Englewood Cliffs. Educational Technology Publications. 1977. 532 p.

16. Gagne R. *The conditions of learning*. 4th ed. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1985. 361 p.

17. Kanuka H. *Instructional Design and eLearning: A Discussion of Pedagogical Content Knowledge as a Missing Construct*. *E-Journal of Instructional Science and Technology*. 2006. Vol. 9. No. 2. 17 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ846720.pdf>.

18. Long D. L., Son V. H., Ly N.N. Design pedagogical script for short-term online course. *Proceedings of the 19th European Conference on E-Learning (ECEL 2020)*. Berlin, Germany. 2020. 10 p. DOI: 10.34190/EEL.20.013.

19. McArdle G. *Instructional Design for Action Learning*. *Journal of European Industrial Training*. 2011. Vol. 35. No. 5. P. 515-518. URL: <https://doi.org/10.1108/03090591111138053>.

20. Wiggins G., McTighe J. *Understanding by design* (2nd ed.). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development ASCD. *Colombian Applied Linguistics Journal*. 2005. Vol.19 No. 1. Pp. 140-142.

REFERENCES

1. Byrka, M. F. (2024). Definiitsiia kholistychnoho zmistu kursu «Metodyka vykladannia informatyky» [Definition of the holistic content of the course "Methodology of Informatics Teaching"]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 213. S. 411-417. DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-411-417. [in Ukrainian]
2. Byrka, M. F. (2022). Reformuvannia suchasnoi zahalnoi serednoi osvity: osnovni aktsenty i kontsepty [Reforming of the modern general secondary education: main accents and concepts]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. Vyp. 82. S. 91-98. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.82.15>. [in Ukrainian]
3. Haiash, O. V. (2016). Naukova kontseptsiiia L. S. Vyhotskoho pro zviazok navchannia i rozvytku ta yii vtilennia u korektsiinii psykhopedahohitsi sohodennia [L. S. Vygotsky's scientific concept of the connection between learning and development and its implementation in today's correctional psychopedagogy]. *Aktualni pytannia korektsiinoin osvity*. *Pedahohichni nauky*. Vyp. 7(2). S. 40-48. [in Ukrainian]
4. Denysenko, S. N. (2015). Pedahohichni dizain u suchasnomu osvitnomu prostori [Pedagogical design in the modern educational space]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu*. *Pedahohichni nauky*. Vyp. 3 (81). S. 79-83. [in Ukrainian]
5. CMU (2020). *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity* [State standard of basic secondary education]. CMU Resolution No. 898 of September 30, 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>. [in Ukrainian]
6. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* [Ukrainian Law "On education"] from 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian]
7. Kashyna, H. (2021). Transformatsiia modeli pedahohichnogo dizainu v e-learning u sistemii neperervnoi pedahohichnoi osvity [Transformation of the model of pedagogical design in e-learning in the system of continuous pedagogical education]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. № 10. S. 24-36. [in Ukrainian]
8. Kolos, Yu. Z. (2021). Osoblyvostiperedachi vymoh v instruktivnykh tekstakh pid chas perekladu z anhliiskoi movy ukrainskoiu [Peculiarities of transfer of requirements in instructional texts during translation from English into Ukrainian].

Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia. № 48. T. 4. S. 70-72. [in Ukrainian]

9. Masol, L. M. Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka : monohrafiia [General art education: theory and practice: monograph]. K. : Promin, 2006. 432 s. [in Ukrainian]

10. Nakhod, S. A. (2020). Pedahohichniy dyzain yak zasib pidvyshchennia motyvatsii studentiv u protsesi e-learning [Pedagogical design as a means of increasing student motivation in the e-learning process]. Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya: Pedahohika i psykholohiia. № 2. S. 311-320. [in Ukrainian]

11. Pavlenko, V. (2023). Pedahohichniy dyzain multymediinoho uroku [Pedagogical design of a multimedia lesson]. Dystantsiina osvita v Ukraini: innovatsiini, normatyvno-pravovi, pedahohichni aspekty. Vyp. 2. S. 325-326. DOI: 10.18372/2786-5495.1.17337. [in Ukrainian]

12. Ponomarenko, V. S., Pushkar, O. I., Andriushchenko, T. Yu. ta in. (2017). Pedahohichniy dyzain zasobiv elektronnoho navchannia na robochomu misti: monohrafiia [Pedagogical design of e-learning tools in the workplace: monograph]. Kharkiv : KhNEU im. S. Kuznentsia, 2017. 263 s. [in Ukrainian]

13. Smahina, T. M., Shuneych, O. M. (2021). Dyzaйн navchalnoho zaniattia v bazovii novii ukrainskii shkoli [The design of an educational lesson in a basic new Ukrainian school]. Innovatsiina pedahohika. № 41, T. 2. S. 38-43. [in Ukrainian]

14. Yaremenko-Hasiuk, O. O. (2017). Tekhnolohii pedahohichnoho dyzainu pidhotovky maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia v konteksti kompetentnogo pidkhodu (zarubizhnyi dosvid) [Pedagogical design technologies for training future teachers of professional education in the context of the competence approach (foreign experience)]. ScienceRise: Pedagogical Education. №10 (18). S. 42-48. [in Ukrainian]

15. Briggs, L. J., Ackerman, A. S. (1977). Instructional design: principles and applications. Englewood Cliffs. Educational Technology Publications. 532 p. [in English]

16. Gagne, R. (1985). The conditions of learning. 4th ed. New York: Holt, Rinehart & Winston. 361 p. [in English]

17. Kanuka, H. (2006). Instructional Design and eLearning: A Discussion of Pedagogical Content Knowledge as a Missing Construct. E-Journal of Instructional Science and Technology. Vol. 9. No. 2. 17 p.

URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ846720.pdf>. [in English]

18. Long, D. L., Son, V. H., Ly, N. N. (2020). Design pedagogical script for short-term online course. Proceedings of the 19th European Conference on E-Learning (ECEL 2020). Berlin, Germany. 10 p. DOI: 10.34190/EEL.20.013. [in English]

19. McArdle, G. (2011). Instructional Design for Action Learning. Journal of European Industrial Training. Vol. 35. No. 5. P. 515-518. URL: <https://doi.org/10.1108/03090591111138053>. [in English]

20. Wiggins, G., McTighe, J. (2005). *Understanding by design* (2nd ed.). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development ASCD. Colombian Applied Linguistics Journal. Vol. 19 No. 1. Pp. 140-142. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БИРКА Маріан Філаретович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри диференційних рівнянь, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Наукові інтереси: методика викладання інформатики, змішане навчання, використання ІКТ в освіті, професійний розвиток педагогів, онлайн-навчання, алгоритмічне мислення та ін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BYRKA Marian Filaretovich – Doctor of Education, Professor Professor of Department of differential equations Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

Scientific interests: methods of teaching informatics, blended learning, use of ICT in education, teacher professional development, online learning, algorithmic thinking, etc.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

УДК [378.147:37.011.3-051:784]:39:316.7:005.336.2-043.83(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-25-30

БОНДАР Тамара Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9484-9336>
e-mail: tamara_bondar@yahoo.com

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ДІТЬМ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті аргументовано значущість вивчення досвіду Словацької Республіки для залучення дітей ромського населення до середовища закладів загальної освіти. На сучасному етапі модернізації національної освіти всі процеси реформування тією чи тією мірою пов'язані з інтеграцією. Україна, розбудовуючи безпечно, інклюзивне освітнє середовище закладів дошкільної, початкової, середньої і вищої освіти, зважає на пропозиції Європейської комісії. Водночас проблема забезпечення дітей ромського населення доступною, якісною освітою потребує вивчення. Очікуваними результатами реформи вважаються підвищення чисельності дітей ромського населення, які представлені в контингенті закладів загальної освіти, покращення успішності цих школярів, зростання чисельності дітей, які отримують атестат про закінчення закладу загальної середньої освіти і вищої освіти. Такі результати вможливають удосконалення грамотності ромського населення і подолання труднощів економічного характеру. На підставі аналізу психолого-педагогічних джерел виокремлено особливості державної політики словацького уряду в галузі інклюзивної освіти: зміна державної політики щодо осіб з особливими освітніми потребами взагалі та дітей ромського населення зокрема під впливом політики Європейського Союзу; реформування освіти для залучення дітей ромського населення з метою подолання економічних і соціальних труднощів; складність реалізації програм, попри допомогу Європейського Союзу, через відсутність політичної волі уряду країни; наскрізність і наступність траєкторії інклюзивної освіти, що відображені в змісті політичних ініціатив уряду країни; інтенсифікація розвитку інклюзивної освіти через низку законодавчих ініціатив, що пов'язана зі зміною уряду країни. Отже, для розвитку інклюзивної освіти в Словацькій Республіці характерне інтенсифіковане реформування освіти під впливом гуманістичних цінностей Європейського Союзу. Перспективні напрями дослідження пов'язані з аналізом змісту освітніх програм підготовки педагогічних працівників до професійної діяльності в сучасних умовах, з огляду на забезпечення особливих освітніх потреб усіх дітей.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти ромського населення, діти з особливими освітніми потребами, маргіналізовані ромські громади, сегрегація, доступ до якісної освіти.

BONDAR Tamara Ivanivna –
Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Chair,
Department of Preschool, Primary
Education Pedagogy and Educational Management,
Mukachevo State University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9484-9336>
e-mail: tamara_bondar@yahoo.com

STATE POLICY REGARDING ENFORCEMENT OF RIGHTS FOR THE EDUCATION OF THE CHILDREN OF THE ROMA POPULATION IN THE SLOVAK REPUBLIC

The article argues the importance attached to studying the experience of the Slovak Republic in involving Roma children in the regular kindergarten and school environment. Currently when the national education in Ukraine is being modernized, all reform processes are related to integration. Building a safe, inclusive educational environment in regular kindergartens, primary, middle and high schools and higher education institutions, Ukraine pays great attention to the proposals offered by the European Commission. However, the issue of providing Roma children with affordable, high-quality education needs to be studied. The expected results of the reform are considered to be an increase in the number of Roma children who are represented in the general education institutions, an improvement in the performance of these children, an increase in the number of children who complete general secondary education institution and higher education, which will make it possible to increase the literacy of the Roma population and overcome the economic difficulties. Based on the analysis of psychological and pedagogical findings, the peculiarities of the state policy led by the Slovak government in inclusive education are highlighted: the change of state policy regarding individuals with special educational needs in general and children of the Roma population in particular due to the guidance of the European Union; reforming education to provide Roma children with quality education that will enable them to overcome economic and social difficulties; that lack of political will of the Slovak government to implement programs despite the assistance of the European Union; comprehensive and continual trajectory of inclusive education, reflected in the content of political initiatives of the country's government; intensive development in inclusive education boosted by a number of legislative initiatives associated with the change of the country's government. Thus, the development of inclusive education in the Slovak Republic is characterized by the intensified reforms in education under the influence of the humanistic values shown by the European Union. Prospective research areas are related to the analysis of the programs training teaching staff for professional activities in modern conditions with a focus on the special educational needs of all children.

Key words: inclusive education, children of the Roma population, children with special educational needs, marginalized Roma communities, segregation, access to quality education.

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. За спостереженнями експертів, ромське населення в Словаччій Республіці зазнає систематичної дискримінації та проживає в бідності, що більш ніж у десять разів перевищує рівень добробуту переважної частки населення. В Україні фахівці оцінюють становище ромського населення теж як украй проблемне. Нині фіксують негативне ставлення до ромів, вияви дискримінації, численні акти насильства й погроми. Після демографічного вибуху в Україні роми можуть стати за чисельністю третьою етнічною спільнотою. Для порівняння, згідно з переписом 2001 року, роми перебували на 14 місці. Збільшення чисельності ромського населення поглиблює соціальні проблеми. Наприклад, за офіційними даними, на початку 2018 / 2019 навчального року в школах Закарпатської області навчалася понад 10 тисяч ромських дітей, що в кілька разів більше, ніж 20 років тому, але тільки 5 % ромських школярів отримують документ про закінчення 9-тикласної освіти, лише 1 % – атестат про повну середню освіту. Загальновизнаний той факт, що більшість ромів є малограмотними. В Україні вважають, що Словаччина, де ромська спільнота найчисельніша, спрямовує помітні зусилля на розв'язання низки питань, пов'язаних з інтеграцією ромського населення, зокрема на забезпечення дітей доступною освітою, що й актуалізує запропоновану розвідку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів розвитку зарубіжної освіти присвячено публікації вітчизняних науковців-компаративістів: Н. Авшенюк, Т. Ключкович, І. Козубовської, Т. Кошманової, Н. Муқан, Н. Ничкало, В. Поліщук, Л. Пуховської, А. Сбруєвої, Г. Слозанської. Водночас державна

політика Словачького уряду в контексті забезпечення рівних прав на освіту всім дітям, порівняно з іншими країнами, досліджена недостатньо. Це підтверджує той факт, що лише деякі вітчизняні науковці фокусують увагу на поодиноких аспектах розвитку інклюзивної освіти в Словаччій Республіці. Зокрема, Т. Ключкович окреслює державні заходи щодо забезпечення рівних прав на освіту всім дітям на сучасному етапі, аналізуючи «Стратегію інклюзивного підходу у вихованні та освіті», що була ухвалена 2021 року. Автор відрефлектовує низку нормативно-правових документів, що забезпечують реалізацію цієї стратегії та були запропоновані після ухвалення документа [4]. Серед акцентованих компаративних аспектів варто виокремити проблему створення освітнього середовища для дітей ромського населення в Словаччині (див. праці К. Лабош [3]). Питання законодавчої бази, тенденцій розвитку інклюзивної освіти в закладах дошкільної, середньої і вищої освіти Словачької Республіки студіюють зарубіжні вчені В. Гладуш, В. Кляйн, В. Шилонова. Специфіку забезпечення особливих освітніх потреб учнів початкової школи досліджують М. Dudek, Е. Dolinská, D. Kolibová, V. Kušnirová, I. Rochovská. Отже, брак опрацювання порушеної проблеми спонукає до вивчення особливостей розвитку інклюзивної освіти в Словачькій Республіці.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей державної політики словачького уряду щодо розвитку інклюзивної освіти в контексті забезпечення рівних прав дітей ромського населення (2005 – 2024 pp.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Словаччина стала членом Європейського Союзу в травні 2004 року. Аналіз державної політики

словацького уряду спонукає до висновку про вплив політики Європейського Союзу на розвиток інклюзивної освіти. Із 2005 року починання Словацького уряду спрямовані на викорінення систематичних порушень права на освіту дітей-ромів. Комісія Європейського Союзу окреслювала вимоги, надавала фінансову й технічну допомогу, щоб забезпечити доступність освіти всім дітям.

У 2005 році Словацька Республіка долучилася до ініціативи реалізації десятирічної програми інтеграції ромів (2005 – 2015 рр.). Поліетнічний склад Словацької Республіки, динамічне зростання кількості громадян ромської національності, труднощі, пов'язані з інтеграцією ромського населення, а також глибокий розрив у багатьох аспектах соціального, політичного й економічного життя між ромським і неромським населенням спонукали уряд Словаччини взяти участь у реалізації цієї програми. Низка заходів були спрямовані на залучення дітей ромського населення до закладів дошкільної, початкової і середньої освіти, оскільки частка ромських дітей, які відвідували заклади дошкільної і загальної освіти, була нижчою, порівняно з дітьми словацького населення. Такий стан справ негативно позначається на успішності та призводить до відрахування зі школи або до переведення дітей ромського населення в спеціальні школи. Унаслідок масових відрахувань, ромські учні широко представлені в контингенті спеціальних шкіл і спеціальних класів загальноосвітніх закладів.

Ратифікація Словацькою Республікою Конвенції ООН «Про права людей з інвалідністю» у 2010 році інтенсифікувала політичний дискурс щодо розбудови інклюзивного освітнього середовища в країні. Як і в Україні [1], яка ратифікувала Конвенцію ООН «Про права людей з інвалідністю» у 2009 році, так і в Словацькій Республіці, ця міжнародна угода з 2010 року слугує орієнтиром для розроблення законодавчої бази в галузі забезпечення рівних прав людей з особливими потребами. В. Гладуш, В. Кляйн, В. Шилонова стверджують, що Конвенція ООН «має переважну силу над законами Словацької Республіки і визначає провідну політику державних органів влади, громадських організацій стосовно осіб, які мають певні обмеження життєдіяльності» [4, с. 243].

Завдання з інтеграції ромського населення, окреслені в десятирічній програмі інтеграції ромів, залишилися, однак, нереалізовані. Реакцією на незадовільний стан розв'язання проблеми забезпечення доступу до освіти дітям ромського населення став офіційний лист-повідомлення, що був надісланий Європейською комісією словацькому урядові у квітні 2015 року [5]. Європейська комісія заявила, що Словаччина відмовляється від існування сегрегації циганських дітей у сфері освіти. В офіційній відповіді уряду зазначено, що «причиною розумових відхилень у дітей ромського населення і, отже, їх спрямування до закладів спеціальної є генетично детерміновані захворювання як наслідок найвищого коефіцієнта інбридингу словацьких циганів у Європі». Таке пояснення поклало відповідальність за власну

сегрегацію на ромів. Європейська комісія заперечила цей аргумент досвідом навчання циганських дітей зі Словаччини у Великобританії. Діти, які були зараховані в спеціальні школи Словаччини, навчалися у звичайних школах завдяки ефективній системі інклюзивної освіти, що адекватно реагує на різноманітні освітні потреби дітей. У Європейській комісії наголошували на недолугості діагностичних методик та інструментів для комплексного оцінювання особливих потреб, а також на надзвичайно сильних антициганських упередженнях із боку співробітників Державної шкільної інспекції. Словаччина вжила кількох заходів, спрямованих на розв'язання цієї проблеми, однак після ретельного оцінювання та моніторингу ситуації комісія дійшла висновку, що ці заходи недостатні. Через необґрунтоване переведення ромських дітей у заклади спеціальної освіти, неприкриті явища сегрегації в закладах загальної середньої освіти, Європейська комісія порушила справу проти Словацької Республіки 2019 року.

У 2020 році Міністерство освіти зробило кілька кроків щодо запровадження інклюзивної освіти. Той факт, що міністерство взагалі визнало проблему й фактично почало вживати заходів для її розв'язання, вважають помітним зрушенням у подоланні дискримінації дітей ромського населення. Крім посиленого тиску з боку Європейської комісії, що вимагає від міністерства розв'язати проблему та забезпечити рівний доступ до освіти всім дітям, одним із вагомих чинників називають зміну уряду після загальних виборів навесні 2020 року. Ініціатива Європейського Союзу, зміна політичної сили поживали розроблення урядових програм, що спрямовані на забезпечення рівного доступу до освіти всім дітям.

7 квітня 2021 уряд Словаччини ухвалив нову «Стратегію рівності, інтеграції та залучення ромів на період до 2030 року» («Strategiu rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030» / «Roma equality, inclusion, and participation strategy till 2030»), де наголошено, що якісна освіта залишається недоступною для дітей із маргіналізованих ромських громад. Ухвалення «Стратегії рівності, інтеграції та залучення ромів на період до 2030 року» (далі – Стратегія РІЗР) у Словацькій Республіці – одна з основних умов реалізації політики Європейського Союзу щодо консолідації зусиль [7]. Стратегію РІЗР вважають національним зобов'язанням уряду Словацької Республіки, що регламентує державну політику та спрямована на забезпечення рівних прав, інклюзії ромського населення. Важливим чинником ухвалення Стратегії РІЗР називають незадовільний стан розв'язання проблеми сегрегації ромського населення.

Попри заборону сегрегації на законодавчому рівні, діти з ромських громад зазнають утисків, обмежені в правах, стають жертвами цькування в спеціальних школах чи відокремлених класах у гімназіях. Дітей із ромських громад набагато частіше залишають на другий рік в одному й тому самому класі, вони також частіше припиняють відвідувати школу. Багато дітей-ромів навчається у відокремлених класах. Якщо такі діти закінчують

середню школу, то все одно мають невеликі перспективи працевлаштування. З огляду на низку проблем дітей ромського населення, Стратегія РІЗР покликана покращити становище осіб із маргіналізованих ромських громад і забезпечити їм доступ до якісної освіти через заходи з десегрегації та запровадження інклюзивної освіти. Стратегія містить низку завдань, спрямованих на припинення сегрегації ромських громад, сприяння соціальній інтеграції ромів, викорінення дискримінації, зміну ставлення та покращення співіснування людей у громадах. Завдання Стратегії РІЗР розподілені на три основні сфери: забезпечення психолого-педагогічного супроводу дитини / учня та допомоги сім'ї; надання професійної підготовки педагогічних працівників; надання допомоги у створенні розвивального середовища для учнів із маргінальних ромських громад. Інклюзивна освіта – вагомий чинник десегрегації і покращення становища ромських дітей.

16 червня 2021 року уряд Словацької Республіки ухвалив «План відновлення та стійкості» («Plán obnovy a odolnosti»), де окреслено реформи, рекомендовані Європейською Комісією для Словаччини. У розділі плану «Освіта» виокремлено три основні завдання: забезпечення доступності, розвитку та якості інклюзивної освіти на всіх рівнях; розвиток освіти для XXI століття; підвищення ефективності діяльності словацьких університетів. Для реалізації плану у сфері освіти передбачено фінансування в розмірі 892 млн євро [6].

У жовтні 2021 р. ухвалено поправку до Закону «Про освіту», де витлумачено термін «інклюзивна освіта», обґрунтовано систему надання консультаційних послуг, розроблено систему функціонування команд психолого-педагогічного супроводу та вищих рівнів системи консультування, розроблено «Проект стратегії інклюзивного підходу до освіти» і подано документ для міжвідомчого обговорення [11].

У листопаді 2021 р. Міністерством освіти Словацької Республіки розроблений і впроваджений «Перший план дій щодо реалізації стратегії забезпечення інклюзивного доступу до освіти на 2021 рік» («First Action Plan to the Strategy for Inclusive Access to Education for year 2021») (далі – Перший план дій). Перший план дій містить багато важливих заходів, що вможливають подолання сегрегації та забезпечують створення інклюзивного освітнього середовища. Особливу надію покладають на здатність Першого плану дій забезпечити доступ до освіти дітям із маргіналізованих ромських громад і дітям з особливими освітніми потребами [8].

Для досягнення ефективності реалізації Першого плану дій протягом 2021 року ухвалено низку нормативних документів, зокрема «План відновлення та стійкості для Словацької Республіки» (далі – «План відновлення та стійкості») («Recovery and resilience plan for the Slovak Republic»). «План відновлення та стійкості» спрямований на створення умов та розроблення інструментів, що допоможуть реалізувати право дітей з особливими освітніми потребами на освіту,

наприклад, розроблений і представлений порядок призначення психолого-педагогічного супроводу дітям з особливими освітніми потребами, запропоновані напрями реформування системи консультування та профілактики, а також розроблені заходи щодо десегрегації освіти. У 2021 році фахівці визнали, що для успішної реалізації заходів бракує законодавчого підґрунтя, зокрема, у законодавчій базі відсутнє визначення сегрегації. Держава належно не моніторить сегрегації, відсутні пілотні проекти, що вможливають вивчення шляхів подолання сегрегації. Посутньої уваги потребує також розроблення методичного забезпечення та надання фінансової підтримки заходам, спрямованим на викорінення сегрегації.

Попри належне законодавче забезпечення в галузі інклюзивної освіти Словацької Республіки, фіксують незадовільне виконання запропонованих заходів, що помітно сповільнює досягнення окреслених завдань. Протягом 2021 року низка заходів, передбачених «Першим планом дій», так і не була реалізована: не переформатовано шкільні округи; не внесено зміни до Закону «Про освіту» у частині тлумачення терміна «сегрегація»; відсутня законодавча база для процесу «десегрегації».

24 листопада 2021 року уряд Словацької Республіки схвалив нову «Стратегію безперервної освіти та консультування на 2021–2030 роки» («Stratégia celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021–2030»). Перегляд стратегії навчання впродовж життя базований на Національній програмі реформ Словацької Республіки 2020 р. («Národného programu reformieb Slovenskej republiky 2020»). Завдання «Стратегії безперервної освіти та консультування» – організувати заходи, що забезпечують підготовку молоді до динамічного ринку праці. Основна мета – забезпечити кожному громадянину країни доступ до освіти, надати можливості опановувати компетентності протягом усього життя, з огляду на індивідуальні потреби й обставини. У стратегії запропоновано 51 захід, що розділено на тринадцять тематичних блоків. Окремі цілі стратегії та заходи будуть докладно розроблені в планах дій до 31 березня 2022 р., 2025 р., 2028 р. та оцінюватимуть результати поточного моніторингу попереднього періоду.

8 грудня 2021 року уряд Словацької Республіки затвердив «Стратегію інклюзивного підходу в освіті та навчанні» («Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní») (далі – «Стратегія»), що розроблено на основі Програмної заяви Уряду Словацької Республіки на 2020–2024 роки («Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky na roky 2020–2024») у сфері рівних можливостей в освіті. «Стратегія інклюзивного підходу в освіті та навчанні» – це рамковий стратегічний документ, що регулює державну політику у сфері інклюзивної освіти. Супровідна частина стратегії представлена шістьма пріоритетними напрямками: інклюзивна освіта та психолого-педагогічний супровід; система консультацій в освіті; десегрегація в освіті та навчанні; усунення бар'єрів в освітньому шкільному середовищі; підготовка та

перепідготовка педагогічних і професійних кадрів; дестигматизація [9].

Для кожного пріоритетного напрямку розроблено окремі стратегічні завдання, що створюють основу для «Першого плану дій на період 2022 – 2024 років» («Prvý akčný plán na obdobie 2022 – 2024»). Стратегія є відкритим документом, за потреби її можна змінювати та доповнювати, беручи до уваги результати моніторингу реалізації окреслених завдань [9].

Із 1 січня 2023 року стартувала реформа системи консультування, що спрямована на забезпечення психолого-педагогічного супроводу, у відповідності з потребами дитини й не обмеженого особливостями діагнозу. Інклюзивні команди отримують методичну підтримку та зможуть проконсультувати своїх колег-практиків. Реформа запроваджує систему консультування, що функціє на п'яти взаємопов'язаних рівнях:

1) класний керівник, команда супроводу школи, профорієнтаційний радник (профілактична просвітницька діяльність);

2) професійний персонал, шкільний соціальний педагог (професійна діяльність, спрямована на дітей / учнів, які потребують підтримки);

3) професійний персонал у консультаційно-профілактичних центрах або в шкільному середовищі, якщо це необхідно (програми діагностики, перевиховання, реабілітації, профілактики);

4) професійний персонал консультаційно-профілактичних центрів (спеціалізована професійна діяльність);

5) професійний персонал у спеціалізованих консультаційно-профілактичних центрах [10].

Передбачено створення двох типів центрів: консультаційно-профілактичних центрів і спеціалізованих консультаційно-профілактичних центрів. Консультаційно-профілактичні центри переймають функції, які виконували центри педагогіко-психологічної консультації та профілактики, а також центри спеціальної педагогічної допомоги. Консультаційно-профілактичні центри розробляють програми діагностування, перевиховання, реабілітації та профілактики – надають загальну професійну допомогу, крім вузькоспеціалізованої. Новою є злагоджена мультидисциплінарна допомога, яку надаватимуть дітям як з інвалідністю, так і без неї. Не змінено порядок звертання до консультаційно-профілактичного центру – за заявою опікуна, педіатра, завуча, лікарів-спеціалістів та медичних працівників або за власним бажанням дитини, якщо вона є повнолітньою.

Спеціалізовані консультаційно-профілактичні центри замінюють спеціальний педагогічний консультаційний центр, працюватимуть лише з дітьми з інвалідністю, які можуть їх відвідувати за рекомендацією консультаційно-профілактичного центру, педіатра або лікаря-спеціаліста. Такі центри надають лише вузькоспеціалізовану допомогу.

Обидва типи новостворених консультаційних центрів забезпечуватимуть допомогу шкільним командам психолого-педагогічного супроводу, які

надають підтримку дітям та молоді безпосередньо в школі.

У серпні 2023 року Міністерство освіти, досліджень, розвитку та молоді Словацької Республіки затвердило професійні стандарти в системі консультування та профілактики в освіті («Standardy pre odborné činnosti v systéme poradenstva a prevencie v školstve»). Стандарти ефективності професійної діяльності, стандарти змісту професійної діяльності та стандарти змісту діагностичної діяльності розроблені дослідницьким інститутом дитячої психології та патопсихології («Výskumným ústavom detskej psychológie a patopsychológie») у межах національного проєкту «Стандарти» (Standardy), у 2019 – 2023 роках. Мета стандартів – надавати якісну освіту в усій країні через дотримання високих стандартів професійної підготовки педагогічних працівників.

1 вересня 2023 року набула чинності поправка до Закону «Про освіту» («Novela školského zákona»), що впровадила так званий «підготовчий клас» для учнів із тимчасово порушеними комунікативними здібностями та учнів із тимчасовими порушеннями розвитку, яким до 1 вересня виповнилося 6 років і вони визнані неготовими до успішного закінчення першого класу початкової школи [11; 12]. Такий захід не обов'язковий, початкові школи можуть вибирати, чи вводити підготовчий клас. Після того як дитина закінчить підготовчий клас, вона продовжує навчання у звичайній початковій школі. Підготовчий клас не вважають частиною обов'язкового відвідування школи. Мета підготовчого року – допомогти дітям розвинути мовлення та мовленнєві навички як передумови для успішного навчання читання і письма, усунути або принаймні зменшити порушення мовлення, що в майбутньому допоможе запобігти труднощам у навчанні, поведінковим розладам, які можуть з'явитися внаслідок невдалого спілкування та неграмотності, надання соціально-педагогічного супроводу для адаптації й інтеграції дітей та учнів із порушенням комунікації у звичайних школах. Це один із заходів, що покликаний зменшити кількість учнів, які залишають школу передчасно від чинного терміну.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На підставі аналізу психолого-педагогічних джерел виокремлено особливості державної політики словацького уряду в галузі інклюзивної освіти: зміна державної політики щодо осіб з особливими освітніми потребами взагалі та дітей ромського населення зокрема під впливом політики Європейського Союзу; реформування освіти для залучення дітей ромського населення з метою подолання економічних і соціальних труднощів; складність реалізації програм, попри допомогу Європейського Союзу, через відсутність політичної волі уряду країни; наскрізність і наступність траєкторії інклюзивної освіти, що відображені в змісті політичних ініціатив уряду країни; інтенсифікація розвитку інклюзивної освіти через низку законодавчих ініціатив, що пов'язані зі зміною уряду країни. Отже, для розвитку інклюзивної освіти в Словацькій Республіці

характерне інтенсифіковане реформування освіти під впливом гуманістичних цінностей Європейського Союзу.

Перспективні напрями дослідження пов'язані з аналізом змісту освітніх програм підготовки педагогічних працівників до професійної діяльності в сучасних умовах, з огляду на забезпечення особливих освітніх потреб усіх дітей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Т. І. Тенденції розвитку інклюзивної освіти у США та Канаді: дис. ... д. пед. наук: 13.00.01. Хмельницький, 2019. 607 с.

2. Ключкович Т. Інклюзивна освіта в Словаччині: нормативні основи та пріоритети розвитку. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених [Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка]. Дрогобич, 2022. Вип. 54. Том 1. С. 280–285.*

3. Лабош К. Я. Залучення дітей ромського населення до освітнього процесу: досвід Словаччини. *Науковий вісник Мукачівського державного університету: наук. журн. Сер.: Педагогіка та психологія. Мукачєво, 2018. Вип. 2 (8). С. 220–222.*

4. Шилонова В., Кляйн В., Гладуш В. Інклюзивність вищої освіти Словаччини. *Актуальні питання корекційної освіти. Actual problems of the correctional education. 2021. Вип. 17. Том 1. С. 240–251.*

5. European Commission, 'October infringements package: key decisions', 10th October 2019, URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/INF_19_59 50.

6. Government of the Slovak Republic, Recovery and resilience plan for the Slovak Republic, adopted by the Government resolution of 28.4.2021, URL: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/25932/1>.

7. Government of the Slovak Republic. Roma equality, inclusion, and participation strategy till 2030, adopted by the Government resolution of 7.4.2021, URL: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/25860/1>.

8. Kadlečíková, J. 'The First Action Plan raises great expectations', Minority Policy in Slovakia, 3/2020, URL: <https://mensinovapolitika.eu/nulty-akcny-plan-vzbudzuje-velke-ocakavania/>.

9. Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic, Strategy for inclusive approach to education – draft submitted for interdepartmental consultation process, 2021, URL: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2021/659>.

10. Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic (2021), 'Svetlana Síthová: Special education is our priority', 23.9.2021, available at: <https://www.minedu.sk/svetlana-sithova-specialne-skolstvo-je-pre-nas-prioritou/>.

11. National Council of the Slovak Republic (2021), Government Bill amending Act no. 245/2008 Coll. of laws on education (Education Act) as amended – approved text, available at: URL: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZb orID=13&CisObdobia=8&CPT=640>.

12. Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné na: URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>.

REFERENCES

1. Bondar, T. I. (2019). Tendentsiyi rozvytku inklyuzyvnoyi osvity u SSHA ta Kanadi [Trends in inclusive education in the United States and Canada] (Doctor of Pedagogical Sciences Dissertation). Khmelnytsky [in Ukrainian]

2. Klyuchkovych, T. (2022). Inkluzivna osvita v Slovachchyni: normativni osnovy ta priorytety rozvytku [Inclusive education in Slovakia: normative bases and development priorities] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk:

mizhvuzivskyi zb.nauk.prats molodykh vchenykh [Drohobyt's'kyu derzhavnyu pedahohichnyu universytet imeni Ivana Franka]. [Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists [Ivan Franko Drohobyt State Pedagogical University]. Drohobych, 54, 1, 280–285 [in Ukrainian]

3. Labosh, K. (2018). Zaluchennia ditey romskoho naselennia do osvitnoho prostoru: dosvid Slovachchyny [Involvement of Roma children in the educational process: the experience of Slovakia]. Naukovyy visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu: [Scientific Bulletin of Mukachevo State University]; nauk. zhurn. Ser.: Pedahohika ta psykhohohiya. Mukachevo, 2(8). S. 220–222 [in Ukrainian]

4. Silonova, V., Klein, V., Hladush, V. (2021). Inklyuzyvnist vyshchoyi osvity Slovachchyny. [Inclusivity of higher education in Slovakia]. Aktualni pytannia korektsiynoyi osvity. Actual problems of the correctional education. 17. 1. S. 240–251. [in Ukrainian]

5. European Commission (2019). 'October infringements package: key decisions', 10th October Accessed: URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/INF_19_59 50. [in English]

6. Government of the Slovak Republic (2021), Recovery and resilience plan for the Slovak Republic, adopted by the Government resolution of 28.4.2021, Accessed: URL: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/25932/1>. [in English]

7. Government of the Slovak Republic (2021), Roma equality, inclusion, and participation strategy till 2030, adopted by the Government resolution of 7.4.2021, Accessed: URL: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/25860/1>. [in English]

8. Kadlečíková, J. (2020), 'The First Action Plan raises great expectations', Minority Policy in Slovakia, 3/2020, Accessed: URL: <https://mensinovapolitika.eu/nulty-akcny-plan-vzbudzuje-velke-ocakavania/>. [in English]

9. Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic (2021), Strategy for inclusive approach to education – draft submitted for interdepartmental consultation process, accessed: URL: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2021/659>. [in English]

10. Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic (2021), 'Svetlana Síthová: Special education is our priority', 23.9.2021, accessed: URL: <https://www.minedu.sk/svetlana-sithova-specialne-skolstvo-je-pre-nas-prioritou/>. [in English]

11. National Council of the Slovak Republic (2021), Government Bill amending Act no. 245/2008 Coll. of laws on education (Education Act) as amended – approved text, accessed: URL: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZb orID=13&CisObdobia=8&CPT=640>. [in English]

12. Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné na: URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОНДАР Тамара Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: державна політика щодо забезпечення права на освіту дітям ромського населення в словацькій республіці.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BONDAR Tamara Ivanivna – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Chair, Department of Preschool, Primary Education Pedagogy and Educational Management, Mukachevo State University.

Scientific interests: state policy regarding enforcement of rights for the education of the children of the roma population in the slovak republic.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2024 р.

УДК 37.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-31-35

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

СПНУЛ Ігор Васильович –

заслужений працівник культури України,
доцент кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8851-2198>
e-mail: spinuligor75@gmail.com

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

ШКОЛА МИСТЕЦТВ: МЕНЕДЖМЕНТ ТА МАРКЕТИНГ

На даний час завдяки зміні соціально-економічного та соціокультурного розвитку України виникає потреба пошуку нових методів та прийомів управління у мистецькій освіті. Слід зазначити, що ці позиції мають передусім педагогічну основу. До того ж є названі складові, які відіграють важливу роль в практиці управління, значною мірою повинні мати нерозривну єдність.

У статті розглядаються теоретичні аспекти проблеми управління школою мистецтв. Характеризується менеджмент як галузь наукового знання і перспективний тип управління освітніми установами у сфері культури і мистецтва; а також низка управлінських проблем школи: стратегічне планування, якість освіти і управління персоналом.

Через різноманітність джерел фінансування освітніх установ відбувається постійне розширення комплексу маркетингу більшості організацій системи освіти. Обмеженість можливостей місцевих та державного бюджетів сприяє інтенсивному розвитку маркетингу платних освітніх послуг на споживчому ринку та ринку організацій, а також маркетингу обміну зі спонсорами та політиками. Різноманітність видів, технологій та ринків освіти дозволяє використовувати весь арсенал засобів та методів комплексу маркетингу у цій сфері. У статті розглянуто сутність маркетингу в галузі освіти. Наведено короткий огляд проблематики маркетингу освітніх установ та освітніх послуг. Маркетинг у галузі освіти розглядається як філософія, стратегія та тактика відносин та взаємодій споживачів, виробників та продуктів освітніх послуг в умовах ринку, вільного вибору пріоритетів та дій з усіх боків.

Аналізуються шляхи, спрямовані на перехід школи мистецтв до режиму інноваційного розвитку, розширення сфери додаткових освітніх послуг, реалізацію творчих проектів. Стаття адресується керівникам освітніх установ у галузі культури і мистецтва, студентам і викладачам закладів вищої освіти і коледжів.

Встановлено, що проблема якості освіти пов'язана з довготривалою стратегією розвитку школи і спрямована на створення системи менеджменту якості освітніх послуг, що вимагаються замовниками. Основні напрями діяльності із забезпечення якості освіти полягають у вдосконаленні процесів цілепокладання; у оновленні змісту освіти; у створенні системи моніторингу; у розвитку кадрового потенціалу співробітників; у організації освітнього середовища відповідно до сучасних вимог.

Ключові слова: школа мистецтв, менеджмент, маркетинг у галузі освіти.

HALETA Yaroslav Volodymyrovich –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

SPINUL Ihor Vasylyovych –

Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor, Associate
Professor of the Department of Art Education
of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8851-2198>
e-mail: spinuligor75@gmail.com

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the
Department of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

SCHOOL OF ARTS : MANAGEMENT AND MARKETING

Currently, due to changes in the socio-economic and socio-cultural development of Ukraine, there is a need to find new management methods and techniques in art education. It should be noted that these positions have primarily a pedagogical basis. In addition, the named components, which play an important role in the practice of management, should largely have an inseparable unity.

The article deals with the theoretical aspects of the problem of art school management. Management is characterized as a branch of scientific knowledge and a promising type of management of educational institutions in the field of culture and art; as well as a number of management problems of the school: strategic planning, quality of education and personnel management.

Due to the variety of sources of funding of educational institutions, there is a constant expansion of the marketing complex of most organizations of the education system. Limited opportunities of local and state budgets contribute to the intensive development of marketing of paid educational services in the consumer market and the market of organizations, as well as marketing of exchange with sponsors and politicians.

The variety of types, technologies and markets of education allows you to use the entire arsenal of means and methods of the marketing complex in this area. The article examines the essence of marketing in the field of education. A brief overview of the marketing of educational institutions and educational services is given. Marketing in the field of education is considered as a philosophy, strategy and tactics of relations and interactions of consumers, producers and products of educational services in market conditions, free choice of priorities and actions from all sides.

Ways aimed at transitioning the art school to the mode of innovative development, expanding the scope of additional educational services, and implementing creative projects are analyzed. The article is addressed to heads of educational institutions in the field of culture and art, students and teachers of pedagogical institutions of higher education and colleges.

It was established that the problem of the quality of education is related to the long-term strategy of the school's development and is aimed at creating a quality management system for educational services required by customers. The main areas of activity to ensure the quality of education are the improvement of goal-setting processes; in updating the content of education; in creating a monitoring system; in the development of personnel potential of employees; in the organization of the educational environment in accordance with modern requirements.

Keywords: art school, management, marketing in the field of ed

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Необхідність модернізації системи освіти ставить завдання підвищення якості роботи закладів дошкільної освіти. Успішне виконання освітньою установою своїх завдань, спрямованих на досягнення якості освітнього процесу, сьогодні безпосередньо залежить від ефективності взаємодії усіх його учасників, передусім, адміністрації і педагогічного персоналу [4]. Функціонування ринку освіти за умов ринкової економіки має власну специфіку, яка зумовлена особливостями не лише освіти як найважливішої галузі економіки нашої країни, а й інтелектуального продукту, який виробляється нею. Актуальність розробки маркетингового підходу до освіти визнається на сьогоднішній день практично на всіх рівнях його організації – від керівників конкретних освітніх установ до державного рівня [1].

Проведені дослідження показують, що потреба у вивченні і врахуванні практичної діяльності керівника педагогічних закономірностей управління працівниками, індивідуальних і групових психолого-педагогічних особливостей поведінки працівників, трудових колективів і управлінсько-педагогічної дії на них відчувається більшістю сучасних керівників, директорів, менеджерів, фахівців у галузі управління персоналом [2].

На даний час завдяки зміні соціально-економічного та соціокультурного розвитку України виникає потреба пошуку нових методів та прийомів управління у мистецькій освіті. Слід зазначити, що ці позиції мають передусім педагогічну основу. До того ж названі складові, які відіграють важливу роль в практиці управління, значною мірою повинні мати нерозривну єдність. Таким чином, існує об'єктивна необхідність вивчення психолого-педагогічних засад управління колективами, зокрема мистецькими, що і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Метою статті є з'ясування основ управління мистецькими закладами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практика управління і потреба у вдосконаленні систем управління, в першу чергу соціальними і соціотехнічними об'єктами, викликала необхідність вивчення і врахування різних чинників соціальної взаємодії і велику потребу в додаткових знаннях про людину як суб'єкта і об'єкта управління. Спостерігається все більше зближення соціологічних, психолого-педагогічних і етичних компонентів у дослідженнях, присвячених питанням соціальної взаємодії в управлінні. Відомі різні наукові школи, що розглядають різні чинники соціальної взаємодії і поведінки індивідуума: теорія біхевіоризму (Д. Уотсон і Б. Скіннер, Д. Тібо, Г. Келлі, Дж. Хоманс), соціальний біхевіоризм (А. Маслоу, А. Бандура), психоаналітичний підхід до соціальної взаємодії (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, К. Хорніта ін.), гештальтпсихологія і теорія поля К. Левіна, теорії когнітивної відповідності (Ф. Хайдер, Т. Ньюком, Л. Фестінгер, Ч. Осгуд, П. Танненбаум, Р. Абельсон, М. Розенберг) і теорії, які не приймають ідеї відповідності (С. Аша, Д. Креча і Р. Крачфілда).

Виклад основного матеріалу дослідження. Школи мистецтв вирішують освітні завдання щодо підростаючого покоління засобами творчої діяльності, які полягають в тому, щоб:

- забезпечити умови для особистісного та фізичного розвитку, професійного самовизначення, творчої праці дітей від 6 до 18 років;
- задовольняти різноманітні інтереси дітей поза освітньою діяльністю, а також потреби сім'ї, освітніх закладів, інтереси соціально-економічного розвитку країни;
- залучати учнів до цінностей української й зарубіжної культури, кращих зразків народної творчості, класичного і сучасного мистецтва;

виховувати підготовлену аудиторію глядачів і слухачів;

- забезпечити початкову мистецьку освіту в системі освітніх закладів «Школа - Коледж - ЗВО» в процесі багаторівневої підготовки впродовж 15-18 років;

- формувати установку на творчість, виявлення талантів, створення умов для розвитку обдарованих дітей, їх подальшої освіти;

- стимулювати соціалізацію дітей за допомогою участі у різних видах творчої діяльності, формувати досвід самодіяльності та самоврядування.

Організація і керівництво освітнім процесом дитячих шкіл мистецтва має специфічні особливості. Охарактеризуємо детальніше.

Школи мистецтв реалізують програми навчання дітей різним видам мистецтва: музичному, образотворчому, хореографічному і так далі. Навчання будується на основі добровільності, інтересу дитини до творчої діяльності. Більше того, передбачається індивідуальна траєкторія розвитку учнів, заняття за вибором.

Саме з платних послуг у нас в країні почалося проведення маркетингових досліджень. Менеджмент і маркетинг змінюють управління школою мистецтв, надають йому стратегічний характер. Охарактеризуємо деякі аспекти управління школою мистецтв з позицій цих теорій: питання стратегічного планування, проблеми якості освіти і управління персоналом.

У стратегічному плануванні використовуються результати маркетингових досліджень, що дозволяють:

- вивчити освітні потреби замовників;
- визначити потенційні можливості школи мистецтв;

- виявити пріоритетні стратегії і напрями розвитку школи;

- залучати внутрішні й зовнішні ресурси для досягнення результатів.

Стратегічне планування розпочинається з вивчення освітніх потреб замовників в особі держави, учнів та їх батьків, освітніх закладів, представників громадськості й так далі [9]. Застосування соціологічних методів (опитування, анкетування, бесіди, інтерв'ю) дозволяє виявити цільову аудиторію, її потреби і мотиви. Наприклад, вивчення освітніх потреб батьків, проведене у Дитячо-юнацькому культурно-мистецькому центрі «Народний ансамбль бального танцю «Конвалія», показало необхідність відкриття групи раннього естетичного розвитку і проведення танцювальних занять для дорослих (батьки висловили бажання займатися в танцювальних колективі в тій установі, де вчиться їх дитина).

Місія школи мистецтв може розглядатися з філософсько-педагогічних позицій як надзадача, високе призначення школи, а у вузькому сенсі – як мета і сенс діяльності школи, тобто визначати її статус, масштаб діяльності й напрям розвитку. Наприклад, місія «Конвалії» міста Кропивницький полягає у сприянні особистісному, морально-естетичному і духовному розвитку вихованців за допомогою створення сприятливих умов для

творчості та професійного самовизначення. Виконання місії передбачає позиціонування ансамблю як одного з провідних центрів додаткової творчої освіти міста; створення умов, що задовольняють освітні потреби замовників; розширення додаткових освітніх послуг; розвиток внутрішніх і зовнішніх ресурсів.

Формування місії дозволяє виявити пріоритетні стратегії і напрями розвитку школи, а саме:

- модернізація освіти, підвищення якості освітніх послуг, розробка системи заходів, спрямованих на досягнення ключових компетентностей вихованцями;

- організація концертно-виконавської діяльності вихованців для творчого самовиразу в різних видах діяльності;

- підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;

- розвиток співпраці, інтеграція освітнього простору колективу з іншими освітніми закладами, батьками, громадськими організаціями, адміністрацією міста на принципах діалогу, добровільної участі й відповідальності в досягненні результатів;

- подальший розвиток і вдосконалення матеріально-технічної бази школи.

Залучення внутрішніх і зовнішніх ресурсів для досягнення результатів. До внутрішніх ресурсів відносяться:

- творчі досягнення вихованців;

- професійні досягнення педагогів;

- дослідницька і методична діяльність педагогічного колективу;

- інформаційне освітнє середовище, Інтернет-ресурси.

Зовнішні ресурси розвитку школи включають:

- адміністративні ресурси Управління культури міста і області;

- соціальне партнерство з батьками, з освітніми установами і громадськими організаціями міста;

- інформування громадськості через ЗМІ, соціальні мережі.

Одним із важливих ресурсів є розвиток потенціалу співробітників за рахунок взаємодії. Яскравим прикладом зовнішнього ресурсу є динамічне зростання наукового потенціалу працівників центру «Народний ансамбль бального танцю «Конвалія» разом з кафедрою мистецтв факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

Маркетингові дослідження виявляють освітні потреби замовників і потенційні можливості мистецьких шкіл, дозволяють сформулювати місію і пріоритетні напрями розвитку, притягнути внутрішні і зовнішні ресурси для досягнення цілей. Завдяки цьому, управління мистецькими школами набуває стратегічного характеру.

Охарактеризуємо наступний аспект управління школами мистецтв на основі положень менеджменту і маркетингу: проблему якості освіти. Відмітимо, що дослідження цієї проблеми дуже актуальні [5].

Політика якості здійснюється на усіх рівнях керівництва із залученням усього персоналу і спрямована на якість освіти і систему забезпечення якості освітніх послуг. Політика реалізується на основі загальних принципів якості:

- орієнтація на споживачів, виконання поточних і майбутніх потреб, а також прагнення перевершити їх очікування;
- лідерство керівництва в забезпеченні єдності цілей і напрямів діяльності організації;
- залучення працівників усіх рівнів для якнайповнішого використання їх здібностей;
- процесний підхід: управління діяльністю і ресурсами як процесом;
- системний підхід: управління системою взаємопов'язаних процесів, спрямованих на досягнення цілей;
- постійне поліпшення діяльності організації;
- ухвалення рішень на основі аналізу інформації;
- взаємовигідні відношення з постачальниками і споживачами, розширення соціального партнерства.

Охарактеризуємо наступний аспект управління школою мистецтв проблему управління персоналом.

Застосування положень менеджменту і маркетингу у сфері культури і освіти дозволяє повному усвідомити роботу з кадрами. Як правило, до викладачів у цій сфері є певні вимоги: мати психосоматичне здоров'я, мати професійну компетентність, уміти працювати з людьми. Оптимально, якщо ці вимоги поєднуються з особистісно-професійними якостями: емпатією, рефлексією, здатністю до міжособистісного спілкування; а також відповідальністю, ініціативністю, дисциплінованістю. В той же час, педагоги шкіл мистецтв – це люди творчих професій, як і працівники розумової праці. Продуктивність праці працівників залежить від впливу наступних чинників:

- відповідальність за виконання завдання цілком покладається на працівника, його самоврядування;
- умовою продуктивної роботи є безперервна інноваційна діяльність, і сам працівник відповідає за впровадження інновацій;
- працівник, з одного боку, вчить інших, з іншого боку – постійно вчиться сам;
- продуктивність працівника вимірюється якістю роботи, а не кількістю і обсягом;
- працівник є «капіталом» цієї установи, його необхідно мотивувати на роботу в цій організації.

Окрім цього, підвищення продуктивності працівників творчої праці забезпечує створення команди однодумців, готових до ефективної і результативної діяльності; а це, у свою чергу, сприяє:

- перетворенню організаційної структури школи;
- оптимальному підбору кадрів, їх перепідготовці, підвищенню кваліфікації, розвитку мотивації;
- зростанню задоволеності викладачів умовами і результатами своєї праці;

– розвитку лідерських якостей керівника.

Підбір кадрів, їх перепідготовка, підвищення кваліфікації, розвиток мотивації стає одним з пріоритетних напрямів діяльності й розвитку школи.

Зупинимось детальніше на мотивації. Мотивація людей творчих професій, не зачіпає базові людські потреби, а пов'язана з реалізацією вищих потреб в успіху, визнанні, творчості, причетності до духовних цінностей. Працівників творчої праці мотивує цікава робота і моральне задоволення від неї, висока міра відповідальності, визнання з боку оточення, тобто самореалізація особи в обраній професійній діяльності. У той час, мотивувати представників творчих професій може місія організації, що об'єднує людей, які розділяють цінності, переживають почуття долучення до загальної справи. Мотивувати творчу діяльність педагогів може готовність до особово-професійного саморозвитку, підготовка до атестації, створення портфоліо.

Мотивація на успіх, досягнення високих результатів веде до зростання задоволеності викладачів умовами і результатами своєї праці.

Охарактеризуємо ще один аспект проблеми управління персоналом – розвиток лідерських якостей керівника.

Управління освітнім закладом пов'язане з розв'язанням найрізноманітніших завдань, таких як збереження і розвиток колективу, залучення співробітників до розв'язання проблем, розвиток їх професійної майстерності, фінансування школи, поліпшення умов праці, вдосконалення матеріально-технічної бази. Таке управління має соціально-психологічний характер і вимагає від керівника умінь виконувати багато чисельні й різноманітні функції, як от: координатора, інформатора, контролера, експерта, психотерапевта або офіційного представника школи. Наприклад, керівник повинен уміти координувати дії колективу, доводити інформацію до персоналу, публічно її роз'яснювати; як контролер – виконувати функції заохочення або покарання. В якості експерта – обирати стратегії, перспективи і пріоритети розвитку; як психотерапевт – проводити роботу із створення сприятливого психологічного клімату в колективі й міжособового спілкування, займатися профілактикою конфліктних ситуацій. Нарешті, в навколишньому соціумі – виступати як офіційний представник установи. Виконання численних і різноманітних функцій пов'язано з розвитком лідерських якостей керівника, його особистісно-професійним розвитком і вдосконаленням. В той же час, управлінська діяльність може стати умовою формування організаційної культури школи, атмосфери співробітництва і співтворчості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Школи мистецтв є некомерційними організаціями, які традиційно реалізують платні освітні послуги. Застосування менеджменту і маркетингу як перспективних стратегій у некомерційних організаціях сфери культури і освіти надає управлінню стратегічний

характер у процесі розвитку школи, вирішення проблеми якості освіти і управління персоналом.

Стратегічне планування на основі маркетингових досліджень вивчає освітні потреби замовників; виявляє потенційні можливості шкіл мистецтв, пріоритетні стратегії і напрями її розвитку; слугує залученню внутрішніх і зовнішніх ресурсів для досягнення запланованих результатів, розширює мережу соціального партнерства.

Проблема якості освіти пов'язана з довготривалою стратегією розвитку школи і спрямована на створення системи менеджменту якості освітніх послуг, що вимагаються замовниками. Основні напрями діяльності із забезпеченню якості освіти полягають у вдосконаленні процесів цілепокладання; у оновленні змісту освіти; у створенні системи моніторингу; у розвитку кадрового потенціалу співробітників; у організації освітнього середовища відповідно до сучасних вимог.

Управління персоналом також набуває характеру стратегії, спрямованої на розвиток і навчання співробітників, вдосконалення їх професійної майстерності; це дозволяє осмислити і перетворити організаційну структуру школи, створити команду односторонців, готових до виконання місії і реалізації стратегічних напрямів розвитку школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галета Я. В. Маркетинг: особливості та роль у розвитку освітніх установ. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (211). 2023. С. 12–16. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-12-16>
2. Галета Я. В. Психолого-педагогічні аспекти управління. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (204). 2022. С. 20–24. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-204-20-24>
3. Галета Я. В., & Козленко В. Г. Технологія освітнього маркетингу як напрям управлінської діяльності. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (205). 2022. С. 27–31. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-205-27-31>
4. Галета Я. В., & Почка К. А. Педагогічний колектив закладу дошкільної освіти як об'єкт управління. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (206). 2022. С. 32–36. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-32-36>
5. Маркетинг у галузях і сферах діяльності / за ред. І. М. Буднікевич. К.: Центр учбової літератури, 2013. 536 с.
6. Маркетинговий менеджмент: Підручник / Ф. Котлер К. Л. Келлер А. Ф. Павленко та ін. К.: Видавництво «Хімджест», 2008. 720 с.
7. Kotler P. Marketing management: analysis, planing and control: Fourth edition. New Jersey, Prentice–Hall, Inc. 1980. 722 p
8. Marketing: Communicating with the consumer. London, Mercury Boons. 1992. 198 p.
9. Панченко В. А., Галета Я. В., Черненко О. В. Основи менеджменту : навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. Дніпро : Середняк Т. К., 2019. 452 с.

REFERENCES

1. Haleta, Ya. V., (2023). Marketynh: osoblyvosti ta rol u rozvytku osvitnikh ustanov [Marketing: features and role in the development of educational institutions]. *Naukovi zapysky*, (211), S. 12–16. [in Ukrainian]

2. Haleta, Ya.V. (2022). Psykholoho-pedahohichni aspekty upravlinnia [Psychological and pedagogical aspects of management]. *Naukovi zapysky*. 204. S. 20–24. [in Ukrainian]

3. Haleta, Ya. V., Kozlenko, V. H. (2022). Tekhnolohiia osvitnoho marketynhu yak napriam upravlinskoi diialnosti [Educational marketing technology as a direction of managerial activity]. *Naukovi zapysky*. 205. S. 27–31. [in Ukrainian]

4. Haleta, Ya. V., & Pochka, K. A. (2022). Pedahohichni kolektyv zakladu doshkilnoi osvity yak ob'iekt upravlinnia [The teaching staff of the preschool education institution as an object of management]. *Naukovi zapysky*. 206, S. 32-36. [in Ukrainian]

5. Budnikovykh, I.M. (2013). Marketynh u haluziakh i sferakh diialnosti [Marketing in industries and areas of activity]. Kiev: Tsentri Uchbovoi Literatury. 536 s. [in Ukrainian]

6. Kotler, Philip T., Keller, Evin, L. and Pavlenko, A.F. (2008). *Marketynhovi menedzhment* [Marketing Management], Himdzhest, Kyiv, Ukraine, 720 s. [in Ukrainian]

7. Kotler, P. (1980). *Marketing management: analysis, planing and control: Fourth edition*. New Jersey, Prentice–Hall, Inc. 722 p. [in English]

8. *Marketing: Communicating with the consumer* (1992). London, Mercury Boons. 198 p. [in English]

9. Panchenko, V. A., Haleta, Ya. V., Chernenko, O. V. (2019). *Osnovy menedzhmentu* [Basics of management]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei. 452 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства.

СПІНУЛ Ігор Васильович – заслужений працівник культури України, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів в освіті України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HALETA Yaroslav Volodymyrovich – Doctor of pedagogy, Professor, Dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the phenomenon of «social maturity»; the problem of personality formation in the conditions of informatization of society.

SPINUL Ihor Vasyliovych – Honored cultural worker of Ukraine, Associate Professor of the Department of Art Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State University.

Scientific interests: professional training of future specialists in the field of choreographic art

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of education of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2024 р.

УДК 37.035.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-36-39

ГРИНЬОВА Марина Вікторівна –

доктор педагогічних наук, професор,

Полтавського національного педагогічного університету

імені В. Г. Короленка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3912-9023>

e-mail: grinovamv@gmail.com

ПЕРІОДИ ЗАНЕПАДУ ТА ПЕРІОДИ ПОЗИТИВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Статтю присвячено аналізу психолого-педагогічних підходів до трактування поняття «професійне самовизначення». Адже професійне самовизначення особистості являє собою одне з найважливіших понять у науковій та інших сферах людської діяльності, тому варто розкрити його зміст, сутність та певні особливості. Ретроспектива дослідження проблеми професійного самовизначення дає підстави інформувати, що у 30-ті роки профорієнтацію забороняли політичним способом, у 70-80-ті – бюрократичним, а в епоху розквіту демократії – економічним. Проте, як доводить ретроспективний аналіз, проблема процесу становлення професійного самовизначення сучасної молоді набирає актуальності не лише в Україні, але і у всіх високорозвинених державах світу. Ядром професійного самовизначення можна вважати особистісний пошук та сенс професійної діяльності, яку обирає, опановує та згодом виконує молода людина. У статті представлений перелік визначень різних історичних періодів вітчизняних та закордонних вчених та виявлено, що в наукових роботах дослідників проблема професійного самовизначення має підвищений інтерес. Узагальнено та розглянуто різні теоретичні аспекти проблеми професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця в контексті здійснення професійно-консультаційної роботи зі здобувачами. Встановлено, що професійне самовизначення є багатограним та багатокомпонентним явищем, а отже вважається нерозривним з професійним визначенням, професійним розвитком та становленням особистості. Виявлено, що на розвиток та формування професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця значно впливає оточуюче середовище та її активна життєва позиція. Отже, професійне самовизначення у сучасному соціумі має формувати внутрішню готовність усвідомлено планувати та реалізовувати перспективи професійного розвитку особистості.

Ключові слова: професійне визначення, професійна орієнтація, самовизначення, психологічна готовність.

HRYNIOVA Maryna Viktorivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, V.G. Korolenko Poltava

National Pedagogical University, Rector of the University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3912-9023>

e-mail: grinovamv@gmail.com

PERIODS OF DECLINE AND PERIODS OF POSITIVE TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL ORIENTATION AND PROFESSIONAL DEFINITION

The article is devoted to the analysis of psychological and pedagogical approaches to the interpretation of the concept of "professional self-determination". Since professional self-determination of a person is one of the most important concepts in scientific and other spheres of human activity, it is worth revealing its content, essence and certain features. A retrospective of the study of the problem of professional self-determination gives grounds to inform that in the 1930s vocational guidance was prohibited by political means, in the 1970s and 1980s - by bureaucratic means, and in the heyday of democracy - by economic means. However, as retrospective analysis shows, the problem of the process of formation of professional self-determination of modern youth is gaining relevance not only in Ukraine but also in all highly developed countries of the world. The core of professional self-determination can be considered a personal search and the meaning of the professional activity that a young person chooses, masters and subsequently performs. The article presents a list of definitions of different historical periods of domestic and foreign scholars and reveals that the problem of professional self-determination is of great interest in the scientific works of researchers. Various theoretical aspects of the problem of professional self-determination of a personality as a future specialist in the context of professional counseling work with applicants are generalized and considered. It has been established that professional self-determination is a multifaceted and multicomponent phenomenon, and therefore is considered inseparable from professional definition, professional development and personality formation. It has been found that the development and formation of professional self-determination of a personality as a future specialist is significantly influenced by the environment and its active life position. Thus, professional self-determination in modern society should form an internal readiness to consciously plan and implement the prospects for professional development of the individual.

Key words: professional definition, professional orientation, self-determination, psychological readiness.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. За останнє десятиліття розвитку психолого-педагогічної науки в Україні, значно зросла цікавість щодо вивчення самовизначення та професійного самовизначення особистості, зокрема, як майбутнього фахівця тому, що таке явище вважається важливим етапом в житті людини та має велике значення у майбутньому професійному, соціальному та фінансовому становищі, а також

допомагає реалізувати свої матеріальні потреби та можливості.

Особливу наукову уваги професійне самовизначення як педагогічний феномен здобуло ще у XX столітті. Тривалість та глибина теоретичних та практичних досліджень видатних вчених дала можливість зрозуміти надзвичайну складність та багатогранність професійного самовизначення як наукового поняття.

Ретроспективні підходи розуміння та вивчення наукової сутності самовизначення особистості та професійного самовизначення дають можливість досліджувати різні аспекти професійного зростання та професійної реалізації фахівців, зокрема фахівців медичної сфери, в сучасних умовах професійного навчання закладів вищої освіти.

Будь яке самовизначення у науковому трактуванні Е. Зеєра характеризується як спроба закріпити власну позицію у проблемній ситуації, а професійне самовизначення передбачає вироблення власної позиції у невизначеній ситуації, яка обтяжує процес цього самовизначення [8, с. 112].

Поняття «професійне самовизначення» у багатьох дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених характеризується як тривалий процес всього трудового життя особистості, як процес самопізнання та об'єктивної оцінки особистості, як процес порівняння особистих професійних цінностей, якостей, можливостей з професійними вимогами та обов'язками, які необхідні для опанування обраної професії [1, с. 85; 9, с. 46].

Варто відмітити, що особистість, обираючи майбутню професію, має оцінити свої людські якості для розвитку та формування вольової спрямованості. Вона є суб'єктом власного розвитку та здатна до свідомого самовизначення, вдосконалення наявних особистісних ознак і характеристик відповідно до її життєвих, професійних цінностей та ідеалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему загального розуміння та трактування поняття «професійне самовизначення» почали вивчати вітчизняні та зарубіжні вчені ще в минулому столітті. Наукові дослідження Л. Божович, Л. Виготського, М. Гінзбурга, І. Захарової, І. Кона, Г. Костюка, Т. Кудрявцевої, Г. Нікова, В. Сафіна, Л. Шнейдер полягали у теорії становлення професійного самовизначення, його факторів та зв'язку з життєвими перспективами особистості у плануванні майбутнього. Наукові психолого-напрацювання щодо трактування професійного самовизначення як педагогічного феномену дають можливість розуміти вагомість його на наукових теренах освіти.

Мета статті – вивчення поглядів минулого та сучасних наукових підходів у трактуванні поняття «професійне самовизначення» та узагальнення різних теоретичних аспектів проблеми професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичний сенс появи професійного самовизначення як поняття в цілому почав розвиватись на підґрунті професійної орієнтації людства.

З аналізу літературних джерел виявлено, що перші лабораторії професійної орієнтації почали створюватись у Франції та США. Так, у 1903 році у м. Страсбурзі, а згодом у 1908 році у м. Бостоні почали активно працювати новостворені лабораторії. До активної роботи та наукових досліджень у цих лабораторіях призвели бурхливий ріст промисловості, міграція людства із сільської місцевості в міста, проблема пошуку роботи та

відбір найбільш відповідальних людей вже з боку роботодавців. Такі соціально-економічні причини того часу почали поступово змінювати свідомість та психологію людей.

Головною причиною періоду появи професійної орієнтації, а згодом і професійного самовизначення стало те, що саме в цих країнах перед значною кількістю людей виникла проблема свободи вибору, чого раніше не було або було доступно лише для окремих груп людей, які не хотіли жити по традиційно заведеним, патріархальному порядку [10, с. 57].

Ще у перших історичних виданнях (1900 р.) був написаний розділ про вибір професії, який почав привертати увагу філософів. У змісті розділу була надана характеристика типовим варіантам вибору професії, а саме люди обирали майбутню професію: випадково або необдуманно; згідно сімейних традицій; за покликанням; за розрахунком. Але під час першої світової війни (1914-1918 р.р.) профорієнтаційні служби почали набувати державного статусу.

Безоплатною консультативною діяльністю у виборі спеціалізації навчального закладу для молоді почав займатись професор Н. Кіреєв. Його підтримали та продовжили благородну справу І. Рибніков та М. Рибнікова, а згодом вчені перенесли таку ініціативу до гімназій.

Надалі у 1921 році проблемами професійного визначення стали займатись науковці Всеукраїнського інституту праці у м. Харкові. Тому у 1922 році Народним комітетом була розглянута пропозиція створити бюро по вибору професії для підлітків. Таким чином, у 1927 році розпочало свою активну діяльність перше бюро, в якому відразу почали навчати профконсультантів. Значні зміни щодо подальшого розвитку професійної орієнтації та професійного визначення відбулися у 30-х роках ХХ століття. Цей період проявився розробкою та впровадженням у шкільний навчально-виховний процес теоретичних питань професійної орієнтації та професійного відбору. Але коло питань професійного визначення в умовах школи почало збільшуватись, і тому у 1932 році було створено штаб з координації досліджень проблем подальшої шкільної профорієнтації [2, с. 112; 4, с. 24].

Позитивні трансформації та активний розвиток професійної орієнтації на превеликий жаль у 1936 році похитнувся через наступ та утиск тодішньої влади на гуманітарні науки. Саме питання професійної орієнтації та професійного визначення виявилися найвразливішими у виборі свободи людей. Продовженням такого критичного становища профорієнтації у 1937 році за наказом чиновників відбулося скасування трудового навчання у школах та різка відмова від профорієнтаційної роботи з учнями. Такий тиск та заборона призвели до занепаду профорієнтації та тривали майже два десятиліття. Проте суспільна проблема професійного визначення через певний період почала відроджуватись знову.

Лише наприкінці 50-х років ХХ століття наукова нива почала збагачуватись першими дисертаційними дослідженнями, в яких поверхнево висвітлювались проблеми шкільної профорієнтації.

Так, на початку 60-х років при Науково-дослідному інституті теорії та історії педагогіки Академії педагогічних наук СРСР була організована наукова група з питань професійного вибору та трудового навчання, яку очолював А. Волковський. Паралельно у Київському Науково-дослідному інституті психології була відкрита наукова лабораторія професійної орієнтації молоді, де проводилася профконсультаційна робота, яку очолював Б. Федоришин [10, с. 119].

У період з середини 60-х р.р. до середини 80-х р.р. знову відмічається пасивність та деградація щодо наукового розвитку професійної орієнтації тому, що на державному офіційному рівні набули популярності заклики: «Всім класом на ферму!», «Всім на завод!» і т.д. Зміст цих закликів характеризувався не інтересами особистості, а інтересами народного господарства.

Але у 1984 році знову відбулися значні соціально-політичні зміни у державі та з'явилися потреби у збільшенні прав і свобод населення. Завдяки Державній Постанові про «Основні напрямки реформи загальноосвітньої та професійної школи» була приділена увага розвитку трудового навчання та професійної школи, яка стала підґрунтям для професійного самовизначення сучасної учнівської та студентської молоді. Таким чином на державному рівні було створено більше 60-ти Центрів професійної орієнтації молоді по регіонах та районних пунктів професійної консультації. Головним засновником, а згодом і керівником цих установ став вітчизняний дослідник О. Апостолов [5, с. 79; 9, с. 67].

Організаційний та науковий внески вченого є неocenними у сучасному відродженні професійного визначення молоді та подальшого становлення психологічних служб, які сьогодні можуть надавати професійну психологічну консультацію та підтримку на рівні держави, проводити психокорекцію, психодіагностику та психотерапію. Сенс таких послуг сприяє самовизначенню та професійному самовизначенню особистості.

Більшість науковців, узагальнюючи розуміння поняття «професійне самовизначення», сконцентровуються на тому, що – це процес здійснення вибору, основою якого є самоаналіз особистісних можливостей суб'єкта та співставлення їх із вимогами майбутньої професії, а продовженням цього процесу є час, який складається з етапів тривалості зовнішніх умов та індивідуальних особливостей суб'єкта [3, с. 816].

Професійне самовизначення у педагогічних наукових колах розуміється як послідовна зміна самопізнання та об'єктивної оцінки особистістю власних індивідуальних особливостей, уподібнення своїх професійно важливих якостей, можливостей та вимог щодо опанування конкретною обраною професією [6, с. 204; 7, с. 116]. Це процес прийняття особистістю конкретного рішення у виборі майбутньої професійної діяльності, сукупністю якого є вибір професії та конкретної її спеціалізації, вибір навчального закладу вищої освіти чи лише коледжу, місце щодо працевлаштування [9, с. 69].

Опрацювавши зміст багатьох наукових джерел та словникової літератури по вивченню проблеми сучасних підходів у трактуванні поняття «професійне самовизначення», ми не зустріли чітко сформованого визначення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Узагальнюючи вище перераховані підходи щодо трактування професійного визначення як науково-педагогічного явища у різні історичні періоди можна стверджувати, що професійне самовизначення особистості як майбутнього фахівця полягає не тільки у виборі його професії, але і в його реалізації, а основою цього має стати психологічна готовність та адаптація на робочому місці, яка буде акцентуватись: на рекомендаціях по вирішенню низки проблем, пов'язаних з професійною діяльністю; на психологічній підготовці особистості у визначенні своєї позиції щодо самостійного прийняття рішення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя. Київ-Рівне. 1996. 167 с.
2. Варнавських Н. М. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 4. С. 109-115.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голова. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.
4. Гинзбург М. Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема. *Вопросы психологии*. 1998. № 2. С. 19-27.
5. Головаха Е. І. Життєва перспектива і професійне самовизначення молоді. Київ: Наукова Думка. 1999. 144 с.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. Київ : Либідь. 1997. 376 с.
7. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. Київ : Педагогічна думка. 2012. 160 с.
8. Ошуркевич Н. Генеза та сутнісний зміст професійного самовизначення особистості. *Педагогічний процес: теорія і практика* (Серія: Педагогіка). 2018. № 4 (63). С. 43-49. URL: <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2018.4.43-49>
9. Сафин В. Ф., Ников Г. П. Психологический аспект самоопределения личности. *Психологический журнал*. 1984. № 4. С. 65-74.
10. Федоришина Б. А. Профконсультаційна робота зі старшокласниками. Київ. 1980. 158 с.

REFERENCES

1. Ball, H. O. (1996). Formuvannia hotovnosti do profesiinoy pratsi u konteksti humanizatsii osvity. *Psykholohichni aspekty humanizatsii osvity. Knyha dlia vchytelia* [Formation of readiness for professional work in the context of humanization of education. Psychological aspects of the humanization of education. A book for teachers]. Kyiv-Rivne. 167 s. [in Ukrainian]
2. Varnavskykh, N. M. (2002). Problemy profesiinoho samovyznachennia molodi na suchasnomu etapi rynkovykh peretvoren [Problems of professional self-determination of young people at the current stage of market transformations]. *Pedahohika i psykholohiia*. № 4. S. 109-115. [in Ukrainian]
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] (z dod. i dopov.) / Uklad. i holova. red. Busel, V.T. (2005). Kyiv; Irpin : VTF «Perun». 1728 s. [in Ukrainian]
4. Hynzburb, M. R. (1998). Lychnostnoe samoopredelenye kak psykholohicheskaia problema [Personal self-determination as a psychological problem]. *Voprosy psykholohyy*. № 2. S. 19-27. [in Ukrainian]

5. Holovakha, Ye. I. (1999). Zhyttieva perspektyva i profesiine samovyznachennia molodi [Life prospects and professional self-determination of young people]. Kyiv: Naukova Dumka. 144 s. [in Ukrainian]

6. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary] / S.U. Honcharenko. Kyiv : Lybid. 376 s. [in Ukrainian]

7. Zakatnov, D. O. (2012). Tekhnolohii pidhotovky uchnivskoi molodi do profesiinoho samovyznachennia: monohrafiia [Technologies for preparing students for professional self-determination: a monograph]. Kyiv. Pedahohichna dumka. 160 s. [in Ukrainian]

8. Oshurkevych, N. (2018). Heneza ta sutnisnyi zmist profesiinoho samovyznachennia osobystosti [Genesis and essential content of professional self-determination of a personality]. Pedahohichni protsesy: teoriia i praktyka (Serii: Pedahohika). № 4 (63). S. 43-49. URL: <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2018.4.43-49> [in Ukrainian]

9. Safyn, V. F., Nykov, H. P. (1984). Psykholohycheskyi aspekt samoopredelenia lychnosti [Psychological aspect of personality self-determination]. Psykholohycheskyi zhurnal. № 4. S. 65-74. [in Ukrainian]

10. Fedoryshyna, B. A. (1980). Profkonsultatsiina robota z starshoklasnykamy [Vocational counseling with high school students]. Kyiv. 158 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГРИНЬОВА Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, ректор університету.

Наукові інтереси: проблеми науково-організаційної роботи з педагогіки, педагогічної майстерності, управління закладом вищої освіти та історії педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HRYNIOVA Maryna Viktorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Rector of the University.

Scientific interests: problems of scientific and organizational work in pedagogy, pedagogical skills, management of higher education institutions and history of pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2024 р.

УДК 37.091.313:[378+377.3]:7

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-39-43

КІЧУК Надія Василівна –

доктор пед. наук, професор, декан педагогічного факультету

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5963-7802>

e-mail: idgu_pedfakultet@ukr.net

ДЗЮБА Олег Андрійович –

Народний артист України,

професор кафедри музичного та образотворчого мистецтва

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0167-4902>

email: dzubaoleg203@gmail.com

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглянуто деякі теоретичні аспекти інтегративного наукового підходу в контексті його спроможності до віднайдення конструктивних педагогічних інструментів, спрямованих на вдосконалення професійної підготовки фахівців мистецько-педагогічного профілю на етапі їх університетського навчання. Загострення проблематики «духовної терапії», зміни, котрі відбуваються у ландшафті вітчизняної освіти взагалі, й мистецької, зокрема, а також актуалізація арт-педагогіки зумовили необхідність повноцінного втілення ресурсів інтеграції.

В результаті педагогічного дискурсу встановлено, що ідею інтеграції вже закладено в конструкті «мистецька освіта»; причому як на рівні мети, так і змісту. Доведено термінологічну невизначеність, котра ще й досі зберігається у наукових розвідках відносно лексичних, сполучуваних та семантичних нюансів термінів «інтегративний підхід», «інтеграційний підхід». Звертається увага на правомірність трактувати «інтегративний» з акцентуванням на об'єднувальність, а «інтеграційний» - на суцільність. На часі не стільки доведення самоцінності інтеграції, скільки задійність ресурсів щодо забезпечення її якості.

Виявлено напрацювання вчених у розрізі музично-педагогічної компаративістики в аспекті моделювання підготовки вчителів музики, де привабливими визнано ідеї, закладені, зокрема, в «інтегративній моделі». З огляду на типологію труднощів, котрі виникають у сучасних практиків музично-педагогічної діяльності, констатовано необхідність у вищій школі зосередити зусилля на розвиток емоційного інтелекту здобувачів музично-педагогічного фаху, їх готовності до застосування інноваційних технологій викладання інтегрованого курсу «Мистецтво»; доречним визнано комплексні використання технологій музичної психології з урахуванням пріоритетів перезавантаження Нової української школи.

Ключові слова: науково-мистецька педагогіка, інтеграція, інтегрований підхід, музично-педагогічна підготовка здобувача вищої освіти, музично-комунікативна компетентність, учитель музичного мистецтва.

KICHUK Nadiia Vasylivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Dean of the Faculty of Pedagogy of Izmail

State University of the Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5963-7802>

e-mail: idgu_pedfakultet@ukr.net

DZYUBA Oleg Andreyovych –

People's Artist of Ukraine,

Professor of the Department of Musical and Image-Creative Arts Izmail State Humanitarian University
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0167-4902>
 email: dzubaoleg203@gmail.com

INTERACTIVE APPROACH TO PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN ARTISTIC AND PEDAGOGICAL SCIENCE

The article discusses some theoretical aspects of the integrative scientific approach in the context of its ability to find constructive pedagogical tools aimed at improving the professional training of art and pedagogical specialists at the stage of their university studies. The aggravation of the problem of "spiritual therapy", the changes taking place in the landscape of national education in general and art education in particular, as well as the actualization of art pedagogy have necessitated the full implementation of integration resources.

As a result of the pedagogical discourse, it has been established that the idea of integration is already embedded in the construct "art education"; both at the level of purpose and content. The author proves the terminological uncertainty that still exists in scientific research regarding the lexical, combinational and semantic nuances of the terms "integrative approach" and "integration approach". Attention is drawn to the legitimacy of interpreting "integrative" with an emphasis on unifying, and "integration" - on integrity. The time is ripe not so much for proving the intrinsic value of integration as for the use of resources to ensure its quality.

The article reveals the achievements of scientists in the context of music and pedagogical comparative studies in the aspect of modeling the training of music teachers, where the ideas laid down, in particular, in the "integrative model" are recognized as attractive. Given the typology of difficulties encountered by modern practitioners of music and pedagogical activity, the need for higher education to focus on the development of emotional intelligence of students of music and pedagogical specialty, their readiness to apply innovative technologies for teaching the integrated course "Art" is stated; the complex use of music psychology technologies, taking into account the priorities of the New Ukrainian School reboot, is recognized as appropriate.

Key words: scientific and artistic pedagogy, integration, integrated approach, music and pedagogical training of higher education applicants, music and communication competence, music teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміни, які нині відбуваються в освітній сфері через військовий стан в Україні, актуалізують нові аспекти професійної підготовленості педагогів. Загально визнано і вченими і практиками, що справа не лише у загостренні проблематики «духовної терапії» підростаючого покоління. Йдеться і про те, що у пошуках ресурсів становлення України, як правової держави, на часі повноцінне розв'язання також і проблемних питань інклюзивної освіти, де здатність педагога використовувати усі види діяльності здобувачів визнано принципово важливим. Так, музично-естетична діяльність, зміст якої пов'язаний із технологіями засіб арт-терапії, вже системно осмислюється дослідниками як потужний чинник позитивного впливу на особистість із особливими освітніми потребами. Загострення тривожності, котре притаманне усім верствам українського соціуму, виводить на перший план ще й профілактичний і корекційний потенціал різних видів мистецтва, а це обумовлює доцільність піднесення традиційної мистецької освіти на якісно новий щабель, де художньо-творче самовираження особистості, самопізнання й самореалізація вже набувають параметрів безпеки через корекцію емоційної сфери.

До зазначеного варто додати ще й таке: українська культурно-мистецька освіта за реалій сьогодення постає «однією з небагатьох галузей, вільно конвертованих в європейському та світовому освітньому і професійному просторах» (С. Васірчук, А. Козир, Л. Масол, А. Растрігіна, А. Таранова, А. Шевчук та ін.).

Попри загально визнаного і науковою спільнотою, і фахівцями-практиками мистецько-педагогічної освіти інноваційного ресурсу арт-комунікацій, поза увагою дослідників здебільшого перебуває сегмент удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів мистецького

профілю через задіяність ресурсів інтегрованого підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ракурсі поглиблення наукових уявлень про креативний розвиток професійної суб'єктності майбутнього фахівця мистецько-педагогічної освіти привертають підвищений дослідницький інтерес ті наукові розвідки, котрі містять висвітлення порівняльної ефективності у цьому плані саме інтегрованого наукового підходу.

Принагідно вкажемо, що ідея інтеграції розгорнуто висвітлена вже у форматі конструкту «мистецька освіта», адже йдеться про художню творчість як її основу («творення», «продукування», «освоєння мистецьких образів»). Згідно введеного О. Рудницькою терміна «мистецька освіта», вже доцільно розрізнити її і за змістом (музична, театральна, хореографічна, архітектурна, художня, кіноосвіта), і за метою (загальна, професійна, спеціальна). Отож, ключового значення мають як виміри різноманітних видів мистецтв (дизайну, архітектури, музики та ін.), так і контент художньо-естетичного становлення особистості; йдеться про «мистецтво – українське і світове, сучасне й класичне, різних видів і жанрів» [7, с. 20]. До того, як небезпідставно зазначає А. Шевчук інтегративна потужність мистецької освіти й забезпечує врешті-решт ту універсальність розвивального мистецького середовища, котра увиразнює і найсильніші почуття та емоції особистості, і естетичні та гедоністичні її переживання, і найвищі загальнолюдські цінності.

Дослідники, які фундаментально вивчають конструктивність інтегрованого наукового підходу (Л. Васильченко, С. Гребінь, Т. Коць, Д. Фролов та ін.), високо оцінюючи вже розроблену у вітчизняній науці теорію інтеграції та перші здобутки практиків у цьому плані (котрі здійснюють, зокрема STEM-освіту), небезпідставно дискутують відносно

термінологічної різноплановості лексичного, сполучуваного та семантичного характеру. Йдеться про термінологічну невизначеність, котра ще й досі зберігається, адже у наукових розвідках здебільшого і нині як синонімічні вживаються терміни

«інтерактивний», «інтегрований», «інтеграційний». Зауважимо, що упродовж викладу результатів наукової розвідки локального характеру, навіть зустрічається вживання термінів «інтегративний підхід» і «інтеграційний підхід» як рядоположні [3, с. 195; с. 196].

У контексті аналізу досліджень Інституту мови НАН України за параметром «культура мови на щодень» деякими вченими (Т. Засекина, Т. Коць, І. Собко) цілком умотивовано звертається увага на такі смислові контенти, як-от: якщо вважати більш сучасним терміном «інтеграційний» у сенсі «суцільний, цілісний предмет або явище», а «інтегративний» - у смислі «об'єднання частин у ціле», то ті, що підлягають інтегруванню (інтегрувальний, інтегруючий) та той, якого інтегрували - доречно номінувати «інтегрованим» [2, с. 30]. Якщо ж акцентувати увагу на своєрідності інтеграційного підходу саме у вищій освіті, то деякі дослідники (О. Лавніков, А. Лесик), попри визнання проблемності технологій інтеграції, все ж наполягають, з одного боку, на його вирішальному значенні у вдосконаленні професійної підготовки педагога, а, з іншого - на доцільності виходити із двох рівнів його реалізації у ЗВО - змістового й технологічного. При цьому в контексті, зокрема, змістового рівня реалізації інтеграційного підходу визнано правомірним виокремлювати актуалізаційний, гуманітарний, технологічний та когнітивний блоки; щодо технологічного рівня, то, на переконання дослідників, має сенс розуміти своєрідність організації проблемного навчання студентів як його суб'єктів [3, с. 197-198]. Наявними є підстави для твердження про те, що означена неузгодженість у дослідницьких позиціях негативно позначається і на обізнаності, зокрема, магістрантів педагогічних спеціальностей: за результатами проведеного анкетування (респондентами якого були здобувачі педагогічного факультету магістерського освітнього ступеня Ізмаїльського державного гуманітарного університету) переважна більшість опитуваних вважає інтеграцію процесом, наближеним до систематизації, а також взаємопов'язаним із диференціацією; кожний другий респондент стверджує, що в ідеї інтегративного підходу самоцінною є домінанта цілісності; були судження (хоча й поодинокі) відносно того, що «важливою слід вважати не назву, а якість інтеграції, адже саме вона утворює сенс вмотивованого запровадження».

Розглядаючи освітню інтеграцію в якості світової тенденції, деякі дослідники вводять у науковий обіг поняття «інтегративна освіта» [1, с. 47]. Дійсно, ідея інтеграції (вертикальної, горизонтальної) проектується на утворення «якісно нової» цілісності особистості, яка здобуває освіту; при цьому змінюється сам процес опанування нею знань, що позитивно впливає на розвиток ключових компетентностей. У мистецькій освіті широкого

розповсюдження набув феномен «художньої інтеграції», котрий може бути, на наш погляд, повноцінно осмислений у контексті концепції «поліетнічного розвитку» (Б. Юсов), адже на основі сусідства мистецтв відбувається взаємна їх презентація, взаємодія і, нарешті, утворюється художній синтез (взаємопроникнення). Отже, можна констатувати, що наявною є низка векторів інтеграційних процесів – починаючи з урізноманітнених інтеграційних зв'язків за суто прагматичною доцільністю, і завершуючи ресурсністю інноваційних форм взаємодії суб'єктів навчання.

Виходячи, з одного боку, із інтегративної природи мистецької освіти, а, з іншого - контекстності інтеграції мистецької освіти саме здобувачів мистецько-педагогічного профілю у закладах вищої освіти на тлі пріоритетності інтеграції в європейській освітній простір, цей феномен потребує відповідної педагогічної вмотивованої зваженості і конкретизації через фокус дослідницької розвідки.

Мета статті – в результаті проведеного педагогічного дискурсу, конкретизувати переваги інтегрованого підходу до вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення й узагальнення наукової літератури, в якій безпосередньо або опосередковано розглядаються питання, пов'язані із удосконаленням професійної підготовки здобувачів базової музично-педагогічної освіти за рахунок використання ідей інтегрованого підходу засвідчили, що цей аспект активно вивчається вченими. Підвищений інтерес у цьому відношенні, на наш погляд, обумовлений ще й результатами проведеного (зокрема, Г. Ніколаї) порівняльно-педагогічного дослідження присвяченого проблематиці підготовки вчителів мистецького профілю. Так, у ракурсі порівняно нового напрямку – музично-педагогічної компаративістики – уможливилось осмислити не лише теоретичні ідеї (до прикладу німецьких учених – Г. Бастіан, К. Кітл), британського вченого Е. Кемпа (зокрема, щодо праці В. Рошера «Нарис методики наукових досліджень в музичній педагогіці», виданої у 1997 р.), а й оцінити потужність деяких європейських моделей підготовки вчителів музики, їх культурологічних особливостей (на кшталт автономна модель (Нідерланди, Норвегія, Швеція), котра передбачає підготовку вчителя музики у вищих музичних школах та академіях). В результаті систематизації фактів, пов'язаних із своєрідністю сучасних саме національних моделей підготовки вчителів музики, встановлено домінування в європейських країнах взаємозв'язку університетів (вищих педагогічних шкіл) та вищих музичних шкіл; на думку дослідників, така модель небезпідставно набула назви «інтегративна» [4]. Водночас Г. Ніколаї констатує, що у деяких країнах професійна підготовка вчителя музики відбувається у вигляді отримання відповідної кваліфікації у сфері додаткової освіти (йдеться про Велику Британію), а також про існування (до прикладу, в

Польщі) «рівноправного» як у педагогічних, так і музичних вишах напрямку – художня освіта у сфері музичного мистецтва.

З огляду на поступ вітчизняної освітньої системи до об'єднаної Європи вищеозначене складає підвищений інтерес, адже на часі утворення єдиного європейського простору становлення фахівців різного профілю. Вкажемо на те, що вченими вже встановлені наявні тенденції у цьому плані, з-поміж яких виокремлено *інтеграцію*; причому і за внутрішніми, і за зовнішніми показниками цього явища. До прикладу В. Черкасов диференційне тенденції інтеграції у розрізі оновлення змісту навчальних планів (зокрема, з огляду на важливість урахування регіональних особливостей при доборі у процесі підготовки фахівців із музично-естетичного виховання за подвійними спеціальностями), оновлення змісту навчальних програм (на кшталт угруповання навчального матеріалу навколо зразків західноєвропейської та світової музичної культури); йдеться про тенденцію диференціації в процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін з огляду на музичні здібності здобувачів (наприклад, у межах вокально-хорового циклу – академічний, народний та естрадний спів). Передумовами реалізації тенденції інтеграції вітчизняної музично-педагогічної підготовки фахівців до європейського освітнього простору вченими визнано лінгвізацію освітнього процесу (зокрема, через опанування інноваційної стратегії стажування й навчання вітчизняних здобувачів музично-педагогічної освіти за кордоном, у тому числі враховуючи і кращі практики мистецької освіти дистанційного навчання), а також приєднання (на паритетних умовах) до європейської мережі дослідницьких програм [8].

Оскільки сучасній вітчизняній мистецькій освіті притаманні ознаки глибинних трансформацій, то неабиякий інтерес становлять матеріали проведеного (квітень, 2024 р.) ученими лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України дослідження, мета якого полягала у з'ясуванні труднощів, котрі нині постають перед практиками. Так, з'ясовано (Ж. Вихристенко, М. Деркач, Ю. Жданович, О. Комаровська), що найсуттєвішими в цьому відношенні є проблемність щодо розв'язання практико-орієнтованих питань, пов'язаних із самопомогою і самовідновленням фахівців, зокрема музично-педагогічної сфери; йдеться ще й про труднощі, зумовлені недостатнім ступенем музично-комунікативної компетентності в ракурсі збагачення інклюзивного середовища. Деякі інші дослідники (Ж. Сироткіна, І. Шиман) довели й загострення проблемних питань, пов'язаних із розвитком емоційного інтелекту здобувачів музично-педагогічного фаху. Щодо останнього, то можна погодитися з думкою дослідників відносно того, наскільки суттєвою для педагога-музиканта є означена особистісно-професійна якість, оскільки для фахівця, який викладає інтегрований курс «Мистецтво» підвищується значущість такої спеціальної компетентності, котра пов'язана із його здатністю оцінювати власні емоції

та вмінні визначати траєкторію розвитку емоційного здоров'я кожного вихованця.

Зваживши на вище окреслене, схарактеризуємо деякі творчі ідеї, котрі закладені у конструктивному, на наш погляд, досвіді професійної підготовки майбутніх учителів музики, який склався саме на інтегративній основі, зокрема, з метою запобігання труднощів у практичній роботі фахівців.

По-перше, педагогічно доцільною є систематизація міжпредметної інтеграції з орієнтиром на музично-виконавські види діяльності майбутнього вчителя музики. Йдеться про доцільність під час опанування музичного твору одночасне його вивчення і з позиції теорії та історії музики (зокрема, через окреслення «епохи» написання автором музичного тексту), і фахівців вокалу (зокрема, спрямовуючи роботу здобувача над вокальною інтерпретацією твору), і викладачів інструментального виконавства. Як зазначалось, правомірно розглядати інтегративну основу, базуючись ще й на дидактичній меті, котра визначає результативність внутрішньо-дисциплінарного синтезу із акцентуванням на диференціацію у межах інтегративного курсу в цілому. Деякі творчі викладачі музично-педагогічних дисциплін (до прикладу, Є. Проворова) активно запроваджують вправи з музичної психології (типу «Якір», «Рефреймінг») задля досягнення ефекту «зв'язування переживань» майбутніх педагогів-музикантів. По-друге, нам імпонує і такий аспект у досліді деяких практиків (зокрема, Л. Пастушенко) – той, в якому домінує намагання об'єктивно оцінити саме інтегрований характер набутих студентами музично-педагогічних знань і вмінь; йдеться, до прикладу, про конструктивність комплексних заліків, у межах яких здобувач це і демонструє (а саме - навчальні досягнення з спеціального і додаткового інструментів, вокалу і диригування). По-третє, оскільки саме проектам притаманна спроможність «перенесення» художньої інформації в різні сфери професійної діяльності, значний інтерес утворив і досвід мистецько-педагогічного проектування у діяльності майбутніх фахівців у галузі музичної освіти та музичного мистецтва, зокрема, через завдання, котрі дозволяють розвивати їхню здатність як коригувати власну діяльність над музичним матеріалом, так і діяльність усієї команди впродовж роботи над проектом на засадах принципів художньої полікомунікації, творчою самореалізацією, художньої цілісності та емоційної залученості [5, с. 145].

Саморефлексія досвіду підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті довела конструктивність ідеї інтеграції у забезпеченні їх креативності, позитивної динаміки розвитку компетентності у запровадженні основ інтеграції сучасної мистецької освіти в Новій українській школі [6]. Зокрема, набутих досвідом підтверджено результативність, з одного боку, таких форм синтезу мистецтва, як просторові види мистецтва (тобто тільки ті, що особистість сприймає зором (живопис, дизайн ландшафтів та інтер'єру тощо),

вияв своєрідності поєднання «просторових і часових мистецтв» (театр і музика та ін.); а з іншого – авторських курсів «Синтез мистецтв» (О. Куревіна), «Мистецтво» (Л. Масол).

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. В результаті проведеної аналітичної роботи підтверджено безсумнівні переваги інтегрованого підходу до підготовки фахівців, зокрема музично-педагогічного профілю. Донині наявні термінологічні неузгодженості базових понять означеного наукового підходу; вважаємо, що це зумовлено в значній мірі самою природою саме педагогічних явищ, а також незаперечністю домінанти інтеграції, адже йдеться про ресурсність в аспекті підвищення і цілісності, і ступені організації будь-якої системи. Як педагогічна категорія, інтеграція в мистецькій освіті – основа побудови різновиду арт-технологій. **Перспективи подальших досліджень** лежать у площині поглиблення наукових уявлень про системну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності, зокрема, в умовах змін вітчизняного освітнього ландшафту.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дутчак І. Інтегративний підхід до пошуково-дослідницької роботи *Scientific notes of junior academy of sciences of Ukraine*. 2023. 1 (26). С. 47-56.
2. Засекіна Т.М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. К: Педагогічна думка, 2020. 400 с.
3. Лавніков О., Лесик А. Інтегральний підхід у системі вищої освіти: поняття і особливості *Вісник університету ім. А. Нобеля* Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2020. № 1 (19). С. 195 – 199.
4. Николаї Г. Музично-педагогічна компаративістика: шляхи розвитку *Порівняльно-педагогічні студії*. 2010. № 1-2. С. 12 – 15.
5. Новська О.Р. Мистецько-педагогічне проектування у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Ушинського*. 2023. Вип. 3 (144). С. 141 – 147.
6. Професійна підготовка фахівців мистецько-педагогічного профілю: теорія і практика: кол. монографія / за заг. ред. О. Білої; відп. ред. О. Бухнієва. Ізмаїл: ІДГУ. 2022. 225 с.
7. Шевчук А.С. Мистецька освіта дітей. *Дошкільне виховання* 2021. № 4. С. 20 – 23.
8. Черкасов В. Музично-педагогічна освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова*. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. 2010. Вип. 10. С. 1 – 8.

REFERENCES

1. Dutchak, I. (2023). Intehrativnyi pidkhd do poshukovo-doslidnytskoi roboty *Scientific notes of junior academy of sciences of Ukraine*. [Integrative approach to research and development *Scientific notes of junior academy of sciences of Ukraine*]. 1 (26) S. 47-56. [in Ukrainian]

2. Zasekina, T. M. (2020). *Intehratsiia v shkilnii pryrodnychii osviti: teoriia i praktyka: monohrafiia*. [Integration in school science education: theory and practice: a monograph]. K: Pedahohichna dumka, 400 s. [in Ukrainian]

3. Lavnikov, O., Lesyk, A. (2020). *Intehralni pidkhd u systemi vyshchoi osvity: poniattia i osoblyvosti Visnyk universytetu im. A. Nobelia* Serii «Pedahohika i psykholohiia». [Integral approach in the system of higher education: concepts and features of the Bulletin of the Nobel University Series]. "Pedagogy and Psychology". *Pedahohichni nauky*. № 1 (19). S. 195 – 199. [in Ukrainian]

4. Nikolai, H. (2010). *Muzychno-pedahohichna komparatyvistyka: shliakhy rozvytku Porivnialno-pedahohichni studii*. [Musical and Pedagogical Comparative Studies: Ways of Development Comparative and Pedagogical]. № 1-2. S. 12 – 15. [in Ukrainian]

5. Novska, O. R. (2023). *Mystetsko-pedahohichne proiektuvannia u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva*. [Artistic and pedagogical design in the professional training of future teachers of musical art]. *Naukovyi visnyk PNU im. K. Ushynskoho*. Vyp. 3 (144). S. 141 – 147. [in Ukrainian]

6. *Profesiina pidhotovka fakhivtsiv mystetsko-pedahohichnoho profilu: teoriia i praktyka: kol. Monohrafiia*. (2022). [Professional training of specialists in artistic and pedagogical profile: theory and practice: a collective monograph]/ za zah. red. O. Biloi; vidp. red. O. Bukhniieva. Izmail: IDHU. 225 s. [in Ukrainian]

7. Shevchuk, A. S. (2021). *Mystetska osvita ditei*. [Art education of children]. *Doshkilne vykhovannia*. № 4. S. 20 – 23. [in Ukrainian]

8. Cherkasov V. (2010). *Muzychno-pedahohichna osvita Ukrainy v konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru*. [Musical and pedagogical education of Ukraine in the context of integration into the European educational space]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. Drahomanova*. Serii 14: Teorii i metodyka mystetskoi osvity. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КІЧУК Надія Василівна – доктор пед. наук, професор, декан педагогічного факультету Ізмайльського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: інтегрований підхід до професійної підготовки фахівців мистецько-педагогічного профілю.

ДЗЮБА Олег Андрійович – Народний артист України, професор кафедри музичного та образотворчого мистецтва Ізмайльського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: вокальне мистецтво в системі вищої освіти України; сучасні технології академічного та естрадного співу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KICHUK Nadiia Vasyilivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Pedagogy of Izmail State University of the Humanities.

Scientific interests: interactive approach to professional training of specialists in artistic and pedagogical science.

DZYUBA Oleg Andreyovych – People's Artist of Ukraine, Professor of the Department of Musical and Image-Creative Arts Izmail State Humanitarian University.

Scientific interests: vocal art in the higher education system of Ukraine; modern technologies of academic and pop singing.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2024 р.

УДК 373.29(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-43-49

КОМАР Ольга Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри фахових методик та

інноваційних технологій у початковій школі

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0289-2359>

e-mail: komar_olga@ukr.net

НАСТУПНІСТЬ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Стаття присвячена аналізу актуальних підходів до питання навчально-виховного процесу на стику дошкільної та початкової освіти. Автор досліджує концепцію «наступності» як ключовий аспект успішного переходу від дошкільного закладу до початкової школи. В статті розглядаються сучасні тенденції у формуванні програм, методик та підходів до навчання, спрямованих на забезпечення плавного переходу дитини з одного освітнього етапу на інший. Проаналізовано широкий спектр питань наступності закладу дошкільної освіти та початкової школи. Автором проаналізовано також фактори, що впливають на ефективність цього процесу, такі як підготовка вчителів, психологічний комфорт дітей та їхніх батьків, а також взаємодія між дошкільними та початковими закладами освіти.

Також зазначено, що залишаючи послідовність з віковим періодом дитинства, початкова школа сприяє подальшому розширенню особистості малюка, її фізичному, інтелектуальному та соціальному зростанню. Вона впливає на формування цінностей стосовно держави, рідного краю, української культури, здоров'я, розвиває здібності до творчого вираження себе, критичного мислення та інші аспекти. Поява нового основного виду діяльності (навчальної) на кожному етапі розвитку дитини не призводить до втрати значення попередніх етапів.

Вказано, що ефективним засобом забезпечення послідовності та перспективності в дошкільній та початковій освіті може стати застосування діяльнісного підходу, що передбачає впровадження різноманітних видів творчої діяльності (ігор, технічного та художнього моделювання тощо) у навчальний процес. Поповнення освітнього середовища практико-орієнтованими ситуаціями, що відтворюють реальне життя, також може сприяти цій меті. Такі ситуації, які відповідають потребам дітей у практичних діях, сприятимуть максимальній активізації їхніх пізнавальних інтересів та розвитку почуття відповідальності за навколишнє середовище (наприклад, ділянку школи, рослини на ділянці, способи dbати про предмети). Широкий спектр дидактичних методів і прийомів можна розширити за допомогою розвивальних ігор і вправ, логічних завдань, проблемних питань та ігрових технологій, що сприяють активізації мислення та уваги у дітей.

Ключові слова: наступність, заклад дошкільної освіти, початкова школа, дошкільний вік, молодший школяр.

KOMAR Olha Anatolyivna –

doctor of pedagogical sciences, professor,
head of professional method and innovative
technologies in primary school department
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0289-2359>
e-mail: komar_olga@ukr.net

THE CONTINUITY OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION AND PRIMARY SCHOOL: A MODERN VIEW

The article is devoted to the analysis of current approaches to the issue of the educational process at the intersection of preschool and primary education. The authors explore the concept of "continuity" as a key aspect of the successful transition from preschool to primary school. This article reveals modern trends in forming programs, methods, and approaches to learning aimed at ensuring a smooth transition of a child from one educational stage to another. A wide spectrum of issues of the preschool education institution and primary school continuity was analyzed. The author also considered factors affecting the effectiveness of this process, such as teacher training, the psychological comfort of children and their parents, as well as interaction between preschool and primary education institutions.

It is also stated that keeping sequence about the age period of childhood, primary school contributes to the further comprehensive development of the child's personality, along with physical, intellectual, and social growth. It affects the formation of values regarding the state, native land, Ukrainian culture, and health, likewise develops abilities for creative self-expression, critical thinking, and other aspects. The appearance of a new main type of educational activity at each stage of the child's development does not lead to the loss of the significance of the previous stages.

It is indicated that an effective means of ensuring sequence and perspective in preschool and primary education can be the application of an activity approach, which involves the introduction of various types of creative activity (games, technical and artistic modeling, etc.) into the educational process. Supplementing the educational environment with practice-oriented situations that reproduce real life can also contribute to this goal. Such situations, which meet the needs of children in practical actions, will contribute to the maximum activation of their cognitive interests and promote the development of a sense of responsibility for the environment (for example, the school area, plants on the site, and ways to take care for objects). A wide range of didactic methods and techniques can be expanded with the help of educational games and exercises, logical tasks, problematic questions, and game technologies that contribute to the activation of thinking and imagination in children.

Ключові слова. Continuity, preschool education institution, primary school, preschool age, junior schoolchild.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасну людину вирізняє широта розумових здібностей, які сприяють її швидкій адаптації у мінливому соціокультурному доквілі. Найсприятливішим періодом їхнього формування визнано дитинство, коли закладається особистісне підґрунтя кожного виховання, формуються його базові основи культури пізнання і світогляду. Отож, важливо забезпечити наступність у розвитку

індивідуально-особистісного потенціалу на етапі дошкільного й молодшого шкільного віку [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до законодавства України чинні програми дошкільної й початкової освіти повинні реалізувати наступність в освіті. Однак, її представлено все ще недостатньо, відповідно, і надалі нагальною є потреба в узгодженості між освітніми технологіями, змістом і методами педагогічної діяльності. Варто наголосити й на

особливій значущості методологічних напрямів дошкільної й початкової освіти, в яких були б враховані не лише принципи реалізації наступності (розвиток допитливості дошкільника як основи пізнавальної активності майбутнього учня; розвиток різносторонніх здібностей дитини; формування творчої уяви; розвиток комунікативності та ін.), а й забезпечення подальшого розвитку актуальних аспектів наступності у вихованні особистості у дошкільній та початковій ланках. Ці аспекти уже деякою мірою порушено в працях: І. Беха, Л. Божович, О. Запорожця, В. Котирло, О. Проскура та ін. В останні роки ХХІ ст. означений напрям розробляли дотично до методології виховного процесу століття, яке минуло, Л. Артемова, А. Богуш, В. Бондар, Е. Вільчковський, Г. Григоренко, О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, З. Плохій, Т. Поніманська, Т. Степанова, Г. Тарасенко, К. Щербакова та ін..

Науковці (А. Богуш, М. Вашуленко, В. Галузяк, В. Киричок, В. Кузь, Н. Мойсеюк) стверджують, що наступність у роботі дошкільної і шкільної ланок освіти забезпечує цілісність та ефективність виховного процесу, є показником його послідовності й результативності. У науковій літературі проблема наступності розглядалася у різних аспектах: теоретичні аспекти принципу наступності (Н. Мойсеюк, О. Савченко, В. Сухомлинський), психологічні аспекти (О. Проскура), наступність між дошкільною та шкільною освітою (Л. Артемова, А. Богуш, О. Богініч, В. Кузь).

У пропонованому дослідженні сутність наступності в освіті і вихованні молодого покоління ми розуміємо як зв'язок між різними ступенями освіти та їх узгодження. Також ми підтримуємо твердження науковців стосовно необхідності комплексного вирішення проблеми наступності, що дозволить забезпечити неперервність і єдину організацію освітнього процесу на різних рівнях, послідовне ускладнення знань, способів поведінки і діяльності. Тому метою нашої статті є аналіз і дослідження сучасного стану наступності у діяльності закладу дошкільної освіти та початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під наступністю в педагогічних процесах і явищах розуміється такий зв'язок старого з новим і нового зі старим, що, коли виникають в умовах цього зв'язку діалектичні протиріччя, вони розв'язуються шляхом організованої взаємодії відповідних компонентів.

Забезпечення безперервного отримання освіти людиною можливе за умови впровадження принципів перспективності і послідовності між різними етапами освіти, зокрема між дошкільною та початковою. З введенням нових термінів, структури та змісту загальної середньої освіти, актуалізується питання пошуку шляхів забезпечення повноцінного розвитку особистості на всіх рівнях освіти.

Концептуальні принципи реформування загальної середньої освіти у рамках програми «Нова українська школа» до 2029 року передбачають послідовність надання освіти

молодому поколінню на всіх етапах (з принципом концентричної побудови) з максимальним врахуванням індивідуальних фізичних, психологічних та інтелектуальних особливостей кожної вікової групи дітей.

Серед ключових компонентів формули Нової української школи:

- новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації дитини в суспільстві;
- наскрізний процес виховання, спрямований на формування соціально-моральних цінностей;
- педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- дитиноцентризм, орієнтація на потреби учня в освітньому процесі;
- нова структура школи, що сприятиме засвоєнню нового змісту і формуванню життєвих компетентностей;
- сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології навчання учнів, освітян і батьків у закладі освіти та поза його межами [9].

Тенденції розвитку дошкільної та початкової освіти в умовах реформування загальної середньої освіти на засадах Концепції Нової української школи мають багато спільного. У Базовому компоненті дошкільної освіти (у редакції 2012 р.) та Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) визначається пріоритетність особистісно-орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, середовищного підходів до розв'язання основних завдань дошкільної та початкової освіти. Обидва документи покликані забезпечити становлення особистості дитини, її фізичний, комунікативний, пізнавальний, соціально-моральний, художньо-естетичний, креативний розвиток, набуття нею практичного досвіду [1].

Державним стандартом початкової освіти окреслені такі ключові компетентності: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна, інформаційно-комунікаційна, культурна, громадянські та соціальні компетентності, підприємливість та фінансова грамотність, навчання впродовж життя. Зазначені компетентності формуються на основі компетентностей, що закладені у дошкільному віці: здоров'язбережувальної, комунікативної, предметно-практичної, ігрової, сенсорно-пізнавальної, природничо-екологічної, художньо-продуктивної, мовленнєвої, соціальної, особистісно-оцінної (згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти) [1].

Основні типи активностей, що є характерними для дітей старшого дошкільного віку (такі як спілкування, гра, фізична активність, пізнавальна діяльність, економічно-побутові навички, мистецька творчість, такі як ліплення, малювання, аплікація, конструювання, музична та хореографічна активності, театральні заняття)

мають бути збережені і поглиблені у молодшому шкільному віці. Це сприятиме поступовому переходу до навчання як до нового основного типу діяльності у першій (адаптаційно-ігровий) період початкової освіти. Покликання цієї активності полягає, серед іншого, у розвитку різних форм активності дитини, її творчій самореалізації та формуванні нових навичок та вмінь.

Спільними для всіх ключових компетентностей є наскрізні вміння, як-то: читання з розумінням, вміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами. Основою формування ключових компетентностей дітей у початковій школі є базові якості особистості дитини, набуті у дошкільному віці: спостережливість, допитливість, довільність, самостійність, ініціативність, відповідальність, чуйність, креативність, міжособистісна позитивна комунікація та інші.

Вік від п'яти до шести (семи) років є періодом, коли відбуваються значні зміни в особистості дитини, формуються нові аспекти під впливом головної гри як діяльності, яка спрямована на перехід до нового етапу розвитку у відмінній соціальній обстановці. Пріоритетом у цьому віці є розвиток особистісних якостей дітей.

Зберігаючи послідовність з дошкільним періодом дитинства, початкова школа сприяє подальшому розвитку особистості дитини, її фізичному, інтелектуальному та соціальному зростанню. Вона формує ціннісне ставлення до держави, рідного краю, української культури, здоров'я, здатність до творчого самовираження, критичного мислення та інші аспекти. Виникнення нового провідного виду діяльності (навчальної) на кожному етапі розвитку дитини не призводить до зникнення того, що було важливим на попередньому етапі.

Відповідно до нового Державного стандарту початкової освіти освітній процес у початковій школі організовується за циклами, з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного і розумового розвитку дітей 6–10 років. Перший цикл початкової освіти – адаптаційно-ігровий (1-2 класи); другий цикл – основний (3-4 класи). Це нововведення створює передумови поступового психологічно-комфортного переходу дитини від гри до навчання, які є провідними видами діяльності дітей відповідно дошкільного і молодшого шкільного віку [9].

Структурування навчального процесу на основі принципів послідовності та перспективності сприятиме повному й гармонійному розвитку самостійної, ініціативної та компетентної особистості на перших етапах системи освіти, що діє протягом усього життя. Реалізація цих принципів у дошкільних закладах та початкових школах передбачає створення єдності, взаємозв'язку та взаємодії між метою, змістом, методами та формами організації навчального

процесу з дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Обізнаність учителів початкових класів із програмами, методами, прийомами розвитку, виховання і навчання старших дошкільників у закладі дошкільної освіти та ознайомлення вихователів старших груп з освітніми програмами, технологіями навчання, що використовуються у першому класі початкової школи, забезпечить умови для уникнення ситуацій форсування або штучного сповільнення природного темпу розвитку дітей. Змістовий і технологічний аспекти здійснення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти і початковій школі мають бути узгодженими з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей [3].

Елементи навчальної діяльності, що формуються у дитини старшого дошкільного віку під час спеціально організованої дорослим навчально-пізнавальної діяльності (заняття), а також у ході будь-яких специфічних для даної вікової групи видів дитячої діяльності у закладах дошкільної освіти, забезпечують успішність оволодіння новими компетентностями. Шкільне навчання, у свою чергу, має забезпечити взаємозв'язок, розширення, поглиблення й удосконалення попередньо отриманих 6(7)-річними дітьми знань, умінь і навичок, сформованих ціннісних ставлень, існуючого досвіду.

Цілісність процесу розвитку особистості та інтелектуального зростання дитини можлива, якщо забезпечено внутрішній зв'язок у змісті освітньої діяльності, методиках педагогічного керівництва та організаційних формах у дошкільних та закладах загальної середньої освіти.

Одну з ключових позицій у забезпеченні наступності і перспективності в освітньому процесі посідає зв'язок змісту дошкільної і початкової освіти. Він полягає у поступовості й послідовності реалізації чинних програм розвитку, освіти і виховання дітей дошкільного віку та освітньої програми для 1 класу початкової школи. Обов'язкове врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до першого класу школи, сприятиме органічному, природному збагаченню особистісного розвитку, започаткованому в дошкільному періоді життя, та створить умови для успішного подальшого зростання і переходу дитини з першого рівня освіти до наступного [5].

Відповідно до основних ідей концепції Нової української школи та положень Державного стандарту початкової освіти з метою забезпечення наступності змісту та уникнення його дублювання в освітніх програмах дошкільної і початкової освіти рекомендується посилити розвивальну і виховну складові освітнього процесу, надати пріоритет соціалізації, моральному вихованню, формуванню мотивів пізнавальної діяльності тощо[9].

Вчені попереджають про ризик надмірної акцентуації інтелектуального розвитку у дітей, якій деякі педагоги дошкільних закладів можуть сприяти, мотивуючи це попитом батьків на підготовку дітей до школи. Вони вказують на те, що згідно з Державним стандартом початкової

освіти навчання письмовому мовленню (читання, письмо) передбачено у початковій школі. Проте недопустимо штучно сповільнювати індивідуальний темп розвитку дитини, не враховуючи інтереси та потреби старших дошкільників. Ефективним є організація освітнього процесу, спрямованого на зону найближчого розвитку дитини.

Зміст освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку реалізується за чинними комплексними програмами розвитку, навчання, виховання, що рекомендовані Міністерством освіти і науки України та орієнтують вихователів на формування особистості дитини, розвиток її творчої спрямованості, розкриття потенційних можливостей.

Однією з таких програм є освітня програма «Впевнений старт» (нова редакція), розроблена на виконання Плану пріоритетних дій Уряду в 2017 році. Головні конструкти програмних завдань з урахуванням вимог сьогодення передбачають:

- збалансування напрямів розвитку особистості дитини для збереження її цілісності;
- створення фундаменту успішності дитини через її діяльну самореалізацію в умовах нової соціальної ситуації розвитку;
- забезпечення сучасної та зручної системи методичного сервісу для педагогів та батьків [11].

Матеріали програми окреслюють оптимальний комплекс розвивальних, виховних, навчальних функцій і змістових напрямів організації життєдіяльності в межах вікової компетентності дітей старшого дошкільного віку. Реалізація вимог освітньої програми «Впевнений старт» передбачає застосування вихователями закладу дошкільної освіти діяльсного підходу, врахування специфічних видів дитячої діяльності (ігрова, комунікативна, образотворча та ін.), забезпечує формування психологічної зрілості, життєвих компетентностей і готовності до систематичного навчання в Новій українській школі старшого дошкільника [8].

Використання в освітньому процесі старших груп обраної педагогами програми розвитку, навчання і виховання ухвалюється рішенням педагогічної ради закладу дошкільної освіти щороку в серпні.

Удосконаленню освітнього процесу у закладах дошкільної освіти і початковій школі сприятиме відмова від застарілих підходів: фронтальних форм організації освітнього процесу, класичного розташування учнів у класі, статичних поз на заняттях і уроках та інше. Для забезпечення оптимальної рухової активності дітей доцільно передбачити динаміку проведення заняття/уроку (зміну видів діяльності) [6].

Дієвим засобом забезпечення наступності і перспективності дошкільної та початкової освіти може стати реалізація діяльсного підходу через введення в освітній процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру (ігор, технічного і художнього моделювання тощо); насичення освітнього простору практико-орієнтованими ситуаціями, наближеними до реального життя. Такі ситуації, що відповідають потребам дітей у

практичних діях, сприятимуть максимальній активізації пізнавальних інтересів і формуванню почуття відповідальності за найближче оточення (ділянка школи, рослини на ділянці, у групі/класі, вміння цінувати речі). Діапазон дидактичних методів і прийомів варто розширювати розвивальними іграми і вправами, логічними задачами, проблемними питаннями, ігровими технологіями, що активізують у дітей мислення і уяву. Потрібно організувати систематичні спостереження, пошуково-дослідну діяльність, використовуючи розвивальне середовище групи/класу.

В освітньому процесі як дошкільного закладу, так і початкової школи провідним має стати спілкування дорослого з дітьми у формі діалогу. При цьому, дорослому необхідно визнавати право дитини на ініціативні висловлювання, аргументоване відстоювання своїх пропозицій, право на помилку. Це сприятиме розвитку в дитини активності, ініціативності, почуття власної гідності і самоповаги. Доцільно створювати емоційно значимі ситуації, підтримувати діалогічне спілкування між дітьми. Варто також забезпечити дитині можливість взаємодії та взаємообміну досвідом з однолітками і дорослими. Тоді діти зможуть на основі наявного у них досвіду виявляти ініціативу, творчість, фантазію, відповідальність [2].

Педагогам закладів дошкільної освіти слід активізувати мислення дітей, сприяти свідомому сприйманню і засвоєнню ними знайомого і нового матеріалу, заохочувати до постановки питань, висування припущень, пошуку самостійних рішень, перевірки їх правильності та інше.

Під час проведення організованої навчально-пізнавальної діяльності важливо систематично використовувати різноманітні класичні та інноваційні педагогічні технології, методи і прийоми, що позитивно зарекомендували себе в сучасній дидактиці, раціонально поєднувати вербальні, наочні та практичні методи.

Важливим засобом забезпечення наступності між дошкільною і початковою освітою є створення і реалізація єдиної, динамічної, перспективної системи конструктивних дій, спільних для управлінців, педагогів та батьків та спрямованих на розвиток, виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів. Для сталого функціонування такої системи важливо налагодити взаємодію між закладами освіти (або відповідних структурних підрозділів закладу освіти) на основі угоди про співпрацю, у якій визначається мета співпраці, права і обов'язки кожного закладу. Угода укладається директорами закладів щороку в червні [4].

Орієнтовна схема взаємодії закладів освіти має передбачати порядок дій, що корегується з урахуванням фактичних умов і перспектив функціонування закладів освіти (або відповідних структурних підрозділів закладу освіти):

- проведення закладами освіти внутрішнього моніторингу якості освіти (системи послідовних і систематичних заходів, що здійснюються у рамках річного плану роботи з метою виявлення та

відстеження тенденцій у розвитку якості освіти у закладі освіти, встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, а також оцінювання ступеня, напряму і причин відхилень від цілей);

- обговорення проблемних питань і визначення завдань, що необхідно вирішити на тому чи іншому етапі роботи;

- складання плану і проведення спільних заходів відповідно до визначених завдань за участю адміністрацій і методичних служб закладів освіти, батьків дітей старшого дошкільного віку.

Методична робота щодо забезпечення наступності дошкільної і початкової освіти у закладах дошкільної та початкової освіти (або відповідних структурних підрозділів закладу освіти) має здійснюватися за інформаційно-просвітницьким і практичним напрямками.

З метою обміну досвідом вихователів закладів дошкільної освіти та учителів початкової школи щодо використання ігрових методів і прийомів, форм організації діяльності дітей, системи роботи з розвитку мовлення, формування пізнавальних процесів, соціалізації дитини тощо доцільно передбачати індивідуальні та інтерактивні (колективні, колективно-групові, групові) форми методичної роботи [11], а саме:

- Взаємне відвідування відкритих занять вчителями та вихователями, а також участь у різних формах освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку та на уроках у початковій школі.

- Проведення анкетування педагогів закладів освіти для вивчення їхніх потреб у підвищенні професійної майстерності та забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини.

- Організація та проведення спільних педагогічних заходів, таких як ради, семінари, засідання «круглих столів», конференції, консультації, тематичні виставки та інші.

- Створення спільних методичних об'єднань та творчих груп вихователів дошкільних закладів і учителів початкової школи.

- Залучення педагогів дошкільних закладів та початкової школи до участі в спільних педагогічних проектах, розробленні методичних рекомендацій і порад.

- Обмін педагогічним досвідом з різних аспектів реалізації наступності між дошкільною та початковою освітою.

- Підтримка самоосвіти педагогів та постійне підвищення їхньої професійної майстерності.

Інформаційно-просвітницький аспект взаємодії закладів дошкільної освіти та початкової школи має бути спрямованим і на батьків, і на педагогів.

У роботі з батьками необхідно передбачити:

- Проведення опитування для оцінки особистісного зростання дітей та їхньої готовності до дошкільної зрілості з метою надання консультаційної підтримки.

- Вивчення психологічних закономірностей розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

- Організація Днів відкритих дверей у закладах загальної середньої освіти для ознайомлення з ними.

- Проведення Інтернет-консультацій, вебінарів та форумів для батьків.

- Створення "педагогічної вітальні" з метою створення психологічно комфортних умов для дитини у новій соціальній ролі школяра, а також організація батьківських клубів та інших форм взаємодії між закладами освіти та батьками вихованців.

Встановлення зв'язку та творчої співпраці між закладом дошкільної освіти і початковою школою на рівні заходів з дітьми – необхідна умова успішного вирішення завдань наступності. Практичний аспект співробітництва у цьому контексті передбачає [12]:

- попереднє знайомство вчителів зі своїми майбутніми учнями;

- відвідування вихователями відкритих уроків, позакласних заходів своїх колишніх вихованців-першокласників з метою спостереження за їх розвитком;

- проведення екскурсій;

- організацію спільних тематичних виставок дитячих робіт, вернісажів, конкурсів тощо;

- проведення спільних заходів для дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи у закладах дошкільної і загальної середньої освіти (театралізованих вистав, відвідування музеїв тощо);

- спільну участь школярів і старших дошкільників у проектній діяльності та інше.

Узгодженості дій потребує і діяльність психологічних служб закладів дошкільної і загальної середньої освіти. Взаємодія закладів дошкільної і початкової освіти у питанні роботи соціально-психологічних служб може включати:

- Виконання єдиного психолого-педагогічного моніторингу для відстеження динаміки розвитку дітей.

- Проведення дослідження рівня розвитку основних якостей особистості дітей старшого дошкільного віку як підґрунтя для успішного адаптування до початкової школи.

- Аналіз умов успішної адаптації першокласників до шкільного життя.

- Використання корекційно-розвивальних методів у роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, які потребують індивідуального підходу.

- Організація спільних методичних заходів.

Зміст конкретних заходів (теми та питання засідань педагогічних рад, круглих столів, семінарів-практикумів, спільних методичних об'єднань тощо) зазначається у річних планах роботи закладу дошкільної освіти та закладу загальної середньої освіти.

Наступність між дошкільною та початковою освітою забезпечується шляхом єднання підходів до організації повсякденного життя дітей у віці шостого та сьомого (восьмого) років, незалежно від умов отримання освіти: чи то у дошкільному

закладі, у першому класі початкової школи, у групі Центру розвитку дитини, чи в умовах сімейного виховання і т.д.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, діяльність закладів освіти у забезпеченні наступності повинна бути організована педагогічними колективами у співпраці та системному підході. Спільні зусилля педагогічних колективів дошкільних та загальноосвітніх закладів, а також активна участь батьківської громадськості, забезпечать гармонійний та успішний перехід дитини від дошкільної до початкової освіти з урахуванням її психологічних потреб.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до організації співпраці з дошкільною ланкою освіти та дотримання умов наступності між дошкільною та початковою освітою молодого покоління.

Результати дослідження можуть бути корисними для педагогів-дошкільників, психологів та інших спеціалістів, що займаються питаннями розвитку дитини та підготовки до шкільного навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. Реформування підготовки педагогічних кадрів в аспекті реалізації принципів наступності та перспективності. *Збірник наукових праць БДПУ*. 2002. С. 6–12.
2. Гавриш Н. Л., Лінник О. М. Дитячий садок – початкова школа: перезавантаження?! *Дошкільне виховання*. 2019. №9 С. 3–9.
3. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87 : станом на 24 лип. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-p#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
4. Зотова Т. Н. Проблема наступності в системі «ДОЗ – початкова школа». *Наука і освіта: проблеми і перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції аспірантів, студентів і науковців*, 12 квіт. 2002 р. Братислава, 2002. С. 15–18.
5. Казанцева Л. І. Наступність у роботі дошкільного закладу освіти та початкової загальноосвітньої школи у формуванні мовленнєво-комунікативних навичок дітей. *Зб. наук. праць БДПУ*. 2002. С. 84–91.
6. Колупаєва Т. Є. Модель підготовки вчителя XXI століття у світлі європейських інтеграційних процесів. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. № 11(7). 2016. С. 33–38.
7. Кудрявцев В. Дошкільна і початкова освіта – один розвиваючий світ. *Дошкільне виховання*. 2001. № 6. С. 58–66.
8. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. 34 с.
10. Нова українська школа: поради для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
11. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
12. Про наступність в програмах дошкільної і початкової освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. №10. С. 32–33.

REFERENCES

1. Bohush, A. (2002). Reformuvannia pidhotovky pedahohichnykh kadriv v aspekti realizatsii pryntsyviv nastupnosti ta perspektyvnosti [Reforming the training of pedagogical personnel in the aspect of implementing the principles of continuity and perspective]. *Zbirnyk naukovykh prats BDPU*. 6–12. [in Ukrainian]
2. Havrysh, N. L., Linnyk, O. M. (2019). Dytiachiy sadok – pochatkova shkola: Perezavantazhennia?! [Kindergarten – Elementary School]: Reboot. *Doshkilne vykhovannia*. 9. 3–9. [in Ukrainian]
3. Pro zatverdzhennia Derzhavnogo standartu pochatkovoi osvity [On the approval of the State Standard of Primary Education]: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy of 21.02.2018 r. no. 87: as of 23 February 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-p#Text/> [in Ukrainian]
4. Zotova, T. N. (2002). Problema nastupnosti v systemi «DOZ – pochatkova shkola» [The problem of continuity in the "DoZ – primary school" system]. *Nauka i osvita: problemy i perspektyvy: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii aspirantiv, studentiv i naukovtsiv*. 12 kvit. 2002 r. Bratislava. 15–18. [in Ukrainian]
5. Kazantseva, L. I. (2002). Nastupnist u roboti doshkilnoho zakladu osvity ta pochatkovoi zahalnoosvitnoi shkoly u formuvanni movlennievo-komunikativnykh navychok ditei [Continuity in the work of a preschool educational institution and a primary comprehensive school in the formation of children's speech and communication skills]. *Zb. nauk. prats BDPU*. 84–91. [in Ukrainian]
6. Kolupaieva, T. Ye. (2001). Model pidhotovky vchytelia KhKhI stolittia u svitli yevropeyskykh intehratsiinykh protsesiv [Model of teacher training of the 21st century in the light of European integration processes]. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 11(7). 33–38. [in Ukrainian]
7. Kudriavtsev, V. (2001). Doshkilna i pochatkova osvita – odyn rozvyvaiuchy svit [Preschool and primary education is one developing world]. *Doshkilne vykhovannia*. 6. 58–66. [in Ukrainian]
8. Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period until 2021]: Ukaz Prezydenta Ukrainy of 25.06.2013 no. 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>. [in Ukrainian]
9. (2016). Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. Kyiv : MON Ukrainy. [in Ukrainian]
10. (2018). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a teacher's guide]. Kyiv : Litera LTD. [in Ukrainian]
11. (2017). Osvitnia prohrama «Vpevnenyi start» dlia ditei starshoho doshkilnoho viku [Educational program "Confident start" for children of older preschool age]. Kyiv : Ukrainska akademii dytynstva. [in Ukrainian]
12. (2000). Pro nastupnist v programmakh doshkilnoi i pochatkovoi osvity [About continuity in programs of preschool and primary education]. *Doshkilne vykhovannia*. 10. 32–33. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОМАР Ольга Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес підготовки майбутніх учителів початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOMAR Olha Anatolyivna – doctor of pedagogical sciences, professor, head of professional methods and innovative technologies in primary school department Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2024 р.

УДК 37.378

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-50-54

КУЧАЙ Олександр Володимирович –
доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: kuchay@ukr.net

КУЧАЙ Тетяна Петрівна –
доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти,
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>
e-mail: tetyanna@ukr.net

ЧИЧУК Антоніна Петрівна –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти,
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>
e-mail: toniabida@ukr.net

ЗМІСТ ТА РОЛЬ МИСТЕЦТВА У РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ Й ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Мистецтво відіграє величезну роль у розвитку людини й життя суспільства. Будучи художнім відображенням дійсності, воно сильно впливає на розвиток особистості, формує почуття, думки, моральність і життєві принципи. Залучення людини до мистецтва просто необхідно, особливо актуально це в наш час. Упродовж історичного розвитку людства мистецтво посідало одне з головних місць у системі формування особистості людини та її світогляду.

У статті розглянуто зміст мистецтва у розвитку людини й життя суспільства охоплює систему культурологічних і спеціальних мистецько-історичних знань, способи діяльності, інтелектуальні й практичні вміння сприйняття, виконання та створення артефактів, досвід творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва на феноменологічному рівні.

Мистецька освіта розглядається як процес і результат засвоєння учнями системи знань, умінь і навичок, формування на їхній основі естетичного світогляду, гуманістичних якостей особистості, розвиток художніх здібностей і творчого потенціалу.

Показано важливість «педагогіки мистецтва», що може стати важливою підвалиною людиноцентричної педагогіки, визначаючи орієнтири її розвитку на засадах гуманізації, естетизації, культуровідповідності, діалогічності й творчості. Вона має бути не мистецтвознавством, а творчістю. Говорячи про «педагогіку мистецтва», дослідники зазвичай використовують це поняття як синонім до поняття «мистецька педагогіка»

Особливість мистецької педагогіки полягає в тому, що вона перебуває на стику науки та мистецтва, оскільки має на меті дослідження процесів навчання й виховання особистості засобами мистецтва. Звідси народжується проблема зв'язку педагогічної науки з художньою творчістю. У мистецькій педагогіці надано багатомірну характеристику духовному потенціалу особистості з позиції розкриття його сутнісних сил. Значущість та ємність сутнісних сил особистості визначає соціально-культурний потенціал художньої діяльності.

Оскільки в реальному бутті спосіб людської діяльності не існує поза людських сутнісних сил, поза всією сукупністю відносин, потреб, здібностей, інтересів та устремлень людини, він входить у сутнісні сили людини як їх важливіша складова, що характеризує її на рівні культурної істоти.

Ключові слова: мистецька освіта у розвитку людини й життя суспільства, академічне і масове мистецтво, музика, хореографія, дизайн, образотворче мистецтво, педагогіки мистецтва.

KUCHAI Oleksandr Volodymyrovych –
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Pedagogy,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: kuchay@ukr.net

KUCHAI Tetiana Petrivna –
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy,
Psychology, Elementary, Preschool Education
and management of educational institutions,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>
e-mail: tetyanna@ukr.net

CHYCHUK Antonina Petrivna –
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy,
Psychology, Elementary, Preschool Education

and management of educational institutions,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>
e-mail: toniabida@ukr.net

CONTENT AND ROLE OF ART IN HUMAN DEVELOPMENT AND SOCIAL LIFE

Art plays a huge role in the development of a person and the life of society. Being an artistic reflection of reality, it strongly influences the development of personality, shapes feelings, thoughts, morality and life principles. Involvement of people in art is simply necessary, it is especially relevant in our time. Throughout the historical development of mankind, art occupied one of the main places in the system of forming a person's personality and his worldview.

The article examines the content of art in human development and social life, covering the system of cultural and special art-historical knowledge, methods of activity, intellectual and practical skills of perception, performance and creation of artifacts, experience of creative activity and emotional-valuable attitude to art at the phenomenological level.

Art education is considered as the process and result of students' assimilation of a system of knowledge, abilities and skills, the formation of an aesthetic worldview, humanistic personality qualities, development of artistic abilities and creative potential based on them.

The importance of "art pedagogy" is shown, which can become an important foundation of human-centered pedagogy, determining the orientations of its development on the basis of humanization, aestheticization, cultural relevance, dialogicity and creativity. It should not be art history, but creativity. Speaking about "art pedagogy", researchers usually use this concept as a synonym for the concept of "art pedagogy"

The peculiarity of art pedagogy lies in the fact that it is at the junction of science and art, as it aims to study the processes of learning and personal education by means of art. From this arises the problem of the connection of pedagogical science with artistic creativity. In artistic pedagogy, a multidimensional characterization of the spiritual potential of an individual is given from the standpoint of revealing his essential powers. The significance and capacity of the essential forces of the individual determines the socio-cultural potential of artistic activity.

Since in real being the way of human activity does not exist outside of human essential forces, outside of the entire set of relationships, needs, abilities, interests and aspirations of a person, it is included in the essential forces of a person as their most important component, which characterizes him at the level of a cultural being.

Key words: art education in human development and social life, academic and mass art, music, choreography, design, fine art, art pedagogy

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Особливу практичну значимість зараз набуває проблема соціальної ролі мистецької освіти, її впливу на людину, на формування світогляду та особистості. Сьогодні актуальним є визначення ролі мистецтва у формуванні та соціалізації особистості у зв'язку з гостротою проблем, поставлених кризовим сучасним суспільством. Однією з рис сучасної буденності є поширення в суспільстві антигуманного мистецтва, який пропагує насильство, сексуальну розбещеність та інші соціальні пороки. Мистецтво формує лад почуттів і думок людей. Якщо виховне значення інших форм суспільної свідомості має приватний характер: мораль формує моральні норми, політика – політичні погляди, філософія – світогляд, наука готує з людини спеціаліста, то мистецтво впливає комплексно на розум і серце, і немає такого куточка людського духу, який воно не могло б торкнутися своїм впливом. Мистецтво формує цілісну особистість [2, 107–112].

Розуміння значущості гуманітарного пласту знань здавна властиве людям. Так, ще у V ст. до н. е. Сократ стверджував пріоритет досліджень «не природи, не космосу, не стихій, а саме призначення та властивостей людини», яка повинна побачити, відчути себе людиною, зберігаючи надбання минулого, створюючи теперішнє та проектуючи майбутнє. Особливе та важливе місце в системі гуманітарних знань посідає мистецька педагогічна наука, яка відноситься до специфічного виду науковості [4, 3–7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. Шрамко розглядаються актуальні питання ролі та призначення мистецької освіти в процесі

розбудови сучасного суспільства. Використовуючи культурфілософські й культурологічні методологічні принципи, автор акцентує увагу на тих функціях мистецької освіти, які окреслюють сьогодні стратегічні напрями осмислення вирішального значення залучення особистості до мистецтва як визначального чинника впливу на духовний світ людини й ефективності педагогіки мистецтва в процесі духовного оновлення суспільства [6, 306–315].

Н. Гуральник запропоновано проект історико-аналітичного дослідження основних тенденцій розвитку української фортепіанної школи ХХ століття та узагальнення науково-теоретичних, методичних та практичних досягнень її представників у контексті музичної та загальної педагогіки; надано відповідну періодизацію; проаналізовано методико-технологічні та інноваційні системи педагогів-піаністів минулого століття та визначено перспективи науково-педагогічного та музично-творчого розвитку фортепіанної школи України; висвітлено напрямки її функціонування в культурно-освітньому просторі [1].

В. Шульгіна зробила аналіз творчої діяльності особистості як основної складової мистецької освіти. Методологія її дослідження ґрунтується на застосуванні психологічних та мистецтвознавчих концепцій творчості у розробці сучасної парадигми мистецької освіти. Наукова новизна роботи полягає у компаративному розгляді концепцій творчості як парадигми мистецької освіти та введінні поняття «едукація» як триєдиного процесу засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок, естетичного розвитку та творчого виховання особистості.

Висновки. З'ясовано, що особливість мистецької педагогіки зумовлена тим, що вона знаходиться на стику науки та мистецтва, оскільки має на меті дослідження процесів навчання і виховання особистості засобами мистецтва. Сучасна теорія української мистецької освіти перебуває на шляху виявлення об'єктивних закономірностей навчання мистецтву, вироблення науково обгрунтованих рекомендацій щодо формування художньо розвиненої культуротворчої особистості XXI ст. [7, 80–85].

Мета статті. Розкрити зміст та роль мистецтва у розвитку людини й життя суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мистецтво відіграє величезну роль у розвитку людини й життя суспільства. Будучи художнім відображенням дійсності, воно сильно впливає на розвиток особистості, формує почуття, думки, моральність і життєві принципи. Залучення людини до мистецтва просто необхідно, особливо актуально це в наш час. Упродовж історичного розвитку людства мистецтво посідало одне з головних місць у системі формування особистості людини та її світогляду. Його розглядали як частину світу, як певний духовний засіб пізнання навколишньої дійсності. Власне, усім різновидам мистецтва надавали цілющого значення, уважали, що за його допомогою людина «очищає» своє тіло та душу. На сучасному етапі розвитку суспільства молода людина стикається в процесі життєдіяльності з різноманітними чинниками, що негативно впливають на формування особистості. Суспільство, де етично-моральні норми, цінності втрачають своє значення, а на перший план виходять псевдонорми, потребує особливої засоби формування свідомості в молодого покоління. Саме багатогранність мистецтва, унікальність і невичерпність його можливостей відкривають новий шлях до генерації гармонійної особистості. Розкриття внутрішнього світу людини через її творчість є натеper основним пріоритетом, метою життя в ідеалі багатьох людей. Окрім цього, мистецтво – це особливий засіб самореалізації людини та спосіб вирішення багатьох життєвих проблем. Із кожним днем його значення у вихованні молодого покоління неухильно зростає, адже впоратися з актуальними сьогодні аморальністю та бездуховністю можливо лише завдяки формуванню усвідомленої важливості загальнолюдських цінностей, підвищенню творчого потенціалу, прагненню до пізнання навколишнього світу [2, 107–112].

Зміст мистецтва у розвитку людини й життя суспільства охоплює систему культурологічних і спеціальних мистецько-історичних знань, способи діяльності, інтелектуальні й практичні вміння сприйняття, виконання та створення артефактів, досвід творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва на феноменологічному рівні. Мистецька освіта розглядається як процес і результат засвоєння учнями системи знань, умінь і навичок, формування на їхній основі естетичного світогляду, гуманістичних якостей особистості, розвиток художніх здібностей і творчого потенціалу. Основним шляхом здобуття мистецької

освіти є навчання як процес едукації особистості в єдності освітньої, мотиваційної, виховної та розвиваючої функцій. У процесі навчання особистість засвоює різні способи діяльності: від репродуктивної (за зразком) до перетворюючої та творчої. Традиційна інформативна функція в освіті поступово замінюється діяльним компонентом [7, 80–85].

Вперше в українській педагогіці заявила про необхідність виокремлення педагогіки мистецтва у самостійну галузь фундатор вітчизняної мистецької освіти О. Рудницька: «Зважаючи на особливу роль мистецтва у розвитку здатності людини до широких творчих узагальнень почуттів і думок, можна стверджувати про необхідність виокремлення нової галузі педагогічних знань та введення до наукового обігу відповідного поняття – «педагогіка мистецтва» [5, 233–234].

Водночас поняття «педагогіка мистецтва» нерідко ототожнюється з поняттям «мистецька педагогіка». Більш диференційовано визначає сутність мистецької педагогіки та педагогіки мистецтва М. Лещенко, у наукових працях якої зустрічаються в різних контекстах поняття «мистецька педагогіка та», «педагогіка виховання мистецтвом», які розуміються в цілому як закони та мистецькі педагогічні технології створення потужного пізнавально-активного поля естетичного потенціалу.

Педагогіка мистецтва може стати важливою підвалиною людиноцентричної педагогіки, визначаючи орієнтири її розвитку на засадах гуманізації, естетизації, культуровідповідності, діалогічності й творчості. Вона має бути не мистецтвознавством, а творчістю. Говорячи про «педагогіку мистецтва», дослідники зазвичай використовують це поняття як синонім до поняття «мистецька педагогіка» і розуміють його у значенні:

1. педагогічного потенціалу мистецтва (дидактичного, виховного, розвивального);
2. сукупності наук про використання цього потенціалу у навчально-виховному процесі закладів освіти різних типів і рівнів акредитації (дидактики мистецтва, теорії виховання мистецтвом, теорії формування та розвитку особистості засобами мистецтва);
3. субдисципліни педагогіки (подібно до педагогіки творчості, педагогіки праці, педагогіки культури, педагогіки особистості тощо [3].

Особливість мистецької педагогіки полягає в тому, що вона перебуває на стику науки та мистецтва, оскільки має на меті дослідження процесів навчання й виховання особистості засобами мистецтва. Звідси народжується проблема зв'язку педагогічної науки з художньою творчістю. Сучасна українська мистецька педагогіка перебуває на шляху виявлення об'єктивних закономірностей виховання та навчання мистецтву, вироблення науково обгрунтованих рекомендацій щодо формування художньо розвиненої культуротворчої особистості XXI ст. Національне відродження, що його зараз переживає Україна, як і багато інших держав сучасного світу, не зводиться до простої реставрації культурних надбань попередніх епох.

Воно потребує особливого бачення національної культури. Це подвиг воскресіння того, що не минає, має наскрізне, універсальне буття для нації, а тому й для усього людства.

«Шлях до чотирьох свобод», запропонований ЄС, – це шлях через посилення ролі культури. Безперечно, що збереження національної ідентичності кожної з держав є головною умовою існування ЄС. Такий шлях обирає й Україна, включаючись в європейський освітянський процес [6, 80–85].

У мистецькій педагогіці надано багатомірну характеристику духовному потенціалу особистості з позиції розкриття його сутнісних сил. Перш за все, надана евристична ємність науковотеоретичної сутності поняття «потенціал», яка розкривається в полівекторній сукупності визначень в межах духовного потенціалу. Окреслюючи духовні сутнісні сили в культурному процесі, О. Олексюк визначає їх наповнення змістом соціального життя, перевершуючи здатність відносно самої людини «в її індивідуальній емпіричності і залежно від соціальних сфер, навколо яких вони організуються, стають своєрідними «концентрантами» естетичного, морального та теоретичного світовідношення». Евристичну ємність потенціалу автор конкретизує формулюванням естетичного потенціалу мистецтва, який є «мірою можливостей актуалізувати його естетичну сутнісну силу в реальній культурній ситуації та в надбуттєвості через здатність інтегрувати діалог зі світом», згідно з педагогічною концепцією – «міру можливостей актуалізації духовної сутнісної сили в реальній цілеспрямованій діяльності встановлює духовний потенціал особистості» [4].

Значущість та ємність сутнісних сил особистості визначає соціально-культурний потенціал художньої діяльності. Оскільки в реальному бутті спосіб людської діяльності не існує поза людських сутнісних сил, поза всією сукупністю відносин, потреб, здібностей, інтересів та устремлень людини, він входить у сутнісні сили людини як їх важливіша складова, що характеризує її на рівні культурної істоти [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Мистецтво відіграє величезну роль у розвитку людини й життя суспільства. Будучи художнім відображенням дійсності, воно сильно впливає на розвиток особистості, формує почуття, думки, моральність і життєві принципи. Залучення людини до мистецтва просто необхідно, особливо актуально це в наш час. Упродовж історичного розвитку людства мистецтво посідало одне з головних місць у системі формування особистості людини та її світогляду.

У статті розглянуто зміст мистецтва у розвитку людини й життя суспільства охоплює систему культурологічних і спеціальних мистецько-історичних знань, способи діяльності, інтелектуальні й практичні вміння сприйняття, виконання та створення артефактів, досвід творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва на феноменологічному рівні.

Мистецька освіта розглядається як процес і результат засвоєння учнями системи знань, умінь і навичок, формування на їхній основі естетичного світогляду, гуманістичних якостей особистості, розвиток художніх здібностей і творчого потенціалу.

Показано важливість «педагогіки мистецтва», що може стати важливою підвалиною людиноцентричної педагогіки, визначаючи орієнтири її розвитку на засадах гуманізації, естетизації, культуровідповідності, діалогічності й творчості. Вона має бути не мистецтвознавством, а творчістю. Говорячи про «педагогіку мистецтва», дослідники зазвичай використовують це поняття як синонім до поняття «мистецька педагогіка»

Особливість мистецької педагогіки полягає в тому, що вона перебуває на стику науки та мистецтва, оскільки має на меті дослідження процесів навчання й виховання особистості засобами мистецтва. Звідси народжується проблема зв'язку педагогічної науки з художньою творчістю. У мистецькій педагогіці надано багатомірну характеристику духовному потенціалу особистості з позиції розкриття його сутнісних сил. Значущість та ємність сутнісних сил особистості визначає соціально-культурний потенціал художньої діяльності.

Оскільки в реальному бутті спосіб людської діяльності не існує поза людських сутнісних сил, поза всією сукупністю відносин, потреб, здібностей, інтересів та устремлень людини, він входить у сутнісні сили людини як їх важливіша складова, що характеризує її на рівні культурної істоти.

Подальші дослідження будуть спрямовані на систему культурологічних і спеціальних мистецько-історичних знань.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гуральник Н. П. Українська фортепіанна школа ХХ століття в контексті розвитку музичної педагогіки: історико-методологічні та теоретико-технологічні аспекти: монографія. К.: НПУ. 2021. 460 с.
2. Дяченко А. В. Роль мистецької освіти та її функцій у формуванні розвитку особистості. Серія 5. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 73 (1). 2020. С.107–112.
3. Лещенко М. П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання: монографія К.: Гротеск. 1996. 192 с.
4. Олексюк О. М., Ткач М.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: навч. посіб. К.: Знання України. 2004. 264 с.
5. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2005. С. 233–234.
6. Шрамко О. І. Роль мистецької освіти у процесі духовного оновлення суспільства. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 1–2 (13–14). 2009. С. 306–315.
7. Шульгіна В. Д., Рябінко С.М. Творча діяльність особистості у системі мистецької освіти України: Європейський контекст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 1. 2017. С. 80–85.

REFERENCES

1. Hural'nyk, N.P. (2021). *Ukrayins'ka fortepianna shkola KHKH stolittya v konteksti rozvytku muzychnoyi pedahohiky: istoryko-metodolohichni ta teoretyko-tekhnolohichni aspekty* [Ukrainian piano school of the 20th century in the context of the

development of musical pedagogy: historical-methodological and theoretical-technological aspects]. monohrafiya. K.: NPU. 460 s. [in Ukrainian]

2. Dyachenko, A. V. (2020). Rol' mystets'koyi osvity ta yiyi funktsiy u formuvanni rozvytku osobystosti [The role of art education and its functions in the formation of personality development]. Seriya 5. Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy. 73 (1). S. 107–112. [in Ukrainian]

3. Leshchenko, M. P. (1996). Zarubizhni tekhnolohiyi pidhotovky uchyteliv do estetychnoho vykhovanny [Foreign technologies of training teachers for aesthetic education]. monohrafiya K.: Hrotesk. 192 s. [in Ukrainian]

4. Oleksyuk, O. M., Tkach, M. M. (2004). Pedahohika dukhovnoho potentsialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva [Pedagogy of the spiritual potential of the individual: the sphere of musical art]: navch. posib. K.: Znannya Ukrainy. 264 s. [in Ukrainian]

5. Rudnyts'ka, O. P. (2005). Pedahohika: zahal'na ta mystets'ka [Pedagogy: general and artistic]: navch. posib. Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan. S. 233–234. [in Ukrainian]

6. Shramko, O. I. (2019). Rol' mystets'koyi osvity u protsesi dukhovnoho onovlennya suspil'stva [The role of art education in the process of spiritual renewal of society]. Aktual'ni pytannya mystets'koyi osvity ta vykhovannya. 1–2 (13–14). S. 306–315. [in Ukrainian]

7. Shul'hina, V. D., Ryabinko, S. M. (2017). Tvorchа diyal'nist' osobystosti u systemi mystets'koyi osvity Ukrainy: Yevropeys'kyu kontekst [Creative activity of the individual in the art education system of Ukraine: European context]. Visnyk Natsional'noyi akademiyi kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv. 1. S. 80–85. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЧАЙ Олександр Володимирович – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: зміст та роль мистецтва у розвитку людини й життя суспільства.

КУЧАЙ Тетяна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: зміст та роль мистецтва у розвитку людини й життя суспільства.

ЧИЧУК Антоніна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: зміст та роль мистецтва у розвитку людини й життя суспільства.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUCHAI Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Scientific interests: content and role of art in human development and social life.

KUCHAI Tetiana Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: content and role of art in human development and social life.

CHYCHUK Antonina Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: content and role of art in human development and social life.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2024 р.

УДК 378.16

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-54-58

КОЧУБЕЙ Тетяна Дмитрівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9104-8442>

e-mail: udpu_tania@ukr.net

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ (XX – ПЕРША ПОЛОВИНА XXI СТ.).

У статті автор розглядає історичні етапи розвитку соціокультурної діяльності в Україні (XX-перша половина XXI ст.).

З початку XIX століття до наших днів в українській педагогічній традиції розвивалася теорія соціокультурної діяльності через наступні концепції: позашкільна освіта, політико-освітня робота, клубна діяльність, культурно-освітня діяльність, культурно-розважальна діяльність та соціокультурна діяльність.

У період 1900-1915 рр. психолого-педагогічні дослідження були спрямовані на пошук типологічних характеристик проблеми організації виховної діяльності у позашкільному середовищі і специфіка їх визначалася тим, що це цілком не зрозумілими були предметні межі позашкільної виховної роботи.

Становлення нової якості виховної роботи у соціокультурній сфері, а саме формування політико-освітньої спрямованості теорії та практики позашкільної педагогіки фактично зайняло тимчасовий відрізок з кінця 1919 року до середини 1920-х років, коли термін «позашкільна освіта» був повсюдно замінений терміном «політико-освітня робота», яка стає наступним етапом історії розвитку педагогічної та дозвілєвої діяльності та проголошується засобом соціалізації особистості на основі ідей комунізму.

Другий етап становлення та розвитку соціокультурної діяльності припадає на 1930-ті роки і триває до середини 1970-х років і в цей час з'являються нові терміни «клубна робота» та «культурно-освітня робота».

У період відновлення народного господарства (1945–1953 рр.). відбувається реформування політико-освітньої роботи, яка була виділена із системи освіти в самостійну сферу і отримала назву «культурно-освітня робота».

Наступні етапи в розвитку соціокультурної діяльності – культурно-освітня робота під час «розвинутого соціалізму» (1965–1985 рр.), та культурно-освітня робота під час перебудови (1985–1991 рр.).

Із здобуттям Україною незалежності настає етап соціокультурної діяльності в умовах додаткової освіти (1991–2014 рр.).

Ключові слова: соціокультурна діяльність, історичні етапи, історичні передумови, соціокультурні трансформації, галузь культури і дозвілля.

KOCHUBEY Tetyana Dmytrivna –
doctor of pedagogical sciences, professor,
professor of the department of social
pedagogy and social work of
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9104-8442>
e-mail: udpu_tania@ukr.net

HISTORICAL STAGES OF DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES IN UKRAINE (XX – FIRST HALF OF XXI CENTURY).

In the article, the author examines the historical stages of the development of socio-cultural activities in Ukraine (XX-first half of the XXI century).

From the beginning of the XIX th century to the present day, the theory of sociocultural activity developed in the Ukrainian pedagogical tradition through the following concepts: extracurricular education, political and educational work, club activities, cultural and educational activities, cultural and recreational activities, and sociocultural activities.

In the period 1900-1915, psychological-pedagogical research was aimed at finding typological characteristics of the problem of organizing educational activities in the extracurricular environment, and their specificity was determined by the fact that the subject boundaries of extracurricular educational work were still not completely clear.

The formation of a new quality of educational work in the socio-cultural sphere, namely the formation of the political-educational orientation of the theory and practice of extracurricular pedagogy actually took a period of time from the end of 1919 to the middle of the 1920s, when the term «out-of-school education» was universally replaced by the term «political-educational work», which becomes the next stage in the history of the development of pedagogical and leisure activities and is declared a means of socialization of the individual based on the ideas of communism.

The second stage of formation and development of socio-cultural activity falls on the 1930s and lasts until the mid-1970s, and at this time new terms «club work» and «cultural and educational work» appear.

During the period of restoration of the national economy (1945–1953), political and educational work, which was separated from the education system into an independent sphere and named «cultural and educational work», is being reformed.

The next stages in the development of socio-cultural activities are cultural and educational work during «developed socialism» (1965–1985), and cultural and educational work during perestroika (1985–1991).

With Ukraine gaining independence, the stage of socio-cultural activities in the conditions of additional education (1991–2014) begins.

Key words: socio-cultural activity, historical stages, historical prerequisites, socio-cultural transformations, the field of culture and leisure.

Statement and justification of the relevance of the problem. The XXIst century is characterized by great transformations not only in the economic and social context, but also in the sphere of cultural life, which is intensively developing in various directions.

Modern economic, social and cultural programs of our country should be evaluated according to the criterion of facilitating or hindering the achievement of national success in the XXI century and include it among the most developed countries of the modern world.

In the new millennium, Ukrainian society must shape its life on different foundations of social existence than before, which have deep roots in national spiritual and moral values and are characterized by a humanitarian approach. In the conditions of military operations and great complexity caused by the consequences of political, economic and cultural crises in Ukraine, the creation of a humanistic foundation as a basis for socio-cultural reformation of the country is just beginning.

Analysis of research and publications. The problem of sociocultural activity in modern domestic scientific literature was studied in the studies of S. Vytkaľov, M. Gavrylenko, O. Kopievska, N. Kochubey, H. Leschuk, I. Lysakova, D. Malkov,

Ya. Nikorak, V. Stepanov, T. Spirina, I. Chervinska, Yu. Shcherbyna-Yakovleva, and others.

P. Vychivskyi, S. Drychak, T. Malanyuk, V. Orlova and others considered modern approaches to understanding sociocultural activity.

The essence of the concept of «socio-cultural activity» in the context of the experience of European countries was studied by V. Vlasova, V. Kob, I. Tarnovska and others.

Socio-cultural activity in the life of modern Ukraine is considered in the scientific studies of A. Parshina, O. Petinova and others.

The purpose of the article is to consider the historical stages of the development of socio-cultural activities in Ukraine (the second half of the XXth century – the first half of the XXIst century).

Presentation of the main research material. Sociocultural activity has its history of formation and stages of development, the factors of which are turning points in society – changes in socio-economic conditions.

As O. Bozhok notes, culture as a spiritual dimension of social development always reflects qualitative changes in society, creates the axiosphere of society and the corresponding ways and forms of human activity recorded in cultural artifacts [1].

In the conditions of dynamic social transformations, it is thanks to culture that a new worldview paradigm, scientific and cultural picture of the world is formed, which indicates a certain level of spiritual development of humanity.

Based on the opinion of V. Druzhinin, O. Bozhok notes that «the transformation of the very phenomenon of «culture» takes place in an evolutionary way, by replacing its multifaceted forms that do not meet social needs, and at the same time preserving those forms that remain relevant in society» [1].

In the domestic pedagogical tradition from the end of the XIXth century until now, the theory of socio-cultural activity has been presented in the form of the following scientific concepts: extracurricular education – political-educational activity – club affairs – cultural-educational work – cultural-leisure activity – socio-cultural activity.

At the stage of the end of the XIX – the first third of the XX century, the prerequisites and conditions were created for the theoretical analysis of the phenomena of extracurricular education, which by the end of the XIX century occupied an important place in the activities of zemstvos, charitable and public organizations.

In that period, psychological and pedagogical research was aimed at finding typological characteristics of the problem of organizing educational activities in the extracurricular environment, and their specificity was determined by the fact that the subject boundaries of extracurricular educational work were not yet fully understood.

This was evident in the pioneering publications on the topical issues of extracurricular education by Ukrainian pedagogues-scientists V. Charnoluskyi, S. Siropolk and others. [2].

By 1915, a meaningful literary fund on out-of-school pedagogy was accumulated, represented by monographs, scientific articles, methodical instructions and recommendations. The fact that confirms this generalization is the release of a special systematic index of books and articles on extracurricular education compiled by E. Medinsky and I. Lapshov. This index included 384 titles of books on the theory and methodology of extracurricular education, and a sufficient number of articles from periodicals on these issues.

The formation of a new quality of educational work in the socio-cultural sphere, namely the formation of the political and educational orientation of the theory and practice of extracurricular pedagogy actually took a period of time from the end of 1919 (more precisely, October-November 1920, when the decree of the Council of People's Commissars on the Main Political Committee was published) until mid-1920s, when the term «extracurricular education» was widely replaced by the term «political and educational work».

This period includes the activities of the Main Department of Political Education of the People's Commissariat of the RSFSR (Holovpolitprosvit), which was responsible not only for institutions and organizations (clubs, reading houses, public houses, libraries and other extra-curricular institutions) that carry out cultural and educational work on the ground, but also cooperative schools, communal universities,

communist universities and other educational institutions, in which the main attention was paid to the work on the formation of special educational programs, the creation of methodology and theory of political and educational activity. During this period, special training of personnel for political and educational activities began.

Therefore, political and educational work becomes the next stage in the history of the development of pedagogical and leisure activities and is declared a means of socialization of the individual based on the ideas of communism. In this period, a new scientific school is being formed, as evidenced by the works of psychologist L. Vygotsky, who developed a psychological concept of activity, in which activity and society appear in theoretical unity.

This position influenced the development of ideas about socialization as the entry of a person into society with certain ideas and plans to change social relations, which accelerate the processes of interaction through such forms as lectures, concerts, live and oral journals, agitation brigades, loud readings, legal consultations, Red Day army, Labor Day, etc.

This time also saw the publication of several methodologically important scientific works. First of all, we are talking about works on general pedagogy, which were created in line with the Marxist understanding of the nature and tasks of education. These are the theoretical works of P. Blonsky («Pedagogy», 1922; «Fundamentals of Pedagogy», 1925) and A. Pinkevich («Pedagogy» in the 2nd volume, 1923).

In these works, for the first time in Soviet pedagogy, an attempt was made to rethink the basic pedagogical ideas accumulated in pedagogical science from the standpoint of dialectical materialism. There was also a noticeable methodological bias towards a positivist interpretation of social education and imitation of the collective cultural experience of mankind.

It should be noted that, in general, during the specified period, transformations of leisure time and its concepts also take place. Ideas of equality, humanism, and the desire for independence came from Europe. Many activists appeared among the intelligentsia, interested in the education of the peasants and the preservation of the established order in the country. With their support, public houses, libraries and Sunday schools for the peasants gradually began to open. The desire for change gave birth to many social movements that were preparing for the people's revolution, carried out political propaganda, involving young people in their activities: «Land and Will», «Narodniki», «Narodna Volya» and others. Young people participated in political propaganda thanks to performances, campaign groups, live newspapers, dramatizations, musical numbers, etc.

The second stage of formation and development of socio-cultural activity falls on the 1930s and lasts until the mid-1970s, and at this time new terms «club work» and «cultural and educational work» appear.

Despite the sufficient duration – from the first five-year period, the Second World War to the period of advanced socialism – this stage is characterized by internal unity, which is determined by the formation of

a centralized system of club institutions that function under strict party and state control – a centralized system of club work is formed, enrichment is underway clubs, massive artistic amateur activity is becoming widespread.

In this period, the club theory is institutionalized – the first dissertations on the problems of cultural and educational work are defended, the scientific teams of the Kyiv and Kharkiv Institutes of Culture are actively working. The Scientific and Research Institute of Culture of the Ministry of Culture of the RSFSR, the Higher Trade Union School of Culture, departments of cultural and educational work in higher educational institutions are formed.

During the Second World War of 1941–1945, the goal of all culture became to raise the fighting spirit of the people, which was approved by the order of the People's Commissariat of the RSFSR in 1941 «On the work of political and educational institutions in wartime» [2, p. 80].

The clubs organized radio listening sessions, discussions of front-line news, meetings with front-line soldiers, mobile exhibitions, as well as front-line agitation brigades – groups of musicians who traveled to the front and entertained soldiers to support and restore their moral and physical strength [3, p. 45].

During the period of restoration of the national economy (1945–1953), there was a reformation of political and educational work, which was separated from the education system into an independent sphere and was called «cultural and educational work». In the post-war years, agro-zootechnical circles, gardeners' and field farmers' circles were of great importance, where collective farm workers exchanged ideas on improving the economy. Artistic self-activity groups were also popular – music, dance, and artistic word circles. The purpose of leisure and public associations during this period was self-education in the field of agriculture and assistance in the restoration of infrastructure.

During the period of Khrushchev's «thaw» (1953–1964), the weakening of censorship, the liberalization of public life, the lifting of the «iron curtain» and the general openness of the Western world can be observed in the cultural environment.

Many clubs with various topics are actively opened – technical, natural and scientific, physical culture and sports, artistic, etc. Professional clubs, in which specialists exchange experience – collective farm, officer's, soldier's, sailor's, etc., became widespread.

Therefore, the accessibility of the Western world opens up young elements of liberal culture and gives rise to the first tendencies towards the formation of a duality of cultural and recreational activity, which is expressed in the emergence of another social order.

The next stage is cultural and educational work during the period of «developed socialism» (1965–1985), when the «iron curtain» once again «came down» with the coming to power of L.I. Brezhnev. The number of cultural institutions – museums, theaters, libraries, pioneer camps – grew, various professional associations appeared, which opened up even more opportunities in choosing ways of socialization.

The forms used were aimed at increasing the education and culture of the youth, at involving them in scientific and technical activities, in the productions, plots on military-patriotic and historical-revolutionary topics became popular. On the other hand, the consequences of the «thaw» were the strengthening of the duality of cultural and educational activities. Smuggling from abroad and young people's interest in life behind the «iron curtain» gave rise to independent forms of leisure – rock parties, apartment parties, biker parties, etc. These phenomena allowed young people through protest behavior to convey to society the existence of problems and contradictions in the current youth policy, which, in their opinion, limited the possibilities of socialization [2].

The next stage in the development of socio-cultural activities was cultural and educational work during the period of perestroika (1985–1991). In the mid-1980s, a lag in the economic development of society was recorded due to the «Brezhnev stagnation», protest moods, the emergence of a different social order, and, therefore, a crisis of Soviet culture (detachment from international experience, simplification of problems, inconsistency with practice). In the era of perestroika, closed youth groups of skinheads, metalheads, rockers, diggers, rollers, etc. appeared, and through these forms Soviet youth tried to demonstrate their freedom from conservative politics [2].

With Ukraine gaining independence, the stage of socio-cultural activities in the conditions of additional education (1991–2014) begins. As mentioned earlier, in 1992 the Law of Ukraine «On Culture» was adopted, and in 1996 the Verkhovna Rada adopted the Constitution of Ukraine. The cultural features of the new state are fixed in these documents. Since there were few public cultural institutions and they did not have a variety of forms, private leisure institutions began to appear and paid services were provided in this field.

Borrowing Western forms of leisure helped to overcome the theoretical and methodological «dead end» (cafes, restaurants, game halls, discos, nightclubs). The traditional cultural values of the Ukrainian people and ethnic groups began to be remembered, a new social pedagogy began to strengthen and develop, in which the care of a person and his interests came first.

Youth public organizations are emerging that hold various actions on public holidays, support creative initiatives in the form of contests-festivals (KVK, cheer-sport), student self-government, educational forums and contests. The state at the level of public associations finds new ways of using socializing forms of socio-cultural activity, involving young people in the problems of society based on the national-ethnic, cultural and tourist characteristics of the territories of Ukraine.

Since the 2000s, the sphere of culture has undergone enormous changes, because the state has set the spheres of culture and education the task of solving the problems of the cultural crisis [5].

Conclusions and prospects of further exploration of the direction. So, summarizing all of the above, we note that the historical prerequisites for

the formation and development of sociocultural activity as a regulator of the social formation of a person are social changes, as a result of which a new social order is established and cultural transformations take place [5].

In modern conditions, the leading areas of development of socio-cultural activities in Ukraine are:

– qualitative growth of the role of informational, humanitarian and cultural potential («soft power») in ensuring the international political capacity of the state, its establishment in the world structure;

– a significant increase in the importance of the cultural sector and creative industries as a factor of social development and future strategy;

– increasing the importance of the factor of informational and cultural and civilizational security in the general strategy of ensuring the sovereignty and national security of the state;

– formation of a new model (structure) of the institutional-management field of Ukraine with the involvement of humanitarian institutions of an innovative type (Ukrainian Cultural Fund, Ukrainian Book Institute, National Research Fund of Ukraine, Ukrainian Film Institute, Art Arsenal, Dovzhenko Center and others);

– noticeable expansion of the program activities of foreign cultural institutions in Ukraine (institutions of cultural diplomacy such as the Goethe Institute, the British Council or the Polish Institute) in the interest of establishing the long-term positions of the political and socio-cultural influence of these states in Ukraine;

– growing activity of the diaspora and Ukrainians abroad in the defense of Ukraine's interests in the world, the need to assist them in the realization of national and cultural demands.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Божок О. І. Соціокультурні чинники варіативності корпоративної культури державного управління. URL: stattya_Bozhok-O. I. Sotsiokulturni_chinniki_variativnosti_korporativnoyi_kulturi-1.pdf (kpi.ua)
2. Бойко О. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: монографія. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2002. 306 с.
3. Бікметов Ф. Ф. Діяльність культурно-освітніх установ з організації військово-технічної пропаганди у роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) К. 2001. 156 с.

УДК 316. 75

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-58-63

МАСЛОВ Валерій Сергійович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціокультурної діяльності КЗВО «Академії культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1389-8847>
e-mail: v.maslov@uic.education

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1960-1990-Х РР.

У статті автор розглядає становлення соціокультурної діяльності в Україні у період 1960-1990-х рр.

Протягом останніх кількох років, у період військової агресії РФ проти нашої країни та соціально-економічної кризи, соціокультурна діяльність стає все більш важливою у житті України. Соціокультурна діяльність перетворюється на ключовий елемент загального цивілізаційного розвитку та основний інструмент досягнення миру, взаєморозуміння й толерантності між різними культурами та етнічними спільнотами.

4. Кочубей Н. В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: університетська книга, 2015. 122 с.

5. Шамборовський Г., Мусієнко Н. Завдання і можливості культурної дипломатії у розвитку сучасної держави та інститутів громадянського суспільства в Україні. 36. наук статей, 2015. Вип.14. С. 91–100.

REFERENCES

1. Bozhok, O. I. (2020). Sotsiokulturni chynnyky variatyvnosti korporativnoyi kul'tury derzhavnoho upravlinnya. [Sociocultural factors of variability of the corporate culture of state administration]. URL: stattya_Bozhok-O. I. Sotsiokulturni_chinniki_variativnosti_korporativnoyi_kulturi-1.pdf (kpi.ua) [in Ukrainian]
2. Boyko, O. (2002). Ukrayina v 1985–1991 rr.: osnovni tendentsiyi suspilno-politychnoho rozvytku. [Ukraine in 1985–1991: main trends of social and political development]. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Bikmetov, F. F. (2001). Diyalnist kulturno-osvitnikh ustanov z orhanizatsiyi viyskovo-tekhnichnoyi propahandy u roky Velykoyi Vitchyznyanoyi viyny (1941-1945 rr.) [Activities of cultural and educational institutions in the organization of military and technical propaganda during the Great Patriotic War (1941-1945)]. Kyiv. [in Ukrainian]
4. Kochubey, N. V. (2015). Sotsiokulturna diyalnist. [Sociocultural activity]. Symu. [in Ukrainian]
5. Shamborovskyy, H., Musiyenko, N. (2015). Zavdannya i mozhlyvosti kul'turnoyi dyplomatiyi u rozvytku suchasnoyi derzhavy ta instytutiv hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini. [Tasks and opportunities of cultural diplomacy in the development of the modern state and institutions of civil society in Ukraine]. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЧУБЕЙ Тетяна Дмитрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: історія педагогіки, педагогіка, соціальна педагогіка, соціальна робота, соціокультурна діяльність.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOCHUBEY Tetyana Dmytrivna – doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of social pedagogy and social work of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: history of pedagogy, pedagogy, social pedagogy, social work, socio-cultural activity.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2024 р.

Аналіз наукової літератури довів, що соціокультурна діяльність являє собою систему конкретних заходів, які відображають завдання соціальної політики держави у сфері дозвілля та культури. Соціокультурна діяльність визначає не лише напрямки, але й способи їх реалізації, а також є керованим соціальними інститутами та суспільством процесом залучення людини до культурних цінностей.

Автор відзначає, що у вітчизняній педагогічній традиції з кінця XIX століття і дотепер теорія соціокультурної діяльності була представлена у вигляді наступних наукових концептів: позашкільна освіта – політико-освітня діяльність – клубна робота (справа) – культурно-освітня робота – культурно-дозвілля діяльність – соціокультурна діяльність.

На етапі кінця XIX – першої третини XX століття були створені передумови та умови для здійснення теоретичного аналізу явищ позашкільного виховання, які до кінця XIX століття посіли важливе місце у діяльності земств, благодійних та громадських організацій.

Другий етап становлення та розвитку соціокультурної діяльності припадає на 1930-ті роки і триває до середини 1970-х років і в цей час з'являються нові терміни «клубна робота» та «культурно-освітня робота».

У період хрущовської «відлиги» у культурному середовищі спостерігається ослаблення цензури, лібералізація суспільного життя, підняття «залізної завіси» та загалом відкритість західного світу.

Період 1960-1990-х рр. характеризується такими ґрунтовними явищами соціокультурного життя, як шістдесятництво – рух творчої молоді, яка сповідувала оригінальну тематику, нові думки, відмінні від офіційних й стала центром духовної опозиції режиму в Україні та соціокультурні трансформації перебудови, в результаті якої відбулося широке національно-демократичне піднесення.

Ключові слова: соціокультурна діяльність, соціокультурне середовище, соціокультурні трансформації, галузь дозвілля та культури, людина, соціум, державна політика.

MASLOV Valeriy Serhiyovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Socio-Cultural Activities of Municipal establishment of higher education «Academy of culture and Arts» by Transcarpathian Regional Council

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1389-8847>

e-mail: v.maslov@uic.education

ESTABLISHMENT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY IN UKRAINE IN THE PERIOD OF 1960-1990.

In the article, the author examines the development of socio-cultural activities in Ukraine in the 1960s-1990s.

During the last few years, during the military aggression of the Russian Federation against our country and the socio-economic crisis, socio-cultural activities are becoming more and more important in the life of Ukraine. Sociocultural activity is turning into a key element of general civilizational development and the main tool for achieving peace, mutual understanding and tolerance between different cultures and ethnic communities.

The analysis of scientific literature proved that socio-cultural activities represent a system of specific measures that reflect the tasks of the state's social policy in the sphere of leisure and culture. Socio-cultural activity determines not only directions, but also ways of their implementation, and is also a process of human involvement in cultural values guided by social institutions and society.

The author notes that in the national pedagogical tradition from the end of the 19th century until now, the theory of sociocultural activity has been presented in the form of the following scientific concepts: extracurricular education – political and educational activity – club work (business) – cultural and educational work – cultural and leisure activity – sociocultural activity.

At the stage of the end of the XIX – the first third of the XX century, the prerequisites and conditions were created for the theoretical analysis of the phenomena of extracurricular education, which by the end of the XIX century occupied an important place in the activities of zemstvos, charitable and public organizations.

The second stage of formation and development of socio-cultural activity falls on the 1930-s and lasts until the mid-1970-s, and at this time new terms «club work» and «cultural and educational work» appear.

During the period of Khrushchev's «thaw» in the cultural environment, there was a weakening of censorship, the liberalization of public life, the lifting of the «iron curtain» and, in general, the openness of the Western world.

The period of the 1960-s-1990-s is characterized by such fundamental phenomena of socio-cultural life as the sixties - a movement of creative youth that professed original themes, new thoughts different from the official ones and became the center of spiritual opposition to the regime in Ukraine and the socio-cultural transformations of perestroika, as a result of which broad national-democratic rise.

Key words: socio-cultural activity, socio-cultural environment, socio-cultural transformations, industry of leisure and culture, person, society, state policy.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Наукове осмислення соціокультурної діяльності – важливий етап глибинної перебудови системи, що забезпечує доступ громадян України до культурних цінностей, задоволення їхніх культурних потреб та реалізацію свободи творчості. Соціокультурна діяльність від самого її початку спрямована на залучення людини у світ культури як її гідного спадкоємця.

Сьогодні, як ніколи, відчувається нагальна потреба в осмисленні історії, розвитку та становлення, сутності соціокультурної діяльності, адже з одного боку, це пов'язано з процесами в системі суспільно-політичного устрою, а з іншого – з формуванням нового стану гуманітарного знання

в цілому, що характеризується інтенсивним пошуком нових методологічних підстав та виходом на актуальні проблеми сучасності.

Під впливом змін, що відбулися у суспільно-політичному устрої нашої країни, склався особливий стан системи соціокультурного виховання, що характеризується безліччю змін: виникають установи культури нового типу; формуються нові пріоритети у відборі змісту та технологій їхньої роботи; кардинально змінюється система управління в галузі культури, основними суб'єктами якої стають населення та органи місцевого самоврядування. А головне, суттєво й дуже швидко змінюються культурні потреби українців, у системі цінностей яких активно

конкурують традиційні потреби, які відображають базові цінності національної культури та потреби, що формуються під впливом процесів глобалізації та культурної уніфікації [1].

Аналіз досліджень та публікацій. В останні роки з'явилася досить велика кількість наукових робіт, в яких вітчизняні дослідники розробляли окремі напрями теоретико-методологічних досліджень соціокультурної педагогіки, які в сучасній динаміці наукового знання зумовлюють все більший вплив на процеси інтеграції та диференціації наукового знання, формування та уточнення понятійного апарату теорії соціокультурної діяльності, формування об'ємного уявлення про предметне поле теорії соціокультурної діяльності тощо.

Йдеться про приватні концепції соціокультурної діяльності, які різноманітні за змістом і неоднорідні за ступенем вивченості. При цьому виділяються: розробка історії соціокультурної діяльності (П. Вичівський, Т. Маланюк, А. Марущак, В. Опанасюк, О. Петінова та ін.); становлення історіографії соціокультурної діяльності (О. Бойко, Є. Борінштейн, Г. Касьянов, А. Ручка та ін.); формування наукової концепції соціокультурного менеджменту та маркетингу (О. Антонюк, Д. Атаманюк, А. Головка, Е. Забарна, І. Ковшова, М. Клочко, В. Любарець, І. Федуняк, О. Щербина-Яковлева та ін.); становлення педагогіки дозвілля (С. Білецька, А. Воловик, В. Воловик, Н. Гузій, А. Денисенко, О. Мкртчян, І. Шевчук та ін.); створення напрямку соціокультурної реабітології та організації соціокультурної діяльності соціально незахищених груп населення (І. Бодрова, Т. Бережнюк, Ю. Бриндіков та ін.); розвиток та конкретизація педагогіки дитячо-юнацького та молодіжного дозвілля (А. Грищук, Г. Лемко, О. Лісовець, Р. Чубук та ін.);

розробка порівняльних досліджень соціокультурної діяльності, більш відомих як «соціокультурна діяльність за кордоном» (В. Власова, В. Коба, Л. Кононенко, І. Тарновська, І. Щербак та ін.); уточнення теоретичних підходів до професійної підготовки фахівців соціокультурної галузі (О. Главацька, т. Григорчук, Л. Кравченко, В. Любарець, Г. Олійник, І. Сидор, О. Чернявська та ін.)

Мета статті – розглянути особливості становлення соціокультурної діяльності в Україні у період 1960-1990-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання визначення соціокультурної діяльності дуже складне й багатоаспектне, тому поняття соціокультурної діяльності різноманітно інтерпретується в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, які вказують на те, що існують певні характеристики соціокультурної діяльності, що роблять її відмінною від усіх інших форм суспільної практики [1, с. 200].

Ці характеристики можна визначити як основні аспекти, що визначають загальний напрямок розвитку різноманітних проявів соціокультурної діяльності. Найбільш відомими є наступні визначення соціокультурної діяльності:

– акультурація, яка є свідомою, навмисною, організованою і навіть запланованою; оптимальний процес культурної адаптації всіх верств населення (Ж. Р. Дюмазедьє, 1954);

– найвищий рівень активності людини як члена суспільства (М. Каган, 1974);

– діяльність, спрямована на визначення, збереження, створення, розповсюдження та опанування цінностями культури (Т. Кисельова, Ю. Д. Красильников, 1995);

– соціальна робота з маргінальними групами населення, що здійснюється культурно-дозвіллевими засобами (М. Максютін, 1999);

– сукупність педагогічних методик, які сприяють перетворенню культурних цінностей у регулятив соціальної взаємодії та технологічно визначають соціалізуючі виховні процеси (Н. Кочубей, 2015);

– історично зумовлений, педагогічно скерований та соціально затребуваний процес перетворення культури та культурних цінностей на об'єкт спільної дії людини та груп соціуму на користь розвитку кожного члена суспільства (Н. Світайло, 2020) [6].

На основі аналізу наукової літератури зазначимо, що залежно від ракурсу її аналізу соціокультурну діяльність можна розглядати з наступних позицій:

1. Як соціальний феномен. Соціокультурна діяльність відіграє значну роль у сприйманні людиною навколишнього світу через створення, поширення та споживання культурних цінностей у сфері відпочинку та дозвілля.

2. Як загальнонародський феномен. Соціокультурна діяльність є суспільним механізмом та сферою міжнародного культурного обміну, яка розвивається незалежно від ініціативи фізичних або юридичних осіб, державних чи приватних установ та організацій.

3. Як конституційно-правовий феномен. Соціокультурна діяльність виступає як конституційний механізм, що забезпечує створення правових гарантій для автономної культурної активності громадян та етнічних спільнот. Вона визначає принципи та норми взаємодії між суб'єктами культурної діяльності, державою та культурними установами й організаціями.

4. Як науково-дослідний феномен. Соціокультурна діяльність є широким науковим полем, яке охоплює аналіз культурного, освітнього та соціального середовища, що оточує людину та зосереджується на унікальних аспектах духовного розвитку різних соціальних, вікових, професійних та етнічних груп.

5. Як навчально-освітній феномен. Соціокультурна діяльність – це програма, яка готує фахівців у галузі культури та мистецтва для підтримки особистісного розвитку через різноманітні види діяльності, такі як соціально-педагогічна, психолого-педагогічна, інформаційна, організаційно-методична та інші у процесах створення, інтерпретації, збереження та поширення культурних цінностей.

6. Як міжгалузевий феномен. Соціокультурна діяльність визначається як галузь та спосіб

діяльності трудових колективів у промислових та неіндустріальних галузях, спрямованих на розвиток в рекреаційних, освітніх та креативних цілях.

7. Як професійно-галузевий феномен. Соціокультурна діяльність – система професійної діяльності, що стимулює на державно-нормативній основі духовний розвиток, культурну активність особистості та соціуму в умовах вільного часу.

8. Як просторово-часовий феномен соціокультурна діяльність може бути розглянута з двох позицій: як професійна діяльність фахівців в галузі соціальних послуг, яка здійснюється в межах їхнього робочого часу; самостійна культурна діяльність особистості, обмежена в обсязі та структурі її вільного часу.

9. Як суспільно організований феномен. Соціокультурна діяльність це особлива сфера діяльності громадських організацій та рухів, спрямована на збереження та передачу історично сформованих норм поведінки, мови, традицій, звичаїв, фольклору, промисловості та ремесел різних етносів.

10. Як особистісно-індивідуальний феномен соціокультурна діяльність може бути розглянута з двох аспектів: як діяльність, що ґрунтується на ініціативі, активності та добровільності особистості, спрямована на вираження її власного «я» у процесі творчого розвитку; як процес формування соціокультурного статусу та прийняття соціокультурних норм і зразків поведінки, що відбувається в рамках соціокультурного середовища [5].

На основі вищесказаного можна виокремити найбільш важливі риси, які дозволяють визначити сутність та специфіку соціокультурної діяльності й до них ми відносимо наступне: соціокультурна діяльність має в основі цінності культури, які визначають її зміст та спрямованість; соціокультурна діяльність реалізується у сфері вільного часу, що визначає її організаційні, часові та просторові параметри; соціокультурна діяльність реалізується за допомогою активності її учасників, що визначає її суб'єктивний та діяльнісний початок [2].

Соціокультурна діяльність виявляється у двох основних формах – стихійній та спеціально організованій.

У спеціально організованій соціокультурній діяльності суб'єктами регулювання взаємодії виступають держава чи громадські організації. Вони визначають значущі цінності і відповідно до заданої моделі змінюють людські відносини та взаємозв'язки.

Слід зазначити, що у вітчизняній педагогічній традиції з кінця XIX століття і дотепер теорія соціокультурної діяльності була представлена у вигляді наступних наукових концептів: позашкільна освіта – політико-освітня діяльність – клубна справа – культурно-освітня робота – культурно-дозвільна діяльність – соціокультурна діяльність.

На етапі кінця XIX – першої третини XX століття були створені передумови та умови для здійснення теоретичного аналізу явищ позашкільного виховання, які до кінця XIX століття

посіли важливе місце у діяльності земств, благодійних та громадських організацій [6].

У той період психолого-педагогічні дослідження були спрямовані на пошук типологічних характеристик проблеми організації виховної діяльності у позашкільному середовищі і специфіка їх визначалася тим, що ще цілком не зрозумілими були предметні межі позашкільної виховної роботи.

Становлення нової якості виховної роботи у соціокультурній сфері, а саме формування політико-освітньої спрямованості теорії та практики позашкільної педагогіки фактично зайняло тимчасовий відрізок з кінця 1920 року, коли був опублікований декрет Ради народних комісарів про Головний політкомітет, до середини 1920-х років, коли термін «позашкільна освіта» був повсюдно замінений терміном «політико-освітня робота».

Другий етап становлення та розвитку соціокультурної діяльності припадає на 1930-ті роки і триває до середини 1970-х років і в цей час з'являються нові терміни «клубна робота» та «культурно-освітня робота».

У період хрущовської «відлиги» (1953–1964 рр.) у культурному середовищі спостерігається ослаблення цензури, лібералізація суспільного життя, підняття «залізної завіси» та загалом відкритість західного світу.

Активно відкривається безліч клубів з різноманітною тематикою – технічні, природничо-наукові, фізкультурно-спортивні, художні тощо. Поширення отримали професійні клуби, в яких фахівці обмінюються досвідом – колгоспні, офіцерські, солдатські, матроські та ін. Отже, доступність західного світу відкриває молоді елементи ліберальної культури й породжує перші тенденції до утворення двоїстості культурно-дозвільної діяльності, що виражається у появі іншого соціального замовлення.

Слід зазначити, що в умовах деякого пом'якшення тоталітарного режиму у 1960-х рр. формується соціокультурне явище, що отримало назву «шістдесятництво». Загальне для СРСР воно мало свої особливості у національних республіках. Це був рух творчої молоді, яка своїми думками, ідеями, постановкою оригінальних проблем становила опозицію існуючому режиму. На протигагу офіційному догматизму шістдесятники відстоювали свободу творчого самовираження, культурний плюралізм, пріоритет загальнонародського над класовим. Серед представників цього руху в Україні – поети та прозаїки Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Стус, Борис Чичибабін; художники Алла Горська, Віктор Зарецький; літературні критики Іван Дзюба Євген Сверстюк; режисер Лесь Танюк; творці українського поетичного кіно Сергій Параджанов, Юрій Ілленко, Леонід Осика тощо.

Шістдесятники представлені не лише вузьким колом професіоналів. Вони брали активну участь у роботі молодіжних клубів «Сучасник» (Київ, керівник Л. Танюк) та «Пролісок» (Львів, керівник М. Косів).

Загальна соціокультурна діяльність шістдесятників не відповідала цілям та інтересам партійного керівництва. Вже наприкінці правління М. Хрущова й особливо після його відставки у 1964 р. посилювався тиск державної цензури на інтелігенцію. У результаті деякі її представники були змушені обмежитися професійною сферою й навіть частково ухвалити офіційну позицію (В. Коротич, І. Драч, Є. Гуцало). Інші пішли у внутрішнє «духовне підпілля», надовго (Л. Костенко, В. Голобородько, Б. Мамайсур) втративши можливість публікуватися. Але були й такі, хто пішов на конфронтацію з владою, були заарештовані та зазнали багаторічного ув'язнення (В. Стус, І. Світличний, Є. Сверстюк, І. Калинець, В. Марченко) [3].

Невід'ємною частиною соціокультурного життя України у 1960-х рр. став так званий самвидав: ціла система розповсюдження не визнаної офіційно або забороненої літератури. Десятки літературних і публіцистичних творів, яким був перекритий шлях до публікації в офіційних виданнях, передруковувались на машинках, перекладались на фотоплівку, надиктовувались на магнітофонні стрічки, навіть переписувались від руки і читалися тисячами людей, здебільшого інтелігенцією.

Проте в 1964 р. період «мирного» співіснування системи з інакомисленням закінчився. В жовтні цього року М. Хрущов, який остаточно заплутався у своїх планах, проєктах і стосунках з партійно-державною бюрократією, в результаті справжньої змови був усунутий з посади першого секретаря ЦК КПРС. До влади прийшла консервативна частина партійної верхівки на чолі з Л. Брежнєвим і М. Сусловим. На зміну «відлизі» прийшла реакція.

Наступний етап у розвитку соціокультурної діяльності – культурно-освітня робота під час перебудови (1985–1991 рр.). У середині 1980-х років було зафіксовано відставання в економічному розвитку суспільства завдяки «брежнєвському застою», протестні настрої, появу іншого соціального замовлення, і, отже, криза радянської культури (відрив від міжнародного досвіду, спрощення проблем, невідповідність практиці). В епоху перебудови з'являються замкнуті молодіжні угруповання скінхедів, металістів, рокерів, дігерів, ролерів тощо і через ці форми радянська молодь намагалася демонструвати свою свободу від консервативної політики [4, с. 360].

У 1990-ті роки створюються недержавні соціокультурні організації мистецького спрямування: асоціації – творчої інтелігенції «Світ культури», «Артгалерея України», «Нова музика»; громадські об'єднання – театр-студія «Арабески» та «Артексистенція» тощо.

У різноманітних культурних програмах помітну роль відіграють благодійні фонди: «Відродження», «Мистецький арсенал», «Літературна скарбниця» при Спілці письменників України, Український фонд підтримки культури, Ліга українських меценатів тощо.

Із здобуттям Україною незалежності настає етап соціокультурної діяльності в умовах

додаткової освіти (1991–2014 рр.). У 1992 році був прийнятий Закон України «Про культуру», а у 1996 році Верховна Рада ухвалила Конституцію України. У цих документах закріплюються культурні особливості нової держави. Оскільки державних установ культури було небагато, і вони не мали різноманітності форм, почали з'являтися приватні установи дозвілля та надаватися платні послуги в цій галузі.

Запозичення західних форм дозвілля допомогло подолати теоретико-методологічний «глухий кут» (кафе, ресторани, ігрові зали, дискотеки, нічні клуби). Почали згадуватися традиційні культурні цінності українського народу та етносів, стала зміцнюватися й розвиватися нова соціальна педагогіка, в якій турбота про людину та її інтереси вийшли на перше місце. З'являються молодіжні громадські організації, які проводять різні акції у державних святах, підтримують творчі ініціативи у формі конкурсів-фестивалів (КВК, чирспорт), студентське самоврядування, освітні форуми та конкурси. Держава на рівні громадських об'єднань знаходить нові шляхи використання соціалізуючих форм соціокультурної діяльності, залучаючи молодь до проблем суспільства на основі національно-етнічних, культурних та туристичних особливостей територій України.

З 2000-х років сфера культури зазнала величезних змін, адже держава висунула галузі культури та освіти завдання щодо вирішення проблем культурної кризи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, підсумовуючи все вищевикладене зазначимо, що історичними передумовами становлення та розвитку соціокультурної діяльності як регулятора соціального становлення людини виступають суспільні зміни, в результаті чого встановлюється новий соціальний порядок та відбуваються культурні трансформації.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити соціокультурну діяльність як певну систему дій, що відображає функції та цілі державної політики в галузі культури та дозвілля, визначає шляхи, методи та засоби їх реалізації, являє собою керований суспільством та його соціальними інститутами процес залучення людини до культури й активного включення самої людини в цей процес.

В процесі розвитку та становлення соціокультурна діяльність була представлена у вигляді наступних наукових концептів: позашкільна освіта – політико-освітня діяльність – клубна справа – культурно-освітня робота – культурно-дозвілля діяльність – соціокультурна діяльність.

Період 1960-1990-х рр. характеризується такими ґрунтовними явищами соціокультурного життя, як шістдесятництво – рух творчої молоді, яка сповідувала оригінальну тематику, нові думки, відмінні від офіційних й стала центром духовної опозиції режиму в Україні та соціокультурні трансформації перебудови, в результаті якої відбулося широке національно-демократичне піднесення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вичівський П., Маланюк Т., Орлова В., Дричак С. Сучасні підходи до розуміння сутності управління соціокультурною діяльністю у науковій літературі. *Наукові перспективи*. № 4 (34), 2023. С. 201–214.
2. Кочубей Н. В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: університетська книга, 2015. 122 с.
3. Міщенко М. М. Сучасна культура України (друга половина XX – початок XXI ст.): навч.-метод. посіб. з курсу «Історія української культури». Х.: НТУ «ХПІ», 2014. 156 с.
4. Рymarенко С. Трансформації соціокультурного простору України. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. Вип. 114, 2017. С. 361–366.
5. Скловський І. З., Аксьонова В. І. Соціокультурний феномен трансформації сучасного суспільства. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції (Одеса, 20-21 травня 2022 р.)*. С. 123–135.
6. Теорія та історія соціокультурної діяльності: навчальний посібник / О. Б. Петінова, В. В. Опанасюк. Одеса, 2018. 78 с.

REFERENCES

1. Vychivskyi, P., Malanyuk, T., Orlova, V., Drychak, S. (2023). Suchasni pidkhody do rozumynnya sutnosti upravlinnya sotsiokulturnoyu diyalnistyu u naukoviy literature. [Modern approaches to understanding the essence of managing socio-cultural activities in scientific literature]. Kyiv. № 4 (34), S. 201–214. [in Ukrainian]
2. Kochubey, N. V. (2015). Sotsiokulturna diyalnist. [Sociocultural activity]. Symu. 122 s. [in Ukrainian]

3. Mishchenko, M. M. (2014). Suchasna kultura Ukrainy (druga polovyna XX – pochatok XXI st.). [Modern culture of Ukraine (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]. Kharkiv. 156 s. [in Ukrainian]
4. Rymarenko, S. (2017). Transformatsiyi sotsiokulturnoho prostoru Ukrainy. [Transformations of the socio-cultural space of Ukraine]. Kyiv. S. 361–366. [in Ukrainian]
5. Sklovskyy, I. Z., Aksonova, V. I. (2022). Sotsiokulturnyy fenomen transformatsiyi suchasnoho suspilstva. [Socio-cultural phenomenon of transformation of modern society]. Odesa. S. 123–135. [in Ukrainian]
6. Teoriya ta istoriya sotsiokulturnoyi diyalnosti (2018). [Theory and history of socio-cultural activities]. Odesa. 78 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАСЛОВ Валерій Сергійович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціокультурної діяльності КЗВО «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: підготовка фахівців в галузі соціокультурної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MASLOV Valeriy Serhiyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Socio-Cultural Activities of Municipal establishment of higher education «Academy of culture and Arts» by Transcarpathian Regional Council.

Scientific interests: training of specialists in the field of socio-cultural activities.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024 р.

УДК 378.746.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-63-67

МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>
e-mail: mvi_2016@ukr.net

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Статтю присвячено обґрунтуванню особливостей формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці.

Автор висловлює думку, що однією з найважливіших якостей майбутнього офіцера є його внутрішній орієнтир на успішну діяльність, що позиціонує формування управлінської компетентності як один із пріоритетних напрямків в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. На основі вивчення наукових джерел автором визначено, що формування управлінської компетентності передбачає наявність певних взаємообумовлених блоків характеристик, які засвідчують наявність професійного досвіду особистості; функціональних механізмів психіки; типових властивостей особистості; динаміки особистості; індивідуально вагомих соціальних утворень та соціального середовища.

Управлінська компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників є сукупністю знань, умінь та навичок, а також особистого професійного досвіду, якостей управлінської діяльності, набутих у процесі професійної підготовки, що забезпечують здатність здійснювати управління (командування) підпорядкованим підрозділом шляхом використання наданих повноважень. Управлінська компетентність містить лідерські, організаторські і комунікативні компетенції.

Завдяки використанню таких дослідницьких методів, як спостереження, опитування, вивчення службової документації та методичних матеріалів, порівняння, аналіз, синтез було встановлено, що найбільший потенціал щодо формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці містять такі навчальні дисципліни: «Основи бойового забезпечення», «Основи управління персоналом», «Морально-психологічне забезпечення», «Психолого-педагогічна підготовка» тощо. Засвоєння змісту цих дисциплін сприяє формуванню у курсантів управлінської компетентності, а відтак і готовності до виконання завдань. Найбільш значимими педагогічними стратегіями для формування управлінських навичок майбутніх офіцерів-прикордонників визначено інтеріоризацію, проблематизацію та рефлексію під час професійної підготовки.

Автор доходить висновку про важливу роль встановлення алгоритму формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці, тобто сукупності і послідовності педагогічних дій, методів та засобів для вирішення певної проблеми.

Ключові слова: управлінська компетентність; майбутні офіцери-прикордонники; професійна підготовка; формування управлінської компетентності; лідерські, організаторські і комунікативні компетенції.

MIROSHNICHENKO Valentyna Ivanivna –

Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Pedagogy Department, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>

e-mail: mvi_2016@ukr.net

FORMATION OF MANAGEMENT COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS IN PROFESSIONAL TRAINING

The article is devoted to the substantiation of the peculiarities of the formation of managerial competence of future border guards in professional training.

The author expresses the opinion that one of the most important qualities of a future officer is his internal focus on successful activity, which positions the formation of managerial competence as one of the priority areas in the system of professional training of future border guards. Based on the study of scientific sources, the author determined that the formation of managerial competence requires the presence of certain mutually determined blocks of characteristics that testify to the presence of a person's professional experience; functional mechanisms of the psyche; typical personality traits; personality dynamics; individually important social formations and social environment.

The managerial competence of future border guards is a combination of knowledge, abilities and skills, as well as personal professional experience, qualities of managerial activity acquired in the process of professional training, which ensure the ability to manage (command) a subordinate unit by using the given powers. Managerial competence includes leadership, organizational and communicative competences.

Thanks to the use of such research methods as observation, survey, study of official documentation and methodological materials, comparison, analysis, synthesis, it was established that the greatest potential for the formation of managerial competence of future border guards in professional training includes the following educational disciplines: "Fundamentals of combat support", "Fundamentals of personnel management", "Moral and psychological support", "Psychological and pedagogical training", etc. Mastering the content of these disciplines contributes to the formation of managerial competence in cadets, and therefore readiness to perform tasks. Internalization, problematization and reflection during professional training are identified as the most significant pedagogical strategies for the formation of management skills of future border guards.

The author comes to a conclusion about the important role of establishing an algorithm for the formation of managerial competence of future border guards in professional training, i.e. a set and sequence of pedagogical actions, methods and means for solving a certain problem.

Key words: managerial competence; future border guard officers; professional training; formation of managerial competence; leadership, organizational and communication skills.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті реалізації Концепції трансформації військової освіти (2022) доцільним є спрямування освітнього процесу та те, щоб забезпечити умови, за яких стає можливим вільний розвиток та саморозвиток майбутнього офіцера як фахівця. Якість професійної підготовки, має корелювати із здобутими професійними знаннями, уміннями і навичками, щоб майбутній фахівець мав змогу повною мірою застосовувати отриманий завдяки навчанню капітал безпосередньо у професійній діяльності. Випускник вищого військового навчального закладу включається в систему соціальних відносин, професійної діяльності, результати якої залежать від здатності реалізовувати управлінські функції на посаді керівника підрозділу. Тому для майбутнього офіцера-прикордонника однією із складових такого капіталу є формування управлінської компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування управлінської компетентності фахівців військової галузі не є новою. Результати аналізу наукових праць з окресленої проблеми дозволяють зробити висновок, що вчені Д. Іщенко, О. Торічний, В. Райко, В. Ягупов та інші науковці сформованість управлінської компетентності трактують як важливий компонент військово-професійної (фахової) компетентності. Деякі аспекти готовності до управлінської діяльності майбутніх офіцерів-

прикордонників розглядають у своїх працях А. Галімов, М. Кабачинський, С. Казьмірчук, О. Ставицький та ін.

Відчутним є акцентування уваги військових педагогів на те, які механізми формування та розвитку професійно важливих якостей військовослужбовця є найбільш прийнятними у сучасних умовах, на формування професійних умінь, пов'язаних з «проходженням військової служби в надзвичайних умовах діяльності» [1, с. 81]. Водночас, питанням формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці бажано приділити більше уваги.

Метою статті є обґрунтування особливостей формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники вважають, що «доцільним є з'ясування шляхів та механізмів формування управлінської компетентності військових фахівців, з одного боку, для уможливлення розроблення легітимності етапів особистісного сходження до лідерства у військовій управлінській системі, з іншого боку, для забезпечення керівної ролі цьому ж процесі, досягнення результативних форм спільної діяльності лідерів зі своїми однодумцями, прибічниками й опонентами. Розроблення систематизованої збірки правил та норм становить необхідність не лише з метою встановлення

персонально «першої особи» у військовому колективі, але й для наділення його можливостями здійснювати управлінські функції» [2, с. 119].

Однією з найважливіших якостей майбутнього офіцера є його внутрішній орієнтир на успішну діяльність, що позиціонує формування управлінської компетентності як один із пріоритетних напрямків в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Засновником наукових основ управління Ф. Тейлором було розроблено низку методів наукової організації праці. Закладені ним основи класичної школи управління розвивали Ф. Гілберт, Г. Емерсон. Зокрема Ф. Гілберту належить організація систематичної підготовки інструкторів з наукової організації праці, визначення методів виконання робіт та необхідних для цього умов. Основним доробком Г. Емерсона є розроблення комплексної системи організації управління, а головне поняття його концепції – продуктивність. Його «12 принципів продуктивності (чітко визначені цілі та ідеали; здоровий сенс; компетентність; дисципліна; справедливе ставлення до персоналу; оперативний, точний та надійний облік; норми і розпорядок; нормалізація умов діяльності; стандартні інструкції; винагорода за працю (службу)» стали підґрунтям для створення «теорії адміністрації» та розроблення А. Файолем 14 принципів управління для економіки, державної служби, армії та флоту [3, с. 163]. Вони пов'язані з умінням передбачати, здійснювати організацію, розпоряджувальні функції, координацію та контроль. Урахування принципів управління А. Файоля є цінними і для підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, формування їх професійної компетентності загалом і в тому числі – управлінської професійної підготовки.

Беручи до уваги системний підхід в управлінні (Т. Парсонс, Р. Мертон, Р. Саймон), теорію мотивації А. Маслоу та з урахуванням особливостей професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників доходимо висновку про важливість встановлення алгоритму формування їх управлінської компетентності. На основі вивчення наукових джерел визначаємо, що формування управлінської компетентності передбачає наявність певних характеристик, які засвідчують наявність професійного досвіду особистості; функціональних механізмів психіки; типових властивостей особистості; динаміки особистості; індивідуально вагомих соціальних утворень та соціального середовища. Управлінська компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників є сукупністю знань, умінь та навичок, а також особистого професійного досвіду, якостей управлінської діяльності, набутих у процесі професійної підготовки, що забезпечують здатність здійснювати управління (командування) підпорядкованим підрозділом шляхом використання наданих повноважень.

Управлінська компетентність містить лідерські, організаторські і комунікативні компетенції. Як зазначають дослідники, «характерними для лідерських компетенцій є професійна свідомість, моральність, ерудованість,

освіченість, грамотність, рефлексія, пунктуальність, активність, відповідальність. Організаторські компетенції передбачають кмітливість, дисциплінованість, командирську волю, організованість, швидкість у діях, вимогливість, впевненість, зібраність, цілеспрямованість, розпорядливість. До якостей, які формують комунікативні компетенції, відносять емоційну стійкість, логічне мислення, психологічну витривалість, толерантність, доброзичливе ставлення до колег» [4].

Завдяки використанню таких дослідницьких методів, як спостереження, опитування, вивчення службової документації та методичних матеріалів, порівняння, аналіз, синтез було встановлено, що найбільший потенціал щодо формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці містять такі навчальні дисципліни: «Основи бойового забезпечення», «Основи управління персоналом», «Морально-психологічне забезпечення», «Психолого-педагогічна підготовка» тощо. Засвоєння змісту цих дисциплін сприяє формуванню у курсантів управлінської компетентності, а відтак і готовності до виконання завдань. Набути управлінської компетентності здатна особистість, яка виявляє такі якості, як професіоналізм, освіченість, ерудованість, грамотність, кмітливість у діях, врівноважену поведінку, виважене прийняття рішень, критичне мислення, наполегливе та об'єктивне ставлення до нових починань, далекоглядність.

Цим пояснюються вимоги до управлінського складу прикордонних підрозділів. Вони відображені у змісті посадових інструкцій і передбачають критерій відліку терміну військової служби на посадах офіцерського складу не менше 10 років. Загалом, управлінська компетентність формується та вдосконалюється протягом усього професійного життя офіцера. Початком її формування є професійна підготовка – роки навчання у вищому військовому навчальному закладі. Відомо, що «для керівників різних ланок необхідно мати сформовану управлінську компетентність відповідного рівня, з якою вони матимуть змогу забезпечити виконання завдань та обов'язків, що передбачені посадовою інструкцією. Залежно від того, як курсант засвоїв матеріал можна виокремити такі рівні управлінської компетентності: знаннево-ознайомчий, знаннево-репродукційний, рівень набуття умінь і вищий рівень – трансформація знань. Практичне застосування знань забезпечує їх перехід у навички та вміння» [5, с. 236].

З урахуванням підходу, запропонованого Т. Коновою, «для досягнення мети сформувати управлінську компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників під час військово-професійної підготовки доречним вважаємо розробити педагогічну стратегію та визначити педагогічні умови цього процесу» [6, с. 78].

Кожна проблемна ситуація містить усвідомлення її цілісності та рефлексію як аналіз цієї ситуації з точки зору мети діяльності. Тому якщо здійснювати організацію освітнього процесу

(викладання фахових навчальних дисциплін) за схемою: практична діяльність – проблемні ситуації з елементами екстремальності – усвідомлюючого образу проблемності – аналітика ситуації – визначення шляхів для отримання можливостей вирішити проблемну ситуацію та їх реалізувати, задля сприяння формуванню управлінських якостей курсанта.

Також ми урахували можливість скористатися «освітніми стратегіями прискорення та збагачення» [6, с. 79]. Прискорення, на думку вчених, варто пов'язати з тим, що швидкість набуття знань, умінь, навичок, компетентностей постійно змінюється. Зміст згаданих педагогічних категорій залишається незмінним. Щоб досягти вимоги реалізації окресленої стратегії, доцільно урахувати прагнення та здібності до військової служби загалом та соціальну та емоційну готовність до майбутньої професійної діяльності зокрема. Як альтернативний варіант прискоренню розглядається збагачення. Названу стратегію можливо реалізувати за рахунок збільшення обсягу, поглиблення та розширення змістової частини професійної підготовки. Оптимальним варіантом є комбінування двох згаданих педагогічних стратегій: прискорення та збагачення.

Для прикладу порівнюємо кількість годин, передбачених на вивчення навчальних дисциплін «Основи бойового забезпечення», «Психолого-педагогічна підготовка», «Основи управління персоналом», «Морально-психологічне забезпечення» в освітньо-професійних програмах за різними спеціальностями. Дані наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Навчальна дисципліна	Годин/кредитів в освітньо-професійних програмах					
	Безпека державного кордону		Правоохоронна діяльність		Психологія	
Основи управління персоналом	180	6	-	-	-	-
Основи бойового забезпечення	300	10	180	6	240	8
Психолого-педагогічна підготовка	90	3	90	3	90	3
Морально-психологічне забезпечення	90	3	90	3	180	6

Так, для курсантів, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Безпека державного кордону» передбачена кількість годин/кредитів на викладання зазначених навчальних дисциплін є достатньою для формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Важливим є також застосування інтерактивних методик викладання, дотримання принципу зв'язку навчання з практикою [7; 8]. Поєднання низки інновацій сприяє формуванню управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці.

Що ж до інших освітньо-професійних програм, що наведені в таблиці («Правоохоронна діяльність», «Психологія»), то не у кожній з них передбачені усі навчальні дисципліни, результатом вивчення яких є сформована управлінська компетентність. Тому і потенціал цих ОПП щодо формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників значно менший, ніж за освітньо-професійною програмою «Безпека державного кордону». Підтвердженням цього є аналіз отриманих за кожною з цих програм відгуків на випускників. Тому виникає необхідність забезпечити формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників в межах інших навчальних дисциплін шляхом доповнення їх змісту відповідною тематикою, а також за рахунок запровадження педагогічних інновацій.

Слушним на нашу думку, є зауваження І. Дарманської щодо «важливості для становлення майбутнього управлінця залучати усіх науково-педагогічних працівників до процесу формування мотивації та створювати умови для уможливлення прагнення реалізувати мотивацію тощо. Визначальним чинником мотиваційних механізмів формування управлінської компетентності майбутніх керівників авторкою вважається розроблення спеціального курсу «Управлінський практикум». Даний курс має на меті сформувати управлінську мотивацію. Зокрема за умови реалізації зазначеного курсу свідомість майбутніх фахівців поповнюється створеною мотивацією з налаштуванням, щоб формувати управлінську компетентність» [9, с. 130–131]. З урахуванням зазначеної наукової позиції нами запропоновано запровадження спецкурсу «Управлінська компетентність офіцера-прикордонника».

Оскільки управлінська діяльність завжди спрямовується на людей, тому найважливішим для майбутнього офіцера-прикордонника як керівника підрозділу є вміння працювати з людьми, які формуються на основі знань і застосування соціально-психологічних методів управління. Такі методи цілеспрямовано впливають на умови життя військовослужбовців, їх ціннісні орієнтації, соціальне самопочуття, та результативність діяльності, перспективи професійного та соціального розвитку. В залежності від функціонального призначення методи формування управлінської компетентності поділяються на такі групи: управління службовою діяльністю, управління особовим складом; виконання функцій управління; прийняття управлінських рішень. Як педагогічні умови формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці можна визначити такі: ознайомлення майбутніх офіцерів-прикордонників з класифікацією методів управління; вивчення, узагальнення та впровадження передового досвіду управлінської діяльності керівників прикордонних підрозділів; відображення у змісті фахових навчальних дисциплін управлінської складової діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників; запровадження спецкурсу «Управлінська компетентність офіцера-прикордонника»;

можливості реалізації управлінської компетентності курсантів під час стажування в підрозділах охорони кордону.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, для формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці значну важливу роль відіграє встановлення алгоритму формування їх управлінської компетентності, тобто сукупності і послідовності педагогічних дій, методів та засобів для вирішення певної проблеми. Обґрунтування цих дій, реалізація запропонованих педагогічних умов формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці, розроблення програми запропонованого спецкурсу «Управлінська компетентність офіцера-прикордонника» може становити **перспективу** подальших наукових пошуків з досліджуваної проблеми.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 536 с.
2. Сердюк Ю. І. Сутність, зміст формування командно-педагогічних навичок у майбутніх офіцерів. *Збірник наукових праць*. Хмельницький : НАДПСУ, 2010. № 56, ч. II. С. 119–122.
3. Воєнно-політичні та соціально-економічні проблеми державного і військового управління: навчальний посібник. Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2004. 212 с.
4. Мірошніченко А. А. Методика формування фахових командирських компетентностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін: дис. ... канд. ... пед. наук. Хмельницький, 2018. 284 с.
5. Ягупов В. В. Педагогіка: навчальний посібник. К. :Либідь, 2002. 560 с.
6. Кононова Т. Педагогічні стратегії формування лідерської компетентності іноземних студентів під час професійної підготовки. *Науковий вісник Чернівецького університету :зб. наук. праць. Вип. 759 :Педагогіка та психологія*. Чернівці :Чернівецький нац. ун-т, 2015. С.77–82
7. Matokhniuk, L., Shportun O., Shevchuk, V., Khamaziuk, O., Savenko, K., Nikulin, M., Hryenko, R., & Miroschnichenko, V. (2020). Servicewomen's Personal Traits. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(3), 122-135. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/11.3/113>
8. Miroschnichenko, V., Mashtaler, A., Stavtyskyi, O., Bloshchynskyi, I., Pochekalin, I., & Shevchuk, V. (2019). Professional Vocation Development in the Future Border Guard Officers' Activity. *Revista Romaneascapentru*, 11(4), 164-174. doi:10.18662/rrem/164
9. Дарманська І. Організаційно-педагогічні умови формування управлінської компетентності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : педагогічні науки Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. № 2(17). С. 125–138.

REFERENCES

1. Torichnyi, O. V. (2012). *Teoriia i praktyka formuvannia viiskovo-spetsialnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi navchannia* [Theory and practice of formation of military-special competence of future border guard

officers in the training process] : monohrafiia. Khmelnytskyi : Vyd-vo NADPSU. 536 s. [in Ukrainian]

2. Serdiuk, Yu. I. (2010). *Sutnist, zmist formuvannia komandno-pedahohichnykh navychok u maibutnikh ofitseriv*. [The essence and content of the formation of command and pedagogical skills in future officers] *Zbirnyk naukovykh prats*. Khmelnytskyi : NADPSU. № 56, ch. II. S. S. 119–122. [in Ukrainian]

3. *Voienno-politychni ta sotsialno-ekonomichni problemy derzhavnoho i viiskovoho upravlinnia* [Military-political and socio-economic problems of state and military administration]: *navchalnyi posibnyk*. (2004) Khmelnytskyi : vyd-vo NADPSU. 212 s. [in Ukrainian]

4. Miroschnichenko, A. A. (2002). *Metodyka formuvannia fakhovykh komandyrskykh kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi vuvchennia zahalnoviiskovykh dystsyplin* [Methodology for the formation of professional commander competencies of future border officers in the process of studying combined military disciplines]: *dys. ... kand. ... ped. nauk*. Khmelnytskyi, 284 s.

5. Yahupov, V. V. (2002). *Pedahohika: navchalnyi posibnyk*. [Pedagogy] K. :Lybid. 560 s.

6. Kononova, T. (2015). *Pedahohichni stratehii formuvannia liderskoi kompetentnosti inozemnykh studentiv pid chas profesiinoi pidhotovky* [Pedagogical strategies for the formation of leadership competence of foreign students during professional training]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu :zb. nauk. prats. Vyp. 759 :Pedahohika ta psykholohiia*. Chernivtsi :Chernivetskyi nats. un-t. S.77–82. [in Ukrainian]

7. Matokhniuk, L., Shportun, O., Shevchuk, V., Khamaziuk, O., Savenko, K., Nikulin, M., Hryenko, R., & Miroschnichenko, V. (2020). Servicewomen's Personal Traits. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(3), 122-135. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/11.3/113>. [in English]

8. Miroschnichenko, V., Mashtaler, A., Stavtyskyi, O., Bloshchynskyi, I., Pochekalin, I., & Shevchuk, V. (2019). Professional Vocation Development in the Future Border Guard Officers Activity. *Revista Romaneascapentru*, 11(4), 164-174. doi:10.18662/rrem/164. [in English]

9. Darmanska, I. (2019). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia upravlinskoii kompetentnosti maibutnikh kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Organizational and pedagogical conditions for the formation of managerial competence of future heads of institutions of general secondary education]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii : pedahohichni nauky Khmelnytskyi : Vyd-vo NADPSU. № 2(17). S. 125–138*. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Наукові інтереси: формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній підготовці.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MIROSHNICHENKO Valentyna Ivanivna – Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Pedagogy Department, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

Scientific interests: formation of managerial competence of future border guards in professional training.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2024 р.

УДК 37.035.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-68-73

ПЕТРИЧЕНКО Лариса Олексіївна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунального закладу «Харківської гуманітарної-педагогічної академії» Харківської обласної ради
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3250-4321>
e-mail: larisa-petrichenko@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОГО ІНФОРМУВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ У XX-XXI СТ. В УКРАЇНІ

Молодь – головна рушійна сила кожного історичного періоду та сучасного світу, яка перебуває в центрі міжнародних, соціальних, економічних і політичних подій. В статті розглянуто умови і погляди науковців XX-XXI століття (проблема професійного самовизначення особистості отримала наукове вивчення тільки у XX столітті) на питання професійного самовизначення особистості, шляхи для вирішення проблеми самореалізації особистості, виявлення самовизначення фахівців через свою діяльність та через такі її аспекти: нормативний (сукупність тих вимог, які висуваються до особистості суспільством взагалі чи колективом зокрема – а) фізична, інтелектуальна, моральна готовність до виробничої праці; б) готовність до виконання обов'язків; в) готовність до згуртування колективу, його підтримка і розвиток); реальний (матеріальний або духовний внесок, який був зроблений для педагогічного колективу чи суспільства взагалі – а) особистий фактичний внесок, який особистість робить для колективу, та визнання його цінності; б) підтримка та позитивна оцінка активності, самостійності особистості в діяльності та спілкуванні в рамках моральних норм суспільства); психологічний (усвідомлення, співвіднесення вимог особистості і вимог оточуючих – а) загальна спрямованість на співпрацю; б) уміння підкоряти власні бажання на користь колективу). Закцентовано увагу на тому, що формування успішного професійного самовизначення молодого особистості вимагає від неї певних психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам обраної професії і сприяють успішному оволодінню нею. Проаналізовано зовнішні умови та індивідуальні особливості суб'єкта професійного самовизначення у період XX-XXI століття.

Ключові слова: діяльність, професійне визначення, пошук та вибір професії, професійна орієнтація, самопізнання та саморозуміння, самоідентифікація, самовизначення, психологічна готовність, зовнішні умови та індивідуальні особливості суб'єкта професійного самовизначення.

PETRYCHENKO Larysa Oleksiivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3250-4321>
e-mail: larisa-petrichenko@ukr.net

ACTIVITIES IN THE FIELD OF PROFESSIONAL INFORMING OF THE YOUNGER GENERATION IN THE XX-XXI CENTURIES. IN UKRAINE

Youth is the main driving force of every historical period and the modern world, which is at the center of international, social, economic and political events. The article examines the conditions and views of scholars of the twentieth and twenty-first centuries (the problem of professional self-determination of the individual received scientific study only in the twentieth century) on the issue of professional self-determination of the individual, ways to solve the problem of self-realization of the individual, and the identification of self-determination of specialists through their activities and through the following aspects: normative (a set of requirements put forward to the individual by society in general or by a team in particular - a) physical, intellectual, moral readiness for productive work; b) readiness to fulfill duties; c) readiness to unite the team, its support and development); real (material or spiritual contribution that was made to the teaching staff or society in general - a) personal actual contribution that the personality makes to the team and recognition of its value; b) support and positive assessment of the activity, independence of the personality in activity and communication within the moral norms of society); psychological (awareness, correlation of the requirements of the personality and the requirements of others - a) general direction of the personality). The article emphasizes that the formation of successful professional self-determination of a young person requires certain mental, psychological and physical properties that meet the requirements of the chosen profession and contribute to the successful mastery of it. The author analyzes the external conditions and individual characteristics of the subject of professional self-determination in the period of the twentieth and twenty-first centuries.

Key words: activity, professional definition, search and choice of profession, professional orientation, self-knowledge and self-understanding, self-determination, self-determination, psychological readiness, external conditions and individual characteristics of the subject of professional self-determination.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема професійного самовизначення особистості отримала наукове вивчення тільки у XX столітті. До того часу не було вільного вибору професії і професійний вибір найчастіше визначався соціальним походженням та класовою належністю людини, а також патріархальним

устроєм суспільства. У міру розвитку суспільства і виробничих відносин проблема професійного самовизначення дедалі більше ускладнювалася, виникали нові обставини його здійснення, а тому перед кожним новим поколінням з'являються її нові аспекти. Індустріальна революція привела до виникнення ринку праці та нових професій. Перед

великими масами людей постали проблеми пошуку роботи і професійної підготовки до неї. Зміна історичної ситуації докорінно розширила світ професій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Непересічну теоретично-практичну значущість для дослідження проблеми професійного самовизначення особистості мають наукові роботи учених: умови для обґрунтованого вибору особистістю професії (А. Адлер, Е. Берн, Л. Бондори, Е. Гінзберг, Ф. Парсонс, Д. Сьюпері та інші); вплив системи ціннісних орієнтацій особистості на професійне самовизначення (Д. Берлінгер, Р. Белл, Б. Бол, Д. Брупер, К. Вальтер, Р. Вільямс, Р. Інглеарт, А. Маслоу, С. Ньюмен, К. Роджерс, Б. Скіннер, Т. Терман, Г. Хіпд та інші); форми і методи організації навчального процесу з метою підготовки учня до професійного самовизначення (Д. Адаме, Р. Брунер, А. Дж. Вотгс, М. Ритлук, Р. Сліппері та інші); стратегії в організації професійного самовизначення учнів за допомогою роботи з розвитку ціннісно-моральної основи (В. Бенетт, Л. Колберг та інші); Л. Ботякової, В. Мачуського, А. Мордовської, Н. Побірченко, В. Синявського та інших (психолого-педагогічні основи формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення); Л. Гуцан, Д. Закатнова, Л. Йовайши, Є. Клімова, Г. Левченка, О. Мельника, С. Осадчого, М. Піддячого та інших (методи активізації професійного та особистого самовизначення, методичні основи профорієнтації), Т. Бабко, А. Корсун, А. Назарчука, З. Охріменко, М. Шабдінова та інших (психолого-педагогічні аспекти проблеми формування готовності до професійного вибору в умовах допрофільної підготовки і профільного навчання).

Мета статті – вивчення поглядів науковців минулого та сучасності щодо проблеми професійного самовизначення та становлення особистості у процесі професіоналізації через різні форми діяльності – індивідуї, індивідуо-особистісної та особистісної – у ХХ-ХХІ столітті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Головною рушійною силою постмодернового світу є молодь, яка не тільки перебуває у вирі різного спрямування соціальних, економічних, політичних і міжнародних подій, але й виступає як центр впливу на розвиток суспільного прогресу, визначаючи майбутнє своєї держави, свого суспільства, вагомо впливаючи, також, на подальший розвиток всього світового співтовариства. Висока мобільність, гнучкість, високий інтелектуальний потенціал молоді, надає їй таких широких можливостей. Проблема пошуку та вибору професії, у для кожної молоді людини, постає важливим етапом її життя, становлення її як особистості. Такий вибір формує майбутнє, адже від нього залежить довгий шлях навчання та праці, розвитку кар'єри, по суті це вибір свого місця в житті та суспільстві. Постмодерновий ринок праці вимагає та потребує високопрофесійних, мобільних працівників, готових оперативно приймати самостійні професійні рішення, нести відповідальність за їх реалізацію та втілення, успішно і ефективно

знаходити і реалізовувати себе у постійно мінливих соціально-економічних умовах.

Формування успішного професійного самовизначення молоді особистості, вимагає від неї певних психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам обраної професії і сприяють успішному оволодінню нею. Від молоді особистості вимагається набуття таких психологічних якостей, як розвиток природних здібностей, розширення та поглиблення професійних інтересів, ціннісні, моральні орієнтації та ідеали, кар'єрні прагнення, професійні плани, суспільно-політичні переконання.

Самопізнання та саморозуміння, самоіндифікація – шлях для вирішення проблеми самореалізації особистості. Розв'язання мотиваційних протиріч, свідомий вибір здійснюється особистістю самостійно, як результат формування ціннісної позиції. Існує адаптивний аспект цієї проблеми, який вимагає, серед іншого, узгодження всіх елементів ціннісно-сміислової структури особистості: природних чи набутих здібностей і соціально- економічних потреб; соціальне середовище і існуюча професійна структура, масштабів та глибини процесів її саморозвитку.

Самовизначення в контексті професійного становлення за переконаннями П.Г.Щедровицького, Александро Жозефіна, Л.М.Карнозової передбачає наявність трьох складових: процесу, суб'єкта та меж, відносно яких воно і відбувається. При цьому варто наголосити, що межі «просторів», в яких визначається людина, є неоднозначно заданими, власне, через що і стає можливим самовизначення. Сенса самовизначення тут розуміється як готовність особистості до дій, одночасно пов'язаних із змістом ситуації та особистісними орієнтаціями. Це здібність людини будувати себе саму, свою індивідуальну історію, вміння переосмислювати власну сутність. Принциповим є розуміння самовизначення як перманентного процесу, який має актову природу і потребує спеціального формування на всіх етапах професіоналізації [1]. Умовою успішного самовизначення є вихід за межі наявної ситуації, що забезпечується рефлексивними здатностями людини.

На шляху свого самовизначення фахівець в тій чи іншій мірі виявляє свою діяльність через такі її аспекти: нормативний (сукупність тих вимог, які висуваються до особистості суспільством взагалі чи колективом зокрема – а) фізична, інтелектуальна, моральна готовність до виробничої праці; б) готовність до виконання обов'язків; реальний (матеріальний або духовний внесок, який був зроблений для педагогічного колективу чи суспільства взагалі – а) особистий фактичний внесок, який особистість робить для колективу, та визнання його цінності; б) підтримка та позитивна оцінка активності, самостійності особистості в діяльності та спілкуванні в рамках моральних норм суспільства); психологічний (усвідомлення, співвіднесення вимог особистості і вимог оточуючих – а) загальна спрямованість на співпрацю; б) уміння підкоряти власні бажання на користь колективу).

Становлення особистості у процесі професіоналізації може набувати різних форм: індивідуї, індивіду-особистісної та особистісної. Для індивідуї форми професійного становлення характерне прагнення до збереження засвоєних норм і дій, підтримання балансу між собою й вимогами педагогічної діяльності. Індивіду-особистісна форма є перехідною і характеризується тимчасовою втратою фахівцем сенсу виконуваної діяльності та розбалансування системи «людина – педагогічна діяльність». Особистісна форма професійного становлення особистості виявляється у готовності фахівця до осмислення різних сторін обраної діяльності та переосмислення старих способів і засобів дії, стереотипних ставлень, в активному прагненні до нових смислів у виконуваний роботі. Цей спосіб професійної поведінки стає можливим завдяки здатності професіонала до самовизначення й саморозвитку.

Потреба людини у самовизначенні обумовлюється специфічними внутрішніми умовами розвитку: формуванням світогляду як узагальненої форми самосвідомості, що виявляється у прагненні оцінити себе з позицій декларованих у суспільстві і фактично пануючих у ньому цінностей, та «відкриттям Я», що має прояв через почуття власної індивідуальної цілісності і неповторності [2].

Життєву орієнтацію людини зумовлює синтез образу «Я», уявлення про себе та образу світу – «світогляд особистості, когнітивними умовами формування якого є засвоєння суб'єктом системи наукових знань, розвиток здібностей до творчого мислення, досягнення високого рівня пізнавальної активності» [5]. Отже, ствердження власної позиції в життєвих ситуаціях виявляється через систему ціннісно-орієнтаційних категорій: цілі, потреби, інтереси, мотиви, цінності. Як відомо, ціннісні орієнтації визначають мотивацію поведінки особистості і є вагомим чинником впливу на всі сторони життя людини.

Якщо говорити про причини виникнення та розвитку профорієнтації як науково-практичного спрямування на початку ХХ ст. в західних країнах, то вони наступні: 1) економічні причини, пов'язані з бурхливим зростанням виробництва і потребою роботодавців в якісному відборі і підготовці кадрів («промисловий бум»); 2) соціальні причини, пов'язані з міграцією значних мас населення з сіл у міста в пошуках роботи. Але була і *психологічна причина*, пов'язана зі зміною свідомості багатьох людей: це проблема свободи вибору, коли людина, вихований в патріархальних традиціях з високим ступенем визначеності свого майбутнього (діти селян, ремісників і т.п. зазвичай брали справу своїх батьків і проблема вибору перед ними гостро не стояла), раптом опинявся у великому місті, де маса заводів, фабрик і багато професій. Так, важливим напрямом на шляху підвищення ефективності підприємств вважалось їх укрупнення. Держава здійснювала заходи по удосконаленню системи управління важкою промисловістю, надавала перевагу її укрупненню.

Отже, в роки НЕПу в Україні почалося господарське піднесення в промисловості.

Зменшилася інфляція, зміцнювалась грошова система. Відкрились біржі, ярмарки, різні торговельні підприємства, що викликало важливі соціальні зрушення, а саме: встановлення міцного зв'язку державної промисловості з ринком та селом [4].

Багато в таких ситуаціях губилися і дуже потребували допомоги, яка надавалась на вже існуючих на той час біржах праці, але часто не припускала врахування інтересів і можливостей людей, що опинилися перед складним вибором. Виникла необхідність, вже через психологічні причини, в розвитку науково обгрунтованої профконсультації.

Таким чином, сама можливість самовизначатися (як реальна свобода) виявляється лише «ілюзією», якщо людину спеціально не готувати до ефективних, самостійним і усвідомленим діям в умовах свободи.

У школах питаннями профорієнтації (профвідбору) займалися педологи. У 30-і рр. Центральна лабораторія з профконсультації та профвідбору ВЦРПС стала розробляти систему шкільної профорієнтації. У 1927 р. була вперше розроблена програма трудового навчання, яка поряд з прищепленням учням навичок обробки дерева, металів, тканин та інших матеріалів ставила завдання навчання елементам, необхідним у будь-якому трудовому процесі: планування, вибору матеріалу та інструменту, оцінки виконаного виробу та ін. Практикувалися екскурсії на виробництво, працювали технічні гуртки, у низці шкіл було запроваджено виробничу практику учнів.

Таким чином, період НЕПу і до середини 30-х рр., коли ще існувала відносна економічна свобода, можна назвати початком становлення профорієнтації. У країні існувала ціла мережа профорієнтаційних установ. Виникали регіональні школи профорієнтації.

Із ліквідацією 1936 р. профорієнтаційних підрозділів відбувається скасування трудового навчання у школі, «яке за змістом та організацією не відповідало директивам партії про загальне та політехнічне навчання...», а також різке згортання профорієнтаційної роботи.

У роки Великої вітчизняної війни (1941-1945 рр.) професійна орієнтація здійснювалась в контексті трудового виховання. В умовах масового призову до армії працівників виробничої сфери у вирішенні проблеми трудових ресурсів стала переважати практика примусового залучення (мобілізації) молоді до навчання різних робітничих професій. Практика примусової мобілізації молоді до вивчення різних робітничих професій полягала в обов'язковому виконанні місцевими органами розкладу уряду щодо певної кількості юнаків та дівчат, спрямованих у ті чи інші установи початкової професійної освіти.

На початку 50-х рр. ХХ ст. в Українській РСР (як і на всьому радянському просторі) намітилися протиріччя між суспільно-економічними потребами в технологізації промисловості і сільського господарства та нездатністю існуючої системи шкільної освіти забезпечити відповідну підготовку

молоді. Зміст загальноосвітнього навчання відставав від досягнень науки.

Вибір професії молоддю визначався в ці роки, головним чином змістом і рівнем отриманої освіти, а також станом здоров'я. Специфіка профорієнтації і профвідбору не вкладалася в рамки офіційної політики тих років, згідно з якою суспільні інтереси повинні повністю домінувати над особистими, а для оцінки можливостей людини вважалося за достатнє визначити її соціальні мотиви, морально-політичну зрілість. Гострій критиці піддавалося все те, що було пов'язане зі спробою завчасно вивчити індивідуальні особливості людини, її нахили та здібності, знайти можливість для максимально повного їх використання. В цей період не існувало спеціальних служб з профорієнтації. Але незважаючи на зазначене, тогочасна молодь все-таки отримувала допомогу в професійному самовизначенні. Певна робота проводилася вчителями шкіл, викладачами професійних навчальних закладів, засобами масової інформації [8].

Отже, як зауважує О.Г. Пономаренко, у 50-ті роки відбувалося забуття колишнього досвіду і майже повна відсутність нового, відхід від вирішення цієї проблеми, незначна участь учених і фахівців у процесі профорієнтації. У цей період припинилася діяльність з організації єдиної державної служби профорієнтації, і упродовж майже тридцяти років вітчизняна шкільна освіта була однаковою на усій території країни [7].

Початком нового періоду у дослідженні професійного самовизначення особистості (1958 – 1984 рр.) стало ухвалення Закону України «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» від 24.12.1958 р. В основу Закону покладено принцип поєднання навчання з продуктивною працею. Відповідно до Закону, особи, які закінчують середню школу повинні отримувати повну середню освіту та професійну підготовку до роботи в одній із галузей народного господарства чи культури.

Отже, розвиток народної освіти в СРСР на початку цього періоду був позначений перебудовою системи освіти. Необхідність у реформі була обумовлена нестачею кваліфікованої робочої сили через наслідки війни, поганою підготовкою випускників школи до практичної діяльності та орієнтацією їх лише на продовження навчання у вузах та технікумах. Підготовка кваліфікованої робочої сили стає однією з найважливіших функцій освіти. Фактично, наприкінці 50-х у 60-ті роки відбувається професіоналізація середньої школи. Це завдання вирішувалося шляхом розвитку загальноосвітньої школи як трудової та політехнічної, поєднання навчання з продуктивною працею. Профорієнтація школярів на цьому етапі сприймається як складова їх трудової підготовки. При цьому питання педагогіки індивідуального підходу до професійного самовизначення молоді залишаються поза увагою дослідників.

У 60-х роках була відкрита лабораторія профорієнтації в НДІ психології в Києві, керівником якої був призначений Б. А. Федоришин

– педагог, фундатор психолого-педагогічної школи професійної орієнтації Він наголошував на усвідомленому ставленні дітей різного віку до вибору професії, а згодом – на прагненні молодої людини реалізуватися у професійній діяльності. Таке ставлення до професії у сучасної молоді забезпечується реальними життєвими потребами, очікуванням якісного продукту їх діяльності. Важливою ідеєю Б.О. Федоришина, яка реалізується сьогодні, була реальна свобода вибору для кожного члена суспільства свого місця на ринку праці, різноманітне сприяння підвищенню соціально-професійної мобільності робочої сили, формування її конкурентоспроможності [6].

Таким чином, у період Хрущовської «відлиги», період відродження деяких демократичних свобод, в Україні спостерігалось відродження профорієнтації. У цілому процеси реформування освіти на цьому етапі були обумовлені соціально-економічними передумовами, тоді як гуманістично орієнтовані, індивідуально-особистісні передумови залишалися на другому плані.

70-ті роки характеризуються ухваленням низки постанов з метою подальшого зміцнення зв'язку навчання та виховання з життям, практикою, покращенням підготовки школярів до свідомого вибору професії та праці у народному господарстві. Важливою подією у розвитку профорієнтаційної роботи стало прийняття Міжнародною організацією праці Рекомендації МОП №117 «Щодо професійного навчання» 1962 р. та Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів від 23.06.1975 № 142. У Резолюції термін «професійне навчання» трактується як будь-який вид навчання, яке дає можливість набутти або розвинути знання й майстерність технічного чи професійного характеру або ж такі, які є необхідними для виконання функцій молодшого керівного персоналу, незалежно від того, викладаються вони на підприємстві чи поза ним, і яке включає професійне перенавчання. Окрім того, зазначається, що система останнього повинна вивчатися, розроблятися і розвиватися: а) з урахуванням стану й тенденцій ринку зайнятості, заходів, що провадяться з метою покращання або збільшення виробництва, а також можливостей забезпечення учнів відповідною роботою, і б) у співробітництві з організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, і якщо можуть бути укладені відповідні угоди з метою такої співпраці [9].

Відповідно до Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів, держава ухвалює й розвиває всебічну й скоординовану політику, програми професійної орієнтації і професійної підготовки, що враховують: а) потреби, можливості і проблеми зайнятості як на регіональному, так і на національному рівні; б) стадію й рівень економічного, соціального й культурного розвитку; в) взаємозв'язок між розвитком людських ресурсів та іншими економічними, соціальними й культурними цілями. Зазначена політика й програми призначені для підвищення здатності окремої особи створювати і справляти вплив

(індивідуально або колективно) на виробниче й соціальне середовище. Вони також стимулюють і дають змогу всім особам на засадах рівності й без будь-якої дискримінації, розвивати й застосовувати свої здібності до праці у власних інтересах і відповідно до своїх прагнень, але з урахуванням потреби суспільств. Кожен член МОП поступово розширює, пристосовує й гармонізує свої системи професійної підготовки, з тим щоб вони відповідали потребам молодих людей і дорослих у здобутті професійної підготовки протягом усього їх життя у всіх секторах економіки, в галузях економічної діяльності та на всіх рівнях кваліфікації й відповідальності [3].

За багатьма авторитетними оцінками, профорієнтація в СРСР була остаточно «реабілітована» у 70-ті роки. Однак, слід зауважити, що 70-ті роки – початок 80-х років ХХ століття характеризуються поверненням командно-адміністративної системи, що вплинуло й на розвиток професійного самовизначення у цей період. Так, у профорієнтації в ці роки починає затверджуватись управлінський підхід, що регламентує вибір учнями масових робітничих професій у сфері матеріального виробництва. Цей етап характеризувався прагненням підігнати особистість під вимоги професії, відсутністю у учнів мотивації до оволодіння передбачуваною професією через неможливість вибору напрямів професійного розвитку на етапі шкільного навчання, оскільки визначальним залишався типовий зміст освіти, що не сприяв індивідуальній побудові професійних планів.

Третій етап (1984 – 1991 рр.) характеризується для системи освіти сприятливим поєднанням двох факторів: реформою загальноосвітньої та професійної школи та перебудовою соціально-економічного та політичного життя країни. Початок цього етапу поклала реформа загальноосвітньої та професійної школи (1984 р.), поставивши питання про якісне поліпшення підготовки школярів до життя та праці, а також про досконалість системи управління профорієнтацією. У другій половині 80-х роках починає зростати роль системно-організаційних та індивідуально-особистісних передумов трансформації школи. Посилення уваги педагогів до індивідуальних освітніх запитів учнів, що визначається, насамперед, потребами особистості у широкій загальноосвітній підготовці з метою самореалізації у світі, що змінюється, актуалізувало необхідність розробки нових підходів до професійного самовизначення молоді.

Сьогодні професійне самовизначення молоді особистості до значної міри є індивідуальною формою взаємодії з мікросоціумом. Однак, особистість, що не змогла, чи виявилась нездатною самореалізуватися, також виявляється не здатною пристосуватися до сучасних соціально-економічних потреб суспільства. Натомість, мобільність, вміння оцінити ситуацію, вчасно прийняти рішення щодо коригування та змін у професії, є запорукою успішної професійної діяльності та самореалізації в умовах сучасного ринку праці. Конкуренція на ринку праці дедалі стає все більшою, тому вагомим стає процес самовизначення, який вимагає

постійного корегування системи ціннісних орієнтацій в формуванні свого майбутнього, створення «свого, власного» ідеального образу професіонала.

Актуальною у сучасному світі стає система професійної орієнтації. Вона забезпечує високотехнологічне конкурентно спроможне майбутнє держави, також, сприяє підготовці підрастаючого покоління, молоді та навіть дорослих до оптимального вибору професії, передбачає професійне навчання та визначення напрямків професійного удосконалення та професійної перепідготовки.

Великого значення у процесах професійного самовизначення набуває професійне інформування.

Діяльність у сфері професійного інформування молодого покоління передбачає послідовне вирішення наступних завдань: 1. поширення привабливої, мотивованої інформації про найбільш затребувані та поширені професії; 2. привабливе, позитивне інформування про способи та умови оволодіння професійними навичками, тої чи іншої професії; 3. формування позитивного іміджу, позитивного ставлення до різних видів професійної діяльності; 4. формування стійких професійних інтересів та правильно мотивованих намірів, в основі яких лежить усвідомлення балансу соціально-економічних потреб суспільства та психофізіологічних особливостей (можливостей) особистості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, ми з'ясували, що самовизначення в усі історичні періоди пов'язане з цінністями, з потребою формування змістовної системи, в якій провідне місце належить проблемі сенсу життя, з орієнтиром у майбутнє. Саме з окресленим орієнтиром пов'язана діяльність у сфері професійного інформування молодого покоління, адже в основі професійного самовизначення лежить особистісне самовизначення, що має ціннісно-змістовну природу. Це активне окреслення особистістю своєї позиції відносно суспільно виробленої системи цінностей, визначення на цій основі сенсу свого власного існування та професійного визначення. Тому при проведенні профорієнтаційних заходів необхідно звернути увагу на розвиток молоді особистості як суб'єкта діяльності свого розвитку, тобто здатності до саморозвитку. Разом з тим необхідно стимулювати активність та самостійність молодих людей до саморозвитку; ставити завдання та добиватися їх виконання у формуванні усвідомленості, обдуманості і відповідальності у процесі прийняття рішення про вибір майбутньої професії. Зазначимо, що профорієнтація повинна зайняти чільне місце у діяльності широкого кола середніх навчальних закладів. Цей шлях пов'яже систему освіти з економічною системою, поєднує вибір професії учнівською молоддю з потребами ринку праці у кадрах, сьогодення молодих людей з їх майбутнім.

Підводячи деякі підсумки зазначимо, що для свідомого самостійного професійного самовизначення особистості необхідна конкретна, правдива, інформація щодо суттєвих умов вибору певної професії, про різнобарв'я світу професій

(профінформація); усвідомлення та прийняття своїх індивідуально-психологічних особливостей (профконсультація); визначення індивідуальних, притаманних тільки цій особистості професійно важливих якостей (профвідбір); потреби ринку праці в кадрах зараз і на перспективу; можливості оволодіння тією чи іншою професією, а також, можливість підвищення кваліфікації, або перекваліфікації; успішної професійної діяльності у майбутньому.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Александро Жозефіна. Рефлексивне самовизначення особистості як фактор готовності до управлінської діяльності: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 15 с.
2. Баришева О. І. Самовизначення та самореалізація як мотив участі старшокласників у гуртковій роботі: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2001. 249 арк.
3. Конвенція МОП № 142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» від 23.06.1975 р. Конвенції та рекомендації, ухвалені МОП: у 2-х т. Женева: Міжнар. бюро праці, 1999. Т. II (1965–1999). С. 1025–1027.
4. Коріненко П. С., Бармак М. В., Фартушняк А. К., Терещенко В. Д., Старка В. В. Курс лекцій з історії України XX – початку XXI століття. У двох частинах. Частина I (поч. XX ст. – 1939 р.). Пробне видання. Тернопіль, 2010. 376 с. URL: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3533>
5. Панченко С. М. Особистісне самовизначення старшокласників як психологічна проблема. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Київ: ЗАТ «Неотес», 2000. Т. 2. Ч. 6. С. 247–253.
6. Побірченко Н. А., Сергєєнкова О. П., Сургунд Н. А. Витоки неперервної професійної орієнтації у працях вітчизняного дослідника Бориса Федоришина. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 4. С. 45–48.
7. Пономаренко О. Г. Історичні аспекти становлення й організації професійної роботи в Україні та Великій Британії. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. №34. С. 104–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimm_2013_34_24
8. Професійна орієнтація : підручник [для студентів] / Сгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О.Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М.; [за ред. О. М. Ігнатович]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с. С. 18–19.
9. Рекомендація МОП №117 щодо професійного навчання від 27.06.1962 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_106

REFERENCES

1. Aleksandro, Zhofezina. (2000). Refleksyivne samovyznachennia osobystosti yak faktor hotovnosti do upravlinskoї diialnosti [Reflective self-determination of personality as a factor of readiness for managerial activity]: Avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.01. Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 15 s. [in Ukrainian]
2. Barysheva, O. I. (2001). Samovyznachennia ta samorealizatsiia yak motyv uchasti starshoklasnykiv u hurtkovii roboti [Self-determination and self-realization as a motive for high school students' participation in club work]: Dys. ... kand.

psykhol. nauk: 19.00.07. Instytut psykholohii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv. 249 ark. [in Ukrainian]

3. Konventsiia MOP №142 «Pro profesiinu oriientsatsiiu ta profesiinu pidhotovku v haluzi rozvytku liudskyykh resursiv» vid 23.06.1975 r. Konventsii ta rekomendatsii, ukhvaleni MOP: u 2-kh t. (1999). [ILO Convention No. 142 "On Vocational Guidance and Training in the Field of Human Resources Development" of 23.06.1975 Conventions and Recommendations adopted by the ILO: in 2 vols.]. Zheneva: Mizhnar. biuro pratsi. T. II (1965–1999). S. 1025–1027. [in Ukrainian]

4. Korinenko, P. S., Barmak, M. V., Fartushniak, A. K., Tereshchenko, V. D., Starka, V. V. (2010). Kurs lektsii z istorii Ukrainy XX – pochatku XXI stolittia [A course of lectures on the history of Ukraine in the twentieth and early twenty-first centuries]. U dvokh chastynakh. Chastyna I (poch. KhKh st. – 1939 r.). Probne vydannia. Ternopil. 376 s. URL: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3533> [in Ukrainian]

5. Panchenko, S. M. (2000). Osobystisne samovyznachennia starshoklasnykiv yak psykholohichna problema [Personal self-determination of high school students as a psychological problem]. Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy / Za red. S.D.Maksymenka. Kyiv : ZAT «Neotes». T. 2. Ch. 6. S. 247–253. [in Ukrainian]

6. Pobirchenko, N. A., Serhieienkova, O. P., Surhund, N. A. (2014). Vytoky neperervnoi profesiinoi oriientsatsii u pratsiakh vitchyznianoho doslidnyka Borysa Fedoryshyna [The Origins of Continuous Professional Orientation in the Works of the Ukrainian Researcher Borys Fedoryshyn]. Rynok pratsi ta zainiatist naselennia. № 4. S. 45–48. [in Ukrainian]

7. Ponomarenko, O. H. (2013). Istorychni aspekty stanovlennia y orhanizatsii proforiientsatsiinoi roboty v Ukraini ta Velykii Brytanii [Historical aspects of the formation and organization of career guidance in Ukraine and the Great Britain]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia y pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. №34. S. 104–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimm_2013_34_24 [in Ukrainian]

8. Profesiina oriientsatsiia : pidruchnyk [dlia studentiv] (2014) [Professional orientation: a textbook [for students]] / Yehorova, Ye. V., Ihnatovych, O. M., Kobchenko, V. V., Lytvynova, N. I., Marchenko, I. B., Merzliakova, O.L., Syniavskiy, V. V., Tataurova-Osyka, H. P., Shevenko, A. M.; [za red. O. M., Ihnatovych]. Kirovohrad : Imeks-LTD. 240 s. S. 18–19. [in Ukrainian]

9. Rekomendatsiia MOP №117 shchodo profesiinoho navchannia vid 27.06.1962 r. [ILO Recommendation No. 117 concerning Vocational Training, 27.06.1962]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_106 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЕТРИЧЕНКО Лариса Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Наукові інтереси: управлінська діяльність та професійна підготовка майбутніх вчителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PETRYCHENKO Larysa Oleksiivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council.

Scientific interests: management and professional training of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024 р.

УДК 378.14:372.857

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-74-78

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничих наук і методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8099-1566>e-mail: valentyanapl@ukr.net**ЦІПЕРКО Тетяна Вячеславівна –**

методист науково-методичної лабораторії природничо-математичних та інформатично-технологічних дисциплін комунального

закладу «Кіровоградський інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7934-4135>e-mail: tatyana_ciperko@ukr.net

МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХІМІЇ НА ОСНОВІ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті актуалізується проблема методичної підготовки майбутніх учителів хімії на основі синергетичного підходу як одного зі шляхів підвищення якості освіти. Авторами визначено методичну підготовку майбутнього вчителя як складну, відкриту нелінійну систему, що має певну мету, багатокomпонентну структуру, характеризується невизначеністю та здатністю до самоврядування та самоорганізації. На основі аналізу науково-педагогічної та методичної літератури виявлено, що відповідно до синергетичного підходу у педагогіці системами, що здатні до самоорганізації, є студент, викладач, їх взаємозв'язок тощо; а головними структурними елементами навчання є зміст навчання та діяльність (взаємодія, співпраця) викладачів і студентів. Визначено напрямки удосконалення методичної підготовки майбутніх учителів хімії на основі синергетичного підходу самоорганізації: оновлення змісту хімічної підготовки; відбір методичних прийомів та засобів, що враховують синергетичність процесу навчання хімії та нелінійність розвитку розумових процесів.

Самоорганізація знань можлива шляхом їх систематизації за допомогою процедури укрупнення, врахування внутрішньо-і міжпредметних зв'язків, синтезу, чіткої структурної організації понять, виявлення подібності і відмінності досліджуваних процесів. Включення синергетичних ідей до змісту хімічної підготовки студентів посилює діалектичність хімічної освіти, сприяючи посиленню методологічної рефлексії майбутнього вчителя. Синергетичний підхід до вивчення хімії передбачає не спрощення та схематизацію навчального матеріалу, але розглядає об'єкт вивчення хімії у максимальній повноті існуючих зв'язків та взаємозалежностей у складі відкритої системи. таким чином, врахування синергетичного підходу під час організації освітнього процесу дозволяє не лише сформувати цілісний підхід до навчання, а надає можливість врахувати динаміку та механізми самоорганізації суб'єктів освітнього процесу, забезпечує формування цілісної, креативної особистості, соціально активних, творчих фахівців, здатних до самовдосконалення, до свободи вибору і свободи дій, до самовідповідальності.

Ключові слова: синергетичний підхід, самоорганізація, підготовка майбутніх учителів хімії.

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Natural Sciences and Methods of its Teaching Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8099-1566>e-mail: valentyanapl@ukr.net**TSIPERKO Tetiana Vyacheslavivna –**

Methodist scientific and methodological laboratory of natural, mathematical and informational and technological disciplines communal institution «Kirovohrad Regional

In-Service Teacher Training Institute named after Vasyl Sukhomlynskyi»

e-mail: tatyana_ciperko@ukr.net

EMPLOYING THE SYNERGISTIC APPROACH IN METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE CHEMISTRY TEACHERS

The article addresses the issue of methodical training for future chemistry teachers through a synergistic approach, aiming to enhance education quality. The authors describe such training as a complex, open, non-linear system with a specific goal and a multi-component structure, characterized by uncertainty and the capacity for self-governance and self-organization. A detailed analysis of scientific-pedagogical and methodical literature reveals that, within a synergistic pedagogical framework, systems capable of self-organization include the student, the teacher and their interactions. The primary structural elements of learning are identified as its content and collaboration between teachers and students. The article also outlines strategies to improve methodical training of future chemistry teachers using the synergistic approach to self-organization, including updating the chemical training content and selecting methodical techniques and tools that reflect the synergistic nature of the chemistry learning process and the non-linearity of cognitive development.

The self-organization of knowledge is achievable by systematizing it through enlargement procedures, considering intra- and interdisciplinary connections, synthesis, clear structural organization of concepts, and identifying similarities and differences in the studied processes. Integrating synergetic ideas into the chemical training curriculum enhances the dialectical nature of chemical education and fosters the methodological reflection of future teachers. The synergetic approach to studying chemistry does not simplify or schematize the learning material but examines the object of study in the fullest possible context of existing connections and interdependencies within an open system. Thus, incorporating the synergetic approach in the educational process cultivates a holistic approach to learning, as well as considers the dynamics and mechanisms of self-organization among the actors in the educational process. This ensures the development of well-rounded and creative individuals, socially active and innovative professionals capable of self-improvement, exercising freedom of choice and action, and assuming self-responsibility.

Key words: synergetic approach, self-organization, chemistry teacher training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Соціально-економічні, науково-технічні перетворення та концептуальні зміни у структурі й змісті науки, стрімке збільшення об'єму інформації зумовили необхідність модернізації освіти взагалі та педагогічної зокрема. Структурні зміни в освітній сфері, швидке оновлення професійних знань, постійна зміна та уточнення вже сформованих знань, доповнення та поглиблення базових хімічних знань професійно-методичними, викликають необхідність підготовки вчителя хімії до функціонування в умовах невизначеності та постійної зміни підходів. Окреслені проблеми актуалізують необхідність розвитку у майбутніх вчителів хімії здатності до самоорганізації, що вимагає врахування синергетичного підходу, орієнтованого на міждисциплінарний синтез, інтеграцію знань та професійно-значущих умінь. Незважаючи на вже досить значний список праць, присвячених синергетиці та застосуванню її ідей у різних сферах людської діяльності, методологічний та філософський вимір синергетики досліджено не повною мірою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему методичної підготовки майбутніх учителів досліджували К. Авраменко, І. Беленок, Б. Бондаренко, Т. Буяло, Н. Грицай, О. Мітіна, Л. Міронець, Н. Міщук, І. Мороза, В. Моторіна, М. Криловець, Я. Левченко, Л. Орлова, С. Скворцова, А. Степанюк, К. Ткаченко та інші.

Синергетичний підхід до розуміння закономірностей, що діють у природі, пов'язаний з іменами Дж. Ніколіса, І. Стенгерса, Г. Хакена, І. Пригожина тощо. Процеси самоорганізації систем різної природи досліджувались такими вченими, як Л. Антіпенко, С. Нікольський, Ю. Плюскін, С. Ситько, Л. Соловей тощо. Синергетичні методи й підходи до розв'язання проблем еволюції в соціальних системах розглядалися К. Бейлі, М. Моїсеєвою, Дж. Скоттом, О. Субетто, Ю. Яковцем. Розвиток освіти з позицій синергетики інтерпретують такі вчені, як В. Буданов, Н. Булгакова, В. Вандишев, В. Ігнатова, С. Кульневич, В. Кушнір, В. Лутай, А. Назаретян, М. Ожеван, В. Редюхін, В. Цикін, О. Чалий, С. Шевельов та інші.

Мета статті – обґрунтування особливостей методичної підготовки майбутніх учителів хімії на основі концептуальних положень синергетичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синергетика – один із наукових напрямів, який може вважатися провідною галуззю міждисциплінарних досліджень, що поширюються на всі сфери суспільного буття. Сучасні наукові

дослідження засвідчують, що синергетична парадигма сприяє глибокому пізнанню таких складних нелінійних відкритих систем, як суспільство та різних його підсистем, зокрема освіти й навчання. Наприклад, О. Чалий розглядає синергетичний підхід як необхідну складову інноваційний процесів у освіті [3]; В. Ігнатова виділяє найважливіші складові синергетичних ідей, що можуть бути впроваджені в освітню галузь [3]; С. Кульневич розкриває особливості синергетичної концепції самоорганізуючого виховання [1].

Принципи синергетичного підходу започаткували нову системно-синергетичну концепцію педагогіки, вихідними положеннями якої є такі: сутність усіх педагогічних явищ і процесів становить системний синергетичний підхід; кожна педагогічна система розглядається і розуміється як синергетична цілісність; джерелами і рушійними силами розвитку педагогічних систем є не суперечності, не боротьба, не заперечення, а синергетизм цих систем та їх взаємодія, як внутрішня, так і зовнішня; педагогічні системи, по суті, є антропологічними, оскільки мають об'єктивне призначення – забезпечити формування людини як особистості й оволодіння нею системною культурою людинознавства, виробленою попередніми поколіннями, що дає їй життєві сенси і цілі, орієнтири в її розвитку; особистість у педагогічному процесі розглядається як синергетична система, що саморозвивається [3].

Методологія синергетики принципово змінює погляди на освітній процес. Відповідно до синергетичного підходу у педагогіці системами, що здатні до самоорганізації, є студент, викладач, їх взаємозв'язок тощо. Враховуючи це ми розуміємо навчання як процес співпраці та взаємодії викладачів і студентів, спрямований на засвоєння визначеної системи знань, умінь та навичок, формування необхідних компетенцій. Інші елементи навчання (засоби, методи, форми тощо) виникають у результаті взаємодії головних компонентів, і тому є «дидактичною надбудовою» [3]. Отже, з позиції синергетичного підходу головними структурними елементами (системами) навчання є зміст навчання та діяльність (взаємодія, співпраця) викладачів і студентів.

Хімія, як одних з фундаментальних наук про природу, відіграє важливу роль у формуванні сучасної наукової картини світу. Саме хімічні об'єкти були базовими для розвитку концепції самоорганізації та становлення синергетики. Методологічна інтерпретація ідеї самоорганізації стосовно методичної підготовки вчителя хімії пов'язана з необхідністю міждисциплінарного синтезу результатів досліджень у галузі філософії,

хімічної науки, загальної теорії систем, педагогічної синергетики та методики навчання хімії.

Системність знань майбутнього вчителя хімії передбачає цілісне бачення хімії у складі наукової картини світу, виділення основних компонентів хімічних знань у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості.

В науково-педагогічній та методичній літературі поняття «методична підготовка» є багатоаспектним і розглядається деяким науковцями як:

- цілеспрямоване формування у студентів методичних компетентностей у контексті розв'язання методичних задач зі шкільного курсу [1];

- процес і результат оволодіння студентами основами методичної діяльності вчителя [2];

- система, що включає цілі, зміст, методи, засоби і форми організації навчання студентів [2].

Методичну підготовку майбутнього вчителя хімії, відповідно до синергетичного підходу, ми розуміємо як складну, відкриту, нелінійну систему, що розвивається, має певну мету, багатокомпонентну структуру, здатність до самоврядування та самоорганізації. Відкритість системи методичної підготовки забезпечується взаємообміном змістом та методами у навчанні; складність і нелінійність розвитку проявляються у багатокомпонентності та різномірності складових методичної підготовки, у багатоваріантності шляхів подальшого розвитку системи. У сучасній системі методичної підготовки майбутніх учителів хімії можна визначити наступні напрямки: інтеграція та диференціація змісту та методів навчання хімії, різномірність навчання хімії; варіативність хімічної освіти, фундаменталізація, предметцентрованість, регіоналізація змісту; технологізація та особистісно-орієнтована спрямованість процесу навчання хімії; інструментальна та культурологічна, гуманітарна спрямованість формування хімічних знань тощо.

Метою професійно-методичної підготовки вчителя є досягнення компетентності у предметній сфері базової науки, що створює основу самостійного вирішення професійних проблем вчителем хімії за умов сучасної школи. Однією з важливих змістовних засад професіоналізму майбутнього вчителя хімії є впорядкування та систематизація базових хімічних знань у процесі фундаментальної та методичної підготовки.

Самоорганізація знань у становленні будь-якого фахівця є результатом досягнень студентом певної якості знань та обумовлена впливом міждисциплінарного синтезу наук, що вивчаються.

Синергетичні ідеї на рівні методики предметного навчання використовуються при оновленні змісту хімічної підготовки майбутніх учителів з метою забезпечення фундаментальності формування знань студентів для досягнення розуміння ними методології хімії та розвитку на цій основі рефлексії до майбутньої професійної діяльності.

Процеси самоорганізації знань та способів діяльності під час методичної підготовки майбутніх

учителів хімії відображають складну природу основних її складових та суб'єктів цієї підготовки: інформаційну природу змісту формованих знань, діяльнісний характер процесу формування знань та професійно-значимих умінь, психолого-дидактичні основи засвоєння знань, що враховують особливості перебігу розумових процесів тощо.

Курс хімії покликаний сформувати основну систему ідей і концепцій сучасної хімії, до яких належать ідеї синергетичної концепції самоорганізації:

- множинності проявів властивостей речовин у хімічних системах, нелінійності процесу перебігу більшості хімічних реакцій і нестабільності структур, що утворюються при цьому;

- самоформування нових структур за рахунок когерентної взаємодії безлічі компонентів хімічної системи та використання її внутрішніх ресурсів;

- взаємозв'язку речовин та процесів живої та неживої природи, ідеї глобального еволюціонізму.

В умовах варіативної хімічної освіти наукова компетентність вчителя хімії стає визначальною. Випускник вузу має працювати у класах різного рівня та профілю. Це вимагає від нього такого ступеня оволодіння хімічними знаннями, що дозволить розмежовувати межі спрощення чи ускладнення навчального матеріалу для класів загального та поглибленого вивчення хімії. Важливою умовою досягнення функціональності хімічних знань у практиці предметного навчання є високий рівень оволодіння змістом хімічної освіти, розуміння специфіки його змісту та структури, адекватному сучасному етапу розвитку наукових знань. Тому його компетентність проявляється в готовності здійснювати навчання хімії в школі, в успішності вирішення проблем, що виникають, з різних аспектів відповідної предметної галузі та рівнів предметного навчання.

Так, однією з умов самоорганізації знань є їх систематизація за допомогою процедури укрупнення. Найбільш оптимальною формою такої організації навчального процесу під час методичної підготовки майбутніх учителів хімії є модульна система вивчення хімії та технологія укрупнення дидактичних одиниць засвоєння.

Системність знань та вмінь майбутнього вчителя є інтегральним показником, який не тільки відображає характеристики знань (повнота, усвідомленість, міцність, дієвість), а й відображає єдність та взаємозв'язок пізнавальної та практичної діяльності студентів. Умовою та основним показником рівня організації знань, їх системності є їх доступність і готовність до застосування.

Важливе значення для укрупнення одиниць засвоєння мають внутрішньо- і міжпредметні зв'язки, категоріальний синтез, чітка структурна організація понять. Технологія укрупнення дидактичних одиниць передбачає вивчення споріднених тем, зближення у часі вивчення взаємопов'язаних понять, подання навчального матеріалу великими блоками. Цей підхід забезпечує впорядкування інформації, що розуміння учнями загальної картини знань у їх взаємозв'язку та

ієрархії. Засобом його реалізації є складання блоку змісту з урахуванням його чотирьох компонентної структури (знання, уміння, досвід творчої діяльності, ціннісні відносини). Центральним ядром блоку є теоретичні системи понять та встановлення між ними зв'язків.

У великому блоці як інформаційному конструкті реалізується одночасно дві функції: узагальнення (встановлення подібності) і протиставлення (встановлення відмінностей). Процес його побудови супроводжується одночасною диференціацією та узагальненням знань. Об'єднання знань у великі блоки змісту потребує виділення дидактичних одиниць предметного навчання, системного розгляду всього навчального матеріалу, відповідного їм генетичних споріднених знань, забезпечує взаємозв'язок.

У навчанні хімії експериментально підтверджено продуктивність одночасного вивчення знань за рахунок пошуку спільного та відмінностей, а засвоєння укрупненої інформації є умовою цілісного сприйняття теми. Подібність та відмінності досліджуваних процесів і є основою об'єднання знань у межах одного уроку, однієї теми. Сутність хімічного явища демонструється з допомогою хімічних рівнянь (молекулярних, скорочених іонних, електронних). При структуруванні навчального матеріалу дидактично доцільно протилежні процеси, явищ розглядати одночасно, у порівнянні та протиставленні. Так, за допомогою порівняння можна пов'язати новий навчальний матеріал із тим, що вже вивчено. Порівняння може бути вихідним пунктом під час постановки нових питань, сприяє закріпленню навчального матеріалу.

Протиставлення як крайній випадок порівняння використовують для диференціації знань. Подібно до того, як ціле не є сумою його частин, дидактична цінність протиставлення досліджуваних явищ полягає в новоутворенні знань.

Синергетичний підхід до вивчення хімії передбачає не спрощення та схематизацію навчального матеріалу, але розглядає об'єкт вивчення хімії у максимальній повноті існуючих зв'язків та взаємозалежностей у складі відкритої системи.

Майбутній вчитель хімії під час методичної підготовки реалізує різні види діяльності: пізнавальну, наукову, навчальну, операційно-експериментальну, комунікативну тощо. Ці види діяльності розвивають практичні вміння, посилюють інструментальність теоретичних знань та забезпечують їхнє функціонування, усувають формалізацію навчального процесу.

Переведення системи методичної підготовки майбутнього вчителя хімії в режим самоорганізації можливе при досягненні умов: забезпечення методичної підготовки атрибутивними характеристиками синергетичних систем, активністю та ініціативою суб'єктів підготовки, яка можлива за рахунок розвитку внутрішньої мотивації, а також використання діалогових форм організації освітнього процесу та методів проблемного навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, урахування синергетичного підходу під час організації освітнього процесу дозволяє не лише сформувати цілісний підхід до навчання, а надає можливість врахувати динаміку та механізми самоорганізації суб'єктів освітнього процесу, забезпечує формування цілісної, креативної, соціально активної, особистості, творчих фахівців, здатних до самовдосконалення, до свободи вибору і свободи дій, до самовідповідальності. Необхідно підкреслити, що основою реалізації синергетичного підходу до навчання є новий тип соціальних відносин між усіма учасниками освітнього процесу, який передбачає співробітництво, співтворчість, взаємну допомогу. Врахування положень синергетичного підходу до навчання студентів дозволяє підвищити результативність у підготовці майбутніх фахівців взагалі, та вчителів зокрема.

Усвідомлюючи багатогранність проблеми ми зосередили увагу тільки на деяких аспектах досліджуваної проблеми і зробили спробу концептуально визначити можливість впровадження основних ідей синергетичного підходу, які можуть бути використані при дослідженні побудови освітнього процесу підготовки майбутніх учителів хімії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Грицай Н. Б. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів біології. Монографія / Н. Б.Грицай / Рівне: О. Зень, 2016. 440 с.
2. Упатова І. П. Методична підготовка майбутніх учителів у процесі навчання. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Вип. 39. 2016. С. 191-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpk_2016_39_32
3. Плющ В. М. Професійне самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін: теоретичні і методичні основи: Монографія Кропивницький: ТОВ "Поліграф-сервіс" Александрова М.В., 2019. 416 с

REFERENCES

1. Hrytsai, N. B. (2016). *Teoriia i praktyka metodychnoi pidhotovky maibutnix uchyteliv biolohii: monohrafiia* [Theory and practice of methodical training of future biology teachers]. Rivne: O. Zen. 440 s. [in Ukrainian]
2. Upatova, I. P. (2016). *Metodychna pidhotovka maibutnix uchyteliv u protsesi navchannia* [Methodical training of future teachers in the learning process]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*. Vyp. 39. S. 191-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpk_2016_39_32 [in Ukrainian]
3. Plushch, V. M. (2019) *Profesiine samovdoskonalennia maibutnix uchyteliv pryrodnychukh dystsyplin: teoretychni i metodychni osnovy: Monohrafiia* [Theoretical and Methodical Principles of Professional Development of Future Natural Science Teachers. – Qualified scientific work on the rights of manuscript]. Kropyvnytskyi: TOV "Polihraf-servis" Aleksandrova M.V. 416 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: Теоретичні та методичні основи професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін. Сучасні освітні технології.

ЦІПЕРКО Тетяна Вячеславівна – методист науково-методичної лабораторії природничо-математичних та інформаційно-технологічних дисциплін комунального закладу «Кіровоградський інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

Наукові інтереси: технологічні аспекти фахової підготовки вчителів хімії, впровадження інноваційних технологій навчання в освітній процес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Natural Sciences and Methods of its Teaching Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: Theoretical and Methodical Principles of Professional Development of Future Natural Science Teachers. Modern educational technologies.

TSIPERKO Tetiana Vyacheslavivna – Methodist scientific and methodological laboratory of natural, mathematical and informational and technological disciplines communal institution «Kirovohrad Regional In-Service Teacher Training Institute named after Vasyl Sukhomlynskyi».

Scientific interests: Technological aspects of professional training of chemistry teacher, implementation of innovative learning technologies in the educational process.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2024 р.

УДК 37.09

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-78-84

РАДУЛ Ольга Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

e-mail: olga.s.radul@gmail.com

ТКАЧЕНКО Ольга Михайлівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6413-4839>

e-mail: otkachenko23@ukr.net

**ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті висвітлено погляди В. О. Сухомлинського на естетичне виховання учнів засобами природи. У педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського естетичне виховання посідає вагоме місце. Доведено, що особливого значення естетичному вихованню педагог надавав у молодшому шкільному віці. Саме на цьому періоді життя естетичні почуття посідають своєрідне місце у духовному житті. Краса природи є першою і найдоступнішою людині. Сприйнятливість до природи є особливістю дитячого віку. Природа є світом, що оточує людину в дитинстві, вона є наочним мірилом цінностей, джерелом багатства. Важливо вчасно допомогти дитині побачити світ навколо себе, переживши естетичні почуття. Виховання природою здійснювалось педагогом у «школі під голубим небом», яка відкривала перед дітьми вікно у світ завдяки урокам мислення, милування, дивування природними об'єктами і явищами, мандрівками у поле, на берег ставка, в сад, на високий курган, у ліс. Встановлено, що в естетичному вихованні важливо навчити вмінню правильно бачити й чути навколишній світ, що означає формувати смак до естетичного у природі та в житті загалом. Виходячи з того, що дитина за своєю природою є допитливим дослідником, відкривачем світу, педагог прагнув, щоб перед дітьми відкрився навколишній світ у живих фарбах, яскравих образах, трепетних звуках. Для осмислення молодшими школярами навколишнього потрібно багато часу й сил, а тому серед природи їм треба дати можливість послухати, подивитися, відчути. Показано, що педагог навчав дітей описувати кольори та відтінки образу, сприйнятого раніше лише за допомогою слуху. Краса навколишнього світу є джерелом натхнення для дітей. В. О. Сухомлинський навчав дітей у такій послідовності: спочатку побачити й відчути, потім назвати, передати словом, написати оповідання, віри чи казку. Естетична творча діяльність учнів Павлівської школи спрямовувалася на охорону природи, прикрашання землі власною працею, озеленення території школи, створення куточків краси, алей, квітників. Засобом залучення молодших школярів до неповторної краси рідного краю були свята, які організовувалися у школі та спрямовувалися на розвиток у дітей здатності дорожити живим і прекрасним.

Ключові слова: естетичне виховання, природа, В. О. Сухомлинський, учні, початкова школа.

RADUL Olga Serhiyivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

e-mail: olga.s.radul@gmail.com

ТКАЧЕНКО Ольга Михайлівна –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6413-4839>

e-mail: otkachenko23@ukr.net

AESTHETIC EDUCATION BY MEANS OF NATURE IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. O. SUKHOMLYNSKYI

The article highlights the views of V. O. Sukhomlynskyi on the aesthetic education of students using nature. In the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, aesthetic education occupies an important place. It has been proven that the teacher attached special importance to aesthetic education in elementary school age. It is during this period of life that aesthetic feelings occupy a special place in spiritual life. The beauty of nature is the first and most accessible to man. Sensitivity to nature is a feature of childhood. Nature is the world that surrounds a person in childhood, it is a visual measure of values, a source of wealth. It is important to help the child to see the world around him in time, having experienced aesthetic feelings. Education in nature was carried out by a teacher in the "school under the blue sky", which opened a window to the world for children thanks to lessons in thinking, admiring, marveling at natural objects and phenomena, trips to the field, to the shore of the pond, to the garden, to a high mound, to the forest. It has been established that in aesthetic education it is important to teach the ability to see and hear the surrounding world correctly, which means forming a taste for the aesthetic in nature and in life in general. Based on the fact that a child is by nature an inquisitive researcher, a world discoverer, the teacher wanted the children to see the world around them in vivid colors, bright images, and thrilling sounds. It takes a lot of time and effort for younger schoolchildren to understand the environment, and therefore they should be given the opportunity to listen, see, and feel in the midst of nature. It is shown that the teacher taught children to describe the colors and shades of an image perceived earlier only by hearing. The beauty of the surrounding world is a source of inspiration for children. V. O. Sukhomlynskyi taught children in the following sequence: first to see and feel, then to name, to convey in words, to write a story, a poem or a fairy tale. The aesthetic creative activity of students of the Pavlyshka School was aimed at protecting nature, beautifying the earth with their own work, landscaping the school territory, creating beauty spots, alleys, and flower gardens. The means of attracting younger schoolchildren to the unique beauty of their native land were the holidays, which were organized at the school and aimed at developing children's ability to appreciate the living and beautiful.

Key words: aesthetic education, nature, V. O. Sukhomlynskyi, students, primary school.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Естетичне виховання посідає вагоме місце у педагогічній спадщині Василя Олександровича Сухомлинського. Особливого значення педагог надавав естетичному вихованню дітей молодшого шкільного віку, оскільки в цей період естетичні почуття посідають своєрідне місце у духовному житті. В. О. Сухомлинський зауважує, що сприйняття, активна діяльність учнів початкової школи, які пов'язані зі сферою емоцій, «лишають глибокий слід в емоційній пам'яті людини на все життя» [3, с. 266]. Молодші школярі, пізнаючи прекрасне, гармонійне в природі, в навколишньому житті, з кожним роком все відчутніше переживають почуття насолоди від прекрасного. Отримані у цьому віці враження, збережені в інтелектуальній та емоційній пам'яті, у подальшому житті людини набувають нових відтінків. «Від того, як у роки дитинства розвивається пам'ять на прекрасне, великою мірою залежить здатність захоплюватися і зневажати, любити й ненавидіти» [6, с. 178]. На першому місці серед засобів реалізації завдань естетичного виховання у В. О. Сухомлинського стоїть природа. Краса природи є першою і найдоступнішою людині. Педагог зазначав, що школа майбутнього повинна якомога повніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа. Видатний педагог не тільки ґрунтовно дослідив шляхи й форми естетичного виховання природою, а також перевіряв їх у багаторічній практиці та теоретично осмислив їх соціально-гуманістичне значення.

Сьогодні естетичному вихованню приділяється неналежна увага, більше акцентується на розвитку розумових здібностей дитини, формуванні практичних компетенцій тощо. Однак, у нинішній ситуації в Україні важливо зберегти цінні надбання естетичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми естетичного виховання досліджувалися й досліджуються такими вченими, як В. Бутенко, І. Зязюн, Л. Масол, С. Мельничук, Л. Печко, В. Разумний, Т. Танько та ін.

З-поміж дослідників естетичного виховання молодших школярів зазначимо таких: Н. Вітковська, Д. Джола, С. Мельничук, Г. Шевченко, А. Щербо та ін.

Багато педагогів, учених, учителів вивчали і вивчають педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського. Зазначимо тих дослідників, які досліджували різні аспекти естетичного виховання: М. Антонєць, І. Баранюк, Т. Васютинська, І. Зязюн, Н. Калініченко, І. Корольова, Н. Тарапака та ін.

Мета статті полягає у висвітленні поглядів В. О. Сухомлинського на естетичне виховання учнів, зокрема і початкової школи, засобами природи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В. О. Сухомлинський, надаючи увагу вихованню школярів різного віку, вважав початкові класи тим музичним інструментом, який творить мелодію людської гармонії, тобто все, що засвоюють учні в цей період, є основою формування їхньої особистості. Уже в дошкільному й молодшому шкільному віці, коли відбувається становлення свідомості, почуттів, волі особистості, як зазначає В. О. Сухомлинський, винятково важливо, щоб дитина відчувала прекрасне, захоплювалася ним, дивувалася з нерукотворної краси природи та прекрасних творінь людини [6, с. 180]. Він наголошує, що багато з того, що вивчається в школі, з часом неминуче забудеться, але всі ті культурні цінності, до яких доторкнулася людська думка, залишать слід у свідомості дитини, її почуттях, переживаннях.

Кожна дитина відкриває для себе світ. Таким світом, уважав В. О. Сухомлинський, є насамперед природа, яка оточує її в ранні роки життя. Зазначимо, що особливістю дітей молодшого шкільного віку є сприйнятливність до природи. Феєрія фарб заходу сонця на морі, краса квітів і блиск снігу – все це неперервно, з перших самостійних кроків людини дає поживу її переживанням. Вони настільки звичні для нашої психіки, так органічно переплетені з першими,

неусвідомленими дитячими враженнями, що створюється ілюзія вічного чуття краси природи. Однак, воно є результатом виховання, яке пов'язано передусім з тим, що увага дитини звертається на дивовижні красоти природи, на досконалість її форм, кольорів, ліній, на органічність і доцільність її витворів. Ця увага заснована на невичерпній допитливості дитини, яка відкриває світ, сприймає незбагненну красу природи.

В. О. Сухомлинський, аналізуючи спогади випускників Павлівської школи, звертає увагу на той факт, що майже всі вони, згадуючи дитинство, говорили про природу рідного краю. Тобто, ці уявлення, які були сформовані ще в роки дитинства, виявляються незабутніми. Відповідно, і картини рідної природи, вразивши дитину своєю красою і чарівністю у молодшому шкільному віці, не лише ніколи не стираються в пам'яті пізнішими сприйманнями, а й відіграють виняткову роль упродовж усього життя. Отже, одне із завдань учителів початкової школи полягає в тому, «щоб утвердити в людській душі багате, яскраве, незабутнє дитинство, закарбувати в ньому образи рідної природи, які хвилювали б усе життя» [3, с. 134].

У творі «Школа і природа» В. О. Сухомлинський зазначає, що єдність всіх видів виховання створюється завдяки постійному спілкуванню дитини з природою, яке з її віком дедалі розширюється. «Входячи в життя дитини з першими відчуттями, прийняттями, поняттями, уявленнями, природа стає для неї наочним мірилом цінностей, джерелом багатства, – пише вчений. – У цьому факті закладено величезні можливості становлення гармонійної всебічно розвинутої людини» [8, с. 537].

Педагог наполягав, що важливо вчасно допомогти дитині побачити світ навколо себе, переживши естетичні почуття. Відповідно, виховуючи дітей початкової школи, організовуючи для шестирічних дітей «Школу Радості», В. О. Сухомлинський усе робить, щоб перші образи рідної природи залишалися у пам'яті кожної людини на все життя «як видіння дивної краси, які втілюють у собі перші уявлення про Вітчизну», щоб дитина сприймала навколишній «світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках» [6, с. 32].

Допомагаючи дитині побачити світ навколо себе, видатний педагог сприяв тому, щоб у її свідомості надовго збереглися «глибина блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі, багряний захід перед вітряним днем, тріпотіння марева над горизонтом, безмежна далеч степів, сині тіні в кучугурах лютневого снігу, журавлиний ключ у холодній небесній сині, відображення сонця в мірадах крапель ранкової роси, сірі нитки в похмурий осінній день, пробудження життя в лісі, який прокинувся після довгої зими, фіолетову хмарку на куці бузку, ніжну стеблинку і блакитний дзвіночок проліска» [3, с. 134–135]. Для реалізації цього завдання естетичного виховання у Павлівській школі учителі виводили своїх учнів у поле, на берег ставка, в сад, на високий курган – вели, як зауважує

В. Сухомлинський, «дивуватися» та закарбовувати у дитячій пам'яті образи, картини природи.

Виховання природою називалося ним «школою під голубим небом», яка відкриває перед дітьми вікно у світ. Специфічний предмет пізнання в ній передбачає й особливий, відмінний від раціонального навчання метод. Він є і повинен бути, вважає видатний педагог, найтоншим способом впливу на юну душу. Ніщо не відбувається саме по собі. Чуття прекрасного можна розвинути, а можна й приглушити, паралізувати. Педагог повинен вміти викликати з глибин це чуття і розвинути естетичну сприйнятливості щодо природи.

Естетичне виховання засобами природи передбачає формування здатності емоційно реагувати на різні об'єкти довкілля. Для цього потрібно навчити дитину цілісно сприймати природу: будь-який об'єкт у його завершеності та зв'язках з іншими об'єктами, явище – у єдності всіх його характерних ознак, ландшафт, небокрай – у всьому їх конкретно-чуттєвому багатстві. На відміну від логічного естетичне пізнання природи є особливим способом її цілісного сприйняття, який вилучає аналіз, розклад предмета на складники.

Початком усьому на шляху естетичного виховання є пробудження самої здібності бути естетично виховуваним. Надзвичайно важливим є педагогічний пошук відповідної позиції для відкриття прекрасного в природі й розвитку цієї емоційної домінанти в душі дитини. Потрібно знаходити й організовувати сприятливі обставини і стани, за яких у дітей зароджується і починає виявлятися чуття прекрасного. Траплялося, що В. О. Сухомлинський чекав цієї миті роками. І коли він помічав, як на черговому уроці милування природою у дітей починали сяяти очі радістю, а серце наповнювалося щастям, то щасливим ставав і він сам як педагог і людина. Звідси й пріоритетність емоційного розвитку у вихованні молодших школярів, націленого на те, щоб встигнути викликати в серцях дітей трепет перед красою і величчю рідної природи. Естетичне пробудження й буття душі, як вважав Василь Олександрович, вступає необхідною й дуже важливою передумовою формування морального й громадянського обличчя людини.

Реалізуючи свою естетико-педагогічну програму, В. О. Сухомлинський наголошував, що при сприйнятті природи до чуття естетичного потрібно підвести і для цього особливої цінності набувають спеціально створені виховні ситуації. У такому випадку ні примус, ні штучне милування природою не підходять. На думку вченого, потрібне вільне, організаційно та психологічно підготовлене сприйняття, наприклад, квітучих садів, розливу річок чи снігопаду, а також кілька влучних, зігрітих власним відчуттям природи слів учителя, які підкреслюють красу, допомагають сприйняти її так проникливо й тепло, щоб вона увійшла в серця дітей солодким чуттям радості. При цьому педагог у такі хвилини уподібнюється художнику, який розкриває потаємний смисл якогось живописного шедевра. Все це, як зазначає В. О. Сухомлинський, і

є створенням емоційної ситуації, яка забезпечує «дивовижний дотик» до глибин людської душі.

На початку життя людини, як підкреслював Василь Олександрович, важливо, щоб знайшлася людина, яка б вивела її на правильний шлях. Спостерігаючи розмаїття та гру кольорів і форм природи, її сяйво, блиск, досконалість творення, В. О. Сухомлинський захоплював дітей і хвилював їх уяву, інколи до сліз, після чого вони самі починали бачити й знаходити прекрасне. Це було, на думку педагога, справжнім естетичним прозрінням, що забезпечувало отримання радості від спілкування з природою протягом усього подальшого життя.

Учити вмінню правильно бачити й чути навколишній світ – це значить формувати смак до природи, відповідно, й смак до життя загалом. Тут ми маємо справу зі складним педагогічним мистецтвом і величезною кропіткою працею вчителя.

Естетичне сприйняття природи – це фактично почуттєве осягнення природи. Без цієї глибокої емоційної основи немає і не може бути естетичного зв'язку зі світом. Пізнавати й розуміти природу серцем означає пізнавати її по-справжньому, у широкому виявленні. Ніяк не применшуючи вагу логічного пізнання, зазначимо, що воно не забезпечує повноти картини навколишнього світу, тоді як естетичне пізнання охоплює її: воно відображає виразність природи та стимулюється нею [11, с. 235].

Водночас емоційне сприйняття різних об'єктів докільця сприяє різнобічному їх пізнанню. Тому кожна подорож учителя з дітьми у природу повинна бути уроком мислення, розвитку розуму. В. О. Сухомлинського вважають автором методики проведення уроків мислення. Вона передбачає організацію спостережень учнів початкових класів за природними об'єктами, явищами і називалася Книгою природи. Зауважимо, що Книга природи не є простою захопливою прогулянкою в поле, у ліс, до річки. Це не тільки важливий процес безпосереднього сприймання навколишнього світу, виявлення причинно-наслідкових зв'язків у ньому, а ще і школа естетичного виховання молодших школярів та тих шестирічних учнів, які готувалися йти до школи.

Двічі на тиждень В. О. Сухомлинський разом із шестирічними дітьми йшов у природу спостерігати, сприймати і вчитися думати. Оскільки естетичний смак виявляє себе рано, то важливо вчасно накопичувати у дітей естетичні враження, інтенсивно розвивати у них чуття кольору, тону, об'єму, контуру, перспективи і всього природно вищого. Під час естетичного споглядання розкриваються задатки людського духу, виявляється досвід поколінь, які тисячоліттями сприймали красу і велич природи. Тому Василь Олександрович все робив для того, щоб розвивати у дітей уміння бачити, чути, відчувати серцем красу рідної природи.

Будучи переконаним, що дитина за своєю природою є допитливим дослідником, відкривачем світу, педагог прагнув, щоб перед дітьми докільця відкривалося у живих фарбах, трепетних звуках,

яскравих образах. «Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали в ньому щось нове, щоб кожний наш крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи. Дбатиму, щоб кожен вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожен крок пізнання облагороджував серце й гартував волю», – писав він у творі «Серце віддаю дітям» [7, с. 32].

Потрібно, як зазначав В. О. Сухомлинський, цілеспрямовано навчати дітей розумінню краси: всіх періодів доби – ранку, світлого дня, вечірніх сутінок та місячної ночі; різних пір року – весни, літа, осені й зими; краси окремих станів і стихій природи – грози, вітру, дощу, шуму лісу в негоду та багатьох інших станів, навіть до краси калюжі, в якій відображаються зірки. Гармонія присутня всюди – у єдності похмурого неба, води, землі й тихого лісу; у будові кленового листка і в кронах могутніх дерев, у співі пташок і звуках стукоту крапель дощу по підвіконню тощо. Усе це людині треба бачити, знати, відчувати. Усвідомлення естетичного, на думку педагога, приходить до людини у результаті спостереження за природою. Тому він учив школярів споглядати схід сонця, «слухати музику» луків, лісів, хмар, спів вітру й шурхіт очерету, бачити білину снігу, блакить неба, зелений океан землі; милуватися травами, комахами, тваринами, птахами тощо.

Метою спостережень за навколишнім, організованих В. О. Сухомлинським, було не тільки визначення зовнішніх ознак об'єктів і явищ природи, відкриття нового, цікавого, порівняння й узагальнення. Він навчав дітей вербалізувати сприйняті кольори й відтінки природи. При цьому видатний педагог застерігав, що «дітям не треба багато говорити, не треба начиняти їх розповідями» [7, с. 41]. Учні не повинні пасивно сприймати слова інших. Для осмислення молодшими школярами навколишнього потрібно багато часу й сил, а тому серед природи їм треба дати можливість послухати, подивитися, відчути. Так розумове виховання поєднується з естетичним.

Результати естетичного виховання за допомогою природи надзвичайно важливі у площині справжнього життєрозуміння – тут закладається фундамент світлого, сильного, міцного світовідчуття, світоспоглядання. Таким шляхом досягається міцний емоційно-психологічний зв'язок з природою, розуміння універсальних взаємодій у ній, а також гармонізація власної душі людини.

У різних працях В. О. Сухомлинським було визначено орієнтовну тематику уроків мислення серед природи для учнів початкової школи, які багато давали для вирішення завдань естетичного виховання, з-поміж яких є, зокрема, й такі: «Як квіти зустрічають схід сонця»; «Промені сонця грають у краплях роси»; «Двадцять відтінків осіннього вбрання лісу – як їх назвати»; «Як співає жайворонок»; «Що чути у квітучому саду»; «Як навесні прокидається життя в лісі»; «Як ліс готується до зимового сну»; «Сонце і зелене поле»; «Подорож краплі води»; «Як чекають дощу пшениця, соняшник і троянда»; «Весняні, літні,

осінні квіти»; «У квітучому саду»; «Квіти серед зими» та багато інших. Кожним учителем Павлівської школи була розроблена своя система уроків мислення і краси.

Краса навколишнього світу є джерелом натхнення для дітей. В. О. Сухомлинський навчав дітей у такій послідовності: спочатку побачити й відчутти, потім назвати словом. Він радив дітям прислухатися до слова, як до чудової мелодії, щоб краса слова і краса тієї часточки світу, яку це слово відображає, пробуджувала інтерес. А далі, розвиваючи свої творчі задатки, дитині пропонувалося передати словом побачене й відчуте – написати оповідання (або й вірш) чи казку, яким він надавав особливого значення в естетичному вихованні дитини. Складання казок, на думку педагога, корисне дітям навіть у тому разі, якщо вони не зовсім досконалі. Адже учні переживають радісне почуття творця, надзвичайно цінне для духовного розвитку. В. О. Сухомлинський наголошував, що казка робить дитину спостережливою, кмітливою, розумною. Казки, складені молодшими школярами, мають ту цінність, що розкривають особливості, приховані риси їх авторів – добрих, чуйних, допитливих.

Зустрічі учнів початкової школи з природою у різні пори року за умови їх систематичної організації стають для дітей життєвою потребою. У процесі споглядання природних явищ формуються навички емоційно-образного сприйняття навколишнього, у створених же дітьми казках відображаються їхні думки, враження, бажання, погляди, що так важливо для формування мотивації до естетичної діяльності та її вдосконалення.

Важливим способом естетичного виховання є живе пізнання рідного краю – зорове відкриття дітьми околиць свого села чи міста, найближчих поселень з їх ландшафтами, садами, полями, озерами, ріками й протоками, джерелами й болотами, заливними луками, ярами й лісами тощо. У рідному куточку і рідному краї втілюється живий образ батьківщини: «... цей куточок на все життя входить у нашу душу, хвилює нас як перше животворне джерело, з якого кожний з нас почався ...» [9, с. 167]. Такого роду походи учнів Павлівської школи організовував В. О. Сухомлинський, надаючи їм великого значення у всебічному, зокрема й естетичному, вихованні. Уявні та справжні подорожі по Батьківщині відбувалися з другого класу. «Наші подорожі, – писав В. Сухомлинський, – це яскраві оповідання про міста і села, про моря і річки, ліси і степи, природні багатства і людей нашої країни, про її минуле, сучасне і майбутнє. Починалася подорож з рідного села, потім – по району, області, і нарешті – по Україні» [3, с. 139]. Тематика «подорожей» була різноманітною і присвячувалася природі, літературі, фольклору, музиці, історичному минулому, народній пам'яті тощо.

Справжні подорожі починалися з походів по своєму і сусідніх районах, діти ночували на берегах Дніпра, бачили Кременчуцьке море, ліс-заповідник, зустрічали ранкову зорю, слухали народні казки, милувалися мерехтливими сузір'ями й сходом сонця. Щоб повніше відчутти красу рідної землі, як

підкреслює Василь Олександрович, цю землю треба, по можливості, пройти, а не проїхати автобусом. При цьому є можливість зупинитися, роздивитися, помилуватися, подумати, тобто власне естетично споглядати світ. Таке сприйняття активне, воно здійснюється за допомогою різних органів чуття та передбачає різнопланове опрацювання сприйнятого.

Відстоюючи важливість усвідомлення завдань естетичного виховання, В. О. Сухомлинський закликав до того, щоб мандрівки рідним краєм були цікавими, наповненими естетичними враженнями й щоб вони відбувалися вчасно, коли діти починають прагнути пізнавати рідні місця. Духовно збідненими, вважав педагог, залишаються діти, які в період шкільного навчання так і не пізнали рідного краю. Вони підуть по життю зі своїм, можливо і гарним, умінням розв'язувати задачі та рахувати, однак завжди будуть мати вузький образно-емоційний світогляд, обмежений у дитинстві відстанню від дому до школи. Емоційна пам'ять про найближчий простір землі з роками доповнюється відчуттям всієї рідної країни. І це відчуття збагачується через поповнення уявлень про естетичне.

Естетичне виховання не буде повноцінним, якщо діти не будуть залучатися до естетичної діяльності. В. О. Сухомлинський наголошував, що у Павлівській школі для кожного віку був розроблений комплекс «естетично насиченої праці» [6, с. 182]. Трудова діяльність дитини, людини пов'язана з естетичними переживаннями. Це стосується умов, а також процесу та результатів праці. Добре організована та вміло виконана робота відповідають естетичним запитам людини. Учні здатні захоплюватися процесом праці, особливо колективної. Успішна робота дітей, якщо вона супроводжується ще й суспільним визнанням, приносить радість і задоволення, оскільки всі трудові процеси проходять не тільки через свідомість, а й через емоційну сферу людини.

Насамперед, колектив школи піклувався про те, щоб «дбайливе, чуйне ставлення до природи, праця для творення прекрасного набули активного дійового характеру» [6, с. 182]. Важливим способом естетичної трудової діяльності була охорона природи й прикрашання землі власною працею. Шкільна ділянка у Павлівці була оповита зеленню – багато квітів, алея троянд, які вирощувалися учнями. Діти обсадили дубками яр за селом і розчистили навколишні пустирі. Для кожного вважалася обов'язковою робота у шкільному саду, розведення квітів та постійний догляд за ними. Це захоплювало, ставало творчістю, звичкою і потребою. Восени і навесні діти висаджували на присадибних ділянках «Яблуньку, Виноградний Куц Матері, Батька, Бабусі, Дідуся», за якими доглядали у наступні роки [6, с. 138]. Щороку під час Тижня рідного Дніпра Павлівські школярі саджали дерева, закладали нові шкільки, де вирощували саджанці. На пустирі, де навіть не ріс бур'ян, бо ґрунт було знищено ерозією, учні заклали «Сад для Людей», допомагали будувати нове приміщення для школи, оберігали ліс, посаджений у дитинстві [4, с. 471]. Учні Павлівської

школи залучалися й до роботи по благоустрою рідного села.

Формами залучення молодших школярів до неповторної краси рідного краю, природи можна розглядати свята, які організовувалися у школі та спрямовувалися на розвиток у дітей здатності дорожити живим і прекрасним. Зокрема, Свято птахів, що відбувалося навесні, під час якого діти випускали на волю птахів, підібраних взимку напівзамерзлимими і виходжених потім у пташиній лікарні. Це виховувало добрі почуття, любов і дбайливе ставлення до природи рідного краю [5, с. 82]. Цікавим було і Свято квітів, яке відбувалося наприкінці травня, та Осіннє свято – наприкінці вересня. Кожен учень приносив кілька квіток, вирощених на грядці або зібраних у лісі чи полі, демонструючи своє вміння у створенні букета. У ті ж дні школярі оглядали клумби, створені іншими, розглядали кімнатні квіти, а гурток юних квітникарів у цей день влаштовував огляд кращих кущів троянд, клумб. Єднання праці і краси яскраво проступало також у трудових святах Першого снопа, Першого хліба, на яких були присутні й молодші школярі. Традиційним було і свято Матері. У цей день діти дарували своїм мамам подарунки, створені або вирощені власними руками.

Картини природи рідного краю особливо міцно відкладаються у пам'яті, як зауважував Павлівський педагог, у поєднанні з поетичним словом. У працях «Серце віддаю дітям», «Духовний світ школяра» Василь Олександрович Сухомлинський неодноразово наголошував на тому, що слово рідної мови повинно жити в дитячій творчості та сам безпосередньо сприяв його розвитку у дітей, наслідком чого стала збірка дитячих казок, у яких образи рідної природи поєднувалися з моральними уявленнями про добро і зло.

Саме краса природи пробуджує думку дитини, а думка дитини «просить» в слово, шукає й знаходить яскраві, точні, любі серцю слова, народжується новий поетичний образ, творення якого викликає у дитячій душі гордість» [3, с. 136]. Так розвивається бажання до естетичної творчості, прагнення самому творити. В. О. Сухомлинський згадував, що кожен день у «Школі Радості» приносив нові відкриття у навколишньому світі. Кожне відкриття втілювалось у казку, творцями якої були діти. Казкові образи допомагали малюкам відчувати красу рідної землі. У праці «Серце віддаю дітям» педагог описує процес створення дитьми казок і вміщує 37 із них. Казки учнів початкової школи було видано окремою книгою у 1979 році, у 1991 році у світ вийшла його збірка «Казки школи під голубим небом».

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. В. О. Сухомлинський розробив дієву систему естетичного виховання учнів за допомогою природи, яка активно впроваджується і сучасними вчителями. До цієї системи можна віднести такі елементи: споглядання та естетичне сприйняття об'єктів і явищ природи, милування ними; відображення вражень від сприйнятого за допомогою різних видів мистецтва, зокрема й літератури; організація різних форм виховної

роботи, націленої на естетичне виховання молодших школярів засобами рідної природи; участь в естетичній трудовій діяльності тощо.

Перспективами подальших розвідок можуть виступити питання застосування в Павлівській школі різних видів мистецтва для вирішення завдань естетичного виховання молодших школярів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баранюк І. Г. Слово – Природа – Краса в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 252 с.
2. Мельничук С. Г. Естетичне та трудове виховання молодших школярів. Київ, 1994. 99 с.
3. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 209–400.
4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори в 5 т.* Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 283–582.
5. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори в 5 т.* Київ: Радянська школа, 1977. Т. 4. С. 5–390.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 55–206.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 7–277.
8. Сухомлинський В. О. Школа і природа. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 536–551.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори : в 5 т.* Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. С. 149–416.
10. Тарапака Н. Засоби емоційно-естетичного розвитку особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в поглядах В. О. Сухомлинського. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. Вип. 52. Ч. 2. С. 36–42.
11. Ткаченко О. М. Формування компетентності майбутнього педагога в організації еколого-естетичного виховання. *Сучасна освіта в Україні: інтеграція в Європейській освітній простір* : монографія / за ред. Я. В. Галети. Дніпро : Середняк Т. К., 2023. С. 233–256.

REFERENCES

1. Baraniuk, I. H. (2017). Slovo – Pryroda – Krasa v pedahohichnii spadshchyni Vasylia Sukhomlynskooho. [The word - Nature - Beauty in the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynskyi]. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. 252 s. [in Ukrainian]
2. Melnychuk, S. H. (1994). Estetychne ta trudove vykhovannia molodshykh shkoliariv. [Aesthetic and labor education of younger schoolchildren]. Kyiv, 1994. 99 s. [in Ukrainian]
3. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Dukhovnyi svit shkoliara. [The spiritual world of a schoolboy]. Sukhomlynskyi V. O. *Vybrani tvory : v 5 t.* Kyiv : Radianska shkola. T. 1. S. 209–400. [in Ukrainian]
4. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Narodzhennia hromadianyna. [Birth of a citizen]. Sukhomlynskyi V. O. *Vybrani tvory : v 5 t.* Kyiv : Radianska shkola. T. 3. S. 283–582. [in Ukrainian]
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Pavlyska serednia shkola. [Pavlysh secondary school]. Sukhomlynskyi V. O. *Vybrani tvory : v 5 t.* Kyiv : Radianska shkola. T. 4. S. 5–390. [in Ukrainian]
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti. [Problems of raising a comprehensively developed personality]. Sukhomlynskyi V. O. *Vybrani tvory : v 5 t.* Kyiv : Radianska shkola. T. 1. S. 55–206. [in Ukrainian]

7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Sertse viddaiu ditiam. [I give my heart to children]. Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory : v 5 t. Kyiv : Radianska shkola. T. 3. S. 7–277. [in Ukrainian]

8. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Shkola i pryroda. [School and nature]. Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory : v 5 t. Kyiv : Radianska shkola. T. 5. S. 536–551. [in Ukrainian]

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Yak vykhovaty spravzhniu liudynu. [How to raise a real person]. Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory : v 5 t. Kyiv : Radianska shkola. T. 2. S. 149–416. [in Ukrainian]

10. Tarapaka, N. (2003). Zasoby emotsiino-estetychnoho rozvytku osobystosti ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku v pohliadakh V. O. Sukhomlynskoho. [Means of emotional and aesthetic development of the personality of children of preschool and primary school age in the views of V. O. Sukhomlynskyi]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 52. Ch. 2. S. 36–42. [in Ukrainian]

11. Tkachenko, O. M. (2023). Formuvannia kompetentnosti maibutnoho pedahoha v orhanizatsii ekoloho-estetychnoho vykhovannia. [Formation of competence of the future teacher in the organization of ecological and aesthetic education]. Suchasna osvita v Ukraini: intehratsiia v Yevropeiskiy osvittiiy pristir : monohrafiia / za red. Ya. V. Halety. Dnipro : Seredniak T. K.. S. 233–256. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАДУЛ Ольга Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія педагогіки, педагогічні персоналії, проблеми естетичного виховання.

ТКАЧЕНКО Ольга Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: питання еколого-естетичного виховання, проблеми формування педагогічної майстерності та педагогічної творчості майбутніх вчителів та вихователя, становлення їхньої етнопедагогічної компетентності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

RADUL Olga Serhiivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of of the chair of pre-school and primary school education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: history of pedagogy, pedagogical personalia, problems of aesthetic education.

TKACHENKO Olga Mikhailivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of of the chair of pre-school and primary school education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: issues of ecological and aesthetic education, problems of formation of pedagogical skills and pedagogical creativity of future teachers and educators, formation of their ethnopedagogical competence.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2024 р.

УДК 371.134:796

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-84-90

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти,
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: nataliy040570@gmail.com

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто поняття «педагогічна майстерність», визначено її складники й окреслено шляхи формування в майбутніх учителів фізичної культури. Проаналізовано окремі дослідження вчених щодо означеної проблеми, з'ясовано, що педагогічна майстерність учителя фізичної культури розглядається дослідниками з погляду якості виконання педагогічних завдань, інноваційності освітнього процесу, наявності педагогічного такту, манери поведінки. Сформульовано авторське трактування поняття «педагогічна майстерність учителя фізичної культури», що охоплює сукупність якостей особистості, яка володіє професійною компетентністю, інноваціями в системі освіти, здатна до креативності, саморозвитку та характеризується сформованими громадянськими, морально-етичними якостями. Виокремлено елементи педагогічної майстерності, серед яких – професійна компетентність (інтегральна, загальні, спеціальні), володіння сучасними технологіями навчання, практичними вміннями, педагогічні здібності, наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей. Проаналізовано освітньо-професійну програму «Фізична культура» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)», устатковано, що педагогічна майстерність визначається володінням здобувачами освіти сучасними технологіями навчання. Закцентовано увагу на тих методах, прийомах, що формують професійне комунікативне мовлення, запропоновано окремі з них, які використовуються в процесі вивчення дисципліни «Основи педагогічної майстерності», як-от: метод «інформаційного бюро», творчолінгвістичного відтворення, дискусійної студії. Вагомого значення надано методу гри, тренінгам, на яких формуються складники професійної компетентності, виробляються навички виразності й техніки мовлення, конкурсам на вправлення в чіткості дикції, постановці голосу. Охарактеризовано три види практик: «Педагогічна практика в ЗОШ в молодших класах»; «Педагогічна практика в ЗОШ в середніх і старших класах»; «Педагогічна практика в ЗОШ з організації спортивної роботи». Підсумовано, що кожна з практик є важливим складником у формуванні професійної компетентності й чітко визначає мету та реалізацію низки завдань. Запропоновано проведення педагогічних хвилюнок «Вивчаємо крапці досвід», «Сторінками фахових часописів», складання проєктів.

Ключові слова: педагогічна майстерність, компетентності, педагогічні здібності, технології навчання, методи.

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: nataliy040570@gmail.com

WAYS OF FORMING PEDAGOGICAL SKILLS OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

The article considers the concept of "pedagogical skills", defines its components and outlines the ways of forming future physical education teachers. The article analyzes some studies of scientists on this issue, and finds out that the pedagogical skills of physical education teachers are considered by researchers in terms of the quality of pedagogical tasks, innovation of the educational process, the presence of pedagogical tact, and manner of behavior. The author's own interpretation of the concept of "pedagogical skills of a physical education teacher" is formulated, which covers a set of qualities of a person who has professional competence, innovations in the education system, is capable of creativity, self-development and is characterized by formed civic, moral and ethical qualities. The elements of pedagogical skill are distinguished, including professional competence (integral, general, special), mastery of modern teaching technologies, practical skills, pedagogical abilities, and the presence of civic, moral and ethical qualities in the teacher. The article analyzes the educational and professional program "Physical Culture" of the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 014.11 "Secondary Education (Physical Culture)", establishes that pedagogical skills are determined by the mastery of modern teaching technologies by students. Attention is focused on the methods and techniques that form professional communicative speech, some of them are proposed to be used in the process of studying the discipline "Fundamentals of Pedagogical Skills", such as the method of "information bureau", creative and linguistic reproduction, discussion studio. The author attaches great importance to the game method, trainings that form the components of professional competence, develop skills of expressiveness and speech technique, competitions for exercises in diction clarity and voice production. Three types of practices are characterized: "Pedagogical practice in primary school"; "Pedagogical practice in secondary and high school"; "Pedagogical practice in school on the organization of sports work". It is summarized that each of the practices is an important component in the formation of professional competence and clearly defines the purpose and implementation of a number of tasks. It is proposed to conduct pedagogical minutes "Studying the best experience", "Through the pages of professional journals", and drafting projects.

Key words: pedagogical skills, competencies, pedagogical abilities, teaching technologies, methods.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Підвищення ефективності підготовки педагогічних працівників, які мають володіти високим рівнем кваліфікації та займати активну позицію в своїй професійній діяльності, відповідно до положень Болонської конвенції, є одним зі стратегічних завдань освітньої політики України та основною метою ЗВО галузі фізичної культури і спорту (ФКіС). У модернізації вітчизняної загальноосвітньої школи важлива роль належить вчителю фізичної культури, який підготовлений до реалізації професійних функцій, розуміє закономірності фізичного розвитку учнів, здатний педагогічно мислити, планувати й аналізувати освітній процес, успішно розв'язувати проблеми, що виникають у фізичному вихованні молоді. Кваліфікованість і педагогічна майстерність вчителя фізичної культури виявляється в якісних характеристиках: спрямованості, компетентності, рівні володіння професійно-педагогічними операціями. Вони мають формуватися вже в процесі навчання у ЗВО, що передбачає професійне становлення, розвиток загальної та педагогічної культури, виховання особистісних і професійно значущих якостей.

Концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту викладені в державних нормативних документах: Законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні, а також основних програмних документах галузі фізичного виховання: Законі України «Про фізичну культуру і спорт», Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Указах Президента України «Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні» та

«Про додаткові заходи щодо державної підтримки розвитку фізичної культури і спорту в Україні», Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації».

Система освіти в Україні проходить шлях реформування за пріоритетними напрямками: доступна та якісна дошкільна освіта, Нова українська школа, сучасна професійна освіта, якісна вища освіта й розвиток освіти дорослих, розвиток науки та інновацій, реалізація яких потребує вирішення низки завдань. У сфері вищої освіти все більш вагомим значення набувають питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців, їх конкурентоспроможності на ринку праці, відповідності вимогам стейкхолдерів. У зв'язку з цим актуальним є пошук ефективних шляхів підготовки майбутніх фахівців галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. Законом України «Про освіту» визначено обов'язки педагогічних і науково-педагогічних працівників, серед яких – «постійно підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні та педагогічну майстерність...; сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я...; настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства» [6]. Підвищення педагогічної майстерності вчителя є вимогою часу. За Українським педагогічним словником, поняття «педагогічна майстерність» трактується як «характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями П. м. педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер,

результативність, демократичність, творчість (оригінальність)» [1, с. 251]. На думку інших дослідників, «педагогічна майстерність – це своєрідний сплав особистої культури, знань і світогляду вчителя, його всесторонньої теоретичної підготовки з удосконаленням оволодіння прийомами навчання й виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом. Разом з тим – це вид діяльності, який торкається переважно внутрішньої сфери вчителя: бажання стати майстром педагогічної справи; переконання в тому, що майстерність забезпечує не лише високу результативність праці, а й почуття задоволення від неї, утвердження себе як фахівця» [2, с. 64]. Сьогодні наукові розвідки щодо формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури набувають нового змісту. В Україні затверджено професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [7], що містить опис загальних компетенцій, якими повинен володіти вчитель, перелік трудових функцій. Окрім того, професійний стандарт дасть змогу вчителям визначити чіткі орієнтири власного професійного розвитку, професійної майстерності зокрема. Отже, питання формування педагогічної майстерності вчителя фізичної культури є актуальним і зумовлене новим компетентним підходом, що утверджується в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання професійного розвитку майбутніх учителів, формування їхньої особистості розглядали І. Ісаєв, В. Кремень, Н. Кузьміна, О. Пехота, С. Сисоева, Є. Шиянов, О. Щербаков, О. Шестопалюк та ін. Різні аспекти педагогічної майстерності висвітлені у працях Ю. Азарова, А. Астахова, Ф. Гонаболіна, І. Зязюна, О. Лаврінєнка, А. Макаренка, К. Романової, Л. Рувинського, В. Семиченко, В. Серікова, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, Н. Тарасевич, Г. Хозяїнова та ін. Проблема професійного становлення фахівців фізичного виховання і спорту досліджували М. Віленський, О. Конєва, М. Прохорова, Л. Сущенко та ін. Розвиток фахівця цього профілю визначається, з одного боку, елементами структури особистості, з іншого – знаннями, вміннями, навичками, необхідними для творчого розв'язання педагогічних завдань фізичного виховання молоді. Головною метою системи фізичного виховання науковців вважають формування цілісної особистості, що передбачає активний вплив не лише на фізичний потенціал, а й на свідомість, психіку та інтелект, сприяє формуванню стійкої позитивної мотивації, ціннісних орієнтацій, інтересів і потреб у руховій активності та здоровому способі життя (О. Дубогай, Т. Круцевич, Н. Москаленко, Н. Пангелова). Важливе місце в підготовці фахівців фізичного виховання і спорту займають психолого-педагогічні дисципліни (К. Ваганова, Н. Пфейфер), від яких залежить вироблення здатності випускників ефективно застосовувати форми і методи роботи з учнями, креативно мислити, самостійно

продувати нові знання. Проблеми професійної підготовки вчителів фізичної культури і тренерів у вищій освіті розробляли М. Воробйов, Л. Матвєєв, О. Тимошенко, О. Шабаліна, Б. Шиян та ін. Науковці підкреслюють високу ефективність сучасних методів навчання в галузі фізкультурної освіти (С. Неверкович, Н. Степанченко). Сьогодні проблема формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури перебуває в центрі досліджень низки науковців (І. Максимчук, О. Сагач, І. Демченко, С. Фурдуй, Б. Максимчук, О. Протас, Л. Межиловська, Е. Кузько, Т. Матвійчук, О. Стасенко, В. Язловецький, О. Язловецька й інші). Водночас проблему формування саме педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури висвітлено недостатньо.

Мета статті – розкрити сутність поняття «педагогічна майстерність», визначити її складники й окреслити шляхи формування в майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Існують різні підходи до визначення сутності поняття «педагогічна майстерність».

О. Стасенко розглядає педагогічну майстерність учителя фізичної культури з позиції аксіології як «якість виконання педагогічних завдань, яка залежить від професійно-педагогічних знань, аксіологічної спрямованості особистості вчителя, методичного досвіду, професійно-особистісних якостей вчителя та креативного підходу до педагогічного процесу» [12, с. 115–116]. Аксіологічний підхід, за переконанням науковця, передбачає особистісний підхід до кожного учня, який необхідний для гармонійного розвитку особистості й здоров'я школяра [12].

В. Язловецький убачає майстерність учителя фізичної культури в тому, щоб «навчити учнів на високому рівні виконувати вправи, дотримуватися загальних норм поведінки, сприймати та осмислювати нове й невідоме. Велике значення при цьому має привчання учнів до проектування дій, організації контролю (самоконтролю) та поведінки. Тобто всі елементи діяльності вчителя й учнів мають спрямовуватися на кінцевий результат не лише уроку фізичної культури, а й інших форм занять» [14, с.166].

Елементами педагогічної майстерності І. Зязюн вважає гуманістичну спрямованість, професійну компетентність, педагогічні здібності, педагогічну техніку [5].

Погоджуємося з думкою Т. Матвійчук, що «цілеспрямоване формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури є ефективним, якщо зміст їхньої професійної підготовки набуває системного характеру, спрямований на комплексне вирішення актуальних завдань професійного становлення особистості студента, розвиток та інтеграцію його педагогічного потенціалу, спортивно-професійного вдосконалення, професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і досвіду практичної діяльності» [3, с. 187–188]. Становлення й розвиток педагогічної майстерності в майбутніх учителів фізичної культури Т. Матвійчук розглядає з позиції

формування професійно важливих якостей, серед яких виокремлює науковий світогляд, моральну свідомість, естетичні погляди; емоційно-чуттєву, інтелектуальну та волюву активність; загальнофізичну, психофізіологічну готовність; педагогічний такт, стиль і манеру поведінки; володіння актуальними психолого-педагогічними знаннями, вміннями організувати фізкультурно-оздоровчу роботу, заняття з фізичного виховання, участь у науково-дослідній роботі; творчий педагогічний пошук; здатність до постійного самовдосконалення [3].

Отже, педагогічна майстерність учителя фізичної культури розглядається дослідниками з погляду якості виконання педагогічних завдань, інноваційності освітнього процесу, наявності педагогічного такту, манери поведінки тощо. Мета статті – визначити складники педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури й окреслити шляхи їх формування в контексті освітніх реформ.

Студювання різних підходів до визначення сутності поняття «педагогічна майстерність», досвід педагогічної, науково-педагогічної діяльності дали можливість сформулювати власне його трактування в контексті освітніх реформ. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури – це сукупність якостей особистості, яка володіє професійною компетентністю, інноваціями в системі освіти, здатна до креативності, саморозвитку й характеризується сформованими громадянськими, морально-етичними якостями. Елементами педагогічної майстерності вважаємо професійну компетентність (інтегральну, загальні, спеціальні), володіння сучасними технологіями навчання, практичними вміннями, педагогічні здібності, наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей. Розкриємо зміст кожного з них.

Нами проаналізовано освітньо-професійну програму «Фізична культура» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)» [4], перелік її компонент, логічну послідовність їх вивчення; коло компетентностей, яких набувають студенти.

Професійну підготовку вчителя фізкультури забезпечують як обов'язкові, так і вибіркові дисципліни, серед обов'язкових – «Теорія й методика фізичного виховання» (270 год.), «Рухливі ігри» (210 год.); «Педагогіка фізичного виховання і спорту» (120 год.), «Психологія фізичного виховання і спорту» (120 год.), «Основи педагогічної майстерності» (90 год.) тощо. Навчальною програмою кожної з дисциплін окреслено коло компетентностей, що формуються в процесі навчання в закладі вищої освіти. Отже, вивчення дисципліни «Основи педагогічної майстерності» сприяє формуванню загальних компетентностей, серед яких виокремлюємо такі: здатність до самоосвіти й самовдосконалення, постійного підвищення особистого рівня кваліфікації; здатність визначити й сформулювати професійні завдання, приймати обґрунтовані рішення тощо. 3-поміж професійних окреслюємо

такі: здатність виконувати професійну діяльність відповідно до чинних стандартів якості життя; вміння здійснювати системне планування професійної діяльності, володіння педагогічними навичками проведення урочних і неурочних форм занять; володіння основами знань з використання ефективних методів дослідження й аналізу результатів у фізичній культурі та спорті, вміння здійснювати пошук спеціальної інформації у вітчизняній та іноземній літературі, знати базову спортивну термінологію на вітчизняній та іноземній мовах тощо [8].

Педагогічна майстерність визначається володінням здобувачами освіти сучасними технологіями навчання. Передусім акцентуємо увагу на тих методах, що формують професійне комунікативне мовлення. Спостереження за формулюванням команд у процесі практичної підготовки студента до уроку фізкультури дає підстави для цілеспрямованої словникової роботи. Словник має бути насичений спеціальною термінологією: фізичні вправи, стройові прийоми (команди «Рівнясь!», «Струнко!», «Вільно!», «Відставити!», «Поворот в русі ліворуч (праворуч)», напівприсід, перекид, шиккування).

У процесі викладання дисципліни «Основи педагогічної майстерності» для ознайомлення з ключовими поняттями («педагогічна майстерність», «спілкування», «культура мовлення», «портфоліо», «самовиховання», «педагогічна ситуація», «переконання», «навіювання», «педагогічна задача» тощо) та закріплення правильної їх вимови рекомендуємо використовувати метод «інформаційного бюро», що передбачає укладання тлумачно-професійного словника (тлумачення значення слова, постановка наголосу, граматичні форми); етимологічного спортивного словника (систематизація термінів галузі фізичної культури, їх походження, вимова).

При вивченні теми «Професійно-педагогічна діяльність учителя фізичної культури, його специфіка» пропонуємо використання методу «творчо-лінгвістичного відтворення». Студентам формулюється завдання скласти педагогічне есе (висловлювання чи графічне зображення, малюнок) на різну тематику, як-от: «Учитель-професіонал у моїй уяві», «Я – ідеальний учитель фізкультури» тощо. Метод створення «асоціативного куща» дасть можливість збагатити професійний словник словами-синонімами, забезпечити міждисциплінарні зв'язки.

Для проведення практичного заняття до теми «Бар'єри в спілкуванні в системі «Педагог – учень» пропонуємо застосування методу «дискусійної студії», де студенти можуть бути об'єднані в мікрогрупи з урахуванням особистісних переконань щодо стилю навчання учнів.

З метою формування культури й етики спілкування, навичок ведення дискусії учасникам у мікрогрупах пропонувалися такі завдання: обґрунтувати доречність застосування методу наочності в процесі навчання рухових вправ; вирішити педагогічну дилему щодо шляхів мотивації учнів до занять спортом; розв'язати педагогічні ситуації, моделюючи фрагмент уроку.

Представники дискусійної студії мали обґрунтувати власну точку зору, пропонувати найоптимальніші методи розв'язання педагогічних задач і ситуацій.

Важливого значення надаємо використанню методу гри. Студенти повинні мати власне портфоліо, у якому сконцентровано дидактичні, рухливі ігри для учнів різних вікових груп. Так, для початкової ланки найкраще впроваджувати ігри на виконання фізичних вправ, що імітують казкових персонажів. Для учнів базової школи можна запропонувати ігровий метод спортивної релаксації з комплексом вправ танцювального фітнесу, аеробіки, спортивного танцю.

Практичне заняття «Шляхи вдосконалення мовлення майбутнього вчителя фізичної культури» дає можливість здобувачам освіти створити алгоритм проведення таких ігор, відпрацювати їх у мікроколективі, моделюючи уроки фізкультури.

Надаємо значення тренінгам, на яких формуються складники професійної компетентності, виробляються навички виразності й техніки мовлення (мовленнєва гімнастика, передавання почуттів жестами й вигуками, добір скоромовок, читання віршів-жартів тощо). Рекомендується нами проведення різних за формою завдань: конкурс «Кращий диктор телебачення», «Кращий спортивний коментатор», «Ведучий спортивної студії», що передбачають наслідування мовлення спортивного коментатора (озвучення відеоруликів гри у футбол або виступ гімнастки); доречно створити власний відеорепортаж про новини спорту в Україні.

Схвально сприймається студентами складання системи вправ і запис голосовою поштою коментарів до методики їх виконання. У такому випадку вони стають «творцями» власної технології навчання, що сприятиме розвитку в майбутніх учителів фізичної культури творчого мислення, мотивації до самовдосконалення в процесі професійної діяльності.

Не менш важливою у формуванні педагогічної майстерності вважаємо належну організацію практичної підготовки студентів. Для спеціальності 014 «Середня освіта (Фізична культура)» передбачено три види практик: «Педагогічна практика в ЗОШ в молодших класах» [9]; «Педагогічна практика в ЗОШ в середніх і старших класах» [11]; «Педагогічна практика в ЗОШ з організації спортивної роботи» [10]. Кожна з практик є важливим складником у формуванні професійної компетентності й чітко визначає мету та реалізацію низки завдань. Наприклад, у процесі проходження педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти в молодших класах студенти вивчають процес адаптації першокласників до навчання в умовах школи, допомагають учителю в роботі з учнями (підготовка до уроку), організують і проводять уроки в початкових класах, ознайомлюються з психологічною характеристикою дітей цього віку, удосконалюють педагогічну майстерність. Під час проходження педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти в середніх і старших класах студенти знайомляться з фізіологічними та

психологічними особливостями учнів цього віку, спостерігають за уроками й проводять педагогічний аналіз, безпосередньо проводять уроки фізичної культури, планують тренувальні заняття в школі з елементами різних видів спорту. Головна мета педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти з організації спортивної роботи полягає в підготовці студентів до самостійного і творчого виконання професійно-педагогічних функцій учителя фізичної культури, який володіє навичками організації та проведення спортивних заходів у межах ЗОШ і здатний готувати збірні команди учнів для участі в спортивних заходах за межами школи.

З метою розвитку творчих здібностей студентам пропонуємо проведення педагогічних хвилинок «Вивчаємо кращий досвід», «Сторінками фахових часописів», складання проєктів тощо.

Важливим складником педагогічної майстерності вважаємо наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей, як-от: відданість справі, любов до професії, працьовитість, турбота, повага до себе та інших людей, гуманізм, патріотизм тощо. Вони спонукають педагога до творчості, яка є обов'язковим елементом удосконалення педагогічної майстерності. В. Сухомлинський підкреслював, «щоб стати справжнім вихователем, треба пройти школу сердечності – протягом тривалого часу пізнавати серцем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується дитина» [13, с. 111]. Одним із головних проявів гуманності, за словами відомого педагога, є усвідомлення цінності особистості дитини. «Ми маємо справу з найскладнішим, неоцінним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, від наших якостей і нашого вміння, від нашої майстерності, мистецтва, мудрості залежить її громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [13, с. 112].

Безперечно, до педагогічної майстерності належать і саморозвиток учителя, педагогічна техніка, спортивна вправність.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Сучасна педагогічна наука характеризується пошуком інновацій, спрямованих на формування і розвиток цілісної, творчої, вільної особистості, здатної до соціалізації, адаптації й самореалізації в суспільстві. Підготовку вчителя нині розглядають як процес становлення його особистості, розвитку загальної та професійно-педагогічної культури і формування основ педагогічної майстерності, що гарантує випускнику якість виконання майбутньої професійної діяльності. Педагогічна майстерність – це вищий рівень педагогічної діяльності, що виявляється у творчості вчителя, постійному вдосконаленні мистецтва навчання, виховання й розвитку учнів. Структура педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури включає професійну компетентність (інтегральну, загальну, спеціальну), володіння сучасними технологіями навчання та практичними вміннями, педагогічні здібності, наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей. Поєднання цих

складових сприяє становленню успішного сучасного педагога, конкурентоспроможного в освітньому середовищі. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в дослідженні інноваційних підходів до організації самостійної роботи студентів. Своєрідність структурних компонентів педагогічної майстерності, зокрема професійних умінь та якостей майбутніх учителів фізичної культури, потребує застосування системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного, антропологічного та культурологічного підходів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
2. Малнацька О. С., Мирончук Н. М. Педагогічна майстерність викладача ВНЗ. Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 61–64.
3. Матвійчук Т.Ф. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2015. 273 с.
4. Освітньо-професійна програма «Фізична культура» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31060>.
5. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
6. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
7. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» веб-сайт. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_2736.pdf.
8. Основи педагогічної майстерності : Робоча програма навчальної дисципліни. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31265>.
9. Педагогічна практика в ЗОШ в молодших класах : робоча програма для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 «Середня освіта (Фізична культура)», освітньої програми Фізична культура. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31269>.
10. Педагогічна практика в ЗОШ з організації спортивної роботи : робоча програма для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 «Середня освіта (Фізична культура)», освітньої програми Фізична культура. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31271>.
11. Педагогічна практика в ЗОШ в середніх і старших класах : Робоча програма для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 «Середня освіта (фізична культура)», освітньої програми Фізична культура. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31270>.
12. Стасенко О.А. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Вип. LXXIII. Том 2. Херсон, 2016. С. 113–117.
13. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. Київ : Рад. школа, 1988. 304 с.
14. Язловецький В.С., Маркова О.В., Язловецька О.В. Новітні технології у фізичному вихованні та спорті : навчальний посібник. Кіровоград : ПП «Ексклюзив-Систем», 2014. 204 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid. 375 s. [in Ukrainian]
2. Malnatska, O. S., Myronchuk, N. M. (2014). *Pedahohichna maisternist vykladacha VNZ* [Pedagogical skills of a university teacher]. *Modernizatsiia vyshchoi osvity v Ukraini ta za kordonom* : zbirnyk naukovykh prats. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. S. 61–64. [in Ukrainian]
3. Matviichuk, T.F. (2015). *Formuvannia pedahohichnoi maisternosti maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Formation of Pedagogical Skills of Future Physical Education Teachers in the Process of Professional Training] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Lviv. 273 s. [in Ukrainian]
4. *Osvitno-profesiina prohrama «Fizychna kultura» pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 014.11 Srednia osvita (Fizychna kultura) haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika* [Educational and professional program "Physical Education" of the first (bachelor's) level of higher education in specialty 014.11 Secondary Education (Physical Education), field of knowledge 01 Education / Pedagogy]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31060>. [in Ukrainian]
5. *Pedahohichna maisternist : pidruchnyk* [Pedagogical excellence: a textbook] / I.A. Ziazium, L.V. Kramushchenko, I.F. Kryvonos ta in. ; za red. I.A. Ziaziona (2008). 3-tie vyd., dopov. i pererobl. Kyiv : SPD Bohdanova A. M. 376 s. [in Ukrainian]
6. *Pro osvitu. Zakon Ukrainy* [On education. Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian]
7. *Profesiinyi standart za profesiiami «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)»* [Professional standard for the professions "Primary school teacher of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a junior specialist diploma)"] veb-sait. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_2736.pdf. [in Ukrainian]
8. *Osnovy pedahohichnoi maisternosti : Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny* [Fundamentals of pedagogical skills : Work program of the discipline]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31265>. [in Ukrainian]
9. *Pedahohichna praktyka v ZOSH v molodshykh klasakh : robocha prohrama dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnosti 014 «Srednia osvita (Fizychna kultura)», osvitnoi prohramy Fizychna kultura* [Pedagogical practice in primary school in junior grades: work program for higher education applicants in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, specialty 014 "Secondary Education (Physical Education)", educational program Physical Education]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31269>. [in Ukrainian]
10. *Pedahohichna praktyka v ZOSH z orhanizatsii sportyvnoi roboty : robocha prohrama dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity haluzi znan 01 Osvita / Pedahohika, spetsialnosti 014 «Srednia osvita (Fizychna kultura)», osvitnoi prohramy Fizychna kultura* [Pedagogical practice in secondary schools on the organization of sports work: work program for higher education applicants in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, specialty 014 "Secondary Education (Physical Education)", educational program Physical Education]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31271>. [in Ukrainian]
11. *Pedahohichna praktyka v ZOSH v serednikh i starshykh klasakh : Robocha prohrama dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnosti 014 «Srednia osvita (fizychna kultura)», osvitnoi prohramy Fizychna kultura* [Pedagogical practice in secondary and high schools : Work program for applicants for higher education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, specialty 014 "Secondary Education (Physical Education)", educational program Physical Education]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31270>. [in Ukrainian]

12. Stasenko, O.A. (2016). Formuvannia pedahohichnoi maisternosti maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury v protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of Pedagogical Skills of Future Physical Education Teachers in the Process of Professional Training]. Pedahohichni nauky : zbirnyk naukovykh prats. Vyp. LKhKhIII. Tom 2. Kherson. S. 113–117. [in Ukrainian]

13. Sukhomlynskyi, V.O. (1988). Sto porad uchyteliv [One hundred tips for teachers]. Kyiv : Rad. shkola. 304 s. [in Ukrainian]

14. Yazlovetskyi, V.S., Markova, O.V., Yazlovetska, O.V. (2014). Novitni tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni ta sporti : navchalnyi posibnyk [The latest technologies in physical education and sports]. Kirovohrad : PP «Ekskliuzyv-System». 204 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia Serhiivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2024 р.

УДК 378.147:785

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-90-94

ТКАЧЕНКО Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри сольного співу та оперної підготовки
Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5004-7179>

e-mail: tvt67@ukr.net

ШУМСЬКА Ольга Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фортепіано

Харківської гуманітарно-педагогічної академії

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5422-8663>

e-mail: oll123@ukr.net

**ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ
У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

У роботі розглянуто особливості формування виконавської надійності майбутніх педагогів-музикантів у процесі їх професійної підготовки. Показано, що процес фахової підготовки здобувачів освіти обов'язково передбачає оволодіння виконавською майстерністю, як способом творчого втілення набутих знань, умінь та навичок, розвиток творчої самостійності у розкритті змісту музичного твору, формування установки на виконавську діяльність і набуття досвіду інструментального виконання на заняттях з дітьми під час проходження педагогічної практики. Обґрунтовано, що організація концертно-виконавської практики має першочергове значення у фаховій підготовці майбутніх педагогів-музикантів, оскільки концертно-виконавська діяльність спонукає їх до професійного вдосконалення; дозволяє більш повно проявити набуті знання, вміння, навички, розкрити власний художньо-творчий потенціал. Показано, що концертний виступ є складною діяльністю, яка має бути безпомилково виконана в особливих умовах, а отже, виконавець, який її здійснює, повинен мати якості виконавської надійності. Однак, велика частка здобувачів освіти музичних спеціальностей демонструє в умовах публічного виступу виконавську нестабільність, що негативно впливає на їхній психічний стан і результати навчання. Характеризовано фактори, що мають негативний вплив на характер, зміст та якість виконавської діяльності музиканта на сцені. Визначено, що надійність музиканта-виконавця в концертному виступі є комплексною психологічною властивістю особистості зберігати якості саморегуляції, завадостійкості, стабільності в умовах негативного впливу зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) чинників у процесі втілення виконавцем художнього задуму композитора. Ключовими компонентами виконавської надійності є такі: підготовленість до концертного виступу, самоконтроль і самокоригування під час сценічного виконання програми, самоналаштування на успішний виступ. Доведено, що формування виконавської надійності майбутнього педагога-музиканта, як запоруки успішності його концертних виступів, передбачає сумлінну працю як самого здобувача освіти, так і його викладача, і дозволяє сформувати готовність здобувачів до концертно-виконавської діяльності.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, майбутні педагоги-музиканти, концертно-виконавська діяльність, виконавська надійність, формування.

TKACHENKO Tetiana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Solo Singing and Opera Training
Kharkiv I. P. Kotliarevskyi National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5004-7179>

e-mail: tvt67@ukr.net

SHUMSKA Olga Oleksandrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Piano Department
Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5422-8663>
e-mail: oll123@ukr.net

FORMING PERFORMING RELIABILITY OF FUTURE TEACHERS-MUSICIANS IN THE COURSE OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

Peculiarities of forming performing reliability of future teachers-musicians in the course of their professional training are analysed in the paper. It is shown that the process of students' professional training necessarily involves mastering performing skills as a way of creative implementation of acquired knowledge and skills, developing creative independence in disclosing the content of a musical work, forming an attitude towards performing activities and acquiring experience in instrumental performing at classes with children within teaching practice.

It is substantiated that the organization of concert and performing practice is of primary importance in future teachers-musicians' professional training, since concert and performing activities encourage them to professional improvement; allows to more fully demonstrate the acquired knowledge and skills, to reveal your own artistic and creative potential. It is shown that a concert performance is a complex activity that must be performed flawlessly in special conditions, and therefore, the performer, who executes it, should possess the qualities of performance reliability. However, a large number of students in musical specialities demonstrate performing instability in the conditions of a public performance, which negatively affects their mental state and learning outcomes. The factors that have a negative impact on the nature, content and quality of the musician's performance on stage are characterized.

It is determined that the reliability of a musician-performer in a concert performance is a complex psychological ability of an individual to preserve the qualities of self-regulation, interference resistance, and stability in the conditions of the negative influence of external (objective) and internal (subjective) factors in the course of the performer's implementing the composer's artistic intention. The key components of performing reliability are as follows: preparation for a concert performance, self-control and self-correction during the stage performance of the program, self-adjustment for a successful performance. It is proven that forming the future teacher-musician's performing reliability, as a guarantee of the success of his/her concert performances, involves the conscientious work of both the student him/herself and his/her teacher, and allows to form students' preparedness for concert and performing activities.

Key words: *students, future teachers-musicians, concert and performing activities, performing reliability, formation.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Педагогічна професія, творча за своєю суттю, не випадково часто порівнюється з мистецтвом. Особливо яскраво це проявляється в діяльності вчителя музики – багатогранної, активно діючої, творчо універсальної особистості, що поєднує в собі якості педагога та музиканта, активно використовує можливості свого мистецтва у вихованні учнівської молоді. Саме в процесі інструментально-виконавської діяльності вчителя відбувається продуктивне опанування та одухотворення створених композитором творів, завдяки чому вони стають доступними для сприйняття слухачами-учнями. Проте, незважаючи на те, що інструментальне виконавство є базою для професійної підготовки музиканта будь-якої спеціалізації, як показує практика, а також дослідження вчених, деякі здобувачі музично-педагогічних закладів освіти виявляють виконавську безпорадність та творчу пасивність у процесі навчання, відчують страх перед публікою та сценою, не вірять у свої сили, не можуть упоратися зі своїм хвилюванням та нервовою напругою. Це свідчить про те, що назріла нагальна потреба по-новому будувати навчальний процес і цілеспрямовано готувати майбутніх педагогів-музикантів до виконавської практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження показав, що вченими, здебільшого, досліджуються різні аспекти проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-виконавської (М. Білецька, І. Касілов, Т. Підварко, М. Скуратовська, О. Хлебнікова) та концертно-освітньої (Т. Жигінас)

діяльності. У низці досліджень розглядаються психологічні аспекти (В. Білоус) і теоретичні засади (М. Давидов, Г. Саїк, Ч. Сянон) формування виконавської майстерності, а також концертно-виконавської компетентності (Л. Цзін) студентів-музикантів. Певний практичний інтерес для педагогів-музикантів представляють роботи, які містять корисні рекомендації щодо організації педагогічно-виконавської практики (А. Береза), самостійної роботи в процесі концертно-виконавської та педагогічної практики (Л. Гаркуша) майбутнього вчителя музичного мистецтва, а також методикою підготовки музикантів-інструменталістів до сценічної діяльності (Л. Котова).

Проте, не зважаючи на широкий спектр розглянутих питань щодо підготовки здобувачів освіти до концертно-виконавської діяльності, проблема формування у них виконавської надійності залишилася поза увагою науковців.

Мета статті – розглянути особливості формування виконавської надійності майбутніх педагогів-музикантів у процесі їх професійної підготовки.

Вклад основного матеріалу дослідження. У професійній діяльності педагога-музиканта виконання на музичному інструменті посідає винятково важливе місце. Тому процес фахової підготовки здобувачів освіти обов'язково передбачає оволодіння виконавською майстерністю, як способом творчого втілення набутих знань, умінь та навичок, розвиток творчої самостійності у розкритті змісту музичного твору, формування установки на виконавську діяльність і набуття досвіду інструментального виконання на

заняттях з дітьми під час проходження педагогічної практики [2].

Публічні виступи є невід'ємною складовою навчального процесу музичних закладів освіти всіх рівнів (музична школа, коледж, заклад вищої освіти), оскільки як учні, так і здобувачі вищої освіти мають обов'язково систематично брати участь в академічних концертах, конкурсах, фестивалях, звітних концертах, складати заліки та іспити з музичного інструмента. Сольний виступ є особливою формою публічної концертно-виконавської діяльності студента-музиканта, що дуже відрізняється від усіх інших видів його творчої роботи.

Варто зауважити, що концертно-виконавська діяльність має безліч переваг, зокрема, вона сприяє підвищенню і стимулює результативність навчання, посилюючи його привабливість; розвиває найкращі виконавські якості здобувачів; формує професійні вміння та навички; допомагає відчувати соціальну значущість своєї праці; розширює репертуарний запас; сприяє виробленню позитивних емоційних та психологічних якостей. Тому з перших курсів навчання у ЗВО необхідно надавати здобувачам освіти можливість для їхньої творчої самореалізації у концертно-виконавській діяльності, адже саме в умовах публічного виступу як здобувач освіти, так і його викладач мають можливість представити широкій публіці результати своєї роботи.

Концертно-виконавська діяльність має свої закономірності, які необхідно враховувати в процесі професійного навчання педагога-музиканта. Підготовка до означеної діяльності має проводитися не лише безпосередньо перед концертним виступом, але й у процесі всієї попередньої роботи над музичним твором. Необхідно як самому виконавцю, так і його педагогу мати уявлення про специфіку мислення, уваги та поведінки на сцені, про створення особливої виконавської форми твору, орієнтованої безпосередньо на концертний виступ тощо. Розуміння цих явищ необхідне як для успішного досягнення вищих художніх цілей, так і для професійного становлення майбутнього педагога-музиканта в цілому [5, с. 378–379].

Загальновідомо, що концертний виступ є складною діяльністю, яка має бути безпомилково виконана в особливих умовах, відмінних від звичайних, репетиційних, умов. А отже, виконавець, який здійснює її, повинен мати якості виконавської надійності. Однак, практика свідчить про те, що для багатьох здобувачів однією з найголовніших і найважливіших перепон щодо реалізації своїх творчих здібностей є виконавська нестабільність і ненадійність. У більшості з них відсутні необхідні навички оволодіння оптимальним концертним станом, вони відчувають страх, що негативно впливає не лише на результати виступу, але й загалом на їхній психічний стан та бажання виступати публічно надалі.

Найбільш поширеними екстремальними чинниками, що мають негативний вплив на характер, зміст та якість безпосередньо виконавської діяльності музиканта на сцені, є високий ступінь відповідальності, стрес, занадто

напружена або розгалужена увага, страх помилитися або забути нотний текст тощо, які в музичній психології, педагогіці та виконавстві найчастіше визначаються терміном «естрадне хвилювання».

Проте, на наш погляд, зважаючи на багатоплановість та складність діяльності музиканта-виконавця, доцільніше розглядати цю проблему ширше, ніж естрадне хвилювання. Ми вважаємо, що поняття «надійність музиканта» охоплює більш широке коло питань щодо підготовки виконавця до публічного виступу, що підтверджується низкою робіт музикантів і психологів, які ототожнюють проблему надійності виконавця з проблемою його психологічної готовності до концертного виконання.

Сучасними вченими виконавська надійність визначається як «властивість музиканта-виконавця безпомилково, стійко та з необхідною точністю виконувати музичний твір у концертному виступі» [3, с. 192], як «набуту музикантом інтегральну властивість, спрямовану на забезпечення ефективної і стабільної роботи всієї психофізіологічної системи інтерпретаційного апарату часу як у звичних, так і в екстремальних умовах діяльності» [4, с. 15].

Надійність музиканта-виконавця в концертному виступі ми розуміємо як комплексну психологічну властивість особистості зберігати якості саморегуляції, завадостійкості, стабільності в умовах негативного впливу зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) факторів у процесі втілення виконавцем художнього задуму композитора.

Серед зовнішніх факторів можна виокремити такі: стан і особливості інструменту, температура повітря, якість акустики, надмірне або недостатнє освітлення, налаштованість слухачів на сприйняття музичного твору тощо.

Внутрішні (суб'єктивні) чинники та причини сценічного хвилювання студентів-музикантів, що мають деструктивні наслідки, розглянемо більш детально. Як відомо, виконавська діяльність завжди відбувається «на публіці», і подібна ситуація майже завжди пов'язана з хвилюванням, з сильною нервово-психічною напругою. До причин, що впливають на нервово-психічний стан музиканта, відноситься і група факторів, які мають відношення до таких якостей і властивостей людини, як самолюбство, амбіційність тощо. Музикант-виконавець не може залишатися байдужим до того, як його оцінюють педагоги, інші студенти, публіка, від цього також залежить і його власна самооцінка – все це в сукупності, безумовно, викликає відповідні реакції з боку психіки. Існують і інші фактори, зумовлені специфікою публічного виступу, які підвищують градус нервово-психічної напруги виконавця як до виходу на сцену, так і безпосередньо в процесі виконання концертної програми. Виконавець не має права на помилку, на технічний збій, тому часто він боїться забути текст, зупинитися під час гри тощо. Подібне сценічне хвилювання завжди негативно впливає на психічний стан музиканта і може проявлятися в різних видах і формах, а саме: у вигляді страху,

панічного стану; може трансформуватися в пригнічений стан, апатію, безволля, невіру в свої сили тощо [6, с. 114].

Великого значення в забезпеченні виконавської надійності музиканта набувають такі ключові компоненти, як: підготовленість до концертного виступу, самоконтроль і самокоригування під час сценічного виконання програми, а також самоналаштування на успішний виступ.

Підготовка здобувачів освіти до концертного виступу передбачає вирішення низки завдань, зокрема: виховання почуття відповідальності за якість виконання на сцені, озброєння здобувачів методами і прийомами подолання сценічного хвилювання, підвищення рівня їх виконавської майстерності за рахунок формування в них прагнення до досягнення художньо-емоційних цілей через розв'язання технічних завдань та подолання технічних труднощів, розвиток артистизму і творчих здібностей, прищеплення сценічної культури, розширення концертної практики тощо.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що відповідальність за підготовку до концертного виступу несе не лише здобувач освіти, але і його педагог. Окрім навчання, орієнтації здобувачів на набуття професійно значущих знань, виконавських умінь і навичок, діяльність педагога-музиканта полягає ще й у прагненні допомогти кожному з них психологічно підготуватися до публічного виступу і розкритися на сцені як творчій особистості.

Тому таке важливе значення надається проблемі оптимального підбору викладачем концертного репертуару і його вмінню у співтворчості зі здобувачем досягти виконавської мети. Викладач має допомогти студенту навчитися втілювати художні цілі через пошук оптимальних технічних і виконавських засобів. А для цього концертний твір має бути посильним для виконання здобувачем. Лише тоді він зможе відійти від переважаючої зосередженості на подоланні технічних труднощів або на утриманні в пам'яті занадто масштабних і складних для його пам'яті нотних текстів і наблизитись до рівня художньої творчості, що означає роботу над образно-емоційною драматургією та переконливим, яскравим її втіленням.

Однак, сценічний стан виконавця залежить не лише від того, наскільки надійно і міцно вивчений музичний твір. Успішна музично-виконавська діяльність можлива лише в тому разі, якщо синхронно «працюють» інтелектуальна, емоційна і моторна сфери особистості. Жодна з них не повинна виходити на перший план і пригнічувати інші. Так, якщо під час концертного виступу емоційні процеси психіки особистості виконавця переважають інтелектуальні, то гра стає сумбурною і нестримною. Якщо рухові функції передують інтелектуальним, виконання перестає бути усвідомленим. А автоматизовані виконавські рухи аж ніяк не сприяють вирішенню творчих завдань.

Щоб успішно виступити в концерті, або зіграти на іспитах здобувачу-музиканту необхідно перебувати в стані оптимальної концертної

готовності, підґрунтям якої є фізична, розумова, емоційна та психологічна підготовка.

Стан готовності до виступу на сцені визначається налаштованістю музиканта-виконавця на вирішення поставлених творчих завдань, що забезпечують високий художньо-творчий рівень виконання [1, с. 47]. Від здатності мобілізуватися, тобто від умінь керувати собою, своїми емоціями і станом психіки залежить успіх концертного виступу. Формувати означену готовність необхідно постійно, кожного дня, під час вирішення повсякденних завдань у процесі щоденних занять.

Цілком очевидно, що всі види діяльності, включаючи й музично-виконавську, пов'язані з подоланням труднощів і вимагають від людини не лише фізичних, розумових, інтелектуальних, але й значних вольових зусиль. Тому вольова підготовка має бути вагомим компонентом формування виконавської надійності майбутніх педагогів-музикантів у процесі їхньої концертно-виконавської діяльності. Успішному вдосконаленню вольових якостей музиканта сприяють усвідомлення мети, дія досягнення якої необхідно подолати певні труднощі; вміння ставити більш високі, але реально досяжні нові цілі; розвиток здібностей протистояти емоційним реакціям на різні ситуації, які можуть завадити досягненню високого творчого результату; формування навичок контролювати свої почуття, емоції, дії та поведінку в процесі виконавської діяльності; оволодіння навичками саморегуляції стану своєї психіки тощо.

У сукупності все це сприятиме істотному підвищенню рівня виконавської надійності студента-музиканта.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Отже, можемо зробити висновок про те, що концертне виконавство – дуже тонкий і складний психологічний процес, спрямований на розвиток особистості музиканта. Кожний публічний виступ – це чергова сходинка у розвитку майбутнього педагога-музиканта, підсумок його тривалої роботи над музичним твором, своєрідний творчий звіт виконавця, який вимагає від нього певної фізичної і психологічної витримки та вміння мобілізувати всю свою енергію і волю. Виконавська діяльність є важливою складовою в системі музичної освіти, яка, забезпечуючи розвиток музичного мислення, виконавської майстерності, артистичних здібностей, пам'яті, естрадного самовладання здобувачів, має на меті становлення творчої особистості музиканта.

Формування виконавської надійності майбутнього педагога-музиканта, як запоруки успішності його концертних виступів, передбачає сумлінну працю як самого здобувача освіти, так і його викладача, і дозволяє забезпечити готовність здобувачів до концертно-виконавської діяльності. Саме викладач має створити дієву методику підготовки до концертного виступу з урахуванням психологічних особливостей кожного здобувача.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в обґрунтуванні особливостей самостійної роботи здобувачів вищої освіти музичних спеціальностей з підготовки до публічного виступу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білецька М., Підварко Т. Формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до концертно-виконавської діяльності. *Молодь і ринок*. 2020. №1 (180). С. 46–50.

2. Скуратовська М. О. Концертно-виконавська діяльність у фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Музичне мистецтво в освітнологічному дискурсі*. 2020. № 5. С. 60–65.

3. Цагарелли Ю. А. Психологія музично-виконавської діяльності: навчальний посібник. СПб.: Композитор, 2008. 368 с.

4. Юник Д. Г. Виконавська надійність музиканта: зміст, структура і методика формування: монографія. Київ: ДАКККіМ, 2009. 338 с.

5. Agay D. (Eds). *Teaching piano: A comprehensive guide a reference book for the instructor* / New York: Music Sales Corp., 2012. 702 p.

6. Hargreaves D. J., North A. C. *The social psychology of music*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 303 p.

REFERENCES

1. Biletska, M., Pidvarko, T. (2020). Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva do kontsertno-vykonavskoi diialnosti. [Forming future music teacher's preparedness for concert and performing activities]. *Molod i rynok*. 1 (180), S. 46–50. [in Ukrainian]

2. Skuratovska, M. O. (2020). Kontsertno-vykonavska diialnist u fakhovii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva. [Concert and performing activities in the future music teacher's professional training]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi*. 5. S. 60–65. [in Ukrainian]

3. Tsaharely, Yu. A. (2008). *Psykholohiia muzychno-vykonavskoi diialnosti* [Psychology of musical and performing activities. Saint Petersburg]. [in Russian]

4. Yunyk, D. H. (2009). *Vykonavska nadijnist muzykanta: zmist, struktura i metodyka formuvannia*. [Performing reliability of a musician: Content, structure and method of formation]. Kyiv. [in Ukrainian]

7. Agay, D. (Eds). (2012). *Teaching piano: A comprehensive guide a reference book for the instructor*. New York. [in English]

5. Hargreaves, D. J., & North, A. C. (2007). *The social psychology of music*. Oxford. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТКАЧЕНКО Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри сольного співу та оперної підготовки Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

Наукові інтереси: формування вокально-звукової культури здобувачів вищої мистецької освіти.

ШУМСЬКА Ольга Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фортепіано Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: інструментально-виконавська підготовка майбутніх педагогів-музикантів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TKACHENKO Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Solo Singing and Opera Training of Kharkiv I. P. Kotliarevskyi National University.

Scientific interests: formation of vocal and sound culture of university students in art specialties.

SHUMSKA Olha Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Piano of Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy.

Scientific interests: instrumental and performing training of future teachers-musicians.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2024 р.

УДК 378:796(73)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-94-98

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор,
 професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
 Центральноукраїнського державного університету
 імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
 e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

ВИХОВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ США

На сучасному етапі розвитку вищої освіти надзвичайної актуальності набуває узагальнення й використання передового світового досвіду виховання фізичної культури студентів у США. Як відомо, США є визнаним лідером в світі не тільки в освітній сфері, а й у сфері спорту та фізкультурної діяльності, що й зумовило подальший аналіз досвіду фізичного виховання в університетах США У статті розкрито стан дослідження проблеми виховання фізичної культури студентів в університетах США.

На основі опрацьованих джерел встановлено, що характерними рисами системи освіти США є її децентралізація й полікультурна спрямованість; максимальне врахування потреб американського суспільства, ринку праці, сучасних тенденцій у галузі педагогічних знань. Ця особливість знаходить відображення у вимогах до університетської підготовки викладачів фізичного виховання, стандартах акредитації спеціальності й оціночних стандартах випускників.

В університетах США немає обов'язкових занять з фізичного виховання, проте студенти активно займаються в спортивних секціях і центрах фізичного оздоровлення, організованих при університетах. Найчастіше практикуються такі основні форми організації занять з фізичного виховання: заняття у факультативних групах за обраним видом рухової активності з обов'язковим відвідуванням, виконання певних вимог і складанням заліків для отримання залікових балів, що йдуть у диплом; участь у будь-яких масових змаганнях за власним вибором; заняття одним з видів спорту чи рухової активності в групі або самостійно для зміцнення здоров'я, проведення дозвілля тощо.

Дослідники виділяють такі особливості фізичного виховання в університетах США: гармонійне поєднання навчання та дозвілля студентів; фінансова підтримка фізичного розвитку студентів; розвинена система факультативних та рекреаційних занять; комерціалізація та професіоналізм студентського спорту.

Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо у вивченні можливостей застосування американського досвіду виховання фізичної культури студентів у системі вищої освіти України.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична культура, університети, досвід США.

FILONENKO Oksana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogy Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

EDUCATION OF PHYSICAL CULTURE OF STUDENTS IN US UNIVERSITIES

At the current stage of the development of higher education, the generalization and use of the world's leading experience in the education of physical culture of students in the USA is becoming extremely relevant. As you know, the USA is a recognized leader in the world not only in the field of education, but also in the field of sports and physical culture, which led to further analysis of the experience of physical education in US universities.

Based on the studied sources, it was established that the characteristic features of the US education system are its decentralization and multicultural orientation; maximum consideration of the needs of American society, the labor market, and modern trends in the field of pedagogical knowledge. This feature is reflected in the requirements for university training of physical education teachers, accreditation standards for the specialty, and evaluation standards for graduates.

There are no mandatory classes in physical education in US universities, but students are actively engaged in sports sections and physical rehabilitation centers organized at universities. The following basic forms of organization of physical education classes are most often practiced: classes in optional groups for the chosen type of physical activity with mandatory attendance, fulfillment of certain requirements and the compilation of credits to receive credit points that go towards the diploma; participation in any mass competition of your own choice; practicing one of the types of sports or motor activity in a group or independently to improve health, spend leisure time, etc.

Researchers highlight the following features of physical education in US universities: a harmonious combination of study and student leisure; financial support for physical development of students; a developed system of optional and recreational classes; commercialization and professionalism of student sports.

We see the prospects for further exploration directly in the study of the possibilities of applying the American experience in the education of physical culture of students in the system of higher education in Ukraine.

Keywords: physical education, physical culture, universities, US experience.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Фізичне виховання у сфері вищої освіти має на меті забезпечити виховання в осіб, що навчаються у вищих навчальних закладах, потреби самостійно опановувати знання, вміння й навички управління фізичним розвитком людини засобами фізичного виховання та навчання застосовувати набуті цінності в життєдіяльності майбутніх фахівців [5].

У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває узагальнення й використання передового світового досвіду організації фізичного виховання студентів у США. Як відомо, США є визнаним лідером в світі не тільки в освітній сфері, а й у сфері спорту та фізкультурної діяльності, що й зумовило подальший аналіз досвіду фізичного виховання в університетах США [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремим аспектам виховання фізичної культури студентів в університетах США присвячені праці українських учених: Т. Дереки [1], Г. Грибан [2], А. Ковальчук [2], Д. Мазний [3], С. Мединського [4], Л. Рибалко [6; 7], М. Ричкова [8], Л. Черній [9] та ін. Однак, враховуючи сучасні запити освіти на вивчення світового досвіду потребують подальшого вивчення особливостей фізичного виховання студентів в закладах вищої освіти США.

Мета статті – розкрити стан дослідження проблеми фізичного виховання фізичної культури студентів в університетах США.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Сполучених штатах Америки досить ефективно діють кілька моделей організації у ЗВО, які описані у наукових працях [11; 12].

У США фізкультурно-оздоровча діяльність у закладах вищої освіти контролюється не лише регіонально, а й державними органами [7].

Характерними рисами системи освіти США є її децентралізація й полікультурна спрямованість; максимальне врахування потреб американського суспільства, ринку праці, сучасних тенденцій у галузі педагогічних знань. Ця особливість знаходить відображення у вимогах до університетської підготовки викладачів фізичного виховання, стандартах акредитації спеціальності й оціночних стандартах випускників. Процес ліцензування та сертифікації професійної діяльності вчителів у США відбувається на основі тестів, розроблених відповідно до стандартів Interstate Teacher Assessment and Support Consortium (INTASC) та National Board for Professional Teaching Standards (NBPTS), за допомогою яких оцінюють базові (basic skills), загальні (general knowledge) і фахові (subject matter knowledge) компетентності; педагогічну компетенцію (pedagogical knowledge) й знання; педагогічну компетенцію з фахового предмета (subject-specific pedagogical knowledge) [1, с. 72].

Відтак, система професійної освіти США у галузі фізичної культури і спорту відображається у змісті освіти, що ґрунтується на основі модульно-компетентнісного підходу. Особливістю американської освіти є те, що будь-який рівень освіти закінчується отриманням документа про освіту. Студент має право продовжити навчання за обраною спеціальністю за індивідуальною програмою. Під час навчання залікові одиниці у вищому навчальному закладі розраховуються на підставі часу, який студенти проводять на заняттях (аудиторні години) [4].

Провідною установою, що відповідає за проведення ліцензування, є департамент освіти штату (Department of Education), який використовує тестові завдання двох розробників: Educational Testing Service (ETS) та National Evaluation System (NES). Оскільки система вищої освіти США децентралізована, то деякі штати розробляють тестові завдання самостійно або у співпраці з NES [9, с. 14].

В американських коледжах та університетах навчальними програмами з фізичного виховання передбачено три рівні підпрограм, які емпірично враховують рівні підготовки студентів: низький (початківці) – 70%, середній – 20%, високий – 10% [7], при цьому контрольні нормативи присутні лише для студентів середнього й високого рівня, що дозволяє диференціювати підходи до організації фізичного виховання, зробити його більш досяжним з точки зору фізичної готовності до виконання завдань, які ставляться на заняттях. У вищій освіті США пропонуються програми з фізичного виховання трьох видів: спортивноорієнтовані на основі застосування спортивних ігор, тенісу, аеробної гімнастики та боротьби; переважно теоретичні, – для формування стабільних мотивів ведення здорового способу життя, та комплексні, що поєднують обидва компоненти. Спортивно орієнтовані програми з фізичного виховання у ВНЗ почали функціонувати ще у 1860 році і набули широкого розповсюдження у наступні 12 років. На кінець ХХ століття цими програмами був охоплений кожен студент університету, а в середині 70-х років розклад більшості коледжів та університетів вже містив програми, переважно спрямовані на збереження здоров'я. Далі їх відсоток дійшов до 52%, тоді як спортивно орієнтовані склали 33 % [10; 3].

В американській системі фізичне виховання студентів не є обов'язковою навчальною дисципліною і не існує єдиної типової уніфікованої програми. Кожний штат, округ, окремий ЗВО чи викладач мають право на розробку програми з фізичного виховання, власних рекомендацій залежно від інтересів студентів, умов, традицій ЗВО і особливостей викладацького складу та матеріально-технічної бази. Фізичне виховання студентів у США здійснюється в кожному ЗВО засобами спортивної підготовки з обраних видів спорту, обов'язкові заняття з фізичного виховання є тільки на I курсі. В усіх університетах передбачено курс оздоровчого фізичного тренування (Health Related Fitness Training).

Найчастіше практикуються такі основні форми організації занять з фізичного виховання: 1) заняття у факультативних групах за обраним видом рухової активності з обов'язковим відвідуванням, виконання певних вимог і складанням заліків для отримання залікових балів, що йдуть у диплом; 2) участь у будь-яких масових змаганнях за власним вибором; 3) заняття одним з видів спорту чи рухової активності в групі або самостійно для зміцнення здоров'я, проведення дозвілля тощо. Найпоширенішою формою фізичного вдосконалення студентів є факультативні заняття загальної фізичної підготовки, спортивного

тренування та рекреації, що організуються на елективній основі. Окрім того, у центрах здоров'я фахівці проводять заняття у лікувальних і оздоровчих групах, у яких займаються практично здорові студенти, що не мають бажання або не хочуть займатися спортом. У центрах здоров'я студенти можуть пройти діагностування функціональних можливостей різних систем чи комплексне лікарське обстеження. На основі отриманих даних для кожного студента розробляється індивідуальна програма фізкультурно-оздоровчих занять з урахуванням обсягу та інтенсивності навантаження, енергозатрат, харчування тощо. Велика кількість американців прославили свою країну саме у галузі спорту. Серед найвідоміших можна назвати боксера Мохаммеда Алі, легкоатлета Боба Бімона, рекорд якого по стрибкам у довжину протримався біля 20 років. Популяризація урядом США здорового способу життя призвела до того, що все більша кількість американців прагне відмовитися від шкідливих звичок і приділяти увагу заняттям спортом [2, с. 28].

У США студент навчається в університеті платно. В кошторисі витрат передбачена оплата фізичного оздоровлення. Оплата занять фізичним вихованням хоча і варіюється, але за семестр, як правило, вона відповідає 15 годинам, тобто 60 \$ зі студента, що дає можливість користуватися всіма тренажерами, спортивними залами, плавальним басейном, спортивними майданчиками та полями, брати участь в діяльності різних спортивних гуртків і в змаганнях. При університетах наявний широкий спектр різних тренувальних програм з оздоровлення (з водних видів спорту, фітнес, спортивні змагання), які розраховані на різний рівень фізичного розвитку студентів, викладачів і співробітників. Працює ціла низка фізкультурно-оздоровчих програм, що забезпечують систематичний розвиток фізичних якостей в молоді, формування лідерських якостей і підвищення спортивної майстерності. Спонсорами у всіх видах фізкультурно-оздоровчої роботи у США виступають і державні організації і страхові компанії, товариства, центри, ради, федерації, комісії. Цю роботу в країні забезпечують компетентні фахівці з фізичної культури і спорту, які повинні мати універсальні дипломи [6].

М. Ричкова виділяє такі особливості фізичного виховання в університетах США: гармонійне поєднання навчання та дозвілля студентів; фінансова підтримка фізичного розвитку студентів; розвинена система факультативних та рекреаційних занять; комерціалізація та професіоналізм студентського спорту [8, с. 56].

Першою особливістю фізичного виховання у США є гармонійне поєднання навчання та дозвілля студентів. У зв'язку з тим, що кожен ЗВО самостійно розробляє навчальні програми з фізичного виховання, вони мають відмінності в спортивних традиціях; специфіці спеціальностей; матеріальній базі; у виборі популярних видів спорту тощо. Протягом багатьох років базові програми з фізичного виховання зазнавали змін, що стосуються змісту основного курсу і його основних

розділів, а також питань організації фізичного виховання студентів і контролю рівня їх фізичної підготовленості. У 1959 р. кожні 9 університетів і коледжів США з 10 встановлювали вимоги щодо обов'язкового навчання студентів із курсу «Фізичне виховання». Сьогодні тільки кожні 6 із 10 навчальних закладів вважають фізичне виховання обов'язковим предметом, необхідним для факультативного освоєння [3].

Наступною з особливостей можна вважати отримання спортивних стипендій. Така програма підтримки студентів-спортсменів була запропонована саме американськими університетами. Отже, у перші роки ХХ ст. за допомогою спортивних стипендій багато студентів США могли поєднувати навчання у вищому навчальному закладі з участю у великому спорті, а за відсутності спортивних стипендій багато хто не зміг би відвідувати заняття в університеті. Повна стипендія передбачає оплату не тільки проживання та різні побутові аспекти, а також гроші на книги й інші невеликі витрати. Однак, слід зазначити, що система забезпечення спортивними стипендіями є досить своєрідною. Основним фінансовим джерелом є доходи від великого спорту, включно із контрактами, благодійними акціями й матчами. Розподілом усіх цих коштів займаються не фінансова служба університету, а спортивний факультет університету або ж кафедра фізичного виховання та спорту.

Особливою в американській системі фізичного виховання також є така форма організації занять, як факультатив. Важливість позакласних заходів у кампусах університетів добре відома. Ці заходи існують на додаток до навчального плану університету і сприяють збільшенню освітнього досвіду студента. Практично будь-який тип участі студентів у коледжі позитивно впливає на їх навчання й розвиток. Позакласні заходи (факультативи) забезпечують відповідну установку до залучення і взаємодії з іншими студентами. Таким чином, відбувається збільшення ефективності навчання та підвищення рівня розвитку студентів [8, с. 58].

Комерціалізація фізичного виховання та спорту є характерною рисою для Сполучених Штатів Америки. У період між 1981–1984 рр. різко зросла частка телевізійних доходів від продажу прав трансляції студентського баскетболу й американського футболу. До середини 1984 рр. асоціація володіла монополією правом на укладення контрактів із телекомпаніями від імені всіх своїх членів із наступним розподілом між ними отриманих від цього доходів. Така практика пригнічувала інтереси великих університетів і коледжів, що мають сильні футбольні та баскетбольні команди, оскільки саме гра цих команд приваблювала телеглядачів. У той самий час такий принцип розподілу доходів підтримував спортивні бюджети середніх і невеликих навчальних закладів [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, на основі опрацьованих джерел встановлено, що характерними рисами системи освіти США є її децентралізація й

полікультурна спрямованість; максимальне врахування потреб американського суспільства, ринку праці, сучасних тенденцій у галузі педагогічних знань. Ця особливість знаходить відображення у вимогах до університетської підготовки викладачів фізичного виховання, стандартах акредитації спеціальності й оціночних стандартах випускників. Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо у вивченні можливостей застосування американського досвіду виховання фізичної культури студентів у системі вищої освіти України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дерка Т. Професійна підготовка фахівців фізичного виховання у США. *Continuing professional education: theory and practice (series: pedagogical sciences)*. 2016. Issue № 1–2 (46–47). С. 71–76. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16932/1/Dereka_NPO_TP_2016_1-2.pdf
2. Ковальчук А. Г., Грибан Г. П. Фізичне виховання і спорт у вищих навчальних закладах США. URL: http://eprints.zu.edu.ua/12434/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA%20_d.pdf
3. Мазний Д. Організація фізичного виховання у вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки. URL: <http://infiz.dp.ua/misc-documents/2017-01/2017-01-34.pdf>
4. Мединський С. В. Діяльність американського альянсу здоров'я, фізкультурної освіти, рекреації й танців крізь призму часу. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*: збірник наукових праць. 2012. № 3 (19). С. 35–38.
5. Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах: наказ Міністерства освіти і науки України, 11.01.2006 р. № 4. *Інформаційний збірник*. 2006. № 10–12. С. 16–37.
6. Рибалко Л. М. Світовий досвід фізкультурно-оздоровчої діяльності у закладах вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2019. Вип. 3. (110). С. 487–491.
7. Рибалко Л. М. Сучасна фізкультурно-оздоровча робота в зарубіжних країнах. URL: <https://www.google.com/search>
8. Ричкова М. Особливості фізичного виховання в університетах США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 4 (58). С. 55–61.
9. Черній Л. В. Компетентнісний підхід у фаховій підготовці майбутніх учителів іноземної мови в університетах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 20 с.
10. Adams T., Brynteson P. Theeffectsofsoftwotyp esoffrequiredphysicaleducationprogramsonattitudes and exercisehabits of college alumni. *The Physical Educator*. 1995. № 52 (4). P. 203–208.
11. Nelson M., Story M., Larson N., Neumark D., & Lytle L. Emerging adulthood and college-aged youth: An overlooked agefor weight-related behavior change. *Obesity*. 2008. № 16. P. 2205–2211.
12. Siedentop D. What is sport education and how does it work? *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*. 1998. № 69 (4). P. 18–20.

REFERENCES

1. Dereka, T. (2016). Profesiynna pidhotovka fakhivtsiv fizychnoho vykhovannya u SSHA [Professional training of physical education specialists in the USA]. *Continuing professional education: theory and practice (series: pedagogical sciences)*. Issue № 1–2 (46–47). S. 71–76. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16932/1/Dereka_NPO_TP_2016_1-2.pdf [in Ukrainian]
2. Koval'chuk, A. H., Hryban, H. P. Fizychno vykhovannya i sport u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh SSHA [Physical education and sports in higher educational institutions of the USA]. URL:

http://eprints.zu.edu.ua/12434/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA%20_d.pdf [in Ukrainian]

3. Maznyy, D. Orhanizatsiya fizychnoho vykhovannya u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Spoluchenykh Shtativ Ameryky [Organization of physical education in higher educational institutions of the United States of America]. URL: <http://infiz.dp.ua/misc-documents/2017-01/2017-01-34.pdf> [in Ukrainian]

4. Medyns'kyy, S. V. (2012). Diyal'nist' amerykans'koho al'yansu zdorov'ya, fizkul'turnoyi osvity, rekreatsiyi u tantsiv kriz' pryizmu chasu [Activities of the American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance through the Prism of Time]. Fizychno vykhovannya, sport i kul'tura zdorov'ya u suchasnomu suspil'stvi: zbirnyk naukovykh prats'. № 3 (19). S. 35–38. [in Ukrainian]

5. Polozhennya pro orhanizatsiyu fizychnoho vykhovannya i masovoho sportu u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh (2006) [Regulations on the organization of physical education and mass sports in higher educational institutions]: nakaz Minosvity i nauky Ukrainy, 11.01.2006 r. № 4. Informatsiynyy zbirnyk. № 10–12. S. 16–37. [in Ukrainian]

6. Rybalko, L. M. (2019). Svitovyy dosvid fizkul'turno-ozdorovchoyi diyal'nosti u zakladakh vyshchoyi osvity [World experience of physical culture and health activities in institutions of higher education]. Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Kyiv. Vyp. 3. (110). S. 487–491. [in Ukrainian]

7. Rybalko, L. M. Suchasna fizkul'turno-ozdorovcha robota v zarubiznykh krainakh [Modern physical culture and health work in foreign countries]. URL: <https://www.google.com/search> [in Ukrainian]

8. Rychkova, M. (2016). Osoblyvosti fizychnoho vykhovannya v universytetakh SSHA [Peculiarities of physical education in US universities]. Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi. № 4 (58). S. 55–61. [in Ukrainian]

9. Cherniy, L. V. (2011). Kompetentnisnyy pidkhid u fakhoviy pidhotovtsi maybutnikh uchyteliv inozemnoyi movy v

universytetakh SSHA [Competency approach in the professional training of future foreign language teachers in the universities of the USA]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity. TNPU im. V. Hnatyuka. Ternopil'. 20 s. [in Ukrainian]

10. Adams, T., Brynteson, P. (1995). Theeffectsoftwotyp esofrequiredphysicaleducationprogramsonattitudes and exercisehabits of college alumni. The Physical Educator. № 52(4). P. 203–208. [in English]

11. Nelson, M., Story, M., Larson, N., Neumark, D., & Lytle, L. (2008). Emerging adulthood and college-aged youth: An overlooked agefor weight-related behavior change. Obesity. № 16. P. 2205–2211. [in English]

12. Siedentop, D. (1998). What is sport education and how does it work? Journal of Physical Education, Recreation and Dance. № 69 (4). P. 18–20. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя; розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – XX століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILONENKO Oksana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogy Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of the future teacher; development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-98-102

ШУМСЬКИЙ Олександр Леонідович –

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9498-7509>

e-mail: o1l123@ukr.net

РОЗВИТОК НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ АВТЕНТИЧНОГО ПІСЕННОГО МАТЕРІАЛУ

У статті обґрунтовано, що проблема навчання аудіювання є однією з найбільш нагальних для майбутніх спеціалістів будь-якої галузі, адже однією з умов успішного спілкування іноземною мовою є якісно сформовані аудитивні навички. Показано, що істотного підвищення ефективності навчання аудіювання викладач може досягти як за рахунок удосконалення форм та методів, так і завдяки більш раціональній організації та управління навчальним процесом. У даному контексті може стати в нагоді використання автентичних зразків музичної творчості на заняттях з іноземної мови. Звернення до подібних матеріалів має особливу педагогічну цінність для іноземної освіти, оскільки їх можна розглядати в якості прототипу сучасного стандарту іноземної мови, що дозволяє здобувачам максимально наблизитися до реальних умов функціонування мови, що є додатковим чинником підвищення їхньої мотивації до оволодіння іноземними мовами. Визначено переваги навчання аудіювання із застосуванням аудіовізуальних засобів, які вможливають одночасний вплив на всі основні канали сприйняття інформації. Уточнено, що швидкість, точність розуміння на слух, а також ефективність запам'ятовування залежить від умов пред'явлення пісенного аудіоматеріалу, зокрема, кількості прослуховувань, темпу пісні, довжини фрази, а також відповідності особистим інтересам та схильностям здобувачів. Зазначено, що традиційні форми роботи з автентичним пісенним матеріалом, які, переважно, зводяться до прослуховування, читання, перекладу, заучування та відтворення напам'ять, не завжди можуть забезпечити досягнення поставлених викладачем дидактичних цілей. Наведено приклади вправ для подолання низки істотних труднощів у процесі сприйняття та розуміння змісту іноземного автентичного пісенного матеріалу. Встановлено, що методично та дидактично грамотна побудована робота з пісенним матеріалом сприятиме вдосконаленню фонетичних навичок, активізації психічних функцій особистості, розширенню словникового запасу, підвищенню мотивації до вивчення іноземних мов.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, іноземні мови, навички аудіювання, автентичний пісенний матеріал, аудіовізуалізація

SHUMSKYI Oleksandr Leonidovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Professor of the Department of Foreign Languages and Cross-cultural Communication of Simon Kuznets Kharkiv National Economic University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9498-7509>

e-mail: o1123@ukr.net

DEVELOPING STUDENTS' LISTENING SKILLS BASED ON AUTHENTIC SONG MATERIAL

It is substantiated in the paper that the problem of teaching listening comprehension is one of the most urgent for future specialists in any field, because one of the conditions for successful foreign language communication is formed listening skills. It is shown that the teacher can achieve a significant increase in the effectiveness of listening comprehension training both by improving forms and methods, and by more rational organization and management of the educational process. In this context, it can be relevant to use authentic examples of musical songwriting at foreign language classes. Reference to such materials has a special pedagogical value for foreign language education, since they can be considered as a prototype of the modern standard of the foreign language, which allows students to get as close as possible to the real conditions of language functioning, which is an additional factor in increasing their motivation to master foreign languages. The advantages of listening comprehension training with the help of audiovisual means, which enable simultaneous effect on all the main channels of information perception, have been determined. It is specified that the speed, accuracy of listening comprehension, as well as the effectiveness of memorization depends on the conditions of presentation of the song audiomaterial, in particular, the number of auditions, the tempo of the song, the length of the phrase, as well as compliance with personal interests and inclinations of students. It is stated that traditional forms of work with authentic song material, which mainly consist of listening, reading, translating, memorizing and performing by heart, cannot always ensure achieving didactic goals set by the teacher. Examples of exercises for overcoming a number of considerable difficulties in the process of perceiving and understanding the content of foreign-language authentic song material are given. It is established that methodologically and didactically competently constructed work with song material will contribute to the improvement of phonetic skills, the activation of mental functions of the individual, the expansion of vocabulary, and the increase of motivation to study foreign languages.

Key words: university students, foreign languages, listening skills, authentic song material, audiovisualization.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному багатокультурному інформаційному суспільстві іноземна мова є неодмінною умовою професійної мобільності, кар'єрного розвитку та соціальної значущості. Очевидно, що успішність спілкування іноземною мовою безпосередньо залежить від рівня сформованості навичок сприйняття іншомовного мовлення на слух. Тому проблема навчання аудіювання є однією з найбільш нагальних для майбутніх спеціалістів будь-якої галузі. Широкі можливості безпосередньої комунікації з носіями мови, завдяки сучасним засобам інформаційних і телекомунікаційних технологій, доступності поїздок та навчання за кордоном, зростання обсягів іншомовної автентичної професійно значущої інформації, представленої в аудіо- та відеоформатах в мережі Інтернет тощо, висувають нові вимоги до рівня сформованості аудитивної спроможності випускників ЗВО. Зважаючи на ці обставини, набувають значущості питання, пов'язані з необхідністю оптимізації процесу навчання сприймати іншомовне мовлення на слух, розуміти та обробляти аудіоінформацію, доцільність та необхідність якої має відповідати індивідуальними пізнавальним здобувача у тих чи інших сферах функціонування іншомовного соціуму. Істотно підвищити ефективність роботи на заняттях з іноземної мови та стимулювати навчальну мотивацію здобувачів може використання автентичних зразків музичної пісенної творчості в рамках такої форми роботи, як аудіювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з педагогіки показав, що сучасними науковцями досліджуються різні аспекти використання

музичних творів на заняттях з іноземних мов. У багатьох роботах підкреслюється важлива роль та значний естетичний (Ю. Стиркіна) і методичний (О. Качмар, О. Крицак, А. Сабітова, І. Скіцько) потенціал та окреслюються шляхи інтеграції музики та іноземної мови (Дж. Арнольд (J. Arnold), Е. Геррік (E. Herrick)). Визначаються переваги використання пісенних матеріалів (О. Карпенко, О. Фучила, К. Людке (K. Ludke) та ін.) у процесі іншомовної підготовки, зокрема, стосовно підвищення мотивації щодо вивчення іноземних мов (Г. Білоус, Т. Брик, О. Петренко), як ефективний засіб формування лексичних навичок (Ю. Деркач, Р. Яблонська) та соціокультурної компетентності (Р. Павлюк). Автори (Т. Дементьєва, Ю. Наумова, А. Сімпсон (A. Simpson), Б. О'Шеа (B. O'Shea), К. Фонсека-Мора (C. Fonseca-Mora), (Н. Міллінгтон (Millington N.)) пропонують власну методіку використання англомовних пісень на заняттях з англійської мови

Мета статті – розглянути можливі шляхи використання автентичного пісенного матеріалу в процесі розвитку навичок аудіювання у здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання будь-якої дисципліни, в тому числі й іноземної мови, являє собою діяльність, важливим елементом якої є спілкування, тобто процес встановлення та розвитку міжособистісних контактів з метою обміну інформацією [2, с. 239]. Спілкування розглядається вченими як комунікативний процес, що складається з окремих актів передачі інформації у вербальній або невербальній формі адресатом та її прийому реципієнтом [1, с. 17]. Вербальна комунікація

складається з чотирьох видів мовленнєвої діяльності, а саме: говоріння, аудіювання, письмо та читання. Говоріння та письмо відносяться до продуктивних видів мовленнєвої діяльності, адже вони вможливають створення та продукування мовленнєвого повідомлення, тоді як за допомогою аудіювання та читання відбуваються сприйняття мовленнєвих повідомлень та їх ментальна обробка.

Аудіювання визначається вченими як «складна рецептивна розумово-мнемічна діяльність, пов'язана зі сприйняттям, розумінням та активною переробкою інформації, що міститься в усному мовленнєвому творі» [6, с. 32]. Процес навчання аудіювання включає підготовку до діяльності і, власне, саму діяльність слухача під час акту усної комунікації. Підготовка до діяльності такого типу передбачає формування мовного слуху і розвиток навичок упізнання лексико-граматичних конструкцій, необхідних як для подолання мовних труднощів, так і для вдосконалення психологічних механізмів сприйняття (пам'яті, внутрішнього мовлення, ймовірного прогнозування). Навчання аудіювання здійснюється в актах усного спілкування за допомогою або лише слухання, або слухання і мовлення.

Доволі складним для здобувачів немовних ЗВО є сприйняття та розуміння автентичних аудіотекстів на слух. Це можна пояснити недостатнім рівнем розвитку навичок аудіювання, відсутністю знань щодо прийомів смислової пам'яті, незначним обсягом оперативної пам'яті, нерозвиненістю фонематичного слуху та основних компонентів уваги тощо.

Подолати означені труднощі може допомогти використання в процесі навчання аудіювання автентичного пісенного матеріалу. Автентичними вважаються неадаптовані текстові матеріали, які відображають природне вживання мови. Одним із основних критеріїв автентичності є критерій функціональності. Функціональність – це поняття, що передбачає орієнтацію автентичних матеріалів на використання в повсякденному житті, на створення уявлення наближення до природного мовного середовища, що є найважливішим чинником успішного оволодіння іноземною мовою [3, с. 48–49].

Важливо акцентувати увагу на тому, що пісенні автентичні матеріали створюються носіями мови виключно для носіїв мови, тобто не для навчальних цілей, а для природного мовного вживання [9]. А отже, робота над функціонально-автентичним пісенним матеріалом дозволяє наблизитися до реальних умов уживання мови, познайомитися з різноманітними лінгвістичними засобами та навчитися застосовувати їх на практиці.

Використання таких матеріалів має особливу педагогічну цінність для іншомовної освіти, оскільки вони є зразком сучасної іноземної мови і створюють ілюзію участі у повсякденному житті країни, мова якої вивчається, що виступає додатковим стимулом для здобувачів навчатися більш сумлінно. Варто зазначити, що сприйняття, розуміння й активна переробка інформації, що міститься в усному пісенному мовному творі,

залежать не лише від психологічних особливостей людини, таких як рівень розвитку мовного слуху й пам'яті, стійкість розподілу уваги, вміння користуватися ймовірнісним прогнозуванням, здатність сприймати іншомовне мовлення на рівні точності, швидкості, легкості, правильності, але й нерозривно пов'язані з суто індивідуальним характером слухання. Тому викладачеві слід обирати такі мелодії, які відповідали б інтересам та схильностям здобувачів, але при цьому зміст пісні завжди повинен мати серйозне змістоє та смислоє навантаження.

Сприйняття інформації представниками нинішнього молодого покоління вченими характеризується переважанням зорового типу пам'яті, що вимагає наявності яскравих візуальних образів, які краще запам'ятовуються і швидше переходять у довготривалу пам'ять, а доповнення їх чітким, лаконічним поясненням у текстовому вигляді реалізується за рахунок використання новітніх мультимедійних технологій. Аудіовізуалізація пісенного матеріалу дозволяє поєднати аудіотекст з різними видами зорової інформації – візуальної, образно-схематичної, візуально-текстової [5], – що вможливає одночасний вплив на основні перцептивні канали здобувача – візуальний, слуховий та дигітальний, (що відноситься до мислення, обробки інформації та вербальної комунікації і пов'язаний з побудовою логічних ланцюжків за допомогою попереднього внутрішнього мовлення).

До переваг навчання аудіювання із застосуванням аудіовізуальних засобів можна віднести:

- спрощення розуміння інформації;
- збільшення кількості інформації, що сприймається, адже під час як слухової, так і зорової перцепції вона становить 65 відсотків, а виключно при слуховій – лише 15;
- підвищення інтенсивності подання інформації – окрім задіяних двох аналізаторів сприйняття (слухового та візуального) додається асоціативна перцепція;
- встановлення зв'язків між вербальним та наочно-почуттєвим образом, що забезпечує продуктивне розпізнавання та відтворення форми лексичної одиниці та її більш міцне запам'ятовування;
- поєднання слухової і зорової сенсорних модальностей забезпечує ілюстрацію соціокультурних понять та надає найкращу можливість для декодування цих понять в умовах міжкультурної взаємодії;
- стимулювання всіх психічних функцій, що забезпечується паралельним впливом візуальної та звукової інформації [8].

З нашої точки зору, саме за допомогою такого ефективного інтелектуального інструменту, як візуальна підтримка вербальної пісенної інформації, можна інтенсифікувати процес обробки іншомовного матеріалу, стрімкість та ефективність запам'ятовування слів будь-якої форми, довжини та складності; навчити здобувачів виявляти зв'язки та закономірності між предметами та явищами навколишнього світу і відповідним їх позначенням

засобами іноземної мови; підвищити вмотивованість і позитивність емоційного фону іншомовної діяльності тощо.

Слушно зазначити, що, виходячи з особливостей сприйняття та утримання в пам'яті фрагментів іншомовного мовлення, можна зробити висновок про те, що в ході розвитку навичок аудіювання велике значення має довжина фрази. Згідно з результатами численних експериментальних досліджень, максимальна кількість слів у фразі, що сприймаються на слух, зазвичай, не перевищує 13. Доцільно акцентувати увагу на тому, що в осіб, які недостатньо оволоділи іноземною мовою, обсяг пам'яті обмежується 5-6 словами. Отже, особливо на початковому етапі навчання довжина фрази не має перевищувати 5-6 слів, проте, в процесі навчання слід поступово збільшувати кількість слів у фразі, щоб у кінцевому підсумку довести її до 10-12 слів.

Важливо додати, що успішність процесу аудіювання залежить від умов подання пісенного аудіоматеріалу, зокрема, кількості прослуховувань та темпу пісні. Зрозуміло, що найкращому розумінню змісту сприяє неодноразове прослуховування. Однак, кількість прослуховувань має залежати від того, яку мету ставить перед собою викладач. Якщо метою є розвиток здатності смислового сприйняття на слух, то повинно мати місце неодноразове пред'явлення аудіоматеріалу. Якщо ж метою є тестування рівня володіння означеним видом мовленнєвої діяльності, то доречнішим буде прослуховування пісні лише один раз.

Слід також зазначити, що швидкість та точність розуміння на слух, а також ефективність запам'ятовування багато в чому визначає темп пісенного твору [4, с. 114]. Саме тому в навчальному процесі важливо дотримуватися логіки представлення пісенних аудіоматеріалів у середньому темпі. Доречі, за допомогою комп'ютерних програм редагування аудіофайлів викладач може змінювати і варіювати темп музичного твору в залежності від рівня володіння здобувачами іноземною мовою.

Зазвичай, традиційні форми роботи з автентичним пісенним матеріалом, здебільшого, обмежуються прослуховуванням, читанням, перекладом, заучування та відтворенням напам'ять. Проте, на наш погляд, указані форми роботи не завжди можуть забезпечити досягнення поставлених дидактичних цілей. Це пояснюється тим, що автентичний пісенний матеріал у аудіо- або відеоформатах, призначений для сприйняття на слух, характеризується наявністю низки істотних труднощів, подолання яких є запорукою адекватності сприйняття та розуміння почутого. Зокрема, виходячи з того, що звукові характеристики мови мають визначальне значення для розуміння лексичних одиниць, основним завданням під час прослуховування пісні має бути фонетично точне розпізнавання форми слова. При виникненні ускладнень здобувачам можна запропонувати проговорити незрозумілу мовленнєву одиницю або фрагмент висловлювання на рівні внутрішнього мовлення, спробувати

зафіксувати їх письмово, підключити лексико-граматичний або смисловий аналіз оформлення складного для розуміння моменту іншомовного мовлення, щоб за допомогою аналітико-синтетичної діяльності визначити мовну форму слова.

У процесі формування аудитивних навичок також важливу роль відіграють тренувальні вправи, спрямовані на відпрацювання вмінь робити мовні припущення та здійснювати ймовірнісне прогнозування. Такі вправи надають здобувачам можливість передбачати зміст пісні, а саме: слідкуючи за розвитком сюжету пісні, припускаючи події, які у ньому будуть виникати в подальшому. Не менш дієвими є такі прийоми, які дозволяють здобувачам компенсувати одне слово іншим, зберігаючи при цьому певний зміст, переказувати прослуханий текст, а не передавати його буквально тощо.

Контроль якості розуміння пісенного аудіоматеріалу можна здійснювати шляхом:

- виокремлення смислових складових прослуханої пісні;
- передачі основного змісту пісні;
- відповідей на запитання викладача;
- варіювання змісту пісні;
- виконання контрольних тестів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Резюмуючи вищезазначене, можемо підсумувати, що процес навчання аудіювання, як комунікативного акту, є важливим аспектом іншомовної підготовки, спрямованим на формування у здобувачів вищої освіти навичок розуміння «живої» іноземної мови в природних умовах.

Відбір пісенних аудіоматеріалів має ґрунтуватися на засадах автентичності, комунікативної цінності, функціональності, інформативності, тематичної спрямованості, доступності, жанрово-стильової різноманітності.

Завдання викладача полягає в тому, щоб не лише досягти розуміння здобувачами змісту тексту пісні іноземною мовою, але й також навчити ефективної слухової рецепції як невідомої складової будь-якого процесу міжособистісної взаємодії на рівні діалогу культур.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у більш поглибленому вивченні та зіставленні практичного досвіду використання пісенних творів у навчанні аудіювання в країнах Заходу та Сходу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Argyle M. Social Interaction. Chicago: Moody Publishers, 1971. 504 p.
2. Beetham H., Sharpe R. Rethinking pedagogy for a digital age: Designing and delivering e-learning. London: Routledge, 2007. 288 p.
3. Byram M., Grundy P. Context and culture in language teaching and learning. Bristol: Multilingual Matters, 2003. 105 p.
4. Fonseca-Mora C., Gant M. Rhythm and cognition in foreign language learning. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016. 201 p.

5. Gonzalez D. Audiovisuals and translation: Combined techniques. *Journal of English Linguistics*. 1998. No. 8. P. 17–31.

6. Hedge T. Teaching and learning in the language classroom. Oxford: Oxford University Press, 2000. 464 p.

7. Kramersch C. Context and culture in language teaching. Oxford: Oxford University Press, 2004. 295 p.

8. Millington N. T. (2011). Using songs effectively to teach English to young learners. *Language Education in Asia*. 2011. Vol. 2. Iss. 1. P. 134–141.

9. O’Shea B. ESL Songs for kids and teens. URL: <https://bridge.edu/tefl/blog/esl-songs-kids-teens/> (last accessed: May 14, 2024).

10. Simpson A. How to use songs in the English language classroom. URL: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-use-songs-english-language-classroom> (last accessed: May 14, 2024).

REFERENCES

1. Argyle, M. (1971). *Social Interaction*. Chicago. [in English]

2. Beetham, H., Sharpe, R. (2007). *Rethinking pedagogy for a digital age: Designing and delivering e-learning*. London. [in English]

3. Byram, M., Grundy, P. (2003). *Context and culture in language teaching and learning*. Bristol. [in English]

4. Fonseca-Mora, C., Gant, M. (2016). *Rhythm and cognition in foreign language learning*. Newcastle upon Tyne. [in English]

5. Gonzalez, D. (1998). Audiovisuals and translation: Combined techniques. *Journal of English Linguistics*. 8. 17–31. [in English]

6. Hedge, T. (2000). *Teaching and learning in the language classroom*. Oxford.

7. Kramersch, C. (2004). *Context and culture in language teaching*. Oxford. [in English]

8. Millington, N. T. (2011). Using songs effectively to teach English to young learners. *Language Education in Asia*. 2. 1. 134–141. [in English]

9. O’Shea, B. ESL Songs for Kids and Teens. URL: <https://bridge.edu/tefl/blog/esl-songs-kids-teens/> (last accessed: May 14, 2024). [in English]

10. Simpson, A. How to use songs in the English language classroom. URL: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-use-songs-english-language-classroom> (last accessed: May 14, 2024). [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШУМСЬКИЙ Олександр Леонідович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Наукові інтереси: методика навчання іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHUMSKYI Oleksandr Leonidovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Foreign Languages and Cross-cultural Communication of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024 р.

УДК 375.5.015.31:78

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-102-107

АНДРЕЙЧИК Богдан Олегович –

аспірант кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8500-9507>

e-mail: andreichyk.bohdan@kdpu.edu.ua

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито питання визначення структурних компонентів культурної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти із врахуванням стрімких реформаційних та євроінтеграційних процесів. Проаналізовано наявний досвід виявлення структури культурної компетентності учнів основної школи. Актуалізоване визначення культурної компетентності крізь багатогранну призму сучасних освітніх викликів. Надано обґрунтування структурних компонентів культурної компетентності учнів, які формуються під час вивчення інтегрованої дисципліни «Мистецтво». Розглянуто вплив творчих форм і методів роботи, зокрема елементів композиторської творчості на вплив структурних компонентів культурної компетентності школярів. На основі вітчизняних та зарубіжних досліджень встановлено різнохарактерний вплив на когнітивно-емоційні особливості учнів. Розкрито та надано визначення різним структурним компонентам культурної компетентності, а саме мотиваційно-ціннісному, пізнавально-культурологічному, діяльнісно-творчому та рефлексійно-оцінюваному. Окрім визначення нами було надано характеристику структурних компонентів культурної компетентності та їх взаємозв'язок з освітнім процесом закладів загальної середньої освіти. Запропоновані варіанти формування елементів структури культурної компетентності під час уроків з дисциплін мистецького спрямування. Окреслено роль викладача під час втілення компетентісного підходу, його вміння до поєднання різного роду практичних та теоретичних знань під час творчих форм роботи. Зазначені взаємодії психологічного, соціального, освітнього, культурологічного компоненту при формуванні структурних елементів розглядаємого поняття. Виокремлені специфічні риси впровадження творчих форм під час освітнього процесу та їх вплив на формування культурної компетентності. Визначені шляхи розвитку структурних компонентів культурної компетентності та їх вплив на всебічний розвиток учнів за рахунок впровадження творчих форм роботи на уроці, а саме елементів музичної імпровізації та композиторської творчості.

Ключові слова: компетентність, культурна компетентність, структура культурної компетентності, композиторська творчість, імпровізація, композиція, майбутні вчителі музичного мистецтва, музикування, створення музики, учні закладів середньої освіти.

ANDREICHYK Bohdan Olehovych –
Postgraduate Student at the Department
of Methods of Music Education,
Singing and Choral Conducting
Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8500-9507>
e-mail: andreichyk.bohdan@kdpu.edu.ua

STRUCTURAL COMPONENTS OF PUPILS' CULTURAL COMPETENCE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The article reveals the definition of the structural components of pupils' cultural competence in general secondary education institutions taking into account rapid reformative and Euro-integration processes. The existing experience of identifying the cultural competence structure of secondary school pupils is analyzed. An updated definition of the cultural competence is provided through a multifaceted prism of modern educational challenges. Justification is given for the structural components of pupils' cultural competence being formed during the study of the integrated discipline "Art". The influence of creative forms and methods of work, including elements of compositional creativity, on the formation of structural components of pupils' cultural competence is considered. Based on national and foreign research, a diverse impact on pupils' cognitive-emotional characteristics is established. The definition and explanation of various structural components of the cultural competence, in particular motivational-value, cognitive-cultural, activity-creative, and reflexive-assessment, are disclosed. In addition to the definition, a characteristic of the structural components of the cultural competence and their relationship with the educational process of general secondary education institutions is provided. The variants of forming elements of the cultural competence structure during lessons in disciplines of artistic orientation are offered. The role of the teacher in implementing a competence approach, their ability to combine various practical and theoretical knowledge during creative work is outlined. The interactions of psychological, social, educational, and cultural components in forming structural elements of the considered concept are specified. Specific features of implementing creative forms during the educational process and their impact on the formation of cultural competence are highlighted. The ways of developing structural components of cultural competence and their influence on the students' comprehensive development through the introduction of creative forms of work in the lesson, in particular elements of musical improvisation and compositional creativity, are identified.

Key words: competence, cultural competence, the structure of cultural competence, compositional creativity, improvisation, composition, future teachers of musical art, music making, music creation, pupils of secondary education institutions.

Постановка та обґрунтування проблеми дослідження. Стрімкі глобалізаційні, євроінтеграційні, соціально-економічні, наукові, освітньо-культурні процеси в світі та Україні вбачають всебічні зміни в сфері вітчизняної середньої освіти, на чому акцентується в законодавчих документах, як: закон України «Про освіту» (2017), «Про загальну середню освіту» (2020). Культурний розвиток підростаючого покоління, спроможного розуміти, поважати та взаємодіяти в широкому полікультурному суспільстві і є одним із пріоритетних напрямків сучасної музичної педагогіки. До ключових компетентностей основної освітньої реформи Міністерства освіти і науки України «Нова українська школа» віднесено культурну компетентність, яка передбачає залучення школярів до різних видів мистецької, зокрема – музичної творчості. Культурна компетентність здобувачів загальної середньої освіти повинна стати однією із основних під час вивчення дисциплін мистецького спрямування, тому визначення й обґрунтування її структурних компонентів забезпечить ефективність її формування. Важливим аспектом, який впливає на зазначений процес є інтеграційність, яка закладена в програмі навчальної дисципліни «Мистецтво», що відкриває шлях до застосування різних творчих форм і методів композиторської творчості, сприяє всебічному розвитку особистості учня, розкриває потенціал позитивного впливу на нього музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому просторі дослідження культурної компетентності здійснюються з початку ХХІ століття, оскільки визначення поняття «культурна компетентність» пов'язано з

реформацією освітньої сфери у світі та Україні. Визначенням концептуальних засад культурної компетентності займалися такі науковці: Л. Завіруха, О. Лобова, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка та ін. Питаннями музичного навчання учнів у контексті культурологічного підходу, творчих форм і методів музичної діяльності та специфікою їх впровадження займалися: Є. Куришев, І. Зеленецька, Н. Овчаренко, Г. Пратт, Л. Ракітянська, С. Садовенко, М. Фотлей та ін. Разом тим, не дивлячись на значний науковий доробок в науковій сфері музичної педагогіки щодо застосування ідей і принципів культурологічного підходу в освітньому процесі основної школи, питання виявлення компонентів структури культурної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти вимагає більш детального вивчення та обґрунтування.

Мета статті є теоретичне обґрунтування структури культурної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування культурної компетентності в учнів є одним із першочергових завдань у сучасній середній освіті. Сьогодні компетентісний підхід є пріоритетним у вивченні учнями предметів різного спрямування зокрема мистецького циклу, він спрямований впершу чергу на результативність освітнього процесу [8]. Саме компетентісний підхід дозволяє поєднати різні форми та методи під час освітньої діяльності та надає можливість до формування підростаючого покоління, яке буде спроможне до нестандартних рішень та полікультурної взаємодії в глобальному світовому просторі. Специфіка формування культурної компетентності учнів окреслена в навчальній

програми «Мистецтво» (автор Л. М. Масол), згідно якої учні основної школи повинні знати про обробку й аранжування в музичному мистецтві, а також наводити приклади обробок і аранжування в музичних творах та вмінні: створювати елементарні вокальні й інструментальні імпровізації й виконувати пісні, порівнювати варіанти обробок та оригінальні музичні твори, у власній виконавській творчості використовувати знання та вміння з обробки та аранжування народної музики, з використанням комп'ютерних технологій створювати елементарні ритмічні й музичні композиції.

Саме поняття «культурна компетентність» останнім часом викликає інтерес у багатьох науковців, які розглядають його як комплексне утворення, що увібрало набір певних знань, вподобань, вмінь, формування яких стає можливим протягом тривалого процесу навчання. Зазначене поняття є багатограним і дотичним до багатьох наукових царин, як: культурологія, педагогіка, психологія, мистецтво, соціологія тощо. Поєднання мотиваційних, когнітивних, психологічних, діяльнісних аспектів надає змогу більш широко зрозуміти та виокремити структурні компоненти культурної компетентності учнів, які повинні демонструвати вміння взаємодіяти та функціонувати в полікультурному просторі.

Згідно думки О. Олексюк, окремої уваги заслуговують особливості впливу емоційно-ціннісного сприйняття на формування культурної компетентності. [9] Поєднання мистецьких та соціальних аспектів є відповідним базисом сформованості культурної компетентності, який ґрунтується на особистісному досвіді учня та вмінні його застосовувати практично в будь-яких життєвих обставинах. Н. Овчаренко слушно зазначає, що застосування культурологічного підходу в мистецькій освіті забезпечує засвоєння культурного досвіду різних видів мистецтв; привласнення цінностей мистецтв, у значній мірі, через почуттєву сферу; сприйманні художніх смислів музичних творів [7].

Культурна компетентність, значення якої зростає з модернізацією та євроінтеграцією освітнього простору, є складним особистісним утворенням, яке складається зі структурних компонентів, що потребують окремого розгляду.

Процес активного навчання можливий не лише за рахунок зорієнтованості на засвоєнні знань, вмінь, навичок, а й на формуванні внутрішньої потреби спілкуванні з мистецтвом, яка стає можливою під час сформованості правильної мотивації учнів зокрема через елементи композиторської творчості. Саме від мотивації залежить фінальний результат усієї освітньої діяльності.

У сучасних словниках ми можемо знайти різні варіанти трактувань поняття «мотиву», але в більшості їх об'єднує те що це психологічна особливість, яка спонукає до певного роду діяльності. Нам імпонує твердження, яке зазначене в українському педагогічному словнику під редакцією С. Гончаренко, а саме, що мотиви надають моральний та аморальний сенс діям та

вчинкам учнів і тому сформованість правильних мотивів є головним завданням викладача [14, с. 217]. Саме за допомогою мистецької спадщини, зокрема музичної стає можливим формування високоморальної поведінки учнів, під мотивом слід вбачати певну необхідність, потребу до занять та опанування певним родом діяльності. Тож, мотивація слугує певною системою мотивів, що спонукає учня до навчання й розвитку. Саме тому ми вбачаємо мотивацію, як основу мотиваційно-ціннісного компоненту та структурним фундаментом формування культурної компетентності при вивченні дисципліни «Мистецтво».

На мотивацію впливає велика кількість умов і причин (вподобання учня, особливості предмету, який вивчається, підходи викладача до її викладання тощо). Враховуючи ці фактори дещо розглянемо зовнішню (екстринсивна) та внутрішню (інтринсивна) мотивацію. Зовнішня мотивація базується певними стимулами та ситуативними факторами. При цьому О. Прокопенко, зазначає, що зовнішні складові мають значний вплив на внутрішню складову.[5] Тобто від атмосфери в соціумі, в класі під час уроку можна впливати на формування внутрішньої мотивації, яка буде виражатись у потребі спілкування та продукування будь-яких мистецьких проявів. У даному випадку потрібно не забувати, що психологічні особливості кожного учня індивідуально зумовлені, тому мотивація завжди є внутрішньо зумовленою, але залежною від зовнішніх впливів.

Мотивація є поєднанням ситуативних обставин та особистісних особливостей учня, тому, саме зовнішня мотивація повинна підсилити внутрішній аспект дитини. Саме у процесі вивчення дисципліни «Мистецтво» в загальноосвітній школі формується мотивація до опанування культурними цінностями за допомогою творчих методів роботи. У зазначеному випадку мотиваційний компонент поєднується з ціннісним, оскільки цінності утворюються тільки на основі сформованої мотивації до визначеної діяльності. Цінності також можуть переходити від зовнішньої складової до внутрішньої (особистісної) у процесі творчо-когнітивного збагачення.

Використання елементів композиторської творчості в закладах загальної середньої освіти сприяє не лише збагаченню музично-теоретичного (когнітивного) аспекту, а й надає змогу учню відчувати себе дотичним до мистецтва тим самим викликаючи мотивацію до подальшого знайомства з культурними цінностями різних епох та країн. [16] Саме таке знайомство та полікультурне збагачення впливає на формування цінностей, які в майбутньому посприяють до покращення процесу міжкультурної комунікації.

Мотиваційно-ціннісний компонент, як елемент структури культурної компетентності учнів враховує сукупність зовнішніх мотивуючих умов і внутрішні мотиви учня, які спонукають їх до активної творчої діяльності, пошуку власних ідей та можливостей їх реалізації. Саме елементи композиторської творчості спроможні активізувати бурхливий психологічно-когнітивний процес, який

поєднає знання з музичного мистецтва (жанрово-стильові особливості композиторів, можливості засобів музичної виразності тощо) з власними психоемоційними процесами (різного роду відчуття, емоції, власні уявлення тощо), які в результаті призведуть до правильної, активної мотивації.

До показників мотиваційно-ціннісного компоненту структури культурної компетентності учнів доцільно включити: усвідомлення учнів важливості привласнення мистецьких, культурних цінностей, культурної компетентності; інтерес учнів до вітчизняного музичного мистецтва та країн світу, потреба учнів у музичній творчості й полікультурному діалозі з творами мистецтва.

Використання викладачем доречно визначених педагогічних умов буде позитивно впливати не лише на формування культурної компетентності, а й на увесь спектр ключових компетентностей, визначених освітньою реформою «Нова українська школа».

Наступним компонентом структури культурної компетентності є пізнавально-культурологічний, який також являє собою складну ієрархічну сукупність, що впершу чергу базується на накопичені знань та інформації. Сучасне прогресивне суспільство вимагає від людини постійного збагачення своїх знань та умінь, які стають можливі за рахунок безперервної пізнавальної діяльності в культурній сфері.

Пізнавально-культурологічний компонент доцільно вважається першочерговим при формуванні мистецького кругозору та всебічної культурної обізнаності. У даному випадку особливої уваги заслуговує саме процес пізнавальної активності учня, яка існує лише в межах діяльності і поза нею неможлива. [3] Тобто втілення цього компоненту відбувається під час освітнього процесу, а саме під час дослідження культурних проявів, де учень сам повинен вміти вирішити, дослідити поставлені задачі за допомогою набутих знань. Знанневий аспект пізнавально-культурологічного компоненту покликаний забезпечувати сформованість знань про культурні цінності, світову мистецьку спадщину та надає можливість учню до активної самостійної пошуково-пізнавальної діяльності тощо.

Пізнавально-культурологічний компонент виявляє себе в таких показниках, як: знати власне культурне коріння, традиції, звичаї; вміти корелювати набутими знаннями на лише в межах вітчизняної культурної спадщини, а й світової, що надасть змогу до ефективної міжкультурної комунікації і як результат допоможе учням до більш широкого спектру когнітивної діяльності.

Активна пізнавальна діяльність, на противагу пасивній, спроможна впливати дієво на розвиток когнітивної системи учнів засобами мистецтва, тому саме на вчителя покладається відповідальність у доборі методів та шляхів формування пізнавально-культурного компоненту.

У свою чергу діяльнісно-творчий компонент є своєрідним виявом результату формування попередніх. Саме діяльнісний підхід стає основою взаємодії з навколишнім полікультурним світом,

який стає можливим за рахунок різних форм активності на уроці (вокальні імпровізації, елементи композиторської творчості, музикування на різного роду інструментах) результатом яких стає розвиток внутрішніх потенційних природних даних учня. [11] Діяльнісне спрямування надає змогу та можливості для вихованців до творчих рішень, як під час повсякденного життя так і під час творчих видів діяльності. На уроках інтегрованого курсу «Мистецтво» є безліч варіантів та поглядів, щодо форм та видів саме музичної діяльності. Більш сталу конкретизацію ми можемо знайти в працях ряду таких науковців як Л. Ракітянська, Л. Масол, О. Лобова та ін., які розрізняють методи за змістом та спрямованістю (колективне музикування, теоретичне вивчення елементів музичної грамоти, музикування тощо). Основою в зазначеному випадку є напрацювання музично творчої скарбниці, яка потрактовується, як складна внутрішня психологічна активність учня, яка проковує не лише до структурного осмислення, а й до емпатії, вмінню переживати то розуміти музичну тканину і вже потім на основі власного художньо-творчого досвіду самостійно втілити свої відчуття в власній імпровізації, або в її «удосконаленому» варіанті, тобто у формі фрагменту власного музичного твору.

Діяльнісно-творчий компонент неодмінно корелює з усталеною тріадою музичного мистецтва, де нерозривно пов'язані сприймання, виконання та продукування (створення) музики. Особливої уваги заслуговує саме послідовність тріади, яка надає змогу до правильного формування всезагального сприйняття музичного мистецтва. Перше знайомство з елементами музичної мови в учня повинно проходити під час процесу сприйняття на слух, після цього спробувати відтворити, або голосом, або на інструменті в залежності від попередньо поставленої мети викладача і лише потім учень, вже на основі здобутих знань може спробувати втілити їх в свої власні творчі спроби, які можуть знайти прояв в елементах імпровізації та композиції.

Музично-творчі завдання можуть бути різними, а саме мати, як відтворювальний характер, де головною ідеєю буде принцип правильного повторення, наслідування засобів музичної виразності так і мати продуктивно-творче спрямування, що буде базуватися на творчо-дослідницькому підході. Звісно рівень складності музичних творів, і як результат елементів музичної тканини повинен відповідати віковим та психологічним особливостям учня, а змістове наповнення бути доречним для сприйняття.

Під час розгляду цього структурного компонента слід пам'ятати не лише про композиторську творчість, а й про виконавську, яка також на думку багатьох науковців є своєрідним способом відображення внутрішнього світу учня. Музикування в зазначеному випадку є також особливим процесом пошуково-діяльнісного підходу де учень має можливість перевірити свої музично-слухові уявлення на практиці.

Тож, показниками діяльнісно-творчого компоненту культурної компетентності учнів, є:

уміння застосовувати набутий досвід під час вирішення різного роду завдань, зокрема творчих, тобто можливості втілити власні ідеї за допомогою різних видів музичної діяльності (музикування, імпровізація, елементи композиторської творчості тощо); уміння взаємодіяти з різними культурними проявами та навколишнім полікультурним світом; уміння інтегрувати культурні елементи різних епох, країн тощо.

Місія мистецтва полягає в емоційному переживанні, емпатії, процесу внутрішнього «резонування» та формуванні власного враження. Процес рефлексії в словниковій літературі визначається як реакція організму на будь які зовнішні, або внутрішні прояви результатом, якого є реакція організму [13], [14]. Саме цей процес здатний сформувати потребу в учня до активної пізнавально-творчої діяльності, самовдосконаленню власних знань, навичок та вмінню на основі здобутого досвіду до оціночних суджень.

Рефлексійно-оціночний компонент покликаний сформувати здатність до самостійного усвідомлення мистецьких цінностей, культурних проявів та пошуків покращення власних підходів до вирішення творчих завдань. Окрім цього цей структурний компонент допомагає контролювати власну діяльність учня. Активне використання таких творчих форм, як імпровізація, елементи продукування фрагментів музичних творів здатні сформувати правильне оціночне судження, вміння самостійно аналізувати власні культурні здобутки та надбання інших.

Рефлексійно-оціночний компонент надає змогу до сформованості в учня «здорової» самооцінки, яка надасть змогу знайти не лише власні сильні сторони, а й слабкі з метою їх подальшого покращення (самокоригування). Процес рефлексії можливий не лише в індивідуальній спрямованості, а в колективній наприклад під час заняття в загальноосвітній школі учні можуть підтримувати один одного під час спільної аналітичної діяльності даючи поради та різні варіанти вирішення поставлених завдань.

До показників рефлексивно-оціночного компоненту культурної компетентності учнів, відносяться наступні: здатність осмислено сприймати, переживати та розуміти зміст музичного тексту на психоемоційному рівні і як результат спроможності до рефлексії та емпатії в будь яких її проявах; здатність аналізувати не лише власні досягнення, а й здобутки інших з метою пошуку шляхів подальшого самовдосконалення; спроможність до самоаналізу та усвідомленню ціннісних характеристик будь яких культурних проявів тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. За результатами дослідження ми дійшли висновку, що структура культурної компетентності являє собою складну ієрархічну послідовність, компоненти якої взаємодіють і взаємодоповнюють один одного. Формування структурних компонентів культурної компетентності це процес всебічного збагачення учнів, яке знаходить своє втілення не лише в

теоретичній, а й в практичній діяльності. Аналізуючи процес розвитку, та формування культурної компетентності учня крізь призму структури, ми дійшли висновку, що це багаторівневий, тривалий та ієрархічно структурований процес, саме тому він потребує від викладача використання різних творчих форм та методів на уроці. Використання елементів композиторської творчості на уроках надасть змогу викладачу до поліфункційності, поступовості та варіативності у процесі формування різного типу структурних елементів культурної компетентності.

Наші подальші дослідження спрямовані на вивчення досвіду різних країн та розкритті особливостей педагогічних умов формування культурної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти крізь призму композиторської творчості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : постанова КМУ від 23 лист. 2011 №1392 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
2. Державний стандарт початкової освіти : постанова КМУ від 24.07.2019 №688 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
3. Завіруха Л. Компонентна структура пізнавальної активності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2020 № 1. С. 126-130
4. Зеленецька І. О. Музично-дидактичні ігри : метод. рекомендації. Київ : НПУ, 2000. 36 с.
5. Конспект лекцій з курсу «Теорія мотивації» / укладач О. Прокопенко. Суми : СумДУ, 2006. 171 с.
6. Лобова О.В. Дидактико-методична система формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти : дис... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 507 с.
7. Овчаренко Н. А. Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Педагогіка вищої та середньої школи* / за ред. З. П. Бакум. Кривий Ріг : Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «КНУ». 2013. 38. С. 75–79.
8. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. *Стратегія реформування освіти в Україні*. 2003. С. 13-29
9. Олексюк О. Засоби масової інформації у формуванні загальнокультурної компетентності учнівської молоді. *Освітнологічний дискурс*. 2013. №2. С. 80-90.
10. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : навч.-метод. посіб. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
11. Ракітянська Л. М. "Педагогічна практика з музичного мистецтва в початковій школі: теоретичний та методичний аспекти: навч.-метод. посіб. Кривий Ріг : ФОП Чернявський, 2018. 348 с.
12. Садовенко С. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору : навч.-метод. посіб. Київ : Шкільний світ, 2008. 128 с.
13. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. Семенова. Одеса : Пальмира, 2006. 221 с.
14. Український педагогічний словник / упоряд. С. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
15. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти : підручник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 528 с.
16. Pratt, G. (1995). Performing, composing, listening and appraising. In G. Pratt & J. Stephens (Eds.), *Teaching music in the national curriculum* (pp. 9-22). Oxford: Heinemann.

REFERENCES

1. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity : postanova KМУ vid 23 lyst. 2011 №1392 [State standard

of basic and complete general secondary education: resolution of the Cabinet of Ministers from November 23, 2011 No. 1392] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

2. Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity : postanova KМУ vid 24.07.2019 №688 [State standard of primary education: resolution of the Cabinet of Ministers from July 24, 2019 No. 688] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

3. Zavrivka, L. (2020). Komponentna struktura piznavalnoi aktyvnosti maibuynikh uchyteliv muzychnoho mystetstva. [Component structure of cognitive activity of future music teachers]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky. Zaporizhzhia, № 1. S. 126-130. [in Ukrainian]

4. Zelenetska, I. O. (2000). Muzychno-dydaktychni ihry [Music-didactic games] : metod. rekomendatsii. Kyiv : NPU. 36 s. [in Ukrainian]

5. Konspekt lektsii z kursu «Teoriiï motyvatsii» (2006). [Lecture notes on "Theory of Motivation"] / ukladach O. Prokopenko. Sumy : SumDU. 171 s. [in Ukrainian]

6. Lobova, O.V. (2011). Dydaktyko-metodychna systema formuvannia osnov muzychnoi kultury molodshykh shkoliariv u protsesi zahalnoi muzychnoi osvity [Didactic-methodological system of forming the fundamentals of musical culture among younger students in the process of general music education] : dys... kand. ped. nauk :13.00.02. Kyiv. 507 s. [in Ukrainian]

7. Ovcharenko, N. A. (2013). Kul'turolohichnyy pidkhid u profesynnyi pidhotovtsi maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva [Culturological approach in the professional training of future music art teachers]. Pedahohika vyshchoyi ta seredn'oyi shkoly / za red. Z. P. Bakum. Kryvyi Rih: Kryvoriz'kyu pedahohichnyy instytut DVNZ "KNU". 38. pp. 75–79. [in Ukrainian]

8. Ovcharuk, O. V. (2003). Kompetentnosti yak kliuch do onovlennia zmistu osvity. [Competences as a key to updating the content of education.] Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini. S. 13-29. [in Ukrainian]

9. Oleksiuk, O. (2013). Zasoby masovoi informatsii u formuvanni zahalnokulturnoi kompetentnosti uchnivskoi molodi. [Mass media in forming the general cultural competence of student youth] Osvitlohichnyi dyskurs. №2. S. 80-90. [in Ukrainian]

10. Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva : teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin [Pedagogy of art:

theory and methodology of teaching artistic disciplines] : navch.-metod.posib. Kyiv : Osvita Ukrainy. 274 s. [in Ukrainian]

11. Rakitianska, L. M. (2018). "Pedahohichna praktyka z muzychnoho mystetstva v pochatkovii shkoli [Pedagogical practice in music art in elementary school: theoretical and methodological aspects] : teoretychni ta metodychni aspekty: navch.-metod. posib. Kryvyi Rih : FOP Cherniavskiy. 348 s. [in Ukrainian]

12. Sadovenko, S. (2008). Rozvytok muzychnykh zdibnostei zasobamy ukrainskoho folkloru [Development of musical abilities through Ukrainian folklore] : navch.-metod. posib. Kyiv : Shkilnyi svit. 128 s. [in Ukrainian]

13. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoï pedahohiky (2006). [Dictionary-guide to professional pedagogy] / za red. A. Semenova. Odesa : Palmira. 221 s. [in Ukrainian]

14. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk (1997). [Ukrainian pedagogical dictionary] / uporiad. S. Honcharenko. Kyiv : Lybid. 374 s. [in Ukrainian]

15. Cherkasov, V. F. (2014). Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methodology of music education] : pidruchnyk. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka. 528 s. [in Ukrainian]

16. Pratt, G. (1995). Performing, composing, listening and appraising. In G. Pratt & J. Stephens (Eds.), Teaching music in the national curriculum (pp. 9-22). Oxford: Heinemann. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

АНДРЕЙЧИК Богдан Олегович – аспірант кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: структурні компоненти культурної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ANDREICHYK Bohdan Olehovych – Postgraduate Student at the Department of Methods of Music Education, Singing and Choral Conducting Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: structural components of pupils' cultural competence in general secondary education institutions.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2024 р.

УДК 742(072)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-107-112

БАБЕНКО Леонід Вікторович –

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0738-0144>
e-mail: leobabenko@i.ua

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
e-mail: tanya_strit@ukr.net

МЕДВЕДЄВ Олег Анатолійович –

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3378-4537>
e-mail: olanatmedvedev@gmail.com

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ХУДОЖНИКІВ ТА ДИЗАЙНЕРІВ ЗОБРАЖЕННЮ ПЕРСПЕКТИВИ ПЛОСКИХ ФІГУР У ТРАДИЦІЙНОМУ ТА КОМП'ЮТЕРНОМУ РИСУНКУ Й ЖИВОПИСІ

У статті розкриті закономірності конструктивної графічної побудови перспективи плоских форм на вертикальній площині.

Система навчання перспективному зображенню передбачає послідовного вивчення загальних положень перспективи як науки, законів та правил перспективних зображень, теоретичних основ побудови перспективних проєкцій а також різних способів та прийомів перспективних побудов на картинній площині.

Професійна програма підготовка майбутніх художників та дизайнерів включає вивчення та засвоєння предметів художнього спрямування – рисунок, живопис, декоративно-прикладна діяльність тощо.

Завдання курсів образотворчого циклу полягає у формуванні рівня якості художнього професіоналізму. Ознаками визначення рівня якості, що характеризують високий професіоналізм, є: професійна методологічна компетентність, у тому числі художня майстерність; потреба працювати якісно з високою ефективністю; самостійність мислення; різноманітність способів дій; уміння обґрунтувати творчий художній метод та форми особистої образотворчої діяльності й бачити перспективу розвитку ідей, потребу в постійному розширенні й оновленні своїх знань; здібності до пошуку нових форм та методів навчання, що забезпечують методичну технологію вирішення завдань художньо-дизайнерської освіти.

Українська художня школа на сучасному етапі знаходиться на стадії свого пошуку та становлення. Існують різні підходи до методик художнього викладання, при цьому всі вони об'єднані історією розвитку образотворчого мистецтва.

Українська національна культура і мистецтво пройшли довгий складний і драматичний шлях. На цьому історичному шляху вироблялися і стверджувалися ідеали, характер, устремління, моральні, естетичні, художні цінності, формувалися види мистецтва як виразники національної культури, творцем якої був український народ.

Тому так важливо здійснювати професійну підготовку майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів у вищих навчальних закладах на основі культурного надбання українського народу. Адже вже зараз ми виховуємо нове покоління українців, яким жити, розбудовувати свою державу, осмислювати і творити свою національну культуру і мистецтво.

Ключові слова: художники, дизайнери, перспектива, комп'ютерна графіка, рисунок, живопис, образотворче мистецтво.

BABENKO Leonid Viktorovich –

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Art Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0738-0144>
e-mail: leobabenko@i.ua

STRITIYVYCH Tatiana Mykolaivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Art Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
e-mail: tanya_strit@ukr.net

MEDVEDIEV Oleh Anatoliiovych –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Art Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3378-4537>
e-mail: olanatmedvedev@gmail.com

METHODOLOGY FOR TEACHING ARTISTS AND DESIGNERS IN PERSPECTIVE DRAWING OF FLAT FIGURES IN TRADITIONAL AND COMPUTER-AIDED DRAWING AND PAINTING

The article reveals the regularities of the constructive graphic construction of the perspective of flat forms on the vertical plane.

The system of learning perspective imaging involves the consistent study of the general provisions of perspective as a science, the laws and rules of perspective imaging, the theoretical foundations of the construction of perspective projections, as well as various methods and techniques of perspective constructions on the picture plane.

The professional training program for future artists and designers includes the study and mastering of artistic subjects - drawing, painting, decorative and applied activities, etc.

The task of the art cycle courses is to form the quality level of artistic professionalism. The signs of determining the level of quality that characterize high professionalism are: professional methodological competence, including artistic skill; the need to work qualitatively with high efficiency; independent thinking; variety of methods of action; the ability to substantiate the creative artistic method and forms of personal artistic activity and to see the perspective of the development of ideas, the need for constant expansion and updating of one's knowledge; the ability to find new forms and methods of learning, which provide methodical technology for solving the tasks of art and design education.

At the current stage, the Ukrainian art school is at the stage of its search and formation. There are different approaches to art teaching methods, while all of them are united by the history of the development of visual arts.

Ukrainian national culture and art have come a long, complicated and dramatic way. On this historical path, ideals, character, aspirations, moral, aesthetic, artistic values were developed and affirmed, art forms were formed as expressions of national culture, the creator of which was the Ukrainian people.

That is why it is so important to carry out professional training of future teachers of fine arts, artists and designers in higher educational institutions based on the cultural heritage of the Ukrainian people. After all, we are already raising a new generation of

Ukrainians who will live, build their state, understand and create their national culture and art.

Key words: *painters, designers, perspective, computer graphics, drawing, painting, fine arts.*

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Підготовка вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів, передбачає глибокого осмислення ними теоретичних основ перспективних зображень на рівні психофізіологічних основ образотворчого відтворення навколишнього на картинній площині. Їх художня підготовка у вищих навчальних закладах передбачає оволодіння системою практичних способів дій, націлених на майбутню їхню готовність до професійної діяльності. Рішення цих завдань зумовлюється навчальними програмами, які, перш за все, націлені на формування й розвиток рівня такої готовності [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою методики навчання майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів зображенню перспективи плоских фігур у традиційному та комп'ютерному рисунку й живописі займається багато науковців. Серед публікацій яких можна виділити: «Українське образотворче мистецтво. Посібник для викладачів вищих навчальних закладів» (Бабенко Л.В.) [1], «Перспективні зображення: навчально-методичний посібник» (Бабенко Л.В.) [5], «Перспектива: Навчальний посібник для підготовки вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів» (Бабенко Л.В., Стрітьєвич Т.М., Фурсикова Т.В.) [4], «Комп'ютерна графіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів» (Бабенко Л.В., Фурсикова Т.В.) [2], «Основи комп'ютерних систем. Навчальний посібник для майбутніх учителів образотворчого мистецтва» (Бабенко Л.В., Фурсикова Т.В.) [3] та багато інших.

Мета статті. Розкрити необхідність та ефективність методики навчання майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів законам і правилам побудови перспективних зображень, теоретичним основам креслення перспективних проєкцій, а також різним способам й прийомам перспективних композиційних зображень на картинній площині та використання набутих компетенцій у процесі виконання різних творчих композицій в традиційному та комп'ютерному рисунку й живописі [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Закономірності конструктивної графічної побудови об'ємно-просторових форм на вертикальній площині розглядаються в лінійній перспективі. Система навчання перспективному зображенню передбачає послідовного вивчення загальних положень перспективи як науки, законів та правил перспективних зображень, теоретичних основ побудови перспективних проєкцій а також різних способів та прийомів перспективних побудов на картинній площині [4].

Професійна програма підготовка майбутніх художників та дизайнерів включає вивчення та засвоєння предметів художнього спрямування –

рисунком, живопис, декоративно-прикладна діяльність тощо.

Завдання курсів образотворчого циклу полягає у формуванні рівня якості художнього професіоналізму. Ознаками визначення рівня якості, що характеризують високий професіоналізм, є: професійна методологічна компетентність, у тому числі художня майстерність; потреба працювати якісно з високою ефективністю; самостійність мислення; різноманітність способів дій; уміння обґрунтувати творчий художній метод та форми особистої образотворчої діяльності й бачити перспективу розвитку ідей, потребу в постійному розширенні й оновленні своїх знань; здібності до пошуку нових форм та методів навчання, що забезпечують методичну технологію вирішення завдань художньо-дизайнерської освіти.

В Україні в основі художнього навчання лежить історично сформована академічна система реалістичного зображення, що полягає в якомога більш точній і об'єктивній передачі дійсності, прагненні до наукової точності в зображенні навколишнього середовища та людини. Ця система художньої підготовки в Україні формувалася протягом століть. На її зміст і складові впливали різні соціально-політичні устрої зі своєю ідеологією.

Слід зазначити, що в історії світового мистецтва вироблено багато різних видів, стилів, напрямків, течій, методів та технік зображень образотворчого мистецтва. Серед них є як історично сформовані, так сучасні й новітні:

Академізм (художній напрям). **Натуралізм** (художній напрям). **Реалізм** (мистецький рух). **Класицизм, неокласицизм** (художній стиль).

Імпресіонізм (мистецька течія).

Модернізм (мистецький рух) проявився в цілій низці течій та шкіл експресіонізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, дадаїзм.

Авангардізм (одна зі світонастанов модернізму) проявився в цілій низці течій та шкіл (фовізм, кубізм, футуризм, абстракціонізм, дадаїзм, сюрреалізм, експресіонізм, конструктивізм, імажизм) (Абстрактний експресіонізм, Баугауз, Лучизм, Примітивізм, Супрематизм, Систематизм) – торкнувся різних царин мистецтва (живопис, скульптура, архітектура, література, музика, кіно).

Постмодернізм (мистецький рух).

Напрямки сучасного мистецтва (англ. *Contemporary art*) – Абстрактний експресіонізм. Концептуальне мистецтво. Стрит-арт або стріт-арт. Графіті. Боді арт.

- **1960-і** – Абстрактний експресіонізм. Гепенінг. Живопис жорстких контурів. Живопис кольорового поля. Кінетичне мистецтво. Комп'ютерне мистецтво. Концептуальне мистецтво. Лентікулярний друк. Лірична абстракція. Мінімалізм. Неодадаїзм. Новий реалізм. Оп-арт. Перформанс. Поп-арт. Постмінімалізм. Флуксус.

- **1970-і** – **Арте повера. ASCII-графіка. Боді-арт. Голографія. Енвайронмент. Книга**

художника. Арт-фемінізм. Лендарт. Мейл-арт. Фотореалізм. Відео-арт. Pattern and Decoration.

- 1980-і – Апропріація. Відео-інсталяція. Вільна фігуративність. Графіті. Демосцена. Культурне глушіння. Неоконцептуалізм. Неоекспресіонізм. Саунд-арт. Трансавангард. Фрактальна графіка.

- 1990-і – Біо-арт. Боді-арт. Веб-арт. Гіперреалізм. Cynical Realism. Комп'ютерне мистецтво. Масжурреалізм. Максималізм. Медіа-мистецтво

- 2000-і – Віджей-арт. Живопис і поезія. Медитативний живопис. Метамодернізм. Мистецтво стосунків. Стакізм. Стрит-арт. Суперплощина.

На цій основі сформувалося багато різних художніх шкіл та систем навчання.

Українська художня школа на сучасному етапі знаходиться на стадії свого пошуку та становлення. Існують різні підходи до методик художнього викладання, при цьому всі вони об'єднані історією розвитку образотворчого мистецтва.

Українська національна культура і мистецтво пройшли довгий складний і драматичний шлях. На цьому історичному шляху вироблялися і стверджувалися ідеали, характер, устремління, моральні, естетичні, художні цінності, формувалися види мистецтва як виразники національної культури, творцем якої був український народ.

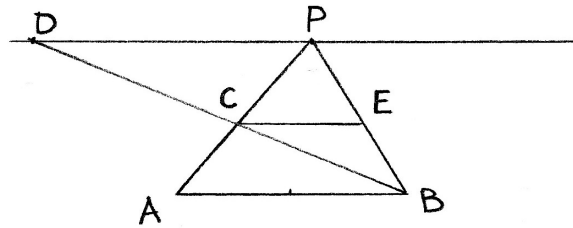
Джерелами народної культури є природа, у широкому розумінні, зі своїми космічними законами буття всесвіту, землі і всього на ній, та людина, як витвір природи, що наділена розумом і покликана надати сенс існуванню самої природи. Ця філософія буття відобразилася в народній культурі наших предків, їх давній вірі, сформувала світогляд, традиції, характер народу, породила обряди, ритуали, мистецтво, що все разом склало неписані закони людського життя в гармонії з природою. У свою чергу, таке ставлення до природи буття викликало розвиток глибокої внутрішньої духовної краси, яка втілилася в народній поетичності, фольклорі, мистецтві, створивши міцний фундамент розвитку національної культури і мистецтва на засадах гуманної природної гармонії життя. Усе це відбулося у творах українських митців як прояв української національної форми, яка дає ґрунт для проросання безлічі розгалужених гілок в образотворчості, виявило неабияку стійкість, збереглося в народній пам'яті і дійшло до наших днів.

Перспективне зображення предметів різної форми виконується на основі побудови різних кутів, простих геометричних фігур та тіл.

Щоб побудувати горизонтально розміщений квадрат, одна сторона якого **AB** паралельна до лінії горизонту (Мал. 1), необхідно:

- з точок **A** та **B** побудувати прямі кути, для чого слід провести з них глибинні прямі в точку **P**;
- з точки **B** через дистанційну точку провести діагональ, яка перетне глибинну пряму **AP** в точці **C**;

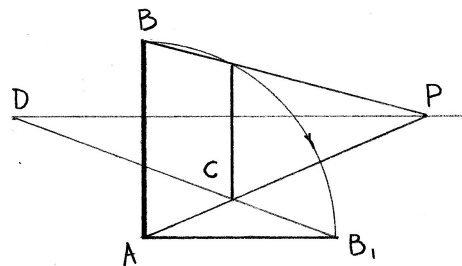
– через точку **C** провести горизонтальну пряму паралельну до лінії горизонту, яка і визначить глибинну перспективу даного квадрата у горизонтальній площині.

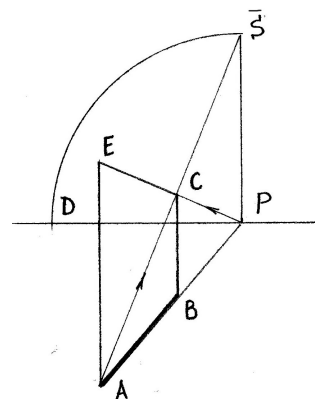
Мал. 1.

Щоб побудувати вертикальний квадрат, розміщений перпендикулярно до предметної та картинної площин із заданою вертикальною стороною **AB** (Мал. 2), необхідно:

- з точок **A** та **B** заданої сторони квадрата побудувати прямі кути, для чого слід провести глибинні прямі в точку **P**;
- перевести сторону **AB** з вертикального положення в горизонтальне **AB₁**, паралельне до лінії горизонту, та перенести його величину за допомогою дистанційної точки на глибинну пряму **AP**, що і визначить глибинну точку **C**;
- через точку **C** провести вертикальну пряму, яка і визначить глибинну перспективу даного квадрата.

Мал. 2.

Мал. 3.

Щоб побудувати вертикальний квадрат, розміщений перпендикулярно до предметної та картинної площин із заданою глибинною стороною **AB** (Мал. 3), необхідно:

- з точок **A** та **B** заданої сторони квадрата побудувати прямі кути, для чого слід провести вертикальні прямі;

– з точки **A** провести діагональ квадрата через зміщену точку **S**;

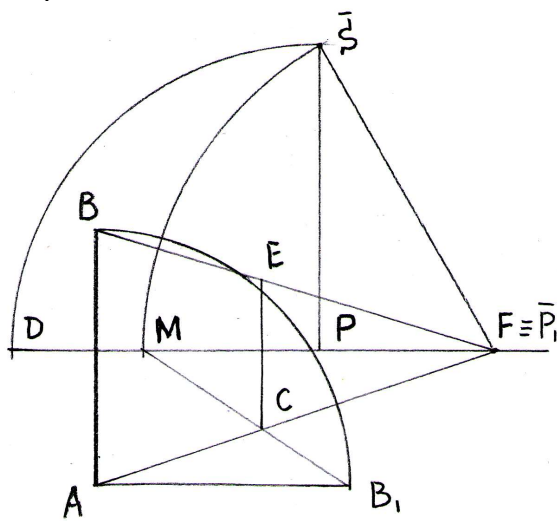
– через точку **C** провести верхню сторону квадрата, паралельну до нижньої **AB**.

Щоб побудувати вертикальний квадрат, розміщений перпендикулярно до предметної та під кутом до картинної площини із заданою вертикальною стороною **AB** (Мал. 4), необхідно:

– з точок **A** та **B** заданої сторони квадрата побудувати прямі кути, для чого слід провести глибинні прямі в будь-яку точку сходу **F** на лінії горизонту;

– визначити величину нижньої сторони квадрата **AC** за допомогою додаткової дистанційної точки **M** для зміщеної точки **P** в точку **F** де **SF** дорівнює **FM**;

– через точку **C** провести вертикальну пряму, яка і визначить глибинну перспективу даного квадрата.

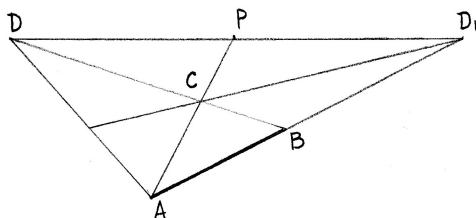
Мал. 4.

Щоб побудувати горизонтально розміщений квадрат точкою сходу сторони **AB** якого є дистанційна точка **D1** (Мал. 5), необхідно:

– з точок **A** та **B** побудувати прямі кути, для чого слід провести з них глибинні прямі в точку **D**;

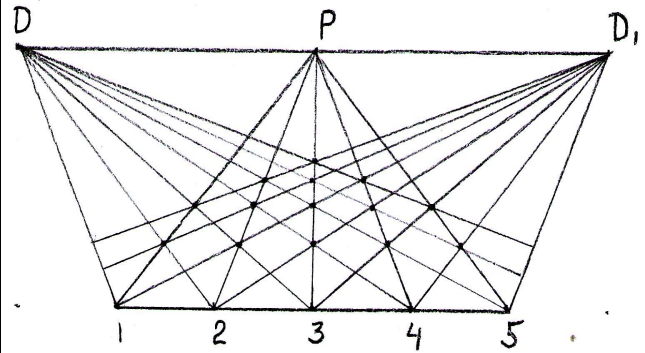
– з точки **A** провести діагональ квадрата в точку **P**, яка перетне глибинну пряму **BD** в точці **C**;

– через точку **C** провести пряму паралельну до заданої сторони даного квадрата.

Мал. 5.

Побудова квадратних паркетних плит з точками сходу їх сторін в дистанційних точках та діагоналі в головній точці картини (Мал. 6) виконується за принципом, показаним на малюнку 5.

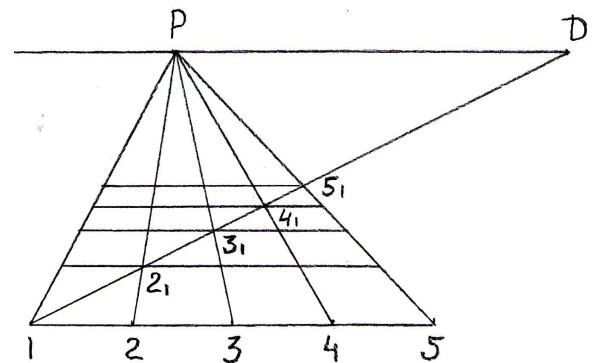
Мал. 6.

Щоб побудувати перспективу підлоги, викладеної із квадратних плит, розміщених перпендикулярно до лінії горизонту (Мал. 7), необхідно:

– побудувати глибинні прямі сторін квадратів **1, 2, 3, 4, 5** і т.д., заданих на основі картини в масштабі широти, з'єднавши їх з головною точкою сходу **P**;

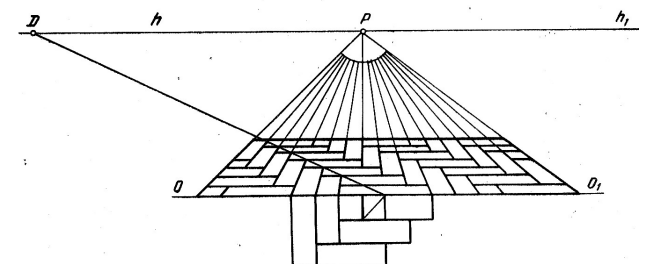
– з крайньої точки **1** провести діагональ квадратів в точку **D**, яка перетне кожну глибинну пряму в точках **21, 31, 41, 51**;

– через точки **21, 31, 41, 51** провести горизонтальні прямі, паралельні до лінії горизонту, які і визначають перспективу квадратних плит у горизонтальній площині.

Мал. 7.

Ділення перспективи відрізка на рівні частини використовується при побудові різних перспектив, наприклад при зображенні паркету. У перспективі паркету форма плиток може бути різною, але принцип побудови однаковий. У зміщеній вертикально предметній площині можна задати різні варіанти розташування плиток паркету.

Мал. 8.

На малюнку 8 наведений приклад побудови перспективи паркету із плиток прямокутної форми, перпендикулярних до основи картини та нахилених одна до одної під кутом 90° .

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасний вчитель образотворчого мистецтва, художник та дизайнер повинні оволодіти теорією зображення різних просторових форм на площині й застосовувати набуті знання в практиці виконання традиційного та комп'ютерного рисунку й живопису [2].

Із здобуттям Україною свободи, незалежності і державності з'явилася можливість вивчення, дослідження, відродження і розвитку своєї культури і мистецтва. Однак підневільні роки життя даються взнаки, що проявляється в людській психології сприйняття і осмислення себе як повноцінної самостійної нації зі своєю культурою, мистецтвом та системою нового національного культурного виховання, яка ефективно може діяти тоді, коли збере по крихтах і осмислить свою культурну, мистецьку спадщину, і на цій основі виробить подальші шляхи розвитку і життя. У наш час з'явилось багато наукових досліджень об'єктивної правдивої української історії, культури, мистецтва, відкриваються нові сторінки нашого історико-культурного буття тощо.

Тому так важливо здійснювати професійну підготовку майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів у вищих навчальних закладах на основі культурного надбання українського народу. Адже вже зараз ми виховуємо нове покоління українців, яким жити, розбудовувати свою державу, осмислювати і творити свою національну культуру і мистецтво [1].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Л. В. Українське образотворче мистецтво. Посібник для викладачів вищих навчальних закладів. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. 180 с.
2. Бабенко Л. В., Фурсикова Т. В. Комп'ютерна графіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. 250 с.
3. Бабенко Л. В., Фурсикова Т. В. Основи комп'ютерних систем. Навчальний посібник для майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Кіровоград: Поліграфічне підприємство «Ексклюзив-Систем», 2014. 164 с.
4. Бабенко Л. В., Стрітьєвич Т. М., Фурсикова Т. В. Перспектива: Навчальний посібник для підготовки вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів. Кропивницький: ПП «Ексклюзив-Систем», 2020. 164 с.
5. Бабенко Л. В. Перспективні зображення: навчально-методичний посібник. Кропивницький: ПП «Ексклюзив-Систем», 2021. 43 с.

REFERENCES

1. Babenko, L.V. (2001). *Ukrainske obrazotvorche mystetstvo* [Ukrainian fine art]. Posibnyk dlia vykladachiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. Kirovohrad: RVTs KDPU im. V. Vynnychenka. 180 s. [in Ukrainian]
2. Babenko, L.V., Fursykova, T.V. (2010). *Kompiuterna hrafika* [Computer graphics]. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh pedahohichnykh zakladiv. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. 250 s. [in Ukrainian]
3. Babenko, L. V., Fursykova, T. V. (2014). *Osnovy kompiuternykh system* [Fundamentals of computer systems]. Navchalnyi posibnyk dlia maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva. Kirovohrad: Polihrafichne pidpriemstvo «Ekskliuzyv-System». 164 s. [in Ukrainian]
4. Babenko, L. V., Stritievych, T. M., Fursykova, T. V. (2020). *Perspektyva* [Perspective]: Navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky vchyteliv obrazotvorchoho mystetstva, khudozhnykiv ta dizaineriv. Kropyvnytskyi: PP «Ekskliuzyv-System». 164 s. [in Ukrainian]
5. Babenk, L. V. (2021). *Perspektyvni zobrazhennia* [Perspective images]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kropyvnytskyi: PP «Ekskliuzyv-System». 43 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБЕНКО Леонід Вікторович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти ЦДУ імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі.

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри мистецької освіти ЦДУ імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі.

МЕДВЕДІЄВ Олег Анатолійович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецької освіти ЦДУ імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BABENKO Leonid Viktorovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: improvement of educational process in high school.

STRITIVYCH Tatiana Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Kropyvnytskyi, Ukraine).

Scientific interests: improvement of educational process in high school.

MEDVEDIEV Oleh Anatoliiovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: improvement of educational process in high school.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

УДК 373:512

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-112-118

БАЧИНСЬКА Олександра Олександрівна –
 учитель математики Удобенського ліцею
 Маяківської об'єднаної територіальної
 громади Одеського району Одеської області
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0098-7913>
 e-mail: sashadimitrashko@gmail.com

ДРАГАНЮК Сергій Володимирович –
кандидат фізико-математичних наук,
старший викладач кафедри вищої
математики і статистики Державного закладу
«Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7697-3480>
e-mail: drahanyuk.sv@pdpu.edu.ua
СИНЮКОВА Олена Миколаївна –
кандидат фізико-математичних наук,
доцент, доцент кафедри вищої
математики і статистики Державного закладу
«Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8340-6940>
e-mail: olachepok@ukr.net

ЩОДО КОНЦЕПЦІЙ, ПОНЯТЬ, ПОЗНАЧЕНЬ І МЕТОДОЛОГІЇ ТЕОРІЇ МНОЖИН У КОНТЕНТІ СТАНДАРТНИХ КУРСІВ ПЛАНІМЕТРІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У останні роки в Україні, особливо у зв'язку з впровадженням концепції Нової Української школи, ми явним чином спостерігаємо приклади перебудови контенту середньої математичної освіти на теоретичних засадах теорії множин. За об'єктивних обставин подібна перебудова вимагає глибокого осмислення, дуже виважених, ретельно обговорених і ретельно обґрунтованих кроків. Мета роботи полягає в уточненні ролі та місця теоретико-множинного підходу до розкриття сутності основних понять сучасних систематичних курсів планіметрії закладів загальної середньої освіти, розробці методичного характеру пропозицій щодо його подальшого впровадження і поглиблення.

Дослідження базується на опрацюванні та проведенні системного порівняльного аналізу нормативних документів, наукової та методичної літератури, класифікації та узасадненні отриманої інформації, реалізації міркувань індуктивного та дедуктивного характеру. Проаналізовано наявні елементи теорії множин у сучасних програмах і підручниках з математики для початкової освіти та для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з позиції їх подальшого застосування у систематичних курсах евклідової планіметрії на рівні базової середньої освіти. Одночасно, проаналізовано загальні теоретичні передумови подібного застосування. Контент сучасних навчальних програм і підручників з геометрії для учнів 7-9 класів закладів загальної середньої освіти досліджено з позиції усвідомлення місця та ролі у ньому концепції, понять, позначень і методології теорії множин з метою визначення доцільних напрямків подальшого її поглиблення.

У підсумку, сформульовано конкретні пропозиції щодо доцільних напрямків подальшого впровадження первинних фундаментальних положень теорії множин у систематичні курси планіметрії закладів загальної середньої освіти. Зокрема, підкреслено, що при введенні, наприклад, таких понять, як рівні або подібні геометричні фігури, однаково напрямлені промені, напрямок на множині ненульових напрямлених відрізків, ковзний вектор, вільний вектор евклідової площини, варто продовжувати у значній мірі на інтуїтивному рівні, але безпомилково з позиції математики, розпочате під час опанування попередніх математичних курсів формування понять бінарного відношення еквівалентності на множині та розбиття відповідної множини на попарно непересічні класи еквівалентності.

Ключові слова: теорія множин, планіметрія, величина, бінарне відношення еквівалентності, початкова освіта, загальна середня освіта.

BACHINSKA Oleksandra Oleksandrivna –
the teacher of Mathematics of the Udobne
Lyceum of Mayakivska united territorial
commune of the Odesa district of the Odesa region
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0098-7913>
e-mail: sashadimitrahko@gmail.com
DRAHANYUK Sergey Volodimirovich –
candidate of physical and mathematical
sciences, senior lecturer at department of higher mathematics and statistics
of the State institution «South Ukrainian
National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7697-3480>
e-mail: drahanyuk.sv@pdpu.edu.ua
SINYUKOVA Olena Mukolaiivna –
candidate of physical and mathematical
sciences, docent, associate professor
at department of higher mathematics and statistics of the State institution
«South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky».
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8340-6940>
e-mail: olachepok@ukr.net

ON IDEAS, CONCEPTS, SIGNS AND METHODOLOGY OF SET THEORY IN THE CONTENT OF STANDARD PLANE GEOMETRY COURSES OF INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

During last years we obviously can see examples of reformation of the content of secondary math education on the base of Set theory in Ukraine, especially engendered by implementation of the concept of the New Ukrainian school. According to objective reasons such reformation needs to be deeply comprehended, in the proses of its implementation it needs very responsible, carefully considered and well-grounded steps. The work is devoted to the specification the role and the place of set theory's concepts in lightening the essence of the basic concepts of the up-to-date courses of Plane geometry of institutions of general secondary education, to development some proposals of methodical character on its further implementation and deepening.

The study is based on working of and carrying out systematic comparative analysis of normative papers, scientific and methodical literature, classifying and generalizing the received information, realizing reasoning of inductive and deductive character. Presented elements of the Set theory in the up-to-date programs and training books on mathematics for primary education and for 5-6th forms of institutions of general secondary education are analyzed from the position of their further implementation in systematic courses of Euclidean Plane geometry on the level of basic secondary education. General theoretical pre-conditions of such implementation also are analyzed. Content of the modern educational programs and training books on geometry for students of 7-9th forms is investigated from the position of understanding the role and the place of ideas, concepts, signs and methodology of the Set theory that are taking place in it for the purpose of expedient directions of its further deepening.

As a result, concrete proposals onto expedient directions of the further implementation of initial fundamental concepts of the Set theory to systematic courses of Plane geometry of institutions of general secondary education are formulated. It is stated, in particular, that started during mastering previous math courses introduction of concepts of binary relation of equivalence and partition of the corresponding set onto non-intersected pairwise classes of equivalence must be continued. It must be conducted on the half-intuitive level but correct from the mathematical point of view, first of all during implementation of such concepts as equal or similar geometric figures, co-directed half-lines, direction on the set of non-zero directed segments, sliding vector, free vector in Euclidean plane.

Key words: Set theory, Plane geometry, magnitude, binary relation of equivalence, primary education, general secondary education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Загальновідомо, що наслідком формування теорії множин у вигляді окремої галузі математики, яке мало місце на межі дев'ятнадцятого і двадцятого століть, всебічної розбудови математичної теорії множин протягом двадцятого століття, стала перебудова на основі теорії множин, фактично, усієї математики як науки і, в силу цього, як навчального предмету на рівні вищої освіти ([1; 10]).

При цьому природним стало питання і про відповідну перебудову навчальних курсів математики на рівні загальної середньої освіти. Чи є у цьому потреба, у якій формі, у якій мірі? У нашій країні принципового характеру спроби такої перебудови мали місце у восьмидесяті роки минулого століття, за часи реформи шкільної математичної освіти під керівництвом А. М. Колмогорова, але виявилися невдалими і, фактично, були скасовані ([5]). Елементи подібної перебудови ми явним чином спостерігаємо і натеper, в самостійній Україні, під час неодноразових змін у навчальних програмах з математики для закладів загальної середньої освіти, особливо, у зв'язку з впровадженням концепції Нової Української школи (НУШ) [3]. При цьому питання про доцільність подібної перебудови, здається, зараз вже не стоїть – вона безпосередньо стала нагальною вимогою сьогодення. Одночасно, варто усвідомлювати, що, виходячи з того, що процес розвитку дитини у своєму спрощеному, скороченому варіанті повторює процес формування людини саме як людини, традиційною для закладів загальної середньої освіти стає така послідовність опанування навчального матеріалу, яка співпадає з історичною послідовністю виникнення у математиці відповідних понять. А у даному випадку мається на увазі впровадження іншої послідовності. (Становлення математики як науки відбувалося протягом тисячоліть, починаючи ще з часів до нашої ери, базові елементи змістового

наповнення сучасних курсів математики закладів загальної середньої освіти були сформовані як на науковому, так і на навчальному рівні значно раніше, ніж у явному вигляді було усвідомлено основні положення теорії множин). Зрозуміло, що подібне впровадження вимагає дуже виважених, ретельно обговорених і ретельно обґрунтованих кроків, саме це є підставою для того, щоб визнати тему даної роботи **актуальною**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час учителі початкової школи України працюють за однією з двох затверджених МОН України типових освітніх програм: НУШ – 1 [6] або НУШ – 2 [7]. Розроблено також кілька альтернативних навчальних програм. Усі представлені освітні програми і створені на їх основі підручники, переважно у неявній формі, але суттєвим чином використовують поняття інтуїтивної теорії множин. У першу чергу тут йде мова про властивість впорядкованості множини натуральних чисел. Одночасно, впорядкованість натуральних чисел ілюструють за допомогою впровадженої на інтуїтивному рівні концепції числової осі. При цьому, фактично, виникає геометричне відношення «лежати між» для трьох точок однієї прямої, яке є основою для формування геометричних понять відрізка та променя. Усі програми вільно оперують такими поняттями як «величина», «одиниця вимірювання величини», «числове значення величини». Математичним підґрунтям цих понять є аксіоматика і відповідна аксіоматична теорія величини, сучасні варіанти якої розроблено на теоретико-множинній основі. У якості основних прикладів величин широко розглядаються саме геометричні величини: довжина (відрізка), площа, об'єм. Адитивна властивість таких величин пов'язана з теоретико-множинним поняттям про розбиття множини. Згідно усіх програм, відповідно до прогнозованих практичних результатів навчання, як учень так і учениця повинні бути спроможними визначати

спільну властивість об'єктів навколишнього світу та інтерпретувати її як величину для вимірювання та порівняння. З точки зору теорії множин тут, у першу чергу, мова йде про визначення на певній множині певного бінарного відношення еквівалентності і усвідомлення відповідних класів еквівалентності. Аналогічним чином відбувається формування понять про геометричні фігури різних форм, про ту чи іншу форму геометричної фігури.

Для курсів математики 5 – 6 класів закладів загальної середньої освіти натеper, на підставі відповідного Державного стандарту, розроблено сім різних модельних навчальних програм, за якими видано більш ніж дев'ять підручників різних колективів авторів. У відповідних програмах і підручниках «на мові» конкретних прикладів чітко виокремлюються певні множини і відношення, насамперед, бінарні відношення, між ними. Відповідно до геометрії, мова йде про відношення рівності, паралельності та перпендикулярності на певних сукупностях геометричних фігур, у першу чергу – сукупностях фігур тієї чи іншої форми. При цьому треба зауважити, що поняття про форму геометричної фігури є поняттям теоретико-множинного характеру, яке у курсах математики 5 – 6 класів, як і у наступних стандартних систематичних курсах евклідової геометрії 7 – 9 класів, розглядається на рівні інтуїтивного поняття.

У курсах математики 5 – 6 класів на інтуїтивному рівні триває формування поняття про величину, точніше, саме про додатну адитивну величину.

Основа поняття про координатну пряму та прямокутну декартову систему координат на евклідовій площині складає теоретико-множинне поняття про взаємно однозначну відповідність між множинами, тобто, поняття про однакову потужність множин. У той же час, у контенті курсів математики 5 – 6 класів, поняття про координатну пряму і прямокутну декартову систему координат на площині у повному обсязі сформованими бути не можуть в силу відсутності на цьому етапі навчання поняття про ірраціональне число.

З точки зору пропедевтики подальшого застосування елементів теорії множин у різних курсах математики закладів загальної середньої освіти, у тому числі в систематичних курсах евклідової геометрії, суттєвим чином відрізняється від усіх інших освітніх програм освітня програма, запропонована колективом авторів у складі Василішина М. С., Миляника А. І., Працьовитого М. В., Простакової Ю. С. та Школьного О. В. [4]. Ця програма є єдиною серед представлених інших, яка анонсує у змістовому наповненні курсів математики 5 – 6 класів закладів загальної середньої освіти окрему змістову лінію «Множина». Відповідний контент передбачає розгляд таких питань, як поняття про множину, різні способи задання множин, діаграми Вена, розв'язування сюжетних задач з теми, приклади використання поняття множини у буденній діяльності людей. Серед прикладів передбачено у тому числі наведення прикладів геометричного характеру. Виходячи із завдань середньої математичної освіти сьогодення, варто, здається,

вважати саме цей варіант освітньої програми найбільш доцільним, таким, що не ускладнює (як може здатися на перший погляд), а, навпаки, спрощує як викладання, так і сприйняття відповідними здобувачами освіти багатьох наступних тем, зокрема, тем геометричного характеру, таким, що у повній мірі відповідає й світовому рівню розвитку середньої математичної освіти див. [9; 11; 14], наприклад. Цей підхід дозволяє у повному обсязі побудувати наступний систематичний курс планіметрії на теоретико-множинній основі, робить цілком логічним наступне усвідомлення геометричної фігури як сукупності точок, що, на рівні середньої освіти вже сформувалося як загальноприйняте.

Мета роботи полягає в уточненні ролі та місця теоретико-множинного підходу до розкриття сутності основних понять сучасних систематичних курсів планіметрії закладів загальної середньої освіти, розробці методичного характеру пропозицій щодо його подальшого впровадження і поглиблення. При цьому автори виходять з припущення існування математичної й методичної можливості та доцільності реалізації більш системного, більш глибокого, більш широкого впровадження у ці курси як теоретико-множинних понять та концепцій, так і теоретико-множинної символіки.

Методи дослідження. Для обґрунтування відповідних умовиводів головним чином було застосовано методи теоретичного характеру. Мається на увазі опрацювання та проведення системного порівняльного аналізу нормативних документів, наукової та методичної літератури з теми дослідження, класифікація та узагальнення отриманої інформації, реалізація міркувань як індуктивного, так і дедуктивного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. У якості загальних теоретичних передумов застосування як у явному, так і у неявному вигляді базових положень теорії множин у сучасних систематичних курсах планіметрії закладів загальної середньої освіти ми виокремлюємо такі положення як

– двоїстий характер відповідних систематичних курсів евклідової геометрії, що передбачає поєднання у собі (бажано, щоб це відбувалося органічно) уявлення про евклідову геометрію як «фізичну» науку про властивості просторових форм безпосередньо оточуючого людину середовища, з уявленням про евклідову геометрію як аксіоматичну теорію, виходячи з того, що основу сучасних понять про аксіоматику та відповідну аксіоматичну теорію складає теорія множин [8; 12; 13];

– усвідомлення, незалежно від аксіоматики, явним чи неявним чином наразі покладеної у основу того чи іншого систематичного навчального курсу евклідової геометрії, точки як найпростішої, «неподільної» геометричної фігури, будь-якої іншої геометричної фігури, зокрема, прямої та площини, як сукупності точок (У загальному випадку переважна більшість аксіоматик евклідової планіметрії автоматична цього не передбачає);

– наявність теоретико-множинної символіки, яка точно відповідає відношенням приналежності між різними геометричними фігурами, різними класами геометричних фігур і, вже в силу цього, є доцільною для символічної форми запису цих відношень;

– наявність у курсах планіметрії закладів загальної середньої освіти значної кількості принципово важливих понять, теоретичним підґрунтям яких є поняття бінарного відношення еквівалентності, поняття розбиття множини на відповідні класи еквівалентності та поняття фактор-множини;

– висвітлену у роботі наявність змістовної пропедевтики теоретико-множинного підходу до вказаних вище понять на попередніх етапах навчання.

Унаслідок проведеного аналізу контенту діючих навчальних програм і підручників з геометрії для 7 – 9 класів закладів загальної середньої освіти, нових представлених навчальних програм згідно концепції НУШ, з теорії множин сформульовано наступні висновки.

1. В Україні, у всіх діючих на даний час і представлених нових (за концепцією НУШ) програмах і підручниках з геометрії для 7 – 9 класів закладів загальної середньої освіти, і первинні неозначувані планіметричні поняття, і, фактично, всі означувані поняття носять теоретико-множинний характер, починаючи з того, що будь-яку геометричну фігуру усвідомлюють як сукупність точок. Відношення приналежності між геометричними фігурами трактують з позиції теорії множин, як бути елементом або бути підмножиною, використовують стандартну символіку теорії множин, що, зрозуміло, є цілком доцільним. (При цьому варто мати на увазі, що, з теоретичної точки зору, все це не є обов'язковим, можливими є і варіант «так», і варіант навпаки. Зрозуміло, що при будь-якому підході, точку вважають геометричною фігурою, як і пряму, наприклад. Точка і пряма можуть бути (або не бути) пов'язаними між собою відношенням приналежності (інцидентності). Але це автоматично не означає, що пряму варто усвідомлювати складеною із точок, як відповідне об'єднання точок. Між іншим, для певних розділів геометрії таке усвідомлення виявилось недоречним. З позиції історизму – можна стверджувати лише те, що вчені давнини по відношенню до поставленого питання мали різні погляди. З точки зору природності подібного сприйняття – точки зору також можуть бути різними. Так, зрозуміло, що на початку систематичного курсу планіметрії ми ведемо мову про те, що такі первинні неозначувані поняття, як точка і пряма, сформувалися унаслідок того, що, за певних обставин, певні об'єкти оточуючого середовища нам зручно уявляти собі у вигляді саме точки і прямої, а коли ці обставини змінюються, подібне уявлення може стати недоречним. Так, коли ми з достатньо великої відстані дивимося на натягнуту між двома деревами мотузку, то нам здається природним уявляти собі цю мотузку у вигляді прямої. Якщо на цю мотузку сів горобець, то нам здається природним уявляти собі цього горобця як точку, що цій прямій

належить (горобець і мотузка пов'язані між собою бінарним відношенням приналежності). Але у жодному випадку ми не будемо уявляти собі мотузку «складеною» з горобців. Отже, учитель геометрії, теоретично, повинен бути готовим до того, що той чи інший учень може не розуміти, як це ми уявляємо собі кожен геометричну фігуру складеною із точок).

2. При введенні таких понять, як промінь та півплощина, фактично, оперують теоретико-множинним поняттям про розбиття множини унаслідок дії на цій множині бінарного відношення еквівалентності.

3. Позначення відрізка AB , променя AB , прямої AB , відповідно за допомогою символів $[AB]$, $[AB)$ і (AB) є зручним, але не у повній мірі точним з математичної точки зору. (Дійсно, з позначенням відрізка – все гаразд: якщо під відрізком AB (точка A не співпадає з точкою B) розуміти сукупність точок прямої AB , що складається з точки A , точки B і всіх точок M цієї прямої, що лежать між точками A і B ($A-M-B$), то позначення $[AB]$ у повній мірі відповідає позначенню сегмента. Але з поняттям променю ситуація вже є значно гіршою: відповідно до означення півсегменту, ми повинні були би вважати, що $[AB) = \{A\} \cup \{M | A-M-B\}$, але, насправді, під променем $[AB)$ мають на увазі таку множину точок прямої AB , що $[AB) = \{A, B\} \cup \{M | A-M-B\} \cup \{M | A-B-M\}$. Так само, під прямою (AB) розуміють сукупність усіх точок цієї прямої і це не те ж саме, що множина точок відповідного інтервалу. Отже, при використанні подібних позначень учні легко можуть припуститися плутанини, з методичної точки зору ці питання вимагають подальшого вдосконалення.

4. Поняття про рівні (конгруентні) геометричні фігури, форму геометричної фігури є теоретико-множинними поняттями, сформованими як класи еквівалентності на підставах відповідних бінарних відношень еквівалентності. Звідси впливає методика їх коректного введення в курсах планіметрії.

5. При побудові систематичного курсу планіметрії для загальної середньої освіти, виходячи з принципу наступності по відношенню до опанованих курсів математики на попередніх ланках навчання, особливу увагу варто приділити поняттю величини, геометричної величини. Зрозуміло, що, у першу чергу, мають на увазі такі величини, як довжина (відрізка), площа (квадровної геометричної фігури) та міра кута (кута-каркаса та плоского кута). Перші дві з них є додатними адитивними величинами, третя – обмеженою додатною адитивною величиною. Кожна з таких величин є визначеною своєю аксіоматикою і відповідною аксіоматичною теорією. З теоретичної точки зору мова тут йде про побудову моделей аксіоматик вказаних вище величин у відповідній аксіоматичній теорії евклідової планіметрії. Як наслідок, за своєю сутністю, ці поняття є поняттями теоретико-множинного характеру.

6. З точки зору теорії множин, поняття про геометричне місце точок, що мають певну властивість, є рівносильним до поняття множини

точок, заданої за допомогою певної характеристичної властивості. Отже, якщо послідовно будувати курс евклідової планіметрії на підставі теорії множин, відповідну термінологію, що склалася історично, краще було би змінити.

7. Геометричні побудови на евклідовій площині за допомогою циркулі і лінійки за своєю сутністю є теоретико-множинними операціями. Вчитель має усвідомлювати цей факт на підставі знайомства з певною аксіоматикою таких побудов, усвідомлювати факт наявності різних, еквівалентних між собою, аксіоматик теорії побудов за допомогою циркуля і лінійки, загальноприйнятій неявний характер висвітлення цих аксіоматик у стандартних курсах планіметрії закладів загальної середньої освіти. Це є необхідною передумовою для визначення ним методично грамотних шляхів знайомства учнів з даною темою. Описання кроків безпосередньої реалізації процесу побудов вимагає прискипливого використання математичної, переважно теоретико-множинної, символіки [2].

8. У сучасних підручниках з геометрії для закладів загальної середньої освіти символіку теорії множин вдало використовують для ілюстрування наявних співвідношень між різними класами геометричних фігур.

9. У евклідовій планіметрії поняття про вектор є складним поняттям теоретико-множинного характеру, основою якого є поняття про рівність напрямлених відрізків як бінарне відношення еквівалентності на будь-якій непорожній таких відрізків. Лише усвідомлення різних аспектів математичної сутності даного поняття, обумовлює грамотний з методичної точки зору характер його введення та застосування у відповідних навчальних курсах.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок напруму. У підсумку, у роботі проаналізовано теоретичні передумови застосування як у явному, так і у неявному вигляді базових положень теорії множин у сучасних систематичних курсах планіметрії закладів загальної середньої освіти. Проаналізовано також наявні елементи теорії множин у сучасних програмах і підручниках з математики для початкової освіти та для 5-6 класів закладів середньої освіти (за стандартами НУШ). Унаслідок цього аналізу зроблено той висновок, що, незважаючи на велику кількість наявних навчальних програм і підручників, незалежно від цього, в усіх розглянутих курсах математики можна вести мову про наявність окремої змістової лінії «Множина», сутність якої розкривається переліком вказаних у роботі понять.

Проаналізовано контент сучасних навчальних програм і підручників з планіметрії для закладів базової загальної середньої освіти з приводу ролі та місця у них концепцій, понять, позначень і методології теорії множин, сформульовано наступні висновки.

1. Теоретико-множинний характер аксіоматик, що створюють теоретичне підґрунтя сучасних курсів планіметрії закладів загальної середньої освіти, не передбачає автоматичного усвідомлення геометричної фігури як сукупності точок. Але на

даний час, фактично, всі навчальні програми і підручники передбачають саме таке усвідомлення і це варто визнати доцільним.

2. Змістове наповнення курсів математики, опанування яких передує знайомству з систематичним курсом евклідової планіметрії, дозволяє одразу, у повній мірі, використовувати у курсі планіметрії стандартну теоретико-множинну символіку. При цьому має сенс уточнити коректні з математичної точки зору позначення для прямої та променя.

3. При побудові систематичного курсу планіметрії для загальної середньої освіти, виходячи з принципу наступності по відношенню до опанованих курсів математики на попередніх ланках навчання, особливу увагу варто приділити коректному з точки зору математики введенню поняття про величину, геометричну величину.

4. Замість класичного для геометрії поняття «Геометричне місце точок» краще вести мову про множину точок, задану за допомогою визначеної характеристичної властивості.

5. Під час опису геометричних побудов за допомогою «циркуля і лінійки» або за допомогою інших «інструментів» варто у повному обсязі використовувати теоретико-множинну символіку. Цьому, зокрема, повинна передувати практика представлення згідно означення відповідних геометричних фігур у вигляді об'єднання їх складових.

6. При введенні, наприклад, таких понять як рівні геометричні фігури, подібні геометричні фігури, однаково напрямлені промені, напрямок на множині ненульових напрямлених відрізків, ковзний вектор, вільний вектор евклідової площини варто продовжувати, на інтуїтивному рівні, але безпомилково з математичної точки зору, розпочате під час опанування попередніх курсів математики формувати поняття про бінарне відношення еквівалентності та розбиття відповідної множини на попарно непересічні класи еквівалентності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бевз В. Г. Історія математики, Харків: Основа, 2006, 176 с.
2. Драганюк С. В., Синюкова О. М. «Побудови» у тривимірному евклідовому просторі та доцільний характер їх висвітлення у навчальних курсах евклідової геометрії за умови практико-орієнтованого навчання. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2022, (203), с 61-68. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1127>
3. Концепція Нової української школи. (2024, 25 січня). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (2023, 28 жовтня). «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) URL: https://drive.google.com/file/d/1YMPwWKLNmdHTQ6wj4_5aUH0sPafkCBqX/view
5. Слєпкань З. І. Методика навчання математики: Підручник для студентів математичних спеціальностей педагогічних навчальних закладів: 2-е видання. Київ: Вища школа. 2006. 512 с.
6. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1 - 2 клас, 3- 4 клас (2023,

28 жовтня). «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22) URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>

7. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас, 3-4 клас (2023, 28 жовтня). «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22) URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>

8. Bourbaki, N. (1950). *The Architecture of Mathematics. American Mathematical Monthly*, 57 (4). P. 221-232. <https://www.scribd.com/document/375141080/BOURBAKI-1950-Architecture-of-Mathematics-pdf>

9. Cook, J. A., & Clark, T. A. (2019). *A Stroll through Cecily's Sets. A Children's Book About Set Theory*. Independently published. 32 p.

10. Fauvel, J., Gray, J. *The History of Mathematics: A Reader*. Red Globe Press. 1987. 628 p.

11. Halmous Paul R. *Naive Set Theory*. Dover Publications, Inc. Mineola, New York. 2015. 112 p.

12. Kunen, K. *The Foundations of Mathematics (Studies in Logic: Mathematical Logic and Foundations)*. College Publications. 2009. 262 p.

13. Serovajsky, S. *Architecture of Mathematics*. USA, Chapman & Hall. 2022. 394 p.

14. Warner Dr. S. *Set Theory for Pre-Beginners: An Elementary Introduction to Sets, Relations, Axiomatic Set Theory, Ordinals and Cardinals*. Publ: Get 800. 2019. 89 p.

REFERENCES

1. Bezv, V. H. (2006). *Istoriia matematyky [History of mathematics]*. Kharkiv: Osnova, 2006. 176 s. [in Ukrainian]

2. Drahaniuk, S. V., & Syniukova, O. M. (2022). «Pobudovy» u tryvymirnomu evklidovomu prostori ta dotsilnyi kharakter yikh vysvitlennia u navchalnykh kursakh evklidovoi stereometrii za umovy praktyko-oriietovanoho navchannia [«Constructions» in three-dimensional Euclidean space and the expedient nature of their coverage in educational courses of Euclidean stereometry under the condition of practice-oriented education]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. (203), S. 61-68. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1127>. [in Ukrainian]

3. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. (2024, 25 sichnia). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian]

4. Modelna navchalna prohrama «Matematyka. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum "Mathematics. 5-6 grades" for general secondary schools] (2023, 28 zhovtnia). «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.07.2021 No 795) URL: https://drive.google.com/file/d/1YMPwWKLNdHTQ6wj4_5aUH0sPafkCBqX/view [in Ukrainian]

5. Shiepan, Z. I. (2006). *Metodyka navchannia matematyky: Pidruchnyk dlia studentiv matematychnykh spetsialnostei pedahohichnykh navchalnykh zakladiv: 2-e vydannia [Methods of teaching mathematics: Textbook for students of mathematical specialties of pedagogical educational institutions: 2nd edition.]* Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian]

6. Typova osvithna prohrama, rozrobлена pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. 1 - 2 klas, 3- 4 klas [A typical educational program developed under the leadership of Savchenko O. Ya. 1st - 2nd grade, 3rd - 4th grade.] (2023, 28 zhovtnia). «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.08.2022 № 743-22) URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv> [in Ukrainian]

7. Typova osvithna prohrama, rozrobлена pid kerivnytstvom Shyiana R. B. 1-2 klas, 3-4 klas [A typical educational program developed under the leadership of Shyian R. B. Grade 1-2, Grade

3-4]. (2023, 28 zhovtnia). «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.08.2022 № 743-22) URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv> [in Ukrainian]

8. Bourbaki, N. (1950). *The Architecture of Mathematics. American Mathematical Monthly*. № 57 (4). P. 221-232. URL: <https://www.scribd.com/document/375141080/BOURBAKI-1950-Architecture-of-Mathematics-pdf> [in English]

9. Cook, J. A., & Clark, T. A. (2019). *A Stroll Through Cecily's Sets. A Children's Book About Set Theory*. Independently published. [in English]

10. Fauvel, J., Gray, J. (1987). *The History of Mathematics: A Reader*. Red Globe Press. [in English]

11. Halmous, Paul R. (2015). *Naive Set Theory*. Dover Publications, Inc. Mineola, New York. [in English]

12. Kunen, K. (2009). *The Foundations of Mathematics (Studies in Logic: Mathematical Logic and Foundations)*. College Publications. [in English]

13. Serovajsky, S. (2022). *Architecture of Mathematics*. USA, Chapman & Hall.

14. Warner, Dr. S. (2019). *Set Theory for Pre-Beginners: An Elementary Introduction to Sets, Relations, Axiomatic Set Theory, Ordinals and Cardinals*. Publ: Get 800. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАЧИНСЬКА Олександра Олександрівна – учитель математики Удобенського ліцею Маяківської об'єднаної територіальної громади Одеського району Одеської області.

Наукові інтереси: методика навчання математики у закладах загальної середньої освіти, зокрема, методика навчання планіметрії.

ДРАГАНЮК Сергій Володимирович – кандидат фізико-математичних наук, старший викладач кафедри вищої математики і статистики Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: теорія груп, методика навчання теорії множин і математичної логіки, алгебри і теорії чисел у закладах вищої освіти, методика навчання алгебри і геометрії у закладах загальної середньої освіти.

СИНЮКОВА Олена Миколаївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри вищої математики і статистики Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: ріманова геометрія та її узагальнення, методика навчання геометрії у закладах вищої освіти, методика навчання геометрії у закладах загальної середньої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BACHINSKA Oleksandra Oleksandrivna – the teacher of Mathematics of the Udobne Lyceum of Mayakivska united territorial commune of the Odesa district of the Odesa region.

Scientific interests: methods of teaching mathematics at institutions of general secondary education, in particular, methods of teaching of Plane geometry.

DRAHANYUK Sergey Volodimirovich – candidate of physical and mathematical sciences, senior lecturer at department of higher mathematics and statistics of the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».

Scientific interests: theory of groups, methods of teaching theory of sets and mathematical logic, algebra and number theory in higher school, methods of teaching algebra and geometry in secondary school.

SINYUKOVA Olena Mukolaivna – candidate of physical and mathematical sciences, senior lecturer, senior lecturer of department of higher mathematics and statistics of the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».

Scientific interests: Riemannian geometry and its generalizations, methods of teaching geometry in higher school, methods of teaching geometry in secondary school.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-119-121

БІЛИНСЬКА Христина Валеріївна –

доктор філософії, доцентка кафедри
іноземних мов для природничих факультетів,
факультет іноземних мов,
Львівського національного
університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6883-3557>
e-mail: khrystia.bilynska@gmail.com

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються дидактичні особливості викладання іноземної мови в закладах вищої освіти. У багатьох навчальних закладах світу апробуються різні педагогічні стратегії та технології навчання. І чим більше буде альтернативних методичних рішень, тим пліднішим буде пошук нових шляхів підвищення якості та ефективності іноземної освіти. Успіх будь-якої діяльності, поза сумнівом, багато в чому залежить від того, які методи використовуються для його досягнення. Це повною мірою стосується вивчення іноземних мов. За кількістю методів, які використовуються для вивчення, іноземних мов займають сьогодні одне з перших місць. Щоправда, за якістю ці методи далеко ще не рівноцінні. Тому часто багато фахівців, які вивчили іноземну мову, потрапляючи в мовне середовище, почуваються абсолютно безпорадними. Причини – брак мовного досвіду, занурення у мовне середовище, спілкування з носіями мови. Цим пояснюється популярність вивчення іноземної мови за кордоном, і зростає з кожним роком.

Провідним принципом сучасної дидактики є варіативність, що дає можливість обирати та конструювати педагогічний процес за будь-якою моделлю. Саме у цьому напрямі і має йти прогрес іноземної освіти у світі з організацією діалогу різних педагогічних систем та інноваційних технологій навчання.

Дидактичне забезпечення є однією з найважливіших складових освітнього процесу. Дидактичний матеріал характеризується вкрай різноманітними формами та вибором, які активно присутні у педагогічному процесі. Будучи важливою частиною процесу передачі освітньої інформації, дидактичний матеріал демонструє такі якості, як структурна складність, мінливість проявів, велика функціональне навантаження.

Використання дидактичних матеріалів, що відображають реальну мовну дійсність, дозволять сформулювати наочніше уявлення про використання іноземної мови в повсякденності, а також підвищать інтерес до її вивчення та подальшого використання як інструмент пізнання.

Для забезпечення ефективної підготовки та розвитку професійно-орієнтованої іноземної комунікативної компетентності студента необхідно враховувати основні положення дидактики вищої школи, будувати на цій основі методику навчання іноземної мови.

Ключові слова: дидактичні особливості, викладання іноземної мови, заклади вищої освіти, освіта, студент.

BILYNSKA Khrystyna Valeriivna –

Doctor of Philosophy,
Associate Professor at the Department
of Foreign Languages for Sciences
Faculty of Foreign Languages
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6883-3557>
e-mail: khrystia.bilynska@gmail.com

DIDACTIC FEATURES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article examines didactic features of foreign language teaching in institutions of higher education.

In many educational institutions of the world, various pedagogical strategies and technologies for teaching this subject are being tested. And the more alternative methodical solutions there are, the more fruitful will be the search for new ways of improving the quality and efficiency of foreign language education. The success of any activity, without a doubt, largely depends on what methods are used to achieve it. This fully applies to the study of foreign languages. According to the number of methods used for learning, foreign languages occupy one of the first places today. However, in terms of quality, these methods are far from equal. Therefore, many specialists who have learned a foreign language often feel completely helpless when they enter the language environment. The reasons are lack of language experience, immersion in the language environment, communication with native speakers. This explains the popularity of studying a foreign language abroad, which is growing every year.

The leading principle of modern didactics is variability, which makes it possible to choose and construct a pedagogical process according to any model. It is in this direction that the progress of foreign language education in the world should go with the organization of dialogue between different pedagogical systems and innovative learning technologies.

Didactic support is one of the most important components of the educational process. Didactic material is characterized by extremely diverse forms and choices, which are actively present in the pedagogical process. Being an important part of the process of transmitting educational information, didactic material demonstrates such qualities as structural complexity, variability of manifestations, high functional load.

The use of didactic materials that reflect the real linguistic reality will allow to form a clearer picture of the use of a foreign language in everyday life, as well as increase interest in its study and further use as a tool of knowledge.

In order to ensure effective preparation and development of a student's professionally oriented foreign language communicative competence, it is necessary to take into account the basic provisions of higher school didactics, to build on this basis the foreign language teaching methodology.

Key words: didactic features, foreign language teaching, higher education institutions, education, student.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування нової парадигми мислення студента (на різних щаблях освіти) культивується державою, про що свідчить, перш за все, відображення в освітніх стандартах нового покоління таких загальних навчальних умінь, як: уміння працювати з різними видами текстів (аудіовізуальними, друкованими), розуміння текстів, вміння давати їх трактування, вміння самим складати тексти, вміння оцінювати ефективність різних елементів, які у тексті, і пояснювати причини такого роду впливів, зокрема і щодо іноземної мови [4].

Іноземна мова виступає транслятором культури, це, у свою чергу, збагачує зміст навчання за рахунок поглинання учнями нових цінностей та смислів іншої культури та сприяє діалогу культур. Оскільки в сучасному полікультурному суспільстві кількість інформаційних ресурсів англійською мовою перевищує всі інші, в роботі представлені особливості використання відеоконтентів при вивченні англійської мови [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти викладання іноземної мови досліджують багато вчених: О. Биконя, В. Борщовецька, Н.Гальскова, А. Гордєєва, Т. Корж, Г. Гринюк, Л. Личко, Ю. Манько, І. Мельник, Н. Одегова, О. Петрашук, О. Поляков, О. Середа, В. Соколов та інші.

Мета статті: розкрити теоретичні аспекти викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний час у зв'язку з складною важкою соціально-економічною та політичною ситуацією в Світі, питання ефективної підготовки у ЗВО, що стоїть практично на перших місцях.

В умовах сучасних реалій педагогічна спільнота все частіше звертає увагу на підвищення навчально-виховної роботи за допомогою засобів дидактичного забезпечення, оскільки саме вона здатна вивести весь освітній процес більш новий, ефективний рівень [2].

Підходи до дидактичних матеріалів та дидактичного забезпечення ЗВО кардинально змінюються у зв'язку з переходом освітніх організацій на новий рівень освіти.

Під час вивчення іноземної мови важливу роль відіграють комунікативні здібності як педагога, так і студента. При цьому технологією спілкування або інтерактивними формами взаємодії, спочатку мають оволодіти викладачі іноземної мови, щоб потім використовувати їх у роботі зі студентами.

Ефективність навчання значною мірою залежить від того, яка роль відводиться іноземній мові у професійній підготовці сучасного фахівця. Заклади вищої освіти, де відповідно до європейських стандартів, знання іноземної мови на рівні вільного спілкування з іноземними діловими партнерами вважається невід'ємною ознакою сучасного професіонала.

Опанування, як мінімум, однією іноземною мовою нині стає невід'ємною вимогою професійної компетенції фахівця у всьому світі. Розширення та якісна зміна характеру міжнародних зв'язків, інтернаціоналізація всіх сфер суспільного, політичного та економічного життя країн зробили іноземні мови реально затребуваними [3].

Дидактичний матеріал, використання якого регламентовано з логікою освітнього процесу та структурно підтримується в рамках природної послідовності, активно та алгоритмічно формує, створює необхідний продукт навчання, забезпечує набуття та розвиток професійно важливих якостей та навичок [3]. Вибудовуючи дидактичне забезпечення освітнього процесу у ЗВО, необхідно не лише підбирати прийоми, технології та методи навчання, а створювати єдину ефективну дидактичну систему, забезпечуючи тим самим цілісність та структурованість освітнього процесу.

Особливості вивчення іноземних мов та їх ролі в професійній діяльності фахівців формують вимоги до їхніх професійних знань і вмінь. Для адекватного спілкування індивіда з носієм мови, яку він вивчає, необхідне не лише знання про те, як використовувати ту чи іншу іншомовну лексику, грамотно і правильно висловити свою думку (знання лінгвістичного коду мови, яка вивчається), але й знання, як саме використовувати певні засоби іноземної мови в різноманітних ситуаціях спілкування з іноземцями (як правильно розпочати і закінчити розмову; як звертатися до співрозмовника; які теми слід обговорювати в різних ситуаціях тощо); вміння використовувати прийоми стратегічної компетенції у разі виникнення труднощів у процесі спілкування й оцінювати виконання акту комунікації. Отже, кінцева мета навчання повинна відповідати окресленим уявленням студента про його майбутню професійну діяльність, стимулювати потребу студента у вивченні іноземної мови як запоруки стати освіченою, культурною, професійною, конкурентноспроможною та успішною людиною [5].

Важливе завдання ЗВО - навчити майбутнього фахівця пошуку, уміння приймати самостійні рішення з урахуванням обставин, що склалися, виховати в ньому інтерес до творчої діяльності, до дослідницької роботи як однієї з основних функцій педагогічної діяльності. Необхідними умовами в організації будь-якого виду самостійної роботи (а дослідницька робота – це самостійна, творча робота) є наявність таких факторів, як мотиваційна готовність, інтелектуальна готовність, лінгвістична та методична готовність [8].

Роль викладача полягає у тому, щоб створити умови для розвитку та саморозвитку особистості, стимулювати прагнення студентів до творчої індивідуальності, направити навчально-пізнавальну діяльність студента на створення власного творчого освітнього продукту. Використання на заняттях з

іноземної мови таких продуктивних освітніх технологій як: мовний портфель; проектні технології; ігри, включаючи мовні, рольові та ділові; творчі види навчальної діяльності; проблемно – пошукові дослідницькі завдання позитивно впливають на здібності студентів до самостійної творчої та пошукової діяльності з урахуванням їх особистісних потреб та індивідуальних особливостей [7].

Комунікативний підхід до навчання іноземної мови висуває першому плані практику іноземною мовою, вправи у вживанні мови як засобу комунікації у неповній середній школі. На факультетах іноземної мови висувається вимога оволодіння іноземною мовою в усній та письмовій формах, набуття міцних знань про систему мови. Тому майбутній фахівець іноземних мов має отримати вичерпну інформацію про характер кожного мовного явища у стінах ЗВО [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Таким чином, сучасний підхід до навчання фахівців з іноземної мови є реалізацією певних завдань, націлених на формування та розвиток іншомовних компетенцій, що дозволяють студентам не тільки демонструвати результати навчання в освітній організації, а й задовольняти свої пізнавальні потреби, вести активне дозвілля, здійснювати обмін з однолітками з інших країн, робити внесок у розвиток своєї особистості.

Використання дидактичних матеріалів, що відображають реальну мовну дійсність, дозволять сформувати наочніше уявлення про використання іноземної мови в повсякденності, а також підвищать інтерес до її вивчення та подальшого використання як інструмент пізнання.

Для забезпечення ефективної підготовки та розвитку професійно-орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності студента необхідно враховувати основні положення дидактики вищої школи, будувати на цій основі методику навчання іноземної мови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бігич О. Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи: монографія. К. : ВЦ КНЛУ. 2004. 278 с.
2. Бублик А. О. Досвід країн Західної Європи у викладанні іноземних мов на початковому етапі. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. Серія: Філологічні науки. 2012. 14. С. 158–163.
3. Гончарук С. К. Вивчення англійської мови: проблеми й пошуки їх розв'язання. *Англійська мова та література*. 2012. 22/23. С. 2-5.
4. Гулько С. Новий підхід до вивчення англійської мови на початковому етапі. *Початкова школа*. 2011. 8. С. 32-34.
5. Захарченко А. О. Особливості організації навчання англійської мови на ранньому етапі. *Англійська мова в початковій школі*. 2008. 1. С. 28-31
6. Кушніров М. О. Сучасні підходи до навчання іноземної мови: орієнтація на цінності особистісного

розвитку й гуманізму. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. 8. С. 348-356.

7. Мічуріна Т.В. Полілог як різновид мовленнєвої діяльності. *Англійська мова та література*. 2015. 4/5. С. 2–5
8. Роман С. Методика навчання англійської мови у початковій школі : навчальний посібник. К. : Ленвіт. 2015. 208 с.

REFERENCES

1. Bihych, O. (2004). *Metodychna osvita maybutn'oho vchytelya inozemnoyi movy pochatkovoyi shkoly* [Methodical education of the future foreign language teacher of primary school]: monohrafiya. K. : VTS KNLU. 278 s. [in Ukrainian]
2. Bublik, A. O. (2012). *Dosvid krayin Zakhidnoyi Yevropy u vykladanni inozemnykh mov na pochatkovomu etapi* [Experience of Western European countries in teaching foreign languages at the initial stage]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka. Seriya: Filolohichni nauky*. 14. S. 158–163. [in Ukrainian]
3. Honcharuk, S. K. (2012). *Vyvchennya anhliys'koyi movy: problemy u poshuky yikh rozv'yazannya* [Learning English: problems and the search for their solution]. *Anhliys'ka mova ta literatura*. 22/23. S. 2-5. [in Ukrainian]
4. Hun'ko, S. (2011). *Novyy pidkhid do vyvchennya anhliys'koyi movy na pochatkovomu etapi* [A new approach to learning English at the initial stage]. *Pochatkova shkola*. 8. S. 32-34. [in Ukrainian]
5. Zakharchenko, A. O. (2008). *Osoblyvosti orhanizatsiyi navchannya anhliys'koyi movy na rann'omu etapi* [Peculiarities of the organization of English language learning at an early stage]. *Anhliys'ka mova v pochatkoviyi shkoli*. 1. S. 28-31. [in Ukrainian]
6. Kushnirov, M. O. (2014). *Suchasni pidkhody do navchannya inozemnoyi movy: oriyentatsiya na tsinnosti osobystisnoho rozvytku y humanizmu* [Modern approaches to learning a foreign language: focus on the values of personal development and humanism]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi*. 8. S. 348-356. [in Ukrainian]
7. Michurina, T.V. (2015). *Poliloh yak riznovyd movlennyevoyi diyal'nosti* [Polylogue as a type of speech activity]. *Anhliys'ka mova ta literatura*. 4/5. S. 2–5. [in Ukrainian]
8. Roman, S. (2005). *Metodyka navchannya anhliys'koyi movy u pochatkoviyi shkoli* [Methods of teaching English in primary school]: navchal'nyy posibnyk. K. : Lenvit. 208 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БІЛИНСЬКА Христинна Валеріївна – доктор філософії, доцентка кафедри іноземних мов для природничих факультетів, факультет іноземних мов, Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: дидактичні особливості викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BILYNSKA Khrystyna Valeriivna – Doctor of Philosophy, Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Sciences Faculty of Foreign Languages Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: didactic features of teaching a foreign language in higher educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2024 р.

УДК 178.17:11

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-122-126

БІЛОВА Наталія Костянтинівна –

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри музично-інструментальної підготовки ДЗ «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7147-2433>

e-mail: nkbelowo02@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ У МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У статті автор розглядає кластерний підхід у музично-виконавській діяльності здобувачів мистецької освіти.

У фаховій підготовці майбутніх фахівців в галузі музичного мистецтва застосування кластерного підходу допомагає розвитку критичного та креативного художньо-образного мислення майбутніх педагогів-музикантів.

У фортепіанній підготовці здобувачів мистецької освіти кластери розуміються як пучок еталонних слухових, зорових, рухових тактильно-кінестетичних уявлень, життєвих та художніх асоціацій, множинна інтерпретація яких дозволяє музикантам-виконавцям глибинно розкривати художні образи, утворювати архітектоніку виконавських концепцій інтерпретації музичних творів.

На основі аналізу наукової літератури автор визначає індивідуальні фахово-інтерпретаційні кластери як інтегровану систему інтонаційно-слухових, рухових тактильно-кінестетичних, когнітивно-емоційних і комунікативно-емпатійних уявлень, відчуттів, переживань, емоцій, суджень, установок, які формуються у здобувачів освіти на засадах суб'єктивних узагальнень загальноприйнятих, ustalених виконавських, художньо-креативних і мистецько-педагогічних традицій як норм-еталонів.

Інтонаційно-слухові кластери є інтегрованою формою музичного мислення, музично-виконавської та музично-педагогічної діяльності, що ґрунтується на слухо-образній природі та інтонаційній сутності музичного мистецтва.

Виокремлення тактильно-кінестетичних відчуттів-еталонів ґрунтується на розумінні того, що музичні дії музиканта-виконавця у загальному сенсі є скоординованими ігровими рухами.

Когнітивно-емоційні еталони пов'язані з музикознавчою компетентністю майбутніх фахівців і трансформуються у систему розумінь, суджень, міркувань, «пропущених» майбутніми фахівцями через власні почуття й емоції.

Комунікативно-емпатійні еталонні уявлення є підґрунтям для будівництва художньо-педагогічної комунікації майбутнього фахівця в галузі музичного мистецтва у всіх можливих варіантах: між виконавцем і Автором через музичний твір (Я-Автор), аутокомунікацію через музичний твір (Я-Я), між учителем й учнем, учнями (Я-Інший) на ґрунті сприйняття й художньо-емпатійного аналізу музичного твору.

Ключові слова: кластерний підхід, фахова підготовка, музично-виконавська діяльність, кластери, уявлення-еталони, здобувачі мистецької освіти.

BILOVA Nataliia Kostyantynivna –

candidate of pedagogical sciences, professor of the department musical and instrumental training of the K. D. Ushinsky South

Ukrainian National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7147-2433>

e-mail: nkbelowo02@gmail.com

IMPLEMENTATION OF THE CLUSTER APPROACH IN MUSIC EXECUTIVE ACTIVITIES OF ART EDUCATION ACQUISITIONERS

In the article, the author examines the cluster approach in the musical and performing activities of students of art education. In the professional training of future specialists in the field of musical art, the use of a cluster approach helps the development of critical and artistic thinking of future teachers-musicians.

In the piano training of students of art education, clusters are understood as a bundle of reference visual, auditory representations, life and artistic associations, on the comparison of which the performer reveals artistic images, forms the architecture of performing concepts of interpretation of musical works.

Based on the analysis of scientific literature, the author defines individual professional-interpretive clusters as an integrated system of intonation-auditory, tactile-kinesthetic, cognitive-emotional and communicative-empathic representations, feelings, experiences, emotions, judgments, attitudes that are formed in students of education on the basis of sub objective generalizations of generally accepted, established performance and art-pedagogical traditions as standard standards.

Intonational-auditory reference representations are the main form of musical thinking, musical-performance and musical-pedagogical activity, which is based on the auditory-figurative nature and intonation essence of musical art.

The isolation of tactile-kinesthetic sensations-standards is based on the understanding that the musical actions of a musician-performer in a general sense are coordinated game movements.

Cognitive-emotional benchmarks are related to the musicological competence of future specialists and are transformed into a system of understandings, judgments, reasoning, «missed» by future specialists due to their own feelings and emotions.

Communicative and empathetic reference ideas are the basis for building artistic and pedagogical communication of a future specialist in the field of musical art in all possible variants: between the performer and the Author through a musical work (I-Author), self-communication through a musical work (I-I), between a teacher and by a student, students (I-Other) on the basis of perception and artistic empathic analysis of a musical work.

Key words: cluster approach, professional training, artistic and performing interpretation, musical work, future specialist in the field of musical art.

Statement and justification of the relevance of the problem. The changes taking place in modern society naturally require corresponding transformations in the field of education, the main task of which is currently the implementation of an effective strategy for the formation of a modern personality, which in today's changing conditions must be creative, capable of critical thinking, mobile and ready for life in new reality. The modern national education system provides a person with the opportunity to develop both intellectually and spiritually at the same time and to the full extent, which is facilitated by providing each student with thorough knowledge about a person as a subject of self-development.

An individual's ability to self-development, self-analysis, self-correction, i.e. reflective self-processes aimed at personal knowledge of the inner world, control of one's own behavior, analysis and evaluation of the degree of success of one's own activities, i.e. self-reflection, which is a specific thinking mechanism, a powerful factor of self-change and self-development, acquires great importance personality A person's ability to reflect becomes especially important in the context of the professional training of students of art education, since all their professional activities are carried out in the process of artistic-pedagogical, artistic-performing, cultural-educational communicative interaction with art and through works of art with students.

So, the relevance of studying the chosen problem is determined by the fact that the individual's ability to productive professional activity is based on professional competences and is provided by the experience gained while studying at a higher education institution.

Analysis of research and publications. For future specialists in the field of musical art, a sign of quality training is their ability to artistically interpret works. This is indicated by studies of artistic and pedagogical communication skills (H. Didych, S. Grozan, Zh. Syrotkina, etc.), interpretation skills (O. Oleksyuk, D. Lisun, A. Lynenko, M. Tkach, etc.), artistic-hermeneutic competence and interpretive culture (M. Demir, Pan Na, L. Stepanova, S. Ship), processes of musical and artistic thinking in the process of piano training (Van Lu, A. Grynchenko, N. Guralnyk, N. Mozgalova, Zhou Ye, O. Shchokolova, etc.) etc.

The problem of identifying and using the artistic-creative (synergistic) potential of the cluster approach in the process of professional training of students of art education remains under-researched.

The purpose of the article is to consider the peculiarities of the implementation of the cluster approach in the musical and performing activities of students of art education.

Presenting main material. The piano training of a student of artistic education is a powerful factor in the development of self-awareness of an individual, because the future specialist must be able to convey the figurative content of a musical work to the listener, help him analyze the composer's creative intention. The piano training of a student of art education is specific and multifaceted, because it must take into account the peculiarities of all types of pedagogical activities that a

teacher-musician should carry out in the conditions of institutions of the system of art education.

Min Shaowei, relying on the statement of M. Yarova, proves that the instrumental training of a future specialist in the field of musical art has two components – performing and educational, because the purpose of professional activity is not only to reveal the figurative content of musical works in the process of instrumental performance, but also to use the educational potential of art and the comprehensive development of the personality by means of instrumental and performing activities [3].

According to V. Krytskyi, the main types of activities of a teacher-musician are the understanding of the artistic and figurative content of musical works and their sound embodiment, which goes through such stages as familiarization with a musical work, the formation of an instrumental and performing idea and the creation of an artistic and figurative interpretation of a musical work [2].

Based on the analysis of scientific studies devoted to professional, in particular instrumental training of a future specialist in the field of musical art (N. Bilova, G. Didych, I. Levytska, O. Lyashenko, V. Korzun, V. Krytskyi, E. Kuryshch, T. Pidvarko, O. Shchokolova, etc.) we can conclude that artistic interpretation involves a deep penetration into the content of a musical work, the identification of a valuable attitude to music, and the reproduction of the acquired experience in all its integrity.

Performance interpretation involves the improvement of performance skills, the selection of performance techniques that reveal the logic of the composer's artistic thinking, detailed mastery of technical and musical-aesthetic tasks, the formation of a complete musical image in the mind of the performer, and introspection of one's own performance [4].

In our opinion, it is appropriate to use a cluster approach in the musical and performing activities of students of art education. The advantage of clustering is given in economics (L. Nekrasova, S. Popenko, M. Porter, etc.), in which it is considered in the context of competitive advantage. In pedagogy, the cluster approach is used to model the structure of certain phenomena or systems, the elements of which are similar to formations in which certain properties, functions, or activities are concentrated.

According to scientists, clusters are a pedagogical technology. Pedagogical technology is a qualitative transformation-generalization of the individual mastery of the teacher in the process of collective learning and co-creation. Therefore, the most important qualities of any pedagogical technology are reproducibility, effectiveness, focus on personality development and the important possibility of diagnosing all parameters of the educational process.

Technology is manifested in a clear and correct statement of the goal of education (what we study for); in defining and specifying the content of education (what we study); in the choice of the method of organization of the educational process and means of education (how and by what means); in the professional competence of the teacher (who teaches); objective diagnosis of learning results (what has been learned).

In this, humanitarian pedagogical technologies acquire a decisive importance, the use of which determines the high intellectual and spiritual and moral potential of the personality of the teacher-musician, formed intuition, possession of a modern set of techniques and means of communication, developed empathy and reflection, etc.

Domestic and foreign scientists define pedagogical technology as «a set of psychological and pedagogical attitudes that determine a special set and composition of forms, methods, methods, teaching methods, educational tools» (S. Sysoeva); «meaningful technique of implementing the educational process» (V. Bepalko); «description of the process of achieving planned learning outcomes» (I. Volkov); «systemic, conceptual, normative, objectified, invariant description of the activity of the teacher and student, aimed at achieving the educational goal» (F. Fradkin); «the system of functioning of all components of the pedagogical process, which is built on a scientific basis, programmed in time and space and leads to planned results» (H. Selevko), etc.

All definitions of pedagogical technology reveal the procedural essence of the concept, which is considered as a method of interaction between the teacher and students, based on the optimal involvement of means and tools of educational activity.

The content of the concept of «pedagogical technology» is usually considered at four levels: 1) meta-technologies – a general pedagogical (general didactic) level that characterizes a holistic educational process; 2) macro-technologies – branch (subject) level corresponding to one branch, field of knowledge, set of methods and means for teaching and education within one subject; 3) mesotechnologies – a modular-local level that corresponds to the technology of certain types of activities (for example, vocal-performing or instrumental-performing activities); 4) microtechnologies – the operational level, aimed at solving specific tasks within one type of activity (for example, reading notes from a sheet).

Technologies have such properties as systematicity, complexity, integrity, scientificity, conceptuality, reproducibility, diagnosticity, optimality, predictability, algorithmicity, structuredness, hierarchy, logic, procedurality, variability and flexibility, manageability, efficiency, developing nature, etc. Modern educational technologies bring to the fore methods that contribute to the activation of the process of cognition during the independent and creative work of education seekers. Let's consider some of them.

Personal-oriented technology is based on personal orientation in the learning process, which involves considering education seekers as proactive, capable of independent cognitive activity, goal-setting and self-realization of objects (M. Alekseev, I. Yakymanska).

The essence of the dialogue technology is that in it the interaction is carried out for the purpose of personality development based on the maximum use of independence and initiative of the students of education. All interactive interaction technologies are built on the basis of a dialogical style of communication.

Ways of creating a dialogue situation are the diagnosis of education seekers' readiness for dialogue

communication: the presence of communicative experience, the ability and desire to express their opinion, to perceive other points of view; search for supporting motives and problems that contribute to the formation of one's own meaning of cognitive activity; design of methods of interaction of discussion participants and the conditions for their acceptance of possible roles; identifying areas of improvisation, that is, unexpected dialogue situations (immersion, game situations, discussions).

Suggestive technologies. The specificity of musical art determines the use of technologies that are united by the scientific concept of transfer and mastering of experience, i.e. these are associative-reflective, active, cognitive, psychoanalytic, gestalt technologies, etc.

The content of musical art is perceived both on a cognitive and subconscious level, and requires non-standard, special techniques and methods of mastering, creation of a special psychological atmosphere, saturated with live experiences and creative manifestations, in individual and group classes. A student of artistic education must not only be able to immerse himself in the necessary emotional state, re-creating the content of a musical image, but also influence the listeners, infecting them with his emotions filled with intellectual experience.

The suggestive concept of learning is one of the technologies of concentrated learning, which is very important for musical disciplines. «Suggestion (lat. suggestio – suggestion) is a type of purposeful communicative influence on the behavior and consciousness of a person (or a group of people)» [5, p. 256].

The concentration of means of influence on students of art education in the course of their comprehension of educational musical material, ensuring maximum immersion in the musical sound space, inclusion of all the diversity of sensory processes – all this makes it possible to achieve the effectiveness of the work of a teacher-musician.

Methods and techniques of suggestive influence on listeners are especially important in any kind of music-pedagogical activity. A suggestive effect on listeners can be provided by the «live» sound of music; emotional «infection» of listeners with the artist's artistic experience; by the flow of emotional immersion in the creation of a musical image based on empathy; intonation comprehension of the processes of development of the musical fabric; creating a polylogue situation (performer – composer – lyrical hero – performer – listener) during communication with a musical work; the organization of collective executive activity, which has a creative nature; construction of the dramaturgy of the class in accordance with the laws of formation of musical art; by creating an atmosphere of mutual understanding, trust and cooperation.

Technology of critical thinking. The creators of this technology (D. Kluster, J. A. Braus, D. Wood, I. Zagashev, S. Zair-Bek, etc.) defined critical thinking, first of all, as a reflective, evaluative understanding of one's own educational activity.

The effectiveness of technology is manifested in the development of thinking, the formation of communication skills, and the development of

independent work skills. As mentioned earlier, clusters, which are a pedagogical technology of critical thinking, are actively used in art education as well. So, for example, Wang Yajun uses a cluster approach to determine the structure of the communicative culture of future music teachers and its formation.

The researcher identified such clusters as the subject of conducting and choral training; teacher (head of the educational choir); student choirmaster and member of the choir; educational choir; educational situation; conditions of conducting and choral training, which direct the search vector for current approaches and principles, etc. [1].

According to Min Shaowei, instrumental and performing training, which is an essential component of holistic professional training, contains in its resource such functions that concentrate certain skills, knowledge, functional literacy, psychological processes and value intentions and have the form of conditional «bundles» that in science and in the social sphere is considered as a «cluster» [3].

The analysis of scientific literature made it possible to conclude that the performance-pedagogical context of piano training of students of art education determines the definition of individual professional-interpretive clusters as an integrated system of intonation-auditory, tactile-kinesthetic, cognitive-emotional and communicative-empathetic ideas, sensations, experiences, emotions, judgments, attitudes, which are formed among the students of education on the basis of subjective generalizations of generally accepted, established performing and artistic and pedagogical traditions as standard standards.

Intonational-auditory reference representations as basic standards that organize and determine the creative performing-interpretive field are the main form of musical thinking, musical-performing and musical-pedagogical activity, which is based on the auditory-figurative nature and intonation essence of musical art.

Intonational-auditory «standard clusters» reveal a semantic unit of executive formation that connects internal auditory and associative representations of the individual.

Intonational-auditory reference clusters are «experienced» by students of education, they are realized, objectified, structured and generalized into understanding, judgment through feeling, visual, plastic-motor and certain non-musical associations, which becomes the basis for searching and finding stylistically appropriate performance techniques for artistically convincing voicing – embodiment of the author's artistic idea of a musical work.

The isolation of tactile-kinesthetic clusters is based on the understanding that the musical actions of a musician-performer in the general sense are coordinated game movements. The reflection of the performer's emotions in the sound, the implementation of the constructed performance concept, all the meanings laid down by the composer are based on the skill of tactile-kinesthetic control.

Tactile-kinesthetic reference representations are designed to ensure the continuity of executive self-regulation in the process of performing a musical work based on combination and coordination with intonation-auditory clusters.

The artistic-pedagogical basis of the performing-interpretive activity of the students of education is the cognitive-emotional reference ideas, which are related to the musicological competence of the future specialists and are transformed into a system of understandings, judgments, considerations, «missed» by the future specialists due to their own feelings and emotions.

The artistic and pedagogical interpretation of musical works, the detection of their semantic content, the emotionality of the unfolding of the drama, the expression of the subject performance image (through the artistic verbalization of the decoding of the author's artistic intention and the figurative content of the works, and the sound embodiment of the created performance concept) is impossible without a formed knowledge base: musicologists, cultural, performance-methodical, musical-pedagogical.

Communicative and empathetic clusters are the basis for building artistic and pedagogical communication of the future specialist in the field of musical art in all possible variants: between the performer and the Author through a musical work (I-Author), auto-communication through a musical work (I-I), between a teacher and a student, by students (I-Other) on the basis of perception and artistic empathetic analysis of a musical work.

The defined «bundles»-images allow you to regulate your own professional activity at different levels of artistic communication: in the process of understanding a work of art through empathy, identification with a musical image, and through it – with the «image of the Other», in the process of artistic communication with students in the process of personally colored interpretation of the artistic idea, through the decoding of the artistic «message» of the author-composer in the process of educational and pedagogical activity, etc.

Conclusions and prospects of further exploration of the direction. So, in summary, we note that modern pedagogical technologies based on the cluster approach will allow to optimize the learning process, find effective forms of education and upbringing, form cognitive interests, artistic tastes and value orientations of education seekers, develop their intellectual potential.

In the professional training of students of art education, the use of a cluster approach helps the development of critical and artistic thinking of future teachers-musicians. In the musical and performing activities of students of art education, clusters are understood as a bundle of reference visual, auditory representations, life and artistic associations, on the comparison of which the performer reveals a multiplicity of artistic images, builds performing concepts of interpretation of musical works.

Clusters are formed on the basis of critical understanding and transformation of acquired knowledge, skills, experience (life, auditory, performance, etc.) in the process of comparison, comparison and critical assessment of self-evaluation of artistic and pedagogical activity.

СПИСОК ДжЕРЕЛ

1. Ван Яцзюн. Методика формування комунікативної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі диригентсько-хорового навчання. Автореф. дис. канд. пед. наук. Суми. 2018. 25 с.
2. Крицький В. М. Музично-виконавська інтерпретація: педагогічні проблеми музично-виконавської підготовки: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2009. 158 с.
3. Мінь Шаовей. Формування рефлексивних умінь майбутніх учителів музики в процесі фортепіанної підготовки. Дисер. на здоб. наук. ст. канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. Одеса. 2017. 224 с.
4. Підварко Т. О. Інтерпретація музичних творів як важлива складова виконавської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. URL http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5990/1/76_3%281%29pdf
5. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків. 2007. 640 с.
6. Ю Янь. Формування художньо-образних репрезентацій майбутніх бакалаврів музичного мистецтва засобами фортепіанних програмних творів. Дисерт... на здобуття наук. ст. д-ра філософії. Спец. 014 Середня освіта. Музичне мистецтво. Одеса. 2023. 237 с.

REFERENCES

1. Van Yatszyun. (2018). *Metodyka formuvannya komunikatyvnoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v protsesi dyryhent's'ko-khorovoho navchannya*. [The method of formation of communicative culture of future music teachers in the process of conducting and choral training]. Sumy. 25 s. [in Ukrainian]
2. Kryts'kyu, V. M. (2009). *Muzychno-vykonavs'ka interpretatsiya: pedahohichni problemy muzychno-vykonavs'koyi pidhotovky*. [Musical and performing interpretation: pedagogical problems of musical and performing training]. Nizhin. 158 s. [in Ukrainian]
3. Min' Shaovey. (2017). *Formuvannya refleksyvykh umin' maybutnikh uchyteliv muzyky v protsesi fortepiannoyi*

pidhotovky. [Formation of reflective skills of future music teachers in the process of piano training]. Odesa. 224 s. [in Ukrainian]

4. Pidvarko, T. O. *Interpretatsiya muzychnykh tvoriv yak vazhlyva skladova vykonavs'koyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva*. [Interpretation of musical works as an important component of performance training of a future music teacher]. URL http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5990/1/76_3%281%29pdf [in Ukrainian]

5. Shapar, V. (2007). *Suchasnyy tлумachnyy psykholohichnyy slovnyk*. [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv. 640 s. [in Ukrainian]

6. YU Yan'. (2023). *Formuvannya khudozhn'o-obraznykh reprezentatsiy maybutnikh bakalavriv muzychnoho mystetstva zasobamy fortepiannykh programnykh tvoriv*. [Formation of artistic representations of future bachelors of musical arts by means of piano program works]. Odesa. 237 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БІЛОВА Наталія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри музично-інструментальної підготовки ДЗ «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: професійна підготовка здобувачів мистецької освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BILOVA Natalia Kostyantynivna candidate of pedagogical sciences, professor, professor of the department musical and instrumental training of the K. D. Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of students of art education.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

УДК 37.016:[612.76-028.22:004.92

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-126-133

БОЛІЛИЙ Василь Олександрович –

кандидат фізико-математичних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1923-1058>
e-mail: vasyl.bolilyj@gmail.com

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна –

кандидат педагогічних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0353-9354>
e-mail: suhovirskaya2011@gmail.com

АБУВАТФА Самі –

старший викладач кафедри внутрішньої медицини № 3
Донецького національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7245-2602>
e-mail: ab7845766@gmail.com

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ЗАДАЧ БІОМЕХАНІКИ ЗАСОБАМИ UNITY

В статті розглядається візуалізація задач біомеханіки засобами Unity.

Використання сучасних технологій, засобами Unity, для візуалізації біомеханічних процесів є важливим етапом у розвитку наукових методів та досліджень. Це дозволяє використовувати інтерактивні та реалістичні симуляції для аналізу та моделювання складних біомеханічних систем, що робить можливими нові підходи до дослідження та вирішення проблем. Використання інтерактивних та візуальних засобів, таких як симуляції у Unity, може покращити сприйняття матеріалу для студентів, дослідників та професіоналів у галузі біомеханіки.

В даній статті представлена розробка додатку візуальної демонстрації біомеханічної проблеми за допомогою сучасних технологій моделювання. Комп'ютерний навчальний додаток для наочної демонстрації деяких біомеханічних задач, який допомагає студентам в процесі навчання детальніше розуміти основні принципи біомеханіки на основі 3Д моделі людини з м'язовою тканиною.

Програмний додаток створено з метою наочної демонстрації біомеханічних задач, які дають можливість сформувати у студента цілісне уявлення про досліджуваній об'єкт – рухову активність людини, її частин тіла, їх зв'язки із зовнішнім – екологічним та внутрішнім середовищем. Розроблено 3Д моделі м'язів і скелета людини.

Програмний продукт «Навчальний програмний засіб з біомеханіки» розроблений на основі мови програмування C# в середовищі Blender та Unity, дозволяє передбачити в клінічній практиці можливість прийняття користувачем певних рішень, тобто зробити його активним учасником перегляду. ПП «Навчальний програмний засіб з біомеханіки» утворений з двох об'єктних файлів типу Wavefront (.obj) та файлів анімації (скрипти), написаних на C#. В статті детально описані етапи формування програми з представленням фрагментів кодів.

Використання розробленої візуалізації для освітніх цілей, таких як навчання студентів біомеханіки, медицини, фізіотерапії та спортивних наук допомагає полегшити їхнє розуміння складних концепцій.

Дана програма пройшла апробацію студентами-іноземцями Донецького національного медичного університету під час практичних занять з медичної інформатики.

Ключові слова: заклад вищої освіти, програмний продукт, біомеханіка, мова програмування C#, середовище Blender, Unity.

BOLILYI Vasyl Oleksandrovyich –

PhD (Physics and Mathematics), Associate Professor of the Department of Informatics and Information Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1923-1058>

e-mail: vasyi.bolilyj@gmail.com

SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlivna –

PhD (pedagogical sciences), Associate Professor of the Department of Medical Physics and Information Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0353-9354>

e-mail: suhovirskaya2011@gmail.com

ABUVATFA Sami –

assistant of the Department of Internal Medicine N3 of the Donetsk National Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7245-2602>

e-mail: ab7845766@gmail.com

VISUALIZATION OF BIOMECHANICS PROBLEMS USING UNITY

The article deals with the visualization of biomechanics problems using Unity.

The use of modern technologies, Unity tools, for visualization of biomechanical processes is an important stage in the development of scientific methods and research. It enables the use of interactive and realistic simulations to analyze and model complex biomechanical systems, enabling new approaches to research and problem solving. The use of interactive and visual aids, such as simulations in Unity, can improve the understanding of the material for students, researchers and professionals in the field of biomechanics.

This article presents the development of an application for visual demonstration of a biomechanical problem using modern modeling technologies. A computer educational application for the visual demonstration of some biomechanical problems, which helps students in the learning process to better understand the basic principles of biomechanics based on a 3D model of a person with muscle tissue.

The software application was created for the purpose of a visual demonstration of biomechanical problems, which give the student the opportunity to form a holistic view of the studied object - the motor activity of a person, his body parts, their connections with the external - ecological and internal environment. 3D models of human muscles and skeleton have been developed.

The software product "Educational software on biomechanics" is developed on the basis of the C# programming language in the Blender and Unity environments and allows you to predict in the clip the possibility of the user making certain decisions, that is, making him an active participant in the viewing. PP "Educational software on biomechanics" is formed from two object files of the Wavefront type (.obj) and animation files (scripts) written in C#. The article describes in detail the stages of program formation with the presentation of code fragments.

Using developed visualization for educational purposes, such as teaching biomechanics, medicine, physical therapy, and sports science students, helps facilitate their understanding of complex concepts.

This program was tested by foreign students of the Donetsk National Medical University during practical classes in medical informatics.

Key words: institution of higher education, software product, biomechanics, C# programming language, Blender environment, Unity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Візуалізація задач біомеханіки за допомогою Unity покращує розуміння біомеханічних процесів. Розуміння руху та взаємодії різних частин тіла має велике значення для багатьох галузей, таких як медицина, фізіотерапія та спортивні науки. Візуалізація цих процесів за допомогою Unity може допомогти виявити та вивчити різноманітні аспекти біомеханіки, такі як рухові паттерни, навантаження на м'язи та кістки, що може відкрити нові можливості для досліджень та вдосконалення методів лікування та тренувань. Використання сучасних технологій, засобами Unity, для

візуалізації біомеханічних процесів є важливим етапом у розвитку наукових методів та досліджень. Це дозволяє використовувати інтерактивні та реалістичні симуляції для аналізу та моделювання складних біомеханічних систем, що робить можливими нові підходи до дослідження та вирішення проблем. Використання інтерактивних та візуальних засобів, таких як симуляції у Unity, може покращити сприйняття матеріалу для студентів, дослідників та професіоналів у галузі біомеханіки. Це може сприяти поширенню знань та покращенню якості освіти та досліджень у цій області.

Отже, використання Unity для візуалізації задач біомеханіки має великий потенціал у розвитку наукових досліджень, практичних застосувань та освіти, що робить цю проблему дуже актуальною та важливою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

На сьогодні проблемами біомеханіки та мають інтерес до використання технологій, таких як Unity, для візуалізації біомеханічних процес займаються: Джеймс М. Андерсон, який спеціалізується на рухових системах та їх моделюванні; Сара К. Джонсон, яка досліджує біомеханіку руху людини та розвиває нові методи візуалізації для аналізу рухових паттернів; Майкл Х. Чен, Емма Р. Грін використовують комп'ютерні ігри та віртуальну реальність для дослідження біомеханіки та розвитку віртуальних моделей людського тіла.

Мета роботи. Створення інтерактивної та реалістичної візуалізації біомеханічних процесів, що відбуваються у людському тілі, засобами Unity. Розробка деталізованих 3D-моделей людського тіла, його органів, м'язів та кісток, а також створення відповідних сцен, які відображають різноманітні аспекти біомеханіки. Використання фізичних двигунів та анімаційних інструментів для створення реалістичних симуляцій руху та взаємодії між різними частинами тіла під час виконання різних дій. Використання розробленої візуалізації для освітніх цілей, таких як навчання студентів біомеханіки, медицини, фізіотерапії та спортивних наук, що допомагає полегшити їхнє розуміння складних концепцій.

В роботі використані наступні **методи дослідження:** аналіз наукової, фахової літератури; теоретичний синтез, узагальнення; методика використання інтерактивних та візуальних засобів, таких як симуляції у Unity.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Unity – це потужний інструмент для розробки ігор і симуляцій, який також можна використовувати для візуалізації складних процесів, таких як біомеханіка. Візуалізація дозволяє дослідникам та студентам краще розуміти різноманітні аспекти біомеханіки, такі як рух людського тіла, механіка м'язів та кісток, та їх взаємодія.

Для візуалізації задач біомеханіки у Unity можуть використовуватися такі засоби:

- моделювання людського тіла. За допомогою 3D-моделей людського тіла можна створювати реалістичні моделі для вивчення руху, механіки м'язів та кісток;
- фізичне моделювання. Unity має вбудовану фізичну систему, яка дозволяє симулювати реалістичну поведінку об'єктів у просторі, включаючи силу тяжіння, тертя, а також реакцію на зіткнення;
- анімація. Unity дозволяє створювати анімацію для моделей, що дозволяє відтворювати різні типи рухів та взаємодій між частинами тіла;
- візуалізація даних. Unity може бути використаний для візуалізації результатів досліджень з біомеханіки, таких як рухові траєкторії, розподіл сил на тіло тощо;

- взаємодія з користувачем. Засоби Unity можуть використовуватися для створення інтерактивних симуляцій, які дозволяють користувачам взаємодіяти з моделями та експериментувати з ними.

Одним з найважливіших завдань є розвиток механіко-математичних моделей руху людини, призначених для комп'ютерного моделювання. Суть проблеми в тому, що трудомісткість і обсяг обчислень в області біомеханіки руху така, що в більшості завдань цю роботу може виконати тільки комп'ютер. Але методи механіки розроблялися стосовно технічних об'єктів, тому мають ту особливість, що в основному призначені для ручної праці і конкретної постановки задачі [8]. Зі зміною умов, наприклад, ступеня рухливості механізму, виходить нове завдання, для якого необхідно записувати нові рівняння і повторювати всі розрахунки. В області біомеханіки руху потрібні універсальні моделі руху, які не залежать від поставленого завдання і комп'ютерні програми, побудовані на цих принципах [14; 16].

Ще однією проблемою є складність дослідження просторового руху людини. Для вивчення локомоцій при плоскому русі розроблені як моделі, так і експериментальні методи, проведені численні обчислювальні експерименти. Просторовий рух складніше як з точки зору вимірювань в натурному експерименті, так і в плані обчислень. Етап розвитку методів, методик, засобів вимірювальної техніки та теорії для дослідження просторового руху стосовно механіки людини посправжньому настає тільки зараз, у зв'язку з бурхливим розвитком ряду технологій в робототехніці, кінематографії, анімації та комп'ютерних іграх [12].

Біомеханіка людини – це комплексна наука, яка охоплює найрізноманітніші властивості інших наук, таких як механіка і математика, функціональна анатомія і фізіологія, педагогіка і теорія фізичної культури [14; 16].

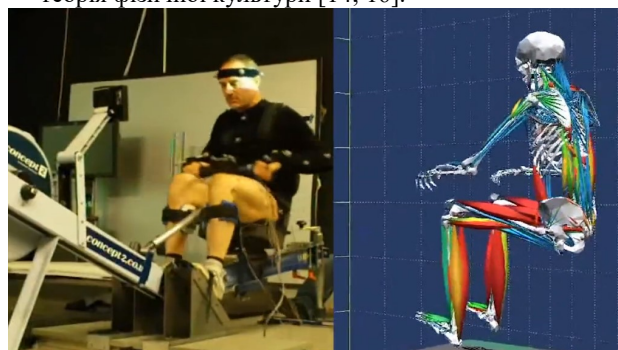

Рис. 1. Біомеханіка в теорії фізичної культури

Рухи частин тіла людини являють собою переміщення в просторі і часі, які виконуються в багатьох частинах тіла (суглобах) одночасно і послідовно. Рухи в суглобах за формою і характером бувають дуже різноманітними, вони залежать від дії безлічі різноманітних факторів (прикладених сил). Всі рухи об'єднані в цілісні організовані дії, якими людина керує за допомогою м'язів. З огляду на складність рухів людини, в біомеханіці досліджують біологічну і механічну

складову, обов'язково у тісному взаємозв'язку [1; 3] (див. рис. 1).

Таким чином, біомеханіка людини вивчає, який спосіб і умови виконання дій кращі, їх засвоєння та застосування. Загальна задача вивчення рухів полягає в оцінці ефективності докладених зусиль для досягнення поставленої мети. Будь-яке вивчення рухів, в кінцевому результаті, направлено на те, щоб допомогти краще виконувати їх. Перш, ніж приступити до розробки кращих способів дій, необхідно оцінити вже наявні способи. Звідси випливає спільне завдання біомеханіки, що зводиться до оцінки ефективності способів виконання досліджуваного руху. Біомеханіка досліджує, яким чином отримана механічна енергія руху і напруги може отримати робоче застосування. Робочий ефект вимірюється тим, як використовується витрачена енергія. Для цього визначають, які сили роблять корисну роботу, які вони за походженням, коли і де прикладені. Те ж саме повинно бути відомо про сили, які виконують шкідливу роботу, знижуючи загальну ефективність корисних сил. Таке вчення дає можливість зробити висновки про те, як підвищити ефективність дії. При вирішенні загальної задачі біомеханіки виникають численні малі завдання, які не передбачають безпосередню оцінку ефективності [14].

Основними методами біомеханіки є системний аналіз і системний синтез рухів які основані на кількісних характеристиках, зокрема програмне моделювання рухів. Біомеханіка спирається на дослідницьке вивчення рухів (експериментальна, емпірична наука) [8]. За допомогою приладів реєструються кількісні характеристики, наприклад траєкторія, швидкість, прискорення і ін., що дозволяють розрізнити рухи і порівнювати їх між собою. Розглядаючи результуючі характеристики, систему рухів можна поділити на складові частини (кожна частина – певна складова). У цьому полягає основний зміст системного аналізу.

Система рухів – це сума її складових частин. Частини системи об'єднані численними взаємозв'язками, що додають їй нові властивості, що не містяться в її частинах (системні властивості). Це об'єднання представляється як спосіб встановлення взаємозв'язку у системі або її структурі (див. рис. 2). У цьому – суть системного синтезу [13].

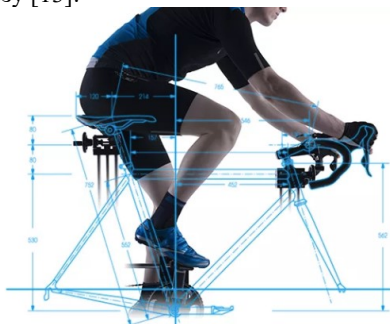

Рис. 2. Біомеханіка велоспорту

Системний аналіз і системний синтез нерозривно пов'язані один з одним. Вони стають єдиним в системно-структурному дослідженні [8].

При вивченні рухів в процесі розвитку системного аналізу і синтезу в останні роки все ширше застосовується метод кібернетичного моделювання – побудова керованих моделей (електронних, математичних, фізичних і ін.) рухів [12] і моделей тіла людини за допомогою сучасної методології моделювання.

При сучасному рівні розвитку науки і техніки періодично з'являються методи і обладнання в якихось інших галузях науки, придатні для конкретного наукового дослідження. Подібна ситуація виникла і в області вивчення біомеханіки просторового руху людини [11; 12; 13].

У кінематографі, комп'ютерній анімації і при створенні комп'ютерних ігор широко використовується технологія, що отримала назву «motion capture», тобто «захоплення руху». Найсучасніші досягнення в області спецефектів, які виробляють колосальне враження на глядачів і гравців, пов'язані з цим напрямком. Тут теж вирішуються проблеми з отримання параметрів руху людини для подальшої обробки і візуалізації (див. рис. 3). У великій мірі завдання біомеханіки і кінематографа в цій частині подібні [10; 11; 12]. Отримали розвиток два напрямки технології захоплення руху: маркерні технології і безмаркерні, засновані на комп'ютерному зорі і розпізнаванні образів.

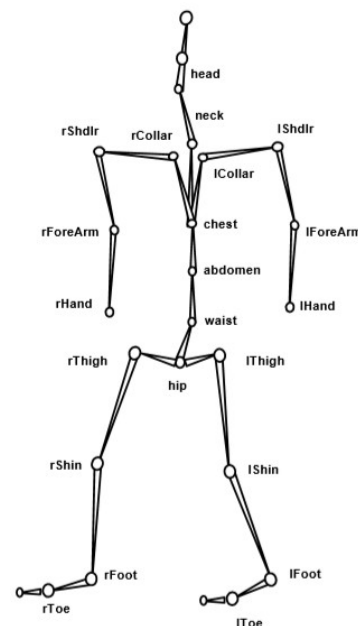

Рис. 3. Модель біомеханічної системи

Результатом використання технології захоплення руху є текстовий файл формату bvh, що має два розділи. Розділ HIERARCHY (ІЕРАРХІЯ) являє собою графічне дерево, в ньому, на підставі графів, записаний порядок побудови скелета із зазначенням початкових координат. Другий розділ MOTION (РУХ) дає по кожному кадру відповідні координати скелета [10; 11; 12]. У файлі кожен елемент скелета містить інформацію про зміщення і обертання щодо батьківського елемента.

Unity надає користувачам можливість створювати ігри та переживання як у 2D, так і в 3D, а двигун пропонує первинний API сценарію в C#,

як для редактора Unity у вигляді плагінів, так і для самих ігор, а також функцій перетягування [15; 17; 18].

Для 3D-ігор Unity дозволяє задавати стиснення текстури, міп-карти та налаштування роздільної здатності для кожної платформи, яку підтримує ігровий двигун, і забезпечує підтримку збільшеного картографування, відображення відображення, картографування паралакса, оклюзії навколишнього простору екрану (SSAO), динамічної тіні, використовуючи тінюві карти, зображення текстури та ефекти після повної обробки на екрані [7].

Unity має багату і складну анімаційну систему під назвою Mecanim [9], яка забезпечує:

- легкий робочий процес та налаштування анімації на людських персонажах;
- ретаргетинг анімації – можливість застосовувати анімації з однієї моделі символів на іншу;
- спрощений робочий процес для вирівнювання анімаційних кліпів;
- зручний перегляд анімаційних кліпів, переходів та взаємодій між ними. Це дозволяє аніматорам працювати більш незалежно від програмістів, прототипувати і переглядати їх анімацію, перш ніж підключити ігровий код;
- управління складними взаємодіями анімацій із засобом візуального програмування;
- анімація різних частин тіла з різною логікою.

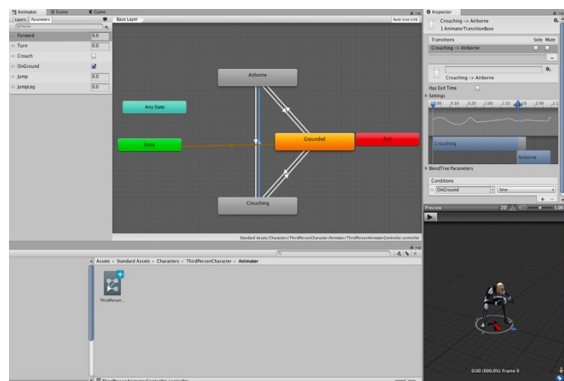
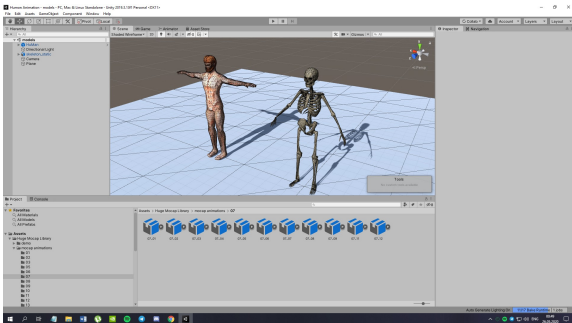

Рис. 4. Приклад інтерфейсу Unity

Розроблений нами програмний продукт (ПП) «Навчальний програмний засіб з біомеханіки» призначений для навчання біомеханіки, механічної інженерії. ПП розроблений на основі мови програмування C# в середовищі Blender та Unity [2; 4; 15; 19]. Засоби Unity дозволяють передбачити

в кліпі можливість прийняття користувачем певних рішень, тобто зробити його активним учасником перегляду. ПП «Навчальний програмний засіб з біомеханіки» утворений з двох об'єктних файлів типу Wavefront (.obj) та файлів анімації (скрипти), написаних на C# [5; 15]. Для роботи даного навчального програмного засобу необхідно, щоб система відповідала мінімальним системним вимогам для запуску в Windows®.

Організм людини – це дуже складний механізм. Він складається з більше 200 кісток і близько 650 точок прикріплення м'язів [6]. Ці з'єднані м'язи, які називаються скелетними м'язами, є одним із трьох типів м'язів людського тіла. Головне їх призначення – рух тіла.

Мета X-Muscle System – механіка, яка візуально імітує тканини персонажа разом з деформацією шкіри [20].

Як і у випадку з реальними м'язами, у X-Muscles в основному є дві точки кріплення – система та контролер, який представляє сухожилля, що після програмування буде імітувати поведінку реальних м'язів. Єдина м'язова одиниця складається з м'язової системи, контролера, м'язової форми і необов'язкового мікроконтролера (див. рис. 5).

Форма м'язів (іноді її називають сіткою м'язів) – це візуальне представлення м'яза. Він має властивості, які визначають, як він виглядає і реагує.

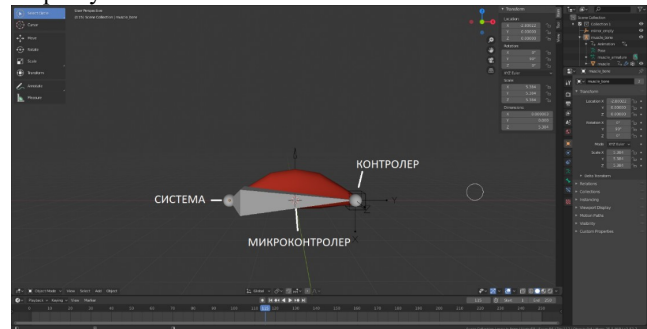

Рис. 5. Єдина м'язова одиниця

Властивості можуть встановлюватися або змінюватися, коли вибираємо певну форму м'язів. Саму форму м'язів можна масштабувати, переміщувати та повертати як в режимі об'єкта, так і в режимі редагування (див. рис. 6).

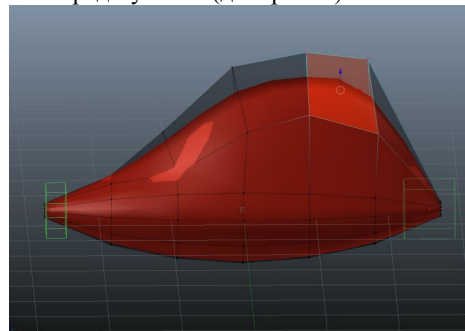

Рис. 6. Форма м'язів

Система є першою з точок кріплення, а також відповідає всій механіці м'язів. Вона може трансформуватися шляхом масштабування та

переміщення, що призведе до різного вигляду м'язової тканини за властивостям.

Контролер є другим із стандартних точок кріплення і також чутливий до розміщення м'язів у правильному положенні на каркасі. Зміна відстані між системою та контролером розтягне або скоротить форму м'яза.

Щоб м'яз працював правильно, і контролер і система повинні бути з'єднанні з кістками і їх положення коригується для найкращих результатів.

Мікроконтролери – впливатимуть лише на шкіру предмета. MicroControllers – це вільно плаваючі ручки, якими можна користуватися для декількох застосувань, таких як – встановлення властивостей шкіри (шкірна фракція), без руйнування форми моделі, анімації первинного та вторинного руху, спецефектів або, навіть, виразу обличчя. Залежно від масштабу, ефекту та сили, він може імітувати тертя шкіри, може використовуватися для стиснення шкіри ближче до м'язів або скелета, щоб викрити їх присутність або створити більш великі деформації моделі. Всі загальні перетворення мікроконтролера можуть бути анімованими (обертання, розташування, масштаб).

При анімації складних рухів (наприклад, таких, як переміщення людини) важко домогтися потрібних деформацій за допомогою звичайних методів моделювання. Blender має в своєму розпорядженні ряд засобів, що сприяють полегшенню цього завдання. І в першу чергу до них відноситься анімація за допомогою арматури – спеціального об'єкта, що нагадує людський скелет.

Для початку роботи з скелетною анімацією в Blender створимо простий об'єкт, який за пропорціями нагадує людину (див. рис. 7). Тепер за допомогою додавання кісток робимо просту анімацію основних людських рухів – рухи руками, ногами і тулубом. Додаємо в сцену кістку – Shift A-Armature-Single Bone. Це буде головна кістка нашого скелета, розташуємо її посередині тулуба. Для зручного відображення виділимо кістку і увійдемо в панель Object Data. Потім активуємо опцію X-Ray в панелі Display. Тепер створені кістки будуть просвічуватися крізь меш. Всі можливості по переміщенню кістки аналогічні з іншими об'єктами – користуємося клавішами G і R.

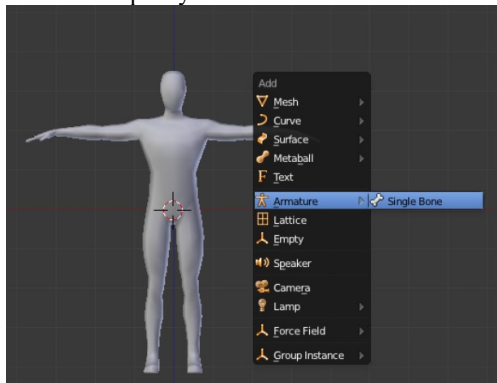

Рис. 7. Створення скелету (арматури)

Після правильного розташування головної кістки відтворюємо решту скелета. Для створення складних рухів потрібно створення великої

кількості кісток. У режимі позування (Pose Mode) можна побачити поточний результат роботи (див. рис. 8). Після маніпуляцій з кістками повернемо їх в початковий стан (Alt + G і Alt + R).

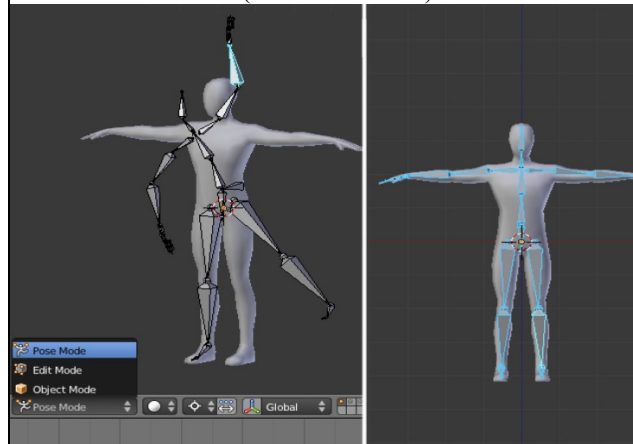

Рис. 8. Режим позування без деформації мешу

Blender автоматично створить стільки груп вершин, скільки деформуючих кісток містить зазначена арматура і призначить для них ваги оптимальним чином. Тепер в режимі позування при обертанні кісток відбувається і деформація мешу.

При деформації персонажа можна помітити, що він деформується не дуже добре. виправити це можна в режимі Weight Painting змінивши значення ваг для декількох груп вершин.

Після того, як додали ключові кадри в тимчасовий рядок, тепер можемо перейти до скрипту C# і змусити наш об'єкт обернутися, фрагмент коду додається:

```
void Start () {
}
void Update () { // нажата кнопка миші
if (Input.GetMouseButtonDown (0))
{
var ray = Camera.main.ScreenPointToRay
(Input.mousePosition);
RaycastHit raycastHit;
if (Physics.Raycast (ray, out raycastHit, 100))
{ // отримаємо коллайдер
var colliderHit = raycastHit.collider //
отримати об'єкт, до якого прив'язан коллайдер
var gameObjectHit = colliderHit.gameObject; //
отримати аніматор gameObjects
var animator = gameObjectHit.GetComponent
<Animator> ();
// включення анімації
animator.Play ("MouseDownState");
}
}
}
```

Висновки з дослідження та перспективи подальших розробок.

В даній статті представлена розробка додатку візуальної демонстрації біомеханічної проблеми за допомогою сучасних технологій моделювання. Комп'ютерний навчальний додаток для наочної демонстрації деяких біомеханічних задач, який допомагає студентам в процесі навчання детальніше розуміти основні принципи біомеханіки на основі 3D моделі людини з м'язовою тканиною.

Програмний додаток створено з метою наочної демонстрації біомеханічних задач, які дають можливість сформувати у студента цілісне уявлення про досліджуваний об'єкт – рухову активність людини, її частин тіла, їх зв'язки із зовнішнім – екологічним та внутрішнім середовищем. Розроблено 3Д моделі м'язів і скелета людини за допомогою Blender, використано Unity та Mecanim для розробки анімації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Костюк І. В. Введення в біомеханіку : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів: Держ. ун-т «Львівська політехніка», 2000. 224 с.
2. Прахов А. Blender 2.7, 2016. С. 137–171.
3. Янсон Х. А. Биомеханика нижней конечности человека. Рига: Зинатне, 1975.
4. Blender. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Blender> (Last accessed: 24.04.2024).
5. C Sharp – об'єктно-орієнтована мова програмування. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/C_Sharp (Last accessed: 24.04.2024).
6. Forces and Torques in Muscles and Joints. URL: <https://pressbooks.bccampus.ca/collegephysics/chapter/forces-and-torques-in-muscles-and-joints/> (Last accessed: 24.04.2024).
7. Hocking, Joseph. *Unity in action: multiplatform game development in C. Simon and Schuster*, 2022.
8. Jin, Zhongmin; Li, Junyan; Chen, Zhenxian (ed.). *Computational modelling of biomechanics and biotribology in the musculoskeletal system: biomaterials and tissues*. Woodhead Publishing, 2020.
9. K. Aava Rani – Learning Unity Physics. Learn to implement Physics in interactive development using, 2012. 156 с.
10. Michaud, Benjamin, et al. Biotim, a python framework for musculoskeletal optimal control in biomechanics. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems*, 2022, 53.1: 321-332.
11. Michaud, Benjamin; Begon, Mickaël. biorbd: A c++, python and matlab library to analyze and simulate the human body biomechanics. *Journal of open source software*, 2021, 6.57: 2562.
12. Middleton, John; Pande, Gyan; Jones, Malcolm L. (ed.). *Computer methods in biomechanics and biomedical engineering 2*. CRC Press, 2020.
13. Pueo, Basilio; Penichet-Tomas, Alfonso; Jimenez-Olmedo, Jose Manuel. Validity, reliability and usefulness of smartphone and kinovea motion analysis software for direct measurement of vertical jump height. *Physiology & Behavior*, 2020, 227: 113144.
14. Stergiou, Nicholas. *Biomechanics and gait analysis*. Academic Press, 2020.
15. Turner, Ryan. *C#: 3 books in 1-The Ultimate Beginners, Intermediate and Expert Guide to Master C# Programming*. Publishing Factory, 2020.
16. Uchida, Thomas K.; Delp, Scott L. *Biomechanics of movement: the science of sports, robotics, and rehabilitation*. Mit Press, 2021.
17. Unity (ігровий рушій). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Unity\(ігровий_рушій\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Unity(ігровий_рушій)) (дата звернення: 24.04.2024).
18. Unity manual. Mecanim Animation System. URL: <https://docs.unity3d.com/462/Documentation/Manual/MecanimAnimationSystem.html> (Last accessed: 24.04.2024).
19. Villar, Oliver. *Learning Blender*. Addison-Wesley Professional, 2021.
20. X-Muscle System. URL: <https://blendermarket.com/products/x-muscle-system> (Last accessed: 24.04.2024).

REFERENCES

1. Kostiuk, I. V. (2024). Vvedennia v biomekhaniku [Introduction to biomechanics]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchychk zakladiv osvity. Lviv: Derzh. un-t «Lvivska politekhnika». [in Ukrainian]

2. Prakhov, A. (2016). Blender 2.7 [Blender 2.7]. [in Ukrainian]
3. Yanson, Kh. A. (1975). Byomekhanika nyzhnei konechnosti cheloveka [Biomechanics of the human lower limb]. Rya: Zynatne. [in Russian]
4. Blender. (2024). Retrieved from URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Blender> (April, 24). [in English]
5. C Sharp – об'єктно-орієнтована мова програмування. (2024). Retrieved from URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/C_Sharp (April, 24). [in English]
6. Forces and Torques in Muscles and Joints. (2024). Retrieved from URL: <https://pressbooks.bccampus.ca/collegephysics/chapter/forces-and-torques-in-muscles-and-joints/> (April, 24). [in English]
7. Hocking, Joseph. (2022). Unity in action: multiplatform game development in C. Simon and Schuster. [in English]
8. Jin, Zhongmin; Li, Junyan; Chen, Zhenxian (ed.). (2020). Computational modelling of biomechanics and biotribology in the musculoskeletal system: biomaterials and tissues. Woodhead Publishing. [in English]
9. K. Aava Rani – Learning Unity Physics. (2012). Learn to implement Physics in interactive development using. 156 с. [in English]
10. Michaud, Benjamin, et al. (2022). Biotim, a python framework for musculoskeletal optimal control in biomechanics. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems*, 53.1: 321-332. [in English]
11. Michaud, Benjamin; Begon, Mickaël. (2021). biorbd: A c++, python and matlab library to analyze and simulate the human body biomechanics. *Journal of open source software*. 6.57: 2562. [in English]
12. Middleton, John; Pande, Gyan; Jones, Malcolm L. (ed.). (2020). *Computer methods in biomechanics and biomedical engineering 2*. CRC Press. [in English]
13. Pueo, Basilio; Penichet-Tomas, Alfonso; Jimenez-Olmedo, Jose Manuel. (2020). Validity, reliability and usefulness of smartphone and kinovea motion analysis software for direct measurement of vertical jump height. *Physiology & Behavior*. 227: 113144. [in English]
14. Stergiou, Nicholas. (2020). *Biomechanics and gait analysis*. Academic Press. [in English]
15. Turner, Ryan. *C#: 3 books in 1-The Ultimate Beginners, Intermediate and Expert Guide to Master C# Programming*. Publishing Factory, 2020. [in English]
16. Uchida, Thomas K.; Delp, Scott L. (2021). *Biomechanics of movement: the science of sports, robotics, and rehabilitation*. Mit Press. [in English]
17. Unity. Retrieved from URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Unity\(ігровий_рушій\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Unity(ігровий_рушій)) (2024, April, 24). [in Ukrainian]
18. Unity manual. Mecanim Animation System. Retrieved from URL: <https://docs.unity3d.com/462/Documentation/Manual/MecanimAnimationSystem.html> (2024, April, 24). [in English]
19. Villar, Oliver. (2021). *Learning Blender*. Addison-Wesley Professional. [in English]
20. X-Muscle System. Retrieved from URL: <https://blendermarket.com/products/x-muscle-system> (2024, April, 24). [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОЛІЛІЙ Василь Олександрович – кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Наукові інтереси: методика навчання інформатики та інформаційних технологій.

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна – кандидат педагогічних наук, доцент.

Наукові інтереси: методика навчання фізики на основі ресурсного підходу, методика навчання медичної та біологічної фізики.

АБУВАТФА Самі – старший викладач кафедри внутрішньої медицини № 3 Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: методика вивчення анатомії людини, психологічні аспекти викладання анатомії людини в медичних університетах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BOLILYI Vasyi Oleksandrovyeh – PhD (Physics and Mathematics), Associate Professor of the Department of Informatics and Information Technologies.

Scientific interests: the methodology of teaching computer science and ICT.

SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlivna – PhD (pedagogical sciences), Associate Professor of the Department of Medical Physics and Information Technologies.

Scientific interests: the methodology of teaching physics on the basis of the resource approach, the method of teaching medical and biological physics.

ABUVATFA Sami – assistant of the Department of Internal Medicine N3 of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: methods of teaching human anatomy, psychological aspects of teaching the discipline of human anatomy in medical universities.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2024 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-133-137

БОНДАР Анна Вікторівна –

ст. викладач кафедри іноземних мов

Національного транспортного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0016-7953>

e-mail: 4obav@ukr.net

САМАР Олена Миколаївна –

ст. викладач кафедри іноземних мов

Національного транспортного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8470-3121>

e-mail: samar_o_m@ukr.net

ФУРМАНЧУК Наталія Миколаївна –

ст. викладач кафедри іноземних мов

Національного транспортного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6449-4401>

e-mail: fmnata@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ІНСТРУМЕНТУ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто особливості використання штучного інтелекту під час викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. Підкреслено думку, що інтеграція штучного інтелекту та авторських методик викладачів дозволяє автоматизувати рутинні завдання в навчанні, вдосконалити мовну компетенцію, збільшити лексичний запас, покращити вимову та навчитись вільно реалізовувати здобуті мовленнєві вміння в різних ситуаціях. Для реалізації поставлених цілей використовували різноманітні дослідницькі методики, зокрема експериментальні проекти, опитування, тематичні дослідження, узагальнення та систематизацію наукових джерел з елементами теоретичного аналізу та синтезу.

Також проаналізовано низку корисних функцій штучного інтелекту, таких як розпізнавання мови, переклад, підтримка навчання лексики та граматики, створення інтерактивних вправ і тестів для студентів. З'ясовано, що всі ці аспекти сприяють зростанню мотивації до навчання та активної участі студентів у процесі опанування іноземної мови. Водночас, увагу акцентовано на тому, що ШІ не може повністю замінити глибоке навчання та навички, які можна отримати через роботу з викладачами та традиційними методами навчання.

Крім того, у статті розглянуто приклади платформ штучного інтелекту MagicSchool.ai та Twee, розроблених для оптимізації робочого навантаження викладача, покращення комунікації та підтримки спеціальних освітніх потреб. Доведено, що інструменти, запропоновані на платформах, значно покращують навички студентів у володінні іноземною мовою, водночас надаючи викладачам можливість оптимізувати свою роботу та прискорити навчальний процес; також вони допомагають у плануванні занять, оцінюванні студентів, створенні індивідуальних навчальних програм.

У підсумках зазначено, що використання можливостей штучного інтелекту на заняттях з іноземної мови у ЗВО відкриває нові горизонти для викладання та навчання, а саме: робить заняття більш динамічними, цікавими завдяки візуалізації інформації, інтерактивним вправам та ігровим елементам; стимулює когнітивні функції студентів, розвиваючи пам'ять, увагу, логічне та абстрактне мислення. Проте важливо пам'ятати, що ШІ не може повністю замінити людський фактор у навченні мови, адже він не наділений емпатією, не може дати емоційну підтримку та налагодити особистий контакт з кожною людиною.

Ключові слова: викладання іноземних мов, інтерактивність, оптимізація роботи викладача, платформи ШІ, штучний інтелект.

BONDAR Anna Viktorivna –

a senior lecturer at the Department of foreign languages

of National Transport University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0016-7953>

e-mail: 4obav@ukr.net

SAMAR Olena Mykolayivna –

a senior lecturer at the Department of foreign languages

of National Transport University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8470-3121>

e-mail: samar_o_m@ukr.net

FURMANCHUK Nataliia Mykolayivna –
a senior lecturer at the Department of foreign languages
of National Transport University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6449-4401>
e-mail: fmnata@ukr.net

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS AN EFFECTIVE TOOL FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES

The article discusses the use of artificial intelligence in teaching foreign languages in institutions of higher education. It emphasizes the idea that integrating artificial intelligence with author's teaching methods allows automating routine tasks in education, improving language competence, expanding vocabulary, enhancing pronunciation and learning to use the language fluently in different situations. Various research methodologies were used to achieve these goals, including experimental projects, surveys, case studies, generalization, and systematization of scientific sources with elements of theoretical analysis and synthesis.

The current study also analyzes a number of useful functions of artificial intelligence, such as speech recognition, translation, support for vocabulary and grammar learning, creation of interactive exercises and tests for students. The article shows that all these aspects contribute to increasing motivation for studying and active student participation in the process of mastering a foreign language. However, it is stressed that AI cannot completely replace deep learning and skills that can be acquired through studying with teachers using traditional teaching methods.

Furthermore, the paper provides examples of artificial intelligence platforms such as MagicSchool.ai and Twee, developed to optimize teacher's workload, improve communication and support special educational needs. It is found out that the tools offered on these platforms significantly enhance students' language skills while enabling teachers to optimize their work and expedite the educational process, assisting in lesson planning, student evaluation and creating individual study programs.

The results indicate that the implementation of artificial intelligence in foreign language classes in higher education institutions opens up new horizons for teaching and learning, making classes more dynamic and interesting through information visualization, interactive exercises and gaming elements, stimulating students' cognitive functions by developing memory, attention, logical and abstract thinking. Nevertheless, it is important to remember that AI cannot entirely replace the human factor in language learning, as it lacks empathy, emotional support and the ability to establish personal contact with each individual.

Key words: AI platforms, artificial intelligence, interactivity, optimization of the teacher's work, teaching foreign languages.

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. У сучасному світі існує загальна тенденція до глобалізації та розповсюдження англійської мови як мови міжнародного спілкування. Знання іноземних мов також є ключовим фактором ефективного навчання та підвищення кваліфікації. Оскільки в Україні зараз переважає дистанційна та змішана форми навчання, постає проблема удосконалення і наочності навчального матеріалу. Можливим вирішенням цієї проблеми є доцільне використання сучасних цифрових технологій штучного інтелекту. Їх вплив на сучасне суспільство ґрунтується на комп'ютерних алгоритмах та стає всеохопним.

Аналіз актуальних досліджень. Останнім часом дослідники та науковці все більше уваги приділяють вивченню впливу штучного інтелекту (ШІ) на процес навчання іноземних мов. Проводять різноманітні дослідження, спрямовані на оцінку ефективності використання ШІ для покращення рівня володіння мовою, розширення словникового запасу, вдосконалення вимови та розвитку загальних мовних навичок. Для досягнення цих цілей застосовують різні дослідницькі методології, зокрема експериментальні проекти, опитування та тематичні дослідження. Питанню ролі та сутності ШІ приділяють значну увагу. Проте дослідження його впливу на процес вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти залишається маловивченим. Це визначає актуальність нашого дослідження, яке має на меті дослідити та оцінити роль ШІ у викладанні іноземних мов студентами.

Ефективне використання та інтеграція різних хмарних сервісів мають велике значення для закладів вищої освіти та сприяють розвитку мовної компетентності на всіх рівнях. Активне впровадження штучного інтелекту разом з

навчальними матеріалами, розробленими викладачами, може сприяти автоматизації рутинних навчальних завдань та визначенню наявного рівня підготовки студентів.

Мета статті – розкрити роль штучного інтелекту для навчання іноземної мови в академічному середовищі. Предмет дослідження – особливості опанування студентами ЗВО іноземної мови за допомогою штучного інтелекту. Об'єкт дослідження – процес застосування штучного інтелекту на заняттях з вивчення іноземної мови у ЗВО.

Методи дослідження: узагальнення та систематизація наукових джерел з елементами теоретичного аналізу та синтезу, структурно-системний аналіз дозволив проаналізувати та узагальнити зібраний матеріал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес технологізації безперервно проникає у різні сфери сучасного суспільства, а адаптація до інновацій призводить до зародження різноманітних технологій, що дають можливість взаємодіяти з "віртуальними помічниками". Такі технології, завдяки складним комп'ютерним алгоритмам, здатні настільки переконливо імітувати людський інтелект, що користувачі отримують враження, наче спілкуються з реальною особою. Це явище отримало назву "штучний інтелект". Вплив штучного інтелекту на процес вивчення іноземних мов став об'єктом активних наукових досліджень в останні роки. Вони спрямовані на вивчення ефективності використання штучного інтелекту для поліпшення рівня володіння мовою, розширення словникового запасу, вдосконалення вимови та розвитку загальних мовних навичок. Для досягнення цих цілей застосовують різні методи досліджень, зокрема експериментальні проекти,

опитування та спеціалізовані тематичні аналізи. Системи інтелектуального навчання можуть адаптуватися до індивідуальних потреб, здібностей і темпу навчання кожного студента, що сприяє ефективнішому засвоєнню мови. Штучний інтелект може надавати негайний зворотний зв'язок, допомагаючи студентам виявляти та виправляти помилки в режимі реального часу у процесі вивчення мови. Це сприяє активній взаємодії та наданню підтримки студентам під час їхнього навчання. Також штучний інтелект може служити помічником викладача у навчальному процесі, доповнюючи створення персоналізованого навчального середовища [2].

Останнім часом широко використовують інструменти штучного інтелекту в освіті. Проте, не зважаючи на потенціал позитивного впливу штучного інтелекту на навчання, виникає певна тривога щодо можливих негативних наслідків, а саме: зниження ролі викладача, обмеження розвитку креативності та навичок критичного мислення студентів, а також створення розриву між студентами з різними соціально-економічними статусами [3].

Застосування штучного інтелекту під час занять з вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти дозволяє створити наочні та захоплюючі заняття. Це підвищує інтенсивність навчального процесу, забезпечує миттєвий зворотний зв'язок, спонукає до активної пізнавальної діяльності, стимулює розумові здібності та залучає до навчання пасивних студентів. Завдяки використанню штучного інтелекту можна формувати абстрактне та логічне мислення, сприяти індивідуалізації та підвищити інтенсивність навчання за допомогою самостійної роботи з цифровими ресурсами. Всі ці аспекти підвищують рівень мотивації до навчання та залучають студентів до активної участі у процесі освоєння іноземної мови. Яскравим прикладом застосування штучного інтелекту в процесі навчання іноземних мов є використання спеціально розроблених програм, додатків, та так званих "speaking robots". Ця практика передбачає різноманітні форми контрольованої навчальної діяльності та забезпечує доступ до індивідуального зворотного зв'язку навіть цілодобово (24/7) [1].

У вивченні іноземних мов штучний інтелект може виконувати низку корисних функцій, таких як розпізнавання мови, переклад, підтримка вивчення лексики та граматики, а також створення інтерактивних вправ і тестів для студентів. Однак, важливо розуміти, що ШІ не може повністю замінити глибоке навчання та навички, які можна отримати через роботу з викладачами та різними методами навчання.

Яскравим прикладом застосування штучного інтелекту для ефективного навчання іноземних мов є використання платформи штучного інтелекту MagicSchool.ai., яку розроблено для викладачів. Вона має набір інструментів, які допомагають у плануванні занять, оцінюванні студентів, створенні індивідуальних навчальних програм, пропонуючи максимальну безпеку застосування. Завдяки своїй унікальній здатності генерувати оригінальний навчальний контент, що відповідає стандартам,

вона враховує різноманітні потреби студентів, розвиваючи їх творчі здібності. Платформа підтримує понад 25 мов і допомагає викладачам заощадити кілька годин на тиждень, мати постійний змістовний зворотний зв'язок зі студентами, адаптуючись до різних рівнів володіння студентами іноземною мовою.

MagicSchool.ai пропонує широкий спектр інструментів, понад 60, призначених для підвищення продуктивності, оптимізації робочого навантаження викладача, покращення комунікації та підтримки спеціальних освітніх потреб. За допомогою цих зручних інструментів викладач може легко адаптувати та індивідуалізувати контент, задовольняючи різноманітні потреби студентів.

Наш практичний досвід використання MagicSchool.ai дає можливість стверджувати, що найефективнішими інструментами, які значно покращили навички студентів у володінні іноземною мовою, водночас надавши викладачам можливість оптимізувати свою роботу та прискорити навчальний процес, є:

1. Lesson plan: полегшує процес планування уроків, надаючи готові шаблони, ресурси та вправи.

2. Text leveling: підбирає тексти, які відповідають рівню навичок читання кожного учня.

3. Assessment writing: генерує різні типи завдань, як-от запитання з множинним вибором, заповнення пропусків в тексті відповідно до змісту тексту, з'єднання початку і кінця поданих речень, короткі запитання та завдання для есе.

4. Informational Texts: генерує різні типи інформаційних текстів, таких як статті, доповіді, есе, адаптовані до обраної теми.

5. Proofreading: допомагає викладачам вчитувати роботи студентів, знаходить та виправляє помилки в граматиці, орфографії та пунктуації.

6. Text Dependent Questions: створює цікаві та інформативні запитання до будь-якого тексту.

7. Feedback: надає студентам персоналізовані відгуки на їхні роботи, враховуючи сильні та слабкі сторони кожного студента. Зворотний зв'язок є конкретним і дієвим, що значно допомагає покращити розуміння матеріалу.

8. Scaffolding: надає викладачу покрокові інструкції щодо роботи зі студентами різних рівнів, забезпечуючи інклюзивність навчання.

9. Early intervention: допомагає викладачам створити більш сприятливе середовище для навчання студентів, які відчувають труднощі, і надає їм підтримку на ранній стадії навчання, що запобігає їх відставанню від більшості та підвищує їхні шанси на успіх.

10. Data analysis: збирає та аналізує дані про результати навчання студентів для внесення коректив в навчання студентів.

Ми навели лише декілька прикладів із багатьох варіантів використання MagicSchool.ai. Проте вони дають чітке розуміння того, наскільки ШІ може бути цінним та незамінним інструментом як для викладача, який хоче працювати максимально продуктивно та ефективно в сучасних умовах, так і

для студента, який прагне швидше досягти кращих результатів у вивченні іноземної мови [4].

Ще одним прикладом застосування штучного інтелекту для ефективного вивчення іноземної мови є використання платформи штучного інтелекту Twee. Ця платформа розроблена на базі штучного інтелекту для того, щоб допомогти викладачам англійської мови швидко та легко створювати різноманітні завдання. Вона використовує вдосконалену обробку природної мови для певного вмісту, адаптованого до потреб викладачів. Twee заощаджує час та енергію викладачів шляхом автоматизації повторюваних і трудомістких завдань, таких як генерування текстів, запитань, діалогів тощо для будь-якої теми чи рівня. Twee використовує найсучасніші алгоритми ШІ, щоб зрозуміти та відтворити високоякісний навчальний контент. Щоб використовувати цю платформу, викладачі просто вводять тему, рівень і тип діяльності. Штучний інтелект Twee миттєво опрацьовує відповідний контент, налаштований для задоволення певних потреб. Twee пропонує широкий вибір типів діяльності для будь-яких навичок – читання (створення тексту з певної теми, відкриті питання до тексту, питання до тексту з вибором відповідей, вибір назви до тексту), письма (есе або статтю на певну тему, використовуючи певну тематичну лексику), аудіювання (перетворення аудіо чи відео у текст, створити питання, вибрати правильне описання, заповнити пропуски), говоріння (питання для обговорення, знайти і обговорити цікаві факти з певної теми, список переваг та недоліків, обговорити чотири думки з теми), лексики (заповнити пропуски, з'єднати визначення слова з поясненням, скласти слова з літер врозтіч, перефразувати за допомогою наданих слів) та граматики (поставити в правильному порядку слова в реченні, з'єднати половинки речень).

Отже, варто звернути увагу на приклади того, що можна створити за допомогою Twee: тексти та запитання для перевірки розуміння прочитаного, діалоги та рольові ігри, цільовий словниковий запас і вправи, есе та творчі підказки, питання для обговорення, граматичні заповнення пропусків, питання щодо відео YouTube і багато іншого. Розглянемо приклад покрокового використання Twee для роботи з відео на YouTube:

1. Пошук відео: викладач шукає відео на YouTube, що відповідає темі уроку або завданню, яке він хоче запропонувати студентам.

2. Вставка відео в Twee: викладач копіює посилання на відео з YouTube та вставляє його в Twee. Twee автоматично вбудовує відео в завдання або матеріали для студентів.

3. Перегляд відео студентами: студенти отримують доступ до завдання або матеріалів через Twee та переглядають відео з YouTube, не виходячи з платформи.

4. Завдання після перегляду: викладач створює додаткові завдання або питання, пов'язані з відео. Наприклад, студенти можуть відповісти на питання про зміст відео або обговорити його.

5. Feedback та оцінювання: викладач може оцінити роботу студентів через Twee. Викладач

також може використовувати функцію коментарів для надання додаткових пояснень або порад студентам.

6. Звіти та аналітика: Twee збирає дані про перегляди відео, відповіді студентів та оцінки, що дозволяє викладачу аналізувати прогрес кожного студента та виявляти прогалини.

Основні характеристики та переваги Twee: скорочує час планування уроку з годин до хвилин; дозволяє зосередитися на навчанні; створює різноманітні завдання, цікавий і відповідний рівню вміст, щоб мотивувати студентів. Отже, Twee не обмежена попередньо встановленим змістом платформи. Вона працює для необмеженої кількості тем і рівнів. Вона корисна для багатьох різних видів навчання: планування практичних занять, створення персоналізованих завдань (скласти діалог, вставити пропуски, правильне-неправильне твердження) для розширення та закріплення словникового запасу, опанування граматики, навчання читання тощо. За допомогою ШІ створюють вправи для домашнього завдання, вікторини та тести. Twee призначена для викладання англійської мови на різних рівнях [5].

Незважаючи на всі переваги використання ШІ у викладанні іноземних мов, слід звернути увагу також на застереження, представлені Європейською асоціацією університетів у Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching (European University Association, 2023):

- відсутність посилань на джерела інформації;
- неточність даних та алгоритмів;
- невизначеність інтелектуальної власності та авторських прав;
- проблеми, пов'язані з конфіденційністю, безпекою даних і доброчесністю;
- дезінформація;
- наповнення недостовірними текстами фото, відео, що може призвести до неможливості встановлення людиною правдивої інформації.

Отже, урахувавши вище згадані застереження, можна зробити висновок, що платформи не повинні повністю замінити традиційні методи навчання. Технології ШІ – це лише інструменти, і вони не мають відволікати від основної мети – навчання та розвитку студентів. Основна увага має бути зосереджена на засвоєнні знань, а не на використанні технологій [6].

Окрім того, аналізуючи вплив ШІ на навчання іноземних мов варто усвідомлювати й інші ризики, пов'язані з його використанням. Однією з таких проблем є етичний аспект, оскільки штучний інтелект працює з великими обсягами хмарних даних та персональною інформацією, яка не завжди може бути належним чином захищена. Важливо забезпечувати відповідні механізми захисту даних та дотримання принципів конфіденційності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Застосування штучного інтелекту на заняттях з вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти дає можливість: зробити заняття більш наочними та цікавими, підвищити інтенсивність навчального процесу, забезпечити миттєвий зворотний зв'язок, сформулювати мотивацію

до пізнавальної діяльності, активізувати розумові здібності, залучити до роботи пасивних студентів, розвинути абстрактне та логічне мислення, сприяти індивідуалізації та інтенсифікації навчання через самостійну роботу з цифровими ресурсами. ШІ може бути потужним інструментом для навчання іноземних мов, проте не може повністю замінити людський фактор у навчанні мови. Важливо враховувати, що штучний інтелект доповнює, але не замінює, викладачів і традиційні методи навчання. Серед переваг можемо назвати персоналізацію, інтерактивність та доступність.

Перспективи дослідження полягають у детальшому аналізі позитивних та негативних аспектів використання ШІ у процесі навчання іноземної мови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Зубенко О. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.15>
2. Козубай І. Комплексний аналіз впливу штучного інтелекту на викладання та вивчення іноземних мов. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 63, том 1, 2023.
3. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. Том 38. № 1. С. 48-53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007>
4. URL: <https://www.magicschool.ai/>
5. URL: <https://twee.com/>
6. European University Association. (2023, February). Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching. URL: <https://www.eua.eu/resources/publications/1059https://www.eua.eu/resources/publications/1059>

REFERENCES

1. Zubenko, O. (2022). Shtuchny`j intelekt i vy`vchennya inozemnoyi movy`. [Artificial intelligence and learning a foreign language]. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.15> [in Ukrainian]
2. Kozubaj, I. (2023). Kompleksny`j analiz vplyvu shtuchnogo intelektu na vy`kladannya ta vy`vchennya inozemny`x mov. [Comprehensive analysis of the impact of artificial intelligence on teaching and learning foreign languages]. *Aktual'ni py`tannya gumanitary`x nauk*. Vy`p. 63, tom 1. [in Ukrainian]

3. Mar'yenko, M., Kovalenko, V. (2023). Shtuchny`j intelekt ta vidkry`ta nauka v osviti. [Artificial intelligence and open science in education]. *Fizy`ko-matematy`chna osvita*, 2023. Tom 38. # 1. S. 48-53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007> [in Ukrainian]

4. URL: <https://www.magicschool.ai/>

5. URL: <https://twee.com/>

6. European University Association. (2023, February). Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching. URL: <https://www.eua.eu/resources/publications/1059https://www.eua.eu/resources/publications/1059> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОНДАР Анна Вікторівна – ст. викладач кафедри іноземних мов Національного транспортного університету.

Наукові інтереси: особливості використання штучного інтелекту як ефективного інструменту викладання іноземних мов.

САМАР Олена Миколаївна – ст. викладач кафедри іноземних мов Національного транспортного університету.

Наукові інтереси: особливості використання штучного інтелекту як ефективного інструменту викладання іноземних мов.

ФУРМАНЧУК Наталія Миколаївна – ст. викладач кафедри іноземних мов

Національного транспортного університету.

Наукові інтереси: особливості використання штучного інтелекту як ефективного інструменту викладання іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BONDAR Anna Viktorivna – a senior lecturer at the Department of foreign languages of National Transport University.

Scientific interests: using artificial intelligence as an effective tool for teaching foreign languages.

SAMAR Olena Mykolayivna – a senior lecturer at the Department of foreign languages of National Transport University.

Scientific interests: using artificial intelligence as an effective tool for teaching foreign languages.

FURMANCHUK Nataliia Mykolayivna – a senior lecturer at the Department of foreign languages of National Transport University.

Scientific interests: using artificial intelligence as an effective tool for teaching foreign languages.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2024 р.

УДК 378.14.(043)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-137-141

БУТКЕВИЧ Антон Володимирович – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4099-6264>
e-mail: anton.butkevych.1999@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Інформаційна культура в сучасному інформаційному суспільстві стає все більш важливою та актуальною. Це пов'язано зі стрімким розвитком інформаційних технологій, зростанням обсягів інформації, яка надходить до людей, а також зі змінами у способах спілкування та доступу до інформації. Інформаційна культура охоплює різні аспекти життя людини, такі як сприйняття, аналіз, оцінка та використання інформації. Вона охоплює не тільки знання про різні джерела інформації, але і вміння критично оцінювати цю інформацію, розуміти її значення та вплив.

У статті розглянуто роль формування інформаційної культури майбутніх педагогів в контексті модернізації професійно-педагогічної освіти.

У системі вищої освіти мають бути знайдені можливості повноцінної професійної підготовки спрямованої на формування інформаційної культури, що дозволить майбутнім педагогам правильно збирати, описувати, пояснювати,

перетворювати наукову і методичну інформацію, використовувати: електронні ресурси, хмароорієнтовані технології, грідтехнології, технології «Інтернет речей» тощо, повинні бути задіяні різноманітні засоби кібербезпеки.

Формування інформаційної культури має багатогранний підхід в педагогічній діяльності й покликане виробити навички застосування інформаційних технологій та способи критичного мислення, укорінення етичних принципів взаємодії з інформацією, адекватне розуміння впливу інформації на суспільство та індивіда. Інформаційна культура має виразний особистісний характер, що проявляється у властивостях індивіда, таких як вміння оперувати інформацією, запам'ятовування, логічне й алгоритмічне мислення, творчість та інші.

Встановлено, що важливим є створення оптимальних педагогічних умов для формування інформаційної культури студента, забезпечити його інформаційно-психологічну безпеку при використанні ресурсів інформаційного простору Інтернету. Від сформованості інформаційної культури майбутнього фахівця залежить успішне рішення освітніх проблем.

Ключові слова: інформаційної культури, майбутні педагоги, інформація, інформатизація освіти, інформаційно-комунікаційні технології.

BUTKEVYCH Anton Volodymyrovych –

PhD student in philosophy Specialty: 011 Educational pedagogical sciences
Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4099-6264>

e-mail: anton.butkevych.1999@gmail.com

FORMATION OF INFORMATION CULTURE OF FUTURE TEACHERS

Information culture in the modern information society is becoming more and more important and relevant. This is due to the rapid development of information technologies, the increase in the amount of information that reaches people, as well as changes in the ways of communication and access to information. Information culture covers various aspects of human life, such as perception, analysis, evaluation and use of information. It includes not only knowledge about various sources of information, but also the ability to critically evaluate this information, understand its meaning and impact.

The article examines the role of forming the information culture of future teachers in the context of the modernization of professional and pedagogical education.

In the system of higher education, opportunities for full-fledged professional training aimed at the formation of information culture should be found, which will allow future teachers to correctly collect, describe, explain, transform scientific and methodical information, use: electronic resources, cloud-based technologies, grid technologies, Internet of Things technologies, etc. , a variety of cyber security measures must be employed.

The formation of information culture has a multifaceted approach in pedagogical activity and is designed to develop skills in the use of information technologies and methods of critical thinking, instilling ethical principles of interaction with information, adequate understanding of the impact of information on society and the individual. Information culture has a distinct personal character, which is manifested in individual properties, such as the ability to operate with information, memorization, logical and algorithmic thinking, creativity, and others. It was established that it is important to create optimal pedagogical conditions for the formation of a student's information culture, to ensure his information and psychological safety when using the resources of the Internet information space. A successful solution to educational problems depends on the formation of the information culture of the future specialist.

Keywords: information culture, future teachers, information, informatization of education, information and communication technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. До напрямів освіти на сучасному етапі розвитку належить його інформатизація, тому важливо вести цілеспрямовану роботу щодо впровадження та застосування інформаційних та комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Принципи державної інформаційної політики спрямовуються на її розвиток та включають забезпечення доступу до перевірених джерел інформації, створення національних систем і мереж інформації, посилення основ інформаційної діяльності тощо. У сучасному світі інформація стала невіддільною складовою нашого життя, і важливо, щоб молодь була належно підготовлена до викликів, які перед ними постають.

Очевидно, що інформатизація освіти вимагає відповідності професійної підготовки вчителів сучасному рівню інформатизації суспільства. Звідси слідує, що однією з глобальних цілей інформатизації освіти є підготовка педагогів, які володіють високим рівнем інформаційної культури, готові застосовувати нові ІКТ в процесі навчання й управління освітою, беруть активну участь у процесі інформатизації освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. 3-поміж вітчизняних науковців питання формування інформаційної культури майбутніх педагогів досліджували – Т. Бабенко, Я. Галета, М. Друшляк, О. Значенко, М. Золочевська, В. Кириленко, А. Клименко, А. Коломієць, І. Смирнова, майбутніх фахівців різних галузей – О. Гладченко, А. Клеба, М. Коляда, О. Нестерова, А. Певсе, О. Повідайчик, О. Романишина, М. Шехавцов та інші.

Аналіз науково-педагогічної літератури підтверджує, що існує значний обсяг досліджень на міждисциплінарному рівні, щодо проблем формування інформаційної культури майбутніх фахівців педагогічної галузі. Однак, особливості формування інформаційної культури майбутніх педагогів у професійній підготовці, досліджені недостатньо.

Мета статті – розкрити роль формування інформаційної культури майбутніх педагогів в контексті модернізації професійно-педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційна культура в сучасному інформаційному суспільстві стає все більш важливою та актуальною. Це пов'язано зі стрімким розвитком інформаційних технологій, зростанням обсягів

інформації, яка надходить до людей, а також зі змінами у способах спілкування та доступу до інформації. Інформаційна культура охоплює різні аспекти життя людини, такі як сприйняття, аналіз, оцінка та використання інформації. Вона охоплює не тільки знання про різні джерела інформації, але і вміння критично оцінювати цю інформацію, розуміти її значення та вплив [4, с. 285].

А. Коломієць, І. Лапшина, В. Білоус тлумачать поняття інформаційна культура педагога «як інтегроване особистісне утворення, що містить у собі не тільки вміння працювати з комп'ютером, а й уміння орієнтуватися в сучасному інформаційному середовищі, уміння шукати, відбирати і критично аналізувати інформаційні ресурси, уміння спілкуватися за допомогою сучасних засобів комунікації» [3, с. 22].

Інформаційна культура вчителя, на думку О. Карабіна є «відносно цілісна підсистема загальної професійної культури людини, є продуктом його творчих здібностей і в сукупності з професійно значущими якостями вчителя» [2, с. 37].

Інформаційна культура вчителя, як стверджує О. Карабін, виявляється в таких аспектах:

- висока комунікативна культура;
- розуміння й уміння адекватно інтерпретувати тенденції розвитку інформаційного суспільства;
- володіння основами аналітичної переробки інформації;
- уміння працювати з різною інформацією;
- знання особливостей інформаційних потоків у своїй сфері діяльності;
- ефективна робота з масовими інформаційними технологіями;
- уміння витягати інформацію з різних джерел та представляти її в зрозумілому вигляді;
- навички використання технічних пристроїв;
- володіння всіма жанрами навчально-методичної літератури;
- володіння засобами психолого-екологічного захисту від негативної інформації [2, с. 37].

У системі вищої освіти мають бути знайдені можливості повноцінної професійної підготовки спрямованої на формування інформаційної культури, що дозволить майбутнім педагогам правильно збирати, описувати, пояснювати, перетворювати наукову і методичну інформацію, використовувати: електронні ресурси, хмароорієнтовані технології, грідтехнологій, технології «Інтернет речей» тощо, повинні бути задіяні різноманітні засоби кібербезпеки [5].

О. Купіна підкреслює, що формування інформаційної культури має багатогранний підхід в педагогічній діяльності й покликане виробити навички застосування інформаційних технологій та способи критичного мислення, укорінення етичних принципів взаємодії з інформацією, адекватне розуміння впливу інформації на суспільство та індивіда. Інформаційна культура має виразний особистісний характер, що проявляється у властивостях індивіда, таких як вміння оперувати інформацією, запам'ятовування, логічне й алгоритмічне мислення, творчість та інші [4, с. 285].

До напрямів освіти на сучасному етапі розвитку належить його інформатизація, тому важливо вести цілеспрямовану роботу щодо впровадження та застосування інформаційних та комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі.

На думку В. Бикова, розробка адекватної сьогоденню стратегії інформатизації освіти, впровадження у сфери організації, управління та реалізації навчально-виховного процесу ІКТ має базуватися на чітких вимогах до інформаційного забезпечення системи освіти. Тому визначення методологічних проблем інформатизації процесу навчання та подання навчальних відомостей потребує організації відповідних досліджень:

- теоретичних та прикладних проблем педагогічної інформатики, особливостей застосування засобів ІКТ в навчально-виховному процесі на сучасному етапі розвитку освіти;
- інженерно-педагогічних характеристик засобів ІКТ, які використовуються в системі освіти;
- психолого-педагогічних проблем створення комп'ютерно орієнтованого підручника, використання комп'ютерних мереж у системі освіти як технологічної складової електронних засобів масового інформування;
- питань модернізації, декомпозиції та педагогічного обґрунтування навчальних планів в умовах інформатизації освіти [1].

Л. Макаренко, розглядає інформатизацію освіти як пріоритетний напрям модернізації освіти в умовах інформаційного суспільства та виділяє такі її напрями: зміна бази освіти на основі інформаційних технологій (матеріальної, навчальної, методичної, інформаційної) і створення сервісних центрів її обслуговування; зміна цілей і змісту освіти, викликана становленням фундаментального загальноосвітнього курсу інформатики на всіх щаблях освіти, необхідністю формування інформаційної культури студентів в умовах інформаційного суспільства; підвищення ефективності, доступності та якості освіти – досягнення якісно нового рівня освіти за рахунок інтеграції інформаційних технологій у навчання, розвиток і виховання; підготовка і перепідготовка педагогічних і управлінських кадрів освіти до здійснення інформаційно-педагогічної діяльності на інформаційній основі; інтенсифікація науково-дослідної і науково-методичної діяльності в освітніх установах; використання інформаційних технологій в управлінні освітніми установами на різних рівнях, аж до всієї системи освіти загалом; створення єдиного загальноосвітнього простору України та інтеграція національної системи освіти в інформаційну освітню інфраструктуру світової та євроспільноти; вдосконалення нормативно-правової бази науково-освітньої і навчальної діяльності на основі інформаційних технологій; уточнення змісту освітніх програм, моделей і методик; розвиток індустрії освітніх послуг; забезпечення контролю якості інформаційно-освітніх технологій; забезпечення інформаційної безпеки єдиного освітнього інформаційного середовища [6, с. 118].

На думку В. Бикова, розробка адекватної сьогоденню стратегії інформатизації освіти,

впровадження у сфері організації, управління та реалізації навчально-виховного процесу ІКТ має базуватися на чітких вимогах до інформаційного забезпечення системи освіти. Тому визначення методологічних проблем інформатизації процесу навчання та подання навчальних відомостей потребує організації відповідних досліджень:

- теоретичних та прикладних проблем педагогічної інформатики, особливостей застосування засобів ІКТ в навчально-виховному процесі на сучасному етапі розвитку освіти;
- інженерно-педагогічних характеристик засобів ІКТ, які використовуються в системі освіти;
- психолого-педагогічних проблем створення комп'ютерно орієнтованого підручника, використання комп'ютерних мереж у системі освіти як технологічної складової електронних засобів масового інформування;
- питань модернізації, декомпозиції та педагогічного обґрунтування навчальних планів в умовах інформатизації освіти [1].

В умовах інформатизації освіти актуальним є створення та використання нових засобів навчання, призначених для організації роботи здобувачів освіти у єдиному розподіленому інформаційно-освітньому середовищі та сприяють підвищенню якості навчання. До таких засобів можна віднести цифрові освітні ресурси, тобто інформаційні джерела, що містять графічну, текстову, мовленнєву, музичну, відео-, фото- та іншу інформацію, представлену в цифровому вигляді, спрямовані на реалізацію цілей та завдань сучасної освіти. Багатофункціональні цифрові освітні ресурси дають можливість розміщення великого обсягу інформації; швидкого пошуку та доступу до необхідної інформації; об'єктивної та якісної перевірки знань суб'єктів освітнього процесу; наочної подачі багатьох складних явищ та процесів; використання різного графічного оформлення; одночасного отримання інформації, поданої у різних формах – візуальної, аудіальної та ін. [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у системі вищої освіти мають бути знайдені можливості повноцінної професійної підготовки спрямованої на формування інформаційної культури. Важливо створити оптимальні педагогічні умови для формування інформаційної культури студента, забезпечити його інформаційно-психологічну безпеку при використанні ресурсів інформаційного простору Інтернету. Від сформованості інформаційної культури майбутнього фахівця залежить успішне рішення освітніх проблем. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов і методики формування інформаційної культури майбутніх педагогів у професійній підготовці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Проблеми і цілі інформатизації освіти України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1166/1pdf>
2. Карабін О. Інформаційна культура студентів в контексті модернізації педагогічної освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2005. № 2. 149 с.

3. Коломієць А. М., Лапшина І. М., Білоус В. С. Основи інформаційної культури майбутнього вчителя: навчально-методичний посібник. Вінниця: ВДПУ, 2006. 88 с.

4. Купіна О. Формування інформаційної культури майбутніх учителів в умовах збройної агресії та інформаційної війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2023. Вип. 65. Том 2. С. 283–288.

5. Листопад Н. Формування інформаційної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. URL: [Ped-visnyk-65-2019-35.pdf](https://ped-visnyk-65-2019-35.pdf)

6. Макаренко Л. Л. Інформатизація освіти як пріоритетний напрям модернізації освіти в умовах інформаційного суспільства. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки і перспективи. Київ, 2013. № 43. С. 118.

7. Філоненко О., Цуканова Н. Особливості формування цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2023. № 8–9. С. 155–164.

REFERENCES

1. Bykov, V. YU. Problemy i tsili informatyzatsiyi osvity Ukrainy [Problems and goals of informatization of education in Ukraine]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1166/1pdf> [in Ukrainian]
2. Karabin, O. (2005). Informatsiyna kul'tura studentiv v konteksti modernizatsiyi pedahohichnoyi osvity [Information culture of students in the context of modernization of pedagogical education]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu*. Seriya: Pedahohika. №2. 149 s. [in Ukrainian]
3. Kolomyets, A. M., Lapshyna, I. M., Bilous, V. S. (2006). Osnovy informatsiynoi kul'tury maybutn'oho vchytelya [Basics of information culture of the future teacher: educational and methodological manual]: navchal'no-metodychnyy posibnyk. Vinnytsya: VDPNU. 88 s. [in Ukrainian]
4. Kupina, O. (2023). Formuvannya informatsiynoi kul'tury maybutnikh uchyteliv v umovakh zbroynoyi ahresiyi ta informatsiynoi viyny [Formation of information culture of future teachers in the conditions of armed aggression and information war]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. Drohobych. Vyp. 65. Tom 2. S. 283–288. [in Ukrainian]
5. Lystopad, N. Formuvannya informatsiynoi kul'tury maybutnikh vykhovateliv zakladiv doshkil'noyi osvity [Formation of information culture of future teachers of preschool education institutions]. URL: [Ped-visnyk-65-2019-35.pdf](https://ped-visnyk-65-2019-35.pdf) [in Ukrainian]
6. Makarenko, L. L. (2013). Informatyzatsiya osvity yak pryorytetnyy napryam modernizatsiyi osvity v umovakh informatsiynoho suspil'stva [Informatization of education as a priority direction of modernization of education in the conditions of the information society]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. Drahomanova*. Seriya 5. Pedahohichni nauky i perspektyvy. Kyiv. № 43. S. 118. [in Ukrainian]
7. Filonenko, O., Tsukanova, N. (2023). Osoblyvosti formuvannya tsyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u zakladi vyshchoyi osvity [Peculiarities of the formation of digital competence of future primary school teachers in a higher education institution]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi*. Sumy: Sums'ky derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni A. S. Makarenka. № 8–9. S. 155–164. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БУТКЕВИЧ Антон Володимирович – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування інформаційної культури майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BUTKEVYCH Anton Volodymyrovych – PhD student in philosophy Specialty: 011 Educational pedagogical

sciences Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: formation of information culture of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2024 р.

УДК 378.013:001.8(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-141-145

ВОЛКОВА Марина Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Державного університету економіки і технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-7639>
e-mail: a.volikov@ukr.net

КОВАЛЬ Ганна Володимирівна –

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри
публічного управління та адміністрування
Державного університету економіки і технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5317-6876>
e-mail: koval.gv@ukr.net

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ПЕДАГОГІЧНА ПЕРСОНАЛІЯ»

У статті розглянуто сутність поняття “педагогічна персоналія” провідними українськими науковцями (Н. Гуман, Н. Дічек, Л. Голубнича, О. Сухомлинська, Л. Смолінчук) та розкривається значення педагогічної персоналії в історико-педагогічних дослідженнях сучасності.

Встановлено, що вивченню персоналії приділяється значна увага, поняття “персоналія” тлумачиться на новому теоретико-методологічному рівні в сукупній системі особистих, соціальних та наукових детермінант.

З’ясовано, що педагогічна персоналія є провідним напрямом сучасних історико-педагогічних досліджень як українських так і зарубіжних вчених, які обирають предметом свого вивчення різні аспекти життєдіяльності особистості у культурологічному аспекті.

Наголошено, що біографічна складова є і залишається основою змісту навчальних курсів таких дисциплін як «Історія України», «Історія української державності», «Історія педагогіки», «Філософія», «Українська література» та ін. Відтак, звернення до педагогічних персоналій значно розширює уявлення молодого покоління про вчених, педагогів, діячів культури, які внесли значний вклад у розвиток освіти і науки в Україні.

Узагальнено, що сучасні історико-педагогічні дослідження не можливо здійснювати оминувши представників національної педагогічної думки минулого та сучасності. На сьогодні теоретико-методологічні підходи до з’ясування сутності “педагогічна персоналія” перебувають в активній стадії розвитку, а саме: переглядається сама процедура історико-біографічного дослідження, розширюється її діапазон, розробляються нові критерії аналізу життєвого і творчого шляху персоналії та використовується сучасний інструментарій до особистісних біографічних характеристик персоналії.

Ключові слова: персоналія, історико-педагогічні дослідження, біографічний підхід, джерела, освіта.

VOLIKOVA Marina Mykolaivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
associate professor at the Department
of Social-Humanitarian Science,
The Kryvyi Rih State University
of Economics and Technology
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-7639>
e-mail: a.volikov@ukr.net

KOVAL Ganna Volodymyrivna –

Doctor of Science in Public Administration,
Professor, and Chair of Public Administration and
Administration Department at the State University of
Economics and Technology
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5317-6876>
e-mail: koval.gv@ukr.net

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF «PEDAGOGICAL PERSONNEL»

The article examines the essence of the concept of "pedagogical personality" by leading Ukrainian scholars (N. Gumpan, N. Dichak, L. Holubnycha, O. Sukhomlinska, L. Smolynchuk) and reveals the significance of the pedagogical personality in the historical-pedagogical research of the present.

It is established that considerable attention is paid to the study of personalities, and the concept of "personality" is interpreted at a new theoretical and methodological level in the aggregate system of personal, social, and scientific determinants.

It is clarified that the pedagogical personality is a leading direction of modern historical-pedagogical research both by Ukrainian and foreign scholars, who choose various aspects of individual life in a cultural aspect as the subject of their study.

It is emphasized that the biographical component remains the basis of the content of educational courses such as "History of Ukraine", "History of Ukrainian Statehood", "History of Pedagogy", "Philosophy", "Ukrainian Literature", etc. Therefore, referring to pedagogical personalities will significantly broaden the young generation's understanding of scientists, educators, and cultural figures who have made a significant contribution to the development of education and science in Ukraine.

It is summarized that contemporary historical-pedagogical research cannot be carried out without addressing representatives of national pedagogical thought of the past and present. Today, theoretical and methodological approaches to clarifying the essence of the "pedagogical personality" are in an active stage of development, namely: the procedure of historical-biographical research is being reviewed, its range is expanding, new criteria for analyzing the life and creative path of personalities are being developed, and modern tools for personal biographical characteristics of personalities are being used.

Key words: *personality, historical-pedagogical research, biographical approach, sources, education.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. За роки незалежності України вченими-педагогами здійснено вагомий внесок у розвиток національної системи освіти та виховання. Однак у сучасному науковому дискурсі спостерігається активне звернення дослідників до творчої біографії персоналій, які в свій час залишили помітний внесок у скарбницю історико-педагогічної науки. Активні дослідження останніх років свідчать про те, що використання в будь-якій галузі гуманітарного знання (філософії, соціології, психології, історії, педагогіці) життєпису або біографічного опису дозволяє істотно покращити наукове дослідження, а відтак дає змогу пошукачеві усвідомити багатоманітність зв'язків простежити динаміку історико-педагогічних процесів, в яких відбувалася життєдіяльність тієї чи іншої особистості. Із цих позицій, дослідження виокремленої складної і багатаспектної проблеми потребує виваженого підходу до вибору надійного та дієвого дослідницького методологічного інструментарію й розуміння та використання сучасних підходів до висвітлення особистісних біографічних характеристик персоналій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначимо, що поняття "персоналія", попри її порівняно недавнє уведення (лише з другої половини ХХ століття), коли постало питання достовірності історико-педагогічних джерел та з'ясування внеску педагогічних персоналій є загально визнаним у вітчизняній і зарубіжній науковій думці. Сутність даної категорії докладно розкрито в працях А. Бойко, Н. Гупана, М. Євтуха, С. Мікулинського, Н. Ничкало, Л. Смолінчук, А. Сбруєвої, О. Сухомлинської, М. Ярошевського. Слід вказати, що в історико-педагогічній науці застосовуються різні підходи до визначення понять "персоналія", "освітня біографія", що часто використовуються як синонімічні. Так, Е. Днепров, описуючи різні підходи і засоби проведення історико-педагогічних досліджень, використовує поняття "персоналія", натомість вчені В. Безрогов і Т. Матуліс оперують терміном "освітня біографія", доктор педагогічних наук професор, дійсний член НАПН України О. Сухомлинська вважає за доцільне використання у науковому обігу терміну

"педагогічна персоналія". Аналіз досліджень свідчить, що в останні роки вивченню персоналій приділяється значна увага, поняття "персоналія" тлумачиться на новому теоретико-методологічному рівні в сукупній системі особистих, соціальних та наукових детермінант.

Мета статті – генералізувати поняття "педагогічна персоналія" історико-педагогічного дослідження та окреслити теоретико-методологічні підходи до визначення його сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історико-педагогічні дослідження показують, що без звернення до спадщини видатних українських педагогів, які вплинули на розвиток освіти в виховання не можливо проводити ґрунтовну наукову роботу. Нині цілісне вивчення творчого доробку та біографічного опису видатних вчених минувшини в наші дні є провідним інструментарієм для здійснення історико-педагогічних досліджень.

Державні нормативні документи у галузі освіти декларативно визначають роль і місце в історії України видатних персоналій. Зокрема, у чинному законодавстві (ст. 6 Закону України «Про освіту») зазначається, що засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є *людиноцентризм*, зокрема освіта має носити гуманістичний характер й ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях духовності минулого і сучасності. Відтак, виховання дітей та молоді повинно бути спрямоване на формування національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури [4].

Відзначимо, що цей підхід простежується і в Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років (Проект). У розділі «Проблеми, досвід та перспективи», наголошується на необхідності розбудови національної системи освіти з урахуванням кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття й об'єднати зусилля суспільства на розв'язання найбільш гострих проблем, які стримують розвиток, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішній історичній епісі [5].

У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) також робиться наголос на формуванні ключових компетентностей та здатності здобувачів успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших особистих якостей. А відтак поєднання освіти з наукою з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [6]. Саме тому актуальним на сьогодні і завтра є модернізація змісту вищої освіти, особливого значення набуває проблема формування у здобувачів національної свідомості та патріотизму. Насамперед це стосується молодого покоління, яке починає самостійне життя і потребує засвоєння певного обсягу педагогічних та історичних знань. Адже патріотизм починається із свідомого, відповідального, патріотичного ставлення до рідного класу, рідної школи, закладу вищої освіти.

Також слід додати, що у більшості країн світу, зокрема й в Україні біографічна складова є основою змісту навчальних курсів таких дисциплін як історія України, історія педагогіки, філософія, українська та зарубіжна література та ін. Як бачимо, в освітньому просторі назріла нагальна потреба використання найкращих здобутків вітчизняної історико-педагогічної думки, тож звернення до педагогічних персоналій значно розширить уявлення молодого покоління про вчених, педагогів, діячів культури, які внесли значний вклад у розвиток української культури та державності.

Крім того, варто наголосити, що в історико-педагогічній літературі термін “педагогічна персоналія” майже не опрацьовано, хоча деякі дослідники такі як (Е. Дніпров, О. Пискунов О. Сухомлинська, М. Ярошевський) ним оперують й широко використовують у власних історико-педагогічних дослідженнях. Сьогодні вимагає системного підходу та термінологічної узгодженості щодо використання понятійно-категоріального апарату в історико-педагогічних дослідженнях. У науковій літературі є чимало визначень “педагогічна персоналія”, яка входить до ряду аналогічних понять “особиста історія”, “життєпис” та ін. З’ясуємо сутність деяких з них.

Так, академік О. Сухомлинська у праці «Українська педагогіка в персоналіях» (2005 р.) з-поміж історико-педагогічних досліджень виокремлює саме термін “педагогічна персоналія”, тим самим вказуючи на те, що педагогічна персоналія репрезентує доробок того чи іншого педагога як індивідуального творця, але передусім як виразника думки і практики своєї епохи. Вона допомагає представити формалізований загальнопедагогічний процес як діалоговий, полідіалогічний, персоніфікаційний і конкретизований. На переконання вченої, «...безпосереднє звернення до творчої біографії на сьогодні є і традицією, й інновацією, оскільки

збагачує та урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі аспекти наукового дискурсу» [8, с. 4].

Загалом у історико-педагогічній науці розроблені критерії аналізу життєвого і творчого шляху персоналій, які простежуються у працях як українських так і зарубіжних вчених. О. Сухомлинська вважає, що такими критеріями можуть виступати такі складові:

- 1) життєпис педагога («особистісна історія»);
- 2) його власний підхід до педагогічного процесу (моральний, етичний зміст творчості);
- 3) предметний підхід (участь або відокремленість від сучасного йому педагогічного процесу);
- 4) ідейно-соціальні, культурницькі засади (розмаїття зв’язків з епохою, ступінь і сила їхніх впливів на педагогічні погляди) [5, с. 4]. Саме завдяки вищезначеним складовим, на думку О. Сухомлинської, історико-педагогічне дослідження в кінцевому результаті набуде структурно-логічної впорядкованості.

Крім того, молодим науковцям у власних історико-педагогічних дослідженнях О. Сухомлинська радить використовувати різні підходи, (біографічний, парадигмальний, феноменологічний) до висвітлення творчих персоналій. Безпосередньо *біографічний підхід* допоможе віднайти причини прояву й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії, розкрити сутнісні, “знакові” моменти, що стоять за ними, побачити за нагромадженням емпіричних фактів певні закономірності. Натомість *парадигмальний підхід* дасть досліднику змогу розглянути логіку розвитку ідей певного педагога з позиції самої науки, її внутрішньої динаміки, з точки зору виникнення і трансформації різних ідей постулатів, вироблених членом або членами окремої науково-педагогічної спільноти, що діяла в певний час і в певному просторі. Не слід оминати в історико-педагогічних дослідженнях й *феноменологічний підхід*, який розкриває значення суб’єктивного досвіду як основного вимірника сутності людської особистості [8, с. 5].

Ми поділяємо погляди вченої про те, що всі вище означені підходи на сьогодні є ефективними способами всебічного та ґрунтовного аналізу значної кількості джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає, з одного боку визначальним чинником його творчості, а з іншого – віддзеркалює епоху або ж є її творцем.

Цінним для нашого дослідження є думка доктора педагогічних наук Н. Гурана, який вважає, що «“педагогічна персоналія” – це окремих предмет історико-педагогічного дослідження, в основі якого представлена творча біографія педагога у взаємозв’язках з конкретними суспільно-політичними умовами його життя та діяльності, співставлена з розвитком педагогічної думки» [2, с. 39]. Як бачимо, науковець підходить до висвітлення творчих біографій, враховуючи історико-культурологічний контекст.

Натомість доктор педагогічних наук Н. Дічек переконана, що досліджуючи педагогічні персоналії, зокрема спадщину А.С. Макаренка у контексті світового історико-педагогічного процесу ХХ ст., процедура історико-біографічного дослідження має розпочинатися саме з вибору педагогічної персоналії, визначення мети і завдань роботи. Наступним кроком, на думку Н. Дічек, повинен бути пошук і встановлення найширшої джерельної бази, що завершується її аналізом. В подальшому на основі виокремлених емпіричних даних визначається коло історичних фактів, що стосуються особи і особливостей її педагогічної або освітньої діяльності. На переконання Н. Дічек, «Інструментами дослідження можуть виступати методи ретроспективного аналізу, які в свою чергу дають змогу звільнитися від фальсифікацій як прямих, так і побічних у біографічних джерелах, оцінити значення певних історичних (зокрема, педагогічних) подій для особи та її ставлення до них» [3, с. 326-327].

У підсумку вчена, зауважує, що «педагогічну біографістику» можна розглядати як самостійну галузь науки, об'єктом якої є особа педагога (освітнього діяча, вчителя, суспільно-культурного діяча, вченого, керівника освіти тощо) як явище історії в її різноманітних зв'язках з суспільством і часом, в її духовному розвитку, діяльнісних проявах в освітньо-виховному просторі.

Наближеним до вище означеного тлумачення є погляди Л. Смолінчук, яка вказує, що для проведення повноцінного історико-педагогічного дослідження необхідно в першу чергу окреслити зміст самого «життєпису» та чітко виокремити основні вимоги до тексту. Л. Смолінчук наполягає на тому, що біографія педагога має містити не тільки основні важливі факти його життя і діяльності, коротку узагальнену характеристику його поглядів у їх динаміці та еволюції, змісту основних праць і досягнень, але й обов'язково подаватися на тлі явищ і процесів, що визначають життя країни (світу) і розвиток науки в окремі періоди. Вчена звертає увагу дослідників на певні особливості проведення історико-педагогічного дослідження, зокрема і персоналії, яка завжди вимагає класифікації джерел. На думку Л. Смолінчук «...класифікація спадку діяча може здійснюватись як за *окремими галузями науки* (історія дидактики, теорії виховання, методики, школознавства та ін.), так і за *типами, рівнями, галузями освіти* (історія загальної та спеціальної освіти, початкової, середньої, вищої освіти, професійно-технічної, медичної, військової та ін.). Такий підхід до класифікації дозволяє всебічно і системно представити історію різних педагогічних проблем, які були предметом зацікавленості досліджуваного педагога» [7, с. 667].

Загалом, Л. Голубничка розширює діапазон дослідження проблеми й звертає увагу, на той факт, що всі педагогічно-історіографічні джерела, які містять інформацію про педагогічну персоналію, доцільніше умовно поділяти за типами, родами та видами. Докладніше:

- типи педагогічно-історіографічних джерел, які є носіями відомостей про діячів школи та

педагогіки, не відрізняються від історико-педагогічних та історичних;

- не всі з відомих видів педагогічно-історіографічних джерел є придатними при дослідженні педагогічних персоналії та мають своєрідність у застосуванні;

- усі різновиди джерел мають важливе, але неоднакове значення для історіографії педагогічних діячів, і повинні використовуватися в комплексі [1, с. 166].

Доповнити біографію педагога на думку Л. Голубничої допоможе класифікація групи джерел за змістом, виокремлюючи суто наукові дослідження, а саме: (монографії, наукові статті, матеріали конференцій тощо); *публіцистичні* (публіцистичні статті, записи виступів тощо); *особистого походження* (автобіографії педагогів, спомини та мемуари, щоденники, листи, особові архівні фонди тощо); *критико-бібліографічні* (бібліографічні довідники, бібліографічні огляди, літописи наукових видань, рецензії тощо); *художньо-педагогічні* (оповідання, романи, нариси тощо).

Слід визнати, що точка зору Л. Голубничої відповідає сучасним вимогам проведення історико-педагогічних наукових досліджень, тож звертаючись до спадщини тих чи інших персоналії, на наше думку, ми маємо усвідомлювати та враховувати такі особливості, а саме: 1) у яких соціально-політичних умовах працював педагог; 2) що саме впливало на формування його думок та поглядів; 3) яке було найближче оточення персоналії; 4) яким було ставлення влади до персоналії в означений період.

Звичайно, наведені визначення не повною мірою репрезентують всю багатогранність підходів до розуміння сутності поняття «педагогічна персоналія», проте дають змогу визначити сучасні домінуючі тенденції. Науковці вважають, що в історико-педагогічних дослідженнях потрібно дотримуватися хронологічного опису подій і безумовного узгодження його з документами та історичними фактами, а висвітлення життя педагога повинно здійснюватися у взаємозв'язку із суспільним життям та історичною епохою [3, с. 324].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розкриваючи зміст поняття «педагогічна персоналія» ми дійшли до такого висновку, що сучасні історико-педагогічні дослідження не можливо здійснювати оминувши представників національної педагогічної думки минулого та сучасності. В сучасних історико-педагогічних дослідженнях, на нашу думку, доцільно враховувати такі методологічні рекомендації: 1) аналізуючи творчий доробок будь-якої персоналії слід враховувати ідейно-політичні й класово-партійні чинники; 2) при вивченні творчого доробку персоналії не слід оминати критико-біографічних джерел (нарисів, літературознавчих праць, спогадів, газетних та журнальних видань та ін.); 3) при дослідженні педагогічної персоналії слід оперувати лише достовірними даними і не посилалися на джерела, які не викликають довіри; 4) висвітлюючи творчий доробок персоналії слід

дотримуватись хронологічної послідовності та системної структурованості викладу матеріалу; 5) основними джерелами історико-педагогічних досліджень мають бути – офіційні документи, які найповніше розкривають біографічні характеристики персоналії.

Узагальнюючи викладене повторимо, що історико-педагогічна думка не стоїть на місці, вона постійно розвивається доповнюючись новими персоналіями. У освітньому середовищі ХХІ століття термін “педагогічна персоналія” є основою змісту навчального курсу з педагогіки, яка викладається й зокрема у Державному університеті економіки і технологій. У процесі планування та організації історико-педагогічних досліджень викладачами кафедри соціально-гуманітарних наук постійно акцентується увага на доцільності використання біографічного підходу як ефективного засобу дослідження життєвого шляху особистості. З огляду на складність та дискусійність питання, вважаємо, що вивчення персоналії у історико-педагогічних дослідженнях, дасть змогу покращити зміст наукових розвідок та сприятиме цілісному й незаангажованому висвітленню творчої біографії видатних педагогів України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Голубничка Л. А. Класифікація джерел історіографії педагогічної персоналії. *Педагогічний дискурс*. 2013. №15. С. 162-167.
2. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект): дис...докт. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2001. 492 с.
3. Дічек Н. П. Спадщина А. С. Макаренка у контексті світового історико-педагогічного процесу ХХ ст. (на матеріалах англійських джерел): дис...докт. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 440 с.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 6.03.2024)
5. Проект «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років».URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1078> (дата звернення: 6.03.2024)
6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-V II: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 6.03.2024р.)
7. Смолінчук Л. С. До проблеми класифікації джерельної бази дослідження персоналії. *Педагогічний дискурс*. 2013. №15. С. 664-668.
8. Українська педагогіка в персоналіях. У 2 кн. Кн. 1 : навч. посіб. за ред. О.В. Сухомлинської. К. : Либідь, 2005. 624 с.

REFERENCES

1. Holubnycha, L. A. (2013). *Klasyfikatsiya dzherel istoriografii pedahohichnoyi personaliyi*. [Golubnycha L.A. Classification of sources of historiography of pedagogical persone] : Pedagogical discourse, №15 S. 162-167. [in Ukrainian]

2. Hupan, N. M. (2001). *Rozvytok istoriyi pedahohiky v Ukrainy (istoriografichnyy aspekt)* [The development of the history of pedagogy in Ukraine (historiographical aspect)]. Thesis ... Doctor Ped. Sciences: 13.00.01, Kyiv. 492 s. [in Ukrainian]

3. Dichuk, N. P. (2005). *Spadshchyna A. S. Makarenka u konteksti svitovoho istoriko-pedahohichnoho protsesu XX st* [The Legacy of A.S. Makarenko in the Context of the World Historical and Pedagogical Process of the Twentieth Century (Based on English Language Sources)]. Thesis ... Doctor Ped. Sciences: 13.00.01, Kyiv. 440 s. [in Ukrainian]

4. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* [Law of Ukraine “On education”] from 05.09.2017 No2145-VIII Retrieved from: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (last accessed: March 6, 2024). [in Ukrainian]

5. *Proekt “Kontseptsia rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv”* [The project “Concept of the development of education of Ukraine for the period 2015-2025”] URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1078> (last accessed: March 6, 2024). [in Ukrainian]

6. *Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. No 1556-VII* [On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014 No. 1556-VII]: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1556-18> (last accessed: March 6, 2024). [in Ukrainian]

7. Smolinchuk, L. S. (2013). *Do problemy klasyfikatsiyi dzherel'noyi bazy doslidzhennya personaliyi* [On the Problem of Classification of the Source Base of Personality Studies]: Pedagogical discourse, №15. S. 664-668. [in Ukrainian]

8. Sukhomlynska, V. O. (2005). *Ukrayins'ka pedahohika v personaliyakh* [Ukrainian pedagogy in personalities] U 2 kn. Kn. 1: navch. posib. Kyiv, 624 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВОЛІКОВА Марина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Державного університету економіки і технологій.

Наукові інтереси: педагогіка, теорія та історія соціального виховання дітей та молоді.

КОВАЛЬ Ганна Володимирівна – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету економіки і технологій.

Наукові інтереси: сфера державного управління, місцеве самоврядування, державна молодіжна політика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

VOLIKOVA Marina Mykolaivna – candidate of Pedagogical Sciences, associate professor at the Department of Social-Humanitarian Science, The Kryvyi Rih State University of Economics and Technology.

Scientific interests: pedagogy, theory and history of social education of children and young people.

KOVAL Ganna Volodymyrivna – Doctor of Science in Public Administration, Professor, and Chair of Public Administration and Administration Department at the State University of Economics and Technology.

Scientific interests: Public Administration, Local Government, State Youth Policy.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2024 р.

УДК 378.147:811.111(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-146-150

ГОЛОВКО Ірина Олексіївна –кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри іноземних мовЦентральноукраїнського національного
технічного університетуORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6690-4043>e-mail: irinagolovko873@gmail.com

РОЛЬ МЕТОДІВ VISUAL MIND MAPPINGS У ПОКРАЩЕННІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ЗВО

У статті досліджується концепція використання методології візуально ментального картографування (*Visual Mind Mappings*) як спосіб покращення іноземної компетентності у процесі навчання іноземної мови здобувачів освіти немовних ЗВО.

Визначено прийоми аплікації концепції *Visual Mind Mappings* у процесі навчально-викладацької діяльності та розглянуто такі підметоди як *Creative Effective Assignments* (Створення ефективних завдань), *Collaborative Learning in Group Projects* (Спільне навчально-групове опанування); *Lecture Slides Mapping* (Відображення слайдів лекції) крізь призму їхнього використання у процесі покращення іноземної компетентності студентів немовних ЗВО. Виокремлено особливості використання методу ментального картографування у науково-педагогічному процесі в режимі онлайн та офлайн відповідно. Концептуалізовано наукові погляди на реалізацію за допомогою *Visual Mind Mappings* принципів особистісного розвитку та стимулювання загального мовного потенціалу здобувача освіти немовного ЗВО. Визначено переваги та недоліки використання методології *Visual Mind Mappings* у мовних класах (*Mind Mapping Techniques in the Language Classroom Concept*) для здобувачів іноземних компетентностей різного віку.

Інноваційність упровадження ментального картографування у процесі викладання іноземної мови здобувачам освіти немовних ЗВО оптимізує зусилля студентів у роботі з інформаційними масивами для вивчення іноземної мови. Імплементація виділених у статті підметодів *Visual Mind Mappings* крізь призму їхнього використання у процесі викладання / навчання сприяє покращенню іноземної компетентності та підвищенню виробничої ефективності студентів, спрямована на укріплення самооцінки студента відносно власних комунікативно-мовних можливостей та компетентностей представників однієї академічної групи, є ефективним засобом інтерактивного відображення навчально-академічного матеріалу за допомогою технологічних інструментів, як-от *PowerPoint* та ін. Також концепція викладання іноземних мов за принципом *Visual Mind Mappings* дозволяє провадити модель неперервної мовної освіти, що засновується на концепції інклюзивного опанування іноземних мов. Підхід включає як комунікативно-теоретичні, так і інтерактивні (зображувальні) методи взаємодії із аудиторією з метою стимулювання академічної діяльності останніх в умовах мовно-розвиткової активності, спрямованої на набуття навичок лексичного, синтаксичного та граматичного мовного профілів.

Ключові слова: ментальне картографування, візуальні ментальні карти, інтелектуальні ментальні карти, іноземні компетентності, навчально-процесуальне керівництво.

HOLOVKO Iryna Olexiiivna

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

Chair of Foreign Languages

Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6690-4043>e-mail: irinagolovko873@gmail.com

THE ROLE OF VISUAL MIND MAPPING METHODS IN MASTERING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF STUDENTS AT NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES

The article examines the concept of using the *Visual Mind Mappings* methodology as an effective means to master foreign language competences in the process of teaching a foreign language to students of non-linguistic higher education institutions (HEIs).

The methods of application of the *Visual Mind Mappings* concept in the process of educational and teaching activities such as *Creative Effective Assignments*, *Collaborative Learning in Group Projects* and *Lecture Slides Mapping* are determined. It is reviewed the role of these sub-methods in mastering the students' foreign language competence at non-linguistic HEIs. Some specific features of employing the sub-methods in the scientific and pedagogical process online and offline respectively are outlined. Scientific views on the implementation of the principles of personal development and stimulation of the general language potential of non-linguistic university students with the help of *Visual Mind Mappings* are conceptualized.

The advantages and disadvantages of using the *Visual Mind Mappings* methodology in language classes (*Mind Mapping Techniques in the Language Classroom Concept*) while teaching applicants of different ages foreign language competencies are determined.

The innovation of employing *Visual Mind Mappings* concept in the process of teaching a foreign language to students of non-linguistic HEIs optimizes the students' efforts coping with large amount of information while learning foreign language. Implementing of sub-methods mentioned above through the prism of their usage in teaching / learning process results in mastering students' creativity, critical analysis skills and soft skills; evaluating students' self-esteem regarding their own communicative and linguistic capabilities and competencies among other group-mates; and it is an effective means to boost interactive display of educational and academic issues using technological tools such as *PowerPoint*, etc. Besides, the concept of teaching foreign languages based on the principle of *Visual Mind Mappings* allows conducting a model of *Lifelong Learning*, based on the concept of inclusive acquisition of foreign languages. The approach includes both communicative-theoretical and interactive (pictorial) methods of interaction with the audience in order to stimulate the academic activity of the latter in the context of stimulating linguistic activity aimed at acquiring lexical, syntactic and grammatical language profile skills.

Key words: visual mind maps, intellectual mind maps, foreign language competences, educational and procedural guidance.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Методологія Visual Mind Mappings та її використання у освітній сфері є ефективним способом покращення взаємодії формату «викладач-студент». Зокрема, за її допомогою здійснюється введення, зберігання та отримання даних з мозку або інтеграція останніх у розумово-інтелектуальну парадигму індивіда.

В свою чергу, використання Visual Mind Mappings у процесі покращення іншомовних компетентностей для студентів немовних ЗВО варто визначати як процес стимулювання лінгвістично-розмовних, лінгвістично-граматичних та лінгвістично-синтаксичних умінь та навичок здобувача, генерованих за допомогою оптимізації мозкових можливостей. Іншим апропріативним підходом використання Visual Mind Mappings у процесі викладання іноземної мови для студентів немовних ЗВО варто називати запис та систематизацію навчальних завдань здобувача, котрі він повинен реалізувати в процесі академічної діяльності (Visual Mind Mapping Task Recording).

Оскільки для науково-академічної аплікації Visual Mind Mappings характерна індивідуальна інтерпретація студентом даного процесу – доцільно дослідити перспективи та можливості використання даного методу у підвищенні іноземних мовних компетентностей здобувача освіти немовного (неспеціалізованого) ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доктринальне розуміння методологічних особливостей Visual Mind Mappings у іншомовному навчанні студентів немовних ЗВО є недослідженою у вітчизняному науковому просторі темою.

Натомість, іноземна доктрина оперує широким колом як галузевих, так і підгалузевих праць на дану тематику. Виділяємо, зокрема, напрацювання А. Менто (використання Visual Mind Mappings у процесі ефективного навчання); Н. Нелсона (концепт Visual Mind Mappings як академічна практика); Дж. Зіппа (Visual Mind Mappings як навчально-науковий інструмент); А. Р. Сапутро та ін. (Visual Mind Mappings як засіб підвищення академічної успішності); А. Буран (використання Visual Mind Mappings у процесі мовного навчання); Р. Фенга (вплив Visual Mind Mappings на формування мовних компетентностей здобувача лінгвістичного освітнього профілю); А. Ердема (Visual Mind Mappings як інструмент неперервної освіти або LLL – Lifelong Learning).

Мета статті – дослідити та проаналізувати роль методів Visual Mind Mappings у покращенні іншомовної компетентності у студентів немовних ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до дослідження специфіки використання Visual Mind Mappings у покращенні іншомовних компетентностей немовних ЗВО, доцільно визначити генеральні витоки та ідеї даного підходу.

Так, британський психолог-дослідник Т. Бузан (за сумісництвом – засновник технології Visual Mind Mappings у 1970 р.) [1] вважає, що Visual Mind Mappings є концепцією креативного та ефективного відображення думок людини (здобувача освіти). За

таких умов інтеграції, зберігання, отримання та поширення даних відбувається відповідно до принципів роботи мозку, коли загальний потенціал та когнітивні можливості оптимізуються з метою отримати найвищий науково-академічний результат. В той же час, на думку М. Л. Сілбермана [2], метод Visual Mind Mappings покликаний стимулювати творчий потенціал здобувача освіти за допомогою інтерактивних методів викладання (як, наприклад, генерація принципово нової ідеї та рішення та його запис за методом «чистого аркуша»), об'єднуючи як наявні, так і потенційні можливості мозку студента. Даний підхід є не лише науково-навчальним, але й психоневрологічним, адже Visual Mind Mappings «контактують» не лише із когнітивною, але й із ментальною свідомістю людини (власне, Visual Mind Mappings доцільно перекласти на українську як «Візуальні ментальні карти»).

Далі потрібно сконцентрувати увагу на безпосередньому використанні академіко-андрагогічного принципу Visual Mind Mappings у освітньо-науковій сфері (концепт-матеріал є пристосованим, в тому числі, і для покращення іншомовної компетентності студентів немовних ЗВО).

Першочергово зауважимо, що концепція Visual Mind Mappings у опануванні іншомовних компетентностей студентами немовних ЗВО повинна розглядатися крізь призму саме вираження окремих навчально-наукових ідей формату «викладач-здобувач освіти» (візуалізація інформації, як правило, набуває другорядного значення, адже спрямована на презентаційну діяльність, провадити котру в умовах циклічної академічної активності не завжди вбачається можливим). Тому, для цілей даного дослідження, під поняттям «Visual Mind Mappings» розумітимемо як предметно-наочні, так і теоретично-усні специфічні науково-педагогічні розробки.

Корисною вважаємо наукову розробку А. Менто [3], котрий розглядає Visual Mind Mappings крізь призму «горизонтальної фіксації ідей та думок на аркуші паперу» за принципом «від викладача – до студента». Враховуючи, що дане дослідження було здійснене автором у 1999 р., залишилась нерозглянутою аплікація процесу Visual Mind Mappings у цифровому середовищі, що, водночас, є актуальним, в силу інформатизації освітнього процесу, питанням сьогодення. Розглянемо даний аспект детальніше.

Так, одним із підметодів відповідності вимогам та умовам цифровізації навчального процесу за допомогою технології Visual Mind Mappings є підхід «Відображення слайдів лекції» (Lecture Slides Mapping) [4]. Специфіка застосування останнього полягає у використанні технологій презентування за допомогою, зокрема, PowerPoint. Тут-таки нерідко виникає проблема : викладач демонструє власний лекційний матеріал не «наживо» за допомогою анімованих переходів між слайдами, а у PDF-форматі із втратою динаміки, внаслідок чого аудиторія так або інакше втрачає аспект зацікавленості на психологічному рівні. Відтак, ключовим для викладача в даному

випадку виступає збереження концентрації уваги студента за допомогою інноваційності власних академічних підходів. Для викладання іноземної мови та, відповідно, покращення іншомовної компетентності студента немовного ЗВО використання подібного підходу означає: а) публікування ознайомчих лекційних матеріалів у презентаційному режимі; б) навчання теорії, мовній лінгвістиці та мовній граматиці за допомогою слайдів у PowerPoint; в) використання режиму відеоконференції (Skype/Zoom/Google Meet) для взаємодії викладача із аудиторією, що здобуває іншомовні компетентності у немовному ЗВО.

Необхідно, однак, врахувати, що наразі криза COVID-19 є подоланим епідеміологічним фактом, внаслідок чого у процесі використання Visual Mind Mappings викладач повинен орієнтуватися не лише на дистанційний, але й на очний формат навчання. Інструментами забезпечення Visual Mind Mappings у стандартній академічній парадигмі є підметод «Створення ефективних завдань» (Creative Effective Assignments) та підметод «Спільне навчально-групове опанування» (Collaborative Learning in Group Projects), що наділені інструментами покращення іншомовної компетентності студента в режимі онлайн та офлайн одночасно.

Методологічна парадигма підметоду Visual Mind Mappings під назвою «Створення ефективних завдань» (Creative Effective Assignments) [4] передбачає надання студенту-здобувачеві іншомовних компетентностей немовного ЗВО списку завдань для виконання. Опис чітких дій та кроків, що повинен здійснити студент в процесі опанування певної дисциплінарно-академічної парадигми, згідно дослідження Центру письма та комунікації Массачусетського технологічного інституту (MIT's Writing and Communication Center) [5], сприяє подальшому отриманню здобувачем освіти позитивних навчальних результатів.

Використання Visual Mind Mappings саме за принципом «Створення ефективних завдань» (Creative Effective Assignments) допомагає студентам розробити алгоритм опанування інформації (наприклад, за допомогою методики «розбиття великого завдання на маленькі частини» – «breaking down big tasks into small parts»). Крім того, за таких умов відбувається економія академічного часу викладача, внаслідок чого останній може акцентувати увагу у роботі зі студентами-здобувачами іншомовних компетентностей на практичних аспектах мовленнєвого розвитку [4].

Водночас, процес використання методу Visual Mind Mappings у процесі набуття іншомовних компетентностей студентами немовних ЗВО передбачає стимулювання когнітивної діяльності останніх. Задля цього підлягає використанню його підметод «Спільне навчально-групове опанування» (Collaborative Learning in Group Projects), за допомогою якого, зокрема, формується сприятливе середовище для синхронного опанування матеріалу студентською групою, котра розвиває персональну індивідуальну відповідальність та, водночас, стимулює навички комунікації та роботи у групових проєктах, після чого відбувається оцінка

результативності їхньої діяльності. Педагог-викладач, в свою чергу, координує даний процес шляхом надання окремих компонентів до практичної роботи студента-здобувача іншомовних компетентностей у немовному ЗВО (як-от шаблон для розподілу обов'язків під час групування розмовного лінгвістичного проєкту на певну тему). Окремою метою підметоду «Спільне навчально-групове опанування» (Collaborative Learning in Group Projects) є підвищення почуття справедливості для персони студента, адже заняття відкритого типу надають можливість здобувачеві здійснити самооцінку власних мовно-лінгвістичних компетентностей, а також – безсторонньо оцінити мовні можливості інших членів його групи [4].

Окремого означення потребує процес безпосереднього використання методу Visual Mind Mappings у процесі лінгвістичного навчання. Йдеться, зокрема, про візуалізацію та структурування лінгвістичних та вокабулярних навчальних процесів (програм), котра дозволяє систематизувати навчальну інформацію з іноземної мови студенту немовного ЗВО, отримавши навички роботи з первинною («словник», лексика, граматики) та вторинною (розмовна типологія) лінгвістичною іншомовною інформацією [6]. Крім цього, заняття з іноземної мови нерідко використовують метод Visual Mind Mappings для систематизації лексики згідно до морфологічного або семантичного критерію; структурування інформації, отриманої з певних носіїв; візуалізація граматичних правил і закономірностей; презентації стратегій слухання, говоріння, читання та письма [7]. Таким чином, Visual Mind Mappings у навчальному процесі студента немовного ЗВО, що здобуває іншомовну спеціальність – спосіб підвищення мотиваційної та когнітивної заохоченості останнього до академічної діяльності на засадах практично-предметного теоретичного опанування.

Розглядаючи метод Visual Mind Mappings у парадигмі академічної діяльності під час викладання іноземної мови у немовному ЗВО, доцільно також звертати увагу на організаційні аспекти даного процесу. На переконання Д. Н. Галла [8], Visual Mind Mappings для лінгвістичного процесу є засобом дешаблонізації освітнього процесу, що складається «більшою мірою із відокремлених коротких академічних програм із запитаннями для самоконтролю». Такий підхід не дозволяє визначити реальні мовно-когнітивні можливості студента, а у випадках, коли іноземна мова викладається субсидіарно (як-от щодо немовних ЗВО), гальмує процес академічно-особистісної інтеграції здобувача іншомовної освіти до мовно-освітнього профілю. Із цією метою автор пропонує новий, дотичний до Visual Mind Mappings концепт – «Читанку» (Reading the Room). Його основою є синхронне знайомство з культурою країни, мова котрої підлягає вивченню. Адаптація занять крізь призму наявних або передбачуваних культурних кліше допомагає викладачеві адаптувати викладання іноземної мови студентам нелінгвістичного профілю, зокрема, із урахуванням основного кола наукового інтересу останніх

пропорційно їхній спеціальності (історична – ретроспективний розвиток мови та культури, юридична – аспекти legal language, науково-технічна та технологічна – використання лінгвограматичних зворотів у «спеціалізованому» мовленні тощо).

Принцип Visual Mind Mapping також підлягає застосуванню за концепцією нейролінгвістичного впливу на свідомість здобувача освіти іншомовних компетентностей. Візуальна структуризація інформації за таких умов доповнюється категоріями категоріального контакту зі здобувачем освіти задля «цілісного сприйняття мовної освіти» (holistic perception of language education). Концепція Visual Mind Mappings як освітній метод відповідає вимозі «запам'ятовування корисної інформації у випадку її регулярного застосування», в свою чергу, нейролінгвістика допомагає здобувачеві іншомовної компетентності немовного ЗВО застосувати на практиці словникові, синтаксичні, пунктуаційні, морфологічні знання із іноземної мови, адже викладачі, як правило, акцентують увагу виключно на процедурних елементах мовознавства (поєднання слів – у речення, речення – у інтерпретацію ідей, поглядів та думок) [9].

Відтак, підхід Visual Mind Mappings у нейролінгвістичній проекції допомагає студенту-здобувачу іншомовних компетентностей немовного ЗВО декодувати структурні елементи розгалужених семантичних мовно-інформаційних мереж в процесі усних висловлювань на основі наявних у нього практичних умінь, знань та навичок. Інтерпретація значущих зв'язків між окремими мовно-лінгвістичними поняттями (принцип побудови речень, мовна архітектура) також може бути здійснена викладачем за допомогою візуалізації інформації або, у випадку об'єктивної неможливості, вираження окремих навчально-наукових ідей формату «викладач-здобувач освіти» усно [9].

Предметного місця та ролі у системі ефективного використання концепції Visual Mind Mappings для покращення іншомовної компетентності не лише студентів, але й працівників певних «немовних сфер» набуває аплікація підходу «неперервне навчання» (LLL – Lifelong Learning) [10]. Підхід, зокрема, дозволяє забезпечити плавне використання академічного інструментарію викладання іноземних мов працевлаштованим, досвідченим фахівцям залежно від сфери їхньої професійної діяльності (як правило, з метою покращення навичок іншомовної комунікації). Застосування принципу неперервного навчання (LLL – Lifelong Learning) також дозволяє розвивати мовні компетентності нації. Концепція Visual Mind Mappings за таких умов – спосіб інтеграції викладача у індивідуально-розумову карту особи, що здобуває певні мовні навички на конкретному етапі власного життя та професійного становлення. Примітно, що Visual Mind Mappings у процесі неперервного навчання може використовуватися під час інтерактивних занять (останні є розповсюдженими для старших вікових груп) у візуальному, а не лише теоретичному форматі вираження.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз ролі методів та загальної методології Visual Mind Mappings (Visual Mind Map) у процесі навчання іноземної мови студентів немовних ЗВО дозволив дійти наступних умовиводів.

По-перше, концепція Visual Mind Mappings у процесі викладання іноземної мови студентам немовних ЗВО спрямована на горизонтальну фіксацію ідей та думок на предметних носіях (цифрові носії, аркуші паперу, розмовно-теоретичні носії інформації, як-от комунікаційний процес) за принципом «від викладача – до студента».

По-друге, виділяємо такі підметоди Visual Mind Mappings у процесі викладання іншомовних предметів студентам немовних ЗВО, як Creative Effective Assignments (Створення ефективних завдань), Collaborative Learning in Group Projects (Спільне навчально-групове опанування); Lecture Slides Mapping (Відображення слайдів лекції). Так, Creative Effective Assignments має на меті підвищення виробничої ефективності студента, Collaborative Learning in Group Projects – самооцінку студента відносно власних комунікативно-мовних можливостей та компетентностей представників однієї академічної групи, Lecture Slides Mapping – інтерактивне відображення навчально-академічного матеріалу за допомогою технологічних інструментів, як-от PowerPoint та ін.

По-третє, концепція викладання іноземних мов за принципом Visual Mind Mappings дозволяє провадити модель неперервної мовної освіти (LLL – Lifelong Learning), що засновується на концепції інклюзивного опанування іноземних мов. Підхід включає як комунікативно-теоретичні, так і інтерактивні (зображувальні) методи взаємодії із аудиторією з метою стимулювання академічної діяльності останніх в умовах мовно-розвиткової активності, спрямованої на набуття навичок лексичного, синтаксичного та граматичного мовного профілів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Buzan, T., Buzan, B. The Mind Map Book: How to Use Radiant Thinking to Maximize Your Brain's Untapped. Plume. 1996. 320 p.
2. Silberman, M. L. Active Learning : 101 Strategies to Teach Any Subject. Prentice Hall, 1996. 189 p.
3. Mento, A. et al. Mind mapping in executive education: applications and outcomes. *Journal of Management Development*. 1999. Vol. 18 (4). p. 390-416.
4. Maldonado, A. Mind Mapping: Easy Steps to Master Mind Mapping Techniques (Using Mind Maps for Product Development). Sharon Lohan. 2021. 198 p.
5. MIT writing faculty comment on GPT and other AI assisted writing in education (by C. Peterson). MIT official website. Available at URL: <https://mitadmissions.org/blogs/entry/mit-writing-faculty-comment-on-gpt-and-other-ai-assisted-writing/>
6. Betancur, M. Using Mind Mapping as a Method to Help ESL/EFL Students Connect Vocabulary and Concepts in Different Contexts. *Trilogia : Ciencia, Tecnología y Sociedad*. 2014. Vol. 10. p. 69-85.
7. Cui, J. The Application of Mind Mapping in Foreign Language Teaching. Atlantis Press : Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR), 2016. Vol. 75. p. 160-162.
8. Hull, D. et al. Using Mind Maps to Improve Assessment and Group Work. *Faculty Focus : Educational Assessment*, 2023.

FF official website. Available at URL: <https://www.facultyfocus.com/articles/educational-assessment/using-mind-maps-to-improve-assessment-and-group-work/>

9. Petrova, G., Kozakova, N. The involvement of neuro-linguistics and mind mapping in the development of a holistic perception of language education. *Journal of Language and Cultural Education*, 2018. Vol. 6 (2). p. 116-125.

10. Erdem, A. Mind Maps as a Lifelong Learning Tool. *Universal Journal of Educational Research*. 2017. Vol. 5 (12). p. 1-7.

11. Hazaymeh, W. The Effectiveness of Visual Mind Mapping Strategy for Improving English Language Learners' Critical Thinking Skills and Reading Ability. *European Journal of Educational Research* 11(1):141 – 150 Available at : URL: <https://www.researchgate.net/publication/357605602>

12. Boichenko, M., Churychkanich, I., Kulichenko, A., Shramko, R., & Rakhno, M. (2023). Mind maps to boost the learning of English as L2 at higher education institutions in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 12(70), 229-240. Available at URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.21>

REFERENCES

1. Buzan, T., Buzan, B. (1996). *The Mind Map Book: How to Use Radiant Thinking to Maximize Your Brain's Untapped Plume*, 320 p. [in English]

2. Silberman, M. L. (1996). *Active Learning : 101 Strategies to Teach Any Subject.*– Prentice Hall. 189 p. [in English]

3. Mento, A. et al. (1999). Mind mapping in executive education: applications and outcomes. *Journal of Management Development*. Vol. 18 (4). p. 390-416.

4. Maldonado, A. (2021). *Mind Mapping : Easy Steps to Master Mind Mapping Techniques (Using Mind Maps for Product Development)*. Sharon Lohan, 198 p. [in English]

5. MIT writing faculty comment on GPT and other AI assisted writing in education (by C. Peterson). MIT official website. Available at URL: <https://mitadmissions.org/blogs/entry/mit-writing-faculty-comment-on-gpt-and-other-ai-assisted-writing/> [in English]

6. Betancur, M. (2014). Using Mind Mapping as a Method to Help ESL/EFL Students Connect Vocabulary and Concepts in Different Contexts. *Trilogia : Ciencia, Tecnologia y Sociedad*. Vol. 10. p. 69-85. [in English]

7. Cui, J. (2016). *The Application of Mind Mapping in Foreign Language Teaching*. Atlantis Press: Advances in Social

Science, Education and Humanities Research (ASSEHR). Vol. 75. p. 160-162. [in English]

8. Hull, D. et al. (2023). Using Mind Maps to Improve Assessment and Group Work. *Faculty Focus : Educational Assessment*. FF official website. Available at : URL: <https://www.facultyfocus.com/articles/educational-assessment/using-mind-maps-to-improve-assessment-and-group-work/> [in English]

9. Petrova, G., Kozakova, N. (2018). The involvement of neuro-linguistics and mind mapping in the development of a holistic perception of language education. *Journal of Language and Cultural Education*. Vol. 6 (2). p. 116-125. [in English]

10. Erdem, A. (2017). Mind Maps as a Lifelong Learning Tool. *Universal Journal of Educational Research*. Vol. 5 (12). p. 1-7. [in English]

11. Hazaymeh, W. (2022). The Effectiveness of Visual Mind Mapping Strategy for Improving English Language Learners' Critical Thinking Skills and Reading Ability. *European Journal of Educational Research*. 11(1):141 – 150 Available at : URL: <https://www.researchgate.net/publication/357605602> [in English]

12. Boichenko, M., Churychkanich, I., Kulichenko, A., Shramko, R., & Rakhno, M. (2023). Mind maps to boost the learning of English as L2 at higher education institutions in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 12(70), 229-240. Available at : <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.21> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОЛОВКО Ірина Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: професіоналізація навчання іноземній мові, іншомовна комунікативна компетенція, сучасні підходи до викладання іноземних мов в нелінгвістичних ЗВО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HOLOVKO Iryna Olexiiivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Chair of Foreign Languages, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi.

Scientific interests: professionalization of foreign language teaching, professional-oriented foreign language teaching, modern techniques in practicing foreign language skills, foreign language communicative competence, appliance of innovative teaching methods at non-linguistic higher educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2024 р.

УДК 004.42:51(075.8)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-150-155

ГУРТОВИЙ Юрій Валерійович –

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математики та цифрових технологій
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1499-7089>

e-mail: y.v.hurtovyi@cuspu.edu.ua

ЛУНЬОВА Марія Валентинівна –

доктор філософії з прикладної математики,
старший викладач кафедри математики та цифрових технологій
Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7838-1013>

e-mail: m.v.lunova@cuspu.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ КОМП'ЮТЕРНОЇ МАТЕМАТИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «МЕТОДИ ЧИСЕЛЬНОГО ІНТЕГРУВАННЯ»

У даній статті розглядаються можливості системи комп'ютерної математики Maple під час вивчення курсу "Чисельні методи" для спеціальностей 122 Комп'ютерні науки та 112 Статистика. Особлива увага приділяється чисельним методам обчислення визначених інтегралів, зокрема методам Сімпсона та Монте-Карло, які реалізовані в Maple.

У статті наведено код реалізації методу Сімпсона в Maple для чисельного інтегрування заданої функції на відрізьку із заданою кількістю точок поділу. Продемонстровано застосування методу для обчислення інтегралу складної функції, що містить експоненціальну та тригонометричну складові. Результати обчислень з різною кількістю точок поділу відрізьку інтегрування та їх точність представлені в табличному вигляді. Зазначено, що метод Сімпсона забезпечує високу точність та добре працює для гладких функцій.

Метод Монте-Карло є стохастичним чисельним методом, який базується на випадковому виборі точок у просторі та обчисленні їх значень функції. У статті наведено код реалізації методу в Maple для чисельного обчислення інтегралу заданої функції шляхом генерації випадкових точок у межах заданого прямокутника. Результати обчислень з різною кількістю випадкових точок та їх оцінка точності представлені в табличному вигляді. Зазначено переваги та недоліки методу Монте-Карло, а також його простоту та наочність, що сприяє кращому засвоєнню принципу даного методу.

Стаття демонструє ефективність використання системи Maple для вивчення чисельних методів, зокрема методів обчислення інтегралів. Наведені коди та приклади застосування методів Сімпсона та Монте-Карло дозволяють студентам краще зрозуміти суть цих методів, їх переваги та обмеження, а також набути практичних навичок їх реалізації та використання для розв'язання прикладних задач.

Ключові слова: система комп'ютерної математики, чисельні методи, метод Сімпсона, метод Монте-Карло.

HURTOVYI Yuriy Valeriyovych –

candidate of physical and mathematical sciences, associate professor, associate professor at the Department of Mathematics and Digital Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1499-7089>
e-mail: y.v.hurtovyi@cuspu.edu.ua

LUNYOVA Maria Valentinovna –

doctor of philosophy in applied mathematics, senior lecturer at the Department of Mathematics and Digital Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7838-1013>
e-mail: m.v.lunova@cuspu.edu.ua

USE OF COMPUTER MATHEMATICS SYSTEMS WHEN STUDYING THE SUBJECT "METHODS OF NUMERICAL INTEGRATION"

This article explores the capabilities of the Maple computer algebra system in the study of the "Numerical Methods" course for specialties 122 Computer Science and 112 Statistics. Special attention is given to numerical methods for computing definite integrals, particularly Simpson's and Monte Carlo methods, which are implemented in Maple.

The article presents the implementation code of Simpson's method in Maple for numerical integration of a given function on a segment with a specified number of division points. The method's application for computing the integral of a complex function containing exponential and trigonometric components is demonstrated. The results of computations with different numbers of division points in the integration segment and their accuracy are presented in tabular form. It is noted that Simpson's method provides high accuracy and works well for smooth functions.

The Monte Carlo method is a stochastic numerical method based on randomly selecting points in space and computing their function values. The article provides the implementation code of the method in Maple for numerical computation of the integral of a given function by generating random points within a specified rectangle. The results of computations with different numbers of random points and their accuracy estimation are presented in tabular form. The advantages and disadvantages of the Monte Carlo method are noted, as well as its simplicity and visual appeal, which contribute to better understanding of the principle of this method.

The article demonstrates the effectiveness of using the Maple system for studying numerical methods, particularly methods for computing integrals. The provided codes and examples of applying Simpson's and Monte Carlo methods allow students to better understand the essence of these methods, their advantages and limitations, and to gain practical skills in their implementation and application for solving applied problems.

Key words: computer algebra system, numerical methods, Simpson's method, Monte Carlo method.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У світі наукових обчислень та інженерії існує безліч програмних засобів для чисельного моделювання та розв'язання складних математичних задач. Одним з таких потужних інструментів є Maple [5] – інтерактивна система комп'ютерної математики (надалі СКМ), яка володіє широким набором функцій для символічних та чисельних обчислень. Використання Maple для розв'язання задач з курсу чисельних методів дозволяє студентам отримати не лише теоретичне розуміння алгоритмів, а й практичні навички розв'язання реальних завдань.

При вивченні чисельних методів важливо мати можливість перевіряти та порівнювати різні методи на конкретних прикладах. Maple дозволяє студентам легко експериментувати з різними

алгоритмами, виконуючи чисельні обчислення та аналізуючи їх результати. Це сприяє кращому розумінню принципів роботи різних чисельних методів та допомагає знайти оптимальне рішення для конкретної задачі.

Крім того, Maple дає можливість студентам виконувати символічний аналіз задач перед їх чисельним розв'язанням. Це дозволяє отримати точні аналітичні рішення або провести попередню оцінку складності задачі перед використанням чисельних методів[10]. Такий підхід сприяє більшому розумінню та осмисленню результатів чисельних обчислень, що є важливим для подальшого розвитку студентів у цій області.

Чисельне інтегрування є ключовим елементом чисельного аналізу та математичного моделювання, знаходячи застосування у широкому спектрі

областей від фізики до економіки. Використання програмних засобів для чисельного інтегрування дозволяє ефективно обчислювати значення визначених інтегралів та аналізувати поведінку функцій у великому діапазоні ситуацій.

Однією з основних переваг використання Maple для чисельного інтегрування є його здатність працювати з різними типами інтегралів, включаючи навіть ті, які не можна обчислити аналітично. За допомогою чисельних методів, вбудованих у Maple, можна наближено обчислити значення таких інтегралів з високою точністю, що відкриває широкі можливості для аналізу складних математичних виразів та функцій.

Maple також надає користувачам можливість виконувати символічний аналіз перед чисельним інтегруванням, що дозволяє виявити специфічні властивості функцій та інтегралів, такі як симетрія, періодичність та інші особливості. Це допомагає підготувати інтеграл до чисельного обчислення та забезпечити більш точний результат. Загалом, використання Maple для чисельного інтегрування дозволяє студентам та дослідникам ефективно досліджувати та аналізувати складні математичні моделі, розв'язувати реальні завдання та робити важливі висновки щодо поведінки функцій та систем в різних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Задачі чисельних методів охоплюють широкий спектр областей, від чисельного диференціювання та інтегрування до розв'язання диференціальних рівнянь та оптимізаційних задач [8, 9]. Maple надає різноманітні інструменти для кожного з цих випадків, дозволяючи студентам ефективно вивчати та застосовувати різні чисельні методи. Завдяки своєму зручному інтерфейсу та потужним обчислювальним можливостям, Maple стає важливим інструментом для успішного вивчення цих складних тем.

СКМ мають значне прикладне спрямування, оскільки в них реалізовані різноманітні бібліотеки зі спеціальними можливостями. Велика кількість технологічних та фізичних процесів можуть бути представлені математично, і знання математичного моделювання та використання відповідних програмних пакетів є важливим для підготовки фахівців різних спеціальностей. Зокрема, В. П. Ляшенко, О. Б. Кобильська, Т. А. Набок розглядають математичні моделі, які описують хімічні та екологічні процеси, і використовують чисельний метод Ейлера для їх розв'язання [4]. Зокрема, система Maple надає широкі можливості для моделювання і розв'язання різноманітних фізичних задач [3].

Використання інноваційних цифрових технологій, такі як середовище обчислень Maple, дозволяє полегшення навчання математики та сприяє розвитку навичок вирішення проблем. Зокрема, в Університеті Турину [1] студенти вчать використовувати Maple для розв'язання контекстуалізованих завдання, пов'язаних з їхніми майбутніми професіями. Результати дослідження показують, що прийнятий підхід є корисним і ефективним: оцінки студентів високі, а їхні роботи свідчать про наявність навичок вирішення проблем.

Особливо ефективним є Maple для виконання лабораторних робіт по різних математичні дисциплінам, а також предметам що пов'язані з галуззю комп'ютерних наук, оскільки це сприяє формуванню навичок з аналізу даних, візуалізації, комунікації та глибокого розуміння понять.

СКМ дозволяють організувати та полегшити самостійну роботу учнів, студентів, оскільки вона звільняє користувача від повторюваних дій та громіздких обчислень. Так, І. В. Вакуленко розглядає методику організації самостійної роботи студентів у вищій школі, зокрема в контексті навчання інформатики та чисельних методів [7]. Досліджено використання програмних засобів комп'ютерної математики, які сприяють розвитку творчо-дослідницьких умінь майбутніх вчителів. Особливу увагу приділено прикладам використання цих засобів у навчанні чисельних методів математики.

В курсі математичного аналізу за темою «Функція багатьох змінних» Maple дозволяє ефективно візуалізувати області визначення та графіки функцій кількох змінних [6]. Таким чином, впровадження технологій у навчання стає нагальною потребою.

Отже, незважаючи на велику кількість програм що вільно розповсюджуються [2] Maple залишається універсальним, потужним та багатофункціональним засобом, який дозволяє реалізувати різні підходи до розв'язання, зокрема символічні перетворення, чисельне обчислення та чудові засоби візуалізації отриманих результатів.

Мета статті. Проаналізувати основні можливості Maple під час вивчення курсу «Чисельні методи» для спеціальностей 122 Комп'ютерні науки та 112 Статистика.

Для досягнення поставленої мети дослідження використовувалися такі методи: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення. Метод аналізу використовувався для огляду літератури з проблеми застосування систем комп'ютерної математики в освіті та визначення їхньої ролі у формуванні загальних та фахових компетенцій майбутніх фахівців. Метод синтезу дозволив об'єднати зібрану інформацію та визначити переваги і можливі обмеження у використанні СКМ у освітньому процесі. Метод узагальнення застосовувався для формулювання загальних висновків та визначення подальших напрямів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

При розв'язанні багатьох математичних проблем, особливо в області аналізу та обчислювальної математики, інтегрування грає важливу роль. Хоча деякі інтеграли можуть бути обчислені аналітично, багато складних функцій потребують чисельних методів для їх обчислення. У цій статті ми розглянемо використання програмного засобу Maple для чисельного обчислення інтегралів, зокрема методи Сімпсона та Монте-Карло.

Метод Сімпсона.

Метод Сімпсона – це чисельний метод обчислення визначеного інтегралу, який базується на наближенні функції під інтегралом криволінійними сегментами, які є параболами. Цей

метод досить ефективний для функцій, які можна апроксимувати параболою.

Поданий код реалізує метод Сімпсона для чисельного інтегрування функції $f(x)$ на відрізку $[a, b]$ з використанням поділу відрізка на n частин. Спочатку визначається крок інтегрування h , який обчислюється як різниця між b та a , поділена на кількість проміжків інтегрування n . Потім виконується ініціалізація змінних sum і x , де sum зберігає суму значень функції, а x використовується для обчислення нових значень x на кожній ітерації.

Послідовно виконуються ітерації по всім проміжкам інтегрування (від 1 до $n-1$), де на кожній ітерації обчислюються значення функції $f(x)$ в точках x і додаються до суми sum з відповідними коефіцієнтами. У кінці циклу виконується фінальний розрахунок інтегралу за формулою Сімпсона та виводиться результат:

```
simpson := proc (f, a, b, n)
local h, x, sum, i, S;
h := (b-a)/n;
sum := f(a) + f(b);
x := a+h;
for i from 1 to n-1 do
sum := sum+2*f(x);
x := x+h;
sum := sum+4*f(x);
x := x+h;
end do;
S:=evalf(sum*h/3)
Print(S)
end proc;
```

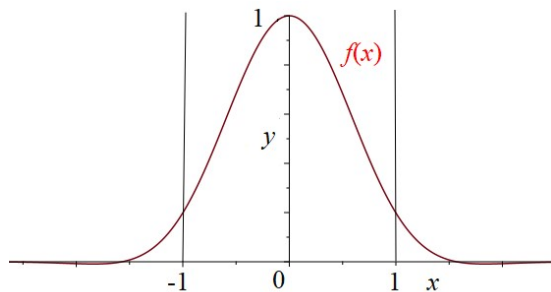

Рис. 1. Графік функції $f(x) = e^{-x^2} \cdot \cos(x)$.

У цьому прикладі функція $f(x) = e^{-x^2} \cdot \cos(x)$ складна, оскільки включає в себе експоненціальну та тригонометричну функції, які не можна інтегрувати аналітично. Проте метод Сімпсона може бути використаний для обчислення наближеної площі криволінійної трапеції обмеженої графіком цієї функції в межах від -1 до 1. похибка використання методу Сімпсона

$$\frac{(b-a)^5}{2880} \cdot h^4 \cdot \max(f^{(4)}(x))$$

визначається нерівністю

В таблиці 1 показано значення і точність результатів обчислення.

Метод Сімпсона зазвичай забезпечує високу точність порівняно з іншими методами, такими як метод прямокутників або метод трапецій. Він використовує квадратичну апроксимацію підінтегральної функції, що дозволяє досягти

швидкої збіжності з меншою кількістю вузлів. А завдяки своїй точності, може забезпечити швидку збіжність за меншу кількість обчислень, ніж інші методи.

Таблиця 1.

Наближене значення визначеного інтегралу за методом Сімпсона.

Кількість точок поділу, n	Значення інтегралу за методом Сімпсона	Точність методу Сімпсона
3	1,299	0,055
5	1,328	0,007
10	1,3420	0,0004
100	1,34634430	0,00000004

Також даний метод добре працює для гладких функцій, оскільки використовує квадратичну апроксимацію, яка наближається до кривини функції та є особливо ефективним для обчислення інтегралів на обмежених інтервалах, де границі інтегрування добре визначені.

Метод Монте-Карло.

Метод Монте-Карло – це стохастичний чисельний метод, який базується на випадковому виборі точок у просторі і обчисленні їх значень функції. Цей метод широко використовується для обчислення інтегралів, особливо в задачах з великою кількістю вимірів.

Поданий нижче код виконує чисельне інтегрування за допомогою методу Монте-Карло, який генерує випадкові значення координат точки (x, y) для наближеного обчислення інтегралу. На початку виконання функції визначаються вхідні параметри, такі як функція $f(x)$, межі інтегрування $x1$ і $x2$, обмеження функції по вісі ординат $y1$ та $y2$ а також кількість точок n , що є випадковими величинами розподіленими за рівномірним законом розподілу.

У циклі з n ітерацій генеруються випадкові числа x в межах $[x1, x2]$ та y в межах $[y1, y2]$ за допомогою функції `Generate ()`. Випадкові числа x використовуються для обчислення значень функції $f(x)$ та порівняння з випадковим значенням y . Якщо $y \leq f(x)$, то точка (x, y) належить криволінійній трапеції, інакше – вона знаходиться за межами цієї трапеції. Визначаємо кількість точок, що належать криволінійній трапеції m .

У кінці виконується фінальний розрахунок інтегралу, множенням значення площі прямокутника, що обмежує криволінійну трапецію Sp на відношення кількості точок, що належать криволінійній трапеції, до загальної кількості згенерованих точок. Отриманий результат виводиться як наближене значення інтегралу.

```
monte_carlo := proc (f, x1, x2, y1, y2, n)
local Sp, x, y, i, m, MK;
m := 0;
Sp := (x2-x1)(y2-y1);
for i from 1 to n do
x :=
```

`Generate(float('range'=x1..x2), 'method'='uniform');`

```

y :=
Generate(float('range'=y1..y2), 'method'='uniform');
if y <= f(x) then m := m + 1 fi
end do;
MK := evalf(m * Sp / n);
Print(MK);
end proc;
    
```

В таблиці 2 показано значення та оцінка точності результатів обчислення.

Таблиця 2.

Наближене значення визначеного інтегралу за методом Монте-Карло.

Кількість випадкових точок, n	Значення інтегралу за методом Монте-Карло	Оцінка точності методу Монте-Карло
3	2,00	0,91
5	1,60	0,70
10	1,00	0,50
100	1,28	0,16

Метод Монте-Карло є потужним інструментом чисельного аналізу, особливо коли аналітичне обчислення інтегралу складне або неможливе. Використовуючи випадкові вибірки, він дозволяє наблизити значення інтегралу з заданою точністю, що робить його корисним інструментом для різноманітних наукових дисциплін.

Перевагою методу Монте-Карло є проста структура обчислювального алгоритму, який полягає у тому, що потрібно вибрати випадкову точку в квадраті і перевірити, чи належить вона криволінійній трапеції. Випробування повторюється N раз, причому кожне випробування не залежить від всіх інших і результати всіх випробувань усереднюються. Проте, похибка обчислень, як правило, є пропорційною D/N , де D – деяка стала, а N – число випробувань. Тому, для того, щоб зменшити похибку в 10 разів, потрібно збільшити обсяг вибірки N у 100 разів.

Метод Монте-Карло може бути застосований до широкого спектру задач, від обчислення інтегралів до моделювання складних систем. Він особливо ефективний в задачах з великою кількістю вимірів або складними функціями. У порівнянні з методом Сімпсона, метод Монте-Карло може працювати з функціями, які не є неперервними або диференційовними. Це робить його корисним для широкого спектру задач. А його наочність і простота алгоритму сприяють кращому засвоєнню принципу даного методу, який застосовується і в інших розділах прикладної математики, фізики та економіки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, Maple є потужним інструментом для чисельного моделювання та розв'язання складних математичних задач. Використання Maple дозволяє студентам отримати практичні навички розв'язання реальних завдань, а також порівнювати та аналізувати різні чисельні методи. Цей інструмент

надає можливість виконувати символічний аналіз перед чисельними обчисленнями, що допомагає отримати точні результати та краще розуміння задач. Maple ефективно використовується для чисельного інтегрування, здатного обробляти різні типи інтегралів і навіть ті, які не можна обчислити аналітично. Загалом, використання Maple сприяє ефективному аналізу та розв'язанню складних математичних моделей та задач у різних областях науки та інженерії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Fissore, C., Marchisio, M., Roman, F., Sacchet, M. Development of Problem Solving Skills with Maple in Higher Education. In: Corless, R.M., Gerhard, J., Kotsireas, I.S. (eds) Maple in Mathematics Education and Research. 2021. Vol 1414. P. 219-233. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-81698-8_15 (date of access: 08.05.2024).
2. From the experience of using free computer mathematical systems in teaching higher mathematics and physics / L. Kovalov et al. Physical and mathematical education. 2020. Vol. 2, no. 23(1). URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-023-1-2-007> (date of access: 08.05.2024).
3. Kaidan V. P. The use of the Maple computer mathematics system in solving problems of physical content. E-learning teXnology. 2022. Vol. 6. P. 31–36. URL: <https://doi.org/10.31865/2709-84006202270263> (date of access: 08.05.2024).
4. Lyashenko V., Kobilskaya E., Nabok T. Application of mathematics software for solving applied problems. Transactions of kremenchuk mykhailo ostrohradskiy national university. 2021. No. 3(128). P. 11–16. URL: <https://doi.org/10.30929/1995-0519.2021.3.11-16> (date of access: 08.05.2024).
5. Maple. URL: <http://www.maplesoft.com/products/Maple/index.aspx> (date of access: 08.05.2024).
6. The implementation of Maple software to enhance the ability of students' spaces in multivariable calculus courses / E. A. Purnomo et al. Journal of physics: conference series. 2020. Vol. 1446. P. 012053. URL: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1446/1/012053> (date of access: 10.05.2024).
7. Вакулєнко І. В. Управління самостійною роботою майбутніх вчителів в процесі навчання інформатики з використанням систем комп'ютерної математики. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання.* 2020. № 22(29). С. 181–196. URL: [https://doi.org/10.31392/npu-nc.series2.2020.22\(29\).25](https://doi.org/10.31392/npu-nc.series2.2020.22(29).25) (дата звернення: 08.05.2024).
8. Михалевич, В. М., Крупський, Я. В. Розвиток системи Maple у навчанні вищої математики. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2011. № 21(1). URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v21i1.330> (дата звернення: 08.05.2024).
9. Сінько, Ю. І. Системи комп'ютерної математики та їх роль у математичній освіті. *Інформаційні технології в освіті.* 2009. № 3, С. 274–278. URL: <https://doi.org/10.30929/1995-0519.2019.3.11-18> (дата звернення: 08.05.2024).
10. Юнчик, В. Л., Федонюк, А. А. Порівняльна характеристика функціональних можливостей систем комп'ютерної математики в процесі розв'язування задач. *Інформаційні системи та мережі.* 2019. № (6), С. 90-102. URL: <https://doi.org/10.23939/sisn2019.02.090> (дата звернення: 08.05.2024).

REFERENCES

1. Fissore, C., Marchisio, M., Roman, F., Sacchet, M. (2021). Development of Problem Solving Skills with Maple in Higher Education. In: Corless, R.M., Gerhard, J., Kotsireas, I.S. (eds) Maple in Mathematics Education and Research. Vol 1414. P. 219-233. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-81698-8_15 (date of access: 08.05.2024). [in English]
2. From the experience of using free computer mathematical systems in teaching higher mathematics and physics (2020). / L. Kovalov et al. Physical and mathematical education.

Vol. 2, no. 23(1). URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-023-1-2-007> (date of access: 08.05.2024). [in English]

3. Kaidan, V. P. (2022). The use of the Maple computer mathematics system in solving problems of physical content. E-learning technology. Vol. 6. P. 31–36. URL: <https://doi.org/10.31865/2709-84006202270263> (date of access: 08.05.2024). [in English]

4. Lyashenko, V., Kobilska, E., Nabok, T. (2021). Application of mathematics software for solving applied problems. Transactions of kremenchuk mykhailo ostrohradskyi national university. No. 3(128). P. 11–16. URL: <https://doi.org/10.30929/1995-0519.2021.3.11-16> (date of access: 08.05.2024). [in English]

5. Maple. URL: <http://www.maplesoft.com/products/Maple/index.aspx> (date of access: 08.05.2024). [in English]

6. The implementation of Maple software to enhance the ability of students' spaces in multivariable calculus courses(2020). / E. A. Purnomo et al. Journal of physics: conference series. Vol. 1446. P. 012053. URL: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1446/1/012053> (date of access: 10.05.2024). [in English]

7. Vakulenko, I. V. (2020). Upravlinnya samostiyonou robotoyu maybutnikh vchyteliv v protsesi navchannya informatyky z vykorystanniam system komp'yuternoyi matematyky. [Management of independent work of future teachers in the process of learning computer science using computer mathematics systems]. Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 2. Komp'yuterno-oriyentovani systemy navchannya. № 22(29). S. 181–196. URL: [https://doi.org/10.31392/npu-nc.series2.2020.22\(29\).25](https://doi.org/10.31392/npu-nc.series2.2020.22(29).25) (data zvernennya: 08.05.2024). [in Ukrainian]

8. Mykhalevych, V. M., Krups'kyu, YA. V. (2022). Rozvytok systemy Maple u navchanni vyshchoyi matematyky. [Development of the Maple system in teaching higher mathematics]. Informatsiyi tekhnolohiyi i zasoby navchannya. № 21(1). URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v21i1.330> (data zvernennya: 08.05.2024). [in Ukrainian]

9. Sin'ko, YU. I. (2009). Systemy komp'yuternoyi matematyky ta yikh rol' u matematychniy osviti. [Systems of computer mathematics and their role in mathematics education]. Informatsiyi tekhnolohiyi v osviti. № 3, S. 274–278. URL: <https://doi.org/10.30929/1995-0519.2019.3.11-18> (data zvernennya: 08.05.2024). [in Ukrainian]

10. Yunchyk, V. L., Fedonyuk, A. A. (2019). Porivnyal'na kharakterystyka funktsional'nykh mozhlyvostey system komp'yuternoyi matematyky v protsesi rozv'yazuvannya zadach. [Comparative characteristics of the functional capabilities of computer mathematics systems in the process of solving problems]. Informatsiyi systemy ta mrezihi. № (6), S. 90–102. URL: <https://doi.org/10.23939/sisn2019.02.090> (data zvernennya: 08.05.2024). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГУРТОВИЙ Юрій Валерійович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: хвильові процеси в рідинах, застосування систем комп'ютерної математики в моделюванні та освітньому процесі студентів.

ЛУНЬОВА Марія Валентинівна – доктор філософії з прикладної математики, старший викладач кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка,

Наукові інтереси: автоматизація документообігу та освітнього процесу, математичне моделювання, комп'ютерне моделювання, хвильові процеси в шаруватих рідинах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HURTOVYI Yuriy Valeriyovych – candidate of physical and mathematical sciences, associate professor, associate professor at the Department of Mathematics and Digital Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: wave processes in fluids, application of computer algebra systems in modeling and in the educational process of students.

LUNYOVA Maria Valentinovna – doctor of philosophy in applied mathematics, senior lecturer at the Department of Mathematics and Digital Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: automation of document flow and the educational process, mathematical modeling, computer modeling, wave processes in layered fluids.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2024 р.

УДК 37.015.3:159.947.24(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-155-160

ДУБІНКА Микола Михайлович –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Цentrальноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

**РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
У ПРОЦЕСІ ЇЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ**

У статті зацентовано увагу на теоретичних основах процесуальної сторони самовизначення людини. Автором обгрунтовано, що в основі процесу становлення людини першочергове місце займає особистісне самовизначення, що має ціннісно-значеннєву (смыслову) природу. Це активне окреслення особистістю своєї позиції відносно суспільно виробленої системи цінностей, визначення на цій основі сенсу свого власного існування. Дослідник підкреслює важливість ціннісно-значеннєвої детермінації особистості як якісної характеристики процесу її особистісного самовизначення, де істотною особливістю є орієнтованість учнівської молоді у майбутнє.

Врахування вищезазначених позицій дозволяє не тільки більш повно зрозуміти ту чи іншу особистість, але й визначити стратегію корекційного впливу, орієнтованого одночасно і на реалізацію завдань розвитку конкретної особистості, і на розкриття її потенційних можливостей, які не є універсальними для всіх, а в кожному окремому випадку встановлюються індивідуально, за активної участі самої людини. Тому дуже важливо приділяти увагу формуванню ціннісно-значеннєвої складової особистісного самовизначення учнівської молоді.

Автор доводить, що рівень сформованості особистості – рівень ціннісно-смыслової детермінації, рівень життя у світі існуючих цінностей. Існування в суспільстві завдяки широкій сфері суспільних взаємодій є репрезентацією, ідентифікацією,

реалізацією себе, власного потенціалу через особистісні характеристики. Залучення особистості до широкого кола взаємодій, форм, що базуються на існуючих суспільних цінностях, власній позиції, є результатом інтеріоризації (засвоєння) особистістю цінностей суспільства, на основі чого в учнівській молоді формуються ціннісні орієнтації, як певні світоглядні регулятиви поведінки і діяльності. Це складає основу Я-концепції, визначає багатогранність духовного світу, різнобічність особистості та є важливим чинником її професійного становлення.

Науковець зазначає, що ціннісні орієнтації – це елементи структури особистості, які характеризують змістовну сторону її професійної спрямованості. Визнання цінностей є значущою характеристикою самовизначенням особистості, оцінки її моральної, змістовної та інших сторін життєдіяльності.

Ключові слова: самоідентичність, особистісне самовизначення, потреби, інтереси, мотиви, цінності, ціннісні орієнтації, ціннісно-сміслова детермінація, професійне становлення, Я-концепція.

DUBINKA Mykola Mykhaylovych –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
Department of Pedagogy and Special of Education,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

THE ROLE OF PERSONAL SELF-DETERMINATION OF YOUTH STUDENTS IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL FORMATION

The article focuses attention on the theoretical foundations of the procedural aspect of human self-determination. The author substantiated that personal self-determination, which has a value-significant (semantic) nature, occupies the primary place in the basis of the process of human development. This is an active delineation by the individual of his position in relation to the socially produced system of values, the determination of the meaning of his own existence on this basis. The researcher emphasizes the importance of the value-meaning determination of an individual as a qualitative characteristic of the process of personal self-determination, where an essential feature is the future orientation of student youth.

Taking into account the above-mentioned positions allows not only to more fully understand this or that personality, but also to determine the strategy of corrective influence, oriented at the same time to the implementation of the tasks of the development of a specific personality, and to the disclosure of its potential opportunities, which are not universal for everyone, but in each individual case are established individually, with the active participation of the person himself. Therefore, it is very important to pay attention to the formation of the value-meaning component of the personal self-determination of student youth.

The author proves that the level of personality formation is the level of value-meaning determination, the level of life in the world of existing values. Existence in society due to a wide sphere of social interactions is a representation, identification, realization of oneself, one's own potential through personal characteristics. Involvement of the individual in a wide range of interactions, forms based on existing social values, own position, is the result of internalization (assimilation) of society's values by the individual, on the basis of which value orientations are formed in school youth, as certain worldview regulations of behavior and activity. This forms the basis of the self-concept, determines the multifacetedness of the spiritual world, the versatility of the personality and is an important factor in its professional formation.

The scientist notes that value orientations are elements of the personality structure that characterize the meaningful side of his professional orientation. Recognition of values is a significant characteristic of self-determination of an individual, assessment of his moral, meaningful and other aspects of life.

Key words: self-identity, personal self-determination, needs, interests, motives, values, value orientations, value-meaning determination, professional formation, self-concept.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах соціально-культурного відродження України, оновлення суспільства, створення національної системи освіти особливого значення набуває проблема професійного становлення учнівської молоді. Зросло значення формування у підростаючого покоління таких особистісних якостей, завдяки яким вони поступово стають активними суб'єктами соціальної взаємодії. Адаптація становлення суспільно активної та гармонійно розвиненої особистості значною мірою залежить від власних зусиль самої людини, спрямованих на самовдосконалення як неодмінну умову досягнення успіху в самовизначенні, самореалізації, життєтворчості. При цьому варто згадати слова М. Пряжникова, який стверджує, що розкриття сутності самовизначення учнівської молоді є досить складним завданням. А власне дослідження проблем особистісного самовизначення на шляху професійного становлення особистості ще не набуло достатнього розкриття. Пошук значущості діяльності, окреслення власної ролі і місця в системі

суспільних відносин у найбільш загальній формі має вияв через ціннісно-змістовну природу самовизначення школяра. Саме цим і окреслюється актуальність зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні теоретико-методологічні основи дослідження самовизначення закладені у працях К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, Л. Божович, М. Гінзбурга, В. Зінченко, С. Рубінштейна, В. Сафіна та роботах західних психологів А. Маслоу, К. Роджерса, Н. Роджерс, Е. Еріксона, В. Франкла, Е. Фромма.

Теоретична концепція технології самовизначення будується на досягненнях педагогічних концепцій організації суб'єктної активності особи в процесі виховання, навчання і соціалізації (Т. Алексєнко, О. Барішева, В. Кавецький, О. Капустіна, І. Кон, М. Мельникова, А. Мудрик, А. Півнів, Т. Осипова, М. Рожков, Л. Рувінський, Г. Селевко, А. Тубельський та ін) [6, с. 5].

Аналіз науково-методичної літератури (Т. Араканцева, О. Гріньова, Г. Ніков,

М. Парамонов, М. Пряжников, Т. Снегирьова, О. Щотка, Б. Щербатюк та ін.) свідчать, що першочерговими є завдання, які пов'язані з ефективним самовизначенням людини в різних видах життєдіяльності.

Звідси, **метою статті** є дослідження процесуальної сторони самовизначення учнівської молоді, яке неможливе без вияву еталонної основи цього процесу – орієнтації на цінності, що, власне, визначає якісні відмінності процесу професійного становлення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з тим, що у процесі професійної діяльності людини відкриваються все нові сторони, відбуваються певні зміни, що потребують осмислення, все частіше самовизначення розглядається як невід'ємний компонент професійного становлення особистості. Вихідні положення щодо розуміння проблеми професійного становлення є своєрідним теоретичним підґрунтям для аналізу динаміки самовизначення учнівської молоді, так як значущими змістовними характеристиками, як зазначають Т. Кудрявцев, Л. Мітіна, М. Пряжников, професійного становлення є розвиток саморозуміння, Я-концепції професіонала, самовизначення [5, с. 14]. Однак, незважаючи на активні дослідження та аналіз питання особистісного самовизначення учнівської молоді у процесі професійного становлення в сучасній науковій літературі, однозначного тлумачення цього поняття немає, не знайдено також і єдиного підходу до розуміння сутності, структури, критеріїв, механізмів процесу.

Цінною в контексті дослідження змістовної сторони окресленого питання є позиція В. Франкла, який убачає самовизначення особистості в знаходженні і реалізації сенсу свого буття, навіть якщо її можливості помітно обмежені об'єктивними причинами. Людина самовизначається завдяки тому, що її поведінка характеризується, насамперед, цінностями і смислами. Самовизначення походить з фундаментальних антропологічних властивостей людини до самодистанціювання (прийняттю позиції по відношенню до самої себе) і самотрансценденції (виходу за межі себе як данності, перемагання себе) [8, с. 112]. Тому людина, що здатна самовизначитись по відношенню до самої себе, – здатна підняти над собою, вийти за свої межі. А власне її самовизначення будується насамперед на виборі системи цінностей.

Ми підтримуємо думку О. Семенова, що в основі феномену особистісного самовизначення є цінності, з якими особистість себе ідентифікує та які «опановує» [6, с. 12].

Як стверджує дослідниця Н. Савченко, в нашому сьогоденні, на думку зарубіжних і вітчизняних авторів (Д. Фельдштейн, М. Гінзбург, Є. Климов, І. Кон, М. Пряжников, С. Рубінштейн, Л. Божович, П. Писарський, Г. Цукерман, В. Франкл та ін.), актуальність вивчення становлення особистісного самовизначення обумовлена насамперед тим, що кожне нове покоління молоді здійснює самовизначення по

відношенню до іншої системи (ієрархії) цінностей, які існують у суспільстві [5, с. 15].

Науковці А. Здравомислов, В. Тугаринов стверджують, що цінності є результатом активної діяльності суб'єкта, їхня сутність пізнається людиною й усвідомлюється лише у процесі суспільної діяльності, коли виявляється позитивна значущість певних об'єктів [Дубінка, с. 102]. У загальному представленні, цінність – це «... властивість суспільного предмета задовольняти потреби соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства); поняття, за допомогою якого характеризують соціально-історичне значення для суспільства й особистісний зміст для людини визначених явищ дійсності...» [7, с. 425]. При цьому цінності – це існуючі у свідомості кожної людини орієнтири, з якими індивіди й соціальні групи співвідносять свої дії. Об'єктами такого відношення, виступає все розмаїття предметно-практичної діяльності та суспільних відносин [2, с. 103].

Цінності, будучи за своєю природою соціально-історичними, є засобом залучення індивіда до роду людського, тим самим дозволяючи перебороти тимчасовість людського існування. Цінності тісно пов'язані з уявленням про сенс життя, що є одночасно рушієм розвитку особистості і його результатом.

Цінність – це один з основних механізмів взаємодії учнівської молоді й суспільства, особистості й культури, де сферою дієвості є «людський світ культури й соціальної дійсності» [1, с. 11]. Науковці А. Здравомислов, В. Тугаринов визначають цінності як якісні характеристики певної культури, що висвітлюють систему значень, смислів та пріоритетів, характерних для певної культури чи цивілізації, уособлюють змістовні характеристики духовного життя людини і суспільства. За їх переконанням, цінності є результатом активної діяльності суб'єкта, їхня сутність пізнається людиною й усвідомлюється лише у процесі суспільної діяльності, коли виявляється позитивна значущість певних об'єктів. При цьому цінності – це узагальнені уявлення людей про цілі і норми власної поведінки, що втілюють історичний досвід і концентровано представляють зміст культури епохи, певного суспільства в цілому, усього людства. Це існуючі у свідомості кожної людини орієнтири, з якими індивіди й соціальні групи співвідносять свої дії [5, с. 17].

Словацький дослідник Я. Гудечек зазначає, що теза, відповідно до якої цінність є ставлення людського суб'єкта до об'єкта, спирається на положення, що тільки людина підходить до матеріальних передумов своєї життєдіяльності як дійсний суб'єкт. Ціннісні ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковані орієнтацією людини на інших людей, на суспільство в цілому, на розроблені суспільством і пануючі в ньому ідеали, погляди і норми. Ціннісні відношення – це в основному суспільні, міжособистісні ставлення. Так, ґрунтовно аналізуючи поняття «цінність», автор досить розгорнуто визначає два основні його значення: 1) цінності у сенсі об'єктивно існуючих

предметів, подій, ідей, якостей матеріальних і духовних продуктів тощо, в яких розміщується атрибут цінності, і ті, що існують незалежно від суб'єктивних оцінок людей; 2) цінності у розумінні значущості для індивіда. Останнє значення розглядається у трьох вимірах: а) цінністю можна вважати якості речей, на які спрямовані зусилля людини або які задовольняють її потреби; б) цінностями можна назвати і позитивно оцінювані з позицій суб'єкта об'єкти; в) під цінністю також розуміють критерій, за яким будь-які об'єкти підлягають оцінці [2, с. 103].

У цьому контексті доцільним є представлення позиції В. Тугаринова, який вказує, що цінність є суттю тих явищ природи і суспільства, які виступають благом життя і культури людей певного суспільства або класу як дійсності або ідеалу. На основі чого автор виокремлює дві групи цінностей: 1) цінності життя (загальнолюдські цінності); 2) цінності культури [4, с. 78].

Отже, ми з'ясували, що самовизначення пов'язане з цінностями, з потребою формування значеннєвої системи, в якій провідне місце належить проблемі сенсу життя, з орієнтиром учнівської молоді у майбутнє. Тому визначення себе в суспільстві як особистості є визначення власного «Я» (самовизначення, прийняття активної позиції) співвідносно до соціокультурних цінностей, тобто – визначення сутності свого існування. Визначення себе як особистості – особистісне самовизначення – має ціннісно-змістовний контекст, де цінності визначають орієнтованість у майбутнє [5, с. 18]. При цьому, ціннісно-орієнтаційна діяльність учнівської молоді не може здійснюватися поза соціально-психологічною системою «особа-суспільство».

Потреба у сенсі життя, у визначенні професійної спрямованості, вважає К. Обухівський, створює той «зв'язок», що дозволяє людині, поперше, інтегрувати численні вимоги, що йдуть із різних сфер її життєдіяльності, будуючи життя не як послідовність розрізнених випадків, а як цілісний процес, що має цілі й наступність, і, по-друге, допомагає людині інтегрувати всі її здібності, максимальнo їх мобілізувати, співвідносно тих завдань, які ставляться нею відповідно до наявної Я-концепції та стратегії життєвих орієнтирів та подальшого самовизначення. Тому для розуміння проблеми самовизначення учнівської молоді доречним є зазначити на такій позиції: рівень особистості – це рівень ціннісно-значеннєвої (сміслової) детермінації (від лат. – обмеження, визначення), рівень існування у світі змістів і цінностей [2, с. 102]. Власне поняття «детермінація» використовується для позначення ситуації, коли одна властивість, подія, явище впливає на іншу властивість, подію, явище [7, с. 75]. Тому те, що зазвичай розглядається як пристосування особистості до суспільства (адаптація, соціалізація), насправді в більшості випадків носить характер активного самовизначення учнівської молоді по відношенню до різних форм, видів соціальної детермінації.

Подальше розкриття значущості ціннісно-сміслової детермінації самовизначення учнівської молоді розкриває значущість системи цінностей по відношенню до особистісного «само» й визначає співвіднесеність її діяльності з соціальними цінностями, за яких складається певна система ціннісних орієнтацій у суспільстві в цілому та в кожній окремій особистості. Тому в подальшому, ми акцентуємо увагу на представленні такого елементу внутрішньої структури особистості як ціннісні орієнтації.

Досить важливим, на нашу думку, є підхід О. Дробницького до розгляду даного питання. Основою розуміння автора є визначення цінності як «світу предметів, що ожили». А «оживають» вони за умови, коли в процесі практики, немов олюднюються і знаходять значення для людини й суспільства. Адже цінності відіграють важливу роль як у формуванні особистості, так і в загальному розвитку суспільства, виконуючи при цьому дві основні функції. Перша з них полягає у тому, що цінності виступають основою формування і розвитку ціннісних орієнтацій людини. Інша ж зводиться до того, що цінності мотивують діяльність і поведінку особи, оскільки орієнтація людини у світі і прагнення до досягнення мети теж обов'язково співвідносяться з вартостями, які входять до внутрішньої структури особи [2, с. 103]. Також необхідно вказати, що існують принаймні два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, – і цінності, які, навпаки, надають сенсу існуванню самої людини. Цінності, які регулюють самоствердження людської особистості, якою вона є, – і цінності, котрі творять і відроджують людину в новій якості. Тому, щоб глибше усвідомити зв'язок між соціально-діяльною сутністю людини та її ціннісними орієнтаціями, буде доцільним розглядати особу з точки зору її соціальної активності [3, с. 64].

Звідси, спрямованість і зміст соціальної активності учнівської молоді характеризує її ціннісна орієнтація, що сприяє усвідомленню, як і чому певні явища знаходять своє відображення у свідомості конкретної особистості, в її системі цінностей; як вона орієнтується в такій системі та в якому напрямку цінності й ціннісна система у свою чергу орієнтують людську поведінку. Тому ціннісна орієнтація – досить складне утворення, котре відображає різні рівні й форми взаємодії суспільного та індивідуального й усвідомлення особою навколишньої дійсності [5, с. 17]. Далі більш детально покажемо взаємодію цих компонентів.

Як зазначає більшість науковців (Я. Гудечек, А. Здравомислов, В. Ядов та ін.), система індивідуальних цінностей є результатом інтеріоризації (засвоєння) учнівською молоддю цінностей суспільства, на основі яких і формуються ціннісні орієнтації, як певні світоглядні регулятиви поведінки і діяльності, що є важливим елементом духовної визначеності та особистісного самовизначення зокрема. При цьому ми визначаємо ціннісні орієнтації як «найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені

життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань. Така сукупність сформованих, стійких ціннісних орієнтацій утворює своєрідну вісь свідомості, що забезпечує стійкість особистості, наступність відповідного типу поведінки і діяльності, виражену в спрямованості потреб та інтересів» [4, с. 425].

У науковій літературі, зокрема праця К. Абульханової-Славської, Є. Ільїна, О. Леонтєва, А. Петровського, С. Рубінштейна, В. Сафіна визначено, що сформовані на засадах інтеріоризації цінностей ціннісні орієнтації та установки визначають особистісні мотиви поведінки й діяльності учнівської молоді, її спрямованість, активність, самовизначення [3]. Не випадково А. Здравомислов у одній зі своїх праць акцент робить саме на ціннісних орієнтаціях, які визначає як значущий чинник усієї мотиваційної сфери особистості. Він стверджує, що ціннісні орієнтації – найважливіші елементи її структури, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і прагнень. Обираючи ту чи іншу цінність, людина формує довгостроковий план поведінки і діяльності, визначає її тривку смислову перспективу. Якщо мотивація дає відповідь на питання, чому?, для чого? учнівська молодь діє певним чином, то ціннісна орієнтація висвітлює те, заради чого вона діє, чому присвячує свою діяльність.

Також А. Здравомислов і В. Ядов широко трактують ціннісні орієнтації як систему установок особистості на ті чи інші цінності матеріальної й духовної культури суспільства. Це, за їх переконанням, найважливіший компонент структури особи, в них немов реалізується увесь життєвий досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Це той компонент структури, що становить деяку вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли і почуття людини, і з точки зору якої вирішується більшість життєвих питань [4, с. 52]. Чимало дослідників, відносячи ціннісні орієнтації до найважливіших компонентів структури особистості, вважають їх інтегративною характеристикою учнівської молоді, що прагне до самовизначення.

Отже, ціннісні орієнтації – це елементи структури особистості, які характеризують змістовну сторону спрямованості учнівської молоді. У формі ціннісних орієнтацій у результаті набуття цінностей фіксується істотне, найбільш важливе для особистості. Ціннісні орієнтації – це стійкі, інваріантні утворення («одиниці») моральної свідомості – основні його ідеї, поняття, «ціннісні блоки», значеннєві компоненти світогляду, що виражають сутність моральності учнівської молоді, а значить, і загальні культурно-історичні умови й перспективи. Система ціннісних орієнтацій виступає «згорнутою» програмою життєдіяльності й слугує базою для реалізації певної моделі особистості. Це та сфера життєдіяльності, де соціальне переходить в особистісне, а особистісне стає соціальним, де відбувається обмін індивідуальними ціннісно-світоглядними позиціями [2, с. 104].

Інші дослідники (І. Бех, В. Ольшанський, Л. Фоміна, В. Ядов) вважають, що специфіка ціннісних орієнтацій полягає у своєрідності прояву свідомості юного громадянина, бо саме у самосвідомості найбільшою мірою мають прояв почуття особистої відповідальності, потяг до саморегуляції та самоутвердження [1]. Тому головним завданням, що постає перед учнівською молоддю, є формування почуття ідентичності на протигагу рольовій невизначеності особистісного «Я». Суб'єкт здійснює пошук відповідей на запитання: «Хто я?», «Який мій подальший шлях?». У пошуках особистісної ідентифікації особистість вирішує, які дії є для неї важливими та формує певні норми для оцінки власної поведінки та діяльності інших людей.

При цьому, визнаючи, що особистість саморозвивається і є «цілеспрямованою системою», важливим є питання, як слушно зазначає М. Мельникова, про межі самовизначення для кожної конкретної юної особистості. Саме відчуття межі («перцептивна ідентичність» за З. Фрейдом) дозволяє учнівській молоді здійснювати одну із можливих стратегій: це і подальший розвиток чи стримування активності, «система заборон» щодо власної реалізації тощо. Так молодь ідентифікує себе і це дозволяє їй знайти місце в соціумі для свого Я, визначивши коло допустимої діяльності [4, с. 113]. Це питання пов'язане з усвідомленням власної цінності та компетентності.

Отже, зацікавленість глобальними проблемами сенсу життя взагалі й власного існування, зокрема – є істотною характеристикою самовизначення учнівської молоді, що поступово проходить етап формування. При цьому наявність інтересу до сенсу життя і його активне обговорення, на думку М. Гінзбурга, свідчить про ефективність процесу самовизначення.

Взагалі, як стверджує дослідник Д. Трунов, у суспільстві неможливим є перебування поза якими-небудь функціональними ролями. Роль – це те, що існувало до людини, те, що вона бере на себе, і те, що вона транслює наступним поколінням. Тому самовизначення – загальновизнана цінність, це ідеал, якого повинна досягти особистість до певного віку. Уповільнення цього процесу, тобто відсутність визначеності (у поглядах, сфері діяльності, особистому житті тощо) у дорослої людини – ознака того, що вона ще не може бути повноцінним членом суспільства [4, с. 152]. У цьому випадку соціальне оточення стимулює процес самовизначення, тому що воно теж у ньому зацікавлене.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, в основі процесу становлення учнівської молоді першочергове місце займає особистісне самовизначення, що має ціннісно-значеннєву (сміслову) природу. Це активне окреслення особистістю своєї позиції відносно суспільно виробленої системи цінностей, визначення на цій основі сенсу свого власного існування. У цілому, життєву орієнтацію молоді зумовлює синтез образу «Я», уявлення про себе та образу світу – світоглядні орієнтири особистості,

когнітивними умовами формування якого є засвоєння суб'єктом системи наукових знань про науку, освіту, суспільство; розвиток здібностей критично та творчо розмірковувати; досягнення високого рівня пізнавальної активності у поєднанні з відповідальністю. Ствердження власної позиції в життєвих ситуаціях виявляється через систему ціннісно-орієнтаційних категорій: цілі, зміст, потреби, інтереси, мотиви, цінності, ціннісні орієнтації. Врахування вищезазначених позицій дефініції «самовизначення особистості» дозволяє не тільки більш повно зрозуміти конкретну особистість, але й визначити стратегію корекційного впливу, орієнтованого одночасно і на реалізацію завдань розвитку конкретної особистості, і на розкриття її потенційних можливостей, які не є універсальними для всіх, а в кожному окремому випадку встановлюються індивідуально, за активної участі самої особистості. Тому дуже важливо приділяти увагу формуванню ціннісно-значеннєвої (смысловой) складової самовизначення учнівської молоді. При цьому самовизначення отожднюється з пошуком себе і відкриттям власного «Я». У зв'язку із цим ми можемо стверджувати, що чинником процесу особистісного самовизначення є Я-концепція (як динамічна система уявлень про самого себе, сполучена з їхньою оцінкою), дослідження змістовної сторони якої й буде предметом наших подальших наукових пошуків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання: Науково-методичний збірник* / За ред. О. В. Сухомлинської. К., 1997. С. 8–12.
2. Дубінка М. М. Орієнтація викладача на професійні цінності – основа його професійного самовизначення. *Витоки педагогічної майстерності: збірн. наук. праць / Полтавський національний педаг. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2016. Вип. 18. С. 101–108. (Серія «Педагогічні науки»). URL : <https://sources.pnpu.edu.ua/issue/view/12508>*
3. Ильин Е. П. Мотивы человека: теория и методы изучения. К. : Вища школа, 1998. 292 с.
4. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу: монографія / Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко, І. І. Ткачук, за ред. О. Л. Моріна. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.
5. Савченко Н. Ціннісні орієнтації як складова особистісного самовизначення. *Наукові записки [КДПУ імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 140. С. 13–18. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_140_6.*
6. Семенов О. С. Особистісне самовизначення школяра в діяльності комплексного позашкільного навчально-виховного закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2000. 18 с.
7. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радуга. Харків : Мачулін, 2015. 444 с.
8. Frankl, Viktor E. *Man's in search for meaning: an introduction to logotherapy.* Boston : Beacon Press, 2006. 188 p. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Special:BookSources/978-0807014264>

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (1997). *Tsinnosti yak yadro osobystosti. Tsinnosti osvity i vykhovannya. [Values as the core of personality. Values of education and training]: Naukovometodychnyy zbirnyk / Za red. O. V. Sukhomlyns'koyi. K., S. 8–12. [in Ukrainian]*
2. Dubinka, M. M. (2016). *Oriyentatsiya vykladacha na profesiyni tsinnosti – osnova yoho profesiynoho samovyznachennya [Orientation of a teacher on professional values – the basis of his professional self-determination.]. Vytoky pedahohichnoyi maysternosti: zbirn. nauk. prats' / Poltavsk'yy natsional'nyy pedah. un-t im. V. H. Korolenka. Poltava. Vyp. 18. S. 101–108. (Seriya «Pedahohichni nauky»). [in Ukrainian]*
3. Il'in, Ye. P. (1998). *Motivy cheloveka: teoriya i metody izucheniya [Human motives: theory and methods of study]. K. : Vishcha shkola. 292 s. [in Ukrainian]*
4. *Profesiynne samovyznachennya uchniv's'koyi molodi v umovakh osviti'oho okruhu. [Professional self-determination of student youth in the conditions of the educational district] : monohrafiya / L. A. Hutsan, O. L. Morin, Z. V. Okhrimenko, O. M. Parkhomenko, L. I. Hrytsenok, I. I. Tkachuk, za red. O. L. Morina. Kharkiv : «Drukarnya Madryd». 220 s. [in Ukrainian]*
5. Savchenko, N. (2015). *Tsinnisni oriyentatsiyi yak skladova osobystisnoho samovyznachennya. [Value orientations as a component of personal self-determination] Naukovi zapysky [KDPU imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriya : Pedahohichni nauky. Vyp. 140. S. 13–18. [in Ukrainian]*
6. Semenov, O. S. (2000). *Osobystisne samovyznachennya shkolyara v diyal'nosti kompleksnoho pozashkil'noho navchal'no-vykhovnoho zakladu. [Personal self-determination of a schoolboy in the activities of a complex extracurricular educational institution] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 – teoriya i metodyka vykhovannya. Kyyyiv. 18 s. [in Ukrainian]*
7. *Sotsioloho-pedahohichnyy slovnyk. [Sociological and pedagogical dictionary]. / Za red. V. V. Radula. Kharkiv : Machulin. 444 s. [in Ukrainian]*
8. Frankl, Viktor E. (2006). *Man's in search for meaning: an introduction to logotherapy.* Boston : Beacon Press. 188 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mykhaylovych – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Special of Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; pedagogy of high school; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024 р.

УДК 371.37.01(09)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-161-165

ЗАРУБІНА Антоніна Володимирівна –

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри природничих наук і методики їхнього навчання,
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1457-9485>
e-mail: a.v.zarubina@cuspu.edu.ua

СІЛЬЧЕНКО Юлія Юріївна –

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри природничих наук і методики їхнього навчання,
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8771-8338>
e-mail: y.y.silchenko@cuspu.edu.ua

ЩЕРБАТЮК Наталія Іванівна –

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7849-8465>
e-mail: 0501725359@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ТОПОГРАФІЇ ТА ОРІЄНТУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядається особливості формування компетентностей з топографії та орієнтування у студентів вищих навчальних закладів, у тому числі майбутніх вчителів географії, особливо в контексті впровадження обов'язкової військової підготовки в закладах вищої освіти. Визначені основні характеристики компетентнісного підходу, зазначені методичні та організаційні форми роботи зі студентами, визначені основні етапи формування компетентностей. Визначено, що важливо сформуванню у студентів всіх спеціальностей вміння визначати географічні координати, уміти визначати відстані між об'єктами за допомогою простих топографічних приладів та приладь, уміти орієнтуватися на місцевості за планами і топографічними картами, користуватися компасом, читати топографічні карти, знати умовні знаки.

Формування зазначених компетентностей відбувається через дисципліни «Картографія з основами топографії», «Основи техніки туризму», «Прикладна топографія та орієнтування». Вивчення топографії формує навички роботи з картами, схемами, уявлення просторових взаємозв'язків. Уміння орієнтуватися на місцевості може бути життєво важливим, знання топографії та техніки навігації допомагає не заблукати, правильно обрати напрям руху, оцінити ризики на місцевості.

Автори роблять висновки, що топографічна компетентність та орієнтування на місцевості є важливими як у практичній діяльності, так і для загального інтелектуального розвитку особистості, обґрунтовується необхідність поєднання формування компетентностей з топографії та орієнтування на місцевості з фізичним вихованням студентів. Це дійсно є ефективним підходом, який дозволяє комплексно розвивати як інтелектуальні, так і фізичні якості студентів. Процес підготовки зазначених компетентностей аналізується на прикладі спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка.

Ключові слова: картографія, топографія, орієнтування, фізичне виховання, компетентності, освітній процес.

ZARUBINA Antonina Volodymyrivna –

Candidate of Geographical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1457-9485>
e-mail: agv22@ukr.net

SILCHENKO Yulia Yuriivna –

Candidate of Geographical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8771-8338>
e-mail: y.y.silchenko@cuspu.edu.ua

SHCHERBATIUK Nataliia Ivanivna –

Senior Lecturer, Department of Theory and Methodology of Physical Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7849-8465>
e-mail: 0501725359@ukr.net

**FORMATION OF COMPETENCES IN TOPOGRAPHY AND ORIENTATION
FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

The article deals with the peculiarities of forming competences in topography and orienteering among students of higher educational institutions, including future teachers of geography, especially in the context of introducing compulsory military training in higher education institutions. The main characteristics of the competence approach are defined, the methodological and organisational forms of work with students are indicated, and the main stages of competence formation are identified. It is determined that it is important to form in students of all specialities the ability to determine geographical coordinates, to be able to determine the distances between objects using simple topographic instruments and devices, to be able to navigate the terrain using plans and topographic maps, to use a compass, to read topographic maps, to know the symbols.

These competences are formed through the disciplines Cartography with the Basics of Topography, Fundamentals of Tourism Techniques, Applied Topography and Orienteering. The study of topography develops skills in working with maps, diagrams, and representation of spatial relationships. The ability to navigate the terrain can be vital; knowledge of topography and navigation techniques helps to avoid getting lost, choose the right direction of movement, and assess risks on the ground.

The authors conclude that topographical competence and orienteering are important both in practical activities and for the general intellectual development of the individual, and the need to combine the formation of competences in topography and orienteering with physical education of students is substantiated. This is indeed an effective approach that allows for the comprehensive development of both intellectual and physical qualities of students. The process of training these competences is analysed on the example of the speciality 014.07 Secondary Education (Geography) at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Key words: cartography, topography, orienteering, physical education, competences, educational process.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Під час війни в Україні система вищої освіти також зазнала істотних змін та адаптації до нових реалій. Заклади вищої освіти були змушені швидко перейти на дистанційні форми навчання для забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного стану, активно запроваджувалися технології онлайн-навчання, віртуальні лабораторії, вебінари тощо. Освітні програми частково також були адаптовані з урахуванням потреб воєнного часу та профілів підготовки фахівців, затребуваних для забезпечення обороноздатності країни. Загалом, українська система вищої освіти продемонструвала високу адаптивність та готовність оперативно реагувати на виклики воєнного часу, зберігаючи освітній процес та підтримуючи студентів і викладачів. Особливу увагу приділено збільшенню частки дисциплін, пов'язаних з військовою справою, першою медичною допомогою, цивільною обороною, тощо. Міністерство освіти і науки планує запровадити у закладах вищої пілотні військові кафедри, що будуть відповідати за базову військову підготовку для всіх бажаючих здобувачів освіти з вересня 2024 року. Особливо актуальними та життєво необхідними є нині компетентності з топографічної підготовки та орієнтування. Особливо перспективним є поєднання формування даних компетентностей з фізичним вихованням, що підвищить ефективність системи фізичного виховання у закладах вищої освіти та сприятиме підвищенню рівня фізичного здоров'я, фізичної підготовленості, популяризації здорового способу життя та інтересу до занять фізичними вправами серед студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Систему підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу досліджували: А. Байназаров, М. Блищик, Т. Гільберг, С. Гришко, Л. Зеленська, Д. Мальчикова, О. Непша, Д. Передерій, І. Пилипенко, О. Топузов, О. Чурбей, А. Шуканова та інші.

Про особливості формування топографічних, картографічних компетентностей та розвитку навичок орієнтування в своїх роботах зазначали

В. Безуглий, К. Борисенко, П. Скавронський, Г. Лисичарова, Н. Щербатюк, Н. Коломієць, В. Березовський та інші вчені.

Метою статті є розгляд сучасних особливостей процесів формування топографічних компетентностей та навичок орієнтування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість дослідників під компетентією розуміють інтегроване поняття, що виражає здатність людини самостійно застосовувати в певному контексті різні елементи конкретних знань і вмінь. Освоєння певного рівня компетентій розглядається як здатність використовувати та поєднувати знання, уміння та широкі компетенції залежно від зміни вимог конкретної ситуації або проблеми. Іншими словами, рівень компетентії визначається здатністю справлятися із складними непередбачуваними ситуаціями й змінами. У свою чергу, підтвердження професійних компетентій здійснюється через присвоєння кваліфікації випускнику, що означає «офіційне визнання цінності освоєних компетентій для ринку праці та для подальшої освіти та навчання» [3]. При використанні компетентнісного підходу слід враховувати такі важливі характеристики, як посилення практичної спрямованості освіти, її зв'язку з реальним життям, застосування діяльних та особистісно-орієнтованих технологій навчання, використання системи оцінювання, що передбачає не лише перевірку засвоєння знань, а й визначення рівня сформованості компетентностей, посилення ролі самостійної та індивідуальної роботи студентів. Сутність компетентнісного підходу до навчання полягає в тому, що основним результатом освіти є формування в студентів ключових і предметних компетентностей, тобто здатності ефективно застосовувати набуті знання, уміння, навички та особистісні якості для розв'язання практичних завдань [1].

Авторами проаналізовано навчальні плани підготовки бакалаврів, магістрів за освітньої програмою «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» та з'ясовано, що перелік навчальних дисциплін топографічного спрямування є досить обмежений. Важливою

складовою педагогічної підготовки майбутніх учителів географії є доцільне співвідношення теоретичної і практичної підготовки під час навчальних занять з курсів, передбачених циклом професійної та практичної частини робочого навчального плану.

Для формування топографічної компетентності вміння користуватися картою, як джерелом інформації, є дуже важливою. Для вчителя географії важливо знати закони побудови карт, основні способи їх створення, номенклатуру; вміти читати та отримувати необхідну інформацію з картографічних джерел, орієнтуватися за картою, тобто визначати по ній сторони горизонту, розпізнавати рельєф і місцеві предмети, встановлювати місцезнаходження.

Формування компетентностей з топографії та орієнтування здійснюється через такі освітні компоненти в навчальному плані здобувачів освіти як «Картографія з основами топографії» (нормативна дисципліна на 1 курсу, 105 годин, 3,5 кредитів ЄКТС) та «Основи техніки туризму» (вибіркова дисципліна на 2 курсі, 150 годин, 5 кредитів ЄКТС). Крім того, навчальним планом передбачено проходження студентами комплексної навчальної практики на першому курсі, в програмі якої передбачений окремий модуль топографічної підготовки.

В результаті вивчення дисципліни «Картографії з основами топографії» у студентів формуються вміння визначати географічні та магнітні азимути, дирекційний кут, географічні та прямокутні координати, визначати кількісні показники рельєфу, форму та крутість схилів, висоту точок та взаємні перевищення між ними; вимірювати довжини, площі; розуміти та читати окремі умовні знаки та фрагменти карт; орієнтувати карту чи план на місцевості; здійснювати окомірне вимірювання за картами, складати плани місцевості, картографічні схеми, читати тематичні карти, знати основні способи зображення, будувати гіпсометричні профілі, виготовляти шкільні рельєфні моделі, шаблони для викреслювання умовних позначень тощо [2].

На сьогодні, очевидно, що необхідно посилити знання з читання топографічної карти і виконання за нею різноманітних завдань не тільки майбутніх учителів географії та й студентів інших спеціальностей. Тому, авторами розроблено вибіркочку дисципліну загального циклу «Топографія та прикладне орієнтування» (3 кредити ЄКТС, 90 годин) для студентів всіх спеціальностей, яка буде впроваджена в навчальний процес у 2024/2025 н.р. Зміст цієї дисципліни є практично орієнтованими відповідно до вимог вільського часу. Важливо сформувати у студентів всіх спеціальностей вміння визначати координати, уміти визначати відстані між об'єктами за допомогою простих топографічних приладів та приладь, уміти орієнтуватися на місцевості за планами і топографічними картами, читати топографічні карти, знати умовні знаки.

Отже, вказана дисципліна розкриває питання детального дослідження поверхні Землі, розташування на ній природних та соціально-

економічних об'єктів, розробляє способи зображення цих об'єктів на площині за допомогою топографічних знань про топографічні (детальні) карти чи плани місцевості.

У результаті вивчення навчальних дисциплін у студента мають бути сформовані такі компетентності: загальні (системні компетентності) – це здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями, набувати соціальні навички (soft skills), спеціалізовані концептуальні знання в процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, усвідомлення можливості навчання впродовж життя; фахові компетентності спеціальності – це здатність орієнтуватися у світовому й національному географічному освітньо-науковому просторі, опрацьовувати різні джерела географічної інформації, ефективно та вільно передавати географічні ідеї, принципи та теорії письмовими, усними та візуальними засобами, в тому числі за допомогою інформаційних технологій; а також здатність проектувати і складати різноманітні тематичні карти, аналізувати інформацію за географічними картами, атласами та іншими картографічними творами, використовувати ГІС-технології в обсязі, необхідному для роботи вчителя географії та вирішення задач, пов'язаних із простороворозподіленою інформацією в середовищі ГІС [8].

Під час навчальної практики студенти закріплюють здобуті протягом навчального року компетентності шляхом виконання практичних завдань безпосередньо на місцевості.

Навчальна дисципліна «Основи техніки туризму» спрямована на формування зазначених компетентностей, а практичні заняття передбачають використання компаса і карти на місцевості, опанування руху за азимутальними ходами, вивчення техніки руху на місцевості, основи орієнтування за картою та без карти, визначення основних орієнтирів, відстаней та площ об'єктів на місцевості.

Окрема увага приділяється опануванню саме спортивного орієнтування. Це вид спорту, який дозволяє поєднувати фізичні навантаження з розумовою діяльністю, що позитивно впливає на фізичний і розумовий розвиток людини. Спортивне орієнтування вимагає від учасника постійно аналізувати ситуацію, приймати швидкі рішення та вміти орієнтуватися на місцевості. Ці навички сприяють розвитку логічного, просторового та аналітичного мислення. Спортивне орієнтування є доступним для широкого кола здобувачів освіти, незалежно від віку та рівня фізичної підготовки. Організація змагань і тренувань з орієнтування спонукає студентів вести активний спосіб життя. Спортивне орієнтування має значний потенціал для національно-патріотичного виховання молоді та формування їх активної громадянської позиції [9].

Найчастіше для проведення змагань і тренувань з орієнтування обираються території, що є складовими природно-заповідного фонду або мають мальовничі ландшафти, цікаві форми рельєфу, пов'язані з певними культурно-

історичними особливостями регіону. Це дозволяє студентам краще пізнавати природу, ландшафти, культурні пам'ятки своєї місцевості, що сприяє формуванню краєзнавчої компетентності.

Слід зазначити, що у формуванні топографічної компетентності та навичок орієнтуватись на місцевості можна виділити кілька основних етапів:

1. Ознайомлення з видами карт (топографічними, туристичними, спортивними), їх основними елементами та умовними знаками.

2. Робота з картою – вміння зорієнтувати карту відносно сторін горизонту, визначення місця розташування на карті за допомогою координат, орієнтирів; вміння визначати відстані та напрямки переміщення.

3. Практичні навички орієнтування на місцевості – вміти співвідносити реальну місцевість із зображенням на карті, користуватися компасом для визначення азимуту та руху за ним, орієнтуватися за природними та антропогенними об'єктами (сонце, рельєф, рослинність, лініями доріг, характером забудови тощо).

4. Комплексне застосування навичок, яке полягає у оптимальному плануванні маршрутів та прокладання шляху за картою, вмінню оцінювати особливості рельєфу та вибирати оптимальний шлях, здобуття навичок корекції маршруту під час руху.

Важливо поступово опановувати ці етапи, переходячи від простих завдань до більш складних. Регулярні практичні заняття на місцевості, а також використання карт різного рівня деталізації дозволять сформувати стійкі навички орієнтування. Для опанування навичок спортивного орієнтування та орієнтування на місцевості загалом фізичний стан студентів має вагомий значення. Ось кілька основних аспектів, які підтверджують важливість фізичної підготовки:

- **Витривалість.** Орієнтування часто вимагає подолання значних відстаней пішки або бігом. Добра фізична форма дозволяє витримувати тривалі навантаження без надмірної втоми.

- **Координація рухів.** Орієнтування на місцевості потребує швидкого реагування, спритності та координації. Регулярні фізичні вправи сприяють розвитку цих якостей.

- **Сприйняття простору.** Фізична активність покращує просторове сприйняття, що важливо для розуміння взаємного розташування об'єктів на місцевості.

- **Стресостійкість.** Змагання з орієнтування можуть бути психологічно напруженими. Добра фізична форма підвищує стійкість студентів до стресу.

- **Мотивація.** Успішне виконання фізичних вправ та долавання перешкод підвищує впевненість студентів у своїх силах та бажання вдосконалювати навички орієнтування [9].

Тому важливо поєднувати теоретичну підготовку з регулярними тренуваннями, які розвивають необхідні фізичні якості. Це дозволить студентам не лише краще засвоювати знання, але й ефективніше застосовувати їх на практиці. Ідея використання спортивного орієнтування в

початковому процесі не нова. Такий позитивний досвід давно використовують у Скандинавських країнах, Великій Британії, Новій Зеландії тощо. Більше того, спортивне орієнтування позиціонується як заміна класичній фізичній культурі. Систематичні заняття бігом адаптують до роботи усі системи організму та органи, даючи незамінне навантаження на опорно-рухову систему, підвищують адаптаційні можливості вразливої серцево-судинної системи, вміст ендорфінів у крові, а це породжує позитивні емоції та збільшує врівноваженість нервових процесів, покращуючи витривалість. Оскільки заняття зі спортивного орієнтування, зазвичай, проводяться на свіжому повітрі, це позитивно впливає на загартування організму від інфекційних та простудних захворювань. Адаптивність до оточуючого середовища, швидке прийняття рішень та навик орієнтування є вкрай важливими для сучасної людини у повсякденні.

Спортивне орієнтування являє собою своєрідний соціальний феномен у сучасному суспільстві. Вдале поєднання фізичної та теоретичної підготовки, що здійснюється в природному середовищі здійснює багатогранний позитивний вплив на формування фізичних, інтелектуальних та особистісних рис здобувачів освіти [6, 9].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Сформувати топографічну компетентність та закріпити навичку орієнтуватися на місцевості важливо не тільки для майбутнього вчителя з географії, а й для здобувачів освіти інших спеціальностей. Вміння орієнтуватися на місцевості є необхідним для безпечного пересування та планування маршрутів під час походів, туристичних мандрівок та й при надзвичайних ситуаціях, що можуть виникнути під час військового стану. Уміння читати карти, використовувати компас і GPS є життєво необхідною навичкою. Вивчення топографії формує навички роботи з картами, схемами, уявлення просторових взаємозв'язків. Уміння орієнтуватися на місцевості може бути життєво важливим, знання топографії та техніки навігації допомагає не заблукати, правильно обрати напрям руху, оцінити ризики на місцевості. Таким чином, топографічна компетентність та орієнтування на місцевості є важливими як у практичній діяльності, так і для загального інтелектуального розвитку особистості. Відповідно, авторами внесено пропозицію розпочати вивчення вибіркової дисципліни загального циклу підготовки «Прикладна топографія та орієнтування» з 2024/2025 навчального року для здобувачів освіти різних освітніх програм.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ажипо О., Путятіна Г. Нормативні аспекти розвитку оздоровчо-рекреаційної рухової активності населення. *Спортивна наука України*. 2018. № 5 (87). С. 3–9.
2. Андреева О., Дутчак М., Благий О. Теоретичні засади оздоровчо-рекреаційної рухової активності різних груп населення. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2020. № 2. С. 59–66.

3. Артамонов Б. Б., Штангрет В. П. Топографія з основами картографії: навч. посіб. Львів: Новий Світ. 2008. 248 с.

4. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія*. Київ: Генезис. 2009. С. 21–24.

5. Борисенко К. Б. Формування топографічної компетентності, як умови професійної підготовки майбутніх вчителів географії. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Випуск XXXVII. 2014. С. 62–72.

6. Зарубіна А. В., Щербатюк Н. І. Спортивне орієнтування як складова рекреаційно-туристичного потенціалу Кіровоградської області. *Географія та туризм: наук. зб. К.: Альфа-ПК. 2020. С. 45–51.*

7. Паламар С. Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітнологічний дискурс*. 2018. № 1-2 (20-21). С. 267–278. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.77621>.

8. Чубрей О. С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: монографія. Чернівці: Технодрук. 2020. 376 с.

9. Щербатюк Н. Методика навчання основам топографії студентів закладів вищої освіти. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка*. Том 176. № 20 (2023). С. 170–175. URL: <https://doi.org/10.58407/visnik.232025>

REFERENCES

1. Azhipo, O. (2018). Normatyvni aspekty rozvytku ozdorovcho-rekreatsiinoi rukhovoї aktyvnosti naselennia [Normative aspects of the development of health and recreational motor activity of the population] / O. Azhipo, G. Putyatina; Sportyva nauka Ukrainy. № 5 (87). S. 3-9. [in Ukrainian]

2. Andreeva, O. (2020). Teoretychni zasady ozdorovcho-rekreatsiinoi rukhovoї aktyvnosti riznykh hrup naselennia [Theoretical principles of health and recreational physical activity of different population groups] / O. Andreeva, M. Dutchak, O. Blahiy; Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu. № 2. S. 59-66. [in Ukrainian]

3. Artamonov, B. B. (2008). Topohrafiia z osnovamy kartohrafiї [Topography with the basics of cartography] / B. B. Artamonov, V. P. Shtanhret; Lviv, Ukraine: Novyi Svit. 248 s. [in Ukrainian]

4. Bekh I. D. (2009). Kompetentnisnyi pidkhd u suchasniї osviti. [Competency approach in modern education]. Pedahohika vyshchoї shkoly: metodohiia, teoriia, tekhnolohiia. Kyiv: Henezys. S. 21–24. [in Ukrainian]

5. Borysenko, K. (2014). Formuvannia topohrafichnoi kompetentnosti, yak umovy profesiinoї pidhotovky maibutnix vchyteliv heohrafiї. [Formation of topographical competence as a condition for professional training of future geography teachers]. Naukovi zapysky kafedry pedahohiky. Vypusk XXXVII. S. 62-72 [in Ukrainian]

6. Zarubina, A. V. (2020). Sportyvne orientuvannia yak skladova rekreatsiino-turystychnoho potentsialu Kirovohradskoi oblasti [Sports orientation as a component of the recreational and tourist potential of the Kirovohrad region] / A.V. Zarubina, N. I. Shcherbatiuk; Heohrafiia ta turizm: nauk. zb. K.: Alfa-PIK. 2020. S. 45-51 [in Ukrainian]

7. Palamar, S. (2018). Kompetentnisnyi pidkhd yak metodolohichnyi oriientyr modernizatsii suchasnoi osvity. [Competency approach as a methodological guideline for the modernization of modern education]. Osvitolohichnyi dyskurs. 2018. № 1-2 (20-21). S. 267–278. [in Ukrainian]

8. Chubrei, O.S. Systema pidhotovky maibutnix uchyteliv heohrafiї do profesiinoї diialnosti na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu: monohrafiia. [The system of training future geography teachers for professional activity based on the competence approach: monograph.]. Chernivtsi: Tekhnodruk. 2020. 376 s. [in Ukrainian]

9. Shcherbatiuk, N. (2023). Metodyka navchannia osnovam topohrafiї studentiv zakladiv vyshchoї osvity [Methodology of teaching the basics of topography to students of higher education institutions]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium" imeni T. H. Shevchenka. Tom 176. № 20 (2023). S. 170-175 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАРУБІНА Антоніна Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: топографія, картографія, основи техніки туризму, спортивне орієнтування.

СІЛЬЧЕНКО Юлія Юрїївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: топографія, картографія, методика навчання географії, суспільна географія

ЩЕРБАТЮК Наталія Іванівна - старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: фізкультура і спорт, спортивне орієнтування, топографія

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZARUBINA Antonina Volodymyrivna – Candidate of Geographical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: topography, cartography, basics of tourism techniques, sports orientation.

SILCHENKO Yulia Yuriivna – Candidate of Geographical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: topography, cartography, teaching methods of geography, social geography.

SHCHERBATIUK Nataliia Ivanivna - Senior Lecturer, Department of Theory and Methodology of Physical Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Scientific interests: physical education and sports, sports orientation, topography.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2024 р.

УДК 378.017:[81:316.77]:004(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-165-170

ІВАННІКОВА Ольга Миколаївна –

здобувач освіти ступеня доктора філософії

Комунального закладу вищої освіти

«Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9944-9240>

e-mail: slavinskaolga96@gmail.com

ФОРМУВАННЯ МОВНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті здійснено аналіз процесу формування мовно-комунікативних умінь у студентів засобами цифрових технологій, розкрито його сутнісні характеристики. Встановлено, що педагогічно доцільне використання цифрових технологій створює умови для розбудови структури мовно-комунікативної діяльності, яка призводить людей до необхідності спілкуватися. Визначено головний пріоритетний напрям інформатизації освіти – впровадження цифрових технологій, що функціонують в мережі Інтернет. Доведено, що за впровадження цифрових технологій у освітній процес можливий якісно новий рівень організації мовно-комунікативної діяльності майбутніх фахівців а, отже, формування мовно-комунікативних умінь. Визначено основоположні поняття щодо проблеми нашого дослідження, такі як: комунікація, спілкування, педагогічна комунікація, педагогічне спілкування, комунікативна компетентність, комунікативність, мовно-комунікативні вміння.

Ключові слова: формування, педагогічна комунікація, педагогічне спілкування, комунікативна компетентність, комунікативність, мовно-комунікативні вміння, студенти, засоби, цифрові технології.

IVANNIKOVA Olga Mykolayivna –

Odessa Regional Academy of In-Service Education, Odessa, Ukraine;
Municipal Institution "Balta Pedagogical Vocational College"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9944-9240>

e-mail: slavinskaolga96@gmail.com

FORMATION OF LANGUAGE AND COMMUNICATION SKILLS IN STUDENTS USING DIGITAL TECHNOLOGIES

The article analyzes the process of forming students' language and communication skills using digital technologies, and reveals its essential characteristics. It has been established that the pedagogically appropriate use of digital technologies creates conditions for building the structure of language and communication activities, which leads people to the need to communicate. The main priority direction of informatization of education has been determined - the introduction of digital technologies operating on the Internet, such as: e-mail, electronic publications (magazines, handbooks, textbooks, dictionaries), electronic libraries, electronic bulletin boards, online chats, teleconferences, and as well as educational systems based on multimedia that function outside the Internet network. It has been proven that with the introduction of digital technologies into the educational process, a qualitatively new level of organization of language and communication activities of future specialists is possible, and, therefore, the formation of language and communication skills. Basic concepts related to the problem of our research are defined, such as: communication, pedagogical communication, competence, communicativeness, language and communication skills. The problems of language as an environment and a means of communication that satisfy the communicative needs of a person are revealed. The cultural-linguistic personality in the unity of linguistic and communicative spheres of activity aimed at forming an information stock about the country's cultural background and modeling linguistic/non-linguistic behavior is considered. It was established that the Internet is a generator of new forms of linguistic and communicative activity of applicants.

Key words: formation, pedagogical communication, communicative competence, communicativeness, linguistic and communicative skills, students, tools, digital technologies.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Проблема інформатизації у суспільстві визначається необхідністю формування та оперативної переробки великих обсягів інформації у різних галузях людської діяльності, пов'язаних з виробництвом та споживанням, з розвитком особистості тощо. Актуальною вона є у сфері вищої освіти. Саме інформатизація освіти зможе дати необхідний соціальний та економічний ефект за умови, що створювані та впроваджені інформаційні технології стануть не стороннім елементом у системі освіти, а будуть природно інтегровані в ній. Інформаційні технології можуть бути названі цифровими, якщо вони: задовольняють вимогам освітніх технологій; вносять нове у педагогічну практику; використовують Інтернет-ресурси.

Використання цифрових технологій зміщує акценти з метою навчання, спонукає змінювати обсяг і склад матеріалу, що підлягає вивченню, орієнтує на формування повноцінного теоретичного мислення, на розвиток засобів комунікації здобувачів, обмін результатами інформаційної роботи.

Виходячи з цього, а також з усвідомлення мети освіти як становлення особистості в діяльності, ми дійшли висновку про те, що впровадження

цифрових технологій у освітній процес забезпечить створення інформаційно-розвивального середовища для більш ефективного розвитку основного напрямку навчальної діяльності – мовно-комунікативного, що сприятиме вирішенню проблеми формування професійно-педагогічних умінь студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені приділяють досить серйозну увагу проблемі формування професійно-педагогічних, зокрема мовно-комунікативних умінь (Н. Ашиток [1], А. Струк [6], Н. Теличко [7], Н. Юрченко [8] та ін.). Науковці розглядають проблему формування професійно-педагогічних умінь майбутніх вчителів в умовах інформатизації освіти по-новому. По-перше, у контексті переходу до безперервної освіти молоді. Саме в процесі безперервної освіти з'являється потреба у розширенні та поглибленні знань, формуванні професійних умінь та закріпленні навичок. По-друге, з урахуванням нових технічних досягнень у галузі інформаційних технологій.

Аналіз сучасних педагогічних досліджень та практика вітчизняної освіти свідчать про зростаючий інтерес до проблем навчання з використанням засобів цифрових технологій, а також до проблем підготовки студентів до

використання цифрових технологій у освітньому процесі та у майбутній професійній діяльності (Л. Коваль [4], Н. Лупак [5] та ін.). Дослідники значну увагу приділяють проблемі підготовки фахівців до різних видів спілкування. Так, ними досліджено окремі аспекти професійного спілкування; розробляються питання формування комунікативної готовності та компетентності майбутнього фахівця; розкриваються проблеми формування культури спілкування майбутнього вчителя.

Безперечно, всі вищезазначені дослідження сприяють накопиченню та систематизації знань з досліджуваної проблеми, проте питання дидактичних можливостей цифрових технологій у навчальному процесі для формування мовно-комунікативних умінь студентів ще мало вивчені.

Мета: здійснити аналіз процесу формування мовно-комунікативних умінь у студентів засобами цифрових технологій, розкрити його сутнісні характеристики.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для мети нашого дослідження принциповим є те, що з погляду сучасних підходів до проблеми інформатизації освіти педагогічно доцільне використання цифрових технологій насамперед створює умови для розбудови структури мовно-комунікативної діяльності. Проблема взаємозв'язку людського спілкування та техніки не є новою, проте, в наш час вона набуває найбільш актуального сенсу у зв'язку із створенням та впровадженням у всі сфери людської діяльності, у тому числі й освіти, цифрових технологій. Головним пріоритетним напрямом інформатизації освіти є впровадження цифрових технологій, що функціонують в мережі Інтернет, таких як: електронна пошта, електронні видання (журнали, довідники, підручники, словники), електронні бібліотеки, електронна дошка оголошень, он-лайн чати, телеконференції, а також навчальні системи на основі мультимедіа, що функціонують поза мережею Інтернет.

На наш погляд, саме в умовах інформатизації освіти та впровадження цифрових технологій у освітній процес можливий якісно новий рівень організації мовно-комунікативної діяльності майбутніх фахівців а, отже, формування мовно-комунікативних умінь. Ця проблема порушується в роботі А. Струк [6].

У зв'язку з тим, що поняття цифрових технологій є одним із ключових понять для нашого дослідження, необхідно уточнити його сутність та зміст.

Визначення інформаційної технології як сукупності процесів збору, передачі, переробки, зберігання та доведення до користувачів інформації, що реалізуються на сучасних засобах, використовується в роботах Л. Коваль [4], Н. Лупак [5] та ін.

Науковець Н. Лупак розуміє під цифровими технологіями сукупність впроваджуваних у системи організаційного управління нових засобів і методів обробки даних [5, с. 121].

Визначення, дане А. Струк збігається з нашим розумінням цифрових технологій як нових методик

та технологій освітнього процесу з використанням електронних засобів навчання та насамперед комп'ютерів та засобів комунікації. Їх автор поділяє на два основні види: рецептивні інформаційні технології (від слова «рецепція», «прийняття», «прийом»), які розраховані тільки на сприйняття та засвоєння знань здобувачами; інтерактивні інформаційні технології (від англійського слова «взаємодія») у яких відбувається взаємодія здобувача та навчальної системи у формі діалогу людини та машини [6, с. 52].

На основі проведеного аналізу основних понять та визначень приходимо до висновку про те, що цифрові технології є нововведенням, інновацією, що докорінно змінює багато аспектів освітнього процесу, організацію роботи закладів освіти. За своїм типом це нововведення є соціальним. На відміну від матеріально-технічних, соціальні нововведення піддаються плануванню та прогнозуванню досить важко. Його параметри та результати недостатньо зрозумілі та відсутні чіткі критерії визначення досягнуто результату.

При впровадженні цифрових технологій у процес навчання необхідно враховувати низку факторів. Насамперед, цифрові технології виступають у двох аспектах: як технічне нововведення, і як соціокультурне явище. Внаслідок його впровадження відбуваються серйозні зміни в управлінні системою освіти, організації освітнього середовища, типі мислення та ціннісних орієнтаціях людей.

Розглянемо цифрові технології, що функціонують у мережі Інтернет та засновані на цифрових формах подання, обробки, передачі та відтворення інформації. Перша з цих технологій – електронна пошта. Електронна пошта була розроблена і довго використовувалася майже виключно для надсилання текстових повідомлень. Сьогодні обмін графічними матеріалами в мережі Інтернет перетворюється на норму.

Це одна «мережева комунікаційна технологія» – телеконференції. Мережа Інтернет – єдине середовище, де можливе їх проведення. Їхня перевага – можливість комунікації «кожен з усіма» в рамках обраної галузі інтересів, що дозволяє абонентам мережі підтримувати взаємодію в реальному масштабі часу, що забезпечує високу інтерактивність.

Поняття «комунікація» у наші дні зустрічається у двох значеннях: 1) шлях сполучення; 2) повідомлення, спілкування, і застосовується це поняття в різних галузях людської діяльності, в будь-яких поєднаннях, де є процес циркуляції інформації [2, с. 62].

Нами комунікація сприймається як поняття, близьке до спілкування, як зв'язок, у процесі якого відбувається обмін інформацією за допомогою вербальних та невербальних засобів як соціальна взаємодія. Проте, поняття «комунікація» невичерпне, оскільки нескінченні види та функції інформації, шляхи та способи її циркуляції.

Наприклад, Т. Білявська досліджує проблему соціальної комунікації, як однієї з атрибутивних ознак сучасного етапу розвитку суспільства [3, с. 45]. Н. Теличко називає такі види комунікації:

формальна та неформальна, усна та письмова, міжособистісна та безособова, безпосередня та опосередкована, планована та спонтанна. Крім того, автор також називає соціальну, економічну та наукову комунікацію [7, с. 195].

Найскладнішим і найвищим порядком комунікації є спілкування людей. Традиційним визначенням спілкування вважається розгляд як процесу передачі, впливу інших людей з допомогою цієї інформації.

Внаслідок того, що поняття «комунікація» та «спілкування» близькі за змістом, то термін «комунікація» до початку ХХ століття не вживався в науковій літературі, і йшлося лише про провідну частину комунікації – про спілкування.

Ми дотримуємося погляду у тому, що комунікація – поняття широке і включає спілкування людей, є таким соціальним процесом, в якому відбувається обмін діяльністю, досвідом, способами діяльності, втіленими у матеріальну та духовну культуру.

Визначаючи спілкування як «взаємодію людей, змістом якої є взаємне пізнання та обмін інформацією з допомогою різних відносин, сприятливих процесу спільної діяльності», Н. Ашиток виділяє у ньому чотири характеристики: 1) зв'язок; 2) взаємодію; 3) пізнання; 4) взаємини. Відповідно визначаються підходи до вивчення спілкування: комунікативний, інформаційний, гностичний, регуляторний [1, с. 12].

Останнім часом найбільш розробленим та поширеним є підхід, запропонований Н. Лупак згідно з яким спілкування розглядається з трьох напрямів: комунікативному, інтерактивному, перцептивному [5, с. 86].

Аналіз найбільш розроблених у науковій літературі підходів до проблеми спілкування дозволив вичленувати найбільш специфічні характеристики і на цій основі, відповідно до цілей та завдань нашого дослідження, сформулювати авторське визначення спілкування, яке зводиться до такого: спілкування – це вид комунікативної діяльності, інформаційний процес взаємодії, взаємовпливу та взаєморозуміння тих, хто спілкується, спосіб буття людини у взаємозв'язках з іншими людьми. Педагогічне спілкування передбачає реалізацію таких функцій педагогічної комунікації: генерацію, передачу, прийом, переробку інформації.

Численні спостереження за роботою викладачів, соціальних педагогів, відвідування лекцій, практичних занять у різних закладах освіти переконують, що в комунікації криються багато резервів оптимізації освітнього процесу. Це наштовхнуло нас на виявлення сутності педагогічної комунікації.

Під педагогічною комунікацією розуміємо організацію освітньої діяльності з урахуванням прийому, засвоєння, використання та передачі інформації з різноманітних джерел. Шлях до успіху в педагогічній комунікації лежить у консолідації педагогічної теорії, методики та технології, в інтеграції комунікативної діяльності учасників освітнього процесу, а також в інтенсивному впровадженні в педагогічний процес цифрових

технологій, що активізують та вдосконалюють мовно-комунікативну діяльність майбутніх фахівців.

Мова, спілкування, будучи духовною цінністю, має прямий вихід на обмін інформацією, розвиток особистості проявляється у науці, мистецтві, культурі. Таким чином, існує органічний зв'язок між істинним знанням, мовно-комунікативною діяльністю та процесом спілкування.

Мета нашого дослідження звертає нас до проблеми мови як середовища та засобу спілкування, що задовольняє комунікативні потреби людини. Розуміння ролі мови на етапі розвитку суспільства вимагає вирішення низки наукових проблем, пов'язаних з вивченням комунікації та інтегрування цифрових технологій у теорію і практику викладання мови, що обумовлено цілою низкою факторів. По-перше, розширення та поглиблення контактів у різних сферах економічного, суспільно-політичного, соціального та культурного життя на міжособистісному та індивідуально-груповому рівнях. По-друге, інтенсивний розвиток процесів комунікації спрямований на свідоме і цілеспрямоване регулювання культурно-мовних контактів. По-третє, вихід у комунікацію потребує теоретичного, методичного та практичного переосмислення шляхів взаємодії, в яких було б закладено здатність до нових форм та методів комунікації в умовах впровадження телекомунікаційних технологій [8, с. 237].

Особистість, яка має мовний і культурний статус, може розглядатися як культурно-мовна особистість. Н. Теличко дає таке визначення культурно-мовної особистості: це інтегративна і цілісна якість суб'єкта, що володіє певним етно- та соціокультурним статусом, мовним та культурним інформаційним запасом, представленим у вигляді тезаурусів, та здатністю його адекватного застосування, яке свідчить про рівні володіння мовою та культурою.

Таким чином, культурно-мовна особистість розглядається в єдності мовної та комунікативної сфер діяльності, спрямованої на формування інформаційного запасу про культурний фон країни та моделювання мовної/немовної поведінки.

Очевидно, що є різні рівні володіння мовою. Н. Теличко виділяє такі рівні: комунікативно-адекватний, професійно-адекватний, художньо-адекватний. Комунікативно-адекватний рівень означає достатній ступінь володіння мовою в основних видах мовної діяльності для встановлення та підтримки контактів. Професійно-адекватний рівень передбачає володіння мовою в основних видах мовної діяльності для обміну інформацією, досвідом професійної діяльності, спрямованої на встановлення контактів та досягнення порозуміння в усній чи письмовій формі. Художньо-адекватний рівень володіння мовою означає його застосування для реконструкції та інтерпретації тексту, що представляє модель мовної культури, а також створення власних художніх текстів. Це найвищий рівень володіння мовою. [7, с. 19].

Формування цілісної культурно-мовної особи дозволяє виділяти особистісно-розвивальні цілі як основні, яким підпорядковані комунікативні, культурно-прагматичні, ціннісно-орієнтаційні та професійно-педагогічні. Комунікативні цілі: володіння мовою на комунікативно-адекватному рівні у різних видах мовної діяльності; культурно-прагматичні: засвоєння певного культурно-прагматичного мінімуму та формування стилістичної культури спілкування для об'єктивно-адекватного контакту; ціннісно-орієнтовані: розвиток гуманітарного потенціалу розвитку особистості; вироблення аксіологічної орієнтації особистості, готової до спілкування; засвоєння культурних цінностей; професійно-педагогічні: вчитель-модератор (транслятор) мовних/культурних знань.

Основним завданням мовної освіти є формування та розвиток особистості в мовно-комунікативній діяльності. Інтернет-мережа у цій постановці питання – генератор нових форм мовно-комунікативної активності здобувачів.

Очевидно, що вивчення мови має комунікативно-мовленнєву спрямованість. Під комунікативно-мовленнєвою спрямованістю навчання розуміється уподібнення процесу навчання процесу реальної комунікації. При використанні Інтернет-ресурсів вербальну комунікативну діяльність слід розглядати у трьох аспектах. По-перше, як вільне спілкування здобувачів в реальному часі у вигляді використання електронної пошти та інформаційних мереж, як автентичний діалог у письмовій формі між партнерами з комунікації, у якому Інтернет виконує роль інструментального засобу комунікації. По-друге, як інтерактивна діалогова взаємодія здобувача з комп'ютером, у якому переслідується реальна мета комунікації (запит та отримання інформації), як людино-машинний діалог, у якому комп'ютер виступає у ролі партнера з комунікації. По-третє, як спілкування у процесі роботи з цифровими навчальними програмами, які виступають у ролі стимулу комунікації і засоби відтворення умов ситуації спілкування.

Таким чином, комунікативність при цифровій формі навчання має різні форми реалізації за рахунок використання комп'ютера як партнера з комунікації у процесі людино-машинної взаємодії, засобів стимулювання вербального спілкування здобувачів та інструменту організації комунікативної взаємодії користувачів.

Комунікативність при цифровій формі навчання означає формування в здобувачів комунікативної компетентності. Ми розглядаємо комунікативну компетентність як сукупність комунікативних знань, умінь та навичок, що забезпечує ефективне перебіг комунікативного процесу. Комунікативна компетентність передбачає володіння комунікативними вміннями, які становлять інтерес з метою нашого дослідження.

Мовно-комунікативні вміння розглядаємо як комплекс мовно-комунікативних дій, заснованих на теоретичній, методичній та практичній підготовленості особистості, що дозволяють їй творчо здійснювати мовно-комунікативну

діяльність в соціокультурному середовищі, входить в ситуацію спілкування та встановлювати контакти та цілеспрямовані взаємини.

Виходячи з особливостей мовно-комунікативної діяльності студентів та викладачів в умовах використання цифрових технологій, а також із прийнятого в науковій літературі розуміння спілкування як комунікативного процесу, ми визначили структуру мовно-комунікативних умінь, виділивши такі види:

- мотиваційно-евристичні: формування особистісно-значущих мотивів, пізнавальної активності в умовах інформаційно-розвивального середовища;

- власне-комунікативні (гностичні, експресивні, інтерактивні): організація всіх видів комунікативної діяльності в мережі Інтернет;

- власне-пізнавальні (пошукові, проєктно-дослідницькі): організація всіх видів діяльності в мережі Інтернет;

- спеціальні організаційно-технологічні: технічна та методична організація комунікативної діяльності у мережі Інтернет.

Підсумовуючи аналіз стану проблеми комунікативної спрямованості процесу навчання в умовах інформатизації освіти, ми підтверджуємо актуальність дослідження щодо формування мовно-комунікативних умінь у студентів засобами цифрових технологій, яка пояснюється, насамперед, соціальним замовленням суспільства, а також теоретико-методичною нерозробленістю даної проблеми. Усі розглянуті нами наукові ідеї та концепції сучасних вітчизняних вчених з досліджуваного питання, безумовно, надають позитивний вплив на педагогічну теорію та практику, а також на характер та спрямованість нашого дослідження.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, здійснено аналіз процесу формування мовно-комунікативних умінь у студентів засобами цифрових технологій, розкрито його сутнісні характеристики. Встановлено, що педагогічно доцільне використання цифрових технологій створює умови для розбудови структури мовно-комунікативної діяльності, яка призводить людей до необхідності спілкуватися. Визначено головний пріоритетний напрям інформатизації освіти – впровадження цифрових технологій, що функціонують в мережі Інтернет. Доведено, що за впровадження цифрових технологій у освітній процес можливий якісно новий рівень організації мовно-комунікативної діяльності майбутніх фахівців а, отже, формування мовно-комунікативних умінь. Визначено основоположні поняття щодо проблеми нашого дослідження, такі як: комунікація, спілкування, педагогічна комунікація, педагогічне спілкування, комунікативна компетентність, комунікативність, мовно-комунікативні вміння.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у обґрунтуванні педагогічних умов, що сприяють ефективному формуванню мовно-комунікативних умінь здобувачів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ашиток Н. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*, 2015. № 6 (125). С. 10–13.

2. Байдюк Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в сучасних умовах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2022. Вип. 2 (26), С. 59–69.

3. Білявська Т. М. Комунікативна компетентність як важлива складова фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Colloquium-journal*. 2020. № 34. С. 43–47.

4. Коваль Л. В. Технологічні карти у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. *Початкова школа*, 2005. № 5. С. 37–42.

5. Лупак Н. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учи тель мистецтва: засади інтермедіальної технології : монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2020. 452 с.

6. Струк А. В. Формування комунікативних мовних умінь майбутніх учителів початкових класів як лінгводидактична проблема. *Інноваційна педагогіка*, 2019. Вип. 12. Т. 2. С. 50–53.

7. Теличко Н. В., Котубей В. Ф. Педагогічна сутність комунікативної культури майбутніх учителів початкових класів у психолого-педагогічних дослідженнях. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*, 2018. Вип. 1 (7). С. 194–197.

8. Юрченко Н. М. Підготовка майбутнього вчителя до формування комунікативних умінь молодших школярів. *Наукові записки НДУ імені М. Голяка. Психолого-педагогічні науки*, 2014. № 10. С. 235–240.

REFERENCES

1. Ashytok, N. (2015). Komunikatyvna kompetentnist pedahoha: struktura, etapy formuvannia. [Communicative competence of the teacher: structure, stages of formation]. *Molod i rynek*. 6 (125). S. 10–13. [in Ukrainian]

2. Baidiuk, L. (2022). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly v suchasnykh umovakh. [Formation of communicative competence of future primary school teachers in modern conditions]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. 2 (26), S. 59–69. [in Ukrainian]

3. Biliavska, T. M. (2020). Komunikatyvna kompetentnist yak vazhlyva skladova fakhovoi pidhotovky maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly. [Communicative competence as an important component of professional training of future primary school teachers]. *Colloquium-journal*. 34. S. 43–47. [in Ukrainian]

4. Koval, L. V. (2005). Tekhnolohichni karty u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly. [Technological cards in the professional training of the future primary school teacher]. *Pochatkova shkola*. 5. S. 37–42. [in Ukrainian]

5. Lupak, N. M. (2020). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix uchy teliv mystetstva: zasady intermedialnoi tekhnolohii. [Formation of communicative competence of future art teachers: principles of intermedia technology]: monohrafiia. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [in Ukrainian]

6. Struk, A. V. (2019). Formuvannia komunikatyvnykh movnykh umin maibutnix uchyteliv pochatkovykh klasiv yak lnhvodydaktychna problema. [Formation of communicative language skills of future primary school teachers as a linguistic didactic problem] *Innovatsiina pedahohika*. 12. 2. S. 50–53. [in Ukrainian]

7. Telychko, N. V., Kotubei, V. F. (2018). Pedahohichna sutnist komunikatyvnoi kultury maibutnix uchyteliv pochatkovykh klasiv u psykhologo-pedahohichnykh doslidzhenniakh. [Pedagogical essence of communicative culture of future primary school teachers in psychological and pedagogical research]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Seriia «Pedahohika ta psykholohiia»*. 1 (7). S. 194–197. [in Ukrainian]

8. Yurchenko, N. M. (2014). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do formuvannia komunikatyvnykh umin molodshykh shkoliariv. [Preparation of the future teacher for the formation of communication skills of younger schoolchildren]. *Naukovi zapysky NDU imeni M. Hoholia. Psykhologo-pedahohichni nauky*. 10. S. 235–240. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ІВАННИКОВА Ольга Миколаївна, здобувач освіти ступеня доктора філософії Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» Одеса, Україна
Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

IVANNIKOVA Olga, Odessa Regional Academy of In-SERVICE Education, Odessa, Ukraine; Municipal Institution "Balta Pedagogical Vocational College", Balta, Ukraine
Scientific interests: professional training of future primary school teachers.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2024 р.

УДК 378.147.091.33-027.22:51(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-170-176

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна –

кандидатка філологічних наук, доцентка,
 доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
 Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-9293>
 e-mail: tkapitan@ukr.net

МІСЦЕ Ї РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ

Теоретична й практична значущість методики комп'ютерних технологій навчання вищої математики спонукала обрати проблему дослідження, яка полягає в пошуку й реалізації шляхів і засобів організації й впровадження комп'ютерних технологій у процес навчання математики. Стрімкий науково-технічний прогрес, суцільна інформатизація та комп'ютеризація суспільства, виникнення нових технологій виробництва, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій потребують висококваліфікованих фахівців, спроможних швидко адаптуватися до нових умов на виробництві й на світовому ринку праці. Система вищої освіти України зобов'язана готувати таких спеціалістів для науки та народного господарства. У національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» наголошено на важливості впровадження в освітній процес особистісно

розвивальних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних. Наявність комп'ютерної техніки є важливим фактором розв'язання проблеми комп'ютеризації у фаховій підготовці студентів. Для ефективного впровадження інформаційних технологій науково-педагогічні працівники мають усвідомити цілі та завдання, провідні тенденції, напрями та шляхи впровадження інформаційних технологій в освітній процес закладу вищої освіти. Окрім того, варто розуміти можливості комп'ютерної техніки та спеціалізованого програмного забезпечення в поданні навчального матеріалу та в управлінні пізнавальними діями студентів. Фахову підготовку майбутніх учителів потрібно зорієнтувати на забезпечення інтегрованої моделі навчання й спрямувати на формування в здобувачів вищої освіти системи загальних і спеціальних (фахових) компетентностей та особистісних якостей, важливих для успішної організації професійної діяльності. Першорядними змістовими компонентами фахової підготовки майбутніх педагогів є знання предметів (математики, інформатики, фізики, економіки, менеджменту тощо) та їх міжпредметної взаємодії; розуміння методики їх викладання; уміння використовувати ці знання в освітній діяльності та готовність застосовувати вироблені компетенції в професійній діяльності. Вивчення мережевих технологій сприяє розвитку інформаційного світогляду студента, що пов'язано з формуванням інформаційної картини світу, розкриттям ролі у ній мережевих технологій, обґрунтуванням фундаментальної ролі теорії комп'ютерних мереж у розробленні й функціонуванні інформаційних систем. Також вагомою є роль вивчення мережевих технологій у розвитку інформаційного потенціалу студентів у процесі вдосконалення організаційних, мовленнєвих, пізнавальних, пошукових умінь та навичок.

Ключові слова: методику комп'ютерних технологій, процес навчання математики, освітній процес, фахова підготовка, інформаційні технології, мережеві технології, компетенції, процес вдосконалення.

KAPITAN Tetiana Anatoliivna –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-9293>
e-mail: tkapitan@ukr.net

THE PLACE AND ROLE OF INFORMATION EDUCATION TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS AND INFORMATICS

The theoretical and practical significance of the methodology of computer technologies for teaching higher mathematics led to choose the research problem, which consists of finding and implementing the ways and means of organizing and implementing computer technologies in the process of teaching mathematics. Rapid scientific and technical progress, continuous informatization and computerization of society, the emergence of new production technologies, the development of information and communication technologies require highly qualified specialists who are able to quickly adapt to new conditions in production and the global labor market. The system of higher education of Ukraine is obliged to train such specialists for science and national economy. The national doctrine of education development of Ukraine in the 21st century, the State program «Information and communication technologies in education and science» emphasizes the importance of introducing personal development technologies, in particular information and communication ones, into the educational process. The availability of computer equipment is an important factor in solving the problem of computerization in professional training of the students. For the effective introduction of information technologies, scientific and pedagogical workers must understand the goals and objectives, leading trends, directions and ways of introducing information technologies into the educational process of the higher education institution. In addition, it is worth understanding the capabilities of computer technology and specialized software in presenting educational material and managing students' cognitive actions. The professional training of the future teachers should be oriented towards providing an integrated model of education and have to be aimed at the formation of the system of general and special (professional) competences and personal qualities of the students, which are important for the successful organization of their professional activities. The primary content components of the professional training of the future teachers are the knowledge of subjects (mathematics, computer science, physics, economics, management, etc.) and their intersubject interaction; understanding the methodology of their teaching; the ability to use this knowledge in the educational activities and the readiness to apply the developed competencies in the professional activities. The study of network technologies contributes to the development of the student's information worldview, which is related to the formation of the information picture of the world, the disclosure of the role of network technologies in it, the justification of the fundamental aspect of the theory of computer networks in the development and functioning of the information systems. Also, the place of studying network technologies in the development of the information potential of the students in the process of improving organizational, speech, cognitive, search abilities and skills is significant.

Key words: methods of computer technologies, the process of teaching mathematics, the educational process, professional training, information technologies, network technologies, competencies, the improvement process

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Теоретична й практична значущість методики комп'ютерних технологій навчання вищої математики спонукала обрати проблему дослідження, яка полягає в пошуку й реалізації шляхів і засобів організації й упровадження комп'ютерних технологій у процес навчання математики. Стрімкий науково-технічний прогрес, суцільна інформатизація та комп'ютеризація суспільства, виникнення нових технологій виробництва, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій потребують висококваліфікованих фахівців, спроможних

швидко адаптуватися до нових умов на виробництві й на світовому ринку праці. Система вищої освіти України зобов'язана готувати таких спеціалістів для науки та народного господарства. У національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» наголошено на важливості впровадження в освітній процес особистісно розвивальних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних.

Зазначимо, що наявність комп'ютерної техніки є важливим фактором розв'язання проблеми комп'ютеризації у фаховій підготовці студентів.

Для ефективного впровадження інформаційних технологій науково-педагогічні працівники мають усвідомити цілі та завдання, провідні тенденції, напрями та шляхи впровадження інформаційних технологій в освітній процес закладу вищої освіти. Окрім того, варто розуміти можливості комп'ютерної техніки та спеціалізованого програмного забезпечення в поданні навчального матеріалу та в управлінні пізнавальними діями студентів. На наш погляд, одним із шляхів розв'язання окресленої проблеми є впровадження в освітній процес інформаційних технологій навчання.

З огляду на це з'явилася потреба підготовки майбутніх учителів математики та інформатики з урахуванням поточних та перспективних вимог системи освіти. На думку О. Войтович, важливо найперше сформувати правильний збалансований набір загальних та спеціальних (фахових) компетентностей і програмних результатів навчання й відповідно передбачити освітні компоненти в освітніх програмах, оскільки донині немає державного стандарту для спеціальності загальної [3]. В Україні запроваджують профільні школи, що зумовлено потребою розв'язання соціально-освітніх завдань сучасного українського суспільства в процесі євроінтеграції: створення умов для реалізації творчих та інтелектуальних потреб учнівської молоді; удосконалення системи виявлення та підтримки інтелектуально обдарованої, здібної до наукової творчості учнівської молоді; самоосвіта та самовдосконалення учнівської молоді; підготовка до вступу до закладів вищої освіти; формування в учнівської молоді базових дослідницьких компетентностей в процесі експериментальної, навчально-пошукової, дослідницької та винахідницької діяльності; формування інтелектуальної, високоосвіченої, соціально активної та свідомої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці проведено значну кількість досліджень щодо фахової підготовки вчителів математики та інформатики, однак проблему підготовки вчителя як фахівця вивчено не достатньо. Аналіз праць засвідчує, що питання впровадження інформаційних технологій в освітній процес вивчали В. Биков, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Лапінський, Н. Морзе, О. Співаковський, Ю. Триус та ін.

Роль інформаційних і комп'ютерних технологій у підготовці майбутніх учителів математики та інформатики досліджували Г. Алданькова, О. Дубініна, О. Семеніхіна, А. Рудик. Специфіку формування інформаційної компетентності представлено в працях багатьох учених, з-поміж яких: В. Биков, О. Спін, Л. Петухова, В. Овчарук, Ю. Богачков та ін. Зазначимо, що зарубіжні дослідники також звертають особливу увагу на розвиток інформаційних компетентностей, до того ж розглядають це поняття широко й багатогранно. За їхніми твердженнями, інформаційну компетентність потрібно тлумачити так: інформаційна компетентність – це злиття, або

інтеграція бібліотечної та комп'ютерної грамотності, медіаграмотності, технічної грамотності, етики, критичного мислення та навиків комунікації [11].

На думку вітчизняних дослідників [2], інформаційна компетентність є підтвердженою здатністю особистості використовувати інформаційні технології для гарантованого опрацювання та донесення інформації для забезпечення власних індивідуальних потреб і задоволення суспільних вимог під час формування загальних та професійно-спеціалізованих компетентностей людини. При цьому особливого значення набуває застосування інформативних технологій у роботі з абстрактними даними в інформативних системах.

Мета статті – проаналізувати сучасні освітні та інформаційні технології і їхні можливості в процесі підготовки майбутніх учителів математики та інформатики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині очевидним є той факт, що використання сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі створює реальні можливості для підвищення якості освіти. У розвитку окремих інформаційних освітніх технологій першорядна роль належить вищій школі, пріоритетними завданнями якої є створення електронних бібліотек, розвиток дистанційного навчання, застосування різних пакетів прикладних програм під час вивчення дисциплін математичного циклу. За таких умов заклади вищої освіти можуть стати важливими джерелами інформаційних і телекомунікаційних послуг для установ середньої, загальної і професійної освіти. При цьому важливою ланкою є загальноосвітня школа, тому для ефективності освітнього процесу потрібно спостерігати за європейським досвідом і знати останні нововведення та проекти в згаданій галузі. Окрім того, важливо вживати конкретних заходів щодо впровадження інформаційних технологій у системі закладів середньої та вищої освіти.

На думку І. Семенишиної, теоретична і практична значущість, а також недостатня розробленість методології і методики комп'ютерних технологій навчання вищої математики є причиною вибору проблем досліджень, які полягають у пошуку й реалізації шляхів організації комп'ютерного навчання математики в закладі вищої освіти, упровадження комп'ютерних технологій у процес навчання математики.

Упровадження комп'ютерної техніки в освітній процес демонструє низку переваг, а саме: а) комп'ютери розширюють можливості програмного навчання; б) колір, графіка, мультимедіа, музика, відео підвищують пізнавальний інтерес у студентів до навчального матеріалу, сприяють ефективності сприймання інформації; в) комп'ютер дає змогу краще пояснити принципи дії складних механізмів і машин; г) комп'ютер надає доступ до баз даних. Упровадження комп'ютерних технологій під час проведення лабораторних робіт, семінарів чи лекцій дозволяє поєднувати традиційне й інноваційне

навчання, змінювати методи й зміст традиційного навчання, зближувати процес навчання і процес наукового дослідження, розвивати вміння й навички з роботи комп'ютером у процесі проведення численних експериментів. Одним з найбільш важливих елементів у системі навчання є контроль сформованих компетенцій, що супроводжує усі види освітньої діяльності. Очевидно, що реалізація функції контролю забезпечує керування процесом навчання. З огляду на це набувають популярності тестувальні комп'ютерні програми. За твердженням експертів, саме під час контролю знань і вмінь комп'ютер є найбільш ефективним у навчальному процесі.

Безсумнівно, використання тестових завдань разом з іншими видами перевірки є досить ефективним інструментом, що мотивує студентів готуватися до кожного заняття й підвищує зацікавленість до досліджуваного предмета. Комп'ютерні технології, призначені для контролю знань, дозволяють усунути можливість списування й підказок, підвищити об'єктивність оцінки, оскільки немає суб'єктивного фактора, пов'язаного з особистістю викладача: підвищити пізнавальну активність студентів також упровадження комп'ютерних продуктів для індивідуальної роботи, самопідготовки є важливим чинником у процесі розвитку пізнавальної діяльності студентів, удосконаленні, закріпленні й практичному застосуванні здобутих знань.

Одним з реальних шляхів підвищення рівня якості професійної підготовки майбутніх фахівців на рівні ЗВО є розроблення науково обґрунтованих методичних систем навчання з фахових дисциплін, які б сприяли активізації освітньо-пізнавальної, науково-дослідницької діяльності студентів, а також розкриттю їх творчого потенціалу й підвищенню ролі самостійної та індивідуальної роботи. Створення єдиного освітньо-наукового інформаційного середовища у закладі вищої освіти дозволить ефективно використовувати інформаційно-комунікативні технології для проведення аудиторних занять, зокрема лабораторні, контрольних робіт з математики, організації самостійної роботи для студентів денної, заочної та дистанційної форм навчання.

Як бачимо, інформаційно-комунікативні технології – це новий педагогічний інструмент, повноцінне використання якого окреслює перспективи впровадження інноваційних педагогічних технологій. Метою освітан є забезпечення такої освіти в майбутніх фахівців, за якої можливо відтворити й передати їм досвід минулої та сучасної культури, підготувати до наступної діяльності, забезпечити здобуття фундаментальних і технічних знань, формування високих моральних якостей особистості, розвиток інтелектуального й творчого потенціалу, винахідливості, ініціативи, здатності адаптуватися до швидко змінюваних умов, підготувати до самостійної професійної і самостійної науково-дослідної діяльності. Перспективним напрямом у розв'язанні окресленої проблеми є реалізація вказаних завдань, орієнтованих на поглиблення та

розширення теоретичної бази знань з дисциплін математичного циклу [9].

Під впливом стрімкого розвитку глобальної інформатизації відбувається трансформація та модернізація системи освіти. Передовсім це зумовлено перерозподілом пріоритетів та потреб сучасного суспільства й ринку праці. Зокрема важливо формувати нову модель навчання, у якій обов'язково потрібно передбачити оволодіння інформаційними компетентностями для підготовки висококваліфікованого фахівця, спроможного жити й працювати в умовах сучасного суспільства. Так виникає потреба в зміні стратегічних, глобальних цілей освіти та зміщення акценту зі знань фахівця на його особистісні якості, що водночас є метою і засобом його підготовки до майбутньої професійної діяльності. У новій освітній парадигмі пріоритетом вищої освіти є зорієнтованість на інтереси особи, на становлення її ерудиції, вироблення самостійності в здобутті знань, тобто на компетентнісний підхід до освіти [5]. В умовах формування інформаційного середовища та переходу до інформаційного суспільства набувають актуальності інформаційні компетенції [6].

Фахову підготовку майбутніх учителів потрібно зорієнтувати на забезпечення інтегрованої моделі навчання й спрямувати на формування в здобувачів вищої освіти системи загальних і спеціальних (фахових) компетентностей та особистісних якостей, важливих для успішної організації професійної діяльності. Першорядними змістовими компонентами фахової підготовки майбутніх педагогів є знання предметів (математики, інформатики, фізики, економіки, менеджменту тощо) та їх міжпредметної взаємодії; розуміння методики їх викладання; уміння використовувати ці знання в освітній діяльності та готовність застосовувати вироблені компетенції в професійній діяльності.

Рівень фахової підготовки залежить від ступеня відповідності його підготовки професійним вимогам, сформованим сучасними економічними умовами, ринком праці, роботодавцями. У такій підготовці важливо передбачати не тільки здобуття й удосконалення професійних знань і вмінь, а й засвоєння нових норм суспільного життя, що дозволить випускникові ЗВО успішно адаптуватися до умов ринку, сприятиме його подальшій професійній самореалізації, забезпечить ефективну професійно зорієнтовану взаємодію фахівця з навколишнім соціальним середовищем. Завдання вищої освіти – прискорювати й інтенсифікувати процес розвитку, удосконалення особистісних рис людини; навчити молоде покоління самостійно здобувати знання, визначати шляхи та способи самовдосконалення; сформувати позитивне ставлення до професійної освіти й самоосвіти [4].

За твердженням А. Рудик, найбільш перспективними інноваційними освітніми та інформаційними технологіями, які комплексно сприяють формуванню професійної готовності майбутніх учителів математики під час освітнього процесу в системі професійної підготовки у закладах вищої освіти, є такі: ведення блогу, аудіоконференцзв'язок, що дає змогу обмінюватися

повідомленнями й розвивати інформаційно-комунікативні компетенції студентів; аудиторне навчання з використанням гіпермедіасередовища для майбутніх учителів; хмарні технології; технології майстерень для формування компетентності дослідника у галузі; розроблення інноваційних проєктів за прикладом роботи творчих майстерень професійного розвитку; інтерактивні технології (робота в групах, метод проєктів, «мозковий штурм», «ажурна пилка», «діалог», «акваріум», рольові та ділові ігри, «велике коло», «шкала думок», групова дискусія, взаємне навчання); методів інтегрованих проєктів що забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмій із різних видів діяльності; методу Case-study, зокрема застосування кейс-методики для прикладного використання методів математичного моделювання експерименту для практичних учителів математики профільних шкіл, а також використання кейс-методики для формування дослідницьких компетенцій використання математичного аналізу у прикладних галузевих дослідженнях в учнів 10–11 класів профільних шкіл; технології проблемного та дистанційного навчання; ігрові технології, що формують навички розв'язувати творчі завдання на основі вибору альтернативних варіантів; вебквест – одна із найбільш ефективних моделей використання інтернету в освітньому процесі. На думку вчених, перспективним є інтерактивне навчання, що може охоплювати комплекс інноваційних технологій, зокрема евристичне проблемне та діалогове навчання та ін. [8, с. 226].

Упровадження в професійну підготовку майбутніх учителів математики навчальних курсів з використанням інноваційних освітніх технологій у профільних школах забезпечить створення сприятливого освітнього середовища для формування дослідницьких компетенцій, зокрема застосування математичного аналізу в моделюванні експерименту та математичної статистики під час оброблення результатів дослідження в учнів профільних шкіл. Аналіз досвіду профільних шкіл дає змогу стверджувати, що домінують школи є однією з форм організації позашкільної освіти дослідницько-експериментального напрямку. Увагу зосереджено на дослідницькій спрямованості навчання математики в умовах профільної школи, що створює якісно новий формат удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів математики, який забезпечуватиме належний рівень їхньої професійної готовності до технологізації освітнього процесу в профільних школах [8, с. 227].

На думку Е. Азадова, особливо цінним є внесок застосування інформаційних технологій у засобах навчання. У математиці, комп'ютер насамперед використовують для полегшення обчислень, які зазвичай потребують затрат часу під час розв'язання поставлених задач. Це також зменшує імовірність помилок у розрахунках. Поза тим комп'ютер також може виконувати частину функцій викладача, при цьому терпляче «повторюючи» потрібну інформацію для її успішного засвоєння й урахувати вікові та індивідуальні особливості студентів. Це

забезпечують спеціально розроблені педагогічні програмні засоби, об'єднані в цілісну дидактичну систему [1].

У науці відомо кілька підходів до класифікації засобів навчання за різними критеріями. В основу класифікації О. Співаковського покладено характер і засоби навчання [10]:

- тренувальні;
- консультаційні;
- моделювальні;
- ігрові програми для навчання;
- редактори текстів.

За словами Ю. Рамського та В. Олексюка, нові досягнення в галузях оброблення даних невіддільно пов'язано з розвитком мережових технологій. Нині комп'ютерні мережі застосовують у різноманітних галузях життєдіяльності суспільства. Значним етапом розвитку комп'ютерних мереж є створення технологій, їх об'єднання в єдину інформаційну систему – Інтернет, кількість користувачів якої невинно зростає на сьогодні очевидно, комп'ютерна телекомунікація є швидшою і дешевшою, а найважливіше – більш потужною за своїми можливостями порівняно із звичайними засобами з-поміж яких телефон, телеграф, телебачення. Розвиток мережових технологій спричинив перетворення комп'ютерної революції на інформаційну. У період комп'ютерної революції комп'ютер здебільшого вважали засобом автоматизації розрахунків, проєктування, перекладу з однієї мови іншою тощо. У процесі інформаційної революції комп'ютер став основним засобом телекомунікації [7, с.4–5].

Метою навчання основ адміністрування комп'ютерних мереж є формування компетентностей, потрібних майбутнім учителям математики та інформатики для самостійної організації мережових комплексів у загальноосвітніх школах. Під впливом стрімких темпів в розвитку комп'ютерної техніки практично не можливо дати студенту готові рецепти її використання в майбутній професійній діяльності. З огляду на це основним завданням підготовки студентів є здобуття теоретичних знань управління мережевими системами в їх філософсько-логічному розумінні. Для досягнення такого результату пропонуємо використовувати декілька ОС (наприклад, ОС Windows та ОС Linux) [7, с. 7].

Вивчення мережових технологій сприяє розвитку інформаційного світогляду студента, що пов'язано з формуванням інформаційної картини світу, розкриттям ролі у ній мережових технологій, обґрунтуванням фундаментальної ролі теорії комп'ютерних мереж у розробленні й функціонуванні інформаційних систем. Безсумнівно, інформаційна картина світу формується усіма предметами циклу інформаційної підготовки майбутнього вчителя математики, проте навчання основ мережових технологій дає змогу практично продемонструвати інформаційні процеси в комп'ютерних системах, а також сприяє узагальненню здобутих знань. Також вагомою є роль вивчення мережових технологій у розвитку інформаційного потенціалу студентів у процесі

вдосконалення організаційних, мовленнєвих, пізнавальних, пошукових умінь та навичок.

Як засвідчує досвід, вивчення мережевих технологій сприяє розвитку внутрішньої мотивації студентів, тобто формуванню їхніх нових інформаційних потреб. Для вивчення основ комп'ютерних мереж слід створити сприятливі умови для індивідуалізації процесу навчання, його інтенсифікації, значного підвищення регулярності освітньої діяльності та самостійної роботи студентів. Результатом навчання вважаємо не суму засвоєних знань, а сформованість умінь та навичок щодо діяльності в середовищі комп'ютерних мереж та самостійного пошуку відомостей, важливих для створення власних мережевих інформаційних ресурсів. Інформаційну діяльність пов'язано також із формуванням навичок міжкультурного спілкування, опосередкованого засобами технологій мереж. Мережеві інформаційно-комунікаційні системи доволі рідко створює окрема особа, найчастіше – це група фахівців. Завданням пропонованих курсів є виховання в студентів навичок діяльності в команді.

Розвиток інформаційної культури майбутніх учителів математики та інформатики в процесі застосування мережевих технологій передбачає формування:

- умінь використовувати готові програмні мережеві засоби для задоволення власних інформаційних потреб;
- позитивної мотивації щодо самовдосконалення та засвоєння нових мережевих технологій;
- інформаційної картини світу;
- понятійного апарату теорії комп'ютерних мереж;
- умінь моделювати процеси, які відбуваються в мережах;
- умінь щодо організації та адміністрування мережевих ресурсів;
- поваги до інтелектуальної власності інших учасників мережевої взаємодії [7, с. 9–10].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, фахова підготовка майбутніх учителів математики відповідно до інтегрованого підходу дозволяє цілеспрямовано формувати в здобувачів вищої освіти комплексні фахові компетенції. З огляду на це, оволодівши декількома предметними спеціалізаціями, учителі матимуть значно вищий потенціал з упровадження інтегративних підходів до навчання, а досконале володіння знаннями з декількох предметів, методами їх здобуття та галузями застосування вдосконалює рівень фахової підготовки педагогів. Уведення в професійну підготовку майбутніх учителів математики навчальних дисциплін з використанням інноваційних освітніх та інформаційних технологій у профільних школах забезпечує створення сприятливого освітнього середовища для формування дослідницьких компетенцій, зокрема застосування математичного аналізу в моделюванні експерименту.

Універсальність математичних методів виявляється в тому, що їх можна застосовувати в багатьох галузях наукового знання, зокрема

природничо-наукового (фізика, хімія, біологія та ін.); і гуманітарного (економіка, лінгвістика, психологія та ін.). Метод математичного моделювання, якщо описує передовсім взаємозв'язок кількісних характеристик різних явищ і процесів, сьогодні є невіддільним елементом дослідницького апарату під час проведення дослідження в будь-якій галузі знань. Їх роль зростає з розширенням можливостей їх оброблення на комп'ютері. Безсумнівно, це визначає вагому роль математичних знань в різних галузях практичної діяльності, де потрібно користуватися математичними моделями. Галузі досить широкі, що обґрунтовує важливість математичної освіти для сучасної людини. Проблема готовності майбутніх ІТ-фахівців до професійної діяльності в умовах швидкої інтеграції інновацій у повсякденне життя суспільства часто віддзеркалюється в стратегіях професійної підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Азадова Е. В. Застосування ІКТ у методичній системі навчання «дискретної математики» для формування інформаційних компетентностей. *Інформаційні технології в освіті*. 2012. Вип. 12. С. 112–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2012_12_18
2. Биков В. Ю. та ін. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. рекомендації за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спірина, О. В. Овчарук. К.: Атіка, 2010. 88 с.
3. Войтович О. П. Фахова підготовка майбутніх учителів природничих наук. *Наукові записки*. Випуск 194. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім В. Винниченка, 2021. С. 13–17.
4. Мілаєва І. І. Сучасні методи підготовки майбутнього фахівця-аграрія. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти/Збірник науково-методичних праць Таврійський державний агротехнічний університет імені Дмитра Моторного. Мелітополь. 2019. Випуск 22. 104–111.
5. Овчарук О. В. Особливості запровадження компетентнісного підходу: досвід України та країн Європи// *Інформаційні технології в освіті*. 2009. № 4. С. 218–225.
6. Петрук В.А. Модель формування фахової компетентності в майбутніх випускників технічних ВНЗ у процесі двоступеневого навчання [Електронний ресурс] *«Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку»*. 2009. №3. URL: http://www.intellectinvest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_p_edagogical_science_arhiv_pn_n3_2009_st_7/
7. Рамський Ю., Олексюк В. Формування інформаційної культури майбутніх учителів математики у процесі застосування та вивчення мережних технологій. *Наукові записки*. Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / редкол.: В. Кравець, В. Мадзігон, Г. Терещук та ін. Тернопіль: ТНПУ, 2008. № 8. С. 3–8.
8. Рудик А. В. Інноваційні технології компетентнісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів математики до технологізації освітнього процесу в умовах профільної школи. *Наукові записки*. Випуск 194. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім В.Винниченка, 2021. С. 226–229
9. Семенишина І. В. Роль і місце комп'ютерної техніки у навчанні математики у вищому навчальному закладі. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (20–21 листопада 2014 р.) «Наука в інформаційному просторі». Дніпропетровськ. 2014. С. 38–41.
10. Співаковський О. В. Теорія і практика використання інформаційних технологій у процесі підготовки студентів математичних спеціальностей. Херсон: Айлант, 2003. 229 с.
11. Information Competence in the CSU: A Report Submitted to Commission on Learning Resources and

Instructional Technology Work Group on Information Competence (November 16 - 17, 1995) [Електронний ресурс] / URL: http://www.calstate.edu/lr/Archive/info_comp_report.shtml

REFERENCES

1. Azadova, E. V. (2012). Zastosuvannya IKT u metodychniy systemi navchannya «dyskretnoyi matematyky» dlya formuvannya informatsiynykh kompetentnostey. [The use of ICT in the methodical system of teaching «discrete mathematics» for the formation of informational competences]. Informatsiyni tekhnolohiyi v osviti. [in Ukrainian]

2. Bykov, V. Yu. (2010). ta in. Osnovy standartyzatsiyi informatsiyno-komunikatsiynykh kompetentnostey v systemi osvity Ukrainy [Basics of standardization of information and communication competences in the education system of Ukraine]: metod. Rekomendatsiyi. K.: Atika. 88 s. [in Ukrainian]

3. Voytovych, O. P. (2021). Fakhova pidhotovka maybutnikh uchyteliv pryrodnychyykh nauk. [Professional training of future teachers of natural sciences]. Naukovi zapysky. Vypusk 194. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyu, S. 13–17. [in Ukrainian]

4. Milayeva, I. I. (2019). Suchasni metody pidhotovky maybutn'oho fakhivtsya-ahrarya. Udoskonalennya osviti o-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoyi osvity [Modern methods of training a future agricultural specialist. Improvement of the educational process in the institution of higher education]. Melitopol'. Vypusk 22. S. 104–111. [in Ukrainian]

5. Ovcharuk, O. V. (2009). Osoblyvosti zaprovadzhennya kompetentnisnogo pidkhodu: dosvid ukraiyiny ta krayin Yevropy [Peculiarities of introducing the competence approach: the experience of Ukraine and European countries]. Informatsiyni tekhnolohiyi v osviti. [in Ukrainian]

6. Petruk, V. A. (2006). Model' formuvannya fakhovoyi kompetentnosti v maybutnikh vypusknykiv tekhnichnykh VNZ u protsesi dvostupenevoho navchannya [Model of formation of professional competence in future graduates of technical universities in the process of two-stage training]. [Elektronnyy resurs]. «Pedahohichna nauka: istoriya, teoriya, praktyka, tendentsiyi rozvytku». [in Ukrainian]

7. Rams'kyu, Yu., Oleksyuk, V. (2008). Formuvannya informatsiynoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv matematyky u protsesi zastosuvannya ta vvychnennya merezhnykh tekhnolohiy. [Formation of information culture of future mathematics teachers

in the process of using and studying network technologies]. Ternopil': TNPU. [in Ukrainian]

8. Rudyk, A. V. (2021). Innovatsiyni tekhnolohiyi kompetentnisno oriyetovanoi pidhotovky maybutnikh uchyteliv matematyky do tekhnolohizatsiyi osviti oho protsesu v umovakh profil'noyi shkoly. [Innovative technologies of competence-oriented training of future mathematics teachers for the technologization of the educational process in the conditions of a specialized school]. Kropyvnyts'kyu. S. 226–229. [in Ukrainian]

9. Semenushyna, I. V. (2014). Rol' i mistse komp'yuternoyi tekhniki u navchanni matematyky u vyshchomu navchal'nomu zakladi. [The role and place of computer technology in teaching mathematics in a higher educational institution]. Dnipropetrovsk: S. 38–41. [in Ukrainian]

10. Spivakovs'kyu, O. V. (2003). Teoriya i praktyka vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy u protsesi pidhotovky studentiv matematychnykh spetsial'nostey. [Theory and practice of using information technologies in the process of training students of mathematical specialties]. Kherson: Aylant, 229 s. [in Ukrainian]

11. Information Competence in the CSU: A Report Submitted to Commission on Learning Resources and Instructional Technology Work Group on Information Competence (November 16 - 17, 1995). [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KAPITAN Tetiana Anatoliivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.
Scientific interests: methodology of foreign language teaching in school.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2024 р.

УДК 378.06:378.14

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-176-180

КИРИЧЕНКО Олена Іванівна –

кандидат мистецтвознавства, доцент
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2879-3300>
e-mail: olivki777@gmail.com

ГАРБУЗЕНКО Лариса Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1337-4568>
e-mail: LarGarbuzenko@gmail.com

**АКТУАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОЇ ГАЛУЗІ**

Розглядається проблема актуалізації комунікативних компетентностей у навчальній підготовці майбутніх фахівців мистецької галузі. Виявлені підходи до означеної теми з боку дослідників, показані багатозначні аспекти у визначенні самого поняття «комунікативні компетентності», їхня важливість у навчальному процесі вищих навчальних закладів. Метою статті є виявлення аспектів актуалізації комунікативних компетентностей під час професійної підготовки спеціалістів мистецької галузі, які сприяють ефективності у формуванні професійних навиків та вмінь, допомагають орієнтуватися студентам мистецьких спеціальностей у сучасному соціокультурному просторі, активізують творчу діяльність. У ході дослідження проблеми розглянуто специфіку художньої комунікації, сутність якої полягає у взаємодії автора і реципієнта,

що відбувається в інтелектуально-творчому контакті і базується на ґрунті ціннісно-сміслових відносин. Підкреслено, що в даному комунікаційному діалозі існує третій компонент, яким є сам художній твір, що стає своєрідним каналом інформаційного повідомлення. У розумінні змісту, що несе в себе художній твір, важливе значення набувають розуміння художньої мови та інтерпретація змісту твору. Не менше значення має сприйняття реципієнтом інформації, що закладена у художніх об'єктах, яка відрізняється умовністю висловлювання, тому реципієнт має бути налаштований на сприймання в будь-якому творі не самої реальності, а її художнього відображення в образах. У процесі формування комунікативних компетентностей у студентів мистецького напрямку необхідно виробити комунікативні стратегії, які забезпечують міждисциплінарний дискурс, поєднання різних методологічних підходів багатьох навчальних дисциплін та інтегративний підхід до навчання. У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що формування і розвиток комунікативних компетентностей відбуваються протягом усього періоду навчання. Для отримання очікуваних результатів необхідно розробити ефективні комунікативні стратегії, які покращують набуття знань, умінь і навиків. Важливо створити спеціальні педагогічні умови для активізації творчої діяльності студентів, яка є вищим рівнем сформованих компетентностей. У подальшому важливо дослідити специфіку та типи комунікативних стратегій та визначити, яким чином вони здатні посилити роль комунікативних компетентностей у навчанні студентів мистецьких спеціальностей.

Ключові слова: Комунікативна компетентність, художня комунікація, художня образність, інформаційне повідомлення, сприйняття мистецтва, комунікативна стратегія, творча діяльність.

KIRICHENKO Olena Ivanivna –

Ph.D., associate professor,

Central Ukrainian State University Volodymyr Vynnychenko

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2879-3300>

e-mail: olivki777@gmail.com

GARBUZENKO Larisa Volodymyrivna –

Ph.D., associate professor,

Central Ukrainian State University Volodymyr Vynnychenko.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1337-4568>

e-mail: LarGarbuzenko@gmail.com

UPDATE OF COMMUNICATIVE COMPETENCES IN FUTURE SPECIALISTS IN THE ART FIELD

The article examines the problem of actualizing communicative competences in the educational training of future specialists in the art field. The researchers' approaches to the given topic are revealed, the multifaceted aspects in the definition of the very concept of «communicative competences» are shown, and their actualization in the educational process of higher educational institutions. The purpose of the article is to identify aspects of the actualization of communicative competences during the professional training of specialists in the art field, which contribute to the efficiency in the formation of professional skills and abilities, help students of art specialties to navigate in the modern socio-cultural space, and activate creative activity. During the study of the problem, the specifics of artistic communication were considered, the essence of which is the interaction between the author and the recipient, which takes place in intellectual-creative contact and is based on value-meaning relations. The authors emphasize that in this communication dialogue there is a third component, which is the work of art itself, which becomes a kind of channel of informational message. Understanding the artistic language and interpreting the content of the work are important in understanding the content of a work of art. No less important is the recipient's perception of the information embedded in artistic objects, which is distinguished by the convention of expression, therefore the recipient must be tuned to perceive in any work not reality itself, but its artistic reflection in images. In the process of forming communicative competences in art students, it is necessary to develop communicative strategies that provide interdisciplinary discourse, a combination of different methodological approaches of many educational disciplines, and an integrative approach to learning. As a result of the research, it was found that the formation and development of communicative competences take place during the entire period of education. To obtain the expected results, it is necessary to develop effective communication strategies that improve the acquisition of knowledge, skills and abilities. It is important to create special pedagogical conditions for the activation of creative activity of students, which is the highest level of formed competences. In the future, it is important to investigate the specifics and types of communicative strategies and determine how they can strengthen the role of communicative competences in the education of students of art specialties.

Key words: communicative competence, artistic communication, artistic imagery, informative message, perception of art, communicative strategy, creative activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні вимагає від навчання у вищих навчальних закладах обов'язкового оволодіння майбутніми фахівцями певними компетентностями, навичками та вміннями. Серед актуальних складових професійної майстерності важливу роль відіграють комунікативні компетентності, зокрема певне значення вони набувають у мистецькій освіті, де виявляються їхні основні функції – сприяти проявам творчої індивідуальності, вмінню взаємодіяти з людьми і працювати в групі, вмінню опановувати певними соціальними ролями, що можуть виникати в колективі, а також вмінню вирішувати проблеми широкого спектру. Сьогодні, коли Україна

опинилася в умовах воєнних часів, комунікативні компетентності набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідницькій літературі є багато матеріалів, що присвячені виявленню різних аспектів комунікації та комунікативних компетентностей у навчальному процесі: існує сформована теорія комунікації, в межах якої розглядаються її загальна специфіка (Г. Г. Почепцов), її місце у філософії сучасної освіти (О. Красільнікова) та під час професійної підготовки майбутніх фахівців (І. Матійків), її особливості у процесі дистанційної освіти (Г. А. Богатирьова, Н. А. Бойчук, Л. А. Олексієнко), її характеристики в умовах розвитку інформаційних технологій (Л. Дідух, Н. Баловсяк, Т. Хома і М. Малеш). Дослідники підкреслюють важливість

оволодіння комунікативними компетентностями студентами різних спеціальностей (М. М. Бойко і О. Т. Винничук, Г. Гладких і С. Шаров, Л. Гавриляк, О. Корняка, Л. Руденко) і визначають роль діяльнісного підходу у розвитку самостійної творчої активності здобувачів вищої освіти (О. Кравченко-Дзондза, Л. І. Синявська). Важливим аспектом у виявленні специфіки комунікації у мистецькій галузі є процес створення художнього тексту, а також роль інтерпретації образу (Л. Шевчук, Г. Косарева, Н. Лупак). Незважаючи на різнобічні аспекти комунікативних компетентностей, на які звертають увагу дослідники, тут залишається безліч можливостей для актуалізації нових питань, зокрема важливою є проблема формування комунікативних компетентностей у студентів мистецького напрямку навчання.

Метою статті є виявлення аспектів актуалізації комунікативних компетентностей під час професійної підготовки спеціалістів мистецької галузі, які сприяють ефективності у формуванні професійних навиків та вмінь, допомагають орієнтуватися студентам мистецьких спеціальностей у сучасному соціокультурному просторі, активізують творчу діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна вища освіта заснована на формуванні у студентів певних компетентностей, які надають не тільки можливість отримати знання і вміння під час навчання, а й сформувати здатність орієнтуватися в широкому колі проблем, які виникають у різних сферах життя. Саме компетентнісний підхід забезпечує якість професійної освіти, дозволяючи майбутнім фахівцям більш активно використовувати отримані знання в професійній діяльності. Вміле використання людиною комунікативних компетентностей демонструє її здатність до контактів, готовність бути включеною до осмисленого життя в соціумі з можливістю вирішувати різнобічні питання. Функціонально комунікативні компетентності спрямовані на адаптацію людини до соціального середовища. Л. В. Кнодель підкреслює, що «компетентність – ознака соціально зрілої, сформованої особистості» [2, с. 69]. Під комунікативною компетентністю розуміють готовність і вміння використовувати на практиці набуті знання, навички та вміння, готовність до професійної діяльності. Тільки в конкретній діяльності може проявитись здатність до комунікації.

Сучасне суспільство характеризується наявністю альтернативного комунікативного середовища, тобто можливістю заміни будь-якого повідомлення будь-яким іншим [6, с. 19], що так чи інакше відображається у соціокультурному просторі та існуванні в ньому людини. Навчання в умовах сьогодення потребує вміння використовувати комунікацію не тільки як набутий у практичному житті досвід спілкування з людьми, а й як засіб використання знань у майбутній діяльності фахівця на достатньому рівні.

Процес комунікації як явище – складна форма сумісної діяльності людей, яка припускає обмін інформацією, тобто орієнтована на двостороннє

спілкування: одна сторона передає інформацію, друга сторона її сприймає. При даному обміні важливо, щоб інформація, якою обмінюються дві сторони, була сприйнятою, зрозумілою, в чому полягає основна мета комунікації. Однак слід зауважити, що під час комунікації люди не завжди однаково сприймають одну і ту ж інформацію, тому метою спілкування між людьми є досягнення такого рівня сприйняття інформації, який дозволить досягти взаєморозуміння.

Визначень самого поняття «комунікація», а також категорії «комунікативна компетентність», в науковому середовищі доволі багато. Виокремлюється декілька основних видів комунікації, серед яких вербальна, невербальна і паравербальна комунікації, міжособистісні, формальні і неформальні, міжкультурні, міжнаціональні, маркетингові комунікації тощо. О. Кравченко-Дзондза визначає такі складові комунікативного процесу: «лінгвістична (мовна), соціолінгвістична (вміння використовувати мовний матеріал відповідно до контексту), соціокультурна (вміння користуватися знаннями історії, культури, традицій і звичаїв країни...), дискурсивна, стратегічна і соціальна» [3, с. 206]. Тобто «комунікація – це багатогранний феномен, пов'язаний із вивченням виробництва, передачі та споживання значень через різні засоби комунікації (усні, друковані, радіо, фільми, комп'ютерні мережі) в безлічі контекстів (міжособистісних, расових, культурних, політичних, організаційних, міжнародних)» [7, с. 182].

Окремим явищем можна вважати художню комунікацію. За Л. І. Синявською, художня комунікація є «міждисциплінарним об'єктом, який досліджується у філології, антропології, психології, соціології, педагогії, біології, інформатиці та інших дисциплінах» [7, с. 183]. Сутність художньої комунікації полягає у взаємодії, з одного боку, автора, з іншого – реципієнта, що відбувається в інтелектуально-творчому контакті і базується на ґрунті ціннісно-смыслових відносин. Подібний контакт потребує деякої підготовленості для спілкування. Проте існує ще і третій «співучасник» комунікативного процесу, це сам твір. Але твір не є безпосереднім учасником комунікації, він залишається лише посередником між двома головними співрозмовниками. Тому необхідно враховувати таку рису художньої комунікації, як інтерпретація змісту художнього твору [8], який для учасників комунікативного процесу стає художнім текстом, своєрідним каналом інформаційного повідомлення, і «ця особливість художнього тексту робить його специфічним для кожного, хто вступив з ним у взаємодію, бо щоразу він (текст) набуває нових сенсів і значень» [5, с. 113].

Специфіка мистецьких спеціальностей, які вивчаються у вищих навчальних закладах, полягає в тому, що вони наділені особливою мовою до спілкування, це художня мова. Її засобами передається інформація, яка розрахована на живий відгук емоцій, почуттів, індивідуальне сприймання, тобто «комунікація людини з мистецтвом як спосіб співбуття людини зі світом в різноманітних чуттєвих формах взаємодії надає можливість

здобути знання і досвід шляхом особистісного переживання та самопізнання» [5, с. 110].

Основними формами донесення інформації у мистецькій галузі можна вважати виконавську діяльність, мистецькі акції, власне художні твори. Реципієнт сприймає інформацію, що закладена у художніх об'єктах, неоднозначно, вона відрізняється умовністю висловлювання, оригінальністю, тому для її сприйняття необхідно особливим чином налаштувати розум, а також розуміти, що сприймається не реальність, а її художнє відображення в образах. Проте зрозуміти комунікативну структуру художнього твору не просто.

Завдання викладача полягає в тому, щоб донести студентам усю специфіку такої комунікації. Вивчаючи особливості виразних засобів таких видів мистецтва, як музика і хореографія, як образотворче і декоративно-прикладне мистецтво, як архітектура і дизайн, студенти засвоюють їхню художню мову, що базується на жестах, звуках і зображенні, а в процесі ознайомлення з різними мистецькими технологіями і видами мистецтва, історією та теорією культури і мистецтва, з національними художніми традиціями та концептуальними ідеями сучасного мистецтва, здобувачі вищої освіти розширюють погляди на художню діяльність та специфіку художньої мови. Через розширення уявлень про виразні засоби художньої образності в творах має розвиватися розуміння, яким чином може відбуватися процес комунікації безпосередньо з твором будь-якого виду мистецтва.

Навчання мистецьким дисциплінам спрямоване на засвоєння студентами самих різних видів інформації, за видами – це усна, письмова і візуальна інформація, за змістом вона включає в себе знання, вміння і навички, якими мають оволодіти майбутні фахівці. Все це одночасно складає умови формування комунікативних компетентностей. Цей процес пов'язаний з процесом сприйняття мистецтва. Музичні твори сприймаються завдяки майстерності виконавця і дане сприймання засноване на сполученні звуків та їх співзвуччя, їх виразності, що може вивзати у слухача емоційний відгук та відобразитися на настрої; хореографія також має музичну основу, але головним комунікативним засобом тут є мова жестів і рухів; комунікація під час сприйняття творів образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, об'єктів архітектури і дизайну заснована на візуальному сприйнятті, під час якого людина реагує на колір, форму, принципи зображення.

У процесі освоєння мистецьких спеціальностей необхідно створювати такі умови для формування комунікативних компетентностей, при яких здобувачі вищої освіти зможуть проявляти ініціативу для вирішення будь-якої проблеми. Викладач шукає і пропонує методи, прийоми, засоби для більш продуктивного вирішення проблемних питань, а студенти мають знайти більш ефективні форми для їхнього вирішення.

Форми діяльності для розвитку комунікативних компетентностей у мистецькій галузі доволі різноманітні: художні виставки і арт-

проекти, майстер-класи, перформанси і флешмоби, концерти і театральні вистави, наукові конференції та науково-практичні семінари, волонтерська діяльність, яка в умовах воєнних часів набуває особливої цінності. Актуалізація діяльнісного підходу здатна активізувати пошук студентами найбільш прийнятної для них способу реалізації своїх комунікативних здібностей.

Виокремлюючи рівні комунікативності, О. Кравченко-Дзондза пропонує звернути увагу на чотири таких рівня: «перший рівень – неусвідомлена компетентність, другий – репродуктивна компетентність, третій – продуктивна компетентність, четвертий – творча компетентність» [3, с. 207]. Важливими критеріями для визначення змісту цих рівнів можна вважати ступень володіння певними навичками, уміннями, знаннями та здатність студентів до конкретної діяльності. На деяких рівнях комунікативні компетентності формує викладач, а остання – творча компетентність – залежить від готовності студента до самореалізації творчого потенціалу. Саме тут проявляється найбільша підготовленість студента до соціалізованої адаптації та здатність його діяти самостійно в самих різних умовах.

Важливим етапом у формуванні комунікативних компетентностей є контакт студента мистецького напрямку безпосередньо з художніми творами, під час якого відбувається оволодіння своєрідною мовою художнього висловлювання. Такий контакт забезпечує комунікативна стратегія, яку визначають «як реалізацію інтенцій адресанта для досягнення комунікативної мети в ході комунікативного акту» [7, с. 185], при цьому важливе значення набуває інтерпретація художнього тексту [8]. Якщо сприймати будь-який твір із семіотичних позицій: усі твори є текстом, який має власні засоби мовлення. Відомо, що «сприйняття художнього твору підпорядковане індивідуальній підготовленості реципієнта реагувати на спосіб висловлювання творця» [1, с. 126], тому до розуміння художнього тексту і готовності його інтерпретувати студент має використовувати знання з інших дисциплін. Сприйняття мови художнього твору збагачується завдяки включенню у процес інтерпретації широкого кола можливостей і підходів – від художньо-естетичного до філософських, семіотичних, історичних тощо. Таким чином формування комунікативних компетентностей відбувається у міждисциплінарному дискурсі, коли поєднуються різні методологічні підходи багатьох навчальних дисциплін.

Під час різних засобів комунікацій у галузі мистецтва глядач або слухач може не отримати для себе відповіді на деякі питання. Це можна вважати позитивним моментом, бо таким чином сприйняття художнього твору включається в інтегративний процес, реципієнт повинен сам знайти ці відповіді та інтерпретувати твір, що значно збагачує його зміст і посилює значення комунікації.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розглянувши роль і значення комунікативних компетентностей у навчальному

процесі студентів мистецького спрямування, ми виявили, що комунікація є цінним і актуальним етапом навчання під час підготовки майбутніх фахівців. Формування і розвиток комунікативних компетентностей відбуваються протягом усього періоду навчання, мають міждисциплінарний характер та спрямовані на інтегративний підхід. Необхідно розробити ефективні комунікативні стратегії для набуття знань, умінь і навиків та створити спеціальні педагогічні умови для активізації творчої діяльності студентів, яка є вищим рівнем сформованих компетентностей. У подальшому важливо дослідити специфіку комунікативних стратегій та визначити, яким чином вони здатні впливати на формування і розвиток комунікативних компетентностей у студентів мистецьких спеціальностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кириченко О. І. Психолого-педагогічні основи розвитку художньо-естетичного та асоціативно-образного сприйняття у майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Наукові записки / Ред. кол.: В.В.Радул, В.А. Кушнір та ін. Випуск 135. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2015. 268 с. (Серія: Педагогічні науки). С. 125-128
2. Кнодель Л. В. Компетенция и компетентность в сфере обучения иностранным языкам: монография. Киев: ФОП Кандиба Т. П., 2019. 297 с.
3. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вип 10. Дрогобич, 2014. С. 205-208
4. Луговий В. І. Компетентності і компетенції. Поняттєво-термінологічний дискурс. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Київ: Гнозис, 2009. 630 с.
5. Лупак Н. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва: засади інтермедіальної технології: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2020. 452 с.
6. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ: Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
7. Синявська Л. І. Художня комунікація як різновид комунікації. Записки з романо-германської філології. Збірник наукових праць. Вип. 1 (43). Одеса, 2019. С. 180-188
8. Шевчук Л. М. Етапи інтерпретації змісту в процесі комунікації. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2009. Вип. 20. С. 722-725

REFERENCES

1. Kyrychenko, O. I. (2015). Psykholoho-pedahohichni osnovy rozvytku khudozhn'o-estetychnoho ta asotsiatyvo-obraznoho spryunyattya u maybutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva [Psychological and pedagogical foundations of the development of artistic-aesthetic and associative-figurative perception in future teachers of fine arts]. Naukovi zapysky / Red. kol.: V.V.Radul, V.A. Kushnir ta in. Vypusk 135. Kirovohrad: RVV KDPU im. V.Vynnychenka. 268 s. (Seriya: Pedahohichni nauky). S. 125-128 [in Ukrainian]
2. Knodel', L. V. (2019). Kompetentsiya i kompetentnost' v sfere obucheniya inostrannym yazykam [Competence and

competency in the field of teaching foreign languages]: monografiya. Kiyev: FOP Kandiba T. P. 297 s. [in Ukrainian]

3. Kravchenko-Dzondza, O. (2014). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentsiyi studentiv u protsesmi vyvchennya kul'turolohichnykh dystsyplin [Formation of communicative competence of students in the process of studying cultural disciplines]. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivs'kyi zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh Drohobyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Vyp 10. Drohobych. S. 205-208 [in Ukrainian]
4. Luhovy, V. I. (2009). Kompetentnosti i kompetentsiyi. Ponyattyevo-terminolohichnyy dyskurs. Pedahohika vyshchoyi shkoly: metodolohiya, teoriya, tekhnolohiyi [Competences and competences. Conceptual and terminological discourse. Higher school pedagogy: methodology, theory, technologies]. Kyiv: Hnozys. 630 s. [in Ukrainian]
5. Lepak, N. M. (2020). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv mystetstva: zasady intermedial'noyi tekhnolohiyi [Formation of communicative competence of future art teachers: principles of intermedia technology]: monohrafiya. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky. 452 s. [in Ukrainian]
6. Pocheptsov, H. H. (1999). Teoriya komunikatsiyi [Theory of communication]. Kyiv: Vydavnychyy tsentr «Kyivivs'kyi universytet». 308 s. [in Ukrainian]
7. Synyavs'ka, L. I. (2019). Khudozhnya komunikatsiya yak riznovyd komunikatsiyi [Artistic communication as a type of communication]. Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi. Zbirnyk naukovykh prats'. Vyp. 1 (43). Odesa. S. 180-188 [in Ukrainian]
8. Shevchuk, L. M. (2009). Etapy interpretatsiyi zmistu v protsesi komunikatsiyi [Stages of content interpretation in the process of communication]. Naukovi pratsi Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Filolohichni nauky. Vyp. 20. S. 722-725 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КИРИЧЕНКО Олена Іванівна – доцент, кандидат мистецтвознавства, доцент, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми класичного і сучасного образотворчого мистецтва, дизайну та культурних процесів, естетичне сприйняття архітектурного образу та проблеми міської культури, освітні процеси та методологія навчання

ГАРБУЗЕНКО Лариса Володимирівна – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва, декоративно-ужиткове мистецтво як засіб впливу на формування особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KIRICHENKO Olena Ivanivna – Ph.D., associate professor, Central Ukrainian State University Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: problems of classical and contemporary arts, design and cultural processes, aesthetic perception of the architectural image and the problems of urban culture, educational processes and methodological issues of study.

GARBUZENKO Larisa Volodymyrivna – Ph.D., associate professor, Central Ukrainian State University Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: training future teachers of fine arts, decorative and applied art as a means to influence the formation of personality.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2024 р.

УДК 37.016:316.77]:811.111](045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-181-185

КОМАР Ольга Сергіївна –старший викладач кафедри іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла ТичиниORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5724-3554>e-mail: olgakomar1711@gmail.com

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сьогодні в Україні відбувається реформа освіти, здійснюється пошук нових засобів та шляхів оптимізації навчального процесу з метою підвищення ефективності професійного навчання. Ці тенденції спричинили появу необхідності розробки нових підходів, форм і методів здійснення процесу професійної освіти загалом та викладання іноземної мови зокрема. З огляду теоретичних та практичних аспектів проблеми стає зрозуміло, наскільки комплексним та багатограним є використання комунікативного підходу у процесі вивчення англійської мови у закладах середньої та вищої освіти. Враховуючи те, що основна функція мови є комунікативна, комунікативний підхід до вивчення іноземної мови можна без перебільшення назвати основним, найважливішим.

У статті означені умови впровадження комунікативного підходу, за яких навчання повинно бути спрямоване не на вивчення граматики чи лексики іноземної мови, а на вивчення комунікативної компетентності, тобто уміння правильно використовувати мову у відповідних реальних комунікативних ситуаціях. Дослідження показує, що навчання необхідно проводити з використанням певних тренувальних вправ найвищого рівня, щоб розвинути комунікативні навички у студентів у понятійній навчальній програмі синтезу граматичної і ситуативної навчальних програм, що є найбільш доречною для організації навчальної діяльності у закладах середньої та вищої освіти, оскільки акцентує основну увагу на комунікативній компетентності у вивченні іноземної мови.

Підхід CLT спричинив значні зміни у способах викладання і навчання мови, маючи на меті розвиток комунікативної компетентності та вивчення чотирьох мовленнєвих навичок. Використання CLT в школах, університетах та мовних школах сприяє зацікавленості студентів у навчанні, стимулюючи їх інтерес до нових видів діяльності. Комунікативний напрям розвивається паралельно з розвитком комунікативної лінгвістики, соціальної психології та соціології на основі одержання досвіду у навчальному процесі, що дає можливість і далі досліджувати це питання. Світова практика викладання англійської мови як іноземної, що є мовою міжнародного спілкування, свідчить про значний внесок комунікативного напрямку у вирішення соціального замовлення світової співдружності.

Ключові слова: комунікативний підхід, CLT, комунікативна лінгвістика, комунікативна компетентність, імпліцитне навчання, експліцитне навчання.

KOMAR Olga Serhiivna –

senior lecturer

of the Department of Foreign Languages,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical UniversityORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5724-3554>e-mail: olgakomar1711@gmail.com

COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING ENGLISH IN SECONDARY AND HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Nowadays, Ukraine is implementing education reform, searching for new means and ways to optimize the educational process in order to improve the effectiveness of vocational training. These trends made it necessary to develop new approaches, forms, and methods of vocational education in general and foreign language teaching in particular. Taking into consideration the theoretical and practical aspects of the problem, it becomes evident how complex and diverse the use of the communicative approach in the process of learning English in secondary and higher educational institutions is. Taking into consideration the fact that the main function of language is communicative, the communicative approach to learning a foreign language can be called the main and most important one without any exaggeration.

The article determines the conditions for the implementation of the communicative approach, according to which teaching should be focused not on learning grammar or vocabulary of a foreign language, but on the development of communicative competence, i.e. the ability to use the language properly in real-life communicative situations. The study shows that training should be carried out by using certain high-level training exercises to develop students' communicative skills in the conceptual curriculum of the synthesis of grammar and situational curricula, which is most appropriate for organizing learning activities in secondary and higher educational institutions, as it focuses on communicative competence in learning a foreign language.

CLT has caused a significant change in the way language is taught and learned, focusing on the development of communicative competence and the four language skills. The use of CLT in schools, universities, and language schools promotes student engagement

in learning by stimulating their interest in new activities. The communicative approach is developing in a parallel way with the development of communicative linguistics, social psychology and sociology on the basis of gaining experience in the educational process, which makes it possible to explore this issue in the future. The world practice of teaching English as a foreign language, which is a language of international communication, shows a significant contribution of the communicative approach to solving the social orders of the world community.

Key words: *communicative approach, CLT, communicative linguistics, communicative competence, implicit learning, explicit learning.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії вимагають підвищення статусу іноземних мов у нашій країні. Іноземна мова є важливим засобом міжкультурної комунікації, сприяє вербальному взаєморозумінню громадян різних країн, забезпечує такий рівень їхнього культурного розвитку, який дозволяє їм вільно орієнтуватися і комфортно почуватися в чужих країнах. У зв'язку з цим здатність розуміти представників іншої культури, яка залежить як від правильного використання мовних одиниць, так і від правильного використання мовних одиниць, так і від спеціальних навичок усвідомлення норм їхньої культури, у тому числі й мовленнєвої поведінки в умовах іншомовного спілкування. Загальна стратегія навчання іноземних мов визначається потребами сучасного суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психологічних, педагогічних та суміжних наук. Такою стратегією є комунікативний підхід. Він визначає практичну мету викладання іноземної мови та вивчення іноземної мови, тобто формування та розвиток міжкультурної комунікативної компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативний підхід у вивченні іноземних мов виокремлюється як результат методологічного осмислення наукових досягнень у галузі лінгвістики, тобто теорії комунікативної лінгвістики, психології та теорії діяльності, що знайшло своє відображення у працях з методики викладання іноземної мови. Як уже згадувалося, комунікативний підхід до викладання англійської мови є актуальним, тому багато науковців досліджують різні його аспекти. Серед них К. Брандл [2], М. Канал та М. Свейн [3], З. Д. Річардс [8], Т. Роджерс [8], Б. Прасад [7], С.Савін'йон [9] та багатьох інших, які присвятили свої праці актуальним інноваціям, що стосуються розвитку комунікативних навичок студентів за допомогою CLT, хоча питання його використання у вищих навчальних закладах все ще залишається активною сферою педагогічних досліджень.

Метою дослідження є визначення терміну «комунікативний підхід», визначення нових стратегічних напрямів вивчення англійської мови, а також нових стратегічних напрямків оволодіння англійською мовою, а також характеристика основних функцій іноземної мови для кар'єрних перспектив.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Комунікативний підхід до викладання англійської мови був представлений у 1970-х роках британськими та американськими вченими з метою підвищення ефективності розвитку комунікативних навичок у носіїв англійської мови, для яких вона не є рідною [4, р. 162]. Часто вищезазначений підхід називають «CLT» (communicative language teaching) або «комунікативним підходом».

Основною метою CLT є розвиток комунікативної компетентності студентів за допомогою побудови навчального процесу через інтерактивне спілкування іноземною мовою, щоб у перспективі вони могли добре і правильно спілкуватися [9, с. 42].

CLT розвиває комунікативні здібності студентів або шляхом навчання аспектам комунікативної компетентності, тобто усвідомлення певних загальних понять, або шляхом створення умов для оволодіння студентами іноземною мовою через комунікацію [5, с. 340]. Останній варіант включає в себе ідею про те, що студенти фактично відкривають для себе структурну систему мови у процесі навчання спілкуванню, тому їм надається можливість активізувати інертні знання про мовну систему [9, с. 155].

Комунікативна компетентність включає [9, с. 2-3]:

- Граматичну компетентність (основна мета - продемонструвати не знання граматичних правил, а використання правил в обговоренні значень, висловлюванні чи інтерпретації);
- Дискурсивну компетентність (розуміння характеру зв'язку між певними словами чи фразами в тексті, а також вміння правильно інтерпретувати загальний зміст тексту);
- Соціолінгвістичну компетентність (розуміння соціального контексту, в якому використовується мова);
- Стратегічну компетентність.

Існує два типи вивчення мови: імпліцитне та експліцитне.

1. Експліцитне навчання – це свідоме та цілеспрямоване намагання опанувати певний матеріал. Цей тип навчання властивий більшості шкільних установ.

2. Імпліцитне навчання набуває все більшої популярності на уроках англійської мови, перетворюючи їх на комунікативні. В основі цього типу навчання лежить максимальне наближення до

природного мовного середовища, важливим елементом якого є забезпечення студентів великою кількістю автентичних матеріалів для того, щоб сприяти імпліцитному навчанню. Основи цього типу навчання можна також знайти в процесі оволодіння рідною мовою [4, с. 163].

Проте, існує аргумент щодо певної недосконалості цього формату навчання. Професори П.М. Лайтбаун та Н. Спада [6, с. 176] дійшли висновку, що не існує беззаперечного підтвердження гіпотези про те, що засвоєння мови відбуватиметься без жодних проблем, якщо ті, хто вивчає іноземну мову, просто зосереджуватимуться на значенні і формі. Таким чином, справжній виклик полягає в тому, щоб максимізувати взаємопоєднання експліцитного та імпліцитного навчання [4, с. 164].

Реалізація експліцитного-імпліцитного викладання відбувається у трьох основних напрямках [4, с. 165-168]: 1) фокус на формі та формо-орієнтоване навчання (основна увага приділяється змістовно-орієнтованому підході, а також формальним/структурним аспектам, які визначають точність та релевантність); 2) вільне володіння та автоматизація (вільне володіння мовою є настільки ж важливим, як і правильне використання мовної форми з точки зору комунікативної ефективності); 3) формульна мова (кожна людина, яка вивчає англійську мову, повинна накопичити знання тисяч або десятків тисяч мовних одиниць, окремих фразеологізмів, безперервно і ретельно практикувати їх використання в усному та писемному мовленні). Дуже важливо пам'ятати, що формульна мовна компетентність безпосередньо пов'язана з вільним і автоматизованим продукуванням мови.

Такі вчені, як Б. Прасад [7, с. 2, 4-5], К. Брандл [2, с. 7], Д. Річардс та Т. Роджерс [8] та ін., дають наступні характеристики CLT:

- Викладання орієнтоване на студента, враховує його мовні потреби та інтереси, цілі щодо майбутньої професії, і в цілому дозволяє студентам проявляти певну винахідливість. У той же час, викладання мови більше не є односторонньою передачею знань від викладача до студента, тепер вони працюють разом - співпраця є основою CLT.

- Викладач у мовному класі – це фасилітатор, який створює середовище, що є стимулюючим до навчання, яке дає можливість студентам практикувати англійську мову.

- Обговорення змісту, обмін інформацією, вибір та вирішення проблем створюють взаємодію на занятті, що, в свою чергу, сприяє засвоєнню іноземної мови. Яскравий приклад можна навести за допомогою такого порівняння: привабливість футбольного матчу полягає не в самому футбольному м'ячі, а в рухах і стратегіях гравців; так само і в спілкуванні – кроки і стратегії учасників та стратегії учасників – саме вони

перебувають у центрі уваги [7, с. 2]. Більше того, чим ширше розмаїття комунікативних видів діяльності, тим більше шанс залучити всіх студентів, лідерів і послідовників, які однаково важливі для успіху групової діяльності.

- Існує велика кількість зразків автентичної мови. Приклади можна знайти у мовних спільнотах, і вони представлені непедагогічними матеріалами, таким чином, комунікативна діяльність студентів пов'язана з реальними життєвими контекстами та ситуаціями. Як зазначає С. Догті [4, с. 58], нові знання інтегруються в довготривалу пам'ять ефективніше і легше відтворюються, якщо вони пов'язані з реальними подіями та діями.

- Мовні форми та структури засвоюються студентами без сторонньої допомоги.

- Чотири мовні навички – аудіювання, читання, говоріння та письмо – об'єднані, створюючи цілісний мовний підхід.

З вищезазначених особливостей CLT випливають його принципи [1, с. 259; 2, с. 12-21; 9, с. 44-45]:

1. Концентрація на комунікації.

2. Сприяння навчанню через практику.

3. Відображення реального процесу спілкування.

4. Різноманітне інформаційне наповнення. Однією з найбільших потреб у викладанні є забезпечення того, щоб студенти якомога більше працювали з автентичним мовним дискурсом, наприклад, надзвичайно важливо використовувати оригінальні мультимедійні ресурси (телезаписи, відео- та аудіоматеріали, взяті з інтернет- чи радіоресурсів тощо). Англійськомовні автентичні матеріали знайомлять студентів з реальною та сучасною мовою, на відміну від штучної, тобто педагогічної, містять контексти, в яких вона природно зустрічається, а отже, сприяють більш творчому підходу до викладання [2, с. 13; 8].

5. Заохочується спільне та колективне навчання. Студенти є активними учасниками спільної роботи над поставленим завданням з вивчення мови, використовуючи лише іноземну мову для комунікативних цілей, і в процесі взаємодії обговорюючи тип вхідних даних, які вони отримують.

6. Зосередження на формі. На думку С. Савіньюна [9, с. 7], для розвитку комунікативних навичок в процесі викладання має бути присутня інтеграція вправ, орієнтованих на форму, із вправами, орієнтованими на зміст.

7. Надання позитивного або негативного зворотного зв'язку з виправленням помилок.

Хоча у такого підходу до викладання є чимало переваг, проблеми з його використанням все ще існують. З метою досягнення позитивних результатів у навчанні студентів, слід надати певні чіткі рекомендації щодо правильного застосування CLT на заняттях з англійської мови. Серед них

можна виділити наступні [2, с. 14-16]:
 1. Максимально використовувати мову, що вивчається, під час надання інструкцій. Чим більше студенти чують ІМ, тим краще, оскільки чим більший обсяг мовного матеріалу, що вивчається, тим більший прогрес студентів.
 2. Служить прикладом для своїх студентів правильного, висококласного використання іноземної мови.
 3. Використання іноземної мови. Ніколи не перемикайтеся між мовою, що вивчається, та рідною мовою учнів. мовою учнів. Не очікуйте, що студенти будуть використовувати англійську мову або будь-яку іншу мову, що не є першою мовою, якщо ви, як їхній наставник, самі не можете користуватися нею на належному рівні.
 4. Мотивувати студентів; наводити численні аргументи на користь використання ІМ зараз і у майбутньому, тобто в їхній майбутній професії.
 5. Давати чіткі інструкції.
 6. Розвивати чотири традиційні навички – аудіювання, читання, говоріння та письмо.
 7. Організувати максимальну взаємодію між людьми, які вивчають англійську мову. Активна навчальна робота на уроках іноземної мови позитивно впливає на студентів [1, с. 257]. Взаємодія «студенти – навчальні матеріали – інші студенти – викладач» є обов'язковою для досягнення кінцевого результату в оволодінні іноземною мовою.

Враховуючи вищезазначені рекомендації, заняття в класі зазвичай повинні мати принаймні деякі з таких характерних рис [3, с. 5-6]:
 - підвищення комунікативної компетентності студентів через поєднання граматичних знань і комунікативних умінь. Граматичні правила не вивчаються окремо, а навпаки – впливають із комунікативного завдання, а отже викликаючи потребу в певних елементах граматики;
 - стимулювання до спілкування та обговорення за допомогою таких завдань, як рольові ігри, вирішення проблеми або обмін інформацією;
 - надання можливостей для індуктивного та дедуктивного вивчення граматики;
 - включення навчальних матеріалів, які б включали контент, пов'язаний з інтересами студентів – як у (майбутній) професійній сфері, так і в особистій;
 - використання автентичних матеріалів (аудіовізуальних або письмових) для стимулювання уваги та надання моделей реальної, «живої», цільової мови, наприклад, англійської. Це є обов'язковим у процесі вивчення англійської мови, особливо за професійним спрямуванням.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Підсумовуючи вищезазначену інформацію про комунікативний підхід до викладання іноземної мови в закладах освіти, слід зазначити, що серед переваг можна виділити наступні: 1) більш швидкі та ефективні результати (у порівнянні з традиційними методами та підходами) засвоєння іноземної мови студентами

завдяки використанню комунікативних завдань, 2) більша залученість студентів у навчальний процес (студентоцентризм), а отже, і більша відповідальність студентів за досягнення мети уроку, 3) контекстуалізація навчальної інформації, включаючи лексику та граматику, для кращого розуміння змісту, 4) нерозривний зв'язок між реальною мовою та ситуаціями її вживання і тією, що подаються і вивчаються на заняттях з англійської мови, які стосуються повсякденного життя, а також професійної сфери (майбутньої) діяльності студентів. Недоліки можуть бути представлені такими ситуаціями: 1) можливе надання пріоритету плавності над точністю, 2) брак автентичних матеріалів, що репрезентують «живу» мову носіїв мови, та обладнання для їх демонстрації, 3) обмеженість у доступі для їх демонстрації, 4) неможливість реалізації розглянутого підходу до викладання в повному обсязі через великі розміри академічних груп, 5) низький рівень професіоналізму викладачів, що призводить до неефективної організації навчального процесу.

Усвідомлення вчителями таких проблем з CLT може допомогти їм покращити свій підхід до викладання та уникнути подібних недоліків на своїх уроках англійської мови в майбутньому. Сподіваємось, що численні особливості комунікативного підходу до викладання мови будуть корисними для викладачів іноземних мов, а рекомендації щодо використання комунікативного підходу стимулюватимуть їх до постійного вдосконалення свого професіоналізму, невпинного пошуку та впровадження найсучасніших, актуальних, цікавих і мотивуючих автентичних матеріалів, бажано аудіовізуальних, що відповідають рівню володіння іноземною мовою студентів, а також їхнім особистим та професійним інтересам і потребам. Це залишається незмінно життєво важливим в освітній сфері з року в рік.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Agbatogun A. O. Developing Learners' Second Language Communicative Competence through Active Learning: Clickers or Communicative Approach? *Educational Technology & Society*, 2014. Vol. 17, no. 1. P. 257-269.
2. Brandl K. *Communicative Language Teaching in Action: Putting Principles to Work*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 2007. 464 pp.
3. Canale M., Swain M. Theoretical bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1980. Vol. 1, no. 1. P. 1-47.
4. Doughty C. J., Long M. H. *The Handbook of Second Language Acquisition*. Oxford: Blackwell. 2003. 888 pp.
5. Ellis R. *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford: Oxford University Press. 2003. 387 pp.
6. Lightbown P., Spada N. *How Languages are Learned*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press. 2006. 251 pp.
7. Prasad B. N. (2013). Communicative Language Teaching in 21st Century ESL Classroom. *English for Specific Purposes World*. 2013. Vol. 14, no. 40. P. 1-8.

8. Richards J., Rodgers T. *Approaches and Methods in Language Teaching*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press. 2001. 142 pp.

9. Savignon S. J. *Interpreting Communicative Language Teaching: Contexts and Concerns in Teacher Education*. New Haven, CT: Yale University Press. 2002. 238 pp.

REFERENCES

1. Agbatogun, A. O. (2014). Developing Learners' Second Language Communicative Competence through Active Learning: Clickers or Communicative Approach? *Educational Technology & Society*, 17 (2), 257-269. [in English]

2. Brandl, K. (2007). *Communicative Language Teaching in Action: Putting Principles to Work*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 464. [in English]

3. Canale, M. and Swain, M. (1980). Theoretical bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1 (1). 1-47. [in English]

4. Doughty, C. J. and Long, M. H. (2003). *The Handbook of Second Language Acquisition*. Oxford: Blackwell. [in English]

5. Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford: Oxford University Press. [in English]

6. Lightbown, P. M. & Spada, N. (2006). *How Languages are Learned*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press. [in English]

7. Prasad, B. B. N. (2013). *Communicative Language Teaching in 21st Century ESL Classroom*. *English for Specific Purposes World*. 14 (40). [in English]

8. Richards, J. C. & Rodgers, T. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press. [in English]

9. Savignon, S. J. (2002). *Interpreting Communicative Language Teaching: Contexts and Concerns in Teacher Education*. New Haven, CT: Yale University Press. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОМАР Ольга Сергіївна – старший викладач кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: комунікативний підхід до навчання англійської мови у закладах середньої та вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOMAR Olga Serhiivna – senior lecturer of the Department of Foreign Languages, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: communicative approach to teaching english in secondary and higher educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024 р.

УДК 17.022.1-026.564: [612.6.05:159.922.2.923.5] (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-185-190

КОСТЕНКО Дмитро Вікторович –

кандидат педагогічних наук, доцент

Навчально-науковий інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4030-2287>

e-mail: kostenkodmytro5@ukr.net

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті здійснено теоретичний аналіз життєстійкості особистості як міждисциплінарної проблеми у філософському вимірі. Проаналізовано дослідження як українських так і зарубіжних науковців. Розглянуто філософські течії в контексті вивчення проблеми життєстійкості, зокрема, екзистенціалізм та стоїцизм. Схарактеризовано та актуалізовано увагу на вивченні поглядів наряду філософського модернізму, а саме філософії життя. З'ясовано, що Фрідріх Ніцше наголошував на визнанні труднощів і страждань, як невід'ємної частини людського існування, а також в пристосуванні до них.

Визначено, що під час вивчення поглядів різних філософських напрямів, знайдено різні тлумачення щодо визначення феномену життєстійкості, залежно від конкретного філософського підходу та індивідуальних переконань дослідників.

Зазначено, що філософія представляє концептуальну або стратегічну сторону, тоді як освіта представляє прикладну або практичну сторону. Філософія визначає мету життя та за допомогою аналізу встановлює керівні принципи для досягнення цих цілей.

Виявлено, що важливою є підтримка емоційного розвитку, а філософія освіти визнає важливість врахування емоційного розвитку здобувачів освіти. Сприяння емоційному розвитку може допомогти особистості краще впоратися з стресом та труднощами, а також розвинути життєстійкість. Наголошено, що досвід взаємності між особами невіддільний від нових форм взаємодії, які вводять життєві та інституційні вимоги. Актуалізовано, що такі навички, як емпатія, повага та визнання, стали трьома найважливішими переживаннями людей в сучасному житті.

Розглянуто питання розвитку самовизначення. Окреслено, що філософія освіти підтримує ідею розвитку самовизначення здобувачів освіти, а теорія самовизначення припускає, що людській природі притаманна схильність цікавитися навколишнім середовищем, а також зацікавленість у навчанні та розвитку своїх знань.

Ключові слова: екзистенціалізм, життєстійкість, особистість, розвиток, соціальна справедливість, стоїцизм, самовизначення, філософія, філософська течія, філософія освіти

KOSTENKO Dmytro Viktorovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4030-2287>

e-mail: kostenkodmytro5@ukr.net

HARDINESS OF PERSONALITY IN THE PHILOSOPHICAL SPACE

The article carries out a theoretical analysis of the hardiness of personality as an interdisciplinary problem in the philosophical dimension. The research of both Ukrainian and foreign scientists is analyzed. Philosophical currents are considered in the context of studying the problem of hardiness, in particular, existentialism and stoicism. The focus on studying the views of the direction of philosophical modernism, namely the philosophy of life, is characterized and updated. It has been found that Friedrich Nietzsche emphasized the recognition of difficulties and suffering as an integral part of human existence, as well as adaptation to them.

It was determined that during the study of the views of different philosophical directions, different interpretations were found regarding the definition of the phenomenon of hardiness, depending on the specific philosophical approach and individual beliefs of the researchers.

It is noted that philosophy represents the conceptual or strategic side, while education represents the applied or practical side. Philosophy defines the purpose of life and, through analysis, establishes guiding principles for achieving these goals.

It was found that it is important to support emotional development, and the philosophy of education recognizes the importance of taking into account the emotional development of students. Fostering emotional development can help an individual cope better with stress and adversity, as well as develop resilience. It is emphasized that the experience of reciprocity between individuals is inseparable from new forms of interaction introduced by life and institutional requirements. It is updated that skills such as empathy, respect and recognition have become the three most important experiences of people in modern life.

The question of the development of self-determination is considered. It is outlined that the philosophy of education supports the idea of the development of self-determination of education seekers, and the theory of self-determination assumes that human nature tends to be interested in the environment, as well as an interest in learning and developing one's knowledge.

Key words: existentialism, hardiness, personality, development, social justice, stoicism, self-determination, philosophy, philosophical trend, philosophy of education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Життєстійкість особистості – це міждисциплінарна концепція, яка описує здатність особистості витримувати труднощі, стрес, негаразди та адаптуватися до обставин сучасного життя. Це може включати фізичну витривалість, психологічну стійкість, розумову гнучкість та інші аспекти. Дослідження в галузі філософії, психології, соціології та педагогіки часто вивчають фактори, що впливають на рівень життєстійкості особистості та можливі способи підвищення цієї якості у людей.

У зв'язку з постійними змінами та викликами сучасного світу, все більше наукових галузей ставлять перед собою завдання дослідження проблеми розвитку життєстійкості особистості. На нашу думку, вивчення філософських засад проблеми розвитку життєстійкості відповідає ідеї сталого розвитку. Сталість означає, що людство може задовольняти свої поточні потреби, не піддаючи загрози можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці Титаренко Т.М. та Ларіна Т.О. визначають життєстійкість особистості як вміння та здатність людей до ефективного життя всупереч перешкодам, це баланс між пристосуванням до нових вимог та прагненням жити гармонійно, повноцінно [1, с. 4]. Ці якості не є особливим талантом чи завдатком. Життєстійкість можна та треба розвинути і тоді буде легше зустрічатися з новими випробуваннями.

Життєстійкість особистості за переконанням дослідників Г. ван Сервеллен, М. Топф та В. Витік – це набір переконань про себе та світ, у якому ти живеш. Витриваліші люди контролюють своє життя, вірять, що відданість цілям призведе до позитивних результатів, і сприймають щоденні стреси як виклики. Витривалість пов'язана з меншим стресом і проблемами зі здоров'ям у різних професійних групах [2]. Деякі ключові фактори, які можуть впливати на життєстійкість,

включають соціальну підтримку, психологічну стійкість, самоуправління, адаптивність та інші. Багато наукових праць з проблем життєстійкості особистості в галузі психології розвитку, соціальної психології та психіатрії присвячені вивченню цього питання. Так, Дебора Дж. Вібе розглядає проблему життєстійкості особистості як конструкцію, що складається з трьох рис: контролю, відданості та виклику, які за теорією, роблять людину стійкою перед обличчям стресу. Особи з високим рівнем життєстійкості схильні мислити та діяти так, ніби життєвий досвід можна контролювати (контроль), брати активну участь у життєвій діяльності та оцінювати цю діяльність як цілеспрямовану та варту інвестицій, навіть незважаючи на негаразди (зобов'язання) і бачити зміни у житті, як виклик для росту та розвитку, а не як загрозу безпеці (виклик). Виходячи з філософської екзистенціальної теорії особистості, вважається, що комбінація цих характеристик надає людям сміливість і мотивацію адаптивно справлятися з життєвим стресом, тим самим нейтралізуючи його негативний вплив на здоров'я [3].

Метою статті є розгляд життєстійкості особистості у філософському просторі з урахуванням різних філософських течій та поглядів.

У статті використано теоретичні методи: аналіз філософської, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної та соціологічної літератури з метою викладення основних теоретичних положень досліджуваної проблеми; порівняння та узагальнення для систематизації наукових положень вітчизняних та закордонних науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першою течією, яку доцільно на нашу думку розглянути в контексті вивчення проблеми життєстійкості є екзистенціалізм – це філософська течія, яка наголошує на індивідуальній свободі, виборі та необхідності створення особистого сенсу життя. Це підкреслює особисту відповідальність і притаманну невизначеність існування. За своєю

суттю екзистенціалізм визнає, що кожен з нас є унікальною особистістю зі своїм власним досвідом і перспективами. Ми повинні самостійно прокладати свій власний шлях у житті. Екзистенціалізм – це філософська течія, яка наголошує на індивідуальній свободі, виборі та необхідності створення особистого сенсу життя. Це підкреслює особисту відповідальність і притаманну невизначеність існування. За своєю суттю екзистенціалізм визнає, що кожен з нас є унікальною особистістю зі своїм власним досвідом і перспективами. Ми повинні самостійно прокладати свій власний шлях у житті [4]. Екзистенціалізм, як філософська течія спрямована на вивчення людини та природи її існування. Екзистенціалісти вивчають існування людини, її природу, мету життя та стосунки з іншими [5, с. 15].

Так, філософ-екзистенціаліст Жан-Поль Сартр, вважає, що життєстійкість може бути знайдена у свободі, яка проявляється у свідомому прийнятті відповідальності за свої дії та визначення власного шляху людини в умовах визначеного беззмінного світу, тобто бути життєстійкою [6, Р. 296]. Прихильники екзистенціалізму наголошують на постійному пошуку сенсу життя, який залучає нас до повсюдного та повсякденного процесу прийняття рішень. Незалежно від змісту, кожне рішення передбачає вибір майбутнього, незнайомого шляху або повторення минулого, знайомого шляху. Хоча вибір майбутнього найбільше відповідає продовженню розробки сенсу життя, він також приносить онтологічну тривогу, що виражається в страху перед невизначеністю та можливою невдачею. Отже, екзистенціалісти вважають, що для правильного вибору майбутнього регулярно потрібна сміливість. Без сміливості можна регулярно вибирати минуле, що затримує пошуки сенсу. Життєстійкість, що складається з установок відданості (проти відчуженості), контролю (проти безсилля) і виклику (проти безпеки), пропонується як операціоналізація екзистенціальної мужності. Дослідження показали, що життєстійкість покращує продуктивність життя і здоров'я, незважаючи на стресові зміни сучасного світу, а також покращує сприйняття та дії, які відповідають вибору майбутнього. Життєстійкість можна оцінити та тренувати, щоб збільшити екзистенціальну мужність особистості [7].

Друга філософська течія, яку ми розглянемо – стоїцизм. Стоїцизм стародавня філософія, заснована в Афінах понад дві тисячі років тому, має унікальний резонанс для вивчення феномену життєстійкості у сучасному світі [8]. Стоїцизм – це філософія, яка підкреслює контроль над своїми реакціями на зовнішні події і внутрішні стани. Цей філософський напрям наголошує на розвитку самоконтролю та стійкості духу, як засобу досягнення внутрішнього миру і прийняття того, що неможливо змінити, а відповідно дає можливість для розвитку життєстійкості [9]. Головний принцип стоїцизму полягає в тому, що справжній спокій приходить зсередини і не залежить від зовнішніх обставин [10]. До принципів стоїцизму, які можуть допомогти особистості жити

з більшим контролем, спокоєм і благополуччям, а відповідно бути життєстійкою, прихильники цієї теорії відносять: приймати те, що поза вашим контролем; діяти з правильним наміром; медитувати; жити тут і зараз; розігрувати ролі, призначені природою (розвивати власні природні завдатки та таланти); бути корисним для інших; потрібно передбачати труднощі; самостійне мислення; споглядання Природи; любити свою долю [10].

Прихильники стоїцизму вважають, що основний шлях до щастя полягає в тому, щоб впливати на те, що можна контролювати, і приймати те, що не можна, а це, на нашу думку є суголосним із провідними принципами життєстійкості.

Для нашого дослідження актуальним є вивчення поглядів напряду філософського модернізму, а саме філософії життя [11]. Так, деякі філософи обговорюють теми вдачі, долі та природи життя. Деякі філософи вважають, що важливо знаходити радість і сенс навіть у важких обставинах. Таких поглядів притримувався австрійський філософ, психіатр, психолог і невролог, колишній в'язень нацистського концентраційного табору Віктор Еміль Франкл [12]. У контексті вивчення життєстійкості особистості як філософської проблеми, вважаємо, доцільно процитувати відомий вислів В.Е. Франкла: «Щастя має статися, і те саме стосується успіху: ви повинні дозволити йому статися, не піклуючись про це» [12]. Хоча для В.Е. Франкла радість ніколи не могла бути самоціллю, вона була важливим побічним продуктом пошуку сенсу життя. Він вказує на дослідження, в яких існує помітна різниця в тривалості життя між «тренуваними особами», тобто особами з певною метою, і «особами без роботи». І все ж недостатньо просто мати чим зайнятися, скоріше те, що має значення, це «манера, якою людина виконує роботу» [13]. В. Е. Франк зазначає, що «Людська свобода – це не свобода від, а свобода до» [14].

В. Е. Франкл бачив нашу здатність реагувати на життя (тобто життєстійкість) та нести відповідальність за життя як головний фактор у пошуку сенсу, а отже, і реалізації життя. Насправді він вважав відповідальність «сутністю існування» [15]. Він вважав, що люди є не просто продуктом спадковості та навколишнього середовища, а що вони мають здатність приймати рішення та самостійно брати відповідальність за своє життя. Цей «третій елемент» рішення – це те, що на думку В.Е. Франкла, робить освіту такою важливою; він відчував, що вона має бути освітою, спрямованою на здатність приймати рішення, брати на себе відповідальність, а потім стати вільним, щоб бути тим, ким ти вирішив бути [13].

У величезному просторі філософської думки мало хто залишив такий незгладимий слід, як Фрідріх Ніцше. Філософія Ф. Ніцше, відомий своїми провокаційними ідеями та глибоким розумінням людського стану, пропонує унікальний погляд на страждання та його незамінну роль в особистісному зростанні. Філософія Фрідріха Ніцше наголошує на визнанні труднощів і

страждань, як невід'ємної частини людського існування, а також в пристосуванні до них. Так, для нашого дослідження вивчення філософських основ феномену «життєстійкість» цінними є погляди Фрідріха Ніцше, які викладені у книзі «Воля до влади», а саме: «Найстрашніші хвороби часто є найбільш корисними для людства. Вони схожі на градки, з яких виходять нові типи чоловіків і жінок». На перший погляд це твердження збентежує, але коли ми більш глибоко вивчаємо його наукові дослідження, стає зрозуміло, що філософія Ф. Ніцше про страждання може дати нам цінне розуміння того, як ми можемо подолати власні страхи та сумніви [16].

Отже, можемо прийти до висновку, що під час вивчення поглядів різних філософських напрямів ми знайшли різні тлумачення на визначення феномену життєстійкості, залежно від конкретного філософського підходу та індивідуальних переконань дослідників.

Для нашого дослідження доцільно розглянути погляди з філософії освіти на питання формування особистості як комплексного процесу, включаючи розвиток різних аспектів, таких як: інтелект, емоційна сфера, соціальні навички та, звісно, життєстійкість. Філософія представляє концептуальну або стратегічну сторону, тоді як освіта представляє прикладну або практичну сторону. Філософія визначає мету життя та за допомогою аналізу встановлює керівні принципи для досягнення цих цілей. Освіта перетворює ці концепції та ідеї на практику, оскільки метою освіти є формування людської поведінки. Тому науковець Адамс точно зауважив: «Освіта є динамічним аспектом філософії» [17].

Освіта визнає важливість готовності і здатності індивіда пристосовуватися до різноманітних викликів та труднощів. Освіта – це спосіб досягнення мети, поставленої філософією.

Ось деякі ідеї з філософії освіти, які можуть бути пов'язані з розвитком життєстійкості:

Розвиток критичного мислення та глибше розуміти свої цінності є переконання. Філософія освіти часто підкреслює важливість розвитку критичного мислення учнів. Це допомагає їм аналізувати складні ситуації, розуміти власні відчуття та приймати обґрунтовані рішення, що є важливим для життєстійкості [17].

Важливим при цьому процесі є підтримка емоційного розвитку. Філософія освіти визнає важливість врахування емоційного розвитку здобувачів освіти. Сприяння емоційному розвитку може допомогти особистості краще впоратися з стресом та труднощами, а також розвинути життєстійкість. Сучасний досвід взаємності між особами невіддільний від нових форм взаємодії, які вводять життєві та інституційні вимоги, які у свою чергу, породжують сьогодні дедалі складніший світ. Таким чином, такі навички, як емпатія, повага та визнання, стали трьома найважливішими переживаннями людей в сучасному житті. З цієї точки зору науковці, які закликають до визнання людської ідентичності (індивідуальної чи колективної), мають рацію, а їхні заклики не можна ігнорувати. У цьому відношенні велика частина

різноманітних теорій, висунутих щодо філософії визнання, зрештою характеризується підтвердженням інтерсуб'єктивної природи людей. Цю інтерсуб'єктивну природу людських істот і соціальне посередництво у формуванні Я, також підтверджує соціальна психологія. У той же час установки визнання, які дають можливість індивідам і соціальним групам досягти позитивної самореференції, попередньо потребують певної емоційної тенденції. Цей вид емоцій визначають, у філософській теорії визнання, як моральні емоції [18].

Також у нашому дослідженні розглянемо розвиток самовизначення. Філософія освіти підтримує ідею розвитку самовизначення здобувачів освіти. Теорія самовизначення припускає, що людській природі притаманна схильність цікавитися навколишнім середовищем, а також зацікавленість у навчанні та розвитку своїх знань. Однак дуже часто педагоги впроваджують зовнішній контроль у освітній процес, що може підірвати почуття спорідненості між викладачами та здобувачами освіти, а також призупинити природні, вольові процеси, які пов'язані з якісним навчанням [19]. Це означає визначення власних цілей, цінностей та напрямку у житті, що може сприяти більш швидкому та якісному впровадженню життєстійкості.

В освітньому процесі необхідно постійно сприяти соціальній адаптації. Соціальна адаптація в освіті – це тема, яка останніми роками привернула значну увагу. Оскільки освітяни та суспільство стають більш обізнаними про несправедливість, яка присутня в освітніх системах, зростає потреба досліджувати теорії та підходи, які сприяють рівності та справедливості [20]. Соціальна справедливість – це багатогранна концепція, спрямована на створення стабільного та справедливого суспільства. Вона кидає виклик системній несправедливості та прагне перерозподілити ресурси та можливості серед знедолених груп. У освітньому контексті це означає забезпечення того, щоб кожен учень – незалежно від раси, соціально-економічного статусу, статі чи обмежених можливостей – мав доступ до однакових можливостей, ресурсів і структур підтримки для досягнення успіху. Основна мета полягає у знищенні системних бар'єрів, які зберігають нерівність, дозволяючи таким чином маргіналізованим групам повністю реалізувати свій потенціал.

Обговорюючи соціальну справедливість в освіті, ми визнаємо важливість створення рівних умов навчання для всіх учнів. Це означає забезпечення рівного доступу до якісної освіти та визнання і вирішення унікальних проблем, з якими можуть зіткнутися різні учні. Це вимагає від нас аналізу та боротьби зі структурами та системами, які зберігають нерівність, і активно працювати над створенням більш справедливого та інклюзивного освітнього середовища [20]. Отже, філософія освіти розглядає соціальну адаптацію як важливий аспект розвитку особистості. Робота в команді, навички спілкування та розвиток соціальної компетентності

можуть сприяти збільшенню життєстійкості у взаємодії з іншими.

Взагалі, філософія освіти вбачає в освіті потенціал для формування та розвитку особистості, яка може успішно пристосовуватися до різних життєвих ситуацій.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, проблема розвитку життєстійкості особистості є об'єктом міждисциплінарних досліджень і водночас важливим напрямом вивчення у різних філософських напрямках. Ця проблема життєстійкості у різних філософських напрямках розглядається по різному, залежно від визначення проблем. Актуальність вивчення проблеми розвитку життєстійкості особистості ми можемо пояснити частково бажанням філософів з'ясувати, чому деякі люди здатні протистояти складним життєвим ситуаціям та викликам, а інші не в змозі. На нашу думку, використання наукових доробків різних філософських течій, допоможе ефективніше дослідити проблему розвитку життєстійкості особистості, оскільки так легше зосередитися на індивідуальних вимогах і педагогічних рішеннях з цієї проблеми, а не шукати та намагатися змінити соціальні фактори, які впливають на життя, роботу і навчання, стан здоров'я та благополуччя особистості здобувача освіти і які ми, як педагоги, на жаль, не можемо змінити. Сутність використаної нами наукової методології можна розглядати у комплексному поєднанні наукових підходів, принципів для усвідомлення філософсько-світоглядного бачення науковців для вивчення проблеми «розвитку життєстійкості особистості». Вважаємо, що взаємозв'язок і взаємодія розглянутих методологічних підходів сприятимуть вивченню означеної проблеми. Перспективи подальших наукових досліджень можуть передбачати з'ясування змісту та структури життєстійкості особистості у філософському вимірі, вітчизняного та зарубіжного досвіду формування та розвитку життєстійкості особистості у науковому педагогічному дискурсі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf.
2. Servellen G. van, Topf M., Leake B. Personality hardiness, work-related stress, and health in hospital nurses. *Hosp Top*, 72 (2) (1994, Spring). P. 34-9. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10134875/>.
3. Wiebe D. J. Hardiness and Health. In: Gellman, Turner, (eds) *Encyclopedia of Behavioral Medicine*. Springer. New York, 2013. NY. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4419-1005-9_957.
4. What Is The Main Idea Of Existentialism? Exploring The Philosophy Of Individual Freedom And Choice“. *The Minds Journal*. 2023. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/what-main-idea-existentialism-exploring-philosophy-individual/>.
5. Akinbode E. Jean-Paul Sartre's Existential Freedom: A Critical Analysis. *International Journal of European Studies*. Vol. 7, No. 1, 2023, pp. 15-18. doi: 10.11648/j.ijes.20230701.13.
6. Sartre J. P. The Humanism of Existentialism. In C. G. Guignon & D. Pereboom, *Existentialism Basic Writings*. 1957. P. 290-308.

7. Maddi S. R. Hardiness: An Operationalization of Existential Courage. *Journal of Humanistic Psychology*, Vol. 44, I. 3., 2004. P. 279-298. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022167804266101>

8. Stoicism for Introverts: 10 Ways You Can Use Stoic Virtues in Daily Life. URL: <https://thegeekyleader.com/2024/02/04/stoicism-for-introverts-10-ways-you-can-use-stoic-virtues-in-daily-life/>.

9. The geeky leader. Stoicism in the 21st Century: Discovering the Path to Eudaimonia and Sustainable Happiness. URL: <https://thegeekyleader.com/2023/11/26/stoicism-in-the-21st-century-discovering-the-path-to-eudaimonia-and-sustainable-happiness/>.

10. What are the Stoic Principles? URL: <https://medium.com/stoicism-philosophy-as-a-way-of-life/what-are-the-stoic-principles-a-10-point-answer-c31734059d8b>.

11. *Philosophy of Life German Lebensphilosophie 1870-1920*. Prof. Frederick C. Beiser, 2023. 192 p.

12. The Pursuit of Happiness. URL: <https://www.pursuit-of-happiness.org/history-of-happiness/viktor-frankl/>.

13. Frankl V. *The Doctor and the Soul*. (3rd ed.). New York, NY (1986), Vintage Books. 125 p.

14. Frankl V. *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy*. New York, NY: Penguin Books, 1988. 16 p.

15. Frankl V. *Man's Search for Meaning*. (4th ed.). Boston, MA: Beacon Press, 1992. 114 p.

16. Nietzsche: Why Suffering Is Crucial For Growth? URL: <https://medium.com/nietzsches-philosophy/nietzsche-why-suffering-is-crucial-for-growth-baef3fa2f286>.

17. The importance of philosophy in education (policy and practice). URL: <https://zonofeducation.com/the-importance-of-philosophy-in-education/>.

18. Martínez J. G. Recognition and emotions. A critical approach on education“, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 2012. P. 3925 – 3930.

19. Niemiec C. P., Ryan R. M. Autonomy, competence, and relatedness in the classroom: Applying self-determination theory to educational practice. *Theory and Research in Education*, 7(2). 2009. P. 133-144. <https://doi.org/10.1177/1477878509104318>.

20. Theories of Social Justice in Education: Unpacking Equity and Access. URL: <https://www.graygroupintl.com/blog/theories-of-social-justice-in-education>.

REFERENCES

1. Tytarenko, T. M., Larina, T. O. (2009). Zhytstийkіst osobystosti: sotsialna neobkhidnist ta bezpeka [Hardiness of : social necessity and security]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf.2 [in Ukrainian]
2. Servellen, G. van, Topf M., Leake, B. (1994). Personality hardiness, work-related stress, and health in hospital nurses. *Hosp Top*, 72 (2), 34-9. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10134875/> [in English]
3. Wiebe, D.J. (2013). Hardiness and Health. In: Gellman, Turner, (eds) *Encyclopedia of Behavioral Medicine*. Springer. New York, NY. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4419-1005-9_957 [in English]
4. What Is The Main Idea Of Existentialism? Exploring The Philosophy Of Individual Freedom And Choice“. *The Minds Journal* (2023). URL: <https://www.linkedin.com/pulse/what-main-idea-existentialism-exploring-philosophy-individual/> [in English]
5. Akinbode, E. Jean-Paul Sartre's Existential Freedom: A Critical Analysis (2023). *International Journal of European Studies* 7 (1)1, 15-18. doi: 10.11648/j.ijes.20230701.13 [in English]

6. Sartre, J. P. (1957). The Humanism of Existentialism. In C. G. Guignon & D. Pereboom, *Existentialism Basic Writings*, 290-308 [in English]

7. Maddi, S. R. Hardiness: An Operationalization of Existential Courage (2004). *Journal of Humanistic Psychology*, 44(3), 279-298. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022167804266101> [in English]

8. Stoicism for Introverts: 10 Ways You Can Use Stoic Virtues in Daily Life. (2024, 4, February) URL: <https://thegeekyleader.com/2024/02/04/stoicism-for-introverts-10-ways-you-can-use-stoic-virtues-in-daily-life/> [in English]

9. The geeky leader. Stoicism in the 21st Century: Discovering the Path to Eudaimonia and Sustainable Happiness. (2023, 26, November). URL: <https://thegeekyleader.com/2023/11/26/stoicism-in-the-21st-century-discovering-the-path-to-eudaimonia-and-sustainable-happiness/> [in English]

10. What are the Stoic Principles? URL: (2021, 26, December). URL: <https://medium.com/stoicism-philosophy-as-a-way-of-life/what-are-the-stoic-principles-a-10-point-answer-c31734059d8b> [in English]

11. Philosophy of Life German Lebensphilosophie 1870-1920. (2023). Prof. Frederick C. Beiser [in English]

12. The Pursuit of Happiness. URL: <https://www.pursuit-of-happiness.org/history-of-happiness/viktor-frankl/> [in English]

13. Frankl, V. (1986). *The Doctor and the Soul*. (3rd ed.). New York, NY Vintage Books [in English]

14. Frankl, V. (1988). *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy*. New York, NY: Penguin Books [in English]

15. Frankl, V. (1992). *Man's Search for Meaning*. (4th ed.). Boston, MA: Beacon Press. [in English]

16. Nietzsche: Why Suffering Is Crucial For Growth? URL: <https://medium.com/nietzsches-philosophy/nietzsche-why-suffering-is-crucial-for-growth-baef3fa2f286> [in English]

17. The importance of philosophy in education (policy and practice) (2023). URL: <https://zonofeducation.com/the-importance-of-philosophy-in-education/> [in English]

18. Martínez, J. G. (2012). Recognition and emotions. A critical approach on education", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 3925 – 3930. [in English]

19. Niemiec, C. P., Ryan, R. M. (2009). Autonomy, competence, and relatedness in the classroom: Applying self-determination theory to educational practice. *Theory and Research in Education*, 7(2), 133-144. URL: <https://doi.org/10.1177/1477878509104318> [in English]

20. Theories of Social Justice in Education: Unpacking Equity and Access (2024, 13, April). URL: <https://www.graygroupintl.com/blog/theories-of-social-justice-in-education> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСТЕНКО Дмитро Вікторович – кандидат педагогічних наук, доцент, асистент кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: Професійна освіта, міжкультурна компетентність, міжкультурні комунікації в освіті, інформаційно-комунікативні технології в освіті, комунікативна лінгвістика, життєстійкість здобувачів вищої освіти у міжкультурному комунікаційному просторі, методика викладання іноземних мов, викладання професійної англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSTENKO Dmytro Viktorovych – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, assistant of the Department of Foreign Languages of the Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: Professional education, intercultural competence, intercultural communications in education, information and communication technologies in education, communicative linguistics, hardiness of higher education students in an intercultural communication space, methods of teaching foreign languages, teaching professional English.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024 р.

УДК 378. 013. 43

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-190-196

КОСТІВ Андрій Володимирович – асистент кафедри біомедичних дисциплін Донецького національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1379-3527>
e-mail: a.v.kostiv@dnmu.edu.ua

КОСТІВ Микола Володимирович – викладач загальноосвітніх дисциплін Кропивницького будівельного фахового коледжу
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3476-8491>
e-mail: kostiv.kola1995@gmail.com

РАКИТА Наталя Сергіївна – асистент кафедри неврології та нейрохірургії Донецького національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6779-842X>
e-mail: natali353@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У СЕРЕДОВИЩІ МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зміни до професійної діяльності лікаря, як висококультурного фахівця, який володіє високим рівнем міжкультурної компетентності зумовлено здійсненням професійної медичної діяльності у різноманітному соціокультурному середовищі, що потребує цілеспрямованого педагогічного впливу в процесі професійної підготовки майбутніх лікарів у медичному закладі вищої освіти.

Метою статті є осмислення педагогічних умов формування міжкультурної компетентності міжкультурної компетентності майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки в медичному закладі вищої освіти.

На основі вивчення та узагальнення науково-педагогічної літератури було проаналізовано визначення сутності міжкультурної компетентності та міжкультурної компетентності майбутнього лікаря. Уточнено, майбутніх лікарів формування міжкультурної компетентності є вагомою складовою надпредметних компетентностей необхідних для подальшої професійної діяльності. З'ясовано, що міжкультурна компетентність майбутніх лікарів є, є цілісне особистісне утворення, що включає здатність майбутнього лікаря взаємодіяти в умовах міжкультурної комунікації на основі ціннісного ставлення людини до себе, до людей, до світу, виявляти толерантність у житті та різних видах діяльності, уміти здійснювати міжкультурне та міжособистісне спілкування з представниками різних культур в процесі професійної медичної діяльності

У дослідженні проаналізовано педагогічні умови формування міжкультурної компетентності, що передбачають впровадження використання у процесі викладання загальних та фахових освітніх компонентів використання методів активного навчання що передбачає, передбачає залучення майбутніх лікарів до активної міжкультурної та комунікативної взаємодії, зокрема такі як вільні і спрямовані дискусії, кейс-стаді, диспути, брифінги, евристичні бесіди, круглі столи, рольові й ділові ігри, залучати студентів до проектної діяльності. Автори статті на основі власного практичного досвіду встановили, що залучення студентів до віртуальної академічної мобільності може виступати, як педагогічна умова формування міжкультурної компетентності майбутніх лікарів. Окреслено перспективи подальшого наукового пошуку та проведення дослідження.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, міжкультурна компетентність майбутнього лікаря, активні методи навчання, оксфордські дебати, віртуальна академічна мобільність.

KOSTIV Andrii Volodymyrovych –

Assistant of the Department of Biomedical Disciplines
of the Donetsk National Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1379-3527>

e-mail: a.v.kostiv@dnmu.edu.ua

KOSTIV Mykola Volodymyrovych –

Teacher of General Education Disciplines of the
Kropyvnytskyi Constuction Vocational College

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3476-8491>

e-mail: kostiv.kola1995@gmail.com

RAKITA Natalya Serhiivna –

Assistant Professor of the Department of

Neurology and Neurosurgery, Donetsk National Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6779-842X>

e-mail: natali353@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF FUTURE DOCTORS' INTERCULTURAL COMPETENCE IN THE ENVIRONMENT OF A MEDICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Requirements to the professional activity of a doctor, as a highly cultured specialist with a high level of intercultural competence, are due to the implementation of professional medical activities in a diverse sociocultural environment, which demands targeted pedagogical influence in the process of future doctors' professional training at a medical institution of higher education.

The purpose of the article is to understand the pedagogical conditions for the formation of future doctors' intercultural competence in the process of professional training in a medical institution of higher education.

Based on the study and generalization of scientific and pedagogical literature, the definition of the essence of intercultural competence and the future doctor's intercultural competence has been analyzed. It was clarified that the formation of future doctors' intercultural competence is a significant component of the extracurricular competences necessary for further professional activity. It was found that the future doctors' intercultural competence is a holistic personal education, which includes the ability of the future doctor to interact in the conditions of intercultural communication based on the value attitude of a person to himself, to people, to the world; to show tolerance in life and various types of activities; to be able to carry out intercultural and interpersonal communication with representatives of different cultures in the process of professional medical activity.

The pedagogical conditions for the formation of intercultural competence, which provide for the introduction of general and professional educational components' usage in the teaching process, have been analyzed. The usage of active learning methods, which provides the involvement of future doctors in active intercultural and communicative interaction, in particular such as free and directed discussions, case studies, debates, briefings, heuristic conversations, round tables, role-playing and business games, involve students in project activities have been outlined. The authors of the article, based on their own practical experience, found that the involvement of students in virtual academic mobility can act as a pedagogical condition for the formation of future doctors' intercultural competence. Prospects for further scientific research and process of conducting the experiment have been defined.

Key words: intercultural competence, future doctor's intercultural competence, active learning methods, Oxford debates, virtual academic mobility.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному суспільстві набувають актуальності проблеми якості професійної підготовки майбутніх медичних працівників в закладах вищої освіти. Оскільки професійна діяльність майбутнього лікаря, зміст та методи професійної діяльності залежать від соціальних та культурних особливостей пацієнтів, які вирізняються своїми традиціями, звичаями, релігією, культурою. Відтак, постає потреба вдосконалення професійної підготовки майбутніх лікарів, зокрема, щодо розвитку міжкультурної компетентності, формування ціннісного ставлення до людей, здоров'я, традицій, культури, формування в студентів уміння спілкуватися і взаємодіяти з представниками різних культур у професійній діяльності.

Слід зауважити, що у суспільстві відбуваються зміни характеру соціальних відносин між людьми, що передбачає зміни до професійної діяльності лікаря, як висококультурного фахівця, який володіє високим рівнем міжкультурної компетентності, що зумовлює здійснення професійної медичної діяльності у різноманітному соціокультурному середовищі.

Відповідно, студент медичного закладу освіти, окрім професійної компетентності, має володіти міжкультурною компетентністю, як готовністю на якісному рівні організувати взаємодію з пацієнтами.

Разом з тим, у медичних закладах вищої освіти формування міжкультурної компетентності обмежується лише окремими аспектами професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та зміст поняття міжкультурної компетентності розкрито у працях як зарубіжних учених А. Корнілова, Дж. Равена, К. Роджерса, так і дослідження вітчизняних науковців І. Беха, В. Баркасі, А. Вербицького, Н. Білоцерковської, Т. Жукової, Л. Зязюн, І. Закір'янова, Г. Паніна., С. Шехавцової, Т. Фоменко та ін.

В контексті дослідження поняття «міжкультурна компетентність» розглядалося дослідниками В. Баркасі, О. Бирюк, Н. Білоцерковська, Д. Годлевська, Д. Іщенко, В. Калінін, С. Шехавцова та ін. Дисертаційні роботи В. Аїтова, І. Бахова, Л. Воротняк, Н. Микитенко, С. Радула, Н. Самойленко, І. Ставицької, А. Токаревої присвячені питанням формування міжкультурної і полікультурної професійної компетентності.

Особливості фахової підготовки майбутніх медиків у закладах вищої освіти репрезентовано у дослідженнях О. Андрійчук, В. Бабаліч, Т. Бухарина, Л. Кайдалової, О. Кривонос, М. Кропачева, М. Лісового, А. Мельник, М. Мруги, Ю. Поляченко та ін. У дослідженнях Н. Гальчун, М. Князян розглядаються особливості формування міжкультурної компетентності майбутніх медиків. Проте дослідження педагогічних умов формування міжкультурної компетентності потребують більш детального розгляду. Аналіз наукової літератури та власного професійного досвіду, вивчення вимог до професійної підготовки фахівців медичного закладу вищої освіти дозволили виявити необхідність

визначення педагогічних умов формування міжкультурної компетентності.

Метою статті є обґрунтування педагогічних умов розвитку міжкультурної компетентності майбутніх лікарів у середовищі медичного закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімкий розвиток сучасного світу, обумовлений входженням України в європейський економічний, освітній і соціокультурний простір, значно підвищує вимоги до підготовки висококваліфікованих фахівців у різних галузях вищої професійної освіти, зокрема, медичної. Одним із найважливіших завдань системи підготовки фахівців у закладах вищої освіти, не лише здійснювати професійну підготовку фахівців, а й формувати загальнолюдські, гуманістичні цінності, готовність до сприйняття культури, релігії, традицій інших народів, рівень підготовки, яких, відповідає сучасному рівню розвитку суспільства, здатних до комунікації в глобальному соціокультурному просторі.

Сучасний фахівець-медик, окрім високої професійної кваліфікації у наданні допомоги пацієнтам, повинен бути готовим до взаємодії з представниками іншої культури, поважати інші культурні цінності, погляди, традиції, віросповідання, вміти розпізнавати, поважати та ефективно використовувати відмінності у способі мислення, поведінки. Тобто, він повинен володіти міжкультурною компетентністю [1, с. 110].

У доробку О. Локшиної «Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року» зазначено, що «культура обізнаність та самовираження передбачає розуміння та повагу до того, як ідеї та зміст творчо виражаються та комунікуються у різних культурах та засобами різних галузей мистецтва, інших культурних форм. Вона включає в себе участь у розумінні, розробленні та вираженні власних ідей та почуття місця чи ролі в суспільстві у різних формах та контекстах» [6, с. 26]. Таке трактування сутності міжкультурної компетентності відображає розуміння міжкультурної компетентності у Європейських країнах, як обізнаність у сфері культури, розуміння особливостей самовираження представників різних культур. Варто зауважити, що для майбутніх лікарів формування міжкультурної компетентності є вагомим складовою надпредметних компетентностей необхідних для подальшої професійної діяльності, оскільки основним показниками якості підготовки майбутніх лікарів медичних закладів вищої освіти є оцінка професійної та соціальної підготовленості випускників до подальшої професійної діяльності у сучасному суспільстві.

Українська дослідниця О. Зеліковська визначає міжкультурну компетентність як сукупність знань, умінь і навичок, за допомогою яких випускники вищих економічних навчальних закладів здатні успішно спілкуватися з діловими іноземними партнерами як на буденному, так і професійному рівнях [2]. М. Князян розглядає міжкультурну компетентність майбутніх медичних працівників,

як здатність взаємодіяти з представниками різних народів на основі сформованих іншомовних знань, комунікативних умінь, знань про розвиток культури різних етносів, досягнень у ній, історичної спадщини народу, його традицій, особливостей поведінки та спілкування в соціумі [4, с. 483]

На думку О. Резунової міжкультурна компетентність має таку структуру: «знання про різноманітність ідей і видів діяльності, які є характерними різним людським товариствам в усьому світі; усвідомлення того, як ці ідеї і види діяльності співвідносяться; розуміння того, як ідеї і види діяльності пов'язані з власною культурою, можуть бути розглянуті з іншої, більш об'єктивної точки зору; здатність розуміти і тлумачити відмінні від власних манери, моделі поведінки з метою встановлення комунікації, адекватної досліджуваній культурі, і ефективної участі в ній» [11]. Відтак, сформована міжкультурна компетентність студентів медичних закладів вищої освіти поєднує знання, уміння, мотиви, особисті якості має бути прийнятною для всіх членів суспільства узгодженою з етнічними, економічними та культурними цінностями людей, різних класів, рас, національностей, культури, сімейного стану, мови, дозволяє виконувати майбутньому медичному фахівцю свої професійні обов'язки на високому рівні.

Ми враховуємо позицію Т. Бухариної, що студент-медик буде виконувати у суспільстві різні соціальні ролі, інтегруватися у різні сфери суспільного життя, тому необхідно формування світоглядних, громадянських і полікультурних основ його особистості, враховуючи також традиційно активну роль медиків у суспільному житті як усередині країни, так і на міжнародному рівні [5, с. 19]. Отже, у нашому дослідженні міжкультурна компетентність розглядається як одна із ключових, надпредметних компетентностей особистості, є цілісне особистісне утворення, що включає здатність майбутніх лікарів взаємодіяти в умовах міжкультурної комунікації на основі ціннісного ставлення людини до себе, до людей, до світу, виявляти толерантність у житті та різних видах діяльності, уміти здійснювати міжкультурне та міжособистісне спілкування з представниками різних культур в процесі професійної діяльності. Враховуючи специфіку професійної підготовки майбутніх лікарів, формування міжкультурної компетентності здійснюється як у процесі фахової підготовки, так і у процесі викладання предметів, спрямованих на формування загальних компетентностей у середовищі медичного закладу вищої освіти.

Для успішного формування міжкультурної компетентності студентів необхідно визначити ті умови, які будуть сприяти цьому процесу, і тим самим забезпечити підвищення якості їх професійної підготовки. Так, враховуючи досвід викладання освітніх компонентів «Медична хімія», «Біохімія», «Неврологія» ефективному формуванню міжкультурної компетентності студентів медичних закладів вищої освіти сприятиме впровадження активних методів навчання в професійній підготовці. Оскільки

високий рівень сформованості міжкультурної компетентності передбачає ефективну взаємодію суб'єктів професійної діяльності з оточенням та спрямованості на створення умов для успішного входження особистості до динамічного полікультурного суспільства, допомагає майбутньому медичному фахівцю вирішувати питання повсякденного, професійного й соціального життя.

У нашому дослідженні ми враховуємо позицію Л. Орбан-Лембрика, що взаємодія – це взаємозалежний обмін діями, організація людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності [7, с. 215]. В контексті нашого дослідження взаємодія представників різних культур передбачає не тільки обмін інформацією, а й різними діями, що спрямовані на організацію спільної професійної діяльності. Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що педагогічна взаємодія характеризується суб'єктністю, тобто здатністю усвідомлювати себе як носія суспільних та загальнолюдських цінностей, носія соціального досвіду, культури, мати можливість ставити цілі і будувати власну індивідуальну траєкторію, добирати для цього шляхи та засоби. Цінним для нашого дослідження є думка Л. Потапкіна, який пропонує таку схему руху особистості до суб'єктності: 1. Людина вільно висловлює своє "Я". 2. Вступає в діалог з іншим "Я". 3. Передбачає наслідки своїх дій. 4. Вільно робить вибір. 5. Оцінює результати своїх дій. 6. Планує свою дію. 7. Усвідомлює себе носієм ЗВН. 8. Усвідомлює "Я" в зв'язку з іншими [9].

Отже, організація педагогічної взаємодії в процесі професійної підготовки студентів медичних закладів вищої освіти має включати активні методи навчання, що передбачає організацію групової спільної діяльності, де група може розглядається як суспільство в мініатюрі. Відтак, уміння та навички спільної діяльності та міжособистісного спілкування, отримані у процесі професійної підготовки, студент у подальшому зможе використовувати у реальній професійній діяльності та побуті. До таких навичок відносимо здатність попередження виникнення конфліктів, здатність усувати негативні наслідки робочого конфлікту на міжособистісні стосунки, здатність демонструвати діалогічні форми взаємодії, безперервного діалогу, здатність вирішувати проблеми у ході співпраці та навчання.

На нашу думку, важливо у процесі професійної підготовки студентів медичних закладів сформувати здатність розв'язувати проблеми і конфлікти, у групі яка складається з представників різних національностей, які притаманні для сучасного суспільства. Упровадження в методів активного навчання в освітньому процесі, потребує від студентів більшої активності, віддачі, розвитку різних комунікативних умінь. Відтак, активне навчання передбачає залучення майбутніх медиків до активної соціокультурної навчальної і професійної діяльності. У процесі викладання предметів загального та професійного циклу доречно використовувати вільні і спрямовані дискусії, кейс-

стаді, диспути, брифінги, евристичні бесіди, круглі столи, рольові й ділові ігри, залучати студентів до проектної діяльності, де у процесі підготовки проектів доречно залучати студентів з різних соціокультурних груп.

Використання діалогових форм роботи, які ґрунтуються на потребі людини в активному обміні інформацією необхідної для обговорення та прийняття рішень, будуть сприяти розвитку здатності до організаційної та комунікативної діяльності, оскільки саме в такій діяльності студент набуває досвід налагодження контактів, вирішення конфліктів у соціальній групі, формується вміння адаптуватися до полікультурного соціального середовища. Використання дискусії у професійній підготовці майбутніх медиків сприятиме розширенню меж сприйняття різним підходам до того самого предмету, явища, процесу, аналізу полярних думок, розвитку вміння пошуку шляхів згоди в групі, розвитку поваги до права кожного мати свою думку, обстоювати власну позицію, особливо якщо це стосується питань взаємодії представників різних культур.

Так, на думку М.Тур, проведення дискусій дозволяє викладачеві діагностувати стан культурного світобачення, загального розвитку учасників, їх інтелектуальну винахідливість, вміння слухати і чути співрозмовника, розуміти його, погодитися з думкою опонента, переконати співрозмовника в правильності власної позиції, організованість і готовність до групової діяльності [10, с. 259].

Зазначимо, що розвитку міжкультурної компетентності буде сприяти залучення студентів-медиків до «оксфордських дебатів» у процесі вивчення дисципліни «Медична хімія», «Неврологія», як ігрової методика публічного дискутування у групах, з метою формування вмінь і навичок у ведення групової дискусії, розвитку навичок міжособистісної взаємодії, особистісних комунікативних якостей, толерантності та взаємоповаги. Для реалізації успішних «оксфордських дебатів» важливо дотриматися самої процедури їх проведення. У процесі підготовки майбутніх медиків можливо використовувати такі дебати з питань, які викликають суперечливі позиції надання медичної допомоги (питання трансплантації, переливання крові, проблеми використання медичних препаратів). На відміну від традиційних методів навчання, ігрові методи мають чимало переваг, що характеризують їх як методи активного й інтерактивного навчання. Оскільки, професійні стосунки, що моделюються в ігрових технологіях, забезпечують включеність студентів до імітованого соціокультурного середовища, де учасники гри набувають необхідних навичок і вмінь налагоджувати міжкультурну взаємодію (із клієнтами, пацієнтами, родичами, колегами), виконувати професійні обов'язки, розвиває вміння ефективно взаємодіяти з партнерами.

Таким чином, використовуючи ігрові технології формувати міжкультурну компетентність можливо за допомогою програвання ситуацій міжкультурної взаємодії у професійній діяльності у

полікультурному середовищі. Зауважимо що, ділові та рольові ігри можуть легко інтегруватися із іншими методами навчання. Так, ігри можуть включати елементи тренінгу, розгляд конкретних ситуацій, дискусію, що визначається загальною метою їх застосування. З іншого боку, ігрові методи навчання можуть бути складовими тренінгу і методу кейсів, або аналізу проблемних ситуацій. До ігрових методів навчання, які з метою формування соціокультурної компетентності студентів доцільно застосовувати під час вивчення дисциплін з циклу гуманітарної та професійної підготовки, слід віднести: ділові ігри; розігрування ролей; проведення семінарських занять у вигляді прес-конференції або методом «мозкового штурму».

Для формування міжкультурної компетентності майбутніх лікарів доцільно використовувати рольові ігри, що дозволять сформувати різні компоненти міжкультурної компетентності. Рольова гра є одним з унікальних методів навчання, оскільки допомагає студентам подолати невизначеність, тому її використання є дуже важливим у процесі вивчення дисциплін. Рольова гра має багато можливостей і характеристик, оскільки вона є моделлю спілкування, припускає посилення особистісної причетності учасників до всього, що відбувається, сприяє розширенню асоціативної бази у процесі засвоєння навчального матеріалу, сприяє формуванню навчального співробітництва й партнерства [3, с. 189]. Впровадження таких методів організації освітньої діяльності майбутніх лікарів дасть можливість сформувати цінності професійної діяльності та досвід вирішення проблемних ситуацій, що в майбутньому допоможе швидше та ефективно адаптуватися до полікультурного професійного середовища. Успіх занять із застосуванням активних методів навчання залежить від вдалого поєднання умовності та серйозності. Особливою на таких заняттях є роль викладача, який повинен бути лише адміністратором (тобто забезпечувати контроль, послідовність операцій та при потребі – надавати необхідні консультації). Зазначимо, що такі методи навчання привчають розуміти невербальний бік культури спілкування і наближають студентів до реальних умов їх майбутньої професійної діяльності.

Зауважимо, що розвиваються міжкультурна компетентність під час впровадження таких форм навчання, як для предметів професійного циклу семінар-дискусія що передбачає обговорення завдань в малих проблемних групах, а потім його результати виносяться на загальне обговорення, «суперечки рядів», мета якого довести незалежним «суддям» правильність і велику проблемну позиції своєї групи (ряду) в розв'язанні тієї або іншої проблеми. Отже, для підвищення рівня міжкультурної компетентності студентів медичних закладів вищої освіти передбачає використання активних методів студентоцентрованого навчання, де викладач перетворюється на систематизатора й коректора знань, керівника й куратора студентів у процесі засвоєння нової інформації, забезпечуючи більш високі рівні набуття тих чи інших компетенцій шляхом консультування та мотивації студентів у

тому, що стосується критичного відбору інформації, їх джерел, організації адекватних навчальних ситуацій, ліквідації певних прогалин.

Стосовно медичної освіти підготовка майбутніх лікарів, ще на рівні освітніх цілей має бути орієнтована на формування у них професійної готовності до зміни свого професійного статусу, вільного «географічного» переміщення в професійній сфері, освоєнню нових професійних «територій» тощо. Отже, ми враховуємо думку Т. Хардена, що «у деяких випадках, замість того, щоб створювати ілюзію, що нам вдасться «зрозуміти» іншу культуру, більш мудрим було б готувати студентів до можливої складної ситуації по відношенню до Іншого, який, якби ми не намагались, ніколи не буде повністю нами «зрозумілий» та не «зрозуміє» нас» [12, с. 120].

Однією з педагогічних умов формування міжкультурної компетентності майбутніх лікарів є впровадження віртуальної академічної мобільності, що дає можливість студентам віртуально переміщуватися в межах віртуального медичного середовища з метою отримання, передачі та обміну знаннями, отримувати досвід спілкування за допомогою Інтернет-технологій та без потреби подорожувати.

На думку Д. Свириденко, «віртуальна академічна мобільність має потенціал як одного із ключових принципів розвитку вищої освіти, що сприяє осучасненню освітньої діяльності, наданню їй рис освіти для суспільства» [9, с. 165]. За умов стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, привабливим, на нашу думку віртуальна академічна мобільність міжкультурне середовище, яке характеризується активним впровадженням сучасних застосування дистанційних технологій, що інтенсифікує міжнародну співпрацю студентів і викладачів та університетів загалом. Таким чином, за умов використання елементів віртуальної академічної мобільності, можна використовувати зі студентами інших медичних закладів різні питання, зокрема щодо формування здатності до пояснення діагнозів представникам різних культур, процесів лікування, процедури обстеження, обговорення порад, враховуючи культурну та національну ідентичність, щодо дотримання певного способу життя та норм харчування пацієнтів, переконання пацієнта щодо необхідності проходження обстеження або лікування, враховуючи різні переконання (расові, релігійні, особисті), формування здатності вираження емпатії, зокрема навичок вираження співчуття пацієнту або його рідним щодо невісного діагнозу або результатів лікування та ін.

Розвиток віртуальної академічної мобільності ми розглядаємо як умову формування міжкультурної компетентності, оскільки в процесі професійної діяльності майбутній лікар швидко міняти свій статус або положення в соціальному, культурному чи професійному середовищі, має можливість відвідувати заняття в інших країнах і співпрацювати з представниками інших культур, набуває досвіду спілкування та знайомиться зі специфікою професійної діяльності лікарів в міжкультурному середовищі.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. У результаті дослідження можна зробити висновок, що міжкультурна компетентність майбутніх лікарів є надпредметною, загальною компетентністю особистості, є цілісне особистісне утворення, що включає здатність майбутніх лікарів взаємодіяти в умовах міжкультурної комунікації на основі ціннісного ставлення людини до себе, до людей, до світу, виявляти толерантність у житті та різних видах діяльності, уміти здійснювати міжкультурне та міжособистісне спілкування з представниками різних культур в процесі професійної діяльності. Формування міжкультурної компетентності буде відбуватися за умови активного впровадження в освітньому процесі професійної підготовки в медичному закладі вищої освіти активних методів навчання та віртуальної академічної мобільності. До перспектив подальшого дослідження відносимо визначення рівня сформованості майбутніх лікарів у середовищі медичного закладу вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гальчун Н.П. Дослідження компонентів міжкультурної компетентності медичного працівника: аналіз, висновки, перспективи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки* № 211. 2023. С. 107–113.
2. Зеліковська О. О. Сутність та структура міжкультурної компетенції студентів вищих економічних навчальних закладів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»*. №2 (24). 2010. С. 213–216.
3. Карамушка Л. М. Рольова гра//Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; головний ред.. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Князян М. Міжкультурна компетентність майбутніх медичних працівників: сутність, структура та формування в процесі засвоєння іноземних мов. *Наука і техніка сьогодні*, 1 (29). 2024. С. 479–487.
5. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах: монографія. 2013. 296 с.
6. Локшина, О. «Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року». *Український Педагогічний журнал*, вип. 3, Вересень 2019, С. 21 – 30.
7. Орбан-Лембрик Л. Е Соціальна психологія: посібник. 2003. 448 с.
8. Подоляк Л. Г., Главник О.П. Основи педагогічної психології (психологія виховання). Навчальний посібник. 2006. 112 с.
9. Свириденко Д. Б. Аналіз ролі віртуальної академічної мобільності в обґрунтуванні засадрозвитку сучасної вищої освіти. *Українознавчий альманах. Вип. 17*. 2014. С. 163–165.
10. Тур О. М. Формування комунікативної культури студентів вищої школи *Вісник Харківської державної академії культури. Вип. 44*. 2014. С. 256 – 262 .
11. Резунова, О. Міжкультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності сучасного фахівця. *Науковий огляд* 1(73). 2021. URL: <http://oaji.net/articles/2021/797-1614450760.pdf>
12. The Notion of Intercultural Understanding in the Context of German as a Foreign Language / Harden Theo, Witte Arnd (eds.) – Oxford: Lang, 2000. – 290 p.

REFERENCES

1. Halchun, N. P. (2023). Doslidzhennia komponentiv mizhkulturnoi kompetentnosti medychnoho pratsivnyka: analiz, vysnovky, perspektyvy [Research of the Medical Worker's Intercultural Competence Components: Analysis, Conclusions, Perspectives]. *Scientific Notes. Series: Pedagogical Science* № 211. 107–113. [in Ukrainian]

2. Zelikovska, O. O. (2010). Sutnist ta struktura mizhkulturnoi kompetentsii studentiv vyshchyykh ekonomichnykh navchalnykh zakladiv [Essence and Structure of Intercultural Competence of Students of Higher Economic Educational Institutions]. *Problems of Modern Pedagogical Education. Series "Pedagogy and Psychology". №2 (24)*. 213–216. [in Ukrainian]

3. Karamushka, L. M. (2008). Rolova hra [Role play] // *Encyclopedia of Education / Acad. ped. sci. of Ukraine; gen ed. V.H. Kremen. K.: Yurinkom Inter.* [in Ukrainian]

4. Kniiazian, M. (2024). Mizhkulturna kompetentnist maibutnikh medychnykh pratsivnykiv: sutnist, struktura ta formuvannya v protsesi zasvoiennia inozemnykh mov [Future Medical Workers' Intercultural Competence: Essence, Structure and Formation in the Process of Studying Foreign Languages.]. *Science and technology today*, 1 (29). 479–487. [in Ukrainian]

5. Kolisnyk-Humeniuk, Yu. I. (2013). formuvannya profesiino-etychnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv u protsesi humanitarnoi pidhotovky v medychnykh koledzhakh: monohrafiia [Formation of Future Specialists' Professional and Ethical Culture in the Process of Humanitarian Training in Medical Colleges: Monograph]. [in Ukrainian]

6. Lokshyna, O. (2019). «Evropeiska dovidkova ramka kliuchovykh kompetentnosti dlia navchannia vprodovzh zhyttia: onovlene bachennia 2018 roku» [European Framework of Reference for Key Competences for Lifelong Learning: An updated vision for 2018]. *Ukrainian Pedagogical Journal*, Issue. 3, September. 21 – 30. [in Ukrainian]

7. Orban-Lembryk, L. E (2003). *Sotsialna psykholohiia: posibnyk [Social Psychology: Textbook]*. [in Ukrainian]

8. Podoliak, L. H., Hlavnyk, O. P. (2006). *Osnovy pedahohichnoi psykholohii (psykholohiia vykhovannia) [Pedagogical Psychology Basics (Psychology of Education)]*. Tutorial. [in Ukrainian]

9. Svyrydenko, D. B. (2014). Analiz roli virtualnoi akademichnoi mobilnosti v obgruntuvanni zasadrozvytku suchasnoi vyshchoi osvity [Analysis of the Role of Virtual Academic Mobility in Substantiating the Basis of the Modern Higher Education Development]. *Almanac of Ukrainian studies*. Issue. 17. 163–165. [in Ukrainian]

10. Tur, O. M. (2014). Formuvannya komunikatyvnoi kultury studentiv vyshchoi shkoly [Formation of Communicative Culture of Higher School Students]. *Herald of Kharkiv State Academy of Culture*. Issue. 44. 256 – 262. [in Ukrainian]

11. Rezunova, O. S. (2012). Mizhkulturna kompetentnist yak neobkhidna skladova profesiinoi kompetentnosti suchasnoho fakhivtsia [Intercultural Competency as a Necessary Component of Modern Specialist's Professional Competence]. *Scientific*

Review, No. 1 (73). Retrieved from: <https://orcid.org/0000-0003-3315-0294> [in Ukrainian]

12. The Notion of Intercultural Understanding in the Context of German as a Foreign Language (2000). / Harden Theo, Witte Arnd (eds.). Oxford: Lang. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОСТИВ Андрій Володимирович – асистент кафедри біомедичних дисциплін Донецького національного медичного університету, аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: формування міжкультурної компетентності майбутніх лікарів, порушення норм ГДК природної води.

КОСТИВ Микола Володимирович – викладач загальноосвітніх дисциплін в Кропивницького будівельного фахового коледжу, аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: формування міжкультурної компетентності майбутніх лікарів.

РАКИТА Наталя Сергіївна – асистент кафедри неврології та нейрохірургії Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: формування міжкультурної компетентності майбутніх лікарів, судинна патологія головного та спинного мозку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSTIV Andrii Volodymyrovych – Assistant of the Department of Biomedical Disciplines of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: formation of intercultural competence of future doctors, violation of norms of the MPC of natural water.

KOSTIV Mykola Volodymyrovych – Teacher of General Education Disciplines of the Kropyvnytskyi Constuction Vocational College.

Scientific interests: formation of intercultural competence of future doctors.

RAKITA Natalya Serhiivna – Assistant Professor of the Department of Neurology and Neurosurgery, Donetsk National Medical University.

Scientific interests: formation of intercultural competence of future doctors, vascular pathology of the brain and spinal cord.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2024 р.

УДК 7.012:37.012(477)-043.86

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-196-202

КОСІЮК Володимир Ростиславович –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дизайну

Національного університету «Запорізької політехніки»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6717-5997>

e-mail: concept_design@ukr.net

ДИЗАЙН-ОСВІТА В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті представлено історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку дизайн-освіти в Україні. Досліджено та проаналізовано генезу, історичну ретроспективу та

новітні тенденції розвитку вітчизняної дизайн-освіти. Розглянуто традиційні народні методи залучення дітей та молоді до творчої художньої діяльності, наприклад, «навчання в родині» коли спеціальні знання, як найціннішу спадщину передавали з покоління в покоління. Зазначено, що розвиток школи українського дизайну та відповідної освіти відбувався в складних політичних умовах, бо Україна входила до складу як російської імперії так і кількох центральноєвропейських держав – одна частина розвивалась у русі загальноєвропейських художніх процесів та тенденцій, інша була децю відірвана. Обґрунтовано, що українські мистці-педагоги були невіддільні від світового авангарду початку ХХ століття. Доведено, що, українські мистці-педагоги внесли великий вклад у галузі художньої освіти, створювали оригінальні авторські методики викладання, виховали плеяду видатних українських мистців у різних галузях образотворчого мистецтва та дизайну.

Наголошено, що характерною ознакою українського мистецтва, мистецької та дизайн-освіти тих часів було прагнення враховувати та розвивати національні культурні традиції. Зауважено, що політика ідеологізації та уніфікації під пресом тоталітарного режиму прагнуло знищити розмаїття авторських педагогічних методів, що розвивалися в країні різними навчальними закладами вищого і середнього рівнів. Виявлено, що традиції українського мистецтва в освіті було збережено незважаючи на великий тиск тоталітарної системи, отримання Україною Незалежності створило новий поштовх до розвитку та розквіту дизайн-освіти. Зазначено, що у процесі навчання української молоді має бути задіяний весь величезний потенціал національної культури – невичерпні скарби української мови, історія українського народу, етнографічне, літературне, фольклорне краєзнавство, національна міфологія, національний фольклор, національна символіка, релігійні та виховні традиції, національні звичаї і обряди, народна творчість, національне мистецтво.

Ключові слова: дизайн-освіта, процес становлення українського дизайну та дизайн-освіти, українські мистці-педагоги, національна складова української дизайн-освіти, розвиток творчих художніх здібностей майбутніх дизайнерів.

KOSIUK Volodymyr Rostyslavovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

at the Design Department National University “Zaporizhzhia Polytechnic”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6717-5997>

e-mail: concept_design@ukr.net

DESIGN EDUCATION IN UKRAINE: HISTORICAL ORIGINS, CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

In this article, the historical origins, current state and development prospects of design education in Ukraine are presented. The genesis, historical retrospective and the latest trends in the development of national design education are researched and analysed. Traditional folk methods of involving children and youth to creative artistic activities, such as "learning in the family", when special knowledge was passed down from generation to generation as the most valuable heritage, are considered. It is noted that the development of the school of Ukrainian design and relevant education took place in difficult political conditions, as Ukraine was part of both the Russian Empire as well as several Central European states - one part was developing in the movement in line with general European artistic processes and trends, while the other was a bit separated. It is substantiated that Ukrainian artists-pedagogues were inseparable from the world avant-garde of the early XX century. It is proved that Ukrainian artists-pedagogues made a great contribution to the field of art education, created original author's teaching methods, and educated whole group of famous Ukrainian artists in various fields of fine arts and design. It is emphasized that a characteristic feature of Ukrainian art, art and design education of those times was the desire to take into account and develop national cultural traditions. It is pointed out that the policy of ideologisation and unification under the pressure of the totalitarian regime aimed to destroy the variety of author's pedagogical methods that were developing in the country by various educational institutions of higher and secondary levels. It has been found that the traditions of Ukrainian art in education were preserved despite the great pressure of the totalitarian system, and after Ukraine gained independence, it created a new impetus for the development and flourishing of design education. It is noted that in the process of educating Ukrainian youth, there should be involved the entire huge potential of national culture - the inexhaustible treasures of the Ukrainian language, the history of the Ukrainian people, ethnographic, literary and folklore local history, national mythology, national folklore, national symbols, religious and educational traditions, national customs and rituals, folk art, national art.

Key words: design education, the process of formation of Ukrainian design and design education, Ukrainian artists-pedagogues, the national component of Ukrainian design education, the development of creative artistic abilities of future designers.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Процес становлення українського дизайну взаємопов'язаний та взаємозумовлений з відповідною освітньою сферою, пошуком художньо та творчо обдарованої молоді, розвитком її творчих художніх здібностей (далі – ТХЗ) [1] під час професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Генезу, історичну ретроспективу та новітні тенденції розвитку вітчизняної дизайн-освіти ґрунтовно досліджували В. М. Голобородько, В. Я. Даниленко, І. І. Небесник, Н. Г. Ничкало, Л. В. Оршанський, В. Ф. Прусак, В. О. Радкевич, А. А. Руденченко, Р. М. Силко, П. М. Татіївський, О. О. Фурса та ін. Значення трудового навчання у розвитку, у тому числі художньому, дітей та молоді, формування естетичного смаку, художньої винахідливості, розглядає у своїх працях О. В. Філоненко. Проблематику формальної та неформальної дизайн-освіти в Україні аналізує А. В. Дяченко. Питаннями модернізації системи дизайн-освіти, науковими розвідками з доцільності впровадження дуальної дизайн-освіти займається

Т. С. Козак. Аналіз вивчених літературних джерел свідчить про те, що питання напрямів подальшого розвитку дизайн-освіти знаходиться в активному науковому дискурсі. Сучасні надскладні умови організації навчального процесу створили нові виклики перед системою дизайн-освіти в Україні. Отже, потребують переосмислення історичного досвіду та подальших наукових розвідок.

Мета статті: розкрити історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку дизайн-освіти в Україні

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні традиції залучення дітей та молоді до творчої художньої діяльності має глибокі та давні коріння. Таємниці майстерності ремісництва та народних промислів зберігалися, розвивалися та передавалися від покоління до покоління. Розвиток природних задатків дітей в умовах сім'ї відбувався з раннього віку. Батьки змалку залучали своїх дітей до різноманітної праці, у тому числі і до ремісництва, з метою виявлення їх обдарованості та схильності до певної професійної діяльності. «Навчання в родині», коли спеціальні знання, як

найціннішу спадщину, передавали від дідів, бабусь, батьків до дітей та онуків, можна назвати першою формою розвитку ТХЗ у процесі навчання. Навчання велось з неодмінним подальшим прагненням, найбільш талановитих та здібних дітей вже з раннього віку влаштовувати в учнівство до кращих народних майстрів-професіоналів.

Така практика відповідала загальноєвропейським традиціям навчання та виховання дітей. На ідеях важливості заохочення дітей до різноманітної праці, особливо творчої, й зараз будується сучасна педагогіка. Грунтовний огляд – дослідження про місце та роль трудового виховання, навчання ремісництву дітей представлено О. В. Філоненко [2].

В стародавні часи ремесло й мистецтво склали єдине ціле, були не роздільні. За виразом С. С. Шумеги «ремісник поєднував в собі одночасно і художника, і конструктора-технолога» [3, с. 5]. Тому, як доречно вказує А. А. Руденченко [4, с. 86], витоки дизайнерської освіти та мистецької педагогіки в Україні сягають давніх традицій трудового навчання в ремісничих майстернях, в осередках народних промислів, в іконописних малярних, де вмілі майстри передавали свій досвід обдарованим учням.

Через глибоку промислову відсталість України у порівнянні із західною Європою, передумови для розвитку власно дизайну та дизайн-освіти склалися лише із появою важкої промисловості починаючи із середини ХІХ ст. Навчання у майстрів-кустарів не забезпечувало кваліфікації, необхідної для нових виробництв. Почалося створення фахових освітніх закладів (ремісничі школи-майстерні, промислові училища, професійні курси тощо), які мали спеціально займатися відбором та системним навчанням талановитих дітей, схильних до певної галузі мистецтва та художнього ремісництва. При цьому існував чіткий розподіл на заклади для професійно-ремісницької та мистецької освіти. Більш талановиті молоді люди відправлялися на навчання у мистецькі освітні заклади, а менш обдаровані – до професійно-ремісничих закладів. Деякій час ці два напрямки освіти – гуманітарно-художній та науково-технічний співіснували відносно відокремлено один від одного, як «дві культури». В різних закладах освіти у молоді розвивали або художньо-мистецькі здібності, або суто виробничі навички та вміння ремісника.

Наприкінці ХІХ ст. виникла потреба до підвищення естетичності масового виробництва, що супроводжувався виникненням стійкого попиту на фахівців-художників, які були здатні вирішувати завдання поєднання естетичної привабливості та ергономічності з функціональністю та виробничими технологіями. З'явилася необхідність у поєднанні в одному фахівцеві сформованих як мистецьких так й ремісничих ТХЗ.

У відповідь на нові потреби промисловості в Англії, Німеччині, Австро-Угорщині, Скандинавських та деяких інших європейських країнах були відкриті навчальні заклади, які надавали освіту власне у галузі дизайну, в яких готували художників-дизайнерів для створення не лише одиничних предметів мистецтва, а й проектів

(прототипів) дизайн-продуктів для масового промислового виробництва.

В Україні розвиток школи українського дизайну та відповідної освіти відбувався в складних політичних умовах. Одна частина України входила до складу Російської імперії, а інша частина – до складу кількох центральноєвропейських держав. Отже, одна частина розвивалась у русі загальноєвропейських художніх процесів та тенденцій, інша була дещо відірвана від європейського життя [5, с. 114].

Промислова революція набирала обертів, нові течії у мистецтві невпинно проникали у життя, активно поширюючись через твори промислових дизайнерів. На початок ХХ ст. в світі оформився розподіл дизайнерської діяльності за спеціалізаціями, залежно від сфер діяльності, в яких працював дизайнер (інтер'єр, меблі, текстиль, скло, кераміка, одяг, ландшафт, поліграфія, автомобілі тощо).

В наслідок появи нових потреб в професійних школах та училищах запроваджується нова система навчання. Разом з виробничими навичками учням почали викладати основи академічного рисунка, креслення, ознайомлювати з історією мистецтва з огляду на специфіку майбутнього ремесла, вчили komponувати, робити стилізацію предметів давнього мистецтва тощо [6, с. 41]. Розробляються та починають широко застосовуватися нові методи навчання, спрямовані на розвиток у учнів художньо-образного мислення, творчої самостійності, окоміру, художньої (зорової) пам'яті, творчої уяви.

Значний поштовх розвитку української дизайн-освіти надав культурний обмін. Переважна більшість знаних українських мистців навчалися та працювали у промислово розвинених європейських країнах, товаришували та створювали спільні проєкти з європейськими мистцями того часу, переймаючи новітні художні тренди та педагогічні практики.

Серед світових закладів у дизайн-освіті найбільш відомою була вища школа «Баухауз» (Німеччина), його засновники оголосили, що метою організації школи є підготовка всебічно розвинених людей, які б поєднували в собі художні, духовні та творчі компетентності помножені на вміння ремісника. «Баухауз» став першим методичним центром дизайн-освіти, у якому застосовувалися передові на той час методики викладання та всебічного розвитку творчої особистості майбутніх дизайнерів.

Також серед прикладів дизайнерської професійної освіти у світі слід вказати Національну школу мистецтв та мануфактур (Франція), Асоціацію мистецтв та кустарних промислів (Англія), Королівську школу шиття (Англія), Школу промислового дизайну (Фінляндія), Вище художньо-промислове училище (Японія). Освіта у цих закладах поєднувала технічне та художнє навчання з метою підготовки спеціалізованих художників для роботи у промисловості.

Події 1917 року спонукали до появи кардинальних змін у педагогічних підходах та методах дизайн-освіти в Україні. На початку 1920-х

років ставиться питання про необхідність переорієнтації системи мистецької освіти на художньо-технічний профіль [7, с. 66]. Становлення та функціональне розуміння мистецтва в Україні йшло у руслі загальноєвропейських тенденцій формування школи нового типу – дизайн-освіти [8, с. 106]. Навчальні заклади прагнули зорієнтувати навчальний процес на підготовку фахівців-художників, здатних виконувати завдання промислової естетики. В Україні активно розвиваються ідеї «виробничників» щодо художнього оформлення нового побуту, усього життя людини в новому суспільстві за допомогою масового промислового виробництва. Фактично, «виробничники» були представниками вітчизняної школи індустріального мистецтва – промислового дизайну.

Серед найбільш видатних вітчизняних педагогів-«виробничників» того часу слід особливо виділити М. Бойчука (Київський інститут пластичних мистецтв). Представник Розстріляного відродження – М. Бойчук був фігурою номер один серед українських мистців, які за своїми художньо-естетичними поглядами, попереднім практичним досвідом були підготовлені до впровадження ідей «виробничників». Ще задовго до революції, перебуваючи в Парижі, Бойчук мріяв, що його учні прикрашатимуть «будівлі, церкви, хати, не відкидаючи найменших дрібниць матеріальної культури», виконуватимуть образи, фрески, мозаїку, вирішуватимуть «у дереві і різьбитимуть у камені», ліпитимуть «горшки, вази і друге з глини», подуватимуть золотом, робитимуть «усякі тканини дороговцінні, килими, вишиванки, гаптування» [9, с. 17]. Бойчук з учнями та послідовниками – «бойчукістами» прагнули до національної своєрідності українського мистецтва та промислового дизайну.

Разом з М. Бойчуком у Київському художньому інституті викладали такі видатні мистці-авангардисти як: К. Малевич, В. Татлін, О. Богомазов, В. Пальмов, В. Меллер, Ф. Кричевський. В академії працював професором найвидатніший український графік Г. Нарбут. Яскравим представником українського авангарду, мистцем-викладачем був також В. Єрмілов (Харківський художній інститут). Д. Бурлюк створив власну нову художню школу футуристів. Після революції емігрував до США, однак завжди сам себе представляв як «татарсько-запорозького футуриста».

Українські мистці були невіддільні від світового авангарду початку ХХ століття. Вплив українського авангарду на розвиток світового дизайну та дизайн-освіти величезний. Вони не тільки задавали тренди в мистецтві та промислового дизайну. Мистці багато працювали над розробками у галузі художньої освіти, створювали оригінальні авторські методики викладання для активізації творчих художніх здібностей студентів.

Характерною ознакою українського мистецтва, мистецької та дизайн-освіти тих часів було прагнення враховувати та розвивати національні культурні традиції. Художник і педагог

О. Богомазов зазначив, що створення вищої художньої школи в Києві, вільної від академічної рутини і плазування перед авторитетами, може посприяти розквіту українського мистецтва в колах сучасних європейських художніх течій [10, с. 39].

Такі світоглядні переконання українських мистців-викладачів у подальшому викликало сильне незадоволення у Радянської влади. Наприклад, художника-модерніста Ф. Кричевського було офіційно обвинувачено, що він «виявил слабость любить все родное». Через таку «предерзость» Ф. Кричевському було «відмовлено у пенсіонерському утриманні».

У наступний період, під час репресій було знищено більшість видатних мистців-педагогів, які впроваджували національні ідеї у своїх творах та вчили цьому учнів. Подальша політика ідеологізації та уніфікації під пресом тоталітарного режиму знищила розмаїття авторських педагогічних методів, що розвивалися в країні різними навчальними закладами вищого і середнього рівнів. Цілі мистецькі напрями з яскраво вираженим національним характером, разом з досягненнями провідних мистців-педагогів, було проголошено «фашистсько-націоналістичними» [8, с. 106]. Були вилучені з бібліотек та знищені довідники з професійною термінологією, посібники та підручники українською мовою у галузі мистецтва та технічних наук.

У Радянському союзі, з ідеологічних причин, використання технічних досягнень для облаштування побуту та особливої естетики дизайну, які активно розвивалися у західному світі, довгі часи знаходилися практично під заборону. Розвиток дизайну та відповідної національної дизайн-освіти в Україні було майже зупинене на багато років.

З середини 60-х років почалися реформи, що вимагали виховання нових професійних кадрів, зокрема, художників-конструкторів, саме тоді й було сформульоване визначення художнього конструювання: творча проектна діяльність, спрямована на вдосконалення створюваного засобами промислового виробництва оточуючого людини предметного середовища. Професія художника-конструктора була внесена до загального реєстру професій. В цей же час у європейських державах відбувався активний розвиток дизайн-освіти, і цей процес пробудив деякий відгук і у СРСР, що мало велике значення для становлення вітчизняної освітньої галузі, у якій розпочався новий етап розвитку дизайн-освіти. Наприкінці 50 – 60-х років, у контексті запозичення загальноєвропейських поглядів на моду та технології в Україні розпочалася підготовка дипломованих дизайнерів [11].

Втім, в цілому, у радянські часи дизайн, як галузь, розвивався дуже повільно. Головною проблемою було те, що дизайн, як вид мистецтва, майже не був затребуваний промисловістю. Від студентів майбутніх дизайнерів вимагався не стільки розвиток творчої індивідуальності, скільки формування навичок до виконання проектних завдань із спрощення технології та зменшення

собівартості масового виробництва. Також дизайн використовували як засіб пропаганди.

Натомість, у розвинених західних країнах дизайн, як діяльність з поєднання естетики та функціональності, вкоренився в економіці та промисловості. Дизайн став одним з ключових та визначальних чинників конкурентоспроможності продукції, що й зумовлює ознаки організаційно-методичних особливостей дизайн-освіти у розвинених країнах.

Новий поштовх національна дизайн-освіта отримала після набуття Україною незалежності. У закладах вищої освіти почали активно створюватися кафедри дизайну різної спеціалізації. Починаючи з 2001 року проводиться всеукраїнський форум «Дизайн-освіта», на якому обговорюються проблеми та перспективи професійної підготовки майбутніх дизайнерів. Впроваджено державні стандарти дизайн-освіти. Проводяться наукові дослідження, створюються посібники, проводяться регулярні наукові конференції.

Великий вклад у сучасну українську дизайн-освіту, її національну компоненту внесли такі видатні вчені-освітяни: Є. А. Антонович, В. Г. Буценко, О. С. Волинська, В. Я. Даниленко, В. О. Корсунський, А. А. Руденченко, В. В. Сьомкін, В. П. Тименко, В. В. Томашевський, І. М. Удріс, М. І. Яковлев та ін.

Сучасна епоха становлення постіндустріального суспільства створює для фахівця в галузі дизайну найсприятливіші умови. Ніколи раніше за всю історію людства потреба в мистецтві дизайну всіх видів не була такою значною та помітною. Креативна економіка, яка потребує стільки талановитих, творчих працівників, що в розвинених країнах їх уже статистично виділяють в окремий «креативний клас», бурхливо розвивається у всьому світі. Можливості сучасних інформаційних технологій посилюють ці процеси, генерують нові можливості для самовдосконалення. Україна не перебуває осторонь цих прогресивних тенденцій. Євроінтеграція продукує додаткові можливості для професійної реалізації сучасних фахівців в галузі дизайну, в тому числі і за межами країни, на засадах найкращих світових стандартів. Відповідаючи на ці виклики, національні ЗВО активно впроваджують у навчальний процес нові підходи до професійної підготовки дизайнерів.

Видатний український педагог М. Г. Стельмахович зазначав, що повне відродження й розвиток національної освіти, громадянського виховання настануть тоді, коли в їх основі будуть «українська національна ідеологія і політика незалежної Української держави, українська національна ідея, неухильне утвердження українськості, українства й українознавства.» [12, с. 11].

Автор підтримує, свідомо та активно просуває у своїй викладацькій діяльності педагогічний підхід, що в сучасних складних соціально-політичних умовах, особливу увагу слід приділити національній складовій української дизайн-освіти. У процесі навчання української молоді має бути задіяний весь величезний потенціал національної

культури – невичерпні скарби української мови, історія українського народу, етнографічне, літературне, фольклорне краєзнавство, національна міфологія, національний фольклор, національна символіка, релігійні та виховні традиції, національні звичаї і обряди, народна творчість, національне мистецтво. При цьому, крім етнографічної спадщини, ретельному вивченню повинні підлягати також здобутки урбаністичної культури України, твори національної архітектури, образотворчого та пластичного мистецтва зокрема, надбання мистців українського бароко, українського авангарду, внесок яких у розвиток світового дизайну неможливо переоцінити, роботи сучасних українських дизайнерів [1].

Метою сучасної дизайн-освіти в Україні має бути не тільки вивчення найкращих зразків світового дизайну, розуміння пануючих трендів у сучасному дизайні. Важливим завданням національної дизайн-освіти є створення українського дизайну [13], який би в поєднанні з сучасними тенденціями естетичного розвитку людської цивілізації, увібрав в собі всі риси української самобутності, розкривав би всю красу, різноманітність та багатогранність нашої культури, сприяв розвитку творчої особистості.

Також важливим завданням сучасної української дизайн-освіти є створення інноваційних навчальних технологій, методик та методів для дистанційної професійної підготовки та розвитку ТХЗ у здобувачів вищої освіти з використанням інтерактивних методів навчання [14].

У сучасних умовах війни, не менш важливим завданням для педагога, ніж забезпечення якісної професійної підготовки, є створення максимально сприятливого психологічного клімату у спілкуванні зі студентами. Вимогливість має бути обережною та дбайливою. Молодь має відчувати, що навчання у вітчизняному ЗВО – це не тільки про освіту, розвиток здібностей та успішне професійні перспективи. Це також впевнена підтримка національної самоідентичності, турбота, спокій, формування витримки, гарту, позитивні емоції та, у значній мірі, психологічна реабілітація. Це має стати внеском кожного педагога у майбутнє нашої України.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розгляд історичних витоків української дизайн-освіти дозволяє зробити висновок, що генеральний шлях її розвитку завжди проявлявся у прагненні до яскравих проявів національної самоідентичності; використанні у навчанні підходів, побудованих на кращих здобутках теорії та практики розвинених країн. Видатні українські педагоги надали вагомий внесок у світову культуру в галузі художньої освіти. Вони створювали та використовували новаторські авторські методики викладання. Традиції українського мистецтва в освіті було збережено незважаючи на великий тиск тоталітарної системи. Отримання Україною Незалежності створило новий поштовх до розвитку та розквіту дизайн-освіти. Сучасний бурхливий розвиток сектору креативної економіки висуває нові складні вимоги до професійно-творчої компетентності дизайнерів.

Дизайн-освіта має ефективно відповідати на запити суспільства та економіки. Вона має бути спрямована на формування креативної, творчої особистості, пристосованої до умов ринку, потенційно здатної, вирішувати завдання «комерційного дизайну», будувати креативний бізнес. Для ефективного розвитку ТХЗ майбутніх дизайнерів у процесі професійної підготовки треба створювати такі організаційно-педагогічні умови, у яких би поєднувалися творчі здобутки українського мистецтва та дизайну, найкращі зразки національного педагогічного досвіду, теорія та практика дизайн-освіти у розвинених країнах. Розвиток психологічної резильєнтності студентів у процесі дистанційного навчання у сучасних надскладних умовах потребує подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Косюк В. Р. Розвиток творчих художніх здібностей майбутніх дизайнерів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2019. 278 с.
2. Філоненко О. В. Проблема трудового виховання в історичному вимірі. *Наукові записки Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 203. С. 28-34.
3. Шумєга С. С. Дизайн. Історія зародження та розвитку дизайну. Історія дизайну меблів та інтер'єра : Навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 300 с.
4. Руденченко А. А. Теоретичні і методичні засади навчання етнодизайну студентів у вищих мистецьких навчальних закладах 13.00.02 – теорія та методика навчання (технічні дисципліни) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 Інститут обдарованої дитини НАПН України. Київ, 2017. 427 с.
5. Фурса О. О. Професійна підготовка дизайнерів у контексті неперервної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер. : Педагогічні науки. 2013. Вип. 22. С. 36-41.
6. Радкевич В. О. Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю : монографія. Київ : УкрІНТЕІ, 2010, 420 с.
7. Врона І. Мистецька освіта в Україні за 1922 рік. *Шляхи мистецтва*. 1923. № 5. С. 65-68.
8. Шмагало Р., Покотило Г., Ляшкєвич П., Гнатишин І., Бей Т. Мистецька освіта й мистецтво в культуро творчому процесі України ХХ-ХХІ століть : навч. посіб. Львів : ЛНАМ, Тернопіль : Мандрівець, 2013. 292 с.
9. Бачинський Є. Мої зустрічі та силуети українських малярів і різьбарів на чужині: Спомини старого емігранта за роки 1908-1950. *Нові дні*. Торонто, 1952. Вересень. С. 16-21.
10. Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ-ХХІ століть Ін-т проблем сучасн. мист-ва Акад. мист-в України. Київ : ВХ [студіо], 2008. 187 с.
11. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14-41.
12. Стельмахович М. Г. Сучасні проблеми національного виховання студентської молоді. *Проблеми освіти: Науково-методичний збірник*. Київ : ІЗМН, 1997. Вип.7. С. 84-96.

13. Косюк В. Р. Методичні підходи до викладання дисципліни «Український дизайн». *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2023. № 4. С. 14-20. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/4043/3857>
14. Косюк В. Р. Активні методи розвитку творчих художніх здібностей майбутніх дизайнерів у процесі професійної підготовки *Педагогічні науки: Збірник наукових праць Херсонський державний університет*, 2019. Вип. LXXXVII. С. 116-121.

REFERENCES

1. Kosiuk, V. R. (2019). Rozvytok tvorchykh khudozhnikh zdibnostei maibutnikh dyzaineriv u protsesi profesiinoi pidhotovky : dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk : 13.00.04 [Development of creative artistic abilities of future designers in the process of professional training]: Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences (PhD) in the specialty : 13.00.04] S. 278. [in Ukrainian]
2. Filonenko, O. V. (2012). Problema trudovoho vykhovannia v istorychnomu vymiri [The problem of labor education in the historical dimension]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi pedahohichni universytet imeni Volodymyra Vynnychenka*. Seria: Pedahohichni nauky. 2022. Vyp. 203. S. 28-34. [in Ukrainian]
3. Shumeha, S. S. (2004). Dyzain. Istoriia zarozhzhennia ta rozvytku dyzainu. Istoriia dyzainu mebliv ta interiera [The history of the origin and development of design. History of furniture and interior design]: Navch. posib. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 300 s. [in Ukrainian]
4. Rudenchenko, A. A. (2017). Teoretychni i metodychni zasady navchannia etnodyzainu studentiv u vyshchykh mystetskykh navchalnykh zakladakh 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (tekhichni dysypliny) : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.02 [Theoretical and methodical principles of studying ethnodesign for students in higher art educational institutions 13.00.02 – theory and teaching methods (technical disciplines)]. Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. Kyiv, 427 s. [in Ukrainian]
5. Fursa, O. O. (2013). Profesiina pidhotovka dyzaineriv u konteksti neperervnoi osvity. [Professional training of designers in the context of continuing education]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*. Ser. : Pedahohichni nauky. Vyp. 22. S. 36-41. [in Ukrainian]
6. Radkevych, V. O. (2010). Teoretychni i metodychni zasady profesiinoho navchannia u zakladakh proftekhsosvity khudozhnoho profiliiu [Theoretical and methodical principles of professional training in institutions of professional technical education of the artistic profile] : monohrafiia. Kyiv : UkrINTEL, 420 s. [in Ukrainian]
7. Vrona, I. (1923). Mystetska osvita v Ukraini za 1922 rik [Art education in Ukraine in 1922] *Shliakhy mystetstva*. № 5. S. 65-68. [in Ukrainian]
8. Shmahalo, R., Pokotylo, H., Liashkevych, P., Hnatyshyn, I., Bei, T. (2013). Mystetska osvita u mystetstvo v kulturo tvorchomu protsesi Ukrainy KhKh-KhKhI stolit [Art education and art in the cultural and creative process of Ukraine in the 20th-21st centuries] : navch. posib. Lviv : LNAM, Ternopil : Mandrivets, 292 s. [in Ukrainian]
9. Bachynskyi, Ye. (1952). Moi zustrichi ta syluety ukrainykh maliariv i rizbariv na chuzhyni: Spomyny staroho emihranta za roky 1908-1950 [My meetings and silhouettes of Ukrainian painters and carvers abroad: Memories of an old emigrant from 1908-1950]. *Novi dni*. Toronto, Veresen. S. 16-21. [in Ukrainian]
10. Sydorenko, V. D. (2008). Vizualne mystetstvo vid avanhardnykh zrushen do novitnikh spriamuvan: Rozvytok

vizualnoho mystetstva Ukrainy [Visual art from avant-garde movements to the latest trends: Development of Ukrainian visual art of the 20th-21st centuries]. KhKh-KhKhI stolit In-t problem suchasn. myst-va Akad. myst-v Ukrainy. Kyiv : VKh [studio], 187 s. [in Ukrainian]

11. Antonova, O. Ye. (2012). Sutnist poniattia kreatyvnosti: problemy ta poshuky. Teoretychni i prykladni aspekty rozvytku kreatyvnoi osvity u vyshchii shkoli [The essence of the concept of creativity: problems and searches. Theoretical and applied aspects of the development of creative education in higher education] : monohrafiia. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, S. 14-41. [in Ukrainian]

12. Stelmakhovych, M. H. (1997). Suchasni problemy natsionalnoho vykhovannia studentskoï molodi. [Modern problems of national education of student youth]. Problemy osvity: Naukovo-metodychnyi zbirnyk. Kyiv : IZMN, Vyp.7. S. 84-96. [in Ukrainian]

13. Kosiuk V. R. (2023). Metodychni pidkhody do vykladannia dystsypliny «Ukrainskyi dyzain» [Methodical approaches to teaching the discipline "Ukrainian design"]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedagogichni nauky. Zaporizhzhia, № 4. S. 14-20. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/4043/3857> [in Ukrainian]

14. Kosiuk, V. R. (2019). Aktyvni metody rozvytku tvorchykh khudozhnikh zdibnostei maibutnikh dyzaineriv u

protsezi profesiinoi pidhotovky [Active methods of developing creative artistic abilities of future designers in the process of professional training]. Pedagogichni nauky: Zbirnyk naukovykh prats Khersonskiy derzhavnyi universytet. Vyp. LXXXVII. S. 116-121. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСІЮК Володимир Ростиславович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дизайну Національного університету «Запорізька політехніка».

Наукові інтереси: розвиток творчих художніх здібностей, методика викладання, український дизайн, інформаційні технології в дизайні, дизайн-освіта в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSIUK Volodymyr Rostyslavovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Design Department of the National University "Zaporizhzhia Polytechnic".

Scientific interests: development of creative artistic abilities, teaching methods, Ukrainian design, information technologies in design, design education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2024 р.

УДК [378.015.31+614]:784

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-202-206

КОСЯК Людмила Іванівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1916-9741>
e-mail: mila.kosyak@gmail.com

ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИЙ ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОКАЛЬНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТА УЧНІВ

У статті висвітлено художньо-творчий та здоров'язбережувальний потенціал вокального навчання студентів та учнів, розкрито сутність понять «художньо-творча діяльність», «художньо-творча компетентність», «художньо-творча вокальна діяльність», «здоров'язбереження», «здоров'язбережувальні технології», досліджено проблему формування творчої особистості у процесі вокального навчання та її здатності до художньо-творчої вокальної діяльності на засадах здоров'язбережувальних технологій.

Художньо-творча діяльність належить до специфічного виду естетичної діяльності, продуктами якої є твори мистецтва. Для виконання художньо-творчої діяльності, на думку автора, необхідно мати специфічні особистісні якості: образне мислення, художньо-творчу уяву, художньо-творчу фантазію, креативність, прагнення до естетично-гуманістичної трансформації себе та оточення, емпатійності, лабільності тощо.

Художньо-творча компетентність окреслюється як універсальна характеристика особи митця, що дотримується законів, грамотно використовує засоби й прийоми гармонізації твору та постійно вдосконалює свою майстерність.

Художньо-творча вокальна діяльність розглядається автором як готовність суб'єкта до виконання самостійної вокально-виконавської діяльності, до розробки, організації та проведення концертних форм виконавської практики засобами вокально-популяризаторських або просвітницьких проєктів.

У статті наголошується на тому, що здоров'язбереження є специфічним вектором педагогічної діяльності, сутність якого полягає в упередженні негативних впливів змісту освіти на функціонування і життєдіяльність особистості, в забезпеченні позитивного ефекту застосованих методів і технологій на стан здоров'я суб'єктів навчання.

На думку автора, одним із ефективних шляхів вокального навчання у середніх і вищих освітніх закладах є впровадження у навчальний процес здоров'язбережувальних технологій, пов'язаних із заохоченням особистості до спеціальним чином організованих фізичних вправ, до використання логоритмічної гімнастики, ритмотерапії, арт-терапії, музикотерапії, вокалотерапії тощо.

Ключові слова: художньо-творча діяльність, художньо-творча компетентність, художньо-творчий потенціал, художньо-творча вокальна діяльність, здоров'язбереження, здоров'язбережувальні технології, здоров'язбережувальний потенціал, вокальне навчання, студенти, учні.

KOSYAK Lyudmyla Ivanivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor, assistant professor of the Department Methods of Musical Education, Singing and Choral Conducting of Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1916-9741>
e-mail: mila.kosyak@gmail.com

ARTISTIC, CREATIVE AND HEALTH PRESERVING POTENTIAL OF THE VOCAL TRAINING OF STUDENTS AND PUPILS

The article shows the artistic, creative and health preserving potential of the vocal training of students and pupils, reveals the essence of such concepts as «artistic and creative activity», «artistic and creative vocal activity», «health preservation», «health preserving technologies», studies the problem of formation of a creative personality in the process of vocal training and its abilities to the artistic and creative vocal activity on the basis of health preserving technologies.

Artistic and creative activity belongs to a specific type of aesthetic activity, the products of which are works of art. In order to perform artistic and creative activity, in the author's opinion, it is necessary to have specific personal qualities: visual thinking, artistic and creative imagination, artistic and creative fantasy, creativity, the desire for aesthetic and humanistic transformation of oneself and of others, empathy, lability, etc.

Artistic and creative competence is defined as a universal characteristic of an artist who follows the laws, competently uses the means and methods of harmonizing the work, and constantly improves his skill.

The author considers artistic and creative vocal activity as the readiness of a subject to perform independent vocal and performance activities, to develop, organize and conduct concert forms of performance practice through vocal popularization or educational projects.

The article remarks that health preservation is a specific vector for educational work, the essence of which is to prevent the negative influences of educational content on the functioning and vital activity of a personality, as well as to provide a positive effect of the used methods and technologies on the health condition of the educants.

In the author's opinion, one of the most effective ways of vocal training in secondary and higher educational institutions is to include health preserving technologies in the educational process, which relate to the encouragement of a personality to the specially organized physical trainings, to the use of a logorhythmic gymnastics, rhythm therapy, art therapy, music therapy, vocal therapy, etc.

Key words: *artistic and creative activity, artistic and creative competence, artistic and creative potential, artistic and creative vocal activity, health preservation, health preserving technologies, vocal training, students, pupils.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема формування творчої особистості у процесі вокального навчання та її здатності до художньо-творчої вокальної діяльності на засадах здоров'язбережувальних технологій посідає одне з чільних місць на сучасному етапі модернізації системи вищої і середньої освіти в Україні. Саме тому одним із головних завдань сучасної освіти є розвиток художньо-творчого та здоров'язбережувального потенціалу вокального навчання студентів та учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам художньо-творчої діяльності присвячено дослідження Т. Грінченко, С. Гурова, С. Ковальової, Г. Кондратенко, Л. Онофрійчук, О. Отич, Н. Соболь та ін. Наукові дослідження особливостей здійснення художньо-творчої діяльності та розвитку художньо-творчих здібностей учнів проводили О. Іваненко, В. Лихвар, І. Лихвар, Л. Масол, Ю. Якуба та ін. Педагогічні основи художньо-творчої діяльності, як складової професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, досліджували В. Бутенко, А. Козир, Лю Цяньцян, Ю. Шевченко, О. Щолокова та ін. Завдяки плідним здобуткам вітчизняних науковців актуальна тематика розкрита також у працях К. Зуб, Н. Миропольскої, О. Олексюк, О. Ростовського, О. Рудницької, С. Сисоєвої, Г. Падалки та ін. Аналіз праць цих дослідників надає нам впевненості щодо реально потужного педагогічного впливу художньо-творчої діяльності фахівців, ефективним та вагомим складником якої виступає й вокально-виконавська

діяльність. Питання формування художньо-творчої компетентності особистості засобами здоров'язбережувальних технологій вивчали М. Білецька, О. Ващенко, Т. Підварко, Я. Соїна та ін. Специфіку реалізації здоров'язбережувальних технологій у процесі вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва розглядали О. Гладченко, Н. Гуральник, Г. Реброва, Л. Тоцька, Юйань Шаоцян та ін. Водночас й досі малодослідженими залишаються питання художньо-творчого та здоров'язбережувального потенціалу вокального навчання студентів та учнів. Тому можна вважати, що актуальність обраної нами проблеми – беззаперечна.

Метою статті є теоретичне обґрунтування художньо-творчого та здоров'язбережувального потенціалу вокального навчання студентів та учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більш глибокого розуміння сутності художньо-творчого та здоров'язбережувального потенціалу вокального навчання, розглянемо визначення понять «художньо-творча діяльність», «художньо-творча компетентність», «художньо-творча вокальна діяльність», «здоров'язбереження» та «здоров'язбережувальні технології» у наукових дослідженнях.

Художньо-творча діяльність відноситься до «специфічного виду діяльності й розглядається в першій площині як діяльність, що знаходить своє вираження у створенні творів мистецтва, у другій – творче виконання, яке в кінцевому розумінні спирається на здатність сприймати та викликати різні за силою та глибиною почуття, сприяти роботі

творчої уяви, створювати уявлення, стимулювати та спрямовувати саму діяльність» [8, с. 108].

На думку К. Зуб, «художньо-творча діяльність належить до специфічного виду естетичної діяльності, продуктами якої є твори мистецтва» [5, с. 141]. Всі вони адресовані людині, яка може їх сприймати, якщо розуміє мову того чи іншого виду мистецтва та вміє їх оцінювати.

Ван Цзін вважає, що «для виконання художньо-творчої діяльності необхідно мати специфічні особистісні якості суб'єкта діяльності, який виступає у ролі творця нового – це, перш за все, образне мислення, художньо-творча уява, художньо-творча фантазія, креативність у вирішенні творчих завдань, прагнення до естетично-гуманістичної трансформації себе та оточення, емпатійності, лабільності тощо» [2, с. 112].

Художньо-творча діяльність розглядається багатьма науковцями як вид активності, що має потенціал для самоактуалізації особистості, спрямований на створення та сприйняття творів мистецтва, а також на репрезентацію продуктів художньої творчості, з метою внесення новизни в уже наявний результат діяльності засобами художнього засвоєння світу.

Така діяльність є запорукою успішного формування *художньо-творчої компетентності* студентів і учнів, яку М. Пічкур розглядає як «універсальну характеристику особи митця, що дотримується законів, грамотно використовує засоби й прийоми гармонізації твору та постійно вдосконалює свою майстерність» [7, с. 86].

Визначення поняття «художньо-творча вокальна діяльність» у сучасних наукових джерелах є важливим аспектом дослідження проблеми художньо-творчого потенціалу вокального навчання студентів та учнів. Така діяльність для студентів-вокалістів передбачає готовність до виконання самостійної вокально-виконавської діяльності, до розробки, організації та проведення концертних форм виконавської практики засобами вокально-популяризаторських або просвітницьких проєктів, спрямовує вокаліста-виконавця до використання художніх засобів у концертній діяльності.

У процесі вокального навчання учнів актуальним стає питання про розвиток їхнього особистісно-творчого потенціалу, цінніснозорієнтованого на використання кращих зразків вокального мистецтва в художньо-творчій вокальній діяльності [6]. Учнівська молодь прагне до творчості та набуває додаткової компетентності під час вокального навчання, формує власний художньо-творчий потенціал у процесі набуття досвіду створення програмних концертних виступів.

Спираючись на дослідження Юйань Шаоцян під феноменом «здоров'язбереження» будемо розуміти «...специфічний вектор педагогічної діяльності, сутність якого полягає в упередженні негативних впливів змісту освіти на функціонування і життєдіяльність особистості і забезпечення позитивного ефекту застосованих методів і технологій на стан здоров'я суб'єктів навчання на

психофізіологічному, індивідуально-психологічному та соціокультурному рівнях його прояву» [9, с. 54].

Здоров'язбережувальна технологія – це «сукупність засобів, методів, форм, методичних прийомів організації, проведення і управління навчально-виховним процесом, що спрямовані на збереження, формування та зміцнення здоров'я учнів» [3, с. 56].

Під здоров'язбережувальними технологіями вчені розуміють:

- сприятливі умови навчання учнів у закладах вищої або середньої освіти (відсутність стресових ситуацій, методик навчання і виховання);

- оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм);

- повноцінний і оптимально організований руховий режим [4].

Слід зазначити, що впровадження здоров'язбережувальних технологій пов'язано з використанням медичних (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих), соціально-адаптованих, екологічних здоров'язбережувальних технологій.

Сутність здоров'язбережувальних технологій постає в комплексній оцінці умов виховання і навчання, які дозволяють зберігати наявний стан суб'єктів навчання, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, навичок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності, поліпшення якості життя суб'єктів освітнього середовища [1].

Мета здоров'язбережувальних технологій – забезпечити суб'єктам навчання можливість збереження здоров'я за період навчання, сформувати у них необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити використовувати отримані знання у повсякденному житті [4].

Одним із ефективних шляхів вокального навчання у середніх і вищих освітніх закладах є впровадження у навчальний процес здоров'язбережувальних технологій, пов'язаних із заохоченням особистості до спеціальним чином організованих фізичних вправ, до використання логоритмічної гімнастики, ритмотерапії.

Для успішної художньо-творчої вокальної діяльності вкрай важливі фізичний, психічний стан і якість здоров'я людини, оскільки, як відомо, на голос істотно впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Перший включає: метеорологічні умови, акустичні характеристики приміщення, їжу, яку людина вживає перед співом. Другий – загальний стан здоров'я людини, який суттєво впливає на стан здоров'я її голосових зв'язок, на активність всіх інших м'язів. Велика кількість досліджень довела, що професійне здоров'я голосу залежить не тільки від стану органів голосового апарату і його резонаторної системи, а й від стану серцево-судинної, нервової,

м'язової, дихальної систем, органу слуху, від якості роботи всіх внутрішніх органів, які впливають на стан ендокринних залоз, гормональний фон і багато інших функцій і процесів.

Учителі-практики зазначають, що спів, як вид художньо-творчої діяльності, потребує хорошої фізичної підготовки особистості, оскільки впливає на стан голосових зв'язок та м'язовий тонус, а звідси, – і на якість голосу та емоції того, хто навчається вокалу, силу виразності, яскравість відтворення художнього змісту твору та здатність впливати на враження тих, хто слухає. Слід зазначити, що в процесі вокального навчання, окрім вищезазначених завдань, виникають і певні специфічні проблеми, зумовлені тим, що художньо-творча вокальна діяльність нерозривно пов'язана з фізичним станом і здоров'ям тих, хто навчається вокалу.

Сьогодні здійснюються активні пошуки технологій, які запобігають педагогічним помилкам викладачів вокалу і гарантують звільнення вокально-фонаційного апарату (К. Лінклейтер), удосконалення співацького дихання (В. Антонюк, В. Іванник), формування правильних навичок звукоутворення (В. Антонюк). З цієї точки зору здоров'язбереження набуває чи не вирішального значення для тих, хто навчається вокалу і має передбачати уважне ставлення до цього питання завдяки насиченню занять позитивно-художніми враженнями, натхненням у художньо-творчій вокальній діяльності, наявністю психологічної підтримки, доброзичливості і відкритості. На думку Юйань Шаоцян, вирішенню зазначених завдань має сприяти широке й цілеспрямоване впровадження здоров'язбережувальних технологій, зокрема – релаксичних, творчо-імпровізаційних, рухово-пластичних та комунікативно-поведінкових, які мають сприяти позитивному психологічному стану співаків-початківців, активізації їх внутрішніх потенцій, артистизму, самореалізації у художньо-творчій вокальній діяльності [9].

Надзвичайно важливим для студентів та учнів є отримання у процесі вокального навчання необхідних знань і навичок, а також уміння застосовувати результати сучасної науки в галузі охорони здоров'я. В останні роки впровадження здоров'язбережувальних технологій, пов'язаних із використанням арт-терапії, стає все більш важливим. Феномен арт-терапії (буквально: лікування мистецтвом) сформувався як напрям психотерапії та психологічної корекції, заснований на участі особистості у певному виді діяльності в галузі мистецтва.

У процесі вокального навчання значна увага приділяється розробленню нових форм і видів художньо-творчої вокальної діяльності арт-терапевтичного спрямування, урізноманітнюються і способи арт-терапевтичного впливу, пов'язані з іншими видами мистецтва, зокрема: літературно-драматичним, хореографічним, для учнів – це ігрова терапія, кіно, відео; для студентської молоді – звернення до сучасних жанрів, серед яких: асамбляж, перформанс, ексклюзивний художній дизайн, інтерактивні інсталяції. Наведений перелік

різновидів арт-терапевтичних форм художньо-творчої діяльності у процесі вокального навчання свідчить, по-перше, про широку потребу в їх застосуванні, по-друге про можливість індивідуалізації художньо-творчої вокальної діяльності, які є потенційно сприятливими для творчої самореалізації, а з цим – для оздоровлення психічного стану і самоствердження кожної особистості.

У межах дослідження нашу увагу привертає специфічна галузь музико-терапії – вокалотерапія, сутність якої полягає в залученні індивіду до активної вокальної діяльності з метою позбавлення або профілактики певного комплексу захворювань.

На сьогоднішній день доведений позитивний вплив вокальної діяльності на стан серцево-судинної, рухової, дихальної, центральної нервової системи. Дослідження в галузі акустики, психофізіології, фоніатрії також підтверджують, що вокальна діяльність є корисною для людського організму на різних рівнях її організації. Вокальна діяльність вимагає уваги до постави, удосконалення статури вокаліста, оволодіння системою дихання, а цим – сприяє збільшенню об'єму легенів, насиченню організму киснем, прискоренню процесів обміну речовин, вивільненню м'язового стану, особливо – шийно-коміркової зони й групи артикуляційно-мімічних м'язів обличчя, допомагає відчутти вібрації звуку в тілі.

Отже, вокальне навчання студентів та учнів має художньо-творчий та здоров'язбережувальний потенціал, а зайняття вокалом допомагають особистості звільнитися від емоційного, розумового і фізичного перенапруження, психологічних затисків, сприяють вдосконаленню навичок емоційно-вольової саморегуляції, психологічній розкутості, й, у той же час, – розкриттю позитивних творчих потенцій.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Підводячи підсумок вищесказаного можна зробити наступні висновки:

- художньо-творчий потенціал вокального навчання студентів та учнів полягає у їхній готовності до виконання самостійної вокально-виконавської діяльності засобами вокально-популяризаторських або просвітницьких проєктів;

- на сучасному етапі розвитку освіти все частіше запроваджується технологічний підхід, який різниться своїми якісними характеристиками;

- значення здоров'язбережувальних технологій найбільш вагоме серед усіх відомих освітніх технологій за ступенем впливу на здоров'я тих, хто навчається вокалу;

- поняття «здоров'язбережувальні технології» потрібно розглядати як частину вокально-педагогічної науки, яка вивчає і розробляє цілі, зміст і методи вокального навчання;

- важливими напрямками в застосуванні ефективних здоров'язбережувальних технологій є вирішення проблем, які стосуються співвідношенню художньо-творчої вокальної діяльності і здоров'я співака-початківця, що постають у реальному освітньому процесі в двох векторах: з погляду сприяння здоровому стану співацького апарату й збереження голосу тих, хто

навчається вокалу та як реалізація потенційних можливостей впливу художньо-творчої вокальної діяльності на поліпшення загального стану здоров'я учнівської молоді.

– ефективність художньо-творчого та здоров'язбережувального потенціалу вокального навчання студентів та учнів залежить від створення у сучасних закладах вищої і загальної середньої освіти атмосфери творчості, відкритості і позитиву.

У перспективі подальших наукових розвідок залишилась нерозглянутою низка питань щодо: розробки ефективних методик впровадження здоров'язбережувальних технологій у різні види художньо-творчої вокальної діяльності студентської та учнівської молоді; впливу педагогічних і дидактичних умов на розвиток художньо-творчого та здоров'язбережувального потенціалу вокального навчання студентів та учнів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим. *Здоров'я та фізична культура*. 2005. №2. С. 1–4.
2. Ван Цзін. Проблема підготовки магістрів-вокалістів до художньо-творчої діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. 2023. Вип. 29. С. 107–115.
3. Гуменюк С. В. Здоров'язберігаючі технології в системі освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка, соціальна робота*. 2013. Вип. 26. С. 55–57.
4. Здоров'язбережувальні освітні технології у початковій школі. URL: <https://naurok.com.ua/zdorov-yazberezhuvalni-osvitni-tehnologi-u-pochatkoviy-shkoli-252913.html> (дата звернення – 08.04.2024).
5. Зуб К. К. Художньо-творча діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2011. Т. 1. Вип. 33. С.140–143.
6. Іваненко О. Художньо-творчий розвиток учнів молодшого шкільного віку засобом інтеграції мистецтв. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*. 2019. Т. 2. № 1. С. 60–71.
7. Пічкур М. О. Оволодіння засобами композиції – об'єктивна передумова формування художньо-творчої компетентності майбутнього дизайнера. *Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти : здобутки, проблеми та перспективи : мат-ли II Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 1 листопада 2012 р.)*. Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. С. 86–89.
8. Цянь Кай. Художньо-творча діяльність особистості: теоретичний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 2020. №1(190). С. 107–110.
9. Шаоцян Юйянь. Формування вокально-фахової компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва на засадах здоров'язбережувальних технологій : дис... д-ра філ. : 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) / ПНПУ імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2022. 243 с.

REFERENCES

1. Boychenko, T. (2005). Valeolohiya – mystetstvo buty zdorovym. [Valeology is the art of being healthy]. №2. S. 1–4. [in Ukrainian]
2. Van, Tszin. (2023). Problema pidhotovky mahistriv-vokalistiv do khudozhn'o-tvorchoyi diyal'nosti. [The problem of training masters-vocalists for artistic and creative activity]. Vyp. 29. S. 107–115. [in Ukrainian]
3. Humenyuk, S. V. (2013). Zdorov'yazberihayuchi tekhnolohiyi v systemi osvity. [Health-preserving technologies in the education system]. Vyp. 26. S. 55–57. [in Ukrainian]
4. Zdorov'yazberezhuval'ni osvitni tekhnolohiyi u pochatkoviy shkoli. [Health-saving educational technologies in primary school]. URL: <https://naurok.com.ua/zdorov-yazberezhuvalni-osvitni-tehnologi-u-pochatkoviy-shkoli-252913.html> [in Ukrainian]
5. Zub, K. K. (2011). Khudozhn'o-tvorcha diyal'nist' maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva. [Artistic and creative activity of the future music teacher]. T. 1. Vyp 33. S. 140–143. [in Ukrainian]
6. Ivanenko, O. (2019). Khudozhn'o-tvorchyy rozvytok uchniv molodshoho shkil'noho viku zasobom intehratsiyi mystetstv. [Artistic and creative development of elementary school students as a means of arts integration]. T. 2. № 1. S. 60–71. [in Ukrainian]
7. Pichkur M. O. (2012). Ovolodinnya zasobamy kompozytsiyi – ob'yektyvna peredumova formuvannya khudozhn'o-tvorchoyi kompetentnosti maybutn'oho dizaynera. [Mastering the means of composition is an objective prerequisite for the formation of the artistic and creative competence of a future designer]. S. 86–89. [in Ukrainian]
8. Tsyany, Kay. (2020). Khudozhn'o-tvorcha diyal'nist' osobystosti: teoretychnyy aspekt. [Artistic and creative activity of an individual: theoretical aspect]. №1(190). S. 107–110. [in Ukrainian]
9. Shaotsyan, Yuyan'. (2022). Formuvannya vokal'no-fakhovoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva na zasadakh zdorov'yazberezhuval'nykh tekhnolohiy. [Formation of vocal and professional competence of future music teachers on the basis of health-saving technologies]. Odesa. 243 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСЯК Людмила Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: формування вокальної культури здобувачів загальної середньої та вищої освіти; особливості професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; аксіологічний підхід до музичної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSYAK Lyudmyla Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor, assistant professor of the Department Methods of Musical Education, Singing and Choral Conducting of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: formation of vocal culture of students of general secondary and higher education; features of the professional training of future teachers of musical art; axiological approach to musical education.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2024 р.

УДК 371.(091)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-207-210

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –

кандидат педагогічних наук,
Президент Федерації дзюдо України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>
e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Суспільно-політичні зміни, що відбулися в Україні, суттєво змінили сутність професійної діяльності вчителів фізичного виховання». У зв'язку з цим, на думку вченої, «винятково важливого значення набуває модернізація процесу навчання вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах, де відбувається опанування студентами комплексом знань, умінь і навичок, їхній професійний розвиток, формуються інтереси, професійні мотиви та ціннісні орієнтації, що завершується виробленням професійно-педагогічної позиції.

У статті розглянуто проблему професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в наукових дослідженнях.

З'ясовано, що вчені одностайні в тому, що відповідно до напрямку розвитку сучасної освіти система професійної підготовки фахівців з фізичного виховання та спорту потребує відчутної оптимізації, зміни педагогічної парадигми, реалізації ефективного навчально-виховного процесу підготовки висококваліфікованих фахівців.

Дослідники модернізацію підготовки майбутніх учителів фізичної культури у системі вищої освіти вбачають в напрямі її переорієнтації з пріоритетів фізкультурно-спортивних на людинотворчі, загальну рекреаційну функцію, гуманістичну, культурно формувальну сутність фізкультурно-освітньої реальності. Це детермінує новий зміст професійної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту на основі сформованої в нього професійно-педагогічної культури. Формування професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту визначають сучасні тенденції розвитку фізкультурної освіти та необхідність підготовки компетентних кадрів, спроможних ефективно реалізувати особливі соціальні завдання пізнання, трансляції та створення культури, що сприятиме готовності нових поколінь до вирішення глобальних гуманістичних, культурологічних, фізкультурних проблем.

Встановлено, що цілісна історія професійної підготовки фахівців з фізичного виховання та спорту ще належно не висвітлена в історіографії.

Ключові слова: підготовка, майбутні учителі фізичної культури, наукові дослідження.

KOSHLIAK Mykhailo Anatoliyovych –

Ph. D. in Pedagogy,
President of the Judo Federation of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>
e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL EDUCATION FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN SCIENTIFIC RESEARCH

Socio-political changes that have taken place in Ukraine have significantly changed the essence of the professional activity of physical education teachers." In this regard, according to the scientist, "the modernization of the training process of physical education teachers in higher educational institutions, where students master a complex of knowledge, abilities and skills, their professional development, interests, professional motives and value orientations, is of exceptional importance, which ends with the development of a professional and pedagogical position.

The article examines the problem of professional training of future physical education teachers for professional activity in scientific research.

It has been found that scientists are unanimous in the fact that, in accordance with the direction of development of modern education, the system of professional training of specialists in physical education and sports needs significant optimization, a change in the pedagogical paradigm, and the implementation of an effective educational and educational process of training highly qualified specialists.

Researchers see the modernization of the training of future teachers of physical culture in the higher education system in the direction of its reorientation from the priorities of physical culture and sports to the people-creating, general recreational function, the humanistic, culture-forming essence of the physical culture and educational reality. This determines the new content of the professional activity of a specialist in physical education and sports on the basis of the professional and pedagogical culture formed in him. The formation of the professional and pedagogical culture of a specialist in physical education and sports is determined by the modern trends in the development of physical education and the need to train competent personnel capable of effectively implementing special social tasks of learning, broadcasting and creating culture, which will contribute to the readiness of new generations to solve global humanistic, cultural, and physical education problems.

It has been established that the complete history of professional training of specialists in physical education and sports has not yet been properly covered in historiography.

Keywords: training, future physical culture teachers, scientific research.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства у державних офіційних структур і представників науки посилюється інтерес

до проблем фізичного виховання дітей та молоді. Фізичне виховання стратегічно спрямоване на збереження, зміцнення і формування здоров'я

комплексом дієвих засобів фізичного виховання, що впливають на якість життєдіяльності [7, с. 124].

Н. Степанченко зазначає, що «суспільно-політичні зміни, що відбулися в Україні, суттєво змінили сутність професійної діяльності вчителів фізичного виховання». У зв'язку з цим, на думку вченої, «винятково важливого значення набуває модернізація процесу навчання вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах, де відбувається опанування студентами комплексом знань, умінь і навичок, їхній професійний розвиток, формуються інтереси, професійні мотиви та ціннісні орієнтації, що завершуються виробленням професійно-педагогічної позиції» [5, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремої уваги потребують наукові розвідки присвячені проблемі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Слід вказати на те, що посилення ефективності фізичного виховання та спортивно-масової роботи у вітчизняних загальноосвітніх школах відображено у: законодавчо-нормативних документах про освіту, школу та спорт; введенні в початковій та основній школах трьох, а у старшій – двох уроків фізичної культури на тиждень; забезпеченні диференційованого підходу до різних вікових груп школярів; реалізації для кожного учня здоров'язбережувальної функції навчання. Звісно, що перелічені аспекти передбачають модернізацію процесу підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у закладах вищої освіти України [36, с. 25].

Окремі аспекти дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності розкрито в працях сучасних українських учених О. Безкопильного [1], І. Іваній [2], С. Карасевич [3], Г. Куртової [4], Н. Степанченко [5], М. Турянської [6] та ін. Попри значну увагу вчених, питання підготовки майбутніх учителів фізичної культури потребує подальшого вивчення. Практика переконує в необхідності удосконалення змісту та методів підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Мета статті – розглянути проблему професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

М. Турянська звертає увагу, що у сучасних соціально-економічних умовах істотно змінилася державна політика щодо підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти України. Але, на жаль, серйозною проблемою з позицій сьогодення залишається незадовільне здоров'я дітей та учнівської молоді, яке за твердженням науковців і вчителів-практиків усе більше погіршується, а відтак – здоров'язбережувальна функція педагогів стає пріоритетною. Названа соціальна проблема спричинена об'єктивними і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних причин належать такі, як:

1) комерціалізація спорту, що призводить до його перетворення в елітарний вид дозвілля та витісняє масову фізичну культуру;

2) згортання діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл;

3) відсутність у школах України належної матеріально-спортивної бази;

4) недостатнє фінансування масового спорту тощо.

Серед суб'єктивних факторів різкого погіршення здоров'я учнів закладів загальної середньої освіти України слід виокремити такі, як:

1) трагічні випадки з дітьми на уроках фізичної культури;

2) високий рівень захворюваності дітей та не усвідомлення ними цінності власного здоров'я;

3) традиційна спрямованість вчителів фізичної культури на виконання дітьми фізичних нормативів, а не на ефективне формування їх здорового способу життя, визнання власного здоров'я, як першочергової особистісної та соціальної цінності;

4) плінність висококваліфікованих фізкультурних кадрів у школах;

5) відсутність державного фінансування поїздок школярів на різноманітні спортивні змагання [6, с. 25].

І. Іваній зазначає, що модернізація вищої професійної освіти в галузі «Фізична культура і спорт» провадиться в напрямі її переорієнтації з пріоритетів фізкультурно-спортивних на людинотворчі, загальну рекреаційну функцію, гуманістичну, культуро формувальну сутність фізкультурно-освітньої реальності. На його думку, «це детермінує новий зміст професійної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту на основі сформованої в нього професійно-педагогічної культури». Учений вважає, що формування професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту «визначають сучасні тенденції розвитку фізкультурної освіти та необхідність підготовки компетентних кадрів, спроможних ефективно реалізувати особливі соціальні завдання пізнання, трансляції та створення культури, що сприятиме готовності нових поколінь до вирішення глобальних гуманістичних, культурологічних, фізкультурних проблем» [2, с. 16].

Огляд психолого-педагогічної та методичної літератури відповідно до проблеми дослідження здійснювався нами через призму розкриття змісту нормативно-законодавчої освітньої бази наукового доробку педагогів-практиків, періодичної преси про фізичне виховання та спортивно-масову роботу у визначений період. Слід вказати на те, що посилення ефективності фізичного виховання та спортивно-масової роботи у вітчизняних загальноосвітніх школах відображено у: законодавчо-нормативних документах про освіту, школу та спорт; введенні в початковій та основній школах трьох, а у старшій – двох уроків фізичної культури на тиждень; забезпеченні диференційованого підходу до різних вікових груп школярів; реалізації для кожного учня здоров'язбережувальної функції навчання. Звісно, що перелічені аспекти передбачають модернізацію процесу підготовки майбутніх учителів фізичного

виховання у закладах вищої освіти України [6, с. 26].

Досліджуючи підготовку майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у закладах загальної середньої освіти: монографія С. Карасевич зауважує, що у сучасних соціально-економічних умовах істотно змінилася державна політика щодо підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти України. Серйозною проблемою з позицій сьогодення залишається незадовільне здоров'я дітей та учнівської молоді, яке за твердженням науковців і вчителів-практиків усе більше погіршується, а відтак – здоров'язбережувальна функція педагогів стає пріоритетною. Названа соціальна проблема спричинена об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

До об'єктивних причин С. Карасевич відносить такі, як:

- 1) комерціалізація спорту, що призводить до його перетворення в елітарний вид дозвілля та витісняє масову фізичну культуру;
- 2) згортання діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл;
- 3) відсутність у школах України належної матеріально-спортивної бази;
- 4) недостатнє фінансування масового спорту тощо.

Серед суб'єктивних факторів різкого погіршення здоров'я учнів закладів загальної середньої освіти України слід виокремити такі, як:

- 1) трагічні випадки з дітьми на уроках фізичної культури;
- 2) високий рівень захворюваності дітей та не усвідомлення ними цінності власного здоров'я;
- 3) традиційна спрямованість вчителів фізичної культури на виконання дітьми фізичних нормативів, а не на ефективне формування їх здорового способу життя, визнання власного здоров'я, як першочергової особистісної та соціальної цінності;
- 4) плінність висококваліфікованих фізкультурних кадрів у школах;
- 5) відсутність державного фінансування поїздок школярів на різноманітні спортивні змагання.

На думку С. Карасевич: «Оздоровчий потенціал фізичної культури і масового спорту, якщо його використовувати повністю, дозволив би підвищити працездатність, запобігти масовим захворюванням і досягти збільшення тривалості життя» [3, с. 17].

Серед основних недоліків підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах науковці вказують на складний характер самої професійної діяльності вчителів фізичної культури, яка, на відміну від діяльності вчителів інших спеціальностей, триває в умовах підвищеної складності: необхідності перманентного контролю за фізичним та психічним станом дітей в обставинах, що швидко змінюються, стимулювання високої рухової активності школярів на уроці у великих приміщеннях або на вулиці в

різних погодних умовах, що потребує додаткової емоційної й інтелектуальної концентрації тощо [17, с. 19].

Для підвищення якості підготовки фізкультурних кадрів до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладів загальної середньої освіти необхідне вдосконалення окремих напрямів діяльності ЗВО. По-перше, це якісний відбір або попередня підготовка абітурієнтів, які вступають до педагогічних ЗВО. Як зазначає Г. Куртова, успішні студенти фізкультурних спеціальностей володіють набором особистісних характеристик, серед яких врівноважена нервова система, емоційна стабільність, соціальна сміливість і активність, практичність, сумлінність, орієнтація на соціальне схвалення оточуючих [21, с. 125]. По-друге, важливим напрямом удосконалення якості підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладів загальної середньої освіти є підвищення практичної зорієнтованості освітнього процесу, прив'язка процесу навчання у ЗВО до реальних умов педагогічної діяльності в школах [29, с. 236].

На думку Н. Степанченко, важливим у системі підготовки вчителя фізичного виховання є «визначення змісту й структури його професійної діяльності, обсяг виконуваних ним педагогічних функцій; рівень вимог до кожної з них, до знань, умінь і навичок, необхідних для повноцінного виконання професійних обов'язків. Визначальною особливістю роботи педагога є виконання навчальних програм, які він реалізує з конкретним контингентом і в конкретних умовах певного навчального закладу. При цьому виконання педагогічних функцій вчителя фізичного виховання забезпечується плануванням роботи з фізичної підготовки учнів, організацією та реалізацією системи фізичного виховання, контролем, обліком і аналізом педагогічної діяльності тощо. В цілому, ефективність професійно-педагогічної діяльності вчителя фізичного виховання визначають доцільність застосованих ним педагогічних дій і використання найоптимальніших способів організації педагогічного впливу на учнів у навчально-виховному процесі з фізичної культури в школі. Важливим є також стиль взаємодії вчителя з учнями, що впливає на результати навчання. Він є виявом педагогічної культури та рівня професійно-педагогічної підготовленості вчителя фізичного виховання, визначальною характеристикою його фахової діяльності» [5].

Результати дослідження О. Шукатки засвідчили, що знання, вміння і навички, необхідні майбутнім учителям фізичної культури для організації та проведення фізкультурно-оздоровчих заходів з учнями закладів загальної середньої освіти, можуть бути успішно засвоєні лише в тому разі якщо в процесі навчання студентів вдається забезпечити:

- вироблення стійкої потреби в заняттях фізичною культурою і спортом;
- формування мотивації до занять фізкультурно-оздоровчого характеру, зокрема й звички вести здоровий спосіб життя;

– засвоєння теоретичних знань щодо основ фізичного виховання, формування вмій та навичок організації та проведення занять фізкультурно-оздоровчої та спортивної спрямованості;

– засвоєння способів організації різних форм самостійних занять фізичною культурою і спортом;

– засвоєння елементів пропаганди здорового способу життя, агітації до боротьби зі шкідливими звичками, регулярних і систематичних занять фізичною культурою і спортом. Набувши знання, опанувавши методико-практичні вміння та навички, майбутні вчителі фізичної культури матимуть змогу самостійно вирішувати питання щодо збереження і зміцнення здоров'я, раціонально використовувати засоби і методи фізичного виховання для підвищення ефективності навчальної діяльності, що надалі, безумовно, відіб'ється на рівні їхньої компетентності в організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладів загальної середньої освіти [8, с. 225–226].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, вчені одностайні в тому, що відповідно до напрямку розвитку сучасної освіти система професійної підготовки фахівців з фізичного виховання та спорту потребує відчутної оптимізації, зміни педагогічної парадигми, реалізації ефективного навчально-виховного процесу підготовки висококваліфікованих фахівців. Встановлено, що цілісна історія професійної підготовки фахівців з фізичного виховання та спорту ще належно не висвітлена в історіографії. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень з даної проблеми.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безкопильний О. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: теорія та методика : монографія. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 552 с.
2. Іваній І. В. Фізкультурна освіта: концептуальні засади формування професійно-педагогічної культури студентів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2016. Вип. 1–2. С. 16–21
3. Карасевич С. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурноспортивної діяльності у закладах загальної середньої освіти: монографія / МОН України, Уманський держ. пед. унів-т імені Павла Тичини. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. 204 с.
4. Куртова Г. Ю. Аналіз сучасної системи професійної підготовки вчителів фізичної культури. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2011. Вип. 83. С. 123–127.
5. Степанченко Н. І. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04; ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. 629 с.
6. Турянська М. М. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до спортивно-масової роботи в загальноосвітніх школах України (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2018. 282 с.
7. Філоненко О. В. Фізичний розвиток учнів як педагогічна проблема. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький, 2023. Вип. 209. С. 123–128.
8. Шукатка О. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладу загальної середньої освіти. *Педагогіка*

формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 70. Т. 4. С. 223–226.
URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_4/43.pdf

REFERENCES

1. Bezkoptyl'nyy, O. O. (2020). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do zdorov'yazberezhuval'noyi diyal'nosti v osnovnyi shkoli: teoriya ta metodyka* [Preparation of future physical education teachers for health-preserving activities in primary school: theory and methodology]: monohrafiya. Cherkasy : CHNU im. B. Khmel'nyts'koho. 552 s. [in Ukrainian]
2. Ivaniy, I. V. (2016). *Fizkul'turna osvita: kontseptual'ni zasady formuvannya profesiyno-pedahohichnoyi kul'tury studentiv* [Physical education: conceptual principles of formation of professional and pedagogical culture of students]. *Neperervna profesiyna osvita: teoriya i praktyka*. Vyp. 1–2. S. 16–21. [in Ukrainian]
3. Karasyevych, S. A. (2018). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do fizkul'turnosportyvnoyi diyal'nosti u zakladakh zahal'noyi seredn'oyi osvity* [Preparation of future teachers of physical culture for physical culture and sports activities in general secondary education institutions]: monohrafiya / MON Ukrayiny, Umans'kyi derzh. ped. univ-t imeni Pavla Tychyny. Uman': VPTS «Vizavi». 204 s. [in Ukrainian]
4. Kurtova, H. YU. (2011). *Analiz suchasnoyi systemy profesiynoyi pidhotovky vchyteliv fizychnoyi kul'tury* [Analysis of the modern system of professional training of physical education teachers]. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka*. Seriya: Pedahohichni nauky. Vyp. 83. S. 123–127. [in Ukrainian]
5. Stepanchenko, N. I. (2017). *Systema profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannya u vyshcheykh navchal'nykh zakladakh* [System of professional training of future teachers of physical education in higher educational institutions]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04; VДPU imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Vinnytsya. 629 s. [in Ukrainian]
6. Turyans'ka, M. M. (2018). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannya do sportyvno-masovoyi roboty v zahal'noosvitnikh shkolakh Ukrayiny (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittya)* [Preparation of future teachers of physical education for sports and mass work in secondary schools of Ukraine (second half of the 20th - beginning of the 21st century)]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Kyiv. 282 s. [in Ukrainian]
7. Filonenko, O. V. (2023). *Fizychnyy rozvytok uchniv yak pedahohichna problema* [Physical development of students as a pedagogical problem]. *Naukovi zapysky*. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyi: TSDU im. V. Vynnychenka. Vypusk 209. S. 123–128. [in Ukrainian]
8. Shukatka, O. V. (2020). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do orhanizatsiyi fizkul'turno-ozdorovchoho seredovyscha zakladu zahal'noyi seredn'oyi osvity* [Preparation of future teachers of physical culture for the organization of physical culture and health environment of general secondary education institution]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchey i zahal'noosvitniy shkolakh*. № 70. Т. 4. S. 223–226. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.

Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у XX – на початку XXI століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.

Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the 20th – at the beginning of the 21 st century.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2024 р.

УДК 378.013

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-211-215

КУЛІКОВА Світлана Вікторівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>
e-mail: s.v.kulikova@cuspu.edu.ua

РОЗВИТОК СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ

У статті автор розглядає напрацювання сучасних вітчизняних дослідників, які висвітлюють питання розвитку соціокультурної діяльності. Протягом останніх кількох років, в умовах воєнної агресії Росії проти нашої країни та в умовах соціально-економічної кризи, соціокультурна діяльність набуває все більшої важливості в історичному, духовному, економічному та політичному житті України. Вона стає особливим явищем у загальному прогресі цивілізації й ключовим інструментом досягнення примирення, взаєморозуміння й толерантності між різними культурами та етнічними спільнотами.

Соціокультурна діяльність у наукових розвідках вітчизняних науковців розглядається як система конкретних заходів, які відображають завдання соціальної політики держави у сфері дозвілля і культури, вона визначає не лише напрямки, але й методи їх втілення, а також є керованим соціальними установами і суспільством процесом залучення людини до культурного життя.

Проблеми модернізації й трансформації українського суспільства у 1990-х роках стають предметом наукових розвідок українських учених В. Андрущенко, Є. Борінштейна, Є. Головахи, М. Горлача, А. Кавалерова, С. Катаєва, В. Ларцева, М. Михальченко, А. Ручки і багатьох інших. Заслужують уваги дисертаційні дослідження З. Атаманюк, Є. Борінштейна, Л. Кононенко, Ф. Ревіна та ін., в яких досліджуються соціокультурні трансформації сучасного українського суспільства та різноманітні соціокультурні процеси.

Грунтовний аналіз теоретичних і практичних аспектів соціокультурної діяльності є змістом навчальних посібників Н. Кочубей, О. Петінової та В. Опанасюк.

Різноманітні аспекти трансформації соціокультурної сфери українського суспільства розглядаються у низці колективних монографій (2013-2023 рр.).

Аналіз стану розвитку соціокультурної діяльності дає підстави констатувати, що вітчизняні вчені зробили спроби розкрити певні аспекти еволюції цього феномену.

Ключові слова: соціокультурна діяльність, соціокультурні трансформації, соціокультурні процеси.

KULIKOVA Svitlana Viktorivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>
e-mail: s.v.kulikova@cuspu.edu.ua

DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY IN THE RESEARCH OF SCIENTISTS

In the article, the author examines the work of modern domestic researchers, who highlight the issue of the development of socio-cultural activities.

During the last few years, in the conditions of Russia's military aggression against our country and in the conditions of the socio-economic crisis, socio-cultural activities are gaining more and more importance in the historical, spiritual, economic and political life of Ukraine.

It becomes a special phenomenon in the general progress of civilization and a key tool for achieving reconciliation, mutual understanding and tolerance between different cultures and ethnic communities.

Socio-cultural activity in the scientific research of domestic scientists is considered as a system of specific measures that reflect the tasks of the state's social policy in the sphere of leisure and culture, it determines not only the directions, but also the methods of their implementation, and is also a process of human involvement in cultural activities managed by social institutions and society life.

Most Ukrainian scientists consider the concept of sociocultural activity from the point of view of two aspects – «social work» and «cultural activity», therefore, sociocultural activity is a process of active inclusion of a person in culture, which is implemented mainly by society, and not only by social institutions.

The problems of modernization and transformation of Ukrainian society in the 1990s became the subject of research by Ukrainian scientists V. Andrushchenko, E. Borinstein, E. Holovakha, M. Horlach, A. Kavalarov, S. Kataeva, V. Lartseva, M. Mykhalchenko, A. Pens and many others. Dissertation studies by Z. Atamanyuk, E. Borinshstein, L. Kononenko, F. Revina, etc., in which the socio-cultural transformations of modern Ukrainian society and various socio-cultural processes are studied, deserve attention.

A thorough analysis of the theoretical and practical aspects of socio-cultural activities is the content of the textbooks by N. Kochubey, O. Petinova, and V. Opanasyuk.

Various aspects of the transformation of the socio-cultural sphere of Ukrainian society are considered in a number of collective monographs (2013-2023).

The analysis of the state of development of socio-cultural activities gives reasons to state that domestic scientists have made attempts to reveal certain aspects of the evolution of this phenomenon.

Key words: sociocultural activity, sociocultural transformations, sociocultural processes.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблеми соціокультурних процесів в Україні набувають

особливої актуальності в сучасний період у зв'язку з необхідністю визначення парадигми розвитку й наукового забезпечення їхньої модернізації.

Наразі Україна переживає національно-державне відродження та впровадження демократичних цінностей в умовах, які є складними й суперечливими через нестабільність та революційний характер багатьох суспільно-політичних й соціально-економічних процесів, що розпочалися ще у 1990-х роках і в результаті цього, навіть до теперішнього часу залишаються невизначеними світоглядні та ціннісні орієнтири, які регулюють людську поведінку та взаємини, що має значний вплив на соціокультурну ситуацію в Україні.

Глобальні суспільні зміни, якщо вони є системними та пов'язані з встановленням нового соціального порядку, завжди супроводжуються культурними трансформаціями та характеризуються як «переоцінка усіх цінностей». Ситуація стала значно більш складною через анексію Криму Росією, гібридну війну на Донбасі, згодом повномасштабне вторгнення Росії на територію України 24. 02. 2022 р., що стало новими складними викликами для нашої країни.

Впродовж всього цього часу сусідня країна намагалася утримати Україну у своїх лещатах, не допускаючи демократизації її внутрішнього життя та вибору європейських цінностей. Відбувалося активне нав'язування уявлень про постійну неуспішність, спрямованих на знищення української ідентичності. В таких обставинах соціогуманітарні науки покликані вирішити важливі питання щодо переосмислення звичної шкали оціночних критеріїв не лише нашого минулого, а й майбутнього. Все вище сказане відноситься і до змін у соціокультурній сфері українського суспільства, яке все ще має глибокі зв'язки з тоталітарним минулим. Варто відзначити, що українські науковці приділяли й продовжують приділяти значну увагу дослідженню окреслених проблем.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема соціокультурної діяльності у сучасній вітчизняній науковій літературі вивчалася у дослідженнях С. Виткалова, М. Гавриленко, О. Копієвської, Н. Кочубей, Г. Лещук, І. Лисакової, Д. Малкова, Я. Никорака, В. Степанова, Т. Спіриної, І. Червінської, Ю. Щербини-Яковлевої та ін.

Сучасні підходи до розуміння соціокультурної діяльності розглядали П. Вичівський, С. Дричак, Т. Маланюк, В. Орлова та ін.

Сутність поняття «соціокультурна діяльність» в контексті досвіду європейських країн вивчали В. Власова, В. Коба, І. Тарновська та ін.

Соціокультурна діяльність в житті сучасної України розглядається в наукових розвідках А. Паршиної, О. Петінової та ін.

Мета статті – розгляд напрацювань сучасних вітчизняних дослідників, які висвітлюють питання розвитку соціокультурної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх кількох років, в умовах воєнної агресії Росії проти нашої країни та в умовах соціально-економічної кризи, соціокультурна діяльність набуває все більшої важливості в історичному, духовному, економічному та політичному житті України. Вона стає особливим

явищем у загальному прогресі цивілізації й ключовим інструментом досягнення примирення, взаєморозуміння й толерантності між різними культурами та етнічними спільнотами.

Більшість українських вчених поняття соціокультурної діяльності розглядають з точки зору двох аспектів – «соціальна робота» та «культурна діяльність», отже соціокультурна діяльність – це процес активного включення людини у культуру, який реалізується переважно суспільством, а не тільки соціальними установами.

Як вказують науковці, соціокультурна діяльність може розглядатися як система конкретних заходів, які відображають завдання соціальної політики держави у сфері дозвілля і культури. Вона визначає не лише напрямки, але й методи їх втілення, а також є керованим соціальними установами і суспільством процесом залучення людини до культурного життя [4].

Проблеми модернізації й трансформації українського суспільства у 1990-х роках стають предметом дослідження українських учених В. Андрушенка, Є. Борінштейна, Є. Головахи, М. Горлача, А. Кавалерова, С. Катаєва, В. Ларцева, М. Михальченко, А. Ручки і багатьох інших, наукові доробки яких відзначалися органічним поєднанням теоретичних та емпіричних аспектів.

А. Ручка приділив особливу увагу аналізу трансформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя України та дослідив еволюцію соціокультурних характеристик протягом другої половини 1980-х та початку 1990-х років. Також дослідник вивчав еволюцію соціокультурних характеристик за період 1990–2000-х років та надав ґрунтовний аналіз системності трансформаційних процесів в Україні, які охоплюють усі сторони й галузі суспільного життя [13].

Великої уваги в руслі нашого дослідження заслуговують наукові доробки С. Катаєва, які репрезентовані у докторській дисертації «Соціокультурна трансформація сучасного українського суспільства» (1998). Науковець розглядає теоретико-методологічні проблеми соціокультурної трансформації, однак оминає увагою систему культури як особливу соціокультурну галузь та зміни в її певних компонентах, а саме в освіті, науці, релігії, мистецтві, дозвіллі тощо [9].

Ґрунтовними є дослідження, присвячені аналізу соціокультурних змін, зафіксованих шляхом моніторингу в Україні з 1991 по 2002 рік, що виконані під керівництвом Є. Головахи [5].

Як зауважує у своєму дисертаційному дослідженні Є. Борінштейн, цей аналіз характеризується комплексним підходом, що дозволяє зробити висновки про динаміку соціальних показників українського суспільства, який видозмінюється у взаємозв'язку економічних, політичних та культурних факторів [3].

Період перебудови детально вивчав О. Бойко (2002) і саме в процесі перебудови вагому роль, на його погляд, відіграли соціокультурні фактори, зокрема виникнення неформальних громадських організацій, ренесанс релігії, звернення до

історичної правди та відродження національних почуттів суспільства [2].

Г. Касьянов присвятив свою наукову діяльність історичному розгляду подій, які розгорталися в Україні протягом 1991–2007-х років (2008). У його наукових доробках міститься значний обсяг фактичного матеріалу, який дає можливість висвітлити зміни в політичній системі України, становлення структур державної влади, формування нації, проблеми громадянських прав, трансформації в економічному, соціальному та культурному житті [8].

В руслі нашого дослідження увагу заслуговує фундаментальне дослідження групи вітчизняних учених Я. Калакури, О. Рафальського, М. Юрія (2015), в якому розглянуто положення та значення української культури в міжнародному та світовому контексті, враховуючи вплив на неї сучасних євроінтеграційних й глобалізаційних явищ [7].

Також в процесі аналізу наукової літератури нашу увагу було звернено на дисертаційну роботу Л. Кононенко «Культурно-інформаційна діяльність України за кордоном: тенденції та шляхи оптимізації (1991–1999 рр.)» (2004), в якій аналізуються напрями глобального соціокультурного й культурно-інформаційного розвитку та роль України у цих динамічних процесах.

Автор вивчає тенденції соціокультурної діяльності України у світі, розробляє концепцію та організаційні підходи до створення мережі соціокультурних й культурно-інформаційних центрів України за кордоном [10].

Соціокультурні процеси у сучасному українському суспільстві з соціально-філософських позицій всебічно розглянуто у ґрунтовному дисертаційному дослідженні Є. Борінштейна (2010).

Аналіз соціокультурної трансформації визначається науковцем як внутрішній процес змін у суспільстві, який сприяє досягненню нового, більш високого рівня впорядкованості й організованості у всіх сферах діяльності шляхом встановлення нової соціокультурної парадигми та формування нової соціокультурної реальності [3].

Соціокультурну трансформацію ретельно досліджує у своєму дисертаційному дослідженні Ф. Ревін (2021) та рушієм цієї трансформації науковець визначає інтенційну колективну діяльність. На думку вченого, будь-яка форма діяльності є спрямованою та необхідною характеристикою людини, яка полягає в основі об'єднання нації, соціальної групи, колективу, громадської організації та сім'ї та виконує функцію рушійної сили цивілізаційного прогресу [12].

Соціокультурні трансформації сучасного українського суспільства та свободу як один з факторів означених трансформацій у своєму дисертаційному дослідженні розглядає З. Атаманюк (2021). На думку дослідниці, в результаті динамічного іманентного процесу суспільних змін утворюється нова соціокультурна реальність [1].

На теренах нашої країни першою з дослідниць, яка підготувала навчальний посібник з соціокультурної діяльності є Н. Кочубей (2015). У даному посібнику ми знаходимо ґрунтовний аналіз

теоретичних аспектів та сучасного досвіду практичного впровадження соціокультурної діяльності у нових суспільно-політичних умовах. На думку Н. Кочубей, сутність соціокультурної діяльності полягає у дієвому функціонуванні особистості в окремо взятому середовищі та її участі у соціокультурних процесах та явищах, внаслідок чого відбувається формування власного соціокультурного статусу [11].

В руслі нашого дослідження увагу заслуговує навчальний посібник «Теорія та історія соціокультурної діяльності», авторами якого є О. Петінова та В. Опанасюк (2018).

Під соціокультурною діяльністю О. Петінова та В. Опанасюк розуміють «цілеспрямований, спеціально організований процес залучення людини до культурних цінностей суспільства і активного включення самої особистості в цей процес» [20].

У колективній монографії «Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток» (2013) досліджуються аспекти трансформації соціокультурної сфери українського суспільства через впровадження інформаційних технологій, з особливим урахуванням національних ментальних підходів до вдосконалення національного інформаційного комплексу [6].

У колективній монографії «Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації» (2015) розглядаються важливі аспекти формування сучасної української нації та будівництва держави, а також важлива роль громадського суспільства у цьому контексті. Увага авторів спрямована на дослідження впливу соціокультурних факторів на процес трансформації українського суспільства [15].

У монографії Л. Саракун «Культурна політика сучасної України» (2016) висвітлено основні компоненти культурної політики, її основні завдання та методи втілення в галузі соціальної філософії, детально розглянуто механізми взаємодії між державою та культурою у контексті процесів трансформації, окреслено основні напрямки культурної політики держави та оптимальна модель її реалізації у період модернізаційних та транзитивних змін в Україні [14].

У колективній монографії «Соціокультурний розвиток регіонального соціуму в контексті національної безпеки: міждисциплінарний вимір» (2018) здійснено дослідження, що охоплює різні аспекти та має міждисциплінарний підхід, щодо проблем розвитку соціокультурного середовища в регіональному суспільстві в контексті національної безпеки України на сучасному етапі [16].

У монографії Т. Гончарук-Чолач «Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації» (2021) досліджено концептуальні принципи розвитку України в умовах глобалізації, проведений аналіз духовних пріоритетів українського народу під час інтеграції у соціокультурний простір Європейського Союзу та розглянута трансформація політичної системи України під впливом глобалізаційних процесів [17].

Основні процеси трансформації соціальної культури, які розглядаються у сучасному дослідницькому контексті української культурології представлено у колективній монографії «Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні» (2022).

Колектив авторів основний акцент робить на виявленні потенціалу культурної творчості в аспекті світогляду і цінностей, а також вивченні сучасних проблем, які впливають на розвиток соціальної культури. Автори розглядають зміни у соціальній культурі в різних її аспектах, що відбуваються під впливом цифрових перетворень [21].

Цікавою і корисною для нас виявилася колективна монографія «Соціокультурні виклики сучасності: потреба у теоретичному осмисленні» за редакцією М. Петрушкевич (2022). Наукова робота спрямована на осмислення двох головних модусів – людини та культури, причому людина діє в межах культури. Автори переконливо доводять, що і культура і людина не можуть розвиватися без соціального середовища та вербалізують нагальні проблеми, які стосуються світогляду, освіти, демократії, культури мас, медіакультури, перфомативності, тактичного урбанізму тощо [18].

Дуже цікавою та своєчасною є колективна монографія «Соціокультурні детермінанти розвитку психології особистості в Україні» (2023). У даній науковій доробці вчених лабораторії загальної психології та історії психології імені В. А. Роменця Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України розглядаються концептуальні основи, історичний контекст та етапи формування психології особистості в Україні. Вчені, спираючись на використані джерела, підтверджують, що цей процес відбувався в межах загальних соціокультурних тенденцій, що є доказом того, що Україна була і залишається частиною Європи, частиною європейської культури [19].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, підсумовуючи зазначимо, що аналіз стану розвитку соціокультурної діяльності дає підстави констатувати, що вітчизняні вчені зробили спроби розкрити певні аспекти еволюції цього феномену. Однак за результатами здійсненого історичного аналізу приходимо до висновку, що в сучасній історико-педагогічній науці відсутнє комплексне дослідження, яке би предметно й цілісно репрезентувало розвиток соціокультурної діяльності у період кінця ХХ – першої половини ХХІ ст.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Атаманюк З. М. Соціально-філософські основи свободи як фактора соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства: дис... д-ра філос. наук: 09.00.03. Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2021. 423 с.
2. Бойко О. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: монографія. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2002. 306 с.
3. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Дисер...на здоб. наук. ст. док-ра філ. наук: 09. 00. 03: соціальна філософія і філософія історії. Одеса, 2010. 451 с.

4. Вичівський П., Маланюк Т., Орлова В., Дричак С. Сучасні підходи до розуміння сутності управління соціокультурною діяльністю у науковій літературі. Наукові перспективи. № 4 (34), 2023. С. 204–214.

5. Головаха Є. І. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні. К.: Ін-т соціології НАНУ, 1997. 234 с.

6. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горвий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2013. 184 с.

7. Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.

8. Касьянов Г. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії. К.: Наш час, 2008. 432 с.

9. Катаєв С. Л. Соціокультурна трансформація сучасного українського суспільства: дис.. на здоб. наук. ст. д-ра соціол. наук: 22.00.01. К., 1998. 380 с.

10. Кононенко Л. Культурно-інформаційна діяльність України за кордоном: тенденції та шляхи оптимізації: Дис. канд. іст. наук: 17.00.05. Київський національний ун-т культури і мистецтв. К., 2004. 231 с.

11. Кочубей Н. В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: університетська книга, 2015. 122 с.

12. Ревін Ф. Г. Іntenційна колективна діяльність як рушій соціокультурної трансформації: дис...канд. філос. наук: 09.00.03. Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав, 2021. 256 с.

13. Ручка А. О. Особливості суспільно-політичної ситуації в Україні: 2000 р. Моніторинг–2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали. К.: ІС НАНУ, 2000. С. 81–94.

14. Саракун Л. П. Культурна політика сучасної України: монографія. Ніжин, 2016. 205 с.

15. Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевиц, М. І. Гурик. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 255 с.

16. Соціокультурний розвиток регіонального соціуму в контексті національної безпеки: міждисциплінарний вимір. Колективна монографія / за заг. ред. І. А. Мейжис, Л. А. Ляпіна. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 312 с.

17. Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації: монографія / Т. В. Гончарук-Чолач та ін.; за ред. проф. О. М. Рудакевича. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 338 с.

18. Соціокультурні виклики сучасності: потреба у теоретичному осмисленні: колективна монографія / за ред. Марії Петрушкевич. Острого. Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 212 с.

19. Соціокультурні детермінанти розвитку психології особистості в Україні: монографія / В. В. Турбан, Л. З. Сердюк, В. В. Москаленко та ін.; за наук. ред. В. В. Турбан. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 296 с.

20. Теорія та історія соціокультурної діяльності: навчальний посібник / О. Б. Петінова, В. В. Опанасюк. Одеса, 2018. 78 с.

21. Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні: колект. монографія. М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 556 с.

REFERENCES

1. Atamanyuk, Z. M. (2021). *Sotsialno-filosofski osnovy svobody yak faktora sotsiokulturnykh transformatsiy suchasnoho ukraïnskoho suspilstva*. [Social and philosophical foundations of

freedom as a factor of socio-cultural transformations of modern Ukrainian society]. Odesa. 423 s. [in Ukrainian]

2. Boyko, O. (2002). *Ukrayina v 1985–1991 rr.: osnovni tendentsiyi suspil'no-politychnoho rozvytku*. [Ukraine in 1985–1991: main trends of social and political development]. Kyiv. 306 s. [in Ukrainian]

3. Borinshteyn, YE. R. (2010). *Osoblyvosti sotsiokul'turnoyi transformatsiyi suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva*. [Peculiarities of socio-cultural transformation of modern Ukrainian society]. Odesa. 451 s. [in Ukrainian]

4. Vychiv's'kyu, P., Malanyuk, T., Orlova, V., Drychak, S. (2023). *Suchasni pidkhody do rozumynnya sutnosti upravlinnya sotsiokul'turnoyu diyal'nistyu u naukoviy literature*. [Modern approaches to understanding the essence of managing sociocultural activities in scientific literature]. Kyiv. S. 204–214. [in Ukrainian]

5. Holovakha, YE. I. (1997). *Suspil'stvo, shcho transformuyet'sya. Dosvid sotsiologichnoho monitorynhu v Ukrayini*. [Society in Transformation. Experience of sociological monitoring in Ukraine]. Kyiv. 234 s. [in Ukrainian]

6. *Informatyzatsiya i modernizatsiya sotsiokul'turnoyi sfery suspil'stva: vzayemodiya ta rozvytok*. (2013). [Informatization and modernization of the sociocultural sphere of society: interaction and development]. Kyiv. 184 s.

7. Kalakura, YA. S. (2015). *Ukrayins'ka kul'tura: tsyvilizatsiynyy vymir*. [Ukrainian culture: civilization dimension]. Kyiv. 496 s. [in Ukrainian]

8. Kas'yanov, H. (2008). *Ukrayina 1991–2007: narysy novitn'oyi istoriyi*. [Ukraine 1991–2007: Essays of Recent History]. Kyiv. 432 s. [in Ukrainian]

9. Katayev, S. L. (1998). *Sotsiokul'turna transformatsiya suchasnoho ukrayins'koho suspil'stv*. [Socio-cultural transformation of modern Ukrainian society]. Kyiv. 380 s.

10. Kononenko, L. (2004). *Kul'turno-informatsiyna diyal'nist' Ukrayiny za kordonom: tendentsiyi ta shlyakhy optymizatsiyi*. [Cultural and information activities of Ukraine abroad: trends and ways of optimization]. Kyiv. 231 s. [in Ukrainian]

11. Kochubey, N. V. (2015). *Sotsiokul'turna diyal'nist*. [Sociocultural activity]. Symu. 122 s. [in Ukrainian]

12. Revin, F. H. (2021). *Intentsiyna kolektyvna diyal'nist' yak rushiy sotsiokul'turnoyi transformatsiyi*. [Intentional collective activity as a driver of sociocultural transformation]. Pereyaslav. 256 s. [in Ukrainian]

13. Ruchka, A. O. (2001). *Osoblyvosti suspil'no-politychnoyi sytuatsiyi v Ukrayini: 2000 r.* [Peculiarities of the socio-political situation in Ukraine: 2000]. Kyiv. S. 81–94.

14. Sarakun, L. P. (2016). *Kul'turna polityka suchasnoyi Ukrayiny*. [Cultural policy of modern Ukraine]. Nizhyn. 205 s. [in Ukrainian]

15. *Svitohlyadni ta sotsiokul'turni zasady formuvannya modernoyi ukrayins'koyi natsiyi: monohrafiya*. (2015). [Worldview and sociocultural foundations of the formation of the modern Ukrainian nation: a monograph]. Ternopil. 255 s. [in Ukrainian]

16. *Sotsiokul'turnyy rozvytok rehional'noho sotsiumu v konteksti natsional'noyi bezpeky: mizhdystsyplinarnyy vymir. Kolektyvna monohrafiya*. (2018). [Sociocultural development of regional society in the context of national security: interdisciplinary dimension. Collective monograph]. Mykolaiv. 312 s. [in Ukrainian]

17. *Sotsiokul'turni ta politychni priorytety ukrayins'koyi natsiyi v umovakh hlobalizatsiyi: monohrafiya*. (2021). [Sociocultural and political priorities of the Ukrainian nation in the conditions of globalization: monograph]. Ternopil. 338 s. [in Ukrainian]

18. *Sotsiokul'turni vyklyky suchasnosti: potreba u teoretychnomu osmyslenni: kolektyvna monohrafiya*. (2021). [Sociocultural challenges of modernity: the need for theoretical understanding: collective monograph]. Ostrog. 212 s. [in Ukrainian]

19. *Sotsiokul'turni determinanty rozvytku psykholohiyi osobystosti v Ukrayini: monohrafiya*. (2023). [Sociocultural determinants of the development of personality psychology in Ukraine: monograph]. Kyiv. 296 s. [in Ukrainian]

20. *Teoriya ta istoriya sotsiokul'turnoyi diyal'nosti: navchal'nyy posibnyk*. (2018). [Theory and history of socio-cultural activity: study guide]. Odesa. 78 s. [in Ukrainian]

21. *Transformatsiyni protsesy sotsial'noyi kul'tury v Ukrayini: kolekt. monohrafiya*. (2022). [Transformational processes of social culture in Ukraine: collection. monograph]. Kyiv. 556 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЛІКОВА Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток соціокультурної діяльності в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KULIKOVA Svitlana Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: development of socio-cultural activities in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2024 р.

УДК 7.038.53:75(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-215-221

КУЛІНІЧ Лариса Олександрівна –

старший викладач

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7439-2202>

e-mail: kulinichlar@ukr.net

ГУСЕВА Любов Григорівна –

викладач Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0171-0744>

e-mail: gusevalubov@ukr.net

ПУНГІНА Ольга Анатоліївна –
кандидат педагогічних наук, доцент
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1120-2786>
e-mail: punhina@i.ua

СИНТЕЗ ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА МАТЕРІАЛІВ В СУЧАСНОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ ЖИВОПІСУ, РИСУНКУ, КОМПОЗИЦІЇ

На межі XX-XXI століть глобальна інформаційно-комунікативна система кардинально змінила умови для культурного обміну і взаємодії, освіти і спілкування. Метою статті є виявлення основних тенденцій розвитку сучасного мистецтва та умов підвищення ефективності навчання майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва засобами синтезу виражальних засобів та матеріалів. Підкреслено, що художній образ є центральним, системоутворюючим поняттям для різних видів мистецтв, якому властиві умовність, багатозначність, недовомовленість. Митці послуговуються художніми засобами для створення зовнішніх зв'язків, сукупність яких формує особливе середовище. В ході дослідження з'ясовано, що починаючи з кінця XX століття, українське образотворче і професійне декоративне мистецтво поступово позбавляються пострадянських стереотипів, розвиваються у європейському напрямку, в руслі модернізму та постмодернізму, але базуються на багатотисячолетньому національному підґрунті. В умовах стійкої тенденції до інтеграції та пошуку нової образності, поступово розмиваються межі традиційних видів образотворчого мистецтва, а декоративне мистецтво активно залучене до вирішення проблем образотворчості. У ході вирішення нових задач образотворчості посилюється роль синтезу виражальних засобів, матеріалів, запозичення і взаємовпливи між видами мистецтв, стилістичних пошуків та технологічних експериментів. Доведено, що збалансоване поєднання в навчальному процесі принципів і методів академічного навчання рисунку і живопису та експериментального творчого пошуку, а також розуміння образності сучасного мистецтва забезпечить належне формування фахових компетентностей майбутніх художників та вчителів мистецтва. Потребують подальшого дослідження методичні аспекти підготовки майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва в умовах формування нової образності сучасного мистецтва.

Ключові слова: Сучасне мистецтво, образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, синтез виражальних засобів, синтез матеріалів, майбутні художники, мистецька освіта.

KULINYCH Larysa Oleksandrivna –
senior lecturer, Volodymyr Vinnichenko
Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7439-2202>
e-mail: kulinichlar@ukr.net

HUSYEVA Liubov Hryhorivna –
teacher, Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0171-0744>
e-mail: gusevalubov@ukr.net

PUNGINA Olha Anatoliivna –
Ph.D., associate professor,
Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1120-2786>
e-mail: punhina@i.ua

SYNTHESIS OF EXPRESSIVE MEANS AND MATERIALS IN THE MODERN FINE ARTS AS AN EXAMPLE OF TEACHING PAINTING, DRAWING, COMPOSITION

Abstract. At the turn of the XX-XXI centuries, the global information and communication system radically changed the conditions for cultural exchange and interaction, education and communication. The purpose of the article is to identify the main trends in the development of modern art and the conditions for increasing the effectiveness of training future specialists in fine and decorative arts by means of the synthesis of expressive means and materials. It is emphasized that the artistic image is a central, system-forming concept for various types of arts, a productive way of knowing the real reality, which is characterized by convention, ambiguity, and incompleteness. Artists use artistic means to create external connections, the totality of which forms a special environment. In the course of the research, it was found that starting from the end of the 20th century, Ukrainian visual and professional decorative arts gradually got rid of post-Soviet stereotypes, developed in the European direction, in the direction of modernism and postmodernism, but were based on a centuries-old national background. In the conditions of a steady trend towards integration and the search for new imagery, the boundaries of traditional types of fine art are gradually blurring, and decorative art is actively involved in solving the problems of fine art. In the course of solving new problems of visual art, the role of the synthesis of expressive means, materials, borrowing and interactions between types of art, stylistic searches and technological experiments is strengthened. It has been proven that a balanced combination of the principles and methods of academic teaching of drawing and painting and experimental creative research in the educational process, as well as an understanding of the imagery of modern art, will ensure the proper formation of professional competencies of future artists and art teachers. Methodological aspects of training future specialists in fine and decorative arts in the conditions of the formation of a new image of modern art require further research.

Key words: Modern art, fine art, decorative art, synthesis of expressive means, synthesis of materials, future artists, art education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Мистецтво, що є специфічною формою світосприйняття і відображення залежне від змін епох та технічного прогресу. На межі ХХ-ХХІ століть глобальна інформаційно-комунікативна система кардинально змінила умови для культурного обміну і взаємодії, освіти і спілкування. Естетична модель мистецтва розширюється за рахунок глобалізації культури та поглиблення проблем соціокультурного та екологічного характеру. Образотворче мистецтво постійно змінюється під впливом історичних, соціальних, політичних, наукових, технологічних факторів [6, 12]. Мистецька освіта, звісно, не може лишатися осторонь. Всі виклики сьогодення неодмінно відбиваються і потребують вирішення, особливо в часи змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії і історії, а також розвитку українського мистецтва, зокрема професійного декоративного, є предметом наукового зацікавлення О. Голубця, Т. Кари-Васильєвої, З. Чегусової та інших. Дослідження окремих видів мистецтва представлено у працях М. Бокотей, О. Клименко, Л. Богайчук та інші. Метоичні аспекти фахової підготовки майбутніх художників досліджують Т. Ковальчук, Л. Богайчук, В. Гудак, О. Барбалат, В. Хижинський.

Метою статті є виявлення основних тенденцій розвитку сучасного мистецтва та умов підвищення ефективності навчання майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва засобами синтезу виражальних засобів та матеріалів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, формою існування мистецтва, формою мислення в мистецтві, пізнання дійсності й одночасно її оцінкою, є художній образ. Художник мислить асоціативно, тому образ будується як парадокс, неподібність, символ. Як відображення реальності, художній образ є її перетворенням. Він зберігає єдність суб'єкта й об'єкта, і не може бути простою копією свого життєвого прообразу. Художньому образу властиві умовність, багатозначність, недомовленість. Таким чином, художній образ є центральним, системоутворюючим поняттям для різних видів мистецтв [11]. Митці послуговуються художніми засобами для створення зовнішніх зв'язків, сукупність яких формує особливе середовище, атмосферу, своєрідний «художній контекст», в якому композиція виступає «ядром» художньої комунікації. Художні образи є чітко спланованими та продуманими концепціями, розвиток яких має свій сценарій, який часто залежить від історичних та культурних обставин [8].

Сучасне мистецтво найчастіше визначають як сукупність художніх течій, що виникли у другій половині ХХ століття, а саме модернізм та постмодернізм. У спробах дати визначення мистецтву, що з'являється в Україні протягом останніх 20 років, мистецтвознавці виділяють окремі його ознаки і властиві риси, серед яких однією з найголовніших є певна відкритість до впливів та взаємовпливів, що спричиняє появу

глобальних тем та сюжетів, героїв та образів. Керуючись досвідом співпраці в межах програм міжнародної мистецької резиденції, Т. Міронова зауважує, що основними характерними рисами творчості молодшої генерації митців стають прямий контакт між художником та глядачем, інтерактивність, міждисциплінарність та майже безмежна комунікативність. Переважна більшість митців намагаються у своїй творчості збалансувати та поставити під питання численні невіршені глобальні конфлікти, що глибоко вписані в матерію соціального життя, публічного дискурсу, духовного та емоційного стану як всього людства, так і кожної окремої людини. Це спричиняє появу в їх творчості нової художньої образності, залежної від сприйняття не лише автором, глядачем або дослідником, а й суспільством в цілому [7].

Нова образність сучасного мистецтва потребує і відповідних логічних, адекватних засобів художнього вираження, як усталених для окремих видів мистецтв, так і нових підходів до їх синтезу та запозичення з інших видів образотворчих мистецтв. Відбувається ніби «розмивання» меж між видами образотворчого мистецтва. Стосовно сучасного живопису Г. Складенко зазначає також, що формальні відмінності між видами мистецтв не є абсолютними, оскільки живопис може бути і монохромним, а використання різноманітних фактур, технік колажу надає живописним творам об'єму, наближає їх до рельєфу та художнього об'єкта. Живопис може поєднуватися з іншими видами мистецтва. Дослідниця також зауважує на змінах, що торкнулися і традиційної жанрової структури живопису, що відповідають жанрам мистецтва загалом: портрет, пейзаж, натюрморт, ню, історичний, батальний, марина, в епоху модернізму зазнав перетлумачення. З появою абстрактного мистецтва стали виділяти фігуративний (предметний) та не фігуративний (абстрактний) живопис. На зміну жанровим відмінностям прийшли розділення за художніми напрямками – імпресіонізм, неоімпресіонізм, символізм, експресіонізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, символізм, гіперреалізм, геометричні та ліричні абстракції, які не тільки урізноманітили діапазон художніх мов, прийомів, засобів живопису, а й поставили під сумнів картину, як усталену його форму. Постмодерністичний живопис утверджував еkleктичність як ідейно-змістову категорію, вдався до цитат, трансформацій усталених образів, традицій, стереотипів, кліше. Але, на думку автора, попри зміни в мистецтві живопис залишається одним з найусталеніших його видів, що постійно оновлюється, часто виступаючи цариною художніх іноваций, існуючи сьогодні на перетині різноманітних творчих практик [10]. Твори живопису нерідко вирізняються підкресленою декоративністю або ж графічністю, художники інтерпретують та застосовують виразність імітації фактур інших технік (мозаїка, левкас, гравюра та монотипія), застосовують колаж з різними природними та штучними матеріалами тощо.

Зміни української графіки, зокрема, були унаочнені в глобальному проєкті «Відбиток. Українська друкована графіка ХХ-ХХІ століть» у Мистецькому Арсеналі (2020 р.), де в межах однієї експозиції кураторам вдалося представити роботи кількох поколінь митців, які творили в часи бурхливого розвитку мистецтва, часи появи багатьох стилів. Назви трьох змістових блоків експозиції: «У пошуках нових сенсів», «На межі дозволеного» й «Інфінітивна графіка» вже свідчать про вектор руху сучасного графічного мистецтва. Співкураторка виставки, К. Підгайна, поділяючи думку, що «зараз розподіляти графіку, скульптуру, живопис складно», зауважила, що «хоч виставка й називається «Українська друкована графіка», але тут задіяні й інші медіа: відео, інсталяції, які побудували спеціально під цей проєкт» [1]. Серед представлених робіт були й такі, що «виходили» за межі звичного графічного аркуша. Так, П. Маков представив проєкт, «варіації на тему саду-лабіринту», де два великих офорти поєднано з інсталяцією в тій самій, схожій на відбиток пальця, формі, що й на графічних композиціях. Робота Р. Романишина – по своїй суті є скоріше скульптурою, пірамідальним об'ємом утвореним з мідних травлених офортних дошок, своєрідне «паралельне життя» друкарських форм поруч з композиціями, утвореними, з віддрукованих з цих дошок, офортів. Окремі інші, з представлених, робіт теж не зовсім є друкованою графікою в класичному розумінні, а виявляють трансформацію і переосмислення їхніми авторами графіки як методу роботи. Художниця О. Козюра робить відбитки зі старих кахлів, старих архітектурних елементів і потім komponує у велику композицію на стіні. Вона гармонійно вписала свою роботу у фактуру й архітектуру залу [1].

Подібно і до інших видів образотворчого мистецтва, в українській скульптурі з кінця ХХ століття також спостерігалось повернення засад модернізму та поступова адаптація новітніх виражальних засобів постмодернізму, проте, на думку О. Голубця, повільніше, порівняно з малярством. Дослідник виокремлює три напрямки в яких відбувається розмивання традиційних меж скульптури. Проте, означені напрямки і тенденції, є справедливими та помітними і в інших мистецтвах. Перший напрямок пов'язаний зі «зверненням до тривимірної пластики митців, які не навчалися фаху на спеціалізованих кафедрах, займалися раніше малярством чи графікою. Фактор «непрфесійності» визначав нестандартність їхніх творчих підходів, сприяв несподіваним розширенням можливостей скульптури» [3]. Митці доволі часто мають подібну широту мистецьких зацікавлень і в такий спосіб виявляють інші грані своєї особистості. Прикметним є, у цьому зв'язку, творчий шлях відомої мисткині Г.С. Севрук. Отримавши ґрунтовну освіту художника-живописця, вона більшу частину свого творчого життя присвятила кераміці (монументальній та станковій), а також графіці. Це був свідомий вибір задля збереження більшої свободи творчого вираження в умовах політичного та ідеологічного тиску за радянських часів. Другий напрям змін вирізняла виразна причетність до скульптури митців, яких у

радянській Спільці художників називали «прикладниками», та визнання їх зусиль у розвитку тривимірної пластики, розпочатих у часи «відлиги» у 1960-х р. Так, на 7-му Великому скульптурному салоні (2015) було «уперше подолано традиційну «клановість» скульптури – учасниками експозиції стали відомі художники-керамісти (О. Дворак-Галік, І. Береза, А. Ільїнський, Г. Міміношвілі, Ю. Мусатов, Н. Попова, В. Хижинський, У. Ярошевич)» [3]. Стосовно перегляду стереотипу мислення щодо специфіки декоративного мистецтва, Т. Кара-Васильєва зауважує, що подолання застарілого ставлення до нього як до другорядного стосовно образотворчого – живопису, графіки, скульптури, відбулося наприкінці ХІХ століття. Тоді, принцип поділу мистецтв на «головні» та «другорядні» види був офіційно засуджений у Франції, де знайшов своє втілення принцип «єдності всіх мистецтв», який став основоположним для формування стилю «модерн» [4]. Третім напрямом О.Голубець виділяє «вихід скульптури на межі новітніх мистецьких форм – інсталяції, ланд-арту, боді-арту, перформансу, відео-арту тощо» [3]. У багатьох керамістів, художників текстилю, скла і металу спостерігається тяжіння до просторових композицій, що викликало появу предметно-пластичних ансамблів, які будувалися на поєднанні різних варіантів однієї форми (великих чи малих об'ємів) або на варіативності її розміщення (вертикально чи горизонтально В авторських творах збагачуються прийоми використання кольору, його умовної символіки, притаманної декоративному мистецтву [4, с. 204]. Втілення абстрактно-асоціативних образів спонукає художників-керамістів до поєднання традиційних для кераміки художніх засобів та запозичення засобів виразності скульптури, живопису, графіки й інших видів мистецтв. З'являються абстрактний і фігуративний кераможивопис, або скложивопис, живопис на тканині. Декоративна кераміка трансформувалася у своєрідний синтетичний вид творчості, в якому активно почали використовуватися пластичні й живописні засоби, фактурні можливості матеріалів, а іноді і прийоми графіки, театральної декорації. Ці явища, як в кераміці, подібним чином відбувалися і в інших видах декоративного мистецтва. Як зауважує З. Чегусова, склярі, текстильники дедалі більше перетворювалися на скульпторів і живописців [4, с. 193, 196].

Розширення спектру виражальних засобів тісно пов'язане з напрямком творчого пошуку сучасних художників щодо синтезу матеріалів. Прагнення такого синтезу спостерігається в роботах художників текстилю, художнього скла і металу, скульпторів, навіть живописців та графіків. В кераміці, художники наряду з традиційними керамічними матеріалами використовують в своїх творах такі матеріали як метал, текстильні матеріали, скло, смальту, дерево та інші природні й штучні матеріали. Такий підхід розширює палітру художніх засобів, чим істотно впливає на виразність творів. Проте, в кожному виді мистецтва має зберігатися і враховуватися саме виразність і специфіка використання основного матеріалу.

Подібно і в творах художнього текстилю завдяки інтеграційному зв'язку з іншими видами мистецтва (скульптури, живопису, графіки, комп'ютерних технологій) художники створюють оригінальні за стилістикою та образним уявленням твори – текстильну скульптуру, інсталяції, колажі – різноманітні за тематикою, де крім традиційних матеріалів майстрами органічно залучаються поліетилен, кокони, шовкопряда, віск, папір, шнури, сезаль.

Отже, як свідчить стислий аналіз творів та тенденцій розвитку сучасного образотворчого і декоративного мистецтва, внаслідок переосмислення видової класифікації, нової образності, кераміка, художнє скло, текстиль, метал, та живопис, графіка, скульптура постали в однакових умовах розвитку. В мистецтві посилюється ідейність, образність, концептуальне начало. У ході вирішення нових задач образотворчості посилюється роль синтезу виражальних засобів, матеріалів, запозичення і взаємовпливи між видами мистецтв.

Мистецька освіта не може бути осторонь глобальних процесів розвитку і змін у мистецтві, та культурі в цілому. Професійна готовність до художньо-творчої діяльності майбутніх художників та вчителів мистецтва залежить від сформованості низки фахових компетентностей. Формування і розвиток фахових компетентностей відбуваються протягом усього навчання, мають міждисциплінарний характер. В ході вивчення навчальних дисциплін «Рисунок», «Живопис», «Композиція» формуються цілий комплекс фахових компетентностей, серед яких є здатність сприймати новітні концепції в галузі образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, поєднувати інновації з усталеними вітчизняними та світовими традиціями. Здатність відтворювати традиційні та синтезувати сучасні технології в творах образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва. В контексті даного дослідження, варто розглянути досвід викладання дисциплін фахової підготовки в окремих українських та зарубіжних мистецьких навчальних закладах. У статті «Університетські ініціативи Академії образотворчих мистецтв ім. Я. Матейка у Кракові під час війни в Україні» автор, І. Павельчук наводить окремі наукові спостереження та результати проведеного дослідження в межах програми підтримки студентів і викладачів мистецьких навчальних закладів через наслідки війни росії проти України. Так, здійснене дослідження фахових компетенцій, передбачених освітньо-професійними програмами для чинних мистецьких спеціальностей Академії образотворчих мистецтв ім. Я. Матейка у Кракові (ASP) показало, що вимоги до реалізації творчого задуму концептуально відрізняються від освітніх образотворчих норм у ЗВО України. Автором було встановлено, що з першого року навчання від студента будь-якого факультету вимагають «створення імпровізованого образу-враження, який називають «проектом», що суттєво відрізняється від дзеркального копіювання природи, передбаченого в мистецьких закладах України» [9]. Стосовно

пріоритетів у навчанні, автор зауважує, що «іраціональний погляд на мистецькі завдання, який реалізується через суб'єктивне мистецьке сприйняття домінує в системі сучасної художньої освіти ASP. Декоративно ангажовані натюрмортні постановки з дисципліни «Наочні конструкції: рисунок і живопис» більше нагадують екзотичні театральні декорації. Працюючи над постановкою, студент ASP має зосередити свою увагу на «фрагменті» запропонованого культурного космосу для створення власного художнього світу й неповторного художнього стилю. Іраціональний підхід до переробки емпіричної інформації в синтезі з методом імпровізації є пріоритетними чинниками формотворення в системі сучасного художнього виховання в ASP» [9]. Важливою складовою навчального процесу є матеріально-технічна база. Студенти ASP навчаються в художніх лабораторіях та лекційних аудиторіях, лінгафонному кабінеті, обладнаних найсучаснішими комп'ютерами та 3D-принтерами для здійснення візуалізації попередньо створених графічних ескізів [9]. Безперечно, наявність відповідної матеріально-технічної бази та всебічна методична і організаційна підтримка розвитку творчості студентів сприяє якісній мистецькій освіті і особистісному зростанню, активному включенню в мистецький простір. Проте в питаннях переносу і запозичення закордонного досвіду в цій галузі, на нашу думку, потрібно уникати однобічності і полярності, мати зважений погляд, а також враховувати й зберігати кращі здобутки і традиції української мистецької школи. Так, наприклад, не варто а ні перебільшувати, а ні применшувати роль академічного рисунку та живопису в навчальному процесі. Можна погодитися з думкою, що «дзеркальне копіювання природи», дійсно, не надто корисне. Проте саме в процесі опанування «академічного», тобто «навчального», рисунку і живопису, через розвиток художньої спостережливості, аналіз форм і практичне дослідження принципів гармонійної організації зображення, здійснення художнього відбору, відбувається формування базових, фундаментальних компетентностей та оволодіння технічними прийомами і методами зображення. Такий рисунок і живопис не є самоціллю, а набутий досвід стає основою, «інструментом» для вирішення художньо-творчих завдань в будь-якій мистецькій галузі. Варто зауважити, що в українських художніх навчальних закладах склалися певні традиції і підходи, що забезпечують наступність у збереженні і подальшому формуванні окремих локальних мистецьких шкіл. Проблеми становлення творчої індивідуальності та художньої практичної майстерності вирішуються при вивченні ряду фахових дисциплін, відповідно до профілю закладу та специфіки спеціальностей. Як варіант, можна навести приклад викладання на факультетах декоративно-прикладного мистецтва та дизайну КДАДПМіД дисципліни «Декоративна інтерпретація академічних завдань з живопису», де студенти вчать на основі емоційного сприйняття створювати образ побаченого та інтерпретувати натурний мотив засобами стилізації, творчого

узагальнення, та втілювати в матеріалі у формі зображення на площині, колажі, асамбляжі, декоративному рельєфі. Завдання з декоративної інтерпретації – це своєрідний місток, між академічними завданнями і творчими роботами [2]. На кафедрі мистецької освіти ЦДУ ім. В. Винниченка подібні задачі (опанування принципів формотворення, закономірностей формальної та сюжетної композиції, методами художнього відбору та творчого узагальнення, врахування специфіки матеріалу) вирішуються при вивченні дисциплін «Композиція» та «Формоутворення». Дисципліни «Станковий рисунок», «Станковий живопис» доповнюють вивчення основ академічного рисунка і живопису та надають можливість вільного опанування матеріалів і технік оригінальної графіки та застосування їх виразальних можливостей у втіленні в художніх образах, засобів короткочасного рисунка [5]. Тож, збалансоване поєднання в навчальному процесі принципів і методів академічного навчання рисунку і живопису та експериментального творчого пошуку, а також розуміння образності сучасного мистецтва забезпечить належне формування фахових компетентностей майбутніх художників та вчителів мистецтва.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. В ході дослідження з'ясовано, що починаючи з кінця ХХ століття, українське образотворче і професійне декоративне мистецтво поступово позбавляються пострадянських стереотипів, розвиваються у європейському напрямку, в руслі модернізму та постмодернізму, але базуються на багатовіковому національному підґрунті. В умовах стійкої тенденції до інтеграції та пошуку нової образності, поступово розвиваються межі традиційних видів образотворчого мистецтва, а декоративне мистецтво активно залучене до вирішення проблем образотворчості. Таким чином кераміка, художнє скло, текстиль, метал знаходяться в однакових умовах розвитку з живописом, графікою, скульптурою. У ході вирішення нових задач образотворчості посилюється роль синтезу виразальних засобів, матеріалів, запозицієння і взаємовпливи між видами мистецтв, стилістичних пошуків та технологічних експериментів. Доведено, що збалансоване поєднання в навчальному процесі принципів і методів академічного навчання рисунку і живопису та експериментального творчого пошуку, а також розуміння образності сучасного мистецтва забезпечить належне формування фахових компетентностей майбутніх художників та вчителів мистецтва. Потребують подальшого дослідження методичні аспекти підготовки майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва в умовах формування нової образності сучасного мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Арт. Чому варто піти на виставку «Відбиток» у Мистецькому Арсеналі URL: <https://www.village.com.ua/village/culture/art/299251-scho-mozhna-pobachiti-na-vistavtsi-vidbitok-u-mistetskому-arsenali>

2. Голембовська Л. Декоративна інтерпретація академічних завдань з живопису: навчально-методичний посібник. Київ: Кафедра. 2014. 120 с.

3. Голубець О. Українська скульптура кінця ХХ – початку ХХІ століть: ефект дифузії. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Вип. 41. 2019. С. 4–10.

4. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». Київ.: Либідь, 2005. 280 с., іл.

5. Кулініч Л. О. Короткочасний рисунок у фаховій підготовці майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. *Наукові записки*. Вип. 141 (II). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2015. (Серія: Педагогічні науки). С. 67–70.

6. Міронова Т. Понятійно-категоріальна система сучасного українського мистецтва в новій естетичній парадигмі ХХІ століття. Збірник наукових праць СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО. 2020, №16. С. 179–188. URL: <http://sm.mari.kiev.ua/article/view/219999>

7. Міронова Т. Художні засоби та образність сучасного українського мистецтва (досвід діяльності міжнародної мистецької резиденції FACE of ART). Збірник наукових праць СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО. 2018, № 14. С. 237–244.

8. Міронова Т. Визначення поняття «художньої образності» та кола її понятійного апарату в сучасному образотворчому мистецтві. *Мистецтвознавство України*. 2020, № 20. С. 39–44.

9. Павельчук Іванна. Університетські ініціативи Академії образотворчих мистецтв ім. Я. Матейка у Кракові під час війни в Україні. *Образотворче мистецтво*. № 3-4 (119), 2022. С. 112–116.

10. Складенко Г. Я. Живопис. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Режим доступу : URL: <https://esu.com.ua/article-19107>

11. Ткаченко А. В. Художній образ – особлива форма естетичного освоєння світу. Збірник матеріалів III Міжнародного конгресу «Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі». Одеса, 2017. С. 203–204.

12. Чегусова З. Професійне декоративне мистецтво України початку ХХ століття і проблеми глобалізації культури URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/150/44/62/9400-1>

REFERENCES

1. Art. Chomu varto pity na vystavku «Vidbytok» u Mystetskому Arsenali [Art. Why should you go to the "Print" exhibition at the Art Arsenal] URL: <https://www.village.com.ua/village/culture/art/299251-scho-mozhna-pobachiti-na-vistavtsi-vidbitok-u-mistetskому-arsenali> [in Ukrainian]

2. Holembovska, L. (2014). Dekoratyvna interpretatsiia akademichnykh zavlan z zhyvopysu [Decorative interpretation of academic assignments in painting: educational and methodological guide]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Kafedra. 120 s. [in Ukrainian]

3. Holubets, O. (2019). Ukrainska skulptura kintsia XX – pochatku XXI stolit: efekty dyfuzii [Ukrainian sculpture of the late 20th and early 21st centuries: the effect of diffusion]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*. Vyp. 41. S. 4 – 10. [in Ukrainian]

4. Kara-Vasylieva, T., Chehusova, Z. (2005). Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy KhKh stolittia. U poshukakh «velykoho stiliu» [Decorative art of Ukraine of the 20th century. In search of "big style"]. Kyiv.: Lybid. 280 s., il. [in Ukrainian]

5. Kulynich, L. O. (2015). Korotkochasnyi rysunek u fakhovii pidhotovtsi maibutnykh vchyteliv obrazotvorchoho mystetstva [Short-term drawing in professional training of future teachers of fine arts]. *Naukovi zapysky*. Vyp. 141 (II). Kirovohrad: RVV KDPU im. V.Vynnychenka. (Serii: Pedagogichni nauky). S. 67–70. [in Ukrainian]

6. Mironova, T. (2020). Poniatiino-katehorialna systema suchasnoho ukrainskoho mystetstva v novii estetychnii paradyhmi XXI stolittia [Conceptual-categorical system of modern Ukrainian

art in the new aesthetic paradigm of the 21st century], Zbirnyk naukovykh prats SUCHASNE MYSTETsTVO. №16. S. 179–188. URL: <http://sm.mari.kiev.ua/article/view/219999> [in Ukrainian]

7. Mironova, T. (2018). Khudozhni zasoby ta obraznist suchasnoho ukrainskoho mystetstva (dosvid diialnosti mizhnarodnoi mystetskoï rezydentzii FACE of ART) [Artistic means and imagery of modern Ukrainian art (experience of the FACE of ART international art residency)]. Zbirnyk naukovykh prats SUCHASNE MYSTETsTVO. №14. S. 237–244. [in Ukrainian]

8. Mironova, T. (2020). Vyznachennia poniattia «khudozhnoi obraznosti» ta kola yii poniatiinoho aparatu v suchasnomu obrazotvorchomu mystetstvi [Definition of the concept of "artistic imagery" and the circle of its conceptual apparatus in modern fine art]. Mystetstvoznavstvo Ukrainy. №20. S. 39–44. [in Ukrainian]

9. Pavelchuk, Ivanna. (2022). niversytetski initsiatyvy Akademii obrazotvorchykh mystetstv im. Ya. Matejka u Krakovi pid chas viiny v Ukraini [University initiatives of the Academy of Fine Arts named after J. Matejka in Krakow during the war in Ukraine]. Obrazotvorche mystetstvo. № 3-4(119). S. 112–116. [in Ukrainian]

10. Skliarenko, H. Ya. (2009). Zhyvopys [Painting]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-19107> [in Ukrainian]

11. Tkachenko, A. V. (2017). Khudozhnii obraz – osoblyva forma estetychnoho osvoinnia svitu [An artistic image is a special form of aesthetic exploration of the world]. Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoho konhresu «Hlobalni vyklyky pedahohichnoi osvity v universytetskomu prostori». Odesa. S. 203–204. [in Ukrainian]

12. Chehusova, Z. Profesiine dekoratyvne mystetstvo Ukrainy pochatku XX stolittia i problemy hlobalizatsii kultury [Professional decorative art of Ukraine at the beginning of the 20th century and the problems of cultural globalization] URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/150/4462/9400-1> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЛІНІЧ Лариса Олександрівна – старший викладач, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: сучасна художня кераміка, традиційне народне гончарство, педагогіка мистецтва, професійна підготовка майбутніх художників та вчителів образотворчого мистецтва.

ГУСЄВА Любов Григорівна – викладач, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогіка мистецтва, проблеми образотворчого підготовки студентів та учнів.

ПУНГІНА Ольга Анатоліївна – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток та становлення художньої освіти на півдні України (друга половина XIX - початок XX століття).

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KULINYCH Larysa Oleksandrivna – senior lecturer, Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: modern artistic ceramics, traditional folk pottery, art pedagogy, professional training of future artists and art teachers.

HUSYIEVA Liubov Hryhorivna – teacher, Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: art pedagogy, problems of artistic training of students and pupils.

PUNGINA Olha Anatoliivna – Ph.D., associate professor, Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: development and formation of art education in the south of Ukraine (second half of the 19th - beginning of the 20th century).

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024 р.

УДК 379.825:792.091.36398.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-221-226

ЛАВРИШ Ірина Михайлівна –

кандидат педагогічних наук, директор Будинку культури, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1448-7352>

e-mail: Lavrishirina@gmail.com

КУЛЬТУРОТВОРЧІ АСПЕКТИ МИСТЕЦТВА УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ-МОДЕРНІСТІВ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВИТИ І ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКОВОЇ АУДИТОРІЇ

У статті вводяться такі поняття як екологічна освіта та виховання, розкривається природна складова культуротворчих аспектів українських художників-модерністів, обґрунтовується їхній вплив у єдиному проблемному полі екології культури та екології людини. Ми відзначаємо особливе значення розуміння змісту естетичних цінностей для підліткової аудиторії в образотворчому мистецтві, як відображення в композиціях художників базових найзагальніших уявлень про світ природи, що дає змогу органічно переживатися з основними принципами організації художньої площини. Звертаємо увагу на національні природні риси українського характеру у творчості видатних діячів образотворчого модерного мистецтва минулого. Акцентуємо на тому, що щедра на таланти українська земля подарувала людству цілу плеяду геніальних художників, скульпторів, яких знає увесь світ, однак унаслідок історичних обставин, їм доводилось збагачувати скарбницю власної культуротворчості, перебуваючи за межами рідного краю, тому на отчій землі їхній талант був не завжди оцінений і не визнаний.

Разом з тим, вважаємо, що абстрактне мислення художників - модерністів було і є тією школою, оволодіння якою свідчить про високий рівень професійної культури, де відбувається художнє пізнання і особистісне утвердження справді вічних цінностей людського буття. При цьому масштаб мистецького і загальнолюдського уявлення їхній конкретний зміст: соціально-історичний, світоглядний, моральний. Їхні твори свідчать про те, що не можна втекти від життя в усій його складності, від нерозв'язно-подвійної природи самої людини – ні в життєву метушню, ні в абсолютну споглядальну духовність,- не порушивши при цьому найважливіших зав'язків між людиною і світом. Важливими передумовами цього процесу є прагнення осмислити особливості відображення природи у творчості зазначених художників, зрозуміти, як художнє мистецтво викликає чуття естетичної насолоди, в чому полягає його насолода, що пробуджує її в душі підлітків.

Ключові слова: художники-модерністи, культуротворчість, підліткова аудиторія, екологічна освіта та виховання, естетичні цінності.

LAVRYSH Iryna Mykhaylivna –

Candidate of pedagogical sciences, Director of the House of Culture, Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1448-7352>

e-mail: Lavrishirina@gmail.com

CULTURAL ASPECTS OF THE ART OF UKRAINIAN MODERNIST ARTISTS IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL EDUCATION AND UPBRINGING OF THE TEENAGE AUDIENCE

The article introduces such concepts as ecological education and upbringing, reveals the natural component of the cultural aspects of Ukrainian modernist artists, and substantiates their influence in the single problematic field of cultural ecology and human ecology. We note the special importance of understanding the content of aesthetic values for the adolescent audience in the visual arts, as a reflection of the basic most general ideas about the natural world in the artists' compositions, which allows them to organically resonate with the basic principles of the artistic plane. We draw attention to the national natural features of the Ukrainian character in the works of prominent figures of the fine modern art of the past. We emphasise that the talent-rich Ukrainian land gave humanity a whole galaxy of brilliant artists and sculptors who are known all over the world, but due to historical circumstances, they had to enrich the treasury of their own cultural creativity while outside their native land, so their talent was not always appreciated and recognised in their native land.

Thus, realizing that the aesthetic essence of the art of Ukrainian modernist artists is an argument in favor of its cultural examination, it should be noted that in the analysis of the phenomena of environmental education and upbringing, which exist in our opinion as two inseparable vectors, coincide, forming a single line measure by which Man is realized. In this regard, it becomes clear that, being formed within the framework of artistic art, the aesthetic and cultural forecast can reach a much wider field of education of ecological worldview, controlling the state of the aesthetic foundations of the current level of spirituality, which enables teenagers to realize the natural component of human existence. The important prerequisites of this process are the desire to understand the peculiarities of the reflection of nature in the work of these artists, to understand how art causes a sense of aesthetic pleasure, what is its pleasure, which awakens it in the souls of teenagers.

Key words: modernist artists, cultural creation, adolescent audience, environmental education and upbringing, aesthetic values.

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. Цивілізація нашого століття поставила особистість і природу в цілком нові умови існування. Це виявляється не тільки в необхідності особливої уваги до екологічних проблем. Нові форми існування людини виявляються у всіх сферах життєдіяльності, особливо в освіті і культуротворчості. Якщо культура є формою існування людського суспільства, то культуротворчість – це форма усвідомлення буття митців, призначення якої полягає в тому, щоб поєднати їхні твори з загальною культурою за результатами діяльності в самій культурі [4]. Саме культурні цінності окреслюють перспективні контури еволюції нашого суспільства, і майбутнє України великою мірою залежить від виваженої стратегії відпрацювання та впровадження екологічних знань. Ця стратегія потребує чіткого визначення пріоритетних напрямків освіти і виховання, їхнього поетапного втілення у підліткову аудиторію з метою усвідомлення власної причетності, відповідальності за долю природи. Широке формування екологічної освіти і виховання підлітків веде до засвоєння нових ціннісних відносин, що дасть змогу виховати екологічний світогляд, екологічні імперативи взаємодії культури і природи. У контексті цього екологічна орієнтація та мистецтво стають взаємозалежними і невід’ємними компонентами формування нової парадигми сучасної освіти і культури. Без екологічної орієнтації не можна всебічно розвинути і втілити принципи естетичного мислення у творчій діяльності. Розуміння останнього як світоглядної універсали, дозволяє досягнути естетичне в його динаміці, становленні, виявленні емоційної чуттєвості, співпереживання, змістовного осмислення у спілкуванні з творами

мистецтва, організації особистісної естетики, екологічним мірилом якої стали твори українських художників-модерністів минулого. Національна традиція, через яку інтерпретуються напрямки українського мистецтва, стає сьогодні тією енергією, що здатна збагатити сучасну образотворчість, надати їй свіжих життєдайних сил. Оповідність, глибокий зв’язок з природним світом, активна кольорова драматургія художників-модерністів минулого є ознаками саме української художньої свідомості з її вітальністю та емоційністю. Так несподівано через узагальнений світ природної пластики і кольору відбиваються глибокі архетипи національного бачення, розкриваються риси традицій, на яких замішані національний смак, естетичні та психологічні особливості світосприйняття. Звідси-ідея гармонії. А вона почне діяти тоді, коли це життєве середовище стане цілісним, гармонійним на основі екокультури. Тому у художників-модерністів сформувався власний стиль, в якому складними опосередкованими шляхами трансформуються різні художні і природні джерела. Ми вважаємо, щоб виховати підлітків, їх слід ввести в самобутній світ рідної природи, аби вони навчилися бачити його та відчувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виховна концепція впливу культурних цінностей мистецтва, на наш погляд, є кореневим напрямком педагогічної науки і безпосередньо традиційним орієнтиром вітчизняної наукової думки (В. Андрущенко, Т. Андрущенко, М. Бойченко, М. Ганзюк, І. Зязюн, Н. Казіна, В. Крисаченко, О. Комаровська, В. Малахов, Л. Онофрійчук, Л. Прокопович, А. Чехуніна) та ін. Зміст програми мистецтва, як навчальної дисципліни, дає змогу забезпечити вільне зростання особистості,

усвідомлення глибинних зв'язків культури і самосвідомості підлітків, рівень якої виводить їх на винайдення власного естетичного ідеалу, що є невичерпним джерелом формування культурних цінностей. Цьому питанню присвячено праці науковців: Н. Дем'яно, К. Кодиліної, О. Комаровської, О. Лобач, Л. Масол, Т. Медвідь, В. Моляко, О. Отич, О. Онищенко, І. Палашкіної, Т. Прокопович, О. Рудницької, Н. Смагло, Н. Сулаєвої та ін.

Варто зауважити, що філософський аспект вивчення культурних мистецьких цінностей виявив ряд історико-екологічних досліджень, які присвячені розкриттю естетичних основ художньої творчості і були спрямовані на глибше розуміння, вивчення багатства і своєрідності української природи. З нечисленних праць із охарактеризованого та з деяких рецензій на них ми бачимо, що в українській науці присутні розвідки, що репрезентують творчі плеяди професійних художників минулого, представників модерністської філософії, що діяли в той час в Україні. Розробляючи переважно естетику художньої творчості, оперуючи пензлем, митцю, передусім виходять з усвідомлення реальної взаємодії між природною дійсністю та мистецтвом. Історично сюди можна підвести здобутки таких художників, як О. Радченко, О. Розанової, / Т. Гончарової, М. Юнак, В. Котинської, П. Стівбуєнка, О. Мизіна, Г. Довженка, В. Седяра, К. Гвоздика. Їхні твори підкреслюють творчий характер природних образів, фантазій, які дають змогу викликати у душі підлітків не лише певні емоційні переживання, а й відповідні думки. Естетична теорія, як і їхня мистецька спадщина істотно збагатили історію української духовної культури XIX-XX ст., оскільки художні означення сприяли актуалізації природних образів, завдяки чому вони ставали новими знаками багатовимірного культуротворчого простору. (К. Валентайн, І. Костицька, О. Костюченко, А. Петришин та ін.)

Завданням індивідуальної естетики підліткової аудиторії є, на нашу думку, зрозуміти, як мистецтво впливає на відчуття естетичної насолоди і що пробуджує в їхній свідомості художній витвір. Ми вважаємо, що підлітки розкривається через їхню здатність до культурного самовідтворення, яке здійснюється як духовно так і практично шляхом перетворення природного і духовного середовища, яке розвивається, вдосконалюється, прогресує, окультурюється. Одухотворення неможливе без індивідуалізації підлітками власного культурного буття. Освіта та культура - це не лише набуття знань і «просвітлення духу», а усвідомлена свого роду стратегія інтелектуального, особистісного, діяльносного і духовного розвитку підлітків. Духовна культура достатньо складне багатовимірне явище. Вона може бути досліджена в різних аспектах, оскільки науковці стверджують, що духовний код нації, її культурний потенціал зашифровано у художніх творах, оскільки любий витвір художника є конденсатором культурної пам'яті. У мистецтві це знайшло свій вияв у створенні мови музичних образів, художніх творів,

формуванні стилів і жанрів, які спиралися на абсолютну духовність, де митець не споглядає, не дотикає, а відчуває. (Т. Антоненко, І. Бех, І. Буцяк, О. Васильєва, О. Вознюк, О. Лопуга, О. Олексюк, В. Павлов, Е. Помиткін, А. Растрігіна, В. Рибалка, В. Холін, О. Щолокова а ін.)

Мистецтво сьогодні є однією із складових нашого буття, чуттєво-структурним началом та, в той же час, такою рамкою, яка обрамляє картину повсякденності. Тобто естетика навколишнього середовища перевтілюється в екологію життя, оскільки природу у художніх творах можна сприймати не лише як символ, але й як дійову особу. Назва твору з самого початку може довести той факт, що у картині буде грати провідну роль - вітер, дощ, дерева, квіти тощо, що дає змогу відобразити навіть специфіку мислення людей, зображених на картині, які ніби то мешкають у тому мікросвіті, і для яких деталі погоди та природних умов є невід'ємною частиною їхнього буття.

Про досвід вивчення культурологічних аспектів мистецтва українських художників-модерністів в контексті екології і виховання підліткової аудиторії йдеться у працях (Н. Артеменко, В. Акоюн, Н. Анацька, М. Видиш, С. Гореславський, В. Гриценко, Л. Горболіс, Н. Данильчук, А. Захлібний, Ю.В. Крисаченко, Куманська, Л. Курняк, В. Марко, М. Мельничук, Л. Печко, І. Сидорук, Л. Чистякова, Р. Чорний та ін.)

Мета статті полягає в обґрунтуванні процесу культуротворчих аспектів мистецтва українських художників-модерністів в контексті екологічної освіти та виховання підліткової аудиторії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічним проблемам і шляхам їхнього розв'язання присвячено чимало літератури, музичних та художніх творів образотворчого мистецтва, які віддзеркалюють питання перцепції, важливість якої у мистецтві помітна в інтерпретації сюжету митцем і в сприйманні твору глядачем. На думку О. Костюченко, перцептивні процеси забезпечують орієнтування в художньо-творчому матеріалі, виділенні найважливіших для розв'язання конкретного завдання аспектів, здійснюють таку обробку інформації від органів чуття, яка веде до побудови образу, адекватного як потребам, так і завданням рекреаційної діяльності [5]. Ми розглядаємо культурні цінності окремих митців, пов'язаних з специфікою людського буття та ставлення до дійсності, а саме: ціннісно-діяльносним відношенням до природного середовища. Саме специфічне природонародження, на нашу думку, найяскравіше окреслює самотунність діячів мистецтва, яке дасть змогу задовільнити потреби підлітків, зокрема естетичні та екологічні. Усвідомлюючи, що саме естетична суть мистецтва є аргументом на користь його культуротворчого розгляду, слід зазначити, що в аналізі художніх творів ми прослідковуємо два вектори, які складають «єдину лінію мір», за якою здійснюється Людина [3]. Для підлітків існування та поширення мистецтва засвідчує його естетичну цінність, а це може бути одним з аспектів

формування екологічних орієнтацій, як виховання вишукано-прекрасного, почуттєвої природи людини, що дасть змогу гармонізувати стосунки зі світом. Також, ми бачимо, що мистецтво на практиці створює нові людські цінності і шукає принципово новий, адекватний своєму часові естетичний досвід, який буде працювати на формування культурних орієнтирів підлітків на засадах зростання духовності, стимулюванні творчості, тим самим естезувати природній простір існування.

Твори мистецтва входять до сфери духовних потреб людини. Тяжіння до прекрасного є невід'ємним від людського ества, бо завжди супроводжує людину розумну. Кожен митець є надзвичайно багатогранною особистістю, їхні твори є висловом внутрішньої свідомості, бажанням показати свої картини завжди в новому, незнайомому до цього способу. Зазвичай творці пензля черпали найхарактерніші риси з великих історичних стилів, беручи від них елементи, потрібні для нових художніх конструкцій, прагнучи збагатити старі підвалини образотворчого мистецтва, що дало змогу в драматичному напруженні знайти джерело захопливої і переконливої живучості. До таких художників ми можемо віднести українських митців-модерністів: Давид Бурлюк, Казимир Малевич, Володимир Татлін, Василь Кандинський, Олекса Грищенко, Іван Клунонь, Іван Пуні, Олександр Радченко, Олександра Екстер, Олександр Архипенко.

Універсальна природа модернізму, як процесу оновлення формально-виражальної мови, розкрилася в усіх видах образотворчого мистецтва, зазначає дослідниця Ю. Бабуніч [2]. Цікаві спостереження та міркування з цього приводу висловив саме Олександр Архипенко, український скульптор, творець, новатор малярського кубізму, який був переконаний у тому, що людиною править космічна енергія, яка змішана з нашими клітинами і знаходиться у постійній еволюції. Він вважав, що самі ідеї людина бере від космічної творчої сили і підносить свою власну потугу до найвищого ступеня, де поєднуються дух і природа. Архипенко вповні збагнув це основне правило природи і воно стало головною метою його мистецтва. Скульптурний твір стає істотою, і саме у цьому криється велика одуховленість, тож не дивно, що скульптор так багато пише, говорить про творіння і природу мистецтва. Слід відзначити новації О. Архипенка, який підкреслював стосунок мистецької творчості до космічної і бачив мистецтво, як віддзеркалення творчих сил всесвіту. Його перші роботи нагадували ідолів, які прикрашали кургани в українських степах. Тому бачення природного художнього творення, вважав він, є продовженням універсального процесу, і творча організація невідомого митця споріднена з організацією форм у природі. Хоч мистецтво є процесом конкретизації, матеріальним відображенням невідомих природних сил, однак творчою ціллю є експресія живучості тих сил, які митець сприймає в своєму оточенні. Підкреслюючи важливість вияву живучості в мистецькому творі, Архипенко вважав, що статистичне мистецтво імітує форми природи, а

динамічне - кристалізує інтуїтивно відчутні сили, тоді як форма випромінює з себе назовні духовність [7]. Потреба вірності художника Природі у мистецькому зображенні, де кожен визначний митець є надзвичайно багатогранною особистістю і визначає перспективи нового мистецтва, вважає, що прийдешнє мистецтво буде створене передусім свіжими і живущими силами. У своїй людській, духовній суті воно незмірно більш глибоке й багате. Як крізь щілину в кам'яних брилах пробиваються життєдайні паростки квітів, весняної трави, так і прокладає собі шлях й жива творчість людини. Такі думки, як тяглість трансформації природи, спонукали митця не тільки до реінтерпретації власного доквілля, але також до теоретичного обґрунтування своїх зацікавлень. Дальшим важливим вкладом Архипенка в розвиток сучасної скульптури-малярства було вживання синтезу різних природних матеріалів у тій самій композиції: каміння, дерево, пісок, мармур, бірюза, скло, мідь. Історики мистецтва загалом визнають його першість у введенні кольору скульптурних творів. Це стосується таких робіт, як «Хід», «Силует», «Гондольєр», «Старий рибалка». Нажаль його твори залишилися в Америці, де він прожив значний період життя, але вони в наш час заслуговують на переоцінку, на те, щоб увійти в широкий мистецький і науковий обіг, щоб залишитися в пам'яті мистецтвознавців України.

У колі представників української культури, час активності яких припадає на ХХ століття, слід звернути увагу на художницю Олександру Екстер. Поціновувачі театрального мистецтва можуть завдячити їй за створення незвичного художнього образу та новітнє оформлення сценічного дійства, яке стало лаконічним, конструктивним і рухливим. Продовженням зазначеної тенденції щодо змішування досвіду мистецтва живопису та дизайну сцени, є формування художницею просторового стилю, який передбачає театралізацію побуту: надання статусу театральній площині. Екстер оновлює не лише драму, а й балет. У мансарді на Фундуклівській проектує строї до вистав балерини Броніслави Ніжинської, засновниці київської «Танцювальної студії руху». Творчість О. Екстер просякнута естетикою художньо-природних взаємодій, які входять в об'єкт дії механізмів мистецької творчості. Для художниці живопис є мистецтвом простору, який визначає смислову наповненість пластичних засобів: форму, як художню концепцію, кольорові асоціації, композицію. Такий простір, прозорий для всіх художніх практик дає змогу розширити межі мистецької реальності, демонструючи новий виток природного буття людини у світі. У просторі сучасної культури естетичне відношення реалізується переважно як резонатор людських відчуттів, як активатор творчої роботи митця, як вихідна умова існування естетичного змісту. Самі реалії сучасного мистецького життя О. Екстер розширюють межі художньої реальності, демонструючи новий виток людського буття у світі. Так, її рання робота «Квіти» вражає ніжністю і чуттєвістю: сором'язливі квіти на підвіконні, м'яке завіконне світло, тиха поезія затишного

помешкання. Ще одне невеличке полотно «Склянка чаю» вже з серії натюрмортів, звучних, соковитих, яке написано у паризькій академії, під враженням від творчості Ван-Гога. Так, вона і надалі почала опановувати неакадемічний стиль малювання, ван-гогівську пастозність, щоб зрештою увійти в неспокійний стан кубістів, щоб покласти фундамент новій течії [8]. Судячи з її картин, вибудовується інтерпретаційна природа естетичного повідомлення, який продукує нове бачення образів. Наприклад, міст над рікою не викликав у неї елегійно-журливого настрою, її цікавило інше-геометризм усього: важка арка мосту, кристалічна вода, яка має свої грані і ребра, шосе, що рухається в далину неквапливо, гори, які пориваються у небо своїми верхівками. А увінчує картину білосніжна з зеленими банями козацька церква-шматочок батьківщини у тім безадреснім всеохопнім світі [9]. Тому-то й сталося, що в творчому здобуткові О. Екстер безумовно наявною є глибока філософська ерудиція художника, яка втілюється в дотичній до філософії – сфері мистецтва. Синтез екології й філософії, як зазначає Л. Неделіна, є необхідною умовою формування екологічної освіти, а що дає можливість простежити розвиток екологічного виховання у формуванні життєвоціннісних орієнтацій сучасної молоді [6]. На цьому ми можемо ґрунтувати творчі доробки художниці, які досить яскраво репрезентують зміст стрижнєвої природної української ідеї. Адже саме естетико-природня проблематика картин виявляється причетною до змістового насичення кожного її твору. Це спрямування зумовлювалося й тією визначальною роллю, яка посідає у колі значущих для художника-митця проблем: людина-природа-історія-пам'ять. Саме тому нашим завданням у вихованні підліткової аудиторії є прагнення довести до їхньої свідомості: хто ми є, чого прагнемо, що зберігаємо. Естетичний фактор мислення з багатьох видів художньої діяльності дає змогу сформувати у них культ мистецького розуму на засадах природної чуттєвості і гармонії.

Ще одним спільним полем застосування художніх творів мистецтва в контексті екологічної освіти і виховання підлітків є предметність пізнання. Спираючись на досягнення в галузі психології екологічної освіти і виховання підліткової аудиторії, широкий культуротворчий матеріал, вчені досліджують складові пізнання, як науковий факт, наукову ідею, світогляд. Для підліткової аудиторії процес пізнання починається з почуттів, оскільки вони отримують їх від зовнішнього світу художнього твору, спочатку оцінюючи предмети, кольорову гаму, а потім, об'єктивно, в думці-аналізують цінність побаченого. Реалізуючи закладені можливості пізнання у галузі художнього мистецтва, підлітки забезпечують свою велику незалежність у соціумі, акумулюють творчу енергію, яка генерує естетичне з подвійною силою, що дає змогу встановити взаємозв'язок підліткової аудиторії з навколишнім середовищем. Як зазначає дослідник В. Акопян, шлях до сталого розвитку особистості можливий лише за допомогою екологізованого рівня освіти,

оскільки великий вплив на особистість має естетичне наповнення екологічної освіти. Відчуття прекрасного налаштовує підлітків на добро, звідси зв'язок між красою природи і красою людини.[1] Особливо актуальним у даному випадку є предмети освітньої галузі «Мистецтво», завдяки яким підлітки мають можливість обмінюватися думками, ідеями, пропозиціями, а викладач при цьому перетворюється на помічника в спільній діяльності, діловій співпраці, творчому пошуку, створюючи на заняттях атмосферу щирості і поваги.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, теоретично обґрунтований розгляд культурологічних аспектів українських художників-модерністів, здійснений у нашому дослідженні, дає змогу суттєво скоригувати уявлення про національну художню традицію, яка пов'язана з живленою одухотвореністю, тісно сполученою з життям природи. Весь перебіг природотворчості художників-модерністів досягає оптимальної рівноваги як масштабу їхньої думки так і неповторно-художнього втілення, як еквіваленту перебування людини у світі, що спонукає до духовної зосередженості, благословенної тиші самопізнання. За кожним образом культурного митця є образ, традиції, потужна течія культури, неперервний зв'язок, що створює щемливе емоційне забарвлення, надто ж для підліткової аудиторії, як духовних так і естетичних відчуттів. У зв'язку з цим стає зрозумілим, що формуючись у межах художнього мистецтва, естетико-культуротворчий прогноз може виходити у значно ширше поле виховання екологічного світовідношення, контролюючи стан естетичних засад актуального рівня духовності, який дає змогу усвідомити підліткам природній компонент людського буття. Важливими передумовами цього процесу є прагнення осмислити особливості відображення природи у творчості зазначених художників, зрозуміти, як художнє мистецтво викликає чуття естетичної насолоди, в чому полягає його насолода, що пробуджує її в душі підлітків. Ми визнаємо тенденцію розвитку культури та естетики, як специфічну форму взаємодії у цілісній системі почуттєвого відображення, як прояву сутнісних сил людини та контексті екологічної освіти і виховання підліткової аудиторії.

Подальше дослідження проблеми, що розглядається, передбачає визначення етапів вивчення культуротворчості з урахуванням еволюції світоглядних установок різних видів мистецтва, спадкоємності культурних цінностей, взаємозв'язку людини з навколишнім світом і яким чином вони впливають на особистість підліткової аудиторії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. А. Акопян Основні чинники формування екологічної свідомості особистості. *Вища освіта України*. 2011. №2. с. 41-47.
2. Бабуніч Ю. Українські живописці-модерністи у зарубіжних мистецьких середовищах: паризький осередок. *Народознавчі зошити*. № 2 (170). 2023

3. Гриценко В. Долі мистецтва: смисл естетико – культурологічного прогнозу. Зб. Мат. міжнародної наук. практ. Конференції Contemporars Art: НОВІ ТЕОРІЇ, 2020.

4. Заліско К. Онтологічна єдність мистецтва і права. Матеріали міжнародної наук. прак. конференції. Мистецтво та життя: або як зробити сучасне мистецтво частиною життя суспільства. 2006.

5. Костюченко О. Художня перцепція в системі рекреації. Актуальні проблеми психології. Т.12. *Психологія творчості*. Вип. 21.

6. Неделіна Л. Еволюція підходів до розуміння поняття «екологічна освіта». Електронне «Державне управління та розвиток». 2016.

7. Німенко А. Енергія таланту, «Ранок», ч.8, 1965, Київ. Журнал «Театральне життя», К., №11, 1918. с. 15

9. Український культурологічний альманах. Хроніка. К., 2000

REFERENCES

1. Akopyan, A. (2011). Osnovni chinniki formuvannya ekologichnoyi svidomosti osobistosti. [The main factors of formation of ecological consciousness of the individual]. Visha osvita Ukraini № 2. S.41-47. [in Ukrainian]

2. Babunich, Yu. (2023). Ukrayinski zhivopisci-modernisti u zarubizhnikh misteckih seredovishah: parizkij oseredok. [Ukrainian modernist painters in foreign artistic environments: the Parisian centre]. Narodoznavchi zoshiti. № 2 (170). [in Ukrainian]

3. Gricenko, V. (2020). Doli mistectva: smisl estetiko - kulturologichnogo prognozu. [The Fate of Art: the Meaning of Aesthetic and Cultural Forecast]. Zb. Mat. mizhnarodnoyi nauk. prakt. Konferenciyi Contemporars Art: NOVI TEORIYI. [in Ukrainian]

4. Zalisko, K. (2006). Ontologichna yednist mistectva i prava. [Ontological unity of art and law]. Materiali mizhnarodnoyi nauk. prak. konferenciyi. Mistectvo ta zhittya: або

yak zrobiti suchasne mistectvo chastinoyu zhittya suspilstva. [in Ukrainian]

5. Kostyuchenko, O. Hudozhnya percepciya v sistemі rekreaciyi. Aktualni problemi psihologii. [Artistic perception in the system of recreation. Actual problems of psychology]. T.12. Psihologiya tvorchosti. Vip. 21. [in Ukrainian]

6. Nyedyelina, L. (2016). Evolyuciya pidhodiv do rozuminnya ponyattya «ekologichna osvita». [Evolution of approaches to understanding the concept of "environmental education"]. Elektronne «Derzhavne upravlinnya ta rozvitok». [in Ukrainian]

7. Nimenko, A. (1965). Energiya talantu. [Energy of talent]. Ranok, ch.8, Kyiv. [in Ukrainian]

8. Zhurnal «Teatralne zhittya». (1918). [Journal "Theatre Life"]. К., №11, s. 15. [in Ukrainian]

9. Ukrayinskij kulturologichnij almanah. Hronika. (2000). [Ukrainian Cultural Almanac. Chronicle]. Kyiv [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛАВРИШ Ірина Михайлівна – директор Будинку культури м. Київ, кандидат педагогічних наук.

Наукові інтереси: проблеми підліткової творчості в галузі мистецької діяльності, розвитку комунікативної культури, творчого самовираження, партнерських взаємин дітей та дорослих у різних видах сценічної і художньої творчості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LAVRISH Iryna Mykhailivna – director of the House of Culture, Kyiv, Candidate of Pedagogical Sciences.

Scientific interests: problems of adolescent creativity in the field of artistic activity, development of communicative culture, creative self-expression, partnership relations of children and adults in various types of stage and artistic creativity.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024 р.

УДК 378.147.091.33-027.22:355(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-226-230

ЛИТВИН Андрій Володимирович –

старший викладач кафедри радіоелектронних систем пунктів управління Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1962-6356>

e-mail: ravshan73@ukr.net

ЧЕЧУЙ Олександр Вікторович –

кандидат технічних наук, доцент, доцент

кафедри радіоелектронних систем пунктів управління Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7584-4457>

e-mail: alche1972@ukr.net

МАТЮХ Юрій Володимирович –

викладач кафедри радіоелектронних систем пунктів

управління Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2774-7476>

e-mail: matuhura82@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Основні тенденції реформування вищої військової освіти в Україні спрямовані на підвищення якості військової освіти, її відповідності сучасним вимогам та стандартам НАТО, а також на забезпечення Збройних Сил України висококваліфікованими офіцерськими кадрами. В статті розглянуто особливості формування технічних компетентностей у курсантів вищих військових навчальних закладів України на прикладі освітньо-професійних програм спеціальності «172 Електронні комунікації та радіотехніка». Розглянуто актуальність компетентнісного підходу в сучасній військовій освіті. Визначено, що перехід до компетентнісної парадигми є ключовою тенденцією реформування системи військової освіти в Україні. Реалізація компетентнісного підходу дозволяє забезпечити практичну спрямованість військової освіти, підготовку офіцерів, здатних ефективно виконувати професійні завдання в сучасних умовах.

Зазначена структура та зміст технічних компетентностей курсантів за даною спеціальністю, що включають експлуатацію та обслуговування військової техніки, застосування сучасних ІКТ, володіння приладами і обладнанням, технічне проектування та конструювання, використання методів технічного аналізу. Виділені основні етапи формування технічних компетентностей курсантів, а саме теоретична підготовка, набуття практичних умінь, розвиток дослідницьких компетентностей, інтеграція теорії та практики, застосування отриманих компетентностей. Особливу увагу приділено особливості використання практико-орієнтованих, інтерактивних методів навчання, симуляційного обладнання, віртуальних тренажерів у процесі формування технічних компетентностей. Загалом, в статті комплексно проаналізовано підходи до формування технічних компетентностей майбутніх офіцерів технічних спеціальностей у вищих військових навчальних закладах. В даній публікації чітко окреслили основні технічні компетенції, які курсанти мають набути у процесі вивчення зазначених в статті дисциплін. Це важливо, адже саме ці базові знання та вміння стануть фундаментом для подальшого професійного розвитку майбутніх фахівців у галузі електронних комунікацій та радіотехніки. Дана тематика має перспективи подальших досліджень, спрямованих на розроблення моделей та методик формування технічних компетентностей курсантів, оцінювання їх рівня сформованості.

Ключові слова: військова освіта, компетентнісний підхід, технічні компетентності, радіоелектронні системи, практико-орієнтоване навчання.

LYTVYN Andrii Volodymyrovych –
senior Instructor of the Department of Radioelectronic
Systems of Control Points of the Ivan Kozhedub
Kharkiv National Air Force University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1962-6356>
e-mail: ravshan73@ukr.net

CHECHUI Oleksandr Viktorovych –
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor
of the Department of Radioelectronic
Systems of Control Points of the Ivan Kozhedub
Kharkiv National Air Force University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7584-4457>
e-mail: alche1972@ukr.net

MATIUKH Yurii Volodymyrovych –
Instructor of the Department of Radioelectronic
Systems of Control Points of the Ivan Kozhedub
Kharkiv National Air Force University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2774-7476>
e-mail: matuhura82@gmail.com

FORMATION OF TECHNICAL COMPETENCIES IN CADETS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Key trends in the reform of higher military education in Ukraine are aimed at improving the quality of military education, its compliance with modern requirements and NATO standards, as well as providing the Armed Forces of Ukraine with highly qualified officer personnel. The article examines the features of the formation of technical competencies in cadets of higher military educational institutions of Ukraine on the example of educational and professional programs of the specialty "172 Electronic Communications and Radio Engineering". The relevance of the competence-based approach in modern military education is considered. It is determined that the transition to the competence-based paradigm is a key trend in the reform of the military education system in Ukraine. The implementation of the competence-based approach allows to ensure the practical orientation of military education, the training of officers capable of effectively performing professional tasks in modern conditions.

The structure and content of the technical competencies of cadets in this specialty are specified, including the operation and maintenance of military equipment, the use of modern ICTs, the possession of devices and equipment, technical design and engineering, the use of technical analysis methods. The main stages of the formation of technical competencies of cadets are identified, namely theoretical training, acquisition of practical skills, development of research competencies, integration of theory and practice, application of acquired competencies. Particular attention is paid to the use of practice-oriented, interactive teaching methods, simulation equipment, and virtual simulators in the process of forming technical competencies. In general, the article comprehensively analyzes the approaches to the formation of technical competencies of future officers of technical specialties in higher military educational institutions.

Key words: military education, competence-based approach, technical competencies, radio-electronic systems, practice-oriented learning

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування вищої військової освіти має бути комплексним, охоплюючи оновлення змісту, форм і методів підготовки офіцерів, модернізацію матеріально-технічної бази, вдосконалення системи управління та фінансування закладів військової освіти. Основною метою реформування та оновлення системи військової вищої освіти є фахова підготовка кваліфікованих, конкурентоспроможних і компетентних фахівців, які на високому рівні оволоділи професійними знаннями під час навчання у військовому навчальному закладі та готові до подальшої роботи над собою на шляху професійного зростання. Технічні компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів є важливою складовою їхньої професійної підготовки. Актуальність наукового дослідження зумовлена необхідністю переглянути роль вищих військових навчальних закладів для забезпечення національної безпеки в умовах військової агресії російської федерації проти України. Вищий військовий навчальний заклад потребує оновлення змісту вищої освіти відповідно до нових передових освітніх технологій та стандартів НАТО у підготовці військових Повітряних Сил ЗСУ. На прикладі освітньо-професійних програм за спеціальністю *172 Електронні комунікації та радіотехніка* з підготовки бакалаврів і магістрів найкраще простежуються ключові тенденції реформування вищої військової освіти в Україні. Вивчаючи особливості формування технічних компетентностей даної спеціальності можливо визначити спрямованість військової освіти на підготовку високопрофесійних, компетентних офіцерів, здатних ефективно експлуатувати й обслуговувати новітні радіоелектронні системи, застосовувати їх у сучасних операціях Повітряних Сил України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши останні дослідження та публікації з цієї тематики, можна виділити такі ключові аспекти. Компетентнісний підхід у військовій освіті представлений в працях Ю. Фіногенова, В. Ягупова, А. Кірієнка щодо впровадження даного підходу в системі підготовки офіцерських кадрів. Визначенням структури та змісту професійних компетентностей майбутніх офіцерів технічних спеціальностей займалися Г. Васильєв, Л. Кисельов, інші. Публікації О. Торічного, Д. Іщенко, В. Ягупова стосуються таких інноваційних підходів як використання симуляційних тренажерів, віртуальної реальності у військовій підготовці. Дослідження Ю. Калагіна, С. Полторака присвячені інтеграції сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес. Є низка публікацій, що присвячені міжнародній співпраці та інтеграції, зокрема роботи Т. Ткаченка, В. Телелима про досвід країн НАТО у реформуванні військової освіти.

Комплексний аналіз цих напрямів дозволяє визначити стратегічні орієнтири реформування вищої військової освіти в Україні, що спрямовані на підготовку компетентних, високопрофесійних офіцерських кадрів.

Метою статті є проаналізувати особливості формування та розвитку загальних і професійних компетентностей з впровадження та застосування технологій електронних комунікацій та радіотехніки, що будуть сприяти соціальній стійкості та мобільності випускників вищих військових навчальних закладів на ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вищі військові навчальні заклади (далі ВВНЗ) в Україні потребують реформування. Основними причинами необхідності реформування системи військової освіти в Україні є зокрема невідповідність підготовки офіцерських кадрів сучасним вимогам. З'явилась необхідність формування у випускників комплексу компетентностей, адекватних викликам часу у зв'язку із змінами характеру воєнних конфліктів, появою нових видів зброї та військової техніки. На жаль, багато ВВНЗ мають досить застарілу матеріально-технічну базу, відстає від темпів розвитку озброєння та військової техніки. Більшість навчальних полігонів, лабораторій та навчальної техніки потребує оновлення. Надзвичайно актуальною є необхідність інтеграції у міжнародний освітній простір шляхом розвитку академічної мобільності курсантів та науково-педагогічних працівників, впровадженням кращого зарубіжного досвіду організації військової освіти. Потребує зміни парадигма військової освіти – переходу від суто предметно-знанцевого підходу до компетентнісного та посилення ролі практичної підготовки, симуляційного навчання. Реформування вищої військової освіти має бути комплексним, охоплюючи оновлення змісту, форм і методів підготовки офіцерів, модернізацію матеріально-технічної бази, вдосконалення системи управління та фінансування закладів військової освіти.

Компетентнісний підхід є основою сучасної реформи вищої військової освіти в Україні. Впровадження цього підходу у вищих військових навчальних закладах передбачає оновлення освітніх стандартів та програм із зазначенням чіткого переліку загальних (ключових) та фахових (спеціальних) компетентностей випускників, переорієнтацією змісту навчання на формування комплексу необхідних компетентностей.

Перегляду потребують методи та технології навчання. Перевага має віддаватися застосуванню активних, практико-орієнтованих методик (тренінгам, кейсам, діловим іграм); широкому використанню симуляційного обладнання, віртуальних тренажерів; посиленню самостійної та дослідницької роботи курсантів.

Удосконалення потребує і система оцінювання, що забезпечить перехід від традиційного контролю знань до комплексної оцінки рівня сформованості компетентностей. Актуальним є впровадження накопичувальної системи оцінювання та портфоліо курсантів. При цьому слід дотримуватися інтеграції навчальної, наукової та практичної підготовки, що забезпечує тісний зв'язок освітнього процесу з реальною військовою діяльністю, мотивувати розвиток

науково-дослідницької роботи курсантів, їх залучення до наукових проєктів.

Останнім часом спостерігається посилення міжнародної співпраці та академічної мобільності, а саме участь у спільних освітніх, дослідницьких, тренувальних програмах з іноземними партнерами, обмін кращими практиками організації компетентісно-орієнтованого навчання.

Реалізація компетентісного підходу дозволяє забезпечити практичну спрямованість військової освіти, підготовку офіцерів, здатних ефективно виконувати професійні завдання в сучасних умовах.

На прикладі освітньо-професійних програм дійсно добре простежуються ключові тенденції реформування вищої військової освіти в Україні. В межах даної освітньої програми на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях вищої освіти активно використовується компетентісний підхід. Програма орієнтована на формування у здобувачів комплексу фахових, інженерно-технічних та військово-спеціальних компетентностей, актуальним є посилення практичної складової, що наближає зміст навчання до реальних потреб Повітряних Сил. Впроваджується використання інноваційних технологій навчання, інтеграція спеціалізованого програмного забезпечення, сучасних засобів зв'язку та автоматизації.

Для спеціальності 172 «Електронні комунікації та радіотехніка» основні технічні компетентності формуються під час вивчення таких ключових дисциплін:

1. Теоретичні основи електротехніки та електроніки:

- Основи теорії електричних кіл
- Електромагнетизм та теорія електричних і магнітних полів
- Аналіз лінійних та нелінійних електронних схем

2. Схемотехніка та проєктування радіоелектронної апаратури:

- Аналогова та цифрова схемотехніка
- Принципи побудови та проєктування радіоелектронних пристроїв
- Розробка друкованих плат та конструкторська документація

3. Радіотехнічні сигнали та кола:

- Теорія сигналів та їх спектральний аналіз
- Фільтри, підсилювачі та генератори радіотехнічних сигналів
- Модуляція, детектування та перетворення сигналів

4. Телекомунікаційні системи та мережі:

- Архітектура та принципи функціонування телекомунікаційних систем
- Приймально-передавальні тракти в радіозв'язку
- Протоколи та технології передачі даних у телекомунікаційних мережах

5. Комп'ютерна та мікропроцесорна техніка:

- Архітектури комп'ютерів та мікроконтролерів
- Програмування вбудованих систем
- Взаємодія радіоелектронних пристроїв з комп'ютерами

6. Технології радіоелектронних вимірювань:

- Принципи роботи та застосування вимірювальних приладів

- Методи та засоби для тестування, налаштування та діагностики

- Стандарти і метрологія в радіоелектроніці

Ці дисципліни разом формують міцний фундамент технічних компетентностей, необхідних для фахівців у галузі електронних комунікацій та радіотехніки.

Розглянемо основні етапи формування технічних компетентностей курсантів за однією з освітніх програм вище згаданої спеціальності:

1. Теоретична підготовка:

- Вивчення будови, принципів дії та характеристик радіоелектронного обладнання, систем зв'язку та автоматизації.

- Опанування фундаментальних дисциплін: радіотехніка, електроніка, теорія електричних кіл, електромагнетизм тощо.

- Засвоєння правил експлуатації, технічного обслуговування та ремонту радіоелектронних систем і засобів.

2. Набуття практичних умінь:

- Проведення лабораторних робіт на діючих зразках радіоелектронної техніки.

- Напрацювання навичок роботи з вимірювальними приладами, діагностичним обладнанням.

- Відпрацювання алгоритмів налагодження, регулювання, пошуку та усунення несправностей.

3. Розвиток дослідницьких компетентностей:

- Виконання курсових та дипломних проєктів з розроблення, модернізації, застосування радіоелектронних систем.

- Участь у науково-дослідних роботах з проблем функціонування та вдосконалення радіоелектронного обладнання.

- Проведення експериментальних досліджень, випробувань нових зразків техніки.

4. Інтеграція теорії та практики:

- Проходження курсантами навчальних і виробничих практик у військових частинах Повітряних Сил.

- Стажування на сучасних зразках радіоелектронного обладнання, автоматизованих системах управління.

- Виконання робіт з технічного обслуговування та ремонту радіоелектронних систем у реальних умовах.

5. Застосування отриманих компетентностей:

- Самостійна експлуатація, налагодження, усунення несправностей радіоелектронного обладнання.

- Розроблення алгоритмів і програмного забезпечення для автоматизованих систем управління.

- Впровадження рацпропозицій щодо модернізації, підвищення надійності та ефективності радіоелектронних систем.

Така поетапна структура формування технічних компетентностей забезпечує комплексну підготовку курсантів до виконання завдань з експлуатації, обслуговування та застосування

сучасних радіоелектронних систем і засобів у Повітряних Силах України.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки щодо формування технічних компетентностей у курсантів вищих військових навчальних закладів:

1. Ключовою тенденцією реформування військової освіти в Україні є перехід до компетентнісної парадигми. Це передбачає чітке визначення переліку загальних і спеціальних (технічних) компетентностей, яких мають набути випускники.

2. Формування технічних компетентностей курсантів ВВНЗ включає такі основні складові: експлуатація та обслуговування військової техніки, застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, володіння приладами і обладнанням, технічне проектування та конструювання, використання методів технічного аналізу й діагностики.

3. Ефективне формування технічних компетентностей потребує застосування практико-орієнтованих, інтерактивних методів навчання із широким використанням симуляційного обладнання, віртуальних тренажерів, сучасних цифрових технологій.

4. Важливим напрямом є поглиблення інтеграції навчальної, наукової та практичної підготовки курсантів, їх залучення до науково-дослідницької діяльності, виконання прикладних проектів.

5. Перспективним є розвиток міжнародної співпраці та академічної мобільності, що дозволяє запозичувати кращий досвід організації компетентнісно-орієнтованої військової освіти.

Подальші дослідження в цьому напрямі можуть бути спрямовані на розроблення моделей та методик формування технічних компетентностей курсантів, оцінювання рівня їх сформованості, впровадження ефективних освітніх технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Євсюков О. Ф. Професійна компетентність майбутніх офіцерів як підґрунтя професіоналізму. Модернізація освіти: пошуки, проблеми, перспективи: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції. Київ. Інститут педагогіки АПН України, 2006. С. 41–42.

2. Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти : Наказ Міністерства оборони України від 09.01.2020 р. № 4. URL: http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_os_v_program.pdf (дата звернення: 16.04.2024).

3. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання: монографія Київ, 2000. 380 с.

REFERENCES

1. Ievsiukov O. F. Profesiina kompetentnist maibutnix ofitseriv yak pidgruntia profesionalizmu. Modernizatsiia osvity: poshuky, problemy, perspektivy: materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. [Professional competence of future officers as a basis for professionalism. Modernization of

education: searches, problems, prospects: materials of the international scientific and practical conference]. Kyiv. Instytut pedahohiky APN Ukrainy, 2006. S. 41–42. [in Ukrainian]

2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro osoblyvosti orhanizatsii osvitnoi diialnosti u vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladakh Ministerstva oborony Ukrainy ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh zakladiv vyshchoi osvity [On the approval of the Regulation on the peculiarities of the organization of educational activities in higher military educational institutions of the Ministry of Defense of Ukraine and military educational units of higher education institutions] : Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 09.01.2020 r. № 4. URL: http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_os_v_program.pdf (data zvernennia: 16.04.2024). [in Ukrainian]

3. Iahupov, V. V. Teoriia I metodyka viiskovoho navchannia [Theory and Methodology of Military Training]: monohrafiia [Monograph]. Kyiv, 2000. 380 p. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛИТВИН Андрій Володимирович - старший викладач кафедри радіоелектронних систем пунктів управління Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Наукові інтереси: педагогічна майстерність викладачів ВНЗ, дисципліни технічного спрямування, професійно-педагогічна діяльність у підготовці військових фахівців.

ЧЕЧУЙ Олександр Вікторович - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри радіоелектронних систем пунктів управління Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Наукові інтереси: педагогічна майстерність викладачів ВНЗ, дисципліни технічного спрямування, професійно-педагогічна діяльність у підготовці військових фахівців.

МАТЮХ Юрій Володимирович - викладач кафедри радіоелектронних систем пунктів управління Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Наукові інтереси: педагогічна майстерність викладачів ВНЗ, дисципліни технічного спрямування, професійно-педагогічна діяльність у підготовці військових фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LYTVYN Andrii Volodymyrovych – Senior Lecturer, Department of Radioelectronic Command and Control Systems, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

Scientific interests: Pedagogical skills of university lecturers, technical disciplines, professional and pedagogical activities in the training of military specialists.

CHECHUI Oleksandr Viktorovych – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Department of Radioelectronic Command and Control Systems, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

Scientific interests: Pedagogical skills of university lecturers, technical disciplines, professional and pedagogical activities in the training of military specialists.

MATIUKH Yurii Volodymyrovych – Lecturer, Department of Radioelectronic Command and Control Systems, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

Scientific interests: Pedagogical skills of university lecturers, technical disciplines, professional and pedagogical activities in the training of military specialists.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2024 р.

УДК 378.147:373.011.3-051:811.161.2:82(045)
DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-231-235

ЛІБАК Наталка Андріївна –
здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Мукачівського державного університету
ORCID: <https://0000-0002-0200-4668>
e-mail: libak.natalka@kmf.org.ua

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

У статті схарактеризовано методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури: історико-хронологічний, системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, середовищний, синергетичний, етнографічний, культурологічний. Історико-хронологічний підхід сприяє аналізу та розумінню історичного контексту розвитку освіти. Системний підхід передбачає сукупність компонентів підготовки, що формують цілісну систему професійної підготовки. Компетентнісний підхід детермінує не лише накопичення знань, але й розвиток навичок розв'язання життєвих і професійних проблем, виконання соціальних ролей та вдосконалення компетентностей. Особистісно-діяльнісний підхід сприяє змінам у внутрішньому світі особистості та її поведінці, оскільки формує, розвиває, стимулює педагогічну свідомість майбутнього викладача, уможливаючи рефлексію і самоутвердження в професійній діяльності. Аксіологічний підхід декларує, що майбутні вчителі повинні вміти не лише передавати знання, а й виховувати громадян, здатних до відповідальної та свідомої участі в суспільному житті. Середовищний підхід полягає у створенні сприятливих умов для активної навчальної діяльності здобувачів, залучення їх до реальної практичної роботи, у забезпеченні професійної орієнтованості освітнього середовища. Згідно із синергетичним підходом, підготовка вчителів – відкрита система, що має здатність до самоорганізації та саморозвитку через розроблення наукової концепції і використання синергетичних механізмів. Етнографічний підхід сприяє більш глибокому й повному усвідомленню культурного розмаїття сучасного світу. Культурологічний підхід допомагає досліджувати історично-педагогічний процес із позицій діалогу педагогічних культур, розкриває еволюцію та трансформацію ключових ідей і концепцій педагогів різних епох.

Ключові слова: історико-хронологічний підхід, системний підхід, особистісно-діяльнісний підхід, компетентнісний підхід, аксіологічний підхід, середовищний підхід, синергетичний підхід, етнографічний підхід, культурологічний підхід.

LIBAK Natalka Andriivna –
applicant of the third (educational and scientific)
level of higher education, specialty
011, Educational pedagogical sciences
Mukachevo State University
ORCID: <https://0000-0002-0200-4668>
e-mail: libak.natalka@kmf.org.ua

METHODOLOGICAL APPROACHES TO PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Methodological approaches of professional training of future teachers of Ukrainian language and literature are considered. Methodological approaches are distinguished: historical-chronological, systemic, personal-activity, competence, axiological, environmental, synergistic, ethnographic, cultural approaches. The historical-chronological approach allows taking into account changes in the education system during different historical periods, which contributes to a deep analysis and understanding of the historical context of the development of education. The system approach involves a set of training components that form a complete system of professional training. The competence approach takes into account not only the accumulation of knowledge, but also the development of skills for solving life and professional tasks, the performance of social roles, and the development of competencies. The personal-activity approach contributes to changes in the inner world of the individual and his behavior, as it forms, develops and stimulates the pedagogical consciousness of the future teacher, providing an opportunity for reflection and self-affirmation in professional activity. The axiological approach is that future teachers can not only transfer knowledge, but also educate citizens capable of responsible and conscious participation in public life. The environmental approach consists in creating favorable conditions for active educational activities of applicants, including them in real practical work and ensuring professional orientation of the educational environment. The synergistic approach allows considering teacher training as an open system capable of self-organization and self-development through the development of a scientific concept and the use of synergistic mechanisms. The ethnographic approach contributes to a deeper and more complete understanding of the cultural diversity of the modern world. The cultural approach makes it possible to investigate the historical-pedagogical process from the standpoint of the dialogue of pedagogical cultures, revealing the evolution and transformation of key ideas and concepts of teachers of different eras.

Key words: historical-chronological approach, systemic approach, personal-activity approach, competence approach, axiological approach, environmental approach, synergistic approach, ethnographic approach, cultural approach.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови та літератури потребує використання об'єктивних і надійних наукових висновків, водночас залежить від узгодженого підходу до розуміння сутності досліджуваних явищ

та процесів. Це вмотивовує доцільність вибору теоретико-методологічних стратегій, що становлять науковий фундамент для пояснення основних педагогічних явищ, закономірностей, які мають вагомий вплив на теоретичну інтерпретацію цих явищ у майбутньому. Як зазначають дослідники,

питання методології досить складне, оскільки в сучасній науковій літературі немає конкретних алгоритмів розкриття основних положень певної аналізованої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологічні підходи студіювало багато вчених, як-от: І. В. Андрощук та І. П. Андрощук, О. Башкір, Є. Божко, Т. Дороніна, С. Золотухіна, Л. Пасічник, Є. Хриков, О. Цюняк, М. Ячменик та ін. У наукових працях описано підходи, які автори вважали більш актуальними для досліджуваної галузі знань.

Мета статті – виокремити та з'ясувати методологічні підходи, що вможливають наукове пізнання ретроспекції професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на розвиток змісту підготовки здобувачів, важливим аспектом є розуміння основних підходів до вивчення предмета професійної підготовки, принципів наукового пізнання, шляхів і засобів реалізації професійної підготовки. На підставі відрефлектованого наукового доробку виокремлено методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури: історико-хронологічний, системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, середовищний, синергетичний, етнографічний, культурологічний.

Найбільш поширеним є історико-хронологічний підхід, який дає змогу проаналізувати основні події, що сприяли становленню закладів вищої освіти, розвитку в них системи підготовки майбутніх учителів. В. Безлюдна стверджує, що історико-хронологічний підхід допомагає досліджувати розвиток професійної підготовки майбутніх учителів у вищій школі, зважаючи на конкретні історичні факти, їхній взаємозв'язок з особливостями історико-педагогічного процесу, у чіткій послідовності простежити розвиток вищої освіти в різні історичні періоди. Названий підхід сприяє розробленню періодизації професійної підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах України. Сутність історико-хронологічного методу, застосованого в історико-педагогічних пошуках, обґрунтував український учений Н. Гупан: «У вузькому розумінні, це історіографія окремої проблеми, наприклад, розвитку школи, освіти, педагогічної думки тощо, або аналіз досліджень певного хронологічного періоду (декількох десятиріч, століття)» [1, с. 7–8].

Згідно з міркуваннями О. Лаврінченко, історико-хронологічний підхід уможливає розкриття сутності основних тенденцій розвитку освіти, у зв'язку з конкретними історичними умовами та в чіткій хронологічній послідовності [2, с. 16].

Отже, історико-хронологічний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури – це методологічний підхід, що спрямований на систематизацію й аналіз основних подій, які вплинули на становлення та розвиток закладів вищої освіти, а також на систему підготовки майбутніх учителів. Такий підхід передбачає хронологічний опис історичних фактів і

подій, сприяє розробленню періодизації та розумінню динаміки розвитку професійної підготовки. Історико-хронологічний підхід дає змогу зважати на зміни в системі освіти протягом різних історичних періодів, що оптимізує глибокий аналіз і розуміння історичного контексту розвитку освіти.

Один із важливих підходів – системний підхід, який становить методологічну основу теорії та практики сучасної освіти. С. Золотухіна зазначає, що основним завданням системно-цілісного підходу (системного) є розроблення методів дослідження та конструювання складноорганізованих об'єктів – систем різних типів і класів [3, с. 8]. На думку О. Цюняк, системний підхід являє собою обов'язковий складник загальнонаукової методології, що полягає в розкритті цілісності об'єктів, у систематизації їх у єдиній теоретичній картині. Дослідниця стверджує, що професійна підготовка вчителів вимагає системного підходу, системного змісту професійної підготовки та системності контролю [4, с. 26]. Є. Божко характеризує системний підхід як підхід, за допомогою якого можна проаналізувати проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами. У разі використання цього підходу можливо описати зв'язки між компонентами різних систем, де наявні цінності сучасного суспільства, освітні цінності педагогічного процесу в освітніх закладах, особистісні цінності [5, с. 28]. І. В. Андрощук та І. П. Андрощук витлумачують системний підхід як цілісний і системний процес у підготовці майбутніх учителів, що містить структурні компоненти, які взаємодіють між собою і використовуювані для обґрунтування та розроблення системи підготовки майбутніх учителів, упровадження її в практику закладів вищої освіти [6, с. 8]. Отже, згідно з аналізом наукових праць, системний підхід передбачає, що професійна підготовка майбутніх учителів української мови та літератури охоплює сукупність компонентів підготовки, які формують цілісну систему професійної підготовки.

У професійній підготовці майбутніх учителів української мови та літератури одним з основних уважають компетентнісний підхід. Відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української літературної мови», термін «компетентний» має два значення: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який із чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтований на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний [7, с. 560]. М. Ячменик потрактувала компетентнісний підхід як один з основних методів професійної підготовки вчителів української мови та літератури. Авторка зазначає, що компетентнісний підхід демонструє знання, уміння і навички, які студент опановує під час навчання, а також володіння компетенціями та здатністю їх застосовувати в професійних ситуаціях [8].

Компетентнісний підхід описує О. Цюняк, зауважуючи, що мета цього підходу полягає в підготовці компетентних фахівців, які здатні оперативно реагувати на інноваційні зміни,

застосовувати на практиці свої знання, прогнозувати, планувати, уміють працювати в колективі, з учнями, із батьками, в умовах дистанційного та змішаного навчання [4, с. 35].

Унаслідок аналізу дефініцій компетентнісного підходу, що запропоновані вченими, сформульовано авторське визначення терміна. Компетентнісний підхід – це підхід до освіти, який декларує не лише накопичення знань, але й розвиток навичок розв'язання життєвих і професійних проблем, виконання соціальних ролей, удосконалення компетентностей. Такий підхід до освіти акцентує на розвитку здатностей практично діяти й використовувати індивідуальні техніки в різних ситуаціях професійної та соціальної діяльності. Компетентність являє собою реальну демонстрацію знань, умінь і навичок особи в професійній діяльності, зокрема володіння компетенціями та їх застосування в різних ситуаціях.

У праці М. Опачко наголошено, що поняття «особистісно-діяльнісний підхід» – це осучаснений (гуманістичний) варіант діяльнісного підходу, який посідає належне місце в сукупності методологічних підходів. У контексті професійної педагогічної діяльності особистісно-діяльнісний підхід акцентує як на діяльності вчителя, її впливі на розвиток особистісних якостей педагога, так і на особистості вчителя, впливі особистісних якостей на провадження професійної діяльності. М. Ячменик доводить, що положення особистісно-діяльнісного підходу вкрай важливі для вибору викладачами саме тих засобів, які повністю задовольняють пізнавальні, освітні, професійні, духовні потреби особистості. Варто наголосити, що підготовка майбутніх учителів української мови та літератури не була б якісною без залучення різних форм і методів діяльності [8, с. 146].

Отже, особистісно-діяльнісний підхід акцентує на особистості, особистісних якостях і діяльності кожної людини, сприяючи формуванню активності, самостійності, творчості та впевненості учасників навчального процесу у своїх здібностях. Реалізація особистісно-діяльнісного підходу передбачає взаємодію між викладачем і здобувачем, аналіз їхніх цілей, інтересів, потреб, а також індивідуальних особливостей та здібностей здобувачів у процесі навчання, застосування технологій, спрямованих на особистісний розвиток. Особистісно-діяльнісний підхід сприяє змінам у внутрішньому світі особистості та її поведінці, оскільки формує, розвиває і стимулює педагогічну свідомість майбутнього викладача, уможливаючи рефлексію та самоутвердження в професійній діяльності.

У руслі опису аксіологічного підходу Е. Мараклі переконливо доводить, що нині від освітньої системи очікують виховання такої людини, яка усвідомлює всі наслідки власних дій, здатна ухвалювати виважені рішення, керуватися системою загальнолюдських цінностей, що сприяє формуванню свідомості, відповідальності, вихованості. Особистісні якості, які сформувались у процесі підготовки до професійної діяльності, є власним надбанням особистості. У процесі

вивчення дисциплін професійно-педагогічного циклу особистісні якості майбутніх учителів-філологів проєктуються на професійні за таких умов: стимулювання студентів до розвитку та самоосвіти, організації професійної діяльності як чинника набуття особистістю досвіду; створення сприятливої психологічної атмосфери педагогічного процесу. Дослідники І. В. Андрощук та І. П. Андрощук зазначають, що аксіологічний підхід спрямований на формування системи громадянських цінностей на засадах солідарності й відповідальності, взаємоповаги одне до одного, справедливості та рівності всіх перед законом, незалежно від походження, релігійних переконань, статі [6, с. 9]. М. Ячменик зауважує, що аксіологічний підхід проголошує людину як найвищу цінність суспільства, допомагає вивчати явища (зокрема педагогічні) у розрізі закладених можливостей для задоволення потреб людини [8, с. 148–149]. Є. Саєнко підсумовує, що застосування аксіологічного підходу вкрай необхідне, оскільки майбутній учитель є особистістю зі сформованою системою цінностей, якою він керується у своїх соціальних і професійних взаємодіях. О. Лілік, досліджуючи аксіологічний підхід, зазначає, що система цінностей майбутнього вчителя української літератури має формуватися в освітньому процесі комплексно, через наскрізні цивілізаційні цінності, які є невіддільним складником становлення цілісної особистості (загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особистісні, екологічні цінності).

Отже, аксіологічний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури передбачає формування системи цінностей, спрямований на розвиток у здобувачів глибокого розуміння громадянських, національних і загальнолюдських цінностей. Такий підхід сприяє формуванню особистості, яка здатна ухвалювати усвідомлені й виважені рішення, керуючись цінностями в суспільних і професійних ситуаціях. Аксіологічний підхід в освіті зважає на значущість стимулювання здобувачів до саморозвитку, організації професійної діяльності як способу набуття досвіду. Основна мета аксіологічного підходу полягає в тому, щоб майбутні вчителі могли не лише передавати знання, але й виховувати громадян, здатних до відповідальної та свідомої участі в суспільному житті.

Серед методологічних підходів виокремлено й середовищний підхід. В. Безлюдна вважає, що освітній простір професійної підготовки у ЗВО являє собою цілеспрямовано організовану та структуровану сукупність чинників, які допомагають ефективно виконувати завдання з формування професійно-методичної компетентності вчителя. О. Єгорова зазначає, що середовищний підхід є системою наукових сучасних міждисциплінарних поглядів на педагогічну дійсність. Це передбачає опосередковане управління освітнім процесом, де акцентовано на внутрішній активності студента, його самонавчанні, самовихованні та професійному саморозвитку. О. Ярошинська вважає, що середовищний підхід у професійній підготовці

пов'язаний з ідеєю включення освітньої установи в професійне педагогічне середовище (і навпаки). А. Гриценко стверджує, що середовищний підхід детермінує спеціально створене середовище як чинник цілеспрямованого формування та розвитку особистості майбутніх учителів. Усталена думка про те, що середовище своєю багатоманітністю елементів впливає на формування та розвиток майбутніх учителів.

На підставі опрацювання наукового дискурсу підсумовано, що середовищний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів полягає в активному впливі спеціально створеного освітнього середовища на формування і розвиток особистості та її професійних компетентностей. Цей підхід відображає систему наукових сучасних поглядів на педагогічну дійсність, передбачає опосередковане управління освітнім процесом, зокрема через активне залучення студентів до внутрішньої активності, самонавчання, самовиховання та професійний саморозвиток. Основними складниками середовищного підходу є створення сприятливих умов для активної навчальної діяльності здобувачів, включення їх у реальну практичну роботу та забезпечення професійної орієнтованості освітнього середовища.

Науковці І. В. Андрощук, І. П. Андрощук виокремлюють синергетичний підхід, реалізація якого дає змогу трактувати підготовку майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів як динамічний процес. У такому процесі можуть виявлятися як кризи, так і етапи піднесення, що потребує постійної рефлексії та саморефлексії [6]. В. Безлюдна стверджує, що застосування синергетичного підходу для дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів допомагає виявити вплив змін на підготовку, динаміку розвитку системи підготовки, що залежить від історико-педагогічної дійсності, соціальних, політичних й економічних чинників. На нашу думку, у контексті професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури синергетичний підхід являє собою науково-методологічну концепцію, яка акцентує на взаємодії різноманітних компонентів та систем у процесі формування готовності майбутніх педагогів до виконання своїх професійних обов'язків. Цей підхід представляє підготовку вчителя як складну систему, яка зазнає динаміки та кризових періодів, вимагаючи постійної рефлексії і саморефлексії. Основна мета синергетичного підходу – розуміння та оптимізація взаємодії різних складників системи професійної підготовки для ефективного формування готовності майбутніх учителів до виконання своїх соціальних і професійних обов'язків. Синергетичний підхід також дає змогу інтерпретувати підготовку вчителів як відкриту систему, що має здатність до самоорганізації та саморозвитку через розроблення наукової концепції і використання синергетичних механізмів.

Етнографічний підхід ретранслює особливості етнографічних процесів у певному географічному регіоні з особливим полікультурним середовищем. Основоположники етнографічного підходу (М. Byram і V. Esarte-Sames, M. Byram і G. Zarate,

M. Byram, Ch. Kramsh) висловлюють думку про те, що навчання мови та культури повинно приводити не просто до оволодіння якимись фоновими знаннями, а до розвитку в студентів здатності адаптуватися до нових мовленнєвих ситуацій. У процесі навчання та самопідготовки важливо засвоїти певне коло понять, нормативів, стилістичних відмінностей, якими повинен володіти сучасний фахівець. Етнографічний підхід бере до уваги етностиль, притаманний культурі й побуту окремих народів чи етнічних груп. Етностиль описують через специфічну структуру формальних та естетичних характеристик, що розвивалися за певними функційними принципами.

Отже, етнографічний підхід у контексті професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури полягає у вивченні особливостей етнографічних процесів у конкретному географічному регіоні, з огляду на полікультурне середовище. У межах етнографічного підходу акцентовано на здатності розуміти представників інших культур, які мають різний набір цінностей та особливостей, а також взаємодіяти з ними. Етнографічний підхід сприяє більш глибокому пізнанню як власної, так і інших культур, оскільки відображає специфіку етностилью, притаманного культурі та побуту різних етнічних груп. Етнографічний підхід до професійної підготовки спрямований на розширення розуміння та адаптацію до різноманітних культурних контекстів, що сприяє більш глибокому й повному усвідомленню культурного розмаїття сучасного світу.

Культурологічний підхід окреслює пріоритети в культурному житті студентської молоді в досліджувані періоди, сприяє формуванню культурних уявлень студентів відповідно до політичних епох. Згідно з культурологічним підходом, педагогічні факти та явища необхідно аналізувати з огляду на соціальні й культурні процеси минулого, сучасного та майбутнього. Завдяки цьому підходові можна виокремити загальносвітові й національні тенденції, що панують у розв'язанні актуальних проблем підготовки філологів. І. В. Андрощук та І. П. Андрощук стверджують, що культурологічний підхід реалізують через спрямованість на розвиток моральних, духовних якостей майбутнього фахівця, його ціннісних орієнтацій, світогляду. Це сприяє формуванню громадянської освіченості, законслухняності, патріотизму, набуттю досвіду громадянської діяльності [6, с. 9]. Культурологічний підхід орієнтований на розвиток моральних, духовних якостей майбутніх фахівців, їхніх ціннісних орієнтацій та світогляду, оптимізує формування громадянської освіченості, патріотизму й набуття досвіду громадянської діяльності. Підхід також сприяє соціалізації студентів і взаємодії з іншими членами суспільства, що дає їм змогу продукувати колективні рішення, толерантно розв'язувати проблеми, взаємодіяти з громадськими інститутами. Культурологічний підхід допомагає досліджувати історично-педагогічний процес із позицій діалогу педагогічних культур, розкриваючи еволюцію та трансформацію ключових ідей і

концепцій педагогів різних епох. Такий підхід сприяє розумінню глибинних підстав та найбільш значущих тенденцій у розвитку освітніх ідей і методів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У статті виокремлено методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури: історико-хронологічний, системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, середовищний, синергетичний, етнографічний, культурологічний. Кожен із названих підходів розкриває сутнісні характеристики явищ, тому професійна підготовка майбутніх учителів української мови та літератури не може бути обмежена одним із них. Натомість інтегроване поєднання проаналізованих концептуальних підходів створює передумови для глибокого розуміння та осмислення сутності досліджуваного явища, ефективного обґрунтування науково-методичних засад його формування в студентів закладів вищої освіти як стратегічного напряму підготовки. Перспективи подальших розвідок пов'язані зі з'ясуванням особливостей кожного з етапів професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки: [монографія]. Київ: А. П. Н., 2002. 223 с.
2. Лаврінченко О. А. Методологічні основи психопедагогіки: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2021. 80 с.
3. Золотухіна С. Т., Башкір О. І. Наукові підходи в педагогічних дослідженнях: методичні рекомендації. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 33 с.
4. Цюняк О. П. Професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів в умовах цифрової трансформації освіти: монографія. Івано-Франківськ, 2021. 316 с.
5. Божко С. А. Методологічні підходи до аналізу проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2017. № 31. С. 26–29.
6. Андрощук І. В., Андрощук І. П. Методологічні підходи щодо підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів. *Молодь і ринок*. 2022. № 6 (204). С. 6–11.
7. Овсієнко Л. Компетентнісний підхід до навчання: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Серія «Педагогіка». 2017. № 2 (57). С. 82–87.
8. Ячменик М. М. Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до застосування засобів медіаосвіти у професійній діяльності: методичні підходи. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки». 2018. № 3. С. 143–151.

REFERENCES

1. Hupan, N. M. (2002). *Historia pedagogiae Ucrainae historiographia* [Ukrainian historiography of the history of pedagogy]: monohrafiya. Kyiv: A.P.N. 223 s. [in Ukrainian]

2. Lavrinenko, O. A. (2021). *Fundamenta methodologica psychopedagogiae: commendationes emendatiores* [Methodological foundations of psychopedagogy: methodological recommendations]. Institutum Paedagogicae Educationis et Adulta Educationis nomine ab Ivan Zyazyun National Academia Scientiarum Ucrainae. 80 s. [in Ukrainian]

3. Zolotukhina, S.T., Bashkir, O.I. (2016). *Accessus scientificus in investigationibus paedagogicis* [Scientific approaches in pedagogical research]: commendationes methodicae. Kharkiv: KhNPU dictus ab H.S. Aegipanum. 33 s. [in Ukrainian]

4. Tsyunyak, O. P. (2021). *Profitalis institutio futuri primarii scholae magistri in condicionibus mutationis educationis digitalis* [Professional training of future primary school teachers in conditions of digital transformation of education] : monohrafiya. Ivano-Frankivsk. 316 s. [in Ukrainian]

5. Bozhko, E.A. (2017). *Methodologica accessus analysi problemati evolutionis principiorum axiologicorum de administratione institutionum paedagogicarum in theoria paedagogica domestica (quarta ultima saeculi XX - ineunte saeculo XXI)* [Methodological approaches to the analysis of the problem of the development of axiological principles of management of educational institutions in the domestic pedagogical theory (the last quarter of the 20th - the beginning of the 21st century)] // *Scientifica Bulletin Universitatis Nationalis Uzhhorod. «Pedagogia, opus sociale»* № 31. 26-29 s. [in Ukrainian]

6. Androschuk, I. V., Androschuk, I. P. (2022). *Methodus accessus ad eruditionem futurorum magistrorum in formandis responsabilitatis studiosorum civiliu*m [Methodological approaches to the training of future teachers for the formation of students' civic responsibility]. *Iuvenum et forum*. № 6 (204). 6-11 s. [in Ukrainian]

7. Ovsienko, L. (2017). *Competentia accedunt ad educationem: analysis theoricae* [Competency approach to education: theoretical analysis]. // *Processus paedagogicus: theoria et praxis*. Series «Pedagogiae» № 2 (57). 82 s. [in Ukrainian]

8. Yachmenyk, M. M. (2018). *Praeparatio futurorum doctorum linguae Ucrainae et litterarum ad usum instrumentorum educationis instrumentorum in actionibus professionalibus: methodica aggreditur* [Preparation of future teachers of the Ukrainian language and literature for the use of media education tools in professional activities: methodical approaches]. // *Praeco Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy Universitas Nationalis*. series: «Scientiae paedagogicae», № 3. 143 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛІБАК Наталка Андріївна – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LIBAK Natalka Andriivna – applicant of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 011, Educational pedagogical sciences Mukachevo State University.

Scientific interests: methodological approaches to professional training of future teachers of ukrainian language and literature.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024 р.

УДК 811.161.2'243:378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-236-239

ЛІПАТОВА Марина Валентинівна –
викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>
e-mail: marinalipatova58@gmail.com

ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна –
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Центральноукраїнського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>
e-mail: 2108sveta64@gmail.com

ВІРТУАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ДОВУЗІВСЬКОМУ ЕТАПІ

У статті розглянуто актуальну проблему – методику організації та проведення віртуальної екскурсії на заняттях з української мови як іноземної.

Методика викладання української мови як іноземної передбачає навчання мови з позицій соціокультурної орієнтації студентів, формування в них країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенції. Ефективність процесу формування соціокультурної компетентності може бути забезпечена шляхом впровадження в навчальний процес інноваційних педагогічних технологій і методів. Важливим засобом застосування нових інформаційних технологій в навчальному процесі є віртуальні екскурсії, які спрямовані на ознайомлення іноземних здобувачів вищої освіти з історико-культурною спадщиною України та активізацію їхньої пізнавальної діяльності.

Автором проаналізовано останні дослідження і публікації з даної тематики, в яких було сформульовано зміст поняття «віртуальна екскурсія», основні підходи до класифікації віртуальних екскурсій. Загальна методика проведення екскурсії передбачає поділ процесу організації та проведення її на окремі етапи – підготовчий, основний, заключний, кожен з яких має вичерпний перелік дій, що дозволяє найбільш ефективно здійснити віртуальну екскурсію. Віртуальна екскурсія сприяє оптимізації та ефективності навчального процесу, дозволяє подавати матеріал, що вивчається, в доступній і цікавій формі. Вона дає можливість об'єднати лінгвістичний та культурний аспекти на заняттях з мови навчання, розвивати комунікативні навички студентів на основі засвоєння ними історико-культурної інформації. Застосування віртуальних екскурсій у навчальному процесі з української мови як іноземної допомагає студентам-іноземцям краще засвоювати лінгвокраїнознавчі і культурологічні реалії країни, вдосконалювати навички говоріння, читання і аудіювання, збагачувати лексичний запас, виховувати шанобливе ставлення до традицій і звичаїв, державної мови, національних цінностей українського народу. Використання віртуальних екскурсій під час навчання мови іноземних студентів – це об'єктивна вимога сучасної методики викладання української мови як іноземної.

***Ключові слова:** українська мова як іноземна, соціокультурна компетенція студентів, інтерактивні технології навчання, аудіовізуальний метод навчання, віртуальні екскурсії.*

LIPATOVA Maryna Valentynivna–
lecturer of the Department
of the history, archaeology, information and archival affair
of Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>
e-mail: marinalipatova58@gmail.com

SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna –
PhD in Pedagogy,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
of Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>
e-mail: 2108sveta64@gmail.com

VIRTUAL EXCURSION AS AN INNOVATIVE FORM OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE AT THE PRE- UNIVERSITY

The article deals with the actual problem – the methodology for organizing and conducting a virtual excursion in Ukrainian as a foreign language classes.

The methodology of teaching the Ukrainian language as a foreign language involves teaching the language from the standpoint of the students' sociocultural orientation, forming their linguistic and country studies competence. The effectiveness of the process of forming sociocultural competence can be ensured by introducing innovative pedagogical technologies and methods into the educational process. An important means of using new information technologies in the educational process are virtual excursions, which are aimed at familiarizing foreign students of higher education with the historical and cultural heritage of Ukraine and activating their cognitive activity.

The author analyzed the latest research and publications on this topic, in which the content of the concept of "virtual excursion" was formulated, the main approaches to the classification of virtual excursions. The general method of conducting an excursion involves dividing the process of organization and conducting it into separate stages – preparatory, main, final, each of which has an exhaustive list of actions that allows for the most effective implementation of a virtual excursion.

The virtual excursion contributes to the optimization and efficiency of the educational process, allows you to present the studied material in an accessible and interesting form. It provides an opportunity to combine linguistic and cultural aspects in classes on the language of instruction, to develop students' communication skills based on their assimilation of historical and cultural information.

It is concluded that the use of virtual tours in the educational process of Ukrainian as a foreign language helps foreign students better assimilate the linguistic and cultural realities of the country, improve speaking, reading and listening skills, enrich vocabulary, and cultivate a respectful attitude to traditions and customs, the state language, and national values of the Ukrainian people. The use of virtual excursions during language learning of foreign students is an objective requirement of modern methods of teaching Ukrainian as a foreign language.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, sociocultural competence of students, interactive learning technologies, audiovisual learning method, virtual tours.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Методика викладання української мови як іноземної передбачає навчання мови з позицій соціокультурної орієнтації студентів, формування в них країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенції. В умовах дистанційного навчання формування соціокультурної компетентності іноземних здобувачів вищої освіти шляхом впровадження сучасних інформаційних технологій належить до актуальних, практично необхідних і важливих питань. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю ефективного застосування інноваційних способів для активізації пізнавальної діяльності студентів-іноземців на заняттях з української мови як іноземної. Використання сучасних технологій під час навчання – одна з найбільш важливих тенденцій розвитку освітнього процесу. Вони дають можливість інтенсифікувати навчальний процес, підвищити швидкість та якість сприйняття, розуміння та засвоєння знань. Ефективним засобом застосування нових технологій в навчальному процесі є віртуальні екскурсії. На сучасному етапі проблема методики організації та проведення віртуальних екскурсій під час вивчення студентами навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» в умовах дистанційної освіти є досить актуальною темою для досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про перспективність та актуальність проблеми використання віртуальних екскурсій в освітньому процесі. Даною проблематикою займалися О. Коваленко [2], О. Подліняєва [4], Ю. Малієнко, Т. Ремех [3], О. Чуча [6], Г. Чередніченко та інші науковці.

О. Коваленко досліджував використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. Науковець зазначав, що віртуальна екскурсія є інноваційною формою навчальної діяльності, що спрямована не тільки на здобуття предметних знань, а й на формування комунікативних, пізнавальних, регулятивних навчальних дій, сприяє підвищенню цікавості не тільки до предмета, але і до культурної спадщини взагалі [2, с. 97]. О.Чуча розкрила роль віртуальних екскурсій на уроках української літератури як засіб розвитку загальнокультурної компетентності учнів. О. Подліняєва вивчала особливості використання сучасних медіа в освіті. Ю. Малієнко і

Т. Ремех розглядали віртуальні екскурсії у контексті онлайн-навчання учнів. Г. Чередніченко досліджувала застосування мультимедійних технологій у процесі викладання дисципліни «іноземна мова» у закладах вищої освіти.

Науковці О. Бєлікова, Н. Бессонова, О. Греул розглянули основні принципи та етапи підготовки і проведення навчальних екскурсій з використанням інноваційних технологій в межах формування лінгвокультурної компетентності іноземних студентів з метою кращого оволодіння ними українською мовою як іноземною. Попри згадані вище дослідження, залишається ще недостатньо вивченим питання методики організації та проведення віртуальних екскурсій у контексті сучасних вимог до процесу навчання української мови як іноземної в дистанційному форматі.

Мета статті полягає у виявленні особливостей використання віртуальних екскурсій під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» студентами підготовчого відділення в умовах дистанційної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із пріоритетних завдань навчання іноземних мов є формування у студентів соціокультурної компетенції, що передбачає ознайомлення їх з історією, культурою, традиціями країни, мова якої вивчається, та особливостями мовленнєвої поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування. Формування соціокультурної компетенції студентів відбувається на двох рівнях: 1) на інформаційному рівні (щодо фактів культури, етикету, звичаїв, традицій, засобів невербальної комунікації, системи освіти, країнознавства, особливостей менталітету, норм поведінки тощо), найважливішу роль в цьому відіграють автентичні, у тому числі лінгвокраїнознавчі матеріали; 2) на соціолінгвістичному рівні, який визначає вивчення іноземної мови як оволодіння відповідними мовними засобами та користування мовою в різних соціальних ситуаціях Українська мова як іноземна – це необхідний засіб адаптації до нових соціокультурних умов і спілкування студентів-іноземців у процесі навчання. Ефективність процесу формування соціокультурної компетентності може бути забезпечена шляхом впровадження в навчальний процес інноваційних педагогічних технологій і методів. Це спонукає викладачів мовної підготовки іноземних студентів на постійний пошук нових форм, методів та прийомів викладання. Важливим засобом застосування нових інформаційних технологій в навчальному процесі є віртуальні екскурсії, які спрямовані на ознайомлення іноземних здобувачів вищої освіти з історико-культурною спадщиною України та активізацію їхньої пізнавальної діяльності. Використання віртуальних екскурсій у дистанційному форматі навчання створює ілюзію присутності студентів-іноземців в мовному та культурному просторі країни, мовою якої він вивчає.

Науковці Г. Чередніченко, Л. Шапран, Л. Куниця зазначають, що мультимедійні засоби дозволяють задіяти майже всі органи чуття студентів, поєднуючи друкований текст, графічне зображення, рухоме відео, статичні фотографії та аудіозапис, створюючи «віртуальну реальність» справжнього спілкування. Доведено, що застосування мультимедійних матеріалів та комп'ютерних мереж скорочує час навчання майже втричі, а рівень запам'ятовування через одночасне використання зображень, звуку, тексту зростає на 30- 40 відсотків [5, с. 137].

О. Подліняєва вважає, що віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів із метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів тощо [4, с. 101]. Віртуальну екскурсію в контексті методики навчання української мови як іноземної треба розглядати насамперед як інструмент навчання, форму трансляції знань. Віртуальна екскурсія є однією з ефективних форм інтерактивного навчання на заняттях з мови, оскільки вона сприяє візуалізації інформації, несе в собі освітню та виховну спрямованість, реалізує принцип вивчення мови та культури. Вона забезпечує доступність, інтерактивні завдання, наочність, повторний перегляд та універсальність.

Поділяємо думку методистів [1, 2], що найбільш доцільно здійснювати класифікацію віртуальних екскурсій за змістовим компонентом. Розрізняють наступні екскурсії: оглядові (кілька екскурсій поєднано загальною темою); об'єктні (екскурсія у конкретний музей, галерею, об'єкт); тематичні (екскурсії, що розкривають певну тему або її окремі аспекти); біографічні (екскурсії, створені задля вивчення конкретної історичної особистості чи групи людей); краєзнавчі (це екскурсії, метою яких є вивчення історії краю); історико-культурні (екскурсії історичними місцями, що розкривають періоди історії розвитку держави та національної культури).

Загальна методика організації та проведення віртуальної екскурсії в освітньому процесі містить певну послідовність етапів – підготовчого, основного та завершального. Кожен із них має вичерпний перелік дій, що дозволяє найбільш ефективно здійснити віртуальну екскурсію. Що стосується структури уроку з української мови як іноземної на основі віртуальної екскурсії, то на підготовчому етапі проводиться введення нової лексики, робота з текстом, виконання лексико-граматичних завдань. На основному етапі відбувається віртуальна екскурсія, а на завершальному етапі – закріплення знань, рефлексія. Відповідно до кожного етапу роботи викладач повинен розробити завдання, спрямовані на якісне засвоєння матеріалу та формування в іноземних студентів певних навичок і вмінь з метою їх успішного включення в процес навчальної екскурсії. У весняному семестрі з іноземними слухачами підготовчого відділення дистанційно було проведено віртуальну оглядову екскурсію «Місто Кропивницький». На підготовчому етапі

було організовано роботу студентів із текстом про місто Кропивницький. Передтекстові завдання передбачали введення мовленнєвих конструкцій, ознайомлення студентів із новим лексико-граматичним матеріалом. Презентація нового лексичного матеріалу відбувалася з використанням наочності через демонстрування фотографій, малюнків тощо. Даний вид роботи готував учнів до сприйняття нової інформації, актуалізував наявні знання. Перед читанням тексту викладачем було надано країнознавчий та лінгвістичний коментар до одиниць тексту, що відображають історико-культурні реалії. Студенти дізналися про перший в Україні український професійний театр, про відомого театрального режисера й актора Марка Кропивницького та найбільший майдан міста – майдан Героїв. Головне призначення передтекстових завдань – зняття лексичних, граматичних, лінгвокраїнознавчих складнощів тексту. Після читання тексту про місто Кропивницький, студенти виконували післятекстові завдання: відповідали на запитання, склали план тексту, виконували вправи на засвоєння певних граматичних конструкцій. Робота викладача на цьому етапі готує студентів до кращого сприйняття віртуальної екскурсії. На основному етапі проводилася оглядова віртуальна екскурсія «Кропивницький – місто у центрі України». Треба зазначити повільний темп лінгвокультурних коментарів, щоб слухачі мали змогу ідентифікувати інформацію з раніше прочитаного тексту. Завершальний етап роботи – це закріплення знань та рефлексія. Студентам було запропоновано наступні завдання: відповідати на запитання, узагальнити нову інформацію, поділитися враженнями, виконати творче завдання – скласти сінквейн. Під час узагальнення матеріалу доцільно використовувати метод Сінквейна, що дозволяє відпрацьовувати навички аналізу тексту та висловлювати своє ставлення до теми, забезпечує мовленнєвий розвиток студентів, перевіряє їхній рівень сприйняття матеріалу. Студенти – іноземці склали сінквейни за зразком:

1. Кропивницький.
2. Гарний, спокійний.
3. Працює, навчається. Вражає.
4. Мені подобається це місто.
5. Місто у центрі України.

Науковці вважають метод Сінквейна одним з ефективних інноваційних прийомів у розвитку критичного мислення особистості на заняттях з іноземної мови, дієвим засобом активізації пізнавальної та творчої діяльності студентів.

Застосування віртуальних екскурсій у навчальному процесі з української мови як іноземної допомагає студентам-іноземцям краще засвоювати лінгвокраїнознавчі та культурологічні реалії країни, вдосконалювати навички говоріння, читання і аудіювання, збагачувати лексичний запас, виховувати шанобливе ставлення до традицій і звичаїв, державної мови, національних цінностей українського народу.

За результатами дослідження було встановлено, що віртуальні екскурсії дають можливість оптимізувати освітній процес,

підвищити швидкість та якість сприйняття, розуміння та засвоєння нового навчального матеріалу. Застосування віртуальних екскурсій дозволяє зробити освітній процес не тільки цікавішим, але й ефективнішим, оскільки відбувається стимулювання пізнавальної активності учнів, формується позитивна мотивація до навчання, розширюється світогляд.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, сучасні технології дозволяють розширити рамки дистанційних занять та призводять до необхідності використання нових форм навчання для вдосконалення освітнього процесу.

Ми дійшли висновку, що використання віртуальних екскурсій під час навчання мови іноземних студентів – це об'єктивна вимога сучасної методики викладання української мови як іноземної. Віртуальні екскурсії дозволяють досягти більш високого рівня засвоєння студентами навчального матеріалу, оскільки у них задіяні різні канали сприйняття інформації. Як показує наше дослідження, ця інноваційна форма навчання є ефективною та результативною.

Віртуальна екскурсія сприяє оптимізації та ефективності навчального процесу, допомагає формуванню, розвитку та вдосконаленню соціокультурної компетенції. Вона дає можливість об'єднати лінгвістичний та культурний аспекти на заняттях із мови навчання, розвивати комунікативні навички студентів на основі засвоєння ними історико-культурної інформації. Крім того, віртуальна екскурсія сприяє розвитку в іноземних студентів творчих здібностей, аналітичного мислення.

Аналіз наукового опрацювання особливостей методики організації та застосування віртуальних екскурсій під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» студентами підготовчого відділення в умовах дистанційної освіти показав, що ця педагогічна проблема залишається актуальною і потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Белікова О.В., Бессонова Н.М., Греул О.О. Віртуальні екскурсії як спосіб активізації пізнавальної діяльності освітніх мігрантів. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: зб. наук. пр. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2021. Випуск 38. С. 41-57.
2. Коваленко О. В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 9. С. 94–97.
3. Малієнко Ю., Ремех Т. Віртуальні екскурсії в контексті онлайн-навчання. Музейна педагогіка в умовах пандемії COVID-19. Київ. 2021. С. 258–262.
4. Подліняєва О.О. Особливості використання сучасних медіа в освіті: віртуальна екскурсія. *Фізико-математична освіта: науковий журнал*. 2016. Випуск 4(10). С. 100-104.
5. Чередніченко Г. А. Мультимедійні технології у процесі викладання дисципліни «іноземна мова» у вищих технічних навчальних закладах. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. 2011. №4. С. 134-138.

6. Чуча О.А. Віртуальні екскурсії на уроках української літератури як засіб розвитку загальнокультурної компетентності учнів. *Таврійський вісник освіти: наук.-метод. журнал*. Херсон: Херсонська академія неперервної освіти. 2016. № 2. С. 220–227.

REFERENCES

1. Byelikova, O. V., Bessonova, N. M., Hreul, O.O. (2021). Virtual'ni ekskursiyi yak sposib aktyvatsiyi piznaval'noyi diyal'nosti osvitynikh mihrantiv. [Virtual excursions as a way of activating the cognitive activity of educational migrants]. Vypusk 38. S. 41-57. [in Ukrainian]
2. Kovalenko, O. V (2019). Vykorystannia virtualnykh ekskursii yak suchasnykh form orhanizatsii navchalnoho protsesu. [Using of virtual tours as modern forms of organization of the educational process]. Vypusk 9. S. 94–97. [in Ukrainian]
3. Maliyenko, YU., Remekh, T. (2021). Virtual'ni ekskursiyi v konteksti onlayn-navchannya. [Virtual tours in the context of online learning]. S. 258–262. [in Ukrainian]
4. Podlinyayeva, O. O. (2016). Osoblyvosti vykorystannya suchasnykh media v osviti: virtual'na ekskursiya. [Peculiarities of using modern media in education: a virtual tour]. Vypusk 4(10). S. 100-104. [in Ukrainian]
5. Cherednichenko H. A. (2011). Mul'tymediyni tekhnolohiyi u protsesi vykladannya dystsypliny «inozemna mova» u vyshchykh tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh. [Multimedia technologies in the process of teaching the discipline "foreign language" in higher technical educational institutions]. №4. S. 134-138. [in Ukrainian]
6. Chucha O.A. (2016). Virtual'ni ekskursiyi na urokakh ukrayins'koyi literatury yak zasib rozvytku zahal'nokul'turnoyi kompetentnosti uchniv. [Virtual excursions in Ukrainian literature classes as a means of developing general cultural competence of students]. № 2. S. 220–227. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛПАТОВА Марина Валентинівна – викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: проблеми методики навчання української мови як іноземної.

ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання іноземним мовам.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LIPATOVA Maryna Valentynivna – lecturer of the Department of the history, archaeology, information and archival affair of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: problems of methodology of teaching Ukrainian as a foreign language.

SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: theory and methodology of teaching foreign languages.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

УДК 378.4:[785.071.4:780.616.432]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-240-244

ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна –
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5840-8178>
e-mail: o.liashenko@kubg.edu.ua

ГАРКУША Людмила Іванівна –
старший викладач кафедри
інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7078-7994>
e-mail: l.harkusha@kubg.edu.ua

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА СПЕЦІАЛЬНОГО ФОРТЕПІАНО У КЛАСИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

В статті аналізується науково-методичний і практичний досвід викладання фортепіано у закладах вищої освіти. Звертається увага на дослідження різних науковців, які висвітлюють окремі аспекти фортепіанного навчання студентів у системі університетської освіти. На основі здійсненого аналізу автори визначають методологію дослідження, що базується на: а) наукових концепціях про діяльність, діяльнісний та індивідуальний підходи в організації освітнього процесу; б) комплексному застосуванні методів педагогічного спостереження, аналізу, систематизації, узагальнення, конкретизації.

Розкривається специфіка професійної діяльності викладача спеціального фортепіано в системі університетської освіти. Визначаються основні компоненти професійної діяльності викладача-інструменталіста спеціального фортепіано в університеті: 1.) мета і завдання роботи викладача у фортепіанному класі; 2) предмет діяльності; 3) умови діяльності викладача фортепіанного класу; 4) суб'єкти освітньої діяльності; 5) об'єкт освітньої діяльності викладача і студента; б) засоби діяльності викладача; 7) результат спільної діяльності викладача і студента.

Розглядається діяльнісний підхід, що передбачає ознайомлення студентів із класичними та сучасними підходами до інструментального виконавства, акустичними та цифровими музичними інструментами, різноманітними ансамблевими формами в контексті їх становлення та розвитку, інформаційно-комунікаційними технологіями в галузі фортепіанного виконавства. Звертається увага і на практичний аспект професійної діяльності викладача фортепіано, який за своєю сутністю є художньо-творчим. Художньо-творча діяльність викладача без сумніву пов'язана з музичним виконавством, але має свої відмінності зумовлені рівнем сформованості особистісних якостей і творчих умінь музиканта-виконавця, а також специфічними особливостями музично-творчої діяльності. Тому значна частка інструментально-виконавських дисциплін у навчальному плані підготовки студентів фортепіанної спеціалізації (спеціальний інструмент, фортепіанний дуєт, інструментальний ансамбль, концертмейстерський клас) мають практично-діяльнісне спрямування, а їх викладання ґрунтується на педагогічному таланті, методичній компетентності, і виконавській творчості викладача та його здатності виховувати такі ж якості у студентів свого класу.

Сформульована дефініція ключового поняття цього дослідження.

Ключові слова: студент, фортепіано, викладач-інструменталіст, індивідуальні заняття, професійна діяльність, класичний університет.

LIASHENKO Olha Dmytrivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Instrumental and Performance
Skills of the Art Institute and Choreography,
named after Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5840-8178>
e-mail: o.liashenko@kubg.edu.ua

HARKUSHA Liudmyla Ivanivna –
is a Senior Lecturer at the Department of Instrumental and Performance
Skills of the Art Institute and Choreography,
named after Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7078-7994>
e-mail: l.harkusha@kubg.edu.ua

SPECIFICITY OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SPECIAL PIANO TEACHER AT A CLASSICAL UNIVERSITY

In the article scientifically-methodical and practical experience of teaching of piano is analysed in establishments of higher education. Attention applies on researches of different scientists, that light up the separate aspects of piano studies of students in the system of university education. On the basis of realizable analysis authors determine methodology of research that is based on: a) scientific conceptions about activity, active and individual approaches in organization of educational process; б) complex application of methods of pedagogical supervision, analysis, systematization, generalization, concretization.

The specifics of the professional activity of a special piano teacher in the system of university education are revealed. The main components of the professional activity of a teacher-instrumentalist of a special piano at the university are determined: 1.) the purpose and tasks of the teacher's work in the piano class; 2) the subject of activity; 3) the conditions of activity of the teacher of the piano

class; 4) subjects of educational activity; 5) the object of educational activity of the teacher and the student; 6) the means of activity of the teacher; 7) the result of the joint activity of the teacher and the student.

An activity approach is considered, which involves familiarizing students with classical and modern approaches to instrumental performance, acoustic and digital musical instruments, various ensemble forms in the context of their formation and development, information and communication technologies in the field of piano performance. Attention is also drawn to the practical aspect of the piano teacher's professional activity, which is artistically creative in its essence. The artistic and creative activity of the teacher is undoubtedly related to musical performance, but it has its differences due to the level of formation of personal qualities and creative skills of the musician-performer, as well as specific features of musical and creative activity. Therefore, a significant part of the instrumental and performance disciplines in the curriculum of students of piano specialization (special instrument, piano duet, instrumental ensemble, concertmaster class) have a practical and activity orientation, and their teaching is based on the pedagogical talent, methodological competence, and performing creativity of the teacher and his the ability to bring up the same qualities in the students of their class.

The definition of the key concept of this research is formulated.

Key words: student, piano, instructor-instrumentalist, individual classes, professional activity, classical university.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Становлення сучасної фортепіанної школи в Україні обумовлене новітніми тенденціями розвитку музичного мистецтва, сучасною естетикою інструментального виконавства та модернізацією системи професійної підготовки студентів-піаністів у закладах вищої освіти – музичних академіях, консерваторіях, класичних і педагогічних університетах.

Саме тому, проблема розробки системи професійної діяльності викладача спеціального інструмента (фортепіано) є актуальною і, у свою чергу, потребує наукового обґрунтування специфіки роботи цього фахівця у класичному університеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними науковцями вже досліджено окремі аспекти фортепіанного навчання студентів у системі університетської освіти: розроблено методику навчання гри на фортепіано (Т. Воробкевич [3]); проаналізовано методи підготовки студентів до публічного виступу у процесі фортепіанного навчання (Н. Гризоглазова [4], І. Мозгальова [7]); висвітлено методичні основи розвитку музично-виконавського мислення студентів у процесі фортепіанної підготовки (О. Бурська [1]); запропоновано новітні підходи до програмного і методичного забезпечення освітнього процесу у фортепіанному класі університету (О. Шрамко [12]) та інші.

Проте сутність і особливості професійної діяльності викладача-піаніста в сучасному університеті залишаються малодослідженими, що й визначило мету і завдання нашого наукового пошуку.

Мета статті – сформулювати дефініцію та охарактеризувати специфіку професійної діяльності викладача спеціального фортепіано у класичному університеті.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) аналіз науково-методичного і практичного досвіду викладання фортепіано у закладах вищої освіти; 2) виявлення специфічних особливостей роботи викладача у фортепіанному класі університету; 3) визначення основних компонентів професійної діяльності, а також чинників, які забезпечують її ефективність.

Методологічну основу дослідження складають: а) наукові концепції про діяльність, діяльнісний та індивідуальний підходи в організації освітнього процесу; б) комплексне застосування

методів педагогічного спостереження, аналізу, систематизації, узагальнення, конкретизації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація освітнього процесу у класі спеціального інструмента (фортепіано) в університеті зумовлена традиціями вітчизняної фортепіанної педагогіки і виконавства, а також ґрунтується на компетентнісних засадах, принципах систематичності, послідовності, доступності, педагогічної доцільності та художньої цінності навчального репертуару.

Дослідження специфіки професійної діяльності викладача спеціального фортепіано в системі університетської освіти передбачає, насамперед, визначення особливостей, які є характерними для роботи викладача університету у фортепіанному класі. Вони полягають у тому, що студенти, які здобувають кваліфікацію бакалавра музичного мистецтва зі спеціалізації 025.00.03 «Інструментальне виконавство (фортепіано)», мають різний рівень доуніверситетської музичної освіти. Частина студентів до вступу у виш отримали повну загальну середню освіту та початкову мистецьку освіту в музичних школах або школах мистецтв. Значна кількість студентів мають підготовку в обсязі освітньої програми молодшого спеціаліста (або молодшого бакалавра) зі спеціальності 025 «Музичне мистецтво», закінчивши музичні училища, коледжі культури, музично-педагогічні відділення педагогічних коледжів тощо

Тому організація освітнього процесу у фортепіанному класі університету потребує від викладача:

- а) диференціації методів навчання студентів з різними природними задатками, музичними здібностями й виконавськими вміннями;
- б) педагогічно доцільного формування навчального репертуару кожного студента з поступовим ускладненням освітніх завдань;
- в) планування етапів творчого розвитку студента-піаніста відповідно до вимог освітньо-професійної програми;
- г) систематичного залучення студентів класу до активної концертно-виконавської діяльності з метою їх фахового самовдосконалення та набуття сценічного досвіду.

Саме в активній концертній діяльності формуються фахово необхідні якості піаніста-виконавця (психоемоційна стабільність, воля, виконавська надійність, сценічна культура),

удосконалюється музично-виконавська майстерність, яку М. Давидов визначає як «вільне володіння музичним інструментом, а також володіння собою, забезпечуючи інтонаційно-осмислене, інтерпретоване, одухотворене, емоційно яскраве артистичне втілення музичного твору в реальному звучанні під час естрадного виступу» [5].

Відтак, робота викладача і студента у фортепіанному класі повинна мати діяльну основу. Науковці розглядають діяльність як операцію, яка має певну мету і визначає її характер, наступний процес і результат. Залежно від індивідуальної мети, яка функціонально виявляється у виборі форм і засобів діяльності, визначають і її предметність, тісно пов'язану з осмисленням як суб'єктивним початком діяльності [6, с. 31].

Відповідно до цих тез ми визначили основні компоненти професійної діяльності викладача спеціального фортепіано в університеті:

1) мета і завдання роботи викладача у фортепіанному класі – практична індивідуальна підготовка студента-піаніста до концертно-виконавської та педагогічної діяльності;

2) предмет діяльності – навчання, виховання й розвиток студента засобами фортепіанного виконавства;

3) умови діяльності викладача фортепіанного класу – визначаються вимогами щодо організації навчального процесу в університеті (інституті, факультеті), напрямом роботи кафедри, специфікою індивідуального аудиторного навчання студентів в інструментальних класах, вимогами щодо організації освітньої діяльності студентів-інструменталістів;

4) суб'єкти освітньої діяльності – студент (зі своїми індивідуально-психологічними особливостями, здібностями, рівнем інструментально-виконавської підготовки, художньо-естетичними потребами) і викладач (компетентний фахівець, що має відповідні особистісні якості, професійно-педагогічні знання, творчі здібності, володіє методикою викладання фортепіано у вищій школі, має досвід концертно-виконавської діяльності та власний виконавський стиль);

5) об'єкт освітньої діяльності викладача і студента – твори навчальної програми (поліфонічні твори, твори великої форми – фортепіанні концерти, сонати, сюїти, варіації, рондо тощо; різнохарактерні фортепіанні п'єси) та інструктивно-технічний матеріал (гами, вправи, етюди), засвоєння яких сприяє формуванню й розвитку інструментально-виконавських навичок та інтерпретаційних умінь студента-піаніста;

6) засоби діяльності викладача – педагогічна техніка (сукупність раціональних педагогічних методів і прийомів навчання гри на фортепіано), виконавська майстерність (досконале володіння інструментом), комунікативні уміння (вербальні і невербальні) тощо.

7) результат спільної діяльності викладача і студента – сформованість індивідуального виконавського стилю студента, вільне володіння

інструментом, знання різножанрового фортепіанного репертуару, готовність студента до концертного виконання навчальної програми.

Професійна діяльність викладача фортепіано здійснюється у певних напрямках і має свої особливості. Розглянемо погляди науковців і педагогів-практиків щодо цього.

Діяльнісний підхід в освіті розглядають як сукупність окремих освітніх технологій або методичних прийомів, як методологічний базис, на якому будують різні системи навчання з конкретними технологіями й методиками. Діяльнісний підхід є альтернативним методом пасивного засвоєння знань, а його реалізація сприяє досягненню освітніх цілей, які втілюють потреби суспільства у підготовці висококваліфікованих і конкурентоспроможних кадрів у галузі музичного мистецтва. Саме тому освітньо-професійна програма зі спеціалізації «Інструментальне виконавство (фортепіано)» має прикладну спрямованість, а також передбачає ознайомлення студентів із класичними та сучасними підходами до інструментального виконавства, акустичними та цифровими музичними інструментами, різноманітними ансамблевими формами в контексті їх становлення та розвитку, інформаційно-комунікаційними технологіями в галузі фортепіанного виконавства [8, с. 6].

Практичний аспект професійної діяльності викладача фортепіано за своєю сутністю є художньо-творчим. Науковці зазначають, що важливими чинниками, які визначають успішність художньо-творчої діяльності, є наявність у суб'єкта, що її здійснює: природних задатків (природжених анатомо-фізіологічних передумов розвитку здібностей); спеціальних здібностей (індивідуально-психологічних особливостей особистості, які зумовлюють успішність діяльності та визначають відмінність в оволодінні необхідними для її здійснення знаннями, уміннями й навичками); таланту (сукупності здібностей, яка дозволяє отримати продукт діяльності, що відрізняється оригінальністю й новизною, високою досконалістю й суспільною значущістю); геніальності (високого ступеня розвитку таланту, що дозволяє здійснити принципові зрушення у певній сфері творчості) [9, с. 51].

Художньо-творча діяльність викладача без сумніву пов'язана з музичним виконавством. В свою чергу, музичне виконавство є повноцінним видом художньої творчості поряд із діяльністю композитора, але має свої відмінності, зумовлені рівнем сформованості особистісних якостей і творчих умінь музиканта-виконавця, а також специфічними особливостями музично-творчої діяльності, суспільною значущістю та цінністю цього виду мистецтва. Тому значна частка інструментально-виконавських дисциплін у навчальному плані підготовки студентів фортепіанної спеціалізації (спеціальний інструмент, фортепіанний дует, інструментальний ансамбль, концертмейстерський клас) мають практично-діяльнісне спрямування, а їх викладання ґрунтується на педагогічному таланті, методичній компетентності, і виконавській творчості викладача

та його здатності виховати такі ж якості у студентів свого класу.

Суттєвим фактором ефективності занять у фортепіанному класі є правильно налагоджена професійно-педагогічна комунікація викладача і студента. Вона також є важливою формою освітнього процесу у вищій школі. Н. Волкова визначає її як «особливий тип активного взаємообміну інформацією у професійній педагогічній діяльності» [2, с. 7].

Процес творчої взаємодії викладача і студента у фортепіанному класі передбачає вільне володіння як вербальними, так і невербальними засобами, методами і прийомами. До вербальних засобів і прийомів науковці відносять культуру мовлення, оперування спеціальною музичною термінологією, різноманітними словесними методами – розповідь, бесіда, аналіз, переконання тощо. До невербальних – гру, міміку, жести, візуальний контакт зі студентом, зовнішній вигляд та манеру поведінки педагога тощо. Комбінованими методами комунікації музичних педагогів є спів (або гра) з елементами диригування однією рукою, тактування з елементами вокалізації чи словесного пояснення, сольфеджування окремих партій у поєднанні із шумовими прийомами – плесканням, вистукуванням ритмічного рисунку тощо) [9, с. 29 – 30].

Творчий характер взаємодії викладача і студента у фортепіанному класі зумовлений особливостями музичного мистецтва. Музика є однією із найзагадковіших сфер людської діяльності. Як сукупність звуків-явищ музика створює художній образ світу, розкриває таємниці особистості, організує духовне спілкування між людьми, відображає естетичний досвід людства. Як сукупність звуків-символів музика містить унікальну інформацію про усталені зв'язки і принципи будови глобального, соціального та індивідуального рівнів буття [10, с. 4]. Ця теза є важливою для забезпечення у фортепіанному класі творчої атмосфери, обстановки повної довіри між викладачем і студентом та ефективності їх спільної музично-творчої діяльності.

Погоджуємося з думкою О. Третяк, яка зосереджує увагу на вивченні окремих аспектів розвитку компетентності педагогічного партнерства. Так, за твердженням дослідниці О. Третяк, партнерська взаємодія в закладі освіти є важливою у розвитку освітнього процесу і має вплив на особистісну модель комунікації між студентом і викладачем, на подолання авторитаризму з боку педагога у вихованні та навчанні, на спробу утвердити в навчанні принципи взаємодії, взаєморозуміння, підтримки, усвідомленої особистої відповідальності за його результати [11, с.156].

На основі узагальнення науково-методичного і практичного досвіду роботи у фортепіанному класі університету сформулюємо дефініцію ключового поняття нашого дослідження. *Професійну діяльність викладача спеціального фортепіано у класичному університеті* ми розуміємо як систему дій та різних компонентів діяльності, спрямованих на навчання, виховання й розвиток студентів

засобами фортепіанного виконавства, задля досягнення поставленої мети (розвитку музичних здібностей та інструментально-виконавських умінь студентів в умовах університетської освіти). Основою такої творчої діяльності є спільне художнє та педагогічне спілкування викладача і студента.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене наукове дослідження дає підстави зробити висновки про те, що професійна діяльність викладача спеціального фортепіано в університеті є динамічним, багатоплановим, цілісним й складним процесом, що містить навчання і виховання інших особистостей засобами музичного мистецтва, який потребує: а) систематичного науково-педагогічного й виконавського самовдосконалення; б) захоплення своєю роботою; в) бажання передати свій досвід студентам, сформувати у них любов до музичного мистецтва та позитивну мотивацію до обраної професії.

Перспективи подальших розвідок спрямовано на детальний розгляд видів діяльності викладача-піаніста; етапів роботи над музичними творами; завдань викладача у підготовці студента до концертного виконання музичного твору та розробку методичної системи професійної діяльності викладача-піаніста.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бурська О. П. Методичні основи розвитку музично-виконавського мислення студентів у процесі фортепіанної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 20 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
3. Воробкевич Т. П. Методика викладання гри на фортепіано. Львів : Логос, 2001. 223 с.
4. Гризоголазова Т. І. Педагогічні аспекти підготовки майбутніх учителів музики до публічного виступу у процесі фортепіанного навчання. *Науковий часопис. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти*. Вип. 18 (23). Ч. І. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 178–182.
5. Давидов М. А. Музично-виконавська майстерність. *Виконавська майстерність музикантів-інструменталістів* : зб. мат. Всеук. наук. конф. «Виконавська майстерність музикантів-інструменталістів: історія, теорія та методи формування». Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2012. С. 36–38.
6. Ляшенко О. Д. Художньо-педагогічна інтерпретація музичного твору в професійній підготовці майбутніх вчителів музики: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. С. 211.
7. Мозгальова Н. Г. Адаптація до концертних виступів як загальномузична проблема. *Науковий часопис. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти*. Вип. 18 (23). Ч. І. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 163–166.
8. Освітньо-професійна програма 025.00.03 «Інструментальне виконавство (фортепіано)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за галуззю знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2021. 24 с.
9. Пляченко Т. М. Професійна діяльність керівника музично-інструментального колективу : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 112 с.
10. Тарапата-Більченко Л. Г. Філософія музики : навч. посіб. для студентів та магістрантів факультету мистецтв. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. 76 с.
11. Третяк, О. П. Розвиток компетентності педагогічного партнерства *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка*, 61 (3), 2023. с. 155-161

12. Шрамко О. І. Основний музичний інструмент: алгоритми методики : навч.-метод. посіб. для студ. муз. факультетів вищих пед. закладів. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. 219 с.

REFERENCES

1. Burska, O. P. (2005). Metodichni osnovy rozvytku muzychno-vykonavskoho myslennia studentiv u protsesi fortepiannoї pidhotovky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 [Methodical foundations of the development of musical and performing thinking of students in the process of piano training] Kyiv, 20 s. [in Ukrainian]

2. Volkova, N. P. (2006). Profesiino-pedahohichna komunikatsiia : navchalnyi posibnyk. [Professional and pedagogical communication: study guide]. Kyiv. VTs «Akademiia», 256 s. [in Ukrainian]

3 Vorobkevich, T. P. (2001). Metodyka vykladannia hry na fortepiano. [Methodology of teaching piano playing]. Lviv : Lohos, 223 s. [in Ukrainian]

4. Gryzoglazova, T. I. (2015). Pedahohichni aspekty pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzyky do publicnogo vystupu u protsesi fortepiannoho navchannia. [Pedagogical aspects of preparing future music teachers for public performance in the process of piano training]. Naukovyi chasopys. Serii 14: Teoriia i metodyka mystetskoї osvity. Vyp. 18 (23). Ch. I. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova, S. 178–182. [in Ukrainian]

5. Davydov, M.A. (2015). Muzychno-vykonavska maisternist. [Musical performance skill]. Vykonavska maisternist muzykantiv-instrumentalistiv : zb. mat. Vseuk. nauk. konf. «Vykonavska maisternist muzykantiv-instrumentalistiv: istoriia, teoriia ta metody formuvannia». Kyiv : Vyd. tsentr KNUKiM, S. 36–38. [in Ukrainian]

6. Liashenko, O. D. (2001). Khudozhno-pedahohichna interpretatsiia muzychnoho tvoriv v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv muzyky: [Artistic and pedagogical interpretation of a musical work in the professional training of future music teachers] dys. kand. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv S. 211. [in Ukrainian]

7. Mozgalova, N. G. (2015). Adaptatsiia do kontsertnykh vystupiv yak zahalnomuzychna problema. [Adaptation to concert performances as a general musical problem]. Naukovyi chasopys. Serii 14: Teoriia i metodyka mystetskoї osvity. Vyp. 18 (23). Ch. I. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova, S. 163–166. [in Ukrainian]

8. Osvitno-profesiina prohrama 025.00.03 «Instrumentalne vykonavstvo (fortepiano)». (2021). [Educational and professional program 025.00.03 "Instrumental performance (piano)". pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoї osvity za haluzziu znan 02 «Kultura i mystetstvo» spetsialnosti 025 «Muzychne mystetstvo» / Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. Kyiv. 24 s. [in Ukrainian]

9. Plyachenko, T. M. (2013). Profesiina diialnist kerivnyka muzychno-instrumentalnoho kolektyvu [Professional activity of the head of the musical-instrumental team] : navch. posib. dlia

stud. vyshch. navch. zakladiv. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 112 s. [in Ukrainian]

10. Tarapata-Bilchenko, L. G. (2004). Filosofiia muzyky. [Philosophy of music]: navch. posib. dlia studentiv ta mahistrantiv fakultetu mystetstv. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, 76 s. [in Ukrainian]

11. Tretyak, O. P. (2023). Rozvytok kompetentnosti pedahohichnoho partnerstva. [Development of pedagogical partnership competence]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiyi zb. nauk. prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho DPU imeni Ivana Franka, 61 (3), S. 155-161. [in Ukrainian]

12. Shramko, O. I. (2008). Osnovnyi muzychnyi instrument. [The main musical instrument]: alhorytmy metodyky : navch.-metod. posib. dlia stud. muz. fakultetiv vyshchykh ped. zakladiv. Kryvyi Rih : Vydavnychiy dim, 219 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв і хореографії Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка інструменталістів-виконавців в умовах університетської освіти; методика викладання інструментально-виконавських дисциплін у вищій школі.

ГАРКУША Людмила Іванівна – старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв і хореографії Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка інструменталістів-виконавців в умовах університетської освіти; методика викладання інструментально-виконавських дисциплін у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LIASHENKO Olha Dmytrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Instrumental and Performance Skills of the Art Institute and Choreography, named after Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

Scientific interests: professional training of instrumentalists-performers in the context of university education; methods of teaching instrumental and performing disciplines in higher education.

HARKUSHA Liudmyla Ivanivna – is a Senior Lecturer at the Department of Instrumental and Performance Skills of the Art Institute and Choreography, named after Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

Scientific interests: professional training of instrumentalists-performers in the context of university education; methods of teaching instrumental and performing disciplines in higher education.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

УДК 378.147:316.6(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-244-249

ЛЯШЕНКО Ростислав Олександрович –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3554-8861>
e-mail: r.ljashenko@gmail.com

БАБЕНКО Тетяна Василівна –
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>
e-mail: babenkot80@gmail.com

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

В статті на основі аналізу наукової літератури та власного практичного досвіду визначено особливості проєктної діяльності як засобу соціалізації особистості в процесі професійної підготовки; обґрунтовано закономірності та взаємозалежності використання проєктів в освітньому процесі з метою засвоєння соціальних норм, зокрема навичок комунікації і спілкування, необхідних як для реалізації успішного проєкту, так і отримання особистістю соціального досвіду корисного для особистісного та професійного зростання. Аргументовано роль проєктної діяльності як цілеспрямовано створеного середовища соціалізації особистості та її вплив на ефективність професійної підготовки та становлення. Здобувачі освіти навчаючись у такому середовищі, що надає можливість особистості актуалізувати та реалізувати свій потенціал, шляхом розвитку суб'єктності, активного включення у процес організації та самоврядування в освітній діяльності не може не відобразитись позитивно на підсиленні конкурентоздатності молодого покоління та швидкій адаптації в системі соціальних та професійних відносин в майбутньому. Зроблено висновок, що проєктна діяльність є ефективним засобом соціалізації особистості у процесі професійної підготовки. Продуктом включення індивіда у процес соціалізації шляхом залучення до спільної діяльності, об'єднаної визначеною метою є отримання цінного соціального досвіду, інтеріоризація норм, цінностей задля позитивної адаптації та орієнтуванні особистості в складному просторі суспільних відносин. Проєктна діяльність організована з опорою на механізми і принципи соціалізації особистості стає середовищем, де особистість отримує знання і навички, необхідні для теперішньої і майбутньої ситуації її соціо-професійного становлення і зростання. Різносторонній спектр міжособистісної взаємодії у процесі проєктної роботи розвиває комунікаційну, громадянську, лідерську та інші компетентності, сприяє усвідомленню визначеної тимчасової або тривалої соціальної ролі, розуміння і усвідомлення значення особистого внеску у спільну справу.

Ключові слова: проєктна діяльність, проєкти, особистість, комунікація, соціалізація, засоби соціалізації, професійна підготовка.

LIASHENKO Rostyslav Oleksandrovych –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3554-8861>

e-mail: r.ljashenko@gmail.com

BABENKO Tetiana Vasylivna

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>

e-mail: babenkot80@gmail.com

PROJECT ACTIVITY AS A MEANS OF PERSONALITY SOCIALIZATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Peculiarities of project activity as a means of socialization of the individual in the process of professional training have been determined on the basis of the analysis of scientific literature and own practical experience; the regularities and interdependence of the use of projects in the educational process with the aim of learning social norms, in particular communication and communication skills, necessary both for the implementation of a successful project and for the individual to obtain social experience useful for personal and professional growth have been substantiated. The role of project activity as a purposefully created environment of socialization of the individual and its influence on the effectiveness of professional training and formation has been argued. Education seekers studying in such an environment, which provides an opportunity for individuals to actualize and realize their potential, through the development of subjectivity, active inclusion in the process of organization and self-governance in educational activities cannot fail to have a positive effect on strengthening the competitiveness of the younger generation and faster adaptation in the system of social and professional relations in the future. It was concluded that the project activity is an effective means of socialization of the individual in the process of professional training. The product of the inclusion of an individual in the process of socialization through involvement in common activities united by a defined goal is the acquisition of valuable social experience, the internalization of norms and values for positive adaptation and orientation of the individual in the complex space of social relations. Project activity organized based on the mechanisms and principles of socialization of the individual becomes an environment where the individual will acquire the knowledge and skills necessary for the current and future situation of his/her socio-professional formation and growth. The diverse spectrum of interpersonal interaction in the process of project work develops communication, civic, leadership and other competencies, promotes awareness of a certain temporary or long-term social role, understanding importance of personal contribution to a common cause.

Key words: project activity, projects, personality, communication, socialization, means of socialization, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вища освіта є важливим фактором подальшої європейської інтеграції України. Відповідаючи на вимоги часу, вища освіта, повинна будуватися на ідеології розвитку і якісно змінюватися. Серед існуючих видів інноваційної освітньої діяльності одним із найбільш популярних в сучасному освітньому просторі є проєктна діяльність. Постійно оновлюваний контекст

модернізації освіти вимагає нових підходів до організації професійної підготовки, що створює креативне, сучасне і пізнавальне середовище. Здобувачі освіти навчаючись у такому середовищі, що надає можливість особистості актуалізувати та реалізувати свій потенціал, шляхом розвитку суб'єктності, активного включення у процес організації та самоврядування в освітній діяльності не може не відобразитись позитивно на підсиленні

конкурентоздатності молодого покоління та швидшій адаптації в системі соціальних та професійних відносин в майбутньому.

Належним чином організована проектна діяльність дозволяє вдало імплементувати сміливі ідеї та рішення молоді в процесі професійної підготовки, оскільки вона є тією соціальною групою, в якій як правило народжуються новації, пропозиції та покращення. Все це може бути вдало оформлене і спрямоване водночас на суспільну і особисту користь. Привабливі проекти і проактивна участь в них, відчуття задоволення в процесі активного залучення на основі свідомої мотивації, почуття успіху від отриманого бажаного результату, або навіть ряду невеликих але значущих вдач привносить в процес здобування освіти дихотомію корисного і приємного.

Організація проектів на основі налагодженої конструктивної та плідної співпраці обов'язково вимагають ефективної комунікації, необхідних соціальних навичок, інтеграція учасників в середовище проектної діяльності на принципах взаємної ввічливості, взаєморозуміння, товариськості та спільної командної роботи при збереженні своєї ідентичності та врахування соціальної позиції, розподілу ролей та обов'язків тощо. Особливості вияву різних аспектів такої міжособистісної взаємодії пояснюються в психолого-педагогічних дослідженнях процесом соціалізації.

Недостатнє висвітлення питання проектної діяльності як засобу соціалізації особистості в процесі професійної підготовки у вітчизняних джерелах та водночас фрагментарна теоретична і практична розробленість також підкреслює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури та власного практичного досвіду визначити особливості проектної діяльності як засобу соціалізації особистості в процесі професійної підготовки; обґрунтувати закономірності та взаємозалежності використання проектів в освітньому процесі з метою засвоєння соціальних норм, зокрема навичок комунікації і спілкування, необхідних як для реалізації успішного проекту, так і отримання особистістю соціального досвіду корисного для особистісного та професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання педагогічних і психологічних особливостей професійної підготовки здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності порушується в парадигмі вітчизняних наукових праць Капської А. Й., Сисоєвої С. О., Зязюна І. А., Шевченко П. І., Бех І. Д., Лебедика М. П., Гребенюк Г. Є., Дубасенюк О. А., Протас О. Л., Боровець О. В., Соичук О. Л. та ін.

Особливості проектної діяльності в системі освіти висвітлено в працях Ізбаш С. С., Купенко О. В., Цимбалару А. Д., Онопрієнко О. В., Єрмаков І. Г., Трунова В. А., Галіцина Л. В., Литвинюк Г. І., Когут О. І., Кульматицька О. Р., Єрмакова І. Г., Рагушної А. М., Коровай О. М., Онопрієнко О. В., Аніщенко В. М.,

Кулаєвої Н. В., Товканець Г. В., Кузьма-Качур М. І. та ін.

Різні аспекти соціалізації та соціального розвитку особистості досліджували Рудкевич Н. І., Рахманов О. А., Білик О. М., Білодід В. М., Хвашевська О. О., Новгородський Р. Г., Москаленко В. В., Орбан-Лембрик Л. Е. та ін.

Особливості реалізації проектів в різних сферах вивчались у працях закордонних дослідників Хігні Дж., Філлінг П. Дж., Льюїс Дж. П., Такмен Б. В. та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальне та професійне становлення індивіда відбувається за загальноприйнятими у педагогічній галузі закономірностями і принципами, наявністю відповідних спеціально створених умов та позитивних впливів на особистість у середовищах цілеспрямованої соціалізації. В різноманітні форм і методів педагогічної взаємодії, які активно застосовуються в соціо-професійних середовищах закладів, які здійснюють професійну підготовку, проектна діяльність посідає вагомe місце. Будучи інноваційною, така діяльність передбачає наявність новітніх елементів взаємодії її учасників з метою ефективного вирішення задач різних рівнів. Ці елементи, як правило, спрямовуються на мотивацію особистості, підсилення інтересу до активної і свідомої участі, усвідомлення перспектив розвитку в особистісному плані. Вивчення наукової літератури дозволило виокремити до таких елементів технології організації командної роботи, шляхів обміну соціокультурним досвідом, оновлення способів засвоєння цінностей та норм поведінки для успішної інтеграції та залучення особистості в креативний процес підготовки та реалізації проектної діяльності.

Розуміння поняття проектної діяльності в широкому сенсі здебільшого асоціюється з певним комплексним завданням, яке залучає здобувачів до глибокого і детального вивчення певної теми чи проблеми, що часто потребує дослідження, активної співпраці та застосування набутих навичок для отримання значимого кінцевого результату, часто у вигляді продукту.

Подібно до зусиль організаторів педагогічного процесу, які часто зосереджуються на створенні і розвитку колективу з дифузної групи, в проектній діяльності великий обсяг роботи відбувається в напрямку перетворення проектної групи в команду.

Неспроможність ініціювати побудову власної команди може призвести до того, що вона буде більше схожа на групу, ніж команду. У групі люди можуть брати участь у діяльності, але водночас не відчувати прихильності до більшості дій [8, с. 210]. В джерелах літератури зустрічаються різні моделі, що описують етапи, які групи проходять на шляху до свого становлення як команди. Однак однією з найпопулярніших є використання таких термінів цих «метаморфоз» групи як: 1) формування 2) шторми 3) нормування 4) виконання.

Вище згадані стадії були запропоновані Б. Такменом, який пізніше додав ще п'яту стадію 5) перерва. Згідно цієї теорії, перша стадія характеризується пануванням в групі атмосфери невизначеності; учасники знайомляться і прагнуть

зрозуміти свою роль, їх поведінка ввічлива та обережна. Друга фаза «шторми» є фазою суперечок та напруженості, активного самовираження та прагнення очолити лідерство. В «нормуванні» спостерігається більша злагожденість в рішеннях, виникають внутрішні норми характерні для групи, формується самоусвідомлення. У фазі виконання, визначені в групі ролі стають зрозуміли і чіткими, в команді вже є самоврядування та вона здатна до самоорганізації. Окреслені задачі вдало вирішуються без потреби у зовнішньому керівництві. З рештою, фінальна фаза після досягнення мети характеризується емоціями меланхолії у зв'язку з припиненням спільної діяльності, зміною у складі команди та рефлексією для подальшого застосування знань вже в новій ситуації [10].

Розуміння процесу соціалізації Т. Парсонсом розглядається у інтеграції особистості в соціальну систему шляхом інтеріоризації норм, що є центральною ідеєю в його теорії [9]. Ці норми і цінності засвоєні в суспільстві стають частиною структури самої особистості. Згідно з Парсонсом вживання в соціальні ролі і вивчення стандартів поведінки індивідом відбувається за участі інституту сім'ї та інших значущих осіб; вчинки індивіда зумовлюються культурними цінностями і нормами, інтеріоризованими в суспільстві.

Професійна сфера життєдіяльності особистості не позбавлена необхідності спілкування між учасниками цього середовища. Насамперед, в лівій частці професій навички спілкування і соціальної взаємодії виходить на передній план. Розвиток всіх стадій соціалізації особистості впродовж життя взаємозумовлюють одна одну як в позитивному, так і негативному ключі. Від ефективності залучення особистості до соціалізаційних процесів під час професійної підготовки залежить успішність її адаптації до безпосередньої трудової діяльності.

Соціалізація по своїй сутності є процесом передавання норм (поведінки), які є прийнятними і неприйнятними в суспільстві, спільноті, групі. В контексті стадії «нормування» Такмена, де формуються нові правила співіснування групи для реалізації проектної діяльності, слухним буде віднести пропозицію Філдінга П. Дж. Щодо експліцитних та імпліцитних правил в команді проекту. Він пропонує ідею двох видів правил (писаних і неписаних), які управлінська команда проекту має розуміти і застосовувати. Автор наголошує на необхідності залучення до управлінської команди проекту обізнаних у загальній культурі організації. В тих випадках, де інші можуть убачати нелогічні суперечності, ця команда ясно бачитиме, який підхід має бути в проєкті до кожної ситуації, зважаючи на їхній досвід, знання, не спираючись на лише теорію. Він також додає, що в колективній роботі вірогідність отримати вищі результати більша, ніж сукупність індивідуальних результатів. Управлінська команда може ефективно провести проєкт через організаційні тонкощі [7].

Значущість ефективної комунікації при формуванні команди є очевидним. Злагоджена

комунікація є запорукою належного делегування обов'язків, визначення ролей, знаходження взаєморозуміння та зменшення вірогідності виникнення конфліктних ситуацій та суперечок. Навички комунікації розвиваються власне і внаслідок вдалого вирішення конфліктів, підсилюють координацію дій в діяльності команди, вносять вагомий елемент конструктивного в спілкування між учасниками. Обов'язковою умовою комунікації є постійний зворотній зв'язок та практика активного слухання, що в свою чергу створює атмосферу поваги до особистості, думки, врахування різних точок зору, відчуття затребуваності учасників.

Орбан-Лембрик Л.Е. пояснює, що комунікативна діяльність групи здійснюється у певному соціально-психологічному середовищі, де відбуваються взаємовідносини в середині спільноти та її зовнішні зв'язки. На групу та її членів соціально-психологічне середовище впливає не тільки безпосередньо, нормативними цінностями, прикладами, поведінкою, а й через засоби масової комунікації, встановлені в суспільстві закони, правила, моральні норми, звичаї, через систему комунікацій, що склалися в спільноті. Проблема взаємодії і взаємозв'язку групи з соціально-психологічним середовищем лежить у площині: безпосереднього взаємозв'язку і постійної залежності між ними, що відбувається на змістовному боці комунікативних потреб групи та окремих її членів; цілеспрямованого впливу групи на середовище і останнього – на групу, що спричиняє зміни і розвиток кожного з них; виникнення суперечностей і антагонізмів між середовищем та групою за умов відсутності в соціально-психологічному середовищі можливостей для задоволення комунікативних потреб групи та її членів; впливу групи та її членів на середовище і, навпаки, що веде до змін кожного з них; виникнення суперечностей між групою та учасниками комунікативного процесу і середовищем у випадку відсутності в останньому умов для ефективного функціонування групи [5;6].

Гранично узагальнений педагогічний контекст пояснює феномен соціалізації як суб'єктивоване освітнє середовище особистісного розвитку людини, що дорослішає.

У такому значенні соціалізація розуміється як шлях накопичення особистістю «досвіду базових установок, що відповідають її соціальним ролям», що уможливило спілкування індивідів між собою, забезпечує збереження суспільства в ході зміни поколінь, прищеплюючи молодій людині «загальноприйняті ідеали, цінності та зразки поведінки» [4, с.60.].

Психолого-педагогічна точка зору розкриває зміст феномену соціалізації як процесу залучення особистості до суспільства, обґрунтовує демократичний (добровільний, внутрішньо-ініціативний) характер присвоєння соціальних ролей у площині соціалізованих механізмів.

Суб'єктна сторона аналізованого процесу представлена так званими «агентами соціалізації» - це люди та заклади, відповідальні за навчання культурним нормам та засвоєння соціальних ролей.

При цьому до «агентів первинної соціалізації» дослідники відносять сім'ю, друзів, однолітків, вчителів, лідерів молодіжних угруповань, тоді як до «агентів вторинної соціалізації» - адміністрацію школи, вузу, університету, підприємства, засоби масової інформації та інші освітньо-орієнтовані соціальні структури.

Традиційно виділяють дві основні форми соціалізації особистості: стихійну (вплив на людину різних, найчастіше випадкових обставин життя) та організовану (цілеспрямований вплив, що здійснюється відповідно до прийнятих ідеалів та установок сім'ї, освітніх установ, трудових колективів та ін.).

У сучасній науковій літературі існує досить широкий набір визначень соціалізації, які різняться залежно від розуміння їхніми авторами сутності й структури особистості як психосоціогенної істоти. Більшість визначень цього поняття містить загальне положення про те, що сутність соціалізації полягає у засвоєнні індивідом соціального досвіду, але розуміння змісту цього досвіду, його структури, засобів і порядку засвоєння істотно відрізняються.

Отже, соціалізація (від лат. *socialis* – суспільний) – це:

- процес, в ході якого дитина поступово перетворюється на особистість, яка розуміє і саму себе і довкілля, набуває знань і навичок, притаманних культурі, в якій він (або вона) народився;

- процес інтеграції індивіда у суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальні інститути, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально-значущі риси особистості;

- процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості;

- процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин;

- процес засвоєння індивідом знань, досвіду, норм і цінностей, включення його до системи соціальних зв'язків і відносин, необхідних для його становлення і життєдіяльності в даному суспільстві;

- способи формування умінь і соціальних установок індивідів, які відповідають їх соціальним ролям; процес становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі [1].

Одним із найбільш повних може вважатись визначення соціалізації особистості в інтерпретації М. Лукашевича: це «процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різноманітні зв'язки особистості з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність та цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку» [3, с. 12].

Ми погоджуємося із думкою дослідника Г. Лешука, що соціалізація особистості є специфічною формою набуття нею тих суспільних цінностей, що існують в усіх сферах суспільного

життя. Основою соціалізації є освоєння індивідом мови соціальної спільноти, мислення, форм раціональності й чуттєвості, сприйняття норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності тощо. Індивід соціалізується, включаючись у різноманітні форми соціальної діяльності, засвоюючи характерні для них соціальні ролі. Тому соціалізацію особистості можна розглядати як перехід від індивідуального до соціального. Водночас соціалізація передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює існуючі цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формуючи власні потреби, цінності. Водночас соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормального функціонування та розвитку. [2, с. 12].

Успішність соціалізованого впливу багато в чому визначається ступенем актуалізації освітньої складової взаємодії особистості з навколишнім середовищем під час засвоєння соціальних і культурних цінностей. У гуманітарному вимірі під соціалізацією розуміється процес засвоєння людським індивідом певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому стати повноправним членом суспільства, повноцінно існувати серед собі подібних як особистість.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрому. Проектна діяльність є ефективним засобом соціалізації особистості у процесі професійної підготовки. Продуктом включення індивіда у процес соціалізації шляхом залучення до спільної діяльності, об'єднаної визначеною метою є отримання цінного соціального досвіду, інтеріоризація норм, цінностей задля позитивної адаптації та орієнтуванні особистості в складному просторі суспільних відносин.

Проектна діяльність організована з опорою на механізми і принципи соціалізації особистості стає середовищем, де особистість отримує знання і навички, необхідні для теперішньої і майбутньої ситуації її соціо-професійного становлення і зростання. Різносторонній спектр міжособистісної взаємодії у процесі проектної роботи розвиває комунікаційну, громадянську, лідерську та інші компетентності, сприяє усвідомленню визначеної тимчасової або тривалої соціальної ролі, значення особистого внеску у спільну справу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гарасимів Т. З. Особистість та проблеми її соціалізації. *Форум права*. 2009. №3. С. 156–161.
2. Лешук Г. В. Соціалізація особистості як соціально-педагогічне явище. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія “Педагогіка, соціальна робота”. Випуск 20. С.71–73.
3. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1998. 112 с.
4. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. К.: Фенікс, 2013. 540 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Феномен групи в соціальній психології: від старого знання до нового. *Соціальна психологія*. Е., 2006. № 6 (20). С. 72–94.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Група як соціально-психологічний феномен. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ, 2004. Вип. 9. Ч. 1. С. 12–20.

7. Філдінг П. Дж. Як керувати проектами. Пер. з англ. О. Якименко. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2024. 240 с.
 8. Хігні Дж. Основи управління проектами. Пер. з англ. Я. Машико. Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2023. 272 с.
 9. Parsons T. Social structure and personality. Free Press. 1964.
 10. Tuckman B. W. Developmental sequence in small groups. Psychological Bulletin, 1965. 63(6), P. 384–399.

REFERENCES

1. Narasymiv, T. Z. (2009). Osobystist ta problemy yii sotsializatsii [Personality and problems of its socialization]. Forum prava. № 3. S. 156–161. [in Ukrainian]
 2. Leshchuk, H. V. Sotsializatsiia osobystosti yak sotsialno-pedahohichne yavyshe [Socialization of personality as a socio-pedagogical phenomenon.]. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. "Pedagogy, social work" Series. Issue 20. S.71–73. [in Ukrainian]
 3. Lukashevych, M. P. (1998). Sotsializatsiia. Vykhovni mekhanizmy i tekhnologii: Navch.- metod. Posibnyk [Socialization. Educational mechanisms and technologies: teaching method. manual]. K.: IZMN. 112 s. [in Ukrainian]
 4. Moskalenko, V. V. (2013). Sotsializatsiia osobystosti: monohrafiia [Socialization of personality: monograph]. K.:Feniks. 540 s. [in Ukrainian]
 5. Orban-Lembryk, L. E. (2006). Fenomen hrupy v sotsialnii psykholohii: vid staroho znannia do novoho. Sotsialna psykholohiia [The group phenomenon in social psychology: from old knowledge to new. Social Psychology.]. E., №6 (20). S. 72–94. [in Ukrainian]
 6. Orban-Lembryk, L. E. (2004). Hrupa yak sotsialno-psykholohichni fenomen. Zbirnyk naukovykh prats: filosofiia, sotsiologiia, psykholohiia [The group as a socio-psychological phenomenon. Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology]. Ivano-Frankivsk. Issue.9. P.1. S. 12–20. [in Ukrainian]
 7. Fildinh, P. Dzh. (2024). Yak keruvaty proiektamy [How to manage projects]. Per. z anhl. O.lakymenko. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok» : Fabula, 240 s. [in Ukrainian]

8. Kihni, Dzh. (2023). Osnovy upravlinnia proiektamy [Basics of project management]. Per. z anhl. Ya.Mashyko. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok»: Fabula, 272 s. [in Ukrainian]
 9. Parsons, T. (1964). Social structure and personality. Free Press. [in English]
 10. Tuckman, B. W. (1965). Developmental sequence in small groups. Psychological Bulletin, 63 (6), P. 384–399. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛЯШЕНКО Ростислав Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: питання самоактуалізації та самореалізації особистості, феномени «само», професійна підготовка майбутніх фахівців.

БАБЕНКО Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціально-професійне становлення педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LIASHENKO Rostyslav Oleksandrovykh – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: issues of self-actualization and self-realization of personality, phenomena of "self", professional training of future specialists.

BABENKO Tetiana Vasyliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: socio-professional development of pedagogue.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2024 р.

УДК 37.0:[78.01:81'22]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-249-255

ЛЯЩЕНКО Ірина Сергіївна –

викладач кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки факультету мистецтв Криворізького державного педагогічного університету
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2070-8538>
 e-mail: isusova.mus@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СЕМІОТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ТА АКсіОЛОГІЧНОГО ПІДХОДІВ

Освітній простір, зокрема мистецький, вимагає нині істотного оновлення. З метою посилення фахової підготовки здобувачів вищої освіти в мистецькій, музичній галузі, а також подальшої практичної реалізації потенціалу молоді в умовах сучасних освітніх вимог, доцільним є залучення засад музичної семіотики в аналітико-музикознавчий вимір навчального процесу майбутніх учителів музичного мистецтва. Семіотична компетентність, відтак, є новою та важливою складовою професійної підготовки висококваліфікованих викладачів-музикантів. Задля створення базових теоретичних положень, необхідних у подальшому для дослідження семіотичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва важливо виокремити необхідні методологічні підходи. Метою дослідження є вивчення двох основних методологічних підходів – культурологічного та аксіологічного – відповідно до заявленої проблематики. Внаслідок проведеного аналізу понять «культурологічний підхід» та «аксіологічний підхід» з філософсько-культурологічної, педагогічної, музично-педагогічної позицій доведено доцільність використання цих наукових підходів для дослідження та впровадження результатів у механізми формування семіотичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Перспективними для дослідження проблематики семіотичної компетентності майбутніх фахівців у галузі музичної педагогіки видаються залучення ще ряду методологічних підходів, наприклад, герменевтичного. Це дозволить створити найбільш повну методологічну базу дослідження проблематики музичної семіотики та семіотичної компетентності в умовах музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (навчальні дисципліни: «Аналіз музичних творів»,

«Сольфеджіо», «Гармонія», «Теорія музики» та навіть «Історія музики» як квінтесенція більшості фахових навчальних курсів).

Ключові слова: семіотична компетентність, майбутні учителі музичного мистецтва, культурологічний підхід, аксіологічний підхід, музично-теоретична підготовка.

LIASHCHENKO Iryna Serhiivna –

Teacher of the Department of Music Studies, Instrumental and Choreography Training of the Faculty of Arts of Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2070-8538>
e-mail: isusova.mus@gmail.com

FORMATION OF THE FUTURE MUSIC TEACHERS' SEMIOTIC COMPETENCE IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND AXIOLOGICAL APPROACHES

The educational space, in particular the artistic space, requires a significant renewal currently. In order to strengthen of the students' professional training of higher education in the field of art and music, as well as further practical realization of the youth's potential in the conditions of modern educational requirements, it is expedient to involve the musical semiotics principles in the analytical and musicological dimension of the educational process of future music teachers. Therefore, semiotic competence is a new and important component of the professional education of highly qualified teachers-musicians. In order to create the basic theoretical provisions, which are necessary for investigation of music teachers' semiotic competence in the future, it is important to single out the necessary methodological approaches. The purpose of the research is the investigation of two main methodological approaches – cultural and axiological – in accordance with the stated problems. As a result of the analysis of the concepts «cultural approach» and «axiological approach» from the philosophical, cultural, pedagogical, music-pedagogical point of view, the expediency of using these scientific approaches for research and implementation of the results in the mechanisms of forming the semiotic competence of future music teachers has been proven. The involvement of a number of methodological approaches (for example hermeneutic) seems to be high-potential for researching the issues of semiotic competence of future specialists in the field of music pedagogy. It will enable to create the most complete methodological base for researching the problems of musical semiotics and semiotic competence in the conditions of music-theoretical training (educational disciplines: «Music analysis», «Solfeggio», «Harmony», «Music theory» and even «Music history» as a basement and a quintessence most professional training courses) of future music teachers.

Key words: semiotic competence, future music teachers, cultural approach, axiological approach, musical and theoretical training.

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. Мистецька освіта останнім часом стала займати більш помітне місце у національній освітній системі. Під впливом багатьох складних соціокультурних факторів увага до мистецтва помітно зростає як у нашій країні, так і в світовому контексті. Музична галузь також виділяється поміж іншими, тому український музично-педагогічний простір потребує модернізації відповідно до сучасних орієнтирів та потреб. Фахова підготовка учителів музичного мистецтва, які спроможні не лише зацікавити школярів вивченням надбань мистецтва загалом та музичного мистецтва зокрема, але й надати висококваліфіковані освітні послуги згідно із сучасними духовними, соціальними, особистісними запитами, є пріоритетною. Саме тому, поряд із традиційним змістом навчального процесу здобувачів вищої освіти у галузі музичної освіти, зокрема, музичної педагогіки, що добре себе зарекомендував та демонструє стабільно якісні результати впродовж останніх десятиліть, постає питання про його певне оновлення. І в першу чергу, вважаємо, таке оновлення має бути спрямовано на ґрунтовнішу аналітично-музикознавчу діяльність майбутніх учителів музичного мистецтва. Це дозволить виконувати такі складні завдання музично-освітньої галузі, які спрямовані на всебічний саморозвиток, самоідентифікацію музично-дослідницькими засобами як молодого педагога, так і його майбутніх учнів. Тому введення у аналітично-дослідницький вимір музичної педагогіки всіх рівнів семіотичних теоретичних та практичних засад видається актуальним і сучасним. Для цього необхідно активізувати аналітичну

діяльність майбутніх учителів музичного мистецтва, застосовуючи задля її фундаментального навантаження широкі можливості музичної семіотики. Саме тому проблематика формування семіотичної компетентності майбутніх музикантів-педагогів в умовах музично-теоретичної підготовки видається актуальною та потребує конструювання відповідного методологічного підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Філософсько-культурологічні засади культурологічного методологічного підходу розкрито в працях вітчизняних науковців, як: Н. Кушнарєнко, А. Філіпенко, Г. Цехмістров, В. Шейко та ін. Концептуальні основи культурологічного підходу в педагогічній галузі обґрунтували дослідники: М. Бастун, І. Зязюн, О. Падалка та ін. Проблематиці використання культурологічного підходу в контексті вивчення провідних тем музичної педагогіки присвячено роботи Н. Овчаренко, В. Процюк, В. Тушевої, О. Шевченко та ін. Музично-теоретична, музично-історична підготовка в контексті культурологічного підходу була вивчена К. Васильковською, О. Верещагіною-Білявською, Ю. Локаревою, І. Малашевською, С. Новосадовою, В. Юрчак, П. Яловським.

Аксіологічний підхід у філософській думці ґрунтовно вивчали: Арістотель, Е. Берк, К. А. Гельвецій, І. Кант, Г. Ріккерт, М. Шелер, а також сучасні дослідники – В. Андрущенко, А. Кавалєров та ін. Питанням застосування аксіологічного підходу в педагогіці приділили увагу: М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, І. Бєх та ін.

Музична педагогіка в контексті аксіологічного підходу, зокрема, досліджувалася такими науковцями, як: О. Акімова, Л. Бондаренко, В. Вергунова, Т. Дорошенко, К. Завалко, О. Ростовський, Д. Трубнікова та ін. Музично-теоретичну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва в аксіологічному контексті у своїх наукових розвідках залучали, зокрема, Л. Донченко, О. Єременко, Ю. Локарева.

Разом з тим, проблема створення методологічного підґрунтя для дослідження особливостей формування семіотичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва залишається актуальною, тож потребує цілісного, системного дослідження задля практичного втілення його результатів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування понять «культурологічний підхід» та «аксіологічний підхід» стосовно методології дослідження особливостей формування семіотичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Музично-теоретична підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва є складовою частиною системи вищої музично-педагогічної освіти, яка вимагає всебічного вивчення. Ключовою частиною кожного наукового дослідження є виокремлення методологічних підходів до його проведення, основних концептуальних ідей. Важливими факторами створення методологічної бази дослідження є не тільки орієнтир на традиційні методологічні підходи, що широко представлені у науковій дослідницькій літературі, відрізняються чіткістю та обґрунтованістю понять, але й акцент на їх авторському трактуванні, особливо у конкретній фаховій галузі.

Аналіз літератури з проблеми формування фахових компетентностей майбутніх учителів задля створення методологічної основи для дослідження формування семіотичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва дозволяє намитити підходи, необхідні для створення базових теоретичних положень, важливих в подальшому для експериментальної, практичної частини дослідження. Серед них виділяємо культурологічний та аксіологічний методологічні підходи як базові для названої проблематики. Розглянемо їх докладніше в контексті загальнонаукового, педагогічного та музично-педагогічного вимірів.

Становлення культурологічного підходу пройшло тривалий шлях у філософському осмисленні культури, аналізі фактів та явищ з урахуванням культурних процесів минулого, сучасного та майбутнього. Цей методологічний підхід передусім пов'язаний з поняттям «культура». Не зважаючи на виняткову множинність пояснення названого поняття, слід виділити такі основні аспекти, як-от: філософський (пізнання та світоглядні установки, цінності та орієнтації); соціальний (якісна характеристика явища, регулятор норм, правил, соціальних відносин); особистісний (фактор формування та перетворення природних якостей у власне людські, індивідуальні

характеристики). Наука про культуру загалом, що вивчає її суть, найширший спектр її теорій, механізмів функціонування – це культурологія. В основі всіх вимірів культурологічної думки є людина, причому діяльнісна людина, що споріднює всі гуманістичні науки, а також визначає один з основних методологічних підходів у вивченні науки, освіти, мистецтва – культурологічний.

У межах культурологічного підходу культура розглядається як складна система, що утворюється та функціонує у соціальному, раціональному та емоційно-чуттєвому вимірах через взаємодію об'єктивного та суб'єктивного начал у всіх галузях людської життєдіяльності. Культурологічний підхід у вивченні людини орієнтує на її бачення через призму поняття культури, що дозволяє розглядати людську істоту як вільну, активну індивідуальність, здатну до самодетермінації, що означає реальність, властиву зрілій особистості та ґрунтується на власних ціннісно-смыслових орієнтаціях [1, с. 10].

У сучасній науковій педагогічній теорії та практиці зазвичай широко використовують культурологічний підхід. Основні концептуальні положення культурологічного підходу, принципи розбудови освітнього процесу в контексті цього підходу розглядаються у дослідженнях В. Аніщенко та О. Падалки, В. Семиченко, М. Бастуна, О. Ісаєвої, О. Олійник, С. Машкіної, Т. Усатенко, Л. Хомич, Т. Шахрай, І. Зязюна. Науковці характеризують культурологічний підхід як такий, що корелюється з освітою та розглядається як основа культуровідповідності і культуротворення, адже «культурологізація освіти стає однією з тих актуальних для педагогічної науки проблем» [8, с. 7]. Учитель має опанувати загальною та професійно-педагогічну культуру, а також знатися на педагогічних теоріях та технологіях. Тобто, опановуючи «загальну та професійно-педагогічну культуру, вчитель реалізує у своїй практиці культуротворчі функції освіти» [там же]. Знання, що отримують майбутні учителі, які передають їх майбутнім учням, мають бути підкріплені морально-духовними цінностями, інакше вони позбавляються індивідуальної та суспільної користі.

Також для розуміння застосування культурологічного підходу в педагогіці варто акцентувати важливість процесу опанування підростаючим поколінням елементів загальнолюдської культури на індивідуально-особистісному рівні [6, с. 137]. Культурологічний підхід у педагогіці пов'язаний з розвитком «культури творчого “Я” майбутнього педагога <..> як чинника формування його професіоналізму <..>» [15, с. 109]. Культурологічний підхід розуміється як методологічна основа і метод проектування особистісно орієнтованої освіти, що дозволяє його розглядати як власне культуру (вона визначає гуманістичну орієнтацію змісту освіти), навчання (як процес оволодіння культурою через особистісний розвиток) та творчість та комунікацію [5, с. 98]. Особистісний вимір культурологічного підходу в педагогічній науці – це власне «буття культури в індивіді» [1, с. 5]. Таким чином, загалом можемо виділити тут введення в єдину систему

сміслових координат феноменів «культура» та «особистість», що тісно співіснують та поглиблюють значення один одного.

Використання культурологічного підходу в музичній педагогіці розглядали В. Тушева, В. Григор'єва, Н. Овчаренко, В. Процюк, О. Шевченко та ін. Культурологічний підхід науковці у галузі музичної педагогіки влучно називають теоретико-методологічною основою стратегії формування науково-дослідницької культури майбутніх фахівців [14], що прямо співвідноситься з проблематикою дослідження. Адже аналітична, зокрема семіотична, діяльність передбачає створення такої науково-дослідницької культури – з найширшим культурним контекстом та з фундаментальними дослідницькими орієнтирами задля багатовимірного вивчення музичних творів. Як і стосовно культурологічного підходу відповідно до основи освіти загалом, у вимірі музично-педагогічної науки названий підхід передусім означає принцип культуровідповідності освіти, тобто розгляд культури й освіти у діалектичній єдності [14, с. 158].

В. Процюк влучно наголошує, що культурологічні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів музики реалізуються через систему комплексу загальних та спеціальних навчальних дисциплін і безпосередньо впливають на суттєве посилення світоглядного, загальнокультурного, творчого та гуманістичного потенціалу молодих фахівців [10, с. 126]. Майбутній учитель, реалізуючи на практиці мистецьку, музичну діяльність по відношенню до своїх учнів, «повинен забезпечити співпереживання, співпрацю, співтворчість, які неможливі без його повноцінної фахової підготовки, у тому числі її культурологічного аспекту» [10, с. 127].

О. Шевченко визначає такі принципи застосування культурологічного підходу у визначенні готовності майбутніх музикантів-педагогів: культуровідповідності, інтеграції, полікультурності, діалогу культур, народності, єдності теорії та практики, неповності [15, с. 113].

Н. Овчаренко, визначаючи значущість культурологічного підходу в професійній підготовці майбутнього учителя музичного мистецтва, поряд з іншими практичними його проявами, особливо акцентує увагу на умінні «розкодувати художні смисли, з дотриманням певної об'єктивності, що формуються тільки в контексті культурного досвіду тієї епохи, у якій творив композитор» [9, с. 79].

Особливістю реалізації культурологічного підходу в професійній підготовці майбутнього учителя музичного мистецтва є не лише акцент на культуру взаємин, культуру поведінки, культуру мовлення тощо, а й відображення національної спадщини музичного мистецтва в змісті фахової підготовки, вагому частину якої займає музично-теоретична її складова.

Музично-теоретична, музично-історична підготовка в контексті культурологічного підходу була вивчена І. Малашевською, К. Васильковською, С. Новосадовою, П. Яловським, Ю. Локаревою,

О. Верещагіною-Білявською, В. Юрчак. Загалом у дослідженнях науковців виділяються такі самі аспекти культурологічного підходу, які окреслювалися раніше у синтезі з специфічними характеристиками професійного зростання педагогів-музикантів: особистісний акцент, інтеграція, системність, творчість, самостійність, комплексна природа діяльності.

Ю. Локарева, посилаючись у своєму дослідженні на концепцію І. Малашевської, зазначає, зокрема, що музично-теоретичні дисципліни стають ключовою базою для професійного становлення майбутніх учителів, оскільки «вони є такою сферою музично-педагогічної освіти, в якій уможливується оптимальна інтеграція музикознавчої, поліхудожньої та культурологічної інформації з методологією художньо-педагогічної діяльності» [7, с. 234].

До основних принципів застосування культурологічного підходу в формуванні семіотичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі музично-теоретичної підготовки відносимо:

- культурологізації змісту музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва;
- врахування світової та національної музичної традиції.

Загалом, професійну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва розглядаємо як культуротворчий освітній процес, в якому здобувачі освіти та викладачі повинні реалізуватися як суб'єкти культури в межах культурологічного підходу, що реалізується на основі особистісно-професійної культури, застосуванні суб'єктно-орієнтованих технологій, професійної самореалізації на основі культурологічних цінностей. Питання перетину культурних та ціннісних процесів у процесі формування особистості, учителя міститься у проблемному полі аксіологічного підходу.

Аксіологія як філософське вчення про природу цінностей, як категорія цінностей є фундаментальною основою наукового пізнання. Аксіологічний підхід у науці базується на розумінні соціальної природи цінностей, рефлексії сенсу життя з позиції позитивно-творчих цінностей, формування ціннісних орієнтирів особистості та їх вплив на розвиток духовних, моральних і творчих основ особистості.

Аксіологія розвивалася з Античності до сьогодення у фундаментальних працях Платона, Арістотеля, Е. Берка, К. А. Гельвеція, І. Канта, Гегеля, М. Вебера, В. Віндельбанда, Г. Риккерта, М. Шелера. Аксіологічну проблематику у сучасній філософії зокрема досліджували О. Петінова, А. Кавалеров, В. Андрущенко. Варто зазначити, що широкі аксіологічні проблематики впродовж століть змінювало акценти в залежності від епохи, національних та соціокультурних орієнтирів. Загалом, цінність в найбільш загальному плані можна визначити як щось значиме взагалі, чи в позитивному, чи в негативному аспекті. Цінності носять суб'єктивно-об'єктивний характер, однак

виступають як єдність об'єктивного і суб'єктивного, духовного і матеріального, індивідуально-особистісного та загальнолюдського, соціального і природного. Аксиологічний підхід базується на понятті цінності і дає можливість з'ясувати якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби окремої особистості і певного суспільства, а також ідеї і спонукання у вигляді норми та ідеалу. До цінностей суспільства належать лише ті позитивно значимі явища та їхні властивості, що пов'язані з соціальним прогресом. Фундаментальними є гуманістичні або загальнолюдські цінності: життя, здоров'я, любов, освіта, праця, творчість, краса тощо. Системи цінностей є в кожній культурі, суспільстві, державі, професії, особистості. Аксиологічному осмисленню підлягають матеріальні і духовні цінності.

Ціннісні орієнтації у філософії трактують як елементи внутрішньої структури особистості, які сформовані й закріплені життєвим досвідом індивіда в ході соціалізації та соціальної адаптації. Вони відмежовують значуще (суттєве для даної людини) від незначущого (несуттєвого) через сприйняття (несприйняття) певних цінностей. В. Стасевич, визначаючи місце і роль аксіології в системі філософського знання, виходить з того судження, що загальна теорія цінностей сприяє адекватному поставленню і розв'язанню проблеми буття як результату ціннісно-орієнтованої соціально-історичної практики людини, результатом якої стає культура як світ наявних цінностей. Тому як особлива світоглядна вимога соціально-філософського пізнання культури автором обґрунтовується ідея про адекватність аксіології як методологічного принципу пізнання і розуміння культури [12].

Звертають на себе увагу роботи науковців, які аргументовано доводять близькість, спорідненість, взаємодоповнення культурологічного та аксіологічного підходів, використовуючи обидва в певних наукових теоріях. З одного боку, на межі XIX-XX ст. виник аксіологічний підхід до тлумачення поняття «культура», пов'язаний з теоріями В. Віндельбанда, Г. Ріккєрта, Ф. Брентанно, М. Шелера, В. Вундта. Він розуміє під культурою сукупність об'єктів, пов'язаних із загальнозначущими цінностями, які реалізує людина внаслідок своєї діяльності. Це відбувається, також, наприклад, тому, що у «самій дефініції культурологічного підходу простежується його тісний зв'язок з аксіологічним: культурологічний підхід є конкретно-науковою методологією пізнання й перетворення педагогічної реальності на основі аксіології, яка розуміє освіту як культурний процес, що відбувається у культуровідповідному середовищі, всі компоненти якого наповнені людськими смислами і слугують людині, яка вільно проявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей» [11]. Виділяється думка, що «культурологічний підхід визначається як конкретно-наукова методологія пізнання і перетворення педагогічної реальності, основою якого є аксіологія <..>» [1, с. 7].

Аксиологічний підхід у освітньому вимірі виділяється у наукових розвідках І. Зязюна, М. Свтуха, В. Кременя, І. Беха та ін. Його основним смисловим акцентом є орієнтація навчально-виховного процесу на людину (дитину) як головну цінність і, власне, мету названого процесу. Аксиологічними підвалинами педагогічного процесу називають систему цінностей – від базових, загальнолюдських до національних, громадянських, сімейних та особистісних. Державні документи, що визначають навчально-виховні орієнтири сучасної загальної та вищої освіти, – Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти України – акцентують увагу на положенні про виняткову важливість особистої системи цінностей молодих людей. Вона покликана стати ґрунтом для успішної самореалізації молоді, а також своєрідним суб'єктивно-соціальним адаптаційним механізмом. Отже, аксіологічний підхід «може розглядатися як методологічна основа нової філософії освіти, оскільки має за мету введення суб'єктів освітнього процесу у світ цінностей і надання ним допомоги у виборі особистісно значущої системи ціннісних орієнтацій» [6, с. 138].

Аксиологічний підхід у змісті професійної підготовки майбутнього учителя музичного мистецтва носить загальнонауковий характер. Однак, поряд із загальнолюдськими та педагогічними цінностями, професійна підготовка майбутнього учителя музичного мистецтва спирається й на специфічні професійні цінності: творчість, креативність, мобільність, самостійність, саморозвиток, самовдосконалення, комунікабельність тощо. Аксиологічну проблематику в галузі музичної педагогіки досліджували О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, А. Растрігіна, В. Вергунова, Д. Трубнікова, Л. Бондаренко, К. Завалко, О. Акімова, Т. Дорошенко.

Т. Дорошенко, визначаючи поряд з іншими науковцями аксіологічний підхід як фундамент духовної культури майбутнього педагога, акцентує увагу на двох факторах, що доповнюють один одного, складають суть ціннісної проблематики майбутнього учителя музичного мистецтва. Йдеться про особисту систему художніх цінностей педагога та вміння формувати її у майбутніх вихованців [2, с. 26]. Тобто, суб'єктивно-ціннісна позиція учителя визначає успішність, актуальність, доцільність результатів його практичної діяльності.

Важливість власних цінностей та формування позитивних цінностей виділяє серед акцентів гуманістичних підходів до вищої фахової освіти і К. Завалко [4, с. 28]. В. Гушева вважає, що цінність як полюс ціннісного відношення виступає в ролі загального методологічного орієнтиру для осмислення суті та змісту аксіологічного простору [14].

Д. Трубнікова, вважаючи, що музичні твори напряму пов'язані із формуванням ціннісної сфери особистості, зокрема, зазначає, що одними з найважливіших цінностей у формуванні особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва є цінності творчості, естетичні цінності

та гуманістичні цінності [13, с. 79]. Імпонує думка авторки про те, що діяльність учителя музичного мистецтва вимагає посередництва між здобувачем освіти та витвором мистецтва. Дослідниця, аналізуючи аксіологічний підхід у музично-педагогічній сфері, виокремлює специфічні його прояви у музичній педагогіці:

- усвідомлення майбутнім учителем музичного мистецтва себе як творця музично-педагогічних цінностей;

- нескінчений саморозвиток музичного мистецтва і учителя у складній системі, що розвивається, інтегрує через суб'єкт – об'єктні та міжсуб'єктні відносини;

- важливість невинної творчої діяльності для створення нового [13, с. 81].

Аксіологічний підхід у музично-теоретичній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва у своїх наукових розвідках залучали, зокрема, О. Єременко, Ю. Локарева, Л. Донченко.

О. Єременко, ґрунтовно досліджуючи особливості магістерської підготовки, музично-теоретичне навчання визначає як музично-фаховий напрям. Дослідниця звертає увагу на те, що оволодіння майбутніх учителів музичного мистецтва художньо-педагогічною інтерпретацією музики (до певної міри, це поняття співвідноситься з семіотично-аналітичною діяльністю у контексті фахової освіти), яка відбувається зокрема на музично-фахових дисциплінах, свідчить про вищий ступінь професіоналізму в галузі музичної педагогіки [3, с. 81]. Словесний аспект тлумачення музики, творчий підхід – складають глибинну сутність «проведення занять з музичних дисциплін таким чином, щоб паралельно з музичним відпрацьовувались елементи педагогічної діяльності – організаторської, комунікативної, підвищувалось мотивційно-ціннісне ставлення до педагогічної професії» [там же].

Ю. Локарева, поміж інших функцій музично-теоретичної підготовки, виділяє творчу, що передбачає застосування набутих музично-теоретичних знань і умінь для творчого самовираження, креативного мислення, розвинутої самооцінки, потреби у саморозвитку та самовдосконаленні [7, с. 235]. Тобто, аксіологічний підхід у музично-теоретичній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва визначає не лише ціннісне осягнення теоретичних та практичних засад музики, але й робить акцент на особистісному оцінному просторі – самооцінці, самовдосконаленні. Особистісні ціннісні орієнтири є основою професійного розвитку майбутніх учителів: «Знання, уміння та навички, набуті в процесі музично-теоретичної підготовки, впливають на свідоме сприйняття музики та формування ціннісних орієнтацій <...>» [7, с. 236].

Таким чином, в умовах музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті формування семіотичної компетентності, необхідно враховувати необхідність аксіологічного підходу, який створює ціннісно-орієнтоване підґрунтя для розвитку музично-педагогічного професіоналізму. Вивчаючи музично-теоретичні дисципліни, майбутній

учитель-музикант здобуває семіотичну компетентність на фундаменті надшироких ціннісних властивостей музичного мистецтва – емоційного, естетичного, виховного, смислового навантаження, при цьому застосовуючи, розвиваючи та вдосконалюючи особистісні цінності та смисли.

До основних принципів застосування аксіологічного підходу в формуванні семіотичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі музично-теоретичної підготовки відносимо:

- ціннісного змісту музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва;

- застосування самоцінності, самооцінки, самовдосконалення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Слід зазначити, що застосування культурологічного підходу до формування семіотичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва дозволяє розглядати її на загальнокультурній основі, досліджувати її характеристики та прояви у вимірі інтеграції музичної педагогіки та культури. Аксіологічний підхід характеризує семіотичну компетентність майбутніх учителів музичного мистецтва як діалектично утворений цілісний феномен загальнолюдських, національних, професійно-педагогічних, аналітико-семіотичних цінностей на засадах особистісної та міжособистісної культурно-ціннісної системи. Подальші дослідження

планується продовжити у напрямі створення цілісної методологічної основи дослідження семіотичної компетентності молодих педагогів-музикантів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бастун М. В. Культурологічний підхід в освіті та його психолого-педагогічне забезпечення. *Горизонти освіти*, 3 (2) (36). С. 170-175. URL: https://lib.iitta.gov.ua/6594/1/Bastun_6.pdf (дата звернення: 01.05.2024).
2. Дорошенко Т. Аксіологічний підхід у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя музики. *Проблеми мистецької освіти : збірник науково-методичних статей / відп. ред. О. Я. Ростовський. Вип. 7. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. С. 21-28.*
3. Єременко О. В. Основи магістерської підготовки (теорія і практика реалізації в системі музично-педагогічної освіти) : навчальний посібник. Суми : СумДПУ, 2011. 292 с.
4. Завалко К. Спрямованість сучасної музичної педагогіки в освітніх закладах України. *Музичне мистецтво в освітнологічному дискурсі*, № 6, 2021. С. 22-31.
5. Ісаєва О.С. Культурологічний підхід як важлива складова у підготовці студентів-медиків. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 55, т. 2. С. 97-99.
6. Листопад О.А. Аксіологічний і культурологічний підхід до процесу становлення творчої особистості в освіті. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 110. С. 137-140.
7. Локарева Ю. Особливості музично-теоретичної підготовки у професійному становленні майбутнього вчителя музики. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2012. Вип. 112. С. 229-236.
8. Машкіна С.В., Усатенко Т.П., Хомич Л.О., Шахрай Т.О. Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності : монографія. Київ : ІПООД НАПН України, 2016. 168 с.

9. Овчаренко Н.А. Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38. С. 75-79.

10. Процюк В. Культурологічні аспекти підготовки майбутнього вчителя музики. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мистецтвознавство*. Вип. 12. 2015. С. 124-129.

11. Руденко Л. Розвиток комунікативної культури майбутніх фахівців : методологічні аспекти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. №5. С. 29-39.

12. Стасевич В. П. Культура як аксіологічний феномен буття (соціально-філософський аналіз природи та ієрархії культури) : автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03. Донецьк, 2004. 17 с.

13. Трубінова Д.О. Філософський та педагогічний аспекти проблеми формування аксіологічної сфери майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 2021, вип. 57. С. 74-85.

14. Тушева В.В. Культурологічний підхід як теоретико-методологічна основа стратегії формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів музики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Випуск 4 (86). 2016. С. 155-161.

15. Шевченко О.М. Культурологічний підхід у розвитку майбутнього музиканта-педагога. *Професійно-художня освіта України : зб. наук. праць. Вип. IV*. Київ; Черкаси : видавництво «Черкаський ЦНТЕ», 2007. 249 с. С. 109-113.

REFERENCES

1. Bastun, M. V. (2012). Kul'turologichnyi pidhid v osviti ta yogo psyhologo-pedagogichne zabezpehennya. [Cultural approach in education and its psychological and pedagogical support]. *Goryzonty osvity*, 3 (2) (36). S. 170-175. [in Ukrainian]
2. Doroshenko, T. (2012). Aksiologichnyi pidhid u formuvanni profesiinoyi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky. [Axiological approach in the formation of professional competence of the future music teacher]. *Problemy mystetskoï osvity : zbirnyk naukovo-metodychnykh statei / vidp. red. O. Ya. Rostovskiy*. Vyp. 7. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia. S. 21-28. [in Ukrainian]
3. Yeremenko, O. V. (2011). Osnovy mahisterskoï pidhotovky (teoriia i praktyka realizatsii v systemi muzychno-pedahohichnoi osvity) : navchalnyi posibnyk. [Basics of master's training (theory and practice of implementation in the system of music-pedagogical education): study guide]. Sumy : SumDPU. 292 s. [in Ukrainian]
4. Zavalko, K. (2021). Spriamovanist suchasnoi muzychnoi pedahohiky v osvityakh zakladakh Ukrainy. [Direction of modern music pedagogy in educational institutions of Ukraine]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu diskursi*, № 6. S. 22-31. [in Ukrainian]
5. Isaieva, O.S. (2023). Kulturolohichnyi pidkhd yak vazhlyva skladova u pidhotovtsi studentiv-medykiv. [Cultural approach as an important component in the training of medical students]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 55, t. 2. S. 97-99. [in Ukrainian]
6. Lystopad, O. A. (2013). Aksiologichnyi i kulturolohichnyi pidkhd do protsesu stanovlennia tvorchoi osobystosti v osviti. [Axiological and cultural approach to the process of formation of a creative personality in education]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. Pedahohichni nauky. Vyp. 110. S. 137-140. [in Ukrainian]
7. Lokarieva, Yu. (2012). Osoblyvosti muzychno-teoretychnoi pidhotovky u profesiinomu stanovlenni maibutnoho vchytelia muzyky. [Peculiarities of music-theoretical training in the professional development of a future music teacher]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho*

universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seria : Pedahohichni nauky. Vyp. 112. S. 229-236. [in Ukrainian]

8. Mashkina, C. V., Usatenko, T. P., Khomych, L. O., Shakhrai, T. O. (2016). Teoretychni zasady kul'turolohichnoho pidkhdou u pidhotovtsi pedahoha do vykhovnoyi diyal'nosti [Theoretical foundations of the cultural approach in teacher training for educational activities]: monograph. Kyiv, Ukraine: IPOOD NAPN Ukrainy. [in Ukrainian]

9. Ovcharenko, N. A. (2013). Kulturolohichnyi pidkhd u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva. [A cultural approach in the professional training of a future music teacher]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*. Vyp. 38. S. 75-79. [in Ukrainian]

10. Protsiuk, V. (2015). Kulturolohichni aspekty pidhotovky maibutnoho vchytelia muzyky. [Cultural aspects of training a future music teacher]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Mystetstvoznavstvo*. Vyp. 12. S. 124-129. [in Ukrainian]

11. Rudenko, L. (2013). Rozvytok komunikativnoi kultury maibutnih fakhivtsiv : metodolohichni aspekty. [Development of communicative culture of future specialists: methodological aspects]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoyi osvity*. №5. S. 29-39. [in Ukrainian]

12. Stasevych, V. P. (2004). Kultura yak aksiologichnyi fenomen buttia (sotsialno-filosofskiy analiz pryrody ta ierarkhii kultury) : avtoref. dys... kand. filosof. nauk: 09.00.03. [Culture as an axiological phenomenon of being (social-philosophical analysis of the nature and hierarchy of culture)]. *Donets. nats. un-t. Donetsk*, 17 s. [in Ukrainian]

13. Trubnikova, D. O. (2021). Filosofskiy ta pedahohichnyi aspekty problemy formuvanni aksiologichnoi sfery maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva. [Philosophical and pedagogical aspects of the problem of forming the axiological sphere of the future music teacher]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*. vyp. 57. S. 74-85. [in Ukrainian]

14. Tusheva, V. V. (2016). Kulturolohichnyi pidkhd yak teoretyko-metodolohichna osnova stratehii formuvanni naukovo-doslidnytskoi kultury maibutnih vchyteliv muzyky. [Cultural approach as a theoretical and methodological basis of the strategy of formation of scientific and research culture of future music teachers]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Pedahohichni nauky. Vypusk 4 (86). S. 155-161. [in Ukrainian]

15. Shevchenko, O. M. (2007). Kulturolohichnyi pidkhd u rozvytku maibutnoho muzykanta-pedahoha. [Cultural approach in the development of the future musician-pedagogue]. *Profesiino-khudozhnia osvita Ukrainy : zb. nauk. prats*. Vyp. IV. Kyiv; Cherkasy : vydavnytstvo «Cherkaskiy TsNTE». S.109-113. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЯЩЕНКО Ірина Сергіївна – викладачка кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету, аспірантка кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва, музична семіотика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LIASHCHENKO Iryna Serhiivna – Teacher of the Department of Music Studies, Instrumental and Choreography Training of the Faculty of Arts of Kryvyi Rih State Pedagogical University, Postgraduate student of Department of Music Education, Vocal and Choir Conducting of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future music teachers, musical semiotics.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2024 р.

УДК 004.738.5:(373.2:51+53+54+55+57+58)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-256-261

МАР'ЄНКО Майя Володимирівна –

доктор педагогічних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу
хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти
Інституту цифровізації освіти
Національної академії педагогічних наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8087-962X>
e-mail: popel@iitlt.gov.ua

ДОБІР СЕРВІСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ У НАВЧАННІ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ПРЕДМЕТІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

В статті виконано опис добору сервісів штучного інтелекту для використання у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти за двома основними критеріями: безкоштовність та специфіка навчальних предметів. Для зручності всі сервіси штучного інтелекту було класифіковано як: загальні та спеціалізовані. В дослідженні зроблено акцент саме на спеціалізованих сервісах, оскільки вони є вузьконаправленими та враховують специфіку кожного окремого предмету (з додатковим інструментарієм, що полегшує вивчення окремих тем шкільного курсу). Проте, рекомендовано до використання і загальний сервіс штучного інтелекту – Gemini, що є аналогом ChatGPT, але з більш розширеним інструментарієм. При цьому, подано перелік рекомендацій як саме Gemini можна використати в освітньому процесі (для вчителів, батьків та учнів). В процесі аналізу було зроблено висновок, що більшість науковців використовують саме загальні сервіси (в переважній більшості це різноманітні мовні моделі чи чат-боти). Загальні мовні моделі є універсальними для будь-яких предметів та різноманітних функцій використання, проте специфіка предметів природничо-математичного циклу практично не враховується. Існують і сервіси, які не можна повністю класифікувати як загальні чи спеціалізовані, наприклад Sizzel AI. Даний сервіс рекомендовано для використання під час проведення уроків математики (алгебри, геометрії), фізики та хімії. Виключно для використання на уроках математики рекомендовано використання спеціалізованого сервісу штучного інтелекту – MyScript. Для вивчення біології на поглибленому рівні можна застосовувати AlphaFold. Хоча, окремі спеціалізовані сервіси штучного інтелекту в процесі розробки не були призначені для використання в освітніх цілях в закладах загальної середньої освіти, проте їх можна адаптувати для вивчення тих чи інших тем чи для написання науково-дослідних робіт учнів. Виконаний добір не вичерпує використання всіх можливих сервісів штучного інтелекту (як спеціалізованих, так і загальних). Тому, для вчителів запропоновано використання сайту Aixploria для розширення запропонованого добору та співставлення наявних сервісів з власними потребами.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, природничо-математичні предмети, заклади загальної середньої освіти, сервіси штучного інтелекту.

MARIENKO Maiia Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Department
of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization
of Institute for Digitalisation of Education
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8087-962X>
e-mail: popel@iitlt.gov.ua

SELECTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SERVICES FOR USE IN TEACHING SCIENCE AND MATHEMATICS SUBJECTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The article describes the selection of artificial intelligence services for use in the teaching of natural and mathematical subjects in institutions of general secondary education according to two main criteria: free of charge and specificity of educational subjects. For convenience, all artificial intelligence services have been classified as: general and specialized. The research focuses on specialized services, as they are narrowly focused and take into account the specifics of each individual subject (with additional tools that facilitate the study of individual topics of the school course). However, it is recommended to use the general service of artificial intelligence - Gemini, which is an analogue of ChatGPT, but with more advanced tools. At the same time, a list of recommendations on how exactly Gemini can be used in the educational process (for teachers, parents and students) is provided. In the process of analysis, it was concluded that the majority of scientists use general services (in the vast majority, these are various language models or chat-bots). General language models are universal for any subjects and various functions of use, however, the specificity of the subjects of the natural and mathematical cycle is practically not taken into account. There are also services that cannot be fully classified as general or specialized, such as Sizzel AI. This service is recommended for use during lessons in mathematics (algebra, geometry), physics and chemistry. Exclusively for use in mathematics lessons, the use of a specialized artificial intelligence service - MyScript is recommended. AlphaFold can be used to study biology at an advanced level. Although certain specialized services of artificial intelligence in the development process were not intended for use for educational purposes in institutions of general secondary education, they can be adapted for studying certain topics or for writing scientific research papers of students. The selection made does not exhaust the use of all possible artificial intelligence services (both specialized and general). Therefore, it is suggested for teachers to use the Aixploria website to expand the proposed selection and compare the available services with their own needs.

Keywords: artificial intelligence, AI, science and mathematics subjects, institutions of general secondary education, artificial intelligence services

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У 2024 р. розпочато виконання прикладного наукового дослідження «Використання вчителями сервісів штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти» у відділі хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти Інституту цифровізації освіти НАПН України. Другий етап наукового дослідження включає наступне завдання: розроблення і обґрунтування методичних засад використання вчителями сервісів штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти. Виконання вказаного завдання потребує попереднього добору сервісів штучного інтелекту для використання у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти. Добір сервісів штучного інтелекту стосуватиметься в першу чергу безкоштовних та вузькоспеціалізованих сервісів за відповідними галузями науки (з урахуванням специфіки їх використання у навчанні природничо-математичних предметів). Методичний доробок з приводу використання ChatGPT в освітньому процесі є стуттєвим та рекомендованим для різних предметів шкільної програми [4, 5]. Однак, додаткового аналізу потребують сервіси, що можна використати під час вивчення конкретного предмету (враховуючи специфіку та наявний інструментарій). Важливим моментом має бути безкоштовність у застосуванні (або часткова безоплатність), оскільки в Україні зараз введено військовий стан та більшість вчителів і батьків учнів не в змозі забезпечити особисте використання платних програмних продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 2023 р. була опублікована монографія, в якій розкрито наукові засади та передумови укладання Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні [2]. Зокрема, окремим підрозділом розглянуто проблему використання штучного інтелекту в освіті та науковій діяльності. Заплановано, що штучний інтелект в закладах загальної середньої освіти буде використано в першу чергу для оптимізації освітнього процесу, розвитку та посилення міжпредметних зв'язків.

В дослідженні І. П. Воронікової [1] представлено результати опитування вчителів щодо використання штучного інтелекту в навчанні та встановлено потреби вчителів у підвищенні кваліфікації зі штучного інтелекту. На результати дослідження І. П. Воронікової треба спиратись при виконанні добору сервісів штучного інтелекту у закладах загальної середньої освіти.

У статті [4] розкрито педагогічні переваги використання ChatGPT у фізиці та продемонстровано, які мають бути запити до ChatGPT для розв'язування задач з курсу фізики. Результати свідчать про те, що ChatGPT здатний демонструвати розв'язок деяких задач з фізики на обчислення, надавати пояснення розв'язку та генерувати нові вправи на рівні вчителя.

Дослідження групи науковців [5] включає оцінку потенціалу і проблем мовних моделей для хімічної освіти. Зокрема, було проаналізовано

ChatGPT і Microsoft Bing AI Chat на наборі даних опитувань, що склалися з 200 запитань (із запропонованими варіантами відповідей) з хімії на рівні закладу загальної середньої освіти. Результати показують, що ChatGPT і Microsoft Bing AI Chat мають обмеження у відповідях на запитання (враховуючи прикладний та високий рівні).

П. Перера (P. Perera) та М. Ланк атілаке (M. Lank athilaka) вивчили різноманітні підходи щодо ChatGPT і Google Gemini. В їх дослідженні [6] розроблено вичерпні рекомендації, що керуватимуть регуляторними заходами, спрямованими на вирішення проблем, етичних міркувань і найкращими практиками інтеграції генеративного штучного інтелекту. Google Gemini в проведеному дослідженні розглянуто з точки зору використання в освітніх цілях, оскільки даний сервіс містить більше інструментарію в порівнянні з ChatGPT.

У дослідженні [3] науковці висунули припущення, що учні будуть більш вільно використовувати свій почерк із онлайн-розпізнаванням для вирішення математичних рівнянь, ніж застосовувати метод введення тексту з клавіатури. Аналіз отриманих результатів показав, що учні, які використовували рукописний текст, розв'язували більше рівнянь і були швидшими, ніж ті, хто друкували розв'язок рівнянь. Сервіси, що дозволяють розпізнавати рукописний текст теж належать до категорії використання алгоритмів штучного інтелекту. Отже, в дослідженнях велика увага приділяється використанню мовних моделей чи чат-ботів, які не завжди можуть врахувати специфіку навчання природничо-математичних предметів. Тому подальших досліджень потребує добір вузьконаправлених сервісів штучного інтелекту з орієнтацією на конкретний навчальний предмет.

Мета статті. Аналіз застосування сервісів штучного інтелекту щодо добору потенційних, для використання у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед сервісів штучного інтелекту слід чітко розрізняти ті, що є загальними та спеціалізованими. Загальні сервіси штучного інтелекту можна використати в освітньому процесі без урахування специфіки того чи іншого предмету. Спеціалізовані ж навпаки включають орієнтацію (іноді досить вузьку) на конкретну галузь науки чи навчальний предмет. До того ж, загальні сервіси штучного інтелекту можна адаптувати під навчальні цілі того чи іншого предмету добираючи відповідні запити. Добираючи сервіси штучного інтелекту, які можна використати у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти будемо враховувати як загальні, так і спеціалізовані.

Розглянемо приклад загального сервісу штучного інтелекту: Gemini (<https://gemini.google.com>). Gemini – це безкоштовний сервіс штучного інтелекту запропонований компанією Google, як аналог ChatGPT [6]. Однак, на відміну від ChatGPT, Gemini

містить дещо розширений інструментарій: можливість завантаження та розпізнавання зображень, подання запиту лише з використанням зображення (функції дещо обмежені, схоже на тестовий режим), генерація нових зображень передбачена розробниками (але ще не до кінця реалізована), підбір відповідних запитів зображень (не згенерованих), перевірка відповіді на поданий запит з використанням сервісу Google Пошук.

В освітньому процесі Gemini можуть використати вчителі, учні та батьки для:

- складання орієнтованого плану уроку за вказаною темою (для вчителів);

- виконання добору схем, ілюстрацій, зображень за запитом або згідно теми уроку (для вчителів);

- виконання добору практичного застосування вивченої теми чи модуля в повсякденному житті (для вчителів);

- створення проблемної ситуації за вказаним запитом (для вчителів);

- генерування нестандартних ідей методів, засобів для представлення навчального матеріалу (для вчителів);

- організація нестандартних уроків в рамках вивчення окремої теми: поділ учнів класу на групи, мозкових штурмів, вікторин, круглих столів (для вчителів);

- перевірка на антиплагіат тексту рефератів учнів та визначення відсотку співпадінь (для вчителів);

- демонстрація покрокового розв'язання задач чи використання формул, теорем, понять (для батьків, оскільки в умовах дистанційного та змішаного навчання саме батьки пояснюють та допомагають учням з виконанням домашнього завдання);

- розвиток критичного мислення шляхом аналізу помилкового розв'язку чи доведення (для вчителів та учнів, оскільки така демонстрація навчить критично ставитись до результатів роботи сервісу штучного інтелекту, знаходити помилки, а значить краще опанувати навчальний матеріал);

- добір системи завдань за вказаною тематикою (для вчителя, дозволить урізноманітнити та доповнити завдання, що містяться в підручнику);

- добір завдань в яких сервіс штучного інтелекту робить помилки (для вчителів, щоб мати змогу оцінити більш широко яких помилок може допускатись учень);

- покрокове обговорення розв'язку найпростіших завдань виконаних сервісом штучного інтелекту (для учнів і вчителів, в якості демонстрації неправильного оформлення, пропущених кроків розв'язання, аналізу способів розв'язання, допущених помилок в рубриці «Дано»);

- доступне пояснення навчального матеріалу та добір вдалих прикладів на вказану тему (для батьків та учнів, адже батьки перш ніж допомогти учневі з тим матеріалом, що був незрозумілий мають самостійно згадати тему зі шкільного курсу, при цьому, в доступний спосіб пояснити

використовуючи додаткові приклади які відсутні в підручнику).

Слід зауважити, що сервіси штучного інтелекту, що за своїм видом є чат-ботами чи мовними моделями не можна прирівнювати до пошукових систем. Вони обробляють звіт в залежності від того, як користувач сформулює свій запит. При цьому, якщо оцінювати результати роботи пошукових систем та сервісів штучного інтелекту даного виду, можна помітити, що пошукові системи не завжди пропонують деталізовані результати. Користувачу доводиться самостійно переглядати всі можливі варіанти знайдених матеріалів. Сервіси штучного інтелекту (чат-боти, мовні моделі) деталізують відповіді на запит користувача настільки, наскільки це можливо (з використанням їх алгоритмів). Звичайно, що результати виконання не завжди досконалі і можуть містити помилки. Тому, треба критично ставитись до відповідей згенерованих штучним інтелектом (особливо до виконаних завдань).

Розглянемо тепер спеціалізовані сервіси штучного інтелекту. Аналізуючи сервіси, що призначені для використання під час вивчення математичних дисциплін, можна дійти до висновку, що більшість із них платні. Основна частина з них працюють виключно на смартфоні чи планшеті та являють собою додатки для покрокового розв'язку завдань. Завдання можна вводити вручну або сфотографувавши (завантаживши скріншот). При цьому певна кількість таких додатків за допомогою штучного інтелекту на фото розрізняють умову записану вручну. Вчителі мають пояснити учням, що подібні додатки, хоча і подають правильний розв'язок, але часто припускаються помилок, оскільки працюють згідно закладених алгоритмів, не зважають в рамках якої теми виконуються дане завдання та в якому класі. Наприклад, такі додатки рівняння рівня 7-го класу можуть розв'язати через диференціювання. Або будуючи графік елементарної функції проводять повне її дослідження з використанням похідної. Окремого аналізу потребує спосіб оформлення покрокового розв'язання (яке не відповідає шкільним вимогам) чи пропущені детальні пояснення з приводу застосування тієї чи іншої формули. Такі додатки можуть бути корисними лише для розгляду окремих випадків завдань, що були не зрозумілими учням. Або для самоперевірки (в розумних межах, оскільки в учнів має бути розвинуте критичне мислення та бажання самостійно розібрати кожен етап розв'язку). Для вчителя корисним буде ознайомитись з подібним видом додатків, щоб з'ясувати для себе принцип їх роботи, помилки яких вони припускаються та набути досвід з приводу розпізнавання записів учнів у виконанні домашніх чи самостійних робіт, які були виконані з використанням сторонніх сервісів.

Якщо ж обрати безкоштовний сервіс штучного інтелекту, що полегшить вчителю проведення уроків з математики (алгебри, геометрії), то можна розглянути MyScript (<https://www.myscript.com>). Перевагою даного сервісу є використання на будь-якому пристрої (а не лише смартфоні та планшеті) та принципи роботи відмінні від усіх онлайн-

калькуляторів. MyScript можна протиставити Google Jamboard, з тією лише різницею, що MyScript розпізнає рукописний текст (включаючи формули) та обробляє його в звичний для користувача вигляд [3]. Вказаний сервіс штучного інтелекту в першу чергу орієнтований на демонстрацію навчального матеріалу, а не автоматичний розв'язок, що значно полегшить учителю проведення уроку під час синхронного дистанційного навчання. MyScript має три режими використання: розпізнавання математичних записів, розпізнавання тексту та розпізнавання діаграм. На офіційні сторінки наводиться також інформація з приводу додатку MyScript Calculator (який є платним та встановлюється виключно на смартфони та планшети). Але вчитель може цілком обійтись і без нього (хоча принципи роботи схожі на MyScript), за виключенням того, що додаток MyScript Calculator виконує записані завдання та обчислює приклади, вирази. До сервісів штучного інтелекту, що можна використати в процесі вивчення математики, відносять і Wolfram Alpha, але в описі сервісу вказано, що лише частково і тільки в окремому інструментарії застосовані елементи штучного інтелекту. Взагалі, всі системи комп'ютерної математики, які з часом стали хмарними зараз містять елементи штучного інтелекту, однак більшість з них платні.

Якщо для вивчення математики (алгебри, геометрії) наявна певні кількість сервісів, що є платними чи мають обмежений інструментарій для їх використання в освітньому процесі, то сервіси для підтримки вивчення фізики чи хімії практично відсутні (ті, що працюють з використанням алгоритмів штучного інтелекту платні). В окремих дослідженнях, науковці радять використовувати не спеціалізовані сервіси, а загальні [1, 4, 5]. Можна припустити, що це пов'язано зі складністю демонстрації фізичних та хімічних процесів, значною кількістю термінології, специфічної символіки та широким спектром завдань за окремими темами.

Особливої уваги заслуговують сервіси, які не можна віднести ні до спеціалізованих ні до загальних. Наприклад, сервіс штучного інтелекту Sizzel AI (<https://web.szil.ai/>), що доступний з будь-якого пристрою (а не лише працює як додаток на смартфоні чи планшеті) та є безкоштовним у використанні. Завдання вводять як запит з клавіатури чи фотографію/зображення. За своєю структурою та принципом роботи даний сервіс більше схожий на ChatGPT, проте як зазначено в описі, його інструментарій орієнтований на допомогу в розв'язанні завдань з фізики, хімії та математики (до даного переліку ще включають завдання з вивчення мов, але це виходить за рамки поточного дослідження). Sizzel AI не містить специфічного інструментарію та не орієнтований на демонстрацію специфічних понять чи законів з вказаних предметів, що дало б підстави його класифікувати як спеціалізований. Однак, цей сервіс не є загальним, оскільки наводить не просто покроковий розв'язок вказаного завдання, але й дає змогу користувачу певні кроки обчислити самостійно, а потім обрати правильну відповідь

(рис. 1). Sizzel AI не можна назвати лише сервісом штучного інтелекту для покрокового розв'язування завдань за даним предметом. Адже, одразу весь розв'язок не демонструється на екрані, натомість для учня є можливість обрати одну з декількох варіантів відповідей чи самостійно розв'язати та покроково перевірити правильність. На екрані подаються вказівки (своєрідний план виконання) що треба зробити на тому чи іншому етапі. Сервіс буде корисним для проведення уроків в змішаному та дистанційному форматі, а також як індивідуальний помічник для учнів, яким складно опанувати завдання більш високого рівня.

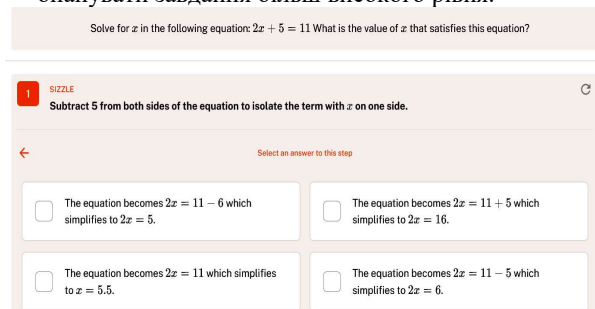

Рис. 1. Приклад покрокового розв'язання рівняння з використанням Sizzel AI

Суттєвою відмінністю в порівнянні з ChatGPT є відсутність локалізації. Однак, в даному випадку, вчитель зможе посилити міжпредметні зв'язки (в першу чергу з англійською мовою та інформатикою).

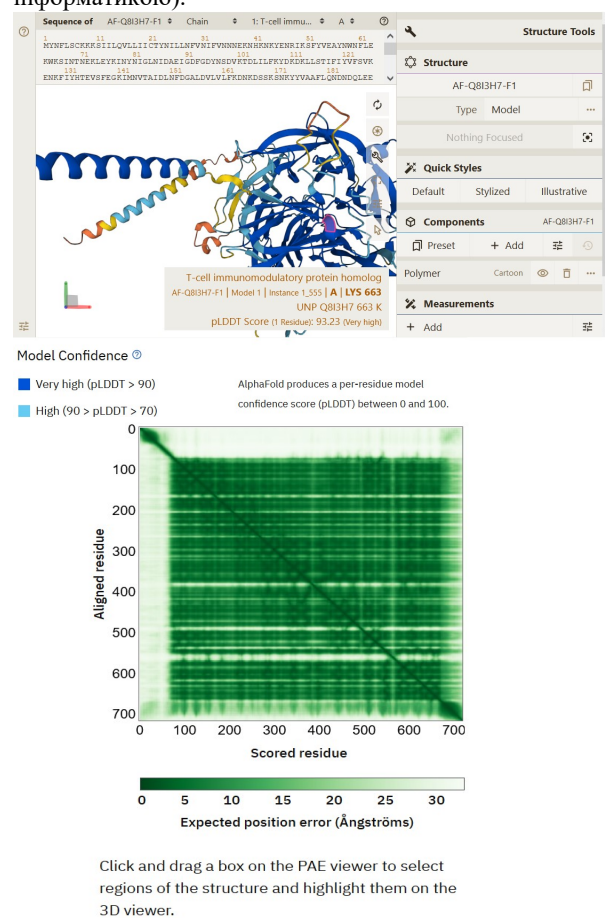

Рис. 2. Демонстрація T-клітинного імуномодулюючого білка гомологічного.

Для поглибленого вивчення біології для окремих тем можна порадити сервіс штучного інтелекту – AlphaFold (<https://alphafold.ebi.ac.uk/>), що є безкоштовним та спеціалізованим. AlphaFold розроблений DeepMind, здатний обчислювально прогнозувати структури білка з безпрецедентною точністю та швидкістю. До складу даного сервісу включено майже всі занесені в каталог білки, відомі науці. Сервіс штучного інтелекту AlphaFold за запитом користувача робить найсучасніші точні прогнози структури білка на основі його амінокислотної послідовності. Користувач може скористатись пошуком, а може обрати одну із запропонованих демонстрацій (рис. 2). Демонстрації є інтерактивними та, з використанням інструментарію, користувач може обрати певний фрагмент, наблизити його, змінити ракурс, включити/виключити ту чи іншу опцію. Для застосування в освітньому процесі вчитель може використати даний сервіс як демонстрацію на уроці, або для опису тієї чи іншої моделі.

Інший спосіб застосування AlphaFold – для написання учнівських науково-дослідних робіт (як варіант – детальний опис однієї із запропонованих демонстрацій). Використання подібних спеціалізованих сервісів штучного інтелекту на уроках зацікавить учнів до вивчення тієї чи іншої теми, і як результат – до ширшого опанування навчального матеріалу. Подібні спеціалізовані сервіси призначені ще й для посилення міжпредметних зв'язків та глибшого розуміння учнями практичної значущості поточної навчальної теми. Хоча, спеціалізовані сервіси штучного інтелекту не завжди розроблялись спеціально для використання в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, але окремі їх елементи, моделі, можуть бути вдало використані на уроках природничо-математичного циклу.

Добір сервісів досить зручно виконувати скориставшись сайтом Aixplogia (<https://www.aixplogia.com/en/>). При цьому мова не йде про обмеження виключно спеціалізованими чи загальними сервісами штучного інтелекту. Сайт є абсолютно безкоштовним та зручним у використанні. В пошуковому рядку достатньо ввести ключове слово та виконати пошук (ключове слово не обов'язково має бути точною назвою сервісу, можна виконати пошук, наприклад за навчальним предметом). На сайті представлено різноманітні категорії (за якими теж можна виконати добір) та можливість обрати тільки безкоштовні сервіси штучного інтелекту (кнопка «Free AI»). Як вказано на сайті даний каталог включає понад 5000 сервісів штучного інтелекту (мова йде про загальну кількість безкоштовних, платних та умовно платних). За своєю структурою сайт нагадує картотеку, на ньому розміщено короткий опис кожного сервісу штучного інтелекту, мініатюру та посилання на ресурс. Кожен сервіс містить хештег, відповідну категорію та інші плашки для зручності пошуку та сортування (дата розміщення на сайті, рейтинг, чи є безкоштовним/платним).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведений аналіз існуючих

сервісів штучного інтелекту показав, що в наукових дослідженнях переважна більшість науковців пропонує використовувати мовні моделі чи чат-боти (наприклад ChatGPT). Тому, виконуючи добір потенційних сервісів для використання у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти умовно їх розподілили на дві категорії: загальні та спеціалізовані. Загальні сервіси штучного інтелекту набули широкого поширення та можуть використовуватись для організації навчання практично будь-якого предмету. Серед загальних сервісів було виокремлено Gemini, оскільки він має розширений інструментарій в порівнянні з ChatGPT. Ще однією перевагою можна зазначити: безкоштовність. Безкоштовність була одним із головних критеріїв добору. Якщо ж орієнтуватись на специфіку вивчення природничо-математичних предметів, то краще обирати спеціалізовані сервіси (які включають додатковий інструментарій, дані сервіси є вузько направленими та зазвичай можуть використовуватись лише в рамках певного предмету). Тому для математики (алгебри, геометрії) було запропоновано використання: MyScript та Sizzel AI (який рекомендовано також і для фізики та хімії, проте даний сервіс не є строго спеціалізованим). Для вивчення біології розглянули спеціалізований сервіс штучного інтелекту AlphaFold (слід зауважити, що є досить специфічним та вузьконаправленим за тематикою використання). Запропонований добір не є вичерпним, тому для вчителів можна скористатись сайтом Aixplogia, що допоможе розширити перелік вказаних сервісів згідно їх вимог та поставлених завдань (з урахуванням безкоштовності запропонованих сервісів).

Результати проведеного дослідження не є вичерпними та запропонований перелік сервісів штучного інтелекту буде поступово доповнюватись та уточнюватись. В якості перспектив подальших досліджень виступає укладання методичних рекомендацій для використання сервісів штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти.

В статті представлені результати виконання наукового дослідження «Використання вчителями сервісів штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти» на 2024 р. відповідно до Постанови НАПН України «Про результати конкурсного відбору щодо виконання у 2024 р. прикладних наукових досліджень для підтримки молодих вчених, які працюють (навчаються) у підвідомчих установах НАПН України» від 25 січня 2024 р. № 1-2/2-8, договору № 12/8/1-24 МВпр. Автор статті є виконавцем даного наукового дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Воронникова І. П. Професійний розвиток вчителів природничої та математичної галузей з використання штучного інтелекту. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє e-середовище сучасного університету»*. 2023. № 15. С. 18-34. DOI : 10.28925/2414-0325.2023.152.

2. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні : монографія / А. І. Шевченко та ін. [За заг. ред. А. І. Шевченка]. Київ : ІПШІ, 2023. 305 с.

3. de Moraes F., Jaques, P. A. Does handwriting impact learning on math tutoring systems? *Informatics in Education*. 2022. Vol. 21. Issue 1. P. 55-90. DOI :10.15388/infedu.2022.03.

4. Exploring the potential of using ChatGPT in physics education / Y. Liang, D. Zou, H. Xie, Wang F. L. *Smart Learning Environments*. 2023. Vol. 10. 52. DOI : 10.1186/s40561-023-00273-7.

5. LLMs' Capabilities at the High School Level in Chemistry: Cases of ChatGPT and Microsoft Bing Chat / D. Xuan-Quy et al. *ChemRxiv*. 2023. DOI :10.26434/chemrxiv-2023-kxxpd.

6. Perera P., Lank athilaka M. Preparing to Revolutionize Education with the Multi-Model GenAI. Tool Google Gemini? A Journey towards Effective Policy Making. *Journal of Advances in Education and Philosophy*. 2023. 7(8): 7(8). P. 246-253. DOI : 10.36348/jaep.2023.v07i08.001.

REFERENCES

1. Vorotnykova, I. P. (2023). Profesijnnyy rozvytok vchyteliv pryrodnychoyi ta matematychnoyi haluzey z vykorystannya shtuchnoho intelektu [Professional development of science and mathematics teachers using artificial intelligence]. *Elektronne naukove fakhove vydannya "Vidkryte osvityne e-sередovyshe suchasnoho universytetu"* [Electronic Scientific Professional Journal "Open educational e-environment of modern University"], 15, S. 18-34. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.152> [in Ukrainian]

2. Shevchenko, A., Baranovsky, S., Bilokobyl'skyi, O., Bodyanskiy, Ye., Bomba, A., Dovbysh, A. Jakovyna V. (2023). *Stratehiya rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini : monohrafiya* [Strategy for Artificial Intelligence Development in Ukraine : monograph] (A. Shevchenko, Eds.). IAIIP [in Ukrainian]

3. de Moraes, F., & Jaques, P. A. (2022). Does handwriting impact learning on math tutoring systems? *Informatics in*

Education. 21 (1), S. 55-90. URL: <https://doi.org/10.15388/infedu.2022.03> [in English]

4. Liang, Y., Zou, D., Xie, H., & Wang H. L. (2023). Exploring the potential of using ChatGPT in physics education. *Smart Learning Environments*, 10, 52 s. URL: <https://doi.org/10.1186/s40561-023-00273-7>. [in English]

5. Xuan-Quy, D., Ngoc-Bich, L., The-Duy, V., Bac-Bien, N., & Xuan-Dung, P. (2023). LLMs' Capabilities at the High School Level in Chemistry: Cases of ChatGPT and Microsoft Bing Chat. *ChemRxiv*. URL: <https://doi.org/10.26434/chemrxiv-2023-kxxpd>. [in English]

6. Perera, P., & Lank athilaka, M. (2023). Preparing to Revolutionize Education with the Multi-Model GenAI. Tool Google Gemini? A Journey towards Effective Policy Making. *Journal of Advances in Education and Philosophy*, 7 (8) : 7 (8), S. 246-253. URL: <https://doi.org/10.36348/jaep.2023.v07i08.001>. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАР'ЄНКО Майя Володимирівна – доктор педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти Інституту цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України.

Наукові інтереси: проблема використання сервісів штучного інтелекту в підвищенні кваліфікації вчителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARIENKO Maiia Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization of Institute for Digitalisation of Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Scientific interests: the problem of using artificial intelligence services in improving the qualifications of teachers.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024 р.

УДК 376-056.36:377

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-261-268

МЕЛЬНИКОВА Катерина Вікторівна –

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку та підприємництва,
Херсонського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6415-5667>
e-mail: EMelnikova@ksu.ks.ua

САВЧЕНКО Анастасія Сергіївна –

студентка 411 групи факультету бізнесу та права,
спеціальності 014 Середня освіта
(Трудове навчання та технології)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0419-7765>
e-mail: anastasiia.savchenko@university.ks.ua

**РОЗРОБКА ЕФЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ДИЗАЙНУ ОДЯГУ
ДЛЯ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ**

Дизайн сьогодні – це одна з найважливіших галузей сучасного мистецтва та культури. Зокрема, він стимулює створення нових форм, образів і просторів, розвиває й удосконалює саму індивідуальну суб'єктивність та естетично покращує різні сфери людської діяльності. Відкриття дизайну як "третьої культури", що знаходиться між технологічною і гуманітарною культурами, зробило переворот в освітній думці і справило фундаментальний вплив на розуміння ролі дизайн-освіти в системі загальної освіти. Так народилася ідея загальної освіти в рамках проектної культури, синонімом якої є дизайн.

Сьогодні суспільству потрібні люди різних професій – вчителі, лікарі, дизайнери, художники, філософи тощо. Кожен представник кожної професії має бути творчим працівником. Тому сучасне соціальне замовлення школи – готувати не виконавців, а творців, тобто людей, які підходять до всього творчо.

Автором було досліджено популярні на сьогодні методики викладання. А саме інноваційні методи: інтерактивні уроки, використання технології віртуальної реальності, використання ШІ в навчанні, змішане навчання, друк 3D, використання процесу дизайн-мислення, навчання за проектом, навчання на основі запитів, Jigsaw, Викладання хмарних обчислень, Фзубний клас, взаємонавчання, зворотній зв'язок, перехресне навчання, персоналізоване навчання. Окремо зосереджено увагу на методи інтерактивних уроків. Також автором було вивчено нові платформи, корисні для ефективного викладання. А саме:

«Learningapps.org», «Master-test.net», «Mozabook», «Conceptboard.com.» Автор визначив всі «плюси» та «мінуси» вивчених нових платформ, які їх функції та способи використання.

На основі методики інтерактивних уроків автор розробив ефективну методiku для покращення якості викладання дизайну одягу для учнів 10-11 класів. При розробці було також використано декілька вивчених платформ. Для оцінки розробленої методики було проведено педагогічний експеримент, розробивши та оцінивши опитування учнів. Для яких було проведено заняття з використанням розробленої автором методики.

Ключові слова: інноваційні методи викладання, інтерактивні заняття, освітні платформи, дизайн одягу, методика викладання.

MELNIKOVA Kateryna Viktorivna –

PhD in Economics, Associate Professor
of the Department of Finance, Accounting and Entrepreneurship,
Kherson State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6415-5667>

e-mail: EMelnikova@ksu.ks.ua

SAVCHENKO Anastasia Serhiivna –

student of group 411 of the
Faculty of Business and Law, specialty 014 Secondary
Education (Labor Training and Technology)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0419-7765>

e-mail: anastasiia.savchenko@university.ks.ua

DEVELOPMENT OF AN EFFECTIVE METHODOLOGY FOR TEACHING FASHION DESIGN FOR STUDENTS OF GRADES 10-11

Design is one of the most important branches of contemporary art and culture today. In particular, it stimulates the creation of new forms, images and spaces, develops and improves individual subjectivity itself and aesthetically improves various spheres of human activity. The discovery of design as a "third culture", located between technological and humanitarian cultures, revolutionized educational thought and had a fundamental impact on the understanding of the role of design education in the general education system. This is how the idea of general education within the framework of project culture, which is synonymous with design, was born.

Today, society needs people of different professions - teachers, doctors, designers, artists, philosophers, etc. Every representative of each profession must be a creative worker. Therefore, the modern social order of the school is to train not performers, but creators, that is, people who approach everything creatively.

The author has studied the teaching methods that are popular today. Namely, innovative methods: interactive lessons, use of virtual reality technology, use of AI in teaching, blended learning, 3D printing, use of design thinking, project-based learning, inquiry-based learning, Jigsaw, Teaching Cloud Computing, Flipped Classroom, peer-to-peer learning, feedback, cross-training, personalized learning. Special attention is paid to the method of interactive lessons. The author also explored new platforms useful for effective teaching. Namely: "Learningapps.org, Master-test.net, Mozabook, Conceptboard.com. The author has identified all the pros and cons of the new platforms studied, their functions and ways of using them.

Based on the methodology of interactive lessons, the author has developed an effective methodology for improving the quality of teaching fashion design to students in grades 10-11. Several studied platforms were also used in the development. To evaluate the developed methodology, a pedagogical experiment was conducted by developing and evaluating a student survey. For which classes were conducted using the methodology developed by the author.

Key words: innovative teaching methods, interactive classes, educational platforms, fashion design, teaching methods.

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. Мистецтво та дизайн-педагогіка починає відігравати важливу роль у всіх розвинених країнах. Включення дизайну до шкільної програми не означає, що всі випускники стануть дизайнерами. Мета освіти дизайну – виховати нове покоління і сформувати дизайнерське мислення. Дизайнерське мислення та навички, орієнтовані на дизайн, необхідні всім, незалежно від характеру їхньої роботи.

Перед педагогами, зацікавленими в благополучному розвитку своєї країни, стоїть серйозне завдання щодо поглиблення і подальшого розвитку технічної, естетичної та дизайнерської освіти підростаючого покоління. Адже тільки люди з високою внутрішньою культурою і розвиненим естетичним почуттям можуть позитивно перетворювати навколишній світ. Саме зі шкільної лави людина починає осягати науку розуміння художньо-естетичної природи навколишнього світу. Тому теми дизайну в середній школі мають бути присутніми поряд з іншими предметами. Розробка ефективних методик може призвести до

того, що учні зацікавляться вивченням дизайну та зможуть розкрити свій творчий потенціал.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд науково-методичної літератури показав, що на сучасному етапі проблему впровадження інноваційних технологій і методів вищої освіти досліджували як зарубіжні, так і українські науковці. Зокрема досліджували питання ефективних методик викладання: Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю., Стрельников М. В., Ільченко О. Ю., Оніпко В. В.

Мета дослідження полягає в розробці ефективної методики викладання дизайну одягу для учнів 10-11 класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дизайн це одна з найважливіших сфер сучасного мистецтва та культури. Зокрема, він спонукає до створення нових форм, образів і просторів, розвиває і зміцнює індивідуальну суб'єктивність та естетично збагачує різні сфери людської діяльності.

«Відкриття дизайну як «третьої культури», що займає мов би середнє положення між технічною і гуманітарною культурою, призвело до перевероту

в уявленні про освіту і радикально вплинуло на розуміння ролі дизайнерської освіти в системі загальної освіти. Виникла ідея загальної освіти під егідою проектної культури, синонімом якої виступив дизайн. Художньо-дизайнерська педагогіка в усіх розвинених країнах набуває першорядної ролі. Включення дизайну в програму школи зовсім не означає, що всі випускники стають дизайнерами. Призначення дизайн-утворення – розвиток наступних поколінь, формування проектного мислення. Навички проектного мислення, проектна усвідомлена діяльність необхідні всім, незалежно від характеру діяльності» [12; 81-82].

Японський досвід заслуговує на увагу, так як необхідність впровадження дизайну в систему шкільної освіти країни обґрунтовується з різних боків. «Виховання естетичного смаку у населення, на думку японських дизайнерів, повинне сприяти розвитку внутрішнього ринку, підвищенню конкурентоспроможності продукції. Вони також вважають, що людина, що володіє естетичним відчуттям, якісно виконуватиме свою роботу і не дозволить собі брак у виробованій нею продукції. Ці прагматичні цілі визначали дизайнери. Японські педагоги переслідували інші цілі: формування творчих навичок, розкриття індивідуальності кожного учня» [13].

Сьогодні суспільству потрібні люди різних професій – вчителі, лікарі, дизайнери, художники, філософи тощо. Представники всіх професій мають бути творчими працівниками. Тому сучасне соціальне замовлення школи полягає в тому, щоб готувати не виконавців, а творців – людей, які творчо ставляться до всього, що вони роблять. Перед педагогами, зацікавленими в заможному розвитку своєї країни, стоїть головне завдання – поглиблення і подальший розвиток технічного, естетичного та дизайнерського виховання підростаючого покоління. Адже тільки люди з високою внутрішньою культурою і розвиненим естетичним почуттям можуть позитивно перетворювати навколишній світ. Саме зі шкільної лави ми починаємо осягати науку розуміння художньо-естетичної природи навколишнього світу.

Тому предмети, пов'язані з дизайном, займають важливе місце в середній школі поряд з іншими предметами. Для того щоб домогтися високих результатів в освоєнні цього предмета, у школах використовують різні методики навчання.

Нині, у зв'язку зі складною ситуацією в країні та досить складною навчальною програмою, розробленою Міністерством освіти, викладачі вимушені шукати всі можливі способи, щоб полегшити навчання школярів і встигнути піднести матеріал за короткий час. З цією метою українські вчителі переймають методику викладання європейських та американських шкіл, використовуючи інноваційні методи навчання.

Світ відходить від традиційних класів у бік онлайн-навчання та гібридного навчання. Однак, втупившись в екран ноутбука, учні занурюються в інші справи (а часто це солодкі сні в ліжку), не розвиваючи жодних навичок, крім удаваної

зосередженості. Не слід звинувачувати учнів у тому, що вони не отримують хороших оцінок. Адже провина за це лежить і на вчителях, які дають нудні, сухі уроки, що стомлюють учнів.

Багато шкіл, вчителів і тренерів експериментують з інноваційними методами навчання, щоб зацікавити учнів і залучити їх до нової реальності. Цифрові додатки також допомагають зацікавити учнів і зробити заняття більш доступними для них.

«Інноваційні методи навчання – це не лише використання найсучасніших технологій у класі чи постійне наздоганяння останніх трендів освіти, це методи викладання й навчання» [1]!

Отже які ж інноваційні методи вчителів використовують в школах на сьогодні.

Загальний їх перелік це:

- Інтерактивні уроки
- Використання технології віртуальної реальності
- Використання ІІІ в навчанні
- Змішане навчання
- Друк 3D
- Використання процесу дизайн-мислення
- Навчання за проектом
- Навчання на основі запитів
- Jigsaw
- Викладання хмарних обчислень
- Глибокий клас
- Взаємонавчання
- Зворотній зв'язок
- Перехресне навчання
- Персоналізоване навчання

Зосередимо нашу увагу на найпопулярнішому методі навчання це інтерактивні уроки. Що ж таке інтерактивний урок?

Термін «інтерактивний» прийшов до нас з англійської і має значення «взаємодіючий». Існують різні підходи до визначення інтерактивного навчання. Одні вчені визначають його як діалогове навчання: «Інтерактивний – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або ким-небудь (людиною). Отже, інтерактивне навчання – це перш за все діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня» [8; 4]. Тоді схилиючись до визначення, О. Пометун та Л. Пироженко: «Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці)...» [11].

Отже інтерактивний урок це урок коли вчитель взаємодіє з класом, у вигляді бесіди. Учні навчаються висловлювати свою думку, використовуючи свої набуті знання на практиці. Дискутують на ту чи іншу тему розбираючи певну тему. Дискусія це основа інтерактивного навчання. Є багато видів дискусійних інтерактивних технологій такі як: «Робота в малих групах», «Діалог» «Спільний проект», «Пошук інформації» «Дебати», «Позиція» та інші. Наразі їх

різноманітність величезна. Дана методика підходить для всіх навчальних предметів в тому числі і для «Технологій» При даній методиці така дискусійна інтерактивна технологія як «Пошук інформації» та «Спільний проєкт» найкраще допоможуть розкрити навчальні інтереси учнів на тему дизайну. Стимулюючи учнів до самостійного пошуку інформації у них з'являється інтерес до вивчення тієї чи іншої теми більш поглиблено так як немає «тісних рамок». Задача вчителя проконтролювати щоб не було відхилень від теми предмету. Розробка учнями спільного проєкту навчить командній роботі адже в соціумі важлива робота в команді. А також це розвиває творчу уяву учнів, використання вивченої теорії на практиці. Важливо щоб учні вміли знаходити самостійно помилки і не боялися на них вказувати тобто дотримуватися своєї позиції обґрунтовуючи її фактами. Таким чином учні вмітимуть відстояти власну думку правильно.

Отже які ж платформи використовують вчителі для інтерактивних уроків. Одна популярна із них це сайт «На урок» [10]. На малюнку 1 показано головне вікно сайту. Сайт дає змогу користувачам створювати власні тестові завдання або використовувати готові, що є у вільному доступі. Крім того, тут можна знайти конспекти уроків з усіх предметів. Важливо, що під час проходження тесту, якщо учень помилився, правильна відповідь відображається на сайті. Після проходження тесту сайт підраховує оцінку учня. А також він фіксує, скільки разів учень проходив тест, але за потреби можна заборонити проходження тесту більше одного разу. Після закінчення тесту оцінки автоматично підраховуються і можуть бути збережені в таблиці.

Останньою розробкою для сайту стало додавання персонального помічника сучасного вчителя. Це помічник розроблений на основі ШІ може створити різноманітні тестові завдання, презентаційні матеріали, флешкартки та інші допоміжні матеріали для освіти, полегшуючи таким чином роботу вчителя. Ресурси на інтернет-платформі є безкоштовними.

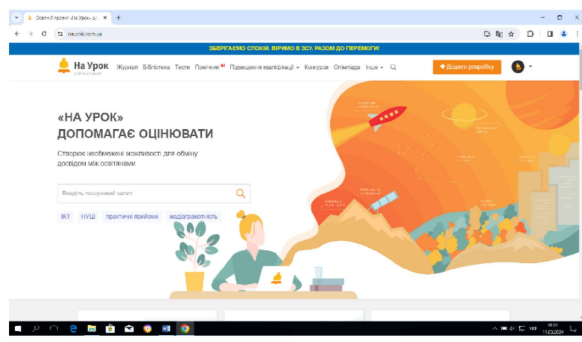

Рис. 1 Головне вікно сайту На урок

Дослідивши інтернет простір було знайдено нові платформи для оптимізації роботи вчителя і використанні їх для інтерактивних уроків предмету «Технології»

Такі як:

- Learningapps.org [3]

- Master-test.net [2]
- Mozabook [4]
- Conceptboard.com [5]

Learningapps.org (рис. 2)

Сервіс інтерактивних навчальних модулів, що дають змогу користувачам створювати власні вправи з найрізноманітніших предметів. Зареєструвавшись на сайті, користувачі можуть отримати доступ до навчального контенту, створювати тести та надсилати посилання своїм учням. Вчителі можуть створювати у своєму акаунті папки класів для своїх учнів, ділитися вправами та отримувати зворотний зв'язок. Платформа безкоштовна.

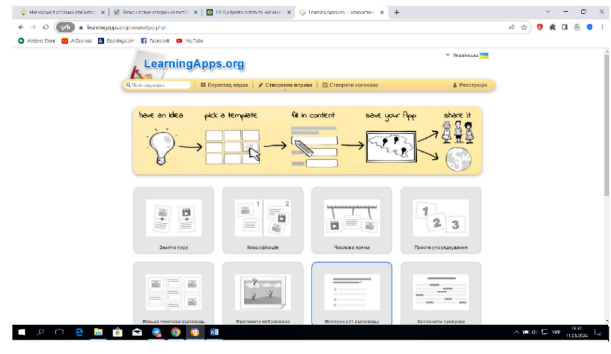

Рис. 2 Робочий простір Learningapps.org

Master-test.net (рис.3)

Сервіс для створення тестів та їх проведення в режимі онлайн. Викладачі можуть створювати кілька типів тестів, надсилати завдання учням та отримувати звіти про проходження, бали та оцінки. Це зручно для створення нетермінових завдань та індивідуальних тестів. Коли йдеться про перевірку завдань, автоматизація дає змогу заощадити час вчителя та використовувати його більш ефективно. Платформа надається безкоштовно.

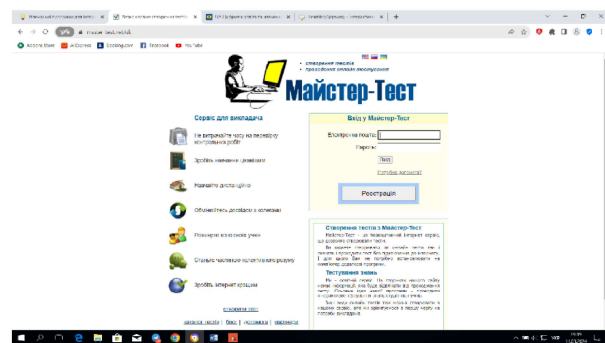

Рис. 3 Робочий простір Master-test.net

Mozabook (рис. 4)

Це найцікавіша платформа яка має дуже велику базу корисних матеріалів.

Платформа дає змогу вчителям створювати власні матеріали або використовувати величезну базу готових матеріалів, що включає понад 1176 3D-презентацій, 1162 відео, 5303 фотографії та 120 інструментів. 3D-відео, фотографії, тести та завдання можна додавати до зошитів та інтерактивних книжок і обмінюватися ними з колегами в рамках програми. Також вона дає змогу

вчителям створювати віртуальні класи та підключати до них учнів. Комп'ютер вчителя та планшети учнів можна під'єднати до однієї й тієї самої мережі wi-fi і за рахунок цього завжди бачать, хто з учнів підключений до класу, і є можливість слідкувати за ходом виконання завдань, роблячи скріншоти всіх присутніх у класі.

Є можливість надсилати сторінки підручника, ілюстрації, домашні завдання, відео та інтерактивні аркуші із завданнями прямо на мобільні пристрої учнів. Можливо відстежувати та перевіряти оцінки учнів зі своїх комп'ютерів. Система може повідомляти учнів про нові домашні завдання, які потрібно заповнити та повернути вчителю. Єдиний нюанс платформа безкоштовна лише перші 30 днів далі платно, але це того варте.

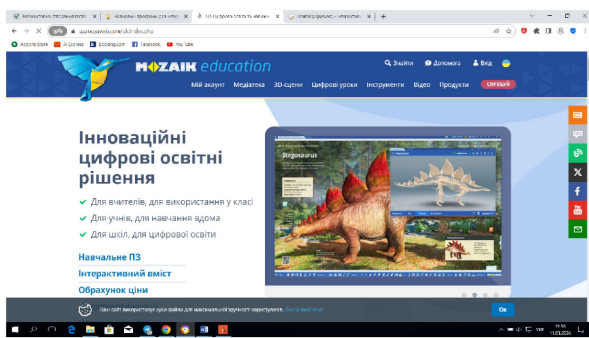

Рис. 4 Робочий простір Mozaboo

Conceptboard.com (рис. 5)

Браузерний інструмент, який використовується для генерації ідей і мозкового штурму. Він дає змогу створювати інтелектуальні карти, карти дерева, блок-схеми, організаційні діаграми та завдання, пов'язані з діаграмами. Крім того, створені проекти можна прив'язувати до карти і ділитися ними. Програма постачається шаблонами і темами, які дають змогу створювати креативні та привабливі діаграми. Крім того, є доступ до різних іконок і фігур з бібліотеки. Програма безкоштовна.

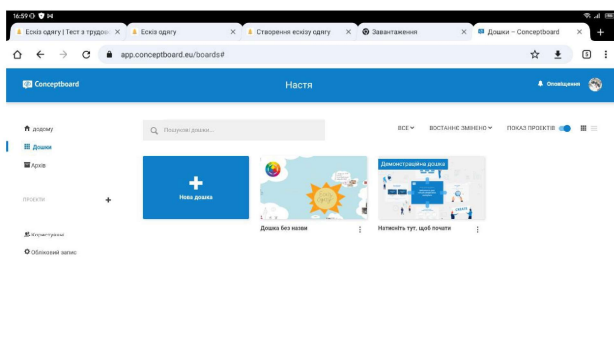

Рис. 5 Робочий простір Conceptboard.com

Дослідивши корисні платформи для викладання слід перейти до наступного кроку. Для розробки власної методики викладання важливо розуміти поняття змісту, завдання навчального матеріалу, методи його подачі.

Тому відповідно, «Зміст освіти впливає із її основної функції – прилучити молодь до загальнолюдських і національних цінностей; це –

система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних вмінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання» [6; 137]. На зміст освіти впливають об'єктивні чинники (потреби суспільства в розвитку трудових ресурсів, нові ідеї та теорії в галузі техніки і технологій, науково-технічний прогрес із появою фундаментальних змін) і суб'єктивні чинники (політика домінантних сил у суспільстві, методологічні позиції вчених).

«Педагогічні вимоги до змісту освіти: зміст освіти повинен бути спрямований на досягнення основної мети виховання – формування гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості – громадянина України; зміст освіти повинен будуватися на науковій основі» [6; 137].

Завдання навчального матеріалу це відібрати та передати певні знання, накопичені людством, відповідно до віку та рівня розвитку учнів; а також розвивати пізнавальні навички у широкому сенсі слова, логічного мислення, формування вмінь і навичок застосування знань на практиці.

Щодо методів подачі навчального матеріалу розглянемо значення слова метод.

«Метод це (з грецької це шлях дослідження чи пізнання) – спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта» [6; 205].

Вона має демонструвати і вибудовувати педагогічні процеси, розробляти нові педагогічні технології, що реалізують цілі та принципи системи освіти, і спрямовувати вчителів у їхній повсякденній творчій роботі.

«Методика конкретного навчального предмета – це галузь педагогічної науки, що досліджує зміст навчального предмета й характер навчального процесу, який сприяє засвоєнню учнями необхідного рівня знань, умінь та навичок, розвитку мислення школярів, формуванню світогляду і виховання якостей громадянина своєї країни» [7; 88].

Іншими словами, предметом методики є вивчення теоретичних основ викладання – мови, математики, фізики, хімії, історії тощо – в різних навчальних закладах. До завдань методики входить вивчення змісту навчання, освітніх процесів і процесів навчання.

Відповідно після дослідження поняття визначень поданих вище ми можемо вказати завдання, зміст та методи подачі навчального матеріалу для начального предмету дизайн одягу.

Звідси завдання навчального матеріалу для даної дисципліни є:

- розвиток індивідуальності та реалізація творчого потенціалу через формування ключових і предметних компетентностей
- розвиток критичного мислення учнів випускних як засобу саморозвитку, підприємницької компетенції та здатності досліджувати й застосовувати знання на практиці
- розширення та систематизація знань про дизайн одягу

- виховання самосвідомості та позитивного ставлення до життя, групової установки на співпрацю та почуття відповідальності за виконання поставлених завдань;

- вміння раціонально відстоювати свою позицію.

До змісту цієї дисципліни ми можемо віднести наступне:

- впорядкована та зафіксована навчальна програма,
- підручники та посібники інформації
- додаткові навчальні матеріали такі як карти та плакати

Стосовно методики викладання дизайну одягу можна сказати наступне. Методика викладання має велике розмаїття видів на сьогоднішній день. Методика інтерактивних занять являється однією з самих відомих і часто використаних методик в школах України. Незмінним фактором кожної методики трудового навчання є запровадження ефективних міжпредметних зв'язків.

За словами Нікітіни О. В: «Запровадження ефективних міжпредметних зв'язків – справа всіх вчителів. Кожен має вносити до неї свій посильний доробок, розвивати світогляд учнів, їх мислення, пам'ять, уяву, здібності. За цих умов ефективніше здійснюються загальнодидактичні принципи: свідомості, систематичності, послідовності, доступності, в оволодінні учнями необхідними знаннями, уміннями, навичками та досвідом творчої діяльності» [9; 14].

Для розробки практичного завдання та проекту з дизайну одягу автором було розроблено урок на тему «Ескізування одягу». Для створення даного уроку були застосовані метод інтерактивних уроків, а також використано такі платформи, як «На урок» та «Concertboard.com». Метою розробки практичного завдання та проекту є перевірка вивченого матеріалу учнями та застосування отриманих знань на практичному рівні. При створенні уроку було розкрито тему створення ескізів одягу та їх особливості розробки. Відповідно до уроку було розроблено відповідне практичне завдання, а саме коротке опитування до теми уроку, для перевірки отриманих знань. Результати опитування наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати опитування №2

Ім'я	Правильні відповіді	Неправильні відповіді	Без відповіді	Оцінка	% Підсумок	Витрачений час
Сергій	4	0	0	12	100	00:47
Данило	4	0	0	12	100	01:52
Берчак Нікіта	4	0	0	12	100	00:50
Вікторія	4	0	0	12	100	00:29
Анна	3	1	0	8	66,67	00:44
				Сер. Оцінка: 11,2	Сер. Підсумок: 93,33%	

Як бачимо середня оцінка даного опитування вийшла 11,2. Стовідсотковий результат майже у всіх учнів крім Анни. Відповідно всі учні отримали 12 балів за опитування, Анна отримала 8 балів. Нажаль з деяких обставин не всі учні змогли долучитися до опитування. Його було розроблено на платформі «На урок» автором. Для учнів було надіслано посилання на тест разом з кодом що показані на малюнку 6. Дані розрахунки розробила сама платформа автоматично після проходження опитування учнями.

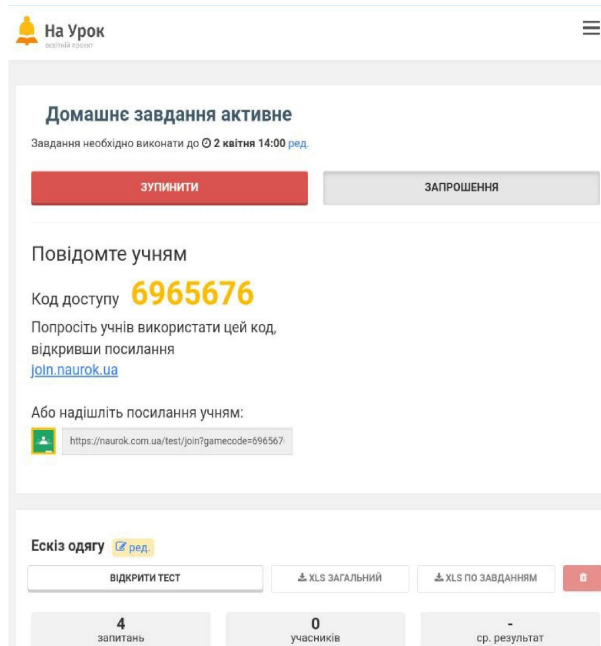

Рис. 6 Посилання на тест

Наступне це розробка проекту, особливе завдання мета якого перевірити як учні застосовують свої знання на практиці виконуючи творчу роботу. Для творчого завдання учням було запропоновано розробити власний ескіз одягу. Стосовно його виду та використання матеріалів обмеження не було. Лише прохання дотриматися певних порад наведених нижче.

Поради при створенні власного ескізу:

- Малюйте манекена в динаміці (художнє поняття коли фігура наче знаходиться в русі)
- Не малюйте занадто маленький ескіз формат А4 буде ідеальний
- Намагайтеся дотримуватися пропорцій у фігурі манекена. Висота манекену це 8голів для дорослої особи.

Розглянемо одну із робіт учнів малюнок 7.

Як бачимо учениця при створенні дотримувалася порад наданих автором. Її робота виглядає повноцінною, завершеною та достатньо акуратно оформленою. При представленні своєї роботи вірно вказала тип поєднання кольорів. Отже, бачимо що знання були засвоєні на високому рівні. Як і в опитуванні Вікторія показала гарний результат. Інші ж не відставали при виконанні творчого завдання і також показали відмінний результат.

Рис. 7 Робочий ескіз учениці 10 класу Вікторії

Для проведення експерименту На його основі проведено опитування до проведення уроку та після. Дані опитування були проведені з метою перевірки ефективності використаної методики на уроці. Розглянемо таблицю 2 з результатами першого опитування. Опитування було розроблено автором.

Таблиця 2
Результати опитування №1

Ім'я	Правильні відповіді	Неправильні відповіді	Без відповіді	Оцінка	% Підсумок	Витрачений час
Вікторія	5	0	0	12	100	00:33
Данило	4	1	0	10	83,33	02:02
Ігор	3	2	0	7	58,33	00:41
Анна	2	3	0	5	41,67	01:58
Сергій	0	3	0	4	33,33	01:48
анна	0	1	4	0	0	00:44
Берчак Нікіта	0	5	0	0	0	00:54
				Сер. Оцінка: 3,8	Сер. Підсумок: 31,67%	

За результатами першого опитування бачимо, що найкраще пройшли опитування Вікторія та Данило, відповідно отримали по 12 та 10 балів. На що ще хочу звернути увагу, так це на ученицю Анну яка пройшла опитування два рази, що платформа і зафіксувала. Отже як підсумок бачимо результати в таблиці не вражаючі. Пропоную порівняти результати двох опитувань за таблицею 3

Як бачимо кількість правильних відповідей збільшилася відповідно оцінки стали краще. В учениці Анни видно також поліпшення результату.

Підбиваючи підсумки експерименту можна визначити, що дана методика яка була використана є достатньо ефективною. Що ми наочно розглянули вище в таблицях. Адже результати після

проведення уроку з використаною методикою покращилися майже на 80%.

Таблиця 3
Порівняння результатів опитувань

Ім'я	Опитування №1		Опитування №2		Оп. №1	Оп. №2
	Правильні відповіді	Неправильні відповіді	Правильні відповіді	Неправильні відповіді		
Вікторія	5/5	0	4/4	0	12	12
Данило	4/5	1	4/4	0	10	12
Ігор	3/5	2	-	-	7	-
Анна	2/5	3	3/4	1	5	8
Сергій	0/5	3	4/4	0	4	12
анна	0/5	1	-	-	0	-
Берчак Нікіта	0/5	5	4/4	0	0	12
					Сер. Оцінка: 3,8	Сер. Оцінка: 11,2

Як бачимо використання методики інтегрованих уроків і застосування різноманітних платформ допомагає покращити результативність занять. Учнім легше обробляти отриману інформацію при такій методиці. А ще враховуючи той момент, що зараз люди дуже зацікавлені та залежні від технічних пристроїв, то така методика точно зацікавить учнів до навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. В освіті вчителі України переймають методи викладання з європейської та американської шкіл, використовуючи інноваційні методи викладання, переходячи від традиційних класів до онлайн-викладання та гібридного навчання. В дослідженні було детальніше розглянуто одну з методів викладання, а саме інтерактивні уроки. Дану методику було використано при розробці ефективної методики викладання дизайну для учнів 10-11 класів.

Для цього спочатку було визначено такі поняття як зміст, завдання та методи подачі навчального матеріалу. Після визначення яких було розпочато розробку ефективної методики. Також на основі методики інтегрованих уроків нами було розроблено практичне завдання та проєкт з дизайну одягу для учнів 10-11 класів.

Досліджено різні платформи які допоможуть при викладанні навчального матеріалу і деякі із них було використано при розробці уроку для учнів за для проведення педагогічного експерименту. Експеримент мав на меті розробити ефективну методику на основі уроків з використанням цієї методики. Для перевірки ефективності цієї методики було проведено опитування. Результати були порівняні і вони виявилися високими, що свідчить про ефективність розробленої методики.

Перспективи подальших досліджень залежать від покращення якості освіти та розширенні можливостей учнів та вчителів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. 15 інноваційних методів навчання (посібник + приклади) на 2024 рік. *AhaSlides*. URL: <https://ahaslides.com/uk/blog/15-innovative-teaching-methods/> (дата звернення: 15.02.2024).
2. Free tests creation and online testing - Master Test. *Free tests creation and online testing - Master Test*. URL: <https://master-test.net/> (дата звернення: 03.03.2024).
3. LearningApps.org – interaktive und multimediale Lernbausteine. *LearningApps*. URL: <https://learningapps.org/> (дата звернення: 03.03.2024).
4. MozaBook – Інтерактивне освітнє програмне забезпечення для вчителів. *Цифрова освіта та навчання від Mozaik*. URL: <https://www.mozaweb.com/uk/mozaBook> (дата звернення: 03.03.2024).
5. Secure collaboration tool for hybrid teams | conceptboard. *Conceptboard*. URL: <https://conceptboard.com/> (date of access: 03.04.2024).
6. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. 1997. 374 с.
7. Гончаренко, С. У. Методика як наука. *Неперервна проф. освіта: теорія і практика*. 2001. 2(1), С. 86-95.
8. Лалак Н. В. Інтерактивна модель навчання студентів: проблеми та перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія "Педагогіка. Соціальна робота": збірник наукових праць ЗОІППО. № 1 (27). 2011. Вип. 20. 69-70.
9. Нікітіна, О. В. Особливості методики викладання трудового навчання. ББК 74.580. ЗлО Ш 70 Рецензенти: д-р фіз.-мат. наук, проф. Лопаткін ЮМ (Сумський державний університет), 2012. 14 с.
10. Освітній проект «На Урок» для вчителів. Освітній проект «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/> (дата звернення: 03.03.2024).
11. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 136 с.
12. Слабко В. М. Роль та місце дизайну у технологічній підготовці школярів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2011. (27), С. 80-85.
13. Устинов А.Г. Японская модель дизайнерского образования // *Техническая эстетика*. 1986. №1. С. 22-26.

REFERENCES

1. 15 innovasiynkhyh metodiv navchannya (posibnyk + pryklady) na 2024 rik. [15 innovative teaching methods (guide + examples) for 2024.] *AhaSlides*. URL: <https://ahaslides.com/uk/blog/15-innovative-teaching-methods/> (accessed on February 15, 2024). [in Ukrainian]
2. Free tests creation and online testing - Master Test. Free tests creation and online testing - Master Test. URL: <https://master-test.net/> (accessed 03.03.2024). [in English]
3. LearningApps.org – interactive and multimediale Lernbausteine. *LearningApps*. URL: <https://learningapps.org/> (accessed 03.03.2024). [in English]
4. Interaktyvne osvitnie programne zabezpechennya dlya vchyteliv. Syfrova osvita ta navchannya vid Mozaik. [MozaBook – Interactive educational software for teachers. Digital education and training from Mozaik.] URL: <https://www.mozaweb.com/uk/mozaBook> (accessed 03.03.2024). [in Ukrainian]
5. Secure collaboration tool for hybrid teams | conceptboard. *Conceptboard*. URL: <https://conceptboard.com/> (date of access: 03.04.2024). [in English]

6. Goncharenko, S. U. (1997). *Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary.] 374 s. [in Ukrainian]
7. Goncharenko, S.U. (2001). *Metodyka yak nauka. Neperervna profesiyna osvita: teoriya ta praktyka*. [Methodology as a science. Continuing professional education: theory and practice], 2(1), S. 86-95. [in Ukrainian]
8. Lalak, N. V. *Interaktyvna model' navchannya studentiv: problemy ta perspektyvy*. [Interactive model of student learning: problems and prospects]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Series "Pedagogy. Social Work"*: collection of scientific works of ZOIPPO. № 1 (27). 2017-2011. Issue 20. S. 69-70. [in Ukrainian]
9. Nikitina, O. V. (2012). *Osoblyvosti metodyky vykladannya trudovoho navchannya*. [Features of the methodology of teaching labor training.] ULC 74.580. 3IO Sh 70 Reviewers: Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor Lopatkin YM (Sumy State University), 14 s. [in Ukrainian]
10. *Osvitniy proekt "Na Urok" dlya vchiteliv*. *Suchasnyy urok. Osvitniy proekt "Na Urok" dlya vchiteliv*. [Educational project "Na Urok" for teachers. Educational project "Na Urok" for teachers. URL: <https://naurok.com.ua/> (accessed 03.03.2024). [in Ukrainian]
11. *Sychasnyy urok. Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya: [Modern lesson. Interactive teaching technologies:] scientific and methodological manual / O.I. Pometun, L.V. Pirozhenko. Pirozhenko; edited by O. I. Pometun – Kyiv: A.S.K. Publishing House, 2004. 136 s. [in Ukrainian]*
12. *Slabko, V. M. (2011). Rol' ta mistse dyzaynu u tekhnolohichny pidhotovtsi shkolyariv*. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*. [The role and place of design in technological training of schoolchildren. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems,] (27), S. 80-85. [in Ukrainian]
13. *Ustinov, A. G. (1986). Yaponska model' dyzayners'koho osvity // Tekhnichna estetyka*. [Japanese model of design education // *Technical aesthetics*.] #11. pp. 22-26. [in Russian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МЕЛЬНИКОВА Катерина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та підприємництва, Херсонського державного університету.
Наукові інтереси: розробка ефективної методики викладання дизайну одягу для учнів 10-11 класів.
САВЧЕНКО Анастасія Сергіївна – студентка 411 групи факультету бізнесу та права, спеціальності 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології).
Наукові інтереси: розробка ефективної методики викладання дизайну одягу для учнів 10-11 класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MELNIKOVA Kateryna Viktorivna – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Entrepreneurship, Kherson State University.
Scientific interests: development of an effective methodology for teaching fashion design for students of grades 10-11.
SAVCHENKO Anastasia Serhiivna –student of group 411 of the Faculty of Business and Law, specialty 014 Secondary Education (Labor Training and Technology).
Scientific interests: development of an effective methodology for teaching fashion design for students of grades 10-11.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2024 р.

УДК 37.01-054(=214.58)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-269-272

МОЛНАР Кристина Андріївна –
асистент кафедри педагогіки,
психології, початкової, дошкільної освіти та
управління закладом освіти
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0943-7597>
e-mail: molnar.krisztina1@kmf.org.ua

ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ РОМСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ У НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Ромського населення в Європі налічується сьогодні близько 12 млн. чол. Ще на початку 2005 року низка найбільших недержавних благодійних організацій та фондів проголосили про початок Ромського десятиріччя в країнах Європи (2005–2015). Ініціатива ця була першою спробою в міжнародному масштабі поліпшення їх становища та інтеграції в суспільство. Головна увага приділялася проблемам молоді та освіти. Однією з головних перешкод на шляху ромського населення до інтеграції в суспільство є відсутність освіти чи її сегрегація. Освіта є ключем до цивілізованого майбутнього. У цьому контексті, некоректно протиставляти ромів будь-якій іншій етнічній групі. Водночас ця народність має свої унікальні риси, які багато в чому й зумовлюють її особливий статус, а також породжують притаманні лише їй проблеми, що приводять до низького рівня освіченості.

Починаючи з другої половини 1970-х років, ромське населення поступово інтегрувалося в шкільну систему. Цей процес можна вважати завершеним приблизно в 1990 році. Однак ця інтеграція була частковою і не означала регулярного відвідування школи.

Зацікавленість шкіл і поступове зникнення антишкільних настроїв серед ромської громади може дати надію на досягнення мінімальної мети – утримати більшість ромських дітей у школі принаймні до 14 років і наразі навчити їх читати і писати. Але це також вимагатиме зацікавленості у все більш відокремлених і автономних ромських громадах.

Заслужує на увагу цікавий досвід введення урядом Словаччини особливих заходів, таких як: організація підготовчих класів, підготовка помічників вчителів, фінансові заохочення загальноосвітніх шкіл за інтеграцію дітей-ромів в освітній процес, а також додаткова мотивація вчителів, які працюють з такими дітьми тощо. Проте, всі перераховані вище заходи не є обов'язковими і часто не знаходять застосування на місцях.

Сучасних ромів не об'єднує рідна мова. Вже в аналізі перепису ромів наприкінці минулого століття підкреслюється, що мова та релігія ромської громади в основному адаптовані до етнічної більшості оточення.

Вітчизняна шкільна система приділяє особливу увагу тому, на відповідність учнів поточним і майбутнім зовнішнім очікуванням, приділяючи мало уваги індивідуальним навичкам і особистісному розвитку.

Ключові слова: ромська національність, інтеграція, навчальні заклади, низький рівень освіченості, інтеграція в шкільну систему освіти.

MOLNAR Krystyna Andriivna –
assistant of the chair of pedagogy, psychology,
elementary, preschool education
and management of educational institutions,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0943-7597>
e-mail: molnar.krisztina1@kmf.org.ua

PROCESS OF INTEGRATION OF ROMA NATIONALITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Today, the Roma population in Europe is about 12 million people. At the beginning of 2005, a number of the largest non-governmental charitable organizations and foundations announced the beginning of the Roma Decade in European countries (2005–2015). This initiative was the first attempt on an international scale to improve their situation and integrate them into society. The main attention was paid to the problems of youth and education. One of the main obstacles on the path of the Roma population to integration into society is the lack of education or its segregation. Education is the key to a civilized future. In this context, it is incorrect to contrast Roma with any other ethnic group. At the same time, this nationality has its own unique features, which in many ways determine its special status, and also give rise to problems unique to it, which lead to a low level of education.

Starting from the second half of the 1970s, the Roma population was gradually integrated into the school system. This process can be considered completed around 1990. However, this integration was partial and did not mean regular school attendance.

The interest of schools and the gradual disappearance of anti-school attitudes among the Roma community may give hope for the achievement of the minimum goal of keeping the majority of Roma children in school until at least 14 years of age and finally teaching them to read and write. But it will also require an interest in increasingly isolated and autonomous Roma communities.

Modern Roma are not united by their native language. Already in the analysis of the Roma census at the end of the last century, it is emphasized that the language and religion of the Roma community are mainly adapted to the ethnic majority of the environment.

The domestic school system pays special attention to the conformity of students to current and future external expectations, paying little attention to individual skills and personal development.

Key words: Roma nationality, integration, educational institutions, low level of education, integration into the school education system.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблематика у навчання ромських

дітей у школах налічує кілька десятиліть. Навчанням ромських дітей займаються з 1800-х

років. Це тривалий процес, і однією з причин цього є те, що ми не знаємо їхньої точної кількості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про досвід вивчення інтеграції ромської національності, місця і ролі національних меншин у світі говориться у працях М. Жолоба, К. Лабош, В. Мицика, Г. Петришин, Г. Потеряйко, В. Солдатенка, В. Устименка, Л. Якубової та ін.

Мета статті: з'ясувати зміни в кількості ромських дітей з роками, дізнатися про рівень їхнього охоплення навчанням у школах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ромського населення в Європі налічується сьогодні близько 12 млн. чол. Ще на початку 2005 року низка найбільших недержавних благодійних організацій та фондів проголосили про початок Ромського десятиріччя в країнах Європи (2005–2015). Ініціатива ця була першою спробою в міжнародному масштабі поліпшення їх становища та інтеграції в суспільство. Головна увага приділялася проблемам молоді та освіти. Однією з головних перешкод на шляху ромського населення до інтеграції в суспільство є відсутність освіти чи її сегрегація. Освіта є ключем до цивілізованого майбутнього. У цьому контексті, некоректно протиставляти ромів будь-якій іншій етнічній групі. Водночас ця народність має свої унікальні риси, які багато в чому й зумовлюють її особливий статус, а також породжують притаманні лише їй проблеми, що приводять до низького рівня освіченості [4].

Відокремлення ромської національності від угорського суспільства дещо зменшилися до другої половини 19 століття. Однак, щоб правильно інтерпретувати це твердження, ми повинні знати наступне: лише однією (не найважливішою) причиною цього була повільна реорганізація ромського способу життя в той час; справжньою причиною було збагачення і збідніння тих прошарків угорського суспільства, з якими роми стикалися в той час. Ці верстви, звичайно, були найнижчими щаблями соціальної ієрархії. До 1860-х років більшість ромів осіли на постійне місце проживання, а деякі з них стали носіями угорської мови. Однак це була лише можливість, оскільки вони не могли інтегруватися в переважно селянське суспільство і жили в ізольованих поселеннях за межами сіл. Початок цивілізаційного процесу після Воз'єднання збільшив цивілізаційний розрив з неймовірною швидкістю до такої міри, що він став майже нездоланим протягом ста років. Селянське суспільство рухається до цивілізації, а це означає, що грамотність стає всезагальною. Це означає, що всі верстви угорського суспільства долучаються до рівня культури і освіченості (з нашої точки зору, неважливо, на якому рівні), який пов'язаний з грамотністю. (На відміну від засвоєння усної народної культури, яка традиційно «успадковується», передається у спадок). Це стосується всіх верств і національностей – виняток становлять роми.

Після запровадження обов'язкового шкільного навчання (1868 р.) показники охоплення дітей шкільною освітою є дуже яскравою ілюстрацією розриву між більшістю суспільства та ромами. Згідно з підсумками перепису 1893 року, кількість

циган в Угорщині становила 280 000, або 1,8 відсотка від загальної кількості населення (15 200 000). Переважна більшість циган проживає в Трансильванії (сучасна Румунія) та у Фельвідеку (сучасна Словаччина). Між нинішніми угорськими кордонами їхня найбільша кількість становить близько 80 000, і найбільше їх проживає в областях Боршод, Гайду, Саболч, Бараня та Гевеш. Із загальної кількості ромів 90% є постійно проживаючими, з них 38% – угорцями, 30% – циганами і 24,5% – румунами. У сучасній Угорщині частка угорськомовних циган становить 65% (але в Дунайсько-Тисоцькому регіоні, наприклад, 81%). 95% циганського населення неграмотні. 70 відсотків ромських дітей шкільного віку (6–14 років) ніколи не відвідували школу (для порівняння: сьогодні в Угорщині близько 12–13 відсотків дітей шкільного віку ніколи не відвідували школу). Згідно з даними, отриманими після закінчення століття, показники охоплення ще гірші: лише 10 відсотків ромських дітей відвідують школу (за оцінками, тобто кількість ромських дітей обов'язкового шкільного віку невідома).

Порівнюючи ці цифри, можна зробити висновок, що рівень відсіву становить близько 50 відсотків. Іншими словами, близько 15 відсотків ромських дітей доходять до 4 класу початкової школи і близько 40 відсотків цих дітей доходять до 6 класу. Ці показники майже не змінюються до другої половини 1970-х років. Про віддаленість більшості суспільства від ромського населення свідчить той факт, що кількість дітей шкільного віку в усьому світі базується на дуже непевних оцінках. Насправді, ніхто ніколи точно не знає, скільки циган проживає в Угорщині, в той час як ромська громада мала (і досі має) глибоку недовіру до школи як до карального органу. Починаючи з 1950-х років, показники охоплення освітою покращилися, але показники якості погіршилися. Вирішальним поворотним моментом стало те, що з цього часу конфлікти, які виникають через цивілізаційні відмінності, стали предметом викладання в школі.

Однак до середини 1970-х років ведеться також адміністративно-управлінська боротьба за «виявлення» дітей шкільного віку та підвищення рівня охоплення дітей навчанням. Лише в останній третині 1970-х проблема охоплення дітей шкільним навчанням була вирішена. Починаючи з другої половини 1970-х років, ромське населення поступово інтегрувалося в шкільну систему. Цей процес можна вважати завершеним приблизно в 1990 році. Однак ця інтеграція була частковою і не означала регулярного відвідування школи.

Інтеграція ромів у шкільну систему прискорюється і завершується саме тоді, коли криза в угорській системі державної освіти початкової школи посилюється (середина 1970-х років) та вступає в період розпаду і трансформації (сьогодення). Враховуючи той факт, що більшість ромів за останні 3–4 роки були виключені з ринку праці і за межами вузького прошарку знову стрімко віддаляються від культурно-цивілізаційних цінностей більшості суспільства, виживання в системі дошкільної освіти є чи не єдиним шансом

для них стати здатними пережити нинішню кризу з тими поведінковими, ціннісними та культурними зразками і знаннями, які вони можуть набути тут, не втрачаючи при цьому постійного зв'язку з більшістю суспільства. Тим не менш, зацікавленість шкіл і поступове зникнення антишкільних настроїв серед ромської громади може дати надію на досягнення мінімальної мети – утримати більшість ромських дітей у школі принаймні до 14 років і нарешті навчити їх читати і писати. Але це також вимагатиме зацікавленості у все більш відокремлених і автономних ромських громадах [1].

Сучасних ромів не об'єднує рідна мова. Вже в аналізі перепису ромів наприкінці минулого століття підкреслюється, що мова та релігія ромської громади в основному адаптовані до етнічної більшості оточення. Більше половини з 272 000 циган, які були зареєстровані в Угорщині в той час, не розмовляли циганською мовою, майже половина з них розмовляли угорською мовою як рідною, решта розмовляла румунською або словацькою. За даними репрезентативного перепису 1971 року, на той час циганське населення, яке налічувало близько 320 000 осіб, на 70% складалося з угорців, на 20% – з циган і на 7–8% – з румунів (більшість останніх, бєяки, розмовляють архаїчною румунською мовою) [2].

Заслугує на увагу цікавий досвід введення урядом Словаччини особливих заходів, таких як: організація підготовчих класів, підготовка помічників вчителів, фінансові заохочення загальноосвітніх шкіл за інтеграцію дітей-ромів в освітній процес, а також додаткова мотивація вчителів, які працюють з такими дітьми тощо. Проте, всі перераховані вище заходи не є обов'язковими і часто не знаходять застосування на місцях.

Вкрай важливо, щоб Європейський Союз, в який входить ця держава, підтримав всі починання уряду країни, спрямовані на викорінення систематичних порушень права на освіту дітей-ромів. ЄС може сприяти цьому, надавши фінансову і технічну допомогу, а також забезпечивши участь ромів у всіх заходах, націлених на прийняття і реалізацію політики та програм, пов'язаних з їх повсякденним життям [4].

За сучасними оцінками, кількість циган становить близько 5 700 000 осіб, але більш точних оцінок їхнього розподілу за рідною мовою, ніж ті, що наведені вище, не існує. Культуру та спосіб життя ще важче визначити статистично – саме тому плани щодо статистичного визначення чисельності ромського населення часто зазнають невдачі. Переписи населення є неточними в цьому відношенні: вони не більш вільні від прямого і непрямого політичного впливу, ніж оцінки ромських груп інтересів. Під час перепису 1990 року 48 000 осіб визнали себе ромськомовними, а 142 000 – циганами за національністю (за переписом 1980 року відповідні цифри становили 30 000 і 6 000 відповідно!). Найбільші ромські групи оцінюють свою чисельність в один мільйон. Міжнародні резолюції дотримуються гуманістичної правозахисної позиції, згідно з якою кожна людина має право вважати себе членом етнічної групи, і

тільки вона сама має право класифікувати себе. У цьому сенсі циганами вважатимуться лише ті, хто ідентифікує себе такими. Таке ставлення не може бути повністю реалізоване ні в повсякденному житті, ні в практичній освітній політиці. Не тільки тому, що для багатьох людей визнання своєї приналежності до будь-якої меншини є додатковим тягарем, який вони неохоче беруть на себе публічно – особливо, коли йдеться про стигматизовану етнічну групу, на яку дивляться зверху. І не тому, що соціальне середовище класифікує людину як цигана, а сама людина не може повністю відмежуватися від зовнішньої класифікації [2].

Так звана шкільна неуспішність соціально незахищених дітей та дітей ромського походження – це явище, яке підкреслює неефективність традиційних методів навчання. Це сигнал, який ставить акцент на педагогіці, а не на виховній функції школи, і в довгостроковій перспективі може призвести до зміни ставлення до роботи всієї системи освіти. Вітчизняна шкільна система звертає особливу увагу на відповідність учнів поточним і майбутнім зовнішнім очікуванням, приділяючи мало уваги індивідуальним навичкам і особистісному розвитку [3].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Зацікавленість шкіл і поступове зникнення антишкільних настроїв серед ромської громади може дати надію на досягнення мінімальної мети – утримати більшість ромських дітей у школі принаймні до 14 років і нарешті навчити їх читати і писати. Але це також вимагатиме зацікавленості у все більш відокремлених і автономних ромських громадах.

Сучасних ромів не об'єднує рідна мова. Вже в аналізі перепису ромів наприкінці минулого століття підкреслюється, що мова та релігія ромської громади в основному адаптовані до етнічної більшості оточення.

Вітчизняна шкільна система приділяє особливу увагу тому, на відповідність учнів поточним і майбутнім зовнішнім очікуванням, приділяючи мало уваги індивідуальним навичкам і особистісному розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Біда О. А., Савицька І. М., Чичук А. П. Феномени етнонаціонального та освітнього для ромського населення в Україні та Словаччині. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2024. Випуск 213. 12–17.*
2. Ambrus P. Cigányság és iskola. In: *Romák és oktatás, Iskolakultúra, Pécs, 2001. 165.*
3. Forray R. Katalin, Hegedűs T. András. Oktatáspolitikai változások a cigány gyerekek iskolázatásában. In: *Romák és oktatás, Iskolakultúra, Pécs, 2001. 234.*
4. Mészáros A. Cigány gyerekek alternatív iskolai fejlesztése. *Iskolakultúra, Pécs, 2001. 232.*

REFERENCES

1. Bida, O. A., Savyts'ka, I. M., Chychuk, A. P. (2024). Fenomeny etnonatsional'noho ta osvithn'oho dlya roms'koho naselennya v Ukraini ta Slovachchyni [Ethno-national and educational phenomena for the Roma population in Ukraine and Slovakia]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky. Kropyvnyts'kyu: Tsentral'noukrayins'kyu derzhavnyy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. 213. S. 12-17. [in Ukrainian]*

2. Ambrus P. (2001). Cigányság és iskola. In: Romák és oktatás, Iskolakultúra, Pécs,.
3. Forray, R. Katalin, Hegedűs T. András. (2001). Oktatáspolitikai változások a cigány gyerekek iskoláztatásában. In: Romák és oktatás, Iskolakultúra, Pécs.
4. Mészáros, A. (2001). Cigány gyerekek alternatív iskolai fejlesztése. Iskolakultúra, Pécs.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОЛНАР Кристина Андріївна – асистент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: інклюзивна освіта в Угорщині, навчання дітей ромської національності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOLNAR Krystyna Andriivna – assistant of the chair of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: inclusive education in Hungary, education of Roma children.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2024 р.

УДК 378.147:373.3.011.3-051(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-272-276

МОЛНАР-ЧАТЛОШ Андрея Олександрівна – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Мукачівського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7033-8822>
e-mail: zsandrea996@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Статтю присвячено теоретичному аналізу сутності методологічних підходів, на яких базована професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів. Обґрунтовано вибір методологічних підходів на загальнонауковому рівні. Виокремлено методологічні підходи: історіографічний, гуманістичний, компетентнісний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, технологічний. Історіографічний підхід забезпечений системою методів і підходів, спрямованих на вивчення історії педагогічної науки та її еволюції для розуміння закономірностей і тенденцій, що впливають на сучасну педагогічну освіту. Гуманістичний підхід фокусує увагу на визнанні високих моральних цінностей, ціннісно-смысловому розвитку, наданні професійної допомоги учням з особливостями розвитку. Компетентнісний підхід зумовлює зміщення акцентів із накопичення нормативних знань, умінь і навичок на формування та розвиток здатності діяти практично. Системний підхід представляє сукупність взаємопов'язаних компонентів: мета освіти, суб'єкти педагогічного процесу (викладач і здобувач), зміст освіти, форми й методи педагогічного процесу, педагогічні засоби та педагогічні умови. Діяльнісний підхід передбачає формування вмінь вибирати мету, планувати діяльність, реалізований під час проходження здобувачами практики в початковій школі, спрямований на формування в майбутніх учителів початкових класів фахових і ключових компетентностей. Особистісно орієнтований підхід прогнозує активну співпрацю між учителем та учнем, визнання учня суб'єктом освітнього процесу, акцентування на розкритті індивідуальних здібностей, на підготовці вчителів до роботи з учнями, зокрема зі школярами, які мають особливі освітні потреби, в інклюзивному середовищі загальноосвітньої школи. Технологічний підхід орієнтує педагогічний процес на технологічну організацію, що чітко регламентує його основні аспекти та стадії, відповідно до технологічної побудови освітнього процесу.

Ключові слова: історіографічний підхід, гуманістичний підхід, компетентнісний підхід, системний підхід, діяльнісний підхід, особистісно орієнтований підхід, технологічний підхід.

MOLNAR-CHATLOSH Andrey Oleksandrivna – applicant of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 011, Educational pedagogical sciences Mukachevo State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7033-8822>
e-mail: zsandrea996@gmail.com

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHER

The article is devoted to the theoretical analysis of the essence of methodological approaches on which the professional training of future primary school teachers is based. The choice of methodological approaches at the general scientific methodological level is substantiated. Methodological approaches are singled out: historiographical, humanistic, competence-based, systemic, activity-based, person-oriented, technological. The historiographical approach is provided by a system of methods and approaches aimed at studying the history of pedagogical science and its evolution in order to understand patterns and trends affecting modern pedagogical education. The humanistic approach is aimed at recognizing high moral values, value-meaning development, and providing professional assistance to students with developmental disabilities. A competent approach requires a shift of emphasis from the accumulation of normatively determined knowledge, abilities and skills to the formation and development of the ability to act practically. The system approach is a set of interconnected components, such as the goal of education, subjects of the pedagogical process (teacher and learner), the content of education, forms and methods of the pedagogical process, pedagogical tools and pedagogical conditions. The activity approach involves the development of the skills to choose a goal, plan activities, is implemented during the trainees' practice in primary school, and is aimed at forming professional and key competencies in future primary school

teachers. A person-oriented approach involves active cooperation between the teacher and the student, recognition of the latter as a subject of the educational process and an emphasis on revealing his individual abilities; training of teachers to work with students with different educational needs, in particular with children with special educational needs, in an inclusive environment of a comprehensive school. The technological approach orients the pedagogical process to a technological organization that clearly regulates its main aspects and stages in accordance with the technological construction of the educational process.

Key words: *historiographic approach, humanistic approach, competence approach, system approach, activity approach, person-oriented approach, technological approach.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Провідна мета сучасної професійної підготовки фахівців – створення умов для розвитку, саморозвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина та професіонала. У контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів нині актуалізована потреба в переосмисленні методологічних підходів для їх увідповіднення із сучасними вимогами освітнього процесу та розвитком дитини. Педагогічна парадигма вимагає від майбутніх учителів початкових класів не лише передання знань, але і створення сприятливого середовища для розвитку критичного мислення, творчості, комунікаційних навичок та інших ключових компетентностей учнів. Отже, переосмислення методологічних підходів до дослідження професійної підготовки вчителів початкових класів стає запорукою ефективного реагування на виклики сучасного освітнього середовища та успішного формування готовності фахівців реалізувати комплексний підхід до розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів студіювало багато вітчизняних учених, порушуючи, зокрема, такі проблеми: застосування історіографічного підходу (В. Безлюдна, Л. Березівська, Я. Калакура та ін.); упровадження гуманістичного підходу (І. Бех, О. Будник, О. Дубасенюк та ін.); використання компетентнісного підходу (О. Гончарук, О. Цюняк, З. Шевців, С. Якісенко та ін.); застосування системного й діяльнісного підходів (Т. Гончарук, О. Цюняк, З. Шевців та ін.); упровадження особистісно орієнтованого підходу (О. Гончарук, О. Дубасенюк, С. Філяк та ін.); використання технологічного підходу (О. Дубасенюк, О. Пехота, О. Шквир та ін.). Попри поліаспектність досліджень, присвячених проблемам методологічних підходів у професійній педагогіці, лише в невеликій частині наукових праць зосереджено увагу на професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів.

Мета статті полягає в з'ясуванні методологічних підходів, що сприяють науковому осмисленню професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні взято до уваги історіографічний, гуманістичний, компетентнісний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, технологічний підходи до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. В. Безлюдна, проводячи історіографічний аналіз професійної підготовки майбутніх учителів, наголошує на необхідності ґрунтовного студіювання історико-педагогічних джерел на різних історичних етапах розвитку вищої школи; осмислення й узагальнення

нагромаджених наукових знань; перевірки джерельної бази; опрацювання наукової інформації для отримання об'єктивних висновків; вивчення соціально-політичних, економічних та інших чинників, які впливають на процес наукового пізнання [1]. Л. Березівська вважає, що, згідно з широким розумінням, історіографічний підхід – це сфера знань, яка вивчає розвиток історико-педагогічної науки та її закономірностей. У вузькому трактуванні йдеться про сукупність напрацювань із різних проблем історії педагогіки, освіти (освітні процеси та явища, педагогічна думка) у певний історичний період [2]. Імпонують міркування Я. Калакури стосовно того, що історіографічний підхід можна інтерпретувати як своєрідний гносеологічний еквівалент історіографічної культури історика, передовсім історика-історіографа. Відповідно до історіографічного підходу, професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів передбачає систему методів і підходів, спрямованих на вивчення історії педагогічної науки та її еволюції для розуміння закономірностей і тенденцій, що впливають на сучасну педагогічну освіту. Цей підхід прогнозує аналіз історичних джерел, опис соціально-політичних, економічних та інших контекстуальних чинників, які позначаються на процесі формування педагогічних парадигм і методик навчання.

О. Дубасенюк стверджує, що гуманістичний підхід у сфері освіти орієнтує майбутніх фахівців на самостійне засвоєння інноваційних навчальних моделей, нового досвіду; розвиток і саморозвиток пізнавальних, інтелектуальних та особистісно-творчих можливостей [3, с. 4]. Гуманістичний підхід у професійній підготовці вчителя початкових класів – це передусім його ціннісно-смісловий розвиток, а також опанування технологій соціально-педагогічної взаємодії в початковій школі («учитель – учень», «учитель – батько», «учитель – учитель») на засадах співпраці та співдружності [4, с. 34]. О. Будник доводить, що соціально-педагогічна діяльність учителя передбачає не лише роботу з дисциплінованими чи з обдарованими учнями, а й надання професійної допомоги учням з особливостями психофізичного розвитку, дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування [5, с. 427].

Беручи за основу гуманістичний підхід до розуміння цінностей, С. Якісенко виокремлює їхні характерні ознаки: загальна значущість; усеосяжність як для конкретної історичної епохи, так і для соціогенезу в цілому; суб'єкт-суб'єктний і суб'єкт-об'єктний характер відносин, які їх породжують; нормативність, тобто існування у вигляді певних правил, ціннісних суджень. Отже, гуманістичний підхід – визнання високих моральних цінностей, ціннісно-смісловий

розвиток, надання професійної допомоги учням з особливостями розвитку.

У працях О. Цюняк зазначено, що компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів дає змогу аналізувати й систематизувати практичний досвід інноваційної діяльності; прогнозувати, планувати результати діяльності та успішно управляти освітнім процесом; оптимально використовувати ресурси для практичного розв'язання завдань інноваційного характеру; створювати сприятливі умови для розвитку творчої особистості; розробляти, упроваджувати інноваційні та цифрові технології; вибирати найоптимальніші технології, сукупність методів, прийомів для досягнення успіху в інноваційній діяльності в умовах цифрової трансформації освіти [6]. Компетентнісний підхід маркує спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових компетенцій особистості, скеровує на використання потенціалу професійної освіти для формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів [7]. Компетентнісний підхід ґрунтований на трактуванні компетентності як мети підготовки майбутніх учителів початкових класів. Аналізований підхід зумовлює необхідність обґрунтування якості підготовки студентів із позиції набуття майбутніми вчителями початкових класів здатності швидко реагувати на запити часу, досвіду інтеграції та застосування знань, умінь у процесі організації дозвіллевої діяльності молодших школярів [8]. На нашу думку, компетентнісний підхід зміщує акценти з накопичення нормативних знань, умінь і навичок на формування та розвиток здатності практично діяти, а також ключових компетенцій особистості.

Системний підхід, згідно з міркуваннями О. Цюняк, як загальнонаукова, міждисциплінарна, методологічна концепція ґрунтований на положенні про те, що специфіка складного об'єкта (системи) не вичерпується особливостями його складників, а пов'язана передусім із характером взаємодії між елементами. Водночас термін «професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів» має чітку структуру, до якої входить низка компонентів, і схарактеризований як цілісне (системне) явище [6]. Системний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя початкових класів забезпечує єдність і цілісність усіх компонентів змісту та процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу [7]. Заклади вищої освіти функціонують як частини соціальної системи, що утворює цілісну соціально-педагогічну систему. Такий системний підхід гарантує єдність і цілісність усіх аспектів змісту та процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Використання системного підходу дає змогу оцінити підготовку майбутніх учителів початкових класів з позицій цілісності та взаємозв'язку її структурних компонентів як системи, дослідити взаємозалежність й інтеграцію процесу підготовки

майбутніх учителів початкової школи з іншими аспектами навчання в закладах вищої освіти.

У праці О. Цюняк діяльнісний підхід потрактований із позиції активної організації професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Ідеться про формування професійних умінь планувати власну інноваційну діяльність в умовах цифрової трансформації освіти, аналізувати її та оцінювати отримані результати [6]. Діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи детермінує спрямованість навчального процесу в закладі вищої освіти на розвиток професійних умінь і навичок, заурення студента в майбутню професійну діяльність на практично-лабораторних заняттях, досягнення певних вершин професіоналізму в процесі моделювання професійних ситуацій [7]. Діяльнісний підхід вимагає спеціальних зусиль, орієнтованих на відбір та організацію засобів ступеневої підготовки студента, на активізацію і переведення його в позицію суб'єкта пізнання, праці та спілкування. Це передбачає формування вмінь вибирати мету, планувати, організовувати, провадити, регулювати, контролювати діяльність, аналізувати й оцінювати її результати [9]. На нашу думку, діяльнісний підхід пов'язаний із виробленням умінь окреслювати мету та планувати діяльність, його реалізують під час проходження студентами виробничої практики в початковій школі. Цей підхід покликаний сформулювати в майбутніх учителів початкових класів фахові та ключові компетентності за допомогою інноваційних форм, методів і технологій навчання.

Особистісно орієнтований підхід спрямовує освітній процес на особистість та формування професійних цінностей. На думку О. Цюняк, мета особистісно орієнтованого підходу полягає у створенні ефективних умов для розвитку особистості здобувачів вищої освіти, для самовираження їхньої індивідуальності, вияву можливостей і творчих здібностей у різних видах діяльності, зокрема в інноваційній [6, с. 44]. З. Шевців стверджує, що особистісно орієнтований підхід – це створення умов для індивідуального розвитку соціально-педагогічної компетентності кожного здобувача до роботи в інклюзивному середовищі ЗВО [7]. Науковець О. Дубасенюк зазначає, що особистісно орієнтований підхід передбачає комплексний вплив на особистість, з огляду на особистісні особливості здобувачів освіти, що базоване на принципах гуманності, розвитку, самовизначення, творчої самореалізації. Такий підхід являє собою своєрідну тактику, що застосовують для виявлення практичних аспектів розв'язання проблеми на основі особистого досвіду [3]. С. Фіялка, О. Гончарук доводять, що особистісно орієнтований підхід полягає у вивченні здібностей, можливостей, мотивації та інтересів кожного здобувача освіти.

Отже, особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів вможливує створення умов для індивідуального розвитку соціально-педагогічної компетентності кожного здобувача освіти. Цей підхід передбачає активну співпрацю між

викладачем та здобувачем, визнання учня суб'єктом освітнього процесу, акцентування на розкритті індивідуальних здібностей, а також підготовку викладачів до роботи зі здобувачами з різними освітніми потребами, зокрема з дітьми з особливими освітніми потребами, в інклюзивному середовищі загального закладу середньої освіти.

У працях Н. Бахмат зауважено, що технологічний підхід як чинник модернізації професійної підготовки здобувачів є орієнтацією на досягнення гарантованих результатів навчання молодших учнів. Його використання спрямоване на особистісний розвиток і саморозвиток майбутніх фахівців, сприяє професійній та соціальній мобільності, відповідно до сучасних вимог на ринку педагогічної діяльності. У контексті дослідження технологічний підхід реалізований через засвоєння педагогічно обґрунтованої сукупності загальноосвітніх технологій, що мають об'єднувальну мету, чітку процесуальну структуру, інваріантні умови й етапи їх успішного впровадження, прогнозовані результати, які підлягають кількісному та якісному оцінюванню. О. Дубасенюк зазначає, що посилення технологічної підготовки майбутнього вчителя сьогодні є досить актуальною проблемою. Така підготовка являє собою системний метод організації педагогічного процесу, спрямований на його оптимальну побудову [3]. Технологічний підхід орієнтує педагогічний процес на технологічну організацію, яка чітко регламентує його основні аспекти та стадії, відповідно до технологічної побудови освітнього процесу [9]. О. Пехота зазначає, що технологічний підхід до підготовки вимагає насамперед окреслення всіх аспектів, починаючи від формулювання цілей, проєктування, організації педагогічного процесу й завершуючи перевіркою ефективності створеної дидактичної системи. Вибір технології – це завжди вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи викладача зі здобувачем.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Унаслідок аналізу педагогічної літератури з проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, виокремлено методичні підходи: історіографічний, гуманістичний, компетентнісний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, технологічний. Підсумовано, що історіографічний підхід спрямований на вивчення історії педагогічної науки та її еволюції; гуманістичний підхід – на визнання високих моральних цінностей; компетентнісний підхід – на формування і розвиток здатності практично діяти; системний підхід являє собою сукупність взаємопов'язаних компонентів освітнього процесу; діяльнісний підхід передбачає вироблення вмінь планувати діяльність; особистісно орієнтований підхід – активну співпрацю між учителем та учнем; технологічний підхід орієнтує педагогічний процес на технологічну організацію освітнього процесу. З огляду на описані результати наукового пошуку, перспективи подальших досліджень пов'язані зі з'ясуванням особливостей освітньо-професійних

програм професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдна В. В. Історіографічний огляд професійної підготовки вчителів іноземних мов у вищих навчальних закладах України (1948 – 2016 рр.). *Наукові записки БДПУ*. Сер. Педагогічні науки. 2017. Вип. 1. С. 18–26.
2. Березівська Л. Д. Педагогічна історіографія: стан, проблеми, виклики. *Історіографія як важливої складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри*: зб. матер. наук.-метод. семінару з історії освіти. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2018. С. 32.
3. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія. Житомир: Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка, 2005. 194 с.
4. Бех І. Д. Гуманізація виховного процесу / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. С. 33–34.
5. Будник О. Б. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Житомирський держ. ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2015. 552 с.
6. Цюняк О. П. Професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів в умовах цифрової трансформації освіти: монографія. Івано-Франківськ, 2021. 316 с.
7. Шевців З. М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 384 с.
8. Гончарук О. В. Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; Хмельницький національний університет. Умань – Хмельницький, 2021. 389 с.
9. Шквир О. Теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2018. 572 с.

REFERENCES

1. Bezlyudna, V. V. (2017). *Recensio historica de institutione professionali linguae exterae magistrorum in altioribus institutionibus educationis Ucrainae (1948 – 2016)* [Historiographic review of professional training of foreign language teachers in higher educational institutions of Ukraine]. *Notae scientificae de BSPU. Ser. Pedagogicae disciplinae*. 1. 18–26 s. [in Ukrainian]
2. Berezivska, L. D. (2018). *Paedagogica historiographia: status, problemata, provocaciones* [Pedagogical historiography: state, problems, challenges]. *Historica ut magna pars investigationis in historia educationis: prospectus Europae et domesticus: coll. mater scientia et methodo Seminario in historia educationis. DNPB Ucrainae nomine V. O. Sukhomlynskyi*. Kyiv. 32s. [in Ukrainian]
3. Dubasenyuk, O. A. (2005). *Theoria et praxis educationis activitatis professionalis docentis* [Theory and practice of professional educational activity of a teacher: monograph]. *monographum. Zhytomyr Civitas. Universitas nomine I. Franko*. 194 s. [in Ukrainian]
4. Bekh, I. D. (2013). *Humanization processus scholastici* [Humanization of the educational process] / by General. ed. Prof. I. D. Zverevae. Kyiv, Simferopol: Universum. 33–34 s. [in Ukrainian]
5. Budnyk, O. B. (2015). *Principia theorica et methodologica professionalis disciplinae futurae primariae scholae magistri pro actione socio-pedagogica* [Theoretical and methodological principles of professional training of future primary school teachers for socio-pedagogical activity]: thesis. ... *Scientiarum Doctor: 13.00.00 / Zhytomyr status. Ivan Franko University. Zhytomyr*. 552 s. [in Ukrainian]
6. Tsyunyak, O. P. (2021). *Professionalis futurae scholae primarii institutio magistri in condicionibus transformationis digitalis educationis* [Professional training of future primary

school teachers in conditions of digital transformation of education]: monographus. Ivano-Frankivsk. 316 s. [in Ukrainian]

7. Shevtsov, Z. M. (2017). Professionalis educatio futurorum primariorum scholae magistrorum ad operandum in ambitu inclusis institutionis institutionis generalis generalis [Professional training of future primary school teachers to work in an inclusive environment of a general educational institution]: monographus. Kyiv. «Centum litteraturae eruditionis». 384 s. [in Ukrainian]

8. Honcharuk, O.V. (2021). Systema eruditionis futurae primariae scholae magistri pro instituendis activitates scholarum iuniorum [The system of training future primary school teachers for the organization of leisure activities of younger schoolchildren]: diss. ... Scientiarum Doctor: 13.00.04 / Uman Status Universitatis Pedagogicae nomine Pavel Tychyna Khmelnytskyi Universitas Nationalis. Uman - Khmelnytskyi. 389 s. [in Ukrainian]

9. Shkyr, O. (2018). Teoretichne i metodichne zavdannya stupenevoyi pidhotovky uchyteliv ochnoyi shkoly do plavlennya pedahohichnoyi pereystratsiyi [Theoretical and methodological principles of graduate training of future primary school teachers for conducting pedagogical research]: dys. ... misis P. nauk:

13.00.04 / Zhytomyrs'kyu derzh. un-t imeni Ivana Franka Zhytomyr. 572 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОЛНАР-ЧАТЛОШ Андрія Олександрівна – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOLNAR-CHATLOSH Andrey Oleksandrivna – applicant of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 011, Educational pedagogical sciences Mukachevo State University.

Scientific interests: methodological approaches to the professional training of future primary class teacher.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2024 р.

УДК: 378.147:780.614.331]:005.336.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-276-281

ПАВЛЮК Юлія Миколаївна –

аспірантка Національного педагогічного університету

імені М. П. Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3646-927920>

e-mail: a.y.pavliuk@std.npu.edu.ua

ДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНО-КОРЕКЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Діагностичні методики формування технологічно-корекційної компетентності (далі – ТКК) у студентів закладів вищої освіти є актуальним напрямом дослідження в сучасній педагогічній науці. Ця тема стає особливо важливою в контексті швидкого розвитку технологій та постійних змін у вимогах навчальних планів. У зв'язку з цим, виникає необхідність розробки ефективних методів діагностики та вдосконалення технологічно-корекційної компетентності майбутніх фахівців. У даній статті розглядаються: поняття «технологічно-корекційної компетентності», основні підходи та методики діагностики технологічно-корекційної компетентності, такі як аналіз навчальних досягнень, використання тестів, опитувальники, практичні завдання, професійні портфоліо тощо. Особливу увагу приділяється інструментам та критеріям оцінювання цієї компетентності, а також визначенню ефективних стратегій технологічно-корекційного навчання. Проаналізувавши теоретичні та методичні засади діагностичних методик адаптації ТКК студентів закладів вищої освіти, розглянуто специфіку процесу формування виконавського апарату. Висвітлення досвіду реалізації таких методик та їхніх результатів дозволяє визначити оптимальні підходи до формування та оцінки технологічно-корекційної компетентності студентів у сучасних умовах. Визначення діагностичних методик формування ТКК показало можливість студентів краще планувати хід навчального процесу, зробити його ефективнішим та сприяти підвищенню мотивації в щоденних заняттях. Результати дослідження можуть бути корисними для вчителів, методистів та інших фахівців, які займаються питаннями формування компетентностей у студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: технологічно-корекційна компетентність, діагностична методика, фізіологічний тип, технологічний тип, психологічний тип, виконавський апарат, координація.

PAVLIUK Yuliia Mykolaivna –

PhD student of the National Pedagogical Dragomanov University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3646-927920>

e-mail: a.y.pavliuk@std.npu.edu.ua

DIAGNOSTIC METHODS FOR THE FORMATION OF TECHNOLOGICAL AND CORRECTIONAL COMPETENCE IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Diagnostic methods for the formation of technological and correctional competence (hereinafter - TCC) in students of higher education institutions is an important area of research in modern pedagogical science. This topic is becoming especially important in the context of rapid technological development and constant changes in the requirements of the curriculum. In this regard, there is a need to develop effective methods for diagnosing and improving the technological and correctional competence of future specialists. This article deals with the concept of "technological and correctional competence", the main approaches and methods of diagnosing technological and correctional competence, such as analysis of learning achievements, use of tests, questionnaires, practical tasks, professional portfolios, etc. Particular attention is paid to the tools and criteria for assessing this competence, as well as to identifying effective strategies for technology-corrective education. Having analyzed the theoretical and methodological foundations of diagnostic methods of adaptation of TCC of students of higher education institutions, the specifics of the process of formation of the performing

apparatus are considered. Coverage of the experience of implementing such methods and their results allows to determine the optimal approaches to the formation and assessment of technological and correctional competence of students in modern conditions. The identification of diagnostic methods for the formation of TCC has shown the ability of students to better plan the course of the educational process, make it more effective and increase motivation in daily classes. The results of the study can be useful for teachers, methodologists and other specialists involved in the formation of competencies in students of higher educational institutions.

Key words: technological and correctional competence, diagnostic methodology, physiological type, technological type, psychological type, performing apparatus, coordination.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах навчання в закладах вищої освіти студент прагне здобути відповідну кваліфікацію та стати компетентним представником у своїй галузі. Володіючи вже певним рівнем навичок, студент намагається їх вдосконалити, здобути нові уміння, які підвищать його виконавську майстерність. В процесі навчання студенту необхідно розуміти власні сильні та слабкі сторони. Для визначення наявних проблем нами було розроблено діагностичні методики технологічно-корекційної компетентності (далі – ТКК) студентів.

Оволодіння діагностичними методиками виконавської майстерності дає можливість студентам факультету мистецтв ефективніше відслідковувати зони потенційного зростання. Розуміння недоліків дозволить якісно їх опрацювати, що підвищить виконавську майстерність студента в процесі навчання в закладі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення методики гри на скрипці описували у своїх працях В. Стеценко, І. Галамян, Ш. Сузукі проблеми постановки аналізували К. Кузен, І. Менухін, формуванням виконавської майстерності займалися О. Андрейко, І. Андрієвський, І. Войку, О. Горохов, корекцію технології гри та постановки досліджували Ф. Александер, К. Завалко, Р. Нассіб, В. Федоришин. Проте питанням вивчення діагностичних методик студента закладів вищої освіти до сьогодні увага не була приділена. Ми пропонуємо розглянути наші висновки опрацювавши літературу, зазначену вище.

Мета статті – визначити типи діагностичних методик та розглянути їх основні критерії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексних досліджень, які б охоплювали всі вище згадані напрямки, на жаль немає, тому ми пропонуємо власне бачення, яке допоможе окреслити загальну картину проблеми. Щоб зрозуміти, чи потребує студент корекції технічних навичок, необхідно провести діагностику. Ми визначили кілька сегментів, оцінка яких допоможе позитивно вплинути на рівень виконавської майстерності студентів. Нам необхідно визначити рівень основних аспектів технологічно-корекційної компетентності (ТКК) скрипалів, використовуючи діагностичні методики.

Розглянемо термін «технологічно-корекційна компетентність студента». ТКК – це комплексна характеристика студента, яка відображає його готовність та здатність застосовувати набуті теоретичні знання та вміння для усунення неправильних навичок та покращення виконавської майстерності в умовах неперервної освіти [2].

Для визначення сформованості ТКК ми вивели діагностичні методики. Діагностичними методиками називають засоби та прийоми, що використовуються для систематичного збору, аналізу та оцінки інформації про певні явища, процеси або стани з метою виявлення їх характеристик та визначення можливих відхилень. Ці методи допомагають отримати об'єктивну оцінку індивідуальних здібностей, рівня знань, навичок студентів закладів вищої освіти, що є важливим у педагогічному процесі. [3]

ТКК є складною структурою, діагностика якої налічує в собі багатофакторів. Ми умовно поділили їх на фізіологічний, технологічний та психологічний типи. Діагностики фізіологічного типу студента-скрипаля складається з постановки ігрового апарату скрипаля, сюди входять: постановка корпусу, правої та лівої руки, координація рухів. До діагностики технологічного типу ми віднесли набуті базові навички: інтонація, ритм, читка з листа. Останній та найскладніший психологічний тип включає в себе рівень тривожності та страх публічних виступів.

Проаналізовані типи ТКК ми наочно зобразили у таблиці 1.

Таблиця 1

Діагностичні методики ТКК студента		
Фізіологічні	Технологічні	Психологічні
Постановка корпусу	Інтонація	Рівень тривожності
Постановка правої руки	Ритм	Страх публічних виступів
Постановка лівої руки	Читка з листа	
Координація рухів		

Розглянемо кожен пункт більш детально. Почнемо із *постановки корпусу*.

Французький музичний фізіотерапевт К. Кузен (Coralie Cousin) стверджує, що постановка може серйозно впливати на виконавський апарат скрипаля. Основною проблемою не правильної постановки в своїх дослідженнях К. Кузен визначає вертикальну розтяжку тіла від пальців ніг до маківки через хребет, що формує «правильну вісь».

Причини зажимів, на думку К. Кузен, прості: скрипка, яка зліва важить близько 400 грамів, буде притягувати тіло по спіралі відносно правого боку за допомогою смичка, який важить близько 60-70 (до 100) грамів. Дуже часто це скручування розташовується на рівні грудної клітки. В цій частині хребет має не правильне положення по осі, як наслідок, ліве плече вище іншого, що сприяє нерівномірному диханню яке викликає зажими тощо.

Студенту важливо переконатися, що він займає правильну позицію, для підтягнення його спини по осі (по лінії хребта), щоб запобігти її повороту на рівнікосткової структури.

Завдяки роботі над рівновагою, а також правильному розташуванню ніг, яке сприятиме балансуванню скрипаля, він зможе працювати над розтягуванням хребта по всій його довжині. Саме навколо цієї осі, розташованої в центрі його тіла, він потім будуватиме своє розслаблення. Якщо ця вісь буде добре встановлена і стабільна на рівні його кісткового каркасу, скрипаль зможе використовувати м'язову силу всієї своєї спини.

Гнучкість плечей теж є важливою, але вона має бути результатом гарної постави, а не відправною точкою. Гнучка і стабільна фіксація лопаток дозволить всій силі спини брати участь як в утриманні інструменту, так і в спритності рук.

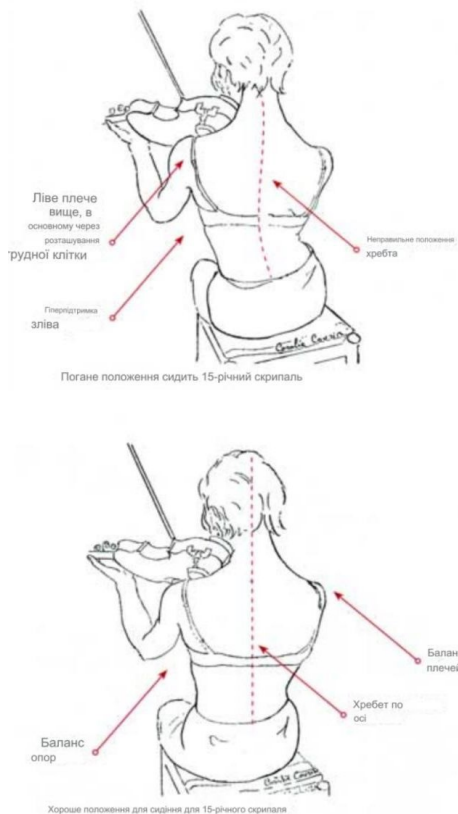

Рис. 1. Зображення К. Кузен
Джерело: 4. Cousin C. *The Musician, A High-Level Athlete*. BookSurge Publishing, 2008. 200 p.

Засновник і перший скрипаль квартету «Ізаї» («Ysaje») (1984-1995), К. Джованінетті (Christophe Giovaninetti), працюючи кілька років із К. Кузен, підкреслює моменти, які здаються йому особливо важливими на фізичному рівні під час гри на скрипці. Він вважає, що стійкість скрипки, баланс залежить від рівноваги між шиєю-ключицею-лівою рукою. Це забезпечує горизонтальне положення відносно поверхні землі. «Ми повинні думати про скрипку як про стіл, розміщений горизонтально. Усі рухи пальців, кистей, рук (лівої чи правої), а також рухи тіла не повинні порушувати цей баланс» [5, 6].

Розглянемо діагностику постановки лівої руки. Основними функціями лівої руки є: звуковисотність, переходи, вібрація. З цього впливає що пальці лівої руки виконують керуючу

роль, тому вони мають бути вільними, швидкими та гнучкими.

Значна кількість студентів не дотримуються порад на рахунок того, щоб не стискати шийку скрипки надто сильно, тому що це спричиняє проблеми в переходах та в швидкості пальців. Оскільки хапальний рефлекс є природним для кожного студента, при грі на скрипці він створює дискомфорт та сприяє зажимам. Для допомоги студентам відчуття правильної технології постановки лівої руки пропонуємо наступний експеримент, який у своїй педагогічній практиці використовував американський скрипач І. Менухін. [7]

Експеримент 1.

Притиснути великий палець лівої руки до долоні лівої руки та намагатись іншими пальцями доторкнутися до пучки (великого пальця). Це покаже студенту, наскільки неприємний тиск відчувається в кисті та наскільки стають негнучкими пальці. А тепер не притискаючи великий палець до долоні стискаємо пучку великого пальця і пучкою вказівного, середнього (з усіма пальцями по-черзі). Відчуття напруги зникає, кисть стає розслабленою, пальці більш рухливими і студент розуміє принцип виконавського апарату лівоїруки.

Також важливо звернути увагу на плече. Найпоширеніша помилка – це надто підняте плече, яке вже сприяє неприродному напруженню м'язів, які потім заважають при переходах. Щоб цього уникнути проведемо ще один експеримент.

Експеримент 2.

Поставимо ліву руку в ігрове положення без скрипки. Підіймемо ліве плече. Виникає напруга в корпусі. Намагатимемось рухати ліктем як при переході. Виявляється, це зробити дуже важко. Наступний крок: виведемо наш лікоть вперед до тієї межі, коли плече не матиме вибору, щоб стати в природне положення, тобто опуститься. Ми вже відчуваємо, як напруга спадає. Пробуючи згинати лікоть як в переходах відчувається, що рухи стали вільнішими, – це не створює неприємних відчуттів.

Перейдемо до діагностики правої руки. Опрацювавши різноманітні методики скрипкової гри (В. Стеценка, І. Галамяна, К. Засмансхауса (K. Sassmannshaus) скрипалі притримуються трьох правил видобування звуку:

- Точка дотику до струни;
- Швидкість руху смичка;
- Сила натискання.

Ми помітили, що найбільш проблемним є третій аспект. Дуже часто, не розуміючи як правильно використовувати силу нажиму, студенти затрачають дуже багато енергії давлучи на струну зверху, хоча природою руху смичка є його горизонтальний рух, а саме відтягнення або штовхання струни.

Це пояснює такий феномен, коли фізично не сильний, із слабкими м'язами студент видобуває набагато сильніший звук з інструменту порівняно із набагато більш розвиненим від нього студентом. Це доводить, що сила звуку залежить не від кількості м'язів інструменталіста, а від правильності прийомів гри. Давка смичком зверху на струну призводить до зажатого звуку, та якщо розглядати

дане явище з фізичної точки зору, то частота хвилі яка утворюється від коливання струни гальмується (не даючи вільно резонувати струні).

Професор кафедри скрипки, завідувач кафедри камерного ансамблю та квартету Львівської державної музичної академії ім. М.В. Лисенка Г. Павлій у своїй книзі «Духовний тезаурус музиканта» описує методіку, яку можливо використовував сам Н. Паганіні та точно застосовував його послідовник Ф. Сфіліо. Це метод беззвучних занять або НСНС (носіння смичка над струною). Мипогоджуємось з автором, вважаючи що таким чином студент розвиває правильну техніку видобутку звуку. Це сприяє задіяню всіх м'язів спини та руки, відчуттю правильної їх роботи [1].

Останньою та не менш важливою діагностичною методикою в фізіологічному типі є *координація рухів*.

Американський скрипач і педагог І. Менухін пропонує велику кількість вправ для покращення координації лівої та правої руки. З ними можна ознайомитися в його книзі «Шість уроків гри на скрипці» [7]. Він вважав, що різні види штрихів повинні узгоджуватися з рухами тіла, лівої руки і пальців. Для цього потрібно використовувати різні схеми рухів лівої руки. Всю техніку гри на скрипці він зводить до хвилеподібних моделей та акценту на правильне дихання.

Замість того, щоб викладати поняття "тримання скрипки або альт", американська альтистка та педагог К. Таттл навчала поняття "балансування інструменту". Балансування досягається тоді, коли вага інструмента рівномірно розподіляється між підборіддям і лівим плечем. Крім того, ліве плече і шия повинні залишатися вільними та розкутими. К. Таттл приділяла багато уваги "налаштуванню" і невтомно заохочувала своїх студентів експериментувати з формами і висотою підборідника, а також з регулюванням висоти мостика за допомогою додаткових підкладок для досягнення оптимального балансу інструмента на плечі музиканта. Іншим важливим принципом, пов'язаним з "балансом" допомагав студентам зрозуміти, що інструмент підводиться до корпусу і шиї, а не навпаки [5].

Педагог К. Таттл вважала, що смичок має спиратися на струну, яка забезпечує йому добре збалансовану поверхню, тому струна має тягнутися до смичка, щоб зробити опір. Також вона не схвалювала гру біля колодки не повним волосом смичка. Вона радила зберігати дотик всією поверхнею волосу у всіх частинах смичка. К. Таттл розробила «контрольний лист» для оцінювання збалансованої координації виконавця.

Тепер розглянемо *технологічну групу*. Інтенація на скрипці є дуже важливою та допомагає музиканту звучати більш виразно, дозволяючи підкреслити дуже тонкі деталі художнього твору.

Інтенація, перш за все, залежить від правильної постановки виконавського апарату. Французька піаністка М. Лонг вважала, що зажими можуть впливати на сприйняття реальної гри та блокувати подальший його аналіз. Правильні ігрові рухи з дотриманням правил ергономічності, вільного дихання, та свободи в тілі можуть іноді

підказати студенту правильні способи покращення інтонації.

На скрипці інтонація має дві функції: звуковисотність та темброве забарвлення. Інтонування розрізняють двох типів (за О. Шевчиком) нормальне та темпероване. На інтонацію впливає і права рука. Неякісне видобування музичного тону створює додаткові перешкоди в розпізнанні чистоти звуку. Для покращення даного аспекту є багато вправ які ми будемо описувати далі більш детально. (методика В. Стеценка). Для розуміння наскільки чисто грає студент можна використовувати тюнери, гра з відкритими струнами, подвійними нотами.

Критеріями якості інтування можуть бути:

- *Точність висоти ноти;*
- *Інтенаційна стійкість;*
- *Сольфеджування;*
- *Відповідність інтонації музичному контексту;* Деякі музичні ефекти можуть передбачати відхилення в інтонації, але вони повинні бути засновані на музичних обґрунтуваннях.

Деякі музичні ефекти можуть передбачати відхилення в інтонації, але вони повинні бути засновані на музичних обґрунтуваннях.

- *Здатність до корекції інтонації;*

Деякі музичні ефекти можуть передбачати відхилення в інтонації, але вони повинні бути засновані на музичних обґрунтуваннях.

- *Зв'язок між нотами;* з'єднання нот повинно бути логічним та музично виразним.

- *Здатність до інтервалів;*

Деякі музичні ефекти можуть передбачати відхилення в інтонації, але вони повинні бути засновані на музичних обґрунтуваннях.

- *Контроль та виразність;* наскільки студент може контролювати інтонацію для досягнення певних музичних ефектів та виразності.

Наступним важливим аспектом є *ритм*. Оцінка ритмічності студента може включати в себе ряд критеріїв та показників, які допомагають визначити, наскільки точно він дотримується ритму та виконує ритмічні нюанси. Ось деякі загальні критерії оцінювання ритмічності:

○ *Точність і стабільність темпу:* оцінюється, наскільки студент може утримувати стабільний темп протягом виконання. Важливо, щоб студент не прискорював чи сповільнював темп.

○ *Точність поділу ритму:* показує здатність студента розподіляти ритмічні фігури, такі як дуолі, тріолі, шістнадцяті та інші. Студент повинен бути здатний точно виконувати ритмічні значення.

○ *Артикуляція і виразність:* вміння студента виразно виконувати ритмічні нюанси, такі як акценти, скачки, легато, стакато і інші артикуляційні елементи.

○ *Здатність до групування нот:* групування нот в ритмічних фігурах, щоб полегшити їх виконання. Це важливо для розрізнення ритму.

○ *Спільна гра з іншими музикантами:* дає розуміння, наскільки точно студент може співпрацювати з іншими музикантами та дотримувати загального ритму групи або оркестру.

○ *Використання метроному:* використовуючи метроном, можна визначити, наскільки точно студент може дотримувати заданого темпу та ритму.

○ *Виразність у виконанні:* вміння студента використовувати ритмічні нюанси для створення музичного виразу та додавання емоцій до виконання.

○ *Виконання складних ритмів і ритмічних підборів:* показує наскільки студент може

виконувати складні ритмічні фігури та підбори, такі як поліритмія, асиметричні ритми та інші.

Оцінка ритмічності може проводитися вчителями, експертною комісією, а також може бути включена у процес самооцінки студента. Важливо пам'ятати, що ритмічні навички можна розвивати та вдосконалювати, і їхня оцінка є важливим етапом у музичному розвитку.

Високим показником професіоналізму студента є його *читка з листа*. Вона вважається однією з найголовніших навичок скрипаля як для соліста так і для артиста оркестру. Швидке та якісне читання дає можливість швидко освоювати музичний матеріал та показує його майстерність. Досліджуючи критерії оцінювання даної навички хочемо зазначити наступне:

- *Визначення тональності;*
- *Розмір та темп;*
- *Випадкові знаки, скачки;*
- *Ритми (виділення складних ритмів);*
- *Динаміка, акценти, повтори.*

Як показує практика найбільше труднощів виникає в групуванні ритму та можливості дивитись вперед під час гри з листа. Іноді недостатнє володіння технікою правої руки може теж створювати труднощі.

Розглянемо *психологічний тип діагностичних методик*. Визначення *рівня тривожності* у студента-музиканта може бути складним завданням, оскільки – це психологічний стан, який виявляється в емоціях і поведінці. Однак існують певні способи та ознаки, які можуть допомогти зрозуміти, наскільки студент може бути тривожним:

- *Спостереження за фізичними проявами:* студенту важливо звернути увагу на фізичні симптоми тривожності, такі як підвищений пульс, тремтіння рук, потовиділення, блювота. Ці ознаки можуть вказувати на тривожність у студента.

- *Розмова:* іноді діалог із студентом про його почуття та думки щодо виступів допомагає йому краще зрозуміти свої страхи, сумніви або тривоги щодо власних навичок.

- *Спостереження за поведінкою на виступах:* стеження за студентом під час виступів. Чи він демонструє ознаки невпевненості або паніки? Чи відбуваються помилки, які зазвичай не характерні для нього?

- *Оцінка якості виступів:* корисним буде порівняння власної оцінки студента із оцінкою педагога чи людини якій він довіряє. Порівняння якості виступів студента під час тривожних періодів з його звичайним рівнем виконавської майстерності. Тривожність може впливати на техніку та виконання.

- *Співпраця з психологом:* У деяких випадках може бути корисним звернутися до психолога або психіатра, який спеціалізується на лікуванні тривожності. Вони можуть провести оцінку стану студента та розробити індивідуальний план психологічної підтримки.

Тривожність у студента-музиканта може бути тимчасовою і пов'язаною з конкретними виступами або життєвими обставинами. У такому випадку

підтримка, релаксація та тренування можуть допомогти подолати тривожність. У разі, якщо тривожність стає постійним проблемою та суттєво впливає на студента, важливо звернутися до спеціалістів для допомоги та лікування.

Не має музиканта який не стикався із *страхом сцени або страхом перед публічними виступами*. Це складний психологічний процес, який передбачає надмірну включеність в процес та тривалу концентрацію.

Феномен публічного хвилювання вивчала концертуюча органістка, контрабасистка та авторка праць І.Тарр. Вона стверджує, що у стресових ситуаціях вегетативна нервова система виділяє гормони адреналіну що сприяє зниженню активності роботи мозку, через що сповільнюється мислення. В такому випадку реакція людини може проявлятися в двох напрямках – втеча або напад. В цей час людина відчуває страх. Якщо в далекому минулому страх був викликаний через загрозу життю, авторка стверджує що страхом публічних виступів є страх знецінення власного «я». Виступ для студента є показом власних досягнень, сильних та слабких сторін, що супроводжується оцінкою слухачів.[4]

І.Тарр [4] пропонує власні шляхи подолання сценічного хвилювання. Одним з основних аспектів вона вважає вміння бути присутнім в моменті. Ось деякі кроки та настанови, які радить дослідниця:

- *Відхід від старих шаблонів:* студент має чітко описати бажані зміни, над яким ставленням та над якою властивістю він прагне працювати;

- *Зустріч із страхом:* зіткнення з власними недоліками. І.Тарр вважає що ми можемо іти вперед тільки після того як приймемо власний страх.

- *Віднайдення себе:* це шлях який іде виконавець разом із своїм страхом. Обирається чітко визначена мета. Які якості потрібно розвинути і просувати? Де і коли ці якості можливо практикувати?

В своїй книзі «*Страх сцени*» [4] вона також пропонує фізичні вправи, які можуть значно полегшити страх публічних виступів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. ТКК студента є складним комплексним процесом, який охоплює багато граней його виконавської майстерності. Діагностичні методики формування технологічно-корекційної компетентності у студентів закладів вищої освіти відіграють важливу роль у педагогічному процесі. Ці методики дозволяють систематично визначати рівень розвитку компетентностей студентів, виявляти їхні сильні та слабкі сторони, а також ідентифікувати необхідність корекційних заходів. Використання різноманітних діагностичних методик, таких як тестування, анкетування, спостереження та інші, дозволяє педагогам і методистам ефективно впливати на процес формування технологічно-корекційної компетентності у студентів. Вміння правильно діагностувати проблеми студента та підбір найдоцільніших корекційних технік допоможуть йому сформувати власний план професійного зростання.

СПИСОК ДжЕРЕЛ

1. Павлій Г. Духовний тезаурус музиканта. Львів : Камінь, 2015. 291 с.
2. Павлюк Ю. Особливості формування технологічно-корекційної компетентності студентів факультетів мистецтв. *Наукові фахові видання Запорізького національного університету*. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/2367/2265> (дата звернення: 10.10.2023).
3. Рухвінцев А. А. Психологічна діагностика [Електронний ресурс] : навчальний посібник. М. : Аспект Прес, 2001. 624 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2576095/> (дата звернення: 02.04.2024).
4. Тарр І. Страх сцени: Як перетворити страх на творчу енергію. Чернівці : «Книги – XXI», 2022. 184 с.
5. Cousin С. The Musician, A High-Level Athlete. BookSurge Publishing, 2008. 200 p.
6. Ihas D. Karen Tuttle and the Coordination Approach: Teaching Physicality of Musicality. URL: <https://pacificu.reclaim.hosting/dijanaihas/wp-content/uploads/sites/20/2021/05/OMEA-Karen-Tuttle-Spring-2019-1.pdf> (date of access: 28.10.2023).
7. Löhlein G. Méthode pour jouer du violon, Leipzig et Züllichau, Waisenhaus- und Frommannischen Buchhandlung, 1774, p. 18-19 (traduction par Fabien Roussel en 2016).
8. Menuhin Y. Violin: Six Lessons with Yehudi Menuhin: Faber Music, 1974. 144 p.

REFERENCES

1. Pavlii, H. (2015). Dukhovnyi tezaurus muzykanta. [Spiritual thesaurus of a musician]. Lviv : Kameniar, 291 s. [in Ukrainian]
2. Pavliuk, Yu. Osoblyvosti formuvannya tekhnolohichno-korektsiinoi kompetentnosti studentiv fakultetiv mystetstv. [Peculiarities of formation of technological and correctional competence of students of arts faculties]. *Naukovi fakhovi vydannia Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. [in Ukrainian]

3. Rukhvintsev, A. A. (2001). Psykholohichna diagnostyka [Psychological diagnosis]. [Elektronnyi resurs] : navchalnyi posibnyk. M. : Aspekt Pres, 624 s. URL: <https://www.twirpx.com/file/2576095/> (data zvernennia: 02.04.2024). [in Ukrainian]
4. Tarr, I. (2022). Strakh stseny: Yak peretvority strakh na tvorchu enerhiyu. [Stage Fright: How to Turn Fear into Creative Energy]. Chernivtsi: "Knyhy – XXI", 184 s. [in Ukrainian]
5. Cousin, C. (2008). The Musician, A High-Level Athlete. BookSurge Publishing, 200 p. [in English]
6. Ihas, D. Karen Tuttle and the Coordination Approach: Teaching Physicality of Musicality. URL: <https://pacificu.reclaim.hosting/dijanaihas/wp-content/uploads/sites/20/2021/05/OMEA-Karen-Tuttle-Spring-2019-1.pdf> (date of access: 28.10.2023). [in English]
7. Löhlein, G. Méthode pour jouer du violon, Leipzig et Züllichau, Waisenhaus- und Frommannischen Buchhandlung, 1774, p. 18-19 (traduction par Fabien Roussel en 2016). [in English]
8. Menuhin, Y. Violin: Six Lessons with Yehudi Menuhin: Faber Music, 1974. 144 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПАВЛЮК Юлія Миколаївна – аспірантка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: діагностичні методики формування технологічно-корекційної компетентності у студентів закладів вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PAVLIUK Yuliia Mykolaivna – PhD student of the National Pedagogical Dragomanov University.

Scientific interests: diagnostic methods for the formation of technological and correctional competence in students of higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2024 р.

УДК 378.091.12

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-281-286

ПАЙКУШ Маріанна Андріївна –

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри біофізики Львівського національного
медичного університету імені Данила Галицького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6538-7742>
e-mail: marianna.gron@gmail.com

ГАВРИЛЮК Маріанна Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2347-2188>
e-mail: mhavrilyuk@gmail.com

КОВАЧ Аттіло Іштванович –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інженерії,
технології та професійної освіти
Мукачівського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2551-5743>
e-mail: 19921999kovacsattila@gmail.com

**МОЖЛИВОСТІ КІБЕРНЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ОСНОВ БІОМЕХАНІКИ
У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ**

У статті висвітлено можливості кібернетичного підходу до вивчення основ біомеханіки майбутніми лікарями. Оскільки кібернетичні моделі ґрунтуються на отриманні співвідношень між вхідними та вихідними функціями для чорного або сірого ящика, що представляє процес без розкриття його внутрішньої структури. Біомеханіка вивчає кінетичну діяльність живих систем з урахуванням усіх їхніх явищ, проводить дослідження закономірностей формування психомоторних і складних рухових навичок, а також заданих моделей локомоції та рухової поведінки людини і тварин. Нині актуальними є екзоскелети, що можуть вдягатися на все тіло людини або його частину, забезпечуючи ергономічну та структурну можливість адекватно рухати кінцівками, покращуючи при цьому силу та витривалість. Біомеханіка слугує

теоретичною базою для вивчення низки дисциплін професійного циклу і забезпечує відповідний рівень природно-наукової підготовки майбутнього лікаря.

У дослідженні використовуються елементи розділів кібернетики: теорія інформації та кодування; загальна теорія систем; теорія оптимальних процесів; теорія рішень; методи дослідження операцій; теорія розпізнавання образів; теорія формальних мов тощо. Етапи організації процесу навчання реалізуються як управління, а результативність навчання визначається створенням орієнтовної основи нових дій та детальним ознайомленням із самою процедурою виконання дій. Цінним у такій педагогічній системі є надійність системи, що передбачає інтегративну результативність її функціонування. Зроблено висновок, що біомеханіка як дисципліна, що охоплює зв'язок функції та структури опорно-рухового апарату з рухом живих систем, нині стає щораз актуальнішою, а її до вивчення доцільно використовувати, у комплексі з іншими, кібернетичний підхід, який дозволяє класифікувати та систематизувати зміст і методіку вивчення біомеханіки як педагогічної підсистеми професійної підготовки майбутнього лікаря.

Ключові слова: кібернетичний підхід, вивчення, біомеханіка, кібернетичні моделі, природничо-наукові дисципліни, майбутні лікарі.

PAIKUSH Marianna Andriivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Biophysics Department

Danylo Halytskyi Lviv National Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6538-7742>

e-mail: marianna.gron@gmail.com

HAVRYLIUK Marianna Vasylivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of Foreign Languages Department

Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2347-2188>

e-mail: mhavriyuk@gmail.com

KOVACH Attilo Ishtvanovych –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer of the Department of Engineering,

technology and professional education Mukachevo State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2551-5743>

e-mail: 19921999kovacsattila@gmail.com

CYBERNETIC APPROACH FOR STUDYING THE FUNDAMENTALS OF BIOMECHANICS IN THE TRAINING OF FUTURE DOCTORS

The article highlights the possibilities of a cybernetic approach for studying the fundamentals of biomechanics by future doctors. Cybernetic models are based on obtaining relationships between input and output functions for a black or gray phenomenon representing a process without revealing its internal structure. Biomechanics studies the kinetic activity of living systems taking into account all their phenomena. It researches the patterns of the formation of psychomotor and complex motor skills, as well as models of locomotion and motor behavior of humans and animals. Exoskeletons, worn on the entire human body or part of it, are currently relevant, providing an ergonomic and structural opportunity to adequately move the limbs, while improving strength and endurance. Biomechanics serves as a theoretical basis for the study of a number of courses of the professional cycle and provides an appropriate level of natural and scientific training of future doctors.

The research employs elements of cybernetics sections: information theory and coding; general theory of systems; theory of optimal processes; decision theory; operations research methods; pattern recognition theory; theory of formal languages, etc. The stages of training process organization are implemented as management. The effectiveness of training is determined by the creation of a tentative basis for new actions and a detailed familiarization with the procedure for performing actions. The reliability of the system, which implies the integrative effectiveness of its functioning, is valuable in such a pedagogical system. It is concluded that biomechanics as a discipline covering the relationship between the function and structure of the musculoskeletal system and the movement of living systems becomes more and more relevant nowadays. It is advisable to use a cybernetic approach for its study, in combination with others, which allows to classify and systematize the content and methodology of studying biomechanics as a pedagogical subsystem of the professional training of future doctors.

Key words: cybernetic approach, study, biomechanics, cybernetic models, natural and scientific courses, future doctors

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Кібернетичний підхід у педагогіці, зокрема у дидактиці, розвивається із середини минулого століття, незважаючи на його дискусійний характер у рамках класичної педагогіки. Як відомо, «що підготовка кадрів визначається потребами галузі, а також тією високою місією, яка покладена на вищу школу і полягає в забезпеченні її всезростаючого впливу на галузь, упровадженні досягнень науково-технічного прогресу та прогнозуванні майбутнього розвитку галузі. Неможливо зараз уявити вченого-біолога, викладача біології, учителя, не знайомого з одним із найсучасніших предметів – біологічною кібернетикою. Цей предмет орієнтований у першу

чергу на відпрацювання математичного підходу до опису явищ живої природи, створення уявлень про організм як багаторівневу систему, яка базується на взаємозв'язаних процесах та системах керування ними. Студенти вчать використовувати отримані ними знання для обробки медико-біологічних даних та синтезу елементарних моделей, що спираються на ці знання» [6, с. 175]. Багато питань моделювання стосуються кібернетики.

З середини 60-х активно розвивається кібернетичний підхід до створення моделей. Кібернетичні моделі ґрунтуються на отриманні співвідношень між вхідними та вихідними функціями для якогось чорного або сірого ящика,

що представляє явище, що вивчається, без розкриття його внутрішньої структури. Значення кібернетики визнано у різних сферах. Соціальне значення кібернетики полягає в тому, що вона дає нове уявлення про суспільство як організоване загалом. Загальнонаукове значення кібернетики розглядають у трьох сенсах: по-перше, кібернетика включає загальнонаукові поняття, які виявляються важливими в інших галузях науки, наприклад, поняття управління, складної динамічної системи; по-друге у кібернетіці вироблено правило (вперше для галузевих систем), відповідно до якого для того, щоб знайти помилку в роботі системи, потрібна перевірка роботи трьох однакових систем. По роботі двох знаходять помилку у третій. Таке кібернетичне моделювання особливо важливе нині у багатьох галузях науки, оскільки відсутні математичні теорії процесів, які у складних системах, і доводиться обмежуватися їх простими моделями.

Біомеханіка вивчає кінетичну діяльність живих систем з урахуванням усіх їхніх явищ, проводить дослідження закономірностей формування психомоторних і складних рухових навичок, а також заданих моделей локомоції та рухової поведінки людини і тварин. Наприклад, нині актуальними є екзоскелети відомі як силові обладунки, можуть вдягатися на все тіло людини або його частину, забезпечують ергономічну та структурну підтримку: мобільний пристрій, який дозволяє адекватно рухати кінцівками, покращуючи при цьому силу та витривалість. Загалом, біомеханіка знаходиться на перетині різних наук і співпрацює з медициною, динамічною анатомією, фізіологією, біофізикою, математикою та кібернетикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема кібернетичного підходу у медицині реалізується у курсах біомеханіки і активно досліджується у науково-педагогічній літературі. Міждисциплінарний підхід у навчанні «студентів в умовах сьогодення являється необхідним для кращого розвитку компетенцій майбутніх фахівців. Адже у майбутніх лікарів має бути розвинене вміння комплексного аналізу інформації різного напрямку (науково-природничого, клінічного, гуманітарно-біоетичного), багатогранного (наприклад, системного) погляду на процеси у живому організму» [4, с. 53].

Біомеханіка «має бути основою для опанування студентами дисциплін професійно-орієнтованого циклу і повинна забезпечити природно-наукову підготовку, необхідну для формування професійних умінь та навичок. Її головна мета полягає у наданні майбутнім фахівцям з фізичного виховання і спорту комплексу теоретичних і науково-практичних знань, що дають змогу кваліфіковано забезпечити навчально-виховну, навчально-тренувальну та фізкультурно-оздоровчу роботу з різним контингентом населення» [2, с.4]. Завдання цієї дисципліни полягає в тому, щоб «забезпечити студентів теоретичними знаннями, практичними навичками, володінням науково-методологічним апаратом із загальної, диференційної, порівняльної біомеханіки

та біомеханіки спорту, що є складовою практичної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту» [3, с. 3].

У дослідженні ми також спиралися на розробки щодо біомеханіки і основ метрології (Р. Андрєєва [1]), наукових основ біомеханіки (А. Заїкін, Н. Судак [3]), біомеханічних основ техніки (А. Лапутін, М. Носко, В. Кашуба [5]), біометрії рухових дій людини (М. Носко, О. Архипов [7]; О. Рибак [8]), функціональної анатомії (Я. Федонюк, Б. Мицкан, С. [9]) та ін.

Водночас, поза увагою дослідників залишилась важлива проблема виявлення можливостей загальнонаукових підходів до вивчення основ біомеханіки майбутніми лікарями.

Мета статті – обґрунтування доцільності використання кібернетичного підходу до вивчення основ біомеханіки у підготовці майбутнього лікаря.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «кібернетика» застосував ще Платон. Дж. Буль розробив основи математичної логіки, а К. Гедель показав обмеженість можливостей замкнених систем. У XVII столітті створено механічний арифмометр Паскаля, а в XIX столітті Ч. Беббідж створив автоматичний цифровий обчислювач. На початку минулого століття описано гіпотетичний універсальний перетворювач дискретної інформації. За цим іде створення теорії інформації К. Шенноном та створення першої електронно-обчислювальної машини Дж. фон Нейманом. Істотним моментом становлення кібернетики стала робота Н. Вінера про кібернетику як науку про управління, зв'язок і переробку інформації, якій властиві свої, відмінні від інших наук, поняття, принципи та закони (кібернетичні системи, їх особливості та класифікація, елементи теорії інформації та питання управління). Кібернетичні системи в теоретичній кібернетіці розглядаються абстрактно, безвідносно до їхньої реальної природи, і високий рівень абстракції дає можливість знаходити загальні підходи до вивчення систем якісно різної природи (галузевих, біологічних, соціальних, педагогічних). Математика значною мірою визначає здатність кібернетики до вдосконалення її теоретичних побудов та підвищення їхньої гнучкості, що помітно збільшує можливості широкого використання у науковому пізнанні відповідних ідей та методів. У свою чергу, кібернетика ініціює розвиток не лише класичних, а й нових розділів математики.

У нашому дослідженні використовуються елементи більшості розділів кібернетики: теорія інформації та кодування; загальна теорія систем; теорія оптимальних процесів; теорія рішень; методи дослідження операцій; теорія розпізнавання образів; теорія формальних мов тощо.

Нагадаємо, що кібернетична дидактика розвивалася у двох напрямках: кібернетичного моделювання процесів навчання та навчання на основі теорії абстрактних автоматів та теорії ігор; як інформаційна дидактика, тобто вивчення психоструктури учня, насамперед його пам'яті, прогнозування та управління на цій основі процесом навчання. Обидва напрями використовують ідеї програмованого навчання.

До першого напрямку належать роботи, де в основі теорії лежить змістовна інтерпретація навчання як взаємодії шести елементарних структур, формалізованих у вигляді моделі навчання, яка у своїй принциповій частині містить шість дидактичних змінних. Щодо кожної ситуації навчання та кожного учня на підставі цих небагатьох дидактичних змінних будується навчальний алгоритм. Це відповідає наявності не одного, а безлічі дидактик, тобто. відображення безлічі цілей навчання у множині навчальних алгоритмів. При цьому теоретичною основою є абстрактний автомат, а реалізувати систему може лише досконалий технічний пристрій на основі ІКТ. У цьому руслі проводиться класифікація учнів алгоритмів, вводиться поняття макроструктура, тобто. функції абстрактного автомата, що виконує даний алгоритм.

Для інформаційної дидактики характерне використання кількісних заходів для оцінки пам'яті учнів. У засвоєнні навчального матеріалу учень послідовно просувається за різними рівнями пам'яті: безпосередньої, короткочасної, довгострокової. Ці рівні характеризуються власною пропускнуною спроможністю та своїм часом присутності у пам'яті. Кількісні показники пам'яті учнів різних вікових категорій дають змогу розрахувати швидкість засвоєння навчального матеріалу в системі індивідуального навчання. Якщо це закладається в автоматичні пристрої, результати підвищуються, оскільки використано обидва напрями кібернетичної дидактики, проте недоліком кібернетичної дидактики є її замкнутість, відсутність зв'язків із традиційною дидактикою.

Зокрема, розглядаються питання понятійного апарату: аналіз термінів „педагогічна кібернетика” та «кібернетична педагогіка». По-перше, назва «кібернетична педагогіка» репрезентує якісно нову педагогіку, що неправильно, припускаючи повну ізоляцію від традиційної педагогіки. По-друге, структура сучасної науки бере до уваги кібернетику як таку сферу, яка оптимізує результати більшості монодисциплін.

Розробки у цій сфері пов'язані з проблемами наукової організації праці. Проблема оптимізації трактувалася як педагогічні дії, не беручи до уваги навчання, а лише галузь методики його вдосконалення. Основною метою було виявлення об'єктивних вимірювальних оцінок вартості та ефективності методики навчання чи пошуки оптимізації процесу навчання. Початок іншого напрямку пов'язаний з використанням ІКТ, призначених для навчання (зміна «підказок» залежно від сформульованих умінь, швидка подача матеріалу, збільшення сфери завдань, якщо матеріал недостатньо опанували тощо). Третій етап, який розпочався у 70-х роках і продовжується досі, не має чітко вираженого спрямування, оскільки розвиток педагогічної кібернетики проходить дуже бурхливо.

В останні десятиліття розроблено управлінську модель навчання. У ній розглядають навчання у термінах управління, процес навчання здійснюється на підставі співвідношення далеких, середніх та близьких цілей (стратегічних, тактичних та

оперативних завдань). Етапи організації процесу навчання реалізуються як управління. Успіх навчання визначається створенням орієнтовної основи нових дій та детальним ознайомленням із самою процедурою виконання дій.

Цінним у педагогічній системі є вказівка на надійність системи, що передбачає інтегративну результативність її функціонування. Він виділяє чотири принципи, що характеризують надійність системи: принцип слабкої ланки; принцип порушення рівноваги (принцип Ле-Шательє); принцип недостатньої інформації; принцип достатньої основи (підстави). Важливо й те, що в цій кібернетичній системі виділено системоутворюючі фактори: фактор теми та завдань цілепокладання; фактор програмування (прогнозування) результату; фактор вибору методів досягнення оптимального результату

Оскільки у кібернетиці закладено ідею алгоритму, тобто ідея представлення процесів у вигляді послідовних певних перервних кроків, алгоритмів, вона не має методів, адекватних дослідженню складних системних утворень, якими є педагогічні системи та які потребують втілення ідеї континуальності. Однак повністю погодитися з цією думкою не можна, оскільки, на наш погляд, можливості кібернетичного підходу в педагогіці, особливо у поєднанні з ідеями нечіткості, набагато більші, ніж передбачає автор вищезгаданої цитати.

У своїй професійній діяльності викладач, встановивши мету конкретного етапу навчання, готує та проводить навчання, яке, як правило, не зводиться до одноразового впливу. Це складний процес, під час якого викладач знову і знову отримує нову інформацію про стан учнів, аналізує цю інформацію і відповідно до неї уточнює, змінює, припиняє або продовжує педагогічний вплив.

Для кібернетичних систем характерний цілеспрямований вплив керуючої системи на об'єкт управління. Викладач керує студентом, є кібернетичною, тому кібернетичний підхід можливий і до педагогічного процесу. Однак, незважаючи на такі можливості, поки що проникнення ідей, методів та галузевих засобів кібернетики в педагогіку невелике.

Таким чином, доцільним є застосування кібернетичного підходу до вивчення основ біомеханіки у підготовці майбутнього лікаря.

Біофізика складних систем вивчає явища і механізми системоутворення (еволюції, онтогенезу) і функціонування організму або біосфери (суспільства), а також питання регуляції і саморегуляції на рівні клітин, органів, організмів, біосфер і біосфери в цілому. Теоретична і математична біофізика займається теоретичними основами біофізики, зокрема кінетики і термодинаміки, та математичним моделюванням структури і властивостей біологічних процесів, окремих макромолекул і внутрішньоклітинної організації (макромолекулярних комплексів).

Прикладна біофізика охоплює вивчення прикладних проблем і використання знань, методів, контролю або управління явищами для прикладних розробок і їх застосування (в медичній, екологічній,

девелоперський, технічний (біотехнічний) або технологічний сферах).

Інформатика не є фундаментальною галуззю біофізики, але дуже тісно пов'язана з біонічними підходами (інженерія, нейронні мережі, моделювання), а біоінформатика, особливо з точки зору комунікації, програмування, читання, письма, мовлення, розробки та їх застосування: медична, екологічна, розробка та технічна (біотехнічна) або технологічна спрямованість. Біоінформатика охоплює біофізику сенсорних систем (психофізику, біофізику комунікації, ергономічну біофізику) з точки зору комунікації, програмування, читання, письма, мовлення, сприйняття та обробки сигналів у природних біологічних системах.

Біофізика еволюційних процесів та онтогенезу досліджує системоутворення, гомеостаз, формоутворення, ключові фактори нормального розвитку та життєдіяльності, а також патології та їх лікування або реабілітація, біомедичні та психофізичні аспекти). тут важливу роль відіграють різноманітні процеси (біоритмологія та хрономедичина, адаптаційні механізми, циклічні процеси, фізичні умови та стимули, що доповнюють або посилюють дію циклічних умов природних або штучних джерел впливу), а тако ж біометрія (метрологія, медицина, ергономіка, біоінженерія, екологія), екогеофізика (вивчення, класифікація, контроль та запобігання негативним наслідкам геофізичних та антропогенних біофізичних аномалій) та біофізичні технології виробництва (біоніка, нанотехнології, фармакологія, харчова промисловість тощо).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, біомеханіка як дисципліна, що охоплює зв'язок функції та структури опорно-рухового апарату з рухом живих систем нині стає щораз актуальнішою, а для її вивчення доцільно використовувати, у комплексі з іншими, кібернетичний підхід, який дозволяє класифікувати та систематизувати зміст і методіку вивчення біомеханіки як педагогічну підсистему освітньої системи професійної підготовки майбутнього лікаря. Біомеханіка вивчає кінетичну діяльність живих систем з урахуванням усіх їхніх явищ, проводить дослідження закономірностей формування психомоторних і складних рухових навичок, а також заданих моделей локомоції та рухової поведінки людини і тварин.

Нині актуальними є екзоскелети, що можуть вдягатися на все тіло людини або його частину, забезпечують ергономічну та структурну можливість адекватно рухати кінцівками, покращуючи при цьому силу та витривалість. Проблема кібернетичного підходу у медицині реалізується у курсах біомеханіки і розває здатності майбутнього лікаря до вміння комплексного аналізу інформації різного напрямку (науково-природничого, клінічного, гуманітарно-біоетичного), багатогранного (наприклад, системного) погляду на процеси у живому організмі. Біомеханіка слугує теоретичною базою для вивчення низки дисциплін професійного циклу і забезпечує відповідний рівень природно-наукової підготовки майбутнього лікаря. У нашому

дослідженні використовуються елементи більшості розділів кібернетики: теорія інформації та кодування; загальна теорія систем; теорія оптимальних процесів; теорія рішень; методи дослідження операцій; теорія розпізнавання образів; теорія формальних мов тощо. Цінним у такій педагогічній системі є надійність системи, що передбачає інтегративну результативність її функціонування.

До подальших напрямів відносимо аналіз можливостей переходу від кібернетичної до відкритої синергетичної системи вивчення основ біомеханіки майбутніми лікарями.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Р. Біомеханіка і основи метрології: навч.-метод. посібник. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2015. 224 с.
2. Без'язична О. В., Коваленко Л. П. Методичні рекомендації до лабораторних занять з курсу «Біомеханіка». 2-е вид. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014. 49 с.
3. Біомеханіка: навч.-метод. посібник / уклад.: А. В. Заїкін, Н. І. Судак. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 144 с.
4. Єрофеева Д., Єгоренков А., Пашченко В. Синтез науково-освітнього і психоемоційного контексту при розробці навчального кейсу за темою «Елементи біоніки в структурно-функціональній організації організму метелика» для студентів медичних спеціальностей. *Features of the development of modern science in the pandemic's era: Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (July 15, Berlin (Germany). Berlin: European Scientific Platform. 2022. С. 52–53.
5. Лапугін А. М., Носко М. О., Кашуба В. О. Біомеханічні основи техніки фізичних вправ: посібник. Київ: Науковий світ, 2001. 201 с.
6. Лашко Р. Й. Методика викладання предмета «Біологічна кібернетика» у вищій школі у світлі вимог Болонського процесу. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. С. 175–185. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6104/1/pdf24_merged-176-198.pdf
7. Носко М. О., Архипов О. А. Біометрія рухових дій людини: монографія. Київ; Чернігів: Слово, 2011. 216 с.
8. Рибак О. Ю. Конспект лекцій з біомеханіки: метод. посібник для студентів ІФК. Львів: ЛДІФК, 2002. 77 с.
9. Федонюк Я. І., Мицкан Б. М., Попель С. Л. та ін. Функціональна анатомія: підручник. Тернопіль: Навчальна книга, 2007. 552 с.

REFERENCES

1. Andrieva, R. (2015). *Biomechanika i osnovy metrologii: navch.-metod. posibnyk* [Biomechanics and basics of metrology] Kherson: PP Vyshemirskiy V. S. 224 s. [in Ukrainian]
2. Bez'iazychna, O. V., Kovalenko, L. P. (2014). *Metodychni rekomendatsii do laboratornykh zaniat z kursu «Biomechanika»* [Methodological recommendations for laboratory classes from the course «Biomechanics»]. 2-e vyd. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody. 49 s. [in Ukrainian]
3. *Biomechanika: navch.-metod. posibnyk / uklad.: A. V. Zaikin, N. I. Sudak* (2020). [Biomechanics]. Kam'ianets-Podilskiy: Kam'ianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. 144 s. [in Ukrainian]
4. Yerofeeva, D., Yehorienkov, A., Pashchenko, V. (2022). *SynteZ naukovo-osvitnoho i psykhoemotsiinoho kontekstu pry rozrobtci navchalnoho keisu za temoiu «Elementy bioniky v struktumo-funktsionalnii orhanizatsii orhanizmu metelyka» dlia studentiv medychnykh spetsialnostei* [Synthesis of the scientific-educational and psycho-emotional context in the development of an educational case on the topic "Elements of bionics in the structural-functional organization of the butterfly organism" for students of medical specialties]. *Features of the development of modern science in the pandemic's era: Collection of Scientific*

Papers «SCIENTIA», (July 15, Berlin (Germany). Berlin: European Scientific Platform. S. 52-53. [in Ukrainian]

5. Laputin, A. M., Nosko, M. O., Kashuba, V. O. (2001). Biomechanichni osnovy tekhniki fizychnykh vprav: posibnyk [Biomechanical basics of exercise technique]. Kyiv: Naukovi svit. 201 s. [in Ukrainian]

6. Lashko, R. Y. Metodyka vykladannia predmeta «Biolohichna kibernetyka» u vyshchii shkoli u svitli vymoh Bolonskoho protsesu [Methods of teaching the subject "Biological cybernetics" in higher education in the light of the requirements of the Bologna process]. Naukovi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. S. 175–185. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6104/1/pdf24_merged-176-198.pdf [in Ukrainian]

7. Nosko, M. O., Arkhypov, O. A. (2011). Biometriia rukhovykh dii liudyny: monohrafiia [Biometrics of human motor actions]. Kyiv; Chernihiv: Slovo. 216 s. [in Ukrainian]

8. Rybak, O. Yu. (2002). Konspekt lektsii z biomekhaniky: metod. posibnyk dlia studentiv [Synopsis of lectures on biomechanics]. IFK. Lviv: LDIFK. 77 s. [in Ukrainian]

9. Fedoniuk, Ya. I., Mytskan, B. M., Popel, S. L. ta in. (2007). Funktsionalna anatomiia: pidruchnyk [Functional anatomy]. Ternopil: Navchalna knyha. 552 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПАЙКУШ Маріанна Андріївна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри біофізики Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

Наукові інтереси: проблеми інтеграції природничо наукових дисциплін із фаховими під час підготовки майбутнього лікаря.

ГАВРИЛЮК Маріанна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: історія педагогіки; порівняльна педагогіка; професійний розвиток педагогів; проблеми викладання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах.

КОВАЧ Аттіло Іштванович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інженерії, технології та професійної освіти Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми методики викладання біології, викладання інтегрованих курсів з природничих дисциплін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PAIKUSH Marianna Andriivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Biophysics Department Danylo Halatskyi Lviv National Medical University.

Scientific interests: problems of integration of natural scientific disciplines with professional ones during training of the future doctor.

HAVRYLIUK Marianna Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Foreign Languages Department Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: history of pedagogy; comparative pedagogy; professional development of teachers; problems of teaching foreign languages in higher technical educational institutions.

KOVACH Attilo Ishtvanovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Engineering, technology and professional education Mukachevo State University.

Scientific interests: current problems of the methodology of teaching biology, teaching integrated courses in natural sciences.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2024 р.

УДК 811.161.2'34+37.016:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-286-291

ПИСКАЧ Ольга Дмитрівна –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3858-6823>
e-mail: olha.pyskach@uzhnu.edu.ua

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ І ФОНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Освітня діяльність передбачає не просто засвоєння знань, а формування вмінь і навичок їх практичного застосування, що і є запорукою ефективного навчання. Сучасний розвиток лінгводидактики характеризується новими підходами до визначення мети і завдань курсу фонетики і фонології у вищій школі, адже здобувач освіти повинен не лише опанувати теоретичні аспекти різних фонетичних явищ і процесів, але й усвідомити закономірність їх причинно-наслідкової реалізації на практиці, тобто в мовленні.

У статті проаналізовано ефективні методи і прийоми навчання фонетики і фонології української мови на першому курсі закладу вищої освіти. Авторка приділила окрему увагу проблемним питанням розрізнення звука і фонем, класифікації голосних і приголосних, розпізнавання звукових змін (асиміляції) і запропонувала методичні шляхи їх вирішення.

Серед основних методів навчання фонетики і фонології української мови у вищій школі виокремлено такі: пояснювально-ілюстративний, метод евристичної бесіди, метод роботи з підручником, метод спостереження за мовним матеріалом, фонетичний аналіз, мозковий штурм, метод Кіплінга та ін. Крайцому засвоєнню курсу сприятимуть і міжпредметні зв'язки з анатомією, фізикою, логопедією, діалектологією тощо. Найбільш ефективною для студентів-першокурсників є очна форма навчання, однак, виходячи з об'єктивних реалій сьогодення, вона повинна супроводжуватися активним залученням дистанційних засобів репрезентації інформації (текстової, графічної, анімації, відео, аудіо). Використання сучасних інформаційних технологій навчання (Moodle, Google Meet, Google Classroom, Zoom) урізноманітнює її полегшує освітній процес.

Зроблено висновок, що з огляду на об'єктивні реалії сучасної лінгводидактики під час викладання фонетики і фонології у вищій школі необхідно залучати нові інформаційні технології, застосовувати міжпредметні зв'язки, активні й інтерактивні методи навчання, мотивувати здобувачів освіти цікавими творчими й пошуковими завданнями, конкурсами, спонукати до індивідуальної та групової роботи.

Ключові слова: українська мова, фонетика, фонологія, лінгводидактика, метод, прийом, звук, фонема, асиміляція, вища школа.

PYSKACH Olha Dmytrivna –

Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Ukrainian Language
Department Uzhhorod National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3858-6823>
e-mail: olha.pyskach@uzhnu.edu.ua

EFFECTIVE METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING PHONETICS AND PHONOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION

Educational activities involve the acquisition of knowledge and the formation of skills and abilities to apply them in practice, which is the key to effective learning. The modern development of linguodidactics is characterized by new approaches to defining the purpose and objectives of the course of phonetics and phonology in higher education, because the student should not only master the theoretical aspects of various phonetic phenomena and processes but also realize the regularity of their cause-and-effect implementation in practice, i.e. in speech.

The article analyzes the effective methods and techniques of teaching phonetics and phonology of the Ukrainian language in the first year of higher education. The author paid special attention to the problematic issues of distinguishing between sound and phoneme, classifying vowels and consonants, recognizing sound changes (assimilation), and suggested methodological ways to solve them.

Among the main methods of teaching phonetics and phonology of the Ukrainian language in higher education are the following: explanatory and illustrative, heuristic conversation, textbook method, method of observing language material, phonetic analysis, brainstorming, Kipling method, etc. Interdisciplinary connections with anatomy, physics, speech therapy, dialectology, etc. will also contribute to better learning of the course. The most effective form of education for first-year students is full-time, but, based on the objective realities of today, it should be accompanied by the active use of remote means of information representation (text, graphics, animation, video, audio). The use of modern information technologies (Moodle, Google Meet, Google Classroom, Zoom) diversifies and facilitates the educational process.

It is concluded that given the objective realities of modern linguodidactics when teaching phonetics and phonology in higher education, it is necessary to involve new information technologies, apply interdisciplinary connections, active and interactive teaching methods, motivate students with interesting creative and search tasks, competitions, and encourage individual and group work.

Key words: *Ukrainian language, phonetics, phonology, linguodidactics, method, technique, sound, phoneme, assimilation, higher education.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Пандемія COVID-19 та ганебний напад Росії на Україну стали причиною суттєвих змін як у суспільному житті, так і в системі освіти нашої країни. Перед педагогами постала важлива проблема опанування новітніх технологій, цифрових інструментів та найбільш ефективних методів і прийомів дистанційного навчання. Особливо важко довелося представникам гуманітарної, зокрема філологічної, сфери професійної діяльності, адже не всі вони володіють досконало цифровими технологіями. Незважаючи на постійну увагу вчених-методистів до проблеми викладання фонетики й орфоєпії в закладах середньої освіти, все ж таки лінгводидактичний вектор фонетики і фонології у виші потребує пильнішої уваги, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку лінгводидактики характеризується новими підходами до визначення мети навчання, яка є чи не найважливішою категорією методики мови. Ідеться не лише про засвоєння знань, а й про формування й розвиток «мовної особистості – людини, яка виявляє високий рівень мовної, мовленнєвої компетенції» [7, с. 192]. Уживані в теорії та практиці навчання терміни *компетентність* і *компетенція* витлумачені в словниках однаково, як «добра обізнаність із чим-небудь» [9, с. 307]. Однак сучасні педагоги намагаються їх не ототожнювати: компетенція – сукупність особистісних якостей (знань, умінь, навичок, способів діяльності), пов'язаних із відповідним колом предметів і процесів, необхідних для продуктивної дії, а

компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що містить особистісне ставлення до предмета діяльності [1, с. 197]. Певна логіка тут є, адже важливо не просто мати певні знання, але й уміти застосовувати їх на практиці – це і є запорука ефективного навчання.

Особливо виразно простежуємо тісний зв'язок між теорією й практикою на прикладі фонетики – однієї з найдавніших наук, що має справу з фізичною субстанцією – звуком. Оскільки всі без винятку мовні одиниці знаходять своє вираження саме у звуковій матерії, то фонетика (як мовний рівень) є необхідним, невід'ємним складником усієї мовної системи як плану вираження, так і плану змісту [10, с. 762]. Сьогодні предмет фонетики як окремої лінгвістичної дисципліни значно розширився: вона вивчає не тільки звук як найменший сегмент мовленнєвого потоку, а й взаємодію звуків, їх модифікації, наголос, інтонацію.

Методика викладання фонетики в закладах освіти постійно перебуває в полі зору педагогічних науковців, які присвятили цій проблемі сотні статей і десятки монографій. Слід виділити передусім дослідження С. Дорошенка, Н. Тоцької, Л. Мацько, А. Медушевського, Г. Передрій, Л. Симоненкової, Н. Шкурятяної, І. Ющука, С. Карамана, З. Бакум, М. Микитин-Дружинець, В. Коваль, Н. Босак та ін.

У монографії З. Бакум «Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії» обґрунтовано сучасні підходи (компетентнісний, системний, комунікативно-діяльнісний, функційно-стилістичний) та принципи (загальнодидактичні, лінгводидактичні, спеціфічні) у навчанні

фонетики; розроблено систему роботи, спрямовану на формування компетенцій старшокласників (мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну) у процесі поглиблення, узагальнення та систематизації знань із фонетики; репрезентовано низку ефективних методів навчання, систему вправ, інноваційних технологій, що забезпечує всебічну підготовку майбутнього фахівця [1].

У кандидатській дисертації Н. Босак детально проаналізовано фонетико-орфоепічну компетенцію студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів південно-східного регіону України [2]. Фонетико-орфоепічна компетенція, за Н. Босак, «утворення у вигляді ієрархічно побудованої системи, піраміду змістових одиниць якої складають такі компоненти, як фонетичні знання, фонетичні навички (з членуванням на слухо-вимовні й акцентно-інтонаційні) і завершують фонетичні вміння» [3, с. 40]. Дослідниця розглядає настановно-корективний, теоретико-практичний та увиразнювальнo-дослідницький етапи формування фонетико-орфоепічної компетенції.

Мета статті – аналіз ефективних методів і прийомів навчання фонетики і фонології української мови у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Курс фонетики і фонології в межах навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» студенти спеціальності 014 Середня освіта спеціалізації 014.01 Українська мова і література слухають після опанування ними лексикології й фразеології, що цілком умотивовано. Метою і завданнями курсу є теоретичне і практичне вивчення фонетичної системи сучасної української мови; оволодіння фонетичними та ін. нормами сучасної української літературної мови і усвідомлення тенденцій їх розвитку; формування умінь і навичок виконувати фонетичний, фонологічний, орфоепічний, графічний та орфографічний аналіз тексту; розвиток здібностей до практичного застосування знань із фонетики і фонології у різних галузях діяльності.

Ключовими проблемами курсу є розрізнення звука (алофона) і фонему, класифікація голосних і приголосних фонем та їх звукових виявів, різновидів алофонів фонем, розуміння й пояснення різних типів звукових змін, живих та історичних чергувань, орфоепічних норм сучасної української літературної мови. Здобувач освіти повинен не просто засвоїти теоретичні аспекти різних фонетичних явищ і процесів, але й усвідомити закономірність їх причинно-наслідкової реалізації на практиці, тобто в мовленні.

Як відомо, учнів і студентів, які народилися після 2000 року, називають цифровим поколінням, Z-поколінням, бо вони зазнали значного впливу комп'ютерних технологій та інтернету, що кардинально відрізняє їх від інших вікових груп. Це переважно візуали, у яких слабка концентрація уваги, нетривка пам'ять, низький рівень емпатії. На думку вчених-методистів, такі учні потребують нового підходу педагогів, щоб процес навчання став ефективнішим [11, с. 213–214]. Тому взаємозалежні, логічно вмотивовані й прикладні

аспекти фонетичної науки їм опанувати не так легко.

Важливу роль у формуванні фонетико-орфоепічної компетенції першоккурсників відіграють ефективні методи і прийоми навчання, серед яких – добре апробований у лінгводидактиці *пояснювально-ілюстративний метод*. На нашу думку, теоретичний матеріал із фонетики і фонології на кожній лекції доречно висвітлювати у вигляді відеопрезентацій (у програмах *Canva* чи *Power Point*) із використанням таблиць, малюнків, схем, різноманітних ілюстрацій, вести постійний діалог із аудиторією й активно залучати *метод евристичної бесіди*, яка розвиває логічне мислення і встановлює зв'язок уже засвоєного матеріалу з наступним. У сучасних умовах, вважаємо, варто поєднувати лекційний виклад із практичними завданнями, тобто використовувати методику тренінгу як форми активного навчання. Адже класична університетська лекція, популярна колись, зараз втратила актуальність, бо текст або відеоформат її можна надіслати студентам чи завантажити на освітні платформи наперед.

На нашу думку, зміст фонетичних одиниць слід розкривати студентам-філологам тільки в тісному зв'язку з поняттями фонології на перших же лекціях. Не варто розмежовувати фонетику і фонологію. Під час ознайомлення майбутніх учителів української мови з базовими поняттями курсу (звук, фонема) викладач завжди повинен проводити паралелі зі шкільною методикою, оскільки про фонему як найменшу одиницю звукової будови мови, здатну розрізняти й розпізнавати значущі одиниці – морфеми, а через них і слова, студенти зовсім не знають або знають дуже мало. Їм у 5 класі (адже саме тоді цей курс викладають поглиблено) говорили про звуки мови (а це і є фонему) і звуки мовлення (звуки, алофони). У шкільній лінгводидактиці під звуком розуміють «найменшу одиницю мови та мовлення» [5, с.72], тобто отождожують звук і фонему. Автори методичних вказівок для вчителів зрідка оперують терміном «фонема», проте нічого відмінного в ньому від терміна «звук» вони не вбачають. На це вказує такий запис: «звук (фонема)...», до якого вдаються укладачі різних методичних рекомендацій, виданих на допомогу вчителям початкових і середніх класів. Тим часом укладачі посібників і підручників для середньої школи безпідставно вводять у методичний обіг окремі положення фонології як учення про фонему, що насторожує. Стосується це, по-перше, тлумачення терміна «фонема» і, по-друге, висвітлення одного з протиставлень у системі приголосних – розрізнення за твердістю / м'якістю. Слушні міркування з приводу неоднозначного розуміння деяких питань фонетики в школі висловив ще 1990 р. С. Дорошенко в статті «Звуки чи фонему вивчають учні?» [4].

Пояснюючи сутність фонему, застосовуємо *метод роботи* зі шкільним підручником, у якому сказано, що в українській мові (на нашу думку, варто було б додати «літературній»), бо в діалектах їх більше) є 38 звуків (6 голосних і 32 приголосні) [5, с. 73]. Щоб спонукати студентів думати й самостійно усвідомлювати чітку різницю між

фонемою і звуком, застосовуємо *проблемний метод* і ставимо провокативне питання: хіба це правильно? А куди ж поділися напівпом'якшені (у школі донедавна розглядалися як пом'якшені) чи довгі приголосні звуки, нечіткі голосні та ін.? Наприклад: *вчишся* [ʎ'ic's'a], *пісня* [n'ic'n'a], *життя* [ʒi't'a], *зозуля* [zɔ'zyl'a]. Після кількох яскравих прикладів стає зрозуміло, що йдеться про 38 фонем, а не звуків, останніх же набагато більше, і рахувати їх, напевно, немає сенсу. Метод квазіомонімії – ефективний засіб для розуміння фонематичності певного звука. Квазіомонімії (несправжні омонімії) – слова з різним значенням, що відрізняються тільки одним звуком. Наприклад, /m/, /d/, /z/, /c/ – різні фонемі, бо вони розрізняють слова *там* – *дам*, *казка* – *каска* і т.ін. Студенти охоче підбирають квазіомонімічні відповідники під час лекції чи практичного заняття. Подібні завдання рекомендують і розробники шкільних підручників.

Найважливішим питанням, від успішного засвоєння якого залежить розуміння механізмів живих фонетичних змін, що безпосередньо втілені в орфоепічних нормах сучасної української літературної мови, є класифікація голосних і приголосних фонем і їх звукових виявів. Педагогічний досвід переконує: якщо студент не розуміє класифікації звуків, то він не опанує й механізмів їх взаємодії, а той, хто не усвідомлює законів звукових модифікацій, – не знає й фонетики – непростой, але цікавої науки, що є фундаментом складної мовної системи. На неповноту і поверховість шкільної класифікації приголосних звуків неодноразово звертав увагу І. Ющук у статтях «Шлях до пізнання мови: про викладання рідної мови в 5 класі», «Наукові засади вивчення фонетики в школі», «Правила в підручнику з рідної мови (за підручниками для 5 класу)» та ін.

На нашу думку, недосконалість шкільної класифікації приголосних звуків є у вищій своєрідним гальмівним бумерангом, що ускладнює розуміння й засвоєння студентами цього ключового питання. Зокрема, вони часто плутають *дзвінки* й *сонорні* (у школі до 2022 р. сонорні відносили до дзвінких, хоча зараз їх і виділяють окремо, однак сонорними не називають [5, с. 79]). Тоді як учні зрозуміють принцип такого поділу – співвідношення голосу і шуму? Чи не краще було б виділити *шумні* (які утворюють кореляційні пари за дзвінкістю й глухістю) та *сонорні*? Адже в *сонорних* звуках голос переважає над шумом, у *дзвінких* – шум над голосом, а *глухі* – це звуки, в основі яких лежить лише шум. Це просто й зрозуміло. Для засвоєння фонетичних змін важливо знати, що сонорні звуки (за незначними винятками, особливо в діалектах) не беруть участі в асиміляційних процесах.

Ефективному засвоєнню класифікації звуків сприятимуть міжпредметні зв'язки з анатомією (артикуляційні параметри звуків), фізикою (їх акустичні особливості), логопедією, діалектологією тощо. Відомо, що в основі класифікації голосних і приголосних лежать три принципи: функціональний, артикуляційний, акустичний. Поділ приголосних на *губні*, *язикові* й *глоткові* ґрунтується на дії активних і пасивних мовленнєвих

органів при утворенні фокуса артикуляції звука. Виокремлення *зімкнених*, *щільних* і *дрижачих* приголосних за *способом творення шуму* враховує характер перепони, що утворюється між активними й пасивними мовними органами. *Палаталізація* звуків, або пом'якшення, виникає внаслідок додаткового підняття передньої і середньої спинки язика в напрямку до твердого піднебіння. Виділення кореляційних пар *шиплячих* і *свистячих* базується на акустичному враженні. Щоб студенти легко зрозуміли і запам'ятали класифікаційні групи, викладач може залучати елементи інтегрованого навчання, наприклад, апелюючи до логопедії й наводячи поширені випадки дефектного мовлення (ринофонію (гугнявість), сигматизм (шепелявість), гаркавість тощо) із використанням відеороликів, малюнків, схем тощо. Демонстрація прикладних переваг фонетики сприятиме підвищенню до неї інтересу в здобувачів освіти, адже розуміння артикуляційно-акустичних особливостей конкретних звуків дуже важливе для наступного етапу вивчення дисципліни – різних типів звукових змін.

Пожавляють виклад класифікації голосних і приголосних паралелі не тільки з іншими мовами, але й із сучасними українськими говорами, оскільки в третьому семестрі філологи вивчають складну й важливу дисципліну «Українська діалектологія». Тому, на нашу думку, вже на першому курсі повинні розрізняти кількісний і якісний склад фонем у літературній мові і діалектах, розуміти сутність дифтонгів, причину «укання» та його види. Студенти – носії різних українських говірок – самостійно знаходять ці відмінності, характеризуючи особливості вимови дорсально-палатальних [ʒ^{mc}], [c^{mc}], препалатального [l^o], наводячи діалектні звуки [ɸ], [ɸ^o], [j], відсутні в літературній мові. Звичайно, допоможуть запам'ятати класифікацію приголосних і відомі мнемонічні фрази, запропоновані І. Ющуком чи іншими методистами: 1) сонорні – «*ми винили рій*»; 2) дзвінки – «*буде гоже гедзю в джазі*»; 3) глухі – «*усе це кафе «Птах і чаша»*»; 4) губні – «*мавпа Буф*»; 5) піднебінні: «*Рою, ще їжджу*»; 6) задньорогові: *хуга зуга*; 7) зубні – «*де ти з'їси ці лини*» (бракує тут лише приголосного *дз*); 8) шиплячі – «*ще їжджу*»; 9) свистячі – «*сце їдзу*» [12, с. 87]. Студенти охоче придумують і власні мнемонічні фрази, не менш дотепні і вдалі.

Основою курсу фонетики у вищій школі є вивчення звукових змін, особливо асиміляції (уподібнення), що належить до найпродуктивніших модифікацій приголосних і зумовлює більшість орфоепічних норм сучасної української літературної мови. Викладач повинен враховувати новітні дослідження в галузі фонетики й активно впроваджувати їх у лінгводидактичну діяльність. Якщо проаналізувати навчальні посібники й підручники для вищів, то, на нашу думку, питання асиміляції в них потребує більш поглибленої уваги. Нам імponує думка І. Савченко, яка це явище обстежила детально і, спираючись на погляди Г. Передрій, запропонувала асиміляцію за артикуляційно-акустичними ознаками диференціювати на *чисту* (коли змінюється тільки

одна ознака звука) і змішану (змінюються дві й більше ознаки). До випадків чистої асиміляції належать такі: за дзвінкістю; за глухістю; за місцем творення; за способом творення; за палатальністю (м'якістю). Змішана асиміляція – за місцем творення і глухістю; за місцем творення і палатальністю; за місцем і способом творення; за способом творення і палатальністю; за місцем, способом творення та дзвінкістю; за глухістю і палатальністю тощо [8, с. 102].

Ми вже кілька років поспіль упроваджуємо на практиці саме таке розуміння асиміляції й класифікуємо її за 5 ознаками: 1) за напрямом (регресивна – наступний звук впливає на попередній: вокзал [вогзál]; прогресивна – попередній звук впливає на наступний: бьчела → бчела → бджола); 2) за наслідком (повна – звук повністю уподібнюється іншому: бавишся [бáвус':а]; неповна – відбувається часткове уподібнення одного звука іншому: боротьба [бород'бá]); 3) за контактом (контактна – уподібнення суміжних звуків: розчин [р'о́жчи'н] і [р'о́щи'н]; дистантна – уподібнення двох звуків, між якими є інші: шипчина → шипшина); 4) за фіксацією на письмі (фіксована: дьхнути → дхнути → тхнути, /зписати/ → списати; нефіксована: смужці [см'у́з'ц'і]); 5) за артикуляційно-акустичною ознакою (чиста: зсадити [с:ад'іти^е] – за глухістю; змішана: а) зідити [с'ц'ід'іти^е] – за глухістю і м'якістю; б) Лесьчин [л'є́шчи'н] – за місцем творення і твердістю; в) брюнетці [бр'ун'єц':і] – за способом творення і м'якістю і т. ін.).

Вважаємо, що є всі підстави виокремити ще взаємну асиміляцію, яка передбачає накладання регресивної асиміляції на прогресивну (переважно охоплює дієслівні форми на -ться): сміється – /см'ій'єт'c'a/ – [с'м'ій'єц':а]. Спостерігаємо цікаві й рідкісні випадки так званої ланцюжкової асиміляції: ексгумація [егзгума́ц'ія] – спочатку глухий [с] під впливом дзвінкого [г] змінюється на [з], а той уже одзвінчує [к].

Як відомо, асимілятивні процеси в мовленні можуть виникати і внаслідок консонантного спрощення. Причинно-наслідкові зв'язки між явищами кількісного характеру (спрощення в групі приголосних) та якісного (уподібнення приголосних) репрезентують такі три різновиди асиміляції: 1) за палатальністю: гітаристці [г'ітар'іс'ц'і]; шахістці [шах'іс'ц'і], студентці [студ'єн'ц'і]; 2) за дзвінкістю: шістдесят [ш'ізде'с'ат]; 3) за місцем творення: невістчин [не'в'ішчи'н].

Для закріплення теоретичного матеріалу студентам варто пропонувати різноманітні завдання – від тестів 1, 2, 3 рівня до транскрибування слів, речень і цілих текстів, адже в останніх важливо відстежувати асиміляції в межах тактів: *наш сад* [нас:ád], *кіт біг* [к'ідб'іг], *хоч би* [х'оджби], *плач цей* [плáц:ей] і т. ін. Відомі цитати з художніх творів також сприяють кращому розумінню й швидкому засвоєнню асиміляційних процесів та формуванню стійких орфоепічних норм: *Сміх буде, плач буде перламутровий* [см'ігбуде / плáджбуде" не"рлам'утровий] (П. Тичина).

В одному з варіантів контрольної чи самостійної роботи можна, зокрема, запропонувати такий уривок для виразного прочитання, транскрибування й коментування: *З чого починається любов до отчого краю?... Звідки й коли приходять ця любов до рідної землі? Звідки ця любов, ця ніжність, ця несамовитість сьогодні, в теплий серпневий день? Коли, здається, вириваючи на грядці чорнобривець, вириваєш не квітку, а своє власне серце з грудей, та й так і несеш його, закривавлене, в руці...* (С. Гуцало). У наведеному тексті є 8 випадків асиміляцій, які студентам необхідно детально пояснити: з чого, починається, отчого, ніжність, несамовитість, сьогодні, здається, грядці.

Високий рівень володіння фонетичними компетентностями демонструють здобувачі освіти, котрі вільно транскрибують складні з мовленнєвого погляду речення й тексти, розпізнають і пояснюють у них різні види асиміляцій і характеризують їх за 5 ознаками. Після успішного засвоєння асиміляції студенти не тільки знатимуть правила української літературної вимови приголосних, але й володітимуть важливими орфоепічними навичками.

Як слушно зауважує О. Коваль, «формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічного фаху є складним поетапним процесом науково-пізнавальної і практичної діяльності» [6], а тому вимагає застосування різноманітних методів і прийомів. На практичних заняттях із фонетики і фонології ефективними є *метод спостереження* за мовним матеріалом, *фонетичний аналіз* та інтерактивні методи навчання, зокрема *мозковий штурм*, *метод Кінлінга* та ін. Здобувачів вищої освіти необхідно мотивувати до навчання, викликати в них інтерес цікавими *творчими* і *пошуковими* завданнями (наприклад, охарактеризувати засоби звукового увиразнення конкретного художнього тексту; самостійно придумати скоромовки й чистомовки; знайти в художньому уривку випадки асиміляції й дисиміляції й охарактеризувати їх), *конкурсми* (на краще читання скоромовок, декламування поезії), *проектами* (підготувати мовленнєвий портрет журналіста, артиста чи політика) тощо, спонукати до індивідуальної та групової роботи.

З огляду на об'єктивні реалії сьогодення під час викладання фонетики і фонології на першому курсі у вищій школі найбільш ефективною формою навчання вважаємо очну, однак із активним залученням дистанційних засобів репрезентації інформації (текстової, графічної, анімації, відео, аудіо). Переваги очного навчання для майбутніх педагогів відчутні, адже їм треба долати різноманітні психологічні бар'єри комунікації, щоб стати справжніми професіоналами.

Використання сучасних інформаційних технологій навчання значно полегшує роботу викладача і робить її продуктивнішою. Зокрема, LMS Moodle містить значну кількість інтерактивних елементів, які орієнтовані на постійну взаємодію між учасниками навчального процесу (анкета, опитування, заняття, форум, завдання, тест тощо). Завдяки простоті використання, ефективності організації

інформаційного простору, інтерактивності, надійності LMS Moodle дозволяє організувати засвоєння матеріалу так, щоб форми навчання відповідали меті й завданням конкретних занять. У складних умовах сьогодення є також можливість дистанційно здобувати, закріплювати й оцінювати знання у форматі відеоконференцій із використанням сервісу відеотелефонного зв'язку Google Meet, Google Classroom, Zoom та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, освітня діяльність передбачає не просто засвоєння знань, а й формування вмінь і навичок їх практичного застосування, що і є запорукою ефективного навчання. Це яскраво доводить фонетика – чітка й раціональна структура, підпорядкована логічним внутрішнім законам, тісно пов'язаним між собою. З огляду на об'єктивні реалії сучасної лінгводидактики під час викладання фонетики і фонології у вищій школі необхідно залучати нові інформаційні технології, застосовувати міжпредметні зв'язки, активні й інтерактивні методи навчання, мотивувати здобувачів освіти цікавими творчими й пошуковими завданнями, конкурсами, спонукати до індивідуальної та групової роботи.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розроблення та впровадження ефективних інноваційних методів і прийомів навчання фонетики й фонології в закладах вищої освіти на засадах компетентнісного підходу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. 338 с.
2. Босак Н. Ф. Формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів південно-східного регіону України: дис... канд. пед. наук: 13.00.02; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. 259 с.
3. Босак Н. Ф. Етапи і стадії формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічного фаху. *Наука і освіта*. № 10. 2014. С. 39–42.
4. Дорошенко С. І. Звуки чи фонемі вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 46–49.
5. Заболотний О., Заболотний В. Українська мова: підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2022. 240 с.
6. Коваль В. О. Методика формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів-словесників ВНЗ. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1722/1/Metod_form_fonet-orfoep_komp_stud-sloven_VNZ.pdf
7. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібник для студентів пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2011. 366 с.
8. Савченко І. С. Фонетика, орфоепія і графіка сучасної української мови: навч. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 184 с.
9. Словник української мови: У 20 томах. Київ, 2016. Т. 7. 911 с.
10. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. [2-ге вид., випр. і доп.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
11. Шах К. М., Зарішняк І. М. Особливості навчання покоління Z. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Т. 2. Вип. 11. Вінниця, 2019. С. 212–217.

12. Ющук І. П. Українська мова в школі: методичні поради для вчителя. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 256 с.

REFERENCES

1. Bakum, Z. P. (2008). *Teoretyko-metodychni zasady navchannia fonetyky ukrainskoi movy v himnazii* [Theoretical and methodological principles of teaching the phonetics of the Ukrainian language in the gymnasium]: monohrafiia. Kryvyi Rih: Vydavnychiy dim. 338 s. [in Ukrainian]
2. Bosak, N. F. (2003). *Formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetentsii studentiv filolohichnykh fakultetiv vyshchykh navchalnykh zakladiv pivdenno-skhidnoho rehionu Ukrainy* [Formation of phonetic and orthoepic competence of students of philological faculties of higher educational institutions of the southeastern region of Ukraine]: dys... kand. ped. nauk: 13.00.02; Pivdennoukrainskyi derzh. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho. Odesa. 259 s. [in Ukrainian]
3. Bosak, N. F. (2014). *Etapy i stadii formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetentsii studentiv filolohichnoho fakhu* [Phase and stages of formation of phonetic and orthoepic competence of philological students]. *Nauka i osvita*. № 10. S. 39–42 [in Ukrainian]
4. Doroshenko, S. I. (1990). *Zvuky chy fonemy vyvchait uchni?* [Are pupils learning sounds or phonemes?] *Movoznavstvo*. № 2. S. 46–49 [in Ukrainian]
5. Zabolotnyi, O., & Zabolotnyi, V. (2022). *Ukrainska mova* [Ukrainian language]: pidruch. dlia 5-ho kl. zakl. zah. sered. osvity. Kyiv: Heneza. 240 s. [in Ukrainian]
6. Koval, V. O. *Metodyka formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetentsii studentiv-slovesnykiv VNZ* [The method of formation of phonetic and orthoepic competence of philological students of universities]. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1722/1/Metod_form_fonet-orfoep_komp_stud-sloven_VNZ.pdf [in Ukrainian].
7. *Praktykum z metodyky navchannia ukrainskoi movy v zahalnoosvitnikh zakladakh: modulnyi kurs* [Workshop on methods of teaching the Ukrainian language in general educational institutions: modular course]: posibnyk dlia studentiv ped. universytetiv ta instytutiv (2011) / kol. avtoriv za red. M. I. Pentyliuk. Kyiv: Lenvit. 366 s. [in Ukrainian]
8. Savchenko, I. S. (2014). *Fonetyka, orfoepiia i grafika suchasnoi ukrainskoi movy* [Phonetics, orthoepia and graphics of the modern Ukrainian language]: navch. posib. Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho. 184 s. [in Ukrainian]
9. *Slovyk ukrainskoi movy* (2016) [Dictionary of the Ukrainian language]: U 20 tomakh. Kyiv. T. 7. 911 s. [in Ukrainian]
10. *Ukrainska mova: entsyklopediia* (2004) [Ukrainian language: encyclopedia] / redkol.: V. M. Rusanivskyi (spivholova), O. O. Taranenko (spivholova), M. P. Ziabliuk ta in. [2-he vyd., vypr. i dop.]. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. 824 s. [in Ukrainian]
11. Shakh, K. M., & Zaryshniak, I. M. (2019). *Osoblyvosti navchannia pokolinnia Z* [Peculiarities of learning generation Z]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa*. T. 2. Vyp. 11. Vinnytsia. S. 212–217 [in Ukrainian]
12. Iushchuk, I. P. (2013). *Ukrainska mova v shkoli: metodychni porady dlia vchytelia* [Ukrainian language at school: methodical advices for the teacher]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 256 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПИСКАЧ Ольга Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Наукові інтереси: діалектологія, лінгвостилістика, культура української мови, лінгводидактика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PYSKACH Olha Dmytrivna – Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Ukrainian Language Department Uzhhorod National University.

Scientific interests: dialectology, linguistic stylistics, culture of the Ukrainian language, linguistic didactics.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2024 р.

УДК 378.014.6:373.3.011.3-051

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-292-295

РАДІУК Інна Володимирівна –

доктор філософії, старший викладач

кафедри теорії і методики початкової освіти

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1937-4195>e-mail: Radiuk.Inna@vnu.edu.ua

СТРУКТУРА ТА ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті обґрунтовано теоретичні аспекти та значимість організації системи забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти, що здійснюють підготовку вчителів початкової школи. Аналіз наукових досліджень дозволив з'ясувати, що освітнє середовище університету є змодельованою та спеціально організованою системою, структура і складники якої дозволяють досягати цілей та завдань розвитку системи забезпечення якості освіти. З'ясовано, що дослідники питання якості вищої освіти пропонують використовувати чотири напрями моніторингу у системі вищої освіти: моніторинг відповідності визначеним стандартам; моніторинг результатів освітнього процесу; моніторинг навчальних досягнень студентів; моніторингу організації та перебігу освітнього процесу. Охарактеризовано види та функції моніторингу забезпечення якості освіти. Досліджено взаємозв'язок управлінських функцій в системі ЗВО та завдань моніторингу якості освітніх послуг, а саме: моделювання, організація, діагностика, контроль, корекція. З'ясовано, що кожна функція управління та діяльності ЗВО є підґрунтям для складових процесу моніторингу. Автором обґрунтовано етапи проведення моніторингових досліджень, визначено особливості процедури організації системи забезпечення надання якісних освітніх послуг в контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи. Встановлено, що здійснення моніторингу якості освіти у ЗВО передбачає дослідження усіх аспектів функціонування його освітнього середовища. Зокрема: аналізу освітніх програм і навчальних планів, актуальності та необхідності постановки нових цілей і завдань дидактичного процесу; організації його провадження та матеріально-технічного забезпечення; налагодження зворотного взаємозв'язку зі здобувачами освіти; стимуляцію професійного розвитку науково-педагогічного персоналу; переорієнтацію контролюючих функцій на дієвий аудит; упровадження нових форм педагогічних методик і технологій організації освітнього процесу; налагодження тісних контактів зі стейкхолдерами. Проаналізовано, систематизовано та узагальнено практичний досвід впровадження системи забезпечення якості освіти у педагогічних ЗВО. Визначено перспективні шляхи управління системою якості освітніх послуг.

Ключові слова. Моніторинг якості освіти, майбутній учитель початкової школи, освітній процес, професійна підготовка, освітній процес у ЗВО.

RADIUK Inna Volodymyrivna –

Ph.D. (Pedagogy), Subject Areas Educational, Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1937-4195>e-mail: Radiuk.Inna@vnu.edu.ua

STRUCTURE AND IMPLEMENTATION OF MONITORING THE QUALITY OF TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY

The article substantiates the theoretical aspects and importance of organizing a quality assurance system in higher education institutions that train primary school teachers. The analysis of scientific research has revealed that the educational environment of the university is a modeled and specially organized system, the structure and components of which allow achieving the goals and objectives of the development of the quality assurance system. It has been found that researchers on the quality of higher education propose to use four monitoring models in the higher education system: an information model of compliance with certain standards; a model for monitoring the results of the educational process; a model for monitoring student achievement; a model for monitoring the organization and course of the educational process. The types and functions of monitoring the quality of education are characterized. The relationship of managerial functions in the system of higher education with the tasks of monitoring the quality of educational services, namely: modeling, organization, diagnosis, control, correction, is investigated. It has been found that each function of management and activity of a higher education institution is the basis for the components of the monitoring process. The author substantiates the stages of monitoring research, identifies the peculiarities of the procedure for organizing a system for ensuring the provision of quality educational services in the context of training future primary school teachers. It has been established that monitoring the quality of education in a higher education institution involves the study of all aspects of the functioning of its educational environment. In particular: analysis of educational programs and curricula, relevance and necessity of setting new goals and objectives of the didactic process; organization of its implementation and logistical support; establishing feedback with students; stimulation of professional development of scientific and pedagogical staff; reorientation of control functions to effective audit; introduction of new forms of pedagogical methods and technologies for organizing the educational process; establishing close contacts with stakeholders. The practical experience of implementing the system of quality assurance in pedagogical higher education institutions is analyzed, systematized and generalized. Promising ways to manage the quality of educational services are identified.

Key words. Monitoring of the quality of education, future primary school teacher, educational process, professional training, educational process in higher education institutions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток суспільства потребує підготовки конкурентоздатних фахівців, які зможуть реалізуватися в умовах здійснення економічних та соціальних реформ. Особливої актуальності набуває питання якості професійної підготовки у ЗВО в умовах євроінтеграції та активізації міграційних процесів. Сьогоднішні українські здобувачі освіти мають відповідати світовим вимогам щодо результатів навчання. Такий стан речей зумовлює не лише перегляд змістового та методичного наповнення освітніх програм, але й системний моніторинг та аналіз виконання поставлених перед студентським та викладацьким колективами завдань. У даному контексті актуальності набуває питання підвищення якості вищої освіти в Україні з урахуванням вимог стейкхолдерів. Припускаємо, що якість освітніх послуг регламентується її відповідністю наявним стандартам освіти та прогнозуванням перспективних шляхів її розвитку в умовах ефективних управлінських рішень.

Незважаючи на значні дослідження щодо моніторингу якості освіти в закладах вищої освіти України, недостатньо вивченим залишається питання щодо принципів, виявлення чинників та критеріїв якості вищої освіти, механізмів моніторингу та методики його здійснення, зокрема на освітніх програмах, що готують майбутніх учителів початкової школи. Також недостатньо розроблені ефективні аналітико-діагностичні технології здійснення зворотного зв'язку. Водночас, регулярне проведення моніторингу ще не стало складовою системи професійної підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукового доробку вчених із окресленої проблематики свідчить, що моніторинг якості освіти набув широкого застосування у вітчизняних та зарубіжних освітніх системах. Так, у педагогічній теорії й практиці існує низка визначень поняття моніторингу, що стосуються його змісту. Зокрема, О. Горбачова, Г. Грай, О. Перехейда, Н. Титаренко, В. Ткаченко трактують моніторинг як засіб ефективного управління якістю освіти [2, с. 6]. Вчені Л. Миронець, І. Шаповал, Т. Чернецька та ін. розглядають моніторинг як засіб вивчення стану викладання навчальних дисциплін у закладі освіти [5, с. 17]. Дослідження В. Зінченко свідчать, що означена категорія передбачає залучення представників усіх суб'єктів навчального процесу до моніторингової діяльності, їхньою готовністю та вмотивованістю до оцінки якості навчального процесу та ефективності власної управлінської діяльності, удосконаленням всіх рівнів системи управління якістю навчального процесу в напрямку розподілу обов'язків та закріплення відповідальності за забезпечення якості окремих компонентів навчального процесу та формування компетентності майбутніх фахівців [4, с. 25]. Вчені І. Анненкова, Л. Крамаренко розглядають моніторинг як форму організації збору, збереження, оброблення та поширення інформації про діяльність освітньої системи, котра забезпечує неперервне спостереження за її станом і

прогнозування розвитку цієї системи [1, с. 4]. Спільним у всіх наукових розвідках щодо моніторингових процесів у ЗВО є те, що впровадження моніторингу дозволяє досягати запланованих освітньою програмою, цілей та результатів.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних та практичних засад здійснення моніторингу якості освіти майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковий пошук у цьому напрямку свідчить, що вітчизняні ЗВО досить активно впроваджують у свою діяльність різні моделі забезпечення якості освіти, про що свідчать розроблені ними нормативні документи. Здебільшого це внутрішні положення, що визначають управління якістю освітнього процесу як цілеспрямований, комплексний, узгоджений процес керівництва основними складовими елементами освітнього процесу, що має на меті досягнення найоптимальнішого та збалансованого співвідношення результатів освіти наявним вимогам, нормам, стандартам та очікуванням.

Щодо терміну «моніторинг», то цей процес трактується як система збирання інформації про стан освіти, з метою встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, оцінювання причин відхилень від них, прогнозування на підставі отриманих об'єктивних даних динаміки й основних тенденцій її розвитку, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень у напрямі підвищення її якості, функціонування освітньої системи у конкретному закладі та галузі освіти загалом [6, с. 15].

Учені одностайні у тому, що моніторинг як процес поєднує усі види контролю й оцінювання результатів навчання суб'єктів, упорядковує об'єкти, передбачає необхідність розробки критеріїв якості, засобів оброблення даних, аналітичне осмислення та їхнє подальше використання з метою впливу як на якісний рівень професійної діяльності освітан, так і на ефективність освітнього процесу. Предметом моніторингового дослідження професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів є методичні та організаційні інновації щодо їхнього впливу на якісні характеристики результату; засвоєння здобувачами освіти предметних знань; створені в попередні роки освітніх програм; розроблені дидактичні матеріали; апробовані навчальні та діагностичні методики; організаційні форми проведення методичної роботи [3, с. 10].

Аналіз розвитку систем управління якістю дозволяє скласти загальне враження про досягнення в галузі вдосконалення якості, уявлення про основні напрями розвитку цих систем, використовувати ці знання та досвід у сфері освіти. Згідно рекомендацій державної служби якості освіти, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, обов'язковими складовими системи забезпечення якості освіти є: система забезпечення якості в ЗВО (внутрішня система забезпечення

якості освіти); система зовнішнього забезпечення якості освіти; система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти.

В контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи система забезпечення якості в ЗВО (внутрішня система забезпечення якості освіти) обов'язково включає: стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти; систему та механізми забезпечення академічної доброчесності; оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти; оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників; оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти; забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти; забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти; створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування; інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти. Структуру системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти формує університетська спільнота, а саме: факультет, структурні підрозділи, науково-педагогічний персонал, здобувачі освіти, представники адміністрації і допоміжних служб університету, які діють у рамках своїх повноважень.

Ефективність функціонування вищезазначених систем обумовлена дотриманням ЗВО певних принципів. Досліджуючи нормативну документацію Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) у напрямі забезпечення її якості, зауважено й узагальнено низку принципів внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, які адаптовано до проблеми забезпечення якості освіти майбутніх учителів початкових класів та здійснення процесу моніторингу.

Принцип первинної відповідальності полягає у тому, що на ЗВО покладається основна відповідальність за якість наданих освітніх послуг для майбутніх учителів початкових класів і за сам процес забезпечення цієї якості на практиці.

Принцип відповідності передбачає забезпечення якості професійної підготовки, що передбачає розробку освітніх програм таким чином, щоб вони відповідали визначеним для них цілям, включаючи заплановані результати навчання. На практиці цей принцип полягає у дотриманні ЗВО стандарту вищої освіти, зокрема стандарту вищої освіти першого бакалаврського рівня за спеціальністю 013 «Початкова освіта».

Принцип розвитку сприяє розвитку культури якості освіти в цілому, професійному розвитку науково-педагогічного персоналу, освітній культурі майбутніх учителів початкових класів, впровадженню інноваційних методик та передових

педагогічних практик; вдосконалення процедур, і нормативних документів, інформування усіх учасників освітнього процесу.

Принцип врахування забезпечує необхідність постійного розвитку й удосконалення якості освітньої програми 013 «Початкова освіта» з урахуванням потреб і запитів стейкхолдерів, інтересів та очікувань здобувачів освіти.

Практична реалізація моніторингу якості освітньої діяльності включає такі напрями: моніторинг змісту освітньої діяльності; моніторинг ресурсів освітньої діяльності; моніторинг процесу освітньої діяльності; моніторинг результатів освітньої діяльності. Моніторинг передбачає як самооцінку закладу вищої освіти, так і оцінку діяльності закладу здобувачами освіти, випускниками, роботодавцями, а також міжнародними рейтинговими агенціями. Зовнішній контроль якості освітньої діяльності забезпечується процедурами акредитації освітніх програм та ліцензування освітньої діяльності.

Зупинимось детальніше на аналізі критеріїв оцінювання якості вищої освіти, що ґрунтуються на таких складових моніторингу:

- ресурсне забезпечення освітнього процесу: матеріально-технічне обладнання закладу вищої освіти, забезпечення навчально-методичними матеріалами, бібліотечне забезпечення освітнього процесу, якісний склад науково-педагогічних працівників;

- освітній процес: навантаження науково-педагогічних працівників, структурування змісту освітніх програм відповідно до сучасного розвитку науки, обсяги кредитів ЄКТС для певного рівня підготовки фахівців, змістове наповнення освітніх компонентів, активізація навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, організаційна діяльність;

- результативність освітньої системи: досягнення здобувачів вищої освіти з професійних дисциплін, кількість випускників, які працевлаштувалися, тощо.

Система управління якістю вищої освіти має на меті гарантувати надання університетом якісної багаторівневої освіти, підготовку конкурентоспроможних фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів.

Таким чином, на підставі аналізу наукового доробку вчених та практичного досвіду ЗВО, можна узагальнити, що кінцевим результатом побудови та впровадження в освітнє середовище ЗВО системи забезпечення якості освіти є низка певних показників, котрі мають отримувати та аналізувати університети з метою моніторингу якості освіти майбутніх учителів початкових класів. А саме:

- навчальні досягнення здобувачів освіти та показники їхньої успішності;

- можливості випускників педагогічного ЗВО влаштуватися на роботу за фахом – затребуваність на ринку праці, впровадження дуальної форми освіти;

- задоволеність здобувачів освіти освітньо-професійною програмою та освітніми

компонентами, які вони опановують у освітньому середовищі університету;

- ефективність роботи викладачів – навчально-методична, педагогічно-практична, науково-дослідницька, організаційна;

- наявність матеріальної бази, навчальних ресурсів для реалізації освітніх компонентів програми підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Підсумовуючи, зазначимо, що питання моніторингу якості вищої освіти є відносно малодослідженим, а технологія його здійснення потребує детальнішої розробки та постійного вдосконалення відповідно до вимог суспільства. Проблема якості підготовки майбутніх учителів початкових класів є складовою якості усього освітнього процесу в університеті, проте має низку специфічних особливостей, які означені стандартом за спеціальністю 013 «Початкова освіта». Ефективність функціонування системи надання якісних освітніх послуг в цілому забезпечується дотриманням певних базових принципів організації освітнього процесу як от: первинної управлінської відповідальності університету за якість професійної підготовки, відповідності, розвитку культури якості освіти в цілому та врахування потреб і запитів стейкхолдерів, інтересів та очікувань здобувачів освіти. Окреслені засади стосуються здебільшого управлінських та організаційних моментів, проте підготовка вчителів початкових класів передбачає низку специфічних аспектів. Дослідження таких аспектів та їх врахування при плануванні освітнього процесу, що безпосередньо впливає на якість освіти, становить перспективу подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Анненкова І. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf
2. Грай Г. Використання засобів автотестування в поточному оцінюванні. *Заступник директора школи*. 2017. № 3. С. 24–42.
3. Зарудня О. Блочно-змістові складові моніторингу професійної діяльності вчителя початкової школи. *Початкова школа і сучасність*. 2017. № 8. С. 10–12.

4. Зінченко В. Модель моніторингу якості навчального процесу у вищому навчальному закладі. *Освіта та педагогічна наука*. 2013. № 3. С. 16–26.

5. Шаповал І. Здійснюємо моніторинг ефективності роботи вчителя. *Заступник директора школи*. 2017. № 3. С. 17–23.

6. Швардак М. Моніторинг якості освіти: концепти лекцій Мукачєво: МДУ, 2020. 108 с.

REFERENCES

1. Annienkova, I. Kryterii i pokaznyky yakosti osvity u VNZ. [Criteria and indicators of the quality of education in a higher educational institution] URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf [in Ukrainian]
2. Hrai, H. (2017). Vykorystannia zasobiv avtomonitorynhu v potochnomu otsiniuvanni. [Use of self-monitoring tools in current assessment]. *Zastupnyk dyrektora shkoly*. № 3. S. 24–42. [in Ukrainian]
3. Zarudnia, O. (2017). Blochno-zmistovi skladovi monitorynhu profesiinoi diialnosti vchytelia pochatkovoї shkoly. [Block-content components of monitoring the professional activity of an elementary school teacher]. *Pochatkova shkola i suchasnist*. № 8. S. 10–12. [in Ukrainian]
4. Zinchenko, V. (2013). Model monitorynhu yakosti navchalnoho protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi. [A model of monitoring the quality of the educational process in a higher educational institution.] *Osvita ta pedahohichna nauka*. № 3. S. 16–26. [in Ukrainian]
5. Shapoval, I. (2017). Zdiisniuemo monitorynh efektyvnosti roboty vchytelia. [We monitor the effectiveness of the teacher's work]. *Zastupnyk dyrektora shkoly*. № 3. S. 17–23. [in Ukrainian]
6. Shvardak, M. (2020). *Monitorynh yakosti osvity: konspekty lektsii Mukachevo* [We monitor the effectiveness of the teacher's work]: MDU. 108 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАДІУК Інна Володимирівна – доктор філософії, старший викладач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RADIUK Inna Volodymyrivna – Ph.D. (Pedagogy), Subject Areas Educational, Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of future primary school teachers.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024 р.

УДК: 37.091.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-295-299

ДЯЧИК Наталія Юрївна – аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівської політехніки»
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1337-9982>
 e-mail: nataliia.y.diachyk@lpnu.ua

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД

Характеристика основної теми. Для формування педагогічної компетентності сучасного психолога необхідна когнітивна основа, суттєвим компонентом якої є педагогічні знання. Інтеграція педагогічних знань і умінь психолога передбачає орієнтацію не лише на сучасний, але й на майбутній розвиток особистості з урахуванням глобальних тенденцій розвитку науки та освіти. Проблема. На сучасному етапі в психологічній освіті можливості педагогічних знань та умінь використовуються далеко не повністю. Аналіз стану практики показує, що педагогічні дисципліни викладаються ізольовано, водночас виявлено чітке зростання позитивного ставлення студентів до вивчення педагогічних дисциплін. Мета статті –

обґрунтувати можливість інтегративного підходу до розроблення принципів формування педагогічної компетентності майбутніх психологів. Узагальнені результати. Виявлено, що формування педагогічної компетентності майбутнього психолога передбачає: визначення принципів формування педагогічних компетентностей та умінь; розроблення критеріїв відбору змісту та побудову моделі педагогічних компетентностей психологів; розроблення метакурсу "Педагогічна компетентність психолога" для закладів вищої освіти та методики вивчення цього курсу. Обґрунтовано такі принципи формування педагогічних компетентностей майбутніх психологів: інтеграції цілей (двоєдиною ціллю педагогічної компетентності освіти, що передбачає оптимальне поєднання спеціальних та педагогічних знань у її змісті); єдності загальної та педагогічної компетентності (педагогічна компетентність психолога є повноцінним компонентом цілісної системи його професійної компетентності); професійної психолого-педагогічної спрямованості навчання (орієнтація педагогічних дисциплін на практичні потреби фахівця у галузі психології); творчості (формування педагогічних компетентностей сприяє реалізації творчого потенціалу майбутнього психолога; гармонізації (формування не лише професіонала, а й особистості майбутнього психолога можливе за умови пріоритету гуманістичних ідей у процесі педагогічної компетентності підготовки); метадисциплінарності: (процес вивчення педагогічних дисциплін доцільно реалізувати шляхом вивчення метакурсів як систем інтегрованих знань) тощо.

Ключові слова: принцип, формування, педагогічна компетентність, майбутні психологи, інтегративний підхід, система, психолого-педагогічна спрямованість, метакурс.

DIACHYK Nataliya Yuriiivna –

graduate student of the Department of Pedagogy and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1337-9982>

e-mail: natalia.y.diachyk@lpnu.ua

PRINCIPLES OF FORMING THE PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS: AN INTEGRATIVE APPROACH

Characteristic the main topic. For the formation of the pedagogical competence of a modern psychologist, a cognitive basis is necessary, an essential component of which is pedagogical knowledge. The integration of pedagogical knowledge and the skills of a psychologist involves orientation not only to the current, but also to the future development of the individual, taking into account the global trends in the development of science and education. Problem. At the current stage in psychological education, the possibilities of pedagogical knowledge and skills are far from being fully used. The analysis of the state of practice shows that pedagogical disciplines are taught in isolation, at the same time, a clear increase in the positive attitude of students to the study of pedagogical disciplines is revealed. The purpose of the article is to substantiate the possibilities of an integrative approach to the development of principles of the formation of pedagogical competence of future psychologists. Generalized results. It was revealed that the formation of the pedagogical competence of the future psychologist involves: determining the principles of building pedagogical integrated knowledge and skills; development of content selection criteria and construction of a model of pedagogical competencies of psychologists; development of the metacourse "Pedagogical competence of a psychologist" for institutions of higher education and methods of studying this course. The following principles of the formation of pedagogical competences of future psychologists are substantiated: integration of goals (the dual goal of pedagogical competence of education, which involves an optimal combination of special and pedagogical knowledge in its content); the unity of general and pedagogical competence (the pedagogical competence of a psychologist is a full-fledged component of the integral system of his professional competence); professional psychological and pedagogical focus of training (orientation of pedagogical disciplines on the practical needs of a specialist in the field of psychology); creativity (the formation of pedagogical competences contributes to the realization of the creative potential of a future psychologist; harmonization (the formation of not only a professional, but also the personality of a future psychologist is possible under the condition of the priority of humanistic ideas in the process of pedagogical competence training); metadisciplinary: (the process of studying pedagogical disciplines should be implemented by studying metacourses as systems of integrated knowledge) etc.

Key words: principle, formation, pedagogical competence, future psychologists, integrative approach, system, psychological and pedagogical orientation, metacourse.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі спостерігається недостатня увага до педагогічного аспекту підготовки майбутнього психолога, хоча можливості педагогічних знань і умінь, а також формування інтегральної психолого-педагогічної культури психолога використовуються далеко не повністю. Аналіз стану практики показує, що педагогічні дисципліни викладаються ізольовано, їх обсяг у навчальному плані критично малий. Водночас виявлено чітке зростання позитивного ставлення студентів до поглибленого вивчення педагогічних дисциплін.

На наш погляд, у формуванні когнітивної основи педагогічної компетентності майбутнього психолога інтеграція є найбільш доцільним засобом, який одночасно забезпечує функціонально повний мінімум педагогічних знань та усуває перевантаження студентів фактичним матеріалом. Інтеграція педагогічних та психологічних знань

передбачає орієнтацію не лише на сучасний, але й на майбутній розвиток особистості майбутнього психолога з урахуванням глобальних тенденцій розвитку освіти.

Для формування педагогічної компетентності майбутнього психолога у її найширшому розумінні (органічне поєднання загальношкільської та професійно спрямованої педагогічної компетентності) необхідно сформувати її когнітивну базу. Оскільки концептуальні положення систематизації змісту знань майбутніх психологів базуються на урахуванні характеру і змісту їх фахової діяльності, то система педагогічних знань повинна бути інтегрованою та професійно спрямованою.

Обґрунтування та розроблення педагогічних компетентностей майбутніх психологів передбачає першочергове їх методологічне та теоретичне обґрунтування, зокрема виокремлення принципів формування педагогічних компетентностей

майбутніх психологів; розроблення критеріїв відбору змісту та побудови моделі педагогічних компетентностей психологів; розроблення метакурсу “Педагогічна компетентність психолога” для закладів вищої освіти та методики вивчення цього курсу.

Таким чином, актуальність проблеми формування педагогічних компетентностей майбутніх психологів зумовлена недостатнім забезпеченням педагогічної підготовки сучасного психолога, який постійно працює з людьми і повинен мати ґрунтовні знання з низки питань педагогічної науки. Основним засобом вирішення цієї проблеми вважаємо інтегративний підхід, що передбачає перетворення традиційного змісту педагогічної освіти, структурну перебудову засвоєння інтегрованого змісту навчання, створення принципово нових метакурсів на інтегративній основі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні вимоги до роботи вищого навчального закладу передбачають на думку Л. Дольнікової «пошук інноваційних, ефективних форм і методів навчання, перегляд і удосконалення програм, навчальних планів, створення інтегрованих курсів дисциплін, які забезпечують якість знань, обґрунтовують нові функції педагогіки вищої школи, яка останнім часом знаходиться в пошуку ефективних підходів у навчанні та вихованні студентства» [2, с. 274].

Як зазначають З. Шацька та Т. Бабіна, «світовий процес інтеграції здійснює активний вплив і на сферу освіти, стимулюючи її розвиток, як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. Впровадження інтегративних методів навчання, інтеграція наукових знань в рамках освітнього процесу, інтеграція самого освітнього процесу сприяє покращенню процесу засвоєння знань, підвищенню рівня науково-дослідницької діяльності [9, с.47]. Водночас, уміння комплексно застосувати знання «лежить в основі творчого підходу особистості. Озброєння майбутніх фахівців такими вміннями – актуальне завдання вищої школи, яке диктується тенденціями інтеграції в науці і розв’язується за допомогою використання в навчальному процесі різних видів інтеграції» [5, с. 29].

Т. Григоренко вважає, що «впровадження та осмислення принципів саме у навчальному процесі надає перевагу організувати його в певній послідовності, підтвердити й визначити його цілі й обмірковано підійти до змістового наповнення, обрати форми і методи навчання, які були б відповідними цілям» [1, с. 70]. Ми погоджуємося з думкою цього автора, що саме розроблення принципів, які взаємопов’язані між собою, дозволяє підвищити якість професійної підготовки майбутніх психологів.

У зв’язку з цим, «сучасні інновації у сфері надання освітніх послуг пов’язані з оволодінням студентами новим мистецтвом – мистецтвом інтеграції – умінням поєднувати знання, отримане у різних галузях навчання, об’єднувати аудиторні знання й практичний досвід, зміцнювати набуте у процесі навчання в університеті знання шляхом

його використання у реальних ситуаціях за межами навчального закладу» [8, с. 184]. Поруч з цим, «інтеграція в освіті «розглядається і вивчається як педагогічна категорія, що забезпечує можливість створення взаємозв’язків між навчальними дисциплінами; розкриває роль і місце міжпредметних зв’язків у системі освіти; визначає ідею про необхідність інтеграції змісту навчальних дисциплін для отримання цілісних знань; характеризує методи викладу навчального матеріалу викладачем при інтегративному підході» [4, с. 197]. Адже, рівень освіченості «не визначається виключно обсягом знань, їх енциклопедичністю. З позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю розв’язувати проблеми різних рівнів складності на основі наявних знань» [6, с. 267].

У дослідженні ми спиралися на висновки авторів щодо інтеграції знань як психолого-педагогічної проблеми [7], розробки Л. Кондрацької та І. Толмачової щодо формування педагогічної компетентності у майбутніх магістрів психології, а також праці Ю. Козловського, В. Ортинського та М. Пашечка про вплив інтеграції на рівень професійної компетентності фахівців [9] та ін.

Мета статті – обґрунтування принципів формування педагогічної компетентності майбутніх психологів на засадах інтегративного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основними ідеями інтеграції у професійній підготовці психолога є розуміння необхідності формування педагогічної компетентності як атрибутивної складової професійної компетентності психолога; передбачення етапності інтеграції педагогічних знань для формування професійно спрямованої їх системи з урахуванням специфіки закладів вищої освіти та розробка організаційно-методичного забезпечення педагогічної підготовки психолога. Для формування цілісної загальної та педагогічної компетентності сучасного психолога необхідна когнітивна основа, суттєвим компонентом якої є педагогічні знання, структура якої залежить від компонентів інтеграції знань (тем чи окремих тем).

Основну ідею інтеграції педагогічних та психологічних знань складає навчання за інтегрованими блоками дисциплін – метакурсами – скоординованими між собою тематично і хронологічно. Їх кінцевим результатом є оптимізація когнітивної основи педагогічних знань майбутніх психологів, яка спрямована на формування загальної і педагогічної компетентності і покращення якості як професійних, так і особистісних якостей майбутнього психолога.

На основі теоретичних досліджень ми розробили **принципи формування педагогічних компетентностей майбутніх психологів:**

- інтеграції цілей (двоєдиною ціллю педагогічної компетентності освіти, що передбачає оптимальне поєднання спеціальних та педагогічних знань у її змісті);

- єдності загальної та педагогічної компетентності (педагогічна компетентність психолога є повноцінним компонентом цілісної системи його професійної компетентності);

- професійної психолого-педагогічної спрямованості навчання (орієнтація педагогічних дисциплін на практичні потреби фахівця у галузі психології);

- творчості (формування педагогічних компетентностей сприяє реалізації творчого потенціалу майбутнього психолога;

- гармонізації (формування не лише професіонала, а й особистості майбутнього психолога можливе за умови пріоритету гуманістичних ідей у процесі педагогічної компетентності підготовки);

- метадисциплінарності: (процес вивчення педагогічних дисциплін доцільно реалізувати шляхом вивчення метакурсів як систем інтегрованих знань) тощо.

Нижче ці принципи детально обґрунтовуємо.

Принцип інтеграції цілей. Цілі формують сукупність конкретних завдань вивчення педагогічних дисциплін у професійній підготовці майбутніх психологів, а саме: органічне поєднання педагогічних знань шляхом їх інтеграції; формування когнітивної основи педагогічних знань як важливого компонента педагогічної компетентності психолога; науково-методичне забезпечення інтеграції педагогічних знань; підготовка навчальних програм з нових педагогічних дисциплін, зокрема, метакурсів; розвиток творчих здібностей майбутнього психолога; створення умов для мотивації навчання педагогічних дисциплін; упровадження інноваційних підходів та технологій навчання.

Принцип єдності загальної та педагогічної компетентності. У підготовці сучасного психолога не можна обмежитися професійними знаннями і вміннями. На жаль, формуванню такої надзвичайно важливої складової професіоналізму майбутнього психолога як педагогічна культура, яка водночас значною мірою характеризує і особистість, приділяється недостатня увага. Педагогічна компетентність має бути супроводом професійної діяльності, аналогічно як психологічна підтримка повинна супроводжувати діяльність педагога.

Принцип професійної психолого-педагогічної спрямованості. Цим принципом передбачається орієнтація педагогічних дисциплін на практичні потреби студентів-психологів, що передбачає органічне поєднання фахових та педагогічних складових, утвердження нового статусу педагогічних дисциплін у структурі психологічної освіти, формування світогляду майбутнього психолога, в основу якого покладені педагогічні цінності тощо.

Професійна спрямованість педагогічних знань у підготовці майбутнього психолога передбачає науково обґрунтовану інтеграцію фахових та педагогічних знань двох видів: посередньо: через включення у зміст педагогічних дисциплін відомостей з психологічних наук; безпосередньо:

через акцентування у вивченні психологічних дисциплін прикладних аспектів педагогічних наук.

Це зумовило використання нами поняття “професійно спрямована інтеграція”, а не “професійна спрямованість вивчення педагогічних дисциплін”. Ми вбачаємо суттєву різницю між ними, яка полягає у наступному. Принцип професійної спрямованості, який широко використовувався і використовується у професійній педагогіці, передбачає у першу чергу жорстке підпорядкування всіх тем логіці і змісту професійно-орієнтованих та спеціальних дисциплін у будь-якому навчальному закладі. До недавнього часу домінував доволі формальний підхід до реалізації принципу професійної спрямованості. У його рамках зміст педагогічних дисциплін поділявся на дві групи: перша, яку можна було професійно спрямовувати та друга, яка практично не підлягала професійній спрямованості.

Професійно спрямована інтеграція педагогічних знань забезпечує важливу мету – формування когнітивної основи педагогічної компетентності психолога, яка є необхідною, але не достатньою умовою становлення його особистості. Іншими словами, когнітивна основа педагогічної компетентності створює необхідні передумови професійного і загального розвитку особистості шляхом формування необхідного мінімуму педагогічних знань майбутнього психолога.

Принцип творчості. Творчість має яскраво виражену внутрішню світоглядну спрямованість, продукти навчання розглядаються і оцінюються з позиції особистісного культурного розвитку студента, що розвиває його інтелектуальні та творчі здібності. Особливо важливим для психолога є те, що використання креативного підходу сприяє розвитку винахідницьких здібностей. Це дає можливість сформулювати новий рівень мислення психолога, який відповідає рівню тих складних завдань, що їх має вирішувати нині людина; забезпечити соціальну мобільність майбутнього психолога. Інтеграція знань у підготовці майбутніх психологів на засадах інтеграції спрямована на підготовку творчо мислячих психологів.

Принцип гармонізації. Одним із найважливіших шляхів гармонізації професійної підготовки є гуманістичне осмислення результатів людської діяльності, яке повинно знайти відображення у змісті навчання. Без науково обґрунтованого моделювання змісту та процесу вивчення системи основ педагогічних наук у вищій школі практично неможливо змінити на краще діючі підходи до навчання педагогічних дисциплін. Ми акцентуємо увагу на розробці модельного підходу саме тому, що у межах досліджуваної нами проблеми сформувалася нова парадигма гуманістичного мислення, вироблені визнані більшістю провідних педагогів концептуальні підходи й вимоги до систематизації змісту вищої психологічної освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Основним інструментальним засобом побудови цілісної системи педагогічних знань майбутніх психологів є інтегративний підхід до формування змісту та організації форм навчання.

Цілі інтеграції педагогічних знань майбутніх психологів спрямовуються на формування цілісної системи знань як основи педагогічної компетентності та педагогічної підготовки майбутнього психолога. Для формування цілісної загальної та педагогічної компетентності сучасного психолога необхідна когнітивна основа, суттєвим компонентом якої є педагогічні знання, структура якої залежить від компонентів інтеграції знань (тем чи окремих тем). Основну ідею інтеграції педагогічних знань складає навчання за інтегрованими блоками педагогічних дисциплін (метакурсами), скоординованими між собою тематично і хронологічно. Формування системи інтегрованих знань майбутніх психологів конкретного профілю має ряд особливостей, зумовлених специфікою педагогічної компетентності діяльності. Обґрунтовано такі принципи формування педагогічних компетентностей майбутніх психологів: інтеграції цілей; єдності загальної та педагогічної компетентності; професійної психолого-педагогічної спрямованості навчання; творчості; гармонізації та метадисциплінарності.

Подальші дослідження будуть пов'язані з розробленням методичних основ вивчення інтегрованого метакурсу “Педагогічна компетентність психолога”.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Григоренко Т. В. Формування професійних компетентностей у психолога (спеціального, клінічного) у процесі навчання: дис. доктора філософії: 016 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 237 с.
2. Дольнікова Л. В., Цубов Л. В. Організаційно-педагогічні формування системи інтегрованих знань студентів як передумови підвищення їх фахової компетенції. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2012. № 739. С. 273–278.
3. Кондрацька Л., Толмачова І. Формування педагогічної компетентності у майбутніх магістрів психології. *Імідж*. 2021. № 4 (199). С. 58–63.
4. Лавніков О. А., Лесик А. С. Інтегративний підхід у системі вищої освіти: поняття і особливості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2020. № 1 (19). С. 195–199.
5. Падун Н. О., Падун А. О. Інтегроване навчання як міждисциплінарна проблема. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2017. № 2. С. 26–31.
6. Паламар С. Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітлогічний дискурс*. 2018. № 1–2. С. 267–278.
7. Сільвейстр А. М., Моклюк М. О., Моклюк О. О. Інтеграція знань як психолого-педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2017. Вип. 57. С. 171–178.
8. Токарева А. В. Інтегративне навчання як один з перспективних напрямів розвитку сучасної вищої освіти. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2014. № 2(8). С. 184–187.
9. Шацька З. Я., Бабіна Т. Напрями інтеграційних процесів в освіті. *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 10 листопада 2020 року). Київ : КНУТД, 2020. С. 46–47.

REFERENCES

1. Hryhorenko, T. V. (2021). Formuvannya profesiynykh kompetentnostei u psykholoha (spetsialnoho, klinichnoho) u

protsezi navchannia [Professional competencies formation of psychologist (special, clinical) in the educational process]. Doctor's thesis. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian]

2. Dolnikova, L. V., Tsubov, L. V. (2012). Orhanizatsiino-pedahohichni formuvannia systemy intehrovanykh znan studentiv yak peredumovy pidvyshchennia yikh fakhovoi kompetentsii [Organizational and pedagogical formation of student integrated knowledge system as preconditions of increasing of their professional competence]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnik» – Bulletin of «Lviv Polytechnic University»*, 739, S. 273–278. [in Ukrainian]

3. Kondratska, L., Tolmachova, I. (2021). Formuvannia pedahohichnoi kompetentnosti u maibutnikh mahistriv psykholohii [The pedagogical competence development in future masters of psychology]. *Imidzh – Image*, 4 (199), S. 58–63. [in Ukrainian]

4. Lavnikov, O. A., Lesyk, A. S. (2020). Intehratyvnyi pidkhid u systemi vyshchoi osvity: poniattia i osoblyvosti [Integrative approach in the system of higher education: concepts and features]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia – Bulletin of Alfred Nobel University*, 1(19), S. 195–199. [in Ukrainian]

5. Padun, N. O., Padun, A. O. (2017). Intehrovane navchannia yak mizhdystyplinarna problema [Integrated education as an interdisciplinary problem]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia – Scientific notes of NSU named after M. Gogol*, 2, S. 26–31. [in Ukrainian]

6. Palamar, S. (2018). Kompetentnisnyi pidkhid yak metodolohichnyi oriientyr modernizatsii suchasnoi osvity [Competence approach as a methodological landmark of modernization of modern education]. *Osvitlohichnyi dyskurs – Educational discourse*, 1–2, S. 267–278. [in Ukrainian]

7. Silveistr, A. M., Mokliuk, M. O., Mokliuk, O. O. (2017). Intehratsiia znan yak psykholoho-pedahohichna problema [Integration of knowledge as a psychological and pedagogical problem]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*, 57, S. 171–178. [in Ukrainian]

8. Tokarieva, A. V. (2014). Intehratyvne navchannia yak odyn z perspektyvnykh napriamiv rozvytku suchasnoi vyshchoi osvity [Integrative education as one of the promising areas of development of modern higher education]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia – Bulletin of the Dnipropetrovsk University named after Alfred Nobel*, 2(8), S. 184–187. [in Ukrainian]

9. Shatska, Z. Ya., Babina, T. (2020). Napriamy intehratsiynykh protsesiv v osviti [Directions of integration processes in education]. *Problemy intehratsii osvity, nauky ta biznesu v umovakh hlobalizatsii: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Problems of the integration of education, science and business in the conditions of globalization: materials of the II International Scientific and Practical Conference*. (S. 46–47). Kyiv: KNUVD. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЯЧИК Наталія Юрївна – аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: підготовка майбутніх психологів, педагогічна компетентність психолога, інтегративний підхід, метапредметний підхід

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DIACHYK Nataliya Yuriivna – graduate student of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University

Scientific interests: training of future psychologists, pedagogical competence of a psychologist, integrative approach, metasubject approach.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2024 р.

УДК 159. 91: 17134

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-300-304

РАЗВОДОВА Марина Валеріївна –
доктор філософії, викладач хореографії,
голова циклової комісії викладачів мистецтва
КЗ «Балтського педагогічного фахового коледжу»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4339-5383>
e-mail: marina777rm@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ТАНЦЮВАЛЬНОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ

У статті автор розглядає теоретичні аспекти становлення та формування танцювальної арт-терапії.

На думку автора, танцювальна терапія – це психотерапевтичне використання танцю і руху як процесу, який сприяє інтеграції емоційного й фізичного стану особистості, що дає можливість людині зняти напругу, позбутися втоми, виявляє творчі здібності особистості, а також коригує й покращує її психічний, розумовий та фізичний розвиток.

В основі викладання танцювальної терапії полягає імпровізація, яка ґрунтується на загальній та внутрішній культурі людини, творчій уяві та знанні танцювальної лексики. Ще однією складовою танцювальної терапії є танцювальна гра, яка включає сюжет гри, танцювальну імпровізацію, запропоновані обставини (подання себе в рамках тих життєвих умов, в яких перебуває герой). В іграх учасникам надається можливість «побути» акторами, дослідниками, тваринами, адже танцювальна гра, з одного боку, допомагає подолати страх, програти зовнішні та внутрішні відчуття, а з іншого боку, сприяє розвитку фантазії та уяви, творчих здібностей, прояву ініціативи.

Основними завданнями танцювальної терапії є поглиблення усвідомлення членами групи власного тіла та можливостей його використання, посилення почуття власної гідності у членів групи шляхом вироблення більш позитивного образу тіла, створення умов для творчої взаємодії, дозвілання бар'єрів, що виникають при мовному спілкуванні,

допомога учасникам у налагодженні контакту зі своїми власними почуттями шляхом встановлення зв'язку почуттів з рухами тощо.

Автор доводить, що танцювальна терапія багатогранно впливає на людину, що зумовлено самою природою танцю як синтетичного виду мистецтва. Впливаючи на розвиток емоційної сфери особистості, удосконалюючи тіло людини фізично, духовно виховуючи через музику, танець допомагає здобути впевненість у власних силах, дає поштовх до самовдосконалення, постійного розвитку.

Ключові слова: хореографічне мистецтво, танцювальна терапія, арт-терапія, особистість, емоційна сфера, самовдосконалення.

RAZVODOVA Maryna Valeryivna –
Doctor of Philosophy, teacher of choreography, head of the cycle
commission of art teachers of the KZ «Baltic Pedagogical College»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4339-5383>
e-mail: marina777rm@ukr.net

THEORETICAL ASPECTS OF ESTABLISHMENT AND FORMATION OF DANCE ART THERAPY

In the article, the author considers the theoretical aspects of formation and formation of dance art therapy.

According to the author, dance therapy is a psychotherapeutic use of dance and movement as a process that contributes to the integration of the emotional and physical state of the individual, which enables a person to relieve tension, get rid of fatigue, reveals the creative abilities of the individual, and also corrects and improves his mental, mental and physical development.

The basis of teaching dance therapy is improvisation, which is based on the general and internal culture of a person, creative imagination and knowledge of dance vocabulary. Another component of dance therapy is a dance game, which includes the plot of the game, dance improvisation, proposed circumstances (presenting oneself within the framework of the life conditions in which the hero is). In the games, participants are given the opportunity to be actors, researchers, animals, because the dance game, on the one hand, helps to overcome fear, lose external and internal sensations, and on the other hand, promotes the development of fantasy and imagination, creative abilities, and the manifestation of initiative.

The main tasks of dance therapy are deepening the awareness of group members of their own body and the possibilities of its use, strengthening the sense of self-worth of group members by developing a more positive body image, creating conditions for creative interaction, overcoming barriers that arise during language communication, helping participants get in touch with their own feelings by connecting feelings with movements, etc.

The author proves that dance therapy has a multifaceted effect on a person, which is due to the very nature of dance as a synthetic form of art. Influencing the development of the emotional sphere of the individual, improving the human body physically, spiritually educating through music, dance helps to gain confidence in one's own abilities, gives impetus to self-improvement, constant development.

Key words: choreographic art, dance therapy, art therapy, personality, emotional sphere, self-improvement.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У зв'язку з активним входженням нашої країни у світовий освітній простір спостерігаються зміни у вітчизняній системі освіти, орієнтовані на розвиток арт-терапії, відбувається активне вивчення її нових форм і моделей.

Сутність арт-терапії полягає в тому, що вона відкриває широку творчу можливість вибрати й

моделювати педагогічний процес у будь-якому ракурсі, звернена до сильних сторін особистості і має дивовижну властивість внутрішньої підтримки та відновлення цілісності людини. Наразі цей напрям є актуальним в науці й освіті, адже в ньому використовуються засоби сучасної дидактики, результати наукових розробок та практично обґрунтованих нових ідей та технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

На розвиток танцювальної терапії в різні часи вплинули психоаналітична теорія В. Райха, Г. Салліван, аналітична психологія К. Юнга.

В. Лабунська та А. Шкурко займалися розробкою танцювально-експресивного тренінгу, як нового напрямку соціально-психологічного тренінгу.

Г. Гельниць досліджував ритміко-музичну рухову терапію як основу психогігієнічного підходу до дитини.

Використання танцювально-рухової терапії у вирішенні проблеми самосприйняття запропонував М. Бебік.

Танцювально-рухову терапію як засіб формування творчого потенціалу хореографів розглядала Л. Мова.

Мета статті – розглянути теоретичні аспекти становлення та розвитку танцювальної арт-терапії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Танцювальна терапія – це психотерапевтичне використання танцю і руху як процесу, який сприяє інтеграції емоційного й фізичного стану особистості, що дає можливість людині зняти напругу, позбутися втоми. Танцювальна терапія виявляє творчі здібності особистості, а також коригує й покращує її психічний, розумовий та фізичний розвиток.

Психокорекційний вплив танцювальної терапії ґрунтується на важливій ролі в житті людини її власного тіла, яке є основним засобом пізнання й висловлює людську сутність. Те, що людина відчуває можна прочитати за становищем тіла, адже емоції – це тілесні прояви, це рухи або жести всередині тіла, узагальнений результат яких – певна зовнішня дія. За допомогою тіла людині легше висловити почуття, емоції, стан, ніж через слова і свідомість [1, с. 34].

Наразі перед вітчизняною психологією та психопрактикою постає завдання пошуку нових ефективних, найбільш адекватних природі людини діагностичних та психокорекційних методів і одним з таких методів є танець. На сьогоднішній день традиційним є використання танцю як засобу вираження емоцій, зняття психологічної напруги, поліпшення емоційного стану, стимулювання творчої активності тощо.

Танець – це складний й багатогранний феномен, який може бути зрозумілий тільки в єдності біологічного, психологічного, соціокультурного та філософського аспектів, тому по-перше танець можна визначити як форму невербального катарсису. З цієї точки зору, танець виконує низку функцій: а) функцію катарсичного вивільнення стримуваних, пригнічуваних емоцій, зокрема соціально небажаних; б) функцію моторно-ритмічного вираження надмірної енергії; в) функцію саморегуляції, як наслідок перших двох.

По-друге, танець розуміють як спонтанні рухи людини, які мають просторово-часову структуру і виражають характер, стани, відносини виконавця, одже з психологічної точки зору, танець є елементом спонтанної невербальної поведінки людини й пусковим механізмом процесів інтерпретації у спілкуванні. Функції танцю в цьому контексті визначаються як показника активного

емоційного стану партнера, створення образу партнера, індикацією відносин, що склалися між партнерами та їх змін.

По-третє, танець може бути визначений як соціокультурний феномен, в якому знаходять своє вираження «особливо значущі психопластичні інтонації суспільства, відбиваються соціальні мотиви» [3, с. 186].

Психотерапевтичний підхід до танцю заснований на біологічних та соціально-психологічних функціях танцю, а також на розумінні ролі танцю у розвитку людства.

Групова психотерапія за допомогою танцю є психологічним процесом, у ході якого професійно підготовлений терапевт використовує танець як форму самовираження та невербального спілкування у спеціально створених групах з метою розвитку особистості та системи відносин [2, с. 66].

Незважаючи на те, що в науковій літературі зустрічаються згадки про індивідуальну танцювальну психотерапію, групова психотерапія використовується найчастіше, що пов'язано з феноменом так званого «кругового танцю» й з тим, що груповий досвід розкриває проблеми узгодження та відносин, які неможливі в процесі індивідуальних занять.

Як зауважує І. Чорна, найперші прийоми арт-терапії з'явилися в давнину, коли люди виявили цілющі властивості символів та художніх образів. Символи отримували магічне значення й використовувалися в ритуальних діях. У давніх шаманських традиціях танці та спів допомагали шаману увійти у змінений стан свідомості та залучити цілющу силу духів. Амулети із зображенням символів захищали їх власників від негативного впливу ззовні. У Тибеті для медитативних практик зазвичай використовуються мандали, одже так чи інакше художні образи мали місце у всіх древніх культурах й слугували в лікувальних, магічних чи духовних цілях [5, с. 287].

Художня творчість почала цілеспрямовано залучатися для аналізу стану людини на рубежі XIX–XX ст. Наприкінці XIX ст. французькі психіатри намагалися тлумачити малюнки душевнохворих й проводити взаємозв'язок із внутрішнім станом пацієнтів. Потім Зигмунд Фрейд зробив висновок, що багатьом людям легше передати свої відчуття не вербально, а у вигляді малюнків. Цю ідею в подальшому розвинув К. Юнг і поступово фахівці приходили до висновку, що художній образ може бути ключем до розуміння внутрішнього світу людини.

Неабияку роль у розвитку арт-терапевтичного напрямку відіграли Ірен і Джилберт Чампернон. У 1941 р. подружжя Чампернон організували приватну психіатричну клініку (Уїтмід-центр), перебування та лікування в якій принципово відрізнялися від традицій, характерних для психіатричних клінік того часу. У центрі було організовано численні студії для занять образотворчим мистецтвом, гончарною справою, музикою у дружній та довірливій атмосфері.

У 1940–1960 рр. діяльність Уїтмід-центру привертала до себе велику громадську увагу й мала великий вплив на багатьох психологів та митців. На

цей же період (1940–1960 рр.) припадає діяльність інших представників психодинамічного напрямку, які зробили значний внесок у становлення арт-терапії, зокрема Р. Пікфорда, М. Мілнера, Д. Віннікотта та ін.

Важливий етап у розвитку арт-терапії розпочався приблизно у 1960-1970-х роках, адже саме в цей період почала з'являтися така форма роботи, як групова інтерактивна арт-терапія.

У 1960-х роках у деяких країнах було створено перші професійні об'єднання арт-терапевтів. Діяльність цих організацій охоплювала широке коло питань – від розробки заходів щодо зміни оплати праці арт-терапевтів до створення правової та законодавчої бази для впровадження й розповсюдження арт-терапевтичної практики. Результатом роботи цих організацій стало визнання арт-терапії як самостійної спеціальності та її інтеграція до Національної системи охорони здоров'я в низці країн [5, с. 193].

Слід відзначити, що у зв'язку з різними соціально-економічними, культурними та правовими факторами становлення арт-терапії у різних країнах має свою специфіку. Існує чимало держав, де арт-терапія не віокремилася в самостійну галузь, вона представлена окремими методиками, які використовуються в рамках інших підходів.

Отже, танцювальна терапія – це вид психотерапії, який використовує рух для розвитку соціального, когнітивного, емоційного та фізичного життя людини. Танцювальні терапевти працюють з людьми з людьми різного віку в груповій та індивідуальній терапії, які мають різноманітні емоційні проблеми, захворювання, зниження інтелектуальних можливостей тощо і основними завданням танцювального терапевта є допомога людям у розвиненні навичок спілкування, знаходження позитивного образу себе та отриманні емоційної стабільності.

Танець як метод лікування відноситься до сфери тілесно-орієнтованої терапії, а також психології, лікувальної фізкультури, арт-терапії та психосоматичної медицини. Особлива цінність і сила танцю, його інтеграційний сенс полягають у тому, що всі фізичні, емоційні, інтелектуальні та духовні процеси поєднуються в єдину дію.

В основі викладання танцювальної терапії полягає імпровізація, яка ґрунтується на загальній та внутрішній культурі людини, творчій уяві та знанні танцювальної лексики. Наприклад, пропонується імпровізація на задану тему (танець вітру, танець дерев); імпровізація з предметом (квіткою, шарфом, м'ячем), коли чергується музика різного характеру; імпровізація на задану дію та зміну запропонованих обставин («випадкова зустріч», «танцювальний ринг», «прогулянка», «карнавал») тощо.

Ще однією складовою танцювальної терапії є танцювальна гра. Оскільки немає єдиної теорії проведення танцювальних ігор, безліч різних підходів відбивається у різноманітті її варіантів та сприяє активізації тренера у розвитку даного методу.

Танцювальна гра включає сюжет гри, танцювальну імпровізацію, запропоновані обставини (подання себе в рамках тих життєвих умов, в яких перебуває герой). В іграх учасникам надається можливість «побути» акторами, дослідниками, тваринами, адже танцювальна гра, з одного боку, допомагає подолати страх, програти зовнішні та внутрішні відчуття, а з іншого боку, сприяє розвитку фантазії та уяви, творчих здібностей, прояву ініціативи [1].

Становлення танцювальної терапії як самостійної одиниці в галузі арт-терапії на науковій основі пов'язують з іменами Меріан Чейз, Ліліан Еспенак, Труді Шуп, Марі Уайтхауз та Еван Бланш.

Перехід танцю в терапевтичну модальність найчастіше пов'язують з ім'ям Меріан Чейз, яка спочатку була звичайним викладачем танцю і танцівницею. Вона почала викладати танець модерн після того, як закінчила свою кар'єру в компанії Денішоун у 1930 р. М. Чейз помітила на своїх заняттях, що деякі студенти більше цікавилися почуттями, які виражалися в танці (самотність, переляк, страх, відчай) та менше самою технікою танцю. Тоді М. Чейз почала більше звертати увагу на свободу руху, а не на техніку танцю, чим відкрила психологічні переваги, які пропонував танець. М. Чейз перенесла акцент з танцювальної техніки на вираження індивідуальних потреб у вигляді руху.

М. Чейз у своїй танцтерапії розробила чотири істотні положення.

Перше – «body action» (дія тіла), коли шляхом активізації тіла готується опрацювання психічних конфліктів.

Другий – «символізм» – опрацюються символічні рухи та положення тіла.

Третій – кінестетична емпатія – своєрідна реакції терапевта-тренера на невербальні повідомлення – терапевт-тренер переймає їх своїм тілом і в такий спосіб може сприймати почуття учасників.

Четвертий – «ритмічна групова активність» («rhythmic group activity»). М. Чейз розкрила значення ритму, який є основною передумовою та умовою для координації групи учасників терапевтичного процесу. Спільне відчуття ритму створює відчуття солідарності та спільності.

М. Уайтхауз розробила методіку, яку назвала «movement-in-depth» (рух-в-глибину). Ця методика втілювала її розуміння танцю, руху та глибинної психології. Підхід М. Уайтхауз допоміг створити сучасну практику руху, яку називають «автентичним рухом». У цьому виді руху, який базується на принципах аналізу К. Юнга, учасники протанцювують своє відчуття внутрішніх образів, що допомагає краще зрозуміти рухові сили минулого й сьогодення.

Т. Шуп була професійною танцівницею з Європи, яка переїхала до Америки та зосередила свою психотерапевтичну роботу на спонтанному, катарсичному вивільненні в танці стримуваних почуттів та дослідженні прихованих конфліктів, які були джерелами психічної й фізичної напруги.

Аналізуючи свою роботу, Т. Шуп дійшла важливих висновків, які стали її опорними пунктами в роботі з психіатричними пацієнтами:

1. Людина проявляється у своєму тілі – тіло чітко виражає повноту існування.

2. Тіло і розум перебувають у постійній взаємодії – будь-які внутрішні переживання знаходять своє вираження в тілі й будь-які тілесні переживання впливають на внутрішній стан.

3. Неважливо, чи є думки та почуття раціональними чи ірраціональними, позитивними чи негативними, цілісними чи розщепленими, усвідомленими чи пригніченими – стан свідомості матеріалізується у фізичному бутті. Це проявляється в тілесному налаштуванні, у тому, як тіло центроване, у його ритмічних патернах, температурах, звуках, використанні напруги та енергії, у його зв'язках з простором, здатності до змін. Усі ці фактори визначають тілесне самовираження й впливають на те, як тіло рухається та пересувається.

4. Через тіло людський розум переживає реальність. Тілесні відчуття дають знати розуму про його існування, розказуючи йому хто він, який він і де він. Зір, слух, нюх та смак стимулюють когнітивні процеси.

5. Тіло і свідомість перебувають у постійній взаємодії, яка забезпечує цілісність людини [2].

Наразі найбільш розвинені американська, англійська та німецька школи танцювальної психотерапії, але вони не вичерпують всього різноманіття означеного феномену. У межах американської та англійської танцювальної психотерапії існують психодинамічний та непсиходинамічний підходи. Відмінність цих підходів – у різних теоретичних підставах. Основу психодинамічного підходу становлять психоаналіз З. Фрейда й теорія колективного несвідомого К. Юнга. Акцент ставиться на дослідженні свідомих й несвідомих аспектів психіки, які виявляються в русі і танці. Непсиходинамічний напрям виник з урахуванням певних практичних результатів і висновків, отриманих професійними танцюристами у процесі реальної танцювальної взаємодії.

Існує низка методик застосування танцювальної терапії, наприклад евритмія, або мистецтво руху з музикою та мовою Р. Штейнера; метод «П'ять танців у вільному стилі» Р. Рот; інтегративна танцювально-рухова терапія А. Гришона та ін.

Отже, організуючи самостійну діяльність учасників, у якій кожен може реалізувати свої здібності та інтереси, танцювальний терапевт/тренер створює розвиваюче середовище і його головним завданням стає мотивація учасників на прояв ініціативи та самостійності.

Критеріями особистісного розвитку учасників засобами танцювальної терапії є перехід до нових способів діяльності та форм поведінки; зростання рівня активності, самостійності, самоорганізації, самореалізації; розвиток фізичного потенціалу, фізіологічних функцій організму; розвиток впевненості у собі, запобігання різноманітних психологічних комплексів, м'язових затисків тощо [4, с. 195].

Танець виконує різноманітні функції, серед яких психофізіологічні, психологічні та психотерапевтичні, комунікативні та соціокультурні. Під час танцю відбувається вивільнення стримуваних, пригнічуваних почуттів та емоцій, у тому числі соціально небажаних. Танець сприяє моторно-ритмічному вираженню, розрядці та перерозподілу надлишкової енергії, активізації організму, зменшенню тривожності, напруги, агресії, має оздоровчий вплив й сприяє саморегуляції організму.

В процесі занять танцями відбувається міжособистісна взаємодія, між людьми, формування та розвиток відносин.

За допомогою танцю створюється образ партнера та групи, запускаються процеси інтерпретації та діагностики відносин.

Завдяки танцю свій вираз отримують соціальні цінності, суспільні настанови та соціальні мотиви.

Окреслимо основні завдання танцювальної терапії:

1. Поглиблення усвідомлення членами групи власного тіла та можливостей його використання, що не лише покращує фізичний, емоційний стан учасників, а й для багатьох слугує розвагою. На початку першого заняття тренер спостерігає за учасниками, оцінює сильні сторони та вади «рухового репертуару» кожного, потім визначає, які рухи підійдуть кожному з учасників найкраще.

2. Посилення почуття власної гідності у членів групи шляхом вироблення більш позитивного образу тіла. Танець дозволяє зробити образ свого тіла привабливішим, що безпосередньо пов'язане з більш позитивним усвідомленням власного «Я».

3. Створення умов для творчої взаємодії, подолання бар'єрів, що виникають при мовному спілкуванні.

4. Допомога учасникам у налагодженні контакту зі своїми власними почуттями шляхом встановлення зв'язку почуттів з рухами. Танцювальні рухи не тільки експресивні, але й мають здатність знімати фізичну напругу, особливо якщо вони включають розгойдування й розтяжку.

5. Створення «магічного кільця». Заняття у групі мають на увазі спільну роботу учасників, ігри та експерименти з жестами, позами, рухами та іншими невербальними формами спілкування. Все це в цілому сприяє набуттю учасниками групового досвіду, компоненти якого на несвідомому рівні утворюють замкнений стійкий комплекс, так зване «магічне кільце».

Крім перерахованих вище, в процесі танцювальної терапії вирішуються також і інші завдання – підвищення рухової активності; здійснення комунікативного тренінгу та його організація; реалізація соціотерапевтичного спілкування; отримання діагностичного матеріалу для аналізу поведінкових стереотипів учасників та їх самопізнання тощо [1].

Зазначимо, що наразі існують такі найпоширеніші види танцювальної терапії як індивідуальна; діадна (парна); терапія у малих групах; групова (терапія у великих групах). Найчастіше зустрічається на сьогоднішній день групова форма роботи, яка відрізняється

найбільшою ефективністю, оскільки вона містить методи індивідуальної та парної танцювально-рухової терапії.

Ефективність застосування танцювально-рухових методів у груповій формі роботи полягає в наступному:

– танцювати чи рухатися може кожна людина, незалежно від віку, статі, соціального стану, рівня освіти, цінностей, установок і навіть здоров'я (крім випадків знерухомлення);

– використання танцювально-рухових технік дозволяє провести діагностику як окремої особистості так і групи загалом (виявити стереотипи руху, м'язові затискачі, проблемні зони); зняти напругу (первинну – на початку входження у групу або постійну, принесене в групу із соціального життя); придбати нові патерни руху, що сприяють ефективній взаємодії із собою, світом і людьми у вигляді вивчення себе й копіювання інших; змінити стиль спілкування з оточуючими; навчитися усвідомлювати свої та чужі бажання, почуття, вчинки за допомогою аналізу рухів; досить швидко створити атмосферу довіри, що сприятиме розвитку групової згуртованості.

– зміна рухів призводить до зміни якостей особистості, прояву індивідуальності, щирості, спонтанності, прийняття себе, внаслідок чого відбувається зміна установок, стереотипів комунікацій тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Підсумовуючи зазначимо, що танцювальна терапія багатогранно впливає на людину, що зумовлено самою природою танцю як синтетичного виду мистецтва. Впливаючи на розвиток емоційної сфери особистості, удосконалюючи тіло людини фізично, духовно виховуючи через музику, танець допомагає здобути впевненість у власних силах, дає поштовх до самовдосконалення, постійного розвитку.

Одним з найефективніших і поліфункціональних видів арт-терапії є хореографічне мистецтво, в середині якого з'явився відносно новий напрям – танцювально-рухова терапія.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Магур Л. М., Харенко С. Г., Авраменко С. М., Євтушенко І. С. Танцювально-психологічний тренінг: навч. посібник. К.: Марич, 2009. 48 с.

2. Палій А. Арт-терапія як метод психокорекційного впливу на емоційну сферу дитини. *Мандрівець*. 1999. № 3. С. 65–67.

3. Рева Я. Естетико-терапевтичний потенціал хореографічного мистецтва. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2016. Вип. 14. С. 184–191.

4. Рева Я. Гармонізація здоров'я дитини засобами танцювальної терапії. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Вип. 85. 2018. С. 194–197.

5. Чорна І. М. Теоретико-аналітичний огляд потенціалу застосування психотерапевтичного методу танцювальної терапії в роботі психолога. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Випуск 6 (51). 2017. С. 286–293.

REFERENCES

1. Mahur, L. M., Kharenk, S. H., Avramenko, S. M., Yevtushenko, I. YE. (2009). Tantsyuvал'no-psykholohichnyy treninh. [Dance and psychological training]. Kyiv. 48 s. [in Ukrainian]

2. Paliy, A. (1999). Art-terapiya yak metod psykholohichnoho vplyvu na emotsiynu sferu dytyny. [Art therapy as a method of psychocorrective influence on the emotional sphere of the child]. Kyiv. № 3. S. 65–67. [in Ukrainian]

3. Reva, YA. (2016). Estetyko-terapevtychnyy potentsial khoreografichnoho mystetstv. [Aesthetic and therapeutic potential of choreographic art]. Kyiv. Vyp. 14. S. 184–191. [in Ukrainian]

4. Reva, YA. (2018). Harmonizatsiya zdorov'ya dytyny zasobamy tantsyuvал'noyi terapiyi. [Harmonization of a child's health by means of dance therapy.]. Kyiv. Vyp. 85. S. 194–197. [in Ukrainian]

5. Chorna, I. M. (2017). Teoretyko-analitychnyy ohlyad potentsialu zastosuvannya psykhoterapevtychnoho metodu tantsyuvал'noyi terapiyi v roboti psykholoha. [Theoretical and analytical review of the potential of applying the psychotherapeutic method of dance therapy in the work of a psychologist]. Kyiv. Vypusk 6 (51). S. 286–293. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАЗВОДОВА Марина Валеріївна – доктор філософії, викладач хореографії, голова циклової комісії викладачів мистецтва КЗ «Балтського педагогічного фахового коледжу».

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RAZVODOVA Maryna Valeryivna – Doctor of Philosophy, teacher of choreography, head of the cycle commission of art teachers of the KZ «Baltic Pedagogical College».

Scientific interests: professional training of future specialists in the field of choreographic art.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024 р.

УДК 378.147:[78.087.68:7.071.2]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-304-309

РАСТРУБА Тетяна Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри вокально-хорової майстерності

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2232-1190>

e-mail: rastruba_1510@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ХОРМЕЙСТЕРІВ ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЇ ПАРТИСИПАЦІЇ

Стаття відображає актуальність дослідження у контексті сучасних тенденцій у вищій освіті та професійної підготовки. Фахові компетентності майбутніх хормейстерів є ключовим елементом їх успішної професійної діяльності, оскільки хормейстер відповідає за організацію та керування хоровим колективом. З цього приводу варто вивчити

організаційно-педагогічні умови, які сприятимуть формуванню необхідних навичок у цільовій аудиторії. У даній роботі зроблена спроба роздумати поняття «технологія партисипації», що базується на активній участі студентів в освітньому процесі, та яка стає все більш популярною у сучасній педагогіці. Автор досліджує підходи до використання цієї технології у професійній освіті, а також наводить приклади успішного застосування її в освітньому процесі. Доведено, що вона допомагає стимулювати самостійність, критичне мислення та творчість студентів, що, в свою чергу, сприяє їх становленню як фахівців. Стаття містить рекомендації для педагогів щодо використання технології партисипації для ефективного формування фахових компетентностей майбутніх хормейстерів.

Основна мета роботи – визначення технологічних принципів партисипативної діяльності, вивчення роліової ситуації у процесі навчання та практичного застосування методів технології партисипації для формування фахових компетентностей майбутніх хормейстерів.

У результаті дослідження було встановлено, що для успішного формування фахових компетентностей майбутніх хормейстерів за допомогою технології партисипації необхідно створити сприятливі організаційно-педагогічні умови: створення партисипативної атмосфери творчості; стимулювання до позитивної мотивації для покращення фахових компетентностей на основі партисипації; об'єднання індивідуальної та групової роботи для досягнення високого рівня диригентсько-виконавської майстерності у контексті партисипації; спрямування майбутніх хормейстерів до самостійного вдосконалення диригентсько-хорової практики.

Ключові слова: майбутній хормейстер, підхід, технологія, партисипація, організаційно-педагогічні умови.

RASTRUBA Tetyana Vitalyivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,

associate professor of the department of vocal and choral skills

Mykola Gogol Nizhyn State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2232-1190>

e-mail: rastruba_1510@ukr.net

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE CHOIR MASTERS BY MEANS OF PARTICIPATION TECHNOLOGY

In modern conditions of professional education, it is important to create effective organizational and pedagogical conditions for the formation of professional competences of future choirmasters. One of the promising approaches is the use of participation technology, which allows students to be included in the active learning process, to develop their professional skills and competencies.

Purpose. This article aims to investigate which specific pedagogical methods and organizational approaches can contribute to the successful formation of the necessary competencies in future choirmasters, in particular through the implementation of participation technology.

Methods. The study of the organizational and pedagogical conditions for the formation of the competences of future choirmasters with the help of participation technology involves a review of the available literature on theoretical concepts and practical experiences in this field. Conducting questionnaires, observations, interviews with future choirmasters, teachers, and other specialists to collect primary data on organizational and pedagogical conditions and the effectiveness of participation technology. The use of statistical methods to analyze the obtained data and identify the relationships between organizational and pedagogical conditions and the formation of professional competencies of future choirmasters using participation technology.

These research methods helped to collect reliable data and analyze them for further research on the subject of the article.

Results. As a result of the research, it was established that for the successful formation of professional competences of future choirmasters with the help of participation technology, it is necessary to create favorable organizational and pedagogical conditions: creation of a participatory atmosphere of creativity; encouraging positive motivation to improve professional competences based on participation; combining individual and group work to achieve a high level of conducting and performing skills in the context of participation; directing future choirmasters to self-improvement of conducting and choral practice.

Originality. The novelty consists in the combination of innovative approaches in the professional training of future choirmasters with the use of modern pedagogical technologies, in particular participation technology. The author of the article examines this topic from a unique point of view, researching the specifics of the formation of professional competencies in future choirmasters and offers specific methods and examples of the implementation of participation technology in the educational process.

The article is also noted for its thorough analysis of various aspects of the use of various methods of active learning, such as group work, project activities, debates, and others, aimed at increasing the effectiveness of training and the formation of professional skills of future choirmasters. This approach is unique, as it provides a comprehensive overview of pedagogical methods from the point of view of their influence on the formation of competencies in future specialists.

Conclusion: the article has a unique contribution to the study and development of pedagogical science in the context of professional training of choirmasters, contributing to the development of new approaches and teaching methods, which can be useful both for theoretical research and for practical application in the educational process.

Key words: future choirmaster, approach, technology, participation, organizational and pedagogical conditions.

Постановка та обґрунтування актуальності дослідження. У більшості країн досвід модернізації суспільного розвитку показує, що наука, культура й освіта стають основними джерелами соціального задоволення. Це призводить до встановлення нових вимог щодо якості освіти і підвищення ролі професійної майстерності фахівців, що відображає стійкі тенденції гуманізації, особистісної орієнтації й формування «індивіда культури». Процес оновлення та модифікації освіти на всіх рівнях є

важливою дією будь-якої держави з метою підвищення рівня якості навчання та відповідності поточним та майбутнім потребам людства. Така стратегія передбачає визнання закладів освіти як головного фактору соціально-економічних відносин та інституцій для формування нового світогляду особистості.

Університетська підготовка спеціалістів музичного профілю відображає відповідні тенденції у формуванні цілей, змісту, педагогічних

технологій та програмних результатів. Розширення можливостей участі в різних публічних виступах збільшує попит на висококваліфікованих фахівців. Актуальність проблеми підготовки хормейстерів нового покоління не ставиться під сумнів, оскільки в сучасних умовах змінюються вимоги до професіоналізму, технічні оснащення та методи роботи у цій сфері. Нові підходи до професійної підготовки відображаються в швидкій реакції системи освіти на зміни у культурологічному, організаційно-педагогічному, соціально-психологічному та інших аспектах.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема сучасної професійної підготовки хормейстерів привертає значну увагу учених. Розвиток музичної освіти, збільшення популярності хорового співу, зростання вимог до якості виконання музики вимагають постійного аналізу та вдосконалення процесу підготовки хормейстерів. Дослідження науковців О. Бенч, О. Гламаздіної, І. Заболотного, І. Коган, А. Козир, Л. Костенко, А. Мартинюка, Л. Пушкар, А. Растригіної, Ю. Ткач, Л. Шумської та ін., засвідчують необхідність адаптації педагогічних методик до сучасних вимог та реалій музичної індустрії. Дані наукові розвідки допомагають вдосконалювати програми підготовки, впроваджувати нові технології та методики навчання, щоб випускники могли успішно працювати в сучасних умовах музичного світу.

Водночас сьогодні важливо вивчати питання того, як формувати ключові якості хорових диригентів, такі як комунікативність, артистизм, емоційність, адаптивність, лідерство, індивідуальність, сценічне виявлення та свобода, шляхом впровадження інноваційних методів та технологій у освітній процес. Дослідження в цій сфері дали поштовх популяризації використання проєктних технологій (Н. Батюк, О. Новська, О. Реброва та ін.); акмеологічних (А. Козир, В. Федоришин, В. Юшманов та ін.); комунікативних (А. Зайцева, Ван Яцзюнь та ін.); та інших інноваційних методів (Т. Турчин, Лю Цзя); персоніфікаційних технологій (Лю Чао); мистецько-комунікативних (Е. Georgii-Hemming, Лай Сяоцян) та ін. Разом із цим можна помітити зростаючий інтерес до застосування технологій активної участі в освіті або використання партисипативного підходу (за концепцією L. Bergonzi, Т. Гончарової, В. Казікіна, J. Smith). Цей підхід стає все більш популярним також і в мистецькому середовищі (як показали дослідження А. Денікіна, О. Ребрової, Falk Н, У Сюань та Чжан Яньфен).

Метою статті є визначення технологічних принципів партисипативної діяльності, вивчення рольової ситуації у процесі навчання та практичного застосування методів технології партисипації для формування фахових компетентностей майбутніх хормейстерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із факторів формування нової освітньої парадигми у всіх галузях, включаючи музичне мистецтво, може бути партисипація. Цей термін сьогодні широко використовується в багатьох наукових галузях. Найчастіше його вживають в контексті управління та менеджменту, але його

значення для педагогіки не слід недооцінювати. Термін «партисипація» (*participation*) має англійське походження, що дослівно означає співпричетність [3]. Це явище вивчали філософи, антрополози, культурологи, економісти, політологи, соціологи, психологи, теологи та інші. Кожен із них власним чином розумів його залежно від контексту, у якому використовувався даний термін.

Поняття партисипації вжив у соціології Л. Леві-Брюль, який трактує його як відображення єдності людини з іншою особою через «екзистенційне природоєднання» [2]. Згідно з його теорією, партисипація виникає з бажанням знаходитися у зручному психосоматичному стані, що дозволяє пристосуватися до різних обставин. У сучасній соціології це розуміється як взаємовідносини між суб'єктами.

У філософії партисипація розглядається як загальне бажання людини до спілкування і співпраці, яке є важливою ознакою розвиненої особистості [1]. В культурології цей термін розуміють як бажання особи відчувати себе частиною цілого соціуму, простору через відчуття єдності, природоєднання, взаємозв'язку загального і часткового [7]. Психологи позначають партисипацію як психосоматичний стан, у якому індивід починає відчувати свою єдність і злагодженість не тільки з подібними об'єктами, але й з чимось абсолютно протилежним йому [6].

Зважаючи на тісний зв'язок партисипації з процесом управління та менеджментом, ми розглядаємо її як універсальне явище, яке впливає на різні сфери, включаючи педагогіку. Останнім часом увага до підготовки людей до співучасті отримала новий поштовх. Зміни в нашій країні і світі стимулюють комплексне вивчення партисипації (як необхідної умови особистого розвитку) у рамках фахової підготовки студентів з урахуванням тенденцій у суспільстві та освіті.

Співставляючи терміни «партисипація» та «партисипативність», можна виділити їх спільні та відмінні риси. Так, партисипація визначається нами як участь у чомусь, включення до процесу або діяльності. Це може означати участь у прийнятті рішень, в процесі управління, або в різних соціальних, політичних та економічних процесах. Партисипативність, з іншого боку, вказує на здатність та бажання людини брати участь у будь-якій діяльності або процесі. Це включає у себе не тільки фактичну участь, але й ставлення до участі, відчуття власного впливу та активність у висловлюванні власних думок та поглядів. Звідси, спільна риса обох термінів полягає в тому, що вони описують участь людини у процесі чи діяльності, але партисипативність ще й передбачає ставлення до цієї участі та власну активність. Отже, обидва терміни відображають важливі аспекти участі індивіда у різних сферах життя, але підкреслюють різні аспекти цього процесу.

У педагогічних дослідженнях термін «партисипація» описується як протилежність поняттям контролю, авторитарності, примусу і полягає в спільному прийнятті рішень, спільному виявленні проблем та шляхів їх вирішення,

делегуванні повноважень і створенні позитивної атмосфери. Однак деякі учені (W. Deming, O. Irwin, P. Peterson та ін.) вважають, що ці концепції мають різні значення і намагаються надати «партисипації» більш широке або, навпаки, вузьке тлумачення.

Дослідження в галузі управління та менеджменту [5; 7] підтверджують, що індивіди переважно виконують свою роботу з більшим задоволенням, якщо вони мають прямий вплив на неї, що призводить до підвищення їхньої продуктивності. Це також сприяє більш ефективному досягненню мети, оскільки працівники відчувають більше задоволення від своєї роботи, ніж у тих випадках, коли вони просто слідуєть вказівкам, нормам або правилам, що їм наказані. Розглядаючи дане твердження через проєкцію фахової підготовки майбутніх хормейстерів, можна сказати, що воно має важливе значення для управління хором. Виступи в хорових концертах зазвичай вимагають високого рівня самодисципліни, співпраці та впевненості в собі. Згідно з дослідженнями в сфері управління та мотивації співробітників, надання прямого впливу на процесі співпраці може значно підвищити мотивацію та продуктивність учасників хору.

Майбутні хормейстери мають бути освічені щодо індивідуального підходу до таких справ, як керівництво хором. Вони можуть застосовувати методи, які дають учасникам хору більше автономії та впливу на музичний процес, що, в свою чергу, може підвищити загальний рівень задоволення від участі у хорі та покращити результативність виступів. Таким чином, управління хором через надання учасникам більшого впливу на процесі співпраці може призвести до підвищення мотивації, задоволення від участі та, в кінцевому рахунку, до покращення якості виступів хору.

Водночас застосування партисипативного підходу при підготовці майбутніх хормейстерів може бути дуже корисним для їхнього подальшого професійного розвитку. Підкреслимо, що цей підхід ґрунтується на залученні студентів до активної участі у власному навчанні та розвитку навичок хормейстерства через спільну діяльність та співпрацю. Тож, доречно навести кілька методів, які можуть бути використані для застосування партисипативного підходу у підготовці майбутніх хормейстерів: *колективні рішення* (запропонуйте студентам брати участь у прийнятті рішень щодо репертуару, стилів виконання, темпів тощо. Це поліпшить їхні лідерські навички та навички співпраці); *поділ відповідальності* (надайте студентам можливість керувати окремими частинами репетицій, використовуючи їхні ідеї та творчий підхід до роботи з хором); *планування виступів* (дозвольте студентам брати участь у процесі планування концертів, виступів та інших подій, що дозволить їм отримати досвід управління проєктами).

Ці практики допоможуть майбутнім хормейстерам розвивати навички співпраці, лідерства та комунікації, що є ключовими для успішного керівництва хором.

Ще одного важливого сенсу у нашому дослідженні набуває так звана «технологія

партисипації», яка є важливою складовою партисипативного підходу до фахової підготовки майбутніх хормейстерів. Нагадаємо, що цей підхід передбачає активну участь студентів у процесі навчання, прийняття рішень та організацію освітнього процесу. Його основний принцип полягає в тому, що студенти беруть участь у прийнятті рішень щодо власної освіти, визначенні темпу та напрямку навчання, виборі методів та форм контролю знань, що сприяє розвитку їхніх здібностей, активізації мислення та самостійності. Технологія партисипації ж допомагає створити сприятливу атмосферу для саморозвитку та відчуття відповідальності за власне навчання у студентів.

Дослідники визначають три основні методи партисипації, які варто використовувати при підготовці майбутніх хормейстерів – спільна діяльність з громадськістю (соціальне партнерство), розробка проєктів і застосування краудсорсингу. Розглянемо більш детально кожен з них.

Соціальне партнерство – це співпраця між закладом освіти та різними стейкхолдерами (громадські організації, культурні установи, музичні колективи тощо) з метою спільної реалізації освітніх програм. У контексті підготовки хормейстерів це може означати співпрацю з хоровими колективами, участь у музичних фестивалях, воркшопах з відомими музикантами тощо. Така співпраця дозволяє студентам отримати додатковий досвід, встановити контакти в професійному середовищі та розвинути свої професійні навички.

Проектування – це підхід до навчання, коли студенти активно беруть участь у створенні своєї освітньої програми та визначенні свого навчального шляху. У контексті підготовки хормейстерів це може означати участь студентів у виборі компонент, які вони будуть вивчати, участь у розробці творчих проєктів, організації власних концертів та виставок, а також залучення до процесу викладання додаткових фахівців, які мають професійний досвід у сфері музики.

Краудсорсинг – це залучення зовнішніх спеціалістів із різних галузей для співпраці зі студентами та викладачами у процесі навчання та досліджень. У контексті підготовки хормейстерів це може означати запрошення відомих диригентів, музикантів та педагогів для проведення майстер-класів, лекцій, участі у проєктах, які реалізуються в університеті. Такий підхід дозволяє збагатити освітній процес новими знаннями та досвідом, а також забезпечує студентам можливість зближення з професіоналами в галузі музики.

Звідси, використання цих методів у підготовці майбутніх хормейстерів сприятиме розвитку їхніх фахових компетентностей, розширенню кола контактів та можливостей, а також сприятиме створенню стимулюючого середовища для навчання та творчості.

Отже, можемо виділити декілька технологій партисипації, які слід ефективно використовувати при навчанні майбутніх хормейстерів, що робить освітній процес більш цікавим та взаємодійним:

- робота в групах: студенти можуть працювати у невеликих групах, щоб обговорювати й ділитися ідеями та досвідом, а також вчити одне одного;

- рольові ігри: навчання через імітацію різних ситуацій, що можуть виникнути під час диригування або організації музичного виконання;

- практичні вправи: взяття керівництва над музичним ансамблем для удосконалення техніки диригування та спілкування з музикантами;

- менторство: можливість для студентів отримати індивідуальні консультації від викладачів або досвідчених диригентів для покращення своїх компетентностей;

- онлайн-тренінги і вебінари: можливість участі у віддалених тренінгах та вебінарах з відомими диригентами та спеціалістами з музичної педагогіки;

- записи відео: створення відео з власним диригуванням для отримання конструктивного зворотного зв'язку від викладачів та однокурсників;

- інтерактивні навчальні платформи: використання спеціальних програм для відтворення музичних партитур та тренування навичок диригування;

- використання соціальних мереж: створення спільноти студентів диригентського мистецтва для обміну досвідом та порадами.

Отже, реалізація партисипації у системі підготовки майбутніх хормейстерів відкриває нові можливості для обміну досвідом та взаємодії з викладачами та іншими студентами з усього світу, що збагачує освітній процес і сприяє більш ефективному навчанню. Такий підхід дозволяє зробити навчання більш доступним і універсальним, сприяючи розвитку професійних навичок та кар'єрному зростанню студентів.

Формування фахових компетентностей – це процес, що відбувається поетапно під впливом соціальних та соціально-психологічних факторів. У цьому процесі задіяні різні механізми, зокрема умови діяльності та середовище спілкування та навчання. Якщо створити спеціальні умови та змістовно наповнити процес фахової підготовки музикантів, то можна досягти високого рівня сформованості всіх елементів фахової компетентності у майбутніх хормейстерів.

Різні автори пропонують комплекс умов, що включає методи навчання та практичну роботу, інформативний зміст, тип взаємодії, увагу до індивідуальних особливостей студентів, їх культурних нахилів, особистісних здібностей, вимог в галузі освіти та соціальні аспекти. Наше дослідження спрямоване на створення спеціальних умов, які ми розглядаємо як ключ до досягнення успіху в освіті та професійній сфері, а також як можливість гарантування високого рівня розвитку фахових компетентностей майбутніх хормейстерів завдяки використанню технології партисипації.

Ми вважаємо, що такі умови включають: 1. Створення партисипативної атмосфери творчості. 2. Стимулювання до позитивної мотивації для покращення фахових компетентностей на основі партисипації. 3. Об'єднання індивідуальної та

групової роботи для досягнення високого рівня диригентсько-виконавської майстерності у контексті партисипації. 4. Спрямовування майбутніх хормейстерів до самостійного вдосконалення диригентсько-хорової практики.

Для формування фахових компетентностей майбутніх хорових диригентів суттєве значення має створення *партисипативної творчої атмосфери*. Ця педагогічна умова допомагає студентам активно брати участь у освітньому процесі та ефективно розвивати свої навички. Сприяючи спільному та інноваційному середовищу, студенти можуть досліджувати та експериментувати з різними музичними техніками, стилями та інтерпретаціями, зрештою покращуючи свій досвід диригування хорами.

Другою організаційно-педагогічною умовою підготовки хорових диригентів може бути *стимулювання позитивної мотивації підвищення фахових компетенцій на основі партисипації*. Створюючи сприятливе та привабливе середовище, яке заохочує до активної участі та співпраці, викладачі можуть прищепити відчуття досягнення мети та спонукати студентів вдосконалювати свої навички та знання у сфері хорового диригування. Такий підхід може допомогти сприяти зростанню мислення та постійному прагненню до самовдосконалення, що зрештою призведе до більш досвідченого та впевненого покоління хорових диригентів.

Принагідно запропонувати декілька способів стимулювання позитивної мотивації у майбутніх хормейстерів на основі співучасті:

1. Організація конкурсів і змагань з музичними завданнями, де учасники зможуть продемонструвати свої навички та отримати заохочення.

2. Використання позитивного підкріплення, такого як словесні похвали чи нагороди, за досягнення учасників під час виконання музичних завдань.

3. Створення стимулюючої атмосфери на репетиціях та виступах, де учасники будуть почувати себе підтриманими та мотивованими до досягнення власних цілей.

4. Проведення індивідуальних настанов та консультацій для учасників, де можна виявити їхні музичні інтереси та сприяти розвитку їхнього потенціалу.

5. Підтримка спільноти хормейстерів через обмін досвідом та взаємною підтримкою, що допомагатиме учасникам відчувати себе частиною команди та бажаним учасником спільної музичної подорожі.

Третьою організаційно-педагогічною умовою ми визначаємо – *об'єднання індивідуальної та групової роботи для досягнення високого рівня диригентсько-виконавської майстерності у контексті партисипації*. Зауважимо, що є декілька методів об'єднання індивідуальної та групової роботи. Наприклад, можна поєднувати індивідуальні заняття та репетиції з груповими тренуваннями та виступами. Також важливо створювати умови для активної участі кожного учасника в процесі навчання, сприяючи їхньому

самовираженню та творчому розвитку. Взаємодія з використанням різноманітних педагогічних методів допомагає розвивати не лише музичну, а й комунікативну та лідерську майстерність у майбутніх хормейстерів.

Однією з ключових педагогічних умов підготовки хормейстерів є *спрямування їх до навчання та самостійного вдосконалення диригентсько-хорової практики*. Це сприяє їхньому професійному зростанню та розвитку навичок і вмій у ролі диригента. Ми переконані, що саме ця умова дозволяє майбутнім хормейстерам удосконалити свої навички у керуванні хором та підтримувати високу якість виконання музичних творів.

Впровадження мистецько-педагогічної партисипативної технології у підготовку хормейстерів є складним процесом, який вимагає системного підходу та послідовного застосування комплексу педагогічних умов (які висвітлені нами вище). Кожна умова потребує використання специфічних технік, що сприятимуть ефективній екстраполяції диригентсько-хорового потенціалу студента.

Для поетапного застосування комплексу педагогічних умов, необхідно розробити відповідну методику, яка включатиме в себе такі кроки:

1. Аналіз поточного рівня знань та навичок студентів у галузі диригентської та хорової практики.
2. Встановлення конкретних цілей та завдань, які необхідно досягти під час навчання.
3. Вибір технік та методів, спрямованих на розвиток фахової компетентності студентів у галузі хорового виконавства.
4. Проведення практичних занять, під час яких студенти матимуть змогу випробувати та вдосконалити свої диригентські навички.
5. Постійне оцінювання результатів та коригування методики відповідно до потреб студентів.

Ми переконані, що цей підхід допоможе забезпечити ефективну екстраполяцію диригентсько-хорового потенціалу студентів і підготувати їх до професійної діяльності у цій галузі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, впровадження вищеокреслених організаційно-педагогічних умов у освітній процес дійсно має потенціал сприяти високому рівню сформованості фахових компетентностей майбутніх хормейстерів на основі технології партисипації. Активна участь студентів у власному навчанні, розвиток їх критичного мислення та творчих навичок, сприяння самостійному опануванню матеріалу – все це важливі компоненти формування професійних компетентностей. Таким чином, внесення змін у педагогічну практику з метою підвищення активності та самостійності студентів може дійсно позитивно позначитися на їхній підготовці до майбутньої професійної діяльності.

Подальші розвідки в цьому напрямі можуть включати вивчення ефективності різних технологій

партисипації в формуванні фахових компетентностей майбутніх хормейстерів, а також розробку рекомендацій щодо практичного застосування цих технологій в освітньому процесі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Денежников С. С. Філософські засади трансгуманізму. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. 164 с.
2. Леві-Брюль Л. Надприродне в первісному мисленні. [Електронний ресурс]. URL: <https://psy.wikireading.ru/88734>
3. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
4. Титова Н. М. Використання партисипативного підходу у психолого-педагогічній підготовці педагогів професійного навчання. World Science. 2018, № 7 (35), Vol.1.
5. Швець Д. Є. Партисипативна модель управління в системі вищої освіти. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2015. Вип. 63. С. 249–256.
6. Cooke B., Kothari U. Participation: The New Tyranny? London: New York: Zed Books, 2001. 224 p.
7. Richardson A. Participation. London: Routledge & Kegan Paul, 1983. 160 p.

REFERENCES

1. Dieniezhnikov, S. S. (2017). Filozofski zasady transhumanizmu [Philosophical foundations of transhumanism]. Sumy: FOP Tsoma S.P. 164 s. [in Ukrainian]
2. Levi-Briul, L. Nadprirodne v pervisnomu myslenni [Supernatural in primitive thinking]. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://psy.wikireading.ru/88734> [in Ukrainian]
3. Slovyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words] / Uklad.: S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. Kyiv: Naukova dumka, 2000. 680 s. [in Ukrainian]
4. Tytova, N. M. (2018). Vykorystannia partysypatyvnoho pidkhodu u psykholoho-pedahohichnii pidhotovtsi pedahohiv profesiinoho navchannia [The use of a participatory approach in the psychological and pedagogical training of vocational teachers]. World Science. № 7 (35), Vol.1. [in Poland]
5. Shvets, D. Ye. (2015). Partysypatyvna model upravlinnia v systemi vyshchoi osvity [Participatory model of management in the system of higher education]. Humanitarniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. Vyp. 63. P. 249–256. [in Ukrainian]
6. Cooke, B., Kothari, U. (2001). Participation: The New Tyranny? London: New York: Zed Books. 224 p. [in English]
7. Richardson, A. (1983). Participation. London: Routledge & Kegan Paul. 160 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАСТРУБА Тетяна Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри вокально-хорової майстерності Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя; доцент кафедри вокального виконавства Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: особистісно орієнтоване музичне навчання і виховання, музична педагогіка, вокально-хорова підготовка, комп'ютерне хорове аранжування, інноваційні технології навчання у ЗВО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RASTRUBA Tetiana Vitaliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Vocal and Choral Mastery of Mykola Gogol Nizhyn State University; Associate Professor of the Department of Vocal Performance at Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University.

Scientific interests: personally oriented musical education and upbringing, musical pedagogy, vocal and choral training, computer choral arrangement, innovative learning technologies in a higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2024 р.

УДК 317. 18. 78

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-310-315

СИВОКОНЬ Юрій Михайлович –
старший викладач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-7233>
e-mail: yrasivokon@ukr.net

ПЕЧЕНЕНКО Максим Валерійович –
Заслужений діяч мистецтв України,
викладач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка,
художній керівник та головний балетмейстер
народного хореографічного ансамблю «Світанок»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2041-6727>
e-mail: svit-tanok@ukr.net

РОЗВИТОК АРТИСТИСТИЧНИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті автори розглядають проблему формування артистичних умінь та навичок майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

Сучасні тенденції розвитку освіти, збільшені вимоги до особистості майбутнього фахівця, посилили потребу у формуванні творчої індивідуальності кожного здобувача освіти, реалізації творчих здібностей та розвитку творчої діяльності.

На сьогоднішній день важливими якостями особистості майбутнього хореографа є здатність яскраво й переконливо виражати почуття та емоції, вміння поєднувати у своєму мисленні та поведінці художню образність та логіку у взаємодії з високохудожніми зразками музичної та хореографічної культури й однією з важливих якостей є саме артистизм, який допомагає людині управляти власним психічним станом, мобілізувати творчий потенціал та творчі здібності.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури автори визначають поняття «артистизм» як вміння передавати емоційну інформацію за допомогою рухів, міміки, виразу очей та голосу.

Важливим засобом розвитку артистизму є імпровізація – миттєве втілення музичного ритму засобами пластики тіла, міміки, емоційного забарвлення та ігрові методи, які рекомендується застосовувати на заняттях з класичного та народного танців.

Автори статті пропонують використовувати логорифмічні вправи, завдання-ігри, тренаж м'язів обличчя, вправи на вивчення різних авторських «масок», сучасні хореографічні техніки з імпровізаційними елементами, до яких відносяться робота з імпровізацією, ритмом, уявою, динамікою, асиметрією, робота на витривалість тощо.

Отже, у результаті узагальнення досвіду педагогічної діяльності з проблеми розвитку артистичних умінь та навичок майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва, було визначено низку основних факторів, що впливають на розвиток акторських здібностей. Це використання ігрових та імпровізаційних форм роботи, різноманітних хореографічних технік, які дозволяють розкрити артистичні здібності здобувачів освіти.

Застосування під час занять з хореографічних дисциплін ігрових та імпровізаційних форм роботи дозволяє викладачу вирішувати низку завдань, а саме активізувати уяву, фантазію, емоції здобувачів освіти, допомагає розвитку міміки, жести, пластичності, виразності тіла, що є важливим складником розвитку артистизму майбутнього фахівця.

Ключові слова: артистизм, вміння та навички, гра, імпровізація, хореографічна техніка, класичний танець, народний танець, майбутній фахівець в галузі хореографічного мистецтва.

SIVOKON Yuriy Mykhailovych –
senior lecturer at the Department of Art Education at the Central Ukrainian
Volodymyr Vinnichenko State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-7233>
e-mail: yrasivokon@ukr.net

PECHENENKO Maksym Valeriyovych –
teacher at the Department of Art Education of the Central Ukrainian State
Volodymyr Vinnichenko University, artistic director and chief
choreographer of the folk choreographic ensemble «Svitanok»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2041-6727>
e-mail: svit-tanok@ukr.net

DEVELOPMENT OF ARTISTIC SKILLS AND SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF CHOREOGRAPHIC ARTS

In the article, the authors consider the problem of formation of artistic abilities and skills of future specialists in the field of choreographic art.

Modern trends in the development of education, increased requirements for the personality of the future specialist, have increased the need for the formation of the creative individuality of each student of education, the realization of creative abilities and the development of creative activity.

Today, the important personality qualities of a future choreographer are the ability to vividly and convincingly express feelings and emotions, to skillfully combine artistic imagery and logic in one's thinking and behavior in interaction with highly artistic examples of musical and choreographic culture, and one of the important qualities is artistry itself, which helps a person manage one's own mental state, mobilize creative potential and creative abilities.

Based on the analysis of scientific and pedagogical literature, the authors define the concept of «artism» as the ability to convey emotional information using movements, facial expressions, eye expression, and voice.

An important means of developing artistry is improvisation - the instant embodiment of a musical rhythm by means of body plasticity, facial expressions, emotional coloring and game methods, which are recommended to be used in classical and folk dance classes.

The authors of the article suggest using logorhythmic exercises, task-games, facial muscle training, exercises for studying various author's «masks», modern choreographic techniques with improvisational elements, which include work with improvisation, rhythm, imagination, dynamics, asymmetry, work on endurance etc.

So, as a result of summarizing the experience of pedagogical activity on the problem of developing artistic abilities and skills of future specialists in the field of choreographic art, a number of main factors affecting the development of acting abilities were determined. This is the use of playful and improvisational forms of work, various choreographic techniques that allow to reveal the artistic abilities of students.

The use of playful and improvisational forms of work during classes in choreographic disciplines allows the teacher to solve a number of tasks, namely to activate the imagination, fantasy, emotions of the students of education, helps the development of facial expressions, gestures, plasticity, expressiveness of the body, which is an important component of the development of the artistry of a future specialist.

Key words: artistry, skills and abilities, game, improvisation, choreographic technique, classical dance, folk dance, future specialist in the field of choreographic art.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Хореографічне мистецтво з-поміж інших видів мистецтв відрізняється рідкісною можливістю впливу на світогляд людини. Важливим і потрібним є відвідування концертів хореографічних колективів, перегляд різноманітних відео, майстер-класів, розважальних шоу та конкурсів, але найефективнішою є власна хореографічна діяльність, в якій кожна людина стає на якийсь час актором та творчо осмислює те, що відбувається.

В галузі освіти, як і у всьому суспільному житті, відбуваються глибокі зміни, переглядаються звичні форми та зміст навчання, змінюються взаємини викладач–здобувач освіти, активно впроваджуються у навчальний процес нові технології навчання. У сучасній освітній системі великого значення набуває робота, спрямована на розвиток емоційної сфери здобувачів освіти, пов'язаної з опануванням різних видів танцювальної діяльності й перед викладачами хореографічних дисциплін постає завдання формування людини активної, здатної творчо і креативно підходити до реалізації завдань, яка легко адаптується до змінюваних умов життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку артистизму та акторсько-сценічних умінь в процесі навчання хореографічному мистецтву є актуальним й знайшло відображення в роботах багатьох вітчизняних вчених та педагогів. Значний внесок у вирішення проблеми підготовки майбутніх хореографів, їх професійних умінь та навичок здійснили Л. Андрощук, О. Бурля, Ю. Громова, О. Реброва, Ю. Ростовська, Т. Сердюк, О. Таранцева, Т. Чурпіга, Д. Шариков та ін.

В дисертаційних дослідженнях А. Алферової, А. Бруснічиної, М. Боголюбської, Е. Валукіна, В. Нікітіна, В. Нілова, О. Шевнюк та ін. розкритий зміст хореографічної освіти.

Окремі аспекти формування та розвитку артистичних умінь фахівців в галузі хореографічного мистецтва розкриваються в

наукових роботах А. Бойко, В. Сосіної, Т. Токар та ін.

Мета статті – розглянути проблему розвитку артистизму майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції розвитку освіти, збільшені вимоги до особистості майбутнього фахівця посилили потребу у формуванні творчої індивідуальності кожного здобувача освіти, реалізації їх творчих здібностей та розвитку творчої діяльності.

На сьогоднішній день важливими якостями особистості майбутнього хореографа є здатність яскраво й переконливо виражати почуття та емоції, вміння поєднувати у своєму мисленні та поведінці художню образність та логіку у взаємодії з високохудожніми зразками музичної та хореографічної культури й однією з важливих якостей є саме артистизм, який допомагає людині управляти власним психічним станом, мобілізувати творчий потенціал та творчі здібності,

Отже, для виявлення сутності та специфіки формування й розвитку артистичних умінь та навичок майбутнього фахівця в галузі хореографічного мистецтва необхідно уточнити розуміння поняття «артистизм».

У Словнику української мови поняття артистизм розглядається як «висока майстерність, віртуозність» [6, с. 667].

С. Попсуйшапка, спираючись на твердження В. Загвязинського, вважає артистизм особливою, образно емоційною мовою створення нового; це проникливий стиль співтворчості, орієнтований на розуміння і діалог з іншим [7].

Б. Кисляк трактує артистизм як «сукупність проявів загальної поведінки, передачу допоміжної художньої інформації слухачеві, додаткове освітлення художнього образу за рахунок як зовнішніх, так і внутрішніх проявів творчої активності митця» [2, с. 159].

Отже, артистизм – це вміння передавати емоційну інформацію за допомогою рухів, міміки, виразу очей та голосу. Артистизм – це мистецтво перетворення, що дозволяє людині вдягати певну

«маску». Вживаючись у роль, людина тимчасово змінює свою особистість, не змінюючи власні особистісні установки.

Артистизм є багатостороннім об'єктом дослідження, адже у його вивченні беруть участь представники різних наук – філософи, психологи, педагоги, соціологи, мистецтвознавці тощо.

І. Сергєєва, спираючись на погляди К. Станіславського який розкривав специфіку акторської професії, вважає, що основну увагу потрібно зосереджувати на специфічних якостях, якими повинен володіти актор, на розумінні майстерності як сили особистої чарівності, яка впливає на аудиторію [4, с. 122].

М. Білецька та Т. Підварко трактують артистизм як здатність музиканта впливати на слухачську аудиторію [1, с. 19].

Усе сказане можна однаково віднести й до артистизму в хореографічному мистецтві. Як стверджує М. Разводова, спираючись на висловлювання А. Ваганової, основне завдання танцюриста полягає в тому, щоб засобами танцю створювати змістовні хореографічні образи, які відповідають завданням балетмейстера [3, с. 192].

Отже, аналіз науково-методичної літератури довів, що танець завжди має бути змістовним, інакше він перетвориться на абстрактне, холодне поєднання рухів тіла. Стан певного героя, образ якого втілює виконавець, виявляється у танцювальних рухах певного характеру, завдяки чому глядач сприймає образ й почуття, вкладені в танець, тому завдяки майстерності та артистизму танцювальних рухів художньо-образний та емоційно-почуттєвий зміст танцю стає зрозумілим глядацькій аудиторії.

Як відомо, хореографічне мистецтво засноване на музично організованих, умовних, образно-виразних рухах людського тіла, які властиві людській пластичності в реальному житті. У тому, як людина рухається, жестикулює та пластично реагує на дії інших, виражаються особливості її характеру та своєрідність особистості.

Сутність хореографічного мистецтва полягає в тому, що характерно-виразні пластичні рухи, спираючись на музику, відбираються з багатьох реальних життєвих рухів, збагачуються й організуються за законами ритму, симетрії, орнаментального візерунку в єдине ціле. І тут виконавське мистецтво танцюриста полягає не тільки в технічній майстерності, а й у правильній передачі образу, думки танцю, виразності та артистичності виконання.

Слід зазначити, що хореографія є синтетичним мистецтвом, і поза музикою, яка посилює виразність танцювальної пластики, надає їй емоційну та ритмічну основу, воно не може існувати. Разом з тим хореографія є видовищним мистецтвом, тому великого значення набуває не тільки часова, а й просторова композиція танцю, її зримий вигляд танців, звідки впливає роль костюмів, макіяжу, декоративного оформлення тощо.

Акторська майстерність – це вміння бути самим собою, граючи певну роль. До цього вміння додається володіння й іншими не менш важливими

навичками, до яких можна віднести внутрішнє вивільнення, управління м'язами обличчя та тіла, дихання, увага, взаємодія з партнером, подолання психологічних бар'єрів, страхів та хвилювання, розвиток й покращення пластики та пам'яті тощо.

Отже зазначимо, що артистизм – досить складне поняття, яке поєднує цілу низку фізіологічних та психологічних характеристик. Для виконавця артистизм стає ключовою умовою розвитку творчих здібностей, оволодіння вміннями та навичками художньо-образного втілення засобами танцювального, музичного та театрального мистецтва [3, с. 192].

Існує низка факторів, які впливають на розвиток акторських здібностей майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва, які необхідно враховувати та використовувати під час проведення навчальних занять.

Важливим засобом розвитку артистизму є імпровізація. Імпровізація (несподіваний, раптовий поворот подій) – створення віршів, музики тощо у момент виконання й при всій різноманітності визначень найчастіше вживаються слова «миттєво», «несподівано», «без попередньої підготовки».

У Словнику іншомовних слів поняття «імпровізація» розглядається як «1) Що-небудь (вірш, пісня, промова і т. ін.) складене під час виконання без попередньої підготовки. 2. Гра актора, не передбачена драматургічним текстом» [5].

Імпровізація в хореографії – це миттєве втілення музичного ритму засобами пластики тіла, міміки та емоційного забарвлення. Імпровізацію можна розглядати як засіб навчання танцю, спосіб пошуку нового, розвиток творчих здібностей, творчої фантазії, уяви, асоціативного мислення й ритмопластичної свободи, тобто артистизму у хореографії.

Імпровізацію в хореографії можна назвати ще й «танцем у теперішньому часі», «миттєвою хореографією». Танець народжувався як імпровізація, природним джерелом якої була радість руху, гра, свобода самовираження. Згодом виникла потреба у закріпленні накопиченого досвіду та його передачі – так народилася хореографія, еволюційним джерелом якої стало прагнення до наслідування та задоволення від руху.

Більшість технік навчання імпровізації побудовані на збільшенні чутливості до сигналів, що йдуть від тіла – його відчуттів та пам'яті. На заняттях з хореографічних дисциплін необхідно поступово підводити здобувачів освіти до можливості імпровізації, тобто вільного руху. Але викладач може стикнутися з м'язовою затисненістю своїх вихованців, сором'язливістю і лише шляхом різних вправ, етюдів, ігор можна розкріпачити майбутніх фахівців, допомогти їм здобути внутрішню та зовнішню свободу й впевненість. Звідси впливає основне завдання – розвивати не стільки уяву майбутнього фахівця в галузі хореографічного мистецтва, скільки допомогти йому проявити свою фантазію через імпровізацію, оскільки без цього неможлива творчість.

Одним з ефективних методів формування та розвитку артистизму майбутніх фахівців в галузі

хореографічного мистецтва є ігрові методи, які можна з успіхом застосовувати в процесі вивчення класичного та народного танців. Через гру здобувачі освіти опановують форми колективної творчості – спільним створенням сюжету, розподілом ролей, пошуком виразних засобів втілення задуму, вони навчаються образному перевтіленню та рольовій взаємодії партнерів-виконавців у рамках певної сюжетної побудови гри, танцювальної сценки, номеру тощо. На заняттях з класичного та народного танців у сюжетно-рольових іграх здобувачі освіти створюють образ діючих персонажів за допомогою пластики тіла, різних видів мімічних, пантомімічних, логарифмічних, пластичних й танцювальних рухів.

На заняттях з хореографічних дисциплін ігровий процес складається з кількох етапів: 1) підготовчий етап включає попереднє обмірковування, роздуми, активне слухання музики, різноманітність музичних фарб стимулює фантазію здобувачів освіти, допомагає уявити певний сюжет, розподілити ролі; 2) пошуковий етап передбачає пошук художньо-виразних засобів, тобто різноманітних рухів для персонажів; 3) виконавська фаза включає виразне виконання майбутніми фахівцями в галузі хореографічного мистецтва своїх хореографічних етюдів [3, с. 192].

Враховуючи величезний вплив ігрової діяльності на розвиток артистизму у майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва, можна запропонувати наступні види роботи на заняттях з хореографічних дисциплін:

– розучування логарифмічних вправ, сутність яких полягає в тому, що танець пов'язаний не лише з музикою, а й з художнім словом, що пробуджує творчу активність та дозволяє в цікавій ігровій формі досягти бажаного результату;

– використання завдань-ігор, які спрямовані на формування в здобувачів освіти вмінь перевтілюватися в інший образ, імпровізувати, внутрішньо вивільнятися, висловлювати свої емоції та ставлення до цього образу.

Елемент гри необхідно виносити і на сцену в якості сюжетно-ігрових танців, в яких відбувається цілісне бачення образу, тоді як у видовищному танці хореограф передає виконавцю фрагментарне бачення образів. В ігровому танці діяльність кожного учасника стає мистецьким вираженням свого творчого «Я», одже гра є важливим елементом у розвитку артистизму майбутнього фахівця в галузі хореографічного мистецтва.

Мистецтво імпровізації є одним із основних елементів сучасної театральної педагогіки. У разі використання імпровізаційного методу на заняттях з хореографічних дисциплін попереднього прослуховування музичного матеріалу не потрібно, здобувачі освіти повинні самі знаходити необхідні рухи під безпосереднім її впливом. Викладачу не слід підказувати здобувачам освіти вид руху й відзначати (на першому етапі) більш успішних, оскільки це призводить до сліпого копіювання. Викладач не повинен заважати вихованцям вільно імпровізувати, але при цьому потрібно уважно стежити, щоб вони не вигадували рухи, які не пов'язані з музикою, слід тактовно звертати увагу

на справжній характер музики, пошук своїх власних фарб і відтінків у виконанні.

Головним та основним показником артистизму є обличчя, тобто частина тіла, яка містить кісткову та м'язову тканину. Для розвитку будь-яких м'язів потрібний тренаж. М'язи обличчя артиста мають бути натреновані для створення яскравих, виразних сценічних образів. Всі ми вміємо посміхатися, дивуватися, лякатися, тобто висловлювати свої почуття, але ми це робимо на рефлекторному рівні. Але властивістю всіх рефлексів є те, що вони досить нетривалі за часом. Для того, щоб утримувати довго той чи інший вираз обличчя, необхідне тренування м'язів.

Після засвоєння вправ розминки потрібно починати вивчення різних акторських «масок». Кожну маску потрібно обговорити з майбутніми фахівцями у подробицях: як актор має дивитися? Має він моргати очима? відкривати рота? піднімати або супити брови? Чи доцільною є посмішка? тощо.

Можливо застосовувати наступні маски, які відображають почуття та емоційні стани – радість, страх, агресія, здивування, переляк, плач, ненависть, сором, біль, сонливість, прохання, байдужість, роздуми, каяття тощо. Необхідно навчити здобувачів освіти швидко переходити з однієї маски в іншу й використовувати маски протягом усього заняття, наприклад, чергувати їх при виконанні різних рухів розминки біля станка, на середині або в партері.

Рекомендуємо наступні ефективні вправи для тренування м'язів обличчя, які стануть у нагоді майбутнім фахівцям в галузі хореографічного мистецтва:

1. Нахмурити лоб, немов ви розсердилися. Слідкуйте, щоб при цьому не рухалися губи. Розслабте обличчя.

2. Підніміть брови, немов ви здивувалися. Слідкуйте, щоб при цьому не рухалися губи. Розслабте обличчя.

3. Посміхніться, не показуючи зуби. Слідкуйте, щоб при цьому м'язи чола залишалися не рухомі. Розслабте обличчя.

4. Посміхніться якомога ширше, оголивши зуби. Слідкуйте, щоб при цьому лоб як і раніше не рухався. Розслабте обличчя.

5. Підніміть брови якомога вище і посміхніться якомога ширше. Розслабте обличчя.

6. Витягніть нижню щелепу вперед. Слідкуйте, щоб при цьому не рухалися губи, лоб, брови, очі. Розслабте обличчя.

7. Відкрийте рот, якомога нижче опускаючи щелепу. Але, цей рух потрібно виконувати дуже акуратно і не поспішаючи. При найменших больових відчуттях варто негайно припинити рух щелепи вниз і обережно закрити рот! При виконанні руху стежити, щоб не працювали брови, лоб і голова не опускалася вниз. Закрийте рот. Розслабте обличчя.

8. Складіть губки бантиком або «качечкою». У такому положенні прокручуйте губи 5 разів вгору та 5 разів вниз.

9. Губи залишаємо в положенні «качечка» і в повітрі ними малюємо, виводимо вісімку. Вправу виконуємо 5 разів.

10. Не розтуляючи вуст, робимо кругові рухи язиком 8 разів в одну сторону і 8 разів в іншу.

Величезне значення у розвитку артистизму майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва має сюжетна хореографія. Рекомендується працювати не просто над танцем, а створювати міні-виставу, в якій кожний учасник матиме свою роль або образ, можливо навіть не великі за обсягом.

Щоб зуміти відчувати себе у якомусь образі потрібен багатий асоціативний фонд, який можна здобути спостерігаючи за навколишнім світом й додаючи свою фантазію та уяву. Наприклад, можна запропонувати для розвитку фантазії такі завдання: посидіти на стільці так, як сидить цар на троні; уявити як сидить бджола на квітці; як поводить себе людина, яку скривдили; зобразити вершника на коні; космонавта у скафандрі; пройтися як немовля, яке тільки навчилося ходити, як стара людина тощо.

Завдання такого роду допомагають позбутися сором'язливості та ніяковості здобувачів освіти, важливим у цих етюдах є уникання кривлянь, слід прагнути натуральності.

Наразі, у хореографії поруч з класичними вправами широко застосовуються і сучасні техніки, які поєднують в собі академічні рухи та пози, елементи театральної майстерності та імпровізацію, що сприяє формуванню артистичних вмінь та навичок у майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва. Так, наприклад, прийоми використання асоціацій для розвитку фізичної техніки присутні в техніках Піни Бауш (спіраль, рух за руками), Матса Ека (рух за руками, безглузді рухи), Вільяма Форсайта (робота з геометрією, лініями, пам'яттю), Охада Нахаріна (маніпуляції з уявними предметами), Віма Ванкейбуса (робота з уявленням «стрибок тигра», рух за рукою), Крістал Пайт (рух ініціює рука, маніпуляції).

У деяких техніках використовуються елементи театральної майстерності: техніка Матса Ека (робота з мімікою, безглузді рухи), техніка Охада Нахаріна (маніпуляції з уявними предметами). Імпровізація застосовується в техніках хореографів Вільяма Форсайта, який є розробником популярної комп'ютерної програми для викладання танцю «Технологія імпровізації» (робота з геометрією, лініями, пам'яттю) та Охада Нахаріна (робота на основі імпровізації, маніпуляції з уявними предметами).

Значний інтерес у розвитку артистизму представляє сучасна імпровізаційна техніка Gaga. Автором даної техніки є відомий ізраїльський педагог та хореограф Охад Нахарін (нар. у 1952 р.).

Розпочавши роботу художнім керівником «Batsheva», він отримав у своє розпорядження професійну балетну труп, яка стала для нього чудовою платформою для реалізації інновацій та проведення експериментів. Техніка Gaga заснована на імпровізації та роботі з уявою. Даючи визначення техніки Gaga, було б правильніше назвати її швидше мовою руху або методом роботи з тілом. Охад Нахарін розробив Gaga, щоб краще

зрозуміти своє тіло, а також для продуктивного спілкування з танцюристами у танцювальному залі.

Сутність цієї техніки зводиться до особливої роботи з тілом на основі інтуїтивного вивільнення, при цьому зберігаючи його чутливість та силу.

Мета техніки Gaga – зберігати тіло живим, багато на що здатним. Gaga допомагає почути те, що вже закладено в тілі, але робить його сильнішим та гнучкішим.

Основні принципи техніки Gaga: імпровізаційність, ритмічність, уява, динамічність, асиметричність, витривалість. Заняття Gaga за тривалістю триває одну годину без перерви та зупинок. З першої хвилини починається рух. Викладач встає у центр залу й починає озвучувати завдання, виконуючи їх разом із групою учнів. Кожна інструкція не скасовує попередню, а додається до неї шар за шаром. Танцівники можуть повторювати всі рухи за викладачем, а можуть виконувати вправи керуючись своїми відчуттями. Кожен урок проходить по-різному, викладач ніколи не має попередньо розроблених заготовок ходу заняття.

Очі під час уроку Gaga повинні бути завжди розплющені – це потрібно для того, щоб зберігати зв'язок із дійсністю. Протягом заняття не можна розмовляти, за винятком завдань, у яких потрібно використовувати голос або слова. Також усі уроки проходять босоніж, ніякого взуття. Дотримуючись інструкцій викладача, учасники повністю поринають у творчий процес, не відволікаючись, оскільки заняття технікою Gaga проходять без пауз між вправами, кожне нове завдання накладається одне на інше.

Аналіз техніки Gaga довів, що в ній є багато спільних рис із традиційними театральними методами: робота з уявою, імпровізація, звільнення м'язів, що є дуже корисним при вихованні артистизму у майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

Для роботи над артистизмом на заняттях з хореографічних дисциплін було розроблено комплекс методів розвитку артистизму на основі елементів танцювальної техніки Gaga:

1. Робота з імпровізацією. Створення виразного образу здобувачами освіти за узагальненим планом, заданим викладачем. Викладач ставить образ, який здобувачі освіти мають показати, при цьому вони повинні вміти «заряджатися» тим настроєм, який задає викладач. Залежно від мелодії змінюються жести, міміка, пози, темпи рухів. Відштовхуючись від музики, здобувачі освіти повинні спробувати розкрити образ заданого героя. Чим багатша особистість виконавця, тим яскравішим і самобутнішим є процес імпровізації.

2. Робота з ритмом. Даний метод має на увазі під собою виконання рухів Shake (тряска), що представляє імпульс зсередини, коли м'язи розслаблені, а рухи починаються від кісток. Потрібно навчитися виконувати різноманітні рухи – плаваючі, тремтячі, ритмічні тощо.

3. Робота з уявою, тобто застосування образного мислення під час будь-яких дій. Наприклад, при виконанні такого руху, як

Battements Tendus уявити змію у себе в хребті, A Passé – ніби ноги обволокло медом. Людина, уявляючи, що Grand Plie – це широка посмішка колінами й виконуючи звичайні танцювальні рухи, посилає тілу зовсім іншу інформацію. Це дозволяє досягати зовсім інших результатів, наприклад, при збереженні чистоти в роботі ніг, відчуті м'якість у грудному відділі.

4. Робота з динамікою. Постійний, безперервний рух як невід'ємна частина людської природи. Якщо не буде динаміки на заняттях, здобувачі освіти «відключатимуться» від процесу й заняття не принеситиме ніякої користі. Також важливо усвідомлення руху всередині свого тіла, що сприяє більш ефективному розподілу внутрішньої енергії.

5. Робота з асиметрією. Необхідно визнати повну відсутність симетрії у тілі. Для цього необхідно знайти максимальну кількість відмінностей, прийняти власну асиметричність та навчитися її використовувати. Надалі робота з асиметрією допоможе у створенні сценічних образів.

6. Робота на витривалість. Для розвитку витривалості необхідно навчитися у процесі роботи із зусиллям знаходити, переживати й отримувати задоволення.

Висновки та подальші перспективи розвитку напрямку. У результаті узагальнення досвіду педагогічної діяльності з проблеми розвитку артистичних умінь та навичок майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва, було визначено низку основних факторів, що впливають на розвиток акторських здібностей. Це використання ігрових та імпровізаційних форм роботи, різноманітних хореографічних технік, які дозволяють розкрити артистичні здібності здобувачів освіти. Застосування під час занять з хореографічних дисциплін ігрових та імпровізаційних форм роботи дозволяє викладачу вирішувати низку завдань, а саме активізувати уяву, фантазію, емоції здобувачів освіти, допомагає розвитку міміки, жестів, пластичності, виразності тіла, що є важливим складником розвитку артистизму майбутнього фахівця.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білецька М., Підварко Т. Артистизм як необхідна складова музично-виконавської компетенції майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Молодь і ринок*. № 9 (164), 2018. С. 17–21.
2. Кисляк Б. Артистизм та закономірності його втілення в виконавській діяльності музиканта. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*, 2022., вип. 23. С. 158–169.
3. Разводова М. В. Сутність та структура хореографічно-виконавських умінь і навичок молодших школярів. *Наукові записки. Серія Педагогічні науки*. Кропивницький, 2021. Вип. 195. С. 191–196.
4. Сергеева І. Артистизм як елемент педагогічної майстерності. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2011. С. 121–133.
5. Словник іншомовних слів. URL: jnsm.com.ua
6. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1980. Т. 11. С. 667.

7. Теорія і методика виховання художньо-обдарованої особистості у закладах мистецької освіти: зб. статей VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Час мистецької освіти» (17–18 жовтня 2019 року). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2019. 267 с.

REFERENCES

1. Bilets'ka, M., Pidvarko, T. (2018). Artystyzm yak neobkhidna skladova muzychno-vykonavs'koyi kompetentsiyi maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva. [Artistry as a necessary component of musical performance competence of the future music teacher.]. Kyiv. № 9 (164), S. 17–21. [in Ukrainian]
2. Kyslyak, B. (2022). Artystyzm ta zakonomimosti yoho vtilennya v vykonavs'kiy diyal'nosti muzykanta. [Artistry and patterns of its embodiment in the performing activity of a musician]. Dnipro. vyp. 23. S. 158–169. [in Ukrainian]
3. Razvodova, M. V. (2021). Sutnist' ta struktura khoreorafichno-vykonavs'kykh umin' i navychok molodshykh shkolyariv. [The essence and structure of choreographic and performing abilities and skills of junior high school students]. Kropyvnytskyi. S. 121–133. [in Ukrainian]
4. Serhyeyeva, I. (2011). Artystyzm yak element pedahohichnoyi maysternosti. [Artistry as an element of pedagogical mastery]. S. 121–133. [in Ukrainian]
5. Slovnyk inshomovnykh sliv. [Dictionary of foreign words]. URL: jnsm.com.ua [in Ukrainian]
6. Slovnyk ukraïnskoi movy: Dictionary of the Ukrainian language v 11 tt. / AN URSR. (1980). Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, T. 11. S. 667. [in Ukrainian]
7. Teoriya i metodyka vykhovannya khudozhn'o-obdaranoyi osobystosti u zakladakh mystets'koyi osvity: zb. stately VII Vseukrayins'koyi nauk.-prakt. konf. «Chas mystets'koyi osvity» (2019). [Theory and methods of education of artistically gifted personality in art education institutions: coll. of articles VII of the All-Ukrainian science and practice. conf. «Time of art education»]. Kharkiv. KhNPU imeni H. S. Skovorody, 267 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СИВОКОНЬ Юрій Михайлович – старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

ПЕЧЕНЕНКО Максим Валерійович – Заслужений діяч мистецтв України, викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, художній керівник та головний балетмейстер народного хореографічного ансамблю «Світанок» (м. Кропивницький).

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх хореографів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SIVOKON Yuriy Mykhailovych – senior lecturer at the Department of Art Education at the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State University.

Scientific interests: professional training of future specialists in the field of choreographic art.

PECHENENKO Maksym Valeriyovych – teacher at the Department of Art Education of the Central Ukrainian State Volodymyr Vinnichenko University, artistic director and chief choreographer of the folk choreographic ensemble «Svitanok».

Scientific interests: professional training of future specialists in the field of choreographic art.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2024 р.

УДК [378.016:373.5.011]:130.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-316-319

СОРОЧИНСЬКА Тетяна Адамівна –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії і методик початкової освіти

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0912-8663>e-mail: tanyasorochinska8@gmail.com**СИНЬЧУК Оксана Миколаївна** –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-1575>e-mail: oksanamishchenia@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Актуальність обраної проблеми обумовлена необхідністю перегляду змісту професійної підготовки сучасного вчителя у закладі вищої педагогічної освіти, оскільки нинішня ситуація вимагає видалення зі змісту освіти російських нарративів, де трактування історії України стало важливим складником інформаційної війни. Основним підходом має залишитися зосередження на фактах, що переконливо доводять, що Росія протягом всієї історії проводила щодо України та українців політику культурного і мовного знищення, деідентифікації. У зв'язку з цим у пропонованій статті окреслено особливості та деякі аспекти підготовки сучасного вчителя до формування національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти у вищому педагогічному закладі, що має стати головним завданням у формуванні світогляду молодого покоління, фундаментом української державності, стратегічним чинником її розвитку. Акцентовано увагу на тому, що сучасний педагог у процесі організації освітньої діяльності має опиратися на історичну правду, національну пам'ять, національні ідеали, гідність, національну самосвідомість та інші чинники. У контексті висвітлення проблеми здійснено порівняльний аналіз понять «українська національна ідентичність» та «українська громадянська ідентичність». З'ясовано, що українська національна ідентичність розуміється як стійке усвідомлення особою своєї приналежності до української нації як самобутньої спільноти, а українська громадянська ідентичність – це стійке усвідомлення громадянином України, українцем, який проживає за кордоном, свого політико-правового зв'язку з Україною. Доведено, що пріоритетним завданням учителя української школи в сучасних умовах є вміння об'єктивно аналізувати ситуацію та допомогати учням включити національну та громадянську ідентичність у свою особистісну ідентичність через впровадження української культури, традицій, мови, визнаючи цінності та переконання громадянського суспільства, транслюючи їх у повсякденному житті та педагогічній діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, сучасний вчитель, війна, національна та громадянська ідентичність, національна самосвідомість, здобувач освіти.

SOROCHYNska Tetiana Adamivna –

candidate of Pedagogical Sciences,

associate Professor of the Department of Theory and Methods of Primary

Education, Rivne State Humanitarian University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0912-8663>e-mail: tanyasorochinska8@gmail.com**SYNCHUK Oksana Mykolaivna** –

candidate of Pedagogical Sciences, associate

Professor of the Department of Pedagogy of Primary,

Inclusive and Higher Education, Rivne State Humanitarian University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-1575>e-mail: oksanamishchenia@gmail.com

PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHER FOR THE FORMATION OF NATIONAL AND CIVIL IDENTITY IN AN INSTITUTION OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION

The relevance of the chosen problem is determined by the importance of reviewing the content of the professional training of future teachers in the institution of higher pedagogical education. The current situation requires the removal of Russian narratives, where the interpretation of the history of Ukraine is an important component of the information war. The only approach in the content of education should remain the accentuation of the facts that convincingly prove that throughout history Russia has pursued a policy of cultural and linguistic destruction and de-identification in relation to Ukraine and Ukrainians. In this regard, the proposed article outlines the features and some aspects of teacher training for the formation of the national and civic identity of students in a higher pedagogical institution, which should become the foundation of Ukrainian statehood in the future and a strategic factor in its development. Attention is focused on the fact that a modern teacher in the process of organizing education at school should rely on historical truth, national memory, national ideals, dignity, national self-awareness and other factors. A comparative analysis of the concepts «Ukrainian national identity» and «Ukrainian civic identity» was carried out. It has been found that Ukrainian national identity is understood as a person's stable awareness of his/her belonging to the Ukrainian nation as a unique community, and Ukrainian civic identity is a stable awareness by a citizen of Ukraine of his/her political and legal connection with Ukraine. It has been

proven that the priority task of a Ukrainian school teacher in modern conditions is the ability to objectively analyze the situation and help students to include national and civic identity in their personal identity through the introduction of Ukrainian culture, traditions and language, recognizing the values and beliefs of civil society, broadcasting them in everyday life and pedagogical activity.

Key words: *professional training, future teacher, modern war, national and civic identity, national self-awareness, education seekers.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна війна кардинально змінила сприйняття російської загрози українській державності, викривши екзистенціальну природу складного та різноаспектного російсько-українського конфлікту. Україна опинилася в епіцентрі тектонічних соціокультурних розломів глобального світу. Ці події актуалізували питання, пов'язані з формуванням українського патріотизму, національної ідентичності та колективної пам'яті. У зв'язку з цим Міністерство освіти і науки України оприлюднило Стратегію розвитку громадянської освіти до 2030 року. Проекти Стратегії та план заходів з її реалізації відповідають Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, що базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянської компетентності особистості на всіх рівнях освіти та в усіх складниках. З огляду на це, одним із ключових завдань вищої освіти України сьогодні є вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя до формування громадянської компетентності учнівської молоді, яка в майбутньому зможе реалізувати свої права і свободи, впливати на перебудову та розвиток українського суспільства. Це суттєво вплине на трансформацію системи цінностей й актуалізує перед педагогічною наукою найголовніше питання – формування національної та національно-культурної ідентичності підрастаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою з'ясування сутності української національної та громадянської ідентичності як соціально-психологічного феномена цікавилися українські вчені М. Боришевський, Т. Бевз, П. Горностай, П. Кравченко, І. Петровська, О. Швачко та ін. Значну увагу питанням формування ідентичності як складного особистісного утворення приділяли І. Бех, О. Докукіна, К. Журба, С. Федотенко, Л. Чорна та ін. Аналізу змісту навчання історії та громадянської освіти як чинника формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України присвячена праця О. Пометун. Однак ці нечисленні дослідження не торкаються розгляду проблеми підготовки майбутніх учителів у закладі вищої педагогічної освіти до формування національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти.

Мета статті – розкрити особливості та деякі аспекти професійної підготовки сучасного вчителя до формування національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти у вищому педагогічному закладі в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У складних умовах збройної агресії Росії формування національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти насамперед зумовлено необхідністю усвідомлення та засвоєння

національно-культурних цінностей українського народу, збереження української нації та історичної пам'яті. І головну роль у цьому процесі відіграє саме вчитель як носій цінностей та ідеалів культури українського народу. Пріоритетним завданням педагога української школи сьогодні є вміння об'єктивно аналізувати ситуацію та допомогати учням включити національну та громадянську ідентичність у свою особисту ідентичність через впровадження української культури, традицій та мови, визнаючи цінності та переконання громадянського суспільства, транслюючи їх у повсякденному житті та педагогічній діяльності.

Отже, основною метою підготовки молодого покоління є виховання кожного учня як громадянина України – освіченої, творчої особистості, в якій органічно поєднуються високі духовно-моральні якості, громадянська зрілість, патріотизм та соціокультурна компетентність. І особливу увагу слід приділити формуванню національної самосвідомості, у процесі вирішення якої виховується свідоме, емоційно-ціннісне ставлення до історії та культури свого народу, а сама особистість стає носієм і продовжувачем цієї культури. У процесі організації навчання сучасний педагог має формувати у дітей усвідомлення того, що українська ідентичність (українство) – історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних феноменів [4]. При цьому вчителю важливо пам'ятати, що сучасна війна актуалізувала потребу в перегляді змісту історичної освіти з метою видалення російських наративів, де трактування історії України стало важливим складником інформаційної війни. Основним підходом має залишитися акцентування фактів, що переконливо доводять, що Росія протягом всієї своєї історії проводила щодо України політику культурного і мовного знищення, деідентифікації [2]. Формування національної і національно-культурної ідентичності учнівської молоді має опиратися на історичну правду, національну пам'ять, ідеали, гідність, національну самосвідомість, творення символів, кольорів та інші чинники [1]. Сучасні педагоги мають використати весь освітній потенціал, власні педагогічні й життєві надбання для формування національної та громадянської ідентичності молодого покоління.

Зауважимо, що формування ідентичності як складного особистісного утворення розпочинається від народження і триває упродовж усього життя. Ідентичність особистості формується як сукупність ідентифікацій, в результаті яких вона усвідомлює свої особисті якості, індивідуальні особливості, риси характеру, способи поведінки. Таким чином людина створює свій цілісний унікальний образ себе як результат історії власного життя. Психологи

стверджують, що становлення національної ідентичності як складової концепції особистості підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її пробудження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, однолітків. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації – дошкільні заклади, школа, позашкільні установи, вищі навчальні заклади тощо. Під впливом зазначених змін, новим змістом наповнюється «Я» особистості, в якому все більшою ваги набувають національні складові [4].

У контексті розгляду нашої проблеми, слід уточнити визначення понять «українська національна ідентичність» та «українська громадянська ідентичність». В українській науці громадянська (державна) ідентичність трактують як усвідомлення людиною своєї належності до спільноти громадян певної держави, отожднення людиною статусу громадянина як свого особистого статусу: я є громадянином держави. Національна ідентичність представляє почуття приналежності людини до держави, нації чи території, яке виходить за рамки громадянства. Національна ідентичність асоціюється з патріотизмом або вірністю та відданістю своїй країні. Це відчуття нації як згуртованого цілого, представленого відмінними традиціями, культурою та мовою. Отож під українською національною ідентичністю розуміють стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, тоді як українська громадянська ідентичність – це стійке усвідомлення громадянином України свого політико-правового зв'язку з Україною [2].

Опанування учнями на уроках історії знань про минуле України, її героїв та досягнення, її внесок в європейську та світову історію, взаємовідносини з іншими державами і народами дає змогу сформуванню в учнів не лише патріотизм, а й систему національних цінностей, серед яких важливе місце посідають незалежність, мова, рідна земля. А це складники національної ідентичності. Ідентичність вимагає уваги до емоційної сфери учнів, звернення до їхніх почуттів: почуття гордості і причетності до героїчних минулих та сучасних подій, гордості за приналежність до свого народу, переживання відповідальності за події в суспільстві і державі, поваги до національних символів та святинь, культурно-історичних цінностей суспільства та держави. Все це потребує спеціальних методів і прийомів як з використанням візуальних і документальних джерел, так і емоційної розповіді вчителя [2].

У процесі навчання у вищому педагогічному закладі майбутній учитель опанує не лише системою дидактико-методичних знань, умінь і навичок формування громадянської та національної ідентичності учнівської молоді, а й вчиться створювати національно-культурне, демократичне освітнє середовище для формування молодого покоління, для якого українське громадянське суспільство стане осередком для розкриття творчих здібностей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Під час навчання здобувачі вищої освіти навчаються проектувати та вибудовувати

технологічний ланцюжок дій, операцій і комунікацій, послідовність виконання яких сприятиме оптимізації освітнього процесу і гарантуватиме досягнення визначеної мети та конкретних очікуваних результатів. Майбутні вчителі набувають умінь і навичок застосовувати інтерактивні технології навчання, такі як: технології кооперативного навчання; ситуативного моделювання; колективно-групового навчання; технології оцінювання дискусійних питань; формування критичного мислення.

Важливим компонентом у змісті професійної підготовки майбутнього вчителя є використання різноманітних видів візуалізації навчального матеріалу: комп'ютерних презентацій; флеш анімацій; відео/аудіо матеріалів; зображень; діаграм; схем; графіків; інтелект-карток тощо. Загальновідомо, що суть принципу візуалізації полягає у створенні образів, конкретних ідей, на теорії якої ґрунтується навчально-пізнавальна діяльність здобувачів освіти, спрямована на планове оволодіння науковими ідеями та концепціями. Реалізувати принцип візуалізації означає створити нові, доповнити, збагатити і розширити існуючі в свідомості учнів чуттєві образи та уявлення про навколишній світ за допомогою цілеспрямованого прямого і посереднього чуттєвого сприйняття. Отже, візуалізація як універсальний засіб навчання і виховання організовує сприйняття та спостереження учнів за реальністю, позитивно впливає на сенсорну сферу, розвиває сприйняття, мислення, уяву дитини; стимулює пізнавальну та творчу активність, сприяє узагальненню та кращому засвоєнню знань, розвитку інтересу до навчання. Варто відмітити, що будь-яка форма візуалізації інформації містить елементи проблемності і завдання вчителя полягає у тому, щоб використовувати такі форми наочності, які не тільки доповнили б словесну інформацію, але й самі були носіями інформації, оскільки чим більше проблемності в наочній інформації, тим вищий ступінь розумової активності учня. Новітніми інструментами візуалізації є: скрайбінг, інфографіка, скетчноутінг тощо. Ці сучасні методи дозволяють значно спростити процес управління, аналізу та інтерпретації масиву даних, а також підвищити ефективність роботи з ними.

Висновки і перспективи подальших розвідок напряму. Збройна агресія Росії активізувала питання очищення освіти від російських наративів. Особливо гостро постали питання, пов'язані з формуванням національно-культурної та громадянської ідентичності підростаючого покоління, що вимагає внесення коректив і уточнень до змісту професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти. Пріоритетом педагогічної діяльності сучасного вчителя має стати сприяння самоідентифікації учнівської молоді в культурному просторі, яке не зводиться до опанування предметних багатств навколишньої дійсності та засвоєння національних цінностей, а є комплексним формуванням національної свідомості учнів у процесі навчання. І основним підходом до

організації освітнього процесу має залишитися виділення фактів, що переконливо доводять, що Росія протягом всієї історії проводила щодо України та українців політику культурного і мовного знищення, деідентифікації. Тому саме зараз визначальним для сучасного вчителя української школи є вміння об'єктивно аналізувати ситуацію та допомогати учням включити національну ідентичність у свою особисту ідентичність через впровадження української культури, традицій та мови, визнаючи цінності та переконання, транслуючи їх у повсякденному житті.

Подальшого дослідження потребує розгляд проблеми методичної підготовки сучасного вчителя до формування громадянсько-історичних понять у контексті вивчення освітньої галузі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І., Журба К. Концепція з формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу. К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2018. С. 3–22.
2. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. 2023. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/661/692>
3. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Закон України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р.: веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
4. Сорочинська Т. А. Особливості підготовки майбутніх педагогів до формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді в умовах війни. Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів науково-практичної конференції «Освіта і виховання інформаційному суспільстві в умовах воєнного і повоєнного часу». Рівне: РДГУ. 2024.

REFERENCES

1. Bekh, I. Zhurba, K. (2018). Kontseptsiya z formuvannya u pidlitkiv natsionalno-kulturnoi identychnosti u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. [The concept of the formation of national and cultural identity among teenagers in general educational institutions]. K PNU imeni Ivana Ohienka. S. 3–22. [in Ukrainian]
2. Pometun, O. (2023). Navchannya istorii y hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannya natsionalnoi y hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny ta povoiennoho rozvytku Ukrainy. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/661/692>

Ukrainy. [Learning history and civic education as a factor in the formation of the national and civic identity of students in the conditions of the war and post-war development of Ukraine]. [in Ukrainian]

3. Pro skhvalennya Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini. Law of Ukraine vid 3 zhovtnya 2018 r. № 710-r. [On the approval of the Concept of development of civic education in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian]

4. Sorochynska, T. (2024). A. Osoblyvosti pidgotovky maibutnikh pedahohiv do formuvannya natsionalno-kulturnoi identychnosti uchnivskoi molodi v umovakh viiny. [Peculiarities of training future teachers for the formation of the national and cultural identity of student youth in the conditions of war.]. Rivne: RDHU. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СОРОЧИНСЬКА Тетяна Адамівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вчителів; інноваційні підходи до організації освітнього процесу в умовах війни.

СИНЬЧУК Оксана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: професійний розвиток майбутнього вчителя початкових класів; впровадження інноваційних педагогічних технологій в освітній простір закладу вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SOROCHYNSKA Tetiana Adamivna – candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: professional training of future teachers; innovative approaches to the organization of the educational process in the conditions of war.

SYNCHUK Oksana Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary, Inclusive and Higher Education of the Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: professional development of the future primary school teacher; implementation of innovative pedagogical technologies in the educational space of the institution of higher education.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2024 р.

УДК 37.02:373

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-319-323

ТЕСЦОВА Олеся Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8154-7119>
e-mail: alesatesscova@gmail.com

ПРЕДМЕТНО-МОВНЕ ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ (CLIL) ЯК ЕФЕКТИВНА МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ У ГАЛУЗІ СПОРТУ

Вивчивши найсучасніші світові освітні практики, можна зрозуміти зацікавленість педагогів професійної освіти у предметно-мовному інтегрованому навчанні. Глобалізація, міжнародні економічна та соціальна співпраці стимулюють фахівців будь-якої галузі вивчати іноземні мови. Універсальною мовою міжнародного спілкування безсумнівно є англійська мова, яка широко застосовується в усіх сферах нашого життя. Знання англійської мови в нинішній час грає все більшу важливу роль у пристосуванні кожного до сучасних світових умов і дає просто величезні переваги у професійній діяльності. Відповідно не слід недооцінювати важливість володіння англійською мовою майбутніми фахівцями спортивної галузі. У статті розглянуто методику предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL), як складову ефективного опанування

іноземної мови студентами факультетів фізичного виховання. Проаналізовано вплив міжнародних освітніх практик на інтенсивність застосування даного підходу в процесі викладання іноземної мови в українських закладах вищої освіти. Визначено переваги та недоліки методики інтегрованого навчання під час формування іноземної комунікативної компетенції у студентів факультету фізичного виховання. Обґрунтовано доцільність використання предметно-мовного навчання та уникнення деяких традиційних форм вивчення іноземної мови. Це надасть можливість викладачам іноземної мови глибше досліджувати сферу спортивного виховання та застосовувати набуті знання під час викладання іноземної мови. Зазначено, що підбір актуального та цікавого навчального матеріалу активізує мотивацію та бажання студентів вивчати іноземну професійну лексику.

Ключові слова: методика CLIL, професійна підготовка, іноземна підготовка, методологічний підхід, педагогічна інновація, фізичне виховання.

TESTSOVA Olesya Oleksandrivna –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8154-7119>
e-mail: alesatesscova@gmail.com

CONTENT-LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL) AS AN EFFECTIVE METHODOLOGY FOR TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO FUTURE SPORTS PROFESSIONALS

Having studied the most modern world educational practices, one can understand the interest of vocational teachers in subject and language integrated learning. Globalization, international economic and social cooperation encourage specialists in any field to learn foreign languages. The universal language of international communication is undoubtedly English, which is widely used in all spheres of our lives. Nowadays, knowledge of English is playing an increasingly important role in adapting everyone to the modern world conditions and provides huge advantages in professional activities. Accordingly, the importance of English language proficiency for future sports professionals should not be underestimated. The article considers the methodology of subject and language integrated learning (SLIL) as a component of effective foreign language acquisition by students of physical education faculties. The influence of international educational practices on the intensity of this approach in the process of teaching a foreign language in Ukrainian higher education institutions is analyzed. The advantages and disadvantages of the methodology of integrated teaching in the formation of foreign language communicative competence of students of the faculty of physical education are determined. The expediency of using subject-oriented language teaching and avoiding some traditional forms of foreign language learning is substantiated. This will allow foreign language teachers to explore the field of sports education more deeply and apply the acquired knowledge in teaching a foreign language. It is noted that the selection of relevant and interesting educational material activates students' motivation and desire to learn foreign professional vocabulary.

Key words: method of CLIL, professional training, foreign language training, methodological approach, pedagogical innovation, physical education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтегрованість навчання є наразі провідним лейтмотивом сучасної освіти. Наразі педагогічна наука намагається уникати принципу вивчення будь-якого предмету заради його вивчення. Наразі учні та студенти мають навчитись відчувати глобальні зв'язки між фундаментальними науками, розуміти важливість та необхідність вивчення того чи іншого предмету, бачити перспективу здобуття ними освіти. Це особливо стосується студентів, які вирішили пов'язати свою професійну діяльність із фізичним вихованням, адже чомусь, через існування певного стереотипу про її неперспективність, деякі абітурієнти відмовляються від вступу за даними напрямком, маючи при цьому велике бажання та можливість. Методика CLIL допомагає студентові систематизувати свої знання, знайти логічні відповідності між предметами, які він/вона вивчає, віднайти нові асоціативні зв'язки, що сприяють розвитку проектування універсальності та гнучкості у майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом кількість досліджень, які б вивчали використання CLIL методу для викладання професійно орієнтованої іноземної мови для студентів факультету фізичного виховання доволі обмежена. Вірогідно це пояснюється наступним:

- обмежена кількість дослідників та освітян, які займаються розробкою та просуванням методології CLIL у конкретній галузі фізичного виховання;
- врахування обов'язковості фізичного виховання та спорту в навчальних програмах багатьох європейських країн;
- навички CLIL та спеціальні навчальні ініціативи для їх розвитку у європейських вчителів фізичного виховання;
- чітка мовна обізнаність у фізичному вихованні, спрямована на досягнення кращого володіння мовою.

Але слід зауважити, що загалом зазначений метод вивчали Р. Оксфорд, Е. Гінкель, Ю. Стиркіна, Г. Гусєва, Л. Потенко та інші.

Мета статті полягає у дослідженні методики предметно-мовного інтегрованого навчання, визначення шляхів її впровадження його у процес професійної підготовки майбутніх фахівців галузі спорту під час вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладання англійської мови у вищих навчальних закладах України складається із загальних курсів, орієнтованих переважно на неангломовних студентів, та предметів за фахом. Як загальний предмет, англійська мова є одним із ефективних засобів розвитку майбутньої спеціальності. Аби отримати гідну освіту та удосконалити навчання,

студентам часто доводиться самостійно шукати додаткові навчальні ресурси, які, як правило, публікуються англійською мовою. Тому під час навчання студентам необхідно оволодіти англійською мовою, щоб полегшити отримання найновіших знань у своїй галузі. Отже, ідея використання принципу предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) виникла в результаті зростання вимог до рівня володіння іноземною мовою в умовах обмеженого часу, відведеного на її вивчення.

Предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL) виникло в результаті співпраці дослідницької групи з представниками наукової спільноти вищих навчальних закладів Європи. Розглянута методика передбачає "предметно-мовне інтегроване навчання", що має відношення до будь-якої програми освіти, у фокусі якої перебувають дві або більше дисциплін [7]. Таким чином, CLIL означає використання іноземної або другої мови як засобу викладання та навчання предметів початкової, середньої та/або професійної освіти, таких як математика, природничі науки, мистецтво або ж, у нашому випадку - фізичне виховання. На думку Мехісто та ін. [8], деякі ключові характеристики мають вирішальне значення для створення ефективного навчального середовища, орієнтованого на CLIL-методику, а саме:

- розподіл студентів за рівнем їхніх досягнень з предметів, що викладаються мовою;
- володіння студентами певними функціональними навичками: аудіювання, говоріння, читання та письмо;
- розуміння та усвідомлення міжкультурних зв'язків;
- когнітивні та соціальні навички і звички, необхідні для успіху в постійно мінливому світі [8]. Незважаючи на ряд умов, методика CLIL є доволі гнучкою та в змозі пристосовуватись до потреб учнів, рівня їхньої мовної компетенції та академічної успішності.

Метод CLIL базується на реконструкції предмета відповідно до чотирьох основних аспектів, які сприяють роботі та розвитку мовної компетенції Content, Communication, Culture and Cognition (зміст, комунікація, культура та пізнання) так звані «4C». Ці чотири пункти можуть бути використані майбутніми фахівцями у галузі спорту як посилення критичного аспекту процесу вивчення іноземної мови спортивного спрямування.

«Зміст» стосується відбору та обробки навчального матеріалу з іноземної мови для студентів факультету фізичного виховання. Відповідно пропонується відбирати зміст навчального матеріалу, який підкреслює соціальні та інтелектуальні аспекти фізичного виховання. Це замінить звичний технічний підхід викладання іноземної мови, який досить довгий час впроваджувався у фізкультурну освіту.

Що стосується «спілкування», то пропонується збільшити Students Talking Time (час спілкування студентів) за рахунок Teacher Talking Time (час спілкування викладача). Цей захід впроваджується заради оптимізації навчання, уникнення принципу монологічного ведення занять, підвищення рівня

активності студентів та залучення їх до результативного навчального процесу.

Аспект «культура» надає чудову можливість для обговорення практичного змісту дисципліни, особливо коли йдеться про ідеологічні упередження та міфи, пов'язані з фізкультурою і спортом. Отже, через дискусійний процес та обговорення змісту, студенти будуть готові сформулювати власну незалежну думку щодо кожного професійного поняття, яке вивчається під час занять з іноземної мови. Таким чином, вони зможуть інтегрувати та пов'язати набуті знання з реальним світом.

Останній аспект «пізнання» сягає корінням когнітивної сфери таксономії Блума [4]. Вона показує, які теми даються учневі/студенту важко і чи готовий він застосувати отримані знання на практиці. У статті Андерсона і Кратвола [3] пропонується низка обов'язкових навичок і процесів: запам'ятовування, розуміння, застосування, аналіз, оцінка і творчість, які забезпечують ефективне пізнання навчального матеріалу. Метод CLIL вимагає високого рівня когнітивного залучення, в якому когнітивні дії аналізу, оцінювання і творення застосовуються на практиці. Інколи пояснення зазначених чотирьох аспектів можна зустріти у наступній інтерпретації:

- **МОВА НАВЧАННЯ** - основна лексика та граматики, пов'язана з темою занять. Мова використовується в автентичних інтерактивних контекстах з метою розвитку комунікативних навичок, а не зосередження виключно на граматиці;

- **МОВА ДЛЯ НАВЧАННЯ** (граматична система) - розуміння системи мови, необхідної для роботи в іншомовному середовищі. Студентам потрібні навички роботи в парі, кооперативної групової роботи, ставити запитання, дебатовати, запитувати, думати, запам'ятовувати тощо.

- **МОВА ЧЕРЕЗ ВИВЧЕННЯ** (пізнання) нові поняття потребують нового словникового запасу. Їх потрібно засвоїти під час процесу навчання, а згодом переробити і розвинути.

Аби адаптувати предметно-мовне інтегроване навчання іноземної мови до змісту дисципліни фізичного виховання то слід робити акцент на більш глибокому змісті предмета, розвитку критичного мислення та взаємозв'язку з іншими дисциплінами навчальної програми. У таких випадках курс іноземної мови для майбутніх спеціалістів спортивної галузі має складатись з певних тематичних блоків, заснованих на загальних темах таких дисциплін, як анатомія (наприклад, скелет і м'язи), біологія (наприклад, медична освіта) або техніки, правила і тактики, пов'язані з командними видами спорту і фізичними вправами [5]. Не слід уникати і взаємозв'язків між фізкультурою, соціальними та гуманітарними науками (переважно історією, соціологією, філософією, літературою). Цей взаємозв'язок має фундаментальне значення для досягнення основних цілей фізичної і спортивної освіти. Якщо цього зв'язку немає, то застосування CLIL у фізкультурі не забезпечує автентичного вивчення мови та культури, що суперечить одному з

фундаментальних принципів CLIL, а саме поглибленому вивченню мови в контексті покращеної рефлексії та комунікації, спрямованих на розвиток особистості учнів та їхніх рефлексивних навичок.

Таким чином, перед викладачем іноземної мови, що працює зі студентами факультету фізичного виховання ставляться наступні завдання:

а) матеріал з навчального предмета має бути підібраний на рівні складності трохи нижчому за актуальний рівень знань студентів з цього предмета рідною мовою. Тексти мають бути ретельно відібрані й забезпечені достатньою кількістю завдань для розуміння й освоєння матеріалу;

б) завдання з опрацювання тексту мають бути побудовані з акцентом на предметний зміст, залучати студентів до процесу розуміння, перевірки, обговорення головної думки тексту;

в) завдання мають показувати особливості лінгвістичних форм, відпрацьовувати вміння в їхньому створенні, уживанні, використовувати різні види перевірки та оцінювання (у тому числі взаємоконтроль);

г) завдання мають стимулювати самостійну та творчу діяльність студентів, комунікативні завдання для усного та письмового спілкування іноземною мовою;

г) студентів слід ознайомити з компенсаторними стратегіями для розв'язання мовних, змістовних і комунікативних складнощів.

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. Важливим елементом предметно-мовного інтегрованого заняття з професійної англійської мови (спортивної) як правило є автентичний або ж адаптований навчальний текст, який може супроводжуватися ілюстративними матеріалами, а також відео чи аудіо (це важливо з огляду на те, що візуальне сприйняття матеріалу у студентів є наразі більш ефективним). Саме через текст відбувається знайомство учня з окремою тематикою курсу. Характерною рисою CLIL є його зорієнтованість на одночасне оволодіння мовою (language) та певною предметною галуззю (content). Звідси визначається особливість цієї технології - її дидактико-методичний наслідок для системи практичних завдань: вони можуть мати або чітку зорієнтованість на перевірку якості оволодіння мовним та мовленнєвим матеріалом (soft або weak CLIL) або ж з акцентом на предметних аспектах конкретної професійної галузі (strong або hard CLIL). Отже орієнтація практичних навчальних матеріалів визначається безпосередньо викладачем з огляду на бажану дидактичну доцільність.

Оскільки CLIL-матеріали презентуються відповідною іноземною мовою усі вони певною мірою задовольняють лінгвокраїнознавчий аспект іншомовної підготовки. Так, знайомлячись із певним фрагментом дійсності, учні мають змогу аналізувати одиниці мови, зокрема термінологію, безеквівалентну лексику, фразеологію, характерну для конкретної мови, а також особливості її функціонування в конкретному дискурсі. Однак, для того, щоб CLIL-матеріали повною мірою задовольняли вимогу соціокультурної відповідності лише їх представлення іноземною мовою не є

достатнім. Натомість необхідно, щоб вони мали фактичну «прив'язку» до реалій країни, мова якої вивчається, описували те, що є або було характерне для цієї культури.

Однак ми можемо допомогти CLIL перетворитися на методологію сприяння змінам і соціальній інтеграції шляхом покращення іншомовних комунікативних і мовних навичок, які допомагають людям краще усвідомлювати світ, у якому вони живуть за допомогою фізичного виховання і спорту. Концепція спорту, якщо її інтерпретувати з педагогічної точки зору, може узагальнити концепцію фізичного виховання. Це універсальна концепція, яка включає в себе тіло, дуальність гри та руху. Фізичне виховання і спорт можуть зробити значний внесок у багатство і різноманітність використання мов для просування знань, міжкультурної комунікації та взаєморозуміння. Але існують і проблеми, які відзначають вчителі і учні, задіяні в інтегрованих курсах. Оскільки це предметно-орієнтоване навчання, викладачам мови доведеться розвивати власні знання з нових предметів, щоб ефективно навчати. Крім того, вони повинні ретельно структурувати уроки, щоб учні зрозуміли зміст уроку, а також мову, через яку передається інформація. А коли мова йде про управління аудиторією, то вчителям потрібно дуже добре усвідомлювати індивідуальне розуміння та прогрес учнів, тому важливо послідовно розробляти концепцію перевірки та розміщення матеріалів, щоб переконатися, що мова та зміст вивчаються.

Враховуючи особливості підготовки майбутніх фахівців у галузі спорту до їх професійної діяльності, ми переконані, що соціальні та гуманістичні аспекти фізкультури мають бути відновлені, до прикладу, за допомогою опрацювання певної фахової тематики на заняттях з іноземної мови. Деякі приклади того, як цього можна досягти, проілюстровано в Таблиці 1.

Таблиця 1. Перелік рекомендованих тем спортивного спрямування для опрацювання на заняттях з англійської мови

Рух як людська необхідність	Що таке рух? Чому він є необхідною рисою нашої природи? Різні приклади рухових навичок, які збагачують наше життя: спорт, здорова фізична активність, рекреація, рух і танці, активний відпочинок на свіжому повітрі
Фізична активність протягом історії	Ранні цивілізації. Середньовіччя. Епоха Відродження. Новий час. Новітній час. Початок фізкультури. Сучасні тенденції.
Знайомство з олімпійськими іграми.	Цінності. Різні епохи. Види змагань.
Спорт і здоров'я	Професіоналізм. Ризики тренувань з високим рівнем навантаження. Адаптація організму до навантажень. Центри технологій та спорту вищих досягнень
Етика і спорт	Основні цінності спорту. Етика у всіх спортивних заходах. Коли спорт втрачає свої цінності та етику

Спортивний маркетинг	Спортивний інвентар. Вплив на результати. Спорт і безпека. Спортивні споруди тощо.
Професійний спорт	Спорт і спортивні розваги. Соціальна роль елітного спортсмена. Спорт і політика. Спорт та економіка.
Концепція допінгу	Допінг-контроль. Вплив допінгу на результати. Вплив допінгу на здоров'я. Причини, які можуть спонукати спортсмена до вживання допінгу.
Спортивна журналістика	Медіа та спортивна реклама. Спортивна інформація.
Жінки і спорт	Історія участі. Спортивні результати у жінок. Соціальний вплив.
Мистецтво та фізична активність	Рух людини як мистецтво: танець, пантоміма, драма, театр тощо. Мистецтво як спосіб життя.
Спортивна медицина Спортивна психологія	Догляд за спортсменом. Медичний огляд. Перша медична допомога. Взаємозв'язок між психологією та спортом. Спортивний психолог

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Підсумовуючи вищевикладене, слід зробити висновок: у разі якщо викладач іноземної мови обирає CLIL, як ефективний метод, що покликаний сприяти навчанню на основі змісту, пов'язаного із засвоєнням фахових предметів, природа фізичного виховання повинна бути переглянута у світлі нової критичної педагогічної перспективи. Слід розробити новий спосіб сприйняття фізичного виховання як навчальної дисципліни, щоб воно було пов'язане з гуманітарними науками та критичним мисленням. Якщо цей взаємозв'язок буде встановлено, фізкультура як шкільний предмет розширить свої горизонти та зміст і відповідатиме меті та завданням CLIL. Такий підхід є особливо актуальним в Україні (і в Європі загалом), де необхідно впроваджувати більш критичні та гуманістичні ініціативи для сприяння використанню CLIL як методу викладання іноземної мови студентам факультетів фізичного виховання. Ці ініціативи будуть корисними не лише для навчання та допомоги вчителям фізкультури у прийнятті більш критичного, гуманістичного та інтегративного підходу до предмета, який вони викладають у закладах вищої освіти, але й для того, щоб допомогти їхнім студентам, які належать до нового покоління, усвідомити важливість вивчення другої іноземної мови в нашому глобалізованому світі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Євтушенко Н. І. Використання методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у процесі підготовки студентів за спеціальністю «Інформатика і мова» (бакалаврського рівня). Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. С. 68–72

2. Стыркина Ю. Advantages and problems of content and language integrated learning. SWorldJournal, 4(04-04), 2020. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2020-04-04-025>

3. Anderson L.W. & Krathwohl, D.R Bloom's Taxonomy Revised. Understanding the New Version of Bloom's Taxonomy. 2001 URL: <http://thesecondprinciple.com/teaching-essentials/beyond-bloom-cognitive-taxonomy-revised/>

4. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I: The Cognitive Domain. New York: David McKay Co Inc. 1956

5. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL. Content and language integrated learning. Cambridge: Cambridge University Press. 2010

6. Haag H Sport Pedagogy: Fundamental Aspects. In Haag, H., Gruppe, O., Kirsch, A. (Eds.). Sport Science in Germany (pp. 329-359). 1992. Berlin: Springer.

7. Marsh D. (1994). Bilingual Education & Content and Language Integrated Learning. International Association for Cross-cultural Communication, Language Teaching in the Member States of the European Union (Lingua) University of Sorbonne, 1994. Paris.

8. Mehisto P., Marsh D., Frigols M. J. Uncovering CLIL, Macmillan. 2008.

REFERENCES

1. Yevtushenko, N. I. (2020). Vykorystannia metodyky predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL) u protsesi pidhotovky studentiv za spetsialnistiu «Informatyka i mova» (bakalavrskoho rivnia). [The use of the methodology of content and language integrated learning (CLIL) in the process of training students in the specialty "Computer Science and Language" (bachelor's degree)]: Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. S. 68-72. [in Ukrainian]

2. Styrykina, Y. (2020). Advantages and problems of content and language integrated learning. SWorldJournal, 4(04-04), S. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2020-04-04-025> [in Ukrainian]

3. Anderson, L.W. & Krathwohl, D.R (2001). Bloom's Taxonomy Revised. Understanding the New Version of Bloom's Taxonomy. URL: <http://thesecondprinciple.com/teaching-essentials/beyond-bloom-cognitive-taxonomy-revised/> [in English]

4. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I: The Cognitive Domain. New York: David McKay Co Inc. [in English]

5. Coyle, D., Hood, P., Marsh, D. (2010). CLIL. Content and language integrated learning. Cambridge: Cambridge University Press. [in English]

6. Haag, H (1992). Sport Pedagogy: Fundamental Aspects. In Haag, H., Gruppe, O., Kirsch, A. (Eds.). Sport Science in Germany (pp. 329-359). Berlin: Springer. [in English]

7. Marsh, D. (1994). Bilingual Education & Content and Language Integrated Learning. International Association for Cross-cultural Communication, Language Teaching in the Member States of the European Union (Lingua) University of Sorbonne, Paris. [in English]

8. Mehisto, P., Marsh, D., Frigols, M.J. (2008). Uncovering CLIL, Macmillan. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТЕЦОВА Олесьа Олександрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: предметно-мовне інтегроване навчання (clil) як ефективна методика вивчення іноземної мови майбутніми фахівцями у галузі спорту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TESTSOVA Olesya Aleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: content-language integrated learning (clil) as an effective methodology for teaching a foreign language to future sports professionals.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2024 р.

УДК 656.7.022:811.111

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-324-328

ТИМЧЕНКО Світлана Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8627-1220>
e-mail: лана.т.2015@ukr.net

ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4051-2011>
e-mail: lili_zelenskaya@ukr.net

ДИСКУСІЯ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ДИСПЕТЧЕРІВ УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ

Метою дослідження є визначення ролі дискусії в освітньому процесі, а саме у вивченні англійської мови професійного спрямування майбутніми диспетчерами управління повітряним рухом в авіаційному закладі вищої освіти для досягнення найвищого рівня інішомовних комунікативних умінь.

У дослідженні охарактеризовано особливості дискусії та виокремлено завдання, на вирішення яких спрямований метод групового обговорення. Окреслено дві форми проведення групових дискусій, а саме: обговорення проблемних ситуацій і аналіз процесів міжособистісної взаємодії, які уможливають формування вербальних комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом, та навичок говоріння й слухання, що є вкрай важливим, тому що англомова підготовка авіаційних фахівців сфокусована саме на вдосконалення цих навичок.

У роботі розглянуто три групи навчальних дискусійних стратегій. Особлива увага приділена "сталим стратегіям", які не є самостійними, а інтегровані з іншими стратегіями, що потребують певний час для їхньої підготовки. Наведено приклад однієї із "сталих стратегій", проаналізовано переваги використання та окреслено рекомендації для її проведення.

Визначено шляхи для імплементації дискусії у навчальний процес, зокрема в методику формування інішомовних комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Обумовлено правила, яких викладач має дотримуватись під час проведення дискусії на заняттях з англійської мови професійного спрямування, основне з яких – створення атмосфери довіри й взаємоповаги.

Без сумніву, розглянутий у статті активний метод навчання, а саме дискусія, її переваги, уможливають інтерактивність майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом та формування їхніх інішомовних комунікативних умінь.

Ключові слова: авіаційний фахівець, активні методи навчання, англійська мова професійного спрямування, обмін ідеями, технології навчання.

TYMCHENKO Svitlana Vasylivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Professional and Aviation Language Training Department, Flight Academy of the National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8627-1220>
e-mail: лана.т.2015@ukr.net

ZELENSKA Liliia Mykhailivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Professional and Aviation Language Training Department, Flight Academy of the National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4051-2011>
e-mail: lili_zelenskaya@ukr.net

DISCUSSION AS ONE OF THE METHODOLOGY'S COMPONENTS OF THE FORMATION OF FUTURE AIR TRAFFIC CONTROLLERS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE SKILLS

The aim of the study is to determine the role of discussions in the educational process, namely in the study of Aviation English by future air traffic controllers in aviation higher educational establishments in order to obtain a high level of foreign language communicative skills.

The paper characterises the main features of the discussion and highlights the tasks for which the method of group discussion is aimed. Two forms of group discussions have been outlined, namely: discussion of specific situations and analysis of interpersonal interaction processes, which make it possible to form verbal communicative skills of future air traffic controllers, as well as speaking and listening skills, because English language training of aviation specialists focuses almost exclusively on improving these skills.

The paper considers three groups of instructional discussion strategies. Particular attention is paid to "ongoing strategies" that are not independent, but integrated with other strategies that require some time for their preparation. An example of one of the "ongoing strategies" is given, the advantages of use are analyzed and recommendations for their implementation are outlined.

The ways for the discussions' implementation in the educational process, in particular in the methodology of formation of future air traffic controllers' foreign-language communicative skills, have been determined.

The rules that the teacher must adhere to during the discussions at Aviation English classes are specified, the main of which are creating an atmosphere of trust and mutual respect.

It goes without saying that the active method of teaching considered in the article, namely the discussion, its advantages, enable the future air traffic controllers' interactivity and the formation of their foreign language communicative skills.

Key words: aviation specialist, active methods of teaching, Aviation English, exchange of ideas, teaching technologies.

Statement and substantiation of the problem relevance. Traditionally, the communicative culture and communicative competence of an individual were formed in the process of mastering the norms, rules, and skills that were developed in the groups and teams where a person was realized. Technological progress, the expansion of the circle of people whose professional activities are closely related to communication, the problematic nature of communication caused by the rapid dynamics of modern life with the constant breaking of various stereotypes, including those related to the field of communication – all this makes it possible to develop and improve conceptual approaches and programs for future specialists' training for professional communication with a high level of communicative skills. The result of the students' communicative skills formation during their studies in aviation higher educational establishments should be a highly qualified specialist with a high level of communicative skills which are necessary for future professional activities.

Analysis of current research. There are different approaches to solving the problem of communicative training of future specialists. Summarizing the results of research by S. Amelina, N. Butenko, M. Vasylieva, N. Volkova, N. Hryshchenko, M. Isaienko, I. Kodliuk, O. Kretova, V. Liventsova, S. Ryabushko, L. Savenkova, O. Tur, devoted to this problem, we can distinguish number of the communicative training features: complexity content in the formation of communicative, interactive, perceptual skills; focus on the formation of humanistic communication; development of the personality mental properties, which include: empathy, the need for communication, flexible and creative thinking, sociability.

The range of the issues raised by the above authors is very wide, but the practical application of new methods and forms in the foreign language communicative training by the aviation high school teachers is still unresolved.

The purpose. Therefore, the purpose of the article is to determine the role of discussion in the educational process, namely in the study of Aviation English in higher educational establishment by future air traffic controllers (ATCs) in order to obtain a high level of foreign language communicative skills. To achieve this goal, the following tasks should be performed: to characterize the features of discussions and their benefits as active ways of teaching; to identify the ways to implement discussions in teaching process, in particular in the methodology of formation of future ATCs' foreign language communicative skills.

The main material of the study. The methodology of formation of future ATCs' foreign language communicative skills is a system based on the interconnection of the following elements: methods, techniques and means of training, training exercises that model the ways of ATCs' communication in

situations of professional interaction and they are aimed at formation of communicative skills. Based on this, the methodology of formation of future ATCs' communicative skills includes a set of organizational forms and methods of communication training: diagnostic and individual counseling work; modeling and analysis of specific situations of professional communication; group discussions aimed at discussing professional communication; role-playing and business games; reading and discussing scientific and popular science literature, watching videos on professional communication, creative tasks for independent extracurricular activities. In general, the methodology of formation of future ATCs' foreign language communicative skills includes three stages: diagnostic and theoretical stage, practical and activity stage, and creative and evaluation stage [4, p. 77 – 78].

Within the framework of our research, we consider the second, practical-activity stage of the methodology of formation of future ATCs' foreign language communicative skills in the process of Aviation English training, which involves creating conditions for students to test new ways and models of professional communication. To realize this goal, it is necessary to use active methods of teaching, namely: group discussions, business games, practical exercises, role-playing of the most typical situations of ATCs' professional communication. Each student should be able to experience a variety of techniques and models of professional communication. A significant advantage among active methods of teaching is given to business and role-playing games, analysis of specific situations and group discussions.

It should be noted that the analysis of specific situations, business games and role plays as one of the best ways to organize foreign language communicative studying and the most common forms of active learning, means and methods of preparation and adaptation to professional activities and social contacts, have been reviewed by us in previous studies. In our last study we have come to conclusion that business game as a form of quasi-professional activity, allows intensifying the educational, cognitive and communicative activities of students, because the structure of future professional activities of ATCs are reproduced in the game educational model the best. Students have an actual need for communication skills, not the teacher, but the students organize and regulate educational activities. Thanks to these features of the business game, they form a holistic view of future professional activity; develop both subject-professional and social experience [2].

Discussion is a public debate of a controversial issue that stimulates students' communication activity, thereby contributing to the improvement of their communicative skills. The object of the discussion can be both specially formulated problems and cases from

the professional practice of the future ATCs, and it is also possible to focus on interpersonal relations.

Discussion methods are a variety of forums for open-ended, collaborative exchange of ideas among a teacher and students or among students for the purpose of furthering students thinking, learning, problem solving, understanding, or literary appreciation. Participants present multiple points of view, respond to the ideas of others, and reflect on their own ideas in an effort to build their knowledge, understanding, or interpretation of the matter at hand. A defining feature of discussion is that students have considerable agency in the construction of knowledge, understanding, or interpretation. In other words, they have considerable "interpretive authority" for evaluating the plausibility or validity of participants responses [5].

In Aviation English classes, the group discussion method helps to solve the following tasks, namely: 1) to teach future ATCs to analyze real-life situations, formulate a problem, and separate the important from the unimportant; 2) to instill the ability to listen and interact with other participants; 3) to model particularly complex contingencies when the most competent specialist is unable to cover all aspects of the problem; it is important that the team is the basis for making particularly important decisions; d) to demonstrate the unambiguity of the only right decision, which is characteristic of most problems [4].

The discussion provides an excellent opportunity to identify different positions of students on a particular issue or on a controversial issue. In order for the discussion to be frank, it is necessary to create an atmosphere of trust and mutual respect in the audience. It is advisable to practice two forms of group discussions: discussion of specific situations inherent in the professional communication of the future ATCs, and the analysis of interpersonal interaction processes, that spontaneously arise in the group. Undoubtedly, group discussions allow future ATCs to form verbal communicative skills, namely: the ability to develop and make decisions based on an assessment of the situation, according to available, often insufficient information; the ability to carry out unprepared communication according to the communicative situation, which is caused by the occurrence of unpredictable flight conditions caused by human and technical factors; ability to analyze situations of professional communication; to expand the field of awareness of possible ways of communication in conflict situations of professional interaction, etc. and to develop non-verbal communicative skills – the ability to own the voice, its range, intonation, volume, timbre, rhythm, pitch. Group discussions encourage the formation of the ability to listen, argue, prove one's point of view, actively defend one's own position, interact productively with other participants in the discussion, the ability to predict potentially conflict situations of communication and resolve them [4, p. 80 – 81].

Some researchers emphasize, and we fully agree, that purposeful group discussion of specific professional issues is achieved primarily in discussion. It involves teamwork, exchange of views and decision-making. The discussion reveals different points of communicators' view and allows them to form their

own views on the problem. It is known that the discussion is one of the most effective methods of group interaction. It is aimed at exchanging views, solutions, information, proposals, comparing ideas. The discussion is used to discuss questions, topics or problems that do not have unambiguous answers and for which there are many solutions [3].

Organizationally, discussions are divided into the following stages: defining goals and topics; collecting information (knowledge, judgments, opinions, new ideas, suggestions of participants) on the problem under discussion; organizing, interpreting and jointly evaluating the information discussed (possibly developing a collective decision); summarizing the discussion (comparing the goal with the results obtained). Various techniques can be used during the discussion: argumentation (a set of arguments in favor of a statement), debate (exchange of opinions on certain issues), demonstration (logical reasoning in which the truth or falsity of a hypothesis is concluded on the basis of arguments), logo mania (a type of dispute in which participants, not knowing the subject of the dispute, deny each other's arguments or disagree with each other), inaccurate statements, polemics (a dispute to defend one's point of view and deny the opinion of an opponent) [1].

That is why it is advisable to create professionally oriented discussions, linking them to the ATCs' future specialty and using appropriate specialized vocabulary. Such discussions can be based on information from ICAO rules and regulations, air crash investigations videos, the read texts and articles etc.

Discussions are effective ways to develop speaking and listening skills of future ATCs, which is of paramount importance, because English language training of ATCs and pilots focuses almost exclusively on improving their listening and speaking skills.

Based on the experience of Jennifer Gonzalez, a teacher of English, we separate the class discussion strategies into three groups. The first batch contains the higher-prep strategies, formats that require teachers to do some planning or gathering of materials ahead of time. Next come the low-prep strategies, which can be used on the fly when you have a few extra minutes or just want your students to get more active. The last group is the ongoing strategies. These are smaller techniques that can be integrated with other instructional strategies and don't really stand alone [7].

We would like to share one of the ongoing strategies – Think-Pair-Share, which can be used any time you want to plug interactivity into a class. Think-Pair-Share is an instructional strategy where the teacher stops lecturing and asks students to consider a question (think), turn to a partner (pair), and discuss a response with a partner (share).

Think-Pair-Share has a lot of benefits involving students in foreign language environment, namely: 1) It breaks content into bite-sized pieces. The brain can only process so much at one time. To learn material, you need to interact with it. Think-Pair-Share offers a quick way to do it. 2) It gets students active. It takes them out of "sitting and getting" mode and puts them into talking mode. Verbally processing the material creates new pathways for learning it. 3) It provides novelty. Talking with a peer is a unique experience

with the content, this makes it more memorable. 4) It allows for formative assessment. If you listen as students talk, you can immediately gauge who gets it and who doesn't. 5) It requires almost no preparation. You can literally call for a Think-Pair-Share. Share any time, with nothing planned in advance [6].

There are also some recommendations while conducting this ongoing strategy. 1) It's necessary to tell students about the benefits of the strategy in order to get better participation. 2) Pairs should be set up ahead of time. If partners are chosen before you start, everyone will be ready when you ask the first question. 3) A teacher has to select a "Person A" and a "Person B" or whatever you want to call them. During the share, it's necessary to announce whose turn it is and switch halfway through. This ensures equal participation. 4) A teacher has to give students some direction about what they should discuss. If you just tell them to talk, the conversations may lack quality. 5) Teachers are to listen! Instead of checking e-mail or turning out, a teacher should circulate and listen to student discussions in order to get valuable information about student understanding and keep them on task. 6) And the last point is debrief. After pairs discuss, a teacher has to call on a few to share with the class [6].

Using the method of discussion in the Aviation English classes, we have come to conclusion that teachers should follow the following rules, notably:

- 1) Encourage each student to participate in the discussion to be able to express their own opinion.
- 3) Encourage students to communicate with each other.
- 4) Give them the opportunity to think for themselves without burdening their own point of view (only if they themselves are interested in it).
- 5) Listen carefully to students and show your interest in the thoughts, assumptions of students.
- 6) Encourage discussion participants to listen and hear each other.
- 7) It is not necessary for students to analyze, discuss questions until they receive an answer to them. It can be homework – to analyze and come to a certain conclusion.
- 8) Encourage students to be serious about discussing the topic.
- 9) Discussion is a practice of speaking, i.e. the practical part. Therefore, immediately before the discussion, repeat the theoretical part – the necessary rules of the English language, for example, the use of tenses or constructions, and learn the keywords and most common phrases that can be used during the discussion.
- 10) Support each student.

Conclusions and prospects for further researches of directions. Thus, practical and activity stage of the methodology of formation of future ATCs' foreign language communicative skills in the process of Aviation English training encompasses creating conditions for aviation specialists to try out new practices of professional communication. Discussions, as active ways of teaching, induce future ATCs' communication activity, thereby contributing to the improvement of their foreign language communicative skills. The further research on the use of discussions in the Aviation English teaching is related to the analysis of the new groups of instructional discussion strategies that will be added in the improvement process of future ATCs' foreign language training.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Зарівна О. Т. Дискусія як метод навчання англійської мови в технічних вузах. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна.* 2010. № 16. С. 120 – 126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_16_21 (дата звернення: 21.02.2024).
2. Зеленьська Л. М., Тимченко С. В. Педагогічні технології формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом: контекстний підхід. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки.* 2022. №11. С. 163 – 168.
3. Психологія і педагогіка. Особливості проведення навчальних дискусій: навчально-методичний посібник / за ред.: О. І. Кадикало. Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2013. 20 с. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/29/part_1/15.pdf (дата звернення: 21.02.2024).
4. Тимченко С. В. Формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук, 2014. 295 с.
5. Discussion Methods. URL: <https://poorvucenter.yale.edu/resources/teaching-techniques-and-methods/discussion-methods> (дата звернення: 21.02.2024).
6. Gonzales J. In Praise of Think-Pair-Share, 2015. URL: <https://www.cultofpedagogy.com/think-pair-share/> (дата звернення: 21.02.2024).
7. Gonzales J. The Big List of Class Discussion Strategies, 2015. URL: <https://www.cultofpedagogy.com/speaking-listening-techniques/> (дата звернення: 21.02.2024).

REFERENCES

1. Zarivna, O. T. (2010). *Dyskusiiia yak metod navchannia anhliiskoi movy v tekhnichnykh vuzakh*. [Discussion as a Method of Teaching English in Technical Universities]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Serii: Filolohichna. 2010. № 16. S. 120 – 126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_16_21 [in Ukrainian]
2. Zelenska, L. M., Tymchenko, S. V. (2022). *Pedahohichni tekhnolohii formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh dyspetcheriv upravlinnia povitrianyim rukhom: kontekstnyi pidkhid*. [Teaching Technologies of Future Air Traffic Controllers Foreign Language Communicative Competence Formation: Context Approach]. *Naukovyi visnyk Liotnoi akademii. Serii: Pedahohichni nauky*, 11, 163–168 [in Ukrainian]
3. *Psykholohiia i pedahohika. Osoblyvosti provedennia navchalnykh dyskusii: navchalno-metodychnyi posibnyk*. [Psychology and Pedagogy. Features of Conducting Instructional Discussions: Teaching Aid]. O. I. Kadykalo (Ed.). (2013). Lviv: LIBS UBS NBU URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/29/part_1/15.pdf [in Ukrainian]
4. Tymchenko, S. V. (2014). *Formuvannia komunikativnykh umin maibutnikh dyspetcheriv upravlinnia povitrianyim rukhom u protsesi vyvchennia profesiino orientovanykh dysyplin* [Forming of Future Air Traffic Controllers' Communicative Skills in the Professional Oriented Disciplines' Studying Process]. Candidate's thesis. Kirovohrad [in Ukrainian]
5. Discussion Methods. URL: <https://poorvucenter.yale.edu/resources/teaching-techniques-and-methods/discussion-methods> [in English]
6. Gonzales, J. (2015). In Praise of Think-Pair-Share. URL: <https://www.cultofpedagogy.com/think-pair-share/> [in English]
7. Gonzales, J. (2015). The Big List of Class Discussion Strategies. URL: <https://www.cultofpedagogy.com/speaking-listening-techniques/> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТИМЧЕНКО Світлана Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: авіаційна комунікація, англійська для спеціальних цілей, інноваційні методи навчання.

ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки Львівської академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: авіаційна комунікація, англійська для спеціальних цілей, інноваційні методи навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TYMCHENKO Svitlana Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Professional and Aviation Language Training Department, Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: aviation communication, English for Specific Purposes, innovative methods of teaching.

ZELENSKA Liliia Mykhailivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Professional and Aviation Language Training Department, Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: aviation communication, English for Specific Purposes, innovative methods of teaching.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2024 р.

УДК 372.881.111.22.

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-328-333

ТОКАРЄВА Тетяна Станіславівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6898-821X>
e-mail: tokareva.tatyana29@gmail.com

**ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ЛЕКСИКОЮ
НА ЗАНЯТТЯХ З ПРАКТИЧНОГО КУРСУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ**

У статті розглянуто роботу із засвоєння та удосконалення лексичних навичок на заняттях з практичного курсу німецької мови на мовному факультеті вищого навчального закладу. Для вироблення комунікативної компетентності філолога, вчителя іноземних мов, обов'язковою складовою є формування лексичної компетентності. На основі аналізу теоретичних джерел встановлено, що ключовими поняттями проблеми наукової статті є такі: лексика (як практичний, так і теоретичний аспект), лексична навичка, лексична компетентність та лексичні знання. Навчання лексики є засобом для оволодіння вміннями з усіх видів мовленнєвої діяльності, таких як говоріння, аудіювання, читання та письмо, які формують комунікативну компетентність.

Зокрема, зазначено труднощі у засвоєнні інішомовної лексики, як то: довгі, багатозначні, службові слова; абстрактні поняття та сталі словосполучення, які слід враховувати у процесі роботи над лексикою. Автор також пропонує до уваги короткий аналіз навчально-методичних комплексів DU 2 та DU 3, який включає в себе основні вимоги до здобувачів освіти у плані оволодіння лексичним складом німецької мови та приклади вправ і завдань з окремих розділів підручника, які спрямовані на закріплення лексичних знань та удосконалення процесів оперування вокабул яром, визначеним програмою та тематикою.

Особливу увагу приділено розгляду питань, які стосуються технології опрацювання лексичних одиниць, які можуть виступати у вигляді 1) окремих слів та лексем; 2) стійких сполучень (прислів'їв та приказок, ідіоматичних виразів, стилістичних або контекстуальних підсилювачів, стійких виразів, мовленнєвих зразків та ін. Вказано на важливість дотримання критеріїв для відбору лексичного мінімуму (сполучуваність, семантична цінність, стилістична необмеженість). Одним із аспектів статті обрано пояснення використання викладачем різних способів, які мають ефективність щодо запам'ятовування слів, що є важливою запорукою їх подальшого використання у різних видах мовленнєвої діяльності. Виокремлено характерні риси лексичного складу німецької мови, такі як: особливості вимови слова, способи утворення слів, правила слововживання.

У результаті здійснення теоретико-практичного аналізу зазначеної проблеми встановлено, що робота, спрямована на розвиток та удосконалення лексичних навичок, є важливою складовою та засобом формування лексичної компетентності, яка реалізується у виконанні відповідних видів вправ та завдань на заняттях з практичного курсу німецької мови.

Ключові слова: лексика, лексична одиниця, лексична навичка, лексична компетентність, комунікативна компетентність, практичний курс німецької мови.

TOKARYEVA Tetyana Stanislavivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic Languages, Foreign Literature and Methods of their Teaching At the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6898-821X>
e-mail: tokareva.tatyana29@gmail.com

**FEATURES OF WORK ON VOCABULARY AT CLASSES
ON THE PRACTICAL COURSE OF THE GERMAN LANGUAGE**

The article deals with the acquisition and improvement of lexical skills during the practical course of the German language at the language faculty of a higher educational institution. To develop the communicative competence of a philologist, teacher of foreign languages, the formation of lexical competence is a mandatory component. Based on the analysis of theoretical sources, it was established that the key concepts of the problem of a scientific article are the following: vocabulary (both practical and theoretical

aspect), lexical skill, lexical competence and lexical knowledge. Vocabulary learning is a means of mastering skills in all types of speech activities, such as speaking, listening, reading and writing, which form communicative competence.

In particular, difficulties in learning foreign vocabulary are indicated, such as: long, multi-meaning, official words; abstract concepts and fixed phrases that should be taken into account in the process of working on vocabulary. The author also offers a brief analysis of the educational and methodological complexes DU 2 and DU 3, which includes the main requirements for students in terms of mastering the vocabulary of the German language and examples of exercises and tasks from individual sections of the textbook, which are aimed at consolidating lexical knowledge and improving the processes of operating the vocabulary defined by the program and subject matter.

Special attention is paid to consideration of issues to the technology of processing lexical units, which can appear in the form of 1) separate words and tokens; 2) stable combinations (proverbs and sayings, idiomatic expressions, speech samples etc. One of the aspects of the article is the explanation of the teacher's use of various methods that are effective in memorizing words, which is an important guarantee of their further use in various types of speech activities. The following are the characteristics features of the German language such as: features of word pronunciation, ways of forming words, rules of word usage.

As a result of the theoretical-practical analysis of the mentioned problem, it was established that the work aimed at developing and improving lexical skills is an important component and means of forming lexical competence, which is realized in the performance of the appropriate types of exercises and tasks in classes on the practical course of the German language.

Key words: vocabulary, lexical unit, lexical skill, lexical competence, communicative competence, practical course of the German language.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток та удосконалення комунікативної компетентності, однієї із ключових компетентностей студентів при оволодінні іноземною мовою, передбачає оволодіння необхідною кількістю лексичних одиниць, які здатні забезпечити повноцінне спілкування та високий рівень розвитку умінь у різних видах мовленнєвої діяльності, таких як усне мовлення, аудіювання, читання та письмо. Робота над лексикою є своєрідною підтримкою мовних компетентностей, оскільки той, хто володіє достатньо великим обсягом лексики, легше розуміє постановку завдань до тексту, може висловити свою думку в усній та писемній формах, краще розуміє співбесідника та ін. Засвоєння певного обсягу лексичних одиниць та вироблення навичок оперування ними реалізуються на заняттях з практичного курсу німецької мови. У підготовці філолога, вчителя німецької мови лексична компетентність удосконалюється також і під час опанування дисциплін теоретичного курсу. Тому процес засвоєння лексики, вироблення лексичних навичок та оволодіння лексичними знаннями потребує значної уваги як з боку викладача, так і з боку здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки процес засвоєння лексичного складу іноземної мови (в тому числі й німецької) відіграє важливу роль в оволодінні мовою як засобом спілкування, даний аспект привертав увагу багатьох дослідників у галузі методики викладання іноземних мов. Зокрема, питання еволюції методики навчання лексики іноземної мови у своїх працях розглядав методист О. О. Миролюбов. С. В. Смоліна досліджувала загальні питання, які стосуються навчання лексики іноземної мови. Розробці проблем відбору лексичних одиниць та способів їх семантизації присвячені наукові роботи методиста В. О. Бухбіндера. П. К. Бабинська розробила зіставний аналіз методичних підходів до навчання лексики, а саме: інтуїтивного, свідомо-зіставного, функціонального та інтенсивного підходів, які передбачають такі етапи оволодіння лексичними одиницями, як семантизація, автоматизація та застосування. В опорі на підхід Ю. О. Пассова у методиці викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах розроблена схема

формування лексичних навичок. Дослідженням факторів, що розширюють семантичне поле, завдячуємо О. М. Соловвій.

Метою статті є розгляд особливостей роботи над засвоєнням лексики та над удосконаленням лексичної компетентності здобувачів освіти на заняттях з практичного курсу німецької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «лексика» є багатозначним: перш за все він позначає лексичний склад конкретної мови, який поряд із граматичною будовою складає поняття «мова» [12, с. 5]. На мовному факультеті здобувачі освіти у теоретичному курсі німецької мови вивчають також лексикологію – розділ мовознавства, метою якого є вивчення словникового складу мови та його змін, вивчення закономірностей словотвору, розвиток семантики слів, фразеології.

Вивчення цих лінгвістичних дисциплін озброює студентів теоретичними знаннями особливостей шляхів збагачення словникового складу (словотвір, запозичення, перехід слова з однієї частини мови в іншу і т.ін.), класифікація слів за семантичними ознаками (синоніми, антоніми, багатозначні слова, омоніми), а також знанням образних засобів німецької мови. Все це сприяє філологічній та лінгвістичній освіті та розвитку відчуття виучуваної мови. Однак головна «мета навчання лексики на мовному факультеті полягає у досконалому володінні студентами лексичними мовленнєвими та мовними навичками у різних видах мовленнєвої діяльності на німецькій мові» [12, с. 5]. Відносно особливостей та специфіки засвоєння іншомовної лексики методист О. Б. Тарнопольський зазначає, що вагомий вплив тут має типологія лексичних одиниць та вказує, що складними для засвоєння є: 1) довгі слова; 2) абстрактні поняття; 3) багатозначні слова; 4) службові слова; 5) сталі словосполучення; 6) засвоєння лексичної одиниці ізольовано або у контексті [10, с. 232].

У методиці навчання іноземних мов поширеним є твердження стосовно того, що вивчати слова слід для того, щоб «використовуючи їх, здійснювати спілкування. Тому навчання лексики – не самоціль, а засіб навчання усіх видів мовленнєвої діяльності. Формування іншомовної комунікативної компетенції – це результат

інтегрованого формування компетенцій: фонетичної; лексичної; граматичної; а також компетенцій: в аудіюванні; у читанні в говорінні; у письмі; з одночасним формуванням соціокультурної компетенції» [5, с. 162].

Для більш повного уявлення про особливості роботи над лексичним матеріалом на заняттях з практичного курсу німецької мови слід розрізнити такі поняття як «лексична компетентність», «лексична навичка» та «лексичні знання». Дуже точно та лаконічно дані поняття формулюються у підручнику «Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика» (автори Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін.). Отже під лексичною компетентністю розуміють «здатність людини до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань і лексичної усвідомленості. Успішність формування лексичної компетентності залежить від рівня сформованості лексичних навичок, обсягу отриманих і засвоєних знань про лексичну сторону мовлення і динамічної взаємодії цих складових на основі загальної мовної і лексичної усвідомленості» [4, с. 215]. У програмі для ВНЗ «Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen» вказується, що лексична компетентність охоплює як знання вокабуляру мови, який складається з лексичних і граматичних елементів та передбачає оволодіння навичками їх коректного використання відповідно до мети висловлювання [13, с. 23].

Лексичну навичку автори визначають як автоматизовану репродуктивну або рецептивну дію, «яка забезпечує коректне лексичне оформлення власного мовлення та адекватне сприйняття лексичного оформлення мовлення інших» [4, с. 216]. Оскільки лексичні навички «забезпечують функціонування лексики у спілкуванні», ці навички «слід розглядати як найважливіший і невід'ємний компонент змісту навчання іноземної мови, а їх формування і є метою навчання лексичного матеріалу» [3, с. 92]. У підручнику «Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції» (автори Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої) зазначається, що «лексичні навички – це здатність: розпізнавати лексичні одиниці (рецептивні навички); миттєво викликати із довготривалої пам'яті еталон слова в залежності від конкретного мовленнєвого завдання (тобто це засіб, а не мета навчання); включати його у мовленнєвий ланцюжок (тобто лексичні навички утворюють основу усіх мовленнєвих компетенцій)» [5, с. 169].

Лексичні знання трактуються як «знання про: лексичну сторону мовлення; усну і письмову форми слова; їх семантику (денотативне і конотативне значення); відносну цінність слова або його здатність мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну і соціокультурну забарвленість; синтаксичну і лексичну сполучальні цінності слова; правила словотвору (складання слів, конверсії тощо)» [4, с. 216]. А за одиницю навчання лексичного матеріалу слугує

«лексична одиниця, яка може бути не лише словом, а й сталим словосполученням і навіть так званним «готовим реченням» (тобто таким, що не змінюється у мовленні). Наприклад: *auf keinen Fall; sich an etwas machen; Was ist los?*» [4, с. 216]. То ж такими визначеннями і будемо оперувати у подальшому розгляді зазначеного питання.

При викладанні практичного курсу німецької мови керуємося основними положеннями та вимогами програми «Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen». А саме, стосовно оволодіння лексичним матеріалом, у програмі чітко визначається, що належить до лексичних одиниць: 1) стійкі сполучення: синтаксичні конструкції (мовленнєві дії, наприклад „*Nett, Sie kennenzulernen!*“; прислів'я та приказки, наприклад „*Aller Anfang ist schwer*“ (оскільки у прислів'ях та приказках німецького народу «лінгвісти скеровують свою увагу на мовний склад та принципи побудови прислів'їв [2, с. 7]».; застарілі вирази (напр. „*Hebe dich hinweg von mir!*“); ідіоматичні вирази (напр. „*Er hat nicht alle Tassen im Schrank*“, „*Ich denk, mich tritt ein Pferd*“ та ін.); стилістичні або контекстуальні підсилювачі (напр. *schneeweiß, weiß wie die Wand*); стійкі вирази та мовленнєві зразки (напр. „*Könnte ich bitte ... haben?*“ „*Ich möchte gerne zahlen!*“); функціональні дієслівні та прийменникові структури (напр. *zu Ende gehen, in Betrieb nehmen, in Bezug auf, im Unterschied zu* та ін.); 2) окремі слова та лексеми (загальні та специфічні поняття). Загальні поняття охоплюють значну кількість універсальї, наприклад „*Zeit*“, „*Eigenschaft*“, „*Bewegung*“ та ін., тому вони входять до програми кожного курсу. Специфічні поняття визначаються відповідними тематичними сферами, наприклад „*Kleidung*“, „*Wetter*“, „*Gesundheit*“ та ін. Вони утворюють тематичний лексичний запас для кожного курсу [13, с. 23].

Що стосується методики викладання, то, згідно програми, лексичний запас засвоюється та активізується із залученням кількох каналів сприйняття та у всіх можливих репродуктивних та рецептивних вправах. Введення лексики має відбуватися завжди у контексті або ж у ситуації, оскільки вивчення слів іноземної мови означає утворення понять, уявлень про іншомовну культуру та про нову систему цінностей, вивчення нових варіантів вимови та орфографії. Лексичний запас ґрунтується на рівні тексту, речення та окремого слова. Лексична компетентність розвивається у всіх видах мовленнєвої діяльності на всіх етапах навчання, завдяки цьому досягається і систематичне повторення лексики [13, с. 39]. Також програма «Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen» надає інформацію про рівні оволодіння німецькою мовою від А1 до С2 відповідно до «Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти», які зазначають і обов'язків лексичний аспект [13, с. 192-193; 1].

Засобами навчання німецької мови на 2 та 3 курсах виступають два навчально-методичних комплекси *DU2* та *DU 3*, кожен з яких складається

з відповідного підручника, книги для викладача та компакт-диска із аудіозаписами навчальних текстів. То ж розглянемо, як реалізується процес опрацювання та засвоєння лексичних одиниць за матеріалами зазначених навчально-методичних комплексів. Отже, книга для викладача *DU2* містить вимоги щодо вмінь студентів: 1) коректно використовувати набутий лексичний матеріал продуктивно та рецептивно в усному та писемному спілкуванні; 2) вміти варіювати формулювання та використовувати прості описи та парафрази; 3) структурувати та систематизувати лексичний матеріал за: сім'ями слів, за тематичними групами, синонімами-антонімами та ін.; 4) застосовувати різноманітні способи адекватного розпізнання значення слів у тексті: через контекст, через внутрішньомовні відношення, через словотворчі закономірності, інтернаціоналізми, через білінгвальні або мультилінгвальні аналогії або подібність до відповідних слів у рідній або іншій іноземній мові та ін. [7, с. 8].

Рекомендації щодо ведення лексики є наступними: нові лексичні одиниці слід пред'являти в усній та писемній формах, у вправах на аудіювання, у мовленні, на письмі та у текстах для читання. Способи семантизації наступні: мовний, позамовний та змішаний. Оскільки в рідній та в іншомовній культурі відсутні ідентичні понятійно-конвенційні уявлення, здобувачів освіти слід спонукати до самостійного визначення значень іншомовних понять. Вироблення лексичних навичок на рівні форми, значення та використання, систематизувати, повторювати та розширювати значення лексики. Вправи: рецептивні, репродуктивні, які мають на меті розрізнення значень слів; вправи на рівні слова, речення та тексту [7, с. 9].

Наведемо приклади вправ та завдань, спрямованих на засвоєння та активізацію лексики до теми *Gesundheit*, які пропонуються авторами підручника *DU2*, що входить до відповідного навчально-методичного комплексу. Це, зокрема, такі: *Suchen Sie im Text nach Synonymen und/oder Antonymen zu den Wörtern im Kasten* [6, с.80]. *Bestimmen Sie die ursprüngliche Wortart der fettgedruckten Nomen. Lesen Sie die Wörter. Bestimmen Sie die Wortart und bilden Sie daraus Nomen* [6, с. 82]. *Welche Definition passt zu welchem Begriff? Setzen Sie passende Begriffe aus dem Kasten ein* [6, с. 83]. *Welche lexikalischen Einheiten gehören zum Thema „Krankenversicherung“ und welche zum Thema „Studium“? Wählen Sie aus dem Kasten passende Wörter und schreiben Sie sie um die Stichwörter herum* [6, с. 88]. *Wie heißen die Sprichwörter zum Thema „Gesundheit“? Kombinieren Sie richtig. Finden sie in Ihrer Muttersprache entsprechende Sprichwörter. Vergleichen Sie* [6, с. 101].

Вправи та завдання, наведені вище, є доволі різноплановими, на увагу заслуговують завдання на комбінування частин прислів'їв до теми, пошук відповідників у рідній мові, адже прислів'я та приказки також є лексичними одиницями, які живаються в усталеній формі. На прикладах прислів'їв та приказок, слід пояснювати, що в

німецькій мові лексичні одиниці реалізують різні відтінки своїх значень, виступаючи у ролі складових частин речень, які «втілюють національні риси німецького народу – його характер, мораль, душу, ментальність» [2, с. 6].

У книзі для викладача *DU 3* наголошується, що комунікативно-функціональна робота над лексикою залишається інтегрованою складовою частиною розвитку мовленнєвих умінь. Студенти повинні наприкінці 3 курсу : 1) використовувати лексичний запас продуктивно та рецептивно в усному та писемному спілкуванні; 2) добре засвоїти ідіоматичні вирази та вирази повсякденного вжитку; 3) самостійно систематизувати лексичний запас: за спільними функціональними, семантичними та структурними відношеннями; 4) самостійно засвоювати рецептивний та потенційний словник при читанні та аудіюванні [9, с. 7].

На прикладі вправ та завдань, які мають на меті засвоєння та удосконалення лексичних навичок до теми „*Umwelt und Umweltschutz*“ можемо прослідкувати поступове ускладнення запропонованих завдань. Спочатку пропонується права на асоціацію, наступні вправи вимагають від студентів знань зі словотвору, завдання на розрізнення значень слів та добір відповідних дефініцій і т. ін., зокрема це такі формулювання: *Was verbinden Sie mit den Begriffen „Umwelt“ und „Natur“?* [8, с. 105]. *Suchen sie ukrainische Entsprechungen für die Wörter im Kasten. Welche Wörter passen zu welchem Bild?* [8, с.109]. *Das böse Präfix ver-: a) Sammeln Sie die Verben mit dem Präfix ver- zum Thema „Umwelt und Natur“. Lösen Sie sie in Wortgruppen auf. b) Sortieren Sie: Welches Verb passt zu welcher Gruppe?* [8, с. 111]. *Suchen sie im Text beim zweiten Lesen nach Synonymen zu den Wörtern ... Bilden sie Komposita mit dem Wort „Schutz“. Definieren Sie die entstandenene Begriffe und lassen Sie Ihre Kommilitonen sie erraten* [8, с. 113].

Слід зазначити, що активний лексичний мінімум, визначений для кожного курсу, має укладатися з урахуванням тематичного впорядкування лексики, отже, має містити: окремі слова та вирази німецькою мовою без перекладу на рідну мову, сім'ї слів, фразеологічні вирази, моделі речень, прислів'я, приказки, цитати [12]. Автори підручника «Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах» пропонують для відбору лексичного мінімуму критерії, які залишається актуальними і для закладів вищої освіти, а саме: «сполучуваність, тобто здатність лексичних одиниць поєднуватися з іншими одиницями у мовленні; семантична цінність, тобто висловлювання за допомогою лексичних одиниць важливих понять з різних сфер людської діяльності, утому числі й тих, що визначені програмою і представлені в конкретному підручнику; стилістична необмеженість (перевага не надається жодному із стилів мовлення)» [3, с. 93].

Для роботи над лексикою на заняттях з практичного курсу німецької мови можна порекомендувати наступні формулювання вправ та завдань: *Welche Assoziationen ruft bei euch dieses Wort hervor? Was bedeuten die Wortverbindungen?*

[11, с. 43]. *Wendet das Wort im Satz an! Nennt ein Synonym/ein Antonym zu dem Wort ...! Bildet eine Wortfamilie/Bildet ein Wort aus zwei Wörtern! Wendet die neuen Vokabeln in einem zusammenhängenden Text zum Thema ... an! Findet im Text und übersetzt alle Wörter, die den ukrainischen ähnlich klingen!* [11, с. 44].

Важливим елементом роботи над лексикою є її запам'ятовування. Немає такого тексту в підручниках та посібниках, призначених для використання у викладанні практичного курсу німецької мови, які б не давали викладачеві можливості використовувати різні способи, які допомагають здобувачам освіти запам'ятовувати слова. Отже, важливо показати, що будь-яке слово легко запам'ятати, якщо знати його утворення та походження. Слово *die Liebe* слід спів ставити з вже знайомим дієсловом *lieben*, а слово *das Glück* – зі словом *glücklich*, також вже відомим студентам; слово *zuhören* легко та швидко запам'ятовується, якщо пригадати дієслово *hören*. Слід зважати на те, що асоціативний зв'язок між словами сприяє їх запам'ятовуванню; це може бути зв'язок за подібністю, за протилежністю, за суміжністю. Всі ці зв'язки є елементами внутрішньої наочності. На подальших етапах роботи над лексикою, студенти вже самостійно можуть обирати спосіб, який допоможе їм краще запам'ятати слово. Уміння пояснити логічні зв'язки – одна з умов правильної самостійної роботи над словом. Це вміння виникає не відразу, а є результатом постійної роботи над лексикою. Важливим у даному відношенні є той факт, що викладач повинен чітко усвідомлювати специфіку лексики німецької мови у порівнянні з українською. Слід звернути особливу увагу на наступні характерні риси лексичного складу німецької мови: 1. На вимову слова, на короткість та довготу голосних, на вимову окремих звуків, на наголос у простих похідних та складних словах; на те, що у дієслів з відокремленими префіксами наголос падає на префікс, а у дієслова з невідокремленими префіксами – завжди на корінь; на те, що артикль не наголошується. Слова мають заучуватися із урахуванням цих правил. 2. На способи утворення слів (прості, похідні, складні слова). Студенти повинні усвідомлено сприймати форму слова, чітко уявляти собі, як утворено це слово, із яких основних частин воно складається, що виражає корінь, префікс, яке поняття закладено в основу слова, чи співпадає воно з аналогічним поняттям у рідній мові, чи є певні розбіжності. Так, наприклад, щоб вивчити слово *gleichnamig*, студент повинен собі уявити, що воно утворене від слів *gleich* (однаковий), *der Name* (ім'я) та суфікса *-ig*, що у даному випадку в основу слова покладені ті ж самі поняття, що й в українській мові – *однойменний*. 3. На вживання слова. Візьмемо для прикладу вивчення слова *das Licht* (світло). Із контексту студенти мають усвідомити, що слово *das Licht* вживається у значенні *освітлення*, та скласти приклади типу *Das Licht brennt hell, ich sehe ein Licht* і т. ін. Вивчаючи слово *die Welt* (світ) студенти усвідомлюють, що слово *die Welt* вживається у значенні *світ, всесвіт*, та утворюють відповідні приклади.

Засвоєння лексики, розвиток та удосконалення лексичної компетентності студентів залежить і від способу пояснення лексичних одиниць, який обумовлюється певною метою. Отже, у якості цілей можуть виступати наступні: розвиток навичок розмовного мовлення, розвиток уміння самостійно працювати над словом, розширення філологічного кругозору студентів.

Якщо метою є розвиток розмовних навичок, то лексичні одиниці, які стосуються певної теми вводяться і потім закріплюються у формі запитань та відповідей, у запропонованій викладачем короткій розповіді чи ситуації, яка містить нові слова, а потім викладач задає питання за змістом розповіді. Якщо метою є розвиток навичок самостійної роботи, то студентам пропонується самостійно записати незнайомі нові слова до відповідної теми, яка вивчається за програмою. Якщо за мету обирається навчити студентів дізнаватися про значення слів за словотвірними ознаками чи за контекстом, то їм пропонується знайти знайомий корінь у нових словах, наприклад, *die Wohnung* та *die Decke* (*wohnen, decken*) та визначити, якою частиною мови є нові слова, а потім перекласти їх за згодкою.

У випадку, якщо метою роботи з лексичними одиницями є розширення філологічного кругозору студентів, то спосіб пояснення змінюється. Пояснюючи слово *die Wohnung* ми порівнюємо дієслова *wohnen* і *жити*, а потім слід порівняти іменники *die Wohnung* та *житло*, щоб показати, що тут в основі лежать одні й ті ж поняття. Таким чином, мета, поставлена викладачем, визначає метод роботи при поясненні лексики. Мета визначається по-перше, характером тексту підручника, по-друге, необхідністю розвивати ті чи інші вміння студентів. Отже, метод пояснення слів визначається поставленою викладачем метою.

Стосовно закріплення лексики, то основні зусилля викладача спрямовуються на її міцне засвоєння та розвиток вмінь та навичок. Виконуючи одноманітні вправи у студентів частково знижується мотивація, то ж, для закріплення лексичних одиниць слід використовувати різноманітні види вправ, кожна з яких відповідає певній меті, сприяє розитковій певного вміння. Такими вміннями можуть бути: 1) переклад з німецької мови на українську; 2) відповіді на питання; 3) постановка питань; 4) переклад з української на німецьку мову; 5) складання речень з даним словом та ін.

Якщо під час закріплення слів розвивається вміння відповідати на питання, то пропонуються такі вправи: 1) відповіді на питання, які містять нову лексичну одиницю; 2) питання, які вимагають використання у відповіді нового слова; 3) відповіді на питання викладача за невеликою розповіддю, що містить нові слова; 4) письмові відповіді на запитання. Наведені види вправ не виключають використання різних вправ з підручника, які сприяють закріпленню слів та розвитку різних вмінь студентів. Оскільки тексти є досить популярним засобом для оволодіння іноземною мовою (і німецькою мовою зокрема), наведемо приклади лексичних вправ з опорою на тексти:

1) Beschreiben Sie die Wohnung des jungen Hardekopfs. 2) Erzählen Sie über die Wohnung von Thomas und Tonny Buddenbrook. Вправи за темою „Die Reise“: Gebrauchen Sie nachstehende Wörter und Wortverbindungen in kurzen Äußerungen. 1) Mit der Eisenbahn reisen, Reisevorbereitungen treffen, Einkäufe machen, verstauen, einfallen, vorhaben, kennenlernen. 2) Auf der Durchreise sein, einkehren, erledigen, die Rückkarte, der Mitreisende, ein Gespräch anknüpfen usw.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Отже, робота над розвитком та удосконаленням лексичних навичок є важливою складовою формування лексичної компетентності здобувачів освіти, яка реалізується на заняттях з практичного курсу німецької мови. Вона передбачає, по-перше, постановку конкретної; по-друге, врахування критеріїв відбору лексичного мінімуму для відповідного курсу; по-третє, врахування характерних особливостей лексичного складу німецької мови у порівнянні з українською. Перспективу подальших наукових розвідок може скласти розгляд та аналіз різних видів вправ і завдань, які розроблені у методиці викладання іноземних мов та пропонуються у діючих підручниках та навчальних посібниках, і мають на меті розвиток та удосконалення лексичних навичок та їх реалізацію у мовленнєвій діяльності різних видів (говорінні, аудіюванні, читанні та письмі).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського видання С.Ю.Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
2. Кудіна О.Ф., Пророченко О.П. Перлини народної мудрості. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2005. 320 с.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С.Ю.Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2002. 328 с.
4. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за загальн. ред. С.Ю.Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2013. 590 с.
5. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції. Курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліфікаційного рівня «магістр»] / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за ред. С.Ю.Ніколаєвої. К.:Ленвіт, 2011. 344 с.
6. Навчально-методичний комплекс DU 2: Підручник для студ. вищ. навч. закладів/Бориско Наталія, Каспар-Хене Хільтрауд, Бондаренко Ельвіра та ін. Вінниця: Нова Книга, 2011. 344 с.
7. Навчально-методичний комплекс DU 2; Книга для викладача / Бориско Наталія, Каспар-Хене Хільтрауд, Бондаренко Ельвіра та ін. Вінниця: Нова Книга, 2012. 160 с.
8. Навчально-методичний комплекс DU 3: підручник / [Бориско Наталія, Каспер-Хене Хільтрауд, Васильченко Елена та ін.]. Вінниця: Нова Книга, 2013. 200 с.
9. Навчально-методичний комплекс DU 3: книга для викладача / [Бориско Наталія, Каспер-Хене Хільтрауд, Васильченко Елена та ін.]. Вінниця: Нова Книга, 2013. 72 с.
- 10.Тарнопольський О.Б. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник / О.Б.Тарнопольський, М.Р.Кабанова. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
- 11.Токарева Т.С. Deutschunterricht auf Deutsch: Навчально-методичний посібник. Кропивницький: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2018. 96 с.
- 12.Токарева Т.С., Хоменко Т.А. Активний лексичний мінімум. Матеріали до курсу «Практика усного та писемного мовлення» для студентів 3 курсу, спеціальність: Мова і

література (німецька). Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2017. 84 с.

13. Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen. К.: Ленвіт, 2004. 256 с.

REFERENCES

1. Zahal'noyevropeys'ki Rekomendatsiyi z movnoyi osvity: vyvchennya, vykladannya, otsinnyvannya. (2003). [All-European Recommendations on language education: study, teaching, evaluation]. Kyiv: Lenvit. 273 s. [in Ukrainian]
2. Kudina, O.F., Prorochenko, O.P. (2005). Perlyny narodnoyi mudrosti. Posibnyk dl'a studentiv ta vykladachiv vyshchikh navchal'nykh zakladiv. [Pearls of folk wisdom. Guide for students and teachers of higher educational institutions]. Vinnytsia: Nova Knyha. 320 s. [in German and Ukrainian]
3. Metodyka vykladannya inozemnykh mov u serednikh navchal'nykh zakladakh. (2002). [Methods of teaching foreign languages in secondary schools]. Kyjiv: Lenwit. 328 s. [in Ukrainian]
4. Metodyka navchannya inozemnykh mov I kul'tur: teoriya I praktyka. (2013). [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. Kyiv: Lenvit. 590 s. [in Ukrainian]
5. Metodyka formuvannya mizhkul'turnoyi komunikativnoyi kompetentsiyi. (2011). [Methods of formation of intercultural foreign language communicative competence]. Kyjiv: Lenvit. 344 s. [in Ukrainian]
6. Navchal'no-metodychnyy kompleks DU 2: Pidruchnyk dl'a stud. vyshch. navch. Zakladiv. (2011). [Educational and methodological complex DU 2: Textbook for students of institutions of higher education]. Vinnytsia: Nova Knyha. 344 s. [in German]
7. Navchal'no-metodychnyy kompleks DU 2: Knyha dlya vykladacha. (2012). [Educational and methodological complex DU 2: A book for teachers]. Vinnytsia: Nova Knyha. 160 s. [in German]
8. Navchal'no-metodychnyy kompleks DU 3: Pidruchnyk. (2013). [Educational and methodological complex DU 3: Textbook]. Vinnytsia: Nova Knyha. 200 s. [in German]
9. Navchal'no-metodychnyy kompleks DU 3: Knyha dlya vykladacha. (2013). [Educational and methodological complex DU 3: A book for teachers]. Vinnytsia: Nova Knyha. 72 s. [in German]
10. Tarnopol's'kyu, O.B. (2019). Metodyka vykladannya inozamnykh mov ta yikh aspektiv u vyshchiiy shkoli: pidruchnyk. [Methodology of teaching foreign languages and their aspects in higher education]. Dnipro: Alfred Nobel University. 256 s. [in Ukrainian]
11. Tokaryeva, T.S. (2018). Deutschunterricht auf Deutsch: Navchal'no-metodychnyy posibnyk. [Deutschunterricht auf Deutsch: Educational and methodological guide]. Kropyvnytskyi: «Center of operative printing «Avangard». 96 s. [in German]
12. Tokaryeva, T.S., Khomenko, T.A. (2017). Aktivnyy leksychnyy minimum. Materialy do kursu «Praktyka usnoho ta pysemnoho movlennya» dlya studentiv 3 kursu. [Aktive lexical minimum. Materials for the course «Practice of oral and written communication» for students of the 3rd year]. Kropyvnytskyi: «Center of operative printing «Avangard». 84 s. [in German]
13. Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen. (2004). Kyiv: Lenvit. 256 s. [in German]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОКАРЕВА Тетяна Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми методики викладання німецької мови у закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TOKARYEVA Tetyana Stanislavivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic Languages, Foreign Literature and Methods of their Teaching at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: actual problems of the methodology of teaching German in high school.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2024 р.

УДК 7.012 – 025.14 + 004.9 (07)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-334-339

ТУЛЯЄВ Володимир Володимирович –

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри технологічної та професійної освіти

Державного закладу «Південноукраїнського національного

педагогічного університету імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/000-0008-8495-1642>

e-mail: Tulyayev.VV@pdpu.edu.ua

«РИСУНОК» ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПОНЯТТЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Мета дослідження: уточнення поняття «рисунок» вищої школи відповідно новітнім теоретичним та практичним розробкам сучасного наукового розвитку різноманітних сфер діяльності людини. Завданням є обґрунтування формулювання сутності цього поняття і визначення його найбільш специфічних особливостей та характерних ознак, що зумовить можливість подолати певні неточності та протиріччя.

Застосовано методи аналізу і синтезу, які забезпечили змогу виявити певні неточності та протиріччя у традиційному формулюванні теоретичного поняття «рисунок» вищої школи. Задіяно також метод порівняння, що надало змогу зіставити між собою різноманітні підходи у тлумаченні цього поняття та обрати найбільш ефективні напрями його модернізації.

Результати: у дослідженні було визначено, що поняття «рисунок» нелогічно розглядати лише як вид образотворчого мистецтва але доцільно вважати це поняття також у якості певної інтелектуальної системи. Крім того, було з'ясовано характерні ознаки понять «рисунок» і «графіка» у яких, зокрема, визначено, що «графіка» виконує певну об'єднуючу роль сучасних друкарських технологій і традиційних графічних робіт, які виконуються «від руки» тобто без застосування креслярських інструментів. Також, було проведено певні порівняння понять «рисунок» і «живопис», що надало змогу визначити, зокрема, характерні особливості застосування різноманітних ліній (як художнього засобу) у цих різновидах образотворчого мистецтва. Отже, визначено, що не лінії самі по собі є визначальною ознакою «графіки» і «рисунка», оскільки ліній використовують і в живопису, а саме особливості просторового та тонового співвідношення між цими лініями з відповідними художніми техніками їх створення слід вважати однією із характерних ознак.

Висновки: у наслідок уточнення наукового поняття «рисунок» вищої школи обґрунтовано введення в нього конкретної вказівки на те, що «рисунок» це суворя теоретична система щодо створення будь-якого художнього графічного зображення, як реалістичного так й абстрактного, а також надає змогу сконцентрувати увагу студента на цьому факті та уникнути можливого трактування цього поняття, як виключно суб'єктивного творчого процесу.

Ключові слова: педагогіка; модернізація; світлотінь; дефініція; графіка; теорія.

TULIAIEV Volodymyr Volodymyrovych,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Lecturer at the Department of Technological and Professional Education, The state institution

«South Ukrainian National Pedagogical

University named after K. D. Ushynsky»

ORCID: <https://orcid.org/000-0008-8495-1642>

e-mail: Tulyayev.VV@pdpu.edu.ua

«PICTURE» AS A THEORETICAL CONCEPT OF HIGHER EDUCATION

Purpose of the study: to clarify the concept of «picture» of higher education in accordance with the latest theoretical and practical developments of scientific and technological progress. The task is to substantiate the formulation of the essence of this concept and determine its most specific features and characteristics, which will make it possible to overcome certain inaccuracies and contradictions. The methods of analysis and synthesis were used, which made it possible to identify certain inaccuracies and contradictions in the traditional formulation of the theoretical concept of «picture» of higher education. Results: the study determined that it is illogical to consider the concept of «picture» only as a type of fine art, but it is appropriate to consider this concept also as a certain intellectual system. In addition, the characteristic features of the concepts of «picture» and «graphics» were clarified, in which, in particular, it was determined that «graphics» performs a certain unifying role of modern printing technologies and traditional graphic works that are done «by hand», i.e. without drawing tools. Certain comparisons of the concepts of «picture» and «painting» were also made, which made it possible to determine, in particular, the characteristic features of the use of various lines (as an artistic tool) in these types of fine art. So, it has been determined that not the lines themselves are the defining feature of «graphics» and «picture», since the line is also used in painting, and the very features of the spatial and tonal relationship between these lines with the corresponding artistic techniques for their creation should be considered as one of the characteristic features. Conclusions: as a result of the clarification of the scientific concept of «picture» in higher education, it is proved the introduction into it a specific indication that «picture» is a strict theoretical system for creating any artistic graphic image, both realistic and abstract; it also allows to concentrate the student's attention on this fact and to avoid the possible interpretation of the concept as an exclusively subjective creative process.

Key words: pedagogy; modernization; chiaroscuro; definition; graphics; theory.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Поняття рисунок є одним з визначальних для термінологічного апарату вищої художньої школи. Адже саме це поняття чітко формує уявлення студентів вищої школи про

сутність та специфічні особливості основ образотворчого мистецтва. Крім того, чіткість та повнота формулювання цього поняття надає можливість для фахівців здійснювати подальші дослідження з опорою на теоретично обґрунтовану

базу і визначенні специфічні особливості, що значно підвищує ефективність ведення наукового дослідження. Чітке та обгрунтоване формулювання цього поняття з визначеними характерними особливостями є необхідним також і для тих, хто самостійно вивчає теорію навчальної дисципліни «Рисунок» або підвищує власну кваліфікацію. У цьому зв'язку, будь-яка неточність або часткове формулювання сутності даного поняття не дозволяє надати студенту вичерпне та об'єктивне уявлення про сутність та характерні особливості «рисунка». Тому, множинність різноманітних формулювань поняття «рисунок», які існують у сучасній спеціалізованій літературі, зумовлює необхідність детального дослідження цієї проблеми, оскільки різне його тлумачення не дозволяє створити цілісне уявлення про це поняття і відокремити його особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Отже аналізуючи сучасну спеціалізовану літературу [3, с. 1] можна виявити певне подвійне тлумачення визначальної ознаки понять «рисунок» і «графіка». Зокрема, перше базується на тому, що «рисунок» є складовою частиною поняття «графіка» та має з ним спільну головну ознаку просвічування білого кольору паперу скрізь накладені на нього штрихи олівця, вуглини, сангіни тощо, що в цілому й зумовлює зорове відчуття простору в графічному художньому зображенні.

Друге тлумачення поняття рисунок полягає у тому, що характерною відмінністю є взаємне співвідношення так званих графічних засобів (лінія, штрих, точка тощо), а також тонових плям, які складаються з цих графічних засобів. Враховуючи теоретичну значущість цих двох характерних ознак для чіткого тлумачення сутності поняття «рисунок» слід визначити або їх рівнозначність, або певний пріоритет одного над іншим. Невизначеність у цьому питанні зумовлює неможливість з'ясувати головний напрям дослідження оскільки, якщо одне з них не є головним то у цьому випадку відбувається певне дезорієнтування щодо спрямування головних зусиль, як для студента, так й для ведення відповідних теоретичних розробок науковцями. Таким чином, беручи до уваги значимість вказаної проблеми, і той факт, що в існуючих тлумаченнях поняття «рисунок» вказується лише на певні його визначальні ознаки, але без обгрунтування їх переваги над іншими ознаками, відповідно виявляється необхідність провести це дослідження.

Проведення подальшого аналізу відповідної спеціалізованої літератури показує існування, ще однієї проблеми трактування поняття «рисунок» вищої школи. Зокрема, в низці теоретичних розробок [6] акцентується увага на тому, що «рисунок» має під собою інтелектуальну основу. Так, в дослідженнях [5; 1] відмічається існування теоретичних понять «зовнішній рисунок» і «внутрішній рисунок», де під першим мається на увазі те, що в уяві автора вже існує зорова уява (рисунок) того зображення, яке автор хоче відобразити на папері. Під «зовнішнім рисунком» розуміється безпосередньо аркуш паперу або будь-яка інша відповідна площина якої вже нанесено

зображення графічними засобами (лінія, штрих і тд.). Однак, відмічаючи інтелектуальну основу поняття «рисунок» при формулюванні його визначення не вказується чітко і конкретно, що сутність цієї основи складає сувору теоретичну систему щодо створення будь-якого художнього твору, як реалістичного так й абстрактного спрямування. Відповідно формулювання сутності поняття рисунок без чіткого вказування на сувору систему теоретичних положень, які регламентують створення графічних робіт, призводить до трактування поняття «рисунок» як виключно суб'єктивного процесу з віддзеркалення оточуючого світу певними графічними засобами.

Аналізування спеціалізованої літератури [4; 5] також зумовлює висновок про те, що формулювання поняття «рисунок», як правило здійснюється або у дуже стислому вигляді, що не надає повного розуміння про нього, або у дуже розширеному вигляді тай ще із посиланням на історичний розвиток «рисунку», що сприяє розпиленню уваги студентів та значно ускладнює їх концентрацію на головних ознаках цього поняття. Тому, необхідно врахувати, що формулювання будь-якого наукового поняття, у вигляді його чіткого визначення, передбачає його максимальну можливу короткість з обов'язковим збереженням усіх його найбільш характерних властивостей, ознак, особливостей тощо. Крім того, складнощів додає те, що рисунком позначають по-перше різновид образотворчого мистецтва [5, с. 1], по-друге навчальну дисципліну на всіх рівнях художньої освіти, по-третьє так називають художній твір тобто рисунок пейзажу, інтер'єру, натюрморту, людини тощо, або рисунок конкретного автора (рисунок А. Дюрера, А. Цорна і тд.). Також, у наслідок відповідного історичного розвитку цієї термінології відбулося певне ототожнення теоретичних понять «рисунок» і «графіка». Таким чином на основі проведеного аналізу спеціальної літератури з'являється підгрунтя стверджувати про цілу низку неточності та протиріч, що зумовлюють неможливість чітко визначити сутність поняття «рисунок» вищої школи та вказати його найбільш характерні особливості.

Тому, **мета статті** визначена як уточнення поняття «рисунок» вищої школи відповідно новітнім теоретичним та практичним розробкам науково-технічного прогресу. Завдання – обгрунтування формулювання сутності цього поняття і визначення його найбільш специфічних особливостей та характерних ознак, що зумовить можливість подолати певні неточності та протиріччя.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цій роботі застосовані такі методи дослідження: аналізу і синтезу, які забезпечили змогу виявити певні неточності та протиріччя у традиційному формулюванні теоретичного поняття «рисунок» вищої школи. Задіяно також метод порівняння, що надало змогу зіставити між собою різноманітні підходи у тлумаченні цього поняття та обрати найбільш ефективні напрями його модернізації. Крім того, застосовано метод абстрагування задля відсторонення від несуттєвих, у цьому випадку,

окремих деталях трактування вищевказаного поняття та обґрунтуванні оптимальної дефініції

Задля вирішення поставленої мети спочатку доцільно детально проаналізувати специфічні напрями на основі яких сформульовані сучасні визначення поняття «рисунок» вищої школи. Так, ціла низка дослідників [4; 5] під поняттям «рисунок» розуміють окремий різновид образотворчого мистецтва з притаманними йому певними характерними ознаками, зокрема такими, як лінія, штрих, точка, пляма, які створюються автором «від руки» тобто без застосування креслярських інструментів. Однак, враховуючи технологічні можливості сучасних комп'ютерних технологій, де будь-які графічні зображення можна створити за допомоги ліній у віртуальному комп'ютерному просторі, а потім роздрукувати на традиційному аркуші паперу, відповідно ця роздруківка цілком обґрунтовано вважається повноцінною творчою графічною роботою.

Низка дослідників [8] вказують на те, що поняття «рисунок» слід трактувати не тільки як різновид образотворчого мистецтва, але й з інших точок зору, які різнобічно висвітлюють його сутність. Зокрема, акцентується увага на тому, що рисунком називають, також, певну структурну основу зорового образу будь-якого об'єкту, який сприймається зором людини і у цьому сенсі його можна розглядати як контур, силует. Крім того, відмічається, що дана структурна основа не обмежується лише окресленням певних контурів, але й стосується також розкриття уявлення про внутрішню конструкцію будь-якого тривимірного об'єкту дійсності.

Підтвердженням цього є також точка зору про те, що будь-які тривимірні об'єкти дійсності слід відображати не лише як вони сприймаються зором людини але й такими, які вони є насправді в оточуючому світі [8]. Тому, багатьма дослідниками вказується, що поняття рисунок містить в собі перш за все інтелектуальні основи (аналіз, синтез, абстрагування, аналогії тощо) [6]. У багатьох літературних джерелах наголошується про факт першочергового виникнення саме поняття «рисунок» зі власними специфічними особливостями, і лише із розвитком друкарських технологій (гравюра, книгодрукування тощо) виникло поняття «графіка». Тим не менш, незважаючи на більш пізніше виникнення цього поняття воно поєднало в собі і поняття «рисунок» як його певну складову частину. Таке об'єднання відбулося унаслідок активного використання вказаних вище характерних ознак рисунка (лінія, штрих, точка, тонова пляма) у різновидах гравюри, книжкової графіки і тд. Але оскільки практичне використання друкарських технологій виявилось домінуючим, а більш старим поняттям «рисунок» почали визначати графічні роботи зроблені від руки без застосування друкарських технологій або використовувати термін «унікальна графіка». У зв'язку із вказаним поєднанням графіки і рисунка у багатьох випадках їх певні характеристики розглядаються у тісному взаємозв'язку, але дослідники, як правило визначають також їхні характерні відмінності. Перш за все це те, що

графіка виконує об'єднавчу функцію традиційного поняття «рисунок» і різноманітних друкарських технологій.

Також вказано, що в графіці застосування кольору є більшим ніж в рисунку. Виходячи з цього слід зазначити, що застосування у визначенні словосполучень на кшталт «більше кольору» або «менше кольору» не надає жодного чіткого уявлення про те наскільки саме більше або менше потрібно застосовувати кольори у художній роботі щоб вважати її графікою чи рисунком. Тому, враховуючи факт розповсюдженого введення акварельних фарб, кольорової туші тощо у лінійний рисунок, що отримало назву змішаний рисунок немає об'єктивних підстав вважати цей ввід кольору характерною ознакою між рисунком і графікою. У цьому випадку більш коректним буде заміна словосполучення «збільшене застосування кольору» на «різноманітне взаємне комбінування ліній і певних плям фарби у зображенні» і це лише для того щоб підкреслити розширенні можливості графіки, які у першу чергу пов'язані із друкарськими технологіями, рекламою, промисловим дизайном і тд. Оскільки, термін «комбінування» є універсальним та передбачає, у цьому випадку, обов'язкову наявність ліній і будь-яке їх співвідношення із певними плямами фарб у зображенні, що надає можливість уникнути нічого конкретно непояснюючих слів «трохи більше» чи «трохи менше». Таким чином, головною відмінністю залишається функція об'єднання графіки на основі взаємного співвідношення між лініями та певними плямами фарб у зображенні, а також включення відповідних різновидів друкарських технологій.

Подальше дослідження надає змогу стверджувати, що низка спеціалістів [5, с. 1] основною визначальною рисою, як рисунка так й графіки вважають використання білого кольору паперу, який просвічується скрізь штрихи олівця відповідно виконуючи роль білої фарби задля створення зорового відчуття простору, обсягу об'єктів тощо в графічній роботі. Однак цей підхід до формування сутності поняття «рисунок», який спирається на одну з важливих особливостей створення цих художніх робіт тим не менш не охоплює усі аспекти цього виду образотворчого мистецтва. Оскільки, колір паперу використовується для створення зорового відчуття простору в художній роботі при виконанні її у тоні, але якщо зображення виконується виключно за допомогою ліній без застосування тонального розбору то колір паперу виконує лише роль тла, а то відчуття простору у цьому випадку створюється за допомогою певного співвідношення ліній, які нанесені на папір.

Таке співвідношення між лініями, яке без відображення світло-тонових характеристик передає зорове відчуття простору та обсягу об'єкту, що відображується досягається застосуванням лінійної перспективи, а не застосуванням кольору паперу. У даному прикладі не випадковим є те, що у виключно лінійній графічній роботі для посилення зорового відчуття простору і обсягу лінійного зображення лінії на передньому плані посилюються

у тоні та значно послабляються тонально та створюються тоншими на дальньому. Тобто, простір і обсяг об'єкту, що відображається у лінійному рисунку створюється виключно пошуком оптимального просторового і тонального співвідношення між лініями з яких складається конструкція цього об'єкту.

Крім того, у певних дослідженнях [8] йдеться про те, що при візуальному сприйнятті графічної роботи з повністю створеною світловою та тіннювою характеристикою завжди залишається відчуття, що під штрихами є папір на відміну від живописного твору, де спостерігач забуває про те, що це лише тканина. Тому абсолютно правомірною є думка про те, що зорове сприйняття глядачем цих творів є виключно суб'єктивним для кожної конкретної людини. Оскільки, дехто не може забути про те, що під штрихами олівця є папір, а дехто зорово відчуває простір та обсяг тривимірних об'єктів реального фрагменту світу у графічному творі забуваючи при тому, що перед ним лише папір з нанесеним на нього певними графічними художніми матеріалами лініями.

Також, слід врахувати існування розповсюдженої художньої техніки «трьох олівців», де графічне зображення створюється за допомогою чорного «італійського» олівця, червоної сангіни та білої крейди, де остання замінює собою білий колір паперу. Крім того, якщо йти за цією точкою зору то й олійний живопис також можна вважати графікою, або її певним різновидом адже при використанні техніки лісірування використовується просвічування кольору ґрунту на тканині скрізь наступний тонкий шар фарби. Існує значна кількість відомих живописних творів, де автори цілеспрямовано наносили на цю тканину ґрунт певного кольору, для відповідного впливу на наступний шар масляної фарби. Тому, найбільш характерною ознакою, як рисунка так й графіки, який її і об'єднує доцільно вважати не колір паперу, що просвічує скрізь штрихи, а саме співвідношення лініями та штриховими плямами. Однак, у даному випадку виявляється необхідним уточнення, а саме, яке із загальноновизначених так званих графічних засобів (лінія, штрих, точка, штрихова пляма) є основним чи вони усі рівнозначні у процесі створення реалістичного графічного твору. Оскільки у низці теоретичних робіт [5, с. 1] вказуються усі ці графічні засоби, а дехто з фахівців [5, с. 1] вважають основою будь-якої художньої роботи лише лінію, адже саме за допомоги лінії створюються майже усі рисунки. Тому що, в основі штрихової плями полягає лінія (вірніше певний добір ліній), а штрихи це ті самі лінії, які лише створенні за допомоги специфічних художніх технік нанесення їх на певну площину.

Через нанесення точок на відповідну площину також можна створити будь-який малюнок, але зазвичай цю художню техніку практично не застосовують адже вона значно ускладнює створення реалістичного зображення та збіднює можливості художника відобразити свій творчий задум. Але для дослідження певних теоретичних проблем теоретичних положень «рисунка» використання точки у якості певного абстрактного

об'єкту є цілком вживаним і розповсюдженим явищем. Зокрема, у дослідженнях [8] вказано на необхідність абстрагування від другорядної (в окремих завданнях) інформації, коли певні площини або об'єкти узагальнюються до певних точок, що полегшує і робить ефективним процес пошуку нового знання.

Однак, слід врахувати, що всі ці вищевказані графічні засоби ґрунтуються на специфічності художньо-графічної техніки створення відповідних художніх робіт, але в її межах виникає певна суперечність тому, що всі перелічені засоби малювання ефективно використовуються і в живопису. Тобто, якщо проаналізувати певні твори абстрактного живопису то виявляється, що ці художні роботи виконані саме за допомогою точок, ліній, штрихів та різнокольорових плям фарби. Окрім наведеного аналізу абстрактного живопису переконливим буде показ таких саме висновків й при вивченні живописних творів, що належать до реалістичного відображення дійсності. Зокрема, в реалістичному живопису найбільш яскравий приклад застосування лінії виявляється при моделюванні кольором форми волосся людини або виявлення анатомічних особливостей лица, тіла (око, губи, фаланги пальців тощо) з цього приводу існує термін – «малювати пензлем», тобто мається на увазі, що художник певним чином малює фарбами виявляючи при цьому конструкційні особливості форми об'єктів що зображуються, зокрема, лінією. Таким чином, означений підхід також повністю не може провести чіткий розподіл між графікою і живописом. Оскільки не визначено яка саме різниця полягає між лініями, які застосовуються в живопису і в графіці.

Тому, не лінії самі по собі є визначальною ознакою «графіки» і «рисунка» оскільки лінію використовують і в живопису, а саме просторове та тонове співвідношення між цими лініями слід вважати характерною ознакою рисунка і графіки. Оскільки вказане співвідношення між лініями виявляється лише в рисунку, а в живопису взаємне співвідношення здійснюється між кольоровими плямами фарб, і лінії тут виконують важливу але допоміжну роль, а інколи їх взагалі не застосовують.

Інший підхід, що полягає в основі формулювання головних ознак «графіки» і «рисунка» спирається на те, що в графічних творах провідними є саме світлотіньові співвідношення [2]. Але, узявши до уваги важливість цієї ознаки тим не менш у цьому підході також снують певні суперечності. Зокрема, світлотіньові співвідношення є головною ознакою художніх робіт, які створені за допомогою лише ахроматичних кольорів (так звана гризайль), яка вважається живописом. Тому, що незважаючи на відсутність в гризайлі тепло-холодних співвідношень у процесі її створення використовуються фарби, пензлі з відповідними художніми техніками їх застосування.

Існує також підхід, де у якості характерної ознаки «рисунка» пропонується наявність різниці між художніми матеріалами й відповідними художніми при створенні творів мистецтва [7].

Зокрема, визначається, що головна ознака «рисунок» це використання олівців, а в живописі пензлів та фарб. Але, ця проста й водночас ефективна точка зору також потребує певного уточнення. Отже, можна створити лінійний малюнок пензлем за допомоги фарби одного кольору і тому ця художня робота буде сприйматися, як графіка, але всі художні матеріали при цьому однаково стосуються і живопису. Таким чином, на основі проведеного дослідження з'являється обґрунтована можливість стверджувати, що з усіх існуючих на сьогодні характерних ознак поняття «рисунок» основним слід визнати саме взаємне співвідношення ліній та штрихових плям. Тому, в уточненні формулювання сутності поняття «рисунок» слід ввести саме цю ознаку видалив з неї лише згадування про штрихові плями, як таке, що є зайвим, оскільки штрихова пляма в рисунку складається з певного добору ліній.

Проведення подальшого дослідження спирається на той факт, що будь-яке реалістичне графічне зображення створюється виключно на основі теоретичних положень щодо лінійної, повітряної перспективи, світлотіні, алгоритмі побудови конструкції зображення тривимірних об'єктів дійсності, композиції, пластичної анатомії тощо [2]. Відповідно будь-яке нехтування цими теоретичними положеннями і спирання лише на суб'єктивне зорове сприйняття автора зумовлює або наявність певних недоліків в графічній роботі, або в загалі неможливість відобразити певний фрагмент дійсності у реалістичному вигляді.

Тому, враховуючи значимість цих теоретичних положень при формулюванні сутності поняття «рисунок» недостатньо лише вказати на інтелектуальну сутність «рисунок». Оскільки, інтелектуальність можна трактувати дуже широко адже створення будь-якого графічного зображення передбачає, що найменше аналіз певного фрагмента оточуючої дійсності і властивостей відповідних художніх матеріалів.

Виходячи з вищевказаного виявляється необхідність в уточненні дефініції «рисунок» чітко вказати, що створення реалістичних графічних робіт відбувається виключно з опорою на вказані вище теоретичні положення. Таке уточнення забезпечить змогу уникнути можливого трактування поняття «рисунок», як хаотичного суб'єктивного процесу відображення в графічній роботі оточуючого світу та надає чітке уявлення про сутність цього поняття. Необхідність та правомочність такого уточнення підтверджується також фактом, що не тільки реалістичні графічні зображення спираються на чіткі теоретичні положення, але й абстрактні художні роботи також ґрунтуються на цієї теорії. Оскільки, створюючи будь-яку графічну роботу в абстрактному стилі автор, як мінімум, спирається на певні теорії психології, філософії тощо. Крім того, абстрактне графічне зображення також буде спиратися на чіткі закономірності композиції, світлотіні тощо.

Таким чином, у наслідок проведеного дослідження з'являються об'єктивні підстави навести наступне уточнення поняття «рисунок» вищої школи. А саме, що «рисунок» це вид

образотворчого мистецтва, де будь-який фрагмент оточуючої дійсності відображається унікальним добром його характерних ознак та їх ексклюзивним втіленням в певні зорові ілюзії через взаємне співвідношення різноманітних ліній нанесених за певною системою на спеціальні двовимірні площини у відповідності із законами світлотіні, лінійної, повітряної перспективи, художніми стилями, матеріалами, технологіями тощо.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. У наслідок уточнення наукового поняття «рисунок» вищої школи обґрунтовано введення в нього конкретної вказівки на те, що «рисунок» це суворе теоретична система щодо створення будь-якого художнього графічного зображення, як реалістичного так й абстрактного, а також надає змогу сконцентрувати увагу студента на цьому факті та уникнути можливого трактування цього поняття, як виключно суб'єктивного творчого процесу.

Можливість проведення подальших досліджень у напрямку уточнення формулювань сутності понять «рисунок», «графіка» може здійснюватися через дослідження специфічності певних різновидів цих понять (начерк, змішаний рисунок, комп'ютерна графіка тощо).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бражник О. В. Самостійна робота з академічного курсу «Рисунок» як засіб формування творчого потенціалу дизайнера. Мистецтвознавчі записки. 2017. Випуск 31. С. Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка. С. 180 – 188.
2. Гопцій О. Б., Матвеева П. М. Рисунок, живопис, скульптура : навч. посіб. Київ : ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2022. 178 с. URL : <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/35071>
3. Дописувачі Вікіпедії, «Графіка» Вікіпедія URL : <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Графіка&oldid=421838490> (дата звернення: 30.03.24).
4. Дописувачі Вікіпедії, «Рисунок (значення)» Українська Вікіпедія URL : [https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Рисунок\(значення\)&oldid=381659770](https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Рисунок(значення)&oldid=381659770) (дата звернення: 30.03.24).
5. Дописувачі Вікіпедії, «Малюнок» Українська Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Малюнок&oldid=41361780> (дата звернення: 30.03.24).
6. Майстренко-Вакуленко Ю. Кафедра рисунка НАОМА : сьогодення та перспективи. Українська академія мистецтва. 2010. С. 11–13.
7. Прокопович Т. А., Берлач О. П. Рисунок. Методичні рекомендації з освітнього компоненту : метод. рекомендації. Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2022. 17 с. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21230>
8. Ткачук О. В. Навчальний посібник з дисципліни згідно ОПП-ОК.15 «Теорія та практика графіки» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності : 023 «Образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, реставрація». Одеса : Університет Ушинського, 2023. 127 с.

REFERENCES

1. Brazhnik, O. V. (2017). Samostiina robota z akademichnoho kursu «Rysunok» yak zasib formuvannia tvorchoho potentsialu dyzainera. [Independent work from the academic course «Drawing» as a means of forming the designer's creative potential]. Kyiv : Institute of Arts of Kyiv University named after Borys Grinchenko. S. 180–188. [in Ukrainian]

2. Hoptsi, O. B., Matvieieva, P. M. (2022). Rysunok, zhyvopys, skulptura. [Drawing, painting, sculpture]. Kyiv : TOV «TsP «KOMPRYNТ», 178 s. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/35071> [in Ukrainian]

3. Dopysovachi Vikipedii, «Hrafika» [«Graphics»]. Ukrainska Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Hrafika&oldid=421838490> [in Ukrainian]

4. Dopysovachi Vikipedii, «Rysunok (znachennia)» [«Figure (value)»]. Ukrainska Vikipediia. URL: [https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Rysunok\(znachennia\)&oldid=381659770](https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Rysunok(znachennia)&oldid=381659770). [in Ukrainian]

5. Dopysovachi Vikipedii, «Maliunok». [«Picture»]. Ukrainska Vikipediia URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Maliunok&oldid=41361780>. [in Ukrainian]

6. Maistrenko-Vakulenko, Yu. (2010). Kafedra rysunka NAOMA: sohodennia ta perspektyvy. [NAOM Department of Drawing: present and prospects] Kyiv : Ukrainska akademiia mystetstva. S. 11–13. [in Ukrainian]

7. Prokopovych, T. A., Berlach, O. P. (2022). Rysunok. Metodichni rekomendatsii z osvithnoho komponentu: [Drawing. Methodological recommendations from the educational component]. Lutsk, Volyn National University named after Lesya Ukrainka. 17 s. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21230>. [in Ukrainian]

8. Tkachuk, O. V. (2023). Navchalnyi posibnyk z dystsypliny zghidno OPP-OK.15 «Teoriia ta praktyka hrafiky» dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity pershoho (bakalavrskoho) rivnia spetsialnosti : 023–Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvno-prykladne mystetstvo, restavratsiia. [Study guide for the discipline according to OPP-OK.15 «Theory and practice of graphics» for students of higher education of the first (bachelor) level of the specialty] Odesa : Universytet Ushynskoho. 127 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТУЛЯЄВ Володимир Володимирович – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри технологічної та професійної освіти Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: образотворче мистецтво, комп'ютерна графіка, дизайн, педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TULIAIEV Volodymyr Volodymyrovych – (Candidate of Pedagogical Sciences), Lecturer at the Department of Technological and Professional Education, The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky».

Scientific interests: fine art, computer graphics, design, pedagogics.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2024 р.

УДК 796.01 – 044.332:364.614.8(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-339-347

ТУРЧАК Анатолій Леонідович –

кандидат педагогічних наук, професор

професор кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2966-0144>

e-mail: A.L.Turchak@cuspu.edu.ua

МАРКОВА Олена Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>

e-mail: maarlenna49@gmail.com

АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Стаття присвячена впровадженню соціальної справедливості через викладання адаптивного фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти, визначенню педагогічних умов, закономірностей, принципів, методів, прийомів і засобів інклюзивної дидактики, створенню якісного освітнього корекційного середовища для учнів з обмеженими функціональними можливостями, а саме – реалізації принципів: рівності й справедливості; доступності і систематичності; інтерактивності у адаптивній фізичній культурі; контенту, що мотивує дітей з вадами у стані здоров'я до навчання; спрощенню когнітивної складності навчального процесу в інклюзивній освіті; вивченню і застосуванню вчителем фізичної культури передового педагогічного досвіду організації навчально-виховної роботи з корекційної педагогіки. Розглянуто проблеми, що виникають при формуванні соціальної справедливості у шкільному колективі, шляхи покращення професійної діяльності у наданні інклюзивних освітніх послуг з адаптивного фізичного виховання на основі створення спеціальних матеріально-технічних і дидактичних умов, що забезпечують високу ефективність навчально-виховного процесу з соціальної адаптації інтелектуально і фізично відсталих дітей. Метою даної статті є розкриття основних компонентів адаптивного фізичного виховання та соціальної справедливості. У ній викладено науково-педагогічні положення, якими слід керуватися у розв'язанні всіх завдань адаптивного фізичного виховання з різними нозологіями у дітей, створенню виховного середовища із забезпечення соціальної справедливості серед учнів закладів загальної середньої освіти. Представлений матеріал розкриває питання педагогіки адаптивного фізичного виховання, соціалізації інклюзивної молоді до реалій сучасного життя, її участі у фізкультурно-оздоровчій і спортивно-масовій роботі загальноосвітньої школи. Обґрунтовано необхідність виховання функціонально відстаючих дітей шляхом застосування засобів фізичної культури з метою підготовки їх до наступного повноцінного життя, набуття професії, створення гармонійної сім'ї, нормального дітонародження і захисту суверенітету й незалежності української держави. Виділено основні компоненти соціальної справедливості у різних неформальних групах молоді й дорослих та складові адаптивної фізичної культури. У статті розглядається розвиток фізичних якостей школярів з

суттєвими відхиленнями у функціональному стані в адаптивному фізичному вихованні навчальних планів і програм закладів загальної середньої освіти. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці методичних рекомендацій щодо тренінгів учителів фізичної культури як асистентів (тьюторів) з інклюзивної освіти при адаптивному фізичному вихованні школярів.

Ключові слова: адаптивне фізичне виховання, соціальна справедливість, інклюзивна освіта, корекційна педагогіка, учні з особливими потребами, вчитель фізичної культури.

TURCHAK Anatolii Leonidovych –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education,
Dean of the Faculty of Physical Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2966-0144>
e-mail: A.L.Turchak@cuspu.edu.ua

MARKOVA Olena Vitaliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department
of Theory and Methods of Physical Education,
Faculty of Physical Education,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>
e-mail: maarlena49@gmail.com

ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION AND SOCIAL JUSTICE

The article is devoted to the implementation of social justice through the teaching of adaptive physical education in institutions of general secondary education, the definition of pedagogical conditions, laws, principles, methods, techniques and means of inclusive didactics, the creation of a high-quality educational correctional environment for students with limited functional capabilities, namely, the implementation of the principles: equality and justice; accessibility and systematicity; interactivity in adaptive physical culture; content that motivates children with disabilities to study; simplifying the cognitive complexity of the educational process in inclusive education; the study and application by the physical culture teacher of advanced pedagogical experience in the organization of educational work in correctional pedagogy. The problems that arise in the formation of social justice in the school team, the ways of improving professional activity in the provision of inclusive educational services in adaptive physical education based on the creation of special material, technical and didactic conditions that ensure the high efficiency of the educational process of social adaptation, intellectually and physically handicapped children. The purpose of this article is to reveal the main components of adaptive physical education and social justice. It outlines scientific and pedagogical provisions that should be followed in solving all tasks of adaptive physical education with various nosologies in children, creating an educational environment to ensure social justice among students of general secondary education institutions. The presented material reveals the issues of pedagogy of adaptive physical education, socialization of inclusive youth to the realities of modern life, their participation in physical culture and health and sports and mass work of a comprehensive school. The necessity of raising functionally retarded children through the use of physical culture in order to prepare them for the next fulfilling life, acquiring a profession, creating a harmonious family, normal childbirth and protecting the sovereignty and independence of the Ukrainian state is substantiated. The main components of social justice in various informal groups of youth and adults and the components of adaptive physical culture are highlighted. The article considers the development of physical qualities of schoolchildren with significant deviations in the functional state in adaptive physical education of curricula and programs of general secondary education institutions. The authors see prospects for further research in the development of methodological recommendations for the training of physical education teachers as assistants (tutors) in inclusive education in adaptive physical education of schoolchildren.

Key words: adaptive physical education, social justice, inclusive education, correctional pedagogy, students with special needs, physical education teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Адаптивне фізичне виховання – новий напрямок у вітчизняній системі освіти і науки, тому актуальність проблеми соціальної адаптації учнівської молоді та соціальної справедливості стосунків в умовах сьогодення не викликає сумнівів. Процес формування світогляду регулюється системою українського національного виховання, самовиховання і освіти у закладах загальної середньої освіти. Сприйняття реалій життя, світорозуміння і світогляд кожної особистості формується в процесі навчально-виховної роботи закладу загальної середньої освіти. Завдання школи, громадськості і батьків – поєднати в єдине ціле всі складові всебічного гармонійного розвитку кожної особистості відповідно до освітніх завдань підготовки молоді до наступного повноцінного життя, майбутньої професійної діяльності, створення гармонійної сім'ї й виховання

дітей та захисту України в умовах російської агресії.

Ідеологією у суспільстві вважають систему ідей, поглядів, соціальних і духовних цінностей, інтересів і потреб, що складають основу цілей і завдань, активної діяльності тієї чи іншої спільноти або верстви населення на близьку і далеку перспективу її життя [2]. Навчання, виховання і освіта має здійснюватися за інклюзивними планами і програмами, суттєвою складовою яких є всебічна підготовка підростаючих поколінь до повноцінного життя, створення матеріальних цінностей, гармонійних суспільних відносин та захисту суверенітету і цілісності держави.

Концептуальні засади базової підготовки і інклюзивної освіти молоді розкриті у основних державних документах: закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про позашкільну освіту» (2020),

«Про інклюзивну освіту» (2017), указах Президента України, постановках Кабінету Міністрів України, стратегіях та концепціях фізичного виховання, розвитку фізичної культури і спорту в Україні. З 2001 року Міністерством освіти і науки України уведений в дію проект, який захищає дітей з особливостями у фізичному та інтелектуальному розвитку в суспільних відносинах. Відповідно Постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами, оновлено Положення про інклюзивно-ресурсний центр та внесені зміни до окремих актів Уряду, що регулюють питання освіти таких дітей дошкільного віку та осіб 18 і старше, які здобувають професію, й перебувають на частковому державному забезпеченні. Стратегія сучасної освітньої програми «Нова українська школа», яка впроваджується у закладах загальної середньої освіти з 2018 року (1-4 класи) та з 2022 року (5 класи) має складові адаптивного фізичного виховання учнів на засадах гендерної політики, соціальної справедливості і рівності в отриманні освіти для всіх школярів і дітей з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інклюзивної освіти довгий час не приділялося належної турботи. Тільки на початку ХХ століття проблеми вивчення, освіти, виховання і професійної підготовки осіб з відхиленнями у функціональному розвитку в педагогіці приділили особливу увагу. Значний доробок у корекційну освіту молоді внесли М. Монтесорі та продовжувач її ідей О. Декролі. На початку століття питаннями корекційної педагогіки займалися провідні вітчизняні і зарубіжні вчені. В умовах швидких темпів зростання суспільного прогресу, глобалізації життя та постійного збільшення освітньої інформації й вимог до оцінювання успішності школярів закладів загальної середньої освіти адаптивне фізичне виховання, соціальна справедливість та пов'язаний з ними гармонійний всебічний розвиток учнівської молоді вимагає особливої уваги педагогічної науки і практики.

Теоретичні основи корекційної педагогіки, загального виховання, соціальної справедливості та інклюзивної освіти розглядаються у працях І. Беха, М. Баки, Н. Волошина, Т. Гавлітіна, К. Журби, Ю. Завалевського, О. Захаренка, В. Івашковського, П. Ігнатенка, В. Кириченка, В. Киричок, Б. Кобзаря, В. Мірошніченка, В. Новосельського, Р. Петронговського, Ю. Руденка, Р. Сойчук, О. Стьопіна, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, М. Тимчука, В. Третякова, В. Фарфоровського, К. Черної, Т. Шашла та ін.

Останніми роками зростає кількість досліджень, присвячених окремим аспектам формування загальнолюдських цінностей, соціальних відносин, соціальної справедливості, українських звичаїв і традицій у сучасній молоді засобами фізичної культури, спорту і туризму як домінуюча ідеологія: В. Вербицький, О. Маркова, Г. Пустовіт, Т. Троценко, А. Турчак та ін. Національно-патріотичний напрямок розробляли Ю. Васютін, К. Жуковський, М. Зубалій, Г. Коломієць, С. Коцевич, М. Соловей,

В. Тимченко, З. Цимерінова, Д. Янчук, В. Яровий та ін.

Теоретичні і методичні засади адаптивного фізичного виховання і соціальної адаптації при наявності різних нозологій у осіб з обмеженими можливостями розроблені Д. Батлером, В. Бургером, Л. Вигодським, Р. Вілла, Д. Волтоном, В. Гудонісом, Е. Дюркгеймом, Б. Калпом, Д. Кірком, С. Ленді, Д. Лінчем, П. Кузнецовим, Т. Осадченком, Г. Осиповим, Р. Мертоном, М. Мидом, А. Семеновим, П. Сорокіним, Т. Персонсом, О. Печком, Д. Саузендом, В. Ткаченком, А. Тріппом, Л. Харрісоном, А. Шатовим, В. Ядовим, К. Яспером та ін.

Мета статті: розкрити і обґрунтувати основні компоненти проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптивне фізичне виховання інклюзивних учнів закладів загальної середньої освіти передбачає засвоєння ними такого ж обсягу навчальної інформації, досвіду суспільної поведінки та багажу знань як і всіх учасників загального шкільного навчально-виховного процесу. Проте, установи загальної середньої освіти, до яких відносяться і фізкультурно-спортивні організації, мають враховувати потреби інклюзивного навчання й освіти таких дітей та можливість сприйняття ними навколишнього середовища. Останні законодавчі акти передбачають права дітей інклюзивного характеру: врахування потреб у приміщеннях (спеціальне дидактичне забезпечення, обладнання й інвентар для адаптивного фізичного виховання), психологічна допомога за потреби на уроках фізичної культури (спеціальна підготовка вчителя фізичної культури, наявність тьютора (асистента за необхідності, яким може виступати і вчитель фізичної культури, за умови проходження ним курсів підвищення кваліфікації відповідного рівня), можливість навчатися окремо чи індивідуально (на вибір батьків), адаптація навчального плану і програми з фізичної культури, форм та методів адаптивного фізичного виховання відповідно індивідуально-вікових особливостей таких учнів, безбар'єрний дидактичний простір тощо.

У формуванні суспільних поведінкових моделей діяльності молодого покоління варто долучати сучасний аналіз військового стану в державі, фінансового і матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу. Важливим є визначення власної ролі педагога у підвищенні професійної майстерності, здобуття фахового рівня знань і досвіду інклюзивної освіти. Суттєвою вимогою до адаптивного фізичного виховання учнів в закладах загальної середньої освіти є створення належних соціальних і побутових умов забезпечення освітнього процесу: облаштування під'їздів та пандусів, ресурсних приміщень, видання підручників, навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів для інклюзивного навчання, виробництво спеціальних приладів та ін.

Структурно-системний підхід у адаптивному фізичному вихованні школярів засобами фізичної культури передбачає використання понятійно-категорійного апарату професійної діяльності

фахівця з інклюзивної освіти. А саме: закони, з яких логічно випливають закономірності, принципи, функції, зміст, форми, методи, прийоми і засоби навчально-виховної роботи у школі.

Головний закон, керівне правило інклюзивної освіти та педагогічної науки – відповідність навчання, виховання і освіти рівневі продуктивних сил та виробничих відносин сучасним умовам, науково-технічному процесу, соціальному, культурному і духовному розвитку суспільства. Закон відповідності, як філософська категорія, має дві риси, які характеризують широкий діапазон його дії: 1) випереджальний характер освіти і виховання у порівнянні з розвитком суспільства; 2) зворотній зв'язок між станом освітнього процесу і вихованням та розвитком суспільного прогресу.

Відповідно даного основного об'єктивного закону розвитку людства впливають дидактичні закономірності: 1) процес навчання зумовлений потребами суспільства в освічених і всебічно розвинених продуктивних силах, які продовжать справу прогресу і відновлення Української держави; 2) процес навчання є провідною частиною комплексного навчально-виховного процесу школи; він є єдиним і закономірним; його навчально-інформативна, виховна і розвивальна функції постають як єдине закономірне ціле; 3) процес навчання залежить від навчальних і вікових особливостей школярів; 4) процес навчання залежить матеріальних умов школи [1].

Закономірності виховного процесу розподіляються на дві групи. До першої належать: 1) суперечності між цілями і характером досягнення їх у системі суспільного, шкільного, сімейного виховання та самовиховання; 2) суперечність між вимогами, які ставляться суспільством і державою до колективу й особистості, та соціальним досвідом і можливостями задовольняти ці вимоги; 3) суперечність між новими потребами та інтересами вихованців і рівнем готовності останніх до їх реалізації, що визначається досягнутою культурою діяльності і людських відносин; 4) суперечності між авторитарними відносинами та відносинами співробітництва і співдружності в суспільстві й колективі. До другої групи закономірностей належать: 1) зв'язки між процесами навчання, освіти, виховання і розвитку як компонентами цілісного педагогічного процесу; 2) зв'язки між процесами виховання і самовиховання, освіти і самоосвіти, викладання і учіння, педагогічним керівництвом і творчою активністю виховуваних в умовах співробітництва і співдружності їх учасників; 3) зв'язки між характером творчої діяльності в основних її видах, ставлення до навколишньої діяльності й себе та досягнутими результатами розвитку особистості і колективу; 4) зв'язки між вихователем і виховуваним, їхніми колективами у педагогічній системі; 5) зв'язки між навчанням, вихованням, суспільно цінною продуктивною працею та підготовкою до повноцінного життя і творчої практичної діяльності [2].

Принципи навчання, що обслуговують компоненти його змісту: спрямованості

дидактичного процесу на розв'язання взаємопов'язаних завдань освіти, виховання і розвитку; науковості, систематичності і послідовності. Принципи, що стосуються діяльності вчителя і його методики викладання: доступності і дохідливості викладання; наочності; активності і свідомості. Принцип, що стосується контрольно-оцінювальних функцій: міцності засвоєння знань, формування умінь і навичок [1].

Провідне місце у нашому дослідженні займають принципи виховання: гуманістичної цілеспрямованості виховного процесу; всебічних зв'язків школи з життям; гуманістичних колективістських відносин між суб'єктами педагогічного процесу; виховання свідомого ставлення до всіх видів діяльності і людських відносин на основі самодіяльності і творчої активності вихованців; єдності наукової освіти і культури з сучасним світським вихованням (гуманістичної спрямованості); наступності, системності і послідовності у вихованні; поваги і любові до особистості учня та розумних вимог до нього; вибору оптимальної системи засобів виховання всебічно розвиненої особистості з урахуванням її індивідуально-вікових рис; єдності особистісно-діяльнісного (індивідуалізованого) та суспільно-державного підходів до виховання, навчання й освіти [2].

Форми організації і проведення інклюзивної навчально-виховної роботи з інклюзивними учнями закладів загальної середньої освіти та педагогічні умови формування особистості з відхиленнями в інтелектуальному і функціональному розвитку засобами фізичної культури не були предметом особливого дослідження. Тому, нами висувається соціальна вимога щодо толерантного ставлення всіх учасників педагогічного процесу до особливостей таких дітей, не акцентуючи уваги на їх нозологіях, входження інвалідів до учнівського (спортивного) колективу, не відокремлення їх від класу, інших дітей, спрощення дидактичних і виховних завдань шляхом співпраці вчителів, батьків і дітей.

Важливими структурними компонентами адаптивного фізичного виховання є дидактичні методи інклюзивного освітнього процесу. Їх кілька груп.

Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності учнів: словесні – розповідь-пояснення, бесіда на уроці фізичної культури, лекція на актуальну тематику; наочні – ілюстрація, демонстрація; практичні – вправи, лабораторні роботи, досліди, навчальна праця, твори, реферати; індуктивні і дедуктивні; репродуктивні, творчі, проблемно-пошукові; навчально-тренувальна робота під керівництвом вчителя фізичної культури, самостійна робота учнів.

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності школярів: створення ситуації інтересу, пізнавальні ігри, навчальні дискусії; роз'яснення мети навчання предмета, вимоги до його вивчення, заохочення і покарання.

Методи контролю і самоконтролю у навчанні: систематичність (регулярність) обліку і контролю; всеохопленість (всебічність, повнота), диференційованість (попередметно) та

індивідуальність (за стилем і формами контролю), об'єктивність оцінювання, урізноманітнення видів і форм контролю в діяльності вчителя, єдність вимог до контролю з боку всього педагогічного колективу. У дидактиці розрізняють ще бінарні – подвійні (словесно-наочно-практичні) методи: словесно-інформаційні, словесно-проблемні, словесно-евристичні (пошукові), дослідницькі [1].

До методів навчання і виховання у адаптивному педагогічному процесі додаються інклюзивні прийоми – одномоментні дії вчителя фізичної культури, як фахівця-асистента (тьютора): інтонація голосу, логічні акценти, рухи, переходи, писання на дошці, підкреслення або виділення слів, акценти, повторення, швидка реакція, імпровізація, артистизм, гра, кураж.

Розглянемо основні методи адаптивного фізичного виховання в умовах формування всебічного розвитку школярів засобами фізичної культури. Їх п'ять груп: 1) формування свідомості особистості (розглядається як провідний метод формування світогляду): бесіда, співбесіда, розповідь, консультація, порада, диспут, спільний проєкт, критичний аналіз поведінки дітей з особливими потребами, систематизація, узагальнення, моделювання явищ, процесів, життєвих ситуацій; 2) виховання і самовиховання сучасної культури і діяльності, людських відносин у практичному житті: педагогічні вимоги і співробітництво, громадська думка, приклад і його аналіз, привчання, вправи, педагогічні ігри, виховувальні ситуації; 3) формування високоморальних якостей особистості у процесі інклюзивного навчання і праці: цілепокладання і педагогічне співробітництво, самовиховання; 4) активізації діяльності і самовиховання: стимулювання і мотивації, позитивні емоції, змагання, переконання, схвалення і засудження; 5) педагогічних зрізів і корекції педагогічного процесу в єдності з вихованнями: анкетування, інтерв'ювання, опитування, співбесіда, оцінка вихованості, педагогічний зріз. До методів самовиховання належить адаптація, привчання, вправа, педагогічна гра, консультація, самоаналіз, саморегуляція, самоконтроль тощо.

Проте, основними методами виховання особистості і формування її національно-патріотичних цінностей і військово-патріотичних якостей, на наш погляд, є методи доброзичливої, гуманної співучасті в сучасних умовах життя кожного вихованця, налагоджування з ним високогуманних стосунків, цілеспрямованого діалогу і стосунків, позитивного прикладу, цілеспрямованого діалогу і стосунків, дискусії, педагогічних вимог і співробітництва, громадської думки, привчання і вправ [2].

Враховуючи навчальні, розвивальні, виховні і освітні функції вчителя фізичної культури при адаптивному фізичному вихованні, слід перелічити його основні педагогічні здібності: дидактичні (гностичні), організаторські, комунікативні, перцептивні, сугестивні, науково-пізнавальні (академічні), динамізм, емоційна стійкість, імпровізація, артистизм, кураж, харизма, креативність, оптимістичне прогнозування,

емоційна стійкість та професійна компетентність (комплексність знань, їх забарвленість та постійне оновлення).

Сучасні тенденції розвитку українського суспільства вимагають нових підходів інноваційного характеру в освіті та в корекційній педагогіці зокрема. Особливий акцент – на створенні, «виращуванні» особистості через відкриття її здібностей, а не насаджуванні своїх інтересів. При цьому важливо вчителю фізичної культури відповідати за свій вплив, але вбачати відчуття морального задоволення від розвитку його учнів.

Адаптивне фізичне виховання не обмежується формуванням знань, умінь та рухових навичок і має більше, ніж просто рекреаційний характер. Із залученням до багатьох видів фізичної активності учням приходять знання та розуміння принципів і понять, таких як «правила гри», чесна гра і повага, тактична і тілесна обізнаність, а також соціальна обізнаність і справедливість, пов'язані з особистою взаємодією і командними зусиллями в багатьох видах спорту. Цілі, які виходять за межі фізичної виховання і спорту, такі як міцне здоров'я, повноцінний особистісний розвиток і соціальна інтеграція, ще більше підкреслюють важливість включення цього контенту до шкільної програми.

Звертається увага науковців на зростаючу проблему «прекарності» (або вразливості) у сучасному глобалізованому й милітаризованому суспільстві. Як стверджує Д. Кірк «...бідність, психічне здоров'я, гендерна нерівність і дискримінація, деструктивна поведінка учнів, злочини з використанням холодної і вогнепальної зброї – все це є референтами прекарізації» [6].

Про зростання нестабільності у провідних країнах світу свідчить одночасне збільшення кількості масових злочинів, зростання депресивних симптомів та кількості самогубств серед молоді, особливо з інклюзивними складовими, а також збільшення приватизації (та профанації) державних програм їх соціального забезпечення та освіти.

Іншим індикатором соціальної нестабільності є економіка. Податкові дані та дані соціальної опитувань свідчать, що нерівність доходів і багатства (як на глобальному рівні, так і ще більше на національному) подібна до великого розриву, задокументованого безпосередньо перед Великою американською депресією. Таким чином, ці дані вказують на те, що людство живе у нестабільні і психологічно нестійкі та виснажливі часи.

Важливо розрізнити нестабільність і вразливість. За словами Д. Батлер, нестабільність – це універсальний стан людини, який ґрунтується на взаємозалежності людей один від одного – і тому всі люди є вразливими. Взаємозалежність, якої потребує людина, породжує вразливість, яку вона відчуває в певний момент життя і яка лежить в основі осмисленого людського досвіду [3]. З іншого боку, прекарність породжує ті самі наслідки вразливості, але в цьому випадку вона зумовлена нерівномірним (і несправедливим) розподілом серед населення. Іншими словами, прекарність відчувають маргіналізовані, бідні та безправні члени суспільства через їхній статус відчужених.

Вразливими, наприклад, є бідні учні, що не мають достатніх ресурсів, діти мігрантів, або трансгендерний учень, який зазнає нападів у роздягальні на уроках фізичної культури. Зрештою, прекарність (і нестабільність) – це поняття, з якими вже мають справу працівники охорони здоров'я та фізичного виховання. Як зазначає Д. Кірк: «вчителі фізичної культури, навчають дітей, які страждають від негативних наслідків прекарності. Вони варіюються від гніву, тривоги, відчуження та депресії до деструктивної, а іноді й насильницької поведінки. Виникають питання про те, наскільки добре вчителі підготовлені до такої роботи» [6].

Однак, на сьогодні все більше з'являється критично орієнтованих інклюзивних педагогів, які зосередилися на вирішенні проблем соціальної нерівності, що турбують сучасне суспільство, для того, щоб створити більш соціально свідоме та морально відповідальне об'єднання людей, яке приймає і розуміє, а не ненавидить інших. Зосереджуючись на різноманітності, прийнятті та інклюзії, корекційна освіта (включаючи адаптивне фізичне виховання) має відігравати важливу роль у боротьбі з соціальною несправедливістю та створенні більш справедливої майбутньої для всіх учнів, особливо інвалідів; такого завдання можна досягти за допомогою інклюзивної освіти в дусі соціальної адаптації і соціальної справедливості. Викладання адаптивного фізичного виховання на засадах соціальної справедливості означає сприяння освітнім структурам та передовому педагогічному досвіду, в яких інклюзивні учні можуть прийняти і назвати свої способи пізнання світу через критичне розуміння себе, своїх громад і свого місця в суспільстві в цілому. Коли соціальна справедливість є головною метою корекційної педагогічної діяльності, особливо вчителя фізичної культури через адаптивне фізичне виховання, вона входить у ширший контекст сучасної соціальної інклюзивної освіти. Література із соціальної адаптації і формування соціальної справедливості варіюється від філософських/концептуальних, дидактичних, практичних, етнографічних, теоретичних, морально-етичних та демократично обґрунтованих робіт.

Концепція соціальної справедливості у адаптивному фізичному вихованні не є новою. Насправді, питання рівності та справедливості у загальному фізичному вихованні перебувають у центрі уваги низки дослідників і практиків уже понад 40 років. Узагальнюючи результати досліджень, можна сказати, що наші інституції, такі як школи та університети, відображають наше суспільство та нерівність, які в ньому існують [3].

Завдяки різноманітності концептуальних підходів в інклюзивній освіті, адаптивне фізичне виховання постійно відтворює навчальну програму, яка є на сьогодні новою, елітарною, індивідуалістичною, проте – маскулинною та орієнтованою на постійну боротьбу за місце у житті й суцільне соціальне змагання, адже інколи відтворює культуру гендерних, расистських, сексистських та ейджистських практик. Вчителі повинні дізнатися про справедливість у загальному

фізичному вихованні під час педагогічної освіти, однак у більшості вищих навчальних закладів не викладається соціокультурна проблематика або питання соціальної справедливості взагалі. Тому професія вчителя, і вчителя фізичної культури зокрема, повинна бути спрямована на стратегії та дії для створення більш інклюзивного простору для учнів [4].

Однак потрібно більше стратегій щодо того, як виглядає соціальна справедливість в адаптивному фізичному вихованні і як її можна впроваджувати на уроках фізичної культури щодня, а також плани щодо того, як не допустити соціальної нерівності у шкільному дитячому (спортивному) колективі. Використовуючи свою фахову майстерність професійне судження, вчитель фізичної культури повинен розпізнати, чи підходять викладені ідеї та стратегії, як для його інклюзивного навчально-виховного простору, так і для індивідуальних потреб учнів з особливими можливостями.

В першу чергу, усвідомлюючи основи соціальної справедливості у загальному фізичному вихованні, необхідно відмітити неупереджене усвідомлення здібностей учнів з відхиленнями у стані здоров'я. Кожна людина має унікальні інтелектуально-функціональні якості, які притаманні лише їй, це означає, що учні обдаровані в багатьох сферах, таких як духовна, емоційно-психологічна, соціально-економічна, фізично-трудова та когнітивна. Переважно у загальному фізичному вихованні найбільше цінуються фізичні здібності, причому тих, хто не вважається фізично розвиненим, називають «з низькими здібностями», а тих, хто має гарну фізичну форму, зазвичай називають «з високими здібностями». Педагог, який адекватно усвідомлює здібності, розуміє, що низький/високий рівень різнобічних людських можливостей не враховує їх повний діапазон, який можуть проявити учні, особливо з обмеженими фізичними якостями. Наприклад, учень з відхиленнями у соматичному розвитку не в змозі фізично виконати метання м'яча на певну відстань, але він може пояснити як правильно його виконувати, чи які вправи треба виконувати, щоб покращити результат, або може навчити інших. Таким чином, він є здібним учнем з обмеженими функціональними можливостями. Важливо дати таким учням можливість продемонструвати свої здібності, а не навішувати на них ярлики «може» і «не може» або «компетентний» і «некомпетентний» чи «талановитий» і «відстаючий».

Вчитель фізичної культури, який вбачає і усвідомлює дитячі здібності, розглядає можливість викладання концепції здібностей інклюзивним учням, щоб допомогти їм переосмислити припущення про тих, кого вважають «некомпетентними» або «нездатними», шляхом створення інклюзивного контексту, в якому увага не зосереджується на окремих здібностях. Наприклад, вчителі фізичної культури можуть запрошувати паралімпійські команди місцевої громади до свого спортивного залу або охоплювати різні інклюзивні види спорту, такі як волейбол сидячи, голбол і біг наосліп, як частину своїх практичних занять (не ізолювано, а не окремо).

Вчителю фізичної культури при формуванні соціальної справедливості адаптивному фізичному вихованні також необхідно усвідомлювати власну упередженість. Важливо усвідомлювати як явні (свідомі), так і приховані (підсвідомі) особистісні упередження, а також те, як вони впливають на навчання інклюзивних учнів. Явне особистісне упередження виникає на свідомому рівні і охоплює ставлення та переконання щодо особи чи класу. З іншого боку, неявні упередження стосуються несвідомих установок і стереотипів, які впливають на наше розуміння, дії та рішення. Усвідомлення явних упереджень дозволяє свідомо контролювати або перевіряти їх таким чином, щоб мінімізувати вплив на учнів з обмеженими фізичними можливостями.

Однак приховані особистісні упередження необхідно виявити і зрозуміти, перш ніж їх можна буде подолати за допомогою різних стратегій. Тому важливим першим кроком є з'ясування того, якими можуть бути упередження вчителів фізичної культури в адаптивному фізичному вихованні. У країнах Європи і США саме з цією метою існують спеціальні веб-сайти. Наприклад, проєкт Project Implicit Гарвардського університету, для проходження низки тестів на різні фахового упередження.

Однією з форм впровадження соціальної справедливості у адаптивному фізичному вихованні є спільна розробка навчальної програми з такими учнями. Застосування соціальної справедливості в адаптивному фізичному вихованні означає використання спеціальних принципів демократичної освіти, це може включати обговорення контенту навчальної програми з адаптивного фізичного виховання з інклюзивними учнями та заохочення почуття єдності серед них. Надаючи таким учням право голосу і вибору щодо їхнього навчання, вони можуть набути почуття відповідальності і причетності до уроку фізичної культури. Цього можна досягти шляхом проведення класних зборів, на яких вирішуються питання загального фізичного виховання, а потім проводиться голосування щодо вибору. Аспект участі інклюзивних учнів у голосуванні та виборі означає, що такі школярі мають змогу особлювати те, як виглядає і відчувається демократія. Однак вчителі фізичної культури на зібранні активу класу, спортивного колективу чи загальношкільних зборах повинні забезпечити, щоб голос кожного учня поважали і прислухалися до нього, а голосування було рівним і соціально справедливим. У деяких випадках голосування має бути анонімним. Вчитель, класний керівник, соціальний працівник чи шкільний психолог можуть з'ясувати, якими видами діяльності інклюзивні учні бажають займатися на уроках фізичної культури, у вільний від занять час, спільно розробити план роботи на наступний семестр (триместр, чверть), а потім проаналізувати реалізовану навчальну програму, щоб зрозуміти, як її можна вдосконалити.

Оцінювання у адаптивному фізичному вихованні також має важливе значення. Традиційно, вчителі фізичної культури часто використовують стандартизовані тести, тести

теоретичні та оцінки і зосереджуються на психомоторній сфері. Однак, більш доречною практикою є впровадження різноманітних форм адаптивного оцінювання на уроках фізичної культури. Вчитель адаптивного фізичного виховання повинен включати та визначати пріоритетність оцінювання в соціальній/емоційній та афективній сферах, щоб уникнути надмірної залежності від психомоторного оцінювання (наприклад, ведення навчальних журналів про стосунки в класі або індивідуальних дошок для відображення того, наскільки цікавим був урок). Якщо ми оцінюємо різними способами, ми надаємо всім учням класу можливість показати нам, як вони навчаються найкраще. Залучення батьків/опікунів або асистентів (тьюторів) до навчального процесу своїх дітей через використання альтернативних оцінювань, таких як портфоліо, може допомогти підвищити видимість і важливість адаптивного фізичного виховання.

Дослідження європейських науковців продовжують привертати увагу до несправедливих результатів, таких як: досягнення та вищі оцінки у загальному фізичному вихованні часто пов'язані з активною участю у спортивних клубах, а учні, які не займаються організованим спортом у свій вільний час відчувають почуття тривоги та неспроможності. Також несправедливо завищені оцінки в цілому можуть бути у дітей, які мають добре освічених чи забезпечених батьків.

Соціальна рівність і справедливість – ці терміни означають різні речі, особливо в адаптивному фізичному вихованні, але часто використовуються як взаємозамінні. Рівність означає надання кожному можливості досягти успіху. Рівність означає справедливість або однакове ставлення до всіх. Саме тому нам потрібен справедливий, прозорий і чесний навчальний простір. Свобода означає включення всіх учнів у педагогічний процес й усунення всіх дидактичних бар'єрів та поєднує в собі соціальну рівність і справедливість. Інклюзивна школа сприятиме свободі та визнає, що потрібно робити більше для того, щоб надати кожному інклюзивному учневі можливість бути успішним.

Існують постійні розбіжності щодо загальної мети адаптивного фізичного виховання, деякі вчені стверджують, що метою має бути поширення інформації про здоров'я та боротьба з епідемією «ожиріння»; інші вважають, що загальне фізичне виховання має бути просвітницьким і зосереджуватися на критиці норм, що стосуються здоров'я та адаптивної фізичної культури. Ті, хто дотримується принципів соціальної справедливості, належать до останніх і прагнуть поставити під сумнів норми здоров'я, які, як видається, ігнорують соціокультурні проблеми, що впливають на здатність людини до здорової поведінки, наприклад, до участі у фізкультурно-оздоровчій і спортивно-масовій діяльності. Здебільшого ті, хто виступає за зміцнення здоров'я, намагаються боротися з «жирофобією» - «надмірною вагою» та «ожирінням», щоб стати «стрункими» та «підтягнутими» на благо нації. Фізичне виховання прийняло цей дискримінаційний курс і надає

перевагу тілам, які відповідають нормативним стандартам. Адже сьогодні модно бути здоровим і не хворіти.

Багато педагогів вважають тих, хто відхиляється від норми, лінівими, невмотивованими, ненажерливими і такими, які потребують виправлення. Щоб створити безпечний та інклюзивний простір для всіх учнів, педагоги повинні усвідомлювати, що вони не пропагують худорлявість і не сприяють упередженому ставленню до повних учнів, а також гарантувати, що їхня програма з фізичного виховання не пропагує нормативний погляд на людське тіло. Щоб усі учні почувалися в класі комфортно, вчителі й вихователі повинні намагатися любити кожного учня в класі, незважаючи на їхні унікальні розміри тіла. Вони можуть пом'якшити свою політику щодо одягу і дозволити учням одягатися так, як вони почувуються зручно, а також забезпечити, щоб зображення, які демонструються учням, відображали різноманітні типи тіл. Надання однакових можливостей для кожної статі має важливе значення для соціальної справедливості. У адаптивному фізичному вихованні ми бачимо гендерну нерівність у самій навчальній програмі, а також у структурі класу. Структура класу може змушувати учнів підкорятися: не всі учні відповідають бінарним категоріям «чоловіки» та «жінки», але все ж таки змушені обирати одну з цих двох категорій для занять з адаптивного фізичного виховання. Багато програм загального фізичного виховання в усьому світі продовжують традицію одностатевих уроків фізичної культури, що може створювати незручну ситуацію для тих, хто є гендерно неконформними. Сама навчальна програма з фізичного виховання також може створювати нерівні гендерні ситуації, пропонуючи лише традиційні консервативні види діяльності – наприклад, пропонуючи чоловічі види спорту, такі як футбол, баскетбол, регбі і бейсбол, і пропонуючи жіночі види спорту, такі як танці, гімнастика, йога, нетбол, софтбол і волейбол. Ці традиційно гендерні види діяльності створюють норму, що чоловіки повинні займатися маскулініними, агресивними, силовими видами спорту, а жінки – продовжувати традицію брати участь у заходах, які пропагують жінок як «естетично красивих створінь».

Вчителі фізичної культури інколи можуть пропагувати гендерні практики на своїх уроках, вимовляючи образи на кшталт «не кидай, як дівчисько» або «хлопці не плачуть, будьте чоловіками». Таке бінарне мислення є небезпечним у фізкультурній освіті і може переслідувати особистість протягом усього життя. Учні, незважаючи на їхні особистісні уподобання, має бути відкритий доступ до всіх видів рухової діяльності.

Квір-фізична культура – це «гетеросексуальне» місце багато в чому. Наприклад, групування дівчат і хлопців в окремих роздягальнях робить припущення, що всі учні є гетеросексуалами. Крім того, поділ хлопців і дівчат на дві окремі групи робить припущення, що кожен ідентифікує себе з одним із двох гендерів, і що зовнішній вигляд їхнього тіла є репрезентативним для їхньої

гендерної ідентифікації. Гендерна бінарність є явною частиною фізкультурного тестування. Наприклад, тести на фізичну підготовленість вимагають різних балів для хлопчиків і дівчат, багато класів розділені за статтю. Викладання фізичної культури за гендерною ознакою є небезпечним для ЛГБТК-учнів, урок фізичної культури може стати місцем, яке порушує нормативні припущення щодо гендеру та сексуальності – і потенційно може бути квір-інклюзивним місцем.

Існують прості способи зруйнувати гендерні бінарні уявлення. Один із них – запропонувати учням (ученицям) представлятися на ім'я та з використанням займенників. Наприклад, це може виглядати так: «Привіт, мене звуть Діллон, і я використовую займенники він/вона/воно». Це простий спосіб показати трансгендерним/небінарним учням, що вчитель визнає їхню присутність. Нарешті, замість того, щоб дотримуватися суворих норм щодо тестування фізичних здібностей та навичок, можна зробити тестування однаковою для всіх учнів. Наведені вище приклади – це кілька способів зруйнувати гендерні бінарні уявлення та гетеросексуальність як переважну сексуальну орієнтацію [7].

Освітня викладають у різноманітних умовах, з учнями, вчителями та адміністраторами, які належать до інших культурних груп, ніж їхня власна. Багато з цих учнів, вчителів та адміністраторів можуть походити з груп меншин, до яких ставляться по-різному залежно від політики, економіки та суспільних дискурсів. Педагог, що викладає фахові дисципліни, повинен прагнути бути поінформованими про культурні норми, що існують у кожній групі меншин, а також знати історію цієї групи. Коли вчителі займаються культурною обізнаністю, вони підвищують свою культурну компетентність, що дозволяє уникнути конфронтації з учнями та їхніми батьками/опікунами й налагодити стосунки між вчителем й учнями. У фізичному вихованні культурна обізнаність може передбачати знання того, що учні, які ідентифікують себе як мусульмани, можуть святкувати Рамадан і постиги в певні місяці року (вони змінюються щороку), або, що Свідки Єгови зазвичай не святкують Різдво, Великдень і не практикують йогу. Знання цієї інформації дозволяє вчителям фізичної культури мати більш цінний обмін думками з учнями та розуміти їхні культурні норми.

Вплив медіа на життя дітей та молоді, які навчаються, зростає з кожним днем. Покоління молодих людей занурилися в культуру, де технології є нормою, а для деяких студентів цифрові технології стали частиною їхнього життя. Особливий вплив соціальних мереж на образ тіла учнів важливо розуміти з кількох причин. Учні, які мають тип тіла, що не просувається в позитивному сенсі в соціальних мережах, часто стикаються з негативними коментарями та/або знущаннями на уроках фізичної культури. Дійсно, учні, які здається, мають «ідеальний тип тіла», також часто борються зі своїм тілесним образом. Такі учні можуть відчувати себе неповноцінними або

вдаватися до нездорових засобів, щоб досягти «ідеального тіла», будь то стероїди/гормони росту або розлади харчової поведінки. Педагог, який впроваджує принципи соціальної справедливості, зосереджується на тому, щоб допомогти учням прославляти своє тіло, щоб забезпечити певну рівновагу в умовах впливу соціальних мереж. Надання боді-позитивних зображень і засобів масової інформації на уроках фізичної культури, які демонструють силу, грацію, міць і відмінності людей (включно з відомими спортсменами), є одним із способів відзначити різні типи тіл.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Професія вчителя фізичної культури – одна з найдивовижніших і найкорисніших професій. Вчитель багато в чому впливає на життя молоді, прищеплює і просуває цінності в громадах і буде міцні довготривалі стосунки з багатьма зацікавленими сторонами. Від учителів фізичної культури часто вимагають занадто багато: навчати про здоров'я, характер, дисципліну та фізичну активність, бути наставником і тренером, а також виконувати адміністративні завдання. Дійсно, життя відбувається у нестабільні часи – і ми знаємо, що вони є нестабільними і для освітян. Заробітні плати вчителів недостатні, обов'язки постійно зростають, а бюджети постійно скорочуються. Проте багато вчителів сповнені завзяття і саме вони мають унікальну можливість досягти соціального прогресу і покращити умови для наступного покоління вчителів фізичної культури, асистентів чи тьюторів. Метою має бути виховання учнів, які цінують фізично активне життя. При цьому здоров'я і фізична активність – це не просто індивідуальні прагнення, а соціальні права, на які заслуговує кожен. Головне завдання – виховати етику, соціальні цінності й турботу про інших – щоб наступне покоління було ще більш пристрасним до здоров'я та фізичної активності, а також стало всебічно соціально свідомими особистостями.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія: Навч. посібник. К.: Вища шк., 1995. 237 с.
2. Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва: Навч. посібник. К.: Вища шк., 1993. 320 с.
3. Butler J. Precarious life: the powers of mourning and violence. London, UK: Verso. 2004.
4. Culp B. Social justice and the future of higher education kinesiology. Quest, 2016. 68. pp. 271–283. URL: <https://doi.org/10.1080/00336297.2016.1180308>
5. Harrison L., & Clark, L. Contemporary issues of social justice: A focus on race and physical education in the United States. Research Quarterly for Exercise and Sport, 2016. 87(3), pp. 230–241. URL: <https://doi.org/10.1080/02701367.2016.1199166>

6. Kirk D. Precarity, critical pedagogy, and physical education. Abingdon, 2020. UK: Routledge.
7. Landi D., Lynch S., Walton-Fisette J. The A-Z of Social Justice Physical Education: Part 2. Journal of Physical Education, Recreation & Dance 2020. URL: <https://www.researchgate.net/publication/341026870>

REFERENCES

1. Galuzynskiy, V. M., Yevtukh, M. B. (1995). Pedahohika: teoriya ta istoriya: Navch. posibnyk [Pedagogy: theory and history: Education. Manual]. Kyiv: Vyshcha Shk., 237 s. [in Ukrainian]
2. Kasyanenko, M. D. (1993). Pedahohika spivrobotnytstva: Navch. posibnyk. [Pedagogy of cooperation: Education. Manual]. Kyiv: Vyshcha Shk., 320 s. [in Ukrainian]
3. Butler, J. (2004). Precarious life: the powers of mourning and violence. London, UK: Verso. [in English]
4. Culp, B. (2016). Social justice and the future of higher education kinesiology. Quest. 68. pp. 271–283. URL: <https://doi.org/10.1080/00336297.2016.1180308> [in English]
5. Harrison, L., & Clark, L. (2016). Contemporary issues of social justice: A focus on race and physical education in the United States. Research Quarterly for Exercise and Sport. 87(3), pp. 230–241. URL: <https://doi.org/10.1080/02701367.2016.1199166> [in English]
6. Kirk, D. (2020). Precarity, critical pedagogy, and physical education. Abingdon. UK: Routledge. [in English]
7. Landi, D., Lynch, S., Walton-Fisette, J. (2020). The A-Z of Social Justice Physical Education: Part 2. Journal of Physical Education, Recreation & Dance. URL: <https://www.researchgate.net/publication/341026870> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТУРЧАК Анатолій Леонідович – кандидат педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фізичне виховання учнівської та студентської молоді, професійна підготовка вчителя фізичної культури.

МАРКОВА Олена Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання факультету фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка вчителя фізичної культури, розвиток творчих здібностей студентів, інтерактивні електронні технології навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TURCHAK Anatolii Leonidovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Dean of the Faculty of Physical Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: physical education of pupils and students, professional training of physical education teachers.

MARKOVA Olena Vitaliivna - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Faculty of Physical Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of physical education teachers, development of students' creative abilities, interactive electronic learning technol.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2024 р.

УДК 378.011.3-051:[373.3:001.895]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-347-351

ЦУКАНОВА Наталія Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Цentrальноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6480-8717>
e-mail: tsukanova-nata@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інтегрування українського суспільства до загальноєвропейського простору освіти, постійні інноваційні зміни на ринку працевлаштування потребують при підготовці майбутніх фахівців у вищій школі оновлення традиційних підходів та моніторингового впровадження ефективних заходів здійснюваних в освітній галузі.

Інноваційна діяльність спонукає вчителя до розвитку творчості, креативності педагогічних працівників, створенню та поширенню новизни, оновленні способів фахової діяльності, новаційної взаємодії з учасниками освітнього процесу, оригінальності педагогічного мислення та багато іншого. Вона є результатом найвищого ступеня креативності та творчості педагогів, яка проявляється у винахідливості нового, оригінального, нетрадиційного.

У статті обґрунтовано технологію підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності.

Професійну підготовку вчителя початкової школи до інноваційно-педагогічної діяльності розглянуто як процес формування професійної готовності, що забезпечує формування в особистості теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для професійної діяльності.

Результатом професійно-педагогічної підготовки виступає становлення майбутнього вчителя початкової школи як суб'єкта інноваційної діяльності, у якого буде сформовано комплекс особистісних та професійних характеристик, спрямованих на успішне впровадження реформи освіти.

Вчитель початкових класів, готовий до інноваційної діяльності, характеризується відповідною мотивацією, знаннями інтеграційних процесів, умінням застосовувати відомі технології та вдосконалювати їх. Виходячи з вище сказаного, нами виділено: когнітивний, професійно-практичний та рефлексивно-оцінний етапи технології підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності.

Розглянута технологія дозволила нам відобразити найбільш суттєві теоретичні та практичні аспекти професійно-особистісної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності.

Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо в обґрунтуванні шляхів удосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до інноваційної професійної діяльності в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: технологія, інноваційна діяльність, професійна підготовка, майбутні вчителі початкової школи.

TSUKANOVA Nataliia Mykolayivna –

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph. D.), Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department of Pre-school and Primary school
education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6480-8717>
e-mail: tsukanova-nata@ukr.net

TECHNOLOGY OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR INNOVATIVE ACTIVITIES

The integration of Ukrainian society into the pan-European space of education, constant innovative changes in the employment market require, in the preparation of future specialists in higher education, the renewal of traditional approaches and the monitoring of the implementation of effective measures implemented in the educational sector.

Innovative activity encourages the teacher to develop creativity, creativity of pedagogical workers, creation and dissemination of novelty, renewal of methods of professional activity, innovative interaction with participants of the educational process, originality of pedagogical thinking and much more. It is the result of the highest degree of creativity and creativity of teachers, which is manifested in the invention of new, original, unconventional.

The article substantiates the technology of training future primary school teachers for innovative activities.

The professional training of a primary school teacher for innovative pedagogical activity is considered as a process of formation of professional readiness, which ensures the formation of theoretical knowledge, practical abilities and skills necessary for professional activity in the individual.

The result of professional and pedagogical training is the formation of the future primary school teacher as a subject of innovative activity, who will have a set of personal and professional characteristics aimed at the successful implementation of education reform.

A primary school teacher, ready for innovative activities, is characterized by appropriate motivation, knowledge of integration processes, the ability to apply known technologies and improve them. Based on the above, we have highlighted: cognitive, professional-practical and reflective-evaluative stages of the technology of training a future primary school teacher for innovative activities.

The considered technology allowed us to reflect the most essential theoretical and practical aspects of the professional and personal training of the future primary school teacher for innovative activities.

We see the prospects for further research directly in the substantiation of ways to improve the training of future primary school teachers for innovative professional activity in the conditions of distance learning.

Key words: technology, innovative activity, professional training, future primary school teachers.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтегрування українського суспільства до загальноєвропейського простору освіти, постійні інноваційні зміни на ринку працевлаштування потребують при підготовці майбутніх фахівців у вищій школі оновлення традиційних підходів та моніторингового впровадження ефективних заходів здійснюваних в освітній галузі [3, с. 7].

Як вказано в Концепції «Нова українська школа» (2016), державі потрібні вчителі такої підготовки, які, здатні працювати в умовах сучасних змін, що відбуваються в освітній сфері, адекватно реагувати на всі сьогоденні зміни, реалізовувати нові освітні стандарти на засадах педагогіки співробітництва, інноваційності [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку освіти відзначається

підвищений інтерес до проблеми підготовки педагога до інноваційної діяльності. Зокрема, теоретико-методологічні засади формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності (І. Гавриш, Т. Демиденко, І. Дичківська та ін.); підходи до підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності (О. Бабакіна, О. Комар, Л. Петриченко, І. Толмачова, О. Цюняк та ін.). Однак, потребує уваги та подальшого дослідження пошук ефективних шляхів підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності.

Мета статті – обґрунтувати технологію підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфічними особливостями інноваційної освіти є її відкритість для суспільства, здатність до передбачення та прогнозування майбутнього, науково обґрунтована постійна переоцінка цінностей та творча діяльність всіх суб'єктів освітнього процесу. Інноваційні підходи вчителя до освітнього процесу спроможні забезпечити кожному здобувачу освіти, оптимальні можливості розумового і фізичного розвитку, власне вони готують людину до життя у глобалізованому світі, є основою для формування [6]: знань про людину, природу і суспільство, що сприяють формуванню наукової картини світу як основи світогляду та орієнтації у виборі сфери майбутньої практичної діяльності; досвіду комунікативної, розумової, емоційної, фізичної діяльності, що сприяє формуванню основних інтелектуальних і організаційних умінь та навичок, необхідних для подальшої освіти та самоосвіти; досвіду творчої діяльності, що відкриває простір для розвитку індивідуальних здібностей особистості і забезпечує її підготовку до подальшого навчання та життя в умовах соціально-економічного прогресу; досвіду суспільних і особистісних відносин, які готують молодь до активної участі в суспільному житті, планування особистого життя на основі ідеалів, моральних та естетичних цінностей сучасного суспільства [5, с. 316].

Інноваційна діяльність спонукає вчителя до розвитку творчості, креативності педагогічних працівників, створенню та поширенню новизни, оновленні способів фахової діяльності, новаційної взаємодії з учасниками освітнього процесу, оригінальності педагогічного мислення та багато іншого. Вона є результатом найвищого ступеня креативності та творчості педагогів, яка проявляється у винахідництві нового, оригінального, нетрадиційного [4, с. 107].

Погоджуємося з позицією О. Цюняк, яка розглядає професійну підготовку вчителя початкової школи до інноваційно-педагогічної діяльності як: «процес формування професійної готовності, що забезпечує формування в особистості теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для професійної діяльності» [7, с. 436].

Результатом професійно-педагогічної підготовки виступає становлення майбутнього вчителя початкової школи як суб'єкта інноваційної

діяльності, у якого буде сформовано комплекс особистісних та професійних характеристик, спрямованих на успішне впровадження реформи загальної середньої освіти [1, с. 20].

Вчитель початкових класів, готовий до інноваційної діяльності, характеризується відповідною мотивацією, знаннями інтеграційних процесів, умінням застосовувати відомі технології та вдосконалювати їх. Виходячи з вище сказаного, нами виділено: когнітивний, професійно-практичний та рефлексивно-оцінний етапи технології.

Пошук ефективних шляхів підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності призвів до розробки технології, яку ми розглядаємо як впорядковану сукупність дій, що забезпечує досягнення студентами – майбутніми вчителями середнього та високого рівня готовності до інноваційної діяльності в ході послідовного просування від когнітивного до професійно-практичного та рефлексивно-оцінного етапу з постійною опорою на рефлексію та самооцінку.

На когнітивному етапі технології необхідно ознайомити студентів з метою та завданнями підготовки, закласти основи наукового розуміння інноваційної діяльності вчителя, сформувані необхідні для її здійснення ціннісні орієнтації та суб'єктні якості особистості майбутніх учителів початкової школи. На початку даного етапу викладач проводить вступне заняття, розкриває актуальність підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності та актуалізує у студентів педагогічну самооцінку та рефлексію.

Далі викладач ознайомлює зі змінами у формах взаємодії людини з соціумом, з освітніми реформами, цінностями освіти, вимогами до професіоналізму вчителя. Наголошує на цінності творчої діяльності вчителя в таких аспектах як: професійне та особистісне зростання, профілактика професійного «вигорання», покращення результатів підготовки учнів та вихованців. Ознайомлює студентів з основними поняттями інноватики як сучасного напрямку педагогічного знання: «новація», «інновація», «інноваційний процес», «інноваційна діяльність» вчителя, розкриває сутність та особливості поширення та впровадження нововведень в освіті, ознайомлює з основними науковими підходами щодо трактування готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. Даний етап завершується обговоренням та обміном думками щодо найбільш актуальних питань вивченого навчального матеріалу.

Окремим напрямком даного етапу є формування ціннісних орієнтацій особистості, необхідних для здійснення інноваційної діяльності вчителем. Спочатку потрібно докладно та чітко ознайомити студентів з сутністю та значущістю ціннісних орієнтацій, необхідних для здійснення інноваційної діяльності вчителем. Наступним кроком є організація ціннісно-орієнтаційної діяльності для усвідомлення її особистісної значущості в майбутній професії, стимулювання студентів до педагогічної рефлексії та самооцінки, що дозволить оцінити власні можливості та перспективи розвитку в цьому напрямку.

Ефективність розглянутого етапу технології багато в чому залежатиме від реалізації цільового та процесуального компонентів підготовки. Деякі її елементи, такі як принципи та умови підготовки необхідно реалізовувати на всіх без винятку етапах технології, але через те, що даний етап є когнітивним, основною формою організації занять повинні стати лекції проблемного характеру (проблемний метод навчання). В межах лекційних занять можливе використання таких елементів ціннісно-орієнтаційної діяльності як емоційна виразність викладача з метою демонстрації особистого ставлення з деяких питань навчального курсу.

Питання актуальності інноваційної діяльності вчителя на сучасному рівні розвитку вітчизняної освіти та теоретичні аспекти педагогічної інноватики потрібно розкрити за допомогою семінарських занять, які необхідно вибудовувати в евристичному ключі (частково-пошуковий метод проведення). На семінарських заняттях необхідно організувати дискусії між студентами та викладачем щодо задалегідь підготовленої інформації, яку необхідно обговорити, особистісно осмислити та оцінити. Для організації ціннісно-орієнтаційної діяльності доцільною є підтримка суб'єкт-суб'єктного характеру взаємовідносин між студентами та викладачем, необхідно надавати студентам право на особисту точку зору (думку, аналіз, оцінку) з питань, що розглядаються, проявляти емоційну виразність, демонструючи особисте ставлення до матеріалу навчального курсу. З метою організації ціннісно-орієнтаційної діяльності, використання педагогічної рефлексії та самооцінки, на останньому занятті даного етапу (круглий стіл) відбувається обговорення та обмін думками з вивчених ключових питань. Від студентів може знадобитися конспектування основних ідей та пропозицій, найбільш прийнятних думок групи, власних оцінок та міркувань, а також висновків викладача. На даному етапі можуть бути використані всі заявлені засоби навчання, що дозволить розширити наукові уявлення студентів про інноватику та інноваційну діяльність вчителя (нормативні документи, навчальна та наукова література, електронні та Інтернет-ресурси) та ефективно організувати процес підготовки майбутніх вчителів до інноваційної діяльності (навчально-методичні) рекомендації для студентів).

На практичному етапі технології підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності набуті знання та ціннісні орієнтації, що формуються, закріплюються в практичній діяльності, необхідній для здійснення інноваційної діяльності. На цьому етапі студентам пропонується виконати основний фронтальний дослідницький проект. Для його здійснення можлива розробка міні-проектів, які можуть бути як індивідуальними, так і груповими, а також різних видів (дослідними, практичними, творчими, рольовими та інформаційними), які можуть бути як короткострокові та середньострокові (термін виконання від одного тижня до місяця). Міні-проекти можуть бути, присвячені основам професійної діяльності та її вдосконалення

(«Портрет сучасного вчителя», «Удосконалення професійної діяльності вчителя» та ін.), актуальним теоретичним та практичним питанням інноватики («Інноватика як галузь педагогічної науки», «Новини в освітньому процесі ЗВО та школи», «Проблеми поширення та впровадження нововведень в освітній процес» та ін.), інноваційній діяльності сучасного вчителя («Актуальні проблеми інноваційної діяльності сучасного вчителя», «Творчість у педагогічній діяльності» та ін.). Цей етап підготовки може складатися з двох підетапів. В межах першого підетапу можливе проведення класичної тріади занять, присвячених технології проектного навчання (лекція-семінар-практичне заняття).

На лекціях доцільно розглянути сутність технології проектного навчання, її актуальність та шляхи реалізації. Особливе значення має таке питання як взаємозв'язок інноваційної діяльності вчителя з можливостями технології проектного навчання. Як і на когнітивному етапі, лекція передбачає використання ціннісно-орієнтаційної діяльності (емоційна виразність викладача, суб'єкт-суб'єктні відносини, актуалізація рефлексії та самооцінки) та проводиться у проблемному ключі. На семінарських заняттях розглядаються питання, присвячені видам проектів, можливостям їх використання в освітньому процесі школи в урочний та позаурочний час та особливостям їх оцінювання тощо. Семінарські заняття, як і на когнітивному етапі, проводяться в евристичному ключі, організовується обговорення між відповідальним, групою та викладачем, задалегідь підготовленою інформацією.

Практичні заняття на першому підетапі присвячені розробці міні-проектів, тематика яких представлена вище. Їхню презентацію, обговорення та оцінювання, на нашу думку, доречно провести на проміжній навчальній конференції. Робота над основним фронтальним дослідницьким проектом (наприклад, «Учитель-новатор») проводиться на другому підетапі, на практичних заняттях. Презентація, обговорення та оцінка проекту може відбуватися на навчальній конференції, а обговорення, обмін думками з найбільш значущих та дискусійних питань даного етапу технології – у рамках круглого столу.

У ході практичних занять доцільно використовувати світові інформаційні ресурси, знайомити студентів із результатами останніх досягнень наукових співтовариств та методичними напрацюваннями освітянського загалу щодо впровадження основних ідей реформи, забезпечити проблематизацію змісту роботи; залучати майбутніх учителів до створення та використання особливих освітніх продуктів, які відображатимуть інноваційний характер педагогічної діяльності у школі першого ступеня [1, с. 21].

На рефлексивно-оціночному етапі технології викладач підбиває підсумки підготовки, актуалізує педагогічну рефлексію та самооцінку, проводить діагностику готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. Перед іспитом проводиться консультація, під час якої викладачеві необхідно розкрити основні вимоги до відповідей студентів,

коротко розглянути та узагальнити питання до іспиту, відповісти на запитання студентів.

За допомогою іспиту можна продіагностувати набуті студентами знання, сформовані ціннісні орієнтації, необхідні для інноваційної діяльності вчителя, оцінити чіткість, широту, глибину, усвідомленість, логічність відповідей студентів, їх здатність висловити та обґрунтувати власну думку, навести приклад.

На рефлексивно-оцінному етапі проводиться анкетування. Одна з анкет спрямована на діагностику готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності, виходячи з критеріїв готовності. Друга анкета досліджує сформоване ставлення до інноваційної діяльності вчителя у таких напрямках: до інновацій в освіті, бажання їх використовувати, розробляти самостійно або запозичувати, значення інновацій в професійно-особистісному становленні.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, розглянута технологія дозволили нам відобразити найбільш суттєві теоретичні та практичні аспекти професійно-особистісної підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо в обґрунтуванні шляхів удосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до інноваційної професійної діяльності в умовах дистанційного навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бабакіна О. О., Толмачова І. М. Удосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до інноваційної професійної діяльності в умовах реформування загальної середньої освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. V (52). Issue: 113. Pp. 19–22.
2. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>.
3. Кучай О. Використання мультимедійних технологій у підготовці вчителів початкових класів: навчальний посібник. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2015. 52 с.
4. Машкіна Л. Підготовка студентів педагогічних училищ та коледжів до використання інноваційних технологій в дошкільних закладах: дис. ... канд. пед. наук. Рівне, 2000. 262 с.
5. Островська М. Особливості підготовки майбутніх учителів у контексті реформи початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2021. № 1(48). С. 315–319. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.315-319>
6. Химинець В. В. Інноваційно-гуманістичне спрямування сучасної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2010. № 3. С. 15–24.
7. Цюняк О. П. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти / О. П. Цюняк, Г. М. Розлуцька, О. В. Кравець. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І. Кузьма. Ужгород : Говерла, 2021. № 1 (48). С. 435–438.

REFERENCES

1. Babakina, O. O., Tolmachova, I. M. (2017). Udoskonalennya pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do innovatsiyanoi profesiyanoi diyal'nosti v umovakh reformuvannya zahal'noyi seredn'oyi osvity [Improving the training of future primary school teachers for innovative professional activity in the conditions of general secondary education reform]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. V(52). Issue: 113. Pp. 19–22. [in Ukrainian]
2. Kontsepsiya «Nova ukrayins'ka shkola» [The "New Ukrainian School" concept]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>. [in Ukrainian]
3. Kuchay, O. (2015). Vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy u pidhotovtsi vchyteliv pochatkovykh klasiv [The use of multimedia technologies in the training of primary school teachers]: navchal'nyy posibnyk. Cherkasy: vydavets' Chabanenko YU. A. 52 s. [in Ukrainian]
4. Mashkina, L. (2000). Pidhotovka studentiv pedahohichnykh uchyl'yshch ta koledzhiv do vykorystannya innovatsiynykh tekhnolohiy v doshki'nykh zakladakh [Preparation of students of pedagogical schools and colleges for the use of innovative technologies in preschool institutions]: dys. ... kand. ped. nauk. Rivne. 262 s. [in Ukrainian]
5. Ostrovs'ka, M. (2021). Osoblyvosti pidhotovky maybutnikh uchyteliv u konteksti reformy pochatkovoyi shkoly [Peculiarities of future teacher training in the context of primary school reform]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. Seriya: «Pedahohika. Sotsial'na robot». Uzhhorod. № 1(48). S. 315–319. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.315-319> [in Ukrainian]
6. Khymynets', V. V. (2010). Innovatsiyno-humanistychnye spryamuvannya suchasnoyi osvity [Innovative and humanistic direction of modern education]. *Pedahohika i psykholohiya*. № 3. S. 15–24. [in Ukrainian]
7. Tsyunyak, O. P. (2021). Formuvannya informatsiyno-tsyfrovyoi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u zakladakh vyshchoyi osvity [Formation of information and digital competence of future primary school teachers in institutions of higher education] / O. P. Tsyunyak, H. M. Rozluts'ka, O. V. Kravets'. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. Seriya: Pedahohika. Sotsial'na robot / hol. red. I. Kuz'ma. Uzhhorod : Hoverla. № 1 (48). S. 435–438. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЦУКАНОВА Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної педагогічної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TSUKANOVA Nataliia Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Pre-school and Primary school education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of the future primary school teacher for innovative pedagogical activities.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024 р.

УДК 613-057.87

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-352-357

ЧЕГІЛЬ Аніко Миколаївна –
тренер-викладач з виду спорту,
Спортивно-оздоровчого центру
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5480-2090>
e-mail: orban.aniko@kmf.org.ua

ВІРЛІЧ Шандор Емільович –
практичний психолог
Приватного закладу Закарпатського угорського ліцею
з угорською мовою навчання
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3007-1207>
e-mail: virlics.sandor@kmf.org.ua

РОЛЬ СПОРТУ В ЗБЕРЕЖЕННІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Регулярна фізична активність і заняття спортом позитивно впливають на наше здоров'я. Можна сказати, що спорт одночасно має захисний, розвивальний та зберігаючий здоров'я ефект і є захисним фактором якості життя в у подальшому житті. Він однаково позитивно впливає як на фізичне, так і на психічне здоров'я. Під час занять спортом ми набуємо таких навичок, які можна використовувати в інших сферах життя. Вчені довели, що спорт допомагає боротися зі стресом. За оцінками ВООЗ, головними причинами смертності сьогодні є так звані хронічні, неінфекційні захворювання, і, згідно з прогнозами, у наступні десятиліття статистика буде значною мірою визначатися різким збільшенням кількості психічних проблем. Завдяки сучасному швидкому темпу життя кількість психосоматичних захворювань значно зросла: хронічний стрес, низька самооцінка, депресія стали частиною повсякденного життя людей. Так само, як для фізичного здоров'я, для збереження і покращення психічного здоров'я у житті людей є необхідною фізична активність. Під час дослідження ми вивчили майбутнє психічного здоров'я та спортивні звички здобувачів вищої освіти, зосереджуючись на здатності справлятися зі стресом та важливості зняття стресу. Аналізуючи отримані відповіді, ми перш за все порівнюємо спортивні звички досліджуваних осіб до психічних факторів, щоб виявити зв'язки між ними.

Фізична активність може бути використана як додаткова стратегія лікування разом з іншими методами для профілактики та лікування психічних розладів, оскільки вона може затримати їхній прояв і зменшити широкий спектр симптомів.

Вивчаючи вплив регулярних тренувань і занять спортом на фізичне та психічне здоров'я студентів коледжу, ми отримали хороші результати щодо їхнього самозадоволення своїм здоров'ям, що підтверджується вимірюваннями факторів здорової поведінки. Аналіз стресових факторів не виявив чіткої значущої залежності між рівнем сприйманого стресу та регулярними заняттями спортом. Однак спорт виявився ефективним засобом для збереження психічного здоров'я, оскільки студенти, які регулярно займаються спортом, використовують його як засіб для зменшення стресу та розумового оновлення.

Враховуючи спортивні звички, численні дослідження показали, що з роками навчання різко зменшується активна участь молоді у спорті. Незважаючи на те, що в нашому коледжі обов'язково забезпечується мінімальна рекомендована можливість займатися спортом, на жаль, з роками навчання активна участь у спорті значно зменшується, і лише близько половини респондентів досягають регулярних фізичних вправ за власною ініціативою. Хоча студентки менш задоволені своєю вагою порівняно з чоловіками, згідно з опитуванням, чоловіки займаються спортом у майже вдвічі більшій пропорції порівняно з жінками.

Ключові слова: ментальне здоров'я, спорт, вища освіта, роки навчання, збереження психічного здоров'я.

CHENIL Aniko Mikoloivna –
trainer-teacher of the sport and Centre for Health Care and Sport of the
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5480-2090>
e-mail: orban.aniko@kmf.org.ua

VIRLICH Shandor Emilovich –
Practical Psychologist at the Private Institution of the Transcarpathian
Hungarian Lyceum with Hungarian as the language of instruction
з угорською мовою навчання
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3007-1207>
e-mail: virlics.sandor@kmf.org.ua

THE ROLE OF SPORT IN MAINTAINING MENTAL HEALTH WHILE STUDYING AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Regular physical activity and sports have a positive impact on our health. It can be said that sport has a protective, developmental and health-preserving effect at the same time, and is a protective factor in the quality of life in older age. It has an equally positive effect on both physical and mental health. While playing sports, we acquire skills that can be used in other areas of life. There are many places where you can read that sport helps to fight stress.

According to WHO estimates, the main causes of mortality today are so-called chronic, non-communicable diseases, and, according to forecasts, in the coming decades, statistics will be largely determined by a sharp increase in the number of mental

problems. Due to the modern fast pace of life, the number of psychosomatic diseases has increased significantly: chronic stress, low self-esteem, and depression have become part of people's daily lives. Just like physical health, physical activity is essential for maintaining and improving mental health in people's lives.

During the study, we explore the future of mental health and sports habits, focusing on the ability to cope with stress and the importance of stress relief. When analyzing the responses, we first compare the sports habits of the subjects with mental factors to identify the links between them.

Physical activity can be used as an adjunctive treatment strategy along with other methods for the prevention and treatment of mental disorders, as it can delay their onset and reduce a wide range of symptoms.

In studying the effects of regular exercise and sports on the physical and mental health of college students, we found good results for their self-satisfaction with their health as measured by measures of health behaviors. The analysis of stress factors did not reveal a clear significant relationship between the level of perceived stress and regular sports. However, sports have proven to be an effective means of maintaining mental health, as students who regularly participate in sports use it as a means of reducing stress and mental renewal.

Taking into account sports habits, numerous studies have shown that the active participation of young people in sports decreases sharply with the years of study. Despite the fact that our college necessarily provides the minimum recommended opportunity to play sports, unfortunately, with the years of study, active participation in sports significantly decreases, and only about half of the respondents achieve regular physical exercises on their own initiative. Although female students are less satisfied with their weight compared to male students, according to the survey, male students are almost twice as likely to exercise as female students.

The current results also show that in relation to sports, new fashion trends are coming to the fore to achieve the desired attractive physical form. One of the most popular types of sports has become gym/fitness classes, relegating classic sports traditions to the background.

Key words: mental health, sports, higher education, years of study, preservation of mental health.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Останніми роками вибуховий технологічний розвиток значно змінив спосіб життя людей, збільшилася кількість людей, які ведуть сидячий спосіб життя, що ще більше посилилося через пандемію Covid-19 [6].

Небажаним побічним ефектом, а саме малорухливим способом життя, є численні негативні наслідки для здоров'я: атеросклероз, ризик інфаркту, надмірна вага, постійна нервова напруга, зниження працездатності. Метою фізичних вправ і рекреаційних тренувань в інтересах здоров'я є як фізичне, так і психічне відновлення, активний відпочинок, збереження і покращення здоров'я, їхнє свідоме та планомірне виконання має такі ефекти: підвищення продуктивності серця, збільшення кількості мітохондрій у м'язах, збільшення кількості коронарних артерій серця, збільшення діаметру і еластичності судин, зниження артеріального тиску, зниження рівня холестерину, підтримання оптимальної ваги тіла, у поєднанні з правильним харчуванням підвищується ефективність тренувань, запобігає та лікує негативний стрес [1].

Регулярна фізична активність та спорт є основою підтримки здоров'я та профілактики захворювань, і їхній антистресовий ефект широко відомий на практиці, вони знижують частоту депресивних та психосоматичних симптомів [3, 4]. Пандемія змінила наше життя, запровадження дистанційного навчання створило особливу ситуацію для процесу фізичного виховання і обмежило спортивні заходи у багатьох сферах [8].

Адаптуючись до можливостей, які надають обмеження, варто проводити якомога більше часу на свіжому повітрі, займаючись фізичною активністю незалежно від пори року та погоди, використовуючи час, який вивільняється завдяки відсутності поїздок до місця навчання. Якщо ми вирішимо присвячувати достатньо часу для регулярних фізичних вправ щодня або принаймні щотижня, змінюючи свої спортивні звички так, щоб замінити заняття в приміщенні, в тренажерному залі або басейні, на їзду на велосипеді, прогулянки,

походи на свіжому повітрі, ми значно сприятимемо збереженню фізичного та психічного здоров'я навіть за найсуворіших обмежень [7].

Основою здоров'я є психічне здоров'я, одним з найважливіших чинників якого є здатність знижувати рівень стресу. Вплив фізичних вправ на психічне здоров'я сьогодні широко визнаний і включає наступне:

- знімає тривогу;
- приносить радість від руху;
- піднімає настрій;
- підсилює відчуття контролю;
- знімає, знижує стрес;
- підвищує самооцінку;
- змінює впевненість у собі;
- підвищує працездатність;
- зменшує ймовірність виникнення залежностей;
- стимулює креативність;
- покращує когнітивні функції, стимулює пам'ять;
- пом'якшує депресивні симптоми, допомагає боротися з депресією;
- викликає корисні неврологічні зміни в організмі;
- сприяє покращенню психічного здоров'я [5].

Під час заняття спортом мозок концентрується на іншому, допомагаючи відволіктися від поточних труднощів, і після інтенсивного тренування можна легше знайти рішення для подолання перешкод із свіжим розумом. Фізична активність може бути використана як додаткова стратегія лікування разом з іншими методами для профілактики та лікування психічних розладів, оскільки вона може затримати їхній прояв і зменшити широкий спектр симптомів. Дослідження, що стосуються молоді, також підкреслюють корисний вплив регулярних фізичних вправ на психічне здоров'я як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попередні дослідження підтверджують, що

регулярні фізичні вправи та заняття спортом у вільний час позитивно впливають на наше здоров'я як у фізичному, так і в психічному аспектах. У своєму дослідженні Пфау – Каньо (2020) вивчали взаємозв'язок між психічним здоров'ям та заняттями спортом у вільний час серед молоді в Дебрецені. Респонденти, незалежно від категорії спортивних звичок, вважають зниження стресу важливим фактором, що впливає на психічне здоров'я завдяки спорту. 85% спортсменів і 80,7% не спортсменів вважають важливим антистресовий ефект спорту, що становить лише 4,3% різниці, яка є незначною. Це все ж можна вважати позитивним, оскільки навіть ті, хто не займається спортом, усвідомлюють загально визнаний факт, що один з ефектів спорту на психічне здоров'я – це зниження стресу [5].

У своєму дослідженні Кенцелі (2020) розглядає взаємозв'язок між спортом і депресією серед спортсменів-аматорів і професійних спортсменів. Отримані результати показують, що рівень депресії у професійних спортсменів вищий, ніж у спортсменів-аматорів. Крім того, у віковій групі 18–20 років рівень депресії значно вищий, ніж у 30-річних [2].

Мета статті. Вивчити вплив регулярної активної фізичної діяльності та занять спортом на психічне здоров'я студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з тим, що фізична активність може бути використана як додаткова стратегія лікування разом з іншими методами для профілактики та лікування психічних розладів, оскільки вона може затримати їхній прояв і зменшити широкий спектр симптомів нами проведено дослідження.

Під час первинного дослідження ми використали анкетне опитування. Визначення вибіркової рамки було здійснено на основі даних студентів денної форми навчання, в даному випадку ми провели опитування серед студентів першого та другого курсів Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II.

Відповіді спочатку були кількісно оцінені та зафіксовані в програмі Microsoft Excel 2010. Потім отримані дані були оброблені за допомогою основних математичних і статистичних методів: ми підраховували частоти та для вивчення зв'язків застосували критерій χ^2 (хи-квадрат).

У цьому дослідженні взяли участь 166 студентів коледжу (54 чоловіки: середній вік = 18,06, стандартне відхилення = 0,93; 112 жінок: середній вік = 17,89, стандартне відхилення = 0,7).

У рамках дослідження ми прагнули дізнатися, наскільки респонденти задоволені своїм здоров'ям і як вони оцінюють свій стан здоров'я. Самооцінка здоров'я виявляє тісний зв'язок із здоров'ям, вимірним різними методами, тому самооцінка є одним із визнаних сьогодні методів оцінки стану здоров'я.

У дослідженні взяли участь студенти коледжу, які позитивно оцінили свій стан здоров'я: 77% вважають його добрим або відмінним, 18% – прийнятним, і лише 5% вважають своє здоров'я поганим.

Таблиця 1.: Самооцінка стану здоров'я

Як би ви оцінили своє здоров'я?					
Розподіл	Чудово	Добре	Прийнятно	Не дуже добре, часто хворію	Погане
	N=166	17%	60%	18%	4%

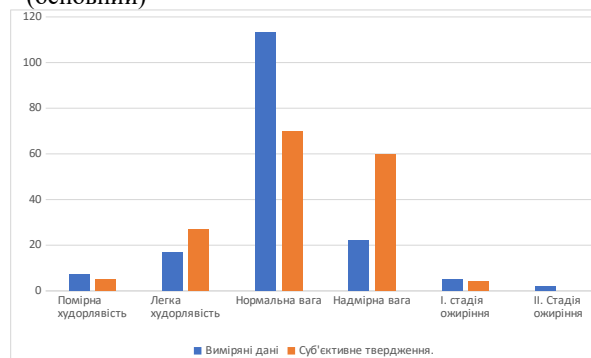
Джерело: Власне дослідження

Крім того, ми досліджували рівень куріння та вживання алкоголю. Згідно з відповідями, 65% студентів ніколи не курили, 8% кинули, а 18% курять щодня.

Щодо вживання алкоголю, 71% студентів ніколи або лише інколи вживають алкоголь, і лише 2 студенти роблять це щодня.

Результати дослідження свідчать про те, що стан здоров'я студентів можна вважати добрим, хоча 17% (29 осіб) мають надмірну вагу або страждають на ожиріння (див. рисунок 1). Проте, майже всі студенти регулярно займаються фізичною активністю, що забезпечується обов'язковим щотижневим загальним уроком фізкультури та заняттями у спортивних секціях за вибором.

Рисунок 1. Індекс харчування студентів на основі вимірюваних та суб'єктивних даних (основний)

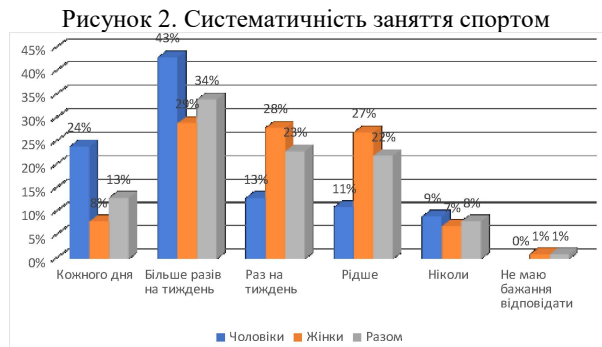
Джерело: Власне дослідження

Таблиця 2. Дозвілля учасників

Категорія	Чоловіки (чол/відст) (N=54)		Жінки (чол/відст) (N=112)		Разом (чол/відст) (N=166)
	Чол	Відст	Чол	Відст	
Фільми/Серіали/ТВ	21	39	53	47	74/45
Спортивна діяльність	21	39	19	17	40/24
Читання	7	13	31	28	38/23
Друзі/Родина	8	15	28	25	36/22
Музика	8	15	28	25	36/22
Домашні справи	3	6	17	15	20/12
Хоббі	4	7	15	13	19/11
Інтернет	10	19	9	8	19/11
Прогулянки	3	6	13	12	16/10
Відпочинок/Сон	4	7	10	9	14/8
Розваги	-	0	4	4	4/2
Не відповів	3	6	3	3	6/4

Джерело: Власне дослідження

На жаль, результати щодо самостійних фізичних вправ у вільний час не такі позитивні, оскільки лише 47% вибірки відповідають очікуваному рівню активності. Що стосується дозвілля, пріоритет надається малорухливому способу життя, при цьому значна частка студентів (45%) віддає перевагу перегляду телевізора.

Джерело: Власне дослідження

Для студентів нашого коледжу протягом перших двох навчальних років щотижня проводяться обов'язкові 90-хвилинні уроки фізичного виховання та одне обране заняття в спортивному гуртку. Тому ті, хто займається будь-якою спортивною діяльністю хоча б раз на тиждень у вільний час, вважаються такими, що займаються спортом із середньою частотою, і їх віднесено до категорії «спортсмени». Відповідно до цього визначення, серед спортсменів результати виявилися кращими, оскільки 116 осіб відповідають цим критеріям, а частка тих, хто не займається спортом, знизилася до 30%.

Однак пандемія значно обмежила ці можливості, і відповідальність за підтримку фізичної активності перейшла на студентів, які були змушені займатися спортом вдома. Порушення щоденного режиму, зміна балансу в способі життя, соціальна ізоляція, фізичне дистанціювання та збільшення використання інформаційно-комунікаційних технологій значно збільшили час, проведений у сидячому положенні. Це, в свою чергу, вплинуло на зниження кількості тренувань, часті прийоми їжі та негативний вплив підвищеного стресу на психічне здоров'я.

У дослідженні ми також прагнемо з'ясувати, як звички до фізичної активності пов'язані з поточним психічним станом студентів, рівнем сприйнятого стресу та психічним благополуччям. Вдома, пригніченість, слабкість, погане самопочуття та поява психосоматичних симптомів здебільшого є наслідком способу життя та стресових факторів.

Стратегії життя, методи подолання стресу, які пізніше стають звичкою, формуються в молодому дорослому віці. Пластичність структур мозку створює основу і надає можливість, тому дуже важливо, які техніки подолання стресу та стратегії впоратися з ним молоді люди засвоюють і практикують у цей період життя [4, с. 51].

Сьогодні студентське життя є надзвичайно стресовим періодом, найпоширенішими психологічними джерелами стресу, з якими стикається студент коледжу чи університету, є:

- тривала відсутність вдома,
- виконання навчальних вимог, досягнення стипендіального середнього балу,
- соціальна інтеграція в групу, пошук нових друзів,
- пошук професійних викликів і мотивації,
- справляння з проблемами у стосунках,

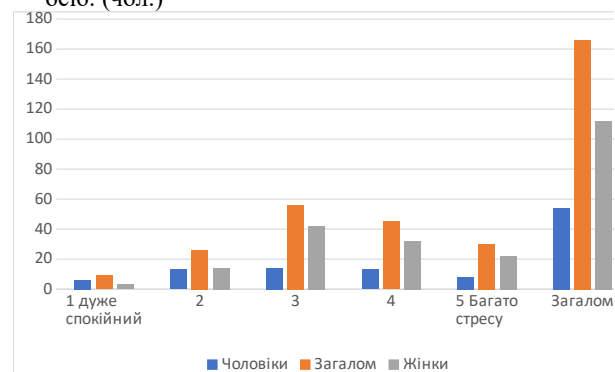
- вирішення завдання відокремлення від батьків,
- формування життєвих цілей і планів на майбутнє,
- уникнення соціальної ізоляції, а також
- уникнення небезпечного вечіркового способу життя» [4, с. 55].

Стрес і депресія – два найважливіші чинники, що впливають на психічне здоров'я. Тривале переживання стресових ситуацій, нездатність ефективно впоратися із загрозами вважаються основними причинами багатьох хвороб, оскільки негативні стресові процеси спричиняють виникнення певних захворювань. Щодо депресії, доведено взаємодію між нею та стресом.

Вимірювання рівня стресу проводилось за допомогою питання та індивідуального позначення на горизонтальній шкалі з п'ятьма поділками, зробленого респондентом. Питання звучало так: «Чи отримуєте ви стреси у житті?» Відповідь на шкалі від 1 до 5: 1 – найнижчий рівень, тобто спокійне життя, 5 – найвищий рівень, тобто дуже багато хвилювань.

За рівнями, лише 35 студентів (1–2 за шкалою) визнали, що вони живуть абсолютно спокійним життям, і їхній рівень стресу високий, а ефективність їхньої стратегії боротьби зі стресом виявилась чудовою. Значний рівень стресу спостерігається у 75 студентів (4–5 за шкалою), що в основному залежить від індивідуальної чутливості до стресу та є доволі суб'єктивною категорією, яка може бути результатом впливу багатьох факторів. Певна кількість стресу потрібна кожній людині. Серед опитаних, 56 студентів живуть зі середнім рівнем стресу.

Рисунок 3: Рівень стресового навантаження осіб. (чол.)

Джерело: Власне дослідження

Успішне подолання стресових ситуацій робить особистість більш стійкою до нових стресових впливів. Правильне та ефективне управління стресом можна навчити, засвоїти та опанувати. Окрім темпераменту та особистісних рис, існують такі фактори способу життя, які зменшують/пом'якшують вплив стресу. Безумовно, одним із таких факторів є регулярний спорт і фізичні вправи.

За допомогою критерію Хі-квадрат я шукав взаємозв'язок між типами спортсменів і рівнем стресу, але не було доведено, що люди, які

регулярно займаються спортом, живуть спокійнішим життям, ніж ті, хто не займається спортом ($p=0,413$). Однак, досліджуючи важливість занять спортом, відповіді спортсменів чітко показали, що більшість із них займається спортом для зменшення рівня стресу ($p=0,028$), для психічного відновлення ($p=0,000$), а також тому, що це приносить задоволення ($p=0,002$).

Таблиця 3. Рівень стресу

		Спокійний	Багато стресу	Загалом
Займається спортом	Осіб	66	50	116
	%	56,9%	43,1%	100%
Не займається спортом	Осіб	25	25	50
	%	50,0%	50,0%	100,0%
Разом	Осіб	91	75	166
	%	54,8%	45,2%	100,0%

Джерело: Власне дослідження

Унаслідок обмежень, спричинених пандемією COVID-19, частота занять спортом серед студентів значно знизилася: 40% стали займатися спортом рідше, а 7% взагалі припинили спортивні активності. Серед тих студентів, які не займалися спортом раніше, також спостерігається значне зниження: 24% з них стали займатися ще менше, а 10% взагалі припинили будь-які спортивні заняття. Лише 6% студентів, які почали займатися спортом під час пандемії, є незначною цифрою у порівнянні зі зниженням активності.

Таблиця 4: Зміна частоти занять спортом

	не займається спортом		займається спортом	
	Осіб	%	Осіб	%
Так, я припинив займатися спортом	5	10%	8	7%
Так, я почав займатися спортом	3	6%	10	9%
Так, я займаюся спортом менше	12	24%	46	40%
Так, я обрав інший від минулого досвіду	4	8%	4	3%
спортивну діяльність				
Не відповів		0%	3	3%
Не відповів	23	46%	27	23%
Більше займаюся спортом ніж раніше	3	6%	18	16%
Разом	50	100%	116	100%

Джерело: Власне дослідження

Під час пандемії та в умовах воєнного стану в Україні змінені умови суттєво вплинули на спортивні звички респондентів. Звичні форми тренувань перейшли на новий рівень, використовуючи можливості онлайн-платформ як альтернативу для занять в домашніх умовах.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Вивчаючи вплив регулярних тренувань і занять спортом на фізичне та психічне здоров'я студентів коледжу, ми отримали хороші результати щодо їхнього самозадоволення своїм здоров'ям, що підтверджується вимірюваннями факторів здорової поведінки. Аналіз стресових факторів не виявив чіткої значущої залежності між рівнем сприйманого стресу та регулярними заняттями спортом. Однак спорт виявився ефективним засобом для збереження психічного

здоров'я, оскільки студенти, які регулярно займаються спортом, використовують його як засіб для зменшення стресу та розумового оновлення.

Враховуючи спортивні звички, численні дослідження показали, що з роками навчання різко зменшується активна участь молоді у спорті. Незважаючи на те, що в нашому коледжі обов'язково забезпечується мінімальна рекомендована можливість займатися спортом, на жаль, з роками навчання активна участь у спорті значно зменшується, і лише близько половини респондентів досягають регулярних фізичних вправ за власною ініціативою. Хоча студентки менш задоволені своєю вагою порівняно з чоловіками, згідно з опитуванням, чоловіки займаються спортом у майже вдвічі більшій пропорції порівняно з жінками.

Поточні результати також показують, що щодо спорту нові модні тенденції виходять на перший план для досягнення бажаної привабливої фізичної форми. Одним із найпопулярніших видів спорту стали заняття у тренажерному залі/фітнесі, відсунувши на другий план класичні спортивні традиції.

Обмеження, викликані пандемією, ще більше підкреслили збільшення неактивності. Фізична активність і спорт мають доведений позитивний вплив на збереження психічного здоров'я [4]. Рівень сприйманого стресу може зрости в довгостроковій перспективі через звуження можливостей займатися спортом через обмеження, що може легко порушити фізичний і психічний баланс.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Fritz P. A rekreációs edzés az egészségtudatos életmód alapköve. (In: Szatmári Zoltán (szerk.). Sport, élet, egészség. Akadémia kiadó, Budapest. 2009. 884-896.
2. Keceli D. A sport, mint a depresszióval szembeni védőfaktor. Acta Medicinæ et Sociologica. 2020. 11. 5-17.
3. Müller A., Bácsné Bába É. Az egészséges életmód és sport kapcsolata. Létavértes SC '97 Egyesület, Debrecen. 2018.
4. Petrika E. Rendszeres testedzés hatása a mentális egészségre és az életminőségre fiatal felnőttek: depresszív tünetek, stressz és stresszkezelés összefüggéseinek empirikus vizsgálata. Egyetemi doktori értekezés. Debrecen. 2012.
5. Pfau C., Kányó K. Z. A mentális egészség és a szabadidősport kapcsolata. Különleges Bánásmód. Interdiszciplináris folyóirat. 2020. 6 (4), 29-40.
6. Ráthonyi G., Bácsné Bába É., Szabados G., Ráthonyi-Odor K. (2021). A COVID-19 pandémia hatása a munkavállalók fizikai aktivitására. In: International Journal of Engineering and Management Sciences. Sporttudományok, 2021. 6 (2). 72-84.
7. Szóts G., Tüth M., Szmodis M. A testmozgás és a koronavírus kapcsolata (különös tekintettel az elhízásra). In.: Antal E., Pilling R. (szerk.): A magyar lakosság életmódja a járványhelyzet idején: táplálkozás, testmozgás és lélek. TÉT Platform Egyesület. 2020. 41-51.
8. Tokodi M., Petrovicsné T. E., Almási D., Ocskó T., Szász R. Az SZTE Sportközpont online "Mozdulj!" programjának bemutatása, avagy miként lehet megvalósítani virtuálisan egy rekreációs versenyt. In: Fritz Péter (szerk.): rekreation. A Közép-Kelet-Európai Rekreációs Társaság Tudományos Magazinja. 2022. 12 (2). 18-23.

REFERENCES

1. Fritz, P. (2009). A rekreációs edzés az egészségtudatos életmód alapköve. (In: Szatmári Zoltán (szerk.). Sport, élet, egészség. Akadémia kiadó, Budapest. 884-896.
2. Keceli, D. (2020). A sport, mint a depresszióval szembeni védőfaktor. Acta Medicinæ et Sociologica. 11. 5-17.

3. Müller, A., Bácsné Bába É. (2018). Az egészséges életmód és sport kapcsolata. Létavértes SC '97 Egyesület, Debrecen.

4. Petrika, E. (2012). Rendszeres testedzés hatása a mentális egészségre és az életminőségre fiatal felnőttek: depresszív tünetek, stressz és stresszkezelés összefüggéseinek empirikus vizsgálata. Egyetemi doktori értekezés. Debrecen.

5. Pfau, C., Kányó, K. Z. (2020). A mentális egészség és a szabadidősport kapcsolata. Különleges Bánásmód. Interdiszciplináris folyóirat. 6 (4), 29-40.

6. Ráthonyi, G., Bácsné, Bába É., Szabados, G., Ráthonyi-Odor, K. (2021). A COVID-19 pandémia hatása a munkavállalók fizikai aktivitására. In: International Journal of Engineering and Management Sciences. Sporttudományok, 6 (2). 72-84.

7. Szóts, G., Tüth M., Szmodis M. (2020). A testmozgás és a koronavírus kapcsolata (különös tekintettel az elhízásra). In: Antal E., Pilling R. (szerk.): A magyar lakosság életmódja a járványhelyzet idején: táplálkozás, testmozgás és lélek. TÉT Platform Egyesület. 41-51.

8. Tokodí, M., Petrovicsné, T. E., Almási, D., Ocskó, T., Szász, R. (2022). Az SZTE Sportközpont online "Mozdulj!" programjának bemutatása, avagy miként lehet megvalósítani virtuálisan egy rekreációs versenyt. In: Fritz Péter (szerk.): rekreatión. A Közép-Kelet-Európai Rekreációs Társaság Tudományos Magazinja. 12 (2). 18-23.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЧЕГІЛЬ Аніко Миколаївна – тренер-викладач з виду спорту, спортивно-оздоровчого центру Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ

Наукові інтереси: формування здорового способу життя у студентів.

ВІРЛІЧ Шандор Емільович – практичний психолог, приватного закладу Закарпатського угорського ліцею з угорською мовою навчання.

Наукові інтереси: формування здорового способу життя у студентів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

CHENIL Aniko Mikoloivna – trainer-teacher of the sport and Centre for Health Care and Sport of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

Scientific interests: Leading a healthy lifestyle for students of higher education institutions.

VIRLICH Shandor - Practical Psychologist at the Private Institution of the Transcarpathian Hungarian Lyceum with Hungarian as the language of instruction.

Scientific interests: Leading a healthy lifestyle for students of higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2024 р.

УДК 37.378.510

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-357-361

ЧУМАЧЕНКО Марія Миколаївна –

старший викладач кафедри управління в транспортній галузі

Дунайського інституту Національного університету

«Одеська морська академія»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1618-6175>

e-mail: m.n.chumachenko@gmail.com

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ В МОРСЬКИХ ЗАКЛАДАХ

Оточуючий світ є швидкоплинним та сучасним в якому світовий флот постійно вдосконалюється. Керувати сучасними великотоннажними морськими суднами, що мають великі швидкості, можуть лише високоосвічені фахівці-професіонали, які пройшли гарну морську школу і досконало оволоділи новітніми методами та засобами судноводіння. Це значною мірою визначає характер підготовки сучасного фахівця морської галузі.

Учені слушно зауважують, що основним завданням вищого морського навчального закладу в процесі навчання є підготовка фахівців, здатних та готових управляти сучасними технічними засобами і командою, орієнтуватися в різноманітних, зокрема й екстремальних, ситуаціях, швидко приймати правильні рішення. Слід наголосити, що, попри постійний стрімкий розвиток морської техніки, мореплавання залишається сферою підвищеної небезпеки для людини, а тому морський інженер повинен отримати фундаментальну освіту, яка на перше місце висуває саме математичну підготовку.

Якісна математична підготовка є важливою складовою професійної компетентності сучасного судноводя, який повинен володіти методами математичного моделювання, збору та обробки інформації.

Завданням сучасної вищої освіти є не лише надання теоретичних знань, а й розвиток практичних навичок та вмінь здобувачів освіти морських навчальних закладів ефективно використовувати їх у своїй професійній діяльності. У морській індустрії, де високі технології та інновації стають вирішальними, важливість математичної освіти зростає, оскільки вона лежить в основі багатьох професійних компетенцій. Розглянемо важливість інтеграції інноваційних педагогічних методів у процесі навчання математики здобувачів освіти морських спеціальностей.

У статті представлена математична компетентність як функція загальних та предметно-спеціальних компетенцій. Показано, що математика є фундаментальною дисципліною для подальшого засвоєння профільних дисциплін. Компетентнісний підхід до математичної освіти розглядається як методологія, що базується на аналізі професійних вимог, котрі визначають пріоритетність компетенцій, необхідних для професійної діяльності бакалавра судноводіння.

Ключові слова: морська освіта, математична підготовка, нові технології, професійна освіта.

CHUMACHENKO Mariia Mykolaivna –

Senior lecturer of the Department of Transport Sector Management of the

Danube Institute of the National University "Odessa Maritime Academy"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1618-6175>

e-mail: m.n.chumachenko@gmail.com

MODERN ASPECTS OF TEACHING MATHEMATICS IN MARITIME INSTITUTIONS

The surrounding world is fleeting and modern in which the world fleet is constantly improving. Only highly educated professionals who have passed an excellent maritime school and perfectly mastered the latest methods and means of navigation can operate modern large sea vessels at high speed. This greatly influences the training content of modern professionals in the maritime industry.

Scientists rightly point out that the main task of a higher maritime educational institution in the learning process is to train specialists who are able and ready to manage modern technical means, navigate under various conditions, including extreme ones, quickly make the correct decision. It should be emphasized that, despite the constant rapid development of marine technology, navigation is still an area of increasing danger to man, and therefore a marine engineers must receive a basic education, which puts forward mathematical training in the first place [1, p. 37].

Qualitative mathematical training is an important component of the professional competence of a modern master, who must possess the methods of mathematical modeling, information gathering.

The challenge of modern higher education is not only the provision of theoretical knowledge, but also the development of practical skills and abilities of applicants for the education of marine educational institutions to effectively use them in their professional activities. In the maritime industry, where high technology and innovation of critical importance, mathematics education is becoming increasingly important as the basis for many professional competencies. Consider the importance of integrating innovative pedagogical methods in the process of teaching mathematics to applicants for maritime education.

The article presents mathematical competence as a function of general and subject-specific competencies. It is presented that mathematics is a fundamental discipline for further assimilation of specialized disciplines. The competence approach to mathematics education is conceived as a methodology based on the analysis of professional requirements that determine the priority of competencies necessary for the professional activity of the Bachelor of Navigation.

Key words: maritime education, mathematical training, new technologies, professional education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Торговельні та пасажирські судна - це найбільші машини, створені людиною. Нові судна величезні, сучасні та повністю автоматизовані. Для ефективного та безпечного управління такими сучасними суднами морська індустрія потребує висококваліфікованих моряків, зокрема морських офіцерів. Починаючи з 1980-х років, укомплектування екіпажів є значною проблемою для морської індустрії. Дослідження довели, що існує значна нестача кваліфікованих морських офіцерів.

У звіті ВІМСО та Міжнародної палати судноплавства від 2021 року наголошується, що галузь має значно підвищити рівень підготовки кадрів, та прогнозується дефіцит 89510 морських офіцерів у 2026 році. Така ситуація змушує переглянути програми та їхній зміст, щоб підготувати морських офіцерів до їхньої майбутньої ролі, а також заохочувати молодь до вступу до морських навчальних закладів. [3]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Німецьке товариство Ллойда і Фрідріха Ейнштейна Germanischer Lloyd and Fraunhofer CML провели широкомасштабне дослідження, в якому взяли участь 100 судноплавних компаній з усього світу, щоб з'ясувати, який рівень підготовки мають фахівці морської галузі. Актуальним питанням підготовки в морських навчальних закладах лишається математична підготовка фахівців та її відповідність міжнародним стандартам, цьому питанню було присвячено чимало наукових досліджень, з-поміж яких праці Т. С. Спичак [6], О. О. Доброштан [1-2, 9], Т. С. Джежуль [4-5] та ін.

Мета статті: розглянути сучасні технології та підходи математичної освіти в морських закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз Pourzanjani і Schroder підготовки морських спеціалістів стверджує, що проблема морської індустрії полягає не лише в кількості, але й в якості підготовки морських офіцерів. Існує гостра нестача висококваліфікованих моряків, які мають різні рівні підготовки.

Міжнародна морська організація (ІМО) розпочала дослідження з метою встановлення міжнародних стандартів на початку 1970-х років. ІМО's STCW (Стандарти підготовки, дипломування та несення вахти) визначає міжнародно визнані стандарти для екіпажу на борту судна.

У 1995 році із запровадженням нових поправок до Міжнародної конвенції про підготовку та стандартів підготовки моряків та несення вахти STCW'95. [7; 8] Міжнародною морською Організацією Об'єднаних Націй кардинально змінилися підходи до навчання морських фахівців.

Компетенції в STCW в основному базуються на технічних і управлінських навичках, а також на тривалому практичному навчанні в морі. STCW є основним документом, на який опирається морська освіта та підготовка морських фахівців.

Щоб забезпечити необхідну підготовку морських офіцерів навчальні заклади намагаються досягти наступних цілей:

- Удосконалити викладання фундаментальних наук (математики та природничих наук) для подальших академічних дисциплін.

- Збалансувати інженерні та управлінські навички курсантів, які є важливими для морських офіцерів.

- Поєднати академічну та професійну освіти.

- Відповідати міжнародним стандартам.

- Впровадити нові вдосконалені програми, щоб відповідати вимогам морської індустрії.

- Проводити наукові дослідження для інновацій та післядипломної освіти.

Упровадження нових технологій та підходів у морській освіті має на меті спрямоване на розвиток ефективної системи підготовки кваліфікованих моряків, які потім зможуть продуктивно і безпечно керувати суднами.

Однією з цілей підготовки є вдосконалення викладання фундаментальних наук, зокрема математики, для подальшого засвоєння академічних дисциплін.

Особлива увага приділяється використанню інтерактивних технологій, гейміфікації, та ролі віртуальних лабораторій для підвищення інтересу та мотивації курсантів. Аналізуючи вплив таких методів на засвоєння математичних дисциплін, можна надати пропозиції щодо модернізації навчальних програм, які сприяли б формуванню глибоких та стійких знань, необхідних майбутнім фахівцям морської галузі.

Сучасна математична освіта зазнає значних змін завдяки інтеграції інноваційних педагогічних методів та технологій. Основною метою цих змін є створення більш ефективного та захоплюючого навчального середовища, яке мотивувало б

курсантів до глибшого засвоєння математичних знань та розвитку необхідних професійних навичок.

Інтерактивне навчання: цей метод передбачає активну участь курсантів у навчальному процесі шляхом роботи в малих групах, дискусії, розв'язання практичних завдань та використання інтерактивних електронних ресурсів. Інтерактивні методи сприяють кращому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення.

Гейміфікація: впровадження елементів гри в навчальний процес, таких як система нагород, рівні складності, конкурентна взаємодія, що допомагає підвищити зацікавленість та мотивацію курсантів. Гейміфіковані навчальні модулі дозволяють здобувачам освіти в ігровій формі освоювати складні математичні концепції.

Використання віртуальних лабораторій та симуляцій: сучасні технології дозволяють курсантам проводити віртуальні експерименти та дослідження, що сприяє глибшому розумінню математичних принципів та їх застосуванню в реальних умовах. Це особливо корисно в підготовці морських спеціалістів, де практичне застосування знань має вирішальне значення.

Проблемно – орієнтоване навчання: методика передбачає розв'язання здобувачами освіти реальних практичних завдань, що вимагають застосування математичних знань. Такий підхід сприяє формуванню в курсантів навичок критичного мислення, самостійного пошуку та аналізу інформації, а також виробляє вміння працювати в команді.

Фліпед клас (перевернутий клас): у цьому форматі теоретичний матеріал вивчається курсантами самостійно (вдома), а на заняттях викладач зосереджується на поглибленні розуміння теми шляхом обговорення, практичних завдань та вирішення проблем. Такий підхід дозволяє оптимізувати навчальний час та підвищити ефективність освітнього процесу.

Впровадження цих методів у навчальний процес вимагає від викладачів готовності до постійного самовдосконалення та оновлення власних знань та навичок у галузі педагогіки та технологій. Результатом таких зусиль стає підвищення якості освіти, формування у здобувачів освіти необхідних професійних компетенцій та їх підготовки до ефективної роботи в морській індустрії.

Розглянемо значення математичної освіти для морських спеціальностей.

Навігація та управління судном. Однією з основних компетенцій, якою мають володіти морські офіцери, є здатність точно навігувати та керувати судном. Це включає розрахунок курсу, визначення позиції судна, прогнозування метеорологічних умов тощо, де кожна з цих задач вимагає глибоких знань у галузі математики.

Аналіз класичних і сучасних дидактичних джерел з курсу вищої математики для морських інженерів засвідчує, що судоводій, окрім обов'язкових знань зі сферичної тригонометрії (її можна віднести до традиційних судоводійських дисциплін), має бути ознайомлений з основами теорії ймовірностей, отже, з особливостями прояву

випадкових подій та величин, з якими йому доводиться мати справу на практиці. Він мусить володіти методикою обробки навігаційних спостережень з оцінкою їх точності. І, що особливо важливо, з появою комплексних навігаційних систем, необхідно знати методи доведення результатів вимірювань до формальної згоди, тобто методи дорівнювання вимірювань.

Відомо, що в судоводінні знайшов широке застосування так званий узагальнений метод ліній положення, що є теоретичною основою визначення координат місця у морі та оцінки точності місця. Безумовне оволодіння цим методом є обов'язковою вимогою у підготовці сьогоденного інженера-судноводія.

Поява глобальних радіонавігаційних систем підвищеної точності потребує перегляду способів вирішення деяких навігаційних завдань з урахуванням стиснення земного сфероїда. Це зобов'язує судоводія глибше і ширше знати геометрію сфероїда та особливості вирішення навігаційних завдань на поверхні. У цьому ж зв'язку набувають важливого значення питання картографії і насамперед – загальна теорія спотворень як початку математичної картографії, яка надалі докладно вивчається в курсі «Навігація» стосовно завдань морської картографії.

Для вирішення багатьох завдань судоводіння використовуються формули сферичної тригонометрії. На основі таких формул складаються, наприклад, рівняння ізоліній та градієнтів деяких навігаційних параметрів, завдання визначення місця судна, визначаються величини кутів та сторін паралактичного трикутника з метою отримання координат місця судна та поправки компаса методами морехідної астрономії та багато іншого.

Завданням сферичної тригонометрії є встановлення залежностей між сторонами та кутами сферичного трикутника. Сферичний трикутник вважається заданим, якщо відомі будь-які три його елементи. Під розв'язанням трикутника розуміють визначення невідомих його елементів. У більшості випадків рішення виконується за так званими основними формулами, до яких відносять такі: формула (теорема) косинуса сторони; формула (теорема) косинуса кута; формула (теорема) синусів; формула котангенсів, яку також називають формулою чотирьох лежачих елементів; формула п'яти елементів.

У деяких випадках виникає необхідність використання додаткових формул, до яких належать: формули напівпериметра; формули Деламбра-Гаусса; аналогії (пропорції) Непера.

Ці групи формул мають деякі переваги: логарифмуються, тому не вимагають застосування таблиць сум та різниць; шукані кути виходять по найвигідніших функціях – тангенсах, тобто дають найменші помилки при обчисленні кута; вибір чверті шуканих кутів відбувається у вирішенні, отже, відпадає необхідність аналізу формули на знаки [9, с. 261].

Однією з важливих задач судоводія є визначення місця судна методом ізоліній. Під час переходу судоводій повинен знати місце

розташування судна, тобто значення координат широти φ і довготи λ , це завдання вирішується веденням числення і постійним уточненням місця обсерваціями.

Геометричні величини, одержувані зі спостереження зовнішніх об'єктів визначення місця судна, називають навігаційними параметрами. Сукупність точок, у яких навігаційний параметр зберігає своє значення постійним, називається ізолінією U навігаційного параметра. Ізолінія навігаційного параметра є функцією координат: $U = f(\varphi, \lambda) = \text{const}$.

Для визначення місця судна необхідно отримати, як мінімум, два навігаційних параметри. Основними методами визначення місця судна є метод ізоліній і узагальнений метод ліній положення (ЛП). Методом ізоліній місце судна можна визначати як графічно, так і аналітично.

За допомогою графічного способу місце судна визначається безпосередньо на карті. Цей спосіб застосовується, коли ізолінії мають просту форму, зручну для нанесення на карту. Графічний спосіб докладно розглядається в курсі навігації.

Аналітичні методи дають місце судна лише шляхом математичної обробки навігаційних властивостей. Математично ці методи дуже складні, але за сучасного розвитку обчислювальної техніки, їх використання значно спрощується. Завдання визначення місця судна шляхом ізоліній розв'язують у такій послідовності: здійснюють виміри навігаційних параметрів; складають системи рівнянь ізоліній вимірних параметрів; підставляють в систему отримані параметри і система вирішується щодо φ_0 та λ_0 . [11,12].

Безпека мореплавства. Безпека на морі тісно пов'язана зі здатністю проводити точні розрахунки та аналіз. Вивчення ймовірностей, статистичний аналіз даних та моделювання різних надзвичайних ситуацій є необхідними для розробки ефективних заходів безпеки. Для безпечного судноводіння важливі точні розрахунки. Кожне вимірювання навігаційної величини (швидкості судна, траверзної відстані до орієнтиру, нахилу горизонту та інших), яким би точним приладом воно не здійснювалося, матиме похибку, обумовлену деякими факторами, що впливають на умови вимірювання. Отже, дуже важливо фахівцю враховувати будь – які похибки. Для обчислювання квадратичної похибки навігаційних параметрів застосовуються в статистиці частинні похідні функції багатьох змінних.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Сучасна математична освіта в морських навчальних закладах стикається з викликами, що вимагають інтеграції інноваційних педагогічних методів та підходів.

Вдосконалення процесу навчання вищої математики морських інженерів в Україні передбачає здійснення певних процедур:

По-перше, це фундаменталізація змісту математичної освіти майбутніх мореплавців, тобто, за переконанням дослідниці, фундаментальне в математиці необхідно зробити змістом професійних знань, орієнтованих на вирішення практичних професійних завдань судноводіння.

По-друге, це збільшення прикладного й практичного аспекту математичної освіти здобувачів освіти морських академій у напрямку їх майбутньої професійної діяльності.

По-третє, варто узгодити зміст, методи, форми й засоби навчання математичних дисциплін з новими завданнями, що постають у формуванні компетентностей сучасного судноводія.

По-четверте, необхідно впроваджувати нові технології організації навчально-пізнавальної діяльності під час аудиторних занять та в межах самостійної роботи здобувачів освіти.

По-п'яте, необхідно урізноманітнити форми й засоби створення й розвитку мотивації пізнавальної і професійної діяльності курсантів у процесі вивчення математичних дисциплін.

Значення математики у підготовці морських спеціалістів неможливо переоцінити, оскільки вона лежить в основі багатьох професійних компетенцій. Виклики сучасного мореплавства вимагають від майбутніх морських фахівців не тільки глибоких теоретичних знань, але й умінь застосовувати ці знання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Доброштан О. О. Сучасні вимоги до математичної підготовки майбутніх фахівців морської галузі відповідно до міжнародних стандартів. *Фізико-математична освіта*. 2017. Випуск 1(11). С. 37–41.
2. Доброштан О. О. Викладання курсу «Вища математика» для майбутніх судноводів з урахуванням стандартів «International maritime organization». *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. №28. Ужгород, 2013. С. 51–56
3. New BIMCO/ICS seafarer workforce report warns of serious potential officer shortage. URL: <https://www.bimco.org/news/priority-news/20210728---bimco-ics-seafarer-workforce-report>.
4. Джежуль Т. С. Застосування можливостей програми microsoft excel як засобу підготовки майбутніх судноводів з математики у вищих морських навчальних закладах. *Інформаційні технології в освіті*. 2011. № 10. С. 193–200.
5. Джежуль Т. С. Комп'ютерна підтримка процесу формування фахової компетентності майбутніх судноводів під час вивчення спецкурсу «сферична тригонометрія». *Інформаційні технології в освіті*. 2010. № 6. С. 136–140.
6. Спичак Т. С. Методична система реалізації міжпредметних зв'язків у навчанні математики майбутніх судноводів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (математика) / Спичак Тетяна Сергіївна; Херсонський державний університет. Херсон, 2014. 297 с.
7. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти.-Інспекція з питань підготовки та дипломування моряків, 2009. 736 с.
8. Міжнародна конвенція про підготовку і стандартів підготовки та дипломування моряків та несення вахти 1978 року з поправками, внесеними в 1995 році (STCW'95). Код для підготовки і дипломування моряків та несення вахти (STCW'95 кодексу). ІМО. Морського судноплавства. Варна, 1997.
9. Доброштан О. О. Комп'ютерно-орієнтована методична система навчання вищої математики майбутніх судноводів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (математика). Херсонський державний університет. Херсон, 2016. 294 с.
10. Черкас О., Биковець Н., Чумаченко М. Професійна спрямованість математичної підготовки бакалавра судноводіння. *Науковий вісник Інституту професійно - технічної освіти НАПН України*. Професійна педагогіка/1(18) 2019. 109–115 с. DOI: <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.109-115>

11. Токовилю, Т. (2019). Формування математичних знань у майбутніх судноводіїв. *Молодий вчений*, 5 (69), 259-262. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2684>

12. Алексішин В.Г., Долгочуб В.Т., Белов А.В. Практичне судноводіння: навчальний посібник. Одеса, 2005. 376 с.

REFERENCES

1. Dobroshtan, O. O. (2017). Suchasni vymohy do matematychnoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv mors'koyi haluzi vidpovidno do mizhnarodnykh standartiv. [Modern requirements for mathematical training of future specialists in the maritime industry in accordance with international standards]. *Fyzyko-matematychna osvita*. Vypusk 1(11). 37–41 s. [in Ukrainian]

2. Dobroshtan, O. O. (2013). Vyklyadannya kursu "Vyscha matematyka" dlya majbutnih sudniv=odijiv z urahuvannyam standartiv «International maritime organization». [Teaching the "Higher Mathematics" course for future shipmasters taking into account the standards]. *Naukovyi visnyk Uzhgorodskij nationalni universytet*. №28. Uzhgorod. 51–56 s. [in Ukrainian]

3. New BIMCO/ICS seafarer workforce report warns of serious potential officer shortage. URL: <https://www.bimco.org/news/priority-news/20210728---bimco-ics-seafarer-workforce-report>.

4. Dgegul, T.S. (2011). Zastosuvannya moglyvostej program microsoft excel yak zasobu pidgotovky maybutnih sudnovodiyiv u vischih morskyih navchalnyh zakladah [Application of the capabilities of the Microsoft Excel program as a means of training future shipmasters in mathematics in higher maritime educational institutions]. *Informatijni tehnologii v osviti*. № 10. 193–200 s. [in Ukrainian]

5. Dgegul, T.S. (2010). Compjuterna pidtrymka protsesu formuvannya fahovoji kompetentnosti maybutnih sudnovodiyiv pid chas vyvchennya spetskursu "sferychna trygonometriya" [Computer support of the process of formation of professional competence of future shipmasters during the study of the special course "spherical trigonometry"]. *Informatijni tehnologii v osviti*. № 6. 136–140 s. [in Ukrainian]

6. Spychak, T. S. *Metodychna systema realizatsiyi mizhpredmetnykh zv'yazkiv u navchanni matematyky maybutnikh sudnovodiyiv* (2014). [A methodical system for the implementation of interdisciplinary connections in teaching mathematics to future shipmasters]. *dys. kand. ped. nauk: 13.00.02 – teoriya ta metodyka navchannya (matematyka); Khersonskiy derzhavnyy universytet*. Kherson. 297 s. [in Ukrainian]

7. Mizhnarodna konventsia pro pidhotovku i diplomuvannya moryakiv ta nesennya vakhty. (2009). [International convention on the training and certification of

seafarers and watchkeeping]. *Inspektsiya z pytan' pidhotovky ta diplomuvannya moryakiv*. 736 s. [in Ukrainian]

8. Mizhnarodna konventsia pro pidhotovku i standartiv pidhotovky ta diplomuvannya moryakiv ta nesennya vakhty 1978 roku z popravkamy, vnesenymy v 1995 rotsi (STCW'95). Kod dlya pidhotovky i diplomuvannya moryakiv ta nesennya vakhty (STCW'95 kodeksu). (1997). [International Convention on the Training and Standards of Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping of 1978 as amended in 1995 (STCW'95). Code for training and certification of seafarers and watchkeeping (STCW'95 Code)]. *IMO Mors'koho sudnoplavstva*. Varna. [in Ukrainian]

9. Dobroshtan, O. O. (2016). *Kompiuterno-oriietovana metodychna systema navchannya vyshchoi matematyky maibutnikh sudnovodiiv* [Computer-oriented methodical system of teaching higher mathematics for future shipmasters]: *dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannya (matematyka)*. Khersonskiy derzhavnyy universytet. Kherson. 294 s. [in Ukrainian]

10. Cherkas, O., Bykovets, N., Chumachenko, M. (2019). *Profesiina spriamovanist matematychnoi pidhotovky bakalavra sudnovodinnia* [Professional orientation of mathematical training of bachelor in navigation]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino - tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika*/1(18). 109–115 s. DOI: <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.109-115> [in Ukrainian]

11. Tokovylo, T. (2019). Formuvannya matematychnykh znan u maibutnikh sudnovodiyiv. [Formation of mathematical knowledge of future navigators]. *Molodyi vchenyi*, 5 (69), S. 259–262. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2684> [in Ukrainian]

12. Aleksishyn, V. H., Dolhochub, V.T., Bielov, A.V. (2005). *Praktychne sudnovodinnia : navchalnyi posibnyk* [Practical navigation: a study guide]. Odessa. 376 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧУМАЧЕНКО Марія Миколаївна – старший викладач кафедри управління в транспортній галузі Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія».

Наукові інтереси: методика викладання математики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHUMACHENKO Mariia Mykolaivna – Senior lecturer of the Department of Transport Sector Management of the Danube Institute of the National University "Odessa Maritime Academy".

Scientific interests: mathematics teaching methods.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2024 р.

УДК 378.176

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-361-366

ШАФАРЧУК Тетяна Георгіївна –

старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки ДЗ «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1540-2200>

e-mail: algoal33@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІВУ BEL CANTO ЗДОБУВАЧІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті автор розглядає питання формування навичок співу бельканто здобувачів мистецької освіти у процесі вокальної підготовки. Техніка співу бельканто передбачає володіння співаком кантіленою, бездоганною колоратурою, вмінням філірувати звук, а також здатністю до динамічних і тембрових нюансів.

Автор вважає, що важливими є вміння здобувачів освіти аналізувати звучання свого голосу, постійно контролювати якість звуку та роботу голосового апарату. Також необхідно стежити за інтонацією і мелодійною лінією під час виконання та точно відтворювати ритм вокального твору, акцентувати увагу на усвідомленні виконання та значенні передачі всіх компонентів музичної виразності, що сприяють передачі слухачеві художньо-образного змісту виконаного твору тощо.

На основі аналізу науково-методичної літератури виокремлено групи методів вокального виховання, до яких віднесено методи, які мають сформувати у здобувачів освіти м'язові установки або рухи та впливають на звукоутворення; методи формування умінь правильного положення гортані та «позіх»; методи формування вмінь співацького дихання; методи на формування умінь природного тембру голосу шляхом зміни забарвлення голосних, тобто фонетичні; методи фіксації внутрішніх відчуттів, зокрема «вокально-тілесної схеми», що змінюються за умови використання різних типів вокальної техніки; методи внутрішні волевих наказів та емоційних станів, пов'язані з уявленнями про відповідні почуття або настрої; методи слухових впливів, суть яких полягає у встановленні та посиленні зворотних зв'язків між органом слуху і гортанню тощо.

Автор вважає, що формування вмінь та навичок бельканто в процесі вокальної підготовки здобувачів мистецької освіти є систематичним педагогічним процесом, спрямованим на розуміння особливостей вокального мистецтва та глибоке усвідомлення сутності і характеру виконавської діяльності.

Вибір вокальних методів визначається індивідуально-психологічними та віковими характеристиками здобувачів освіти, рівнем музичної обдарованості й вибором конкретних навчальних завдань на кожному етапі вокально-виконавської підготовки.

Ключові слова: здобувачі мистецької освіти, вокальна підготовка, вокальне виховання, стиль бельканто, вокальні методи.

SHAFARCHUK Tetyana Georgiivna –

senior teacher at the Department of Vocal and Choral Training of the of the Southern Ukrainian K. D. Ushinsky National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1540-2200>

e-mail: gool33@gmail.com

FORMATION OF BEL CANTO SINGING SKILLS OF STUDENTS OF ART EDUCATION IN THE PROCESS OF VOCAL TRAINING

In the article, the author examines the issue of the formation of bel canto singing skills of students of art education in the process of vocal training.

The bel canto singing technique requires the singer to possess cantilena, flawless coloratura, the ability to fill the sound, as well as the ability for dynamic and timbre nuances.

The author believes that it is important for students to be able to analyze the sound of their voice, constantly monitor the quality of the sound and the operation of the vocal apparatus.

It is also necessary to monitor the intonation and melodic line during the performance and accurately reproduce the rhythm of the vocal work, to emphasize the awareness of the performance and the importance of conveying all the components of musical expressiveness that contribute to conveying to the listener the artistic and figurative content of the performed work, etc.

Based on the analysis of scientific and methodical literature, groups of vocal education methods have been singled out, which include methods that are supposed to form muscular attitudes or movements in students and affect sound production; methods of forming the skills of the correct position of the larynx and «yawning»; methods of formation of singing breath skills; methods for the formation of natural voice timbre skills by changing the color of vowels, i.e. phonetic; methods of recording internal sensations, in particular the «vocal-body scheme», which change under the condition of using different types of vocal technique; methods of internal volitional commands and emotional states associated with representations of the corresponding feelings or moods; methods of auditory effects, the essence of which is to establish and strengthen feedback between the organ of hearing and the larynx, etc.

The author believes that the formation of bel canto abilities and skills in the process of vocal training of students of art education is a systematic pedagogical process aimed at understanding the peculiarities of vocal art and a deep awareness of the essence and nature of performance activity.

The choice of vocal methods is determined by the individual psychological and age characteristics of the students, the level of musical talent and the choice of specific educational tasks at each stage of vocal and performing training.

Key words: art education students, vocal training, vocal upbringing, bel canto style, vocal methods.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасній культурно-мистецькій галузі наразі можна спостерігати суперечливі тенденції, які мають свій вигляд у колаборації різноманітних форм, стилів і методів вокального виконання, поєднанні масового та елітарного мистецтва, творчості, а також у нівелюванні традиційного підходу до класичних вокальних зразків.

З огляду на це важливим вважається звернення уваги дослідників на методи формування навичок співу бельканто здобувачів мистецької освіти в процесі вокального навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вокальна підготовка здобувачів мистецької освіти завжди була в полі зору провідних науковців, зокрема таких як Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Василенко, В. Доронюк, Л. Лабінцева, О. Матвеева, Г. Панченко та ін.

У мистецтвознавчій галузі (В. Антонюк, В. Багадуров, Б. Гнидь, Ю. Грищенко, Л. Кириліна,

В. Тімохін, Л. Тоцька та ін.) питання формування високого рівня майстерності академічного вокалу досліджувалося в процесі аналізу української та зарубіжних шкіл вокалу з урахуванням етнокультурологічного аспекту вокальної діяльності, взаємозв'язків з творчістю композиторів та музичною культурою відповідного історичного контексту.

У музично-педагогічній науці (Л. Василенко, Л. Гавриленко, О. Івушкіна, О. Прядко, О. Стахевич, Т. Ткаченко, Цзінг Нань, О. Чурикова-Кушнір та ін.) питання вокально-академічної майстерності висвітлювалось у ракурсах вивчення вокальної педагогіки та вокально-виконавських стилів XVII–XIX століть, формування вокально-академічної і методичної спроможності, вокально-звуквої та вокально-інтонаційної культури тощо.

Мета статті – розкрити особливості формування навичок співу бельканто здобувачів мистецької освіти в процесі вокальної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Історія розвитку вокального виконавства та вокальної педагогіки свідчить про те, що протягом багатьох століть фахівці не тільки проводили дослідження щодо принципів та методів навчання співаків, але й активно експериментували з ними, впроваджували у систему освіти та вдосконалювали організацію всього процесу вокальної підготовки. Дослідження методик провідних вокальних шкіл минулого і сучасності дасть можливість здобувачу мистецької освіти оволодіти теоретичними знаннями у галузі вокальної педагогіки та застосувати їх у практичній діяльності.

Як зауважує В. Кузьмічова, італійська вокальна школа вважається законодавцем у галузі світової вокальної педагогіки, навчання та виховання, адже з моменту її виникнення та розвитку розпочалося систематизоване навчання вокальному вихованню та навчанню. В Італії відбувся початковий відбір і стандартизація всіх вокальних термінів та понять, а також визначилися основні складові технології оперного співу, які залишаються актуальними у всесвітньому вокальному мистецтві і на сьогоднішній день [4, с. 21].

Вокальне мистецтво, як окреме явище, сформувалося вже в давнину. У стародавні часи спів був пов'язаний з різноманітними аспектами людської життєдіяльності, включаючи магичні обряди, святкування календарних дат, різноманітні побутові справи тощо.

У середньовіччі посилюється вплив релігійної картини світу на емоційність та чутливість людини і основним призначенням співу є супровід церковних обрядів, закріплення християнських моральних цінностей, підтримка душевної гармонії та рівноваги. Саме у цей історичний період відбувається зародження професійного мистецтва співу, що призводить до розширення музичного контексту, розвитку жанрів, форм та засобів виразності. Християнська епоха стає основою для формування традицій академічного вокального виконання.

У період Відродження музика відходить від своєї первісної практичної функції, пов'язаної з церковними обрядами та звертається до світських жанрів, зокрема пісенних, які набувають більшого поширення. У цей період відбувається прогрес у різних аспектах вокального мистецтва, включаючи техніку голосоутворення, методи навчання співу, а також розвиток різноманітних манер і стилів виконання.

З розвитком світського вокального мистецтва сформувався прошарок людей, які мали схильність до новаторських підходів у композиторській та музично-виконавській сферах. Цей процес був постійним і включав у себе зусилля численних композиторів, виконавців, педагогів та представників різних музичних шкіл. Як результат цієї діяльності з'явилася академічна школа співу, що спирається на традиції італійської школи бельканто [3, с. 89].

Термін *bel canto* (іт. «гарний спів») – в опері: техніка віртуозного співу, яка характеризується плавністю переходу від звуку до звуку,

невимушеним звукодобуванням, красивим і насиченим забарвленням звуку, вирівняністю голосу у всіх регістрах, легкістю ведення звуку, який зберігається у технічно рухомих і витончених місцях мелодійного малюнка. Техніка співу бельканто передбачає володіння співаком кантіленою, бездоганною колоратурою, вмінням філірувати звук, а також здатністю до динамічних і тембрових нюансів [7, с. 210].

Як вказує Л. Гавриленко, починаючи з перших занять вокалом, важливо навчити здобувачів освіти вмінню аналізувати звучання свого голосу, постійно контролювати якість звуку та роботу голосового апарату. Також необхідно стежити за інтонацією і мелодійною лінією під час виконання та точно відтворювати ритм вокального твору. Варто акцентувати увагу на усвідомленні виконання та значенні передачі всіх компонентів музичної виразності, що сприяють передачі слухачеві художньо-образного змісту виконаного твору.

На початку занять потрібно звертати увагу на правильну співацьку поставу: корпус прямий, плечі випрямлені, спина пряма, ноги випрямлені в колінах, голова м'яко і без напруги перебуває на плечах, руки вільно опущені вздовж корпусу. Правильна постава під час співу викликає не тільки естетичне задоволення у глядачів, але й сприяє правильному функціонуванню дихання й загальному здоровому розвитку всього організму людини. Коли вміння правильно стояти під час співу вже закріплено, руки можуть зайняти й інше положення, наприклад, бути складеними на рівні куполу діафрагми.

Увага викладача має бути спрямована на вільне голосоутворення, вільне положення гортані, природну артикуляцію, використання резонаторів (головного та грудного). Особливу увагу слід звернути на вироблення нижньореберного-діафрагмального дихання. Вдих має відбуватися через ніс із напіввідкритим ротом, адже у верхніх і нижніх дихальних шляхах є спеціальні рецептори, які сприймають подразнення від потоку повітря, що рефлекторно веде до глибокого ритмічного дихання [2, с. 11].

Як слушно зауважує Л. Гавриленко, постановка питання про рівномірний, плавний видих у співі як окремо взяту самостійну навичку, протиставлена розумінню співацького акту як цілісного, складного, ланцюгового руху. Тому досвідчений викладач працює не над окремою навичкою видиху, а над грамотним виконанням музичної інтонації в органічному поєднанні з поетичним текстом, також органічно злитим із живим музичним інструментом – голосом. У всіх випадках конкретним поняттям для здобувача освіти буде музичний образ та кантіленне звучання фрази загалом, а не окремі видих або якийсь інший технічний прийом [2, с. 11].

Надзвичайно важливо під час співу зберігати вдихальну установку, тобто розширену нижню частину грудної клітини й спокійне положення плечей, ключиці та верхньої частини грудної клітки. Коротке «затамування» дихання, тривале збереження під час співу вдихальної установки, а

також загальмований вихід повітря й прийом позіху – все це сприяє напрацюванню та знаходженню складного специфічного комплексного відчуття – опори звука. Це відчуття має бути напрацьоване природним чином, без затискування [1, с. 29].

Під опорою звука потрібно розуміти неперервне підтримування під час співу підскладкового тиску дихання, зумовленого, з одного боку, напругою складок, а з другого – концентрацією дихання, яке виникає під складками внаслідок дії м'язів, які вдихають й роботи гладкої мускулатури. Правильне співвідношення між напругою складок та силою підскладкового тиску є основою співу.

Опора звука пов'язана не тільки з функцією дихання, але й з роботою гортані (змиканням складок) та артикуляційних органів (нижня щелепа, губи, язик, піднебінна завеса). Відчуття опори в поєднанні з чіткою роботою артикуляційного апарату, органічний зв'язок усіх органів голосоутворення зумовлять природне звучання голосу вокаліста. Інакше кажучи, опора звуку – вміння співати на економному розподілі дихання за умови досить активного змикання голосових складок.

Основним видом голосоутворення співу бельканто є кантілена (*cantilena*), тобто плавний, зв'язний спів. Перша умова розвитку кантілени – знаходження правильної координації всіх органів голосового апарату, за якої з'являються основні риси опертого, природно озвученого голосу. Друга умова – вміння співати легато (*legato*), тобто гарно зв'язувати звуки. Ідеальна кантілена потребує повноцінного тривалого звучання кожного голосного у відведеній йому музичній долі часу. Працюючи із здобувачем освіти над виробленням кантіленного звучання потрібно досягнути такого положення гортані, щоб під час вимови приголосних гортань мінімально відходила від вихідної співацької позиції. Це дасть змогу зберегти співацьку установку, а разом із нею і забезпечити постійну кантілену [1, с. 27].

Вокальне дихання – це дуже важливий елемент музичного фразування. З погляду фразування є кілька правил правильного взяття дихання під час співу:

- не можна брати дихання серед слова;
- дихання можна брати тільки між фразами або реченнями, чи в паузах, не порушуючи потоку музично-вокальної думки;
- не можна відділяти диханням іменник від прикметника, дієслово від додатка, означення від означуваного слова;
- якщо немає паузи для дихання, потрібно дещо скорочувати останню ноту попередньої музичної фрази. Таке дихання буде, звичайно, неповним і називається напіввдихом, на відміну від повного вдиху;
- вирішальним для дихання у вокальному творі є зміст музичного й поетичного тексту, його емоційна виразність, залежно від яких і беруть дихання [2, с. 19].

Динамічні відтінки – найбільш виразний засіб фразування. Правильний розподіл акцентів, а потім застосування форте (f), піано (p) та інших

динамічних нюансів у фразах та реченнях і навіть у цілих частинах пісні у вигляді контрастів (у повторях), зіставлення або виділення окремих фраз – усе це різноманітні та ефективні засоби виразності. Правильне фразування відкриває шлях до виразного та усвідомленого співу [5, с. 34].

На основі аналізу науково-методичної літератури можна виокремити методи вокального навчання для формування вмінь та навичок співу бельканто здобувачів мистецької освіти.

Так, Л. Тоцька пропонує наступні групи вокальних методів.

Першу групу становлять методи, які мають сформувати у здобувачів освіти м'язові установки або рухи та впливають на звукоутворення. До цієї групи входять методи на формування вмінь активної артикуляції приголосних, тобто, вмінь розбірливості вокального мовлення.

Методи на формування вмінь правильного положення гортані та «позіх». Вправи потрібно пов'язати з установками ротоглоткового каналу, тобто, вміння впливати на положення язика, м'якого піднебіння, керувати рухами нижньої щелепи, формою губ, частково їх координувати.

Методи на формування вмінь співацького дихання. Вправи спрямовані на підтримування інтенсивності підскладкового тиску і підтримання відносно стабільного рівня імпедансу.

Другу групу утворюють методи на формування вмінь природного тембру голосу шляхом зміни забарвлення голосних – фонетичні методи. Зміна забарвлення голосних впливає на перебудову форми ротоглоткового каналу, що викликає зміни імпедансу та впливає на режим роботи голосових складок. Рекомендуються вправи на активізацію тону гортані, настроюванні ротоглоткового каналу шляхом змінювання забарвлення і акустичних якостей звуку.

До третьої групи віднесено методи фіксації внутрішніх відчуттів, зокрема «вокально-тілесної схеми», що змінюються за умови використання різних типів вокальної техніки. Визначені методи дозволяють формувати певну вокальну техніку з сильним, проміжним або слабким імпедансом шляхом фіксації у здобувачів освіти відповідних внутрішніх відчуттів.

Четверта група методів використовує внутрішні вольові накази та емоційні стани, пов'язані з уявленнями про відповідні почуття або настрої. При цьому емоційний настрій співака спричиняє необхідні перебудови голосового апарату, впливаючи на якість звучання голосу. Використання методів цієї групи супроводжується, як правило, відповідною мімікою обличчя, жестикулюванням, зміною положень тіла, найрізноманітнішими рухами.

До п'ятої групи належать методи слухових впливів, суть яких полягає у встановленні та посиленні зворотних зв'язків між органом слуху і гортанню. Слух вокаліста підпадає під вплив відповідним чином організованих звукових прикладів-зразків: співів майстрів вокального мистецтва, як у «живому» звучанні, так і у високоякісних записах. Специфічним фактором для цієї групи методів є опора на рефлексорні

механізми системи: слух – центральна нервова система – голосовий апарат [6, с. 186].

Принагідно зауважимо, що саме величезна робота та бажання здобувача освіти опанувати бельканто допомагають досягти справжньої виконавської майстерності і не останню роль в цьому процесі відіграє сам викладач, який повинен мати високий рівень особистісних, професійних, виконавських та організаторських якостей; володіти на належному рівні теоретичними знаннями та практичними вміннями та навичками; мати досвід виконання та викладання; володіти вмінням побачити та спрогнозувати індивідуальні програми розвитку вокаліста.

Доцільними методами спілкування викладача із здобувачами освіти вважаємо розуміння, прийняття, визнання та діалогічний тип спілкування. Важливим, на наш погляд, є використання в роботі особистісно орієнтованого підходу, який складається з наступних ключових положень:

1. Розвиток особистості здобувача освіти як суб'єкта культури, історії, власного досвіду.
2. Опора на власний досвід вокаліста без втрати цінності суспільно-історичного досвіду.
3. Свобода та творчість вокаліста в освітньому процесі: вибір пріоритетів, освітніх маршрутів, стратегій розвитку.
4. Навчання вокаліста з опорою на перспективу його розвитку, а не лише оволодіння ним нормативною діяльністю тощо.

Вправи для формування виконавської майстерності здобувачів освіти повинні відповідати положенням особистісно орієнтованого підходу. Дані вправи мають бути побудовані на принципах єдності свідомості та діяльності, послідовності, систематичності, доступності, зв'язку теорії з практикою, індивідуальності, самоактуалізації, власного досвіду, творчості та варіативності.

Зміст вправ тісно пов'язаний з виконавським репертуаром. Для цього необхідно:

- 1) знати основні положення теорії музики, адаптовані до процесу вокального виконавства; специфіку звукоутворення; типи жіночих та чоловічих голосів; вокальні композиції різних жанрів та стилів; професійну термінологію;
- 2) вміти грамотно читати партитуру; розбирати кожну партію; одночасно точно виконувати штрихи та нюанси, відтінки у вокалі; користуватися ланцюговим диханням; тримати динаміку та тембр; виконувати синкопи та акценти; знайти переконливе музично-художнє трактування композиції;
- 3) володіти почуттям стилю; чистою інтонацією; гармонійним слухом; навичками читання партитури з листа.

На основі аналізу науково-методичної літератури можна сформулювати загальні правила загальні правила виховання вокаліста в класі академічного вокалу:

1. Природні дані мають значення для професійного становлення виконавця. Наявність гарного голосу може стати міцною основою кар'єри співака, проте голос необхідно постійно розвивати, працювати над його вдосконаленням.

2. Щоденні заняття вокалом допомагають розвинути потенціал голосу співака.

3. Важливо приділяти особливу увагу формуванню системи дихання, її зміцненню та вдосконаленню. Тренування системи дихання має бути регулярним і послідовним, з поступовим підвищенням вимог до рівня володіння співаком дихальною системою.

4. Для розвитку вокальних можливостей слід ретельно підбирати репертуар. Для навчання техніці бельканто можуть бути використані спеціальні вправи, які сформульовані майстрами вокального мистецтва давніх часів, так і складені пізніше. Класичним зразком тут є школа співу Джованні Баттіста Ламперті, а пізнішими зразками – вокалізи різних авторів.

5. Вміння імпровізувати – важлива сторона виконавського таланту вокаліста. Вона також має бути розвинена на регулярних заняттях з вокалу.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Формування вмінь та навичок бельканто в процесі вокальної підготовки здобувачів мистецької освіти є систематичним педагогічним процесом, спрямованим на розуміння особливостей вокального мистецтва та глибоке усвідомлення сутності і характеру виконавської діяльності. Вибір вокальних методів визначається індивідуально-психологічними та віковими характеристиками здобувачів освіти, рівнем музичної обдарованості й вибором конкретних навчальних завдань на кожному етапі вокально-виконавської підготовки. Також враховується майстерність та досвід викладача.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гавацко Е. П. Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу. Навчально-методичний посібник. Ужгород, 2017. 65 с.
2. Гавриленко Л. М. Академічний спів. Методичні рекомендації та програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв І-ІІ рівнів акредитації. Хмельницький, 2013. 30 с.
3. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва: підручник. К.: НМАУ, 1997. 320 с.
4. Кузьмічова В. А. Навчальний посібник з дисципліни «Методика викладання дисциплін за кваліфікацією (вокал)». Частина І. Італійська вокальна школа: шлях від зародження до сучасності. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. 42 с.
5. Кулдиркаєва О. В. Основи вокальної методики: навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Музичне мистецтво». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 158 с.
6. Тоцька Л. О. Методика формування вмінь співу бельканто у процесі вокальної підготовки педагога-музиканта. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Випуск 110. 2013. С. 184–193.
7. Тоцька Л. О. Вокально-виконавський стиль «bel canto»: історико-теоретичний аспект. Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Сер.: Педагогічні та історичні науки. Вип. 107, 2012. С. 208–217.

REFERENCE

1. Havatsko, E. P. (2017). Formuvannya vokal'nykh navychok u vykhovantsiv studiyi estradnoho spivu [Formation of vocal skills in students of pop singing studio.]. Uzhgorod. 65 s. [in Ukrainian]
2. Havrylenko, L. M. (2013). Akademichnyy spiv. [Academic coll.]. Khmelnytskyi. 30 s. [in Ukrainian]

3. Hnyd, B. P. (1997). Istorija vokal'noho mystetstva. [History of vocal art]. Kyiv. 320 s. [in Ukrainian]
4. Kuzmichova, V. A. (2018). Navchal'nyy posibnyk z dystsypliny «Metodyka vykladannya dystsyplin za kvalifikatsiyeyu (vokal)». Chastyna I. Italiys'ka vokal'na shkola: shlyakh vid zarozhennya do suchasnosti. [Teaching manual for the discipline «Methodology of teaching disciplines by qualification (vocal)». Part I. The Italian vocal school: the path from the beginning to the present]. Kharkiv. 42 s. [in Ukrainian]
5. Kuldyrkayeva, O. V. (2013). Osnovy vokal'noyi metodyky. [Fundamentals of vocal technique]. Lugansk. 158 s. [in Ukrainian]
6. Totska, L. O. (2013). Metodyka formuvannya vmin' spivu bel'kanto u protsesi vokal'noyi pidhotovky pedahohamuzykanta. [Methodology of formation of bel canto singing skills in the process of vocal training of a teacher-musician]. Kyiv. S. 184–193. [in Ukrainian].
7. Totska, L. O. (2012). Vokal'no-vykonavs'kyi styl' «bel canto»: istoryko-teoretychnyy aspekt. [Vocal performance style

«bel canto»: historical and theoretical aspect]. Kyiv. S. 208–217. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШАФАРЧУК Тетяна Георгіївна – старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: професійна підготовка здобувачів мистецької освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHAFARCHUK Tetyana Georgiivna – senior teacher at the Department of Vocal and Choral Training of the of the Southern Ukrainian K. D. Ushinsky National Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of students of art education.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2024 р.

УДК 378.1: 168.52

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-366-371

ШЕВЧЕНКО Інґа Леонідівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9715-9864>
e-mail: ingashev4encko@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті проаналізовані особливості використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку вокально-виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Визначено проблему недостатньої скоординованості навчальних програм, які б могли забезпечити інтегративні механізми навчання, наголошено, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій відкриває широкий доступ до навчальних та освітніх ресурсів. Проаналізовано досвід використання позитивного впливу комп'ютерних технологій на систему освіти, коли комп'ютер забезпечує функції індивідуального навчання, зумовленого розбудовою моделі особистості на основі визначення особливостей пізнавальних процесів; проблемного навчання, у якому студент виступає в якості дослідника; формування досвіду творчої діяльності як сукупність психічних особливостей.

Визначено дидактичні можливості, функції та вимоги до впровадження технологій комп'ютерного навчання в контексті неперервної професійної музичної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Розкрито зміст поняття «синестезія» як феномен механізму інтеграції мистецтв.

При використанні інформаційно-комунікаційних технологій розкрито зміст мультимедійних програм та веб-платформ, що використовуються в музичній освіті, зокрема, проекту ArtSmart, метою якого є інтеграція новітніх технологій в усталені методи навчання та популяризація музичного мистецтва та музичної освіти. Наголошено, що одним з напрямків навчання в ArtSmart є вокальні заняття, які поділяються на індивідуальні і групові. Висвітлено завдання викладачів та основні переваги проекту.

Наголошено, що застосування інтерактивних технологій навчання передбачає використання рольових та інтерактивних ігор, практичних завдань, моделювання проблемних ситуацій, ведення дискусій тощо. У процесі інтерактивної взаємодії центральним джерелом навчального пізнання вважається досвід студентів, який є важливою умовою їх професійного становлення, творчого розвитку.

Розроблено власну систему завдань-вправ для студентів на основі створення акомпанементу до пісні, що виконується за допомогою синтезатора: розробка власної інструкції до синтезатора щодо вибору стилю акомпанементу до заданої мелодії, аналіз музичних фрагментів, узагальнення понять, коли використовується метод спроб і помилок у пошуку найбільш виразного акомпанементу з точки зору особистого підходу вчителя.

Ключові слова: мистецька освіта, інформаційно-комунікаційні технології, мультимедійні програми, музично-творча діяльність, навчальний процес, вокальні заняття, викладач, студент.

SHEVCHENKO Inha Leonidivna –

Ph.D., associate professor of the Chair of Art Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9715-9864>
e-mail: ingashev4encko@gmail.com

FEATURES OF USING OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF VOCAL PERFORMANCE SKILLS OF THE FUTURE TEACHER OF MUSICAL ART

The article analyzes the features of using the latest information and communication technologies for the development of vocal performance skills of the future teacher of musical art.

The problem of insufficient coordination of educational programs, which could provide integrative learning mechanisms, was identified, and it was emphasized that the development of information and communication technologies opens wide access to educational and educational resources.

The experience of using the positive impact of computer technologies on the education system, when the computer provides the functions of individual learning, determined by the development of a personality model based on the identification of the features of cognitive processes, is analyzed; problem-based learning, in which the student acts as a researcher; forming the experience of creative activity as a set of mental characteristics.

The didactic possibilities, functions and requirements for the implementation of computer learning technologies in the context of continuous professional musical training of the future music teacher are determined. The meaning of the concept of "synesthesia" as a phenomenon of the mechanism of arts integration is revealed.

When using information and communication technologies, the content of multimedia programs and web platforms used in music education is revealed, in particular, the Art Smart project, the purpose of which is the integration of the latest technologies into established teaching methods and the popularization of musical art and music education. It is emphasized that one of the areas of study at Art Smart is vocal classes, which are divided into individual and group classes. The tasks of teachers and the main advantages of the project are highlighted.

It is emphasized that the use of interactive learning technologies involves the use of role-playing and interactive games, practical tasks, modeling of problem situations, conducting discussions, etc. In the process of interactive interaction, the central source of educational knowledge is the experience of students, which is an important condition for their professional development and creative development.

An own system of tasks-exercises was developed for students based on the creation of an accompaniment to a song performed with the help of a synthesizer: development of own instructions for the synthesizer on choosing the style of accompaniment to a given melody, analysis of musical fragments, generalization of concepts when the trial and error method is used to find the most expressive accompaniment from the point of view of the teacher's personal approach.

Key words: art education, information and communication technologies, multimedia programs, musical and creative activity, educational process, vocal lessons, teacher, student.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні активно впливає на педагогічний процес, що знаходить відображення в змісті інформаційного простору, у формуванні альтернативних підходів до проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Поширення інформативного поля різноманітних знань потребує спеціальної організації творчої діяльності. Комп'ютер як засіб навчання, що передбачає можливість варіювання, комбінування та створення узагальненої системи знаків і символів, сприяє формуванню інтегративних знань, навичок, умінь. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій відкриває широкий доступ до навчальних та освітніх ресурсів – електронних наукових журналів, електронних бібліотек, каталогів наукових робіт. Питання технологій розглядаються в контексті неперервної освіти, адже нині якісне викладання дисциплін не може здійснюватися без використання засобів і можливостей, які надають комп'ютерні технології та Інтернет. Водночас існує недостатня скоординованість навчальних програм, які б могли забезпечити інтегративні механізми навчання, зумовлені доцільністю якості підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Метою такої інтегративної програми повинен стати, на нашу думку, розвиток особисто-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприйняття, розуміння, творення художніх образів, потреби в художньо-творчій реалізації та духовному самовираженні.

Отже **метою** нашої статті є визначення особливостей використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку вокально-

виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях накопичений досвід визначення позитивного впливу комп'ютера на систему освіти. Значний внесок в обґрунтування діалектики сучасного змісту освіти вніс І. Зязюн, який наголошував на тому, що творчість педагога як умова забезпечення взаємодії «викладання – учіння» розглядається в технологічному й організаційному підході. Творчість повинна відображати показники інтеграційних процесів і єдності взаємодії вчителя й учня [3, с. 15-29]. Як зазначав А. Авдієвський, у сучасних освітніх умовах важливо сконсолідувати наші зусилля на дуже важливому аспекті людської діяльності – музичній освіті, в центрі уваги якої повинно бути формування особистості, гармонійний розвиток підростаючого покоління [1, с. 5-7].

Проблеми розвитку вокально-виконавської майстерності досліджувалися багатьма дослідниками (П. Богонос, А. Болгарський, Б. Брилін, Б. Водяний, А. Гуменок, О. Ільченко, Н. Коваленко, М. Крючков, В. Лапченко, О. Левко), які розглядали функціонування вокально-інструментальних колективів, естетичне виховання їх учасників, досліджували історичний розвиток та традиції ансамблевого виконавства, розкрили сутність спільної музично-виконавської діяльності та особистісних якостей музикантів-ансамблістів. Вивчення можливостей окремих інформаційних технологій навчання: електронного підручника (В. Заболотний, Р. Тичук, Н. Соломчак, А. Чортополох); Інтернету (М. Купріянов, О. Околелов); комп'ютерних презентацій

(А. Коломієць); CASE-технологій BPWIN (С. Огнєвєнко); використання прикладних програм (Є. Петрусєнко, Н. Сиротєнко, І. Чигур) сприяли накопичєнню і систематизації знань, узагальненню досвєду практичної підготовки студєнтів з використанням засобів ІКТ.

Дослідники О. Горємичкін, П. Лобанова, Т. Рейзенкінд, В. Шульгіна, В. Яковлєв наголошували на використанні технїчних засобів навчання з метою підвищення ефективності цїннїсної профєсїйної підготовки вчителя. Програма «Музичний редактор», розроблена І. Ткачук, що базується на задачному підходї до навчання з використанням методів контролю, а розвиток музичних уявлєнь здїйснюється за допомогою включення персонального комп'ютера в традиційний урок, який синхронїзує в динамїці слуховї та зоровї уявлєння, дозволяє розкрити творчий потенціал як учня, так і вчителя [7, с. 47-48].

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найбільш ефективних способів використання комп'ютерних технологїє є управління навчальною діяльністю, коли комп'ютер забезпечує такі функції:

- індивїдуальне навчання, зумовлене розбудовою моделї особистостї на основї визначення особливостей пїзнавальних процесїв (сприйняття, мислення, пам'ятї);
- проблемне навчання, у якому учєнь, студєнт виступає в якостї дослідника, який самостїйно відкриває щось нове;
- формування досвєду творчої діяльності, під якою слід розумїти сукупність психїчних особливостей, що включають установку на розуміння таких функцій творчої діяльності: забезпечення зв'язків з їгровою діяльністю, накопичення емоційно-чуттєвого досвєду, досягнення емпатїї, рефлексїї; формування уявлєнь на основї фантазїї, вмїнь поєднувати інтелектуальні й образні компоненти, відмовлятися від запрограмованих шаблонїв дїй, конформїзму, здатності висловлювати власну думку.

Зазначимо, що комп'ютерне навчання застосовується й у галузї викладання дисциплїн художньо-естетичного циклу, де використовуються такі дидактичні можливостї:

- новизна роботи з комп'ютером у процесї оволодїння комп'ютерною грамотністю й засвоєння профєсїйних знань, навичок і вмїнь, що викликає в студєнтів та учнів підвищений інтерес і посилення профєсїйної мотивації;
- індивїдуалїзація навчання, коли в основу комп'ютерних технологїє покладена концепція рефлексивного управління, що передбачає розбудову моделї навчання особистостї з урахуванням особливостей пїзнавальних процесїв, розширення завдань на моделювання рїзноманїтних педагогічних ситуацій;
- впровадження комп'ютерних технологїє, що базується на мовї, притаманній предметній сферї; забезпечення динамїчності, що припускає: появу динамїчної, рухомої інформації на екранї дисплея,

оперативність у змїні застарїлої навчальної інформації [2, с. 64-65].

Впровадження технологїє комп'ютерного навчання повинно відповідати таким дидактичним вимогам: спрощення процесу навчання на основї пошуку універсального мовлення, підвищення якїсної підготовки студєнта, централїзоване збирання й обмін даними. Комп'ютерні технологїї, на нашу думку, доцїльно розглядати в якостї підсистеми навчальної технологїї.

Специфіка комп'ютеризації навчальних предметів і курсів полягає в розмаїтті можливостей керування розумовою й пїзнавальною діяльністю особистостї порівняно з іншими засобами. Комп'ютер як засіб навчання розвиває абстрактне мислення, бо дозволяє одержати узагальнене уявлєння про інтегративні об'єкти і явища, що пов'язані з вмістом профєсїйної підготовки, формує логїчне й образне мислення, бо на екранї подані не реальні предмети, а символи реальності.

Комп'ютеризація сьогоднї охопила практично всї галузї знання сучасної науки. Найбільше комп'ютерних програм створено з математики й точних наук, натомїсть на галузь художньо-естетичного циклу припадає менше, що свїдчить про їстотне відставання процесу навчання майбутнього вчителя музичного мистецтва в галузї використання інтерактивних комп'ютерних технологїє. Не визначені можливостї застосування комп'ютерних засобів у профєсїйній підготовцї у виглядї навчальних програм, комп'ютерних пїдручників і посїбників, моделюючих і навчальних їгор, завдань на тренїнг інтелекту, вправ, зумовлєних необхідністю формування готовності студєнтів до творчої діяльності.

Комп'ютерні технологїї в контекстї неперервної профєсїйної музичної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва можуть, з точки зору О. Балабана, виконувати наступні функції:

- інформаційну (на основї засвоєння знань предметного вмісту за допомогою синтезу зорової та слухової наочності, що забезпечується динамікою руху нотних знаків і малюнкїв);
- трансформаційну (передбачення інтеграції наукових знань у динамїці їх перетворення в зміст програмного матеріалу на уроках музичного мистецтва);
- систематизуючу (забезпечення послїдовності навчального матеріалу);
- закрїплення й самоконтролю (орїєнтація на оволодїння вмїннями аналізувати власні знання) [2, с. 64-65].

Теоретичною основою забезпечення інтегративного навчання за допомогою комп'ютерних технологїє є наявність потреби особистостї в синтезї, який виступає результатом поєднання ознак кожного виду мистецтва на основї механїзмів синестезїї.

З точки зору вчених-фізіологів, синестезія як феномен механїзму інтеграції мистецтв визначається здатністю особистостї до аферентації, що передбачає передачу нервового збудження від периферїйних нервових закінчень до центральних

нейронів кори головного мозку. В основу синестезії покладено співвідношення між кольором і звуком, що складають зміст єдиної сенсорної модальності. Невипадково для давніх індусів музика – це вихід за просторово-часові зв'язки, досягнення вищої насолоди, свободи. До них можна долучитися за допомогою органів почуттів (зору, дотику, нюху, смаку). Це сприяє становленню асоціативних зв'язків і формуванню ейдетичної (первісної) пам'яті [5, с. 30-41].

Оволодіння вмінням цілісно сприймати явища має позитивний вплив на вдосконалення професійних знань, навичок, умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва, основою формування яких стає принцип розвитку різноманітних здібностей особистості.

Професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва пов'язана з розвитком його інтелектуальних здібностей. Вони не можуть існувати поза систематичною діяльністю, у якій значне місце посідають спеціальні вправи й тренінгові технології, виконання творчих завдань. Доцільно враховувати, що інтелектуальні здібності є складним, синтетичним і динамічним утворенням. Вони передбачають наявність здатності оперувати й варіювати поняття, судження, формувати гіпотези з високою частотою прояву оригінальних думок у поєднанні з емоційно-образною сферою особистості.

Здібності пов'язані зі знаннями, вміннями, навичками. Вони можуть формуватися у різноманітних формах діяльності та мати прояв у таких розумових показниках як гнучкість, критичність, самостійність, широта мислення.

Сукупність розумових здібностей, що передбачає можливість вирішувати різноманітні завдання в педагогічному процесі, розглядаються як інтелектуальні здібності. При відсутності необхідних задатків до розвитку одних здібностей їх дефіцит може поповнюватися за рахунок більш інтенсивного розвитку інших. Це здійснюється за допомогою компенсації одних дій іншими.

Виконання певного завдання залежить від розвитку не лише однієї здібності, а комплексу здібностей. Властивість компенсаційних здібностей за рахунок розвитку інших відкриває можливість для вдосконалення кожної людини. Тому високий рівень загальних здібностей, до яких належать і інтелектуальні, впливає на розвиток художніх, зокрема музичних.

Сучасна вища освіта не може обійтися без використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання: інтернеттехнологій, мультимедійних програмних засобів, офісного та спеціалізованого програмного забезпечення, електронних посібників та підручників. Для знаходження інформації, яка є корисною для аналізу та оцінювання навчальної діяльності, ми використовуємо служби та сервіси мережі Інтернет: електронну пошту, пошукові системи, освітні портали, тематичні каталоги, блоги [8]. Різноманітні мультимедійні програми дозволяють користувачам інтегрувати графічну, анімаційну, текстову, аудіо- та відеоінформацію.

У сучасному інформаційному світі великої популярності набула так звана веб-платформа, що використовується і музичній освіті, проект ArtSmart. У вересні 2016 р. автори веб-платформи ArtSmart запустили пілотну програму в школі Newark East Side в Нью-Йорку (штат Нью-Джерсі).

Спочатку сутність цього проекту полягала у реорганізації системи музичної освіти Америки, але згодом, у 2018 р. ця пілотна програма стає Національною освітньою програмою. Її основним недоліком стала зорієнтованість на скорочення навчальних годин у закладах освіти, але з іншого боку, це перш за все інтеграція новітніх технологій в установлені методи навчання та популяризація музичного мистецтва та музичної освіти.

Одним з напрямків навчання в ArtSmart є вокальні заняття, які поділяються на індивідуальні і мають місце два рази на тиждень. Групові заняття проходять три рази на тиждень.

Отже, сутність проекту SmartMusic полягає в тому, що це веб-платформа для музичного навчання та виховання, яка поєднує викладачів та тих хто бажає навчитися грати, диригувати, співати, танцювати тощо. Викладачі розробляють індивідуальний план роботи, в який входять різноманітні завдання та проекти, а ті, хто бажає отримувати музичну освіту, можуть отримувати консультації, а також виконувати завдання у негайному зворотньому зв'язку.

Панель веб-платформи Проекту SmartMusic

Завдання викладачів полягає в оцінці виконуваного матеріалу, наданні методичних рекомендацій та вказівок, спостереганні за процесом навчання, показі власних прикладів тощо, що дозволяє традиційне пасивне повторювання за зразком викладача перетворити в самостійне активне творче навчання.

Однією з переваг даного проекту є можливість як викладача, так і учня візуально бачити цілі та завдання, обирати шляхи вирішення труднощів у процесі роботи над вокальним або інструментальним музичним твором, наприклад робота над інтонацією, технічно та позиційно складні моменти для інструменталістів, робота над дикцією, артикуляцією, інтонуванням, звукоутворенням для вокалістів, робота над диригентською мануальною технікою, строем для хорових диригентів тощо.

Завдяки проекту SmartMusic учні отримують можливість реальної участі у майстер-класах відомих педагогів, виконавців, і ця опція є дійсно унікальною, оскільки дозволяє реально втілити

співтворчість та співучасть між викладачем та учнем.

Застосування інтерактивних технологій навчання, однією з особливостей якого є залучення всіх учасників навчального заняття до активного пізнавального пошуку, передбачає використання рольових та інтерактивних ігор, практичних завдань, моделювання проблемних ситуацій, ведення дискусій тощо. У процесі інтерактивної взаємодії центральним джерелом навчального пізнання вважається досвід студентів, який є важливою умовою їх професійного становлення, творчого розвитку [4, с. 95].

При розробці власної системи завдань для студентів по створенню акомпанементу до пісні, що виконується за допомогою синтезатора, ми брали до уваги наступне:

- доцільна організація ситуації формування інтелектуальних здібностей, яка б забезпечувала реалізацію функцій режисера вчителем музичного мистецтва безпосередньо в практичній діяльності (І. Зязюн);

- формування відношення студента до самостійної роботи з творення оригінальних дидактичних матеріалів за допомогою спеціальних вправ на основі впровадження художнього принципу монтажу, що сприяє особистісному усвідомленню дидактичного матеріалу, скерованого на професійну діяльність на уроках музичного мистецтва [6, с. 103-106].

Цього можна досягнути за допомогою таких завдань-вправ: розробка власної інструкції до синтезатора щодо вибору стилю акомпанементу до заданої мелодії, аналіз музичних фрагментів, узагальнення понять, коли використовується метод спроб і помилок у пошуку найбільш виразного акомпанементу з точки зору особистого підходу вчителя.

Емоційно-образний досвід студента накопичується в умовах опредмечування його власних творчих потреб на основі інтуїції. Це збагачує уявлення студентів і створює умови для формування інтелектуальних здібностей завдяки отриманню можливостей стимулювання мотивації студента в ході використання методів порівняльного аналізу щодо інтеграції та синтезу інформації, отриманої шляхом творення чуттєвого образу, включення механізмів сенсорної сфери, визначення й узагальнення власної позиції щодо стилю, гармонії, особливостей мелодії, формування цілісного чуттєвого образу, реалізації зв'язку теоретичних знань із конкретно-предметними, активного синтезу репродуктивного й продуктивного типу мислення; формування мобільності, гнучкості, швидкості мислення, самостійної розробки інструктажу до використання синтезатору.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Викладене вище дозволяє зробити наступні висновки:

- комп'ютерні технології вимагають розробки дидактичних матеріалів на основі принципу інтеграції мовних ознак за допомогою символів, що передбачає взаємодію художніх і наукових методів пізнання;

- професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва повинна реалізовуватися у контексті розвитку здатності до інтегративної діяльності, яка базується на синтезі загальних і спеціальних знань, а також умінні самовдосконалюватися завдяки використанню сучасних технологій навчання;

- реалізація навчально-методичного блоку на основі застосування комп'ютерних технологій навчання повинна здійснюватись у межах міжпредметних зв'язків в умовах забезпечення принципу співтворчості з такою схемою взаємодії: викладач з дисциплін музично-естетичного циклу – викладач-програміст – студент.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авдієвський А. Т. Мистецька освіта в системі формування педагога ХХІ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*. Сер. 14 : Теорія і методика мистецької освіти. К. : НПУ, 2004. С. 5-7.
2. Балабан О. А. Комп'ютерне навчання на уроках музики в школі. *Рідна школа*. 2002. №4. С. 64-65.
3. Зязюн І. А. Освітня парадигма – тип культурно-історичного мислення і творчої дії суб'єктів освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*: зб. наукових праць / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. К., 2003. С. 15-29.
4. Морзе Н. В. Моделі ефективного використання інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс]. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2008. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/ITZN/em6/emg.html>.
5. Рейзенкінд Т. Й. Формування готовності вчителя музики до усвідомлення дослідницьких технологій : збірник наукових праць / ред. кол. О. П. Щолокова та ін. К. : НПУ, 2003. Вип. 4. С. 30-41.
6. Рейзенкінд Т. Й., Варнавська Л. І. Шляхи формування інтелектуальних здібностей вчителя музики. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наукових праць. Вип. 6. Кривий Ріг, 2003. С. 103-106.
7. Ткачук І. Персональний комп'ютер і розвиток музичних здібностей учнів. *Рідна школа*. 1999. №12. С. 47-48.
8. Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції: матеріали регіонального науково-практичного семінару / за заг. ред. Г. В. Терещука. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. 235 с.

REFERENCES

1. Avdiievskiy, A. T. (2004). Mystetska osvita v systemi formuvannia pedahoha XXI stolittia [Artistic education in the system of forming of teacher of the XXI century]. *Naukovi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Drahomanova*. Ser. 14 : Teoria i metodyka mystetskoï osvity. K. : NPU. S. 5-7. [in Ukrainian]
2. Balaban, O. A. (2002). Kompiuterne navchannia na urokakh muzyky v shkoli [Computer training in music lessons at school]. *Ridna shkola*. №4. S. 64-65. [in Ukrainian]
3. Ziaziun, I. A. (2003). Osvitnia paradyhma – typ kulturno-istorychnoho myslennia i tvorchoi dii subiektiv osvity [An educational paradigm as a type of cultural-historical thinking and creative action of subjects of education]. *Pedahohika i psykholohiia profesinnoi osvity: rezultaty doslidzhen i perspektyvy*: zb. naukovykh prats / za red. I. A. Ziaziuna, N. H. Nychkalo. Kyiv. S. 15-29. [in Ukrainian]
4. Morze, N. V. (2008). Modeli efektyvnoho vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh ta dystantsiinykh tekhnolohii navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Models of effective use of information and communication and distant learning technologies in higher education] [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/ITZN/em6/emg.html>. [in Ukrainian]
5. Reizenkind, T. I. (2003). Formuvannia hotovnosti vchytelia muzyky do usvidomlennia doslidnytskykh tekhnolohii [Formation of readiness of the music teacher for awareness of research technologies].

Zbirnyk naukovykh prats / red. kol. O. P. Shchokova ta in. Vyp. 4. Kyiv. [in Ukrainian]

6. Reizenkind, T. I., Varnavska, L. I. (2003). Shliakhy formuvannya intelektualnykh zdibnosti vchytelia muzyky [Ways of forming the intellectual abilities of a music teacher]. Pedagogika vyshchoi ta serednoi shkoly: zb. naukovykh prats. Vyp. 6. Kryvyi Rih. S. 103-106. [in Ukrainian]

7. Tkachuk, I. (1999). Personalnyi kompiuter i rozvytok muzychnykh zdibnosti uchniv [Personal computer and development of students' musical abilities]. Ridna shkola. №12. S. 47-48. [in Ukrainian]

8. Shliakhy modernizatsii vyshchoi osvity v konteksti yevrointehratsii (2008). [Ways to modernize higher education in the context of European integration]. Materialy rehionalno naukovopraktychnoho seminaru / za zah. red. H. V. Tereshchuka. Ternopil : Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka. 235 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЧЕНКО Інга Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості професійної підготовки студентів факультетів мистецтв закладів вищої освіти у рамках сучасної гуманітарно-культурологічної парадигми.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEVCHENKO Inha Leonidivna – Ph.D., associate professor of the Chair of Art Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: features of professional training of students of art faculties of universities in the framework of the current humanitarian and cultural paradigm.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2024 р.

УДК 37.012.7

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-371-376

ШКАТУЛЯК Наталія Михайлівна –

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри прикладної математики та інформатики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4905-001X>
e-mail: shkatulyak56@gmail.com

УСОВ Валентин Валентинович –

доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри технологічної та професійної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7855-5370>
e-mail: valentinusov67@gmail.com

ТКАЧУК Олена Миколаївна –

кандидат фізико-математичних наук, викладач фізико-математичних дисциплін Одеського технічного фахового коледжу Одеського національного технологічного університету
e-mail: vrublevskaylena@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5443-9943>

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У РОЗВ'ЯЗКУ ЗАДАЧ НА ЕКСТРЕМУМ

Дана стаття присвячена ілюстрації використання інструментів MS Excel для розв'язання ряду задач на екстремум. Відомо, що вирішення задач на знаходження максимуму чи мінімуму (або оптимального значення) цільової функції або числового масиву даних (вирішення так званих задач на екстремум) є однією з базових алгоритмічних задач курсу інформатики. У посібниках з математики середньої загальноосвітньої школи вивчається лише спосіб вирішення задач на екстремум за допомогою похідної. Але існують також методи вирішення вищезгаданих задач на екстремум з використанням інструментів алгебри та геометрії, які іноді є більш раціональними. В той же час успішне вирішення таких задач може бути досить складним та потребує багато обчислень та затрат навчального часу. Тому використання сучасних інформаційних технологій може значно скоротити навчальний час та рутинні обчислення. Сучасні інформаційні технології надають широкі можливості для цього, наприклад, такі комп'ютерні програмовані засоби, як MatLab, MathCad, Mathematica, Python. Але для оволодіння ними потрібно мати спеціальну підготовку. У той же час доступний практично кожному та відносно простий програмний засіб MS Excel, що входить до стандартного пакету MS Office, може бути використаний для розв'язання багатьох задач на екстремум. Метою даної роботи є показати, як використання інструментів MS Excel дозволяє отримати наочне й точне значення величини та положення екстремуму певної функції. В результаті дослідження (на прикладі розв'язання типових задач з електродинаміки) показано, що використання пакету програмного комп'ютерного засобу MS Excel є ефективним при розв'язанні задач практично з усіх розділів фізики. Комп'ютерний засіб MS Excel дозволяє створювати математичні комп'ютерні моделі фізичних явищ, проводити числові експерименти, отримувати точні та наочні результати, що сприяє більш глибокому розумінню фізичних явищ. При цьому яскраво проявляються зв'язки фізики з математикою та інформатикою, що, на наш погляд, сприяє підвищенню мотивації навчання інформатики.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, задачі на екстремум, комп'ютерний засіб MS Excel.

SKATULYAK Nataliya Mykhailivna –

Candidate of physical and mathematical sciences, PhD, Associate Professor of the Department of Applied Mathematics and Informatics at South Ukrainian Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4905-001Xh>
e-mail: shkatulyak56@gmail.com

USOV Valentin Valentynovich –

Doctor of physical and mathematical sciences, Professor, Professor of the Department of Technological and Vocational Education at South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
e-mail: valentinusov67@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7855-5370>

TKACHUK Olena Mikolaïvna –

Candidate of physical and mathematical sciences, PhD, Teacher of physical and mathematical disciplines at Odessa Technical Vocational College of Odessa National Technological University
e-mail: vrublevskaylena@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5443-9943>

INTERSUBJECT CONNECTIONS IN SOLVING PROBLEMS TO THE EXTREME

This article is devoted to illustrating the use of MS Excel tools for solving several extreme problems. It is known that solving problems for finding the maximum or minimum (or optimal) value of a target function or a numerical array of data (solving so-called extremum problems) is one of the basic algorithmic problems of a computer science course. Only the method of solving extremum problems using the derivative is studied in high school mathematics textbooks. But there are also methods of solving the extremum mentioned above using algebra and geometry tools, which are sometimes more rational. At the same time, the successful solution of such problems can be quite difficult and require a lot of calculations and study time. Therefore, modern information technology usage can significantly reduce training time and routine calculations. Modern information technologies provide fairly wide opportunities for this, for example, using such computer programming tools as MatLab, MathCad, Mathematica, and Python. But to master them, you need to have special training. At the same time, to almost everyone available, a relatively simple software tool, MS Excel, included in the standard MS Office package, can be used to solve many problems to the extreme. The purpose of this work is to show how the use of MS Excel tools allows you to obtain a visual and accurate value of the value and the position of the extremum of a certain function, and at the same time demonstrate the disclosure of the interdisciplinary connections of mathematics, physics and informatics. As a result of the study, it is shown in the example of solving typical problems in electrostatics that the use of the MS Excel software package is effective in solving problems from almost all sections of physics, making mathematical computer models of physical phenomena, conducting numerical experiments, obtaining visual results that contribute to a deeper understanding of physical phenomena. At the same time, the connections of physics with mathematics and informatics are manifested, which, in our opinion, contributes to increasing the motivation to study informatics.

Key words: interdisciplinary connections, extremum problems, computer tool MS Excel.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність міжпредметних зв'язків у навчальному процесі очевидна. Це відображає інтеграцію суспільних, природничих та технічних наук. Важливу роль у різних галузях науки і техніки займає пошук максимального чи мінімального значення певної величини чи оптимального вирішення певної проблеми серед кількох різних варіантів. Як правило, пошук оптимального рішення є складним завданням і потребує застосування методів математичного програмування та оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що розв'язання завдань на знаходження максимального або мінімального значення із заданого масиву чисел є одним із базових алгоритмічних завдань курсу інформатики середньої загальноосвітньої школи [Інформатика, 2022]. Існує окремих клас навчально-методичних задач на екстремум як у математиці [Науменко, 2013], так і у фізиці [Дяденчук, 2021]. Раніше розв'язання екстремальних задач з фізики на базі міжпредметних зв'язків фізики та математики було розглянуто, наприклад, у джерелах [Редько, 1992]. Основи теорії екстремальних задач та методи їх розв'язання розглянуто у [Моклячук, 2009], [Конова, 2009]. Лише у посібнику для вчителів

[Редько, 1992: 81] використані міжпредметні зв'язки з інформатикою у вигляді запропонованих блок-схеми та програми для ЕОМ на мові програмування «Бейсик» для розв'язання екстремальних задач. Хоча «Бейсик» є мовою програмування високого рівня для початківців, ця мова програмування у наш час у вітчизняній освіті застосовується дуже рідко. Однак успішне розв'язання екстремальних задач на сучасному етапі розвитку суспільства неможливо без використання інформаційних технологій. Саме при вирішенні задач на екстремум яскраво проявляються міжпредметні зв'язки фізики, математики та інформатики. У науково-методичній літературі пропонуються різні комп'ютерні варіанти розв'язання завдань на екстремум. Відомі математичні програмовані додатки, такі як, наприклад, MatLab, MathCad, Mathematica, Python тощо надають широкі можливості у підвищенні точності та збереження часу на розрахунки. Але зазначені комп'ютерні засоби досить складні та потребують певного часу на оволодіння. Разом з тим до стандартного пакету MS Office входить досить нескладний програмний засіб MS Excel, використання якого дозволяє успішне розв'язання цілого ряду завдань на екстремум.

Мета сатті. Показати використання інструментів MS Excel для отримання наочного та точного встановлення положення й величини екстремального значення цільової функції задачі та міжпредметні зв'язки математики, фізики та інформатики шляхом використання MS Excel при розв'язанні прикладних задач на екстремум.

Методи дослідження. Аналіз інструментів MS Excel та міжпредметних зав'язків при розв'язанні екстремальних задач.

Виклад основного матеріалу. Аналіз використання MS Excel при розв'язанні завдань, представлених у вищезазначених літературних джерелах, показав його ефективність практично з усіх розділів фізики. Вищезазначений засіб дозволяє створювати математичні комп'ютерні моделі фізичних явищ, проводити числові експерименти, отримувати точні та наочні результати, що сприяє більш глибокому розумінню фізичних явищ. При цьому яскраво проявляються міжпредметні зв'язки фізики, математики та інформатики, що на наш погляд сприяє підвищенню мотивації навчання інформатики.

Розглянемо деякі типові задачі на екстремум та їх розв'язання за допомогою інструментів MS Excel.

Задача 1. Два однакових позитивних заряди $q_1 = q_2 = q = 1$ нКл знаходяться на відстані 20 см один від одного. Знайти на прямій, перпендикулярній лінії, що з'єднує заряди і проходить через середину цієї лінії, точку, в якій напруженість поля максимальна. Визначте напруженість електричного поля на відстані 20 см ($\epsilon = 1$).

Розв'язання. Класичним методом розв'язання цієї задачі є використання похідної, як було зазначено вище. Візьмемо на осі x довільну точку A , що знаходиться на відстані x від точки O (Рис. 1).

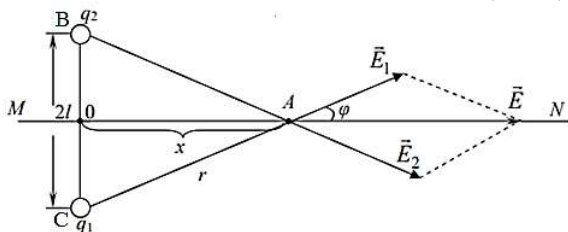

Рис. 1. Напруженість електростатичного поля на прямій, перпендикулярній лінії, що з'єднує заряди і проходить через її середину

За принципом суперпозиції напруженість поля в цій точці:

$$\vec{E} = \vec{E}_1 + \vec{E}_2, \quad (1)$$

де \vec{E}_1 та \vec{E}_2 – напруженість у точці A поля, створеного зарядами q_1 і q_2 .

Проектуючи векторне рівняння (1) на вісь x , дістанемо:

$$E = E_1 \cos \alpha + E_2 \cos \alpha, \quad (2)$$

де α – кут між векторами \vec{E}_1 та \vec{E}_2 і віссю x . Оскільки $E_1 = E_2$, то рівність (2) можна записати у вигляді:

$$E = 2E_1 \cos \alpha. \quad (3)$$

$$\cos \alpha = \frac{x}{\sqrt{x^2 + l^2}}$$

Із ΔOAC знаходимо:

$$E_1 = \frac{q}{4\pi\epsilon_0 r^2}, \quad \text{де } r = \sqrt{x^2 + l^2}$$

Враховуючи, що перепишемо вираз (3):

$$E = \frac{2kq}{r^2} \cdot \frac{x}{r} = \frac{2kqx}{(x^2 + l^2)^{3/2}}. \quad (4)$$

Якщо в даній точці напруженість поля максимальна, то

$$\frac{dE}{dx} = 0 \quad (5)$$

Підставивши в умову (5) вираз (4) і провівши операцію диференціювання, дістанемо:

$$\frac{d}{dx} \left[\frac{2kqx}{(x^2 + l^2)^{3/2}} \right] = \frac{2kq \cdot (x^2 + l^2)^{3/2} - \frac{3}{2}(x^2 + l^2)^{1/2} \cdot 2x \cdot 2kqx}{(x^2 + l^2)^3} = 0$$

$$\text{Звідки } (-2x^2 + l^2) = 0, \quad (6)$$

$$x = \pm \sqrt{\frac{l^2}{2}} = \pm \frac{l}{\sqrt{2}}, \quad x = \pm \frac{0,1}{\sqrt{2}} \approx \pm 0,071 \text{ м.}$$

При розв'язанні цієї задачі очевидно простежується міжпредметні зв'язки фізики з математикою. Але отриманий результат не є точним і наочним. Розв'яжемо зазначену задачу без використання похідної, використовуючи зв'язок з інформатикою. Сформуємо таблицю в Excel з вихідними параметрами та побудуємо відповідні діаграми (рис. 2).

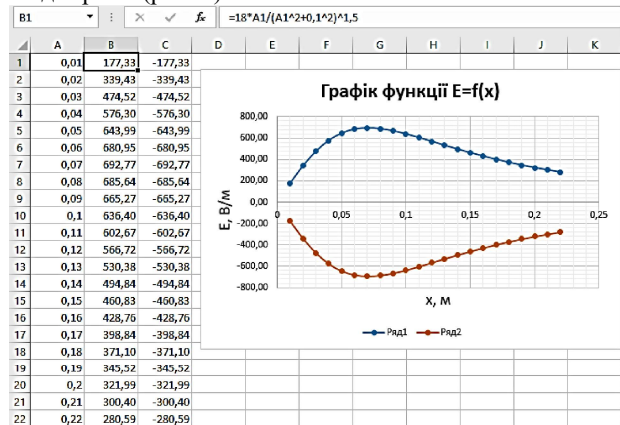

Рис. 2. Графік залежності поля \vec{E} від відстані x системи двох зарядів

Далі скористаємось можливістю, яку дає MS Excel для отримання екстремуму функції (рис.3).

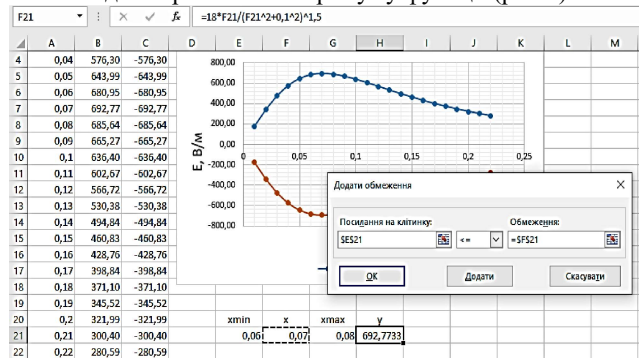

Рис. 3. Пошук екстремуму функції

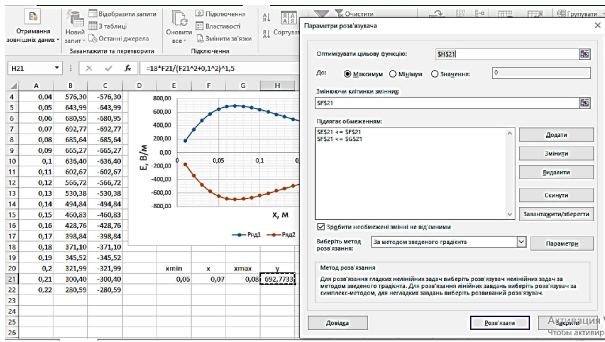

Рис. 4. Параметри розв'язання і обмеження інтервалу

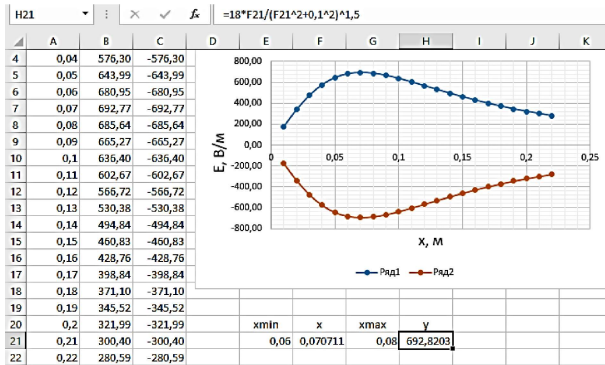

Рис. 5. Отримання результату завдання

Після натискання клавіші «Результати» отримаємо «Звіт про результати»:

Клітинка	Назва	Вихідне значення	Остаточне значення
\$H\$21	y	692,77	692,82

Клітинка	Назва	Вихідне значення	Остаточне значення	Ціле число
\$F\$21	x	0,07	0,070710677	Продовжити

Клітинка	Назва	Значення клітинки	Формула	Стан	Допуск
\$E\$21	xmin	0,06	=\$E\$21<-\$F\$21	Без зв'язування	0,010710677
\$F\$21	x	0,070710677	=\$F\$21<=\$G\$21	Без зв'язування	0,009289323

Рис. 6. Звіт про результати

Можна знайти екстремум функції іншим методом за допомогою підбору параметру. Розв'яжемо рівняння (6) за допомогою MS Excel. Сформуємо таблицю в Excel і збудуємо діаграму. Значення x розглянемо в діапазоні від 10 до -10 з кроком -1. Для отримання більш точного значення екстремуму функції скористаємось можливістю підбору параметру. Сформуємо комірки для значень x та y. Для цього натискаємо на вкладку ДАНІ. Далі клавішу «Аналіз, якщо», далі «Підбір параметру». Змінюючи значення x від 4 справа, знайдемо значення y, яке прагне до нуля.

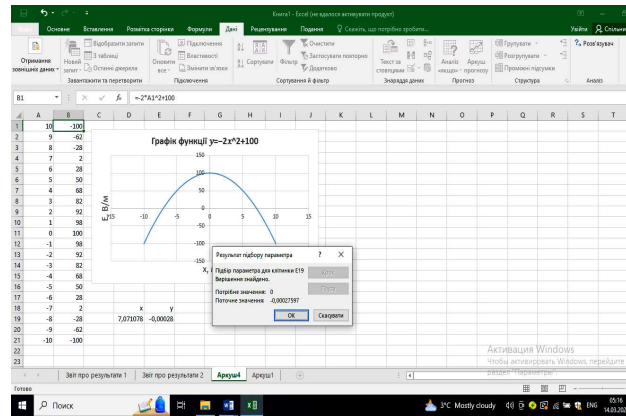

Рис. 7. Пошук екстремуму за допомогою підбору параметру

Ми отримали значення $x_{max} = 7,071$ см, чи $x_{max} = 0,07071$ м. Таким же чином можна підібрати другий максимум, але змінюючи значення x від -4 см вправо.

Відповідь: $x_{max} = \pm 0,0707$ м, $E_{max} = 692,8$ В/м; $E_{20} = 332$ В/м.

Отже, використовуючи міжпредметні зв'язки фізики, математики та інформатики, ми розв'язали фізичну задачу за допомогою комп'ютерного додатку MS EXCEL і отримали більш точний та наочний результат.

Задача 2. Тонке дротове кільце радіусом $R=4$ см рівномірно заряджене з лінійною густиною $\tau = 1$ нКл/м. Визначте напруженість E електростатичного поля у вакуумі на осі, що проходить через центр кільця, в точці, віддаленій на відстань $r = 6$ см від центру кільця, в центрі кільця. Визначте, на якій відстані від центру кільця на його осі напруженість поля буде максимальною. Побудувати графік залежності

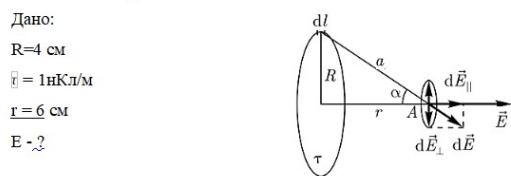

Рис. 8. Напруженість E на осі, що проходить через центр кільця

Розв'язання: Розіб'ємо кільце на нескінченно малі елементи dl . Заряд такого елемента $dq = \tau dl$, і цей елемент створює в даній точці електростатичне поле напруженістю

$$dE = \frac{dq}{4\pi\epsilon_0 a^2} = \frac{\tau dl}{4\pi\epsilon_0 a^2} = \frac{\tau dl}{4\pi\epsilon_0 (\sqrt{r^2 + R^2})^2}$$

де - лінійна густина заряду; a - відстань від елемента dl кільця до точки, де слід визначити напруженість поля. Вектор $d\vec{E}$ направлений уздовж лінії a . Для визначення напруженості електростатичного поля в даній точці слід геометрично скласти $d\vec{E}$ від всіх елементів кільця. Вектор $d\vec{E}$ розкладемо на два компоненти: $d\vec{E}_\perp$ та $d\vec{E}_\parallel$ (див. рис. 8). Геометрична сума всіх $d\vec{E}_\perp$ буде дорівнювати нулю ($d\vec{E}_\perp$ от кожних двох діаметрально протилежних елементів кільця рівні і протилежно направлені). Тоді

$$E = \int dE_{||} = \int dE \cos \alpha$$

Звідки

$$E = \int_0^{2\pi} \frac{\tau \cos \alpha dl}{4 \pi \epsilon_0 (\sqrt{r^2 + R^2})^2} = \frac{\tau r 2 \pi R}{4 \pi \epsilon_0 (r^2 + R^2)^{3/2}}$$

$$\cos \alpha = \frac{r}{\sqrt{r^2 + R^2}}$$

Таким чином, напруженість електростатичного поля у вакуумі в точці на осі, що проходить через центр кільця дорівнює

$$E = \frac{\tau r R}{2 \epsilon_0 (r^2 + R^2)^{3/2}}$$

Для того, щоб знайти максимальне значення напруженості електричного поля на осі кільця,

необхідно взяти похідну $\frac{dE}{dr}$ і прирівняти її до нуля:

$$\frac{dE}{dr} = \frac{\tau R}{2 \epsilon_0 (R^2 + r^2)^3} \left((R^2 + r^2)^3 - 3r^2 (R^2 + r^2)^2 \right) = 0$$

; Або

$$2r^2_{max} = R^2 = 0 \quad r_{max} = \frac{R}{\sqrt{2}}$$

Міжпредметні зв'язки фізики з математикою очевидні. Але потрібно ще побудувати графік. Звичайно, його можна побудувати вручну. Але для цього знадобиться здійснити багато рутинних обчислень та затрат навчального часу. Цього можна уникнути, якщо застосувати зв'язки з інформатикою, використовуючи комп'ютерний засіб MS EXCEL.

Сформуємо таблицю в EXCEL з вихідними параметрами та побудуємо графік (рис. 9):

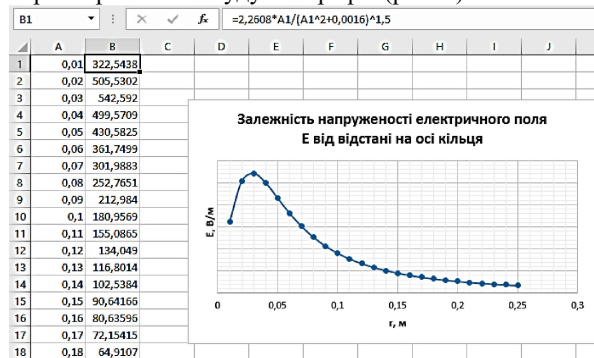

Рис. 9. Залежність напруженості електричного поля від відстані r

14	Клітинка цільової функції (Максимум)				
15	Клітинка	Назва	Вихідне значення	Остаточне значення	
16	\$N\$21		542,592	543,8639536	
17					
18					
19	Клітинки змінних				
20	Клітинка	Назва	Вихідне значення	Остаточне значення	Ціле число
21	\$F\$21		0,03	0,028284271	Продовжити

Рис. 10. Звіт про результат

Відповідь: $E_{max} = 543,8$ В/м;
 $r_{max} = 2,83$ см; $E_0 = 361,8$ В/м.

Отже, застосовуючи міжпредметні зв'язки з інформатикою та виконавши розрахунки за допомогою MS EXCEL, отримуємо наочний (рис. 9) і точний (рис. 10) кінцевий результат.

Задача 3. Дві довгі паралельні нитки рівномірно заряджені, кожна з лінійною густиною $\Gamma = 0,5$ мкКл/м. Відстань між ними $2a = 0,45$ м. Знайти максимальне значення напруженості електричного

поля на осі, перпендикулярній лінії, що з'єднує заряджені нитки і рівновіддаленої від них (рис. 11)

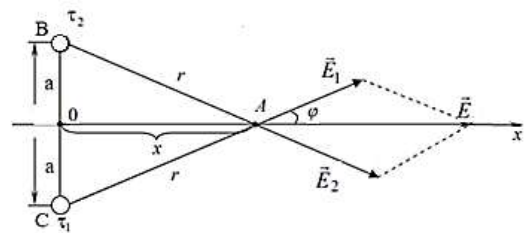

Рис. 11. Схема напруженості електричного поля

Розв'язання: Напруженість електричного поля, що створює нескінченна заряджена нитка

$$\vec{E} = \frac{1}{2 \pi \epsilon_0} \cdot \frac{\Gamma}{r} \vec{j}; \quad \vec{E} = 2k \cdot \frac{\Gamma}{r} \vec{j}$$

дорівнює $k = \frac{1}{4 \pi \epsilon_0}$, ϵ_0 – електрична стала. Відповідно до принципу суперпозиції: $\vec{E} = \vec{E}_1 + \vec{E}_2$, або (див.

рис. 11) $\vec{E} = 2\vec{E}_1 \cos \varphi$. Звідси $E = \frac{4k\Gamma \cdot x}{r} = \frac{4k\Gamma x}{x^2 + a^2}$,

де $\cos \varphi = \frac{x}{r}$, $r^2 = x^2 + a^2$. Тоді умова максимуму:

$$\frac{dE}{dx} = \frac{4k\Gamma(x^2 + a^2) - 8k\Gamma x^2}{(x^2 + a^2)^2} = \frac{4k\Gamma(-x^2 + a^2)}{(x^2 + a^2)^2} = 0;$$

Звідки при $x_{max} = \pm a$, $E_{max} = \frac{2k\Gamma}{a}$.

При розв'язанні цієї задачі очевидні міжпредметні зв'язки фізики з математикою. Використаємо зв'язок з інформатикою. За допомогою MS Excel сформуємо таблицю та наочну діаграму (рис. 12).

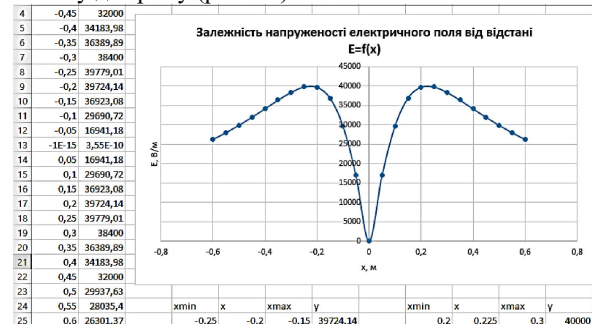

Рис. 12. Залежність напруженості електричного поля від відстані

Знайдемо екстремуми функції та отримаємо звіт про результат (рис. 13).

19	Клітинки змінних					
20	Клітинка	Назва	Вихідне значення	Остаточне значення	Ціле число	
21	\$O\$8	x	0,225	0,225	Продовжити	
22						
23						
24	Обмеження					
25	Клітинка	Назва	Значення клітинки	Формула	Стан	Допуск
26	\$N\$8	xmin		0,2 \$N\$8 <= \$O\$8	Без зв'язування	0,025
27	\$O\$8	x		0,225 \$O\$8 <= \$P\$8	Без зв'язування	0,075

Рис. 13. Звіт про результат

$$x_{max} = 0,225 \text{ м}, \quad E_{max} = 40 \text{ кВ/м}$$

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напряму. Показано, що використання інструментів MS Excel для отримання наочного та точного є перспективним та ефективним засобом для визначення положення й величини екстремального значення цільової функції

задачі, не витрачаючи багато рутинних розрахунків та затрат навчального часу, та як розкриваються міжпредметні зв'язки математики, фізики та інформатики шляхом використання MS Excel при розв'язанні прикладних задач на екстремум.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дяденчук А. Ф. Застосування інформаційних технологій при викладенні загального курсу фізики майбутнім екологам. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці*: III Всеукр. наук. Інтернет-конф., 26-27 березня 2021 р.: (Зб. матеріалів). Умань: Візаві, 2021. с. 107–109.
2. Задачі на екстремум у шкільному курсі фізики: Посібник для вчителя / Редько Г. Б., Валльє О. Е., Усов В. В., Мельник В. Г.. Одеса: ОДПІ, 1992. 128 с.
3. Інформатика: підруч. для 9 кл. закл. загал. серед. освіти / [Бондаренко О. О., Ластовецький В. В., Пилипчук О. П., Шестопапов Є. А.]. Харків: Вид-во «Ранок», 2022.
4. Кононова О. О. Методи розв'язання оптимізаційних задач на побудову. *Освіта Донбасу*. 2009. № 3–4. С. 19–28. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Osvita_Donbasu/2009_N3-4_134-135.pdf
5. Моклярчук М. П. Варіаційне числення. Екстремальні задачі. Підручник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. 380 с. URL: <https://mechmat.knu.ua/wp-content/uploads/2020/05/var-book-2010.pdf>
6. Науменко А. А. Екстремальні задачі як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів під час вивчення геометричних перетворень // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9-10 лютого 2013 року. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 250-251. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/4907?show=full>

REFERENCES

1. Dyadenchuk, A. F. (2021). Zastosuвання informatsiynykh technologiiv pri vykladanni zagalnogo kursu fizyky maybutnim ekologam. [Application of information technologies in teaching the general course of physics to future ecologists]. "Modern information technologies in education and science: III Vseukr. of science Internet conference", March 26-27, 2021: (Collection of materials). Uman: Visavy. S. 107–109 [in Ukrainian]
2. Zadachi na ekstremum u shkylnomu kursu fizyky: Posibnyk dlya vchytelya (1992). [Extremum problems in a school physics course: A handbook for the teacher] / Redko G. B., Vallie O. E., Usov V. V., Melnik V. G. Odessa: ODPI. 128 s. [in Ukrainian]
3. Informatica: pidruchnik dlya 9 klasu zakladiv zagalnoy serednsyoy osvity (2022). [Informatics: a textbook for the 9th grade of a general secondary education institution] / [Bondarenko O. O., Lastovetskyi V. V., Pylypchuk O. P., Shestopalov E. A.]. Kharkiv: Ranok Publishing House. [in Ukrainian]
4. Kononova, O. O. (2009). Metody rozvyasannya optymizatsiynykh zadach na pobudovu [Methods for solving optimization problems for construction] *Osvita Donbasu* [Education of Donbass]. No. 3–4. S. 19–28. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Osvita_Donbasu/2009_N3-4_134-135.pdf [in Ukrainian]
5. Mokliarchuk M. P. Variatsiine chyslennia. Ekstremalni zadachi. [Calculus of variations. Extreme tasks.] (2009). *Pidruchnyk*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 380 s. URL: <https://mechmat.knu.ua/wp-content/uploads/2020/05/var-book-2010.pdf> [in Ukrainian]

6. Naumenko, A. A. (2013). Extremalni zadachi yak zasib aktyvizatsiiv navchalnoy diyalnosti uchniv pid chas vuvchennya geometrichnykh peretvoren [Extreme problems as a means of activating the educational and cognitive activity of students during the study of geometric transformations] // *Yednist navchannya i naukovykh doslidzhen – golovnyy princip universynetu* [The unity of teaching and scientific research is the main principle of the university]: a collection of scientific works of the report and scientific conference of university teachers for 2012, February 9-10, 2013 year Kyiv: Publishing House of NPU named after M. P. Drahomanov. S. 250–251. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/4907?show=full> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШКАТУЛЯК Наталія Михайлівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри прикладної математики та інформатики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: система вищої освіти, професійна підготовка майбутніх вчителів інформатики та прикладної математики, матеріалознавство конструкційних матеріалів.

УСОВ Валентин Валентинович – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри технологічної та професійної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: система вищої освіти, професійна підготовка майбутніх вчителів технологій, інформатики та фахівців зі сфери дизайну одягу та комп'ютерного дизайну, матеріалознавство конструкційних матеріалів, фізика приладів, елементів і систем.

ТКАЧУК Олена Миколаївна – кандидат фізико-математичних наук, викладач фізико-математичних дисциплін Одеського технічного фахового коледжу Одеського національного технологічного університету.

Наукові інтереси: система вищої освіти, професійна підготовка майбутніх фахівців у сфері інформаційних технологій, фізика твердого тіла.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SKATULYAK Nataliya Mykhailivna – Candidate of physical and mathematical sciences, PhD, Associate Professor at the Department of Applied Mathematics and Informatics at South Ukrainian Pedagogical University named after K. D. Ushinsky.

Scientific interests: system of higher education, professional training of future teachers of informatics and applied mathematics, materials science of structural materials.

USOV Valentin Valentynovich – Doctor of physical and mathematical sciences, Professor, Professor of the Department of Technological and Vocational Education at South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky.

Scientific interests: the system of higher education, professional training of future teachers of technology, computer science and specialists in the field of clothing design and computer design, material science of structural materials, physics of devices, elements and systems.

TKACHUK Olena Mikolaievna – Candidate of physical and mathematical sciences, PhD, teacher of physical and mathematical disciplines at Odessa Technical Vocational College of Odessa National Technological University.

Scientific interests: system of higher education, professional training of future specialists in the field of information technologies, the solid state physics.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-377-380

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна –кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної підготовки, реабілітації та дрон-рейсінгу
Львівської академії Національного авіаційного університетуORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>e-mail: sanusiazakharova@gmail.com**ДАРІЄНКО Андрій Валерійович** –вчитель технологій,
автосправи та кресленняORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5993-5787>e-mail: lpvoltage@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРАТИВНОГО НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

У статті проаналізовано різні підходи до визначення інтегративного навчання, інтегративного підходу до навчання, інтеграції наук і міждисциплінарних зв'язків у процесі професійної підготовки як студентів закладів вищої освіти загалом, так і майбутніх пілотів цивільної авіації зокрема. Висвітлено, що інтеграція навчальних дисциплін, виступає найважливішим чинником рушійної сили процесу вдосконалення та забезпечення якості професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців. Висвітлення навчального матеріалу з дисциплін циклів гуманітарної та соціально-економічної підготовки, циклів професійної, льотної та тренажерної підготовки із застосуванням міжпредметної інтеграції повинно відбуватись з урахуванням вимог до знань, які становлять базис фахової підготовки.

Придільно увагу процесу засвоєння різнобічних знань і формування практичних умінь, що закладають підґрунтя цілісної системи професійно важливих якостей майбутнього фахівця. Акцентовано на тому, що в процесі професійної підготовки майбутніх пілотів виникає необхідність у формування трансферабельних знань і умінь, які по трактовані як знання та уміння, які можна перенести, передати, перемістити, перевести з одного виду та роду діяльності у інший. Зазначено, що трансферність тлумачиться як самостійне мислення, в основі якого закладено використання вже наявних знань, тому розвиток логічного мислення, здатність до пошуку та розуміння альтернативних шляхів розв'язку завдань, потреба в аргументації та дискусії, комунікація та робота в команді тощо постають завданням перед льотними закладами вищої освіти в процесі професійної підготовки майбутніх пілотів.

Указано, що трансферабельні знання повинні містити причинно-наслідковий зв'язок, у процесі викладання слід акцентувати увагу на тому, що набутий досвід може бути використаний курсантом у різних ситуаціях, також, у процесі професійної підготовки майбутній пілот повинен відкрити для себе основні принципи вирішення різних проблем. Курсанти повинні навчитися використовувати навколишнє середовище як джерело знань, у перспективі мати здатність до саморозвитку та самовдосконалення у майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: інтегроване навчання, міждисциплінарні зв'язки, професійна підготовка, майбутній пілот, трансферабельні знання й уміння, льотні заклади вищої освіти.

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna –Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor Department of Physical training, Rehabilitation and
Drone racing Flight Academy of the National Aviation UniversityORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>e-mail: sanusiazakharova@gmail.com**DARIENKO Andrii Valeriyovych** –teacher of technology, automobile
engineering and draftingORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5993-5787>e-mail: lpvoltage@gmail.com

PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTEGRATIVE LEARNING IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE CIVIL AVIATION PILOTS

The article deals with various approaches to the definition of integrative learning, integrative approach to learning, integration of sciences and interdisciplinary links in the process of professional training of both students of higher education establishments in general and future civil aviation pilots in particular. It is highlighted that the integration of academic disciplines is the most important factor driving the process of improving and ensuring the quality of professional training of future aviation specialists. The coverage of educational material in the disciplines of the cycles of humanitarian and socio-economic training, cycles of professional, flight and simulator training using interdisciplinary integration should take into account the requirements for knowledge that form the basis of professional training.

Attention is paid to the process of acquiring versatile knowledge and forming practical skills that lay the foundation for a holistic system of professionally important qualities of a future specialist. It is emphasized that in the process of professional training of future pilots there is a need to form transferable knowledge and skills, which are interpreted as knowledge and skills that can be transferred, moved, transferred from one type of activity to another. It is noted that transferability is interpreted as independent thinking, which is based on the use of existing knowledge, so the development of logical thinking, the ability to find and understand alternative ways to

solve problems, the need for argumentation and discussion, communication and teamwork, etc. are the tasks facing flight higher education establishments in the process of training future pilots.

It is indicated that transferable knowledge should contain a cause-and-effect relationship, the teaching process should emphasize that the experience gained can be used by the cadet in different situations, and in the process of professional training, the future pilot should discover the basic principles of solving various problems. Cadets should learn to use the environment as a source of knowledge, and in the long run, have the ability to self-develop and improve in their future professional activities.

Key words: *integrated learning, interdisciplinary connections, professional training, future pilot, transferable knowledge and skills, flight higher education establishments.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтегративне навчання майбутніх фахівців – одна з актуальних проблем сучасної професійної освіти. Педагогічною наукою доведена необхідність теоретичного розроблення питання міжпредметної інтеграції та реалізація його в навчально-виховному процесі ЗВО, як чинник підвищення мотивації студентів до вивчення різних дисциплін, засвоєння різнобічних знань і формування практичних умінь, що закладають підґрунтя цілісної системи професійно важливих якостей майбутнього фахівця.

Професійна підготовка майбутнього пілота цивільної авіації також потребує інтегративного підходу до навчання в льотному ЗВО, оскільки ефективне засвоєння знань з дисциплін циклів гуманітарної та соціально-економічної підготовки, циклів професійної, льотної та тренажерної підготовки із застосуванням міжпредметної інтеграції сприяє формуванню висококваліфікованого, компетентного та конкурентоспроможного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню впровадження інтегрованого підходу до навчання присвячено праці таких науковців, як І. Богданова, Л. Вичорова, С. Гончаренко, В. Ільченко, І. Козловська, Ю. Мальований, Н. Падун, С. Романенко, О. Сергєєв, Т. Усатенко та ін. Проблеми міждисциплінарної інтеграції у процесі професійної підготовки майбутніх пілотів у льотних ЗВО висвітлено в роботах О. Задкової, Т. Плачинди, О. Москаленко, Г. Пухальської, Г. Черноглазової та ін.

Мета статті: дослідити впровадження інтегрованого навчання в процес професійної підготовки майбутніх пілотів цивільної авіації через формування трансферабельних знань і умінь.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови вказано, що «інтеграція – це доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи» [1, с. 401]. С. Гончаренко тлумачив інтеграцію наук через «взаємопроникнення методів дослідження з одних наук в інші, у виробленні спільного для ряду наук підходу до вивчення, теоретичного опису й пояснення явищ» [2, с 95].

У своїй роботі Н. Падун зазначає, що для ефективного засвоєння студентами знань, умінь, навичок, а також для розвитку особистісної креативності важливого значення набуває встановлення широких тісних зв'язків не тільки між розділами в межах одного програмного предмета (курсу), а й між різними дисциплінами. Ми погоджуємось з думкою автора, що «впровадження інтегрованих курсів уможливує формування загально-навчальних умінь і навичок майбутніх

фахівців, поглиблення їх знань, розвиток інтелектуальних якостей, розширення пізнавальних інтересів, оволодіння навчальними прийомами» [5, с 27].

На думку А. Токаревої, інтегративне навчання витлумачується через процес розвитку інтегративного знання – системного, узагальненого та універсального; у ході цього процесу студенти набувають уміння здійснювати зв'язки між різними поняттями, науковими теоріями та галузями тощо; у результаті застосування цього процесу підвищується ефективність навчання [7].

Серед умінь, що формуються у ході інтегративного навчання, автор виділяє уміння будувати логічні зв'язки та ставити дослідницькі питання, знаходити необхідну інформацію, порівнювати поняття і створювати інтегративні схеми для цілісного розуміння явища або ситуації, переносити знання з однієї галузі в іншу, приймати рішення у невизначених ситуаціях.

Автори О. Лавніков і А. Лесик зауважують, що «у результаті реалізації інтегративного підходу в ЗВО на змістовому і технологічному рівнях утворюється єдине освітнє середовище для формування загальних і спеціальних компетентностей майбутніх фахівців, де відкриваються великі можливості для взаємопереходу, взаємодоповнення і взаємотрансформації» [3, с. 197].

Досліджуючи проблему інтеграції в навчальній діяльності курсантів льотних закладів вищої освіти, Т. Плачинда виокремлює інтеграцію як процес зближення наук з одночасною їх диференціацією: предметна система вдосконалюється, долаючи недоліки, поглиблюються взаємозв'язки та встановлюються взаємозалежності між дисциплінами з подальшим об'єднанням елементів або частин окремих предметів у єдине ціле. Відповідно до логіки нашого дослідження, ми зголошуємося з думкою автора, що інтеграція навчальних дисциплін, виступає найважливішим чинником рушійної сили процесу вдосконалення та забезпечення якості професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців [6, с. 347-348].

Вважаємо, що при розгляді питань інтегративного навчання майбутніх пілотів слід також звернути увагу на таке поняття, як «трансферабельні уміння». «Трансферабельні» (від англ. transferable) – уміння, які можна перенести, передати, перемістити, перевести з одного поля діяльності у інше [7].

Трансферабельні уміння виникають у взаємопов'язанні однієї сфери знань з іншою. Якби не здатність мислення до перенесення (трансферу), людство не змогло б прогресувати, в іншому випадку потрібно було б здобувати нові знання в кожній новій, навіть аналогічній, ситуації.

Перенесення знань, умінь і навичок є основою освітньої діяльності. Одна з визначальних характеристик принципу предметного перенесення знань полягає в розумінні студентами важливості набутих теоретичних знань у житті людини, у її практичній діяльності, а також в здатності використовувати набуті знання для розв'язання практичних завдань, що постають перед ними. Такі вміння є найважливішим критерієм якості знань студентів [8, с. 126].

Реалізація міжпредметних зв'язків у процесі професійної підготовки майбутніх пілотів у льотних ЗВО полягає у висвітленні навчального матеріалу фундаментальних, загально-технічних дисциплін з урахуванням вимог до знань, які становлять базис фахової підготовки [4].

Тому важливо навчити майбутніх пілотів використовувати наявні знання, отримані у різних напрямках підготовки, тобто буди здатними до трансферу знань, умінь та навичок.

Розвиток трансферабельних умінь передбачає постійний пошук рішення в підручниках, довідниках або в мережі Інтернет чи коментарях експертів. Трансферність – це самостійне мислення, основою якого є використання вже наявних знань [8].

Завданням професійної підготовки майбутніх пілотів стає розвиток логічного мислення; здатності до пошуку та розуміння альтернативних шляхів розв'язку завдань; потреба в аргументації та дискусії; комунікація та робота в команді тощо.

Ефективний процес навчання сприяє формуванню трьох типів знань:

1. статичні або декларативні знання – правила, закони, визначення понять, формули;
2. динамічні або процедурні знання – реалізація знань у певній галузі;
3. функціональні або трансферабельні знання – дозволяють студенту адекватно використовувати набуті знання в різних контекстах [8, с. 131].

Особливого значення набуває процес підготовки до проведення занять викладачами льотних ЗВО, оскільки формування трансферабельних знань у майбутніх пілотів вимагає детального аналізу програм та наповнення курсів дисциплін для можливості здійснення ефективного перенесення знань, наприклад, з загально-технічної курсу до льотної підготовки. Трансферабельні знання повинні містити причинно-наслідковий зв'язок, у процесі викладання слід акцентувати увагу на тому, що набутий досвід може бути використаний курсантом у різних ситуаціях, також, у процесі професійної підготовки майбутній пілот повинен відкрити для себе основні принципи вирішення різних проблем.

Разом з тим, вважаємо, що розвитку трансферабельних умінь у контексті інтегрованого підходу до навчання сприятимуть віізні лекції – проведення лекцій та пізнавальних зустрічей у авіакомпаніях, авіатехнічних базах, аеродромах, ремонтних ангарах тощо, що дозволить курсантам адекватно використовувати свої теоретичні та практичні знання, отримані у ЗВО, в професійних контекстах. Приклади, наведені в підручниках доповнюються інформацією, отриманою з

практичного професійного середовища. Курсантам надається можливість спиратися на власний досвід. Вони опиняються в неформальній обстановці, у них підвищується мотивація до навчання, курсанти отримують можливість побачити практичне застосування вивченого матеріалу, розвивається вміння співпрацювати.

Також, на нашу думку, на перших етапах варто застосовувати градацію завдань за рівнем складності. Курсантам, які не мають достатнього запасу знань зі шкільної програми, важко долучитися до навчального процесу. Для активізації пізнавального інтересу таким курсантам спочатку пропонується виконувати легші завдання, які згодом потрібно ускладнювати. Таким чином розвивається вміння працювати з почуттям відповідальності над завданнями, навички співпраці та дискусії, кожному майбутньому пілоту надається можливість досягти найвищого результату в розв'язанні пізнавальних задач, створенні ситуацій активного пошуку, припущень, роздуму, ситуацій розумового напруження, суперечності думок, зіткнень різних позицій, у яких необхідно розібратися самому, ухвалити рішення, обрати певну позицію.

Інтегровані проектні лекції – лекції на споріднену або наскрізну тематику двох або більше дисциплін, з різнобічним та ґрунтовним поясненням досліджуваного питання, що допомагає закріпити знання, а також перенести набуті вміння та навички з однієї галузі в іншу – «трансфер». Курсанти повинні навчитися використовувати навколишнє середовище як джерело знань, у перспективі мати здатність до саморозвитку та самовдосконалення у майбутній професійній діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Сьогодні реформа системи освіти України актуалізує питання впровадження інтегративного навчання. У роботі оглядово наведено основні положення інтегративного навчання, описано підходи для його запровадження у процесі професійної підготовки майбутніх пілотів цивільної авіації. Оскільки вирішення проблем впровадження інтегративного навчання у льотних закладах вищої освіти представлена недостатньо широко, вбачаємо у розробці теоретичних засад та прикладів практичного застосування інтегративного навчання майбутніх авіафахівців перспективи подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Лавніков О.А., Лесик А.С. Інтегративний підхід у системі вищої освіти: поняття і особливості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2020. № 1 (19). С. 195–199.
4. Муштуруков І.В., Черноглазова Г.В. Особливості інтеграції загальнотехнічних і спеціальних дисциплін в процесі професійної підготовки в льотних навчальних закладах. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2018. Вип. 168. С. 164–168.
5. Падун Н. О., Падун А. О. Інтегроване навчання як міждисциплінарна проблема. *Наукові записки НДУ*

ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2017. № 2. С. 26–31.

6. Плачинда Т.С. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх авіафахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: збірник наукових праць*. 2014. Вип. 36(89). С. 345–349.

7. Токарева А.В. Інтегративне навчання як один з перспективних напрямів розвитку сучасної вищої освіти. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2014. № 2 (8). С.184–187.

8. George Abuselidze, Gia Zoidze. The use of transferable skills in education and its impact on the economy. *CTE Workshop Proceedings*. 2023. Vol. 10. P. 124–138. URL: <https://doi.org/10.55056/cte.550> (date of access: 30.04.2024).

REFERENCES

1. Busel, V. T. (Ed.). (2001). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv ; Irpin: Perun. 1440 s. [in Ukrainian]

2. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid. 376 s. [in Ukrainian]

3. Lavnikov, O.A. & Lesyk, A.S. (2020). Intehrativnyi pidkhid u systemi vyshchoi osvity: poniattia i osoblyvosti [Integrative approach in the system of higher education: concept and features]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelii. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky* [Bulletin of the Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology». Pedagogical sciences]. № 1 (19). S. 195–199. [in Ukrainian]

4. Munshtukov, I.V. & Chornohlazova, H.V. (2018). Osoblyvosti intehratsii zahalnotekhnichnykh i spetsialnykh dystsyplin v protsesi profesiinoi pidhotovky v lotnykh navchalnykh zakladakh [Features of integration of general technical and special disciplines in the process of professional training in flight schools]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Pedahohichni nauky* [Scientific notes. Series: Pedagogical sciences]. Vyp. 168. S. 164–168. [in Ukrainian]

5. Padun, N. O. & Padun, A. O. (2017). Intehrovane navchannia yak mizhdystsyplinarna problema [Integrated learning as an interdisciplinary problem]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky* [Scientific notes of the N.N. Gogol State University. Psychological and pedagogical sciences]. № 2. S. 26–31. [in Ukrainian]

6. Plachynda, T.S. (2014). Pedahohichni umovy profesiinoi pidhotovky maibutnykh aviafakhivtsiv. [Pedagogical conditions of professional training of future aviation specialists]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchyi i zahalnoosvitniyi shkolakh: zbirnyk naukovykh prats* [Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools: a collection of scientific papers]. Vyp. 36(89). S. 345–349. [in Ukrainian]

7. Tokarieva, A. V. (2014). Intehrativne navchannia yak odyn z perspektivnykh napriamiv rozvytku suchasnoi vyshchoi osvity [Integrative learning as one of the promising directions of development of modern higher education]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelii. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky* [Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnipropetrovsk. Series «Pedagogy and Psychology». Pedagogical sciences]. № 2 (8). S. 184–187. [in Ukrainian]

8. Abuselidze, G. & Zoidze, G. (2023). The use of transferable skills in education and its impact on the economy. *CTE Workshop Proceedings*. 2023. Vol. 10. P. 124–138. URL: <https://doi.org/10.55056/cte.550> (date of access: 30.04.2024). [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної підготовки, реабілітації та дрон-рейсінгу Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: професійно-прикладна фізична підготовка авіаційних фахівців.

ДАРІЄНКО Андрій Валерійович – вчитель технологій, автосправи та креслення.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх пілотів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Physical training, Rehabilitation and Drone racing Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: professionally applied physical training of aviation specialists.

DARIENKO Andrii Valeriyovych – teacher of technology, automobile engineering and drafting.

Scientific interests: professional training of future pilots.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024 р.

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051]:796]:796.2.08.09-057.874](045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-380-385

КАШУБА Анатолій Анатолійович –

доцент кафедри теорії і практики фізичної культури та спорту

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7782-898X>

e-mail: anatolii.kashuba@rshu.edu.ua

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів.

Характеристику джерельної бази дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності здійснено за двома основними тематичними дослідницькими напрямками: професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури; організація змагальної діяльності як напрям професійної діяльності учителя фізичної культури.

Для виконання одного із завдань дослідження – визначення педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор у процесі вивчення фахових дисциплін – з'ясовано сутність понять «умова», «педагогічні умови» та ін.

Враховуючи результати структурно-логічного аналізу дослідницьких джерел, особливості змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор, теоретико-методичні положення щодо професійної компетентності вчителя фізичної культури автором визначено педагогічні умови, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор процесі вивчення фахових дисциплін:

особистісно-професійна мотивація студентів на фізичне самовдосконалення; удосконалення знань і практичних умінь студентів з питань організації змагальної діяльності зі спортивних ігор; впровадження нових та інноваційних форм професійного розвитку і саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

На основі аналізу наукових джерел, теорії і практики досліджуваного процесу з-поміж перспективних напрямів подальших наукових розвідок виокремлюємо впровадження системного і комплексного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в цілому та організації змагальної діяльності як напрям професійної діяльності учителя фізичної культури; впровадження нових та інноваційних форм професійного розвитку і саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури, педагогічні умови, організація змагальної діяльності школярів, Нова українська школа, компетентнісний підхід.

KASHUBA Anatolii Anatoliyovych –
Associate Professor at the Department
of Theory and Practice of Physical Culture
and Sports, Rivne State University for the Humanities
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7782-898X>
e-mail: anatolii.kashuba@rshu.edu.ua

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE FOR THE ORGANIZATION OF COMPETITIVE ACTIVITIES OF SCHOOL STUDENTS

In the article, a theoretical analysis of the pedagogical conditions of the professional training of future teachers of physical education for the organization of competitive activities of schoolchildren is carried out.

Characterization of the source base of research on the problem of professional training of future physical culture teachers for the organization of competitive activities was carried out in two main thematic research directions: professional training of future physical culture teachers; organization of competitive activities as a direction of professional activity of a physical culture teacher.

In order to fulfill one of the tasks of the research - to determine the pedagogical conditions of the professional training of future teachers of physical education for the organization of competitive activities of schoolchildren in sports games in the process of studying professional disciplines – the essence of the concepts "condition", «pedagogical conditions», etc. was clarified.

Taking into account the results of the structural and logical analysis of research sources, the peculiarities of the competitive activity of schoolchildren in sports games, the theoretical and methodological provisions regarding the professional competence of a physical education teacher, the author has defined pedagogical conditions that contribute to increasing the level of professional readiness of future teachers of physical culture to organize the competitive activity of schoolchildren in sports games in the process of studying professional disciplines: personal and professional motivation of students for physical self-improvement; improvement of knowledge and practical skills of students on the organization of competitive activities in sports games; introduction of new and innovative forms of professional development and self-development of future physical education teachers.

On the basis of the analysis of scientific sources, theory and practice of the researched process, among the promising areas of further scientific research, we single out the implementation of a systematic and comprehensive approach to the professional training of future teachers of physical education as a whole and the organization of competitive activities as a direction of the professional activity of a physical education teacher; introduction of new and innovative forms of professional development and self-development of future physical education teachers.

Key words: professional training of future teachers of physical culture, pedagogical conditions, organization of competitive activities of schoolchildren, New Ukrainian school, competence approach.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури визначається сучасними тенденціями розвитку педагогіки вищої школи, творчим підходом до планування навчально-виховного процесу, необхідністю ефективного розв'язання освітніх, оздоровчих, виховних завдань, а також цілеспрямованим впливом на покращення фізичної підготовленості учнів, реалізацію завдань збереження і зміцнення їх здоров'я.

Важливе значення у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури займає підготовка до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеристику джерельної бази дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності здійснено за двома основними тематичними дослідницькими напрямами:

– професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури: удосконалення підходів до розуміння компетентності майбутнього фахівця, опанування майбутнім учителем фізичної культури педагогічними, фізкультурними і спортивними знаннями, навичками щодо проведення навчальних, тренувальних та секційних занять, організації змагальної діяльності у закладі освіти (Г. Богданова, Ю. Коваленко, Т. Хримова, В. Пюрко, О. Пюрко та ін.);

– організація змагальної діяльності як напрям професійної діяльності учителя фізичної культури: визначення загальної кількості та результативності техніко-тактичних дій; визначення ефективності та стійкості спортивної техніки; контроль за спортивною тактикою; вимірювання фізіологічних і біохімічних реакцій організму спортсменів під час змагань та безпосередньо після їх закінчення; контроль психічних станів спортсменів (О. Сопотницька, М. Шехавцов та ін.).

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз педагогічних умов професійної підготовки

майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Актуальність пошуку ефективних напрямів підготовки вчителя фізичної культури «визначається потребами суспільства у новому поколінні педагогічних кадрів, які зможуть реалізувати оздоровчі, освітні та виховні завдання, що відповідають пріоритетним напрямам державної освітньої політики України» [13, с. 148]. Тому, для підвищення рівня професійної компетентності вчителя фізичної культури необхідно створити педагогічні умови, які сприятимуть ефективному здійсненню цього процесу.

Для виконання одного із завдань дослідження – визначення педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор у процесі вивчення фахових дисциплін – з'ясовано сутність поняття «педагогічні умови», оскільки «вирішення будь-яких практичних педагогічних завдань передбачає створення значної кількості педагогічних умов, більшість із яких вже відома науковцям та педагогам» [12, с. 12].

Насамперед, щодо значення поняття «умова». Тлумачний словник надає декілька його значень: «1) необхідна обставина, що уможливило здійснення, створення, утворення чого-небудь; 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь» [2, с. 1532].

Зупинимося на характеристиці поняття «педагогічна умова», яке має різні трактування в теоретичних працях. З'ясовано, що це поняття є досить поширеним у наукових працях, що підкреслює його значення для сучасної педагогічної науки:

– «норми, методи, умови, ситуації, що об'єктивно склалися та є необхідними для досягнення певної педагогічної мети» (О. Пехота, В. Будак) [10, с. 48];

– «сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети» (К. Дубич) [3, с. 68];

– «сприяють усебічному гармонійному розвитку задатків особистості, з урахуванням потреб і формуванням загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетентностей» (А. Литвин) [7, с. 42];

– «один із компонентів педагогічної системи, що відображає сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, які впливають на особистісний і процесуальний аспекти даної системи і забезпечують її ефективне функціонування та розвиток» [6, с. 84];

• «педагогічні умови становлять змістову характеристику компонентів (зміст, організаційні форми, засоби навчання та характер взаємин між учителем та учнями), які моделюють педагогічну систему (Г. Богданова) [1, с. 21];

• «особливості підготовки керівників шкіл до управлінської діяльності у системі

післядипломної педагогічної освіти, які сприяють розвитку професіоналізму» (Т. Сорочан) [11, с. 134];

• «сукупність різнопланових педагогічних чинників і змістових характеристик, що спеціально вводяться для раціонального формування в студентів готовності до тренерської діяльності в ігрових видах спорту» (О. Сопотницька) [10, с. 10].

Отже, наведені вище трактування дають можливість дійти узагальненого твердження, що педагогічні умови є системою, комплексом обставин (так званих зовнішніх і внутрішніх), від яких залежить стан сформованості досліджуваного феномену, зокрема, професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор у процесі вивчення фахових дисциплін.

На думку науковців, специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури проявляється, насамперед, у комплексному вирішенні оздоровчих, освітніх, виховних завдань у контексті формування фізичного, психологічного, духовного та соціального здоров'я учнів в освітньому процесі сучасної школи.

Тому, перейдемо до змістової характеристики поняття «педагогічна умова» в контексті професійної підготовки майбутніх учителів та учителів фізичної культури.

Дослідження Ю. Коваленко свідчить про неготовність випускників ЗВО на високому професійному рівні керувати процесом фізичного виховання школярів. Науковець виділяє умови підвищення ефективності професійної підготовки студентів, які освоюють цю спеціальність:

• формування професійної готовності студентів до фізичного виховання дітей шкільного віку, суть якої полягає в єдності мотиваційного (сформованість інтересу й потреби до майбутньої професії, до здорового способу життя), когнітивно-діяльнісного (професійні знання, уміння та навички), особистісного (професійно значущі якості особистості), здоров'язберігального (рівень фізичного здоров'я, функціональної підготовленості) компонентів з урахуванням їх взаємодії;

• інтеграція знань загальних основ фізичного виховання й особливостей психофізичного розвитку школярів;

• реалізація специфічних принципів пріоритету особистості майбутнього фахівця, безперервність і багаторівневість освіти, необхідність інтенсифікації навчального процесу, урахування специфіки майбутньої професії [4, с. 14].

У дисертації О. Сопотницької «Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до тренерської діяльності в ігрових видах спорту» (2016) констатовано, що вагому роль у досліджуваному процесі має особистісно орієнтоване навчання, котре передбачає налагодження взаємодії всіх суб'єктів навчання [10, с. 9]. Авторкою визначено такі педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів

фізичної культури до тренерської діяльності в ігрових видах спорту:

«– створення особистісно орієнтованого освітнього середовища на основі професійно спрямованої мотивації на ігрові види спорту – впливає на формування показників мотиваційного компонента готовності;

– удосконалення самостійної роботи майбутніх фахівців в опануванні ігрових видів спорту на основі особистісно орієнтованого навчання – впливала на формування показників науково-теоретичного компонента готовності;

– розробка та використання комплексу тренінгових вправ у підготовці майбутніх фахівців з ігрових видів спорту – спрямована на вдосконалення практичного компонента готовності;

– забезпечення вибору власної освітньої траєкторії з урахуванням рівня навченості, здібностей та індивідуальних особливостей – мала вплив на формування психофізіологічного компонента готовності;

– налагодження соціального партнерства під час удосконалення фізичної підготовки в ігрових видах спорту – спрямована на формування показників фізичного компонента готовності» [10, с. 9].

Колектив науковців (В. Пюрко, О. Пюрко, Т. Христова) з-поміж педагогічних умов, які сприятимуть успішній підготовці вчителя фізичної культури до виховної роботи зі школярами визначають: «збагачення професійної підготовки здобувачів вищої освіти виховним змістом в галузі фізичної культури і спорту (змістовний аспект); спрямованість педагогічної практики на формування вмінь виховної роботи; запровадження особистісно-орієнтованої підготовки майбутніх фахівців зі здоров'я людини до виховної роботи зі здобувачами середньої освіти» [13, с. 148–149].

Грунтуючись на результатах логічного аналізу науково-методичної літератури, узагальненні власного досвіду, автори досліджень одностайні в думці, що особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури проявляються у комплексній генерації та поєднанні теоретичних знань, методичних підходів, рухових умінь і навичок, вільному володінні змістом навчальної програми та фізкультурно-оздоровчими технологіями.

У дослідженні з'ясовано, що формування нових підходів у фізичному вихованні школярів Нової української школи (НУШ) неможливе без реалізації компетентнісного підходу на уроках фізичної культури і позашкільній, виховній та спортивно-масовій роботі. Тому освітня політика держави спрямована на оновлення системи фізичного виховання НУШ, яка на концептуальному, змістовому і управлінському рівнях повинна бути спрямована на формування ключових предметних компетентностей і наскрізних умінь [5; 8].

На виконання ключових завдань сучасної освіти, Нової української школи актуалізується завдання підготовки майбутнього учителя – вмотивованого фахівця, діяльність якого на засадах педагогіки партнерства спрямована на виховання

цінностей особистості учня. Виконання такого важливого соціального та професійного завдання є можливим на засадах компетентнісного підходу. Тому, з урахуванням викладених вище теоретико-методологічних позицій важливою умовою ефективності процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури є врахування компетентнісного підходу.

Зокрема, виокремлюємо ключові компетентності, якими повинен володіти учитель фізичної культури, аби відповідати вимогам сучасної освіти за формулою Нової української школи: педагогічна компетентність; професійний розвиток; знання сучасних методик навчання; мотивація та психологічна готовність; інновації та інтегрований підхід; та ін.

Отже, компетентність вчителя фізичної культури є основою фундаменту для успішного впровадження ідей Нової української школи. Вчитель повинен бути готовим до постійного самовдосконалення та розвитку, використовувати сучасні методи та інновації, співпрацювати з іншими педагогами та психологами, а також бути прикладом для своїх учнів щодо здорового способу життя. Тільки завдяки такому підходу вчителі зможуть підготувати молоде покоління до життя в сучасному світі, де фізична активність та здоров'я мають дуже важливе значення. Їхня компетентність у багатьох сферах є вирішальною для досягнення цілей освітньої реформи та підготовки нового покоління українців до життя в сучасних умовах глобального світу.

Компетентність вчителя фізичної культури – це важлива передумова для успішного навчання та виховання учнів. Вчителі повинні бути готові до змін, постійно підвищувати свою кваліфікацію та вдосконалювати свої педагогічні навички, щоб надати дітям можливість розвиватися як фізично, так і освітньо та емоційно.

Вимоги до вчителя фізичної культури в Новій українській школі, впровадження її ідей відкривають водночас і нові можливості та підходи до навчання і виховання дітей. У цьому контексті вчителі фізичної культури відіграють надзвичайно важливу роль у підготовці молодого покоління до життя.

Охарактеризовані вище ключові компетентності, якими повинен володіти учитель фізичної культури, мають стати основою для обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури через доповнення змісту психолого-педагогічних та спеціальних фахових освітніх компонентів інноваційним когнітивним контентом, пошук та реалізація нових форм мотивації та формування психологічної готовності студентів до роботи з учнями, інноваційних форм професійного розвитку через практикування неформальної освіти, інформальної освіти (самоосвіти), інтегрованого підходу до підготовки майбутнього вчителя фізичної культури нового покоління у контексті соціальних викликів сучасності.

В контексті предметного поля нашого дослідження розглянемо педагогічні умови як важливі чинники, що сприяють підвищенню рівня

професійної компетентності вчителя фізичної культури у системі педагогічної освіти загалом та ефективності процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор.

Враховуючи результати структурно-логічного аналізу дослідницьких джерел, особливості змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор, теоретико-методичні положення щодо професійної компетентності вчителя фізичної культури, стан підготовки майбутніх учителів фізичної культури, результати констатувального експерименту, який засвідчив ряд проблемних питань, узагальнення власного досвіду, нами було визначено педагогічні умови, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор процесі вивчення фахових дисциплін, а саме:

- особистісно-професійна мотивація студентів на фізичне самовдосконалення (розвиток самостійної роботи як чинника мотивації студентської молоді до фізичного самовиховання і самовдосконалення);

- удосконалення знань і практичних умінь студентів з питань організації змагальної діяльності зі спортивних ігор (наповнення змісту фахових ОК/ВК (ОС «бакалавр», «магістр») інноваційним змістовим контентом – теоретичним і практичним; орієнтація на компетентнісний підхід як ключовий, по-перше, у фізичному вихованні школярів в умовах Нової української школи, по-друге, у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури);

- впровадження нових та інноваційних форм професійного розвитку і саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури (залучення студентів до неформальної / інформальної освіти; самоосвіта майбутніх учителів фізичної культури).

Визначені педагогічні умови, на нашу думку, є сприятливою основою для досягнення високого рівня професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, в сукупності визначені педагогічні умови спрямовані на забезпечення професійної компетентності вчителя фізичної культури у системі педагогічної освіти загалом та ефективності процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор, зокрема, у процесі вивчення фахових дисциплін, за усіма структурними компонентами (мотиваційним, когнітивним, діяльнісним, особистісним). Однак, кожна з виокремлених педагогічних умов має особливості впровадження в освітній процес, вибору форм і методів реалізації з метою досягнення ефективності процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів зі спортивних ігор, зокрема, у процесі вивчення фахових дисциплін.

На основі аналізу наукових джерел, теорії і практики досліджуваного процесу з-поміж перспективних напрямів подальших наукових розвідок виокремлюємо впровадження системного і комплексного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в цілому та організації змагальної діяльності як напрям професійної діяльності учителя фізичної культури; дослідження перспективних форм професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації змагальної діяльності школярів; впровадження нових та інноваційних форм професійного розвитку і саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Богданова Г. С. Характеристика педагогічних умов підвищення рівня професійної компетентності вчителя фізичної культури. *Вісник Луцького національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2013. № 8(2). С. 18–24.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.
4. Коваленко Ю. О. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання дітей дошкільного віку у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 18 с.
5. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року/ СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата запити: 02.02.2024)
6. Курлішук І. І., Швирка В. М. Педагогічні умови розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців засобом волонтерської діяльності. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique.* 2021. Volume 5. С. 84–87.
7. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практ. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ЛДУБЖД, 2018. 88 с.
8. Нова українська школа. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/nush> (дата запити: 12.02.2024)
9. Согоконь Олена. Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів сучасного закладу освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* № 27 (2019). С. 115–120.
10. Сопотницька О. В. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до тренерської діяльності в ігрових видах спорту: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2016. 23 с.
11. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія. Луганськ : Знання, 2005. 384 с.
12. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти.* 2011. № 2. С. 11–15.
13. Христова Т. Є., Пюрко В. Є., Пюрко О. Є. Характеристика педагогічних умов підготовки вчителя фізичної культури до виховної роботи зі школярами. *Інноваційна педагогіка.* 2022. Вип. 51 Т. 2. С. 147–150.
14. Інтерактивна компетентність в системі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури / М. О. Шехавцов, М. А. Надія, Н. О. Симоненко. *Вісник Луцького національного університету імені Тараса Шевченка.* Серія: Педагогічні науки. 2020. № 5. С. 61–68.

REFERENCES

1. Bohdanova, H. S. (2013). Kharakterystyka pedahohichnykh umov pidvyshchennia rivnia profesiinoi kompetentnosti vchytelia fizychnoi kultury. [Characteristics of pedagogical conditions for increasing the level of professional competence of a physical education teacher]. Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky. № 8(2). S. 18–24. [in Ukrainian]

2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2009). [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. (z dod., dopov. ta CD) / Uklad i holov. red. V.T. Busel. K.; Irpin: VTF «Perun». 1736 s. [in Ukrainian]

3. Dubych, K. V. (2007). Osobystisno oriantovane vykhovannia studentiv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyshcha vyshchoho navchalnogo zakladu : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07. [Personally oriented education of students in the socio-cultural environment of a higher educational institution: dissertation. ... candidate ped. Sciences: 13.00.07.]. Rivne. 267 s. [in Ukrainian]

4. Kovalenko, Yu. O. (2008). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnogo viku u vyshchykh navchalnykh zakladakh : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. [Professional training of future specialists in physical education of preschool children in higher educational institutions: autoref. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04.]. Zaporizhzhia. 18 s. [in Ukrainian]

5. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku/ SKhVALENO rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 r. [The concept of implementation of state policy in the field of general secondary education reform "New Ukrainian School" for the period until 2029/ APPROVED by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 14, 2016.]. № 988-r/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (data zapytu: 02.02.2024) [in Ukrainian]

6. Kurlishchuk, I. I., Shvyryka, V. M. (2021). Pedahohichni umovy rozvytku sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv zasobom volonterskoi diialnosti. [Pedagogical conditions for the development of social competence of future specialists as a means of volunteering]. Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique. Volume 5. S. 84–87. [in Ukrainian]

7. Lytvyn, A. V. (2018). Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy» : prakt. posibnyk. [Methodological principles of the concept of "pedagogical conditions": practice. Manual]. 2nd ed., add. and processing 2-e vyd., dop. i pererob. Lviv : LDUBZhD. 88 s. [in Ukrainian]

8. Nova ukrainska shkola. [New Ukrainian school]. Instytut modernizatsii zmistu osvity. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/nush> (data zapytu: 12.02.2024) [in Ukrainian]

9. Sohokon, Olena. (2019). Formuvannia zdorov'iazberezhuvanoi kompetentnosti studentiv suchasnoho zakladu osvity. [Formation of health care competence of students of a modern educational institution]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. № 27. S. 115–120. [in Ukrainian]

10. Sopotnytska, O. V. (2016). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do trenerskoi diialnosti v ihyrovykh vydakh sportu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. [Formation of readiness of future physical education teachers for coaching activities in game sports: autoref. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04.]. Khmelnytskyi. 23 s. [in Ukrainian]

11. Sorochan, T. M. (2005). Pidhotovka kerivnykiv shkil do upravlinskoi diialnosti: teoriia ta praktyka : monohrafiia. [Preparation of school heads for managerial activities: theory and practice: monograph]. Luhansk : Znannia. 384 s. [in Ukrainian]

12. Khrykov, Ye. M. (2011). Pedahohichni umovy v strukturі naukovoho znannia. [Pedagogical conditions in the structure of scientific knowledge]. Shliakh osvity. № 2. S. 11–15. [in Ukrainian]

13. Khrystova, T. Ye., Porko, V. Ye., Piurko, O. Ye. (2022). Kharakterystyka pedahohichnykh umov pidhotovky vchytelia fizychnoi kultury do vykhovnoi roboty zi shkolaramy. [Characterization of the pedagogical conditions of physical education teacher training for educational work with schoolchildren]. Innovatsiina pedahohika. Vyp.51 T. 2. S. 147–150. [in Ukrainian]

14. Interaktyvna kompetentnist v systemi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury (2020). [Interactive competence in the system of professional training of future physical education teachers] / M. O. Shekhavtsov, M. A. Nadiia, N. O. Symonenko. Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia: Pedahohichni nauky. № 5. S. 61-68 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАШУБА Анатолій Анатолійович – доцент кафедри теорії і практики фізичної культури та спорту Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: теорія і практика фізичної культури та спорту, професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури, організація змагальної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KASHUBA Anatolii Anatoliyovych – Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Physical Culture and Sports, Rivne State University for the Humanities.

Scientific interests: theory and practice of physical culture and sports, professional training of future teachers of physical culture, organization of competitive activities.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2024 р.

УДК 378.1:81

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-385-388

СВИСТОВИЧ Олег Михайлович –

аспірант кафедри міжкультурної комунікації

та перекладу, факультет іноземних мов,

Львівського національного

університету імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9683-9027>

e-mail: osv@outlook.com

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО

У статті висвітлюються соціолінгвістичні аспекти вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти. Розкриваються традиційні аспекти у навчанні мови. Означаються головні цілі соціолінгвістики. Для ефективного здійснення комунікації з колегами викладачів іноземних мов необхідно мати сформовану соціолінгвістичну компетенцію, яка як компонент комунікативної компетенції є одним із запланованих результатів вивчення мови у вищій школі.

Одним із найважливіших показників при виборі адекватної комунікативної стратегії є соціальний «портрет» співрозмовника, зумовлений у тому числі професійною сферою діяльності. У зв'язку з цим актуальним для наукових цілей стає вивчення у лінгводидактичних цілей фактору професійної приналежності учасника комунікації

Формування соціолінгвістичної компетенції дозволяє індивіду не тільки успішно здійснювати комунікацію на міжкультурному рівні, а й уникати незручних і конфліктних ситуацій. Важливим фактором успішної міжкультурної комунікації, а отже, і важливим матеріалом для формування соціолінгвістичної компетенції є феномен «політкоректності».

Одним із ключових аспектів соціолінгвістики є вивчення соціальних діалектів та варіантів мови. Іноземна мова має багату різноманітність діалектів, які можуть відрізнятися за вимовою, лексикою, граматиною і навіть ареалом поширення. Дослідники соціолінгвістики вивчають ці відмінності та аналізують їх соціокультурні та історичні корені.

Іншим важливим аспектом соціолінгвістики є вивчення мовних змін та еволюції протягом часу. Мова постійно розвивається під впливом соціокультурних та історичних змін. Дослідники аналізують, які фактори сприяють мовним змінам та як вони поширюються у суспільстві.

Володіння соціолінгвістичної компетентності випускниками ЗВО дозволить забезпечити ефективність спілкування у сфері професійної (дидактичної/педагогічної) комунікації з колегою – представником іншого лінгвосоціуму.

Ключові слова: соціолінгвістика, іноземна мова, заклади вищої освіти, соціолінгвістична компетенція, студент, викладач.

SVYSTOVYCH Oleh Mykhailovych –

Postgraduate at the Department of Intercultural Communication and Translation, Faculty of Foreign Languages, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9683-9027>
e-mail: osv@outlook.com

SOCIOLINGUISTIC ASPECTS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS

The article highlights the sociolinguistic aspects of foreign language learning in higher education institutions. Traditional aspects of language learning are revealed. The main goals of sociolinguistics are defined. For effective communication with colleagues, a teacher of foreign languages needs to have developed sociolinguistic competence, which as a component of communicative competence is one of the planned results of language study in higher education.

One of the most important indicators when choosing an adequate communication strategy is the social "portrait" of the interlocutor, determined, among other things, by the professional field of activity. In connection with this, it becomes relevant for scientific purposes to study the factor of professional affiliation of the communication participant for linguistic and didactic purposes

The formation of sociolinguistic competence allows an individual not only to successfully communicate at the intercultural level, but also to avoid uncomfortable and conflict situations. The phenomenon of "political correctness" is an important factor of successful intercultural communication, and therefore an important material for the formation of sociolinguistic competence.

One of the key aspects of sociolinguistics is the study of social dialects and language variants. A foreign language has a rich variety of dialects, which may differ in pronunciation, vocabulary, grammar, and even the area of distribution. Sociolinguistics researchers study these differences and analyze their sociocultural and historical roots.

Another important aspect of sociolinguistics is the study of language change and evolution over time. The language is constantly developing under the influence of socio-cultural and historical changes. Researchers analyze what factors contribute to language changes and how they spread in society.

Possession of sociolinguistic competence by graduates of higher education institutions will ensure the effectiveness of communication in the field of professional (didactic/pedagogical) communication with a colleague - a representative of another linguistic society.

Key words: sociolinguistics, foreign language, institutions of higher education, sociolinguistic competence, student, teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні тенденції розвитку суспільства ґрунтуються на глобалізації та взаємодії окремих особистостей, організацій та цілих держав. У зв'язку з цим розуміння особливостей міжкультурної комунікації, таких як: специфіка мовної та немовної поведінки носіїв мови; система орієнтирів, притаманних іншомовної культури [4].

Значення культурних факторів у процесі міжкультурної взаємодії вимагають розробки спеціальним чином організованого навчання, яке проводиться за допомогою відібраного змісту, відповідного комплексу методів та засобів навчання.

Соціолінгвістичний компонент є одним із важливих елементів навчання іноземних мов. Тривалий час він мав статус компетенції другого чи навіть третього порядку щодо комунікативної та соціокультурної компетенції. На етапі розвитку методики навчання іноземних мов виявляється тенденція до підвищення його статусу до підходу [2].

На сучасному етапі вирішального значення набуває той факт, що майбутній педагог повинен володіти іноземною мовою як засобом міжкультурної комунікації, а це передбачає необхідність формування у нього соціолінгвістичної компетенції, що є невід'ємною частиною професійно-комунікативної компетенції [3].

Метою статті є визначення теоретичних основ соціолінгвістичних аспектів в галузі навчання іноземних мов у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою соціолінгвістики у вивченні іноземних мов займалися багат о вчених, такі як: Н. Бориско, І. Бронетко, Л. Глушок, Г. Кицак, С. Король, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Нацок, Л. Попова, Н. Скрипник тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціолінгвістика має право та можливості для ефективної в теоретичному та практичному відношенні експлуатації таких понять сучасної «розширеної» лінгвістики, як мовна картина світу, мовна компетенція, мовна можливість, мовна

особистість. Різноманітну інформацію про ці феномени соціолінгвістика отримує, спостерігаючи за дискурсивною діяльністю суспільства, соціально означених референтних груп та окремих осіб [1].

Охарактеризуємо традиційні аспекти у навчанні мови:

1) Комунікативний – тобто, вміння застосувати певні лексико-граматичні конструкції щодо конкретної ситуації мовного спілкування. Комунікація у разі обумовлюється як лінгвістичними, і екстралінгвістичними чинниками: ситуативна конкретність, національно культурні традиції, пресупозиція, соціальна обумовленість.

2) Культурологічний – значення якого зростає, що найчастіше йдеться про вивчення культури держави й народу через мову.

3) Соціолінгвістичний – визначальний характер і тип комунікативної ситуації, соціальний статус її учасників, соціальні умови освіти текстів оригіналу перекладу, гендерні відмінності тощо [5].

Головні цілі соціолінгвістики – вивчення використання мови представниками того чи іншого суспільства, виявлення та аналіз факторів – різноманітних змін у суспільстві, в якому живе ця мова, що впливають на її розвиток. Ці цілі корелюють із двома стрижневими соціолінгвістичними проблемами – проблемою соціальної диференціації мови та проблемою соціальної зумовленості розвитку мови.

Для ефективного здійснення комунікації з колегами викладачеві іноземних мов необхідно мати сформовану соціолінгвістичну компетенцію, яка як компонент комунікативної компетенції є одним із запланованих результатів вивчення мови у вищій школі [4].

До провідної (керівної) можна віднести лінгвосоціокультурну (соціолінгвістичну) компетенцію. Вона забезпечує відповідність ділового спілкування соціальним, вираженим у культурі соціуму, нормам. Саме тому в ній відображено найбільше специфічних аспектів спілкування, включаючи прагматику, паралінгвістику, формальну логіку та стиль ділового життя. Ця компетенція, як у цілому, так і в кожному зі своїх аспектів, управляє мовною формою вираження у діловому спілкуванні, оскільки остання залежить від існуючих у суспільстві соціокультурних норм (тобто соціолінгвістична компетенція є керуючою стосовно лінгвістичної). Вона керує і психологічною компетенцією, оскільки психологічна сторона комунікації й у плані продукції, й у плані рецепції багато в чому залежить від існуючих у соціумі культурних норм [6].

Соціолінгвістична компетенція передбачає здатність суб'єкта розпізнавати мовні особливості людини з погляду його занять. Найбільш чітко такі особливості виявляються на лексичному рівні мовної реалізації комунікації: саме вибір та застосування лексичних засобів є основним маркером соціальної та професійної приналежності людини.

Соціолінгвістична компетентність це є здатність, яка дозволяє студенту враховувати

соціальну обумовленість міжкультурного спілкування; саме вона забезпечує учасника міжкультурної комунікації різними стратегіями мовної поведінки, вмінням робити вибір з цієї множини, виходячи з параметрів соціального контексту. Одним із найважливіших показників при виборі адекватної комунікативної стратегії є соціальний «портрет» співрозмовника, зумовлений у тому числі професійною сферою діяльності. У зв'язку з цим актуальним для наукових цілей стає вивчення у лінгводидактичних цілей фактору професійної приналежності учасника комунікації, що виявляється в різних способах, засобами (вербалізації) в мовленнєвій діяльності його професійної картини світу. Такими способами можуть стати прояви (параметри) професійної підмови, наприклад, професійна лексика, професійний жаргон [1].

Вивчення соціолінгвістичної компетентності загалом і, особливо, мовних засобів її актуалізації у міжкультурному діалозі дозволить розробити лінгводидактичні стратегії формування даної компетенції у студентів університету конкретної професійної спрямованості. Володіння соціолінгвістичної компетентності випускниками ЗВО дозволить забезпечити ефективність спілкування у сфері професійної (дидактичної/педагогічної) комунікації з колегою – представником іншого лінгвосоціуму.

При формуванні соціолінгвістичної компетентності необхідно застосовувати технології кооперативного навчання: роботу в парах, у малих групах, «карусель» тощо. При кооперативному навчанні, взаємній підтримці, оптимізуються результати роботи, на відміну від конкурентного навчання, коли кожен намагається виконати завдання краще за інших. Кооперативне навчання передбачає: об'єднання учнів у групи; позитивну взаємозалежність; індивідуальну відповідальність; здатність до співпраці; об'єктивну оцінку та оцінювання; організаційну роль викладача.

Зазначаємо, що при співставленні мов та їх соціолінгвістичних особливостей виникають не лише мовні відмінності між контактуючими мовами, а й відмінності між понятійними та культурними сприйманнями їх носіїв. Звідси випливає, що для дійової комунікації, а особливо іншомовної, необхідна присутність соціолінгвістичної та соціокультурної компетентностей, яка допомагає вільній комунікації та, крім того, переконанню прагматичного мовленнєвого навантаження [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Формування соціолінгвістичної компетенції у сфері політкоректності збагачує комунікативний розвиток індивіда та загальну професійну компетенцію випускників ЗВО. Особливо ці знання корисні фахівцям-міжнародникам для здійснення міжкультурної та політичної комунікації, оскільки вони перебувають у фор пості цієї комунікації.

Соціолінгвістичний аспект вивчення мови є важливим стрижнем лінгвістичної науки, яка фокусується на взаємозв'язку між мовою і суспільством. Цей аспект досліджує, як мова

функціонує в соціокультурному контексті, які фактори впливають на її зміни та розвиток, а також як він відображає соціальні структури та відносини у суспільстві.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баркасі В.В. Професійні компетенції майбутніх викладачів іноземних мов у сучасному суспільстві. *Молодий вчений*. 2017. 4.1 (44.1). С. 1–4.
2. Бойчевська І. Особливості вивчення іноземних мов у немовних навчальних закладах України. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2015. №1. С. 44-55
3. Галецький С. Структура комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. №5–6 (99–100). С. 24–37.
4. Єременко Т. Є. Мовленнєве спілкування англійською мовою: фонетичний аспект: навчальний посібник. Одеса: ОЦНТЕІ, 2003. 219 с.
5. Король С. Соціолінгвістичний аспект у навчанні майбутніх вчителів іноземної мови. Педагогічний дискурс. 2016. №21. С. 58–63
6. Сологор І.М., Костенко В.Г. Складові професійної компетентності викладача іноземної мови у немовному вищому навчальному закладі. *Наука та освіта – новий вимір. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2015. №69. С. 67–69

REFERENCES

1. Barkasi, V. V. (2017). Profesijni kompetensiyi maybutnikh vykladachiv inozemnykh mov u suchasnomu suspil'stvi [Professional competences of future teachers of foreign languages in modern society]. *Molodyy vchenyy*. 4.1 (44.1). S. 1–4. [in Ukrainian]
2. Boychevs'ka, I. (2015). Osoblyvosti vyvchennya inozemnykh mov u nemovnykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny [Peculiarities of learning foreign languages in non-language educational institutions of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny*. №1. S. 44-55. [in Ukrainian]

3. Hallets'kyu, S. (2020). Struktura komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh vykladachiv inozemnykh mov [The structure of communicative competence of future teachers of foreign languages]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi*. №5–6 (99–100). S. 24–37. [in Ukrainian]

4. Yerenenko, T. YE. (2003). Movlennyeve spilkuvannya anhliys'koyu movoyu: fonetychnyy aspekt [Speech communication in English]: navchal'nyy posibnyk. *Odesa: OTSNTSEL*. 219 s. [in Ukrainian]

5. Korol, S. (2016). Sotsiolinhvistychnyy aspekt u navchanni maybutnikh vchyteliv inozemnoyi movy [Sociolinguistic aspect in the training of future foreign language teachers]. *Pedahohichnyy diskurs*. №21. S. 58–63. [in Ukrainian]

6. Solohor, I.M., Kostenko, V.H. (2015). Skladovi profesijnoyi kompetensiyi vykladacha inozemnoyi movy u nemovnomu vyshchomu navchal'nomu zakladi [omponents of the professional competence of a foreign language teacher in a non-language higher education institution]. *Nauka ta osvita – novyy vymir. Seriya «Pedahohika ta psykholohiya»*. №69. S. 67–69. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СВИСТОВИЧ Олег Михайлович – аспірант кафедри міжкультурної комунікації та перекладу, факультет іноземних мов, Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: соціолінгвістичні аспекти вивчення іноземної мови у зво.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SVYSTOVYCH Oleh Mykhailovych – Postgraduate at the Department of Intercultural Communication and Translation, Faculty of Foreign Languages, Ivan Franko National University of Lviv.
Scientific interests: sociolinguistic aspects of learning a foreign language in higher education establishments.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024 р.

УДК: 378.016:793.

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-388-392

ЧЖАН Ч'єн –

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7068-1833>
e-mail: chzhan.chien@vnu.edu.ua

ХОРЕОГРАФІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОТРЕБ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано особливості хореографії, танцю як засобу формування художньо-естетичних потреб здобувачів вищої освіти. Відзначено, що особливістю хореографії, яка забезпечує унікальні можливості впливу на людину, є її багатофункціональність. Наголошено, що мистецтво хореографії спирається на підґрунтя художньо-естетичної обробки рухів, їх добору та класифікації, а танець найбільш повно виявляє синтез тілесного і духовного компонентів, які розкривають широкі перспективи всебічного і гармонійного розвитку особистості. Актуалізовано, що хореографічне мистецтво у відповідності до своєї природи виховує людину не за допомогою слова чи переконання, а візуальним відтворенням оточуючої дійсності. До переліку основних засобів хореографії, які використовуються у фаховій хореографічній освіті, віднесено вправи класичного, народно-сценічного, історико-побутового, бального, сучасного танців, а також їх поєднання. Узагальнено, що сприймання музики через систему вправ класичного танцю в процесі фахової підготовки є одним з найсильніших засобів активізації мислення, що в свою чергу допомагає майбутнім балетмейстерам-постановникам набувати навичок художньої передачі думок і настроїв у авторських танцювальних творах.

Ключові слова: засіб, здобувач вищої освіти, майбутній педагог-хореограф, мистецтво, танець, хореографія, художньо-естетичні потреби.

ZHANG Chien –

a third (educational-scientific) level of higher education with a specialty of 011 Educational and Pedagogical Sciences at Lesya Ukrainka Volyn National University
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7068-1833>
 e-mail: chzhan.chien@vnu.edu.ua

CHOREOGRAPHY AS A MEANS OF FORMING ARTISTIC AND AESTHETIC NEEDS OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES

The article analyzes the peculiarities of choreography, dance as a means of forming the artistic and aesthetic needs of students of higher education. It was noted that the feature of choreography, which provides unique opportunities to influence a person, is its multifunctionality. Among the historically formed social functions of dance (cathartic-compensatory, pedagogical, hedonistic, pragmatic, socially-transformative, ethical, heuristic, canonizing, epistemological), the aesthetic one is singled out. The content of the aesthetic function of choreographic art is manifested in its ability to bring aesthetic pleasure and educate aesthetic needs, tastes, and develop emotional sensitivity of the individual. It is emphasized that the art of choreography is based on the foundation of artistic and aesthetic treatment of movements, their selection and classification, and dance most fully reveals the synthesis of physical and spiritual components, which reveal wide prospects for comprehensive and harmonious development of the individual. It has been updated that choreographic art, which has gone through a complex path of evolutionary development, in accordance with its nature, educates a person not with the help of words or persuasion, but with a visual reproduction of the surrounding reality. Therefore, the professional development of a specialist in the field of choreographic art implies the need to develop and constantly improve the arsenal of the latest choreographic tools. The list of the main means of choreography used in professional choreographic education includes exercises of classical, folk-stage, historical-household, ballroom, modern dances, as well as their combination. It is summarized that the perception of music through the system of classical dance exercises in the process of professional training is one of the strongest means of activating thinking, which in turn helps future choreographers-directors to acquire the skills of artistic transfer of thoughts and moods in original dance works.

Key words: *medium, student of higher education, future teacher-choreographer, art, dance, choreography, artistic and aesthetic needs.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Прилучення здобувачів вищої освіти до художньо-естетичної культури, різних видів мистецтва, розвитку здібностей творчого засвоєння соціокультурного досвіду суспільства, формування художньо-естетичних потреб декларується нормативними документами (Національна доктрина розвитку освіти, Державна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція педагогічної освіти, Закон України «Про вищу освіту», Концепція національного виховання, Концепція естетичного виховання). Специфіка підготовки майбутніх педагогів-хореографів у навчальному закладі мистецького спрямування включає необхідність формування комплексу базових і професійних компетентностей, серед яких головними вважаємо здатність фахівця здійснювати організаційно-педагогічну і викладацьку діяльність, хореографічну мистецьку діяльність та оволодіти навиками комплексного підходу при вирішенні поставлених завдань.

Зазначимо, що професіоналізм хореографа забезпечується як наявністю фахової освіти, так і особистого досвіду опанування танцювальною технікою та методикою. Професійна підготовка за напрямом «Хореографія» здійснюється згідно із Законом України «Про вищу освіту», а також у відповідності до Стандарту фахової передвищої освіти України освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра в коледжах культури і мистецтв та Стандарту вищої освіти першого бакалаврського рівня вищої освіти у ЗВО. Провідні професійні кваліфікації у галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки та галузі знань 02 Культура та мистецтво, спеціальності 024 Хореографія, що обирають випускники закладу вищої освіти і коледжів, пов'язані з фаховою діяльністю на

посадах артиста хореографічного ансамблю, керівника аматорського чи професійного хореографічного колективу, викладача спеціалізованих мистецьких навчальних закладів галузі культури і мистецтва. Згідно з чинною редакцією Національного класифікатора України бакалавр хореографії має право обіймати посади асистента балетмейстера, балетмейстера, балетмейстера-постановника, керівника хореографічного колективу, хореографа. Звертаємо увагу на те, що незалежно від того, у хореографічному об'єднанні якого типу (аматорський, професійний, навчальний) або виду танцю (класичний, народний, бальний, сучасний) провадитиме діяльність майбутній фахівець, у процесі професійної освіти йому необхідно не лише здобувати хореографічні знання та вміння, але і досягти певного рівня особистісного розвитку на основі сформованих індивідуальних здібностей, інтересів та художньо-естетичних потреб.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічної, філософської, мистецтвознавчої літератури свідчить, що проблема художньо-естетичних потреб особистості була предметом уваги багатьох дослідників. Важливі аспекти філософії духовності та культури світу досліджено у працях В. Вернадського, Г. Сковороди, П. Юркевича та інших. Вчення про особистість і фактори її розвитку обґрунтували Б. Ананьєв, М. Євтух, В. Лутай. До загальних питань щодо шляхів і засобів естетичного виховання звертались свого часу І. Зюзюн, Г. Кисельов, М. Лещенко, Л. Масол, Т. Стефановська, О. Сухомлинська, Л. Хлебнікова. Теоретично обґрунтованими, на нашу думку, є праці відомих науковців щодо виявлення сутності естетичних потреб (М. Каган, А. Маслоу, К. Платонов, Л. Коган, С. Рашидова та ін.);

вивчення художньо-естетичних і мистецьких цінностей (А. Козир, Л. Кондрацька, О. Олексюк, О. Щолокова, Н. Барвіна, О. Рубан, Т. Пагута та ін.); визначення теоретичних основ професійної підготовки (О. Олексюк, Т. Сулова, О. Шевнюк, Л. Рапацька, В. Ковальчук, Ж. Озолія, В. Радкевич, Г. Шевченко, О. Рудницька, Г. Падалка та ін.).

Мета статті: проаналізувати особливості хореографії, танцю як засобу формування художньо-естетичних потреб здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім відзначимо, що хореографія – (від грец. *choreia* – танцюю, *grapho* – пишу) у первинному значенні – запис танцю за допомогою системи умовних знаків; створення танцю чи танцювальне мистецтво в усіх його різновидах, засноване на засадах умовних, музично-організованих, образно-виразових рухах тіла людини. На сучасному етапі розвитку культури термін використовується для означення танцювального мистецтва загалом. Особливістю хореографії, яка забезпечує унікальні можливості впливу на людину, є її багатofункціональність. Історично сформувались соціальні функції танцю, серед яких головними є катарсисно-компенсаторна, педагогічна, гедоністична, прагматична, суспільно-перетворювальна, етична, евристична, канонізуюча, гносеологічна, естетична. Зміст естетичної функції хореографічного мистецтва, як зазначають автори монографії «Мистецтво у розвитку особистості», «...виявляється у його здатності приносити естетичну насолоду та виховувати естетичні потреби, смаки, розвивати емоційну чутливість особистості тощо» [3, с. 114]. Про естетичну цінність та життєвість хореографічного мистецтва свідчить його складний шлях еволюційного розвитку і процес ретельного добору виразових засобів: зародження перших танців старовини сягає епохи палеоліту (в епоху появи перших народних інструментів і пов'язаних із ними способів звуковидобування) [2, с. 400], а можливість систематизації і фіксації танцювальних рухів з'явилась лише у XVII столітті. Отже, впродовж тисячоліть хореографія слугувала людству як унікальна можливість передачі усього цінного і найбільш виразного.

Видатний хореограф сучасності, французький танцівник, балетмейстер, оперний і театральний режисер Моріс Бежар у листі до Дня танцю у 1997 році називає XX століття добою танцю. Хореограф наголошував: «Танець, ця спляча красуня, яка прокидаючись, не припиняє завоювання нових країн та нових глядачів» [5, с. 5].

Танець – (польськ. *taniec*, від нім. *tanz*), вид мистецтва, у якому засобами створення художнього образу є рух і положення людського тіла. Таким чином, головним елементом, який складає основу танцю, стає тілоположення. При цьому, зміна тілоположень або перехід з одного тілоположення у інше створює рух, який в уяві людини викликає асоціації з навколишньою дійсністю. Тому, є підстави стверджувати, що мистецтво хореографії спирається на підгрунття художньо-естетичної обробки рухів, їх добору та класифікації. Створення

танцювальних образів відбувається завдяки ритмічній зміні систематизованих і художньо зумовлених положень людського тіла. Основними виразальними засобами у цьому процесі виступають гармонійні поєднання рухів корпусу, рук, ніг, голови, які фіксуються у танцювальних *pas* (па, від франц. – крок), а також міміці, жестах або позах. Отже, саме танець найбільш повно виявляє синтез тілесного і духовного компонентів, які розкривають широкі перспективи всебічного і гармонійного розвитку особистості.

Для дослідження процесу руху не лише у хореографії, а також у повсякденному житті особливе значення мають теоретичні і практичні напрацювання відомого хореографа, танцівника і педагога Р. Лабана. У працях «Принципи запису танцю і рухів тіла», «Світ танцівника», «Життя заради танцю», «Мистецтво сценічного руху», хореограф розробив власну теорію руху. Засновник однієї з найбільш поширених систем запису танцю початку XX століття і хореограф-дослідник Р. Лабан був переконаний, що рух має безпосередній вплив на внутрішній стан людини, і те, як людина рухається, відображається на її внутрішньому стані. Лабан шукав загальні закони руху, створив дві концепції – хореотику (*choreutics* – від грец., дослідження кіл, дослідження просторових форм в танці) і евкінетику (*eukinetics* – дослідження виразної динаміки танцю). У своїх працях автор наголошував, що «людина рухається для того, щоб задовольнити будь-яку потребу» [6, с. 45].

Вважається, що хореографічне мистецтво, яке пройшло складний шлях еволюційного розвитку, у відповідності до своєї природи виховує людину не за допомогою слова чи переконання, а візуальним відтворенням оточуючої дійсності. Тому, професійне становлення фахівця у галузі хореографічного мистецтва, передбачає необхідність розроблення та постійного вдосконалення арсеналу новітніх хореографічних засобів.

Засіб – прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб [4, с. 307]. До переліку основних засобів хореографії, які використовуються у фаховій хореографічній освіті, відносяться вправи класичного, народно-сценічного, історико-побутового, бального, сучасного танців, а також їх поєднання.

Упродовж тривалого часу класичний танець вважається довершеним засобом підготовки майбутнього фахівця галузі хореографії. Термін «класичний» в перекладі з італійської означає «взірцевий». Таке означення характеризує систему класичного танцю як підмурівок, без якого надалі не може формуватися і покращуватися майстерність танцівника чи балетмейстера, визначає головні пріоритети системи хореографічної освіти.

Успішне здобуття майбутніми хореографами навичок виконання вправ школи класичного танцю перш за все залежить від правильної техніки їх виконання. Численні підручники з класичної хореографії, що пройшли апробацію часом, стали базисом для наукового вивчення та впровадження у

педагогічну практику хореографічних закладів (А. Ваганова, 2000; А. Мессерер, 2004; Г. Березова, 1990; Л. Цветкова, 2005; Н. Базарова, 2016 та ін.). Зокрема, професорка кафедри хореографії КНУКіМ Л. Ю. Цветкова відома в Україні як досвідчений педагог класичного танцю, авторка навчально-методичних розробок із хореографічних дисциплін. Підсумком її викладацької діяльності стали праці «Методика викладання класичного танцю в школі», «Методика викладання класичного танцю», які засвідчили створення власної педагогічної методики та розкривають засади організації навчального процесу в галузі хореографічного мистецтва.

Основи методики викладання А. Ваганової базуються на поєднанні теорії і практики класичної хореографії, взаєморозумінні педагога і вихованців, формуванні у них активного і осмисленого ставлення до процесу оволодіння танцювальними рухами. Успішність школи класичного танцю, відомої у багатьох країнах світу як система А. Ваганової, полягає у науковому підході авторки до вивчення танцювальної грамоти класичного хореографічного мистецтва. Хореографія була переконана, що класичний танець як основа будь-якого напрямку хореографії, служить базою для сценічного виконавства у різних напрямках мистецької діяльності.

Цю тезу розвиває сучасний вітчизняний дослідник-хореограф С. Забрєдовський, зазначаючи, що думка про небажаний вплив занять класичним танцем на манеру виконавців інших напрямів є помилковою, адже система навчання на базі класичної хореографії сприяє і засвоєнню сучасної, бальної чи народної [1]. Зазначена універсальність системи класичного хореографічного мистецтва, забезпечує можливість оволодіти основами професійної майстерності, формує у майбутніх хореографів потребу у фахових знаннях з теорії та методики класичного танцю.

Згідно з традиціями, що формувалися упродовж XVIII – XIX століть, фахівці-хореографи користуються французькою термінологією. Урок класичного танцю – екзерсис (*exercice* – від франц., вправа) включає визначені групи рухів біля палиці, виконання яких відбувається у встановленій послідовності: *demi plie, grand plie; battement tendu simple; battement tendu jete; rond de jamb par terre; battement fondu; battement frappe; rond de jamb en l'air; battement developpe; grand battement jete; por de bras*.

У процесі виконання вправ класичного екзерсису у танцівника розвиваються такі професійні фізичні якості, як виворітність, еластичність і сила м'язів ніг та спини, стійкість, стрибучість, координація рухів, правильна постановка корпусу (постава), рук і голови. Здатність зберігати рівновагу і стійкість корпусу або апломб (*appiomb* – від італ., вертикаль) – основа школи класичного танцю, яка дає змогу технічно правильно виконувати хореографічні елементи будь-якої складності.

Розроблена в балеті класична основа побудована на спеціально підібраних, систематично повторювальних і поступово ускладнених вправах,

у результаті виконання яких тіло стає легким, гнучким, а рухи набувають граціозності, пластичності та завершеності.

Авторка методики психомоторної терапії Ліліан Еспенак стверджує, що рух, у якому не присутнє відображення почуттів людини, стає лише фізичною вправою. Танцювальний терапевт наголошувала, що через тренування моторики відбувається і активізується психічний розвиток особистості, гармонізація тіла, інтелекту, почуттів [7]. Саме тому, окрім вдосконалення танцювальної техніки, хореографу-виконавцю необхідно розвивати виразність танцювального руху, вміння передачі, «донесення» емоцій до глядача. На цьому етапі фахового становлення майбутнього педагога-хореографа важливо поєднувати формування хореографічних здібностей з музичними.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. Відзначимо, що мистецтво класичного танцю і музичне мистецтво гармонійно пов'язані за своєю сутністю. Серед музичних здібностей основними для танцівника, балетмейстера, педагога вважають музичну увагу, пам'ять, слух. Тому, умілий добір високохудожніх музичних творів для уроку класичного танцю не лише розвиває ритмічність та музичальність, а й значною мірою сприяє збагаченню емоційної сфери виконавця, викликає думки, почуття, хореографічні образи. Сприймання музики через систему вправ класичного танцю в процесі фахової підготовки є одним з найсильніших засобів активізації мислення, що в свою чергу допомагає майбутнім балетмейстерам-постановникам набувати навичок художньої передачі думок і настроїв у авторських танцювальних творах. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з розкриттям педагогічних умов формування художньо-естетичних потреб здобувачів вищої освіти засобами хореографічного мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Забрєдовський С. Г. Методика роботи з хореографічним колективом: навчальний посібник. К. : НАКККіМ, 2010. 135 с.
2. Косаковська Л. П. Хореографія. Енциклопедія історії України: Т. Україна - українці. Кн. 1. / редкол.: В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк, Я.В.Верменич та ін.; ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін: НАН України. Ін-т іст. України. Київ: Наук. думка. 2018. С. 400-407.
3. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина. 2006. 225 с.
4. Словник української мови: в 11 томах, Т. 3, 1972. С. 307.
5. Чепалов О. І. Хореографічний театр Західної Європи XX ст.: монографія. Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2007. 344 с., іл.
6. Laban, Rudolf. The mastery of movement / Rudolf Laban ; with a new pref. by Roland Laban – 4th ed. rev. and enlarge d / Lisa Ullmann. Plymouth : Northcote House, 1988. P. 69.
7. Espenak L. Dance therapy, theory and applicatiiov I Lilian Espenak. Springfield: Charles C. Thomas, 1981. 210 p.

REFERENCES

1. Zabredovskiy, S. H. (2010). *Metodyka roboty z khoreohrafichnym kolektyvom: navchalnyi posibnyk* [Methodology of working with a choreographic team: a study guide]. K. : NAKKKiM. 135 s. [in Ukrainian]

2. Kosakovska, L. P. (2018). Khoreohrafiia. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Choreography. Encyclopedia of the history of Ukraine] : T. Ukraina - ukrainski. Kn. 1. / redkol.: V.A. Smolii (holova), H.V. Boriak, Ya.V. Vermenych ta in.; red. rada: V.M. Lytvyn (holova) ta in.: NAN Ukrainy. In-t ist. Ukrainy. Kyiv: Nauk. dumka. S. 400-407 [in Ukrainian]

3. Mystetstvo u rozvytku osobystosti (2006). [Art in personality development]: Monohrafiia /Za red., peredmova ta pisliamova N.H. Nychkalo. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. 225 s. [in Ukrainian]

4. Slovnyk ukraïnskoi movy (1972). [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 tomakh, T. 3. 307 s. [in Ukrainian]

5. Shepalov, O. I. (2007). Khoreohrafichnyi teatr Zakhidnoi Yevropy KhKh st.[Choreographic theater of Western Europe of the 20th century]: monohrafiia. Khark. derzh. akad. kultury. Kharkiv : KhDAK. 344 s. [in Ukrainian]

6. Laban, Rudolf (1981). The mastery of movement / Rudolf Laban ; with a new pref. by Roland Laban – 4th ed. rev. and enlarge d / Lisa Ullmann. Plymouth : Northcote House. P. 69. [In English]

7. Espenak, L. (1981). Dance therapy, theory and appplicatiov I Lilian Espenak. Springfield: Charles C. Thomas. 210 p. [In English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЖАН Ч'єн – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: формування художньо-естетичних потреб здобувачів вищої освіти засобами хореографічного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZHANG Chien – a third (educational-scientific) level of higher education with a specialty of 011 Educational and Pedagogical Sciences at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: formation of artistic and aesthetic needs of students of higher education by means of choreographic art.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024 р.

УДК 37.013: [349:811.111]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-392-396

ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри пошуку, рятування та авіаційної безпеки
Льотної академії Національного авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9780-060x>
e-mail: galelza7@gmail.com

**ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У ФАХІВЦІВ З ПРАВА: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті автор розкриває актуальність іншомовної комунікативної компетентності у фахівців з права, враховуючи особливості європейської інтеграції та зростання ролі України на міжнародній арені. Метою даної статті є визначення поняття «іншомовна комунікативна компетентність», що розкривається у вмінні спілкуватися іноземною мовою, а також аналіз засобів її формування у фахівцями з права. У теоретичному дослідженні та аналізі поняття, автор звертається до наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Особливу увагу приділяється компетентнісному підходу у вивченні іноземної мови та розкривається практичний аспект сучасних методів, які слід використовувати в освітньому процесі в закладах вищої освіти. На думку автора володіння іноземною мовою розширює світогляд професіоналів, дозволяє їм ефективно вести професійну діяльність, особливо з іноземними партнерами. Висвітлено особливості таких методів як кейс-стаді, метод дискусії, рольові ігри, проектні методи, дебати, інформаційно-комунікативні технології в навчанні іноземних мов. Наголошується на необхідності оновлення змісту іншомовної освіти, активному впровадженні сучасних компетентнісно-орієнтованих технологій і методів, спрямованих на практичне оволодіння іноземними мовами у підготовці фахівців з права.

Ключові слова: фахівець з права, компетентність, комунікативна компетентність, іншомовна комунікативна компетентність, метод, технологія.

LESHCHENKO Hennadii Anatoliyovych –

doctor of pedagogical sciences, professor,
head of the department of search, rescue and aviation security
Flight Academy of the National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9780-060x>
e-mail: galelza7@gmail.com

**MEANS OF FORMATION ANOTHER LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN LAW
PROFESSIONALS: A PRACTICAL ASPECT**

In the article, the author reveals the relevance of the study of foreign language communicative competence among legal professionals, taking into account the peculiarities of European integration and the growing role of Ukraine in the international arena of cooperation. The purpose of this article is to define the concept of "foreign language communicative competence", which is revealed in the ability to communicate in a foreign language, as well as to consider its components in the process of practical mastery by law specialists. In the theoretical study and analysis of the concept, the author refers to the scientific works of domestic and foreign scientists and researchers. The author of the article pays special attention to the competence approach in learning a foreign language and reveals the practical aspect of modern methods and techniques that should be used in the educational process in institutions of higher education. The author of the article notes that in the process of forming the ability to communicate as a means of resolving interpersonal conflicts, it is possible to identify a set of internal resources aimed at recognizing and overcoming the deep contradictions of the conflict, and resources related to the organization of interactions to resolve this contradiction, as well as the

attitude to the conflict in general. According to the author, mastering a foreign language expands the worldview of professionals, allows them to conduct professional activities, especially with foreign partners, and gives them the right to talk about one of the universal foundations of mastering a foreign language, and the ability to communicate in a foreign language is the foundation that permeates the entire learning process, and awareness of the structure of language actions, goals, methods of their achievement and results of educational activities make students and cadets subjects of the educational process. The author reveals the features of such methods as case studies, the discussion method, role-playing games, project methods, debates, and Internet resources in foreign language learning. The author also insists on updating the content of foreign language education, on the active implementation of modern competence-oriented technologies and methods aimed at practical mastery of foreign languages.

Key words: legal specialist, competence, communicative competence, foreign language communicative competence, method, technology.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні знання іноземних мов є обов'язковою умовою для більшості фахівців. У нашому випадку мова йде про майбутніх фахівців у галузі права. Це обумовлюється тим, що по-перше, Україна з кожним днем все глибше інтегрується в європейський простір, і знання хоча б однієї іноземної мови є обов'язковою умовою для сучасних фахівців. Саме тому формування навичок спілкування іноземною мовою є важливим аспектом для подальшого професійного зростання майбутніх фахівців з права.

По-друге, сучасне інформаційне суспільство, що характеризується безперервним розвитком інноваційних технологій і поступовим впровадженням їх у всі сфери життя, вимагає від процесу навчання у закладах вищої освіти нових підходів до використання сучасних технологічних засобів, новітніх форм і методів навчання.

За таких умов основною метою викладання іноземних мов у майбутніх фахівців є формування навичок іншомовного спілкування на основі інноваційних технологій та методів навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема іншомовної професійної підготовки була предметом вивчення низки вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: Я. Андрейко, Л. Бахман, Р. Белл, Н. Бідюк, І. Бім, Н. Гальскова, Н. Завіниченко, Дж. Савіньон, Р. Мільруд, Є. Пассов, Д. Хаймс, В. Сафонова, Р. Джонсон та інші. Проте питання формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців з права висвітлено недостатньо.

Мета статті – дослідження практичного аспекту формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців з права.

Виклад основного матеріалу. За останні роки роль іноземної мови в українському суспільстві суттєво змінилася, а статус значно підвищився. З одного боку, володіння нею стали розглядати як засіб забезпечення успішного професійного та особистісного життя людей, а з іншого, іноземні мови стали одним з важливих і значущих чинників культурного і соціального розвитку особистості.

Зміна значення іноземних мов у суспільстві спричинила й низку змін в освітньому процесі: перегляд цілей і програм навчання, впровадження інноваційних методів, вдосконалення методик, необхідних для професійного та особистісного розвитку здобувачів ВО.

По закінченню закладу вищої освіти роботодавці потребують фахівця з права з високим рівнем володіння своєю спеціальністю. Тому випускники повинні володіти іноземними мовами на такому рівні, який дозволяє їм активно і вільно

використовувати іноземну мову у сфері професійної діяльності.

Однією з найважливіших базисних складових іншомовної комунікативної компетентності є іншомовна лексична компетентність, процес формування якої у майбутніх фахівців з права вимагає вивчення лексики професійної спрямованості та підготовки їх до спілкування у конкретних ділових, наукових та правозастосовних сферах

Як відомо, проблема володіння іноземною мовою виникла в першій половині 20 століття і дотепер представляє інтерес для багатьох методистів. Вперше поняття «мовна компетентність» була введена Н. Хомським. На його думку, мовна компетентність належить до знань, а не до діяльності. Усе, що стосується застосування цього знання в конкретній ситуації, «performatance» (реалізація), не є об'єктом лінгвістичного аналізу. Він пропонував абстрагуватися від реальних мовних актів і підкреслював, що має на увазі «ідеального слухача», що говорить, тобто абстрактного носія мови. Реального ж носія мови з усіма його мовними особливостями він кваліфікував як об'єкт не лінгвістичного, а психологічного, соціологічного, дидактичного дослідження [7].

Проблема формування комунікативної компетентності активно розробляється зарубіжними і вітчизняними авторами з 60-х років минулого століття. Дослідники (І. Джонсон, Н. Казаринова, В. Кан-Калик, Н. Клюєва, Н. Кузьміна, В. Куніцина, А. Мудрик, Ю. Турчанинова, Д. Хаймс) визначають це поняття наступним чином: сукупність знань, навичок і умінь; сукупність комунікативних здібностей; сукупність особистісних якостей спілкування; багаторівневу якість особистості; здатність людини розуміти і відтворювати іноземну мову відповідно до соціолінгвістичної ситуації; здатність повноцінно спілкуватися іноземною мовою, усно і письмово, в різних ситуаціях, для вирішення проблем міжособистісної та міжкультурної взаємодії.

Разом з тим, З. Бурковська розглядає комунікацію як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в ситуаціях певного кола міжособистісних взаємодій [2, с. 31-35].

На думку Я. Андрейко, комунікативна компетентність – це здатність людини до спілкування в одному, декількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, яка пов'язана з певною організацією мовного спілкування відповідно до цілей, мотивів, завдань, соціальних норм мовної поведінки [1, с. 238-241].

У структурі комунікативної компетентності більшість вчених виділяють наступні елементи:

1. особистісні: цінності, спрямованість особистості, специфічні характеристики я-концепції (самооцінка), ставлення;

2. когнітивні здібності: система комунікативних знань, здатність розуміти ситуацію, себе і партнера по спілкуванню;

3. поведінка: комунікативні прийоми, що використовуються в різних ситуаціях спілкування [3, с. 726-729].

Формування навичок спілкування між суб'єктами навчання характеризується наявністю таких критеріїв як вміння оцінювати ситуацію спілкування, здатність до рефлексії, емпатія, бажання спілкуватися з оточуючими, вміння організувати курси комунікативних актів.

Здобувачі ВО, з одного боку, мають потенціал для розвитку всіх елементів комунікативних навичок, а з іншого боку, вони дозволяють розвивати комунікативні навички як здатність вибудовувати продуктивне спілкування з урахуванням його важливості.

Володіння іноземною мовою розширює світогляд фахівців, дозволяє їм вести професійну діяльність на міжнародному рівні, з іноземними партнерами, і дає підстави говорити про одну з універсальних основ володіння іноземною мовою.

Особливе значення має формування навичок володіння іноземною мовою в професійній освіті майбутніх правників. Уміння спілкуватися іноземною мовою є основою, яка пронизує весь процес навчання, а усвідомлення структури мовних дій, цілей, методів їх досягнення і результатів навчальної діяльності роблять студентів суб'єктами освітнього процесу. Основною вимогою є створення передумови для співпраці між викладачами та студентами. Однак варто звернути увагу на те, що формування навичок іншомовного спілкування носить міждисциплінарний характер, в якому соціально-гуманітарні і загальнонаукові дисципліни відіграють пріоритетну роль. Тому студентам доводиться мати справу з великою кількістю наукової та професійної літератури не тільки українською, а й іноземними мовами. Відтак, володіння іноземною мовою формується також в таких видах діяльності, як складання конспектів, анотацій, текстових резюме тощо.

Комунікативні навички – це комплексне поняття, яке включає в себе відтворення навичок і умінь, дії з мовними матеріалами, знання регіонів і мов. Комунікативний підхід передбачає створення атмосфери, в якій всі здобувачі залучені до процесу навчання. Однією зі складових змісту мовної діяльності є умови, в яких вона здійснюється. Для цього викладач повинен створити навчальну мовну ситуацію, що стимулює спілкування. Процес формування цієї спроможності безперервний і не припиняється після закінчення вищого навчального закладу, але є необхідною складовою кар'єрного зростання випускників вищих навчальних закладів [4, с. 85-87].

На теперішній час дослідники говорять про необхідність суттєвого оновлення змісту іншомовної освіти, про активне впровадження

сучасних компетентнісно-орієнтованих технологій і методів, спрямованих на практичне оволодіння іноземними мовами. Технології та методи навчання іноземних мов, засновані на навичках, включають проектні методи, дебати і кейс-стаді, рольові ігри, Інтернет-ресурси в навчанні іноземних мов [4, с. 85-87].

Розглянемо ці методи більш детально. Однією з сучасних технологій навчання майбутніх фахівців права іноземним мовам є проектний метод. Проектний метод орієнтований на самостійну діяльність окремих осіб, пар і груп, яку студенти виконують протягом певного періоду часу. Проект складається з певної схеми: вибір тем, постановка проблеми, обговорення, організація учасників (формування груп, розподіл обов'язків), виконання проекту (пошук і обговорення інформації, підготовка проектів).

Використання даної методики при навчанні іноземних мов дозволяє змістити акцент з різних видів вправ на активну розумову діяльність студентів. Таким чином, проектний метод є творчим і не тільки стимулює активність студентів, а й стимулює їх комунікативну діяльність [1, с. 238-241].

Наступним методом реалізації компетентнісного підходу у навчанні майбутніх фахівців права є метод дебатів. Згідно з тлумачним словником і словником іноземних мов, дискусія – це зустріч, обмін думками на нарадах. Але дискусія як технологія і метод має свої особливості. Це не просто вільний обмін думками з будь-якого питання. Даний метод являє собою суперечку, що оформляється за певними правилами і носить рамковий характер. Обов'язковою умовою для обговорення є наявність 2-х опонентів, які намагаються переконати третю сторону в правильності своєї позиції. Метою дискусії є найбільш повне і всебічне вивчення певної теми, розвиток критичного мислення, вміння відстоювати свою точку зору.

Фактичну схему реалізації даного методу можна представити наступним чином: визначення проблеми (питання); обговорення питань в групах і колективах; представлення команди з обговореннями «за»; обговорення отриманої інформації; питання; використання отриманої інформації командою; прийняття рішення; роздуми і висновки [3, с. 726-729].

Метод дискусії носить універсальний характер, оскільки може бути наповнений будь-яким змістом. Це один із способів розвитку навичок спілкування іноземною мовою, з одного боку, і один із способів розвитку навичок соціальної взаємодії – з іншого.

Кейс-стаді (метод аналізу ситуації), як і метод дискусії, полягає в обговоренні проблемної ситуації і пошуку вирішення проблеми. У зарубіжних виданнях цей метод також називається методом бізнес-історій (case stories), а в україномовних публікаціях можна описати як конкретні ситуації, ділові ситуації, кейс-методи, ситуаційні вправи.

Цей метод викладання англійської мови характеризується складністю, інтеграцією та багаторівневістю. Складність цього методу полягає

в тому, що кейс-стаді, по суті, безпосередньо пов'язаний з риторикою і етикою ділового спілкування, теорією мовної комунікації і стилем англійської мови. При його застосуванні водночас зміцнюються міждисциплінарні зв'язки. Інтегрованість даного методу виражається в тому, що він спрямований на розвиток як комунікативних, так і професійних здібностей студентів. Багаторівневість характеризується тим, що в рамках одного і того ж кейса можуть застосовуватися різні підходи для формування здібностей до міжкультурної комунікації [5].

Метод кейс-стаді може бути реалізований за наступною схемою: опис проблеми, самостійний аналіз ситуації або аналіз ситуації в групі (діагностика проблеми), представлення результатів і рішень в дискусіях з іншими учасниками, прийняття рішення, презентація та обговорення.

Кейс-метод дозволяє зосередитися на активній розумовій діяльності студентів. Для його оформлення потрібно володіння певними мовними засобами. Слід зазначити, що кейс-метод орієнтований на формування ключових професійних здібностей, таких як вміння аналізувати великий обсяг інформації за короткий час і приймати рішення в умовах невизначеності, а також здатність підвищувати рівень володіння мовою у всіх видах мовленнєвої діяльності, таких як аудіювання, говоріння, читання та письмо.

Наступний метод – рольові ігри, допомагають використовувати свої мовні навички в живому спілкуванні. Відомо, що рольові ігри – це умовне відтворення учасниками реальної практичної діяльності. Рольові ігри можуть бути соціальними та професійними (діловими). Рольова гра мотивує мовну діяльність. У грі виникає бажання щось сказати, щось запитати, з'ясувати, довести якусь ідею. Таким чином, рольова гра вчить студентів спілкуватися один з одним, долати і руйнувати бар'єри, створюючи умови для рівноправності в мовному спілкуванні [6, с. 388-390].

Ігрова діяльність має певну технічну схему: підготовка (розробка сценарію, складання плану); опис гри (характеристика ролі); постановка проблеми, підбір ситуацій; озноблення з роздатковими матеріалами; проведення гри; етапи аналізу та узагальнення (аналіз гри, рефлексія, оцінка і самооцінка, висновки, рекомендації).

Ігрові прийоми можна використовувати на кожному етапі навчання, щоб представити і повторити нову лексику, перевірити правильність написання слів, розвинути навички монологічної та інтерактивної мови, узагальнити вивчений матеріал. Вони завжди представляють ситуації, створені як вербальними, так і невербальними засобами навчання: презентацією, графікою, монологічним (діалогічним) текстом.

Це дозволяє зробити процес навчання захоплюючим і цікавим, знімає психологічну втому, мобілізує здібності студентів, покращує процес спілкування [8, с. 280-286].

В умовах дистанційного та змішаного навчання – видів навчання, які набули особливої актуальності в період пандемії COVID-19 та карантину, а також з початком повномасштабного

вторгнення росії на територію України, нагальною є потреба у формуванні іншомовної комунікативної компетентності з використанням сучасних інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ), які суттєво розширюють можливості вивчення іноземних мов. Враховуючи сказане, особливої актуальності набувають теоретичні, методичні та практичні основи формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх правників з використанням ІКТ та розробка відповідної методики навчання. Використання сучасних ІКТ у навчанні іноземними мовами має цілу низку переваг та можливостей у порівнянні з традиційними засобами навчання. Переваги використання ІКТ у формуванні іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців з права можна об'єднати у дві групи.

По-перше, ІКТ розширюють дидактичні можливості для формування умінь та стратегій пошуку, обробки, аналізу, використання та подання навчальної інформації: оперативний пошук, підготовка та редагування навчальної інформації; зберігання, систематизація та резервування інформації; різноформатність інформації (текстовий, графічний, звуковий, анімаційний та відеоформати); доступ до віддалених баз даних; використання різноманітних носіїв інформації; передача інформації одночасно великій кількості користувачів; передача інформації за допомогою мережевих сервісів тощо.

По-друге, ІКТ сприяють активізації освітнього процесу шляхом посилення мотивації через активне включення до навчального процесу усіх студентів; підвищенню інтересу до навчання шляхом використання сучасних засобів та форм подання інформації; індивідуалізації та диференціації навчання; створенню значних можливостей для активізації самостійної роботи студентів; гнучкості видів контролю тощо.

Говорячи про використання ІКТ для формування і розвитку навичок спілкування іноземною мовою, варто відзначити, що Інтернет на даний час є одним з найпопулярніших засобів масової комунікації, що дозволяє встановлювати особисті і ділові відносини з людьми і організаціями з різних країн. Використання Інтернет-технологій у навчанні іноземних мов сприяє вирішенню таких практичних завдань:

- 1) формування стійкої мотивації до вивчення іноземної мови;
- 2) розширення словникового запасу;
- 3) формування розуміння прочитаного;
- 4) розвиток навичок письмового та усного спілкування.

Перегляд і прослуховування англійських подкастів, спілкування в мережі, пошук інформації на зарубіжних сайтах – новий спосіб активного самостійного вивчення іноземних мов [8, с. 283].

Однією з нових технологій формування та розвитку навичок іншомовного спілкування з використанням матеріалів Всесвітньої павутини є веб-квест.

Веб-квест – це специфічна форма постановки завдань і подання матеріалів.

Н. Сура звертаючись до проблеми типології веб-квестів і їх характеристик зазначає, що веб-квести можуть бути міждисциплінарними, можуть охоплювати різні питання, навчальні предмети, тематики тощо [9, с. 190-192].

Результати веб-квестів можуть бути представлені у вигляді усних презентацій, есе, в залежності від досліджуваного матеріалу. Результатом цієї роботи є створення власного твору на певну тему, що складається з матеріалів, отриманих в ході роботи (текст, фотографії, графіка, відеокліпи, звуковий матеріал).

Схему роботи з веб-квестами можна представити наступним чином: знайомство з темою; формулювання проблем, завдань; виконання завдань (пошукова діяльність); оформлення результатів діяльності (відбір важливої інформації та її подання); обговорення результатів роботи в веб-квестах.

Дана форма роботи спрямована на відпрацювання не тільки видів мовленнєвої діяльності (читання, письмо, аудіювання, говоріння), а й навичок спілкування і мови (вміння знаходити інформацію, узагальнювати прочитане, робити висновки, висловлювати свою точку зору і обговорювати).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Підводячи підсумок, варто відзначити, що іншомовна комунікативна компетентність виражаються в готовності та вмінні спілкуватися усно і письмово іноземною мовою в рамках навчальної програми і оволодінні лексичними, граматичними та мовними навичками. Навички спілкування іноземною мовою є невід'ємним елементом культури спілкування і мають велике значення для підготовки майбутніх фахівців з права, які повинні бути готові до міжкультурного діалогу та застосування знань іноземних мов у своїй професійній діяльності у зв'язку з інтеграцією нашої держави до європейського простору.

Ефективність і результативність формування іншомовної комунікативної комунікації майбутніх фахівців залежить від рівня сформованості кожного з її компонентів. Суть процесу формування іншомовної комунікативної комунікації студентів слід розглядати як підготовку до спілкування в різних ситуаціях їх професійної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко Я. В. Іншомовна професійна комунікативна компетенція. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 63. С. 238-241.
2. Бурковська З. Мовні мультимедійні програми як засіб формування іншомовної комунікаційної компетенції студентів. *Молодь і ринок*. 2015. № 11(130). С. 31-35.
3. Гуркіна А. Л. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності як основна мета навчання іноземної мови. *Молодий вчений*. 2015. № 12. С. 726-729.
4. Гур'єв А. І. Інноваційні методи та прийоми навчання в сучасному освітньому просторі. *Світ науки, культури, освіти*. 2007. № 1. С. 85-87.
5. Муравйова О. І. Основні стратегії в структурі комунікативної компетентності : дис. канд. психол. Наук. Львів, 2009. 158 с.
6. Падей С. В. Психолого-педагогічні дослідження формування комунікативної компетенції на початковому

етапі навчання іноземної мови. *Молодий вчений*. 2013. № 2. С. 388-390.

7. Саліхова О. К. Три межі концепту «компетентність». *Молодий вчений*. 2009. № 10 (10). С. 232-234. URL: <https://moluch.ru/archive/10/689/> (дата звернення: 14.06.2024).

8. Ставицька І. В. Іншомовна компетентність : місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4(30). С. 280-286.

9. Сура Н. А. Іншомовна професійна компетентність : головні принципи та компоненти процесу навчання професійно-орієнтованого спілкування. *Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. 2003. № 4(60). С. 190-192.

REFERENCES

1. Andreiko, Ya. V. (2018). Inshomovna profesiina komunikativna kompetentsiia [Foreign language professional communicative competence]. *Pedahohichni nauky*. Vyp. 63. S. 238-241. [in Ukrainian]
2. Burkovska, Z. (2015). Movni multymediini prohramy yak zasib formuvannia inshomovnoi komunikatsiinoi kompetentsii studentiv [Language multimedia programs as a means of forming foreign language communication competence of students]. *Molod i rynek*. № 11(130). S. 31-35. [in Ukrainian]
3. Hurkina, A. L. (2015). Rozvytok inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti yak osnovna meta navchannia inozemnoi movy [Development of foreign language communicative competence as the main goal of foreign language learning]. *Molodyi vchenyi*. № 12. S. 726-729. [in Ukrainian]
4. Huriev, A. I. (2007). Innovatsiini metody ta pryomy navchannia v suchasnomu osvithnomu prostori [Innovative methods and methods of learning in the modern educational space]. *Svit nauky, kultury, osvity*. № 1. S. 85-87. [in Ukrainian]
5. Muraviova, O. I. (2009). Osnovni stratehii v strukturі komunikativnoi kompetentnosti [Basic strategies in the structure of communicative competence]. *Nauk. Lviv*. 158 s. [in Ukrainian]
6. Padei, Ye. V. (2013). Psykholoho-pedahohichni doslidzhennia formuvannia komunikativnoi kompetentsii na pochatkovomu etapi navchannia inozemnoi movy [Psychological and pedagogical research on the formation of communicative competence at the initial stage of foreign language learning]. *Molodyi vchenyi*. № 2. S. 388-390. [in Ukrainian]
7. Salikhova, O. K. (2009). Try mezhi kontseptu «kompetentsiia» [Three limits of the concept of «competence»]. *Molodyi vchenyi*. № 10 (10). S. 232-234. URL: <https://moluch.ru/archive/10/689/> (data zvernennia: 14.06.2024). [in Ukrainian]
8. Stavitska, I. V. (2013). Inshomovna kompetentnist : mistse defynitsii u terminolohichnomu poli suchasnykh naukovykh sudzhen [Foreign language competence: the place of definitions in the terminological field of modern scientific judgments]. *Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. № 4(30). S. 280-286. [in Ukrainian]
9. Sura, N. A. (2003). Inshomovna profesiina kompetentnist : holovni pryntsyry ta komponenty protsesu navchannia profesiino-orientovanoho spilkuvannia [Foreign language professional competence: the main principles and components of the process of learning professionally oriented communication]. *Visnyk Luhansk. derzh. ped. un-tu im. T. H. Shevchenka*. № 4 (60). S. 190-192. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри пошуку, рятування та авіаційної безпеки Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: інноваційні педагогічні технології, педагогіка вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LESHCHENKO Hennadii Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Search, Rescue and Aviation Safety Department of the Flight Academy of the National Aviation University

Scientific interests: innovative pedagogical technologies, higher school pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024 р.

УДК 378.147:37.091.313:[51:371.13]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-397-405

ЧЕРНЕНКО Олександр Володимирович –
кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7012-1797>
e-mail: Chernenko_O.V.fp@gmx.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ПРОЄКТАМИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Стаття присвячена актуальній проблемі педагогіки вищої школи – управління освітніми проєктами в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів математичного профілю. Автор обґрунтовує важливість цієї теми в контексті сучасних вимог до якості педагогічної освіти та необхідності формування конкурентоспроможних фахівців, здатних організувати групове навчання школярів.

У роботі здійснено ґрунтовний аналіз наукової літератури з питань педагогіки вищої школи, професійної підготовки вчителів та управління освітніми проєктами. На основі проведеного аналізу автор формує авторське визначення поняття «педагогічні умови управління якістю освітніх проєктів майбутніх викладачів математичного профілю». Ключовим результатом дослідження є виділення та наукове обґрунтування п'яти педагогічних умов ефективного управління освітніми проєктами: формування мотивації та професійної зацікавленості студентів; забезпечення міждисциплінарної інтеграції педагогічних та математичних знань; впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; забезпечення творчого підходу та можливостей для професійного саморозвитку; налагодження ефективної ділової комунікації та зворотного зв'язку. Автор детально розкриває зміст кожної педагогічної умови, наводячи конкретні приклади їх реалізації в освітньому процесі. Особлива увага приділяється використанню спеціалізованого програмного забезпечення та цифрових платформ для навчання математичних дисциплін.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до розгляду проблеми управління освітніми проєктами в контексті підготовки викладачів математики, а також у розробці конкретних рекомендацій щодо впровадження педагогічних умов. У статті автором запропоновано систему кількісних та якісних показників для оцінки ефективності впровадження визначених педагогічних умов. Підкреслюється важливість педагогічного аналізу як інструменту управління якістю освітніх проєктів.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання її результатів для вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх викладачів математичного профілю у закладах вищої освіти України. Стаття може бути корисною для науковців, що досліджують проблеми педагогіки вищої школи та перспектив впровадження проєктного навчання, а також керівників освітніх закладів, викладачів математичних дисциплін та студентів педагогічних спеціальностей, шкільних вчителів.

Ключові слова: майбутні викладача математичного профілю, вища освіта, освітній проєкт, педагогічні умови, кількісні та якісні показники оцінки.

CHERNENKO Oleksandr Volodymyrovich –
Candidate of Pedagogical Sciences,
associate professor, doctoral student of the Central Ukrainian Volodymyr
Vinnichenko State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7012-1797>
e-mail: Chernenko_O.V.fp@gmx.com

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR MANAGING EDUCATIONAL PROJECTS OF FUTURE MATHEMATICS TEACHERS

This article addresses a pertinent issue in higher education pedagogy – the management of educational projects in the professional training of future mathematics teachers. The author substantiates the importance of this topic in the context of modern requirements for the quality of pedagogical education and the need to develop competitive specialists capable of organizing group learning for schoolchildren.

The paper provides a thorough analysis of scientific literature on higher education pedagogy, teacher training, and educational project management. Based on this analysis, the author formulates an original definition of "pedagogical conditions for managing the quality of educational projects for future mathematics teachers". The key result of the study is the identification and scientific justification of five pedagogical conditions for effective management of educational projects: fostering motivation and professional interest among students; ensuring interdisciplinary integration of pedagogical and mathematical knowledge; implementing modern information and communication technologies; providing creative approaches and opportunities for professional self-development; and establishing effective business communication and feedback. The author elaborates on each pedagogical condition, providing concrete examples of their implementation in the educational process. Special attention is given to the use of specialized software and digital platforms for teaching mathematical disciplines.

The scientific novelty of the research lies in its comprehensive approach to addressing the issue of educational project management in the context of mathematics teacher training, as well as in developing specific recommendations for implementing pedagogical conditions. The article proposes a system of quantitative and qualitative indicators to assess the effectiveness of the identified pedagogical conditions. The importance of pedagogical analysis as a tool for managing the quality of educational projects is emphasized.

The practical significance of the work is determined by the possibility of using its results to improve the system of professional training for future mathematics teachers in higher education institutions in Ukraine. The article may be useful for researchers studying higher education pedagogy and the prospects of implementing project-based learning, as well as for educational institution leaders, mathematics teachers, pedagogy students, and school teachers.

Keywords: *future mathematics teachers, higher education, educational project, pedagogical conditions, quantitative and qualitative assessment indicators.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі якість професійної підготовки педагогічних кадрів є ключовим показником ефективності освітньої системи держави та запорукою конкурентоспроможності випускників на ринку праці (кількість працевлаштованих студентів за фахом). Управління якістю освітніх проєктів відіграє вирішальну роль у забезпеченні високого рівня підготовки майбутніх викладачів з точних наук.

Удосконалення професійної підготовки майбутніх викладачів математичного профілю є важливою потребою вітчизняної освітньої системи в умовах переходу на європейські стандарти. Математична галузь науки, що оперує цифрами і формулами, вимагає від молодих педагогів глибоких фахових знань, розвинутого аналітичного та абстрактного мислення, а також володіння сучасними інформаційними технологіями. Зокрема, в математичних дослідженнях та викладанні нині широко використовуються потужні програмні інструменти, такі як системи комп'ютерної алгебри (Mathematica, Maple), математичні пакети (MATLAB, SciLab), системи динамічної геометрії (GeoGebra, Cabri), засоби автоматизованого проєктування (AutoCAD, SolidWorks, КОМПАС-3D) та 3D моделювання (Blender, 3ds Max, Maya, SketchUp). Уміння майбутніх викладачів математики застосовувати передові комп'ютерні технології дозволяє візуально відобразити абстрактні математичні концепції, проводити складні динамічні обчислення, розв'язувати системи рівнянь, здійснювати моделювання фігур, аналізувати великі обсяги статистичних даних.

Саме тому, майбутні викладачі математичного профілю повинні отримати ґрунтовну підготовку не лише в галузі фундаментальних і спеціальних математичних наук, але й володіти навичками роботи з сучасним програмним забезпеченням, умінням організовувати колективне вирішення задач, реалізовувати освітні проєкти, що сприятиме розвитку їхнього аналітичного мислення і забезпечить високий рівень викладання.

Метою статті є виділення та наукове обґрунтування педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю на основі сучасних досягнень педагогіки вищої школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні здобутки в галузі педагогіки вищої школи належать вітчизняним вченим: О.М. Барно, І.Д. Бех, Р.С. Гуревич, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, М.М. Фіцула та інші. Проте, слід виділити також дослідників, які у своїх працях вивчали проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів: О.А. Дубасенюк, П.Г. Лузан, Н.Г. Ничкало, О.Я. Савченко, Л.О. Хомич та інші. Серед деяких відомих українських вчених-педагогів часів незалежності, які досліджували проблеми управління освітніми проєктами та педагогічний менеджмент, варто назвати: В.І. Бондар, Л.І. Даниленко, Л.М. Карамушка, Г.Ю. Кравченко, О.І. Мармаза,

В.І. Маслов, С.М. Ніколаєнко, З.В. Рябова, Т.М. Сорочан, Є.М. Хриков та інші.

Проте, серед останніх досліджень науковців недостатньо розроблено залишається проблема вибору педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю. Свідченням цього є факт низької кількості вступників на спеціальності: 014.04 «Середня освіта (Математика)», 111 «Математика комп'ютерних технологій», 112 «Статистика», 113 «Прикладна математика». Останні десять років є наявний дефіцит педагогічних кадрів, і вчителі математики у пріоритеті, особливо в сільських школах. Крім того, спостерігається низька кількість друку фундаментальних наукових праць (монографій, підручників, довідників, навчально-методичних посібників) та захищених дисертацій з математичного профілю в Україні. На сьогоднішній день ринок праці гостро потребує фахівців з математичних спеціальностей, педагогів-математиків, особливо у сфері наукових досліджень та управління освітніми проєктами. Все це зумовлює подальші дослідження щодо обґрунтування педагогічних засад з удосконалення професійної підготовки викладачів математичного профілю.

Методи наукового дослідження. Метод порівняння використовувався для співставлення різних підходів до вибору педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів. Метод аналізу послугував при дослідженні складових компетенцій та закономірностей професійної підготовки майбутніх викладачів математичного профілю з педагогічних ЗВО. Для виділення і наукового обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки майбутніх викладачів математичного профілю було використано структурно-логічний метод. Наведення висновків за результатами проведеного дослідження було можливими з використанням методу узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Проєктна діяльність відіграє ключову роль у професійній підготовці майбутніх викладачів математичного профілю, оскільки дозволяє їм не лише поглибити знання з фахових дисциплін, а й розвинути практичні навички вирішення проблем, критичне мислення, комунікативні здібності при обговоренні професійних задач та вміння працювати в студентській команді, що є невід'ємними складовими успішної педагогічної майстерності. Проєктне навчання дозволяє майбутнім викладачам математичного профілю розвивати навички командної роботи, складати плани досягнення цілей, проводити організування виконання дій та завдань, а також здійснювати розподіл матеріальних ресурсів та самостійний пошук інформації.

Традиційні дидактичні методики викладання математичних наук не завжди повною мірою відповідають високим вимогам сучасності, а тому, потребують їх періодичного перегляду і оновлення змісту. У зв'язку з чим, виникає необхідність

визначення та обґрунтування нових педагогічних умов управління якістю освітніх проєктів майбутніх викладачів математичного профілю, що сприятиме модернізації освітнього процесу та підвищенню його ефективності в довгостроковій перспективі. Крім того, навички управління проєктами є цінними в різних сферах трудової діяльності, особливо в галузі освіти та науки. Відтак, набуття практичного досвіду в реалізації освітніх проєктів під час навчання підготує майбутніх викладачів до успішної роботи в умовах постійних змін та інновацій у школах, коледжах, училищах тощо. Варто зазначити, що дослідження педагогічних умов управління якістю освітніх проєктів майбутніх педагогів математичного профілю є вкрай актуальним і необхідним для забезпечення високої підготовки молодих фахівців, уміння реалізовувати інноваційні методи навчання та підвищення компетентності випускників на ринку праці.

США були однією і перших країн, де було реалізовано проєктне навчання дітей в школах, зокрема в дослідницько-ігровій формі. «Наприклад, вчителі та учні описують, що відчують ігрове навчання як воно наповнює енергією, стає значущим і радісним. Розширюються можливості, формується досвід, що сприяє почуття волі, впевненості, незалежності та гордості. Ігрове навчання розширює можливості, так учні беруть активну участь у висловлюваннях і спираються на нові ідеї, обговорюють проблеми, просуються у їх вирішенні та просять допомоги одне в одного та дорослих при вирішенні завдань. Осмислене навчання видається цікавим і пов'язаним з життям учнів поза школою, і відображає як учні, які були задіяні, стають допитливі, творчі, уявляють та досліджують» [17, с. 216].

В. В. Дулгер, О. Я. Надибська вказують на характерну унікальність вітчизняного освітнього проєкту, що «визначається кількома базисними підвалинами його становлення й розвитку, серед яких є фундаментом всіх сфер освітнього проєкту на принципі гуманістичного виховання особистості, яке, своєю чергою, зумовило гуманістичний характер як гуманітарної, так і негуманітарної української освіти незалежно від періоду її існування та розвитку. Так само цей чинник гуманістичного виховання особистості є визначальним для розуміння приналежності української освіти до загального дискурсу освіти інших європейських народів» [3, с. 297].

«Процес формування проєктної культури має бути спрямований на створення проєктно-інноваційного середовища в навчальному закладі, тобто створення умов для поява, розробка та реалізація проєктів» [15, с. 535].

На думку І. І. Шостак, «освітні проєкти можуть мати дослідницький, пошуковий, творчий, прогностичний, аналітичний та ігровий характер. При впровадженні освітніх проєктних методів необхідно враховувати орієнтацію на інтереси, побажання, а також на практичну цінність та професійну або соціальну свідомість учасників. Автором освітнього проєкту як спеціального навчального завдання може бути як викладач, так і студент. Оскільки освітній проєкт планується та

реалізується студентом самостійно або командою студентів, цей метод забезпечує сприятливі умови для активізації їхньої відповідальності, формування партнерських стосунків між учасниками освітнього проєкту» [11, с. 80].

Цікавий і креативний підхід, який заслуговує на увагу є створення студентського проєктного офісу, що був створений на базі Української інженерно-педагогічної академії. Так, Л. О. Бачієва під поняттям «студентський проєктний офіс розуміє – підрозділ, що відповідає за методологічне та організаційне забезпечення студентської проєктної діяльності в навчальному закладі, планування і контроль портфеля студентських проєктів, впровадження і розвиток інформаційної системи планування та моніторингу проєктів, формування зведеної звітності за програмами/проєктами. Для створення проєктного офісу в структурі навчального закладу необхідно визначити компоненти: мету та основні напрями діяльності, функції, місце студентського проєктного офісу в структурі навчального закладу, зміст навчання створенню проєктів; методи здійснення проєктної діяльності» [1, с. 224].

Натомість, ми вважаємо, що більш доцільним є створення студентських наукових об'єднань та дослідницьких гуртків, творчих майстерень на базі профільних кафедр, які керуються досвідченими педагогами і науковцями.

Крім того, незабаром буде уведено до навчальної програми професійної підготовки майбутніх викладачів математичного профілю спецкурсу «управління освітніми проєктами», що дозволить сформувати базові знання, уміння і навички необхідні для організації групової роботи учнів над спільним завданням. Такої ж думки дотримується Т. Азгард, досліджує поширення курсів з управління проєктами в системі подальшої освіти у державних закладах вищої освіти Норвегії. Авторка наголошує, що «особлива увага має приділятися використанню методів активного навчання студентів у дизайні курсів» [14].

Л. Джонсон і А. Беккер наголошують про «застосування принципів управління проєктами в освітньому середовищі на всіх рівнях – від дитячого садка до вищої освіти. Автори розглядають, як методи проєктного менеджменту можуть бути адаптовані для покращення навчального процесу, підвищення ефективності освітніх ініціатив та сприяння інноваціям у навчанні» [16].

Спочатку варто проаналізувати сутність та зміст наукової категорії «педагогічні умови», що має свою специфіку в педагогіці вищої школи та підготовці майбутніх викладачів математичного профілю.

Деякі вчені пов'язують управління освітніми проєктами з інноваційною діяльністю у сфері науки та навчання. Певною мірою така позиція є виправленою, оскільки освітній проєкт спрямований на отримання конкретного результату – нові знання, відкриття, набуття навичок і умінь. Перехід з традиційного здобуття освіти і відтворення знань до інноваційної діяльності та її успішність передбачає усвідомлення майбутніми викладачами математичного профілю як на

професійному так й на індивідуальному рівні практичного значення інновацій в освітній системі.

Підтримуючи дану думку, дослідники М. І. Богодист та О. Л. Самодумська вказують, на те, що «адаптація, виживання і розвиток закладів освіти все більше залежить від якісних інноваційних освітніх програм. Освіта вже не є лише соціальним інститутом, а все більше стає сферою послуг, які мають надаватися на вимогу ринку, бути актуальними, затребуваними і продуктивно реалізованими» [2, с. 19].

Тобто, за таких умов, провідного значення впровадження освітніх проєктів набуває готовність майбутніх викладачів математичного профілю до інноваційної, науково-пошукової, практико-орієнтованої діяльності з пошуку нових знань та їх застосування в педагогічній сфері.

На думку З. М. Крамської готовність майбутнього вчителя до інноваційної діяльності є інтегральною характеристикою, яка включає усвідомлення цінності інноваційної діяльності, знання методології, теорії та практики педагогічної інноватики, визначення оптимальних способів інноваційної педагогічної діяльності, оцінку власних можливостей у їх співвідношенні з наступними труднощами, що пов'язані з введенням педагогічних інновацій і необхідністю досягнення високих результатів професійної діяльності; переорієнтації з пошукового на смисло-пошуковий, особистісно-професійний характер діяльності (дискусія, тренінг, імітація реального, вирішення проблемних ситуацій, ігри, мозковий шторм тощо); прояв пізнавальної та професійної спрямованості студентів (заняття-конкурс, заняття-конференція, ділова гра, екскурсія, олімпіада тощо); створення умови щодо формування дослідницької та комунікативних компетентностей, рефлексивних умінь, мотиваційної готовності до інноваційної діяльності тощо» [5, с. 204-205].

Ще одним поглядом на освітню проєктну діяльність майбутніх викладачів математичного профілю, що заслуговує на увагу, є формування і розвиток проєктної культури. «Підґрунтям для формування проєктної культури майбутніх викладачів є: проєктна компетентність (знання та уміння основ здійснення проєктної діяльності); сформовані творчі якості особистості майбутнього викладача; уміння будувати особисті підходи до вирішення нестандартних ситуацій, пошук нових форм, методів та засобів навчання; творча активність» [1, с. 224].

На думку О. В. Марущак, Д. М. Луп'як, «педагогічними умовами успішного формування проєктної культури майбутніх учителів технологій є: використання інтегративного підходу до процесу формування проєктної культури майбутнього вчителя технологій; розробка методичного забезпечення процесу її формування; проходження етапності процесу формування проєктної культури вчителя; засвоєння та застосування узагальненого алгоритму проєктування і конструювання діяльності» [7, с. 177-178].

С. Яценко наголошує, що «провідними передумовами впровадження проєктної діяльності у сфері освіти можна вважати таке: по-перше, це

комплексний характер освітнього проєкту, що передбачає можливість залучення до такої форми роботи практично всіх учасників освітнього процесу; по-друге, створення та реалізація проєктів у процесі підготовки майбутніх педагогів дозволяє охоплювати поле різноманітних проблем, завдань, дій, спрямованих на формування професійної компетентності майбутніх учителів (керівників, психологів, соціальних працівників); по-третє, саме проєктна діяльність вимагає засвоєння широкого спектру гуманітарного знання; по-четверте, такий вид діяльності в умовах навчання педагогічного ЗВО передбачає створення тимчасових колективів, діяльність яких має ґрунтуватися на принципах поваги, взаємодопомоги, взаєморозуміння тощо» [13, с. 187].

Л. А. Мартинець «обґрунтувала організаційно-педагогічні умови, забезпечення яких сприяє процесу управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів: допомога керівникам у професійному розвитку педагогів через створення цільової програми «Професійний розвиток педагогів», орієнтація педагогічного колективу на спільну командну діяльність у досягненні поставленої мети, створення освітнього середовища щодо професійного розвитку вчителів, стимулювання інтересу вчителів до особистісно-професійних змін, залучення педагогів до активного професійного розвитку у неформальній та інформальній освіті» [6, с. 215].

Заслуговує на увагу, позиція С. Кравець, яка визначила й обґрунтувала «педагогічні умови розвитку проєктної культури педагогів професійного навчання: формування мотивації педагогів професійного навчання до розвитку проєктної культури; розроблення модульної програми розвитку проєктної культури педагогів професійного навчання; впровадження технології розвитку проєктної культури педагогів професійного навчання; використання цифрових ресурсів у самостійному розвитку проєктної культури педагогів професійного навчання» [4, с. 50-51].

Дослідники Т. Г. Цуркан, Н. Жмурчик виокремили і обґрунтували «педагогічні умови формування проєктної культури молодших школярів: використання методу проєктів у формуванні проєктної культури молодших школярів в освітньому середовищі школи; організація моделювання процесу формування проєктної культури молодших школярів в освітньому середовищі школи; реалізація змісту практичної діяльності педагога щодо формування проєктної культури молодших школярів в освітньому середовищі сучасної початкової школи» [9, с. 134].

Ще одним підходом вартим уваги, є розгляд освітніх проєктів як певної цілеспрямованої діяльності, організованої колективної роботи над певною проблемою.

М. О. Шевчук, А. О. Ткаченко під «педагогічними умовами управління процесом формування культури проєктної діяльності старшокласників розуміють такі спеціально створені обставини, які необхідні й достатні для ефективного здійснення процесу управління

формуванням культури проектної діяльності учнів старшого підліткового віку. До педагогічних умов управління процесом формування культури проектної діяльності старшокласників вчені відносять: створення діалогічно-комунікативного поля управління процесом формування культури проектної діяльності; побудова інтегративного проектного простору управління; організація безперервного процесу управління формуванням культури проектної діяльності старшокласників; залучення до проектної діяльності носіїв проектної культури» [10, с. 220].

С. В. Штангей робить висновок, що на «сучасному етапі педагогічне проектування досліджувалось у таких аспектах: загальна теорія педагогічного проектування; проектування педагогічних систем внутрішньошкільного управління, а також управління закладами позашкільної освіти; проектування педагогічного процесу з розробкою окремих елементів управління; проектування педагогічних ситуацій для управління навчально-пізнавальною і навчально-творчою діяльністю; загальні питання соціального проектування; теоретичні аспекти проектування педагогічного процесу; проектування навчального процесу; шляхи і засоби підготовки майбутніх учителів до проектування виховної діяльності в школі; навчальні проекти з різних дисциплін тощо» [12].

Враховуючи вищезазначені положення, наведемо авторську дефініцію поняття «педагогічні умови управління якістю освітніх проектів майбутніх викладачів математичного профілю» під якими слід розуміти сукупність спеціально створених і організованих в освітньому процесі ЗВО навчально-методичних, організаційно-управлінських, мотиваційних та контролюючих заходів, які спрямовані на формування у студентів комплексу професійних компетентностей, необхідних для ефективного управління якістю освітніх проектів з математичних наук. Набір професійних компетентностей майбутніх викладачів включає поглиблені знання з методики викладання математичних дисциплін, володіння сучасними педагогічними технологіями та інноваційними методами навчання, уміннями використовувати комп'ютерну техніку і програмні засоби, навичками проектного менеджменту, здатність до критичного мислення та аналізу, здатність працювати в студентській команді, а також готовність до постійного інтелектуального розвитку та самоосвіти. Педагогічні умови покликані створити сприятливе і безпечне навчальне середовище для набуття майбутніми викладачами математики необхідних теоретичних знань та практичного досвіду в галузі управління якістю освітніх проектів.

Управління якістю освітніх проектів майбутніх викладачів математичного профілю вимагає створення сприятливих педагогічних умов, які забезпечать ефективність цього процесу у ЗВО. Виділимо ключові педагогічні умови та наведемо їх наукове обґрунтування:

1. Формування мотивації та професійної зацікавленості студентів у якісному виконанні

освітніх проектів. Висока мотивація є рушійною силою, яка заохочує студентів докладати максимум інтелектуальних зусиль та праці для досягнення високих результатів. Мотивація може бути як матеріальним здобутком (стипендія, знижка на оплату навчання, грант, медаль, цінний подарунок, приз, направлення на роботу за фахом) так і духовним благом (грамота, похвала, публічне визнання заслуг із розміщенням статті в студентській стінгазеті, сертифікат на навчальні курси чи майстер-клас, білет на концерт). Для розширення мотиваційної складової в освітньому середовищі рекомендується створення навчальних ситуацій, під час вирішення яких студенти усвідомлюють структуру і мету проекту, а також перспективи його практичного застосування, що сприятиме підвищенню мотивації. Формування зацікавленості в результатах освітніх проектів буде дієвим коли студенти активно беруть участь у соціально-культурному житті навчального закладу, бачать результати своїх навчальних досягнень і праці. Наприклад, беруть участь в облаштуванні фізико-математичної лабораторії, математичних олімпіадах, ремонтних роботах комп'ютерної техніки в кабінеті інформатики, діяльності науково-дослідницьких гуртків, виступах науково-практичних конференцій, а також мистецьких заходах (конкурсах, КВН, спортивних змаганнях, танцювальних вікторинах тощо).

2. Забезпечення міждисциплінарної інтеграції педагогічних та математичних знань, умінь, навичок, якостей. Освітні проекти часто вимагають комплексного підходу для їх реалізації, який поєднує знання з різних предметів. У зв'язку з чим важливо забезпечити інтегроване засвоєння навчального матеріалу, що дозволить студентам застосовувати знання з математики, педагогіки, інформатики та інших дисциплін у процесі виконання проектів.

Міждисциплінарні зв'язки часто проявляються при моделюванні та обговоренні педагогічних ситуацій. Розгляд навчальних кейсів, проведення рольових ігор, проведення відкритих уроків передбачає створення на заняттях реальних ситуацій, які вимагають від студентів застосування як математичних, так і педагогічних знань для їх вирішення. Реалізація міждисциплінарних проектів, де студенти мають застосувати як знання з алгебри, фізики, геометрії, вищої математики так й інформатики, педагогіки і психології. Прикладом може бути розробка інтерактивного освітнього ресурсу з певної математичної теми чи створення мультимедійного навчального посібника.

3. Впровадження та широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітньому процесі. Застосування комп'ютерної техніки дозволяє ефективно організувати процес управління освітніми проектами, забезпечити швидкий доступ до пошуку і обробки необхідної інформації, наочно візуалізувати розрахунки та захищати результати проектів. У сучасному освітньому процесі підготовки майбутніх викладачів математичного профілю використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) відіграє ключову

роль. Одним з важливих напрямків застосування ІКТ у вищих педагогічних закладах освіти є використання спеціалізованого програмного забезпечення для проведення складних математичних обчислень, системи рівнянь, визначення динаміки та візуалізації результатів. Спеціалізоване програмне забезпечення (GeoGebra, Maple, MATLAB, Wolfram Mathematica, SageMath) дозволяє викладачам і студентам глибше зрозуміти складні математичні процеси, концепції через їх візуальне представлення. Наприклад, інструменти комп'ютерної алгебри дозволяють проводити символічні обчислення, будувати графіки функцій, знаходити екстремум функцій, розв'язувати системи рівнянь та нерівностей, знаходити похідні вищих порядків.

Використання спеціалізованого програмного забезпечення на заняттях може відбуватися різними способами: а) при демонстрації для візуалізації складних математичних викладок та концепцій; б) на практичних заняттях студенти розв'язують задачі та рівняння в комп'ютерних класах; в) під час лабораторних роботах для проведення віртуальних експериментів та моделювання процесів і взаємозв'язків; г) проектна та дослідницька робота при виконанні курсових, дипломних проєктів.

Окрім спеціалізованого програмного забезпечення в навчальному процесі широко застосовуються різноманітні онлайн-платформи для дистанційного навчання. Такі платформи дають змогу проводити он-лайн відеолекції, організувати групові обговорення завдань, здійснювати комунікації студентам і викладачам під час реалізації наукових проєктів, лабораторних робіт, видавати та перевіряти завдання в електронному форматі. Інтерактивні дошки та мультимедійні проєктори також стали невід'ємною частиною засобів сучасного навчального процесу. Важливо відзначити, що в останні роки Україні розробляються власні програмні продукти для математиків. Прикладом може слугувати програма «Grap» для графічного аналізу функцій, що була розроблена науковцями в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

4. Забезпечення творчого підходу та можливості для професійного саморозвитку майбутніх викладачів. Освітні проєкти повинні передбачати можливість для прояву творчості, гнучкості при виборі методів розв'язання завдань, самостійності роботи студентів. Створення умов для самостійного пошуку інформації, генерування творчих ідей, математичного аналізу та критичного мислення дозволить студентам розвивати свої здібності та вдосконалювати навички управління проєктами.

Творчий підхід у навчанні майбутніх математиків-педагогів можна реалізувати за допомогою наступних заходів: впровадження проблемного навчання, де студенти стикаються з нестандартними математичними та педагогічними завданнями, які вимагають креативних рішень; заохочення розробки авторських методик викладання математичних дисциплін, що дозволяє студентам експериментувати з різними підходами

до подання матеріалу; організацію творчих майстерень, де майбутні викладачі можуть обмінюватися ідеями та розробляти інноваційні освітні проєкти. Крім цього, важливо забезпечити можливості для професійного саморозвитку майбутніх викладачів математичного профілю через: створення індивідуальних траєкторій навчання, які дозволяють студентам обирати курси відповідно до їхніх професійних інтересів; організацію науково-практичних конференцій та семінарів, де студенти можуть презентувати результати власних досліджень; залучення до участі у міжнародних освітніх проєктах та програмах обміну; реалізацію системи наставництва та професійної адаптації, де досвідчені педагоги супроводжують професійне становлення майбутніх математиків. Особливу увагу слід приділити реалізації проєктного навчання студентів, сприяти розвитку студентських наукових гуртків, залучення молоді до прикладної науки у галузі математики.

5. Налагодження ефективної ділової комунікації та зворотного зв'язку між викладачами та студентами в групі. Якісне виконання освітніх проєктів вимагає постійного інформаційного зв'язку, підтримки та консультацій з боку викладачів. Провідну роль у цьому процесі відіграють соціальні мережі (Facebook, Viber, Telegram, Instagram тощо), де студенти можуть створювати власні групи по інтересам, обмінюватися миттєвими короткими повідомленнями, фотографіями, відеороликами, файлами і документами тощо. Створення умов для дискусій та конструктивної критики дозволить своєчасно виявляти та усувати недоліки при виконанні завдань, а також сприятиме покращенню результатів роботи над освітніми проєктами. Загалом, використання інформаційно-комунікаційних технологій в підготовці майбутніх викладачів математики не тільки підвищує якість їхньої освіти, але й формує важливі компетенції, необхідні для успішної професійної діяльності в закладах освіти.

Налагодження комунікацій між викладачами та студентами в групі може бути реалізовано шляхом застосування інтегрованої цифрової платформи у навчальному закладі, яка поєднує елементи соціальної мережі та системи управління освітнім середовищем. Така цифрова платформа повністю інтегрується з ІКТ та реалізує функції миттєвого обміну повідомленнями, фотографіями, відеороликами, створення та обміну документами для роботи над проєктами, а також проведення відеоконференцій. Інноваційними елементами інтегрованої цифрової платформи можуть бути: використання технологій машинного навчання та штучного інтелекту для аналізу взаємодій та надання персоналізованих рекомендацій щодо покращення комунікації; впровадження системи он-лайн навчання через мобільний додаток до смартфонів, де викладачі можуть ділитися короткими освітніми модулями; створення віртуальних «кімнат дискусій» для неформального спілкування поза заняттями; використання інтерактивних ігор для генерування ідей, вирішення задач, головоломок та заохочення активної участі в

освітніх проєктах; налагодження комунікацій та надання швидкого зворотного зв'язку з проблемних питань математичних дисциплін студентам.

Отже, реалізація виділених і охарактеризованих нами педагогічних умов у ЗВО забезпечить ефективне управління якістю освітніх проєктів майбутніх викладачів математичного профілю, сприятиме формуванню необхідних професійних компетенцій, командної роботи та інтелектуальному розвитку студентів. Втілення визначених педагогічних умов вимагає комплексного та інтегрованого підходу, який охоплює широкий спектр освітніх стратегій та інструментів. Такий підхід передбачає впровадження інноваційних педагогічних методик, що стимулюють активне та інтерактивне навчання; інтеграцію спеціалізованого програмного забезпечення для поглибленого вивчення математичних дисциплін; створення та використання багатофункціональних мультимедійних та цифрових платформ, які забезпечують ефективну ділову комунікацію та співпрацю між усіма учасниками освітнього процесу; активне застосування методології проєктного навчання, що дозволяє студентам набувати практичних навичок та досвіду при роботі з учнями шкіл; а також сприяння розвитку студентських наукових гуртків, які стимулюють науковий пошук та інноваційне мислення майбутніх викладачів математичного профілю.

Зауважимо, що для перевірки ефективності (результативності) педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю керівникам педагогічного ЗВО, викладачам і кураторам груп доцільно проводити аналіз якості рівня сформованості готовності до професійної діяльності своїх студентів.

На думку Л. М. Немець таким інструментом може слугувати «педагогічний аналіз – вміння передбачати проблемні ситуації, формувати, прогнозувати ці проблеми, ставити завдання. Аналіз допомагає прийняти обґрунтоване рішення. Педагогічний аналіз – одна з важливих функцій управління, яка направлена на вивчення стану, тенденцій розвитку, оцінку педагогічного процесу та його результатів, вироблення на цій основі рекомендацій, які б допомогли упорядкувати систему, або перевести її у більш якісний стан. Саме цей аналіз допомагає керівникові навчального закладу стежити за змінами у навчально-виховному процесі» [8, с. 22].

Не зайвим буде сказати, що для вірної оцінки ефективності впроваджених у навчальний процес ЗВО педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю доцільно розробити комплексну систему контролю. Така система оцінювання повинна включати як кількісні, так і якісні показники, розглянемо їх докладно.

До кількісних показників ефективності впроваджених у навчальний процес ЗВО педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю можна віднести:

1. кількість успішно завершених студентських (учнівських) проєктів з математичних дисциплін;
2. відсоток студентів, які беруть участь у науково-дослідницькій роботі;
3. кількість публікацій студентів у наукових виданнях, наукових-практичних конференціях;
4. середній рівень успішності студентів (учнів) з математичних дисциплін.

До якісних показників ефективності впроваджених у навчальний процес ЗВО педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю можна віднести:

5. середній рівень сформованості професійних компетентностей майбутніх викладачів;
6. середній рівень готовності студентів до управління освітніми проєктами;
7. здатність студентів до самостійної навчальної діяльності;
8. вміння застосовувати інформаційно-комунікаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення в освітніх проєктах.

Слід зауважити, що процес оцінювання ефективності педагогічних умов повинен бути динамічним та об'єктивним. У разі виявлення недоліків чи нових потреб практики управління освітніми проєктами, варто внести корективи та удосконалення до системи оцінювання. Важливо забезпечити отримання зворотного зв'язку від самих студентів (учнів) щодо ефективності впроваджених педагогічних умов, що можна реалізувати через проведення анкетувань, фокус-груп та анонімних письмових інтерв'ю.

Таким чином, впровадження обґрунтованих педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю є важливим кроком у підвищенні якості їхньої професійної підготовки та формуванні конкурентоспроможних фахівців, здатних реагувати на виклики сучасної педагогічної освіти, а також реалізовувати інновації в школах.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. За сучасних умов управління освітніми проєктами відіграє провідну роль у професійній підготовці майбутніх викладачів математичного профілю, сприяючи формуванню їхніх професійних компетентностей, розвитку критичного мислення та здатності до інноваційної діяльності в освітньому процесі навчальних закладів.

За результатами проведеного дослідження було сформульовано авторську дефініцію поняття «педагогічні умови управління якістю освітніх проєктів майбутніх викладачів математичного профілю», під якими слід розуміти сукупність спеціально створених і організованих в освітньому процесі ЗВО навчально-методичних, організаційно-управлінських, мотиваційних та контролюючих заходів, які спрямовані на формування у студентів комплексу професійних компетентностей, необхідних для ефективного управління якістю освітніх проєктів з математичних наук. На основі аналізу наукової літератури з педагогіки та практичного досвіду автора було виділено та обґрунтовано п'ять ключових педагогічних умов

управління якістю освітніх проєктів майбутніх викладачів математичного профілю: формування мотивації та професійної зацікавленості студентів; забезпечення міждисциплінарної інтеграції фахових знань; впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; забезпечення творчого підходу та можливостей для професійного саморозвитку; налагодження ефективної ділової комунікації та зворотного зв'язку. Встановлено, що реалізація визначених педагогічних умов вимагає комплексного підходу, який включає використання інноваційних методів навчання, застосування спеціалізованого програмного забезпечення, створення інтегрованих цифрових платформ для комунікації, а також впровадження проєктного навчання та розвитку студентських наукових гуртків.

Підкреслено важливість використання педагогічного аналізу як інструменту для оцінки ефективності впроваджених педагогічних умов та прийняття обґрунтованих управлінських рішень у процесі підготовки майбутніх викладачів математичного профілю. Для оцінки ефективності впровадження визначених педагогічних умов запропоновано розробити комплексну систему моніторингу, яка включає як кількісні (кількість реалізованих проєктів, показники успішності), так і якісні (рівень сформованості компетентностей, здатність до самостійної проєктної діяльності) показники.

Встановлено, що впровадження виділених педагогічних умов управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю є важливим фактором підвищення якості їхньої професійної підготовки. Результати дослідження підтверджують необхідність системного підходу до управління якістю освітніх проєктів у підготовці майбутніх викладачів математичного профілю, що передбачає інтеграцію педагогічних, технологічних та управлінських аспектів освітнього процесу.

Таким чином, проведене дослідження не лише розкриває теоретичні аспекти управління освітніми проєктами майбутніх викладачів математичного профілю, але й пропонує практичні рекомендації щодо впровадження ефективних педагогічних умов, що може стати основою для подальшого вдосконалення системи вищої педагогічної освіти в Україні.

Перспективним напрямком подальших досліджень може стати розробка методичних рекомендацій щодо практичного впровадження визначених педагогічних умов у навчальний процес закладів вищої освіти, які готують майбутніх викладачів математичного профілю, а також вивчення міжнародного педагогічного досвіду управління освітніми проєктами та можливостей його адаптації до українських реалій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Бачієва Л. О. Формування проєктної культури майбутніх викладачів засобами «студентського проєктного офісу». *Молодий вчений*. 2018. № 2(54), С. 223–226.
2. Богодист М. І., Самодумська О. Л. Теоретичні засади підготовки майбутніх менеджерів освіти до організації навчальних проєктів. *Research in Educational and Social Technologies*. 2021. № 1(1). С. 18–31.

3. Дулгер В. В., Надибська О. Я. Унікальність українського освітнього проєкту: визначення гуманістичних цілей та методів їх досягнення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1–2, Р. 292–297.

4. Кравець С. Педагогічні умови розвитку проєктної культури педагогів професійного навчання. *Професійна педагогіка*. 2023. № 2(27). С. 45–53.

5. Крамська З. М. Педагогічні умови формування готовності здобувача вищої освіти до інноваційної діяльності. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 8. С. 196–205.

6. Мартинець Л. А. Управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів у загальноосвітньому навчальному закладі: монографія. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2017. 408 с.

7. Марущак О. В., Луп'як Д. М. Формування проєктної культури майбутнього вчителя технологій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2015. Вип. 51. С. 174–179.

8. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Логвинова М. О. Педагогічний менеджмент: навчально-методичний посібник для студентів першого курсу магістратури спеціальності 014.07. Середня освіта (Географія). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2019. 86 с.

9. Цуркан Т. Г., Жмурчик Н. Формування проєктної культури молодших школярів в освітньому середовищі школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. № 65. Т. 1. С. 251–258.

10. Шевчук М. О., Ткаченко А. О. Педагогічні умови управління процесом формування культури проєктної діяльності старшокласників. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2017. № 3. С. 218–223.

11. Шостак І. І. Освітні проєкти як форма організації навчально-пізнавального середовища. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 82. Р. 79–82.

12. Штангей С. В. Підготовка менеджерів освіти до управління соціально-педагогічними проєктами. *Науковий вісник УМО. Серія: Економіка та управління*. 2017. № 3. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/V_3/Штангей.pdf.

13. Яценко С. Формування професійної компетентності майбутніх учителів у процесі підготовки до проєктної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 96. С. 186–191.

14. Asgard T. Learning Project Management: The case of further education in Norway. *Procedia Computer Science*. 2022. № 196. Р. 848–855. URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.12.084>.

15. Haleta Y., Kozlenko V., Riabovol L., Filonenko O., & Kravtsova T. Formation of Project Culture in Future Teachers. *Revista De La Universidad Del Zulia*. 2023. № 14(41), P. 526–536. URL: <https://doi.org/10.46925/rdluz.41.29>.

16. Johnson L., & Adams Becker S. Project Management in Education: From Kindergarten to Higher Education. *Educational Technology & Society*. 2016. № 19(3). P. 1–7.

17. Mardell B., Ryan J., Krechevsky M., Baker M., Schulz T. S., & Liu-Constant Y. A pedagogy of play: Supporting playful learning in classrooms and schools. Cambridge, MA: Project Zero. 2023. 234 p.

REFERENCES

1. Bachiieva, L. O. (2018). Formuvannia proektnoi kultury maibutnix vykladachiv zasobamy «studentskoho proektnoho ofisu» [Formation of project culture of future teachers by means of "student project office"]. *Molodyi vchenyi*, 2(54), S. 223–226. [in Ukrainian].
2. Bohodyst, M. I., & Samodumska, O. L. (2021). Teoretychni zasady pidhotovky maibutnix menedzheriv osvity do orhanizatsii navchalnykh proektiv [Theoretical principles of preparing future education managers for the organization of educational projects]. *Research in Educational and Social Technologies*, 1(1), S. 18–31. [in Ukrainian].
3. Dulher, V. V., & Nadybska, O. Ya. (2023). Unikalnist ukrainskoho osvitnoho proiektu: vyznachennia humanistychnykh tsilei ta metodiv yikh dosiahnennia [The uniqueness of the Ukrainian educational project: defining humanistic goals and

methods of achieving them]. Pivdenoukrayins'kyu pravnychyy chasopys, (1–2), S. 292–297. [in Ukrainian].

4. Kravets, S. (2023). Pedahohichni umovy rozvytku proiektnoi kultury pedahohiv profesiinoho navchannia [Pedagogical conditions for the development of project culture of vocational education teachers]. Profesiina pedahohika, 2(27), S. 45–53. [in Ukrainian].

5. Kramaska, Z. M. (2024). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti zdobuvacha vyshchoi osvity do innovatsiinoi diialnosti [Pedagogical conditions for the formation of readiness of a higher education seeker for innovative activity]. Ukrainski studii v yevropeiskomu konteksti, (8), S. 196–205. [in Ukrainian].

6. Martynets, L. A. (2017). Upravlinnia osvitynim seredovyschem profesiinoho rozvytku vchyteliv u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi: monohrafiia [Management of the educational environment of professional development of teachers in a secondary school: monograph]. Vynnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa. 408 s. [in Ukrainian].

7. Marushchak, O. V., & Lupiak, D. M. (2015). Formuvannia proiektnoi kultury maibutnoho vchytelia tekhnolohii [Formation of project culture of the future technology teacher]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy, (51), S. 174–179. [in Ukrainian].

8. Niemets, L. M., Sehida, K. Yu., & Lohvynova, M. O. (2019). Pedahohichniy menedzhment: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv pershoho kursu mahistratury spetsialnosti 014.07. Serednia osvita (Heohrafiia) [Pedagogical management: educational and methodical manual for first-year master's students of specialty 014.07. Secondary education (Geography)]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. 86 s. [in Ukrainian].

9. Tsurkan, T. H., & Zhmurchyk, N. (2019). Formuvannia proiektnoi kultury molodshykh shkolariv v osvitnomu seredovyschii shkoly [Formation of project culture of junior schoolchildren in the educational environment of the school]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka, (65), T. 1. S. 251–258. [in Ukrainian].

10. Shevchuk, M. O., & Tkachenko, A. O. (2017). Pedahohichni umovy upravlinnia protsesom formuvannia kultury proiektnoi diialnosti starshoklasnykiv [Pedagogical conditions for managing the process of forming a culture of project activities of high school students]. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky, (3), S. 218–223. [in Ukrainian].

11. Shostak, I. I. (2022). Osvitni proiekty yak forma orhanizatsii navchalno-piznavalnoho seredovyscha [Educational projects as a form of organization of the educational and cognitive environment]. Innovatsiina pedahohika, (82), S. 79–82. [in Ukrainian].

12. Shtanhei, S. V. (2017). Pidhotovka menedzheriv osvity do upravlinnia sotsialno-pedahohichnymy proektamy [Preparation of education managers for the management of socio-pedagogical projects]. Naukovyi visnyk UMO. Serii: Ekonomika ta upravlinnia, (3). URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/V_3/Штангей.pdf. [in Ukrainian].

13. Yatsenko, S. (2022). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv u protsesi pidhotovky do proiektnoi diialnosti [Formation of professional competence of future teachers in the process of preparation for project activities]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii, (96), S. 186–191. [in Ukrainian].

14. Asgard, T. (2022). Learning Project Management: The case of further education in Norway. Procedia Computer Science, (196), P. 848–855. URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.12.084>. [in English].

15. Haleta, Y., Kozlenko, V., Riabovol, L., Filonenko, O., & Kravtsova, T. (2023). Formation of Project Culture in Future Teachers. Revista de la Universidad del Zulia, 14(41), P. 526–536. URL: <https://doi.org/10.46925/rdluz.41.29>. [in English].

16. Johnson, L., & Adams Becker, S. (2016). Project Management in Education: From Kindergarten to Higher Education. Educational Technology & Society, 19(3), P. 1–7. [in English].

17. Mardell, B., Ryan, J., Krechevsky, M., Baker, M., Schulz, T. S., & Liu-Constant, Y. (2023). A pedagogy of play: Supporting playful learning in classrooms and schools. Cambridge, MA: Project Zero. 234 p. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЧЕРНЕНКО Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: управління якістю освіти, освітні проекти, педагогічний менеджмент, інноваційна діяльність.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

CHERNENKO Oleksandr Volodymyrovich – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, doctoral student of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State University.

Scientific interests: education quality management, educational projects, pedagogical management, innovative activity.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2024 р.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Серія:
Педагогічні науки
Випуск 214

Індифікатор медіа R30-01123

**В РЕЄСТРІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА-РЕЄСТРАНТІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ
від 27.07.2023 р. №599**

Наукові записки. Серія: Педагогічні науки

Назва медіа

збірник

Суб'єкт у сфері друкованих медіа

Підписано до друку 30.05.2024 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. др. арк. 52,63. Тираж 300.

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.*

*СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 2444000000027816 від 18.08.2016.*